АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
КНИГА II
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS
BOOK 2

Главен редактор / Editor-in-Chief
Христо Попов / Hristo Popov

Заместник главни редактори / Deputy editors-in-chief
Анастасия Чолакова, Георги Иванов / Anastasia Cholakova, Georgi Ivanov

Редакционна колегия / Editorial board
I. Археологическа карта на България / I. Archaeological map of Bulgaria
Георги Нехризов / Georgi Nekhrizov
Иво Д. Чолаков / Ivo D. Cholakov
Надежда Кечева / Nadezhda Kecheva
Силва Събкова / Silva Sabkova

II. Праистория / II. Prehistory
Десислава Такорова/Desislava Takorova
Атанас Цурев/Atanas Tsurev

III. Тракийска археология / III. Thracian archaeology
Георги Иванов / Georgi Ivanov
Маргарит Дамянов / Margarit Damyanov

IV. Антична археология / IV. Classical archaeology
Марио Иванов / Mario Ivanov
Анастасия Чолакова / Anastasia Cholakova

V. Средновековна археология / V. Medieval archaeology
Петър Димитров / Petar Dimitrov
Елена Василева / Elena Vasileva
Евелина Тодорова / Evelina Todorova

Автор на картите: Никола Тонков / Author of the maps: Nikola Tonkov
Графичен дизайн: Росица Кънева / Graphic design: Rositsa Kaneva

На корицата: лампа, бронз, V – VI в., Одесос (Варна); разкопки на Валери Йотов /
On the cover: oil lamp, bronze, 5th – 6th c. AD, *Odessos* (Varna); excavations of Valeri Yotov

Печат: Булгед ООД / Print: Bulged Ltd

ISSN 1313-0889 (PRINT)
ISSN 2603-3658 (ONLINE)

http://series.naim.bg/index.php/ADE

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2019
КНИГА II
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS IN 2019
BOOK 2

София / Sofia
2020

ДРАГИ КОЛЕГИ,

Вероятно всеки един от нас си е представял 2020 година по един много по-различен начин, в сравнение с това, което животът и неочакваната реалност ни предложиха. Разпространението на COVID-19 предизвика огромни проблеми за цялото общество, като същевременно ни принуди да търсим алтернативни решения за много сфери на нашия живот, да пренареждаме вече направени планове, създаваме нова организация и търсим нов подход за решаването на редица задачи, които в нормална ситуация считаме за нещо обичайно и рутинно.

Както вече анонсирахме при предишното издание, нашите планове за Археологически открития и разкопки бяха свързани с преминаване към дигитално издаване и осигуряване на по-големи възможности за авторите от гледна точка на обема на представената информация. Разбира се, това означаваше и много повече работа за членовете на редакционната колегия, на които дължа огромна благодарност за положения труд. От друга страна изключителната многобройност на теренните проучвания, осъществени през 2019 година (издадени над 500 разрешения за осъществяване на различни видове археологически проучвания) на свой ред допринесе за значително нарасналите работни ангажименти, свързани с издаването на АОР.

Но свършеното вече е факт. Пред Вас са Археологически открития и разкопки през 2019 година, издадени в два тома. Значително са увеличени възможностите за обем на текстовете на български език и за тяхното онагледяване с прилагане на допълнителни образи. Разширени са и резюметата на английски език. Много се радваме, че по-голямата част от колегията веднага се възползва от предоставените възможности. Мисля, че това ясно се вижда в двата тома на настоящото издание. Стремежът ни е в този актуализиран вид на АОР авторите да могат да се приближат в по-голяма степен до характеристиките не само на един коректен научен отчет, но и на една предварителна публикация, в която са представени важна част от придобитата информация и направените нови открития. Това е важно за цялата колегия, която има професионалното право да може максимално бързо да използва новото и актуалното, а за целта то трябва да е навлязло (поне отчасти) в научно обращение. В тази насока е и увеличеният обем на задължителното резюме на английски език. То е важен инструмент, с помощта на който най-новото в българската археология да достига по-бързо и до международната професионална аудитория и мисля, че за в бъдеще тази възможност ще бъде разширена и усъвършенствана допълнително.

За българската археология 2019 година беше изключително натоварена, но и много успешна. Огромният брой спасителни археологически проучвания по разширението на газопреносната мрежа на „Булгартрансгаз“ ЕАД, проекта ICGB, АМ „Хемус“ и др. предоставиха много важни резултати. Положителна е тенденцията, че за първи път от десетилетия археологическите проучвания в Северна България значително надхвърлиха по обем тези в южните части на страната. Този процес продължи и през 2020 година. Като трайна и положителна тенденция може да бъде отчетен и фактът, че вече в няколко сезона поред по програмата на Министерство на културата се осигурява финансиране за над 100 проекта и все повече научни институции, музеи и висши учебни заведения кандидатстват и реализират проекти по програмата.

От много време традицията повелява новият брой на Археологически открития и разкопки да бъде представен на Националната археологическа конференция. 59-ата Национална археологическа конференция трябваше да се проведе в Плевен. Колегите от РИМ Плевен вече бяха създали предварителна организация за провеждането на това важно за всички археолози в страната събитие. Уви, след неколкократно отлагане трябваше да приемем, че на този етап това е невъзможно. Признавам, че именно с надеждата 59-ата НАК все пак да се състои отложих и официалното издаване на АОР. Изминалите няколко месеца ни напомниха, че реалностите трябва да се приемат и е необходимо да продължим напред. Сигурен съм, че ще дойде време, когато ще можем да се върнем към едни по-спокойни и по-нормални измерения на нашия професионален и личен живот. Но това време е все още някъде в бъдещето.

Дотогава ще трябва да показваме и доказваме нашите способности да се адаптираме и да посрещаме предизвикателствата.

Пожелавам на Вас и Вашите семейства най-вече здраве. Когато го имаме мисля, че новите открития и успехи сами ще ни намерят.

доц. д-р Христо Попов
директор на НАИМ-БАН

DEAR COLLEAGUES,

Most probably, every one of us has imagined 2020 in a very different way compared to what life and the unexpected reality offered us. The spread of COVID-19 caused huge problems for the entire society and in the same time forced us to look for alternative solutions in a number of spheres of our lives, to rearrange already finalized plans, to create new organization, and to seek new approaches for solving many tasks that we normally consider routine under usual circumstances.

As already announced in the previous volume, we already had plans for the *Archaeological Discoveries and Excavations* (Археологически открития и разкопки or *AOP*) to become digital and to offer the authors greater opportunities in terms of the volume of the presented information. Certainly, this required much more efforts on the part of the editors, for whose work I am extremely grateful. On the other hand, the exceptionally large number of field investigations in 2019 (more than 500 permits were issued for various types of archaeological investigations) also contributed to the increased work burden related to the publication of the AOP.

However, what is done is done. In front of you, you have the *Archaeological Discoveries and Excavations in 2019*, published in two volumes. There is a considerable increase in the length of the texts in Bulgarian and for their visualization with additional images. The English summaries are also longer. We are very happy that the majority of our colleagues immediately chose to take advantage of the new opportunities. I believe this is quite obvious in the two volumes of this edition. Our ambition with this updated version of the *AOP* is for the authors to be able to achieve the characteristics not only of a proper scholarly report, but of a preliminary publication that presents an important part of the obtained information and the new discoveries. This is important for all archaeologists that are professionally entitled to make use of the new evidence, and for that purpose the latter should be introduced (at least partially) in scholarly circulation. This is also the purpose of the increased length of the obligatory English summary. It is an important tool that helps what is new in Bulgarian archaeology to reach as quickly as possible the international archaeological audience. In my opinion, this opportunity should be additionally expanded and improved in the future.

For the Bulgarian archaeologists, 2019 was extremely busy, but also extremely successful. The huge number of rescue archaeological investigations along the expansion of the transmission infrastructure of Bulgartransgas EAD, the ICGB project, the Hemus Highway, etc., yielded very important results. It is a positive trend that for the first time in decades, the archaeological investigations in Northern Bulgaria considerably exceeded in terms of scale those in the southern part of the country. This process continued in 2020. Another lasting and positive trend is that for several successive seasons a program of the Ministry of Culture has been providing support for more than a hundred projects and that ever more numerous academic institutions, museums, and universities apply for funding and implement projects within the framework of the program.

For a long time, it has been a tradition to present the new volume of *Archaeological Discoveries and Excavations* at the National Archaeological Conference. The 59th National Archaeological Conference should have taken place in Pleven. Our colleagues from Pleven RHM had already created the preliminary organization for this event that is important for the archaeologists from all over the country. Alas, after several delays, we had to accept that it was not possible for the moment. I have to admit that it was precisely the hope to hold eventually the 59th National Archaeological Conference that made me postpone the official publication of the AOP. The past few months reminded us that one should accept the realities and that we have to keep going. I am convinced that a time will come when we will be able to return to a more normal and untroubled version of our professional and personal lives. However, this time is yet to come.

Until then, we should demonstrate and prove our abilities to adapt and face challenges.

To you and your families, I wish good health. I believe that when we are healthy, the new discoveries and successes will come to us themselves.

Assoc. Prof. Dr. Hristo Popov,
Director of NAIM-BAS

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ

Актуална информация за изискванията при подготовка на материалите за публикуване може да се намери на сайта на изданието.

http://series.naim.bg/index.php/ADE/navigationMenu/view/instr

СЪДЪРЖАНИЕ
CONTENTS

IV. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ
IV. CLASSICAL ARCHAEOLOGY

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII – I В. ПР. ХР.)
ARCHAEOLOGY OF GREEK ANTIQUITY (7TH – 1ST C. BC)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ
GREEK POLEIS ON THE BLACK SEA COAST AND HELLENISTIC CENTERS IN THRACE

№ 1. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О. СВ. КИРИК, СОЗОПОЛ 621
Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова
ANCIENT GREEK TEMENOS ON THE ISLAND OF ST. KIRIK, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Teodora Bogdanova

№ 2. СТРУКТУРИ ОТ VI – IV В. ПР. ХР. НА ОБЕКТ „КРЕПОСТНИ СТЕНИ И СЪОРЪЖЕНИЯ“, СОЗОПОЛ 626
Теодора Богданова, Димитър Недев, Александър Баралис
EXCAVATIONS OF 6TH – 4TH C. BC STRUCTURES AT THE SITE “FORTIFICATION WALLS AND STRUCTURES”, SOZOPOL
Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Alexandre Baralis

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ
NON-URBAN SITES

№ 3. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, СОЗОПОЛ 629
Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис
SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF *APOLLONIA PONTICA* IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis

№ 4. АНТИЧНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РАВАДИНОВО, ОБЩ. СОЗОПОЛ 634
ANCIENT FORTRESS IN THE LAND OF RAVADINOVO VILLAGE, SOZOPOL MUNICIPALITY
Pavlina Devlova, Milena Krumova

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 5. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАЛФАТА, СОЗОПОЛ 637
Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов
NECROPOLIS OF *APOLLONIA* IN KALFATA LOCALITY, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov

№ 6. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ 640
Павлина Девлова, Милена Крумова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL
Pavlina Devlova, Milena Krumova

№ 7. РИМСКИ И ЕЛИНИСТИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ (III В. ПР. ХР. – IV В.) В М. ПРОВЛАКА, СОЗОПОЛ 643
Светла Петрова-Динева, Димитър Недев
ROMAN AND HELLENISTIC NECROPOLIS (3RD C. BC – 4TH C. AD) IN PROVLAKA LOCALITY, SOZOPOL
Svetla Petrova-Dineva, Dimitar Nedev

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ, М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ 647
Росица Христова, Димитър Недев, Огнян Лулев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE NECROPOLIS OF *APOLLONIA*, BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL
Rositsa Hristova, Dimitar Nedev, Ognyan Lylev

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КАМЕННА МОГИЛА В М. БУДЖАКА, СОЗПОЛ 651
Теодора Богданова, Димитър Недев
RESCUE ARCHAEOLOGIAL EXCAVATION OF A STONE MOUND IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL
Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev

№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УПИ XXIX – 6133, М. КОЛОКИТА (ПОЛУОСТРОВ СВ. СТЕФАН) ОТ ПОЛУОСТРОВ БУДЖАКА, СОЗОПОЛ 652
Красимира Костова
RESCUE EXCAVATIONS AT THE SITE OF PLOT XXIX – 6133, KOLOKITA LOCALITY (ST. STEPHEN PENINSULA), FROM THE BUDZHAKA PENINSULA, ACCORDING TO THE REGULATION PLAN OF THE TOWN OF SOZOPOL
Krasimira Kostova

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (I – VII В.)
ARCHAEOLOGY OF THE ROMAN PERIOD AND LATE ANTIQUITY (1ST–7TH C. AD)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС
THE LOWER DANUBE LIMES

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗАПАДНАТА ПОРТА НА БОНОНИЯ 653
Здравко Димитров, Ваня Ставрева, Фионера Филипова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON THE WESTERN GATE OF *BONONIA*
Zdravko Dimitrov, Vanja Stavreva, Fionera Filipova

№ 12. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАЦИАРИЯ 657
Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF *RATIARIA*
Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АНТИЧЕН И КЪСНОАНТИЧЕН АЛМУС, КВ. КАЛЕТО, ЛОМ 662
Юлий Емилов, Валери Стоичков, Владислав Живков
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN ROMAN AND LATE ANTIQUE *ALMUS*
Julij Emilov, Valeri Stoichkov, Vladislav Zhivkov

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РИМСКИЯ ГРАД УЛПИЯ ЕСКУС ПРИ С. ГИГЕН, ОБЩ. ГУЛЯНЦИ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ 666
Гергана Кабакчиева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *ULPIA OESCUS*
Gergana Kabakchieva

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ В БЕЛЕНЕ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ 670
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE ANCIENT FORT OF *DIMUM* IN BELENE, NORTH BULGARIA
Gergana Kabakchieva

№ 16. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ. СЕКТОР VIII/IX 673
ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*. SECTOR VIII/IX
Evgenia Gencheva, Petya Andreeva

№ 17. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ. СЕКТОР XII 676
Пьотр Дичек
ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*. SECTOR XII
Piotr Dyczek

№ 18. ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА ЛАГЕРА И КЪСНОАНТИЧНОТО РАЗШИРЕНИЕ НА НОВЕ (НОВЕ II) 678
Агниешка Томас
EASTERN NECROPOLIS OF THE LEGIONARY FORTRESS AND THE LATE ROMAN EXTENSION IN *NOVAE* (*NOVAE* II)
Agnieszka Tomas

№ 19. *NOVAE*. СЕКТОР VIII А. СГРАДИ *EXTRA MUROS* 682

Павлина Владкова, Марин Маринов
NOVAE. SECTOR VIII A. *EXTRA MUROS* BUILDINGS
Pavlina Vladkova, Marin Marinov

№ 20. НОВЕ. СЕКТОР XZ "*ARMAMENTARIUM*" 685
Елена Кленина, Анджей Биернацки
ARMAMENTARIUM OF *LEGIO I ITALICA* IN *NOVAE*, SECTION XZ.
Elena Klenina, Andrzej Biernacki

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОРИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА 688
Върбин Върбанов, Светлана Тодорова, Румяна Йорданова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN FORTRESS *SEXAGINTA PRISTA*
Varbin Varbanov, Svetlana Todorova, Rumyana Yordanova

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА СЕВЕРНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ТРАНСМАРИСКА, ТУТРАКАН 691
Люба Трайкова
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE LATE ROMAN NORTHERN CURTAIN WALL OF TRANSMARISCA, TUTRAKAN
Lyuba Traykova

№ 23. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В СИЛИСТРА, УЛ. „ДОБРИЧ" № 66 696
Георги Атанасов, Калоян Димов
RESCUE EXCAVATIONS AT 66 DOBRICH STR., SILISTRA
Georgi Atanasov, Kaloyan Dimov

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ
URBAN CENTRES

№ 24. НОВА КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ В ОДЕСОС (V – VI В.) 697
Александър Минчев, Валери Йотов, Елина Мирчева
A NEW LATE ANTIQUE BATH IN *ODESSOS* (5TH – 6THC. AD)
Alexander Minchev, Valeri Yotov, Elina Mircheva

№ 25. КЪСНОАНТИЧНИ СГРАДИ И БАНЯ В ОДЕСОС 700
Александър Минчев, Валери Йотов, Елина Мирчева
LATE ANTIQUE BUILDINGS AND BATH IN *ODESSOS*
Alexander Minchev, Valeri Yotov, Elina Mircheva

№ 26. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ОДЕСОС, УЛ. „ПРЕСЛАВ" № 57, ВАРНА 702
Валери Йотов, Александър Минчев, Елина Мирчева
RESCUE EXCAVATIONS IN *ODESSOS*, 57 PRESLAV STR., VARNA
Valeri Yotov, Alexander Minchev, Elina Mircheva

№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ОДЕСОС, ПОДЗОНА 2, УЛ. „ЦАР СИМЕОН I", ВАРНА 704
Валери Йотов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *ODESSOS*, SUB-AREA 2, TSAR SIMEON I STR.
Valeri Yotov

№ 28. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗТОЧНАТА КЪСНОРИМСКА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ОДЕСОС 706
Христо Кузов, Михаил Христов, Ася Стефанова
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE EASTERN LATE ROMAN WALL OF *ODESSOS*
Hristo Kuzov, Mihail Hristov, Asya Stefanova

№. 29. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ОХРИД" № 1, ВАРНА 713
Христо Кузов, Михаил Христов, Ася Стефанова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 1 OHRID STR. IN VARNA
Hristo Kuzov, Mihail Hristov, Asya Stefanova

№ 30. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „Л. ЗАМЕНХОФ" № 22, ВАРНА 713
Мария Манолова-Войкова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 22 L. ZAMENHOF STR., VARNA
Mariya Manolova-Voykova

№ 31. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДЕБЪР“ № 22, ВАРНА 715
Мария Манолова-Войкова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 22 DEBAR STR., VARNA
Mariya Manolova-Voykova

№ 32. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДРАГОМАН“ № 22, ВАРНА 715
Мария Манолова-Войкова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 22 DRAGOMAN STR., VARNA
Mariya Manolova-Voykova

№ 33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „САН СТЕФАНО“ № 25, ВАРНА 716
Васил Тенекеджиев, Мария Манолова-Войкова
RESCUE EXCAVATIONS AT 25 SAN STEFANO STR., VARNA
Vassil Tenekedjiev, Mariya Manolova-Voykova

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УЛПИЯ АНХИАЛО, УЛ. „СТРАНДЖА“ № 4, ПОМОРИЕ 719
Олег Александров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXAVATIONS IN *ULPIA ANCHIALUS*, AT 4 STRANDZHA STR., POMORIE
Oleg Alexandrov

№ 35. ДВЕ АНТИЧНИ СГРАДИ В СТАРАТА ЧАСТ НА СОЗОПОЛ (I В. И VI – VII В.) 720
Теодора Богданова, Димитър Недев, Огнян Лулев
TWO ANTIQUE BUILDINGS IN THE OLD PART OF SOZOPOL (1ST AND 6TH – 7TH C. AD)
Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Ognyan Lulev

№ 36. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДЕН ЪГЪЛ НА ФОРУМНИЯ КОМПЛЕКС“ 723
Иван Църов
NICOPOLIS AD ISTRUM. THE SOUTH-WEST CORNER OF THE FORUM COMPLEX
Ivan Tsarov

№. 37. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АБРИТУС 727
Галена Радославова, Георги Дзанев
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *ABRITUS*
Galena Radoslavova, Georgi Dzanev

№ 38. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА – КВАРТАЛИ СЕВЕРНО И ЮЖНО ОТ БАЗИЛИКА № 3 729
Георги Атанасов, Йото Валериев
ZALDAPA ANCIENT FORTRESS – QUARTERS NORTH AND SOUTH OF BASILICA NO. 3
Georgi Atanasov, Yoto Valeriev

№ 39. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА – СЕКТОР „СЕВЕРОЗАПАД“ И БАЗИЛИКА № 2 732
Георги Атанасов, Никола Бодри, Албена Миланова, Доминик Моро, Йото Валериев
THE ANCIENT FORTRESS OF *ZALDAPA* – NORTHERN GATE AND BASILICA NO. 2
Georgi Atanasov, Nicolas Beaudry, Albena Milanova, Dominic Moreau, Yoto Valeriev

№ 40. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНО ВОДОХРАНИЛИЩЕ НА ЗАЛДАПА 737
Боян Тотев, Добри Добрев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE WATER RESERVOIR OF *ZALDAPA*
Boyan Totev, Dobri Dobrev

№ 41. ЗАЛДАПА – РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА NO. 5 739
Йото Валериев
ZALDAPA – EARLY CHRISTIAN BASILICA № 5
Yoto Valeriev

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В МАРЦИАНОПОЛ 742
Христо Кузов, Николай Русев, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *MARCIANOPOLIS*
Hristo Kuzov, Nikolay Rusev, Mihail Hristov

№. 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЦЕНТЪР ЗА ДОЛЕКУВАНЕ, ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ЛЕЧЕНИЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ“, КЮСТЕНДИЛ 744
Лидия Стайкова-Александрова, Димитринка Павлова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE MEDICAL CENTER FOR REHABILITATION IN KYUSTENDIL

Lidiya Staykova-Aleksandrova, Dimitrinka Pavlova

№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРК ГАЛЕРИЯ 2“ В КЮСТЕНДИЛ 746
Румен Спасов, Веселина Вандова, Николай Спасов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “GALERIA PARK 2” SITE, KYUSTENDIL
Rumen Spassov, Vesselina Vandova, Nikolay Spassov

№. 45. РАЗКОПКИ ПО ТРАСЕТО НА ВОДОПРОВОД ЗА ПИ 41112.503.785, КЮСТЕНДИЛ 748
Румен Спасов, Веселина Вандова, Николай Спасов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS DURING THE CONSTRUCTION OF WATER SUPPLY INFRASTRUCTURE IN PLOT 41112.503.785, KYUSTENDIL
Rumen Spassov, VesselinaVandova, Nikolay Spassov

№ 46. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА 749
Людмил Вагалински
HERACLEA SINTICA
Lyudmil Vagalinski

№ 47. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ – СГРАДА 1 754
Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова
ANTIQUE AND MEDIEVAL TOWN OF *NICOPOLIS AD NESTUM* – BUILDING 1
Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova

№ 48. УЧАСТЪК ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА АНТИЧНА СЕРДИКА 758
Полина Стоянова
A SECTION OF THE NORTHERN FORTRESS WALL OF ANCIENT *SERDICA*
Polina Stoyanova

№ 49. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ И ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД НА УЛ. „Г. ВАШИНГТОН“ № 27, СОФИЯ 763
Александър Станев, Илиана Борисова-Кацарова
ARCHAEOLOGICAL STRUCTURES FROM LATE ANTIQUITY AND THE OTTOMAN PERIOD AT 27 G. WASHINGTON STR., SOFIA
Alexander Stanev, Iliana Borisova-Katsarova

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СОЛУНСКА“ № 24, СОФИЯ 767
Габриела Райкова, Александър Станев
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 24 SOLUNSKA STR., SOFIA
Gabriela Raykova, Alexander Stanev

№. 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КРАКРА“ № 2А, СОФИЯ 769
Юниан Мешеков, Илиана Борисова- Кацарова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 2A KRAKRA STR., SOFIA
Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „ХРИСТО БОТЕВ“ № 83, СОФИЯ 771
Александър Станев, Цветозар Йотов
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 83 HRISTO BOTEV BLVD., SOFIA
Alexander Stanev, Tzvetozar Yotov

№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ“ № 35, СОФИЯ 772
Елена Николова, Александър Станев
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 35 AL. STAMBOLIYSKI BLVD., SOFIA
Elena Nikolova, AlexanderStanev

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ИВ. ВАЗОВ“ № 28 – 30, СОФИЯ 773
Елена Николова, Александър Станев
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 28 – 30 I. VAZOV STR., SOFIA
Elena Nikolova, Alexander Stanev

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС”, ХИСАРЯ 773
Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE SITE “THERMAL COMPLEX IN *DIOCLETIANOPOLIS*”, HISARYA
Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ, ХИСАРЯ 776
Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE BUILDING IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA
Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕВЕРНАТА ЧАСТ ОТ АГОРАТА НА ФИЛИПОПОЛ 779
Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE NORTHERN PART OF THE AGORA OF *PHILIPPOPOLIS*
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ФОРУМ-ЗАПАД“, ФИЛИПОПОЛ 781
Елена Кесякова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF THE SITE “FORUM – WEST”, *PHILIPPOPOLIS*
Elena Kesyakova

№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА НА ФИЛИПОПОЛ 784
Жени Танкова, Мария Драганова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE BISHOP’S BASILICA IN *PHILIPPOPOLIS*
Zheni Tankova, Maria Draganova

№ 60. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ № 13, ПЛОВДИВ 787
Елена Божинова, Камен Станев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 13 LEONARDO DA VINCI STR., PLOVDIV
Elena Bozhinova, Kamen Stanev

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „РОДОПИ“ № 28, ПЛОВДИВ 791
Елена Божинова, Камен Станев
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 28 RHODOPI STR., PLOVDIV
Elena Bozhinova, Kamen Stanev

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „РОДОПИ“ № 28, ПЛОВДИВ 794
Здравка Коркутова Десислава Давидова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 28, RHODOPI STR., PLOVDIV
Zdravka Korkutova, Deseslava Davidova

№ 63. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „РОДОПИ“ № 26, ПЛОВДИВ 797
Здравка Коркутова, Десислава Давидова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 26 RHODOPI STR., PLOVDIV
Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ“ № 6, ПЛОВДИВ 799
Здравка Коркутова, Десислава Давидова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 6 DIMCHO DEBELYANOV STR., PLOVDIV
Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „Г. С. РАКОВСКИ“ № 24, ПЛОВДИВ 801
Десислава Давидова, Здравка Коркутова, Георги Сенгалевич
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 24 G. S. RAKOVSKI STR., PLOVDIV
Desislava Davidova, Zdravka Korkutova, Georgi Sengalevich

№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН ОБЕКТ В АВГУСТА ТРАЯНА, СТАРА ЗАГОРА 804
Петър Калчев, Пламена Бакалова
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A LATE ANTIQUE SITE IN *AUGUSTA TRAIANA*, STARA ZAGORA
Petar Kalchev, Plamena Bakalova

№ 67. ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР V 806
Иван Вълчев, Венета Ханджийска-Янкулова
EXCAVATIONS IN *CABYLE* – SECTOR V
Ivan Valchev, Veneta Handzhiyska-Yankulova

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРЕДСТАВИТЕЛНА СГРАДА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА В КАБИЛЕ 809
Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ROMAN REPRESENTATIVE BUILDING IN *CABYLE*
Stefan Bakardzhiev, Miroslav Kozarev

№ 69. ДЕУЛТУМ, СЕВЕРОИЗТОЧНА ЪГЛОВА КУЛА НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ (ОБЕКТ 12) 811
Людмил Вагалински
DEULTUM, NE CORNER TOWER OF THE LATE ANTIQUE FORTRESS (SITE 12)
Lyudmil Vagalinski

№ 70. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ 816
Красимира Костова, Добрина Харбалиева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SUB-SITE 02 “ANCIENT *THERMAE*”
Krasimira Kostova, Dobrina Harbalieva

№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ОБЕКТ „УЛИЧНА МРЕЖА – ЮГОИЗТОК“.....820
Христо Прешленов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SECTOR SOUTHEAST - STREET NETWORK
Hristo Preshlenov

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, СЕКТОР СЕВЕР – ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ.....822
Христо Прешленов, Милена Райчева
EXCAVATIONS IN THE NORTH URBAN ZONE OF *DEULTUM – DEVELTOS*
Hristo Preshlenov, Milena Raycheva

УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ
FORTIFIED NON-URBAN SITES

№ 73. АНТИЧНА КРЕПОСТ БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ.....826
Татяна Борисова, Михаела Занева
BOROVETS ANCIENT FORTRESS NEAR PRAVETS
Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КАСТЕЛИТЕ СОСТРА НА ПЪТЯ ЕСКУС – ФИЛИПОПОЛИС..... 831
Иван Христов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF SOSTRA CASTELLA ON THE *OESCUS – PHILIPPOPOLIS* ROAD
Ivan Hristov

№ 75. КЪСНОАНТИЧНА И РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕ, ГАБРОВО 836
Росина Костова, Казимир Попконстантинов, Росен Йосифов
LATE ANTIQUE AND EARLY BYZANTINE FORTRESS AT GRADISHTE LOCALITY, NEAR GABROVO
Rossina Kostova, Kazimir Popkonstantinov, Rossen Yosifov

№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“ КРАЙ ПОПОВО 840
Олег Александров
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN FORTRESS KOVACHEVSKO KALE, NEAR POPOVO
Oleg Alexandrov

№ 77. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ *PALMATAE* В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩ. ТЕРВЕЛ.....844
Казимир Попконстантинов, Боян Тотев, Добри Добрев
LATE ANTIQUE FORTRESS OF *PALMATAE* AT KALETO LOCALITY, VILLAGE OF ONOGUR, TERVEL COUNTY
Kazimir Popkonstantinov, Boyan Totev, Dobri Dobrev

№ 78. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КАРИЯ.....848
Боян Тотев, Добри Добрев, Вървбин Върбанов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE FORTRESS *CARIA*
Boyan Totev, Dobri Dobrev, Varbin Varbanov

№ 79. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КВАДРИБУРГ ПРИ С. ШКОРПИЛОВЦИ 852
Христо Кузов, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A *QUADRIBURGIUM* NEAR THE VILLAGE OF SHKORPILOVTSI
Hristo Kuzov, Mihail Hristov

№ 80. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ОТ V – VI В. НА НОС СВЕТИ АТАНАС КРАЙ БЯЛА, ВАРНЕНСКА ОБЛАСТ 855
Валери Йотов, Александър Минчев
LATE ANTIQUE FORTRESS OF 5TH – 6TH C. AD AT CAPE SVETI ATANAS NEAR BYALA, REGION OF VARNA
Valeri Yotov, Alexander Minchev

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА НОС ЕМИНЕ, С. ЕМОНА, ОБЩ. НЕСЕБЪР 858
Иван Христов, Маргарита Попова, Мария Манолова - Войкова, Милен Николов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CAPE EMINE, EMONA VILLAGE, NESEBAR MUNICIPALITY
Ivan Hristov, Margarita Popova, Maria Manolova-Voykova, Milen Nikolov

№ 82. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЕЛЕН ДОЛ, ОБЩ. БЛАГОЕВГРАД 862
Цветана Комитова
LATE ANTIQUE FORTRESS AT ZELEN DOL, BLAGOEVGRAD REGION
Tsvetana Komitova

№. 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ 866
Светла Петрова, Емил Севдин
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 84. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ *BONA MANSIO* 868
Александър Манев, Вяра Петрова, Ангела Пенчева
EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE FORTRESS AND MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR *BONA MANSIO* ROMAN ROAD STATION
Alexander Manev, Vyara Petrova, Angela Pencheva

№ 85. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ БУЗОВО КАЛЕ ДО С. БУЗОВГРАД, ОБЩ. КАЗАНЛЪК 872
Деян Рабовянов, Кристиян Желязков, Венко Иванов
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS BUZOVO KALE NEAR BUZOVGRAD VILLAGE, KAZANLAK MUNICIPALITY
Deyan Rabovyanov, Christian Zhelyazkov, Venko Ivanov

№ 86. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ И УКРЕПЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ КРАЙ С. АНГЕЛ ВОЙВОДА 876
Здравко Димитров, Атанас Данов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE THRACIAN SACNTUARY AND FORTIFIED SITE FROM LATE ANTIQUITY NEAR ANGEL VOIVODA VILLAGE
Zdravko Dimitrov, Atanas Danov

№. 87. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА 879
Николай Сираков, Веселин Игнатов
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF ANCIENT AND MEDIEVAL FORTRESS *TUIDA*
Nikolay Sirakov, Veselin Ignatov

№. 88. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АКВЕ КАЛИДЕ, СЕВЕРОИЗТОЧЕН СЕКТОР „БАНЯ“ 881
Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF *AQUAE CALIDAE*, NORTHEAST SECTOR “BATH”
Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov

№ 89. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА АКВЕ КАЛИДЕ 883
Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE NORTHWESTERN PART OF *AQUAE CALIDAE*
Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov

№ 90. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА КРЕПОСТ ХРИСОСОТИРА, ЧЕРНОМОРЕЦ 888
Иван Христов, Маргарита Попова

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE SOUTHERN SECTOR OF THE EARLY BYZANTINE FORTRESS OF *CHRYSOSOTIRA*, CHERNOMORETS
Ivan Hristov, Margarita Popova

№ 91. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АХТОПОЛ 891
Павлина Девлова, Милена Крумова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AHTOPOL
Pavlina Devlova, Milena Krumova

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА
UNFORTIFIED SETTLEMENTS AND ROAD SYSTEM

№ 92. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ГРАМАДА И С. ТОШЕВЦИ, ОБЩ. ГРАМАДА 893
Сирма Александрова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A ROMAN SETTLEMENT NEAR THE TOWN OF GRAMADA AND TOSHEVTSI VILLAGE, GRAMADA MUNICIPALITY
Sirma Alexandrova

№ 93. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 13/1012 ПО ТРАСЕТО НА „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНА СИСТЕМА НА БУЛГАРТРАНСГАЗ“, ДО ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН 894
Стефан Александров, Здравко Димитров, Атанас Данов, Илко Цветков
RESCUE EXCAVATIONS AT SITE NO. 13/1012 ALONG THE “EXTENSION OF THE GAS PIPE-LINE SYSTEM OF BULGARTRANSGAS” NEAR GRAMADA, VIDIN DISTRICT
Stefan Alexandrov, Zdravko Dimitrov, Atanas Danov, Ilko Tsvetkov

№ 94. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И СГРАДА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН 899
Александър Манев, Александър Иванов
RESCUE EXCAVATIONS OF AN EARLY BRONZE AGE SETTLEMENT AND A ROMAN BUILDING IN THE TERRITORY OF GRAMADA, VIDIN DISTRICT
Alexandar Manev, Aleksandar Ivanov

№ 95. ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА (XII – X В. ПР. ХР.), РАННОРИМСКИЯ ПЕРИОД (I В.) И ВЪЗРАЖДАНЕТО (XVIII – XIX В.) 904
Георги Иванов, Мирослав Марков, Жени Василева, Владислав Живков, Върбин Върбанов, Мария Гюрова
AN EARLY IRON AGE (12 – 10 C. BC), EARLY ROMAN (1 C. AD) AND REVIVAL PERIOD (18 – 19 C.) SITE
Georgi Ivanov, Miroslav Markov, Jeni Vasileva, Vladislav Zhivkov, Varbin Varbanov, Maria Gurova

№ 96. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЯМНО ПОЛЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ ПРИ С. РАСОВО, ОБЩ. МЕДКОВЕЦ, ОБЛ. МОНТАНА 909
Калин Маджаров, Велислав Бонев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A PIT FIELD FROM THE EARLY BRONZE AGE AND LATE ANTIQUITY NEAR RASOVO VILLAGE, MEDKOVETS MUNICIPALITY, MONTANA DISTRICT
Kalin Madzharov, Velislav Bonev

№ 97. АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ГРАМАДЕ КРАЙ С. СКРАВЕНА, БОТЕВГРАДСКО 916
Сергей Торбатов, Биляна Иванова
A ROMAN AND LATE ROMAN SETTLEMENT IN GRAMADE LOCALITY NEAR SKRAVENA VILLAGE, BOTEVGRAD REGION
Sergey Torbatov, Bilyana Ivanova

№ 98. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ВИЛНО ИМЕНИЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ, ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ 921
Венета Ханджийска
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE TERRITORY OF A *VILLA RUSTICA* FROM THE ROMAN PERIOD IN SELISHTETO LOCALITY NEAR SUHACHE VILLAGE, CHERVEN BRYAG MUNICIPALITY
Veneta Handzhiyska

№ 99. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ПРИ ПРОХОДА БОАЗА (ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“) 923
Иво Д. Чолаков, Георги Иванов

RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE DATED TO THE ROMAN PERIOD AT THE BOAZA PASS (SITE NO. 4 AT HEMUS MOTORWAY ROUTE)
Ivo D. Cholakov, Georgi Ivanov

№ 100. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ № 3004 ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „БАЛКАНСКИ ПОТОК“ КРАЙ ГР. ИСКЪР, ОБЛ. ПЛЕВЕН 928
Люба Трайкова, Иво Д. Чолаков
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF SITE NO. 3004 ALONG THE ROUTE OF GAS PIPELINE, NEAR THE TOWN OF ISKAR, PLEVEN DISTRICT
Lyuba Traykova, Ivo D. Cholakov

№ 101. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОРНИ ДЪБНИК, ОБЛ. ПЛЕВЕН 932
Емил Нанков, Филип Колев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON A SETTLEMENT SITE NEAR GORNI DABNIK VILLAGE, PLEVEN DISTRICT
Emil Nankov, Philip Kolev

№ 102. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 31/3005 ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРЕНОСНА СТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОРНИ ДЪБНИК, ОБЛ. ПЛЕВЕН 937
Станимир Стойчев, Ангел Ангелов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 31/3005 ALONG THE ROUTE OF GAS PIPELINE OF BULGARTRANSGAZ COMPANY, IN THE TERRITORY OF GORNI DABNIK VILLAGE, PLEVEN DISTRICT
Stanimir Stoychev, Angel Angelov

№ 103. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 38/3012 ПРИ С. БЪРКАЧ, ОБЩ. ДОЛНИ ДЪБНИК, ПЛЕВЕНСКО 939
Катя Меламед, Емилия Евтимова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 38/3012 NEAR BARKACH VILLAGE, DOLNI DABNIK MUNICIPALITY, PLEVEN DISTRICT
Katya Melamed, Emilia Evtimova

№ 104. СТОПАНСКА ПОСТРОЙКА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА ПРИ С. БЪРКАЧ, ОБЩ. ДОЛНИ ДЪБНИК 942
Владислав Живков, Атанас Данов, Сеслав Иванов, Ради Радев
A LATE ROMAN BUILDING NEAR BARKACH VILLAGE, DOLNI DABNIK MUNICIPALITY
Vladislav Zhivkov, Atanas Danov, Seslav Ivanov, Radi Radev

№ 105. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА СТОПАНСКА СТРУКТУРА В М. КАМЕН ДОЛ, С. БЕГЛЕЖ, ПЛЕВЕНСКО 944
Върбин Върбанов, Владислав Живков
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A LATE ROMAN FARMING STRUCTURE IN KAMEN DOL LOCALITY, BEGLEZH VILLAGE, PLEVEN DISTRICT
Varbin Varbanov, Vladislav Zhivkov

№ 106. СОНДАЖНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНО ОТКРИТО СЕЛИЩЕ (ОБЕКТ № 46/4003) ПРИ С. КАТЕРИЦА, ОБЩ. ПОРДИМ 947
Боян Думанов, Чавдар Лалов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE *VICUS* (SITE NO. 46/4003) NEAR KATERITSA VILLAGE, PORDIM MUNICIPALITY
Boyan Dumanov, Chavdar Lalov

№ 107. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 52/4009 ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРЕНОСНА СТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕДАН, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ 951
Румен Спасов, Веселина Вандова, Величка Мартинова, Борис Д. Борисов, Николай Спасов, Генчо Димитров, Явор Русев, Христина Цонева, Владимир Петков, Зоя Косташка
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 52/4009 ALONG THE ROUTE OF GAS PIPELINE OF BULGARTRANSGAZ COMPANY, IN THE TERRITORY OF NEDAN VILLAGE, PAVLIKENI MUNICPALITY
Rumen Spassov, Vesselina Vandova, Velichka Martinova, Boris D. Borisov, Nikolay Spassov, Gencho Dimitrov, Yavor Russev, Hristina Tsoneva, Vladimir Petkov, Zoya Kostashka

№ 108. РИМСКИ ВИКУС В М. МАЛКОТО ЛИВАДЕ КРАЙ С. ОВЧА МОГИЛА, СВИЩОВСКО 953
Сергей Торбатов, Деян Драгоев
A ROMAN *VICUS* IN MALKOTO LIVADE LOCALITY NEAR OVCHA MOGILA VILLAGE, SVISHTOV MUNICIPALITY
Sergey Torbatov, Deyan Dragoev

№ 109. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 6, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОЗЛОВЕЦ, ОБЩ. СВИЩОВ 957
Петя Андреева, Антон Атанасов
RESCUE EXCAVATIONS AT SITE 6 IN THE TERRITORY OF KOZLOVETS VILLAGE, SVISHTOV MUNICIPALITY
Petya Andreeva, Anton Atanasov

№ 110. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ II – IV В. (ОБЕКТ 2), В М. ГОРНА ДАБОВИЦА, БРЕЗНИК 961
Василка Паунова, Димитрина Павлова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS WITHIN THE BOUNDARIES OF A SETTLEMENT FROM THE 2ND – 4TH C. AD (SITE 2), IN GORNA DABOVITSA LOCALITY, BREZNIK
Vasilka Paunova, Dimitrina Pavlova

№ 111. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В М. ЧИФЛИК, КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „БРЕЗНИК“, БРЕЗНИК, ОБЛ. ПЕРНИК 963
Филип Михайлов
RESCUE EXCAVATIONS IN CHIFLIK LOCALITY, CONCESSION AREA “BREZNIK”, BREZNIK, PERNIK DISTRICT
Philip Mihaylov

№ 112. КЪСНОАНТИЧНИ СГРАДИ В С. КЛАДНИЦА, ОБЩИНА ПЕРНИК 967
Орлин Рачев
LATE ANTIQUE BUILDINGS IN KLADNITSA VILLAGE, PERNIK MUNICIPALITY
Orlin Rachev

№ 113. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА 970
Иво Д. Чолаков, Милена Райчева
EXCAVATIONS OF THE “LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX” SITE IN THE TERRITORY OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY
Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva

№ 114. ПРЕДВАРИТЕЛНО СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 1 – КС ИХТИМАН 976
Веселин Хаджиангелов, Диана Стоянчова
PRELIMINARY RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF SITE NO. 1 – COMPRESSOR STATION IHTIMAN
Veselin Hadzhiangelov, Diana Stoyanchova

№ 115. ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В ТЕРИТОРИЯТА НА ФИЛИПОПОЛ 978
Милена Райчева, Пламена Георгиева
ROMAN AND LATE ANTIQUE EXTRAURBAN SITE IN THE TERRITORY OF *PHILIPPOPOLIS*
Milena Raycheva, Plamena Georgieva

№ 116. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. ОПЪЛЧЕНЕЦ, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ 982
Александър Харизанов, Кристина Косева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN SETTLEMENT NEAR OPALCHENETS VILLAGE, BRATYA DASKALOVI MUNICIPALITY
Alexander Harizanov, Kristina Koseva

№ 117. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИТЕ ТЕРМИ В С. СТАРОЗАГОРСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ 986
Мария Камишева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE ANCIENT *THERMAE* IN STAROZAGORSKI MINERALNI BANI VILLAGE
Maria Kamisheva

№ 118. СЕЛИЩЕН ОБЕКТ ОТ АНТИЧНОСТТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗОРНИЦА, ОБЩ. ХАСКОВО.....990
Веселин Игнатов, Николай Сираков
ANCIENT SETTLEMENT SITE IN THE TERRITORY OF ZORNITSA VILLAGE, HASKOVO MUNICIPALITY
Veselin Ignatov, Nikolay Sirakov

№ 119. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА", С. КАСНАКОВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД 993
Веселка Кацарова, Калина Петкова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE SITE "SANCTUARY OF NYMPHS AND APHRODITE" NEAR KASNAKOVO VILLAGE, DIMITROVGRAD MUNICIPALITY
Veselka Katsarova, Kalina Petkova

№ 120. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 54 – АНТИЧНО СЕЛИЩЕ, С. ГОЛЯМО АСЕНОВО, ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА ГЪРЦИЯ – БЪЛГАРИЯ 997
Веселка Кацарова, Станислав Илиев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE 54 (ANCIENT SETTLEMENT) NEAR GOLYAMO ASENOVO VILLAGE, ON THE ROUTE OF THE INTERSYSTEM GAS CONNECTION GREECE – BULGARIA
Veselka Katzarova, Stanislav Iliev

№ 121. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЧАСТЪК ОТ АНТИЧЕН ПЪТ В ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА 1000
Иво Д. Чолаков, София Христева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SECTION OF AN ANTIQUE ROAD IN OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT
Ivo D. Cholakov, Sophia Hristeva

№ 122. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА ПОСТРОЙКА В М. КОРИЯТА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРАКИЯ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА 1004
Стилиян Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ROMAN BUILDING IN KORIYATA LOCALITY, NEAR TRAKIYA VILLAGE, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT
Stiliyan Ivanov

№ 123. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ АНТИЧНА БАНЯ В М. ДЮЛЕВЕЦ, ОБЩ. ГУРКОВО 1007
Мария Камишева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF ANTIQUE *THERMAE* IN DULEVETS LOCALITY, GURKOVO MUNICIPALITY
Maria Kamisheva

№ 124. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РИМСКИ СГРАДИ", С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО..... 1011
Татяна Кънчева-Русева, Пламен Караилиев
RESCUE EXCAVATIONS OF THE SITE "ROMAN BUILDINGS" NEAR POLSKI GRADEC VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY
Tatyana Kancheva-Ruseva, Plamen Karailiev

№. 125. ШИРОКОПЛОЩНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОНЬОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА..... 1014
Пламен Георгиев, Христо Попов, Никола Тонков
WIDE AREA GEOPHYSICAL SURVEY OF AN ANCIENT SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KONYOVO VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY
Plamen Georgiev, Hristo Popov, Nikola Tonkov

№ 126. ШИРОКОПЛОЩНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА КЕРМЕН 1018
Пламен Георгиев, Христо Попов, Никола Тонков
WIDE AREA GEOPHYSICAL SURVEY OF AN ANCIENT SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR THE TOWN OF KERMEN
Plamen Georgiev, Hristo Popov, Nikola Tonkov

ЕЗИЧЕСКИ И ХРИСТИЯНСКИ КУЛТОВИ КОМПЛЕКСИ
PAGAN AND EARLY CHRISTIAN CULT COMPLEXES

№ 127. КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА ПО ТРАСЕТО НА ОБЕКТ „ОБХОД НА ГР. ГАБРОВО“ 1022
Хитко Вачев, Филип Петрунов
RESCUE EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE CHURCH ON THE “GABROVO’S BYPASS” ROUTE
Hitko Vachev, Filip Petrunov

№ 128. РАННОВИЗАНТИЙСКИ СКАЛЕН СКИТ В М. ДЪЛБОКА, ОБЩ. КАВАРНА..... 1025
Боян Тотев, Николай Шаранков, Велина Жекунова, Светлана Тодорова
EARLY BYZANTINE ROCK MONASTERY IN DALBOKA LOCALITY, KAVARNA MUNICIPALITY
Boyan Totev, Nikolay Sharankov, Velina Zhekunova, Svetlana Todorova

№ 129. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКИ МАНАСТИР В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА 1029
Александър Минчев, Васил Тенекеджиев
EXCAVATION OF THE EARLY CHRISTIAN MONASTERY AT DZHANAVARA LOCALITY NEAR VARNA
Alexander Minchev, Vassil Tenekedjiev

№ 130. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА СЪС СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВ. СПАС“
С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩИНА ДУПНИЦА..... 1033
Светла Петрова, Анелия Геренска, Емил Севдин
EARLY CHRISTIAN BASILLICA WITH MEDIEVAL CHURCH “ST. SPAS” AT CHERVEN BREG VILLAGE, DUPNITSA MUNICIPALITY
Svetla Petrova, Anelia Gerenska, Emil Sevdin

№ 131. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА РАННОХРИСТЯНСКА БАЗИЛИКА „НИКОЛИЦА“,
РАКИТОВО 1037
Андрей Аладжов, Кирил Велковски, Християн Цанков, Димитър Байраков
GEOPHYSICAL STUDY IN THE AREA OF THE EARLY CHRISTIAN BASILICA “NIKOLITSA”, RAKITOVO
Andrey Aladzhov, Kiril Velkovski, Christian Tsankov, Dimitar Bayrakov

№ 132. АРЕХОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“ В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ..... 1039
Иво Топалилов, Николай Бояджиев, Божидар Драганов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT „TSARKVISHTE“ SITE NEAR DRAGOINOVO VILLAGE, PARVOMAI MUNICIPALITY
Ivo Topalilov, Nikolay Boyadzhiev, Bozhidar Draganov

№ 133. СВЕТИЛИЩЕ ОТ IV В. КРАЙ С. БЕЛИ ПЛАСТ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ (ОБЕКТ № 31) 1042
Катя Меламед, Емилия Евтимова
SANCTUARY FROM THE 4TH C. AD NEAR BELI PLAST VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY
Katya Melamed, Emilia Evtimova

№ 134. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О-В СВ. ИВАН, СОЗОПОЛ 1045
Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Димитър Недев
MEDIEVAL MONASTERY OF ST JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL
Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Dimitar Nedev

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 135. НЕКРОПОЛ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ 1049
Никола Русев, Румяна Йорданова
THE NECROPOLIS OF THE ROMAN FORTRESS *TRIMAMMIUM*
Nikola Rusev, Rumyana Yordanova

№ 136. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МАГАЗИН ЗА БИТОВИ СТОКИ”
В КЮСТЕНДИЛ..... 1053
Лидия Стайкова-Александрова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT “HOUSEHOLD GOODS STORE” SITE IN KYUSTENDIL
Lidiya Staykova-Aleksandrova

№ 137. КЪСНОАНТИЧЕН ТУХЛЕН ЗИДАН ГРОБ ОТ ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА..... 1055
Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова

LATE ANTIQUE BRICK-BUILT GRAVE FROM THE WESTERN NECROPOLIS OF *SERDICA*
Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

№ 138. НОВОРАЗКРИТ КЪСНОАНТИЧЕН ЗИДАН ТУХЛЕН ГРОБ ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА 1060
Юниан Мешеков, Надежда Бориславова
NEWLY DISCOVERED LATE ROMAN BRICK-BUILT GRAVE IN THE EASTERN NECROPOLIS OF *SERDICA*
Yunian Meshekov, Nadezhda Borislavova

№ 139. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН ГРОБ В М. БАЛЬОВИЦА ДО С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО 1062
Мартин Христов, Иван Иванов
ARCHAEOLOGICAL RESERACH OF A LATE ANTIQUE GRAVE NEAR DABENE VILLAGE, KARLOVO REGION
Martin Hristov, Ivan Ivanov

№ 140. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗОНАТА НА ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА, СТАРА ЗАГОРА 1064
Мария Камишева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE AREA OF THE EAST NECROPOLIS OF *AUGUSTA TRAIANA*, STARA ZAGORA
Maria Kamisheva

№ 141. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. ГОРАТА КРАЙ С. ТРАКИЯ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА 1065
Стилиян Иванов
ARCHAEOLOGICAL RESCUE SURVEY OF AN EARLY BRONZE AGE BURIAL MOUND IN GORATA LOCALITY NEAR TRAKIA VILLAGE, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT
Stiliyan Ivanov

№ 142. ЮЖНИЯТ НЕКРОПОЛ НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ 1067
Красимира Костова, Иво Д. Чолаков
THE SOUTH NECROPOLIS OF THE ROMAN COLONY *DEULTUM*
Krasimira Kostova, Ivo D. Cholakov

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ
PRODUCTION SITES

№ 143. АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН ЦЕНТЪР КРАЙ ПАВЛИКЕНИ – ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ, ГЕОФИЗИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ, ТЕХНИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ И ДОКУМЕНТИРАНЕ 1071
Калин Чакъров
ROMAN CERAMIC PRODUCTION CENTRE NEAR PAVLIKENI – FIELD SURVEY, GEOPHYSICS, TECHNICAL AND GRAPHIC DOCUMENTATION
Kalin Chakarov

№ 144. ПЕЩИ ЗА БИТОВА КЕРАМИКА НА ЛЕВИЯ БРЯГ НА АСАР ДЕРЕ В НИАР ПЛИСКА – ВЪНШЕН ГРАД 1075
Станимир Стойчев, Станислав Иванов
POTTERY KILNS ON THE LEFT BANK OF ASAR DERE IN PLISKA RESERVE – OUTER TOWN
Stanimir Stoychev, Stanislav Ivanov

№ 145. АНТИЧНИ ЗЛАТОДОБИВНИ РУДНИЦИ, В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СТРЕМЦИ И РАНИ ЛИСТ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ 1078
Станислав Илиев
ANCIENT GOLD MINES NEAR STREMTSI AND RANI LIST VILLAGES, KARDZHALI MUNICIPALITY
Stanislav Iliev

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ
FIELDWORK ACTIVITIES WITH NO ARCHAEOLOGICAL REMAINS ATTESTED

№ 146. „РИМСКИ ПЪТ" КРАЙ ДИМОВО, ВИДИНСКО 1080
Сергей Торбатов, Биляна Иванова

A "ROMAN ROAD" NEAR DIMOVO, VIDIN DISTRICT
Sergey Torbatov, Bilyana Ivanova

№ 147. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 36/3010 КРАЙ С. КРУШОВИЦА, ОБЩ. ДОЛНИ ДЪБНИК 1082
Николай Русев, Иван Коцов
RESCUE EXCAVATIONS AT SITE NO. 36/3010, NEAR KRUSHOVITZA VILLAGE, DOLNI DABNIK MUNICIPALITY
Nikolay Rusev, Ivan Kotzov

№ 148. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „ТОДОР АЛЕКСАНДРОВ" И УЛ. „ХИСАРЯ", СОФИЯ 1083
Александър Станев, Цветозар Йотов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT TODOR ALEXANDROV BLVD. AND HISARYA STR., SOFIA
Alexander Stanev, Tzvetozar Yotov

V. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ
V. MEDIEVAL ARCHAEOLOGY

СРЕДНОВЕКОВНИ СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИТЕ ИМ
CAPITALS AND THEIR SURROUNDINGS

ПЛИСКА
PLISKA

№ 1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 1087
Павел Георгиев, Тихомир Тихов, Гергана Илиева, Мария Христова
EARLY (WOODEN) FORT IN THE INNER CITY OF PLISKA
Pavel Georgiev, Tihomir Tihov, Gergana Ilieva, Maria Hristova

№ 2. РАЗКОПКИ В ЦИТАДЕЛАТА НА ПЛИСКА 1091
Янко Димитров, Станислав Иванов
EXCAVATIONS AT THE PLISKA CITADEL
Yanko Dimitrov, Stanislav Ivanov

№ 3. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА 1095
Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова
ROUND STONE GROUND IN PLISKA
Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova

№ 4. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 1099
Станислав Станилов, Мариела Инкова, Станислав Иванов, Панайот Антонов
A COURTYARD TO THE NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA
Stanislav Stanilov, Mariela Inkova, Stanislav Ivanov, Panayot Antonov

№ 5. НИАР „ПЛИСКА". СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД 1104
Христина Стоянова
PLISKA RESERVE – BUILDING IN THE SOUTHWEST SECTOR OF THE INNER CITY
Hristina Stoyanova

№ 6. ОБЕКТ „ЦЕХА" (ПРОИЗВОДСТВЕНА БАЗА В ПЛИСКА), НИАР „ПЛИСКА", ВЪНШЕН ГРАД, НАМИРАЩ СЕ НА УЛ. „АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ" № 30, ПЛИСКА, ОБЩ. КАСПИЧАН, ОБЛ. ШУМЕН ... 1107
Христина Стоянова
ARCHAEOLOGICAL SITE "INDUSTRIAL UNIT IN THE CITY OF PLISKA", PLISKA RESERVE, OUTER CITY, 30 AL. STAMBOLIYSKI STR., PLISKA, KASPICHAN MUNICIPALITY, SHUMEN DISTRICT
Hristina Stoyanova

№ 7. ОБЕКТ № 41, ВЪНШЕН ГРАД НА ПЛИСКА, КРАЯ НА IX – НАЧАЛОТО НА XI ВЕК 1108
Константин Константинов, Гергана Илиева, Ивайло Кънев
ARCHAEOLOGICAL SITE NO. 41, THE OUTER TOWN OF PLISKA, LATE 9TH – EARLY 11TH C.
Konstantin Konstantinov, Gergana Ilieva, Ivaylo Kanev

№ 8. НИАР „КАБИЮК“ – ЕЗИЧЕСКИ ХРАМ 1111
Станислав Иванов, Тихомир Тихов
KABIYUK RESERVE – THE PAGAN TEMPLE
Stanislav Ivanov, Tihomir Tihov

№ 9. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ (XIII – XIV В.) НА ТЕРИОТОРИЯТА НА НИАР „МАДАРА“. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ 1115
Гергана Илиева
A MEDIEVAL SETTLEMENT (13TH – 14TH C.) IN MADARA RESERVE. A GEOPHYSICAL SURVEY
Gergana Ilieva

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ
VELIKI PRESLAV

№ 10. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ“ В СЕКТОР СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКАТА В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“ 1117
Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова
SITE “RULER’S CHURCH – NECROPOLIS” IN SECTOR NORTH OF THE BASILICA IN VELIKI PRESLAV RESERVE
Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova

№ 11. „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – СЕВЕР“ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 1121
Снежана Горянова, Маргарита Ваклинова
PALACE ASSEMBLAGE – NORTH IN VELIKI PRESLAV
Snezhana Goryanova, Margarita Vaklinova

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
VELIKO TARNOVO

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (КВАРТАЛ ПРИ ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 1125
Константин Тотев, Пламен Караилиев, Надежда Ботева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN – NORTH SECTOR (QUARTER AT THE WESTERN FORTRESS WALL)” IN VELIKO TURNOVO
Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Nadezhda Boteva

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 1129
Деян Рабовянов, Венко Иванов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “MEDIEVAL FORTRESS TRAPEZITSA – SECTION SOUTH” IN VELIKO TARNOVO
Deyan Rabovyanov, Venko Ivanov

№ 14. ДВУДЕЛНА СГРАДА (СРЕДАТА НА XIII – КРАЯ НА XIV ВЕК) В СЕКТОР „ЮГОИЗТОК“ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА 1134
Мирко Робов
A BIPARTITE BUILDING (FROM THE MIDDLE OF THE 13TH – THE END OF THE 14TH C.) IN SECTOR “SOUTHEAST” OF THE MEDIEVAL CITY OF TRAPEZITSA
Mirko Robov

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ, ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“, ВЕЛИКО ТЪРНОВО 1138
Константин Тотев, Пламен Караилиев, Диана Косева
ARCHAEOLOGICAL SURVEYS OF THE SITE “CHURCH AND BATH, SOUTH OF THE ST. FORTY HOLY MARTYRS MONASTERY”, VELIKO TARNOVO
Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Diana Kosseva

№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРА „УСПЕНИЕ НА СВ. БОГОРОДИЦА“ В КВАРТАЛ „ФРЕНК ХИСАР“ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ТЪРНОВГРАД 1143
Хитко Вачев, Илиян Петракиев
ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS OF THE MONASTERY OF THE ASSUMPTION OF THE HOLY VIRGIN IN THE FRANC HISSAR QUARTER OF MEDIEVAL TARNOVGRAD
Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ
SITIES AND FORTRESSES

№ 17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“, ГОРНА ОРЯХОВИЦА 1147
Илиян Петракиев, Мая Иванова, Златина Петракиева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS OF RYAHOVETS, GORNA ORYAHOVITSA MUNICIPALITY
Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova, Zlatina Petrakieva

№ 18. НАР „КАЛИАКРА“ 1151
Бони Петрунова, Елена Ендарова
KALIAKRA NATIONAL ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Boni Petrunova, Elena Endarova

№ 19. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НОС ЧИРАКМАН 1155
Елена Василева, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Яна Димитрова
ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CHIRAKMAN CAPE
Elena Vasileva, Velislav Bonev, Kalin Madzharov, Yana Dimitrova

№ 20. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В БАЛЧИК, КВ. ХОРИЗОНТ 1160
Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN BALCHIK, “HORIZONT” CITY QUARTER
Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva

№ 21. КРЕПОСТ КАСТРИЦИ В РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД, ВАРНА 1162
Игор Лазаренко, Мария Манолова-Войкова
KASTRITSI FORTRESS, EUXINOGRAD RESIDENCE, VARNA
Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova

№ 22. КРЕПОСТ „ПЕТРИЧ КАЛЕ“, ОБЩ. АВРЕН, ОБЛ. ВАРНА 1166
Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко
PETRICH KALE FORTRESS, AVREN MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT
Mariya Manolova-Voykova, Igor Lazarenko

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУСОКАСТРО, СЕКТОР „ЦИТАДЕЛА“ 1171
Милен Николов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS OF RUSSOKASTRO, THE CITADEL AREA
Milen Nikolov

№ 24. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗКОП ЗА ВОДОПРОВОД В ТЕРИТОРИЯТА НА КРЕПОСТТА АКВЕ КАЛИДЕ 1175
Милен Николов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A TRENCH FOR A WATER-CONDUIT IN THE TERRITORY OF *AQUAE CALIDAE* FORTRESS
Milen Nikolov

№ 25. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ТАШ БАИР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. НОВГРАД, ОБЩ. ЦЕНОВО, ОБЛ. РУСЕ 1176
Людмил Вагалински, Свен Конрад, Райко Краус, Люба Трайкова, Надежда Кечева
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN TASH BAIR LOCALITY IN THE TERRITORY OF NOVGRAD VILLAGE, TSENOVO MUNICIPALITY, RUSE DISTRICT
Lyudmil Vagalinski, Sven Conrad, Raiko Krauss, Lyuba Traykova, Nadezhda Kecheva

№ 26. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. ЦЪРКВА № 16 В ЗАПАДНИЯ ХЪЛМ НА ЧЕРВЕНСКИЯ РИД 1180
Светлана Великова, Велина Жекунова
MEDIEVAL TOWN OF CHERVEN. CHURCH NO. 16 ON THE WESTERN HILL OF THE CHERVEN RIDGE
Svetlana Velikova, Velina Zhekunova

№ 27. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕТО“ В СВИЩОВ 1184
Николай Овчаров, Марин Маринов, Полина Пиперкова
MEDIEVAL FORTRESS “KALETO” IN SVISHTOV
Nikolay Ovcharov, Marin Marinov, Polina Piperkova

№ 28. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ..... 1187
Ангел Конаклиев, Николай Овчаров, Стефан Иванов
EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS MISSIONIS NEAR TARGOVISHTE
Angel Konakliev, Nikolay Ovcharov, Stefan Ivanov

№ 29. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. КАЛЕТО ПРИ С. ДЕБНЕВО, ОБЩ. ТРОЯН, ОБЛ. ЛОВЕЧ 1189
Стилиян Иванов, Деян Драгоев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT KALETO
LOCALITY NEAR DEBNEVO VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY, LOVETCH DISTRICT
Stiliyan Ivanov, Deyan Dragoev

№ 30. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО..... 1193
Надежда Ботева
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS
OF HOTALICH NEAR SEVLIEVO
Nadezhda Boteva

№ 31. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ
„МАЛКОТО КАЛЕ“ ПРИ С. ВОДЕН, ОБЩ. БОЛЯРОВО..... 1196
Стефан Бакърджиев, Явор Русев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS “MALKOTO KALE”
AT VODEN VILLAGE, BOLYAROVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev

№ 32. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ГРАДИЩЕТО“
КРАЙ С. МЕЛНИЦА..... 1198
Анна Агре, Чавдар Кирилов
EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN AND BYZANTINE FORTRESS “GRADISHTETO”
NEAR MELNITSA VILLAGE
Anna Agre, Chavdar Kirilov

№ 33. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ
„БУКЕЛОН“ ПРИ С. МАТОЧИНА, ОБЩ. СВИЛЕНГРАД..... 1202
Кирил Велковски, Християн Цанков, Мариела Инкова, Панайот Антонов
GEOPHYSICAL SURVEY OF THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS *BOUKELON*
AT MATOCHINA VILLAGE, SVILENGRAD MUNICIPALITY
Kiril Velkovski, Christian Tsankov, Mariela Inkova, Panayot Antonov

№ 34. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БУКЕЛОН“ ПРИ С. МАТОЧИНА,
СВИЛЕНГРАДСКО..... 1204
Мариела Инкова, Панайот Антонов, Георги Сенгалевич, Ирена Русева
THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS OF *BOUKELON* AT THE MATOCHINA VILLAGE,
SVILENGRAD REGION
Mariela Inkova, Panayot Antonov, Georgi Sengalevich, Irena Ruseva

№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН СКАЛЕН
ГРАД ПЕРПЕРИКОН..... 1208
Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE ANTIQUE AND MEDIEVAL ROCK CITY PERPERIKON
Nikolay Ovcharov, Daniela Kodjamanova, Polina Piperkova

№ 36. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЛЮТИЦА..... 1210
Бони Петрунова, Филип Петрунов, Виолина Кирякова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL TOWN OF LYUTITSA
Boni Petrunova, Filip Petrunov, Violina Kiryakova

№ 37. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД..... 1214
Ивайло Кънев, Християн Узунов
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “BALAK DERE”, IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY
Ivaylo Kanev, Hristiyan Uzunov

№ 38. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА
КРЕПОСТ „МОМЧИЛОВА КРЕПОСТ“ В М. ГРАДИЩЕ, С. ГРАДЪТ, ОБЩ. СМОЛЯН..... 1217
Николай Бояджиев, Дамян Дамянов

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS – MOMCHIL`S FORTRESS IN GRADISHTE LOCALITY, NEAR GRADAT VILLAGE, SMOLYAN MUNICIPALITY
Nikolay Boyadzhiev, Damyan Damyanov

№ 39. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ ПРИ ЯКОРУДА 1220
Мариела Инкова, Цветана Комитова, Пламен Дойчев, Пламен Иванов
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “KALYATA” NEAR YAKORUDA
Mariela Inkova, Tsvetana Komitova, Plamen Doychev, Plamen Ivanov

№ 40. КРЕПОСТТА КОКАЛЯНСКИ УРВИЧ 1225
Виолина Кирякова, Филип Петрунов
THE KOKALYANSKI URVICH FORTRESS
Violina Kiryakova, Filip Petrunov

СЕЛИЩА
SETTLEMENTS

№ 41. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА ПЕТРОВА НИВА, АР „СБОРЯНОВО“ 1229
Елена Пенчева, Мария Николаева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT IN PETROVA NIVA LOCALITY, SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Elena Pencheva, Maria Nikolaeva

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ
CHURCHES AND MONASTERIES

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА“ И КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА МАНАСТИРСКИ ДОЛ“ КРАЙ ВРАЦА 1232
Александра Петрова, Нарцис Торбов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE “HOLY TRINITY” MEDIEVAL MONASTERY AND A LATE ANTIQUE CHURCH IN MANASTIRSKY DOL LOCALITY, NEAR VRATSA
Aleksandra Petrova, Narcis Torbov

№ 43. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В КРЕМИКОВСКИЯ МАНАСТИР 1236
Владислав Тодоров, Яна Георгакиева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE KREMIKOVTSI MONASTERY
Vladislav Todorov, Yana Georgakieva

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 44. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН ДВУОБРЕДЕН НЕКРОПОЛ В М. КОВАНЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТОПОЛА, КАВАРНЕНСКА ОБЩИНА 1239
Методи Даскалов, Никола Тонков
GEOMAGNETIC SURVEY OF AN EARLY MEDIEVAL BIRITUAL NECROPOLIS IN KOVANLAKA LOCALITY NEAR TOPOLA VILLAGE, KAVARNA MUNICIPALITY
Metodi Daskalov, Nikola Tonkov

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS

ПРОЕКТ С БУЛГАРТРАНСГАЗ ЕАД: „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА БУЛГАРТРАНСГАЗ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА, ЕТАП ЛИНЕЙНА ЧАСТ – ПОДЕТАП А“

“EXPANSION OF THE GAS TRANSMISSION INFRASTRUCTURE OF BULGARTRANSGAZ EAD PARALLEL TO THE NORTH (MAIN) GAS PIPELINE TO THE BULGARIAN-SERBIAN BORDER, STAGE: LINEAR PART – SUBSTAGE A” PROJECT, IN COOPERATION WITH BULGARTRANSGAZ EAD

№ 45. ОБЕКТ № 057/5021 КМ 235+960 – 236+495 ПО ТРАСЕТО НА СЕВЕРНИЯ МАГИСТРАЛЕН ГАЗОПРОВОД ПРИ С. ИВАНЧА, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ 1242
Деян Рабовянов, Стилиян Иванов, Стоян Михайлов, Жулиета Гюлева

SITE NO. 057/5021 KM 235+960 – 236+495, ON THE ROUTE OF THE NORTH (MAIN) GAS PIPELINE NEAR IVANCHA VILLAGE, POLSKI TRAMBESH MUNICIPALITY
Deyan Rabovyanov, Stilian Ivanov, Stoyan Mikhailov, Julieta Gyuleva

№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ (IX – СРЕДАТА НА X В.) В М. ПЪРТЕНСКИ ГЕРАН, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДОЛНИ ЛУКОВИТ, ОБЩ. ИСКЪР, ОБЛ. ПЛЕВЕН (ОБЕКТ № 29/3003, КМ 379+571 – КМ 379+874) 1246
Янко Димитров, Христо Кузов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT (9TH – 10TH C.) IN PURTENSKI GERAN LOCALITY, LAND OF DOLNI LUKOVIT VILLAGE, MUNICIPALITY OF ISKAR, PLEVEN DISTRICT
Yanko Dimitrov, Hristo Kuzov

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОСТРОВСКИЯ ВАЛ, ЮЖНО ОТ С. ГАЛОВО (ОБЕКТ 28) 1250
Валери Григоров, Светлана Венелинова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE OSTROVO RAMPART, SOUTH OF GALOVO VILLAGE (SITE NO. 28)
Valeri Grigorov, Svetlana Venelinova

№ 48. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 27/3001 В ЗЕМЛИЩЕТО НА МИЗИЯ, ОБЩ. МИЗИЯ, ОБЛ. ВРАЦА 1254
Александра Петрова, Мария Христова-Пенкова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 27/3001 IN THE LAND OF MIZIA, MIZIA MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT
Alexandra Petrova, Maria Hristova-Penkova

№ 49. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 25/2006 (ХАЙРЕДИНСКИ ВАЛ) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БУТАН, ОБЩ. КОЗЛОДУЙ 1258
Евгения Коматарова-Балинова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 25/2006 (HAIREDIN RAMPART) IN THE LAND OF BUTAN VILLAGE, KOZLODUI MUNICIPALITY
Evgeniya Komatarova-Balinova

№ 50. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 24/2005, ЗЕМЛИЩЕ НА ВЪЛЧЕДРЪМ, ОБЛ. МОНТАНА 1261
Методи Даскалов, Калина Петкова, Катя Трендафилова, Руслан Стойчев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 24/2005, LAND OF VALCHEDRAM, MONTANA DISTRICT
Metodi Daskalov, Kalina Petkova, Katya Trendafilova, Ruslan Stoychev

№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЛОМСКИ ВАЛ“, КМ 454+500 И 455+000 ПО „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП „ЛИНЕЙНА ЧАСТ“ – ПОДЕТАП А 1265
Станислав Иванов, Румен Първанов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LOM RAMPART, KM 454+500 AND 455+000 ALONG THE ROUTE OF THE EXTENSION OF THE BULGARTRANSGAZ GAS TRANSMISSION INFRASTRUCTURE PARALLEL TO THE NORTHERN (MAIN) GAS PIPELINE TO THE BULGARIAN-SERBIAN BORDER, STAGE LINEAR PART – SUB-STAGE A
Stanislav Ivanov, Rumen Parvanov

№ 52. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 019/1017, С. ВОДНЯНЦИ, ОБЩ. ДИМОВО, ОБЛ. ВИДИН 1269
Филип Петрунов, Виолина Кирякова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 019/1017, VODNYANTSI VILLAGE, DIMOVO MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT
Filip Petrunov, Violina Kiryakova

№ 53. ПРЕДВАРИТЕЛНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 5/1004 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОСТА ПЕРЧЕВО, ОБЩ. КУЛА, ОБЛ. ВИДИН 1271
Галина Грозданова, Румяна Колева
PRELIMINARY RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS NEAR KOSTA PERCHEVO VILLAGE, KULA MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT
Galina Grozdanova, Rumyana Koleva

№ 54. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛО ОТ XI – XIII В. – С. БРАНКОВЦИ, ОБЩ. ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН..... 1274
Емилия Евтимова, Катя Меламед
MEDIEVAL VILLAGE FROM THE 11TH – 13TH C. – BRANKOVTSI VILLAGE, GRAMADA MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT
Emilia Evtimova, Katya Melamed

№ 55. ПРЕДВАРИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА (IX – VIII В. ПР. ХР.), РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ (VII – VIII В.) И НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БРАНКОВЦИ, ОБЩ. ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН 1278
Георги Иванов, Николай Казашки, Никола Тонков
PRELIMINARY INVESTIGATIONS OF AN EARLY IRON AGE (9TH – 8TH C. BC), AN EARLY MEDIEVAL (7TH – 8TH C.) SITE, AND A LATE MEDIEVAL NECROPOLIS ON THE TERRITORY OF BRANKOVTSI VILLAGE, GRAMADA MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT
Georgi Ivanov, Nikolay Kazashki, Nikola Tonkov

№ 56. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 1008 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БРАНКОВЦИ, ОБЩИНА ГРАМАДА, ОБЛАСТ ВИДИН, ПО ПРОЕКТ: „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“..... 1282
Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова
RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 1008 ON THE ROUTE OF THE BULGARTRANSGAZ GAS PIPELINE PARALLEL WITH THE NORTHERN PIPELINE TO THE BULGARIAN-SERBIAN BORDER, LAND OF BRANKOVCI VILLAGE, VIDIN DISTRICT
Andrey Aladzhov, Evgenya Komatarova-Balinova

№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА И КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ В ПОДНОЖИЕТО НА ВРЪШКА ЧУКА. ОБЕКТ 1/1000 1284
Елена Василева, Жени Василева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SETTLEMENT FROM THE EARLY IRON AGE AND LATE MEDIEVAL PERIOD AT THE FOOT OF VRASHKA CHUKA. SITE NO. 1/1000
Elena Vasileva, Zheni Vasileva

МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА ГЪРЦИЯ – БЪЛГАРИЯ
ИНТЕРКОНЕКТОР НА ICGB (КОМОТИНИ – СТАРА ЗАГОРА)
INTERSYSTEM GAS TRANSMISSION PIPELINE GREECE - BULGARIA
INTERCONNECTOR OF ICGB (KOMOTINI - STARA ZAGORA)

№ 58. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЛОВО, ОБЩ. ХАСКОВО. ОБЕКТ 42 1290
Галина Грозданова, Дойчин Грозданов
MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LAND OF ORLOVO VILLAGE, HASKOVO MINICIPALITY. SITE NO. 42
Galina Grozdanova, Doychin Grozdanov

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 27, КМ 65+700 – 66+000, (ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТРЕМЦИ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ), ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОВ КОНЕКТОР КОМОТИНИ – СТАРА ЗАГОРА 1293
Методи Даскалов, Катя Трендафилова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 27, KM 65+700 – 66+000, (IN THE LAND OF STREMTSI VILLAGE, KARDZHALI MINICIPALITY), ALONG THE GAS INTERCONNECTOR KOMOTINI – STARA ZAGORA
Metodi Daskalov, Katya Trendafilova

№ 60. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 22 ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – ГЪРЦИЯ“ ПРИ С. ЗВЕЗДЕН, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ..... 1296
Венцислав Динчев
EXCAVATIONS AT SITE NO. 22 ALONG THE “ICGB” GAS PIPELINE NEAR ZVEZDEN VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY
Ventzislav Dintchev

№ 61. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ А8 ПО ТРАСЕТО НА ICGB, КРАЙ С. СЕДЛОВИНА, КЪРДЖАЛИЙСКО 1300
Здравко Димитров, Благовест Молев

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. A8 ALONG THE ICGB PIPELINE, NEAR SEDLOVINA VILLAGE, KURDZHALI DISTRICT
Zdravko Dimitrov, Blagovest Molev

АМ ХЕМУС
HEMUS HIGHWAY

№ 62. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ С ДАННИ ЗА МЕТАЛУРГИЧНА ДЕЙНОСТ В М. ПОЛЕТО КРАЙ С. БРЕСТНИЦА, ОБЩ. ЯБЛАНИЦА, ОБЛ. ЛОВЕЧ 1303
Стилиян Иванов
ARCHAEOLOGICAL RESCUE EXCAVATIONS OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT WITH EVIDENCE OF METALLURGICAL ACTIVITY AT THE POLETO LOCALITY NEAR BRESTNITSA VILLAGE, YABLANITSA MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT
Stiliyan Ivanov

№ 63. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 88 – ГРАДИЩЕ 4, М. ПУНАРДЖИК (КМ 324+100 – 325+100 ПО ЕТАП 3, УЧАСТЪК 8) ПО ПРОЕКТНОТО ТРАСЕ НА АМ „ХЕМУС“, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАДИЩЕ, ОБЩ. ШУМЕН 1307
Андрей Аладжов, Станимир Стойчев
PRELIMINARY ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 88 – GRADISHTE 4, ON THE HIGHWAY HEMUS PROJECT ROUTE
Andrey Aladzhov, Stanimir Stoychev

ДРУГИ СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ
OTHER RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS

№ 64. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 12 В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“ (ПЪРВИ ЕТАП) 1312
Мария Манолова-Войкова, Васил Тенекеджиев
RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE AT 12 TSAR IVAN SHISHMAN STR., ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE “*ODESSOS* – VARNA” (FIRST STAGE)
Mariya Manolova-Voykova, Vassil Tenekedjiev

№ 65. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ XVIII – XIX В. И СРЕДНОВЕКОВНИ СТРУКТУРИ НА УЛ. „ЧАЙКА“ № 3, СОЗОПОЛ 1313
Александър Манев, Димитър Недев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A 18TH–19TH C. NECROPOLIS AND MEDIEVAL STRUCTURES AT 3 CHAIKA STR., SOZOPOL
Alexander Manev, Dimitar Nedev

№ 66. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СИЛИСТРА, УЛ. „КНЯЗ БОРИС I“ № 1–3 1315
Георги Атанасов, Кристиан Михайлов
RESCUE EXCAVATIONS IN SILISTRA, 1-3 KNYAZ BORIS I STR. 1317
Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

№ 67. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И ЯМИ ОТ КЖЕ – СЕКТОР ЮГ“ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩ. РАДНЕВО, КОМПЛЕКС „МАРИЦА – ИЗТОК“ 1318
Румен Спасов, Величка Мартинова, Борис Борисов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE “EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL SETTLEMENT AND LATE IRON AGE PITS – SOUTH SECTOR” SITE IN VEHTITE LOZYA LOCALITY, NEAR TROYANOVO VILLAGE, “MARITSA-IZTOK” COMPLEX
Rumen Spassov, Velichka Martinova, Boris Borisov

№ 68. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРОЯНОВО В КОМПЛЕКСА „МАРИЦА – ИЗТОК“ 1321
Борис Борисов, Жулиета Гюлева, Генчо Димитров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT IN VEHTITE LOZYA LOCALITY NEAR TROYANOVO VILLAGE, “MARITSA-IZTOK” COMPLEX
Boris Borisov, Julieta Gyuleva, Gencho Dimitrov

№ 69. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТУРСКА БАНЯ В ОРЯХОВО 1323
Евгения Найденова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A TURKISH BATH IN ORYAHOVO
Evgenya Naydenova

№ 70. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ПОДМЯНА НА УЛИЧНА КАНАЛИЗАЦИЯ И УЛИЧЕН ВОДОПРОВОД ПО УЛ. „КУЗМАН ШАПКАРЕВ“, СОФИЯ 1328
Александър Станев, Елена Николова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY FOR THE “RENOVATION OF THE SEWERAGE AND THE WATER-CONDUIT AT KUZMAN SHAPKAREV STR.”, SOFIA
Alexander Stanev, Elena Nikolova

№ 71. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ, ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И ОБНОВЯВАНЕ НА ПУБЛИЧНИ ПРОСТРАНСТВА В ЦЕНТРАЛНА ГРАДСКА ЧАСТ НА ГР. СОФИЯ – ЗОНА 2, ПОДЗЕМНА ИНФРАСТРУКТУРА“ 1329
Александър Станев, Елена Николова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A SITE “BUILDING, RECONSTRUCTION AND RENOVATION OF PUBLIC AREAS IN THE CENTRAL PART OF SOFIA CITY – SECOND ZONE, PART SEWERAGE SYSTEM”
Alexander Stanev, Elena Nikolova

№ 72. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ИВАН ВАЗОВ“ № 28 – 30“, СОФИЯ .. 1330
Александър Станев, Елена Николова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 28-30 IVAN VAZOV STR., SOFIA
Alexander Stanev, Elena Nikolova

№ 73. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. МАЛКО ТЪРНОВО, СОФИЯ 1332
Александър Станев, Илиана Борисова-Кацарова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT MALKO TARNOVO STR., SOFIA
Alexander Stanev, Iliana Borisova-Katzarova

№ 74. КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНИ СТРУКТУРИ НА УЛ. „СЛАВЯНСКА“ № 14, СОФИЯ 1334
Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова
LATE MEDIEVAL STRUCTURES AT 14 SLAVYANSKA STR., SOFIA
Yunian Meshekov, Iliana Borissova-Katsarova

№ 75. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „МЛАДОСТ“ № 2 В КВ. БОЯНА, СОФИЯ 1338
Методи Златков, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 2 MLADOST STR., BOYANA DISTRICT, SOFIA
Metodi Zlatkov, Alexander Stanev

VI. ADDENDA

НОВООТКРИТИ ГРОБНИ СЪОРЪЖЕНИЯ ОТ II – IV В. В ЮГОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА 1341
Атанас Атанасов
NEWLY FOUND GRAVES FROM THE 2ND – 4TH C. IN THE SOUTH-WESTERN NECROPOLIS OF AUGUSTA TRAIANA
Atanas Atanasov

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ИВАН АСЕН” № 5, ПЛОВДИВ 1343
Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 5 IVAN ASEN STR., PLOVDIV
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

Списък на проведени терени наблюдения и проучвания, при които не са установени археологически останки 1346
List of fieldwork monitoring and activities with no archaeological remains attested

IV. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII – I В. ПР. ХР.)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ

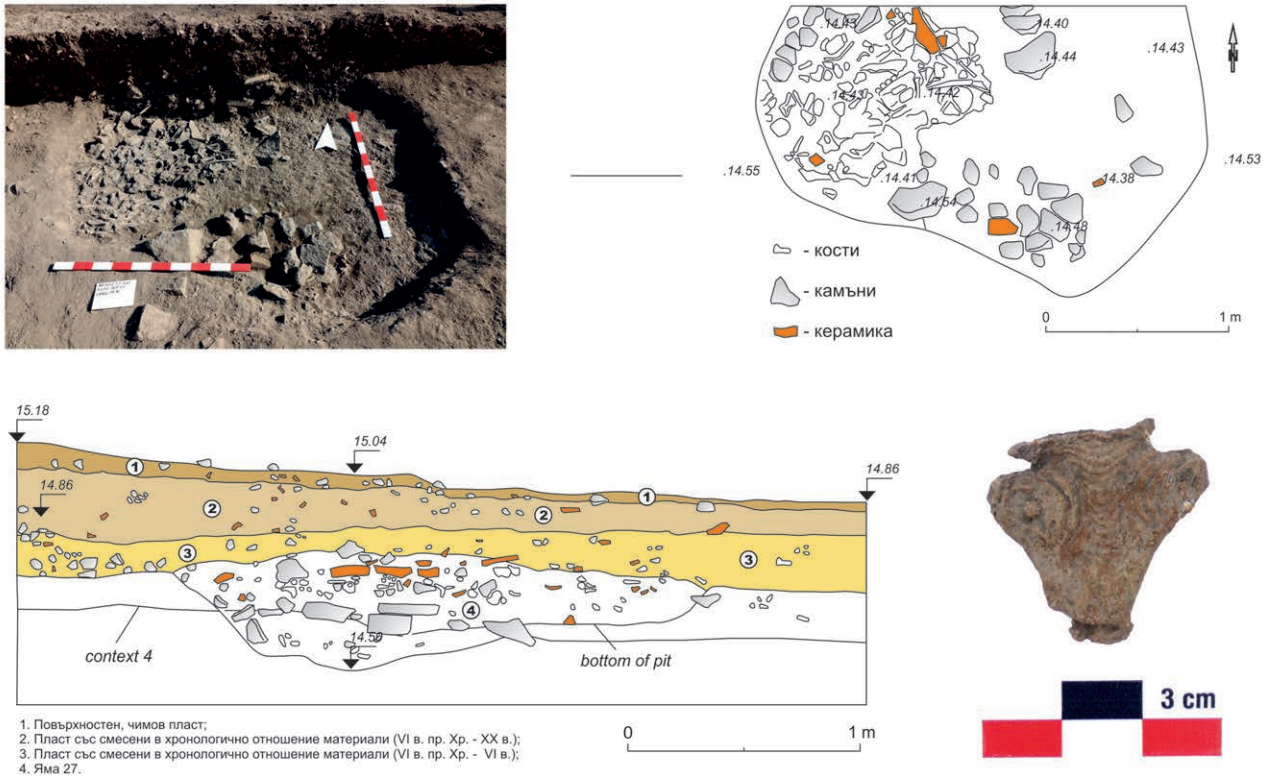
№ 1. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О. СВ. КИРИК, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова

През 2019 г. редовното археологическо проучване на обект „Храмов комплекс на о. Св. Кирик“, гр. Созопол, се осъществи на два етапа.

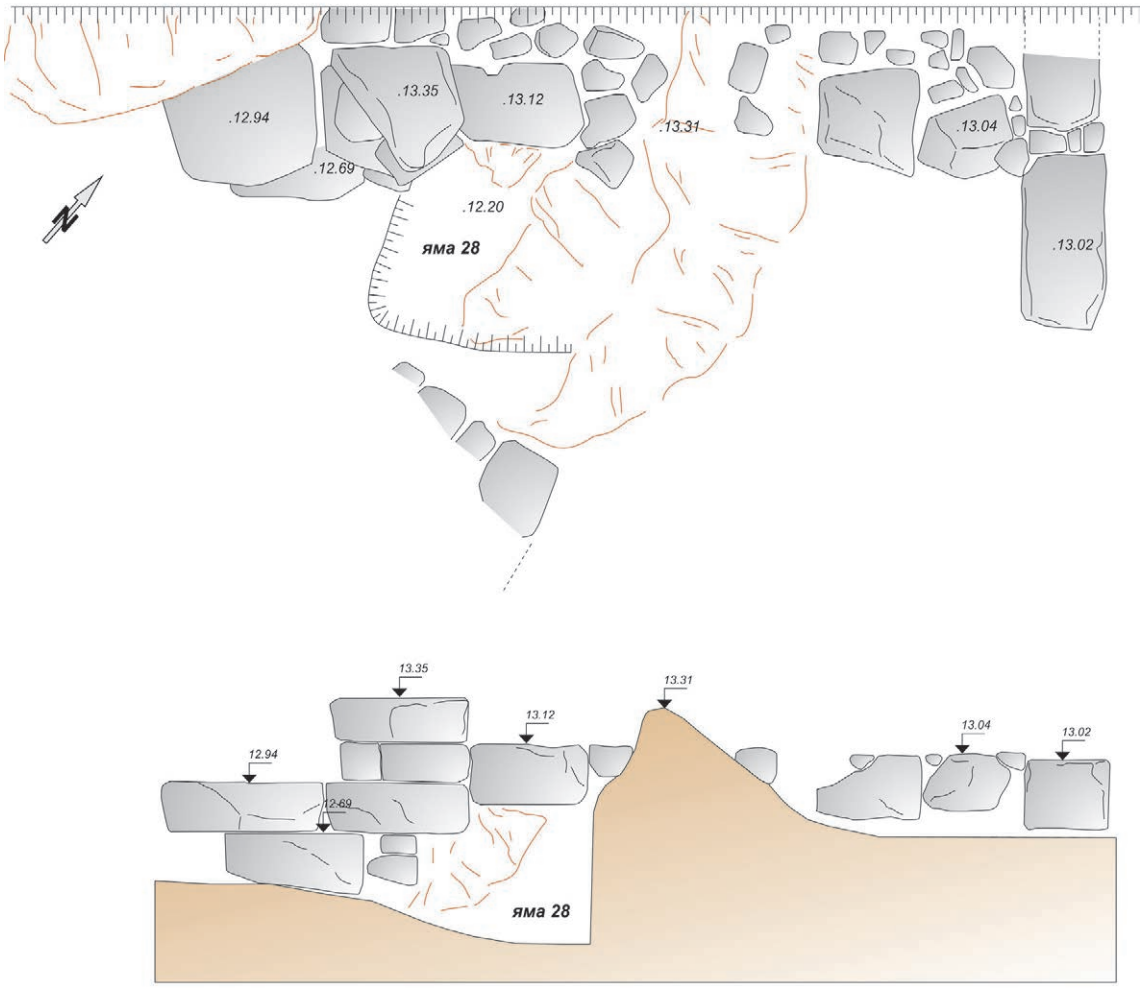
През първия етап се работи в сектора североизточно от Рибарското училище в рамките на “*Apollonia Pontica* Excavation Project 2019“ с доброволци от различни страни, организирани от Фондация „Балканско наследство“. Тук работата се извърши в две зони: североизточно от сградата на Морското училище и югоизточно от апсидата на раннохристиянската базилика.

Приключи разкриването на яма № 27 (обр. 1), която съдържа основно голямо количество животински останки, предимно от домашна свиня и дребни преживни. Костите, определени от д-р Надежда Карастоянова, принадлежат само на животни в много млада възраст (между 2 и 6 месеца) и имат характера на хранителни остатъци.

Обр. 1. Яма № 27

Fig. 1. Pit No. 27

Обр. 2. Вътрешна напречна стена на ранноклasическия храм и яма № 28

Fig. 2. Internal partition wall of the Early Classical temple and pit No. 28

Обр. 3. Бронзова статуетка – глава на овен от яма № 28

Fig. 3. Bronze figurine – head of ram – from pit No. 28

Установи се, че северната страна на вкопаната до материковата скала основа на ямата е укрепена с ломени камъни. Откритият в нея керамичен материал представлява дребни фрагменти от архаичната и класическата епохи, както и от римския период (II в.). В източната периферия на ямата се откри малък оловен букраний, силно корозирал железен нож (косер ?) и монета на Аполония.

При оформянето на яма № 27 е бил разрушен зид от ломени камъни с ориентация С – Ю. Керамичният материал около него е смесен, като преобладава архаичната керамика, но се откриват и фрагменти от римската епоха, включително един фрагмент от Late Roman, type C.

Източно от яма № 27 се разкри правоъгълна структура, отворена на запад/северозапад. Стените са изградени от ломени камъни и единични варовикови парчета. Южната стена е от един ред в широчина, докато източната и северната са от по два реда, като не се забелязва прецизна подредба. Във вътрешността ѝ (проучена до скала в западната половина)

не се откриха диагностични находки – предназначението и датировката на структурата остават неясни.

В СИ ъгъл на кв. K2 се разкри овална структура, характеризираща се с висока концентрация на строителна керамика от предримския период, малки по размер камъни и животински кости.

В зоната югоизточно от апсидата на раннохристиянската базилика се работи около гроб № 88. Разкопано беше реброто между т. R7 и т. R8. Откритият керамичен материал е представен от строителна керамика (основно от предримския период), късноантични амфори с по-тясна и по-широка гребенчата украса, единични фрагменти от фина керамика. Заслужават внимание една стъклена висулка с изображение на костенурка и златен цилиндричен обков на продълговат предмет.

През изминалия сезон в квадрати Q7, Q8 и R8 бяха проучени три късноантични гроба. Около тях се намериха голямо количество материали със смесен характер (от архаичната до късноантичната епохи), животински кости и 17 астрагалоса, както и част от антропоморфен съд за благовония – глава на жена. Вероятно това са разнесени останки от разрушена ритуална яма/ями.

Допроучен беше започнатият през 2018 г. гроб № 88, който е нарушен от по-късни интервенции на територията на острова.

Обр. 4. Керамични съдове от яма № 28

Fig. 4. Ceramic vessels from pit No. 28

Северозападно от него се откри също разрушен гроб № 95, в който трупополагането е извършено в застлана с тухли яма, подобно на разположения на северозапад от него гроб № 91.

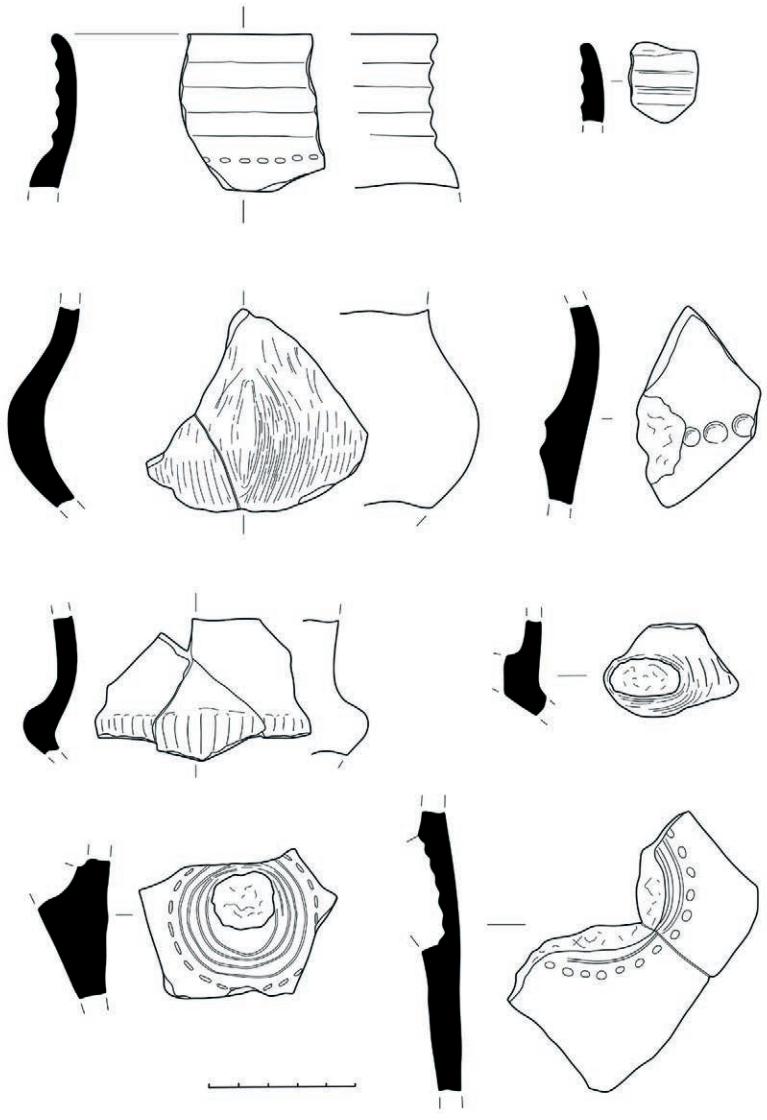
Гроб № 94, в който са погребани два индивида, попада върху стена с ориентация И – З. От нея във височина е запазен един ред от суперструкцията, оформен от добре обработени варовикови блокове от черупчест варовик. Субструкцията се състои от два реда малки и средни по размер ломени камъни, подредени в неправилни редове, следващи терена.

Тази стена е успоредна на напречните стени на намиращите се в непосредствена близост храмове (ранноклasически и късноархаичен). Възможно е тя да е част от сграда, чиито рушевини и част от стена със същата ориентация бяха документирани през 2011 г. в източния профил на централния сектор.

През втория етап се работи в централния сектор пред Рибарското училище. И в този сектор изкопните работи бяха съсредоточенив две зони – пред и зад оградата на плаца пред училището.

В кв. L10 продължи разкопаването на пространството между късноархаичния (525 – 500 г. пр. Хр.) храм и стълбите на Рибарското училище. При разчистването на вкопаване (яма ?), запълнено с кости и фрагменти от работени на ръка и фини съдове от първата половина на VI в. пр. Хр., се откри бронзов връх за стрела.

Сред пласта от трошляк в профила към архаичния храм се намери още един фрагмент от керамична плоча с релефна украса от фриза, датиращ от около 500 г. пр. Хр. Новооткритият фрагмент е част от плочка, идентична на откритите от А. Дегран екземпляри с маршируващи надясно воини. Запазена е част от лявата фигура (тръбач с рог). Фрагментът се свързва с откритите на същото място през 2018 г. два фрагмента, като заема междинно положение. Така вече са известни 20 бр. фрагменти от фриза, някои от които с повтарящи се изображения.

Обр. 5. Керамични находки от яма в кв. O14, сондаж A1

Fig. 5. Ceramic findings from a pit in O14, trench A1

И през тази година продължи проучването на вътрешността на ранноклasическия (490 – 470 г. пр. Хр.) храм, разположен непосредствено от източната страна на късноархаичния храм. Разкрит беше оформеният от варовикови блокове вътрешен преграден зид с ориентация И – З, разделящ храма на две части – пронаос и наос. Стената има дължина от 4,20 м и е запазена във височина на места до четири реда блокове, като част от тях са използвани за изравняване на скалистия терен.

В западната си част преградната стена между пронаоса и наоса стъпва върху ритуална яма № 28 (обр. 2). Ботросът е със запазени размери около 1,20 × 1,0 м и дълбочина около 0,80 м. Със сигурност те не отговарят на оригиналните, тъй като на запад ямата е била частично засегната от вкопаването за основите на вътрешната стена на храма. От изток и север тя е ограничена от материковата скала, върху която е стъпила стената, което обстоятелство е съхранило тази част.

Ямата включва и дълбока естествена ниша навътре (на север) между естествените скали, където също се откриха голямо количество материали – животински кости, керамични съдове, железен предмет (част от обелос?), както и бронзова статуетка – глава на овен (обр. 3). Нейното тегло е 0,438 кг, което дава основание да се предположи, че предметът е теглилка, която отговаря на една атическа мина. Тя се намери покрита с киликс пред цепнатина в скалата, в която също има поставени съдове (чаша с розети, олпе и аскос). Те показват, че поне част от даровете в ботроса са били съзнателно подредени.

Сред находките в ямата има и фрагменти от два фигурални съда за благовония: глава от женска фигура, както и долна част и дясна половина от тялото на Сирена.

За естеството на ямата – ботрос за депониране на инвентар от светилището – говори съставът на откритите в нея материали. Преобладава трапезната керамика (обр. 4), основно от различни видове чаши (около 20, при които може да се реконструира цялата или почти цялата форма, както и фрагменти от още шест-седем други).

Най-многообразни са т. нар. „йонийски киликси“ с издаден навън ръб и украса от пояси и ивици. Чашите с розети са представени от поне три екземпляра. Налице са и други форми чаши – например две с много ниско столче и много нисък, слабо издаден ръб. Интересно е, че има еднотипни чаши с много различна изработка. Фини паници на практика отсъстват. С фрагменти са представени няколко дълбоки купички с удебелен, издаден ръб на устието. Има много малко други форми – две олпета (едното цяло) и един аскос, частите от тялото на който липсват.

Вероятно най-представителният съд от ямата е голяма хиоска чаша с украса в т. нар. Animal Chalice Style: запазено е изображение на бик и лъв един срещу друг. Открити са и фрагменти от две коринтски котилета и един коринтски алабастрон.

Налице са и фрагменти от голям севернойонийски съд (кратер или динос) с фриз от диви кози (Late Wild Goat). В ямата има многобройни фрагменти от стени на амфори от Хиос, Клазомене и Лесбос и един малък фрагмент (устие) от Милет. Следва да се отбележи и присъствието на фрагменти от груби съдове, изработени на ръка, което е типично за ранните комплекси на о. Св. Кирик.

Хронологията на яма № 28 покрива цялата първа половина на VI в. пр. Хр., като съдовете от втората четвърт са видимо по-многобройни. Най-късните типове йонийски киликси се отнасят към средата на столетието и датират затварянето на комплекса в началото на третата четвърт на VI в. пр. Хр.

С цел да се проследят напластяванията южно от проучвания досега терен, на терасата зад (извън) оградата на плаца, източно от парадното стълбище бяха заложени три сондажа.

В сондаж А2 не се откриха археологически структури, докато в северната част на сондаж В1 се разкри каменно струпване (?) и настилка (?) от шлака. В южната му част беше разкопан дебел насипен пласт, съдържащ варовиков трошляк, отделни мраморни парчета и смесени (антични и късноантични) материали.

В ЮИ част на разположения най-близо до стълбището сондаж А1 беше проучена плитка яма, запълнена с пепелива пръст, камъни, останки от птици, говедо, дребни преживни (коза, овца), домашна и дива свиня и фрагменти от черупки на миди.

Откритият керамичен материал представлява фрагменти от съдове само от РЖЕ, каквито се документират за пръв път на острова. Сред тях се разпознават поне три кантароса, както и различни гърнета, паници и амфоровидни съдове. Украсата на трапезните съдове се състои от широки хоризонтални канелюри по шията или фини вертикални и коси канелюри по най-широката част, както и от врязани концентрични линии и чертички около основата на дръжки и букели (обр. 5). При гърнетата се наблюдават релефни ленти с притискания. Характеристиките на комплекса го отнасят към началото на РЖЕ, може би X в. пр. Хр. според консултация с доц. д-р Красимир Ников.

ANCIENT GREEK TEMENOS ON THE ISLAND OF ST. KIRIK, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Teodora Bogdanova

Summary

The investigations of pit No. 27 were completed (fig. 1). It contained a large quantity of bones of domesticated animals. Along with small fragments from the Archaic and Classical periods, as well as from the Roman period (2nd c. AD), a lead *bucranium*, an iron knife and a coin of *Apollonia* were also discovered.

During the excavations of the late antique graves Nos 88, 94, and 95, numerous materials dated from the Archaic period to Late Antiquity were found, as well as animal bones, 17 knucklebones, and part of an anthropomorphic perfume vase (female head).

Under grave No. 94, an E – W oriented wall, 2.32 m long and 0.37 m high, was discovered. It is preserved in a single course of accurately dressed limestone blocks on a substructure of two courses of split stones.

In the space between the Late Archaic temple and the stairs of the Maritime School, an arrowhead and another fragment of a ceramic plaque with figural relief decoration (warrior with horn) were found.

In the Early Classical temple, the internal partition wall between the pronaos and the naos was uncovered. It is built of limestone blocks and its length is 4.20 m. Its western part overlies the ritual pit No. 28 (fig.2). In the *bothros*, a bronze figurine of a ram's head (fig. 3) was discovered, as well as two fragments of figural perfume vessels. The fine tableware is by far predominant in the pit and the so-called Ionian cups are most numerous (fig. 4). The closure of the complex could be dated to the third quarter of the 6th c. BC.

Three trenches were excavated on a terrace to the south of the area investigated so far. In trench A1, a shallow pit was discovered, containing ceramic fragments only from the Early Iron Age. The decoration consists of broad horizontal flutes on the neck, or, fine vertical or slanting flutes on the broadest part of the *kantharos*-like vessels, as well as of incised concentric lines and notches around the base of handles or buckels (fig. 5).

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg

Margarit Damyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, mmdamyanov@gmail.com

Teodora Bogdanova, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, vorbog@yahoo.com

№ 2. СТРУКТУРИ ОТ VI – IV В. ПР. ХР. НА ОБЕКТ „КРЕПОСТНИ СТЕНИ И СЪОРЪЖЕНИЯ“, СОЗОПОЛ

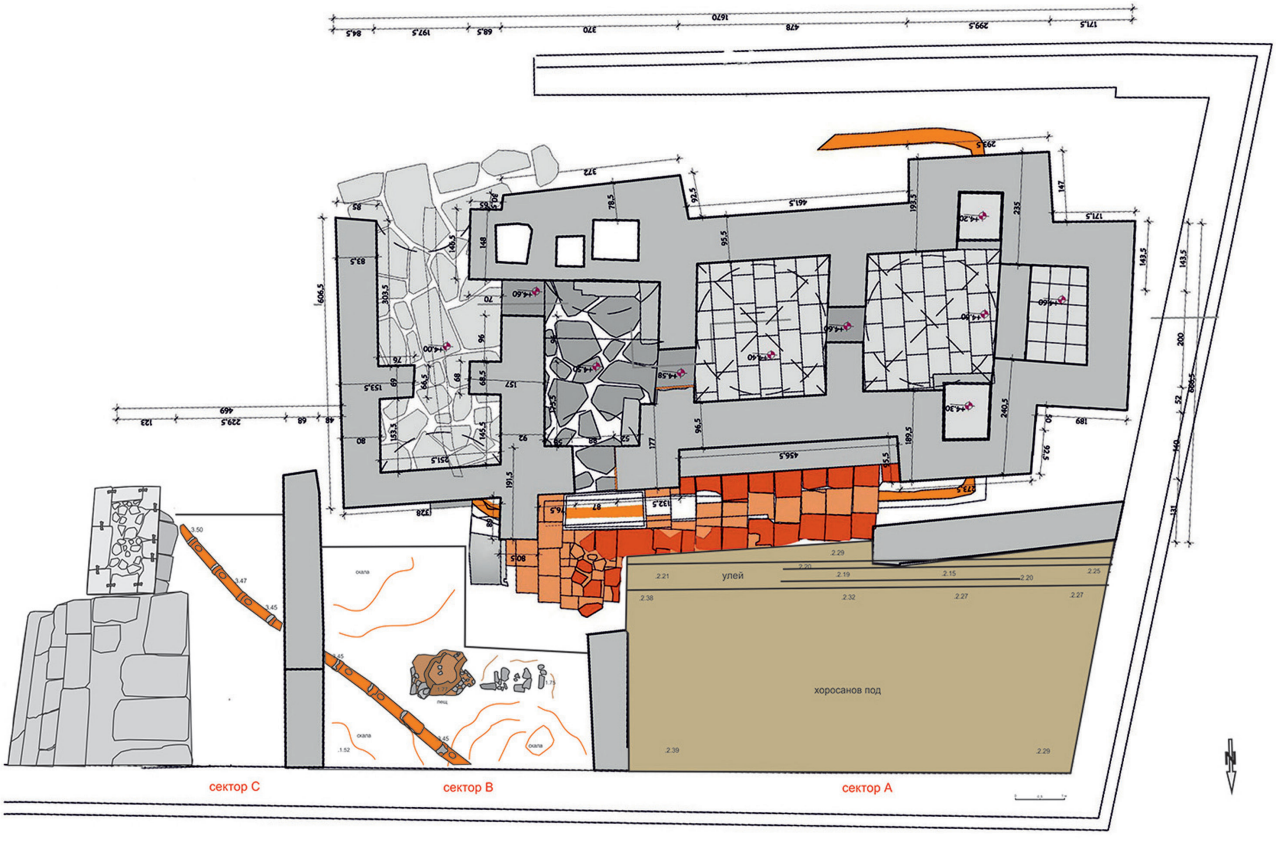
Теодора Богданова, Димитър Недев, Александър Баралис

В периода март – април 2019 г. беше извършено спасително археологическо проучване на обект „Крепостни стени и съоръжения – южен сектор“, разположен в североизточната част на Морската градина на гр. Созопол, на площад „Хан Крум“, между църквата „Св. св. Кирил и Методий“ и ресторант „Старото кафене“ (УПИ I, кв. 148 по кадастъра на града).

В по-голямата си част обектът е проучен между 2011 и 2013 г. от Ц. Дражева, РИМ – Бургас (ръководител) и Д. Недев, ОКИ „Музеен център“ Созопол (зам.-ръководител). През този период са разкрити средновековна църква с некропол (VII – XVII в.), крепостна стена с вход от края на VI – XIV в., ранновизантийска баня (VI – началото на VII в.), архаичен некропол (края на VII в. пр. Хр.), металургични (края на VI в. пр. Хр.) и керамични пещи (V в. пр. Хр.) и светилище с олтар (IV в. пр. Хр.) (Дражева, Недев 2013; Дражева, Недев 2014).

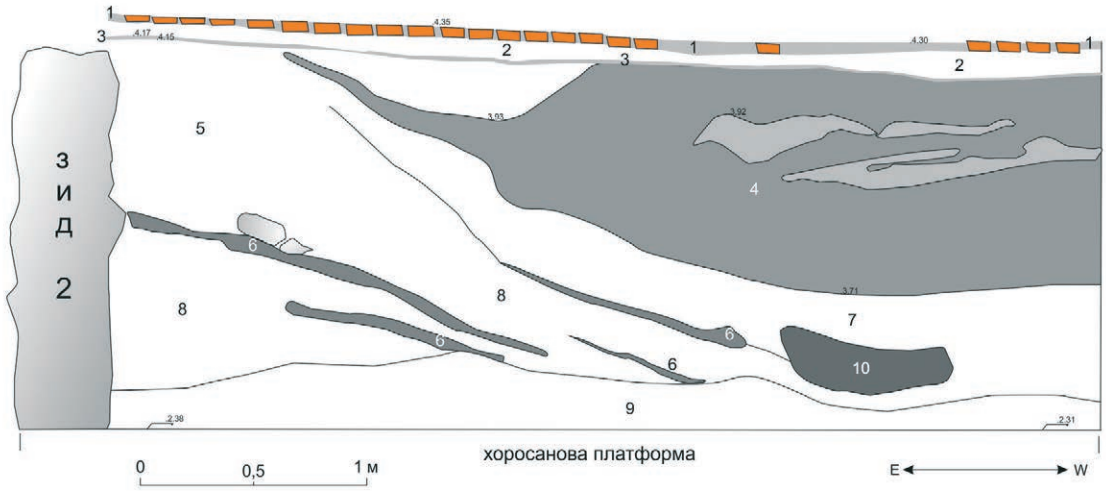
Настоящото допроучване е проведено в зоната северно от ранновизантийската баня и южно „Старото кафене“, върху терен с площ 60 кв. м (обр. 1). От запад на изток обектът е разделен на три сектора.

Сектор А. В сектора изцяло са проучени и документирани стратиграфски напластявания от ранноелинистическта епоха и преотложени технологични насипи с висока концентрация на пепел и шлака, датирани с материали от IV в. пр. Хр., а в ниско лежащите пластове от края на трета – последна четвърт на V в. пр. Хр. Стратиграфията е добре изразена чрез физическите характеристики на отделните нива. (обр. 2). Датировката се определя на база големите количества строителна керамика, амфорна тара и трапезна керамика. В отделните археологически нива се откриха

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Обр. 2. Сектор А, южен профил: 1 – настилка на двора на ранновизантийската баня (V – VI в.); 2 – пласт пръст, използван за основа на настилката (V – VI в.); 3 – хоросанова подложка на настилката (V – VI в.); 4 – 5 – технологични насипи със смесени материали (V – III в. пр. Хр.); 6 – 7 – технологични насипи със смесени материали (V – IV в. пр. Хр.); 8 – 10 – технологични насипи със смесени материали (третата четвърт на V – началото на IV в. пр. Хр.)

Fig. 2. Sector A, south cross-section: 1 – pavement of the yard of the early Byzantine baths (5th–6th c. AD); 2 – layer of soil, foundation of the pavement (5th–6th c. AD); 3. mortar substrate on the pavement (5th–6th c. AD); 4. - 5. technological deposit with mixed materials (5th–4th c. BC); 6. - 7. technological deposit with mixed materials (5th - 4th c. BC); 8. - 10. technological deposit with mixed materials (3/4 of the 5th - beginning of the 4th c. BC)

амфорни печати на о. Тасос, Хераклея Понтийска, Синопе, о. Кос и Менде, както и сребърни монети на Аполония и Месамбрия от края на V – началото на IV в. пр. Хр. В този сектор се разкри масивна хоросанова платформа (обр. 3), в южната част на която се очерта плитък правоъгълен улей с широчина 0,44 м и дълбочина 9 см, преминаващ от изток на запад по цялата ѝ дължина. Възможната му интерпретация е основа на стена изградена от нетраен материал или функционална част от хоросановата платформа. На този етап интерпретацията на последната и ролята ѝ в градоустройството на полиса остава неизяснена. Анализът на откритите материали (монети, амфорни печати и керамика) определя средата на V – IV в. пр. Хр. като *terminus post quem* за нейното изграждане.

Обр. 3. Хоросанова платформа, средата на V в. пр. Хр.

Fig. 3. Mortar platform, mid-5th c. BC

Сектор В. В сектора е проучено пространството между двата почти успоредни зида, западно от олтара (обр. 1). В този участък проучванията са извършени в дълбочина от достигнатото при предишни разкопки ниво на керамичен водопровод, датиран в IV в. пр. Хр. Пространството е разширено и под нивото на масивното стълбище към двора на банята от ранновизантийския период с цел пълен стратиграфски анализ на пластовете под нея. Регистрирани са следи от основите на постройка от нетраен материал, интерпретирана като навес/малка постройка, вероятно свързана с производствената дейност в зоната. За наличието на паянтова постройка свидетелства разкритото в непосредствена близост от изток керамично струпване от цели съдове, датирани във втората ча-

Обр. 4. Съдове, открити в керамично струпване, третата четвърт на V в. пр. Хр.

Fig. 4. Vessels found in a ceramic deposit, third quarter of the 5th c. BC

Обр. 5. Металургична пещ, края на VI в. пр. Хр.

Fig. 5. Metallurgical furnace, end of the 6th c. BC

твърт – средата на V в. пр. Хр. (обр. 4) и трамбовано ниво от глина и дребни камъни.

В долните пластове, непосредствено над материковата скала, е проучена металургична пещ от архаичната епоха (обр. 5). Съоръжението е с кошеровидна форма, двукамерно, със скара, като префурниумът е разположен от юг. В културните пластове от контекста е регистрирана висока концентрация на медна шлака. Откритите материали (амфори, източногръцка и местна сива керамика) дават основание съоръжението да се датира в средата – трета четвърт на VI в. пр. Хр.

С оглед изясняване на структурата и характера на технологичния насип, между олтара и източния зид на сградата от ломен камък бе заложен малък сондаж с размери 1,60 х 0,60 м (**Сектор С**) и ориентация изток – запад (обр. 1). При достигната дълбочина от 0,90 м не бе установена хронологическа и структурна разлика по отношение на наслагите. Откритите материали могат да бъдат отнесени в хронологичните граници втората половина на V – IV в. пр. Хр.

В резултат от археологическите проучвания бе извършен пълен стратиграфски анализ на терена в северозападната част на обекта. Разкритата хоросанова платформа на този етап е без аналог по нашите земи.

Литература

Дражева, Недев 2013: Ц. Дражева, Д. Недев. Спасителни археологически проучвания на обект „Крепостна стена и прилежащите ѝ съоръжения в участъка на пл. Хан Крум“ – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 468 – 470.

Дражева, Недев 2014: Ц. Дражева, Д. Недев. Обект „Южна крепостна стена на гр. Созопол и средновековен манастир“ в УПИ 1, кв. 148, по плана на гр. Созопол“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 252 – 255.

EXCAVATIONS OF 6TH – 4TH C. BC STRUCTURES AT THE SITE "FORTIFICATION WALLS AND STRUCTURES", SOZOPOL

Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Alexandre Baralis

Summary

Sector A. Stratigraphic layers from the Early Hellenistic period and reversed technological embankments with high concentration of ash and slag, dated with materials from the 4th c. BC, and from the end of the third–last quarter of the 5th c. BC, have been found (fig. 2). In this sector, a massive, mortar platform was studied (figs 1, 3), with a shallow, U-shaped gutter (0.44 m wide and 9 cm deep), extending from east to west, along its entire length. At this stage, the interpretation of the platform and its role in the urbanization of the policy remains unclear. The analysis of the discovered materials (coins, amphorae stamps and ceramics), defining the terminus post quem in the middle of the 5th–4th c. BC.

Sector B. Traces of the foundations of a building, made of non-durable material, interpreted as a shed / small building, possibly related to production activity in the area, have been found. The presence of a rampant structure is evidenced by the discovered, in the immediate vicinity of the east, a ceramic deposit of whole vessels (fig. 4), dating from the second quarter of the 5th c. BC, and a rammed level of clay and small stones.

In the low-lying layers, just above the bedrock, a metallurgical furnace from the archaic period was studied (fig. 5). The structure is hive-shaped, with two chambers and a grill. The archaeological materials (Eastern Greek, local gray ceramics and amphorae) dated the furnace to the middle – third quarter of the 6th c. BC.

Sector C. A small trench (1.6 × 0.6 m east-west), was placed in the sector. At a depth of 0.90 m, no chronological and structural difference was observed in the deposits. The discovered materials date back to the second half of the 5th–4th c. BC.

Teodora Bogdanova, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, vorbog@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg
Alexandre Baralis, The Louvre Museum, Department of Greek, Etruscan, and Roman Antiquities, Director of "The Black Sea" Research Programme, alexandre.baralis@louvre.fr

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 3. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

И през тази година продължи работата в изпълнение на българо-френския научно изследователски проект „Аполония – некропол и територия" на обект „Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика в м. Месарите" от землището на гр. Созопол. Тя беше съсредоточена само в сектор Месарите 4 (обр. 1).

При пристигане на обекта се установи, че теренът източно от археологическия изкоп (линии M, N и O, включващи квадрати с номера от 3 до 11) е използван за депониране на голямо количество инертни материали, предимно разтрошена скала и хума. Това затрудни изпълнението на една от основните цели през този археологически сезон, а именно: „Проучване на установени при геофизично изследване (Панайотова и др. 2019 203 – 205) през 2018 г. аномалии (останки от сгради ?) източно от изследвания участък".

С цел да се проверят резултатите от геофизичното изследване източно от насипите от пръст бяха заложени четири сондажа (№ 7, 8, 9 и 12), чиято дълга страна е с ориентация С – Ю. Установи

Обр. 1. Общ план на обекта (автор: А. Каменаров)

Fig. 1. General plan of the site (author: A. Kamenarov)

се, че в тях материковата скала се намира на много малка дълбочина и вероятно тя е отразена чрез засечените аномалии. Не се откриха археологически материали в пласта над нея. Видимата на повърхността линия от ломени камъни в содаж № 8, разположен в източната част на минаващия от тук черен път, представлява съвременна насипване на коловозите на пътя, при което са използвани и парчета от циментова мозайкаот XX в.

Три сондажа (№ 10, 11 и 13) бяха заложени в североизточната част на сектор Месарите 4 с цел да се проучат видимите на повърхността позитив от големи и по-малки ломени камъни (сондаж № 11) и разсип от ломени камъни (сондаж № 10), където се откри западното лице на стената (разкрита дължина 2,83 м, запазена височина около 0,30 м) с ориентация СИ – ЮЗ. При избора на място за залагане на сондаж № 13 беше използвана изкопана от военните траншея, но тук не бяха открити останки от стена. Разкритите в сондажи № 10 и 11 структури (вътрешно лице на стена и декструкции от ломени камъни) са видимо продължения на голямата стена (mr 34) минаваща през сектор Месарите 4 и ЮИ от сектор Месарите 2. Не са открити сигурни данни за предназначението и датировката на тази мощна стена (широчина от 1,74 до 2,20 м), която огражда хълма през по-късен период от активното използване на пътя с настилка, над който тя минава.

През 2019 г. се работи и северно от сграда № 4, като се допроучи пластът от ломени камъни и керемиди между северната страна на сградата, голямата стена (mr 34) и южния край на късната стена (mr 19) с ориентация СЗ – ЮИ. Беше разкрито продължението на поранната стена mr 8. Запазено е само северното ѝ лице от 5 камъка в 1 ред с обща дължина 0,74 м. В пласта от кафява пръст, който се развива на юг от тези камъни, се намериха два фрагмента от мортарий от белезникава глина със сивкава повърхност

Обр. 2. Изсечена в скалата канавка

Fig. 2. A ditch cut into the rock

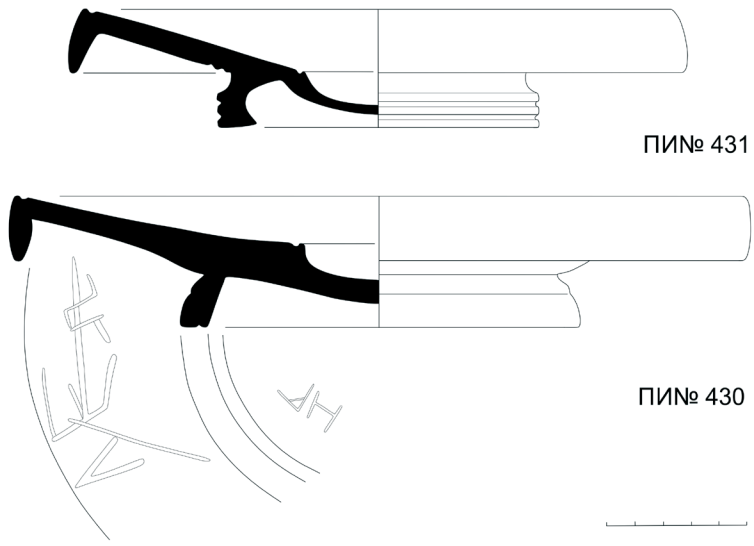
Обр. 3. Оградната стена от източната страна на пътя

Fig. 3. The wall on the east side of the road

Обр. 4. Саркофаг от гроб № 30

Fig. 4. A sarcophagus of grave No 30

Обр. 5. Рибни блюда (едното с графити) от обредно огнище в кв. J0

Fig. 5. Fish plates (one with graffiti) from a ritual fireplace in J0

и нехарактерни фрагменти от съдове от V в. пр. Хр.

След изчерпване на напластяванията в този участък се установи, че основата на северната стена при северозападния ъгъл на сграда № 4 е изградена от големи ломени камъни, които оформят банкет, който в източна посока продължава с малко по-малки камъни, фундирани в плитък изкоп, изсечен в скалата. При самия ъгъл на сградата субструкцията е уширена с 3 ломени камъка.

Северно от сграда № 4 се откри канавка, изсечена в скалата с ориентация И – З (обр. 2). Проучената дължина е 4,71 м; дълбочината варира от 0,19 м в западната част до 0,28 м в източната. В източната част на канавката има друга траншея, която е разположена под прав ъгъл към първата и е с ориентация С – Ю. Второ разклонение със същата ориенация (С – Ю), ограничено от изток с каменна плоча, е изсечено в скалата на 1,12 м западно от първото. Широчината на дългата траншея и двете разклонения е 0,33 – 0,34 м. Дълбочина на разклоненията е 0,25 – 0,32 м. Вероятно канавката е изсечена в скалата за отвеждане на дъждовните води към дерето на запад през първия период на обитаване в сектор Месарите 4 (475 – 375 г. пр. Хр.).

В квадрати К2 – К6 беше разкрита стената (mr 40) от източната страна на пътя, чиито лица са оформени от 1 – 2 реда ломени камъни и на места малки варовикови блокчета (обр. 3). Широчината на стената в този сектор е около 1,03 м. Сред деструкциите се намери оловна тежест за прашка с бадемовидна форма. Върху едната ѝ повърхност има силно изтрит надпис ΤΥΡΒ[Α]ΚΟ[Υ] (Nankov 2016, 284, cat.1-2, Pl.1).

От периода на използване на проучвания терен като некропол бяха разкрити три гроба, датиращи от втората половина на IV – началото на III в. пр. Хр.

Гроб № 31 се откри от вътрешната страна на стената в сондаж № 10. Представлява вкопана в скалата правоъгълна яма със заоблени ъгли, трапецовидно сечение и ориентация С – Ю (отклонение на СИ). В гроба се намериха железен пирон и разложен железен предмет (столче ?). Не са запазени останки от скелет.

Гроб № 29 се намира от източната страна на пътя. Насипът над ямата, в който са използвани и фрагменти от керемиди, е укрепен от западната и южната страни с ломени камъни, които са се свлекли в гроба. Северната стена и дъното в западната половина на ямата са изсечени в скалата. Няколко ломени камъка маркират основата на източната стена. До западната стена се намериха силно разложен фирнисов лекит от втората половина на IV в. пр. Хр. и части от друг лекит в същото състояние. И в този гроб не се бяха открити кости.

Липсата на костни останки и наличието на гробни дарове предполагат извършването на символично погребване, подобно на проучените в предишни години гробове № 27, 28 и 17, в които липсва гробен инвентар. Трябва да се отбележи, че всички тези гробове са разположени извън разрушени сгради от двете страни на пътя. Лекитът от гроб № 39 дава основание да се предполага, че той е бил използван преди или по време на самото напускане и разрушаване на сградите през последната четвърт на IV в. пр. Хр.

Трупополагането в гроб № 30 е извършено в керамичен саркофаг (обр. 4), покрит с три плоски коринтски керемиди, едната от които е подпечатана с буквите ΘΕΥ. Подобен печат върху керемида е известен от разкопките на некропола в м. Калфата през 1948 г. (Дремсизова 1963, 322 – 324, № 1119, табл. 173), както и от некрополи по Северното Черноморие, където керемидите се датират в 370 – 360 г. пр. Хр. (Федосеев, Столяренко 2014, 143). Практиката при погребения да се използват керемиди от по-стари сгради е широко разпространена.

Това е петият керамичен саркофаг, открит в некропола в м. Месарите. Глината, от която са изработени тези саркофази има същите морфологични характеристики като тази на откритите в района керамични подови плочи, питоси и фрагменти от такива, което предполага местното им производство (Панайотова 2019).

Източно (извън) от периболоса, заграждащ гроб № 30, в кв. J0 беше проучено обредно огнище, съдържащо характерните за пост-погребалния ритуал въглени и пепел, животински кости, черупки от шамфъстък и орехи, парчета от хляб (анализ на доц. д-р Ц. Попова), както и съдове от края на IV – началото на III в. пр. Хр. Това са традиционните ченофирнисови ихтии, паници, солнички и кантарос, както и скара за печене на риба. Едното рибно блюдо има два графита – на дъното грижливо са врязани буквите НА, а отдолу на стената на тялото грубо са врязани големи неравни букви ΛΕΩ (?), като има и допълнителни черти (обр. 5).

Литература

Дремсизова 1963: Ц. Дремсизова. Керемиди с печати от некропола на Аполония. – В: Ив. Венедиков и др. Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947 – 1949 г. София, 1963, 275 – 285.

Панайотова 2019: К. Панайотова. Саркофазите. – В: А. Баралис, К. Панайотова, Д. Недев (ред.) По стъпките на археолозите. Аполония Понтийска. Колекции на Лувър и български музеи (каталог към изложба). София, 2019, 480 – 481.

Панайотова и др. 2019: К. Панайотова, Х. Цанков, К. Велковски. Геофизично проучване в м. Месарите, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 203 – 205.

Федосеев, Столяренко 2014: Н. Ф. Федосеев, П. Г. Столяренко. О заупокойной мясной пище в некрополях Боспора. – В: Погребальная культура Боспорского царства. Материалы Круглого стола, посвящённого 100-летию со дня рождения Михаила Моисеевича Кубланова (1914 – 1998). Санкт-Петербург, 25 – 26 ноября 2014 г. Санкт-Петербург, 2014, 142 – 149.

Nankov 2016: E. Nankov. Inscribed Leads Sling Bullets from the Regional Museum of History in Shumen. New Data on the Macedonian Campaigns in the Lands of the Getae in the Time of Philip II and Alexander III. – В: Тракия и околния свят. Сборник с доклади от национална научна конференция, 27-29 октомври 2016 г. Шумен, 2016, 282 – 293.

SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF *APOLLONIA PONTICA* IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis

Summary

In order to verify the results of the geophysical survey, carried out in 2019, east of the archaeological excavation (fig. 1) four trenches were laid. The bedrock was found to be at a very shallow depth and probably is it reflected by the detected anomalies.

Three trenches were placed in the northeast part of the sector Mesarite 4, in order to study the surface positives of large and small stones. In trench No. 10 the western face of a wall with an NE – SW orientation was discovered.

It was found that the base of the northwest corner of building No. 4 was placed in a shallow trench, cut into the rock. North of the building a ditch, cut into the rock with orientation E – W (fig. 2) with two branches in the direction N – S, was discovered. Probably it was made to divert the rainwater to the gully at the west.

In squares K2 – K6 a wall, on the east side of the road, formed by 1 – 2 rows of stones and small limestone blocks, was found (fig. 3). Among the destruction an almond-shaped lead sling bullet, with heavily eroded inscription ΤΥΡΒ[Α] ΚΟ[Υ] was discovered.

From the period of the necropolis, three graves were explored, dating from the second half of the 4th – the beginning of the 3rd century BC. Graves 29 and 31 are rectangular pits with rounded corners, dug into the rock, in which skeletal remains are not preserved.

At the burial in grave 30 a ceramic sarcophagus was used (fig. 4), covered with three roof tiles, one of which is stamped with the letters ΘΕΥ.

East from the *peribolos*, enclosing grave 30, a ritual fireplace, containing charcoals and ash, animal bones, pistachio and walnut shells, pieces of bread, as well as vessels from the end of 4th – beginning of the 3rd century BC – black

glazed fish-plates, plates, saltcellars, *kantharos* and fish grill – was studied. On the surface of the one of the fish-plates two graphiti were placed (fig. 5).

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg
Teodora Bogdanova, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, vorbog@yahoo.com
Alexandre Baralis, The Louvre Museum, Department of Greek, Etruscan, and Roman Antiquities, Director of "The Black Sea" Research Programme, alexandre.baralis@louvre.fr

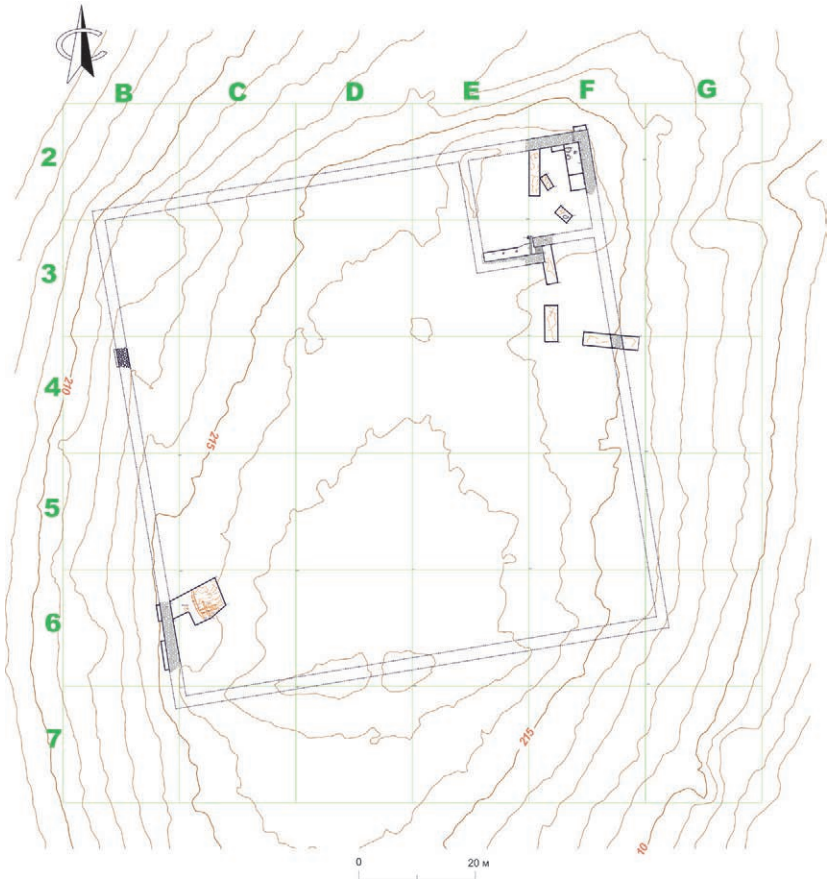
№ 4. АНТИЧНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РАВАДИНОВО, ОБЩ. СОЗОПОЛ

Павлина Девлова, Милена Крумова

Античната крепост е разположена на хълм от веригата Медни рид (218 м). Сред местното население възвишението е известно под наименованието „Чиплака".

Археологическите разкопки през 2019 г. (сезон трети) бяха продължение на проучванията през 2017 – 2018 г. (Девлова, Киров 2018; Девлова и др. 2019).

Археологическото проучване се проведе в периода 1 юли – 8 август 2019 г. под ръководството на Павлина Девлова (уредник в отдел „Археология", НИМ), Илия Киров (уредник в отдел „Археология", НИМ) – заместник-ръководител, Милена Крумова (СУ „Св. Климент Охрдски"), доц. д-р Кръстина Панайотова (НАИМ – БАН) – научен консултант и консултант металургични дейности – Петър Лещаков (НАИМ – БАН).

Обр. 1. Общ план на археологическия обект и проучените структури (автор: А. Каменаров)

Fig. 1. General plan of the archaeological site and studied structures (author: A. Kamenarov)

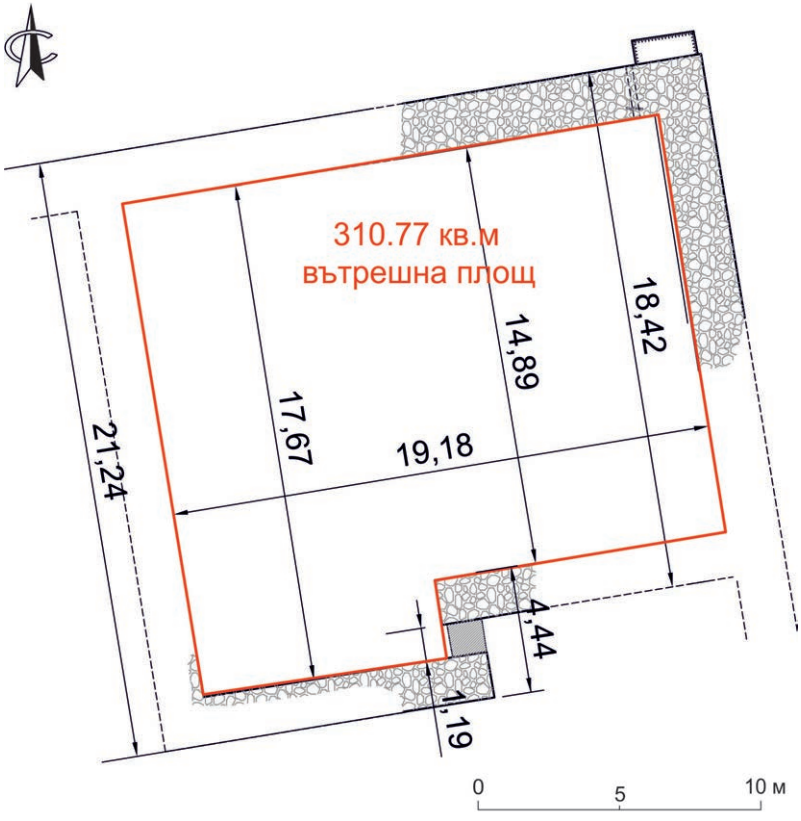
Разкопките се осъществиха на площ от около 90 кв. м. Продължи разкриването и документирането на крепостната стена и вътрешната укрепена част. Теренната работа бе организирана в два сектора на античната крепост: Север (3) и Юг (1) (обр. 1).

В сектор Юг е проучен квадрат С 6 – 1. Акцентира се върху изследването на пространството от вътрешната страна на западната крепостна стена.

В сектор Север (3) се работи в квадрати F 2 – 1; F 2 – 4; F 3 – 1, E 3 – 2. Целта бе да се проучи пространството във вътрешната укрепена част. Да се потвърди трасето на южната стена и да се установят детайлите в изграждането на допълнително укрепената част.

Крепостна стена. Проучените участъци от крепостна стена допълват информацията за размерите и начина на градеж на съоръ-

жението. Масивна стена защитава пространство с правилна, близка до квадратна форма, с дължина на страната 90 м и с площ над 8 дка. Това пространство обхваща високата заравнена част на естествена височина. Масивната стена е двулицева, изградена от едри и средни камъни, оформени в редове на калова спойка. Широчината ѝ е 1,60 м, като в един участък на западната стена достига до 1,80 м. Запазената височина достига до 1,90 м (само в сектор № 1). Основите следват денивелацията на терена в северна посока. Градежът е осъществен по предварителен план. На места за основа е използвана естествената скала. Разкритите части от масивния градеж и пространството до него дават информация за обема, използвания материал, начина на строеж и първоначалната височина. За градежа са използвани два вида камък. Основната част от строежа е предимно от обработена местна порода. На места е използван гранит, вероятно от близката кариера при днешния град Черноморец. Откриваните деструкции през този сезон в големи количество и със запазени лица дават основание да се заключи, че крепостната стена е била обмазана отгоре и надградена с колово-плетена конструкция, след това покрита с керемиди. За първи път бяха открити фрагменти от покривни керемиди в сектор 1.

Обр. 2. План на вътрешната укрепена част (автор: А. Каменаров)

Fig. 2. Plan of the "citadel" (author: A. Kamenarov)

Обр. 3. Археологически материали – мортарий (рисунка: М. Крумова)

Fig. 3. Archaeological finds – mortarium (drawing: M. Krumova)

Структури. В североизточния ъгъл на крепостта е изградена вътрешна укрепена част – цитадела. Северната и източната ѝ стена са част от крепостните стени. Начинът на градеж на цитаделата е идентичен с установения за стената – масивна двулицева, построена от едри и средни ломени камъни, оформени в редове. Външното и вътрешно лице са от обработени камъни на глинена спойка. Запазени са до седем реда от каменната зидария. Стените затварят правоъгълно пространство с вътрешни размери: изток – запад 19,18 м, север – юг 14,89 м в източната част и 17,67 м в западната половина (обр. 2).

В участъка при южната стена на вътрешната укрепена част е разкрит единственият досега вход. Той е с ширина 1,19 м. Конструиран е в пространството между два успоредни зида с разминаващи се краища. При проучването му се откриха железни елементи от конструкцията на входната врата. Запазени са 16 броя масивни железни пирони с диаметър на главата 5 см и различна дъжина и захват към дървените части. Според най-малката ширина на огънатите метални части, дебелината на масивната дървена врата е 5 см. Конструкцията ѝ вероятно е била от масивни дървени греди. В двете каменни стени се наблюдават запазени части от глинената обмазка, която е закрепвала дървените греди от касата на вратата.

Високата концентрация на мазилки и фрагменти от керемиди (плоски и покривни) дава възможност да се предположи, че високата каменна зидария е била завършена с надстройка от колово-плетена конструкция, покрита с керемиди. Откритите керемиди са с висококачествена изработка. Използвана е коринтската покривна система. По голяма част от мазилките се наблюдават следи от

Обр. 4. Бронзови гривни (снимка: Т. Димитров)

Fig. 4. Bronze bracelets (photo: T. Dimitrov)

заглаждане. Елементите с различен диаметър показват, че за изработване на конструкциите в цитаделата са използвани дървени колове с различна дебелина. Запазените отпечатъци от кора на дърво в мазилките показват, че при изграждане на надстойката дървеният материал е използван без кората от коловете да бъде обелена.

Цитаделата е построена с висока степен на благоустройство. Освен луксозна покривна конструкция, са открити части от настилки. В южната част, на запад от входното пространство, са открити запазени части от плочник. За основа на ходовото ниво е използвана подравнената скала. Върху скалата е положена тънка глинена обмазка. Наредените плочи, водещи към входа, са с неправилна форма и подредени с голяма фуга.

В североизточния ъгъл на вътрешната укрепена част, в долния край на северната стена е разкрит елемент от отводнителна система. Видима е външната част на оформен канал, който преминава под стената и отвежда водата извън крепостта, вероятно използвайки естествения наклон. На този етап от проучването функцията на сградата не може да се установи.

Археологически материали. Културният пласт, регистриран в проучените участъци, съдържа рушевини от крепостната стена и археологически материали от V – III в. пр. Хр. Най-масовият археологически материал са мазилките и строителната керамика.

В по-малко количество, но масово откриван материал, е амфорната тара. Характерните фрагменти представят продукция от Тасос, Хиос, Менде и др. Амфорният материал попада в широките хронологически рамки от средата на V в. пр. Хр. до втората половина на IV в. пр. Хр.

Засега сред откриваната битова керамика преобладава импортната. Луксозните чернофирнисови съдове са с богат репертоар: разнообразни чаши, купи, рибни блюда, съдове за благовония.

Значително по-малко количество са фрагментите от кухненска керамика: мортарии (обр. 3), купи, гърнета.

При археологическото проучване се намират предмети, използвани в бита, монети, тежести, украшения (обр. 4), теракота и др. Предвид анализа на находките, на този етап от проучването обектът се поставя в хронологическа рамка: първата половина на V в. пр. Хр. – III в. пр. Хр. Най-интензивният период на обитаване в това укрепено място е от средата на V – III в. пр. Хр.

Появата и развитието на тази анонимна засега, добре укрепена и благоустроена крепост е в синхрон с проучените структури на „Света Марина“ и в „Месарите“ в късната класическа епоха и показва нарасналите възможности на Аполония и вероятно е индикация за процеси и явления, които тепърва предстои да бъдат дискутирани.

Литература

Девлова, Киров 2018: П. Девлова, И. Киров. Антична крепост в землището на с. Равадиново, община Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2017 г., София, 2018, 171 – 173.

Девлова и др. 2019: П. Девлова, И. Киров, М. Дамянов. Антична крепост в землището на с. Равадиново, община Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г., София, 2019, 205 – 208.

ANCIENT FORTRESS IN THE LAND OF RAVADINOVO VILLAGE, SOZOPOL MUNICIPALITY

Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

New data on the organization of the ancient settlement were obtained by the research team during the third archaeological season (2019) which took place in the period 01.07.2019 – 08.08.2019. The archaeological excavations have documented elements of the fortification system and the interior space. At this stage of the work it was found that

the fortress protects an area of 10 decares. The side wall is 90 m long (fig.1). The exposed part is massive, double-faced (1.90 m in height). In the northeast corner, within the fortress there is an internal fortified part, a "citadel" – rectangular space of internal dimensions: east – west 19.18 m; north – south 14.89 /17.67 m (fig. 2). In the section around the southern wall of the "citadel" the only entrance so far has been discovered (1.19 m wide).

The "citadel" was built with a high degree of amenities. It was covered with a luxurious roof structure, pavement portions were revealed, an element of its drainage system was unearthed at the lower end of the northern wall.

The cultural layer recorded in the excavated sections contains ruins of the fortress wall and archaeological materials, with imported ceramics prevailing at this initial stage of the research.

The most widely discovered excavation material is the amphora tare of the large production centres as Thasos, Chios, Mende, Millet and others. The tableware includes monochrome vessels – mostly deep bowls, *lekanai*, *mortaria* (fig. 3), bowls and pots related to the processing of products (grain, milk, etc.). Finds from the archaeological excavations include objects and parts of articles used in everyday life: coins, weights, jewellery (fig. 4), items of clothing, terracotta, etc.

Given the analysis of the archaeological finds at this stage of the research, the site can be placed in the chronological frame of the mid-5th – 3rd c. BC.

Pavlina Devlova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, devlova@newobjects.com
Milena Krumova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

НЕКРОПОЛИ

№ 5. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАЛФАТА, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов

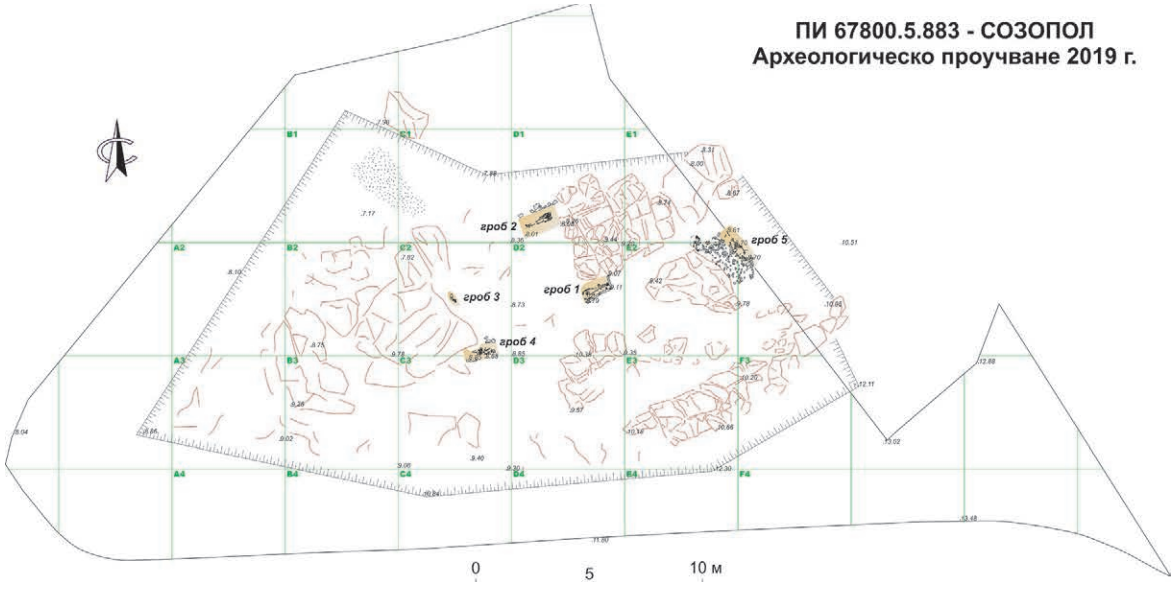
Поземлен имот с идентификатор 67800.5.883 от землището на гр. Созопол изцяло попада в охранителната зона на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Аполония в м. Калфата" (Протокол от 10.05.2006 г. на Комисия, назначена със заповед на Министъра на културата № РД 09-159/02.05.2006 г.).

Имотът е разположен на невисока тераса над морския бряг, западно от индивидуалния паметник на културата „Via sacra" (обр. 1). Площта му е 690 кв. м и има неправилна многоъгълна форма, чиято дълга ос е с ориентация И – З. През последните десетилетия теренът е бил използван за варница и за депониране на инертни материали, както и на строителни и битови отпадъци, с които вероятно тук са попаднали и някои средновековни (сребърна монета – тор-

Обр. 1. Панорамен изглед на обекта

Fig. 1. General view of the site

Обр. 2. Общ план на обекта (автор: А. Каменаров)

Fig. 2. General plan of the site (author: A. Kamenarov)

Обр. 3. Астрагалоси с букви от гръцката азбука от гроб № 2

Fig. 3. Knuklebones with letters from the Greek alphabet from grave No 2

незе от XII в.) и късносредновековни (бронзов пръстен) материали. Насипът, който на места надвишава 2 м, лежи върху материковата скала или върху тънък глинестопесъклив слой.

След разчистването на насипите беше установено, че разположените терасовидно по склона вулканични скали в границите на археологическия изкоп, вероятно са били използвани като кариера за добиване на строителен материал през античността. В образуваните след изваждането на камъните тераси в различни исторически периоди са извършвани единични погребвания (обр. 2). Проучени са пет гроба, най-ранният от които се датира около средата на V в. пр. Хр., а най-късният се отнася към първата половина на III в. сл. Хр.

Трупополагането е извършено в ями, оформени между скалите. Някои от тях допълнително са били ограждани с ломени камъни от страните, където няма скала. Погребаните през втората половина на първото хилядолетие пр. Хр. са полагани с глава на изток (със сезонни отклонения).

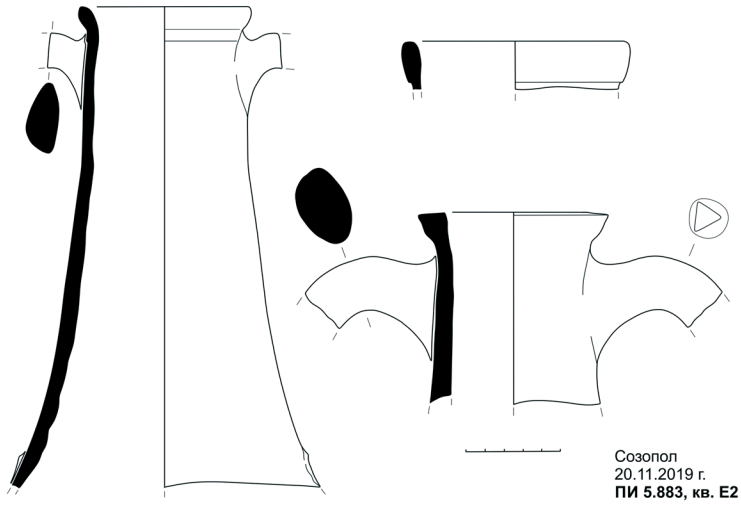
Освен с традиционните лекити (два белофонови съда с флорален мотив – бръшлянов клон между пояси от решетъчен орнамент от средата на V в. пр. Хр.), погребаният в гроб № 2, е бил съпроводен от бронзова стригила и около 131 астрагалоса, поставени върху коленете му вероятно в дървено сандъче с желязна дръжка. От тях 77 броя са с малки и средни размери, а 11 броя са с големи размери. Около 12 броя със средни размери и около 15 броя с малки размери са залети с олово, придобило кръгла или правоъгълна форма. Дванадесет средни и малки астрагалоса са обработени до формата на плочка. Върху едната от повърхностите на 14 астрагалоса с големи размери, които също са обработени до формата на плочка, са врязани отделни гръцки букви (обр. 3): А, В, Г, Е, I, К, Н (2 бр.), Δ (3 бр.) и ПНΘ (върху една плочка). Обичаят да се използват астрагалоси (от единични екземпляри до стотици на брой) като гробните дарове е широко разпространен сред жителите

на Аполония Понтийска. Някои от тях са обковани с олово или имат по една или няколко кръгли дупки, или са двустранно обработени и са маркирани от едната или от двете плоски страни с букви от гръцката азбука (Панайотова 2008, 106 – 107, обр. 9 – 10).

Подобни дарове (лекит с червена палмета, бронзова стригила и 55 астрагалоса с малки размери, също поставени вероятно в дървено сандъче с желязна дръжка) са били използвани около век покъсно и при погребването в гроб № 4. В него беше открит и един рядко срещан съд за благовония – керамичен алабастрон с украса от мрежест орнамент между два черноф-ирнисови пояса.

През първата половина на III в. пр. Хр. ямата на гроб № 5 е била опалена и след това покрита с три двойки плоски керемиди. Една от керемидите е подпечатана с три букви – „HPA“, като „H“ и „P“ са в лигатура. Подобни печати са известни и от други керемиди, открити в аполонийския некропол в м. Калфата. Според Ц. Дремсизова „печатът HPA крие в себе си името Ηρακλείδης, което е твърде разпространено в надписите от Черноморието“ (Дремсизова 1963, 322, № 1118, табл. 173).

След това гробът е бил затрупан с ломени камъни, между които се намериха останки от съпътстващи ритуали – чернофирнисова паничка, местно ойнохое и фрагменти от амфори (обр. 4).

Обр. 4. Амфори от насипа над гроб № 5

Fig. 4. Amphorae from the embankment above the grave No 5

Обр. 5. Лампа с релефна украса – фигура на овен, от гроб № 1

Fig. 5. A lamp with relief decoration – figure of a ram from grave No 1

Последен във времето е гроб № 1, който се отнася към първата половина на III в. сл. Хр. И тук при изграждането на гробното съоръжение е използвана скалата от северната страна, а останалите стени са оформени от варовикови блокчета. Трупополагането е по гръб с изпънати крайници и глава на запад. Погребаният, който е носел бронзов пръстен- печат на лявата си ръка, е бил съпроводен от керамични кана, чаша и лампа с релефна украса – изображение на овен наляво (обр. 5). Съдовете са от широко разпространени типове, а лампата има паралел сред лампите от Одесос (Кузманов, Минчев 2018, 90, Табл. XXV, Обр. 347, LXXVIII). Ориентацията на скелета, както и украсата на лампата с един от християнските символи, позволяват да се предположи, че тук е бил погребан един от представителите на раннохристиянската общност в Аполония. Известно е, че още в средата на II век тук е съществувала една от най-ранните християнски общини на територията на днешните български земи, а епископът на Аполония и Деултум Авъл Поплий Юлий загинал като великомъченик (Панайотова, Дражева 2003, 218).

Литература

Дремсизова 1963: Ц. Дремсизова. Керемиди с печати от некропола на Аполония. – В: И. Венедиков, Т. Герасимов, Ц. Дремсизова, Т. Иванов, И. Младенова, В. Велков. Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947 – 1949 г. София, 1963, 321 – 324.

Кузманов, Минчев 2018: Г. Кузманов, А. Минчев. Антични лампи. Колекция на регионален исторически музей Варна. София, 2018.

Панайотова 2008: К. Панайотова. Аскоси с форма на астрагалоси от некропола на Аполония. – В: Е. Генчева (ред.) Studia in honorem Aleksandrae Dimitrova-Milcheva. Югоизточна Европа през античността (VI в. пр. Хр. – VII в. сл. Хр.). София, 2008, 104 – 114.

Панайотова, Дражева 2003: К. Панайотова, Ц. Дражева. Аполония Понтика – Созополис. – В: Р. Иванов (ред.). Римски и ранновизантийски селища в България. София, 2003, 215 – 234.

NECROPOLIS OF *APOLLONIA* IN KALFATA LOCALITY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov

Summary

ZP 67800.5.883 is situated on a low terrace above the seashore (fig. 1) and belongs to the protective zone of the necropolis of *Apollonia* in Kalfata locality. In antiquity, the volcanic rocks within the limits of the archaeological dig have been quarried for stone. In different periods, the site was used for isolated burials (fig. 2). Five graves were investigated, the earliest among them from the third quarter of the 5th c. BC, and the latest from the first half of the 3rd c. AD.

All burials are inhumations in pits, some of them additionally fenced with stones from the sides where there was no rock. Those buried in the second half of the 1st mill. BC were laid with their heads to the east.

In addition to the usual *lekythoi* (two vases with floral motifs), the dead in the earliest Grave No. 2 was buried with a bronze strigil and 131 knucklebones of various sizes. On 14 large astragalloi, cut to a flat shape, there are incised Greek letters (fig. 3): A, B, Γ, E, I, K, H (2 sp.), Δ (3 sp.), and ΠΗΘ.

Similar grave goods (*lekythos* with a red-figure palmette, bronze strigil, and 55 knucklebones) and a net-pattern ceramic *alabastron* with were placed in Grave No. 4.

In the first half of the 3rd c. BC, the pit of Grave No. 5 was fired and then covered with three pairs of roof tiles, one of them stamped HPA. Then the grave was covered with split stones, among which remains from accompanying rituals were found – black-glazed small bowl, local *oenochoe*, and fragments of amphorae (fig. 4).

For the construction of Grave No. 1, the natural rock from the northern side was used, and the other sides were shaped of small limestone blocks. The body was in extended supine position with the head to the west. The deceased had a bronze signet ring and the grave goods consisted of a ceramic jug, cup, and a lamp with relief decoration – figure of a ram (fig. 5).

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg

Margarit Damyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, mmdamyanov@gmail.com

---

№ 6. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Павлина Девлова, Милена Крумова

Археологическото проучване се проведе в периода 17 – 22 февруари 2019 г. под ръководството на Павлина Девлова (уредник в отдел Археология към НИМ) – научен ръководител и Милена Крумова (СУ „Св. Климент Охридски“) – заместник-ръководител.

Обектът попада в границите на античния некропол на Аполония в м. „Буджака“, гр. Созопол. Финалният етап на проучването е продължение на археологическите разкопки от 2016 г. (Петкова и

др. 2017) и 2018 г. (Девлова, Крумова 2019а, Девлова, Крумова 2019б) и има за цел демонтирането на варовиковите блокове, преизползвани в южния периболос и изчерпване на културните пластове.

Вследствие на спасителните разкопки през 2019 г. бяха разкрити и документирани следните археологически структури: детайл от южен периболос, гробно съоръжение и свързаните с тях керамични струпвания.

Южният периболос е бил изграден пред скалата и съществувалата в античността кариера. Източната му част е изградена до самата кариера. Градежът е двулицев, от различни по форма и размер камъни на калова спойка. В градежа на тази стена са преизползвани варовикови блокове. При демонтирането на обработените елементи се откри надгробна стела от V в. пр. Хр. с двуредов надпис Εομένης Πρηξήνορος – Евмен, син на Прексенор. Името Евмен е сравнително често срещано в метрополията Милет, но досега не е засвидетелствано в Аполония. Името Прексенор е много рядко – среща се във варианта Праксанор (на о. Лесбос). Двете имена са с йонийски особености: в първото изписване ΕΟ вместо ΕΥ, а във второто ета вместо алфа – Πρηξήνωρ вместо Πραξάνωρ[1] (обр. 1).

Обр. 1. Надгробна плоча, V в. пр. Хр.

Fig. 1. A tombstone, 5th c. BC

Проучено и документирано е гробно съоръжение – гроб № 4. Същото е обикновена гробна яма, вкопана в пласт от кафява глина. Начинът на погребване е трупополагане по гръб, с горни крайници, изпънати до тялото (обр. 2).

В пространството пред южния периболос е проучено керамично струпване, в което преобладават съдове за течности – фрагментирани амфори, чаши за вино, съдове за благовония, местни кани и лопас. Многобройните съдове се свързват с продължителни поменални практики извършвани в тази част на некропола.

В резултат на археологическото проучване може да се заключи, че тази част от некропола на Аполония Понтика е била използвана активно от края на V – III в. пр. Хр.

При археологическото проучване бяха изчерпани културните останки в ПИ 67800.4.328, м. Буджака, град Созопол.

Литература

Девлова, Крумова 2019а: П. Девлова, М. Крумова. Спасително археологическо проучване на обект ПИ 67800.4.328 м. „Буджака“, град Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 211 – 213.

Девлова, Крумова 2019б: П. Девлова, М. Крумова. Археологически проучвания на обект ПИ 67800.4.328 м. „Буджака“, град Созопол. – Българска археология 2018. Каталог към Дванадесета национална изложба. София, 2019, 23 – 24.

Петкова и др. 2017: К. Петкова, Д. Недев, Р. Стойчев, В. Караилиева. Спасително археологическо проучване на територията на некропола на Аполония Понтика в м. Буджака (УПИ X 5101), гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 253 – 256.

[1] Анализът е извършен от ас. Н. Шаранков (СУ „Св. Климент Охридски”), за което му благодарим.

Обр. 2. Общ план на археологическия обект и проучените структури (автор: А. Каменаров)

Fig. 2. General plan of the archaeological site and studied structures (author: A. Kamenarov)

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

The site is located in the territory of the necropolis of *Apollonia Pontica*, Budzhaka locality, Sozopol. The rescue excavations were implemented as second stage of the filed works at the same site and were conducted in February 2019.

The excavations in 2019 were carried out in the southern part of the site and revealed the following archaeological structures: a part of the "South *peribolos*", an inhumation site, and ceramic deposits. A tombstone from the 5th century BC was discovered. It has a two-line inscription Εομένης Πρηξήνορος – "Eumenes the son of Prexenor".

As a result of the archaeological study, it can be concluded that this part of the necropolis of *Apollonia Pontica* has been actively used since the end of 5th – 3rd c. BC.

Pavlina Devlova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, devlova@newobjects.com
Milena Krumova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

№ 7. РИМСКИ И ЕЛИНИСТИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ (III В. ПР. ХР. – IV В.) В М. ПРОВЛАКА, СОЗОПОЛ

Светла Петрова-Динева, Димитър Недев

Спасителните проучвания през 2019 г. в югоизточната част на „Провлака" (сухоземната връзка към Созополския полуостров) са продължение на предишни разкопки проведени в периода 1987 – 1990 г.

През този период в указаната зона са проучени общо 51 гроба от късноантичната, римска и елинистическата епохи. Разкрити са и трасетата на два периболоса с ориентация изток – запад, които ограждат южната граница на некропола. Оградната стена, ситуирана в югозападната част, е датирана от проучвателите през римския период. Другата, тангираща имота по северната му граница, изградена от ломен камък с по-малки размери, е определена като елинистическа.

Вторият етап от проучването на този участък е през 1996 г под ръководството на Кръстина Панайотова и Димитър Недев, когато във връзка със строителството на сградата на Община Созопол са открити нови 22 гроба от края на I – III век. Регистрирани са предимно обикновени гробни ями, гробове с керемидено покритие и цистови гробове.

През 2019 г. спасителните проучвания в тази зона са подновени във връзка с частна инвестиционна инициатива. В очертанията на стария археологически изкоп бяха отстранени съвременни вторични насипи (на места с дебелина до 2,40 м), депонирани на това място след строителството на сградата на Община Созопол.

Разкрити бяха общо 55 гроба в различни стратиграфски позиции, свързани с четири нива на културния пласт. В северната част на имота бе разкрито продължението на елинистическия периболос, пресичащ имота от запад на изток. Западният му край съвпада с участъка, регистриран през 1990 г., докато на изток в незасегнатите от предишни изкопи зони, периболосът е запазен на дължина 15,30 м и излиза извън строителното петно. Северно от него са ситуирани седемнадесет гроба, а южно тридесет и шест (по-голямата част от тях концентрирани по протежението на източния профил). Два от гробовете (№ 5 и № 6) попадат над нивото на повърхността на периболоса в посоката на неговото хипотетично продължение (обр. 1).

Сред регистрираните гробни съоръжения преобладават обикновените гробни ями, част от които оградени с ломени камъни. При гробове № 2 и № 33 повърхността на ямите е маркирана с добре очертани правоъгълни платформи от ломени камъни или с поставени на ребро тухли (гроб № 2). Три от инхумациите са извършени в зидани с тухли гробове без покритие – гроб № 5, гроб № 24 и гроб № 44 (обр. 2). Около скелетите са открити железни пирони, кабари или пластини от обков на ковчези. Засвидетелстван е и детски гроб с урна. Като погребален контейнер е използвана амфоровидна стомна.

Обр. 1. Общ план на обекта и източен стратиграфски профил

Fig. 1. General layout of the site and eastern stratigraphic cross-section

В проучвания участък са регистрирани погребалните ритуали инхумация и кремация, като първата преобладава. Кремацията е извършвана на място – гробове № 12, 19, 47 и 50, а на дъното на гробната яма на гроб № 38 има следи от обгаряне. При инхумациите преобладават гробовете с ориентация с глава на запад (29 броя). Шестнадесет от гробовете са ориентирани с глава на изток, два са с глава на юг, а един на север. В повечето от гробните ями, скелетните останки са положени по гръб в изпънато положение с горни крайници покрай тялото, на гърдите или върху таза (обр. 3). В пет от гробовете (три от които детски) скелетите са в положение „полухокер“.

Възрастовата характеристика на открити скелети е следната: в двадесет и осем гроба са погребани индивиди на възраст между 20 и 45 г. Двадесет и пет са детските гробове, като десет от тях са на деца в неонатална възраст.

В единадесет гроба се откри погребален инвентар – керамични съдове, стъклени балсамарии и монети, поставени като „харонов обол“. Анализът на гробните дарове дава основание структурите да се датират в периода от втора четвърт на II до трета четвърт на III век. Най-многобройни са даровете в детските гробове (№ 25, № 33 и № 43). В гроб № 25 се откри запечатан стъклен балсамарий с деструктирала тъмно-виолетова течност (парфюм), а в гроб № 33 смолиста, карбонизирала субстанция – вероятно благовонно масло (обр. 4).

В гробове № 3 и № 53 са открити железни кръстчета. При гроб № 53 кръстът се датира с монета на Фаустина Стара, което свидетелства за ранното проникване на християнството в Аполония. Като християнски могат да се класифицират и някои от гробовете, открити в по-висок стратиграфски хоризонт, при които скелетът е в позиция с глава на запад. Тази особеност не е достатъчно сигурен индикатор за диференциацията на гробовете с християнски обред. На база открития в извънгробните контексти археологически материал, късната дата на функциониране на този некрополен участък може да се отнесе към края на III – първите десетилетия на IV век.

Обр. 2. Зидан с тухли гроб № 44

Fig. 2. Brick built grave No. 44

Обр. 3. Разположение на гробове № 14, 38 и 43

Fig. 3. Disposition of graves Nos 14, 38 and 43

В тези контексти е регистрирано и голямо количество керамика (амфорна тара, строителна, битова и трапезна керамика) от късноклasическата и елинистическа епохи. Открити са и монети на Филип II и град Одесос (IV – III век пр. Хр.). Това предполага, че римският некропол е нарушил по-ранен, за което свидетелства гроб № 51, ситуиран непосредствено пред северното лице на периболоса. Гробът е с керемидено покритие. Находките от контекста – лагинос, ойнохое с декорация „западен склон“, фрагмент от рибно блюдо и монета на Аполония тип „дихалк“ – го датират в края на III – II век пр. Хр. (обр 5). Ранната датировка на този участък се потвърждава и от амфорните печати, открити в ниско лежащите стратиграфски нива.

Археологическите проучвания през 2019 г. на този етап показват, че проучения участък е ситуиран в южната периферия на регистрирания през 1946 – 1949 г. голям некропол на територията на „Морската градина“ на град Созопол в местността „Провлака“ и функционира в широк хронологически диапазон от III век пр. Хр. до началото на IV век.

Обр. 4. Инвентар на гроб № 33 и гробни дарове от некропола

Fig. 4. Grave goods from grave No. 33 and burial gifts from the necropolis

Обр. 5. Гроб № 51 – находки, III – II в. пр. Хр.

Fig. 5. Grave No. 51 – artefacts, 3rd–2nd c. BC

Литература

Венедиков 1963: Ив. Венедиков. Разкопки в „Морската градина“. – В: И. Венедиков, Т. Герасимов, Ц. Дремсизова, Т. Иванов, Я. Младенова, В. Велков. Аполония. Разкопките в некропола на Аполония 1946 – 1949 г. София 1963, 60 – 64.

Цанева, Панайотова 1991: М. Цанева, К. Панайотова. Античен некропол на Аполония. – Археологически открития и разкопки през 1990 г. Ловеч, 1991, 77 – 79.

Панайотова и др. 1994: К. Панайотова, Е. Пенкова, Д. Недев. Спасителни разкопки на елинистически некропол в Созопол. – Археологически открития и разкопки през 1992 – 1993 г. Велико Търново, 1994, 51.

ROMAN AND HELLENISTIC NECROPOLIS (3RD C. BC – 4TH C. AD) IN PROVLAKA LOCALITY, SOZOPOL

Svetla Petrova-Dineva, Dimitar Nedev

Summary

The excavation in the southern part of Provlaka locality (the terrestrial connection with the Sozopol Peninsula) are a continuation of previous studies from the period 1987 – 1990 and 1996. During the current stage of the rescue study, in the end of 2019 were discovered 55 graves in total in four levels of the cultural stratum as well as the continuation of the Hellenistic *peribolos*, registered during previous excavations, crossing “ПИ 67800.505.135” from west to east. The newly discovered portion of the *peribolos* has a length of 15.3 m. North of it are situated 17 graves and to the south there are 36 (most of them along the eastern length of the researched terrain). Two of the graves (No. 5 and 6) are above the *peribolos* in the direction of its hypothetical continuation (fig. 1)

Among the burial facilities are the common burial pits, some of which are surrounded by broken stones. Three

of them are built with bricks graves without a cover (fig. 2). Inhumation and cremation rituals are registered, the latest practice witnessed at four funerals. In 29 of the inhumations the skeletons heads are to the west. In most of the graves, the skeletal remains are laid on the back in an upright position with upper limbs on the body, chest or pelvis (fig.3). Five of the skeletons are in 'half-hocker' position – three of which were children.

In 11 necropolis contexts was discovered a burial inventory – ceramic dishes, glass *unguentaria* and coins placed in the graves as Charon's obolus, which gives grounds for the graves to be dated from the second quarter of second to the end of the third quarter of third century (fig. 4). In two of them are found iron crosses, one of which is dated with a coin of Faustina the Elder. This testifies to the early penetration of Christianity in Roman *Apollonia*.

Outside of the graves were discovered coins of Philip II and of the city *Odessos* (IV – III century BC), huge quantity of ceramic fragments and amphora stamps (3rd - 2nd century BC). This suggests that the Roman necropolis was built over an older one, which is testified by grave No. 51, discovered directly in front of the northern side of the *peribolos* (fig. 5).

Svetla Petrova-Dineva, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ, М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

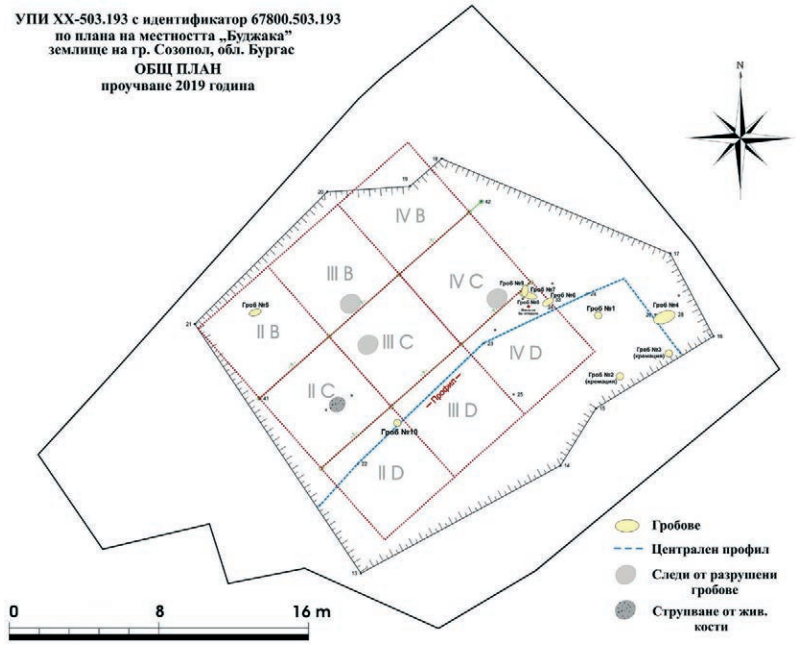
Росица Христова, Димитър Недев, Огнян Лулев

Археологическото проучване на УПИ XX – 503.193 с идентификатор 67800.503.193 по плана на м. Буджака беше извършено във връзка с изпълнението на инвестиционен проект за строеж на жилищна сграда в землището на гр. Созопол, обл. Бургас. Обектът е регистриран с регистрационна карта за АИС АКБ №6000003.

Теренната дейност беше реализирана в периода от 28 октомври до 12 ноември 2019 г., от екип с ръководител д-р Росица Христова (Исторически музей – Карнобат). В самото начало на археологическото наблюдение, в югоизточния ъгъл на парцела, беше установено наличието на културен пласт и гробни структури, поради което наблюдението премина в спасително археологическо проучване.

В разкопките взеха участие Огнян Лулев и Димитър Недев от ОКИ „Музеен център" – Созопол, инж. Костантин Ганев (геодезист, „Геоинженеринг – РГ" ЕООД) и д-р Надежда Атанасова (антрополог, ИЕМПАМ). Консултации относно археологическия материал бяха направени с д-р Теодора Богданова (ОКИ „Музеен център" – Созопол), д-р Мила Чачева и доц. д-р Петър Балабанов (НБУ).

Обектът може да се определи като част от периферията на античния некропол на Аполония Понтика и подкрепя наблюденията на дългогодишните му проучватели, че на запад той се развива извън определените му до момента граници (Hermary et al. 2010). След преминаването към спасително археологи-

Обр. 1. План на проучвания участък

Fig. 1. Plan of the excavated area

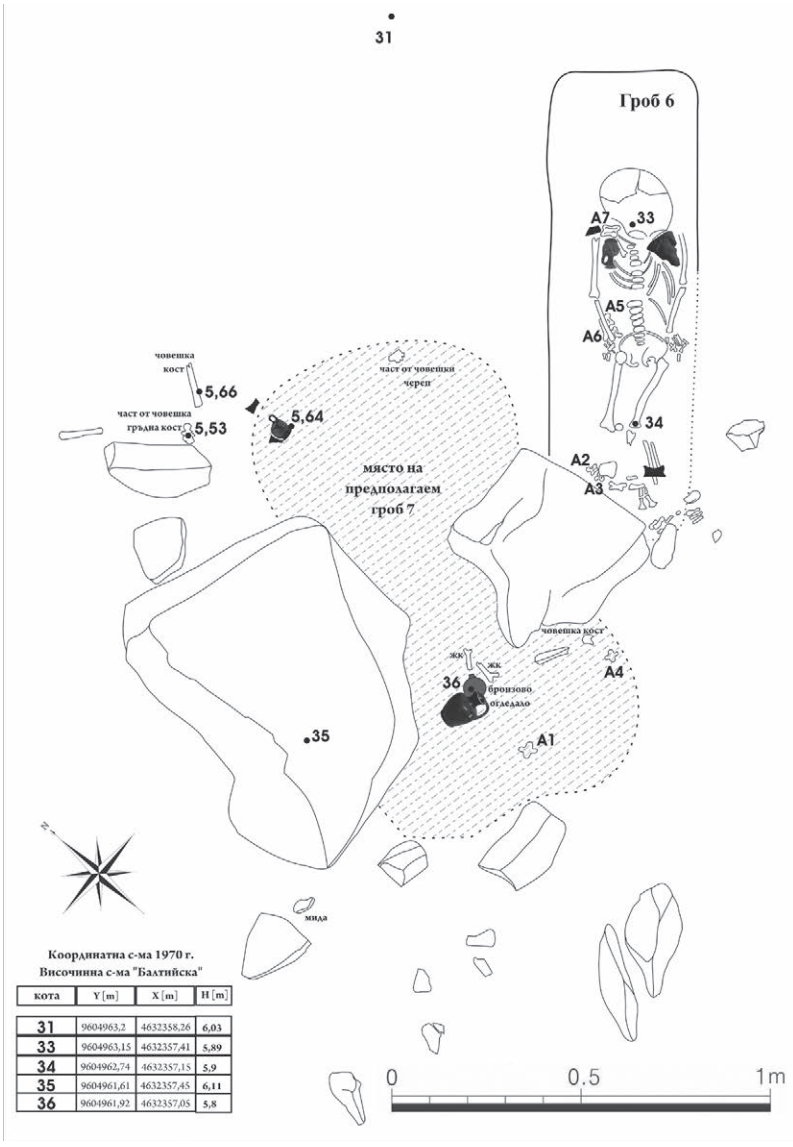
Обр. 2. Материали от гроб № 2

Fig. 2. Materials from grave No. 2

ческо проучване, първоначално локализираните два гробни комплекса се увеличиха до десет (обр. 1). Погребенията са извършени чрез кремация (2 гроба) и инхумация (8 гроба) и са предимно на деца и юноши между 14 и 20 г.

На базата на откритите материали обектът е определен като еднослоен, от края на втората – началото на третата четвърт на IV в. пр. Хр. Всички гробове, местна и импортна керамика, както и дребни находки са намерени единствено в кафявата пръст и около безразборно разпръснатите камъни, образуващи „каменен вал“ в централната част на парцела. Над този културен пласт с течение на времето има натрупан друг от пясък, който следва денивелацията на терена – от юг започва от нулата, а на север достига дебелина от 2,65 м. В него не бяха открити антични или съвременни материали.

Откриването и частичното нарушаване на гроб № 2 беше причина да се премине към пълно спасително проучване. За погребална урна е използван камбановиден червенофигурен кратер, поставен в скално изсичане. Върху сцена А вероятно е изобразена процесия, с централен персонаж Нике и мъже с факли, а сцена Б включва колона, от двете страни на която стоят изправени трима младежи. Единият в ляво държи стригила, под която се вижда кръгъл предмет. Този тип кратери са много популярни в 360 – 340 г. пр. Хр. Погребалният инвентар в гроба се състои от лекит с мрежест орнамент, паница и кана местно производство, бронзова халка, капак и части от три малки лекита (обр. 2). Цялостното проучване на скалния участък в южния сектор на строителния изкоп показа, че не всяка цепнатина или изсичане в скалата е използвано като място за извършване на погребение.

кота	Y [m]	X [m]	H [m]
31	9604963,2	4632358,26	6,03
33	9604963,15	4632357,41	5,89
34	9604962,74	4632357,15	5,9
35	9604961,61	4632357,45	6,11
36	9604961,92	4632357,05	5,8

Обр. 3. Чертеж на гробове № 6 и № 7

Fig. 3. Drawing of graves Nos 6 and 7

В гроб № 4 е погребан индивид от женски пол (юноша). Позицията на тялото е изпъната, с глава на изток. В гробната яма като погребални дарове са поставени един лекит с палмета при дясната ръка, а в участъка при коленете болсал и два фрагментирани лекита с частично запазени изображения на животни. При дясната ръка, над леката, беше намерена бронзова игла. Гробът предизвиква интерес с откритите сребърни апликации в областта на шията, каквито до момента не са откривани в рамките на некропола на Аполония.

Останките в гроб № 6 са на дете на около 6-7 годишна възраст. Тялото е в анатомичен порядък, с глава на изток. Най-напред бяха зачистени костите от ходилата, които стояха на по-високо ниво спрямо гробната яма, сякаш изместени от каменния блок, разположен непосредствено до и частично върху гроба. Гробният инвентар включва теракота тип „Храмово момче“, малък лекит с палмета и седем астрагалоса, без буквени знаци или оловен обков, два от които бяха намерени при всяка от дланите на детето. Находките датират комплекса в 375 – 340 г. пр. Хр. Подобни теракоти са открити при разкопките в м. Калфата на Кр. Панайотова (2002 г.) в гроб № 278 и в циста от варовикови блокове при трупополагане на малко дете (Панайотова 2019, 384-385).

В непосредствена близост, западно от гроб № 6, попаднахме на чернофирнисово ойнохое и бронзовото огледало заедно с безразборно разпръснати части от череп, човешки ребра, прешлени, горен крайник и гръдна кост. Антропологичният анализ показва, че това са детски кости, вероятно произхождащи от предполагаем разрушен гроб № 7 (обр. 3). Към него трябва да отнесем лекит от групата „лекити с изображение на бюстове на жени", популярни между 375 и 340 г. пр. Хр. (Иванов 1963, 100 – 102).

На 1,20 м северно от гроб № 6 бяха регистрирани още два гроба (№ 8 и № 9). Гроб № 8 е частично унищожен от гроб № 9 и принадлежи на мъж между 50-55 години. От скелета са запазени единствено черепът и гръдният кош. При дясното рамо е поставен лекит с палмета (375 – 350/340 г. пр. Хр.). От гроб № 9 бяха намерени единични кости, които позволяват да се определи, че в него е бил погребан юноша на около 15-18 години.

Гроб № 10 беше зачистен при изправяне на централния профил, без да се маркира очертание на гробната яма. Погребано е бебе в амфора, починало по време на раждането или след него. Вертикалното влизане на дръжките в амфората е характерно за няколко производителя – о. Пепарет от т.нар. „кръг на Тасос", за някои от типовете, приписвани на Хераклея Понтийска и тези на о. Хиос, разпространени във втората и третата четвърт на IV век пр. Хр.

Между струпванията от камъни и участъка с висока концентрация на гробове бяха зачистени основите на санитарен възел от съвременна постройка, чийто пълнеж се отличава със сиво-зеленият си цвят, а в него бяха намерени съвременни материали, които потвърдиха функцията му.

На цялата площ на обекта се намираха разпръснати човешки кости, които вероятно произхождат от разрушени гробове. Предвид факта, че каменните струпвания не се оказаха част от структури (под тях не се попадна на гробове и те не са част от периболоси) (Петкова и др. 2018, 78-80), се предполага, че камъните са остатъчен, инертен материал от съществуваща каменна кариера. Между тях откритият археологически материал включва предимно фрагменти от амфорна тара, произведена на о. Тасос, о. Хиос, Хераклея Понтийска и о. Пепарет. Сред тях от значение са два печата на о. Тасос. Единият се характеризира с лунарно изписване на буквата Σ, при горния ред, което го отнася най-общо към втората – трета четвърт на III век пр. Хр. Вторият печат е зле запазен, но според палеографията на изписването на името на острова, както и общия дизайн, същият може да се отнесе към 4 – 6 група по И. Гарлан с датировка 379 – 366 г. пр. Хр. Сред значимите находки е намерената част от скарабоид, който изцяло се вписва в общата дата на обекта – втората – трета четвърт на IV в. пр. Хр.

Извършеното през 2019 г. проучване на УПИ XX – 503.193 с идентификатор 67800.503.193 по плана на м. „Буджака" даде следните резултати: 1) установи се, че проученият парцел попада в периферията на античния некропол на Аполония; 2) откритият скален масив, поради множеството врязвания с правилни форми, дава основание да се допусне, че теренът е бил каменна кариера, камъкът от която е използван при градежа на античния град и неговия некропол.

Литература

Иванов 1963: Т. Иванов. Античната керамика от некропола на Аполония. – В: И. Венедиков (ред.). Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947 – 1949. София, 1963, 65 – 271.

Панайотова 2019: К. Панайотова. Гроб 278. Некропол в м. Калфата (2002 г.), 375-350 г. – В: Ал. Баралис, Кр. Панайотова, Д. Недев (ред.). Аполония Понтийска. По стъпките на археолозите. Колекции на Лувър и български музеи. София, 2019, 384 – 385.

Петкова и др. 2018: К. Петкова, Д. Недев, Р. Стойчев. Градът на мъртвите аполонийци. – Будител, април – юни 2018, 78 – 80.

Hermary et al. 2010: A. Hermary, K. Panayotova, Al. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov. *Apollonia* du Pont (Sozopol) la Nécropole de Kalfata (V^{e} – IIIe s. av. J.-C.). Fouilles franco-bulgares (2002-2004). Paris, 2010.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE NECROPOLIS OF *APOLLONIA*, BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Rositsa Hristova, Dimitar Nedev, Ognyan Lylev

Summary

The archaeological survey of plot XX – 503.193 with identifier 67800.503.193 on the plan of the Budzhaka locality was carried out in connection with the implementation of the investment project "Residential building" on the territory of Sozopol, Burgas region. The archaeological site is registered in Archaeological Map of Bulgaria with registration card № 6000003. The site can be defined as part of the ancient necropolis of *Apollonia Pontica* and supports the observations of its researchers that in the west it is developing beyond its boundaries so far. After the transition to the rescue archaeological excavations, the initially localized two burial complexes increased to ten (fig. 1). The funerals were carried out by cremation (2 graves) and inhumation (8 graves), and were predominantly for children and adolescents between 14 and 20 years old. On the basis of the discovered materials, the site was dated to the end of the 2nd – the beginning of the third quarter of the 4th century BC (fig. 1,2).

Rositsa Hristova, Museum of History – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov Str., Karnobat, rositsa11@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg
Ognyan Lylev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КАМЕННА МОГИЛА В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Теодора Богданова, Димитър Недев

Във връзка с изявено инвестиционно намерение в имот „УПИ X – 7063, ПИ с идентификатор 67800.7.63" от кадастралния план на гр. Созопол се извърши спасително археологическо проучване.

Обектът е с обща площ 474 кв. м и се намира в охранителната зона на античния некропол на Аполония Понтика в м. „Буджака". При предишни проучвания в имоти около него не са откривани археологически структури или материали.

В централната част на имота се регистрира ясно различим позитив от малки по размер, необработени камъни, премесени с единични фрагменти от строителни материали (керемиди) от гръцкия период (IV – III в. пр. Хр.). Позитивът бе с размери изток – запад 6,70 м, север – юг 3,50 м, запазен във височина до 1,40 м (обр. 1).

Възприетият метод на проучване бе неговото прерязване по оста север – юг (обр. 2). Установи се, че каменният насип, оформящ позитива, лежи върху голям масив материкова скала, намираща се над нивото на съвременния терен.

Вероятно става въпрос за каменен насип, оформен при почистването на околния терен за аграрни нужди, като е избрано това място заради скалния масив, който не позволява то да бъде използвано за обработваема земя.

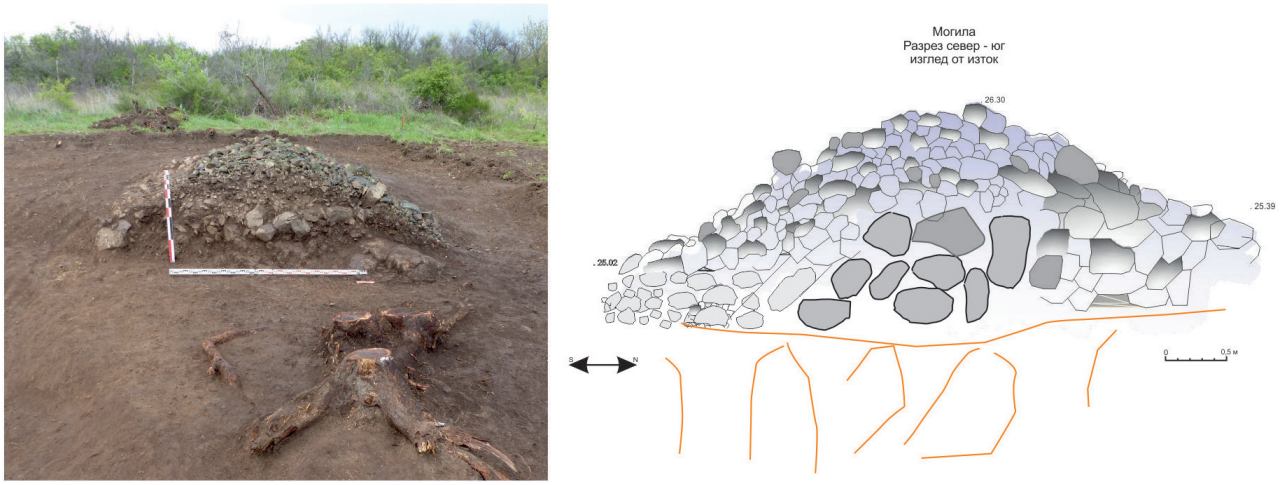
Подобни структури бяха проучени през 2016 г. в м. „Каваците – Мапи", гр. Созопол (Богданова и др. 2017).

В останалата част на изследвания терен не се откриха никакви археологически материали или структури.

Обр. 1. Каменна могила, поглед от север

Fig. 1. Stone mound, view from north

Обр. 2. Разрез север – юг, поглед от изток

Fig. 2. Cross-section north – south, view from east

Литература

Богданова и др. 2017: Т. Богданова, Д. Недев, А. Баралис, Н. Крумова. Спасително археологическо проучване на каменни могили, обект „Могилен некропол 1 в м. Каваците – Мапи, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2016, София, 2017, 180 – 183.

RESCUE ARCHAEOLOGIAL EXCAVATION OF A STONE MOUND IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev

Summary

The site is located at Budzhaka locality, Sozopol. A stone mound, made of different sizes of rough stones, was studied (fig. 1).

After removing the stones, no archaeological structures were registered (fig. 2). In the volume of the mound fragments of roof tiles, from 4th–3rd c. BC, were discovered.

It is probably a stone mound, formed during the clearing of the surrounding terrain for agricultural purposes, and this area was chosen because of the rocky massif, which does not allow it to be used for arable land.

Teodora Bogdanova, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, vorbog@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

---

№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УПИ XXIX – 6133, М. КОЛОКИТА (ПОЛУОСТРОВ СВ. СТЕФАН) ОТ ПОЛУОСТРОВ БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Красимира Костова

Имотът е разположен в близост до околовръстния път, преминаващ през полуостров „Буджака", гр. Созопол. Проучена е площ от 1700 кв. м.

Повърхността на терена е значително компрометирана от вторични насипи, формирани при депониране на земни маси. Пръстта е примесена с фрагменти от антична керамика, произхождаща най-вероятно от проучванията на некропола. Насипът е депониран за заравняване на терена.

При проведените археологически разкопки не са констатирани културни пластове и следи от археологически структури.

RESCUE EXCAVATIONS AT THE SITE OF PLOT XXIX – 6133, KOLOKITA LOCALITY (ST. STEPHEN PENINSULA), FROM THE BUDZHAKA PENINSULA, ACCORDING TO THE REGULATION PLAN OF THE TOWN OF SOZOPOL

Krasimira Kostova

Summary

The plot is situated close to the bypass passing through the Budzhaka peninsula.

The surface of the terrain is compromised by secondary earthen deposits; the soil is mixed with fragments of ancient ceramics from the excavation of the necropolis. The mound is deposited for leveling the terrain. During the archaeological excavations no cultural layers or traces of archaeological structures were found. The excavated area is 1700 m^2.

Krasimira Kostova, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, kr.kostova@mail.bg

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (I – VII В.)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗАПАДНАТА ПОРТА НА БОНОНИЯ

Здравко Димитров, Ваня Ставрева, Фионера Филипова

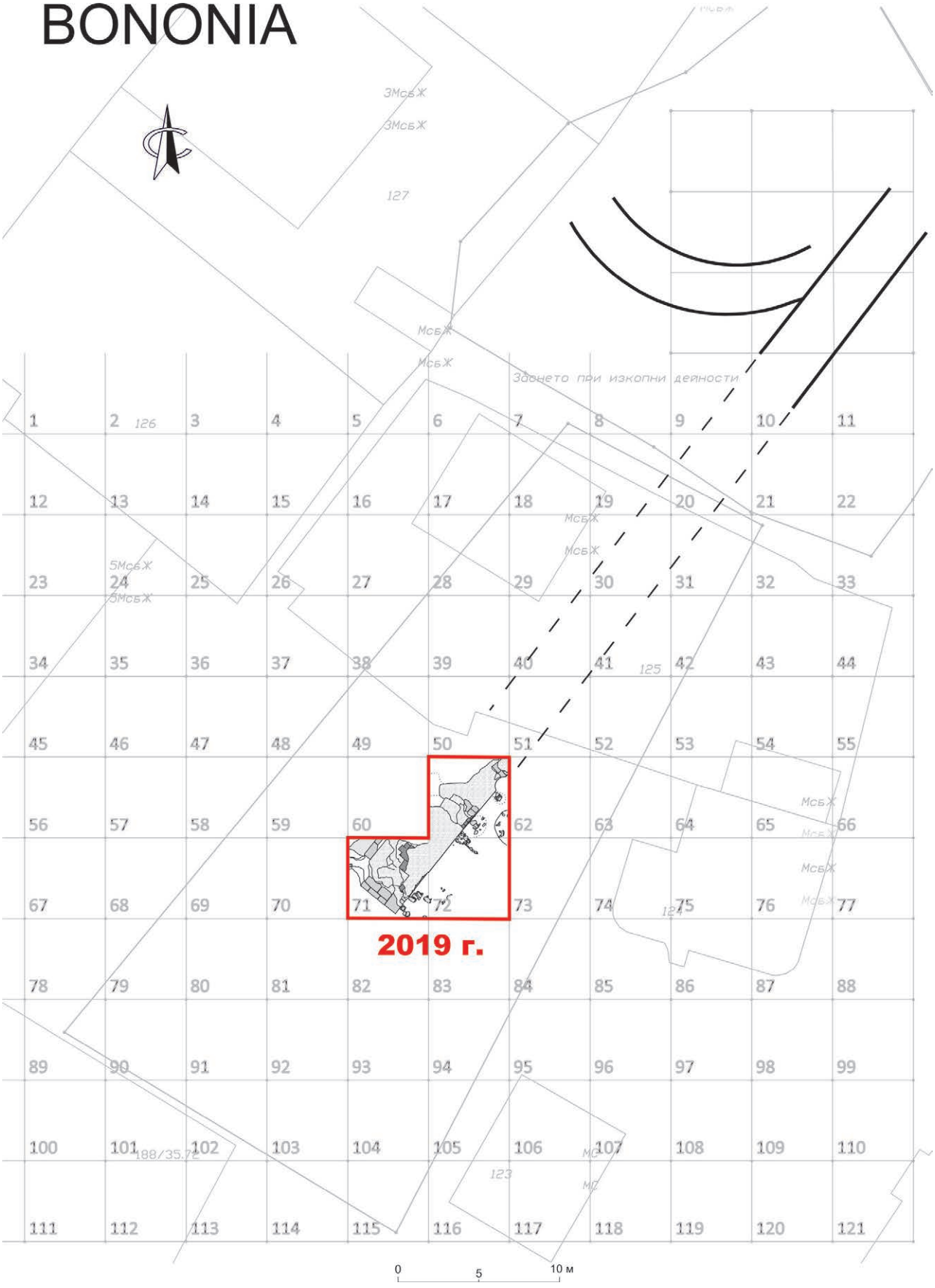
През месеците септември и октомври 2019 г. с подкрепата на община Видин и Министерство на културата археологически екип на НАИМ – БАН и РИМ – Видин продължи редовните разкопки на Бононния (четвърти сезон след 2014, 2016 и 2018 г.). Проучванията се проведоха отново в сектор „Западна крепостна стена“, но не при кула № 8, а на напълно нов, непроучван терен.

Археологическият екип е в състав: доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ – БАН), ръководител, Фионера Филипова (РИМ – Видин) и Ваня Ставрева (РИМ – Видин), зам.-ръководители. В разкопките се включи активно и колегата Никол Благоева, студент по археология в СУ „Св. Климент Охридски“. Теренната дейност бе извършена от 18 септември до 5 октомври 2019 г., а обработката на находките и масовия материал продължи до края на месеца. В проучването, освен научния екип, ежедневно участваха реставратори (РИМ – Видин и РИМ – София), както и петнадесет работници от гр. Видин.

През 2014 – 2018 г. проучванията бяха концентрирани зад вътрешното лице на основната крепостна стена и във вътрешността на кула № 8 (Димитров и др. 2015; Димитров, Ставрева 2019). За разлика от тези първи редовни разкопки във Видин, през 2019 г. ние започнахме работа в сектор, който е на юг от кула № 8 и в който бе следвало да се намира западната порта на Бононния (обр. 1).

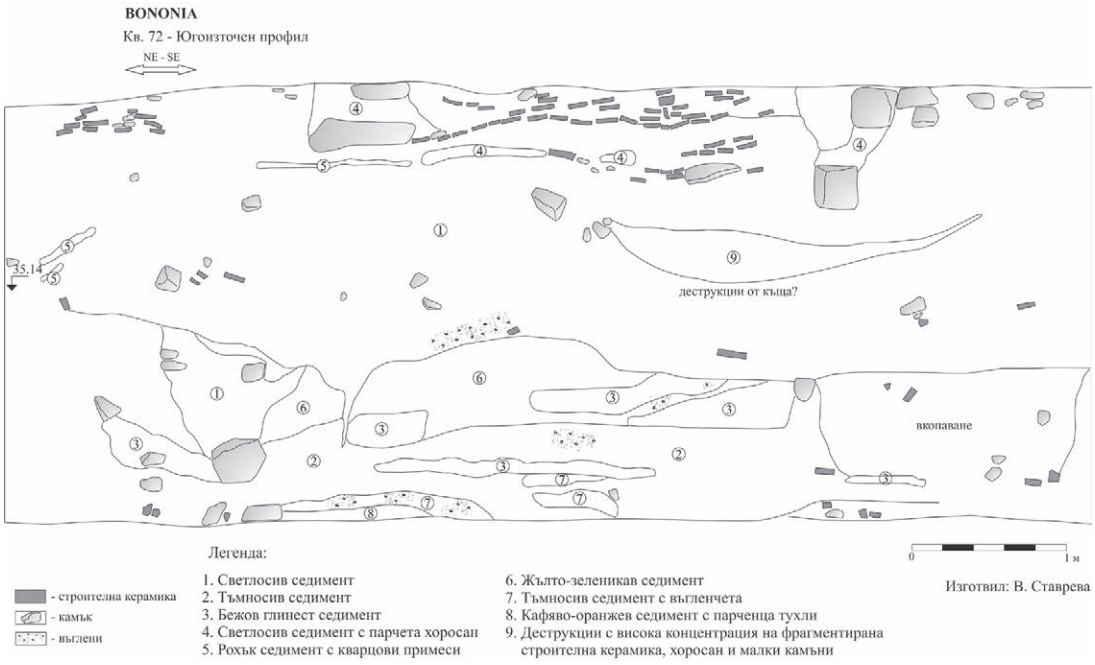
Новите разкопки в сектора на „Западната крепостна стена“ през 2019 г. за първи път се проведоха на един нов терен от кадастралния план на Видин, на юг от кула № 8, който е общинска собственост (парцел № 128). В него се откриват архитектурни останки от западната порта на Бононния от римската епоха и Късната античност, както и пластове от средновековната, османската и съвременната епоха.

Цялата теренната работа през изминалия сезон протече в кв. 61, 71, 72 от новата план-квадратна мрежа на подобекта „западна порта“.

Обр. 1. Общ план на сектор „Западна крепостна стена“ от Бонония – позициите на кула № 8 и западната порта

Fig. 1. General plan of the Western fortress wall sector of the excavations in Bononia – with positions of tower No. 8 and the western gate

Обр. 2. Контролен стратиграфски профил от кв. 72 на Бонония (зад западната порта) – пластове от съвремието, Възраждането, османската епоха (XV – XVIII в.), Средновековието (XII – XIV в.) и начало на късноантичните слоеве (VI в.)

Fig. 2. Stratigraphic cross-section behind the western wall of Bononia, grid sq. 72 – levels from modernity, Renaissances period, Ottoman empire, Medieval epoch and the beginning of layers from Late antiquity (6th c. AD)

Проучването на този нов сектор от античната Бонония е изключително перспективно. Теренът тук е напълно неизследван, тъй като в тази част на кв. „Калето“ никога не е имало планирани археологически разкопки. Също така не са регистрирани жилищни строителства (главно блокове от социализма) с дълбоки основи, както е в други зони от центъра на Видин. Това е част от старата Еврейска махала на гр. Видин, където основите на къщите са с дълбочина до 1,0 – 1,20 м, с малки мазета. Поради тези факти ние очакваме в близките години в този сектор да бъдат открити всички периоди и пластове от историята на Видин, от I в. сл. Хр. до съвремието.

Обр. 3. Ниво с горели останки зад западната крепостна стена в кв. 72 (VI в.)

Fig. 3. The level with burnt remains behind the western fortress wall in grid sq. 72 (6th c. AD)

Под основите на сгради от съвременната епоха (две сгради от Еврейския квартал на Видин от края на XIX – началото на XX в.) се откриха отлично западени пластове от Възраждането, османската епоха, средновековния Видин и късноантичната Бонония. Към края на разкопките достигнахме дълбочина 4,0 м от съвременния терен и все още се намираме в културни пластове от края на Античността – VI в. (обр. 2).

В план бяха разкрити архитектурни структури от крепостната стена на Бонония (западната стена), които са запазени в суперструкция около 3,0 метра (засега). По дължина на трасето на крепостната стена (от север на юг) бяха разкрити над 15 метра от куртината на съоръжението. Конструк-

Обр. 4. Западната крепостна стена на Бонония и северната страница на западната порта

Fig. 4. Western fortress wall of Bononia and the face of northern site in construction of western gate

цията на крепостната стена е една от най-мощните в България, които датират в римската епоха. Широчината в основата на стената е почти 4 м, а градежът е изключително здрав и отлично изпълнен в *opus mixtum* – квадрови блокове и редове от тухли, споени с хоросан (обр. 3).

В края на теренната работа през 2019 г. в кв. 71 бе открита северната страница на западната порта на римската крепост Бонония (обр. 4).

Това е най-сериозното научно постижение в последните няколко десетилетия от проучването на римския град под днешен Видин. Никога досега не бе откривана следа от някоя от портите на Бонония. В периода от 60-те до 80-те години са регистрирани девет кули и много сектори от стената, но нито една от портите на римския и късноантичен град Бонония (Атанасова 1974).

По отношение на Античността, културните пластове, запазени зад стената засега датират от V – VI в., но пластовете продължават в дълбочина.

Сред находките са керамични паници със сграфито украса, монети от XIV в. (Видинското царство), съдове и порцеланови изделия от османския период и Възраждането, керамични лули и метални изделия от периода XV – XIX в.

Сред най-атрактивните артефакти е огромен желен ключ, който бе открит на метри от прохода на портата. Самите архитектурни структури на западната крепостна стена може би са използвани и в Средновековието, и началото на османския период, тъй като те са запазени във височина, не са демонтирани и около тях се откриват пластове и находки от тези епохи (вкл. керамичните съдове със сграфито украса и монетите), трамбовани нива и няколко горели слоя.

Последният, най-дълбоко разположен в терена пласт, до който достигнаха нашите проучвания, се датира в VI в. Това бе определено най-вече на базата на керамичния материал (фрагменти от амфори, както и кухненска керамика – гърнета, хранилища), но и на базата на разликата в нивото с установената стратиграфия от сектора на кула № 8. При нея стабилният и отлично датиран културен пласт с ходово ниво с опожаряване от средата на V в. е с около 1,0 – 1,10 м по-дълбоко. Ето защо нашите очаквания са най-малко за още 2,0 дори 2,50 – 3,0 м дълбочина на културния пласт в зоната на западната порта.

Литература

Атанасова 1974: Й. Атанасова. Круглые и полигональные башни в Dacia Ripensis. – THRACIA III. Primus congressus studiorum thracicorum. *Serdica*e, 1974, 337 – 344.

Димитров и др. 2015: З. Димитров, Ф. Филипова, И. Цветков, Н. Русев. Редовно археологическо проучване на Бонония. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 391 – 394.

Димитров, Ставрева 2019: З. Димитров, В. Ставрева. Археологическо проучване на кула № 8 в Бонония. Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 217 – 219.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON THE WESTERN GATE OF *BONONIA*

Zdravko Dimitrov, Vanja Stavreva, Fionera Filipova

Summary

In September 2019, for the first time, work began on a new terrain from the cadastral plan of Vidin, south of tower 8, which is municipal property (parcel No. 128). It reveals architectural remains from the western gate of *Bononia* from Roman and Late Antiquity, as well as layers from the medieval, Ottoman and modern times (fig. 1).

All the fieldwork over the past season has taken place in Sq. 61, 71, 72 of the new West Gate sub-plan.

Under the foundations of buildings from the modern era (two buildings from the Jewish Quarter of Vidin from the end of the 19th – the beginning of the 20th c. CE), the layers of the Renaissance, the Ottoman era, the Medieval Vidin and the late Antique *Bononia* were discovered (fig. 2). Towards the end of the excavations we reached a depth of 4 m from the present terrain and are still in cultural strata from the end of antiquity – 6th c. AD (fig. 2).

The plan revealed architectural structures from the *Bononia* fortress wall (west wall), which are preserved in superstructure about 3.0 m (so far). Along the route of the fortress wall (from north to south), over 15 m of the curtain of the facility were discovered. The construction of the fortress wall is one of the most powerful in Bulgaria, dating back to the Roman era. The width at the base of the wall is almost 4 m, and the construction is extremely strong and perfectly filled with *opus mixtum* – square blocks and rows of bricks soldered with mortar (fig. 3).

At the end of the fieldwork in sq. 71, the northern side of the western gate of the Roman fortress *Bononia* was discovered (fig. 4). In terms of antiquity, the cultural layers preserved behind the wall so far date from the 5th – 6th c. AD, but the layers continue in depth.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com
Vanja Stavreva, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., Vidin, v.stavreva@mail.bg
Fionera Filipova, fionera@abv.bg

№ 12. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАЦИАРИЯ

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков

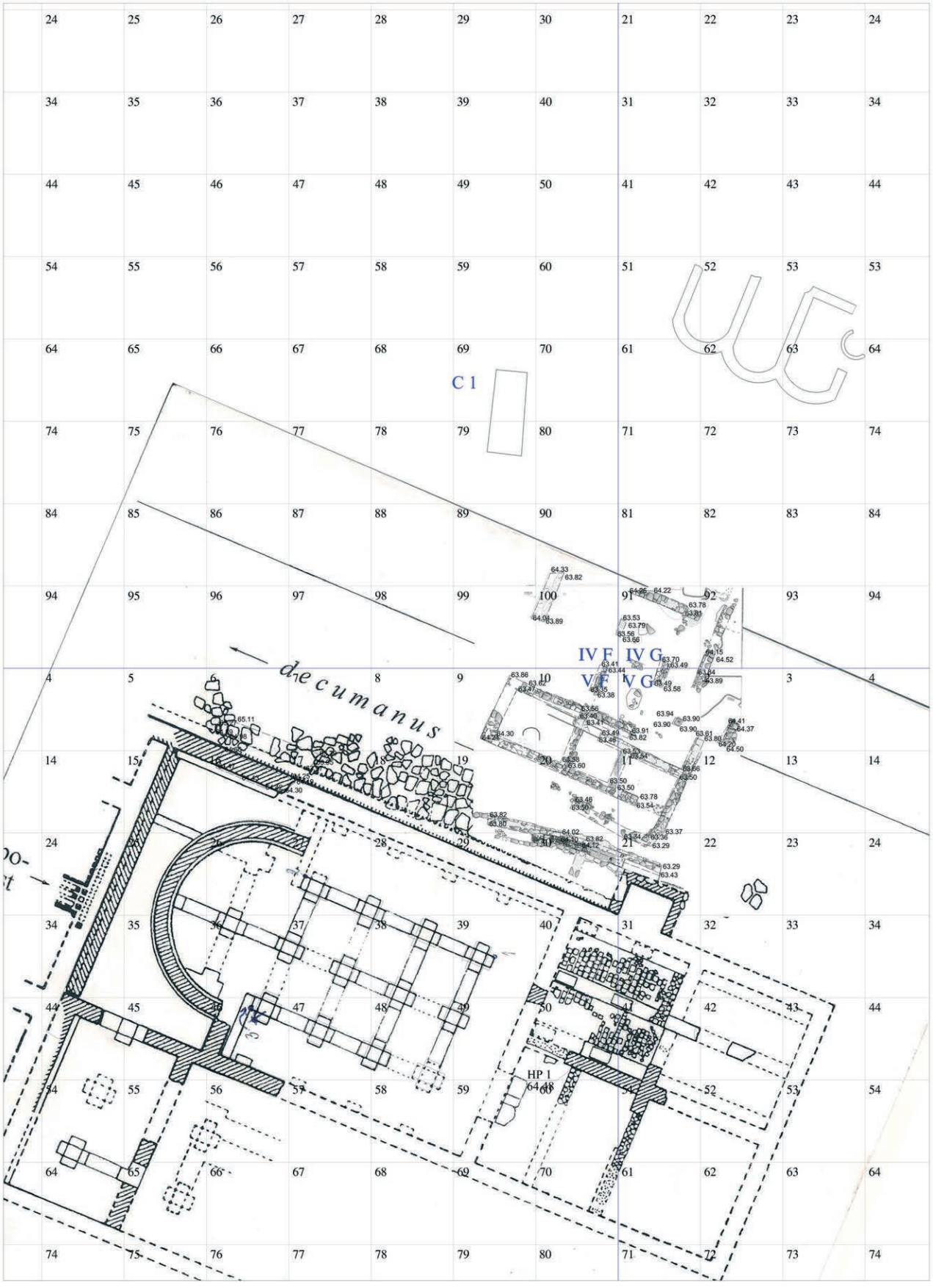
През месец август 2019 г. за седма поредна година се проведоха редовни археологически разкопки на римския военен център, колония и провинциална столица Рациария. Проучванията, които бяха възстановени през 2013 г. по инициатива на Министерството на културата и са подкрепени от Община Димово, отново бяха осъществени чрез държавната субсидия за археологически разкопки в България и благодарение на сътрудничеството на НАИМ – БАН и РИМ – Видин.

Екип в състав: доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ – БАН), ръководител, доц. д-р Иво Топалилов (ИБЦТ – БАН и ШУ „Константин Преславски“) и Илко Цветков (РИМ – Видин), зам.-ръководители, проведе редовни археологически проучвания на обект „Улпия Рациария“, м. Калето, с. Арчар, община Димово, област Видинска.

Разкопките се проведоха от 1 до 31 август 2019 г. В тях ежедневно участваха археологическия екип (5 души), реставратор от РИМ – Видин и РИМ – София, студенти по археология (СУ „Св. Климент Охридски“) и 18 души работници от Коритарската махала и центъра на село Арчар.

Археологическото проучване бе съсредоточено в два от големите работни сектора, които са цялостни квартали от римския и късноантичен град Улпия Рациария: 1) „Калето – Център“ с подобект „Инсула с жилищна сграда между резиденцията и късноантичната баня“; терените са отделни части от квартали F IV (кв. 90 и 100) и G IV (кв. 61, 62, 71, 72, 81, 82, 91 и 92) по цялостната план-квадратна мрежа на Рациария; 2) „Пионерски лагер“ в м. Поста от Турската махала на с. Арчар, където се работи в четири квадрата.

Общата площ на археологическото проучване бе 280 кв. м в двата сектора. В централната зона целта бе да се свържат изследванията на структурите от 2013 до 2019 г., така че постепено да се премине към цялостно заснемане и консервационно-реставрационни дейности на всички архитектурни

Обр. 1. Общ план на сграда А, проучвана от 2015 до 2019 г.

Fig. 1. General plan of building A, excavated in 2015–2019

комплекси (резиденция, баня, сграда А). В „Пионерския лагер“ разкопките са най-перспективни, поради липсата на тотални разрушения от иманяри. Ето защо през 2019 г. разширихме площта на проучването, без да се навлиза значително в дълбочина.

Обр. 2. Северозападният зид на сграда А, кв. 90, 100 / F IV

Fig. 2. Northwestern wall of Building A, grid sq. 90, 100 / F IV

Рациария – сектор „Калето – Център“. В централната градска част на късноантичната столица на провинция Крайбрежна Дакия отново бе проучвана сграда А. Този комплекс е предмет на разкопките от 2015 г. досега и даде пълни терени данни (стратиграфия, хронология и строителни периоди, ахитектурни комплекси, находки и масови материали) за периода на Късния принципат и цялата Къснa античност. През 2019 г. с изследването на северозападните помещения на сградата завърши проучването на комплекса. Освен това, почти напълно се проучи и пространството между тази сграда и късноантичната баня (обр. 1).

В сградата от късноантичната епоха (сграда А), датираща от края на III – VI в. бяха открити още два зида, които са в кв. 90 и 100 на квартал F IV. Именно те „затварят“ сградата от северозапад. Тези архитектурни структури са имали шанса да оцелеят от иманярската инвазия. Така в края на проучването установихме надстрояването на конструкцията на зида от кв. 100 / F IV по време на третия строителен период на сградата от края на V – VI в. (обр. 2), както и добре запазени стратиграфски дани в най-северната част на архитектурния комплекс (обр. 3).

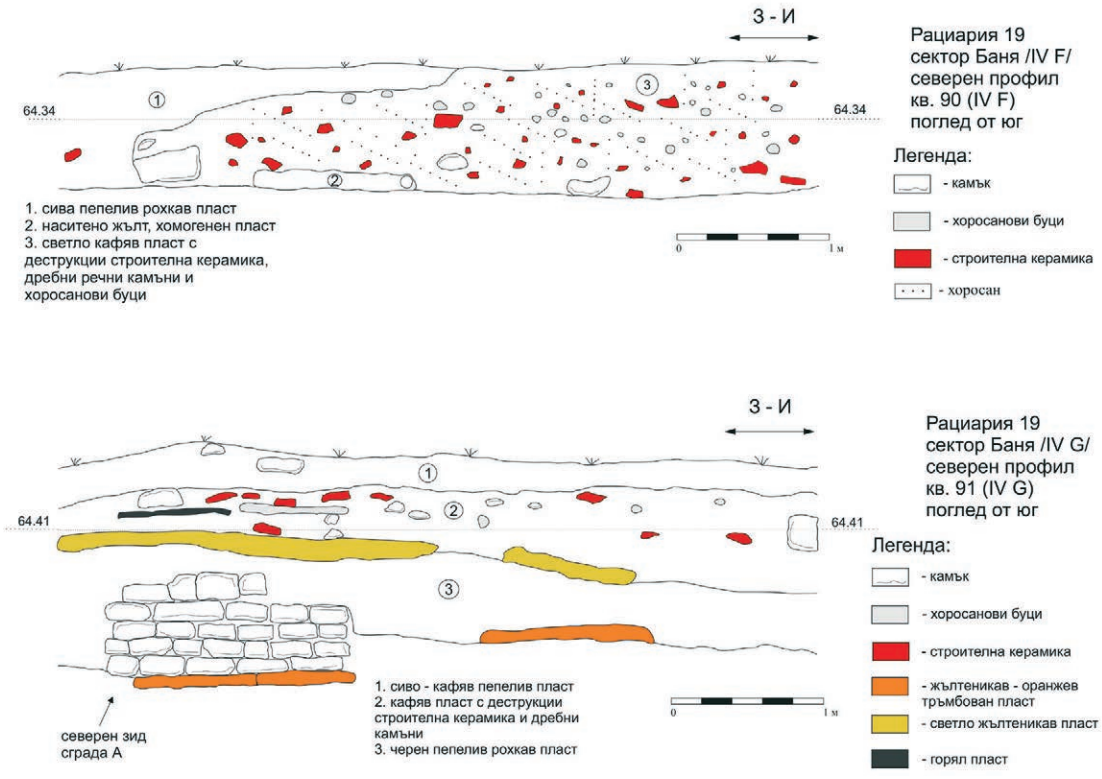
Върху терена между сграда А и късноантичната баня от север също бе проведено проучване в кв. 61, 62, 71, 72, 81, 82, 91 и 92 на квартал G IV. Тук е имало доста останки от северното крило на сградата, но за съжаление те са напълно разрушени от иманярската намеса с булдозери. При проучванията открихме огромен слой от разрушени културни пластове и разбити каменни съоръжения. Те са най-вероятно от северните части на сграда А, както и от улицата (декуманус) и тротоарите в тази зона.

В този малък сектор булдозерите на иманярите са слизали доста дълбоко, тъй като в преобърнатите материали ние открихме огромни количества масови материали и находки от I век сл. Хр. – тера сигилата, фрагменти от лампи и някои фрагменти от стъклени съдове (ребристи купи от цветно стъкло). Както вече ни е известно под сграда А и под северните зони на резиденцията бяха открити горели пластове от къснотибериево – клавдиево време (30-те/ 40-те г. на I в.), които съдържаха безспорни ранни импортни материали (Димитров и др. 2017, 261 – 262). Именно поради това тук трябва да отбележим, че материалите от разрушените пластове, които са 20 – 30 м в северна посока, към късноантичната баня, вече датират основно от втората половина на I век (на базата на стъклените фрагменти и тера сигилатата).

Проучена бе и южната стена на централното помещение на късноантичната баня. Тук проучванията установиха автентична запазеност на зидовете до 3,50 метра височина над ходовото ниво от юг.

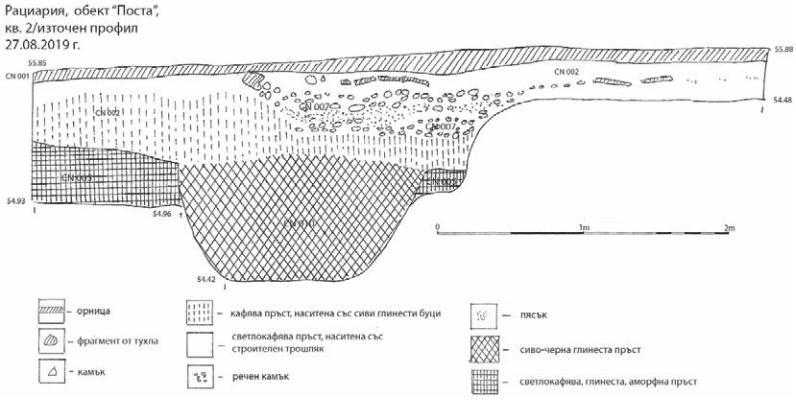
Сектор „Пионерски лагер“ е разположен в т. нар. Турска махала на с. Арчар, м. Поста, почти на брега на Дунав. Тук отново се разкриха останки от късноантичен некропол. Под гробовете от некропола се разкриват зидове от сгради от Късната античност. В този сектор има напълно запазени археологически структури (обр. 4), които дори са стратиграфски отнесени една към друга както следва:

1. съвременни нарушения от пионерския лагер от 80-те години на XX в.;
2. късноантичен некропол;
3. сгради от къснoримската епоха – IV в.;
4. строителен период и нива от времето на колонията: II – III в. (с вероятните останки от храм на Диана);
5. останки от I в. (засега една траншея, която съдържа материали от този етап на живота в

Обр. 3. Стратиграфски данни от северните зони на сграда А

Fig. 3. Stratigraphic data from the northern zones of Building A

Обр. 4. Стратиграфски данни от „Пионерския лагер“

Fig. 4. Stratigraphic data from the "Pioneer camp"

Рациария и дори преотложена керамика от раннобронзовата епоха – фрагменти от култура Коцофени).

Като най-важен резултат можем да определим откриването на зидове на сграда, вероятно с култови функции (евентуалният храм на Диана), които стратиграфски попадат под късноантичните комплекси и се датират във II – III в. според археологическия материал.

В зоната на м. Поста се откриват също керамични и нумизматични находки и материали от периода на военния лагер на Рациария – I в. сл. Хр., вкл. сребърна монета (денар) на император Клавдий (41 – 54).

По време на разкопките и след техния край бе изпълнена консервация на зидовете на резиденцията, банята и голямата жилищна сграда между тях. Консервационно-реставрационните мерки бяха следните:

1. В късноантичната сграда всички проучени зидове бяха покрити с геотекстил и запазени за пълна реставрация през следващите сезони;

2. В банята и резиденцията бяха изпълнени проби на консервационни препарати (с хидрофобизиращо действие), след което почти всички застрашени площи бяха измазани и консолидирани с необходимите разтвори;

3. В хипокаустните зони на резиденцията и банята бе извършено препогребване на зони от застрашените архитектурни конструкции.

По време на целите разкопки двама работници работиха по консервационни мерки – зариване

на сондажите, консолидиране и измазване на зидовете и др. Цялата консервационно-реставрационна дейност бе извършена и ръководена от Калин Тодоров – реставратор теренна дейност.

Археологическият обект Улпия Рациария е известен от повече от 120 години. Неговата научна стойност е от най-високата категория в Република България. Резултати от разкопките през 2019 г. имат изключително висока научна стойност поради факта, че и в двата сектора бяха открити сериозни архитектурни останки.

В сектора около резиденцията е изследван цял квартал от градоустройствената система на римския град. Напълно проучени са инсулите на банята, тази южно от нея и почти цялата резиденция. Открити са улици – декуманус и кардо – датиращи от периода на цялата късна античност.

В другия сектор, „Пионерски лагер" в м. Поста се откриват най-важните данни от Улпия Рациария. Там са запазени пластове, съоръжения, находки и цели археологически структури от цялата история на Рациария от I до края на VI в. Именно в тази зона трябва да се съсредоточат повече средства и усилия в проучването на античния град.

Литература

Димитров и др. 2017: З. Димитров, И. Топалилов, И. Цветков. Редовно археологическо проучване на обект: Улпия Рациария, м. Калето, с. Арчар, общ. Димово, Видинска област. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 260 – 263.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF *RATIARIA*

Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov

Summary

In 2019, the regular archaeological excavations at the Roman military camp, colony and provincial capital *Ulpia Ratiaria* were carried out in August. They were concentrated in two sectors: "Kaleto – center" and "Pioneer camp".

Sector "Kaleto – Center". Since 2013 our team is excavating here three sites: residence complex; building A, north of the residence and a bath from Late Antiquity.

In 2019, the study of the complex building A was completed with the survey of the building's northwestern premises. In addition, the space between this building and the late antique bath was almost completely explored (fig. 1).

During Late Antiquity building A, dated to the end of the 3rd – 6th AD, two more walls were constructed, excavated in sq. 90-100/F IV. These architectural structures had the chance to survive the treasure hunters' invasions. Thus, at the end of the study, we found the superstructure of the wall (sq.100/F IV) during the third building period: the end of the 5th – 6th c. AD (fig. 2), and also well preserved stratigraphic data in the northernmost part of the architectural complex (fig. 3).

Sector "Pioneer camp". It is located in the so-called "Turkish quarter" on the village of Archar, almost on the bank of the Danube River. Here, again the remains of a late antique necropolis were discovered. Under the graves are found walls of buildings from Late Antiquity.

There are fully preserved archaeological structures in this sector (fig. 4), which even stratigraphically relate to one another: buildings from the Late Roman era – 4th c. AD; cultural levels of the colony: 2nd – 3rd c. AD (with the probable remains of the temple of Diana); possibly remains from the 1st c. AD, form a trench, which can be dated during this period and contains materials from this stage of the life in *Ratiaria* and even deposited pottery from the Early Bronze Age – fragments of the Kotsofeni culture.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com

Ivo Topalilov, Institute of Balkan Studies and Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, 45 Moskovska Str., 1000 Sofia, itopalilov@yahoo.com

Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg

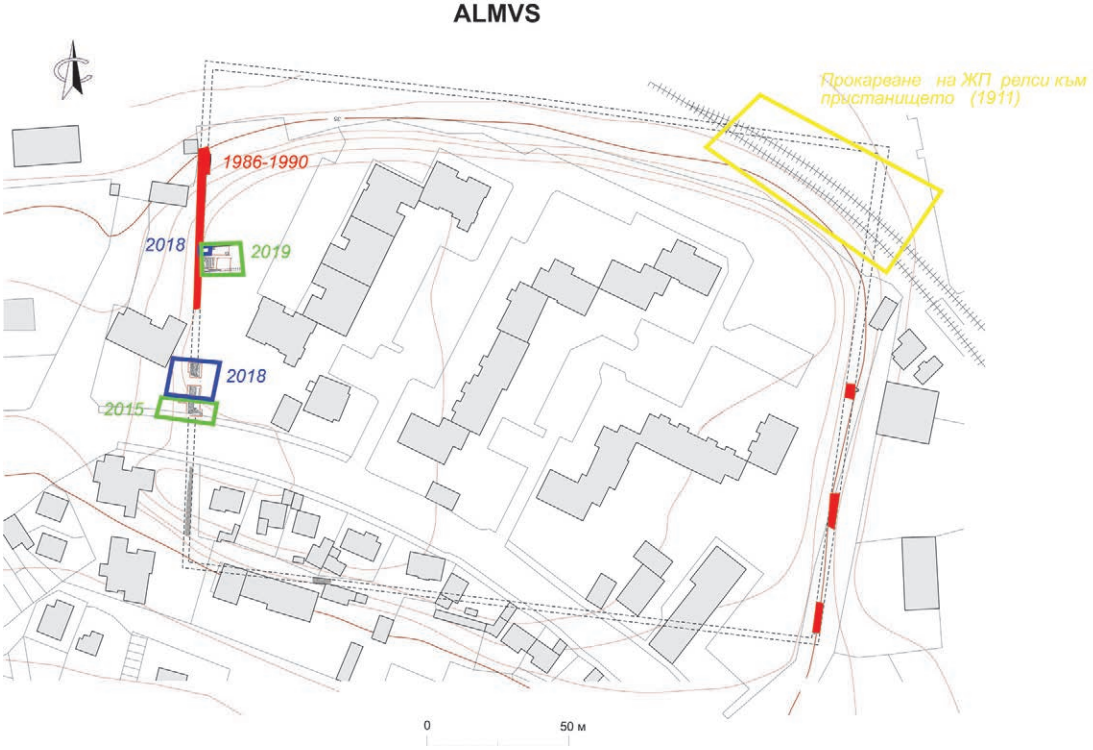
№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АНТИЧЕН И КЪСНОАНТИЧЕН АЛМУС, КВ. КАЛЕТО, ЛОМ

Юлий Емилов, Валери Стоичков, Владислав Живков

През 2019 г. се проведоха редовни археологически разкопки в Алмус, финансирани от Община Лом и Министерство на културата. Теренните проучвания през август и септември продължиха двадесет и пет работни дни. Археологическият екип е в състав: гл. ас. д-р Юлий Емилов (СУ „Св. Климент Охридски“) – научен ръководител, магистър Валери Любенов Стоичков (ИМ – Лом) – заместник-ръководител, докторант Владислав Живков Живков (НАИМ – БАН) – заместник-ръководител, Николай Гюров (бакалавър, СУ „Св. Климент Охридски“) и проф. д.и.н. Румен Теофилов Иванов (НАИМ – БАН) – консултант. Цялостно геофизическо заснемане на хълма Калето е направено от инж. Атанас Каменаров. Първична консервация и реставрация на откритите находки е извършена от Гергана Байкушева, реставратор ИЕФЕМ – БАН. Определянето на нумизматичния материал е извършено от д-р Вербин Върбанов (РИМ – Русе).

С цел да се разкрият структурите от ранни периоди в Алмус, регистрирани в сондаж № 3 от 2018 г. (Емилов и др. 2019, 223), археологическите проучвания са съсредоточени в участък на изток от трасето на западната крепостна стена, който не е засегнат от модерната урбанизация в кв. Калето (обр. 1). Частично проучена през 1986 – 1990 г. (Стоичков 1989), тази площ предоставя възможност за прецизиране на стратиграфските наблюдения за хронологически граници на отделните периоди, както и за характера на обитаване в Алмус през римската епоха (I – III в.).

Теренните проучвания през 2019 г. обхващат площ от 100 кв. м – четири квадрата от план-квадратната мрежа (A1, A2, B1 и B2). Нейна северна граница е дълъг напречен зид, пристроен на фуга към куртината на западната крепостна стена. Сондаж № 3 от 2018 г. попада в северозападна част на проучваната площ. Централният профил съвпада с южния профил на сондаж 3 от 2018 г., разположен на 2,30 м южно от перпендикулярния, късноантичен зид.

Обр. 1. Общ план на античния Алмус с проучените сектори

Fig. 1. Sectors of excavations on the general plan of Almus

Поставен е и втори контролен профил, попадащ в границата между квадрати A1/B1 и A2/B2. Проучването се осъществи с отнемане на механични пластове с дебелина от 0,10 – 0,20 м до регистриране на археологически структури.

В началото на теренните проучвания е разкрит втори напречен зид, пристроен на фуга към западната крепостна стена. Изграден от грубо обработени варовикови камъни, със спойка от бял хоросан, той се намира на 8,20 м. южно от северния напречен зид и е успореден на него. Двата зида принадлежат на постройка, означена като сграда I от късноримската епоха. Част от тази структура попада в площта на проучване през настоящата кампания. Разкрито е подово ниво от бяла хоросанова замазка, силно нарушена от по-късни интервенции. То съвпада и кореспондира на банкета на западната крепостна стена. Установи се, че останките от тази постройка се откриват в пласт със сив цвят, който се ситуира между нива с коти 34,71 – 34,45 м. Неговата горна част е силно горяла, наситена с въглени и отухлявания. Откритите в този пласт две бронзови монети, (с емисия около 395 г.) предоставят *terminus post quem* за опожаряване на кастела в края на IV в. В подовото ниво с хоросанова замазка е намерена монета на император Константин I (около 319 – 320 г.), която датира построяването на сграда I към това време, или малко по-късно. Керамичният материал и нумизматичните данни от сивия късноримски пласт подкрепят тази хронологическа рамка. С оглед на новата информация се налага корекция на хипотеза от предишния археологически сезон (Емилов и др. 2019, 223), че напречните зидове към крепостната стена са свързани с преустройство от късноантичната епоха. Те се отнасят към втора строителна фаза в рамките на късноримския период (IV в.).

Значителна част от проучваната площ от сграда I, включително нейната южна стена, са засегнати от

Обр. 2. Деструкции на покрив от средата на III в.

Fig. 2. Collapsed roof tiles, middle of the 3rd c. AD

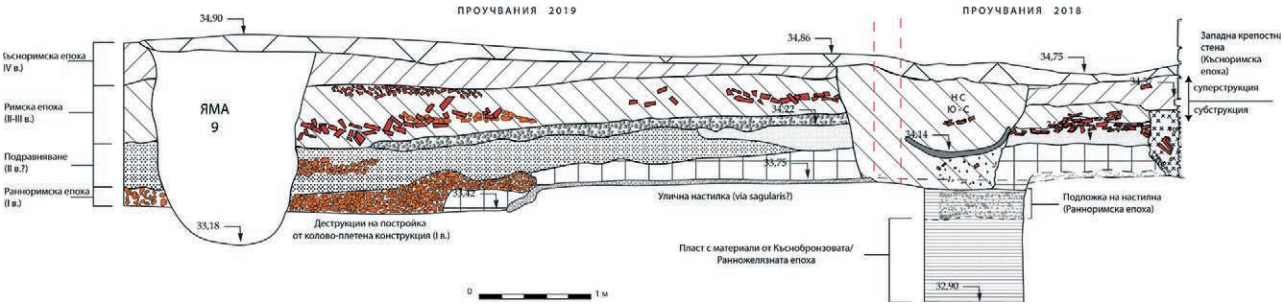
Обр. 3. Проученият сектор през 2019 г. в края на проучвания

Fig. 3. 2019 Excavation area, at the final of the campaign

Обр. 4. Златна фалера, открита в пласта от втората половина на I в.

Fig. 4. Gold phalera, discovered in the late 1st c. AD layer

Обр. 5. Централен профил на проучванията през 2018 – 2019 г.

Fig. 5. Central cross-section of the excavation area in 2018 – 2019

по-късни вкопавания в късноримския пласт. Регистрирани са дванадесет негативни структури. Повечето от тях засягат културни пластове от епохата на Принципата (I – III в.).

Към този период (II – III в.) се отнася следващият проучен пласт със светлокафяв цвят, разположен между нива с коти 34,45 и 34,20 м. В него се откриват деструкции от покривна конструкция на сграда с плоски коринтски тегули и имбрекси (обр. 2). Непосредствено под тях са разкрити останки от овъглена дървесина. На същата постройка, загинала при пожар, вероятно принадлежат основи на база (?), както и стена (с дебелина от 0,66 м и дължина 0,70 м) от добре обработени камъни на суха спойка, нарушена от западната крепостна стена.

Индикация за интериора на сградата са фрагменти от стенна мазилка, които насочват към предположение за цокъл в помпеанско червено.

Керамичният материал включва качествена червенолакова керамика, амфорна тара и червена обикновена керамика. Сред находките се открояват оловни тежести за кантар (екзагии). Важна характеристика на светлокафявия пласт с останки от сградата с керемиден покрив е откриването на значителен брой оловни стопилки – показател за предназначението на постройката, както и за деформацията на оловните предмети при нейния огнен край.

В пласта с деструкции са открити провинциални емисии и монети на имперските монетарници, които се отнасят към времето на династиите на Антонини и Севери. Най-късната от тях е бронзова, от името на император Александър Север (222 – 235 г.). Тази находка е аргумент в подкрепа на предположение от 2018 г., за опожаряване на сградата около средата на III в.

Непосредствено под пласт с дребни камъни от подовото ниво на сградата с керемиден покрив е регистриран депозит от фин пясък (с дебелина от 0,20 – 0,30 м.). В него липсват археологически материали. Тази стратиграфска секвенция се забелязва в почти цялата площ на проучването и вероятно отразява подравняване на терена, преди строежа на сградата от II – III в. Депозитът от фин пясък ясно разделя културните напластявания от времето на Принципата.

Под него лежи пласт с тъмносив цвят, разположен между нива с коти 34,15 и 33,60 м. В източната част от проучваната площ този пласт предостави информация за деструкции от постройка с колово-плетена конструкция, обмазана с глина. Структурата е силно горяла и глинените мазилки са отухлени. Поради естествена денивелация тази постройка е вкопана в материковия терен. Културните напластявания се състоят от ритмично редуващи се отухлени мазилки (деструкции на стени) и сив пласт. При настоящия етап на проучване ширината на структурата е 3,50 м, но нейната източна и южна страна не са установени, понеже попадат извън площта на разкопките (обр. 3). Засега липсват и дупки от колове.

На изток от тези деструкции е разкрита настилка, от трамбовани дребни речни камъчета, с ориентация СЗ – ЮИ. Тази структура с ширина 3,10 м, е регистрирана в сондаж № 3 от 2018 г. При настоящия етап на проучвания е проследена в продължение на 5 м.

В нейната най-западна част, по цялото протежение на настилката, е разкрито по-високо ниво, което се състои от камъни, силно сбита пръст и дребни парчета хоросан. Силно нарушено в западната посока, неговата ширина варира между 0,30 и 0,40 м в различните части. Първоначалната интерпретация на разкритата ситуация като бордюр не се потвърди, тъй като не беше регистриран успореден в южна посока. На единични места, при източното лице на структура, са видими добре обработени четвъртити камъни.

С известна условност, поради характера на наличните данни, тази структура може да се обясни като останки от каменно-землено укрепление. Трудностите при нейната интерпретация са свързани с обстоятелството, че е засегната при следваща строителна активност (през II в. и IV в.), както и от

правоъгълно вкопаването с U-образен профил, регистрирано в сондаж № 3 от 2018 г. В емплектона на стената е открит силно изтрит ас с контрамарка на Тиберий.

Археологическите находки от тъмносивия пласт насочват към датировка на най-ранния античен период в Алмус към средата – втората половина на I в. сл. Хр. Керамичният комплекс включва луксозен западен и източен внос – северноиталийска и аретинска сигилата, южногалска, амфорна тара, източна сигилата. Заедно с тях е открита местна керамика – сива, сива излъскана и лалиевидни гърнета на ръка, сред които се откроява фрагмент от панонско-илирийски кантарос (втори екземпляр от днешните български земи). Внимание заслужават откритите елементи на въоръжение и облекло, свързани с римската армия – две копия, оловен снаряд за прашка с биконична форма, както и златна фалера (обр. 4).

При интерпретация на струпването като емплектон на ранна крепостна стена, уличната настилка следва да се разглежда като част от интервалум на лагер или сагуларна улица (обр. 5). Така може да се обясни наличието на войнишка барака от колово-плетена конструкция, непосредствено на изток от нея.

Литература

Стоичков 1989: В. Стоичков. Разкопки в Алмус. – Археологически открития и разкопки през 1988 г. Кърджали, 1989, 102.

Емилов и др. 2019: Ю. Емилов, В. Стоичков, В. Живков. Спасително археологическо проучване в античен кастел Алмус, град Лом, кв. Калето. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 222 – 224.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN ROMAN AND LATE ANTIQUE *ALMUS*

Julij Emilov, Valeri Stoichkov, Vladislav Zhivkov

Summary

The focus of the archaeological activities is on the perimeter of Trench № 3. It is located by the western wall, 80 m. to the N of the western gate. During the previous campaign this trench provided an insight in the early history of *Almus*. Data on collapsed roof tiles in catastrophic event (in the middle of the 3rd c. AD) provoked further exploration. Information on even earlier pebble pavement motivated further excavation in a perspective area, saved from modern urbanization (fig. 1.).

Refining the chronological framework involved investigation of Building 1, dated to the 4th c. AD. The northern and the southern walls of the building are attached to the fortification wall, which serves as its western side. A coin of Constantine I (minted about 320 AD) is discovered in the white plaster floor. This building by the western wall is constructed not much later. A military purpose seems plausible, until a major fire devastated the area at the end of the 4th c. AD.

Collapsed roof tiles mark the final moments of an earlier period of habitation in *Almus*, sometimes in middle of the 3rd c. AD (fig. 2). At the same spot of the later building, an edifice with plaster walls in colour is well established during the times of late Antonine emperors. Several finds of exagia made of lead point to activities, possibly taking place there. Red-slip pottery finds suggest some status of the personae, involved in the undertakings.

A deposit of river sand, levelling the terrain, is discovered under the floor of the late 2nd c. building. This layer of pure sand covers the remains of the 1st c. AD Roman habitation in the perimeter of Trench № 3.

In the east part of the 100 m2 of excavated area, ruins of a building in wattle-and-daub construction technique are located (fig. 3). Wall plasters of the structure are heavily burnt, suggesting that fire ravaged the area, sometimes in the last decades of the 1st c. AD. Roman military equipment and a gold phalera (fig. 4), discovered under the collapsed walls, hint to Roman barracks of Flavian or early Nerva-Antonine times. Pottery finds of Aretine, South Gaulish and Eastern wares of terra sigillata, also suggest direct access of Roman army supply networks.

In the west part of the 100 m2 of excavated area, next to the barracks, a pebble pavement of *via sagularis* and a heavily damaged part of rampart are explored (fig. 5).

Julij Emilov, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, stoyanoj@gmail.com
Valeri Stoichkov, Museum of History – Lom, Lom, 6 Eremia Balgarov Str., muzei_lom@abv.bg
Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РИМСКИЯ ГРАД УЛПИЯ ЕСКУС ПРИ С. ГИГЕН, ОБЩ. ГУЛЯНЦИ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ

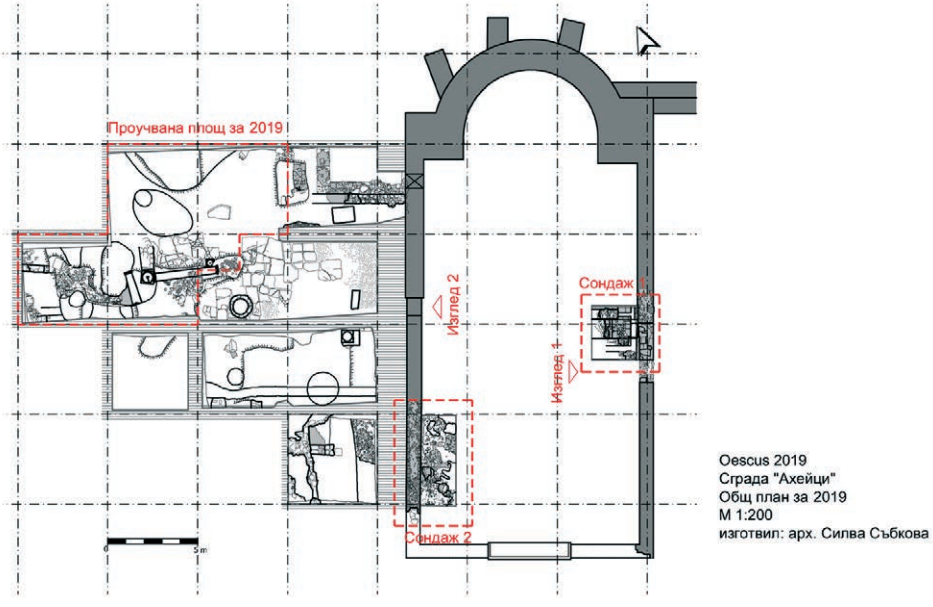
Гергана Кабакчиева

През 2019 г. продължиха проучванията на архитектурния ансамбъл – резиденция, известен още като сектор „Сградата с мозайката Ахейци".

В голямата зала – аула са проведени два сондажа. Сондаж 1 (3,0 × 3,0 м) е край източната стена на залата и в близост до източния ѝ вход (обр. 1). Първоначално този вход е бил с голяма широчина. По време на голям ремонт през 20-те години на IV в. той е бил стеснен. Под пода на залата са разчистени останки от голям пилон с правоъгълна форма. Той е изграден от камъни и тухли, споени с бял хоросан. Какви са били функциите на пилона и кога той е бил направен може да се определи едва след разкриването на по-голяма площ. Между пилона и източната стена на аулата са намерени многобройни фрагменти от мраморна облицовка и подова настилка тип *opus sectile*. Открити са части от гладки и канелирани колони, пана, рамки, корнизи, рамки за прозорци и други. Изработката е много фина. Повърхностите са добре загладени. Мраморите са в бял, жълт, червен, зелен, лилав, син и други цветове (обр. 2). Намерени са и няколко железни скоби, с които мраморните облицовки са били прикрепвани към стените.

Сондаж 2 е разположен до югозападния край на залата. Неговите размери са 5,0 × 2,0 м. Под пода на залата и в този сондаж са намерени огромно количество мрамори, с най-различни дебелини и цветове. Значителна част от мраморите са вносни, което показва, че архитектурната декорация на аулата е била много пищна. Подобно изобилие от мраморни облицовки е харктерно за императорските резиденции от късноримския период, както и за сгради, в които е бил посрещан император. Вътрешната декорация на голямата зала от Ескус и частите от цветни мраморни облицовки са доказателство, че в аулата е бил посрещнат император Константин Велики (306 – 337) при посещението му в Ескус през 328 г. за откриването на мост през Дунав. Други аргументи в подкрепа на посочената теза са архитектурните особености на резиденцията (Кабакчиева 2018, 471 – 475), както и монетите, открити при теренните проучвания на сградата. Сред тях преобладават тези от първата половина на IV в., т.е. от времето на управление на император Константин Велики и неговите синове.

В сондажи 1 и 2 са установени нивата на пода на голямата зала от първия (втората половина на III в.) и втория (първата половина на IV в.) строителни периоди, както и някои по-късни поправки. Подът на залата е бил покрит с мрамори по време на двата строителни периода. Едва при последвалите поправки мраморите са били заменени с тухлена подова настилка. Следи от такава са запазени в сондаж 1.

Обр. 1. Общ план на проучения терен в сектор „Сграда с мозайката Ахейци"

Fig. 1. Plan of the researched area in the sector "The building with the Achaeans mosaic"

По време на разкопките са разкрити нови участъци от портика, западно от аулата. Открита е част от каменната му настилка в кв. 51/CXX (обр. 3). Плочите са големи, правоъгълни. Те са от първия строителен период на портика, т.е. от 70-те години на III в. Върху

Обр. 2. Новооткрити цветни мрамори от декорацията на аулата на сградата

Fig. 2. The newly discovered coloured pieces of marble decoration in the aula of the building

плочника е открита цялостно запазена база от варовик. Тя е била преупотребена на това място. Освен този архитектурен детайл е намерен и цял капител (обр. 4). Капителят е с височина 0,56 м. По размери, изработка и качество на мрамора той се отнася към колонадата на портика от втория строителен период. Новооткритият капител дава възможност да бъде възстановен архитектурно-декоративният ред на колонадата, от която са намерени колони и бази. В резултат на последните теренни проучвания е установено, че колонадата на западния портик е от типа „колонада на открито". Примерите за подобни са от императорските резиденции и големи обществени сгради от късноримския период в Рим и римските провинции (von Wulf-Rheidt 2007, 71 – 74).

Голямата сграда – резиденция е била разрушена през 60-те или 70-те години на IV в., когато не само тя но и целият град е бил опожарен и подложен на разграбване. Към края на IV в. в Ескус са настанени федерати. Те градят своите жилища в самите руини. Жилищата са от кирпич и кал върху нисък цокъл от камък. През 2019 г. не са разкрити следи от късноантични жилища от V – VI в. От този период са останките от малка пещ в кв. 70/CXIX. Около нея теренът и разрушенията от по-ранно строителство са били подравнени и покрити с настилка от преупотребени антични тухли. До пещта е намерен мраморният капител от колонадата на портика. Той е бил преупотребен като малка работна маса към пещта и така е запазен. В насип край пещта е намерена и част от бронзова фибула тип „цикада", чиято форма е характерна за V – VI в.

Проучените културни напластявания и находки в новоразкритата част на сектора са от периода I – VI в. (обр. 5) и от Средновековието – X – XIII в. През този археологически сезон са открити общо 68 монети. От тях 42 са от периода I – VI в., а останалите 26 броя са от периода на Средновековието. От I в. е намерена само една бронзова монета (ас), която е много изтрита и с неясен образ. От II – първата половина на III в. монетите са само няколко. Интересна е една бронзова монета от типа „провинциален бронз", сечена в античния град Анхиало (Поморие) в края на II в. и първите десетилетия на III в. Друг рядък екземпляр е монета на императрица Салонина (260 – 268), дребен номинал от III в. Сред античните монети преобладават тези от IV век и най-вече от времето на Константин Велики и синове (общо 16 броя). Монетите от V – VI в. са единични екземпляри като най-късната монета е на император Юстиниан I (527 – 565).

От периода I – II в. са открити фрагменти от вносна тера сигилата, стъкло, амфори. Открити са части от две бронзови фибули. Едната е с големи размери, с издължен дъговиден лък. Според Е. Генчева тя е местно производство от ранноримския период. Другата фибула е тип 16в по Е. Генчева

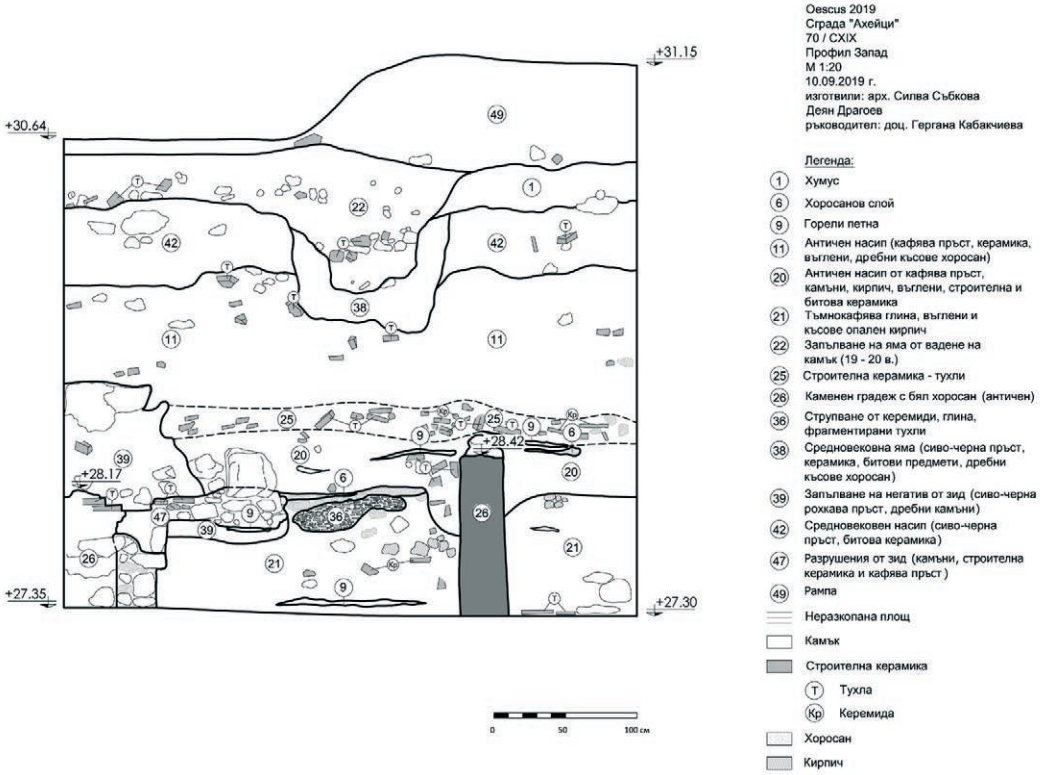
Обр. 3. Новоразкритата част от западния портик

Fig. 3. A part of the west portico

Обр. 4. Капител от колонадата от първата половина на IV в.

Fig. 4. Capital of the colonnade from the first half of the 4th c. AD

Обр. 5. Западният профил на кв. 70/CXIX

Fig. 5. The west cross-section in grid square 70/CXIX

или т. нар. „коленчати фибули с цилиндър за пружината“ (Генчева 2004, 48). Те са намерени в антични насипи и без връзка със запазени строителни останки.

Спектърът на представените групи от антична и късноантична керамика е голям: тера сигилата, лакова, глазирана, светлоглинена, сива и сивочерна, амфори. Фрагментите от глинени съдове с излъскана украса са съвсем малко. Амфорите са предимно от района на Черно море, Източното Средиземноморие, Егея и Северна Африка. С тях са доставяни вино и зехтин до Долнодунавския регион.

От периода на Средновековието не са запазени останки от жилища. Намерени са битови дребни предмети – глинени тежести за стан, глинени прешлени, керамика и монети. Монетите са от периода X – XIII в. Общият им брой е 26. Най-късните монети са от 70-те години на XIII в., което според К. Дочев, който определи монетите, означава, че селището е преживяло нашествието на татарите и е продължило да съществува вероятно до края на XIII в.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004.

Кабакчиева 2018: Г. Кабакчиева. Преториум и резиденция – големият архитектурен ансамбъл с мозайката „Ахейци“ в Улпия Ескус. Проучване след разкопките през 2013 – 2014 г. – В: Ив. Вълчев (ред.). Stephanos archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmil Getov. София, 2018, 467 – 478.

von Wulf-Rheidt 2007: U. von Wulf-Rheidt. Residieren in Rom oder in der Provinz? Der Kaiserpalast Felix Romulliana im Spiegel der Tetrarchischen Residenzbaukunst. – In: U. Brandl, M. Vasić (eds.). Roms Erbe auf dem Balkan. Trier, 2007, 59 – 79.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *ULPIA OESCUS*

Gergana Kabakchieva

Summary

The research of the architectural compound – a residence known as “The Building with the Achaeans mosaic” continued in 2019.

In the great hall – aula two trenches were performed. Trench 1 is along the eastern wall of the hall and near its eastern entrance (fig. 1). Initially, this entrance has been a large-width one. During the second construction period of the building it has been made narrower. Under the floor of the hall, remains of a large pylon, built of stones and bricks, were cleared out. Large number of fragments from the marble facing and the flooring (opus sectile) were found. They are from columns, murals, frames, cornices. The workmanship is very delicate. The largest piling up is between the pylon and the eastern wall of the hall. The marbles are multicoloured. They are of white, yellow, red, green, purple, blue and other colours (fig. 2) Trench 2 is located by the south-west part of the hall. In this trench as well large number of marbles of different colours were found. Considerable part of the marbles are imported, which indicates that the decoration of the hall has been very ornate. Such an abundance of marble facing is representative of imperial residences and buildings, in which receptions for the emperors were organized. The interior decoration of the great hall and the abundance of colour marbles are evidence that in this hall emperor Constantine the Great (306 – 337) has been received during his visit in *Oescus* in July AD 328, for the inauguration of bridge over the Danube River. During the excavations new sections of the portico, west of the aula, were discovered. New part of the stone pavement was discovered (fig. 3). This pavement is from the first construction period of the portico, i.e. from the 70s of the 3rd c. AD. An entirely preserved capital was found (fig. 4); by its dimensions, workmanship and quality of the marble it is related to the colonade from the second construction period. The newly discovered capital allows to reconstruct the whole architectural and decorative line of the colonade. The section of the west part of the researches area shows that there were discovered remains from the 2nd c. AD to the end of the 13th c. AD (fig. 5).

Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ В БЕЛЕНЕ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ

Гергана Кабакчиева

Античният кастел Димум е разположен в северната част на гр. Белене. Проучените през 2019 г. културни напластявания са от ранноримския, късноримския, късноантичния и средновековен период. Общата дебелина на културните пластове достига до 3,0 м.

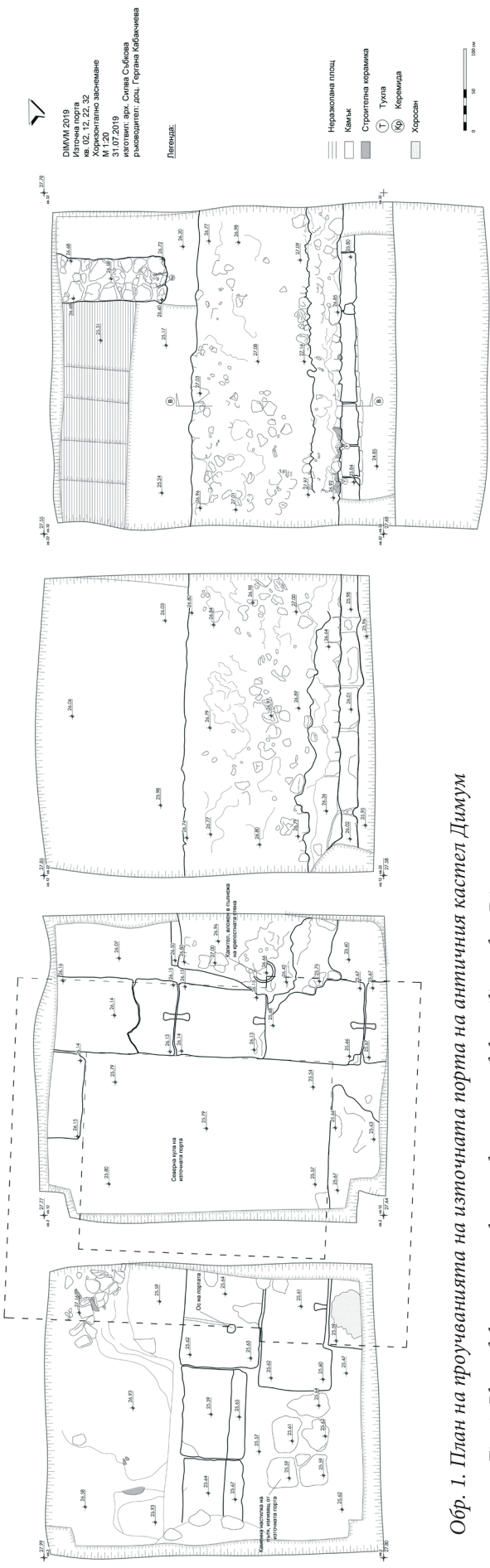
Разкопките са финансирани от Министерство на културата по проект на Регионалния исторически музей в гр. Плевен, както и от община Белене. Теренните проучвания в сектор „Източна порта“ са продължение на изследванията на укрепителната система в източната част на античната военна крепост.

Открити са останките от източната порта от втората фаза на ранния ѝ период на съществуване, т.е. последната четвърт на I в. и първите две десетилетия на II в. Градежът е от големи каменни блокове, подредени в техника „суха зидария“ (обр. 1). Блоковете са свързани с железни скоби тип „лястовича опашка“. Върху един от блоковете е запазен отвор за северния стълб на двукрилата врата. Разкрита е северната половина от портата, с дължина от 2,70 м. Това означава, че цялостно портата е със „светъл отвор“ от 5,40 м. Съхранени са следите от движението на вратите. Те са оставили дълбоко вдлъбване в каменните блокове. Двете крила на портата са се отваряли навътре. Прагът е изработен от два големи блока с леко дъговидно издигане във външния край (обр. 2). Разкопани са и останките от северната кула на портата. Тя е с правоъгълна форма. По-голямата част от нея е вдадена навътре в крепостта и само малко се издава навън. Градена е от големи каменни блокове подобно на портата. По-добре са запазени останките от градежа на северната стена на кулата. До външното лице на тази стена е долепено продължението на източната крепостна стена в северна посока. В долната част на стената са запазени големите квадри от ранноримския крепостен зид от типа „каменно-землен“. Кулите на източната порта в Димум са подобни на тези от легионния лагер на I Италийски легион в Нове. Новооткритите укрепителни съоръжения са били издигнати също по време на управлението на династията на Флавиите или последната четвърт на I в. (Sarnowski 1984, 150 – 157; Bechert 1971, 219 – 220). Над тях е разчистено надзиждане от градеж на крепостния зид от 70-те години на III в. Тези строителни останки показват, че това, което е било запазено от портата и източната крепостна стена от ранноримския период, е било преизползвано през късноримския период. Новите разкрития не се различават от съоръженията на укрепителната система на кастела Димум, които бяха открити по западната и южната страна на крепостта.

Източната порта от ранноримския период на кастела Димум е един от малкото примери на подобни проучени съоръжения от района на Долнодунавския лимес.

От източната крепостна стена са разкрити 15 м. Те дават нови данни за градежа както на ранната, така и на късноримската укрепителна система (обр. 3). Останките от каменно-землената крепостна стена на места са запазени до 1,50 м от суперструкцията на градежа. Блоковете от двулицевия градеж са големи, добре обработени квадри. Пълнежът е от глинеста пръст. В кв. 22 и 32 е разкрит външният банкет на ранноримския крепостен зид. В кв. 22 и 32 са разкопани запазени части от вътрешното лице на ранноримската крепостна стена. Вътрешен банкет не е открит.

Късноримската крепостна стена е надзидана с преупотребен и нов каменен материал, споен с бял хоросан. В пълнежа на късноримската стена са включени сполии и парчета от строителна керамика. Животът в кастела се е развивал много активно през IV в., както показват намерените по време на разкопките монети. Военната крепост Димум е изоставена след Готската война (376 – 378). До източната порта е била изградена битова пещ, останките от която са проследени в кв. 12 и 2. Тя е била с кръгла форма и диаметър 1,0 м. От разрушенията на кожуха на пещта пръстта в югозападната част на кв. 12, както и в северозападната част на кв. 2 е оцветена в червенокафяво. През периода V и до началото на VI в. тук са били настанени федерати. От този период е разкрита малка част от тесен зид в кв. 32. Той е ориентиран в посока И – З и е от градеж, долепен до вътрешното лице на източната крепостна стена. Спойката е кал. По времето на управление на император Юстиниан I (527 – 565) укрепителната система на Димум е поправена и тук отново е настанена войскова единица. Следи от тези поправки са намерени в кв. 32. Южно от тесния зид, който е разположен перпендикулярно на крепостната стена, е разчистено частично запазено хоросаново бъркало от времето на последните поправки на крепостната стена.

Обр. 1. План на проучванията на източната порта на античния кастел Димум

Fig. 1. Plan of the excavated area of east gate of the military fort Dimum

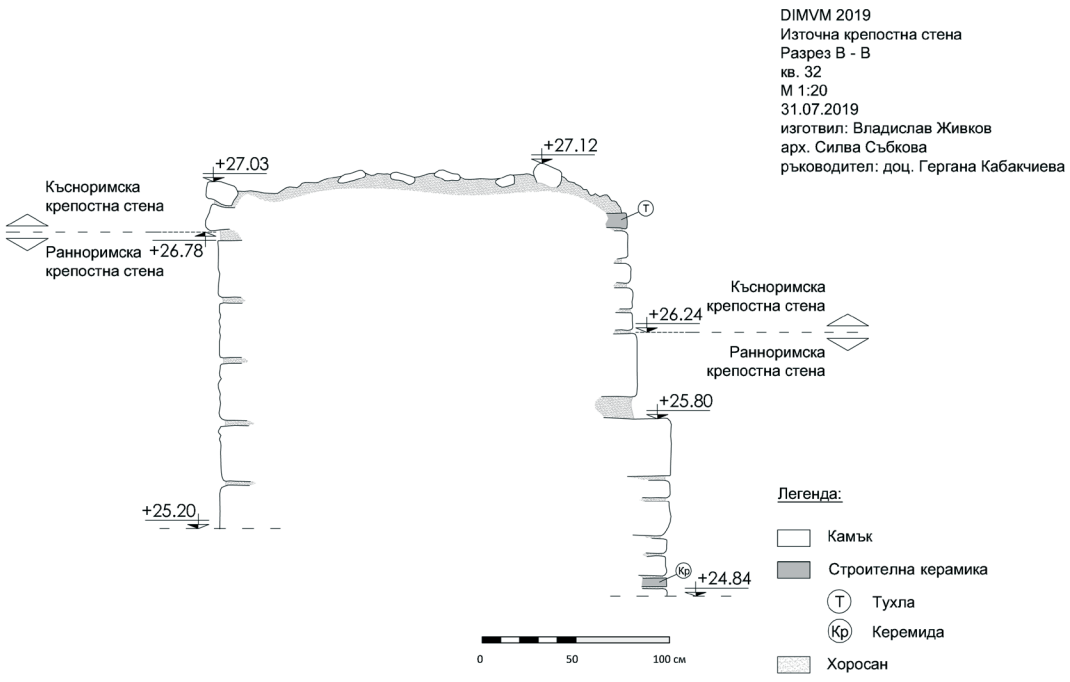

Обр. 2. Разкритите останки от източната порта на Димум, поглед от изток

Fig. 2. The discovered remains of the eastern gate of the Roman fort Dimum (view from east)

Хоросанът е с жълтеникъв цвят. Изоставянето на военната крепост и укрепителната ѝ система е станало в края на Късната античност. Около останките от източната порта и крепостната стена в този участък са открити следи от обитаване, керамика и монети от Средновековието от периода X – XIII в.

По време на разкопките са открити малък брой археологически находки. Те са от всички установени строителни периоди и фази на кастела от дървено-земления период (първа половина на I в.) – монети, фрагменти от вносна тера сигилата и амфори; от каменно-земления строителен период (времето на управление на Флавиите и до това на император Хадриан (117 – 138) – вносна тера сигилата, вносно стъкло, фрагменти от амфори. Сред фрагментите от битова керамика най-голям е броят на тези от късноримския период. Намерен е фрагмент от мраморна плочка от стенна облицовка. Подобна находка е открита за първи път в източната част на кастела. Монетите са общо 23 на брой. Преобладават тези от втората половина на III и IV в. Намерени са няколко монети от Средновековието, както и две от османския период. Анализът на монетите показва, че липсват такива от II в., а тези от V – VI в. са единични екземпляри.

Обр. 3. Разрез на останките от раннoримската и късноримска източна крепостна стена на Димум

Fig. 3. Cross-section of the early and late Roman fortification wall of Dimum

Теренът на проучванията е бил активно обитаван допреди няколко десетилетия, което създаде затруднения в началния етап на теренната работа.

Проучванията в сектор „Източна порта“ на античния кастел Димум трябва да продължат, за да се изясни цялостният план, начинът на градеж и поправки на новоразкритата източна порта и прилежащите ѝ кули на военната крепост от древността.

Литература

Bechert 1971: T. Bechert. Römische Lagertore und ihre Bauinschriften. Ein Beitrag zur Entwicklung und Datierung kaiserzeitlicher lagertorgrundrisse von Claudius bis Severus Alexander. – Bonner Jahrbücher, 171, 1971, 201 – 287.

Sarnowski 1984: T. Sarnowski. Poczatki legionowego budownicetwa v *Novae* i woinu Dakije Domicijana i Taiana. – Balcanica Poznanienzia 1, 1984, 143 – 169.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE ANCIENT FORT OF *DIMUM* IN BELENE, NORTH BULGARIA

Gergana Kabakchieva

Summary

The ancient fort of *Dimum* is located in the northern part of the town of Belene. The research was held in the Eastern Gate sector (fig. 1). Remains of the fort gate, which are from type built of stone and earth, were found. The construction consists of large stone blocks. The northern half of the gate, width of 2.7 m (fig. 2), as well as its northern tower was discovered. It is rectangular and is jutting out into the fortress. The remains of the tower's northern wall are better preserved. A part constructed in the late Roman period upon the eastern fort wall was discovered. Under this, the ashlars (squared stones) from the early Roman fort wall were cleared. It has been constructed in the end of the 1st century AD; 15 m of the eastern fort wall were discovered. They present new data about the building of the early, as well of the late Roman fortification system (fig. 3). The remains of the fortification wall constructed of stone and earth are preserved at some places up to 1.5 m high. The blocks from the two-faced building are large, well cut. The *implectum* consists of shattered stones and clay soil.

During the last quarter of the 3rd c. AD, on the remains of the early Roman fortification system the late Roman military fort has been constructed. This construction consists of reused and new stone material, bound by white mortar. The thickness of the fortification wall is the same – 2.2 m. The fort has been abandoned in the end of the 4th c. During the 5th c. next to the eastern gate an oven has been built. During the 5th and up to the beginning of the 6th c. AD, in this place foederati has been settled. At the time of emperor Justinian I (527 – 565), the fortification system of *Dimum* has been repaired. Traces of these repairs were discovered in quadrant XXXII. In this section parts of this construction were discovered, as well as mortar mixing place. The eventual destruction of the fort came in the end of Late Antiquity. Around the remains of the eastern fortification wall and gate, traces of habitation were found: medieval pottery and coins from 10th to 13th c. AD period.

Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

№ 16. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ. СЕКТОР VIII/IX

Евгения Генчева, Петя Андреева

През 2019 г. продължи работата в сектора, като се работи на две места. В югоизточния край е направен цялостен сондаж през виа принципалис, главната улица на лагера и града, а във вътрешността на схолето на I кохорта продължи изследването на вътрешното разпределение на сградата и опитът да се уточнят функциите на отделните помещения (обр. 1).

При сондажа през виа принципалис е достигнат стерилният пласт, който е от първичен хумус (обр. 2). Върху него е запазен пласт от варовиков трошляк с дебелина от 0,20 до 0,40 м, служил за основа на големите плоски камъни, с които е павирана улицата. Подложката е по-дебела в средата и изтънява към двата края. През IV в. и то по всяка вероятност около средата му или даже през втората му половина, големите плоски камъни са извадени и използвани някъде другаде. Образувалата се от вадене на камъните яма е унищожила по-късната настилка от дребни камъни, парчета от тухли и кирпичи и хоросан, която вероятно е положена в началото на IV в. Тя се запазена само върху ранния стилобат на портика на северния тротоар.

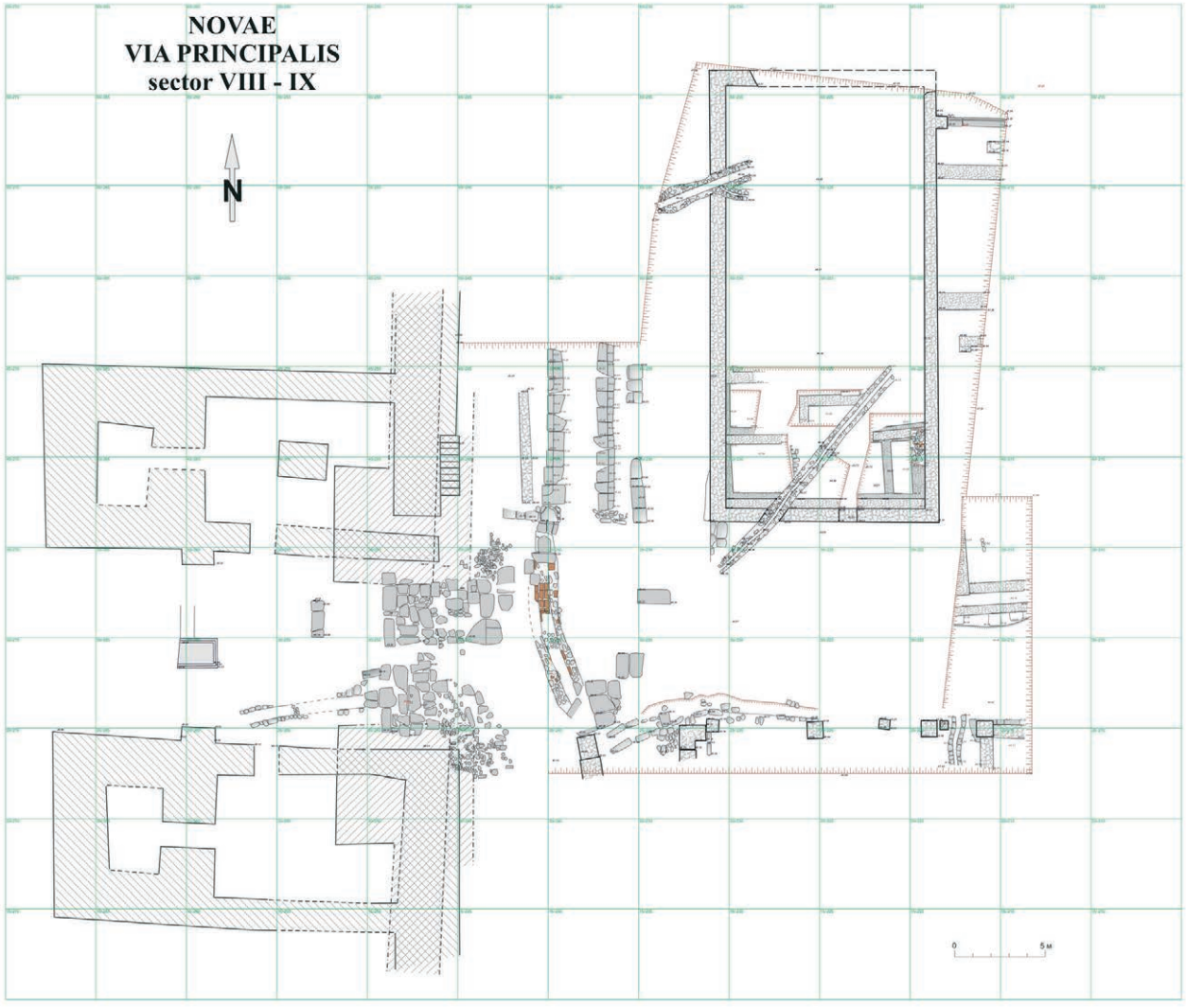
Ширината на виа принципалис е малка в сравнение с останалите улици на римския лагер, за които имаме данни. Първоначално платното е широко 5,60 м, а тротоарът – 1,60 м. Последните мерки отговарят на известните до момента от сектора на скамнум трибунорум. При смяната на настилката на улицата в началото на IV в. платното е малко разширено и достига до 5,80 м. Стилобатът на северния портик е изместен на север и ширината на тротоара става едва 0,75 м.

Синхронно на по-късната настилка е изграждането на масивните зидани основи за колони или арки, които се разкриват по южния тротоар. Те вероятно ограждат двор към голяма обществена сграда, свързана с функционирането на късноантичния град. От тях са открити вече четири. Разстоянието между третата и четвъртата колони е 2,20 м, което нарушава ритъма на тези основи, тъй като останалите отстоят на повече от 5 м една от друга. Между третата и четвъртата квадратна зидана основа се намира паянтов канал, вероятно за дъждовна вода, който би трябвало да се влива в разкопания по на запад подобен канал. За съжаление на това място той е изваден и липсва.

Вероятно през V в. или даже през VI в. към четвъртата колона са достроени два паянтови зида, които затварят пространство в югоизточна посока. Зидът с посока изток – запад лежи върху големите плоски камъни, които са ограничавали портика през IV в.

До третата основа за колона или арка, на нивото на разкритите по-рано, се откри и основа под колона заедно с половин база *in situ* от портика на тротоара на военния лагер.

От северната страна на сондажа са запазени част от големите камъни, ограничаващи тротоара, а върху тях личи и по-късната настилка, която е регистрирана и в западната част на улицата. Тя се състои от дребни камъни, много парчета от тухли и керемиди, както и фрагменти от керамика, на места споени с хоросан. Тази настилка е запазена частично върху неизваденитe големи каменни плочи от тротоара и е ограничена от полуразрушен зид, вървящ в посока изток – запад.

Обр. 1. Нове. Сектор IX. План на разкопаната част

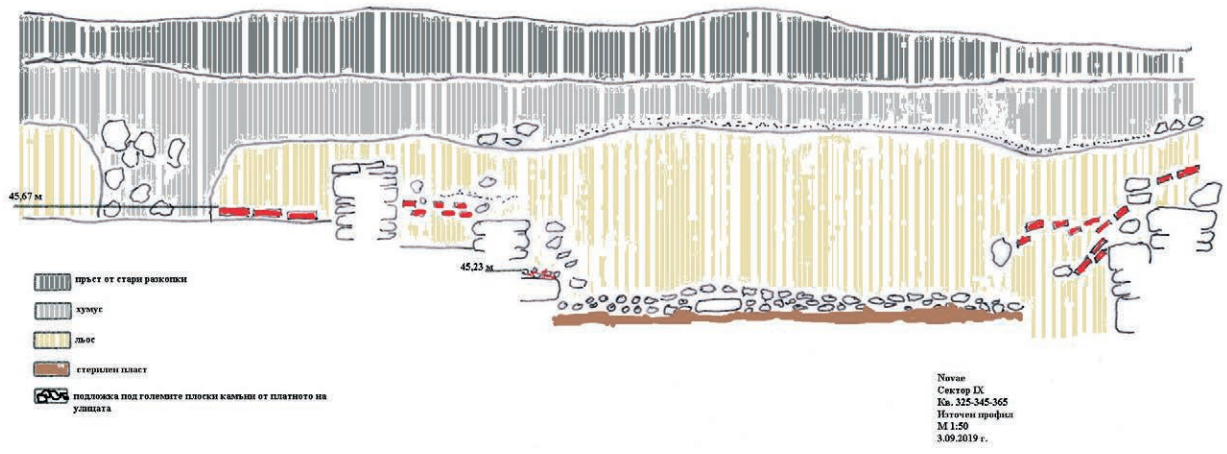
Fig. 1. Novae. Sector IX. Plan of the excavated area

На 1,60 м на север от плочите на тротоара се проследява добре оформен зид, който ограничава помещение с ширина 4,0 м. То е проучено само до подовата настилка от подредени тухли, която е направена през IV в. Неговото проучване ще продължи, тъй като под него следват таберните, които ограждат улицата от северна страна.

Във вътрешността на схолето продължи изследването на югозападния ъгъл на сградата, където са регистрирани напречни стени, които затварят помещение. То е унищожено от голям пожар, изпепелил сградата. В него се разкри падналият покрив от тегули и имбрици, както и многобройни находки, предимно керамика. Може да се определи, че керамичният материал е главно от трапезна, предимно червенолакова керамика – чаши и чинии, подноси, както и много амфори. Датирането на пожара е през първата половина до средата на III в.

Прави впечатление, че най-ранните стени, които се откриват, са само от един ред камъни. Стените от III в. ги застъпват частично и запазват помещението в почти същите размери. То е запазено и при по-късните преустройства на сградата, съществува дори през V в., когато само леко е разширено в северна посока.

Помещението е унищожено през втората половина на IV в. от голяма яма, която достига до стерилния пласт. На дъното ѝ са разкрити множество фрагменти от гребенчати амфори, а тя цялата е изпълнена с въглени, дребни фрагменти от строителна керамика, хоросан и др. През V в. тя е покрита с пласт трамбована глина с дебелина 0,20 м, върху който е изградена домакинска пещ от парчета тухли и керемиди. Около пещта се откри голямо количество кости от едър рогат добитък. През VI в. покрай пещта е прокаран водопроводът, открит преди две години.

Обр. 2. Нове. Сектор IX. Северен профил през квадрати 325-345-365

Fig. 2. Novae. Sector IX. North cross-section of grid squares 325-345-365

Както и миналата година над стерилния пласт е запазен съвсем тънък слой от I в., в който тази година се откри част от гледжосана мраморизирана чашка, внос от Южна Галия и бронзова висулка за конска сбруя. Интересното е, че на обекта, подобно на скамнум трибунорум, почти изцяло липсват материали от II в.

ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*. SECTOR VIII/IX

Evgenia Gencheva, Petya Andreeva

Summary

In 2019, the excavations at the sector continued, focusing on the southeastern trench across via principalis, the main street of the military camp and the town, as well as on the internal distribution of the scholae of the First Cohort, so as to clarify the function of the individual rooms.

The trench across via principalis is excavated in full down to the sterile clay and primary humus. Layer of limestone chippings overlain by the large flat stones of the street pavement is well distinguishable. In the 4th c. AD, most probably in the middle or second half of that century, the large flat stones were removed. The pit dug when the stones were taken away destroyed the early fourth century pavement composed of small-size stones, pieces of bricks and mortar.

Via principalis is narrower than the other known streets of the Roman military camp. Initially, the street was 5.60 m wide and the sidewalk was 1.60 m wide. The measurements correspond to those registered in the sector of scamnum tribunorum. The street was slightly widened to 5.80 m when the pavement was changed in the early 4th c. AD. The stylobate of the northern portico was moved further north which narrowed the sidewalk to 0.75 m.

The massive masonry foundations of columns or arches along the southern sidewalk are synchronous with the later pavement. They probably enclosed a courtyard adjacent to a large public building related to the functioning of the late antique town. Four of them have been unearthed so far. The distance between the third and the fourth column measured 2.20 m indicates disruption of the regular distance intervals measuring more than 5 m. A channel of flimsy construction which probably drained rainwater is excavated between the third and the fourth square masonry foundation.

Plinth block together with a half of a column-base lying on the sidewalk of the military camp is found *in situ* next to the third foundation of a column or arch at the previously recorded excavation level.

The excavations at the southwestern corner of the scholae continued, registering foundations of cross walls closing off a room. A large fire that burned the whole building down destroyed it. The roof construction made of tegulae and imbrices according to the fallen remains, as well as numerous findings, mainly pottery sherds, are found in the interior of the building. It could be determined that the sherds mostly belong to tableware, predominantly red-slipped pottery – cups and plates, trays, and many amphorae. The fire is dated to the first half up to the middle of the 3rd c. AD

Evgenia Gencheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, egencheva@abv,bg

Petya Andreeva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, petya_letters@abv.bg

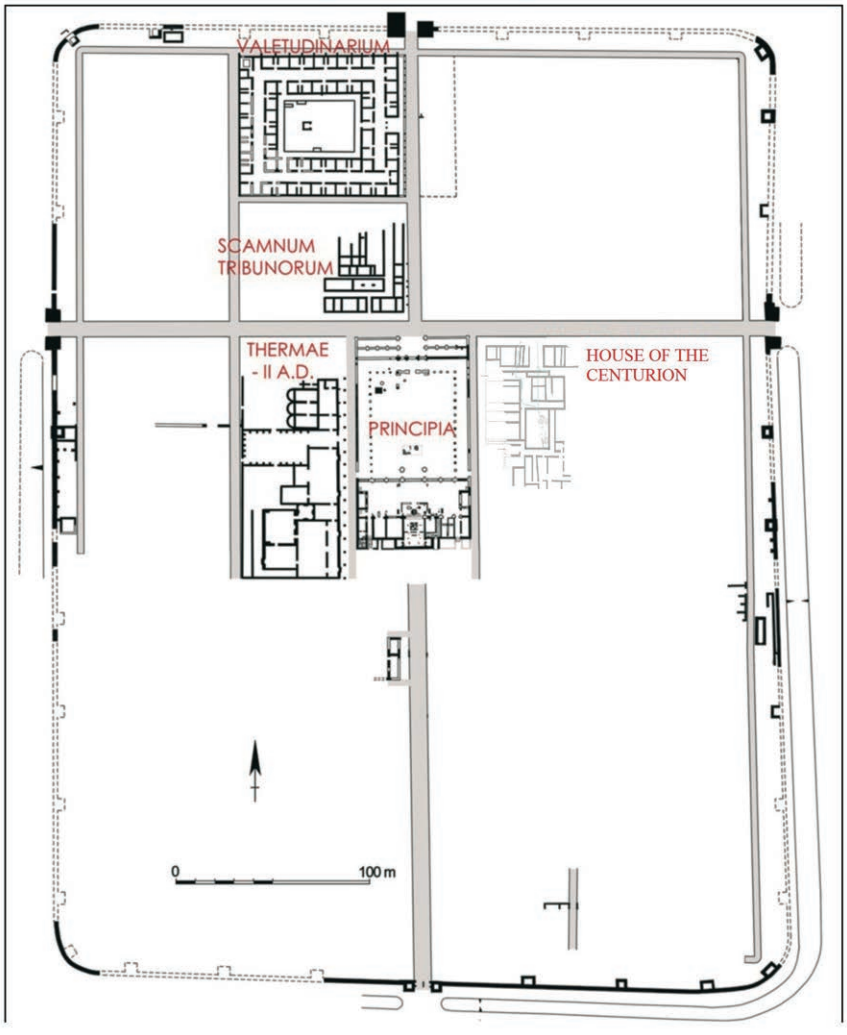
№ 17. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ. СЕКТОР XII

Пьотр Дичек

Разкопките в сектора през 2019 г. бяха съсредоточени в неговата южна и източна част. През този сезон главната цел беше да се уточнят южната и източна граница на дома на примапила на I Италийски легион, а също така да се локализира домът на центуриона на VIII Августов легион (обр. 1).

След няколко сезона разкопки бяхме сигурни, че дървеният дом на центуриона на VIII Августов легион би трябвало да се намира в южната част на разкопаната площ. Потвърждението на този факт се оказа трудно, тъй като там е разположена банята на дома на центуриона на I Италийски легион. През тази година бяха разкопани помещенията на юг от банята, които се различават от схемата на контуберниите, а именно преддверие и главно помещение *(papillio* и *arma).* Беше установено, че структурите с ширина около 20 м достигат до улицата, която през дървено-земления период разделя скамнума на две половини по оста изток – запад. Това показва, че първоначално дървените бараки на VIII Августов легион са подредени в две успоредни линии, перпендикулярни на виа принципалис.

След пристигането на I Италийски легион в Нове върху унищожените дървени бараки се строи каменният дом на примапила, този път успоредно на виа принципалис (обр. 2). Южното крило на дома заема обширна баня, която се състои от редица отоплявани помещения, които достигат до югозападния ъгъл на сградата. Ширината им е 7 м.

Обр. 1. Нове .План на лагера с обозначението на сектор XII

Fig. 1. Novae. Plan of the military camp with Sector XII indicated

През предишните кампании в началото на редицата от отоплявани помещения е открит малък басейн за студена вода, но по-късно не е констатиран втори басейн. Това навежда на мисълта, че става въпрос не за баня, а за ред отопляеми помещения (трапезарии ?). Две от големите са снабдени и със стенен хипокауст с *tubulatio*, което е изпълнено по два различни начина: с *tegulae mammatae* и с тубули. В края на реда на тубулусите е запазен част от комин.

Домът на центуриона е ремонтиран поне двукратно. Най-вероятно през втората половина на II в. са преустроени някои от помещенията в източното крило. Едно от тях е с увеличени размери, като са извадени стени и помещението е застлано с тухли в два размера (0, 60 × 0,60 м и 0,40 × 0,40 м). Тухлите са подбрани, като от страната на легионния печат са украсени с геометричен орнамент. От източната страна на дома е добавен и портик.

Обр. 2 Нове. Сектор XII. План на останките

Fig. 2. Novae. Sector XII. Plan of the remains

От изваденитe стени са се запазили и парчета от стенна мазилка – червен бордюр и фрески в червен, бял и зелен цвят.

През тази година бяха получени и нови данни за цивилната сграда, построена върху дома на центуриона в края на III в. Тя заема почти цялата площ на по-ранната сграда. От южната ѝ страна се намира голяма пещ за стъкло, за което свидетелства значителното количеството стъклена шлака. Към сградата са разкрити и два канала, единият – от имбрици, а другият – от тухли (*bessales*).

През Късната античност върху нея се строи втора подобна сграда, която също заема цялата разкопана площ. От южната ѝ страна е разкрит портик, върху стилобата на който е открита колона с диаметър 0,50 м, вероятно донесена от принципиите.

През тази година бе установен и планът на дървено-кирпичената сграда, свързана с края на Късната античност. Тя се състои от три издължени помещения, разделени със стени от плет, обмазан

с глина. На около 7 м от първата сграда е регистрирана втора подобна. Открити са и останките от две малки пещи.

През сезона са намерени множество находки като релефна тера сигилата, фрагмент от мраморна ръка, пръст от бронзов паметник, прекрасни костени игли, части от въоръжение, фрагменти от стъклени съдове.

Две от находките заслужават на специално внимание. Едната е „малко съкровище“ от четири пръстена с полускъпоценни камъни, свързани заедно. А втората е част от военна диплома, първата подобна открита в Нове. Тя е от 244 г.

ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*. SECTOR XII

Piotr Dyczek

Summary

Archaeological works were concentrated on the southern and eastern area of Sector XII. The main aim was to capture the southern and eastern borders of the Centurion's House of *Legio I Italica*, as well as to determine where the Centurion's House of the Legio VIII Augusta was located. In this year's campaign, the area lying south of the building erected by the First Italic legion was investigated. Further interiors were captured, made of wood and earth, which in their layout and size differed from the *contubernia* scheme, so we believe they belonged to the headquarters of the Centurion of Legio VIII Augusta. The southern wing of the Centurion's House built of stone held a spacious terraced bath or a series of heated interiors. This year's campaign captured the width of this building. In the eastern wing of the building, on the other hand, a ceramic floor and fragments of paintings were uncovered. The civil structure built on the ruins of the Centurion's House was also examined. Two artifacts deserve more attention and are unique in their essence: the first one is a small "treasure of rings", the second is a fragment of a military diploma from 244 AD.

Piotr Dyczek, Antiquity of Southeastern Europe Research Centre, University of Warsaw, 32 Krakowskie Przedmiescie Str., Warsaw, piotrdyczek@uw.edu.pl

№ 18. ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА ЛАГЕРА И КЪСНОАНТИЧНОТО РАЗШИРЕНИЕ НА НОВЕ (НОВЕ II)

Агниешка Томас

Крепостните стени около източното разширение на Нове (Нове II) са проучвани от български археолози през 1960 – 1970 (Димитров и др. 1974). Екипът, ръководен от проф. Димитър Димитров, разкрива късноантични зидове и кули, ограждащи терена, разположен непосредствено на изток от легионния лагер. От 2016 г. археологическата експедиция на Института по археология на Варшавския университет извършва документация и провежда разкопки на терена на разширението на Нове, в границите на късноантичните укрепления (но. 2015/19/B/HS3/01790). През 2019 г. е продължена работата в южната част на разширението, където през предишни години са разкрити останки от късноантични сгради и част от раннориманския некропол.

През 2017 г. са направени четири сондажа, обозначени с номера 1, 2, 3 и 4. Сондажи от № 1 до № 3 са разположени в южната част на разширението, а сондаж № 4 – в средата му. Най-много архитектурни останки са открити в южната част, при сондажи № 1 и 3. През предишните години на това място са открити два гроба от третата четвърт на II в. (обозначени като гроб 1 и гроб 2). Над нивото на некропола са открити останки от правоъгълна сграда от IV в. (Томас 2019). През 2019 г. продължи работата на това място, като изкопът беше разширен на юг (сондаж 1–1б, обр. 1) и на изток (сондаж 3б, обр. 2). Общо е проучена площ от 307 кв. м.

През 2019 г. е открит поредният гроб (обозначен като гроб 3). Подобно на гроб 1 и 2, гроб 3 е покрит с керамични строителни материали – в този случай керемиди (*tegulae*) с печати LEG I ITAL. Както и в другите случаи, гробът съдържа погребение с кремация. Гробната яма е силно обгорена,

ръбовете се отличават с оранжев твърд льос с дебелина 2 – 3 см. В ямата са открити, разположени равномерно, обгорели железни гвоздеи, които са останки от дървена платформа или ковчег. Останките от кремацията са дребни обгорели човешки кости. Поетапното проучване на гроба, съпроводено от антропологичен анализ, еднозначно сочи към погребение от вид *bustum* – погребение с кремация на място, при което непокътнатите останки от кладата съответстват на разпределението на отделните части от скелета. Гробът е с ориентация изток – запад, фрагменти от черепа бяха открити само в източната част на ямата, а в западния край се намират костите от стъпалата и цинтове от сандали. Анализът на обгорелите кости сочи, че погребаният е мъж на около 40 – 50-годишна възраст, който е страдал от множество ставни изменения, както и от изменения в резултат на възпаления на зъбите, най-вероятно в резултат от кариеси. Откритите вкостенявания в гръбначния стълб могат да са резултат от сравнително богата диета. В гроба са открити три изцяло запазени керамични кани, една – при главата, две – при краката. При главата е открита също така изтрита и обгоряла монета на Клавдий.

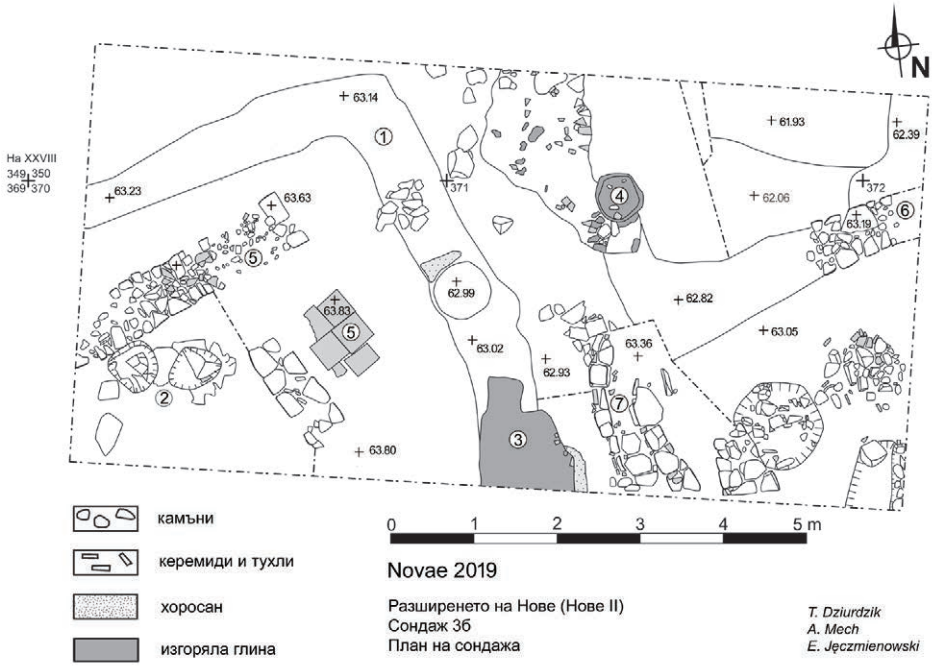
Обр. 1. Нове. Източният некропол в разширението (Нове II). Сондажи 1 и 1б (снимка А. Томас)

Fig. 1. Novae. Eastern necropolis in the extension (Novae II). Trenches 1 and 1b (photo A. Tomas)

В пласта на некропола са намерени няколко монети на Септимий Север, фрагмент от лампа с печат OCTAVI и мраморна фигурка от типа Малка херкуланка. В южната част на изкопа, която се намира в най-високата точка на възвишението, са разкрити три ями от колове и голяма (боклучна?) яма. На това място не са открити следи от гробове.

На юг от описаните три гроба теренът се издига. Поради това мястото е избрано за изследване на специфичния релеф от римско време. Целта е да се установи дали наклонът на терена в посока изток – запад, който в момента се наблюдава е специално направен през Античността или е ефект от по-късно натрупване на археологически и геологически материал на това място. На дълбочина около 1,50 м са открити останки от структура с размери 2,50 × 2,70 м и два масивни правоъгълни варовикови блока (обр. 1). Оста на структурата е същата като тази на гробовете и диагонална спрямо резкия спад на терена, следователно разломът не е изкуствен античен насип, а натурален геологичен феномен и ефект от натрупване на строителен материал и почва в резултат на ерозията на хълма. Споменатата структура е изградена от дребни камъни и фрагменти от строителни материали. Нейната форма и изработка приличат на гробницата от *Felix Romuliana* (Гамзиград), датираща от втората половина на III в. (von Bülow 2009, 126 – 129, Figs. 14 – 17). На юг от структурата е открита дълбока яма, покрита от средни по големина камъни и голям фрагмент от амфора тип LR2. Въз основа на стратиграфията и на дребните находки съоръжението може да се отнесе към третата четвърт на III в. Най-късната монета, открита в пласта, свързан с експлоатацията на некропола, е от емисия на Флориан (276 г.). От този период в сондажа 1б са разкрити следи от две стени на сграда, които са запазени като негативи под прав ъгъл (обр. 2).

Над нивото на некропола са разкрити останки от пещи за стъкло (обр. 2). Те се изразяват в силно

Обр. 2. Нове. Източното разширение. Сондаж 3б. 1 – следа от сграда; 2 – 4 – пещи за стъкло; 5 – останки на сграда с пода; 6 – останки на сграда; 7 – канал (заснемане Т. Дзиурдзик, А. Мех, Е. Йечмиеновски)

Fig. 2. Novae. Eastern extension (Novae II). Trench 3b. 1 – ghost wall; 2–4 – glass kilns; 5 – the remains of a building with a floor; 6 – the remains of a building; 7 – canal (drawn by T. Dziurdzik, A. Mech, E. Jęczmienowski)

Обр. 3. Нове. Източното разширение (Нове II). Късноантичната сграда (снимка Т. Дзиурдзик)

Fig. 3. Novae. Eastern extension (Novae II). Late Roman building (photo T. Dziurdzik)

обгоряла пръст, части от конструкциите им и претопена стъклена маса. Над пещите са разкрити остатъци от сгради, които са частично запазени само в субструкция. Над нивото споменатите сгради е открита част от сграда със запазен под, изграден от квадратни тухли (обр. 3). Върху него са открити монети от средата на IV в. до началото на V в. (Аркадий). В пласта, свързан с тази сграда се регистрират много разрушения и пепел.

Най-високо е разположен пласт от разрушения с малки камъни и фрагменти от тухли, в който са открити монети от V в. Най-късните монети, на Юстин II (565 – 578), са намерени в хумусния пласт.

Откритията в южната част на разширението ни позволяват да твърдим, че докато е съществувал легионният лагер, този район е част от източния некропол на Нове. Единични гробове или остатъци от такива са съобщавани и от българската експедиция (Димитров и др. 1964, 224 – 225, рис. 7, 9, 10; Димитров и др. 1974, 139, 145, рис. 6). Останките от некропол на изток от Нове, на десния бряг на Дермен дере, са описани и от Карел Шкорпил (Шкорпил 1905, 457), следователно е възможно некрополът да се е намирал на двата бряга на реката. Анализ на стратиграфията в рамките на разширението показва, че некрополът е използван до 80-те години на III в., а сградите на това място са в експлоатация от началото на IV в.

Останалите некрополи на Нове са се намирали на 2 км на запад от лагера, на мястото на сегашния „Винпром“ на няколкостотин метра на юг от крепостта и на 2,5 км на изток от Нове, в мест-

ността Острите могили, където са открити и следи от селище (Вълов 1965; Tomas 2017, 73 – 76, Fig. 35 и 79 – 80). Откритите гробове с кремация са първите от този вид от Нове и са подложени на обстоен антропологичен анализ.

Според геодезическите измервания, направени преди години, площта на лагера е 17,99 ха (Sarnowski et al. 2005, 141). В рамките на провежданите проучвания през периода 2016 – 2019 г. са направени и обстойни геодезически измервания на разширението. Благодарение на тях е установено, че площта на разширението е общо 9 ха, но тъй като в неговите граници се намира дълбок пролом с площ 0,15 ха, използваемата му площ е около 8,85 ха.

Въз основа на анализа на стратиграфията и археологическия материал са установени три фази на използване на терена в античността: фаза I – използване на некропола (края на I – трета четвърт на III в.); фаза II – изграждане на укрепленията и сградите в разширението (последна четвърт на III в. – края на IV или началото на V в.) с пласт с разрушения около 380 г.; фаза III – скромни сгради с пласт от разрушения около 430 г. или 450 г. и следи от използване от началото на VI в.

Литература

Вълов 1965: В. Вълов. Антични некрополи в Свищовско. Археология 7, 1, 1965, 27 – 34.

Димитров и др. 1965: Д. П. Димитров, М. Чичикова, Б. Султов, Ал. Димитрова. Археологические раскопки в восточном секторе Нове в 1963 году. – Известия на археологическия институт 28, 1965, 43 – 62.

Димитров и др. 1974: Д. П. Димитров, М. Чичикова, Ал. Димитрова, Б. Султов, В. Божилова, И. Василчин. Археологически разкопки в източния сектор на Нове през 1967 – 1969 гг. – Известия на археологическия институт 34, 1974, 138 – 169.

Томас 2019: А. Томас. Разкопки в разширението на Нове (Нове II). – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 237 – 239.

Шкорпил, К. 1905. Некоторые из дорог восточной Болгарии. – Известия Русского Археологического Института в Константинополе 10, 1905, 443 – 502.

Tomas 2017: A. Tomas. Living with the Army I. Civil Settlements near Roman Legionary Fortresses in Lower Moesia. Warszawa, 2017.

Sarnowski et al. 2005: T. Sarnowski, L. Kovalevskaja, J. Kaniszewski. *Novae* – Castra legionis, 2003 – 2005. – Archeologia (Warszawa) 56, 2005, 141 – 152.

von Bülow 2009: G. von Bülow. Das *deutsch-serbische Gemeinschaftsprojekt* „Romuliana Gamzigrad". Bericht über die Arbeitskampagnen 2004 bis 2007. *Germania* 87, 2009, 105 – 171.

EASTERN NECROPOLIS OF THE LEGIONARY FORTRESS AND THE LATE ROMAN EXTENSION IN *NOVAE* (*NOVAE* II)

Agnieszka Tomas

Summary

The fortifications of the eastern extension in *Novae* were subject of archaeological investigations carried out by the Bulgarian archaeological expedition in 1960 – 1970. Since 2016 the excavations the extension are carried out by the archaeological expedition of the Institute of Archaeology, University of Warsaw.

In 2017 – 2018 trenches 1 and 3 produced two graves dated to the 2nd c. AD (graves 1 and 2). In 2019 another grave was found (grave 3). It was covered with roof tiles bearing LEG I ITAL stamps and contained cremation burial (*bustum*) oriented East – West, with three clay jugs and a worn coin of Claudius. Another grave found to the south of grave 3, had a form of a monumental tomb (grave 4), and can tentatively be dated by the context to the third quarter of the 3rd c. AD

The necropolis was abandoned in the last quarter of the 3rd c. and the new fortifications and buildings were raised there. The measurements allowed establishing that the new fortifications embraced the area of 8.85 ha. The unearthed remains indicate 4th c. glass manufacturing and a possible habitation until the first half of the 5th c. AD. The latest coin found in humus was issued by Justin II (565 – 578).

Agnieszka Tomas, Faculty of Archaeology, Warsaw University, 32 Krakowskie Przedmiescie Str., Warsaw, agnieszka_tomas@wp.pl

№ 19. *NOVAE*. СЕКТОР VIII А. СГРАДИ *EXTRA MUROS*

Павлина Владкова, Марин Маринов

Разкопките се проведоха в квадрати 150 и 151 и са продължение на тези от предходния сезон. Проученият сектор обхваща западната и централната част на централния кораб на базиликата (обр. 1).

Разчистен е северозападният ъгъл на централния кораб на базиликата от VI в. Разкрити са основите на северната и западната стена, които са с дебелина 0,90 м. Зидовете не са запазени в суперструкция, в градежа не се откриват вторично използвани архитектурни детайли, както е при северния зид на северния кораб на сградата.

Разкрити и проучени са три гроба от некропола, датиран в последната четвърт на V в. В един от тях е намерена златна фибула (обр. 2 – 3), в останалите липсва гробен инвентар. Всички гробни ями са вкопани на различна дълбочина, в зависимост от това върху какви по-ранни архитектурни останки попадат. Краката на положените в два от гробовете лежат върху частично разградени по-ранни зидове.

Открити са части от основите на два зида с посока север – юг, датирани стратиграфски от късен IV до първата половина на V в. Те лежат над по-ранен канал и са пресечени от по един гроб, т.е. са по-късни от канала и по-ранни от некропола. Стените са долепени на фуга към южния зид на таблинума, което доказва, че са част от късния архитектурен комплекс. Долната част на основите на двата зида е на едно ниво, но има разлика в начина на градеж и в дебелината на стените, което предполага две фази на един и същ строителен период.

В подравнителния пласт, в който са вкопани основите на двете стени, са открити две бронзови монети – на Септимий Север (193 – 211) и Александър Север (226 –227) (полеви № 547 и 548), заготовка за оловен печат (полеви № 550), голямо количество строителна керамика и фрагменти от керамични съдове. Находките от пласта са от времето на функционирането на таблинума.

Продължава проучването на голямата представителна зала на резиденцията с вътрешни размери 11 × 11 м, която заема централно място в плановата схема на комплекса. През сезона цел на разкопките беше разкриването на пещта на хипокауста и на канала, през който топлият въздух достига до подподовото пространство на помещението.

В проучвания сектор хоросановият под е запазен добре в централната южна и източната част на помещението и е нарушен към западния зид на базиликата. До стената, която е запазена до 0,60 м височина в суперструкция и е обмазана с двупластова бяла хоросанова мазилка, подът завършва с нисък бордюр (0,10 – 0,12 м).

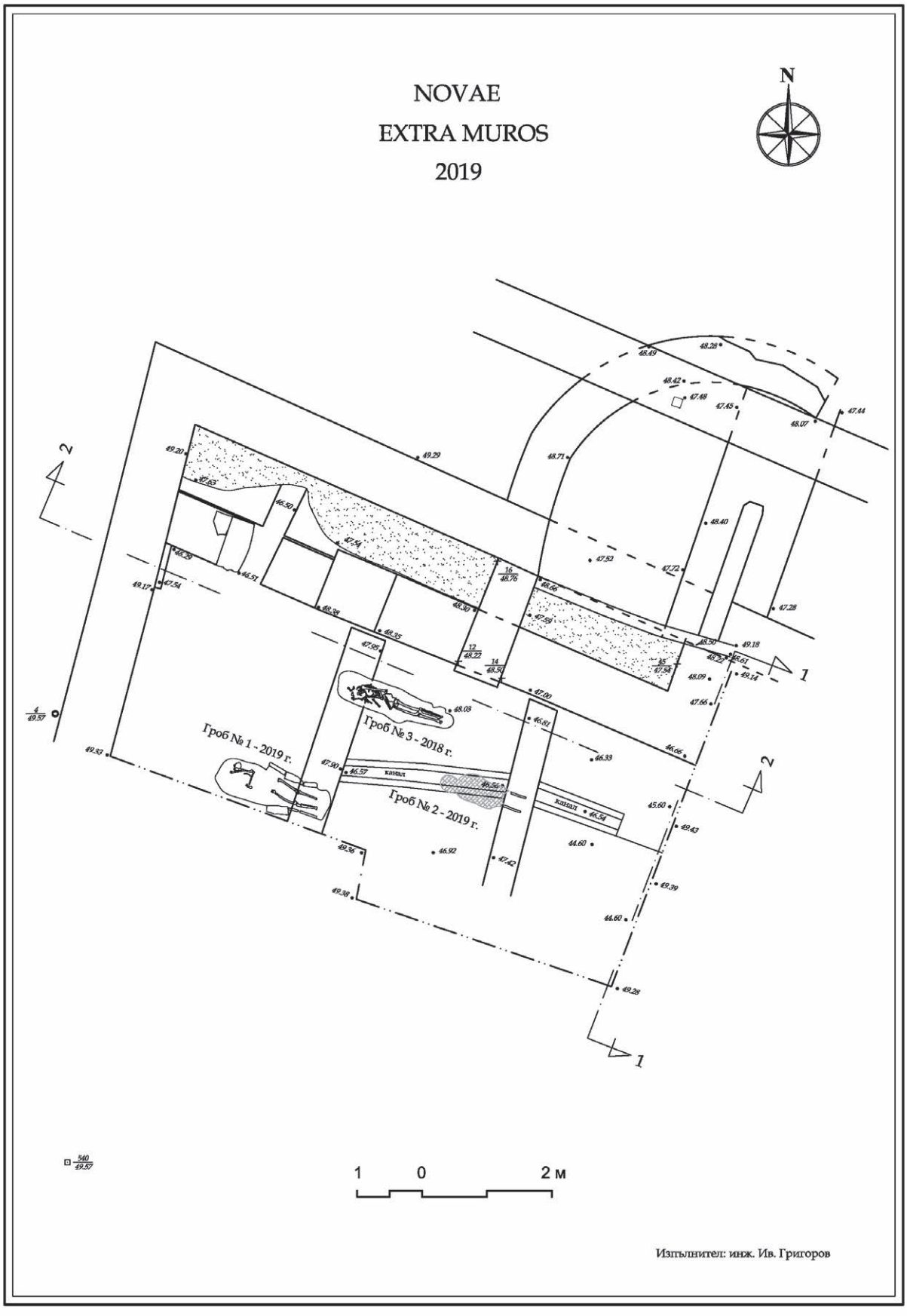
Южната стена на таблинума е с дебелина 0,90 м и от нея през настоящия сезон са разкрити добре запазени 2,30 м. В западна посока към западния зид на базиликата, в протяжение на 2,60 м, зидът е разрушен и камъните са извадени. Основите са разграничени от суперструкцията чрез тесен грубо оформен банкет и са градени от големи полуобработени камъни, обилно заляти с хоросан.

От пълнежа на траншеята на извадения зид произхождат две бронзови монети – на Галиен (260 – 268) и на Кар (282 – 283) (полеви № 540 и № 541), луновидна тока (полеви № 539), игла за шев от кост (полеви № 542), брус (полеви № 543), тухла формат 19 × 19 × 8 см с правоъгълен печат на консула MARULOS (датира се след 184 г.) и др. През предходния сезон пак в пълнежа на траншеята на същата стена, но в нейната източна част, е открита силно изтрита бронзова монета на Константин I, което означава, че ваденето на камъните не е станало по-рано от средата на IV в.

Към вътрешното лице на южния зид на таблинума е долепена втора стена, върху която са лягали бипедалните тухли на хипокауста, сега запазени на място в участъците, където подът на помещението не е нарушен. Общата дебелина на двата зида е 1,30, съответно на външната стена 0,90 м и на вътрешната 0,40 м.

Разкрит е каналът за топъл въздух, водещ от пещта през зида към хипокауста. Дъното на канала, запълнен с дебел пласт дървесна пепел, се намира на дълбочина 1,0 м под нивото на пода на помещението, т.е. това е височината на хипокауста с колонките, бипедалните тухли и суспензурата. Каналът продължава до 0,50 м във вътрешността на подподовото пространство.

Западно от разкрития канал и на 1,40 м южно от северозападния ъгъл на базиликата, точно под основите на нейния западен зид, се откри източното лице на градеж с неясно за сега предназна-

Обр. 1. Novae. Сектор VIII А. Сгради extra muros. План на разкопките през 2019 г.

Fig. 1. Novae. Sector VIII A. Extra muros buildings. Plan of the 2019 excavations

Обр. 2. Златна фибула

Fig. 2. Golden fibula

Обр. 3. Златна фибула

Фиг. 3. Golden fibula

чение. Основите са изградени от едри полуобработени камъни, между които са подреждани тухли и плоски камъни с цел подравняване. Във височина следва тухлена зидария, като са използвани цели и фрагментирани тухли различен формат. Най-горният запазен ред се състои от три цели тухли формат 18 × 18 × 8 см и една половинка от същия вид, всички с печати на Първи Италийски легион в емблема „кораб“. Челото на стената се намира на 0,55 м под долния ред камъни от основите на западния зид на базиликата и е на едно ниво с хоросановия под на таблинума. Градежът е конструктивно свързан с южния зид на таблинума. Вероятно става дума за западната странúца на вход, светлият отвор на който е бил на изток, над канала на префурниума.

Южно от таблинума, на разстояние 2,30 м от външната стена на помещението, е проследен в протежение на 4,50 м канал с посока изток – югозапад. Малка част от него беше открита през предходния сезон и тогава смятахме, че каналът е с наклон на изток. Той е на дълбочина приблизително 0,80 м под нивото на пода на таблинума. Странúците са изградени от дялани паралелепипедни камъни, дъното е от имбрекси, а покритието от тухли със зигзаговидна украса с размери 40 × 32 × 2 см. Светлият отвор на канала е 0,20 – 0,21 м, като стените не застъпват керемидите, а се допират плътно до тях. Основите на съоръжението са вкопани в пласт с хоросанови мазилки от по-ранен период. Прави впечатление, че наклонът на дъното е много малък.

В източния профил на проучваната площ се разкриха основи на зид, конструктивно свързан с южната стена на таблинума, запазен до 1,50 м дължина в южна посока и с наклон на юг. Последният ред камъни на основите лежи върху пласт с дебелина 0,20 м от жълта трамбована глина, в която на места личат парченца хоросан, след който следва стерилният пласт.

В югоизточния ъгъл на проучвания сектор е открита дълбока яма с неправилна форма. Нейното горно ниво съвпада с горното ниво на канала от имбрекси. Голяма част от ямата остана непроучена, защото попада в източния и южния профили. Пълнежът е от рохка кафява пръст, примесена със строителна, битова и фина керамика, части от амфори, дръжка от патера, безлични метални фрагменти, метална апликация (полеви № 549) и бронзов дупондий на Антонин Пий (полеви № 551), отсечен 155 – 156 г. Датата на монетата съвпада като време с датировката на останалите находки. Върху две от намерените в ямата тухли има печати на легиона, като единият е в интересен тип *tabula ansata*.

Към същото време – средата на II в. – принадлежи пластът с дебелина 0,60 м от стенни бели хоросанови мазилки, ситуиран северно и южно от канала от имбрекси. Между фрагментите мазилка, над и под тях са намерени парчета битова керамика и два фрагмента от чаши с жълта глеч, характерни за края на I – първата половина на II в. Под мазилките следва стерилният пласт, а в източната част на регистрирания пласт е ситуирана описаната по-горе яма, която го пресича.

В профила южно от канала от имбрекси, на нивото на неговото покритие, се очерта тънък пласт от силно горяла ситно натрошена строителна керамика. Вероятно става дума за настилка или подложка на настилка с предназначение хидроизолация. Подобен пласт в сектор VIII А през предходните сезони е регистриран източно от таблинума в посока към перистилния двор на дълбочина 0,80 – 1,0 м под нивото на бордюра и над керамичен водопровод. Същия характер има и настилката на двора на принципиите през един от ранните строителни периоди на щаба, като проучвателите я отнасят към времето след началото до средата на II в. Дребни находки, датиращи по-точно контекста, не са открити.

NOVAE. SECTOR VIII A. *EXTRA MUROS* BUILDINGS

Pavlina Vladkova, Marin Marinov

Summary

The excavations took place in grid squares 150 and 151, as a continuation of these from the previous season. The sector spreads in the western and central part of the central nave of the basilica (fig. 1).

The walls foundations of the 6th c. basilica are revealed. Three graves from the necropolis dated from the last quarter of the 5th c. are examined. In one of them, a golden fibula is found (fig. 2 – 3). Two walls are documented, located in N – S direction, dated stratigraphically between the late 4th and the first half of 5th c. In the leveling layer, in which their foundations are griped, coins were found, architectural ceramics and pottery fragments. The finds from the layer are dated to the end of the tablinum's functioning.

The southern wall of the tablinum is partly preserved in superstructure up to 0.80 m and in other parts is extracted from the foundations. From the filling of the wall's trench, descended coins, bronze buckle, bone needle, whetstone and brick with the stamp of the consul MARULOS, dated after AD 184, which gave the earliest possible date for the building of the hall.

The drain for the hot air, leading from the furnace to the hypocaustum, was uncovered. Its bottom is 1.0 m deep under the level of the floor of the dwelling and continues up to 0.50 m through the insides of the underfloor space.

At 2.30 m S of the tablinum, in E – SW direction, a drain, extending 4.50 m, is studied. Its sides are built of hewn stones, and the bottom – of imbrices.

At the southeastern corner of the sector, a pit with irregular shape is studied, filled with building, kitchen and fine pottery, parts of amphoras, patera handle, metal fragments, metal application and a coin of Antoninus Pius (155 – 156). Two bricks are marked with stamps of *Legio I Italica*, as the one is of the interesting type *tabula ansata*.

Pavlina Vladkova, Regional Museum of history – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, pavlina_v@hotmail.com
Marin Marinov, Museum of History – Svishotov, 10 D. Shishmanov Str., Svishtov, Novae@abv.bg

---

№ 20. НОВЕ. СЕКТОР XZ "*ARMAMENTARIUM*"

Елена Кленина, Анджей Биернацки

В периода от 13 до 29 юли 2019 г. изследователски екип на международната интердисциплинарна експедиция „Нове" на университет „Адам Мицкевич" в Познан проведе поредната археологическа кампания. В състава на международния екип участваха археолози, историк, архитект и специалист по нумизматика.

Продължиха проучванията на постройка, която е била с размери около 45 × 43 м, с площ около 2000 кв. м.

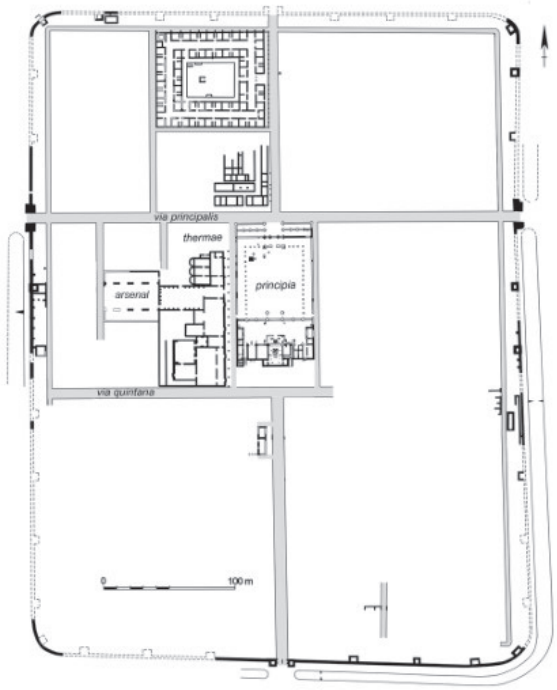
Две правоъгълни крила с ширина 8,45 – 8,70 м са разположени от северната и южната страна на огромния двор (45 × 23 м) (обр. 1).

В сградата са разкрити шест монументални правоъгълни пилона, всеки с размери 5,30 × 1,50 м, изградени от старателно обработени рустицирани варовикови блокове. Тези пилони са разположени в два реда по три, а на западния и източния край на постройката архитектурната система завършва с четири полупилона. Проходите между тези стълбове са с ширина 5,50 – 5,70 м. От северната страна на пилоните, на разстояние 8,45 – 8,70 м беше разкрита северната стена на арсенала, която е с дебелина 0,95 м (обр. 2, 1). Най-вероятно арсеналът е построен през 122 – 129 г.

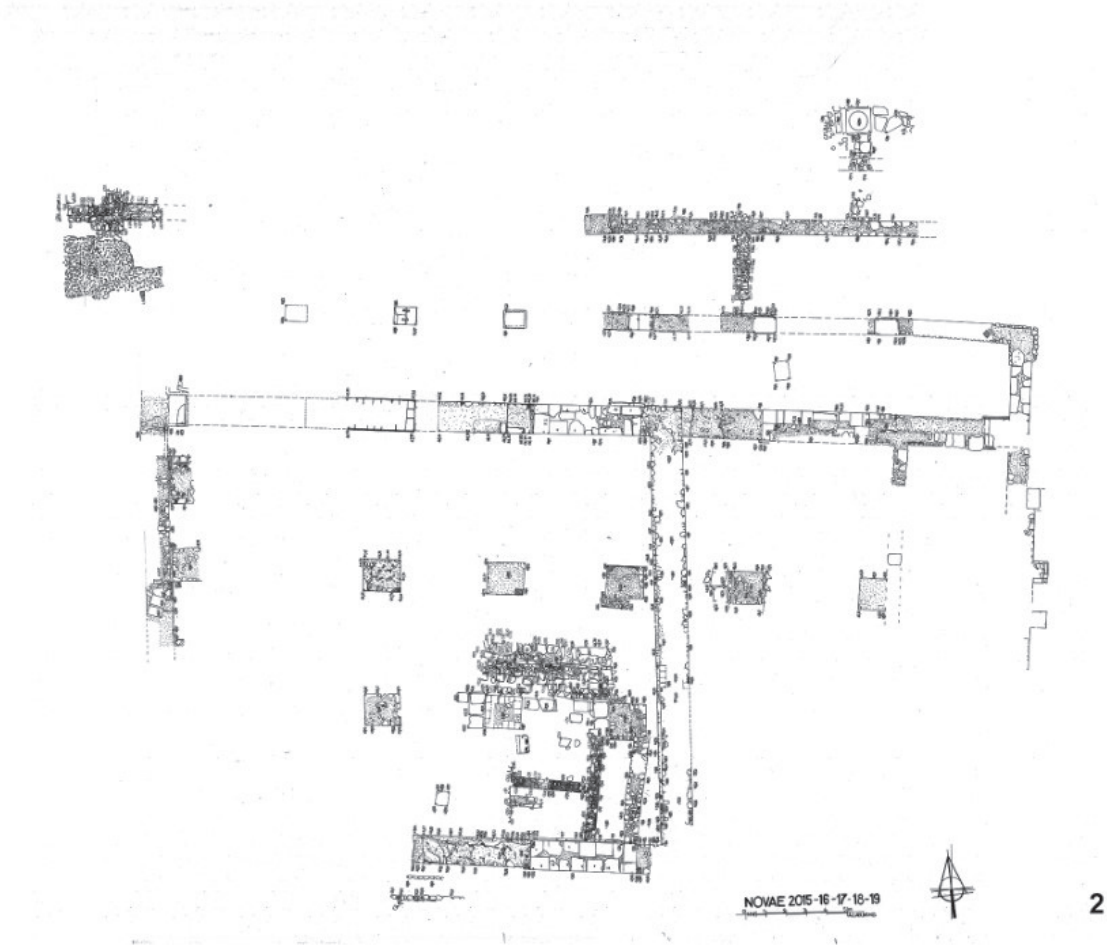
Въз основа на резултатите от изследванията през 2019 г., както и на тези от предходните сезони, може да се твърди, че най-вероятно постройката е била с функциите на арсенал, т. нар. armamentarium. В нея са съхранявани не само оръжията на войниците от I Италийски легион, но и артилерия (метателни машини – онагри, каробалисти и катапулти).

През следващите етапи на използване на постройката тя е сериозно реконструирана и сменя функциите и характера си.

В края на III в. в двора са построени казарми за легионерите (обр. 2, 2).

1

2

Обр. 1. 1. План на легионния лагер с местоположението на арсенала (автори К. Канишевски и Е. Кленина); 2. Нове 2019. Сектор Xz. План на разкопаната част от арсенала, бараките и хореума (автори А. Биернацки, А. Ясевич, И. Вериновска, М. Граб)

Fig. 1. 1. Plan of the legionary camp with the location of the arsenal (drawing K. Kaniszewski and E. Klenina); 2. Novae 2019. Section Xz. Plan of the excavated remains of the arsenal, barracks and horreum (drawing A. Biernacki, A. Jasewicz, I. Werynowska, M. Grab)

В началото на IV в., в следващата фаза от функционирането на сградата, големият двор на арсенала е затворен и превърнат в сграда с размери 45 × 23 м, с почти квадратни пилони във вътрешността за подкрепа на лъкообразните сводове. Издигнати са два реда по шест (т.е. общо дванадесет) нови каменно-тухлени стълба с размери 1,80 х 1,60 м, всички изградени в техниката *opus mixtum*. Внушителната постройка е функционирала до началото на V в. След приключване на проучванията през сезон 2019, на базата на разкритата архитектури и паралелни сравнителни изследвания, вече се оформи и работната хипотеза за предназначението на сградата – тя е с функциите на *horreum*. В него са съхранявани не само зърнени храни, но и различни други продукти, предназначени за нуждите на легиона. Според нумизматичния материал хореумът се датира от времето на император Констанций II.

В началото на V в. във връзка с издигане на епископския комплекс, размерите на *horreum*-а са намалени и той продължава да бъде използван все със същата цел до края на V в.

Западно от комплекса беше открита част от улица с посока север – юг, датирана през късноантичния период, когато съществува хореума.

Разбира се, тезата за откриването на сградата на оръжейницата (*armamentarium*) изисква по-нататъшна верификация, включваща разкопки и проучване, още повече, че това би била първата сграда от този тип, открита в пълен размер, заедно с елементи от оборудването ѝ, в легионерските лагери на територията на всички придунавски провинции (т. е. на терена на римския Дунавски лимес – северната граница на Римската империя).

Обр. 2. 1. Нове 2019. Сектор Xz. Северното крило на арсенала, южната стена. Изглед от северозапад; 2. Северната стена на казармите. Изглед от северозапад; 3. Фрагмент от надгробна плоча от края на I – началото на II в.; 4. Монети на Лициний I от колективната находка (снимки А. Бернацки)

Fig. 2. 1. Novae 2019. Section Xz. The north wing of arsenal, the southern wall. View from the north-west; 2. The northern wall of the arsenal, view from the north-west; 3. Fragment of a tombstone from the end of the 1st – early 2nd c. AD; 4. Coins of Licinius I from treasure (photos A. Biernacki)

По време на проучванията бяха открити интересни движими артефакти, сред които особено внимание заслужават фрагмент от надгробна плоча от края на I – начало на II в. (обр. 2, 3), фрагмент от латински надпис, фрагменти от оръжие, каменни топки за римска артилерия, бронзова дръжка за сандък и 117 бронзови монети, по-голямата част от които се датират от края на III – IV в. От тях 23 монети са част от съкровище от времето на император Лициний I (обр. 2, 4).

В края на сезона бяха извършени временни консервационни работи. Каменно-тухлените пилони от късноантичния хореум са консервирани с геотекстил и камъни. Оригиналната запазена

част е покрита с геотекстил (дебелина на геотекстил 200 г/кв.м), а върху него са положени камъни, открити по време на разкопките.

Постаментът на Гордиан III, открит през предходния сезон, е консервиран и подготвен за експозиция. Консервационните дейности бяха проведени под ръководството на Петър Замбжицки – специалист от Института по консервация и реставрация при Академията за изкуство във Варшава.

Археологическите проучвания ще бъдат продължени в пълен обем и през следващите години в рамките на дългогодишен научно-изследователски договор, сключен между Университет „Адам Мицкевич“ в Познан и Националния археологически институт с музей при БАН.

Тазгодишният проучвателски сезон беше финансиран със средства на Института по история на Университет „Адам Мицкевич“, Историческия факултет към същия и Ректора на Университета.

ARMAMENTARIUM OF *LEGIO I ITALICA* IN *NOVAE*, SECTION XZ.

Elena Klenina, Andrzej Biernacki

Summary

In 2019, the international interdisciplinary archaeological expedition AMU "*Novae*" (Poznań, Poland) continued the exploration of the unique structure featuring six large rectangular pillars of the size of 5.30 × 1.50 m built with carefully cut rusticated limestone blocks. The pillars are arranged in two rows of three, with four pilasters enhancing the spatial layout at the western and eastern ends of the structure. The resulting building, apparently erected in AD 122 – 129, had measured approximately 45 × 43 m.

The results of the exploration in 2019 substantiate the supposition that the building housed an arsenal (armamentarium), used for storage of both weapons for *Legio I Italica* soldiers and for artillery.

In later phases of its operation, the building underwent substantial structural modifications, and thereby its function and characteristics changed. At the end 3rd c. AD, legionary barracks were built in the courtyard of the arsenal.

In the early 4th c., the barracks were unearthed and on this place, a horreum was built (45 × 23 m) with square pillars inside to support vaults. The building was used until the late 5th or early 6th c. AD when in the course of an earthquake it was destroyed.

Elena Klenina, Adam Mickiewicz University in Poznan, 7 Uniwersytetu Poznańskiego Str., Poznan, olekle@amu.edu.pl
Andrzej Biernacki, abbiernacki@yahoo.com

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОРИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА

Вербин Върбанов, Светлана Тодорова, Румяна Йорданова

През 2019 г. Сексагинта Приста бе сред археологическите обекти, одобрени за целева финансова подкрепа за теренни проучвания от Министерството на културата. В проучванията участваха пет археолога, един стажант, един доброволец и двама волнонаемни работника. Работи се в шест квадрата – B_1, D_2, E_2, D_3, E_3 и D_4 (обр. 1). Изцяло е проучена само северната част на кв. B_1. В резултат са разкрити различни структури и ситуации.

Структури от XIX – XX в. Това са две траншеи за тръби в кв. B_1 C_1 и C и кв. E_2. Към нивото се отнасят и непроучените напълно съвременни вкопавания в южната част на кв. B_1.

Некропол от XVI – XVIII в. В кв. B_1, на ниво 38,40 м надморска височина, на около 0,80 – 1,0 м от съвременната повърхност са разкрити един гроб (обр. 2) и останки от други два. Те са на три млади индивида[1]. Работната датировка на некропола е в периода XVI – XVII в.

Структури от X – XI в. Бе проучена останалата част от средновековната землянка, открита през 2017 г. (обр. 3). Тя е била разположена по посоките на света и е с почти квадратна форма, като

[1] Останките от човешки кости са обработени от д-р Надежда Атанасова, антрополог в ИЕМПАМ-БАН.

дължината на стените е в рамките на 3,40 – 3,60 м. За източна и южна стена са използвани крепостната стена и късноантичният зид на сграда. Най-високо запазената точка от землянката е на ниво около 38,50 м. Тя се вкопава в пласт жълта глина – разложен неизпечен кирпич от антична сграда. Този пласт започва от ниво 38,10 м на места, но землянката се очертава добре в него едва на около 37,80 м.

Пластът в горната запазена част на землянката е насипен – сива пръст, в която са открити късноантични и средновековни находки, животински кости и фолис на Юстиниан. На ниво 38,23 м започва пласт с горели греди и пръст. Последните са паднали върху пода на жилището – 37,91 – 37, 97 м.

На ниво 38,09 м, до западния профил на кв. B_1 се разкрива яма, която разрушава два антични зида. Запълнителят ѝ е от сиво-черна, рохка пръст, с голямо количество животински кости и средновековна керамика. По откритите находки ямата и землянката се датират в първата половина на XI в.

Структури от IV – VI в. През 2019 г. са проучени частично три зида от сгради от Късната античност (V – VI в.) в квадрати В, B_1 и C_1 (единият продължава в кв. B_2 и C_2) и E_2.

Първият е регистриран още през 2015 г. Той е перпендикулярен на крепостната стена и е с дебелина 0,68 – 0,88 м, на спойка хоросан. Най-високо запазената му точка е на ниво 38,50 м, а е фундиран до 36,90 м. Зидът е преустройван, като на ниво 37,90 м е надграден, вероятно в последната фаза на обитаване на крепостта. На около 3,35 м на запад от крепостната стена е оформен вход. Той е на ниво 37,90 – 37,92 м и е с ширина 1,20 м и маркира приблизително ходовото ниво от периода. Към този зид се отнася и пластът жълта глина северно и южно от него, от нива 38,10 до 37,60/37,40 м. В него са открити находки от IV – VI в.

При западния профил на кв. B_1 е разкрит участък от зид с дължина 4,60 м, като не е ясна ширината му (остава под западния профил). Той е на спойка хоросан и се засича най-високо на ниво 38,52 м. На 0,40 м от северната

Обр. 1. Общ план на обекта
Fig. 1. Plan of the site

Обр. 2. Гроб № 2

Fig. 2. Grave No. 2

Обр. 3. Южен ъгъл на землянка от първата половина на XI в.

Fig. 3. Southern part of a dugout from the first half of the 11th c. AD.

страна на кв. B_1, до зида на фуга е долепен до друг, продължаващ в кв. C_1 (регистриран 2017 г.). Последният е с по-различен градеж и с лек отклон на северозапад. Те са от сграда/сгради, които се развиват на запад и ще бъдат проучени през следващите археологически сезони.

Зид в кв. E_2 (обр. 4). След асфалтовото ниво (39,13 – 39,05 м) се зачиства античен зид с посока ЮЗ – СИ, запазен до 38,70 – 39,13 м или почти до съвременното ниво. Запазената му ширина е 0,65 м, а дължина – 3,25 м. Около него пластовете са насипни до около 38,60 – 38,50 м. Зидът е преизграждан, като в долната част е на хоросан, а три реда към крепостната стена са на жълта пръст. В контекста му са открити четири монети от III – VI в. В североизточния ъгъл на квадрата се зачиства дъно на питос, засечен на ниво 38,77 м. На нива 38,52/38,60 м се достига до настилка (?) от дребни и средни камъни и жълта, глинеста пръст, примесена с пясък.

Структури от II – III в. През 2019 г. е проучен частично зид от римската епоха (II – III в.), регистриран през 2018 г. В СИ ъгъл на кв. B_1, на ниво 37,57 м, се регистрира струпване на тегули и камъни (обр. 1). Зидът се зачиства добре на ниво 37,57 – 37,23 м и е с ширина до 0,70 м, фундиран до около 37,70 – 37,80 м. От него са запазени от два до четири реда от необработени камъни, споени с кал. Тъй като сградата се развива на запад и остава под профила, падналата покривна конструкция не е демонтирана. В контекста ѝ са открити монета на Елагабал и бронзова висулка.

Структури от II – I в. пр. Хр. – I в. От ниво 37,25 м в северната част на B_1 преобладава тракийската керамика, с единични фрагменти римска. След това добре се очертава тъмнокафяв пласт, с въглени, животински кости и тракийска керамика в ниска концентрация. На ниво 37,0 м се достига до структура 6/12 от 2018 г. – отухлена пръст, въгленчета, керамика и животински кости. Тя се проследява до ниво около 36,20 м. В източната част на структурата се преминава през плътен пласт с мазилки, документиран през 2018 г. На ниво около 36,90 м се зачиства чаша „дачика“, положена с дъното нагоре.

В нивото след дъно на структура 6/12 (36,20 м) до льос (35,81 м) са открити само 19 фрагмента керамика. Очертават се две ями, едната от които е регистрирана през 2018 г., а другата получава пореден № 5. Последната е с диаметър около 1 – 1,20 м, с конична форма и се изчерпва на ниво 34,82 м. Запълнителят ѝ е кафява пръст с въгленчета, примесена с льос. Допроучени са и яма № 18 и две пещи от 2018 г. Те се датират в периода I в. пр. Хр. – I в.

При проучванията са открити 86 находки, от които 41 монети. От тях от периода I – III в. са 10, от IV в. са 12, от V в. са четири, от VI в. – пет, от XIV в. – една, XVII – XIX в. – четири; от XX в. – четири и една неясна. По време на разкопките са открити около 2600 фрагмента керамика, от които преобладава късноримската/късноантичната – 50,2 %; следвана от тракийската – 17,7 %; от модерно време (XVIII – XIX в.) – 15,2 %; средновековната – 9,6 % и от периода II – III в. – около 7 – 8 %.

Обр. 4. Квадрат E_2 – поглед отгоре

Fig. 4. Grid square E_2 – view from above

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN FORTRESS *SEXAGINTA PRISTA*

Varbin Varbanov, Svetlana Todorova, Rumyana Yordanova

Summary

An area of 100 m2 of the late Roman fortress of *Sexaginta Prista* was explored in 2019 (fig. 1). Parts of the late medieval necropolis (fig. 2), buildings from the 5th – 6th (fig. 4) and 3rd c. AD and five pits were excavated. One of them dating to the late Hellenistic period (2nd /1st c. BC – 1st c. AD), one is from the 11th c. AD and the rest are modern – from the 19th – 20th c. AD. A dugout from the first half of the 11th c. AD was fully explored (fig. 3). The structures are dated accurately according to the unearthed 86 coins and other small finds.

Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Svetlana Todorova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, svetla_p_todorova@abv.bg
Rumyana Yordanova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, rumyana_yordanova@abv.bg

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА СЕВЕРНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ТРАНСМАРИСКА, ТУТРАКАН

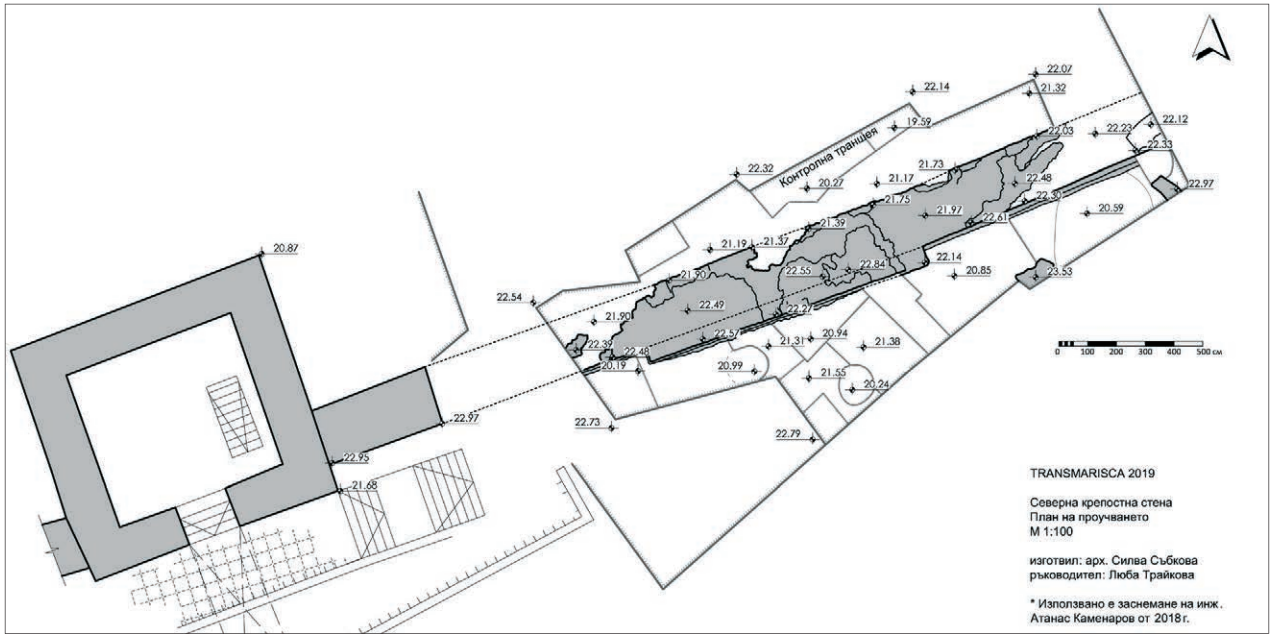
Люба Трайкова

Обектът е проучен с финансиране от ИМ – Тутракан. Редовното археологическо проучване е проведено в периода 11 юли – 9 август 2019 г.

Зам. ръководител – Георги Митев (ИМ – Тутракан). Архитектурно заснемане и фотограметрия – арх. д-р Силва Събкова, използвано е и геодезичното заснемане от 2018 г., направено от инж. Атанас Каменаров. Разпознаване на монетите – д-р Сотир Иванов (ИМ – Петрич). Палеозоология – Теодор Тодоров.

Проученият участък от северната крепостна стена се намира непосредствено източно от „Трансмариска“ – I сектор реставрирана, консервирана и социализирана част. Проведените разкопки са продължение на проучването от 2018 г. по трасето на крепостната стена (обр. 1).

Проучването северно от крепостната стена отново установи, че на достигнатата максимална дълбочина до кота 21,14 м липсват културни пластове на място – продължават да излизат съвременни строителни и битови отпадъци. Земекопна техника беше използвана само за контролна траншея

Обр. 1. План на проучената площ и „Трансмариска“ – I сектор

Fig. 1. Plan of the excavated area and "Transmariska" – sector 1

северно от крепостната стена. Траншеята е с максимална дълбочина до кота 19,50 м и отнет пласт от 1,90 м. Липсват антични културни пластове на място. Съвременните строителни и битови отпадъци достигат почти до стерилния пласт. В малък участък се разкриха останки от хоросанови бъркала с жълто-бял хоросан от изграждането на крепостната стена. Те лежат непосредствено върху стерила на кота 20,19 м.

Южно от крепостната стена се работи до достигане на стерил. Бяха разширени два от сондажите: сондаж 1 – в южна и сондаж 3 – в източна и южна посока. Успоредно с работата в сондажи 1 и 3 свалихме и контролните „ребра“ между сондажи 1 и 2 и сондажи 1 и 3 от 2018 г. (обр. 2).

Сондаж 1 е ситуиран южно от вътрешното лице на крепостната стена в участък където стената е по-широка. Банкетът на това разширение съответства на дневна повърхност, оформена е от дебел пласт жълто-зелена глина, около 0,20 м, чието ниво се покачва в южна и западна посока. Денивелацията е около 0,30 – 0,40 м, с наклон от юг на север за разстояние около 3,50 м. Спускането от запад на изток е по-плавно – с около 0,10 м за разстояние от около 4 м. Върху тази повърхност лежи опожарен пласт, нарушен от по-късни вкопавания, включително и от XX в. Над този пласт следва много тънък слой сиво-зелена глина – дневна повърхност на последващо обитаване със слой опожарен пласт и двете нарушени и смесени със съвременни вкопавания и насип (обр. 3). Под тази дневна повърхност, съответстваща на банкета на разширението на крепостната стена, беше проучена яма. Ямата е вкопана в предходен прерован пожар и в стерила. Дъното е оформено стъпаловидно и несиметрично спрямо центъра на ямата; дъното беше покрито с тънък пласт тъмнозелена глина. Пълнежът включва: разнесени въглени, отделни дребни ломени камъни, горели животински кости, натрошени дребни фрагменти само антична битова и строителна керамика, монета на император Проб (276 – 282).

Прерованият пожар, в който е вкопана ямата е първият след изграждането на крепостната стена.

Сондаж 3. Бяха отнети бетонни плочи за тоалетна и баня, бетонни тръби и стени на съвременни жилищни сгради. Стратиграфията в сондажа е същата като тази в южното разширение на сондаж 1 (обр. 4).

Резултати от проведеното археологическо проучване:

1. Първата дневна повърхност съответства на изграждането на крепостната стена, а опожаряването на това ниво, според монетите, е с *terminus post quem* управлението на император Проб. Дневната повърхност от изграждането на крепостната стена съответства на нивото на банкета на стената с кота 21,20 м. Настилката на интервалума е била от тухли, част от които са запазени на място южно от кула № 1, отстояща на по-малко от 20 м западно от проучената площ. Керамиката от този първи пожар на

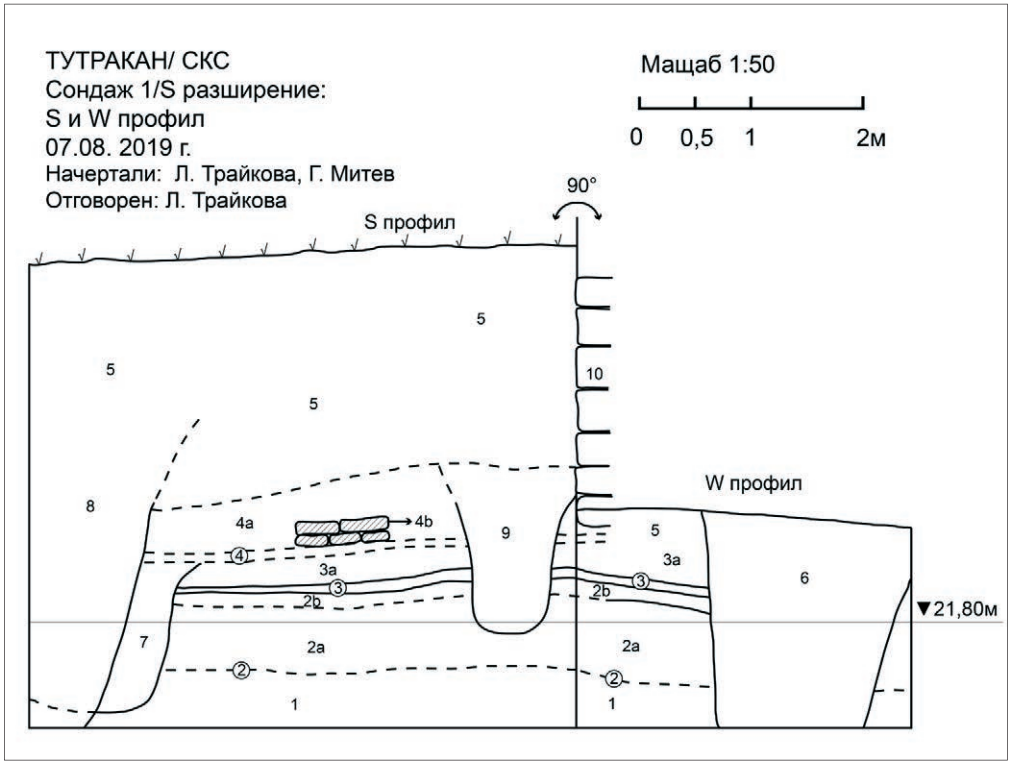
Обр. 2. План на проучената площ през 2018 – 2019 г.

Fig. 2. Plan of the excavated area in 2018 – 2019

крепостната стена е много малко – преобладават паници и купи, няколко амфори и едно кухненско и едно фино трапезно гърне.

2. След първото опожаряване на крепостната стена, преди изграждането на следващата дневна повърхност, пластът е преровен, а тухлената настилка в проучената площ е извадена. Положена е нова дневна повърхност от жълто-зелена глина с дебелина около 0,20 м. Крепостната стена е поправена и в участък от около 10 м тя е удебелена от южната, вътрешна страна, с 0,50 м. Банкетът на това удебеляване е на кота 21,60 м и глинената дневна повърхност съответства на този банкет. В този участък стената е по-широка – 2,50 м, докато проучените до момента участъци са с широчина 1,95 – 2,0 м. Останалата част от южното лице на крепостната стена е била с обилно измазани фуги от това ниво нагоре. Банкетът на удебеляването с по-високо ниво около 0,30 м в западния край и около 0,40 м в източния му край спрямо банкета на крепостната стена. Опожаряването на това ниво, според монетите, е с *terminus post quem* управлението на император Констанций II (337 – 361). Керамиката от втория пожар е по-многобройна и разнообразна, от целия IV в. – амфори, гърнета, капаци за гърнета, един мортарий, кани, чаши, купи и паници.

3. Дневната повърхност от последващо обитаване има деструкции, които са смесени с насип, съдържащ по-късни и по-ранни материали и многобройни нарушения от съвременна строителна дейност. Керамиката от нейния пожар е смесена и с по-късни съдове – например амфора от VI в., тип VI по Кузманов (Кузманов 1985, 65, табло 4. А37, А38). Няколко гърнета са характерни за целия IV в., но има и форми, характерни за края на IV – първата половина на V в. – гърне тип III, по Кузманов (Кузманов 2005, 170, табл. XVII. 118), биконична купа тип VIII, по Кузманов (Кузманов 2005, 163, табл. X.64), чаша тип IV по Кузманов (Кузманов 1985, 87, табло 26. Ч.12) и амфора тип VIII по Кузманов (Кузманов 1985, 66, табло 5. А.45).

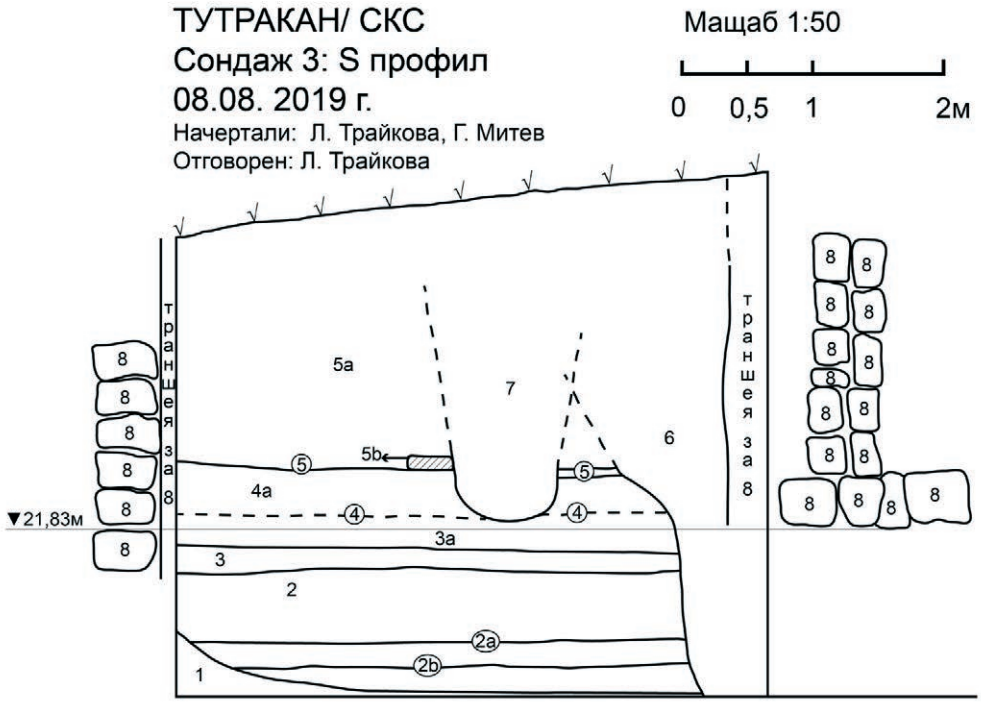
Обр. 3. Сондаж 1, южен и западен профил: 1. Стерил, жълто-кафява глина; 2. Предполагаемото ниво на дневната повърхност на крепостната стена; 2а. Тъмнокафяв пласт – преровени, опожарени рушевини върху пласт 2; 2b. Ивица, наситена с пепел и въглени; 3. Пласт зелена глина с дебелина около 0,20 м: дневна повърхност на удебеляването на крепостната стена, горната ѝ половина е опалена и оцветена до жълто-зелен цвят; 3а. Опожарени рушевини върху пласт 3; В западния профил пластът в горната си част е смесен с насип; 4. Тънка глинена ивици със сиво-зелен цвят, предполагаема дневна повърхност; 4а. Рушевини върху пласт 4; 4b. Формати отухлен кирпич; 5. Насип от съвременни и антични материали; 6. Яма; 7. Яма, затворена от пласт 4; 8. Яма, прерязва яма 7, ямата е септична; 9. Яма; 10. Стена и основи на поща от XX в.

Fig. 3. Trench No 1, southern and western section: 1. Sterile yellowish-brown clay; 2. Possible ground level of the fort wall; 2a. Dark brown layer broken, burned ruins on layer 2; 2b. Strip of ash and charcoals; 3. Layer green clay with thickness of around 0.20 m: ground level of the wider part of the fort wall, its upper half is burned and coloured to yellowish-green color; 3a. Burned ruins over layer 3; In the western section the same layer is mixed with embankment in its upper part; 4. Thin clay strip with grayish-green color, possible ground level; 4a. Ruins on layer 4; 4b. Burned adobe in brick forms; 5. Embankment of modern and antique artefacts; 6. Pit; 7. Pit, closed by layer 4; 8. Pit, it cuts pit 7, the pit is septic; 9. Pit; 10. A wall and post office foundations from the 20th c.

4. Следващи нива на обитаване не могат да бъдат разпознати, тъй като липсват антични културни пластове на място.

Стратиграфските данни от проучването през 2019 г. са аналогични на тези от 2018 г. и проучванията на участъка с кули 1 и 2, който е в непосредствена близост до проученото продължение на северната крепостната стена на Трансмариска в източна посока. (Vagalinski 1999, 233, Abb. 5).

Подемният материал и монетите от проучените културни пластове, принадлежащи към северната крепостна стена, са от последната четвърт на III до края на IV – началото на V в. Част от находките включват тухли с части от печати на XI Клавдиев легион и част от каменен надпис за легиона, фрагмент от керамична лампа, отговаряща на тип XXII, вариант 3, лампи с трапецовиден фитилник, с релефни изображения върху диска и плещи с геометрична украса, датирани III – IV в по Кузманов (Кузманов 1992, 92, обр. 187 – 189), бронзова арбалетна фибула тип 21а – IV в. по Генчева (Генчева 2004, 173, табл. XVIII. 12, 13). Костено гребенче и пробита сребърна монета на император Траян са находки от по-късни ями.

Обр. 4: Сондаж 3, южен профил: 1. Стерил, жълто-кафява глина; 2. Пластове тъмнозелена глина с дебелина около 0,2 м, с отделни въгленчета и дребни фрагменти битова керамика в горната част на пласта; върху долните две ивици лежи тънък слой от пясък = 2a и 2b; 3. Пласт зелена глина с дебелина около 0,20 м – дневна повърхност на удебеляването на крепостната стена и поправки по нея; 3a. Рушевини върху пласт 3; 4. Хоризонтална ивица, върху която лежи пласт от каменен трошляк и пясък – вероятна дневна повърхност; 4a. Рушевини върху пласт 4; 5. Повърхност, върху която лежи опожарен пласт, включително отухлен формат кирпич и ивици от безформени късове отухлен кирпич; 5a. Рушевини на пласт 5, смесени със съвременен насип и вкопавания; 6. Яма; 7. Яма; 8. Съвременни стени

Fig. 4. Trench No 3, southern section: 1. Sterile yellowish-brown clay; 2. Layers dark green clay with thickness of around 0.2 m, single charcoals and small pottery fragments in the upper part of the layer; a thin layer of sand lies on the lower two strips = 2a and 2b; 3. Layer green clay with thickness of around 0.2 m: ground level of the wider part of the fort wall and its repairs; 3a. Ruins on layer 3; 4. Horizontal strip with layer of chipped stones and sand – it is possible that it is ground level; 4a. Ruins on layer 4; 5. Level with a burned layer on it containing burned adobe in brick form and strips of formless lumps of burned adobe; 5a. Ruins of layer 5, mixed with modern embankment and diggings; 6. Pit; 7. Pit; 8. Modern walls

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. В. Търново, 2004.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в. (Разкопки и проучвания, 8). София, 1985.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на НАМ. София, 1992.

Кузманов 2005: Г. Кузманов. Късноантична керамика. – В: Й. Атанасова, Г. Кабакчиева, А. Йоцова, Г. Кузманов, К. Димитров. Кастра Мартис квадрибургий и кастел (Разкопки и проучвания, 33). София, 2005, 128 – 180.

Vagalinski 1999: L. Vagalinski. Die spätrömische nördliche Festungmauer von Transmasrisca. – In: G. von Bülow, A. Milčeva (Hrsg.). Der Limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios: Vorträge der Internationalen Konferenz Svištov, Bulgarien (1. – 5. September 1998). Sofia, 1999, 229 – 236.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE LATE ROMAN NORTHERN CURTAIN WALL OF *TRANSMARISCA*, TUTRAKAN

Lyuba Traykova

Summary

In 2019, a section of 21 m length of the northern curtain wall of *Transmarisca* was studied completely (fig. 1 – 2). The stratigraphy to the north of it is destroyed by the Danube River and modern buildings. The wall was adapted, as much as possible, to the terrain. Its south face is step-like constructed. Three phases were identified to the south of the curtain wall. These phases are from the end of the 3rd to the end of the 4th c. AD according to the stratigrafic data (fig. 3 – 4). The northern curtain wall was built in the first phase between the end of the 3rd century and the beginning of the 4th century. During the second phase the curtan wall was repaired. About 10 m of the fortress are reinforced on the inside by 0.50 m – in this area the superstructure is 2.50 m wide. The second phase ended with a fire in the second half of the 4th c. AD. Modern structures of the 20th c. disturbed the archaeological remains of the third phase, but there is pottery from the end of the 4th c. and the first half of the 5th c. Pottery and artefacts, as well as coins from the reign of Emperor Aurelian to Emperor Constantius II were discovered.

Lyuba Traykova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ltraikova@mail.bg

№ 23. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В СИЛИСТРА, УЛ. „ДОБРИЧ“ № 66

Георги Атанасов, Калоян Димов

Обектът се намира в северозападната периферия на легионния лагер на ул. „Добрич“ № 66 в гр. Силистра. На мястото съществува сграда, към която ще бъде направена пристройка. Котата на терена е на 30,30 м. От 10 до 13 май 2019 г. се изкопаха 12 сондажа около 1,10 × 1,10 м, дълбоки 0,90 м, на местата, където ще бъдат базите на колоните на пристройката. В сондажите се регистрира обратен насип, в който се откриха фрагменти строителна керамика от XX в. Не се регистрираха археологически структури и културни пластове, а само минимално количество антична, средновековна и османска битова керамика с неизяснен контекст. В сондажи № 1 и 7 има размесени фрагменти строителна и битова керамика от XIX в. и няколко фрагмента от IV и XI в.. Най-много керамика от XIX – XX в. бе открита в сондаж № 3. В някои от сондажите се откриха и следи от изкопни работи от последните три десетилетия: през сондажи 1, 3 и 11 преминават кабели. След приключването на работата по сондаж № 12 археологическото проучване приключи. Поради липсата на запазени археологически структури препоръчвах обекта да бъде освободен.

RESCUE EXCAVATIONS AT 66 DOBRICH STR., SILISTRA

Georgi Atanasov, Kaloyan Dimov

Summary

The site is located in the north-western periphery of the legionary camp, at 66 Dobrich Str. There is an existing building on this place, and next to it will be built an outbuilding. The contemporary elevation of the terrain is 30.30 m. From the 10 to 13 May 2019, 12 trenches measuring about 1.10 × 1.10 m and at depth of 0.90 m were made, which are situated at the places where the columns of the outbuilding will be placed. In the trenches an embankment was revealed, which contained fragments of architectural ceramics from the 20th c. No archaeological structures or layers were found, but only a small amount of unstratified late antique, medieval and Ottoman period pottery. In trenches 1 and 7 there were mixed fragments of architectural ceramics and pottery from the 19th c., and a few fragments dated to the 4th and 11th c. Most of the pottery from the 19th – 20th c. was found in trench 3. Modern cables were found running through the space of sondages 1, 3, and 11.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7000 Silistra, geoatal@abv.bg
Kaloyan Dimov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7000 Silistra, museumsilistra@abv.bg

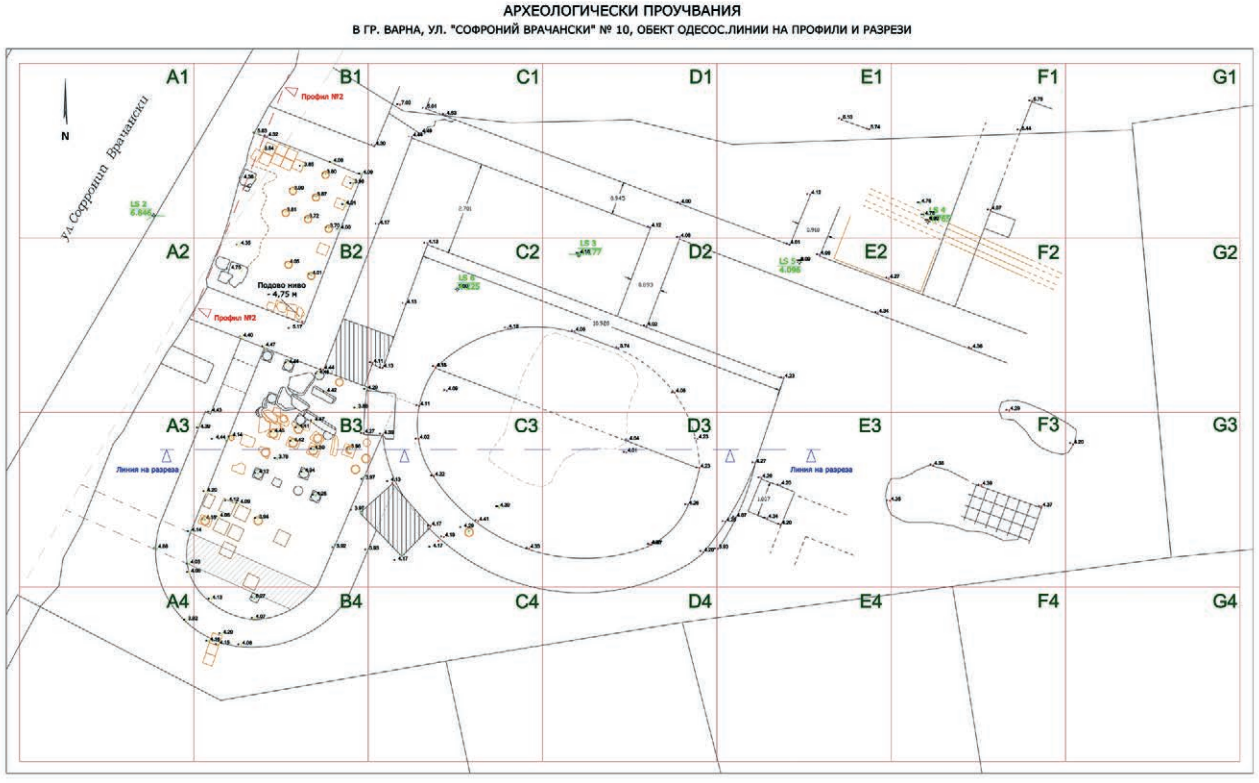
ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ

№ 24. НОВА КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ В ОДЕСОС (V – VI В.)

Александър Минчев, Валери Йотов, Елина Мирчева

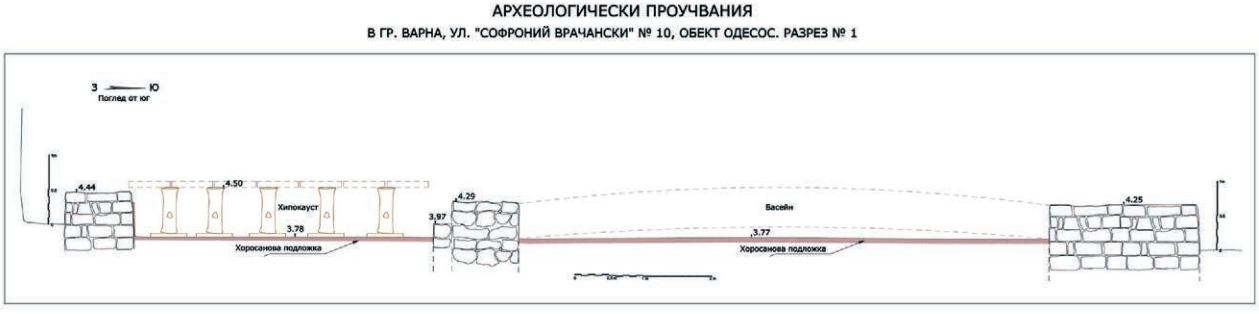
През 2019 г. бе проучена западната част на парцел на ул. „Софроний Врачански“ № 11, Варна с размери над 200 кв. м – втори етап от спасителни разкопки, проведени тук през 2018 г.

Бяха разкрити две подредени в ос север – юг, свързани помещения с хипокауст. От северното помещение бе проучено само неговият източен сектор, а южното – цялостно. То е апсидално оформено от юг.

Обр. 1. План и линия на разрез на проучената част от късноантична баня (V – VI в.)

Fig. 1. Layout with the position of the cross section of the partially excavated late antique bath (5th – 6th c. AD)

Обр. 2. Разрез изток – запад на част от късноантичната баня (V – VI в.)

Fig. 2. East – west cross-section of a sector of the late antique bath (5th – 6th c. AD)

Обр. 3. Южното помещение с хипокауст от късноантичната баня (V – VI в.)

Fig. 3. The south room with hypocaust system of the late antique bath (5th – 6th c. AD)

Обр. 4. Бронзова закопчалка за сандъче с фигура на Херкулес от късноантичната баня

Fig. 4. Bronze casket-clasp showing the figure of Heracles from the late antique bath

Хипокаустната стистема е градена от каменни и тухлени колонки и от керамични тръби, които са били покрити с големи тухли и каменни плочи. В северното помещение бе открита част от мраморен под, а наблизо във височина и друго подово ниво – от тухли. Малката запазена част от суперструкция над него е градена в *opus mixtum*.

Новоразкритите архитектурни останки, съчетани с порано откритите помещения с басейни, покрити с водоустойчив хоросан и мраморни облицовки показа, че това е неизвестна баня на Одесос (обр. 1 – 2). Тя е била богато украсена, като някои от помещенията са имали облицовка от мраморни плочи и цветна мазилка.

В западната част на банята са били разположени топлите и горещи помещения (*tepidaria, caldaria*) с подове от мраморни плочи, а от север до тях е бил изграден голям воден резервоар, до който би трябвало да води един от късноантичните водопроводи на Одесос. От изток и отчасти до резервоара са били разположени студените помещения на комплекса (*frigidaria*), всяко от които е имало и облицовани с мрамор басейни. Такива би трябвало да има и в топлите, но те за съжаление са запазени само в основи и няма данни за това. Почти в средата на тази голяма и сложна като план сграда се е намирало най-горещото помещение – (*laconicum*), заето от голям, облицован с мрамор, басейн с елипсовидна форма. Пещта (*praefurnium*), която е служила за неговото загряване би трябвало да се търси на юг. За това подсказва частично запазеният тухлен под на тунел, открит югозападно от големия басейн. Префурниумите за другите топли помещение са били разположени може би от запад и остават под съвременната улица „Софроний Врачански“. В югоизточната част на комплекса изглежда са били разположени една или две просторни съблекални (*apoditeria*) с тухлени подове, а също там трябва да и бил и централният вход на банята, който остава под нови сгради.

Откритите на обекта над 250 медни монети (основно от IV – VI в.), стъклени и керамични фрагменти (предимно от амфори и капачета за тях, но и малко от вносна червенолакова керамика) и някои

други находки показват, че сградата е функционирала вероятно през V – VI в., като е претърпяла поне една или две преправки. Може би при последната от тях северното от разкритите две помещения с хипокауст е било изоставено или частично преустроено. При това южната му част е била издигната, а хипокаустът в нея е бил запълнен до половината с хоросан, като във височина е било направено ново подово ниво. В този си вид то е било използвано вероятно с друго предназначение, докато останалата, по-голяма част от банята, след ремонта изглежда е продължила да функционира. Възможно е именно тогава, ако не и по-рано, да са били ремонтирани части от хипокауста в южното топло помещение (обр. 3). Сградата е пострадала по-късно отново – може би при земетресение – след това нейното възстановяване не е било възможно. Това е станало някъде около средата или през втората половина на VI в., за което се съди по намерената през 2018 г. монета на Юстиниан Велики върху втория, по-висок под на северното хипокаустно помещение.

Освен многото фрагменти от битова, трапезна керамика и амфори, любопитна находка е бронзова закопчалка за дървено сандъче с фигура на Херакъл (обр. 4).

След това банята е била изоставена окончателно и започнала да се руши. Постепенно тя се е превърнала отчасти в място за изхвърляне на отпадъци, а материалите от нея – предимно мраморите – започнали да се разграбват от жителите на града. Това се подразбира от многото фрагменти от мраморни подови и облицовъчни плочи, открити при разкопките, както и от само частично запазената мраморна облицовка на басейните и от пода на северното хипокаустно помещение. Така сградата на красивата някога баня е дочакала края на Одесос през 614 г. и постепенно е била засипана от рушащите се стени и от пръстта, която се смъквала надолу по склона.

Бъдещите проучвания, които се предвижда да се направят през 2020 г. в съседния парцел – северно и източно от разкопаната част на банята, вероятно ще допълнят още нейния първоначален план и ще дадат повече данни за уточняване на хронологията на сградата.

A NEW LATE ANTIQUE BATH IN *ODESSOS* (5TH – 6TH C. AD)

Alexander Minchev, Valeri Yotov, Elina Mircheva

Summary

In 2019, as a second phase of an archaeological research held in 2018 in Varna (*Odessos*), at 11 Sofrony Vrachansky Str., the western part (200 m2) of a land plot was investigated (fig. 1). It led to the discovery of two rectangular rooms, connected by an entrance, the eastern section of the first room and the entirely preserved second one, which is apsidal shaped. They both have badly preserved hypocaust systems, constructed by brick-built, stone- and tubular supporting colonnettes (fig. 2). A small floor fragment covered with marble slabs was discovered in the north room only and inside it, there was a second (higher) level with a brick- and roof tiles made floor too.

These architectural remains, combined with the discovered in 2018 spaces helped to establish that this complex was a lavishly decorated bath. It consisted of: warm (*tepidaria*) and hot (*caldaria*) rooms (fig. 3) with marble flooring in its western part; cold rooms (*frigidaria*), having marble plated pools in the east; the sweating room (*laconicum*) with a large oval pool in the central area while the dressing rooms (*apodyteria*) and possibly the main entrance were situated in the southeastern corner. All spaces are connected by means of a long corridor. To the north of it, a large water cistern was situated. The pools in the warm rooms are not preserved.

In the rooms, fragments of late antique pottery, lamps and glass, as well as over 250 copper alloy coins, mainly of 4th – 6th c. AD, as well as a remarkable bronze casket-clasp shaped as Heracles (fig. 4) were discovered. These finds suggest that this late antique bath of *Odessos* has functioned in ca 5th – 6th c. AD. It was partially destroyed and abandoned about the second half of 6th c. AD.

The envisaged for 2020 upcoming excavation in the land-plot north and south of the bath, will help to get more data about its general layout and chronology.

Alexander Minchev, al_minchev@abv.bg
Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

№ 25. КЪСНОАНТИЧНИ СГРАДИ И БАНЯ В ОДЕСОС

Александър Минчев, Валери Йотов, Елина Мирчева

Първото спасително проучване на обекта на ул. „Цариброд“ № 10 в ААР „Одесос – Варна“ бе през 2016 г., когато бе частично разкрита североизточната част на солидна сграда със засводена конструкция и два входа от изток.

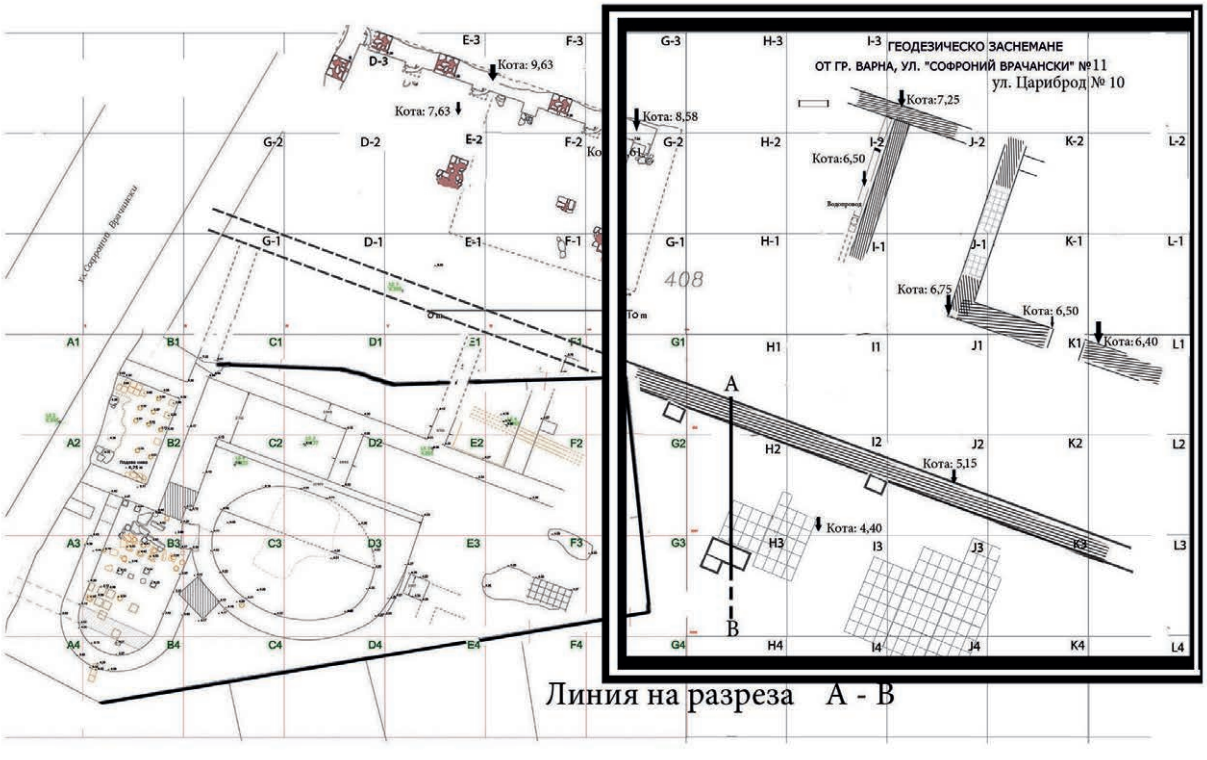
След прекъсване от три години целта на частичното спасително проучване за една седмица през декември 2020 г. бе да се разчисти съвременният насип, за да се разкрият по-ранни структури (антични и средновековни) в източната част на парцела (обр. 1 – 2).

Непосредствено под пода на масивна сграда от XX в. бе разкрит частично зид с посока СЗ – ЮИ с ширина 0,90 м, граден в *opus mixtum*. Долната му част е от големи квадри, а нагоре – от тухли. Зидът по всяка вероятност е северната стена на проучената частично в съседния парцел (южно) късноантична баня.

На кота 4,60 м и на дълбочина 0,30 м от нивото на сграда от XX в. бе разчистена част от подова настилка от големи тухли 0,50 × 0,50 м. Тя е покривала подовете на вероятно две (?) съблекални – аподитерии на спомената баня. Общата площ на разкрития под е около 30 кв. м. Северно от банята бяха разчистени частично запазени зидове, широки 0,75 – 0,85 м, градени в *opus mixtum*, вероятно от две различни сгради. Едната е имала вход от юг и от нея се разкриха части от две правоъгълни помещения.

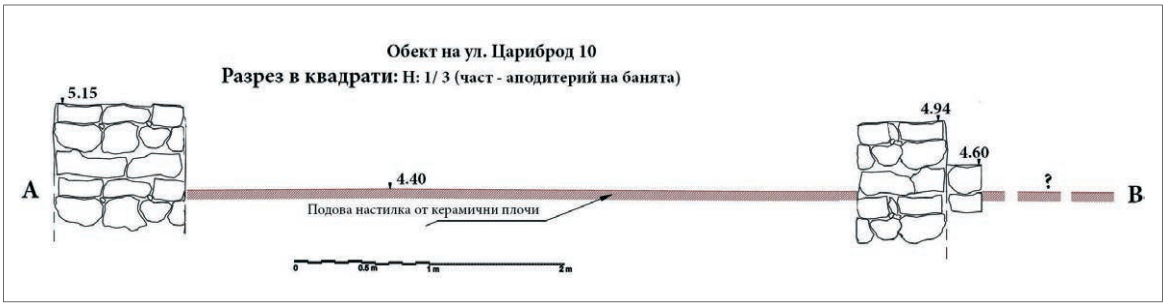
От втората се разкри частично едно помещение с ос север – юг, запазено в северната си част. До западния му зид е долепен водопровод с посока север – юг и от него бе разчистена само част от южната му половина. Тръбите са поставени върху римски тухли и с покрити с каменен кожух широк 0,50 – 0,60 м, граден твърде небрежно от ломен камък с бял хоросан.

На разстояние от 10,10 м от западния зид на тази сграда е източната страница на външния ъгъл на голямата частично проучена през 2016 г. сграда. При разчистването на насипа от XX в. в сектора южно от тази сграда се очертаха петната на стълбовете, които са носели покрива. Разкрита бе и вътрешната страница на същата сграда от запад.

Обр. 1. План на проучения сектор в парцела (в каре); линия на разреза А – В

Fig. 1. Layout of the excavated section of the site (in square); line of the cross-section A – B

Обр. 2. Разрез в квадрати Н 1 – 3 (аподитерий на късноантичната баня, V – VI в.)

Fig. 2. Cross-section in grid squares H 1 – 3 (apoditerium of the late antique, 5th – 6th c.)

При разчистването, направено за очертаване на зидовете на отделните структури в парцела, бяха събрани фрагменти от амфори и капачета за тях, от кухненска и трапезна керамика, от стъклени съдове (главно чаши) и прозоречно стъкло и др. Открити бяха и някои дребни бронзови предмети.

Между находките могат да се отбележат горна част от малоазийска керамична лампа, екзагия с врязана буква N, бронзов пръстен и бронзова закопчалка за сандъче (обр. 3).

Открити бяха и няколко фрагмента от вносни червенолакови съдове от т. нар. фокейска керамика, произвеждана предимно в Мала Азия. Един от тези фрагменти е от паница с щампован кръст на дъното. Открити бяха и малко фрагменти от североафрикански червенолакови съдове, също с щемпелована украса.

Масовият керамичен материал, малкото медни монети и някои от откритите покрай очерталите се две нови сгради споменати находки, позволяват на този етап датировка в късноантичния период (края на IV – началото на VII в.).

Обр. 3. Бронзова фигурална закопчалка за сандъче

Fig. 3. Bronze figural casket-clasp

LATE ANTIQUE BUILDINGS AND BATH IN *ODESSOS*

Alexander Minchev, Valeri Yotov, Elina Mircheva

Summary

In 2019, on a plot of land situated in the southwestern corner of ancient *Odessos* (Varna) where in 2016 a large late antique building was partially excavated, the eastern section (figs 1, 2) of the site was investigated. The goal was to find out are there other ancient structures, in order the research to be continued in 2020.

In the southeastern corner of the site, a solid 0.90 m wide wall was traced built in *opus mixtum*, which runs E – W. It appeared to be the north wall of a recently excavated in the neighboring plot late antique bath (5th – 6th c. AD). South of it, a section of a brick flooring of ca 30 м^2 was cleared up, which belongs to possibly two *apoditeria* of the bath.

To the north of it, two ancient buildings with 0.75 – 0.85 m wide walls built in *opus mixtum* were investigated. Of the first one, two premises with an entrance from south were partially traced.

Of the second building, only part of one room was traced. Next to its western wall, a partially preserved pipeline (water conduit) was discovered. At a distance of 10.10 m to the east of it, the building excavated in 2016 is situated.

Among the finds discovered on the site there are some fragments of Phocaean (LRC) and African red-slip pottery with stamped decoration; a bronze coin weight of one nummus, a bronze figural casket-clasp (fig. 3), etc. Based on these finds and the few found coins, both buildings were dated to the late antique period (ca end of the 4th – beginning of the 7th c. AD).

Alexander Minchev, al_minchev@abv.bg
Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

№ 26. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ОДЕСОС, УЛ. „ПРЕСЛАВ“ № 57, ВАРНА

Валери Йотов, Александър Минчев, Елина Мирчева

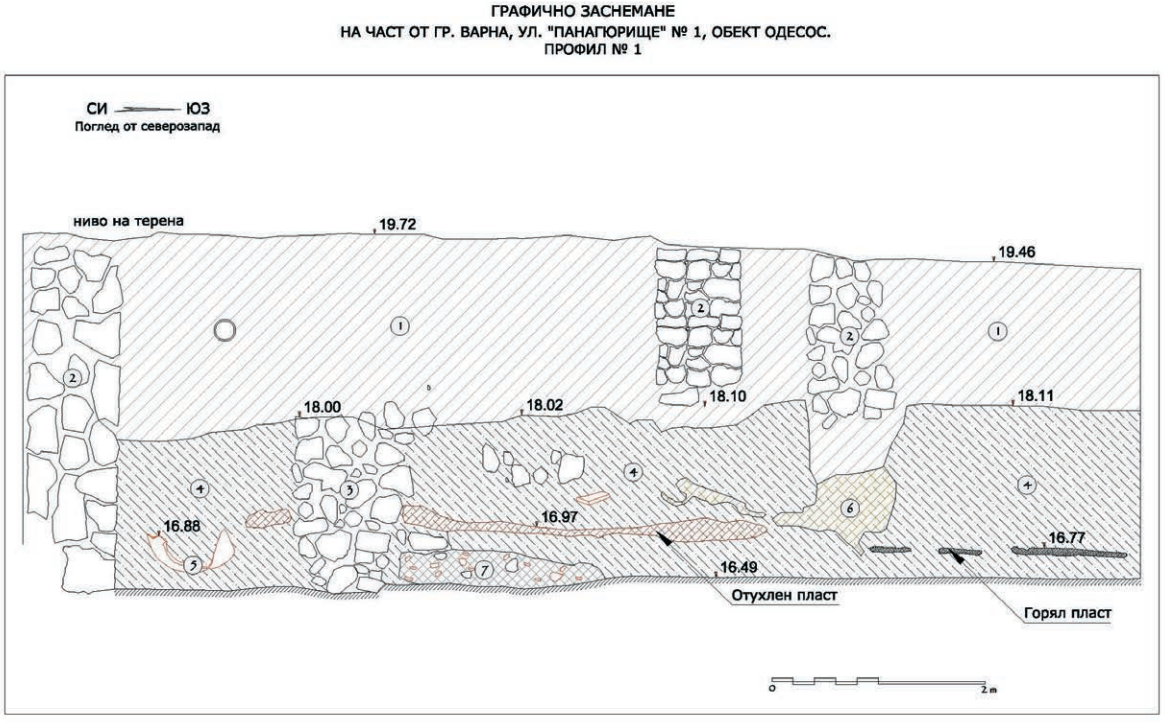
Обектът на ул. „Преслав“ № 57 във Варна е познат още като гранд-хотел „Париж“ (проектиран през 1906 г. от софийския архитект Геро Геров), собственост на Риза бей Халилов. Няколко години по-късно, след пожар, той е възстановен в по-различен силует, по проект на известния варненски архитект Дабко Дабков и надстроен с трети етаж. След 50-те години, до края на XX в. сградата е използвана от Второ районно управление на МВР, както е известна на повечето граждани на Варна.

Обр. 1. Изглед на профил с разрушени структури от XIX в. и късноантичния пласт под тях

Fig. 1. Partial view of the site cross-section with destroyed 19th c. structures and the late antique layer beneath them

През етап I на проучването (март – април 2019 г.) бе установено, че в цялата северна и североизточна част на парцела няма запазени никакви структури, както и културен пласт. Може да се предположи, че ако в рамките на някогашния хотел е имало някакви по-ранни археологически останки, то те са били напълно изгребани при изкопите работи за строителството на неговата сграда.

Обр. 2. Профил на разрушени структури от XIX в. и късноантичния пласт под тях

Fig. 2. Cross-section of the destroyed 19th c. structures and the late antique layer beneath them

След отнемане на строителните разрушения бяха открити отделни полуразрушени основи на зидове от груби необработени камъни със спойка на бял хоросан. Датировката на тези единствени по-ранни масивни структури е от втората половина на XIX – началото на XX в. (т.е. – навярно преди изграждането на хотела).

В същите квадрати, от кота 17,80 до 16,40, бе установен и проучен тънък (около 0,20 м) и силно разбъркан през столетията културен пласт, в който се откриваха основно неголеми керамични фрагменти от периода III – началото на VII в. и доста животински и птичи кости, черупки от миди и щипки от раци. В този силно нарушен културен пласт бяха открити няколко бронзови монети от VI в. и малко други интересни находки.

Обр. 3. Керамична лампа с надпис в негатив (V – VI в.)

Fig. 3. Terracotta lamp with negative inscription (5th – 6th c. AD)

От тях особено внимание заслужават две. Едната е дръжка на римска амфора тип Dressel 24, с печат на гръцки *Ερμίππου* (Хермипос) – името на малко известен производител на дървено масло от Мала Азия от III в. (Opaiţ, Tsaravopoulos 2011, 303 –306; Ruscu 2003, Nos 92 – 93). От Балканите два такива печата са известни от римския град Ромула в провинция Дакия. Другата находка е една двуфитилна керамична лампа (V – VI в.) с релефен надпис в негатив на диска. Интересно е, че той е на латински, но е отпечатан с гръцки букви. Освен това надписът има доста грешки в изписването на думите и затова трудно се възстановява. Възможни са два варианта на библейски текстове. Единият е свързан с писанията на пророк Данаил: песента на тримата отроци (Дан. 3: 88), а другият – с влизането на Иисус Христос в Йерусалим, описано в евангелието от Марко (Мк 11: 9 – 10), както и в тези от Матей и Йоан (четенето на надписа е на д-р Н. Шаранков).

През етап II (септември 2019 г.) бяха извършени изкопни работи за ламели (железобетонни шайби) за укрепване на основите в дълбочина. В траншеите за „ламели“ и след разрушаване на последните подови нива на подземните помещения, се достигна до ниво с подпочвена вода.

Отнемането на пластове в новоразкритите квадрати E 5 – 8 и D 5 – 8 от кота 18,00 м се проследи до изчерпване на напластяванията до кота 16,40 м, където бе установен и характерният за района мергел. Както и при първия етап, бяха установени частично запазени основи на каменни зидове (датиращи от XX в.), градени от груби необработени камъни, свързани с бял хоросан с много пясък, както и два разрушени кладенеца от XIX – началото на XX в.

Макар и непълни, резултатите от проучването на обекта показаха, че в този район на Одесос – недалеч от западната му крепостна стена – не е имало големи и солидни сгради и най-вероятно е бил слабо населен и главно през Късната античност.

Литература

Opaiţ, Tsaravopoulos 2011: A. Opaiţ, A. Tsaravopoulos. Amphorae of Dressel 24 Similis Type in the Central Aegean Area (Chios – Erythrai – Kyme). – Annual of the British School at Athens, 106 (1), 2011, 275 – 323.

Ruscu 2003: L. Ruscu. Corpus inscriptionum graecarum Dacicorum. Hungarian Polis Studies, 10. Debrecen, 2003.

RESCUE EXCAVATIONS IN *ODESSOS*, 57 PRESLAV STR., VARNA

Valeri Yotov, Alexander Minchev, Elina Mircheva

Summary

The investigated site at 57 Preslav Str. in Varna (*Odessos*) is known in the city as grand-hotel "Paris", built in early the 20th century. During the archaeological research, it was established that in the north- and northeastern parts of the plot, there are no structures and cultural remains available. Most probably, the reason is that if there were some archaeoloigical remains, they have been dig out completely during the construction of the hotel.

Only small sections of walls' foundations were found and cleared up, constructed of chopped stones bound with white mortar. These, only earlier structural remains should be dated to the 19th – early 20th c. (i. e. – they existed before the hotel was erected).

In the southern corner of the site, a thin (ca 0.20 m) and much messed up layer with archaeological materials was investigated. The finds there consisted mainly of small pottery fragments of the 3rd – early 7thc. AD (mostly of amphoras and kitchen wares), animal and bird bones, some shells and crab pincers. A few copper alloy coins of 6th c. AD were found as well. However, two of the finds are important.

One of them is a stamped in Greek handle of amphora (Dressel 24 simillis type) with the name of Ἑρμίππου (Hermippos) – an Asia Minor olive oil producer in the 3rd c. AD. In the Balkans, similar amphora stamps have been discovered also in *Romula* (Roman Province of *Dacia*).

The other interesting find is a 5th – 6th c. AD terracotta lamp with negative inscription in relief on the disc. It is in Latin but was written using Greek letters with many mistakes, and refers probably to some Biblical texts. There are two possible readings: one may be a text of Daniel with the Prayer of Azariah, namely the song of the Three Holly children (Dan. 3:88 in the Orthodox bible) and the other one connected to the Entry of Jesus to Jerusalem according to Mark (Mark: 11: 9 – 10). Dr N. Sharankov of Sofia University carried out the reading of the text.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com
Alexander Minchev, al_minchev@abv.bg
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ОДЕСОС, ПОДЗОНА 2, УЛ. „ЦАР СИМЕОН I“, ВАРНА

Валери Йотов

Резултатите от археологическото проучване по линията на ул. „Цар Симеон I“ са по номерацията на сградите, започваща от пешеходната зона в центъра на съвременна Варна в посока юг, към ЖП гарата.

В самото начало на ул. „Цар Симеон I”, между сградите № 1 – 11 бяха разкрити източните страници на масивни каменни структури, които според стратиграфията на проучени през 80-те години на XX в. кули и сектори от късноантичната крепостна стена е възможно да са от сгради в тази част на Одесос (края на IV – началото на VII в.).

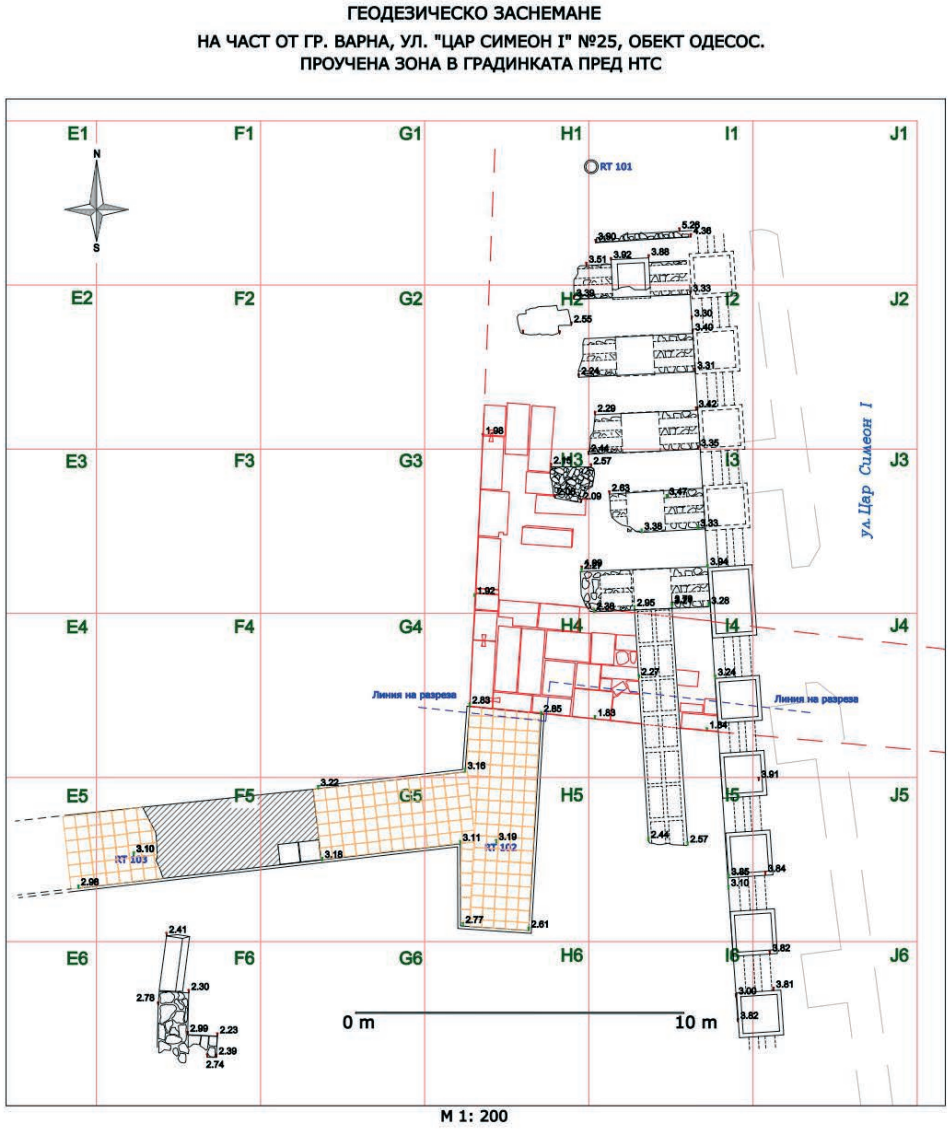
В изкоп за ВиК система на ул. „Цар Симеон I“ № 28 (пред входа на ДЗИ), частично бе разкрит силно разрушен сектор от масивна стена. Разчистеното видимо източно лице на стената е изградено от добре обработени камъни с правоъгълна форма с размери около и малко над 0,40 × 0,20 м.

В градинката западно от ул. „Цар Симеон I“ № 25, на кота 1,90 – 1,98 м бяха разкрити масивни квадри на суха зидария. На повечето от тях има врязани канали от типа „лястовича опашка“ и др., които са служели за свързване. Със сигурност става дума за продължението на крепостната стена, която е била установена под сградата на НТС през 1982 г. Ширина на тази стена е същата – 2,80 м. Според М. Лазаров тази стена се отнася към Късния елинизъм и е преустроена през римската епоха. На този етап от проучването приемаме тази датировка – I в. пр. Хр. и преустройство през II – III в.

Западно от ъгъла на тази крепостна стена се развиват два участъка от друга стена, която е изградена от рустицирани масивни квадри с плоски лица и неголеми по размери добре обработени камъни, свързани с розов хоросан. Най-високо запазената част на тази стена е изградена от тухли (размери 0,30 × 0,30 м), които са запазени в един до два реда. Двата участъка от разкритата стена са конструктивно свързани и може да се характеризират като част от крепостна стена (или укрепителна линия) от късноантичната епоха (IV – VI в.).

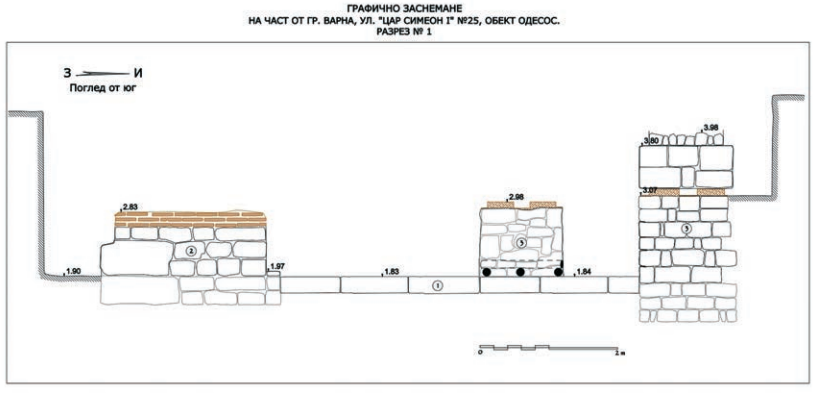
Освен характеристиката на градежа, към такава датировка насочват и откритите, макар и малко на брой, керамични фрагменти, монети, мраморна база на колона и бронзова лампа, които бяха открити в близост до стената на кота около 2,0 м.

Разкритите структури в градинката западно от сградата на НТС най-общо може да се определят като сектор от югозападната част на укрепителната система на Одесос.

Обр. 1. План на проучената зона в градинката пред НТС – Варна. Сектори от антични крепостни стени (I в. пр. Хр./? – VI в.)

Fig. 1. Plan of the excavated section in the garden west of the house of NTS – Varna. Sections of the Ancient Odessos fortress walls (1st c. BC/? – 6th c. AD)

Обр. 2. Разрез на структурите в проучената зона пред НТС – Варна

Fig. 2. Cross-section of the excavated area in the garden west of the house of NTS – Varna

Обр. 3. Бронзова лампа (V – VI в.)

Fig. 3. Bronze lamp (5th – 6th c. AD)

Военен склад, построен през 1832 – 1834 г. и „беглишки хамбар“ от края на XIX в. – непосредствено източно от разкритите антични крепостни стени бяха установени повече от осем конструктивно свързани стени, принадлежащи на една голяма масивна структура. Тази структура е била изградена частично от преизползвани от античните стени камъни, но основно от варовикови квадри с различни размери. Градежът е с използване на сантрачна система (дървени греди със сечение от 0,10 × 0,10 м и повече). Дървените греди са закрепвани с дълги от 0,10 до 0,30 м железни гвоздеи.

С прегледа на писаното в първите броеве на „Известия на Варненското археологическо дружество“, както и от сравняването с планове на Варна от началото на XIX – началото на XX в., става ясно, че сградата е построеният през 1832 – 1834 г. военен склад, който по-късно е бил склад за събиране на натурален данък (разпространеното сред гражданите наименование е „беглишки хамбар“). Тази масивна сграда е съществувала до 1935 – 1936 г.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *ODESSOS*, SUB-AREA 2, TSAR SIMEON I STR.

Valeri Yotov

Summary

During rescue excavation in 2019, in a city garden located west of 25 Tsar Simeon I Str. in Varna, several structures constructed of large stones and also of worked stones and bricks were discovered.

It is certain that the first discovered structure is a continuation of the fortress wall of the ancient polis of *Odessos*, which was excavated in 1982 by M. Lazarov east at the same garden. The width of this wall is the same – 2.80 m. The construction of the wall refers probably to the late Hellenistic period (ca 1st c. BC) and it was reconstructed in the Roman period (2nd – 3rd c. AD).

The second structure is situated to the west of the corner of the the first fortress wall and there are two sections of another wall, which is made of both large stones (the base over the foundations) and the upper part is in *opus mixtum*: smaller, well-worked stones and bricks. The two sections of this wall are structurally connected and can be characterized as part of a late antique fortress wall (or a fortification line) of ca 4th – 6th c. AD.

These solid-built structures discovered in the garden can be defined in general as a section of the south-western part of the fortification system of ancient *Odessos*.

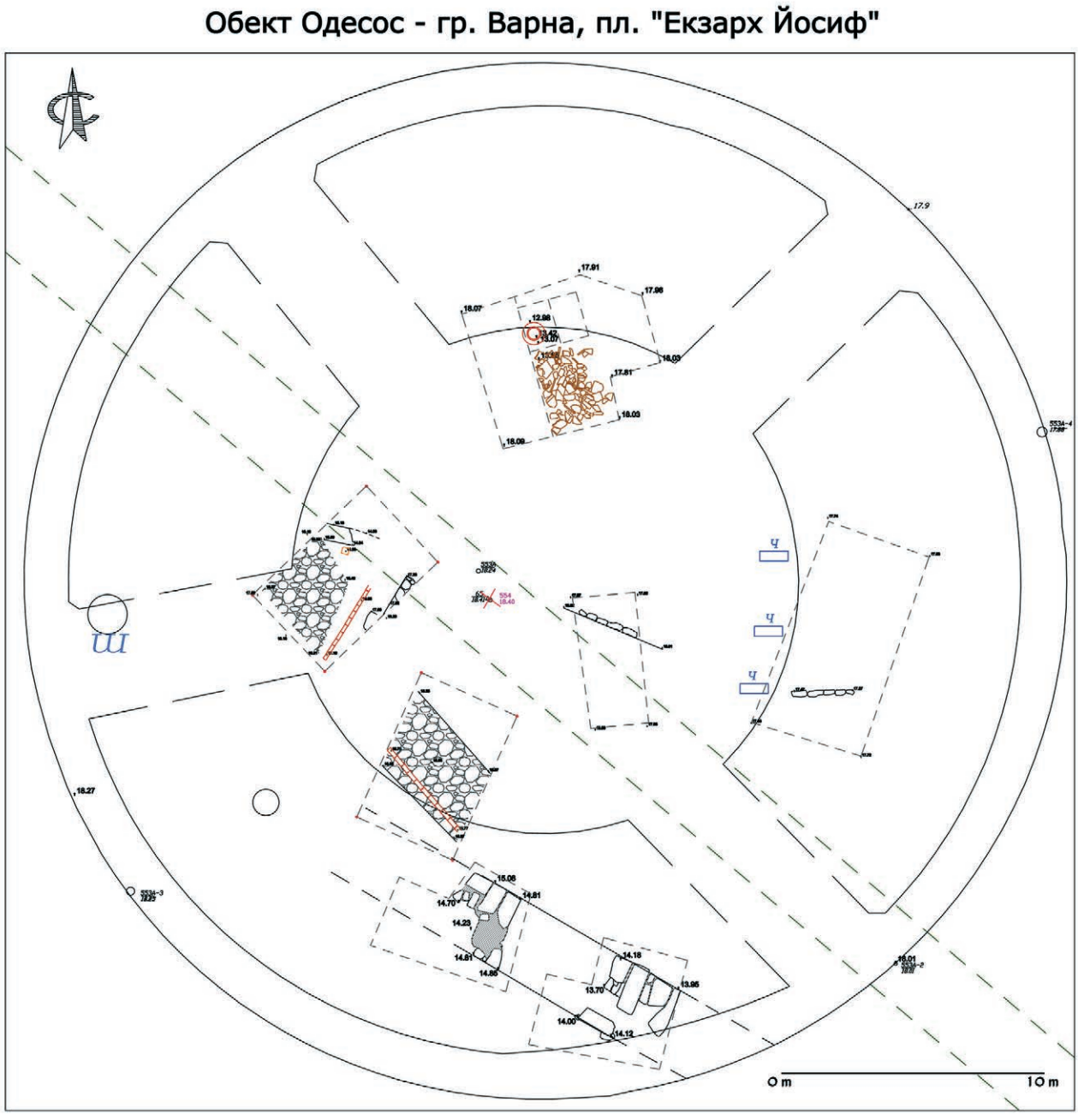
Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com

№ 28. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗТОЧНАТА КЪСНОРИМСКА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ОДЕСОС

Христо Кузов, Михаил Христов, Ася Стефанова

Археологическите разкопки бяха предизвикани от реализирането на проект за естетизация и модернизация на пл. „Екзарх Йосиф“. В рамките на площадното пространство бяха заложени общо седем сондажа, с различна форма и големина, като по този начин се обезпечи покриването на цялата му площ за проверка за наличието на археологически структури (обр. 1). Нивото на материка се открива средно на дълбочина 4,40 – 5 м.

Най-ранните археологически материали от спасителните проучвания в рамките на площада могат да се свържат с предполагаем гроб, разрушен при трасирането на късноримската крепостна

Обр. 1. Общ план на обекта с разкритите археологически структури

Fig. 1. General plan of the site with the discovered archaeological structures

стена. От него произхожда фрагментиран червенофигурен арибаловиден лекит с изображение на митологично същество (сфинкс) и теракотена фигурка на трон (женско божество?), от класическия период.

Най-ранните архитектурни останки са разкрити в югозападната част на площадното пространство. Тук е разкрита крепостна стена с посока ЮИ – СЗ (обр. 2). Градежът е силно обезличен, като само в малък участък е съхранен сегмент от него с изцяло запазена широчина. Крепостният зид е изграден при външната си лицева част от квадри с различни формати, подредени надлъжно и напречно една до друга, в система „биндер-лойфер“. Споени са с бял хоросан, смесен с едро натрошена строителна керамика. На това място няма податки за метални свръзки от типа „лястовича опашка“, каквито се наблюдават в други проучвани участъци. Използваните квадри са с ширина около 0,60 м и дължини от 1,20 до 1,67 м.

Стената е заложена направо върху материка и не пресича по-ранни архитектурни останки. На места теренът е предварително подравнен чрез вкопаване и подзиждане на суха зидария от по-малки

Обр. 2. Източната късноримска крепостна стена на Одесос

Fig. 2. The east late Roman fortress wall of Odessos

грубо обработени камъни без спойка под първия ред квадри. Вътрешното лице е оформено от по-малки обработени каменни блокчета. Пространството между двете лица на крепостния зид е запълнено с емплектон от малки камъни, обилно залети със същия хоросан. Стената е широка 2,80 м. Максималната ѝ запазена височина е до 1 м. Изграждането на укрепителната система е през втората четвърт на IV в., а периодът на систематичното ѝ демонтиране започва най-общо във втората половина на V в.

Следващите като хронология структури се отнасят към Късната античност V – VI в. Това са стени на сгради от ломени и полуобработени камъни на глинена и калова спойка. Едната разкрита стена от сграда, изградена от каменна зидария, е с ширина 0,60 м (обр. 3). Подовото ниво на сградата е маркирано от няколко фрагментирани тухли, положени на терена без подложка.

Разкри се и по-ранно ходово ниво, маркирано от две запазени каменни плочи. С това ниво кореспондира зид от ломени камъни на калова спойка. Той е еднолицев и вероятно помещението, на което е принадлежал, е било вкопано в терена.

Северно от зидовете беше разкрито струпване на керемиди. При демонтирането им не беше регистрирано обособено подово ниво или масивни структури, но бяха открити значителни количества железни пирони. Непосредствено северно от струпването на покривна керамика, *in situ* беше разкрит долиум, вкопан в горял пласт. Струпването на покривна керамика се отнася към сграда от VI в.

Следващите структури регистрирани при проучванията се отнасят към периода на османското владичество. Тук са обособени три фази на обитаване в зоната.

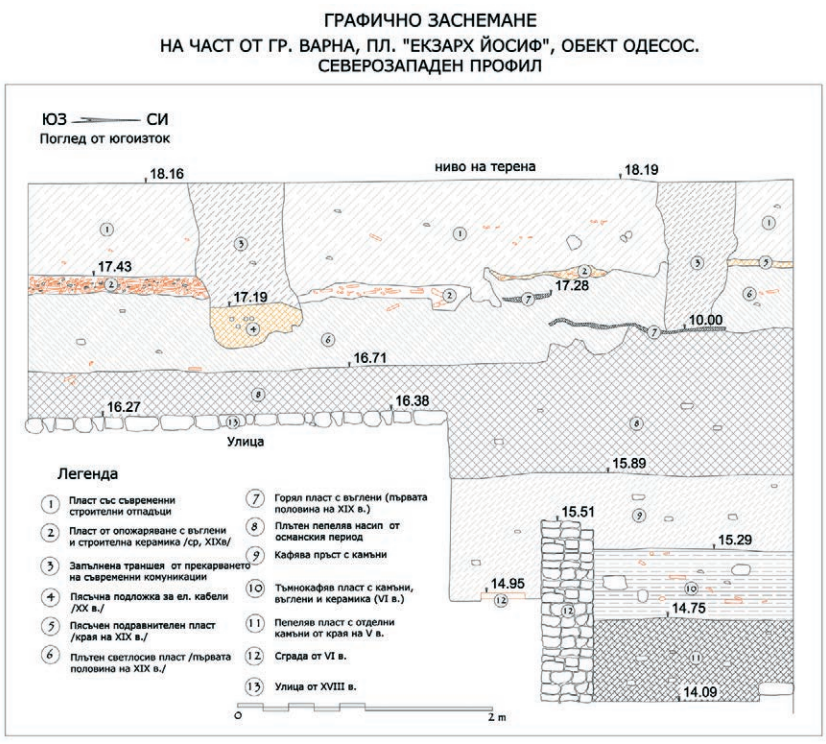
Към първата фаза се отнася много добре съхранена улица. В разкритата си част улицата е с посока ЮИ – СЗ. Разкрита е средно на 2 м дълбочина от нивото на съвременния терен. Улицата е положена върху пласт тъмна сиво-кафява пръст, с минимално количество археологически материали от Късната античност и османския период. Изградена е така, че средната ѝ част е най-ниска, като наподобява улей за събиране и оттичане на атмосферните и отпадни води. Настилката е от силно набити в терена камъни, ограничени от двете си страни с бордюр, изграден от сравнително добре оформени масивни камъни. Такива камъни са поставени и по осевата линия на настилката. Ширината на улицата варира от 2,70 до 2,90 м. Периодът на изграждането ѝ, на база на керамиката, може да се постави в XVII – XVIII в., а застрояването с постройки върху нея – след руско-турската война от 1828 – 1829 г., при отстраняването на пораженията, понесени от града по време на бомбардировките.

Структурите от втората строителна фаза са свързани с възстановяването на част от градската инфраструктура с изграждането на това място на три керамични тръбопровода. Два стоят стратиграфски над и пресичат трасето на улицата. Двата са изградени старателно от керамични тръби обмазани с бял хоросан при муфите и се ползват за питейна вода, докато третият е без хоросан и вероятно може да е имал канализационна функция. С отлагания от покривна керамика и много въглени и пепел, добре видими в профилите, е маркирано опожаряването на града по време на Кримската война през 1854 г. С новото възстановяване на живота на това място след пожара могат да се свържат следите от жилищни сгради, изградени от камък на калова спойка. Те се отнасят към втората половина – края на XIX в. В тези градежи са преизползвани като строителен материал квадри от късноримската крепостна стена.

От контекста на разкритите частично помещение и прилежащото му подово ниво произхождат три устия от късноантични амфори, попадащи в два типа – от първата половина на V в. и средата – втората половина на същото столетие. На подовото ниво на сградата е открито устие, което се отнася във втората половина на V – началото на VI в.

На същото място, под нивото на фундиране на зида, на нивото непосредствено над материка, е открит фрагмент от устие на дълбока конична паница с некачествен червен лак. Появата на типа се поставя във втората половина на II в., като е в активна употреба до края на III в.

От пласта, отложен след демонтирането на крепостната стена, произхожда устие и шия на амфора от втората половина – края на VI в. В близост е намерен и фрагмент от малка полусферична купа с вертикално устие и оребрен преход към дъното, покрита с висококачествен червено-кафяв лак. Купата се отнася към групата на полусферичните оребрени купи. Идентични съдове са отнесени към края на I в. и началото на II в.

Обр. 3. Североизточен профил в квадрат 1

Fig. 3. Northeast cross-section in grid square 1

Трапезната керамика от Късната античност е съвсем ограничена като количество. Характерен фрагмент от паница произхожда от пласт, намиращ се между материка и единия зид. Формата се датира във втората и третата четвърт на VI в.

По-голяма концентрация от кухненска керамика от Късната античност е регистрирана в опожарен пласт, в които е разкрит *in situ* долиумът. В контекста на този пласт са открити две гърнета от типове, широко срещани в Късната античност. Първият се датира около и след средата на VI в., а вторият – през V – VI в.

От проучванията произхожда керамика и от османския период. Открива се силно фрагментирана в компрометирани пластове, поради перфорациите и насипванията на пръст с цел нивелация на това пространство. Керамиката от доосвобожденския период е представена преди всичко от съдове за съхранение и ограничено количество трапезна керамика с глазура от типове, характерни за Варна от периода XVI – XIX в.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE EASTERN LATE ROMAN WALL OF *ODESSOS*

Hristo Kuzov, Mihail Hristov, Asya Stefanova

Summary

The earliest archaeological materials from the rescue excavations were found in an alleged grave destroyed during the laying of the late Roman fortress wall. The finds were a red-figure aryballos-shaped *lekythos* with a depiction of a sphinx and a terracotta figurine of goddess on throne (?), both from the Classical period.

The earliest part of the fortress wall was a SE – NW orientated segment. The stone blocks on the outer face were arranged longitudinally and transversely side by side in the "Binder-Läufer" system. The inner face is made of smaller and shaped stone blocks. The construction of the fortress wall took place in the second quarter in the 4th c. AD.

The later structures were dated back to the 5th – 6th c. AD. Those were buildings constructed of roughly worked stones and clay and mud bonding.

The latest remains studied during the excavations were from the Ottoman period of Varna. A well-preserved street dated back to the 17th – early 19th c. was discovered. In a later period three ceramic pipelines and dwellings were built above it. They were dated back to the second half of the 19th c.

Hristo Kuzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg
Mihail Hristov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com
Asya Stefanova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

№. 29. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ОХРИД“ № 1, ВАРНА

Христо Кузов, Михаил Христов, Ася Стефанова

Преди началото на археологическите разкопки бяха демонтирани с изкопна техника бетонови носещи елементи от съществуващата сграда. След отстраняването им се установи, че теренът под тях е само частично незасегнат от по-ранните строителни интервенции. Предвиденият за ново строителство парцел е с неправилна трапецовидна форма, почти правилно ориентиран по световните посоки, с дълга ос по линията С – Ю.

В цялата южна половина на парцела културният пласт е унищожен от строителни работи през последното столетие. Преди началото на спасителното археологическо проучване бяха избрани два сектора, в които имаше индикации за запазени културни напластявания. Това са северната и източната части на парцела. Там заложихме по един квадрат, съобразен с възможностите на терена подобни разкопки да се разгърнат по безопасен начин, предвид градската среда със сгради и високи насипи наоколо. Така бяха проучени оцелелите структури, запазени на нивото на материка.

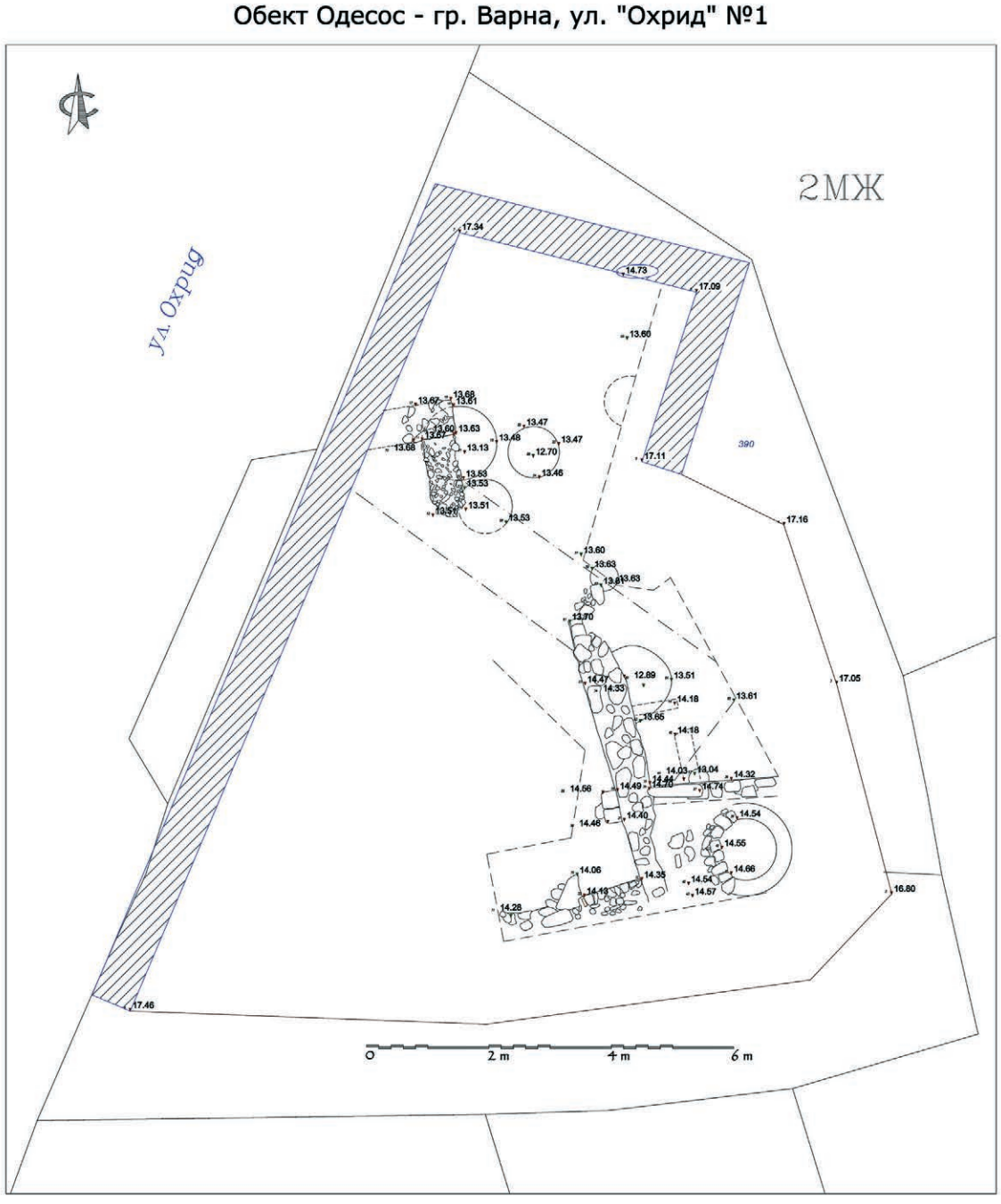
В северната част на парцела беше заложен квадрат № 1. От три страни той е напълно съобразен със запазените основи и стени на избените помещения от съборената сграда. Стените бяха запазени поради необходимостта от укрепване на терена около археологическите разкопки. Те са фундирани до към 1 м над нивото на стерила. Това е приблизителната дебелина на съхранения на това място културен пласт. От най-ранните регистрирани структури в квадрата са проучени две сметни ями. Съдържанието им е от елинистическа битова и амбалажна керамика, кости от животни, пепел, въглени, мидени черупки и камъни. Диаметърът на ямите е 0,95 и 1,20 м. Тяхната датировка е между края на III – I в. пр. н.е., на базата на откритите керамични находки. Ямите са вкопани в материка. В план те са кръгли и имат по-силно или по-слабо изразена камбановидна форма.

Хронологически и стратиграфски следващата структура регистрирана в квадрата е част от ъгъл на сграда. Зидът в южно направление е напълно унищожен от интервенции в османския периоди в по-ново време. Разкритите участъци принадлежат на: източната стена със съхранена дължина 1,89 м и северна стена с проследена дължина 0,70 м. Ширината на зидовете е 0,55 – 0,60 м. Северната стена е съхранена в един ред, а при източната – само подложката от едър чакъл за основата. Използван е обработен и ломен камък на спойка от жълта глина.

Предвид материалите от контекста на сградата, тя следва да се отнесе към ранноримската епоха. Сградата е фундирана така, че частично разрушава една от елинистическите ями.

Квадрат № 2 е заложен в източната част на обекта и изцяло обхваща достъпната там площ за проучване. Регистрираните по време на проучването структури се отнасят към елинистическия, римския и османския периоди.

Регистрираните тук структури принадлежат на три епохи. Към първата епоха причисляваме, останки на сгради от три строителни периода, като и трите структури се отнасят към периода на Елинизма и се датират III – II в. пр. н. е. По-различно е ситуацията със стратиграфската позиция на запазеното помещение от последния етап на обитаване. Тя го отнася към по-късен период. Той следва да се отнесе към римската епоха, но, поради липсата на сигурни датиращи материали от неговия контекст, това предположение е условно. Градежите от различните строителни периоди са изградени от грубо обработен камък на калова или глинена спойка, като в зидарията на някои са вложени фрагменти от строителна керамика.

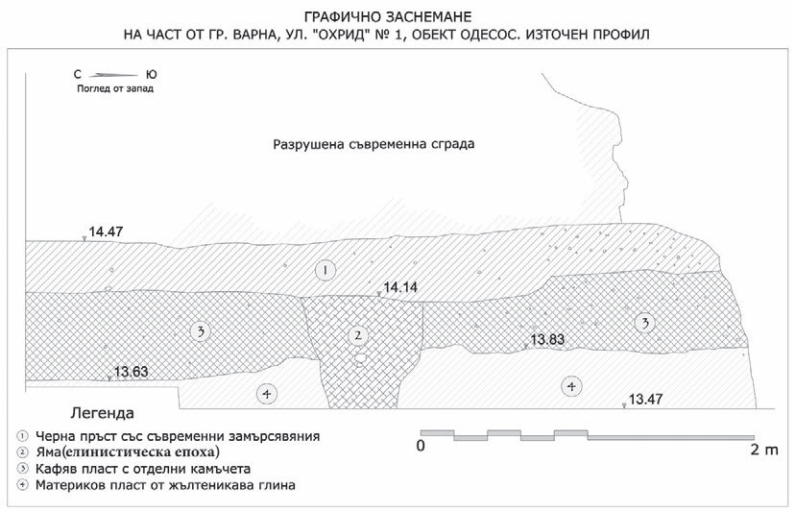
Обр. 1. План на разкритите археологическите структури

Fig. 1. Plan of the excavated archaeological structures

Установиха се серия вкопавания от османския период, които са унищожили освен по-ранни градежи, така и по-ранни сметни ями от периода на Елинизма. Най-късните структури, представени от сметни/ септични ями, се датират най-общо към XVII – XIX в. Част от тях са само вкопани, а други – и със следи от подзиждане.

В рамките на проучения обект почти напълно липсват зони с некомпрометирана стратиграфия както поради перфорациите от септични ями, датирани от XVII – XIX в., така и в резултат на строителните активности от следосвобожденския период. Това е и причината от проучената зона да разполагаме с ограничено количество диагностични керамични фрагменти, които биха били полезни при датирането на разкритите структури, особено предвид липсата на нумизматични находки.

От обекта произхождат общо около 450 керамични фрагмента, като основната част от тях се отнасят към периода на Елинизма (около 90%). Втората голяма група керамични фрагменти произ-

Обр. 2. Източен профил на квадрат 1

Fig. 2. Eastern cross-section of grid square 1

Обр. 3. Елинистически и римски структури

Fig. 3. Hellenistic and Roman structures

хожда от частично проучени или разрушени в по-ново време септични ями от османския период и само три фрагмента могат да се отнесат към късноримския и ранновизантийския период.

Големият процент елинистическа керамика се дължи на няколкото цялостно и частично проучени ями. Материалите в тях са силно фрагментирани. Често фрагментите са с размери около и под 2 см, но произхождат от малък брой съдове, което неизбежно увеличава общият брой на фрагментите от един контекст и исторически период. За сметка на това керамичните фрагменти от османските септични ями, макар и под 10%, са със значително по-големи размери, т.е. реалното съотношение между двете групи керамика вероятно е около 3:1 в полза на елинистическата.

Хронологията на структурите в северната част може да се определи чрез материалите от двете ями, които са или синхронни, или много близки като период на употреба. Сред тях се открояват две купи с черен фирнис. Подобни на тях от Атинската агора се датират в периода 300/275 – 250 г. пр. н. е.

От разрушената южна яма произхожда столче от кантарос, което намира паралел отново сред материалите от Атинската агора, отнасящ се към 285 – 275 г. пр. н. е. В същата част на сектора е открит и фрагмент от сфероиден съд с канелюри и ниско пръстеновидно столче, покрит отвън с черен фирнис. Той напомня на елинистически кантарос с окръглено тяло отново от Атинската агора, датиран към 250 – 225 г. пр. н. е.

Тези наблюдения показват, че изграждането на зида, изграден върху разрушената южна яма, трябва да се постави най-рано към края на втората или в третата четвърт на III в. пр. н. е.

За изясняване на хронологията на структурите в източната част е от значение датата на разрушаване на стратиграфски най-ранния зид. Последният е разрушен в северната си част от яма, в запълнителя на която са открити фрагмент от устие на амфора от Синопе, отнесена около третата четвърт на III в. пр. н. е., както и фрагмент от устие с шия и част от дръжка на амфора от о. Кос. Амфората може да се датира в края на III – първата половина на II в. пр. н. е.

От друга страна това ни дава идея за изграждането на зида, вероятно в началото III в. пр. н. е. Аргумент за подобно предположение е дъно от амфора с ниско биконично краче, открито от вътрешната страна на зида. То е подобно на дъно от Хераклея Понтика, открито при проучвания в района на Одеса и датирано в края на IV в. пр. н. е. – началото на III в. пр. н. е.

За датирането на следващия в хронологическо отношение зид, който частично инкорпорира

по-ранния и е перпендикулярен на него, е от значение фрагмент от дълбока купа покрита с нискокачествен фирнис. Купи с идентичен профил и сходни характеристики от Атинската агора са отнесени към 175 – 150 г. пр. н. е. По този начин можем да отнесем изграждането на зида в рамките на втората четвърт на II в. пр. н. е.

Към периода около началото на новата ера може да се отнесе дъно от колхидска (?) амфора, както и дълбока конична паница с червен лак. Подобни паници са познати от контексти от първата половина на I в. на Атинската агора.

Късноантичната керамика е представена съвсем ограничено, като такава е регистрирана само в източният сектор. Открит е фрагмент от стена от амфора LRA 4, както и стена и малка част от дъното на фокейски (Late Roman C) паници, отнасящи се към форма 1 и форма 2, датирани в края на IV в. и първата полоевина на V в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT 1 OHRID STR. IN VARNA

Hristo Kuzov, Mihail Hristov, Asya Stefanova

Summary

From the earliest structures in the northern part of the site two waste pits were studied. Their content was Hellenistic household ceramics, amphorae, animal bones, ash, charcoal and mussel shells. The pits were dated back to the 3th – 1st c. BC. They were dug in the sterile. The chronologically next structure is the investigated part of a building's corner, which overlaps one of the pits. The building was constructed of stones with yellow clay bonding. On the basis of the excavated materials the building is dated to the early Roman period.

The studied structures in the eastern part of the site belonged to three different periods. The first one was between the 3rd – 2nd c. BC and the survey showed building's remains from three different construction phases. From the last phase of that first period we found a room that we assume was from the Roman era, but the material that could confirm our chronological proposition is insufficient and the question remains open. The constructions of all three building periods are made of stones with mud or clay bonding.

A series of digging from the Ottoman period, which had already destroyed some of the earlier structures, were discovered. Those were waste pits/septic tanks. Some of them were lined/coated with stones. All the pits and tanks were dated back to the 17th – 19th c.

Hristo Kuzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg
Mihail Hristov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com
Asya Stefanova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

№ 30. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „Л. ЗАМЕНХОФ“ № 22, ВАРНА

Мария Манолова-Войкова

Парцелът, в който беше проведено археологическото проучване (обр. 1), попада в район, където през IV – V в. се е намирал един от некрополите на Одесос. В непосредствена близост е минавало трасето на градската крепостна стена, построена през IV или началото на V в. и използвана до 20-те години на VII в. До началото на XX в. там е била турската махала на Варна.

През 2018 г. на мястото бяха проведени сондажни разкопки, при които не бяха установени гробове от некропола, антични или средновековни сгради и архитектурни съоръжения (фортификационни, водоснабдителни или др.).

През 2019 г. изкопните работи продължиха в дълбочина до проектната кота за фундаментна плоча на бъдещата сграда. Те се извършиха под наблюдение на археолог и потвърдиха липса на археологически обекти.

Обр. 1. Разположение на обекта спрямо съседните проучени имоти

Fig. 1. Location of the site and adjacent excavated plots

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 22 L. ZAMENHOF STR., VARNA

Mariya Manolova-Voykova

Summary

In 2018, within the site trenches were made and no traces of archaeological structures have been discovered.

The excavations continued in 2019 reaching in depth the planned elevation of the foundation slab for the future building (fig. 1). They were carried out under the supervision of an archaeologist and confirmed the lack of archaeological structures and artefacts.

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 31. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДЕБЪР“ № 22, ВАРНА

Мария Манолова-Войкова

Парцелът, в който беше проведено археологическото проучване, попада в район, където през IV – V в. се е намирал един от некрополите на Одесос. В непосредствена близост е минавало трасето на градската крепостна стена, построена през IV или началото на V в. и използвана до 20-те години на VII в. До началото на XX в. там е била турската махала на Варна.

През 2018 г. на мястото бяха проведени сондажни разкопки, при които не бяха установени гробове от некропола или антични и средновековни сгради и архитектурни съоръжения (фортификационни, водоснабдителни или др.).

През 2019 г. изкопните работи продължиха в дълбочина до проектната кота за фундаментна плоча на бъдещата сграда. Те се извършиха под наблюдение на археолог и потвърдиха липса на археологически обекти.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 22 DEBAR STR., VARNA

Mariya Manolova-Voykova

Summary

In 2018, within the site trenches were made but no traces of archaeological structures have been discovered.

The excavations continued in 2019 reaching in depth the planned elevation of the foundation slab for the future building. They were carried out under the supervision of an archaeologist and confirmed the lack of archaeological structures and artefacts.

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 32. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДРАГОМАН“ № 22, ВАРНА

Мария Манолова-Войкова

Археологическото проучване се проведе на място, което се намира в северозападната периферия на ААР „Одесос – Варна“. Най-близките документирани недвижими културни ценности са крепостна стена и порта (?) от Късната античност (IV – VII в.) и част от антична улица, разкрита югоизточно от парцела. При изкопни работи на намиращия се от запад площад „Независимост“ са откривани гробове и гробни съоръжения от Античността и от XIX в.

Къщата, която попада в предвидения за застрояване парцел, е обитаема. Основите и мазата са вкопани на дълбочина 3 метра под нивото на ул. „Драгоман“.

Проучването беше извършено чрез сондаж в избеното помещение. Изкопът е широк 1,50 м, дълъг 2,50 м и дълбок 2,0 м. Достига до предвижданата проектна дълбочина (около 5,50 м) на фундаментната плоча на бъдещата сграда. Не бяха установени никакви антични, средновековни или модерни архитектурни структури, нито следи от по-старо човешко присъствие или дейност.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 22 DRAGOMAN STR., VARNA

Mariya Manolova-Voykova

Summary

In the plot at 22 Dragoman Str., designated for future construction works, a modern house still exists and is being inhabited. The foundations of its basement are dug down to 3 m below the walking level of Dragoman Str.

The survey was conducted by means of a trench dug into the basement floor. During the survey no ancient, medieval or modern archaeological structures have been identified, nor were there any other traces of pre-modern human presence or activities.

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „САН СТЕФАНО“ № 25, ВАРНА

Васил Тенекеджиев, Мария Манолова-Войкова

Във връзка със строителни дейности в имот, намиращ се в УПИ VI – 912 от кв. 64 по плана на 8-ми микрорайон, гр. Варна, ПИ с идентификатор №10135.1507.912 и адрес: ул. „Сан Стефано“ № 25, гр. Варна и съответно попадащ в централната част на ААР „Одесос – Варна“, беше проведено спасително археологическо проучване. До края на 2019 г. беше разкопана приблизително половината от площта на обекта.

В резултат на теренното проучване беше разкрита частично запазена антична улица, разположена непосредствено до източната граница на обекта (обр. 1). Улицата е кардо, с леко отклонение на северозапад – югоизток. Останки от нея се проследяват в целия парцел, но по-запазена е само най-южната част (обр. 2).

Хипотетичното продължаване на улицата на север показва, че тя би трябвало да достигне до южната фасада на римските терми на Одесос и по-конкретно до източния край на апсидата на калдария. Прави впечатление, че кардото не е в една ос със сградата, а е разположено под лек ъгъл спрямо нея.

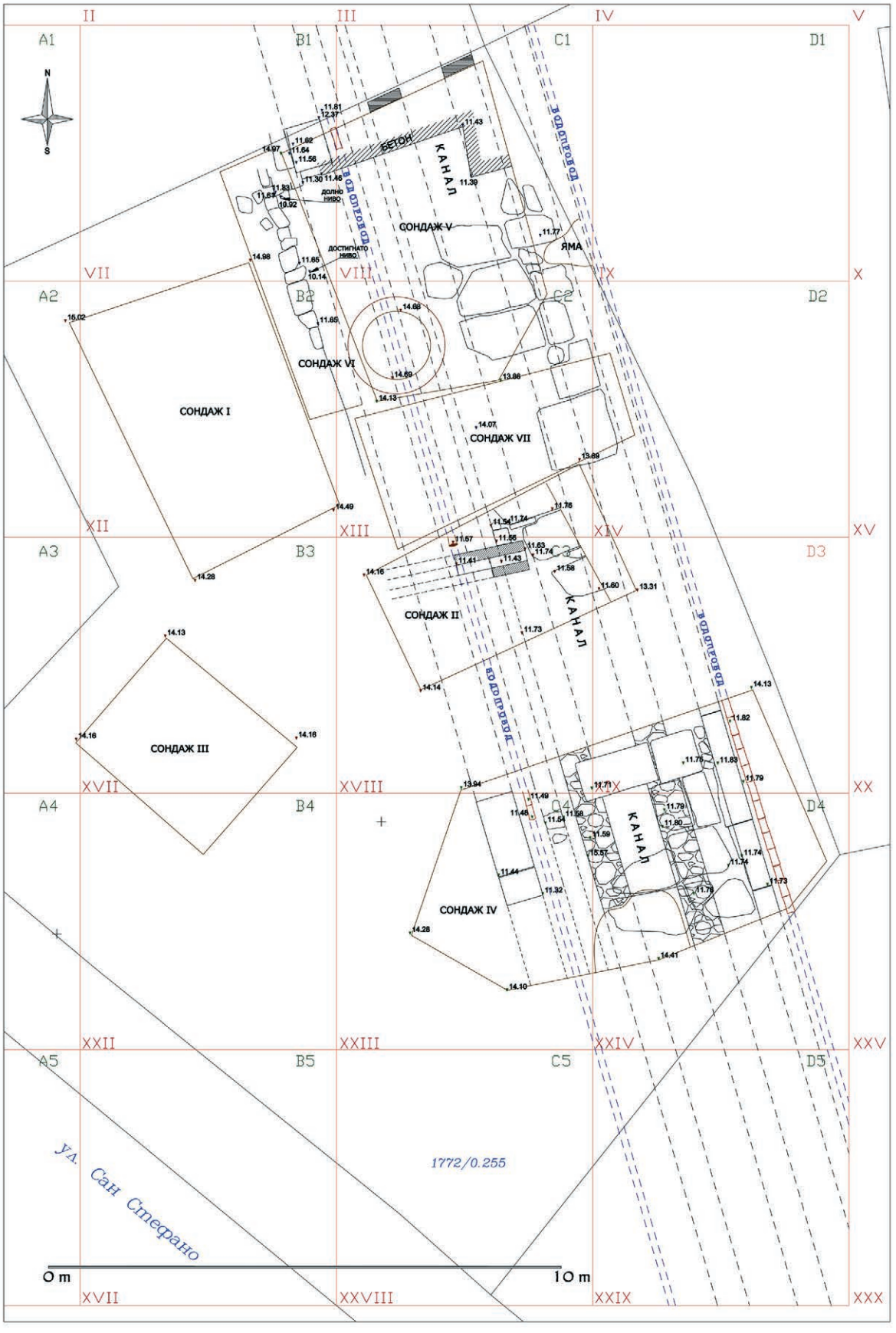
Улицата е изградена прецизно. Настилката се състои от каменни плочи с приблизително правоъгълни очертания и различна големина. Те са поставени в три редици. Средната е от по-големи плочи с дължина между 1,20 и 1,80 м и ширина между 0,60 и 0,85 м. Те покриват зидан отходен канал. Страничните две редици са от по-малки плочи (страните им варират между 1 и 0,75 м). От външните страни на улицата плочите са рамкирани от бордюри, направени от варовикови блокове. Ширината им е 0,40 м, а дължината – различна (двата най-добре запазени блока са дълги съответно 1,97 м и 1,16 м).

Общата ширина на улицата (включително с бордюрите) се реконструира хипотетично на около 5 м. На нито едно място обаче кардото не е запазено напълно от бордюр до бордюр, като точното местоположение на западния от тях не е установено със сигурност. Горното ниво на каменната настилка е с кота 11,70 – 11,75 м и приблизително на 3 м под съвременния терен. Дебелината на плочите е около 0,20 м.

По централната ос на улицата, под настилката е изграден канал, запазен най-добре в южната част на обекта (обр. 3). Той е широк 0,80 – 0,90 м и дълбок 0,85 м. Дъното е на кота 10,68 м. Стените на канала представляват двулицеви зидове, широки 0,60 м. Те са с масивна зидария от ломени камъни с по-грижливо оформени лица и споени с бял хоросан. Стените и дъното на канала са обмазани с розов хидрофобен хоросан.

Приблизително в средата от разкритата част от улицата (кв. С 3) бяха открити два варовикови блока, издялани и поставени така, че да оформят улей на малък канал с ширина 0,18 – 0,20 м и дълбочина 0,25 м. Той е перпендикулярен на кардото и се влива в главния канал от запад. На този етап не се знае откъде идва допълнителният канал.

От двете страни на улицата беше открит по един керамичен водопровод. Фрагменти от западния се намират по цялата дължина на обекта. Източният е видим само в южния край, тъй като пò на север тръбата влиза под източната граница на имота. За сега няма археологически данни дали двата водопровода са функционирали едновременно. В източната тръба бяха намерени една

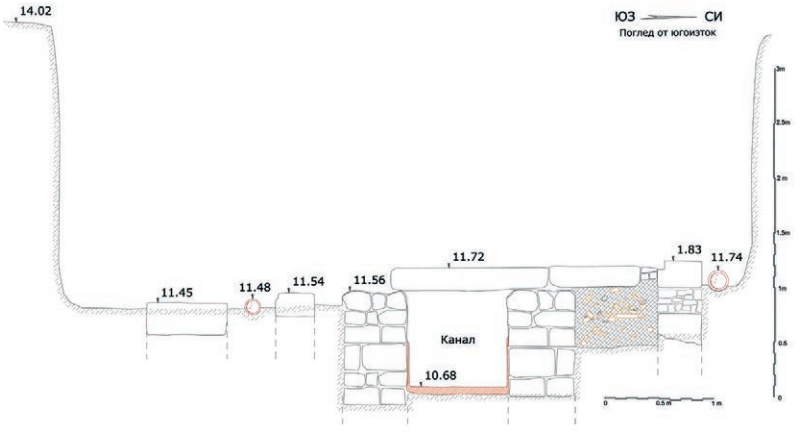
Обр. 1. Общ план на проучената площ (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the excavated area (author M. Valchev)

Обр. 2. Общ изглед към южната и най-добре запазена част на кардото

Fig. 2. General view of the cardo's southern and best-preserved part

Обр. 3. Разрез на кардото с канала и водопроводните тръби (автор М. Вълчев)

Fig. 3. Cross-section of the cardo with the sewer and the pipes of the water conduits (author M. Valchev)

до друга две керамични чаши (III – IV в.), които са предизвикали запушването ѝ.

До края на този етап от разкопките не бяха открити сгради или други съоръжения около античната улица. Изключение прави една лошо запазена стена с посока север – юг, от запад до улицата в най-северната част на парцела. Стената достига само до нивото на уличната настилка, но не е изключено това да е резултат от покъсно разграбване на камъните за строителен материал. Зидарията е от грубо оформени блокчета на кал, но е с много лошо качество, с неравни редове. Функцията на стената остава неизвестна.

В разкопаната зона от обекта беше достигнато до около 3 – 4 м от съвременния терен (който е неравен). Почти навсякъде културните пластове са силно компрометирани от по-късни намеси и най-вече от строителната дейност в началото на XX в. Различна е ситуацията само в местата, където е запазена настилката на античната улица. Под нея пластовете са непокътнати. В тях обаче до момента са открити само малки и безлични фрагменти от късноримска керамика, която не може да се датира по-прецизно. Изключение правят двете керамични чаши, споменати по-горе. Те обаче имат твърде обикновена форма, употребявана в дълъг период от време и също не допринасят за по-точно датиране на археологическите структури.

Градежът на канала и оформлението на настилката са много прецизни и изглеждат изпълнени според единен първоначален проект. Това, както и масовият материал, засега датира изграждането на кардото в към III – IV в. Две открити монети под покривните плочи обаче, както и някои следи от преправки в настилката, показват, че вероятно улицата е използвана поне до късния V в., когато е била ремонтирана. Тези изводи все още не са окончателни.

В разкопаната част от обекта бяха открити няколко ями. Повечето са септични и се отнасят към XVIII – XIX в. Една по-ранна яма е частично запазена над античната улица в кв. С1. Тя не е проучена напълно, защото продължава под източната граница на имота.

Ямата е запълнена с тъмна пръст, въглени, животински кости и изобилно количество желязна шлака, което дава основание да се предполага наличие на металургична пещ в близост. Заедно с тези отпадъци, в пълнежа на ямата са отложени фрагменти от съдове, които най-общо биха могли да се датират към периода от втората половина на XII и първата половина на XIII в.: кухненски и трапезни съдове изработени на крачно грънчарско колело; белоглинена глазирана трапезна керамика с рисувана украса клас IV (по J. Hayes) – производство на Константинопол; червеноглинена трапезна керамика с рисувана украса; фрагмент от ранно сграфито; фрагментирано червеноглине-

но блюдо с „петниста“ украса; фрагмент, покрит със слюдеста ангоба; фрагменти от амфори типове I и III (по N. Günsenin).

В насипите на обекта бяха открити без ясен контекст различни археологически материали, датиращи от II – III до края на XIX в.: керамика; дребни метални предмети (например средновековна бронзова катарама) и т.н. Сред находките са и малък брой бронзови монети: римски, ранно- и средновизантийски. По-ранните материали са рядкост (отделни малки фрагменти от керамика с черен фирнис и оловна монета от I в. пр. Хр.). Това може да се обясни с предположението, че по-ранни пластове вероятно са запазени по-дълбоко от достигнатата досега дълбочина.

Разкопките не са приключили. Предстои да бъдат продължени през 2020 г. до пълното проучване на обекта.

RESCUE EXCAVATIONS AT 25 SAN STEFANO STR., VARNA

Vassil Tenekedjiev, Mariya Manolova-Voykova

Summary

The excavations were conducted in connection with construction works for a new building at 25 San Stefano Str. which is located in the central area of Architectural and Archaeological Reserve "*Odessos* – Varna". By the end of 2019 only one phase of the excavations has been completed, with approximately a half of the site explored.

Presently, only one significant archaeological structure has been discovered. This is a well-constructed street most probably from the late Roman period (fig. 1). It is a *cardo* which, if continues northward without change in direction, would reach the southern facade of the large Roman thermae of *Odessos*.

The *cardo* lies under the site's eastern part and is only partly preserved, mostly at its southern end (fig. 2). The street is covered with three rows of stone slabs. The middle one consists of larger stones designed to cover a 0.80 – 0.90 m wide and 0.85 m deep sewer (fig. 3). There is no place where the original width of the *cardo* can be measured. It can be hypothetically reconstructed to 5 m.

On the western side of the street, a smaller drain made of two cut blocks joins the main sewer. On both sides of the *cardo*, two parallel ceramic water conduits were also excavated.

Archaeological layers of the site have been severely compromised by later interventions. The areas under the street are an exception but so far, no diagnostic small finds have been found to help dating the *cardo* with precision. Preliminary analysis points vaguely to the 3rd – 4th c. AD with repairs in the late 5th c. AD.

Several middens have been also explored at the site – most of them with material from the 18th – 19th c. Only one midden is different so far. It contains earlier pottery, and other materials dated to the second half of the 12th – first half of 13th c.

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УЛПИЯ АНХИАЛО, УЛ. „СТРАНДЖА“ № 4, ПОМОРИЕ

Олег Александров

Поземленият имот (с идентификатор 57491.506.505 по КК на гр. Поморие) попада в зона „А“ на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“. Инвестиционен проект на собственика на терена предвижда надстрояване на съществуващата жилищна сграда. Становище на Министерство на култура изисква в пространството на траншеите, необходими за изпълнение на строителството, да се извърши спасително археологическо проучване до изчерпване на културните напластявания.

Теренната работа се проведе в края на месец ноември 2010 г. Спасителните проучвания бяха извършени в траншеи около сградата (от изток и запад на съществуващата постройка), всяка с дължина 7 м (съвпадаща със страните на къщата), ширина 1,15 м (според техническото задание на проекта) и

дълбочина до достигане подпочвените води на ниво от 1,50 м под съществуващия терен (съвпадащ с кота 0 м от морското равнище).

Във всички траншеи се констатира идентична ситуация: модерни антропогенни материали на ниво 1,60 – 1,50 м; под тях строителни материали от времето на стоежа на старата къща 1,50 – 1,20 м; в дълбочина следва чернозем, примесен слабо със силно фрагментирана средновековна керамика на ниво 1,20 – 0,50 м (в този пласт се попадна на единствените находки от това спасителното проучване – два двулицеви оловни печата с датировка XI – XII в.); на ниво 0,50 – 0,20 м следва отново чернозем, примесен с пясък и отделни фрагменти керамика от V – VI в.; на ниво 0,20 – 0,10 м пластът е с преобладаващо съдържание на пясък, примесен слабо с късноантична керамика; пластът на кота 0,10 – 0,00 м от морското равнище е частично достигнат, заради обилното изникване на подпочвени води.

Във всички траншеи се установи липсата на каквито и да било структури от Античността или Средновековието. Малкото количество керамика и двете находки са без сигурен контекст и вероятно са разнесени на терена в по-късно време.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXAVATIONS IN *ULPIA ANCHIALUS*, AT 4 STRANDZHA STR., POMORIE

Oleg Alexandrov

Summary

In all of the excavated trenches the absence of any structures from antiquity or the Middle Ages was established. The small amount of medieval and late antique pottery, as well as the two small finds (two-sided lead seals dated to the 11th – 12th c. AD) are without a certain context and are probably scattered on the terrain in later times.

Oleg Alexandrov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg

---

№ 35. ДВЕ АНТИЧНИ СГРАДИ В СТАРАТА ЧАСТ НА СОЗОПОЛ (I В. И VI – VII В.)

Теодора Богданова, Димитър Недев, Огнян Лулев

Във връзка с изявено частно инвестиционно намерение бе проучен имот с идентификатор 67800.501.360, кв. 36 по кадастралния план на гр. Созопол, ул. „Рибарска“ № 7, с обща площ 124 кв. м, попадащ на територията на АР „Античен град – Аполония“.

В хода на проучването се установи, че обектът до ниво 3,77 м (дълбочина 3,30 м от съвременното ниво) е компрометиран от четири съвременни канали за тръбопроводи за отходни води, които го прерязват както от север на изток (по цялата дължина на проучваното пространство), така и от изток на запад, по неговата ширина (обр. 1). Откритите материали попадат в широко хронологични граници – от съвремието, Средновековието и Късната античност.

Установи се, че единият от съвременните тръбопроводи лежи непосредствено върху античен зид, като компрометира всички горе лежащи нива (обр. 1). Зидът е много масивен, ориентиран по дължината север – юг. Той преминава през цялата дължина на имота, като продължава в северна и южна посока и навлиза в съседните имоти (обр. 2 – 3). На изток навлиза под основите на съществуващата жилищна сграда, като бе възможно да се проучи единствено неговата западна фасада (обр. 2 – 3).

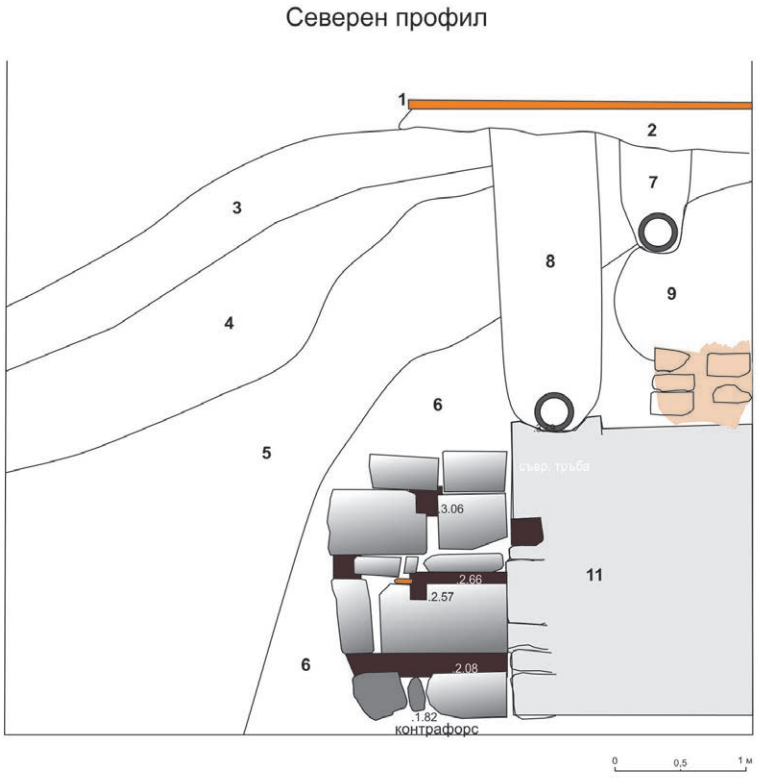
Проученият фрагмент от зида, попадащ в границите на обекта, е с дължина 7,70 м., ширина в северния му край 1,43 м и височина между 1,56 (север) и 0,95 (изток) (обр. 3). Изграден е от варовикови квадри в *opus pseudo-isodomic*. Емплектонът на зида е от различни по размер необработени камъни и пръст. На две места квадрите от фасадата са разположени перпендикулярно на другите, като по този начин създават допълнителна опора на камъните от емплектона. Запазен е в пет реда, като горните четири са изградени от добре обработени варовикови квадри и образуват суперструкцията на зида, а най-долният ред е от обработени гранитни камъни, определящи субструкцията на зида. По фасадата

на зида се наблюдават правоъгълни отвори, вероятно за напречно и надлъжно разположени, дървени сантрачи (обр. 2 – 3).

На две места по дължината на проучения фрагмент от зид са изградени външни контрафорси, конструктивно свързани със зида, като разстоянието между тях е 5,10 м. Проучен бе само единият от тях (северният) (обр. 4), тъй като вторият попада изцяло в съседния имот, граничещ от юг с проучвания и бе видна единствено неговата северна фасада, попадаща в южния профил на обекта. Северният контрафорс е с размери 1,20 (изток – запад) × 1,06 м (север – юг) и запазен височина до 1,64 м. По него също са видими правоъгълни отвори и канали за дървени сантрачи (обр. 4).

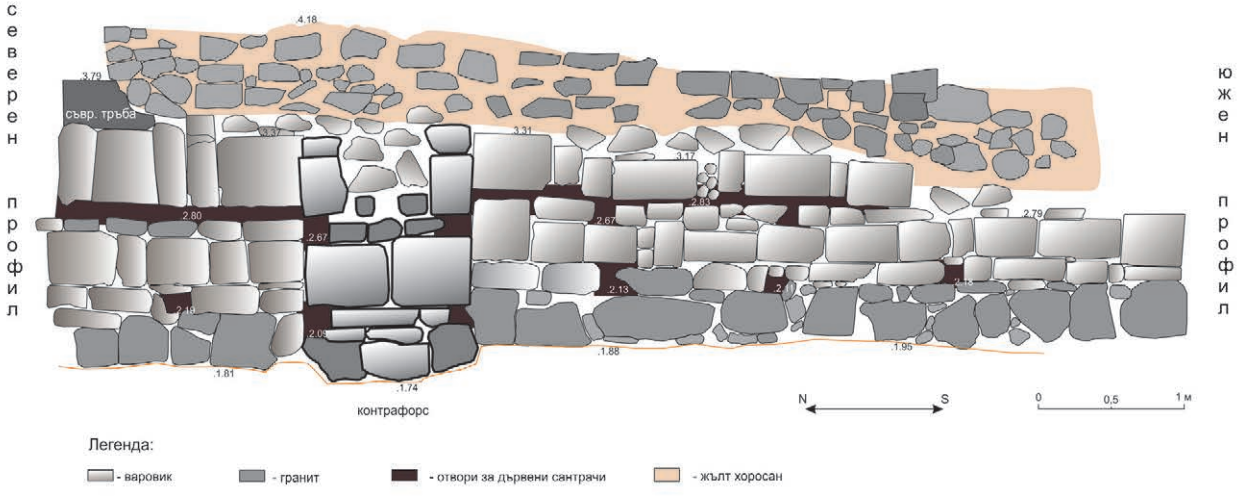
Откритият археологически материал в пространството пред зида – две монети на тракийския владетел Реметалк I (едната с контрамарка на Аполония), както и червенолакова фина керамика, датират структурата в ранно-римския период, вероятно в първата половина на I в. н. е. (обр. 5).

Невъзможността да се проучи разкритата структура в нейната цялост затруднява нейната интерпретация. Монументалността на градежа без съмнение дава основание да се приеме, че става въпрос за много голяма обществена сграда от ранноримската епоха, която, поради своето местоположение в непосредствена близост до пристанището на Аполония, е възможно да е била свързана с неговата дейност.

Обр. 1. Северен профил на обекта: 1. съвремена дворна настилка; 2. пясъчна подложка на настилката; 3. чимов пласт; 4. съвременен пясъчен пласт; 5. пласт със смесени материали (XX в. – VI в. пр. Хр.); 6. пласт със смесени материали (VI в. – VI в. пр. Хр.); 7. съвременен канал; 8. съвременен канал; 9. пласт, замърсен с органика от канал 7; 10. зид на хоросанова спойка; 11. зид от варовикови квадри

Fig. 1. North cross-section of the site

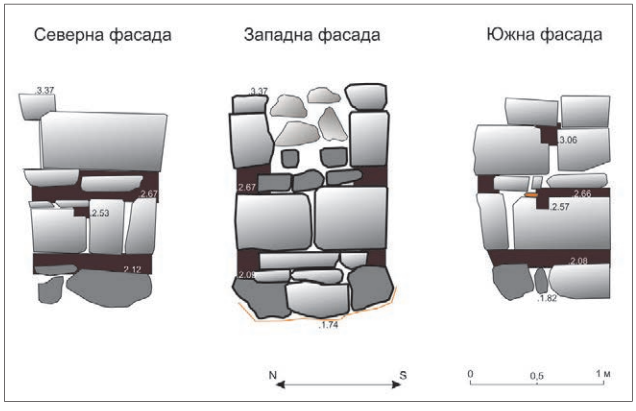
Обр. 2. Западна фасада

Fig. 2. Western facade

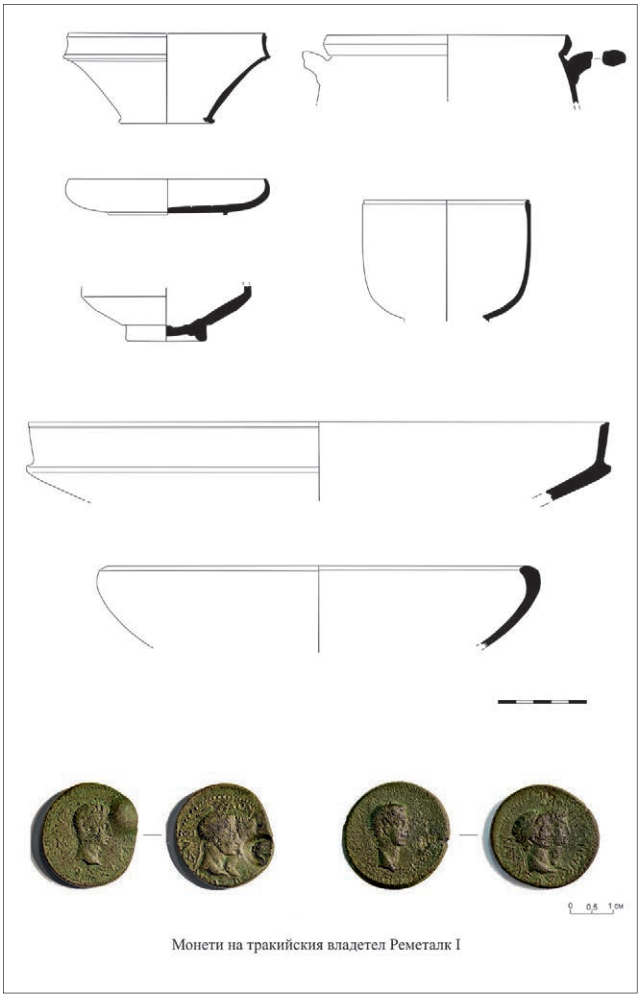
Обр. 3. Западна фасада

Fig. 3. Western facade

Обр. 4. Северен контрафорс

Fig. 4. Northern buttress

Обр. 5. Археологически материали, първа половина на I в.

Fig. 5 Archaeological materials, first half of the 1st c. AD

В по късен период, източно към този зид е изградена сграда, от която бе проучен единствено фрагмент – два зида, разположени перпендикулярно един на друг, тъй като тя продължава и навлиза както в съседните имоти, така и под съществуващата, съвременна къща (обр. 1 – 3). Единият от тях е разположен успоредно на описания по-горе зид, на разстояние 1,43 м от него, като сече неговата източна част. Той е запазен в четири реда, изграден е от малки по размер камъни, с хоросанова спойка и е запазен във височина до 0,70 м. Разположеният перпендикулярно зид с ориентация изток – запад, образува прав ъгъл с предходния, като от неговата дължина е разкрита само 0,67 м, тъй като той изцяло навлиза на изток под съвременната къща. Ширината на зида е 0,60 м. Той е изграден в идентичен на предходния зид градеж. Вероятно тези два зида принадлежат към сградата със стопанско предназначение, открита през 2015 г. в граничещия от север имот, от която са проучени четири помещения и която е датирана в VI – VII в. (Попова и др. 2016, 376, обр. 2).

Литература

Попова и др. 2016: М. Попова, Д. Недев, М. Крумова. Спасително археологическо проучване в УПИ XIII – 396, кв. 36, ул. Рибарска № 11, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 375 – 377.

TWO ANTIQUE BUILDINGS IN THE OLD PART OF SOZOPOL (1ST AND 6TH – 7TH C. AD)

Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Ognyan Lulev

Summary

During excavations of a land plot in the territory of the Archaeological Reserve "Ancient City – *Apollonia*", sections of two buildings from the early Roman and late antique periods were studied.

The wall from the early Roman period is very massive, built of limestone blocks in opus pseudo-isodomic. It is preserved up to five courses in height, the upper four courses are built of well-worked limestone blocks and form the superstructure of the wall, and the bottom course is of stones, comprising the substructure of the wall. In two places along the wall, external buttresses are built, structurally linked to the wall, with the distance of 5.10 m between them (fig. 2 – 4). Canals and rectangular openings are observed along the wall facade and the northern buttress, probably for rectangular wooden beams

The discovered archaeological material – two coins of the Thracian king Rhoemetalces I and red-slip fine ceramics – date the structure in the early Roman period, probably in the first half of the 1st c. AD (fig. 5).

An assumption could be made that the wall belonged to a very large public building which, and because of its location – in the immediate vicinity of the port of *Apollonia* – may have been related to the activities at the port.

In a later period, a building was erected east of this wall, from which only a fragment was excavated – two walls perpendicular to each other. They are made of small stones with mortar bonding. They are probably part of a building explored in 2015 in the adjacent plot to the north. In that plot, four rooms of the building were studied, dated to the 6th – 7th c. AD.

Teodora Bogdanova, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, vorbog@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg
Ognyan Lylev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

№ 36. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДЕН ЪГЪЛ НА ФОРУМНИЯ КОМПЛЕКС“

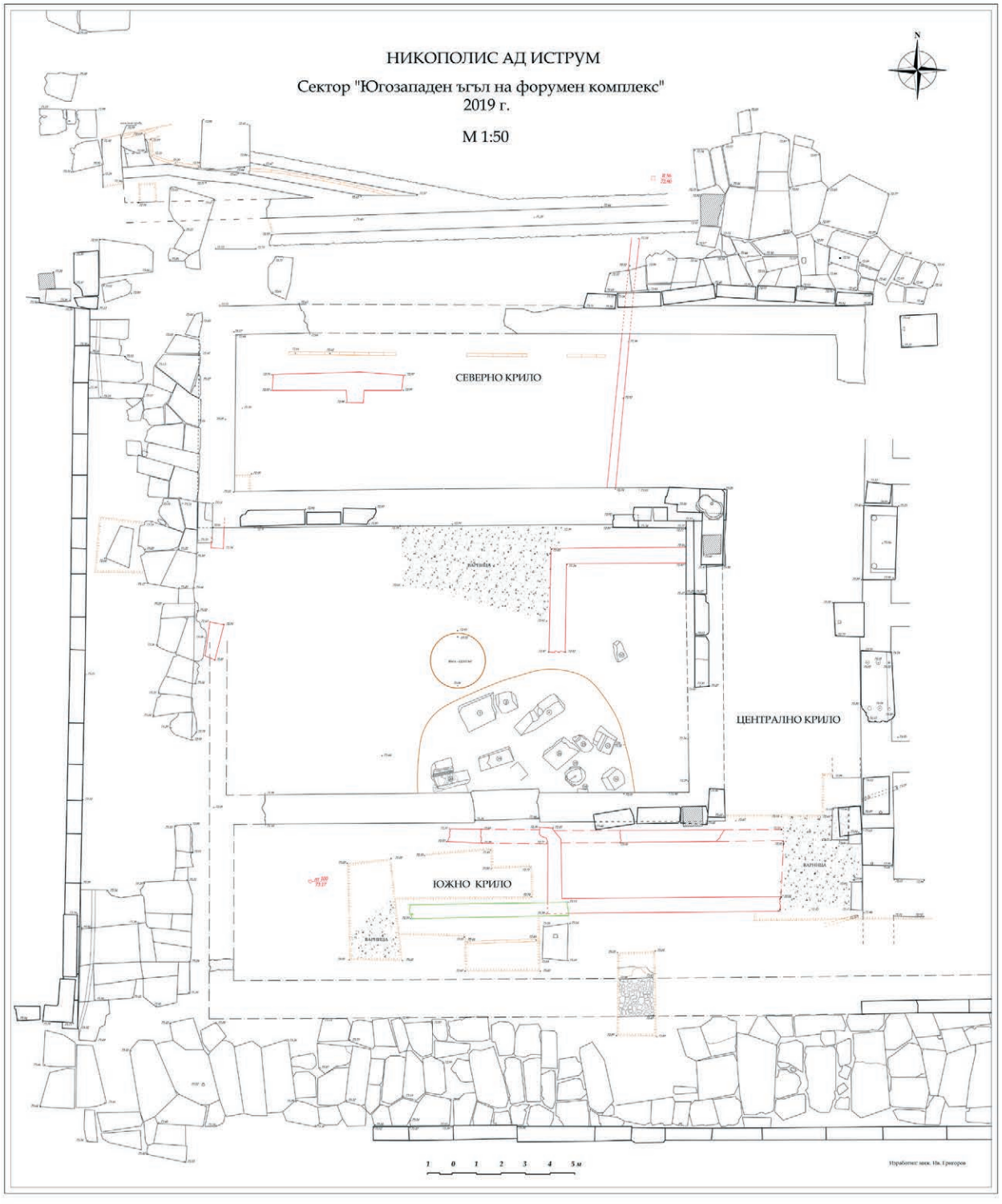
Иван Църов

Наред с най-общото наименование от заглавието, през годините секторът е именуван в публикациите още като „Перистилен двор“, „Перистилна сграда“, само „Перистил“ (Иванов, Иванов 1994, 118 – 122; Църов 1998, 11). Площта му попада в квадранти F_7 и G_7.

В миналите сезони бе изяснен планът на перистила (обр. 1), както и обстоятелството, че заедно с големия форум, са части на единна градоустройствена схема. Практически това е реализацията на една и съща архитектурна концепция, обхващаща целия форумен комплекс. Установиха се още доказателства в потвърждение на хипотезата, че съоръжението е с П-образна форма, отворено към запад. Фланкирано е на изток от одеона, на юг от декуманус № 8, на запад от кардо № 5 и на север от декуманус № 7 максимус.

Както многократно е отбелязвано, съоръжението се състои от площадно пространство под открито небе, северен, централен и южен портици, които за по-голяма яснота в документацията назовавам „арея“, респективно „северно“, „централно“ и „южно“ крило на перистила.

През 2019 г. продължиха изкопните работи по отнемането на запълнителя около архитектурните детайли, откривани в ямата с размери 5,60 × 3,50 м, попадаща в кв. F_7/49, 50, 59, 60 и G_7/41, 51. Ясно се открояват еднородни глинести или микс-пластове, в които се откриват сравнително малко фрагменти от строителна и битова керамика, датирана през втора половина на II – средата на IV в. Такова датиране донякъде изглежда необичайно и разминаващо се с откривания нумизматичен материал, попадащ основно в границите IV – ранен V в. Ще припомня, че в миналите сезони от тази яма бяха извадени 180 големи цели и фрагментирани архитектурни детайли (обр. 2.), а през настоящата още 25, с което количеството им надхвърли 200. Това са стъпални блокове, бази, колони, капители, фризархитрави и корнизи – елементи на пълния архитектурен ред на съоръжението. Наред с тях – един цял и фрагменти от поне четири други надписа. И още – седалки от одеона, долна част от камен-

Обр. 1. План на проучвания сектор

Fig. 1. The plan of the excavated sector

но кресло с четири лъвски лапи и фрагменти от мерителна маса *(σηκωμα; mensa ponderaria)*, украсена с релефен фриз, представящ гладиатори.

Демонтирането на част от пропадналата северна крепида даде възможност да продължи разкриването на нови и неизвестни до момента архитектурни детайли. Констатиран бе нов елемент от последователността на дейностите по отношение на ограничаването на последствията от катастрофата. А именно – след изваждането на запълнителя на ямата, под пропадащия стилобат са направени последователно седем фуниевидни вкопавания, в които са вкарани фрагментите от разрушения

портик, за да преустановят пропадането. Последователно, защото едновременното изкопаване би усложнило ситуацията. Няма как да се определи дали укрепването е започнало от изток към запад или обратно. Преобладаващата част от фрагментираните архитектурни детайли лежат сред пласт трамбована глина със сбита консистенция и жълт до светлокафяв цвят, почти без вложения. Разположението на напластяванията показва, че насипването е ставало от север към юг. Трамбовката е направена, за да се повиши устойчивостта. В пълнежа се откриха само няколко десетки фрагмента от битова и строителна керамика, в т. ч. от рядко срещан керамичен фенер. Категорично бе преподтвърдено, че северната крепида на южното крило заедно със стилобата и стереобата са пропаднали към север, т. е. към ямата-траншея. Това трябва да е станало в даден етап от съществуването на перистила, когато следствие на подценяване на проблема от страна на строителя е настъпила катастрофа – рухнали са поне четири колони от портика, а това неминуемо е довело до сериозни щети върху конструкцията на южното крило. Евентуалната дата на събитието е края на V – начало на VI в. Несигурен аргумент в подкрепа на тази хипотеза е наличието на езически паметници сред архитектурните детайли, както и наличието на фибула, добре датирана в VI в.

Обр. 2. Яма-траншея с крепидата и архитектурни детайли

Fig. 2. A pit-trench with the crepidoma and architectural details

В южното крило на перистила бе довършен стратиграфският сондаж с керамичния провод от кв. F_7/62. Западно от него, в кв. F_7/58, 68 бе заложен друг сондаж с размери 4,50 × 2,50 м, чиято цел е разкриването на по-ранни от перистила структури. Дори да са съществували, такива не бяха открити, тъй като на същото място се попадна и бе частично разкрита варница. След изчерпването ѝ същата е запълнена с технологичен отпадък от декорацията на архитектурни детайли и микс-пласт, вероятно взет от градско сметище, наситен с битова керамика от II – III в. Сред по-важните находки са две монети и железен пръстен с гема от същия период.

С оглед установяване на връзката между одеона и перистила, в югоизточната част на сектора бе заложен сондаж, който даде интересни резултати. Тук бе разкрита в цялата ѝ големина поредната варница с размери 3,85 × 3,30 × 0,60 м и обем от ок. 7,5 – 8,0 куб. м, вероятно използвана при строителството на перистила. Има четириъгълна форма, като за източен борд е използвана западната стена на одеона. И тя след изчерпването ѝ е запълнена с боклук от градското сметище. В пълнежа се откри гема с изображение на Хермес. При установяването на големината на варницата се попадна на вграден косо в основата на западната стена на одеона керамичен провод, неспоменат в публикациите (Дремсизова-Неделчинова 1987, 13 – 17; Meinel 1980, 231; Иванов, Иванов 1994, 101 – 118). Отложеният по вътрешността на тръбата синтел (варовик) позволява по „формулата на Манинг“ да се изчисли реалният обем на водата, доставяна за неопределено дълъг времеви период, равняващ се на 66,5 куб. м на денонощие. Тук се разкриха и три структури, които е възможно да са крепиди на блокове, върху които са стояли постаменти на статуи, подредени по западната стена на одеона. Макар да са пряко свързани с одеона, те попадат в пространството на централното крило на перистила и поради това са обект на вниманието ни. Изясняването на функционалността им предстои.

В северната част на сектора се проследи трасето на южната крепида от северното крило. Широчината ѝ е 1,50 – 1,55 м. Ограбена е в значителна степен, но линията ѝ се фиксира сигурно. Плиткото ѝ фундиране е следствие от здравия терен. Южната ѝ страна е използвана за борд на още една варница. Разчистена за документиране бе връзката ѝ с кардо № 5. Ширината от 1,45 – 1,48 м в разкритата ми-

нимална част от успоредния на кардото участък показва, че е носила тежестта на архитектурния ред, състоящ се вероятно от четири колони с бази и капители, върху тях три фриз-архитрава и триделен фронтон с акротерии. Колоните са стъпвали върху третото, най-високо стъпало на стилобата и поради това под него крепидата е изградена масивно за да носи тежестта, докато под първото е само от два реда блокчета пясъчник.

Прави впечатление, че броят на разкритите в сектора варници достигна пет. Това ще да рече, че в даден момент в близост е имало интензивно строителство, поради което е имало голяма нужда от гасена вар. Това строителство едва ли би могло да е друго, освен изграждането на крепидите на перистила. След което, за да бъде изравнен теренът, обемите на варниците са запълнени с микс-пласт, формиран от боклуците на градските сметища през II – III в.

За целите на изследването се направиха измервания и на тяхна база изчисления, свързани с конструкцията на перистила. Страните имат следните дължини:

– Северна към декуманус № 7 (максимус) – 27,50 м;
– Южна към декуманус № 8 – 27,50 м;
– Западна към кардо № 5 – 29,10 м;
– Източна към одейона – 29,10 м.

Така изчислено, перистилът е построен върху площ от 800,25 кв. м. Площадното пространство под открито небе има размери 20,0 м (И – З) × 11,20 м (С – Ю), което се равнява на 224 кв. м площ. Броят на колоните в портиците е 49, а общата дължина на ордера е 122,50 м.

Откритите през последните години надписи бяха изследвани детайлно от Н. Шаранков. От ямата с архитектурните детайли произхожда силно повреден надпис, който съобщава за издигната статуя в чест на Александър Север. Интересна особеност в текста е това, че статуята е поръчана от един провинциален управител, а е поставена при друг. Причина би могла да е или голямо забавяне от страна на никополитонците, или неочаквана смяна на провинциалния управител. Практиката издигането на статуи да става по заповед на провинциалния управител не е често срещана. От името на втория споменат управител се разчита сигурно само номенът Юлий, който е носен от двама – Юлий Гетулик и Юлий Фест. Броят на изгубените букви насочва към възстановяване на името като Тиберий Юлий Фест, чийто мандат се датира в началните години от управлението на Александър Север, около 222 – 226 г. Новооткритият надпис подсказва, че той не е първият провинциален управител при този император. За съжаление липсва лявата част на надписа, която е съдържала името на предхождащия и така би дала точната последователност на двама провинциални управители.

Друг постамент за статуя с надпис, вероятно от лятото на 242 г., е поставен от провинциалния управител Прозий Тертулиан в чест на „непобедимия“ император Гордиан III. Открит е на кръстовището на декуманус № 7 максимус с кардо № 5.

Литература

Дремсизова-Неделчинова 1987: Ц. Дремсизова-Неделчинова. Театърът в Никополис ад Иструм. – Годишник на Националния институт за паметниците на културата, 4, 1987, 13 – 24.

Иванов, Иванов 1994: Т. Иванов, Р. Иванов. Никополис ад Иструм, том I. София, 1994.

Църов 1998: И. Църов. Никополис ад Иструм: архитектурен ред на портика в югозападната част на комплекса на агората. – Известия на Исторически музей Велико Търново, 13, 1998, 111 – 117.

Meinel 1980: R. Meinel. Das Odeion. Untersuchungen zu überdachten antiken Theatergebauden. Frankfurt am Main, Bern, Cirencester, 1980.

NICOPOLIS AD ISTRUM. THE SOUTH-WEST CORNER OF THE FORUM COMPLEX

Ivan Tsarov

Summary

The plan of the peristyle was clarified during the previous seasons, and we could establish that the peristyle and the forum belong to one and the same master plan (fig. 1). It is a П-shaped square, facing west, with north, central and south porticoes, respectively wings, designated as “areas” and is flanked by the *odeon* to the east, *decumanus* No.8 to the south, *cardo* No.5 to the west, and *decumanus maximus* (No.7) to the north.

In 2019 we continued taking away the fill around the architectural details in the pit, localized in F7/49; 50; 59; 60 and G7/41; 51. There were over 200 big details (fig. 2.) in the pit – step-blocks, bases, columns, capitals, frieze-architraves and cornices. These are elements of the complete architectural order of the building. Along with them we found one entirely preserved inscription and fragments of at least four other inscriptions, benches from the *odeon*, the bottom part of a stone arm-chair with four lion paws and fragments from a measuring table (σηκωμα; *mensa ponderaria*) decorated with a frieze representing gladiators.

A lime-pit was partly unearthed in F7/58, 68.

Another 8.0 m3 lime-pit was localised in the southeast corner of the peristyle. The west wall of the *odeon* was actually its eastern border. Here we found a ceramic conduit, and three structures – walls of blocks designed to support pedestals for statues.

The south support wall in the north wing measures 1.50 – 1.55 m. The solid terrain accounts for its shallow foundations. Its connection with *cardo* No. 5 was 1.45 – 1.48 m wide. It supported the weight of an entablature of four columns with bases and capitals, with three frieze architraves on top, and a three-piece pediment with acroteria. The columns stood on the third, the top step of the stylobat, and therefore the support wall underneath it was solidly built, so that it could bear the weight, while the support wall below the first step consists of only two rows of blocks.

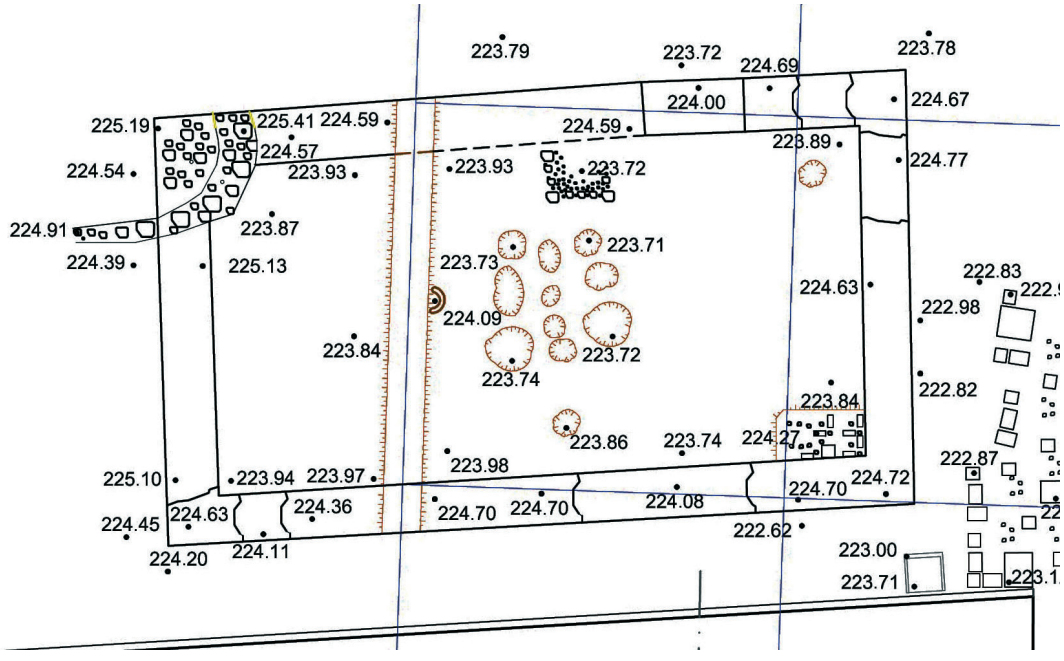
Ivan Tsarov, Regional Museum of history – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, tsarov@abv.bg

№. 37. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

Във връзка с реализиране на инвестиционен проект „Изграждане на модерна инфраструктура и утвърждаване на Археологически резерват „Абритус“ като основа за устойчиво развитие на туризма в Община Разград“ по ОП „Регионално развитие“ 2007 –2013 г. с бенефициент община Разград на територията на късноантичния град Абритус се извършиха археологически проучвания в няколко сектора.

В един от тези сектори – R 84, условно наименован Сектор 13, през 2014 г. бяха извършени археологически проучвания. Това е теренът пред входа към кула № 17 и входа към потерна III от южната крепостна стена. Проучена е площ от 100 кв. м с дебелина на културния пласт до 4,20 м. Открити са

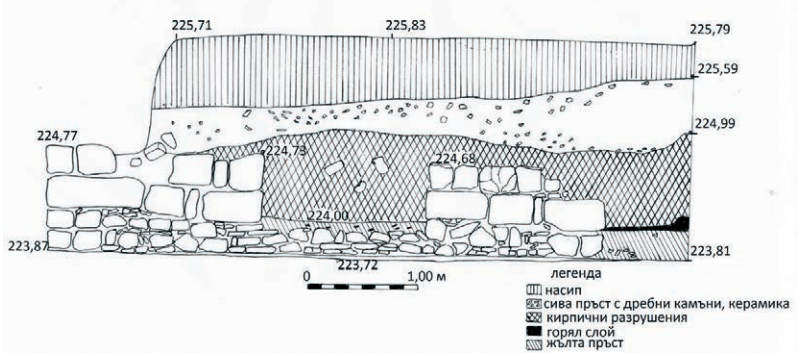
Обр. 1. План на сградата

Fig.1. Plan of the building

Обр. 2. Поглед към сградата от изток

Fig. 2. View of the building from the east

Обр. 3. Южен профил с вход към сградата

Fig. 3. South cross-section with entrance to the building

Обр. 4. Долиум от пристройката, северно от сградата

Fig. 4. Dolium from the outbuilding, north of the building

шест археологически структури – части от зидове на две помещения от различни сгради, едно от които е с под от керамични плочи, част от улица с настилка от каменни плочи, част от водопровод и две структури (зидове) с неясен характер.

Целта на археологическото проучване през 2019 година беше изясняване на архитектурните планове на откритите през 2014 г. археологически структури. Започнахме с разкриване на археологическа структура № 4 – част от югоизточния ъгъл на сграда, развиваща се на запад в непроучен терен.

Поради краткото време, с което разполагахме, екипът ни успя да разкрие интересен археологически комплекс, състоящ се от сграда и пристройка с паянтова конструкция северно от нея. Помещението е с външни размери 9,83 м (изток – запад) на 5,70 м (север – юг) и вътрешни 8,51 м (изток – запад) на 4,28 м (север – юг), с вход с ширина 1,40 м от северната страна (обр. 1). Зидовете са изградени от грубо обработени камъни на калова спойка с дебелина 0,68 м. Над тях стените са били с дървено-кирпична конструкция: открити са кирпични тухли в силно фрагментирано състояние или разпрашени, както и железни гвоздеи. Покривът е бил с дървена конструкция, с наредени тегули и имбрекси, от които са намерени множество фрагменти. Подът от трамбована пръст най-вероятно е бил застлан с рогозки, тъй като се откри тънък горял пласт върху цялата подова повърхност. До северната стена на помещението е открито огнище с размери 0,88 м на 0,74 м, като в северна посока то не е проучено докрай. В помещението са открити множество фрагменти от трапезна керамика (гърнета, купи, кани), 12 амфори (повечето силно фрагментирани), шест керамични лампи, фрагмент от деформиран меден съд, керамични прешлени за вретено, 27 бр. тежести за тъкачен стан, фрагмент от варовиков мортарий, 14 бронзови монети от последната четвърт на IV в. (обр. 2). От намерените находки може да се направи заключение, че помещението е имало стопански характер – най-вероятно тъкачна работилница и складово помещение за съхраняване на вино, зехтин и зърно. На базата на стратиграфските наблюдения (обр. 3) и откритите находки сградата се датира в рамките на периода края на IV – края на V в. Наблюденията ни дават основание да предположим, че в дълбочина могат да се открият и по-ранни археологически структури. Северно от помещението е имало

пристройка с паянтова конструкция: тук са открити множество фрагменти битова керамика, обработени фрагменти от еленови рога, столчета на стъклени чаши и един напълно запазен долиум (обр. 4).

Върху северозападния ъгъл на късноантичната сграда беше частично проучено и ранносредновековно полувкопано жилище с каменно подзиждане на стените.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *ABRITUS*

Galena Radoslavova, Georgi Dzanev

Summary

In 2019, a single-room building measuring 8.51 m (east – west) by 4.28 m (north – south) was investigated, with an entrance on its north side, 1.40 m wide (fig. 1). The walls are made of roughly worked stones with clay bonding; their thickness is 0.68 m. A fireplace measuring 0.88 m (east – west) by 0.74 m (north – south) was discovered near the north wall of the room. The room revealed numerous fragments of tableware (pots, cups, jars), 12 amphorae (most of them heavily fragmented), six ceramic lamps, a fragment of a deformed copper vessel, ceramic spindle whorls, 27 loom weights, a fragment of a limestone mortar, 14 bronze coins from the last quarter of the 4th c. AD (fig. 2). The room apparently was used for production/storage activities – most likely a weaving workshop and a room for storing wine, olive oil and grain. On the basis of the stratigraphic observations (fig. 3) and the discovered finds, the building is dated to the end of the 4th – the end of the 5th c. AD. To the north of the room an outbuilding existed: numerous fragments of kitchenware, processed antlers pieces, glass cups and a completely preserved dolium (fig. 4) were found here.

On the northwestern corner of the late antique building, an early-medieval dugout with stone foundations of the walls was partially explored.

Galena Radoslavova, Regional Museum of History – Razgrad, 70 Aprilsko vastanie Blvd., 7200 Razgrad, galena_rz@abv.bg
Georgi Dzanev, Regional Museum of History – Razgrad, 70 Aprilsko vastanie Blvd., 7200 Razgrad, pegas_rz@abv.bg

№ 38. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА – КВАРТАЛИ СЕВЕРНО И ЮЖНО ОТ БАЗИЛИКА № 3

Георги Атанасов, Йото Валериев

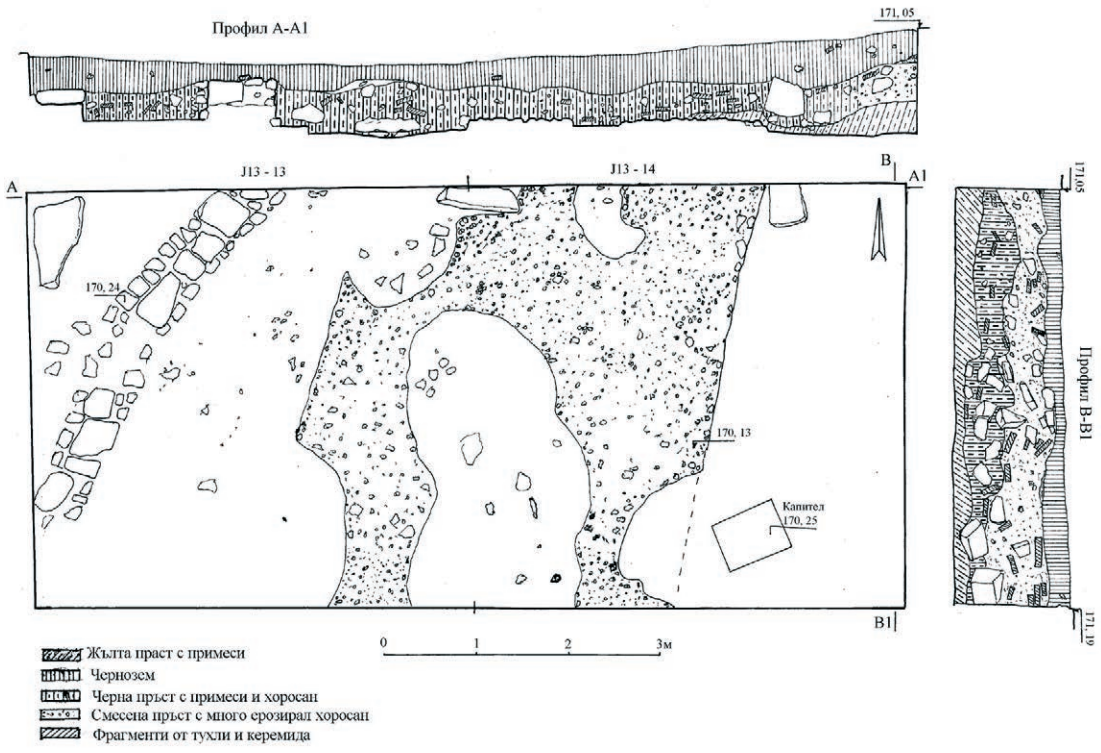
Проучванията продължиха от 19 август до 13 септември 2019 г. и бяха бяха съсредоточени в два сектора.

Сектор № 1 – улица пред западната фасада на базиликата. Проучването бе продиктувано от факта, че атриумът на базиликата е под ъгъл от 12° спрямо църквата – необичайно явление при този вид храмове през V – VI в. Трасирани бяха два квадрата с размери 5 х 5 м: J13-18 и J13-19 (обр. 1, 2). Улицата бе регистрирана в двата квадрата на кота 169,65 м, на около 0,65 м под съвременния терен. Широка е около 3,60 м и е настлана с дребни камъни и фракция с дебелина средно 0,12 м. По-добре очертана е източната ѝ граница на около 3,50 м пред западната фасада на атриума. Източната ѝ половина е

Обр. 1. Улицата пред атриума на базилика № 3 в Залдапа

Fig. 1. The street in front of the atrium of basilica No. 3 in Zaldapa

Обр. 2. План на разкритата улица пред атриума на базилика № 3 в Залдапа с профили

Fig. 2. Plan of the street in front of the atrium of basilica No. 3 in Zaldapa, with cross-sections

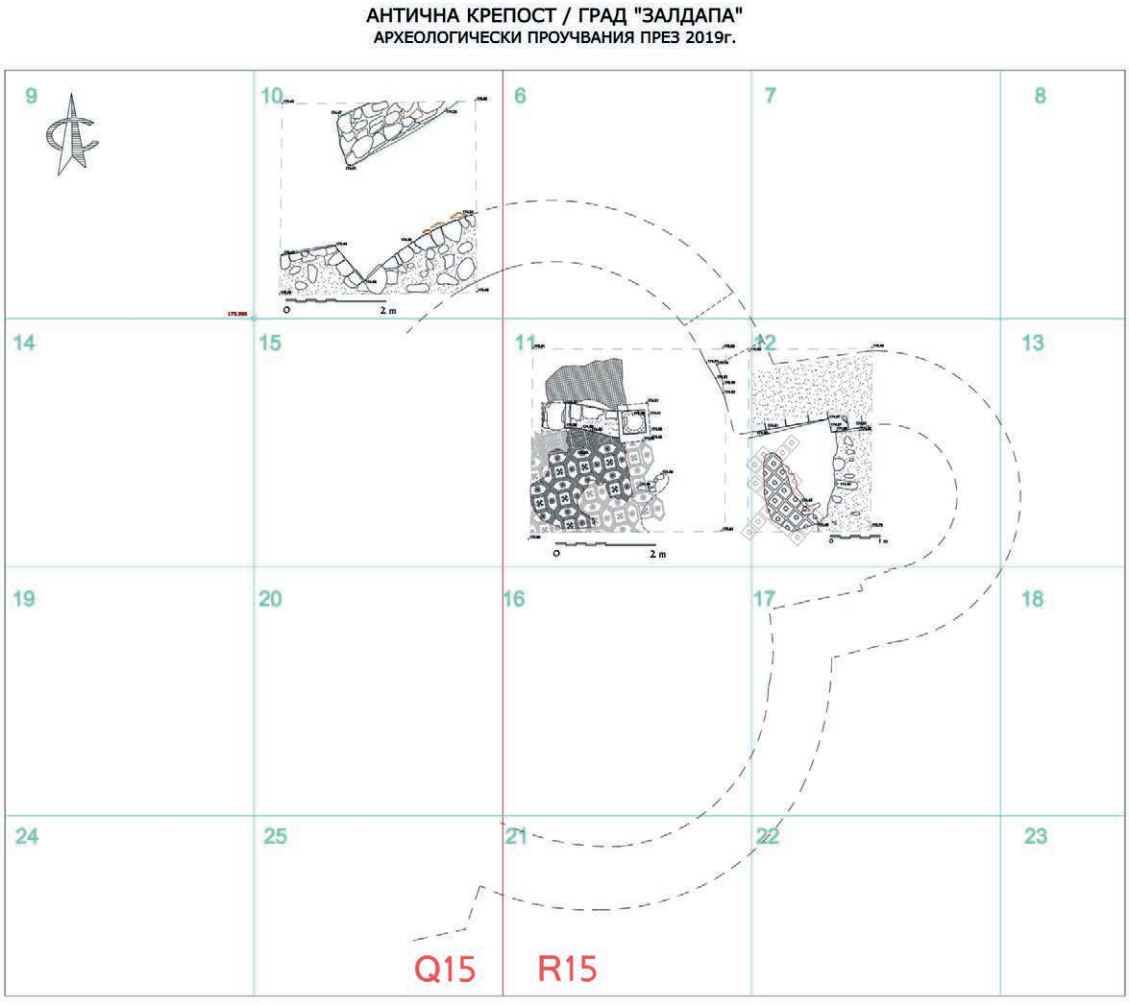

Обр. 3. Мозаичният под с нападали върху него мрамори от инсталациите на триконхална сграда с мозайки, югоизточно от базилика № 3 в Залдапа

Fig. 3. The mosaic floor with the elements and fragments of the marble furnishing of a three-conchal building with mosaics southeast of the basilica No. 3 in Zaldapa

покрита с нападали средни и едри ломени камъни и добре оформени квадри от фасадата на църквата и един кемпферов капител, които се виждат добре на профилите (обр. 2). Западната половина е перфорирана от четири големи сметни ями, запълнени със строителна керамика и фрагменти битова керамика от VI в. На 1,10 м западно от улицата частично е разкрита двуделна сграда с каменни основи, широки 0,60 м, в която се откриха находки (главно глинени лампи) и керамика от VI в. Сградата е свързана с финалния етап на обитаване на крепостта – т. е след средата на VI в. Пред нея се откриха два железни крика свързани с железарска дейност.

Сектор 2 – баптистерий (?) на базилика № 3. През последните три археологически сезона не успяхме да регистрираме баптистерий около базиликата и затова заложихме сондаж на около 70 м в югоизточна посока, където в резултат на активна иманярска дейност през 90-те години на XX в. са вкопани дълбоки ями, в които имаше много еродирал хоросан, фрагменти мрамор и строителна керамика. Аерофото снимките и заснемането с дрон през 2018 г. подсказаха триконхална сграда. За целта на това място бяха трасирани три квадрата с размери 5 × 5 м: S15-10, R15-11 и 12. Още на 0,10 м под съвременния терен, на кота 175,43 в двата ква-

Обр. 4. План на разкритите структури на триконхална сграда с мозайки, югоизточно от базилика № 3 в Залдапа

Fig. 4. Layout of the discovered structures of a three-conchal building with mosaics southeast of basilica No. 3 in Zaldapa

драта регистрирахме зидове, добре изградени на бял хоросан. Под тази кота в двата квадрата около 1,10 м дебел хоризонт от деструкции на стени с ерозирал бял хоросан, строителна керамика, обработени и необработени камъни. Често се открива прозоречно стъкло и много рядко битова керамика, която трябва да се отнесе изцяло към VI в. В S15-10 се очертават границите на полукръгла основа на северната стена на баптистерия с дебелина 1,10 м, а в R15-12 северното рамо на апсидата със същата ширина (обр. 4). В R15-11, на кота 174,58, регистрираме шест мраморни детайла от мобилировката на сграда – плочи от олтарна преграда, колонки от канцели, корнизи и мраморен фриз-архитрав (обр. 3). Под тях, на кота 174, 53 м, се разкрива подът на сградата – подова мозайка в пет цвята под формата на квадрати с вписани кръстове (обр. 4). Тесерите са сравнително големи около 2,5 × 2,0 × 1,8 см, рязани от разноцветни камъни, мрамор, тухли и амфори. Мозайката е с канава от около 8 см червен хоросан. На места, особено в източната половина на R15-11, е разрушена от нападалите архитектурни детайли. В R15-11 се проследява и основата на олтарна преграда, фланкирана от север с две ари (антични сполии), едната от които е вертикално изправена *in situ*. Пасаж от мозайка бе документиран и в апсидата, и северно от бемата. Вероятно цялата сграда е била покрита с подова мозайка, която по стил и украса трябва да се отнесе след началото на VI в.

Започна разкриването на представителна раннохристиянска култова сграда, за която предполагаме че е баптистерий. Тази хипотеза ще бъде потвърдена или отхвърлена при следващите археологически кампании, но определено става въпрос за раннохристиянска култова сграда с изключително рядък план на север от Хемус и мозаични пана без аналог във вътрешността на Скития и Втора Мизия. По предписание на лицензирания консерватор К. Угринов мозайките са консервирани до следващия археологически сезон.

ZALDAPA ANCIENT FORTRESS – QUARTERS NORTH AND SOUTH OF BASILICA NO. 3

Georgi Atanasov, Yoto Valeriev

Summary

The research in 2019 was focused on two sectors.

Sector No. 1 – street in front of the west facade of the basilica. The research has been driven by the fact that the atrium of the basilica is situated at an angle of 12° against the church. The street has been registered in both grid squares at an elevation of 169.65 m, about 0.65 m below the present terrain.

The street is about 3.60 m wide and is paved with small stones with an average thickness of the overlay of 0.12 m (fig. 1, 2). In its east half medium-sized and large broken stones are spread, as well as well-shaped stone blocks from the church facade and an impost capital, which are well visible in the cross-sections (fig. 2).

At 1.10 m to the west of the street, a two-part building with stone foundations, 0.60 m wide, has been partially discovered, in which finds (mainly ceramic oil lamps) and ceramics from the 6th c. AD were found (fig. 1, 2).

Sector No. 2 – baptistery of basilica No. 3 (?) or church No. 6. During the previous three archaeological campaigns we have not been able to identify baptisteries around the basilica, so we have laid a trench about 70 m to southeast. At 0.10 m below the present terrain, at an elevation of 175.43 m we register walls well-built on white mortar. The semicircular foundation of the northern wall of the baptistery, 1.10 m thick, was outlined, as well as the northern arm of the apse, with the same width (fig. 3).

At an elevation of 174.58 m we register six marble details from the furnishings of the building – altar partition slabs, chancel columns, cornices and marble frieze architrave (fig. 4). Below them the floor of the building is revealed – a floor mosaic in five colors in the form of squares with crosses (fig. 4). The base of an altar partition flanked in the north by two re-used pedestals (*spolia*) is traced, one of which stands preserved *in situ*. A mosaic flooring is also documented in the apse and north of the bema. Probably the whole building was covered with a floor mosaic which in style and decoration should be dated to the beginning of the 6th c. AD.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7000 Silistra, geoatal@abv.bg
Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., Burgas, yotov_81@abv.bg

№ 39. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА – СЕКТОР „СЕВЕРОЗАПАД“ И БАЗИЛИКА № 2

Георги Атанасов, Никола Бодри, Албена Миланова, Доминик Моро, Йото Валериев

Проучванията продължиха от 8 юли до 2 август 2018 г.

Работи се в два сектора – „Северна порта на Залдапа“ и „Раннохристиянска базилика № 2“ (обр. 1).

Сектор № 1 – северна порта на крепостта. Проучването започна с демонтиране на ребрата между кв. N6-8 и N6-13/ 14 и между N6-13 и N6-18. Целта беше да се освободи източната половина на вътрешността на кулата, за да се търсят нивата на обитаване. Това ни позволи да открием оформление на последното ниво на обитаване и входа към кулата. В кв. N6-16 възобновихме работа и допроучихме връзката на кулата със западната крепостна стена (обр. 2). Въпреки силните късни разрушения, свързани с изваждане на облицовъчните блокове, се долови вътрешният ъгъл. Непосредствено зад тази стена е открит участък от стена, изградена от сух камък, подплатена от стената и ориентирана приблизително север – юг. Той е свързан с ниво на глинеста почва, наблюдавано в северозападния ъгъл на площада. Западната част на площада беше нарушена от изкоп от окоп. Разкри се, че тази стена се е срутила на изток, към пътното платно, покривайки вероятни нива на почвата, които бележат стръмен наклон към вратата.

Проход: улицата между двете кули. Първо в квадрати N6-9 и N6-10 бяха допроучени късните елементи на зидарията, образуващи външната врата.

Трасирани и проучени бяха квадрати с N6-18, N6-19, N6-23 и N6-24 между двете кули. Изкопът

в квадрати N6-9 и 10 даде възможност да се разкрият елементите от късния напречен зад, които частично е наблюдавал К. Шкорпил при разкопките му, но и да се реконструира относителната хронология на стратиграфските позиции, свързани с преминаването през външна врата. Документирана бе канализация за отпадни води от тази част на града (обр. 2, 3). Той е линеен, но ориентиран леко северозападно от оста на вратата. Той е свързан с първата фаза на изграждането на укреплението. Канализацията се състои от две зидани стени с четириъгълни варовикови блокове, свързани с розов хоросан. Големи неправилни плочи образуват най-старата настилка, наблюдавана на тази част от пътя. Някои все още са на място на запад, други са оставили следите си, след като са били извадени. Второ ниво на улицата между кулите е паваж от дребни камъни, който беше открит в северната част на изкопа, извън теоретичното положение на прага на вратата. Накрая в източната част на изкопа бе идентифициран паваж от неправилни варовикови блокове, подкрепен от източната страна със зидария. Това може да се дължи или на възстановяването на плочите на пътя и блоковете на канализацията, или просто поради лоша зидария. За момента се тълкува като свиване или пълно блокиране на външната врата (обр. 3).

Обр. 1. Аерофотоснимка на проучванията в Залдапа – базилика № 2 и северната порта

Fig. 1. Aerial view of the excavated area in Zaldapa – basilica No. 2 and the northern gate

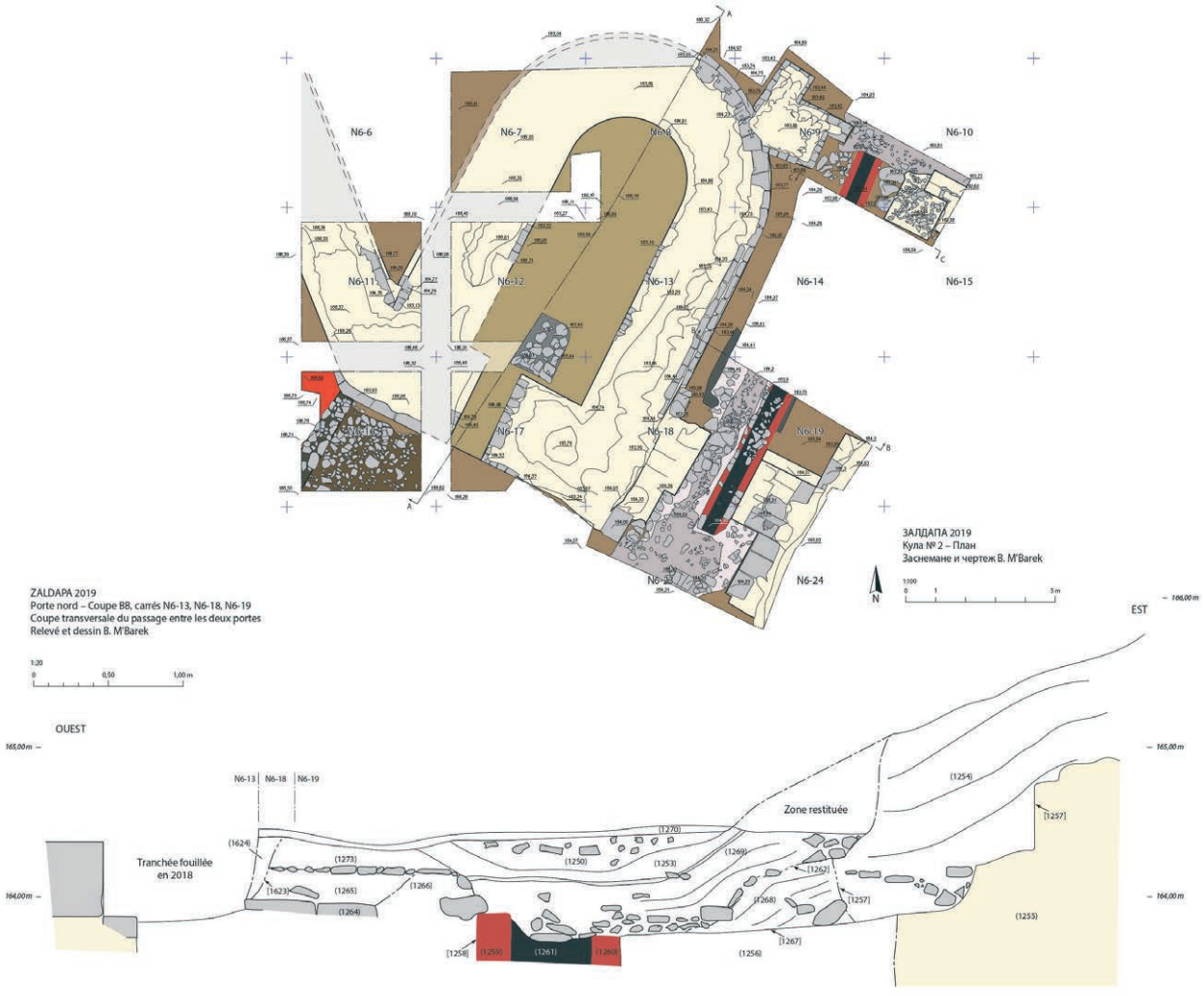
Обр. 2. Аерофотоснимка на проучените през 2019 г. участъци от северна порта

Fig. 1. Aerial view of the northern gate in 2019

В квадрати N6-18, N6-19, N6-23 и N6-24 разкопките разкриха същата стратиграфска позиция, както в предишния изкоп. Две нива на тротоар, едното от големите неправилни варовикови плочи, другото от дребни камъни (обр. 3). Ако първото състояние на пътя изглежда е с канализацията, то при втория строителен период той вече е изведен от експлоатация по време на осъществяването на второто ниво на движение. Наистина на места канализацията е пълна с разрушителни отломки. Изглежда, че зидарията на вътрешната врата представя две състояния, въпреки че все още е трудно да се разграничат ясно.

В обобщение, тази кампания на северната порта разкри:

- Четири основни състояния в продължителността на използване на вратата с голяма трансформация от врата към две кули до кула на портата.
- Две условия за движение на пътното платно.
- Две състояния на зидария.

Обр. 3. Северната порта на Залдапа. План и разрез B – B1

Fig. 3. Northern gate of Zaldapa. Plan and cross-section B – B1

- Две състояния на външната врата, последното от които означава намаляване на прохода или пълното му блокиране.

- Различни наблюдения позволиха да се разбере по-добре изборът на различни хоросани, използвани в различните фази на строителството. Така например, в първото състояние на укреплението, долните отвори на сърцевината на кула 32 използват червен хоросан, а след това отвъд четвъртата или петата седалка, хоросан от бяла вар. Междувременно стената съдържа само варов разтвор.

Сектор № 2 – базилика № 2. Трасирани бяха общо 10 нови квадрата – два в апсидното пространство, четири в границите на притвора и четири в границите на атриума – северна половина (обр. 1, 4).

Очертава се границата на платформата на бемата в предолтарното пространство на църквата, която представлява мраморен канцел с ширина 0,30 м. Документиран е с дължина 2,30 м на кота 165,02 м с разкрито лице на зида само от запад, а от изток не се забелязва (вероятно е било разрушено) (обр. 4). На 0,50 м на запад от лицето на зида се разкрива подово ниво, което е на същата кота като подовото ниво в съседния квадрат L6-1.

В западната част на квадрат L6-6, на 0,15 м под каменната плоча, на кота 165,25 м, се проследява хоросанова подложка на разстояние 1,20 м в посока изток – запад. Открити са над 2500 мозаични тесери, около 30% със златен варак. Очертана е добре южната дъга на синтрона, респективно на деамбулатория (обр. 4, 5). Започна проучването на дълбоко вкопаване в северозападната част, запълнено с тесери, хоросан с вградени тесери, фрагменти мрамор, дребни фрагменти керамика, желязна халка – полуразрушена крипта (?) (обр. 5).

В северозападния сектор на базиликата се трасират четири нови квадрата: K5-16, K5-21, J5-19, J5-20, и 4 полуквадрата – J5-13, J5-14, J5-12 и J5-25.

Обр. 4. Базилика № 2 в Залдапа с проучените квадрати

Fig. 4. Basilica No. 2 in Zaldapa – the excavated grid squares

В К5-21 добре се очертава стилобатът между централния и северния кораб с дебелина 1,10 м. Очертава се приблизително стилобатът на северната колонада, от който при източния профил *in situ* са запазени две мраморни плочи.

В К5-16 отчетливо се проследява северната стена на базиликата, широка в субструкция 1,10 м. Доловима е суперструкцията ѝ с широчина 0,96 м в първия ред с отпечатъци на тухли с размери 31/33 × 31/33 см върху легло от бял хоросан – градежът в суперструкция вероятно е в *opus mixtum*. Разкри се и преградният зид между наоса и нартекса, чиято широчина също е 1,10 м. Настилката в притвора е изпълнена от добре оформени варовикови плочи (обр. 4).

В Ј5-20 са разкрити северния и западен зид на базиликата, които са конструктивно свързани. Северният зид продължава в западна посока, оформяйки атриум (обр. 4). Стените на кота 164,25 м се разкрива плочник от добре обработени варовикови плочи. Плочникът е пропаднал от изток на запад.

В Ј5-14 е разкрито стъпало високо 0,25 м и широко 0,80 м към наоса на базиликата. Стъпалото е на кота 164,64 м.

В Ј5-25 са регистрирани пиластрите, които разделят притвора и подсказват, че е бил триделен. Продължава да се проследява покритие от големи варовикови плочи.

В Кв. Ј5-13 на кота 163,71 м попадаме на продължение на северния зид на атриума с широчина 0,95 м, изграден от полуобработени и ломени дребни и средни камъни на бял хоросан. Разкриваме зид (северната стена на атриума) с широчина 0,90 м по дължина 2,40 м на запад от източния профил. Градеж от едри полуобработени камъни на спойка от бял хоросан. Със сигурност е регистрирано вътрешното лице на западния зид на притвора и вътрешният СЗ ъгъл на атруима. Под кота 162,49 установяваме, че фундаментът на атриума е изграден от средни ломени камъни на кал, над който има два реда полуобработени камъни на кал, а суперструкцията започва на кота 163,07 м и е изградена с розов хоросан.

В Ј5-19 в северната стена на атриума, която е широка 0,90 м, се очертава вход с ширина 1,35 м. Западно от входа страната е изградена по различен начин – липсват тухлените редове на *opus mixtum*. Градена е от сравнително добре обработени камъни на бял хоросан.

В Ј5-12 регистрираме вътрешното лице на северозападната крепостна стена, изградено от добре обработени квадри. До него допира СЗ ъгъл на атриума. На кота 161,33 м се разкрива външното лице на северозападната крепостна стена по цялата дължина на изкопа. На кота 161,28 м се открива ходово ниво от жълта пръст. В югозападния ъгъл се документира зид пред външното лице на крепостната стена с направление към водния резервоар. Установени са външните размерите на базиликата 54 х 21 м.

Обр. 5. Предапсидното пространство на базилика 2. План и профил

Fig. 5. The space of the apse of basilica No. 2. Plan and cross-sections

THE ANCIENT FORTRESS OF *ZALDAPA* – NORTHERN GATE AND BASILICA NO. 2

Georgi Atanasov, Nicolas Beaudry, Albena Milanova, Dominic Moreau, Yoto Valeriev

Summary

The research in 2019 was focused on two sectors.

1. The northern gate of the fortress. The observations are as follows:

- Four main stages in the duration of using the gate with a major transformation from a two-tower door to a tower-gate.
- Two secure pavements – the first with a canal and covered with large slabs and the second with pavement.
- Two states of masonry from the masonry of the primitive door or interior.
- Two states of the outer door, the last of which means that the passage is reduced or completely blocked.

2. Basilica No. 2. The boundary of the altar was outlined by a marble chancel. In the apse, the outer arc of the synthronon is well-outlined and defines deambulatorium. A robber pit, dug into an extension of the bema platform, yielded mortar, fragments of marble and more than 2500 glass tesserae.

In grid square K5-21, the 1.10 m wide stylobate between the central and the northern naves is well outlined. Two marble slabs are preserved *in situ* in the eastern section.

In grid square K5-16, the northern wall of the basilica, 1.10 m wide in substructure, is clearly traced. Its *opus mixtum* superstructure is 0.96 m wide. The partition wall between the naos and the *narthex* was also revealed. The *narthex* is paved with rectangular limestone slabs.

In grid square J5-20, the north and west walls of the basilica are structurally connected. The north wall continues to the west, forming an atrium.

In grid square J5-25 a pilaster or buttress against the eastern wall of the *narthex* suggests that it was a tripartite. The northern wall of the atrium is 0.90 m wide and its entrance is 1.35 m wide.

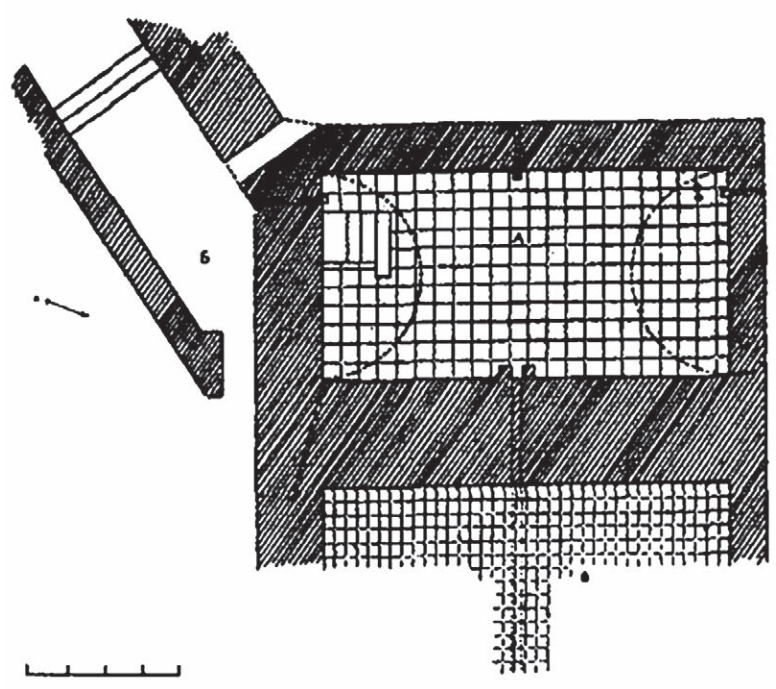
The inner face of the northwestern fortress wall is built of well-worked ashlars. It is abutted on the northwestern angle of the atrium. The outer face of the fortification wall is preserved to an altitude of 161.33 m across the trench. In the southwest corner of the trench, a wall reaches the outer face of the fortress wall and points to the cistern downslope. The exterior dimensions of the basilica are 54 × 21 m.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7000 Silistra, geoatal@abv.bg
Nicolas Beaudry, University of Quebec at Rimouski, 300 Allée des Ursulines, G5L 3A1 Rimouski, nicolas_beaudry@uqar.ca
Albena Milanova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvodobitel Blvd, 1000 Sofia
Dominic Moreau, University of Lille, Campus Pont-de-Bois, Rue de Barreau, BP 60149, 59653 Villeneuve,d'Ascq, dominic.moreau@univ-lille.fr
Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., Burgas, yotov_81@abv.bg

№ 40. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНО ВОДОХРАНИЛИЩЕ НА ЗАЛДАПА

Боян Тотев, Добри Добрев

Водохранилището на късноантичната Залдапа е разположено в подножието на стръмен склон, в непосредствена близост, но извън крепостните стени в северозападната част на фортификацията. Археологическият комплекс включва няколко свързани един с друг компонента – каптаж, утаителен басейн, таен ходник и басейн за чиста вода. Общо проучената част от съоръжението е под 50 процента. Единственото археологическо изследване е извършено в средата на миналия век под ръководството на М. Мирчев (Мирчев 1951, 99 – 103). В резултат е напълно разкрит утаителят, както и части от каптажа, стълбището към тайния ходник и басейнът за чиста вода (обр. 1). Половин столетие покъсно обектът е реинтерпретиран от доц. С. Торбатов (Торбатов 2000, 60 – 65). В последствие част от компонентите на обекта са претърпели иманярски инвазии. Най-пострадал е утаителният басейн, каменните чучури на който са счупени, а част от преградната стена и пода е разбита с тежка строителна техника. Това състояние на обекта беше фиксирано при мащабно почистване, организирано от предишния директор на РИМ – Добрич. Причина за настоящото спасителното археологическо проучване бяха именно резултатите от това почистване и желанието на ръководството на РИМ – Добрич за документиране настоящото състояние на паметника и предприемане на необходимите мерки по отводняване и качествена теренна кон-

Обр. 1. План на водохранилище на крепостта Залдапа, 1949 г. (автор М. Мирчев)

Fig. 1. Plan of the water reservoir of the Zalapa fortress in 1949 (author M. Mirchev)

Обр. 2. Утаителен басейн на водохранилището, план, 2019 г. (автор В. Вълчев)

Fig. 2. Sedimentation basin of the water reservoir, plan, 2019 (author V. Valchev)

сервация на утаителния басейн. Тези цели, определиха обекта на нашата работа, ограничен в рамките на застрашената от разрушаване площ.

При началото на проучването за пореден път беше констатирано тежкото състояние на утаителния басейн. Той беше заблатен, поради затлачване на канала, водещ към разположения в по-ниската част воден резервоар. Пътят за оттичане на водата беше плътно обрасъл с тръстика и ниска водолюбива растителност. Така се бе образувано своеобразно блато с център в утаителния басейн. Друга основна причина за това е течът в югоизточния ъгъл на вода, която е с постоянен целогодишен дебит и вероятно е свързана с древния каптаж. На същото място е била разрушена конструкция, интерпретирана от предишните изследователи като резервен отводнителен клапан. В следствие от това, задържащата се в коритото на басейна вода прониква между елементите на пода и особено през зимния период предизвиква напукването на тухлената облицовка. По-малък проблем са активните ерозионни процеси, събарящи земна маса и каменни квадри от опасно надвисналите над утаителния басейн стени и склонове. Действията по почистването започнаха с отводняване. Изсечена беше високата влаголюбива растителност (тръстики и храсти) от територията на отточния канал. Последва премахване и ниските влаголюбиви култури. Прокаран беше отточен канал в посока микроязовира. Така бяха осигурени необходимите условия за работа на територията на утаителния басейн. Следващ процес беше неговото изчистване от свлечената пръст и падналите от склона камъни. При тези, както и при всички последващи действия не бяха засегнати никакви, дори насипни, археологически пластове. Внимателно премахната беше ниска растителност, която е проникнала в тухления под и е нанесла много сериозни щети на част от облицовката. Цялостното разчистване на структурата показа, че към настоящия момент са запазени по-малко от половината подови плочи (обр. 2). Унищожени от иманярите са два от описаните общо три каменни чучури. Сериозни са щетите и при стените на утаителния басейн (обр. 2). Той е с вътрешни размери 10,80 на 5,30 м. Ограден е със зидове, изработени от масивни каменни блокове, споени с хидрофобен хоросан. Днес те са полуразрушени. От изток басейнът е вкопан в склона под крепостната стена, от запад е преграден с дебел 2,50 и дълг 10,80 м зид, изграден в техника *opus emplectum* от големи лицеви квадри и пълнеж, запълнен с бял хоросан. В центъра на съоръжението е оставен, правилно оформен канал с ширина 0,20 м и дълбочина 0,30 м. Той е водил към втория, недопроучен басейн за питейна вода. Всъщност каналът е разположен директно срещу вграден в средата на източната стена каменен чучур. Той е с обща широчина 0,50 м и запазена широчина на вътрешния улей 0,15 м. Особено в центъра на басейна плочките са напълно унищожени, като част от тях са разбити или сериозно увредени от температурните амплитуди през зимата и коренищата на растенията през лятото (обр. 2). Те са с квадратна форма и размери 0,50 на 0,50 м и дебелина приблизително 5 см. Не се забелязват следи от по късни ремонти или пренареждания на плочите. В североизточния ъгъл на структурата е запазен масивен каменен блок с правоъгълна форма и размери 0,60 на 1,50 м. Това е стъпало, част от съоръжението, водещо към

тайния ходник, който е започвал от другата страна на северната стена. При дейностите по почистване не бяха открити каквито и да било останки от движими или недвижими културни ценности.

На този етап работата беше преустановена и беше извършено документиране актуалното състояние на съоръжението. Непосредствено преди есенно-зимния период бяха предприети мерки по зазимяване и теренна консервация. Бе частично разширен и нивелиран отводнителният канал. Растителността беше третирана с раундъп. Изработена бе дървена скара, позволяваща безпрепятствено оттичане на водата от утаителния басейн. С цел топлоизолация върху нея бяха положени бали със слама, изолирани между слой от полиетилен и геотекстил. Нови дейности по консервиране на структурата предстои да бъдат извършени през 2020 г.

Литература

Мирчев 1951: М. Мирчев. Водният резервоар и каптаж при крепостта Абрит. – Известия на Варненското археологическо дружество, 8, 1951, 99 – 103.

Торбатов 2000: С. Торбатов. Късноантичният град Залдапа. Градове и крепости. София, 2000.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE WATER RESERVOIR OF *ZALDAPA*

Boyan Totev, Dobri Dobrev

Summary

The water reservoir of the late antique *Zaldapa* is located at the foot of a steep slope, in the immediate vicinity, but outside the fortification walls in the northwestern part of the site. The archaeological complex includes several related components – a catchment, a sedimentation pool, a secret corridor, and a clean water pool. The total surveyed part of the facility is below 50 percent. For drainage and field conservation, the swampy sedimentary basin of the archaeological complex was cleared. Currently, less than half of the floor slabs are completely preserved. Two, out of the three, stone spouts are now destroyed by looters. The damage to the walls of the sedimentation basin is also serious. It has internal dimensions of 10.80 by 5.30 m. It is surrounded by walls made of massive stone blocks, sealed with hydrophobic mortar. Today, they are half- destroyed. From the east of the basin, it is dug into the slope under the fortress wall, from the west it is partitioned by a wall, thickness of 2.50 and a length of 10.80 m, built in *opus implectum* of large front squares and a filling filled with white mortar. In the drain of the facility a properly shaped channel with a width of 0.20 m and a depth of 0.30 m. It led to the second unexplored drinking water pool. The drain is located directly opposite a stone spout built into the middle of the east wall. It has a total width of 0.50 m and a preserved inner width of 0.15 m. The floor tiles are square in shape and measure 0.50 by 0.50 m in size and approximately 5 cm thick. No traces of later repairs or rearrangements are noticeable. In the northeast corner of the structure a solid stone block is preserved, with a rectangular shape and dimensions of 0.60 by 1.50 m. This is a step, part of the facility that leads to the secret corridor, which started on the other side of the north wall. No archaeological materials were found during these rescue fieldwork.

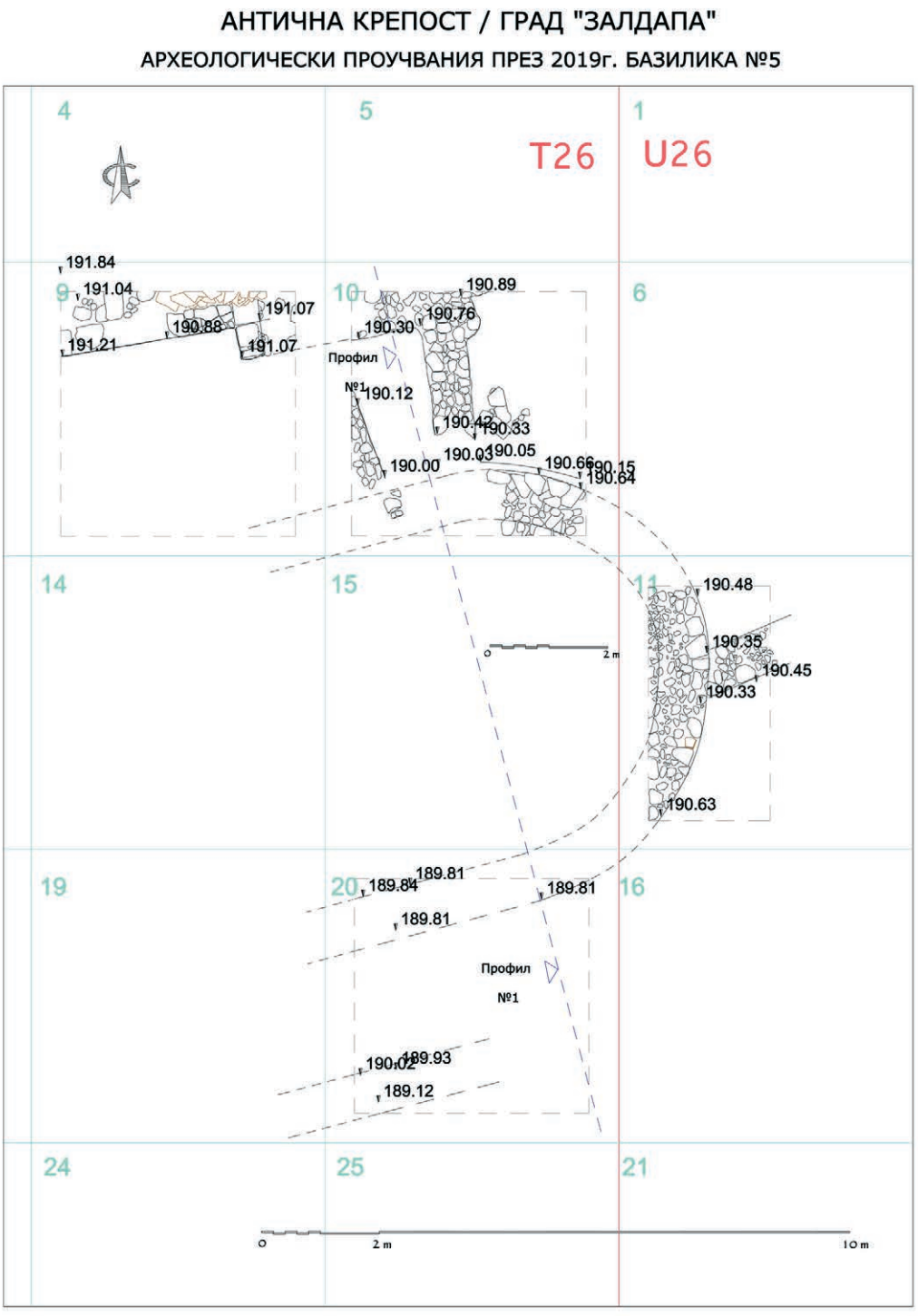
Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Dobri Dobrev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, rim_dobrich@abv.bg

№ 41. ЗАЛДАПА – РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 5

Йото Валериев

Спасителното археологическо проучване бе проведено с цел да се изяснят разкрити при иманярски интервенции зидове в югоизточната територия на късноантичния град Залдапа. Структурите бяха добре видими на сателитни снимки и се предполагаше, че принадлежат към една от раннохристиянските базилики на Залдапа (обр. 1).

Проучени бяха три и половина квадрати от положената план-квадратна мрежа. След отнемане

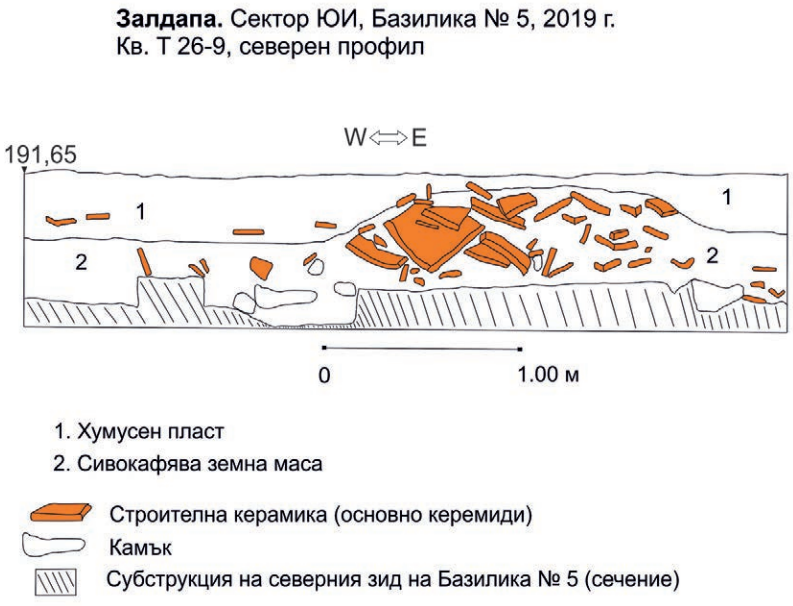
Обр. 1. План на проучения сектор

Fig. 1. Layout of the excavated section

на три механични пласта, в северната част на един от квадратите бе разкрит изграден от добре обработени разноформатни камъни на кална спойка каменен зид – субструкция (видима ширина 0,90 м). В източната си част градежът е добре изравнен, а над него има деструкции от фрагменти строителна керамика – основно тегули (обр. 2), възможно е в тази част на зида в суперструкция да е имало вход. Зидът се разширява под прав ъгъл в южна посока с 0,55 м и достига ширина 1,45 м.

На различни дълбочини бяха разкрити субструкции на каменни зидове (северният – ширина 0,80 м; източният – ширина 0,75 м) в права линия и един дъговиден (ширина 1,0 м). Тези структури потвърдиха предположението, че става дума за части от базилика и част от нейната апсида. В негатив се установи траншеята за фундамента на стилобата, който разделя централния от северния кораб.

Откъм юг бяха разкрити частично в негатив траншеите, в които са били изградени фундаментите на южния и източния зид на базиликата, петата на апсидата (?), а също и фундаментът на стилобата (ширина 0,80 м), отделящ централния от южния кораб. Южният зид на базиликата е бил фундиран в стерилната жълта пръст на кота 189,10 м – вероятно на 2,0 м дълбочина от късноантичното ходово ниво на църквата. Фундаментът на стилобата е фундиран в стерилната жълта пръст на кота 189,80 м.

Обр. 2. Северен стратиграфски профил в кв. Т26-9

Fig. 2. Cross-section of the northern part of grid square T26-9

Резултатите към момента ни дават основание да заключим, че частично проучените структури принадлежат на раннохристиянска трикорабна едноапсидна базилика, която е ориентирана по надлъжната си ос З – И с 15° градуса отклонение на изток – североизток. Нейната ширина би следвало да бъде около 15 м. На този етап от проучването може да се предположи, че страничните кораби са широки по около 2,40 м в най-източната си част (северният кораб е широк около 2,90 – 3,0 м в проучената му към момента най-западна част). Централния кораб е широк около 5,70 м. Външните зидове на базиликата са широки по 0,90 м като в източния край на базиликата са удебелени до 1,45 м, а стилобатите по 0,80 м. Апсидата е полукръгла в субструкция с ширина 7,30 м.

Градежът на фундаментите е от ломени и добре обработени камъни на кална спойка. На места за подравняване са използвани фрагменти от тухли. На този етап от проучването няма данни за градежа в суперструкция. Подовото покритие вероятно е било от тухли, които са били положени върху жълта глина. Покривът на базиликата е бил дървен, покрит с керемиди – тегули и имбрекси.

Стратиграфската позиция на сградата насочва към датиране на изграждането и функционирането на базиликата най-общо в границите на VI в. Тази датировка може да бъде прецизирана след проучването на цялата сграда и други свързани с нея структури.

По време на проучванията бяха открити 25 броя медни и бронзови монети от периода II до VI в.: една на император Антонин Пий (138 – 161); 23 броя късноримски и една (половин фолис) на Юстин II (565 – 578).

ZALDAPA – EARLY CHRISTIAN BASILICA NO. 5

Yoto Valeriev

Summary

In 2019 rescue excavations were done in the southeastern part of the late antique city of *Zaldapa*, in a zone with concentration of modern pits made by the looters.

The excavations in that area confirmed the assumption that there another early Christian basilica is located (fig. 1). The basilica has three naves and a semicircular apse. The supposed width of the basilica is 15 m. The northern and southern wall are 0.90 m wide but in the eastern part of the naves their width is 1,45 m. The fundaments of the stilobates that separate the naves have a width of 0,80 m. The supposed width of the central nave is 5,70 m.

The fundaments of the basilica were built with split stones and well-shaped stones on mud bonding. There is still no evidence how the superstructure was built. The roof of the basilica was wooden covered with roof tiles (fig. 2).

The stratigraphic position of the building points to the dating of its construction and functioning in the 6th c. AD.

Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., Burgas, yotov_81@abv.bg

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В МАРЦИАНОПОЛ

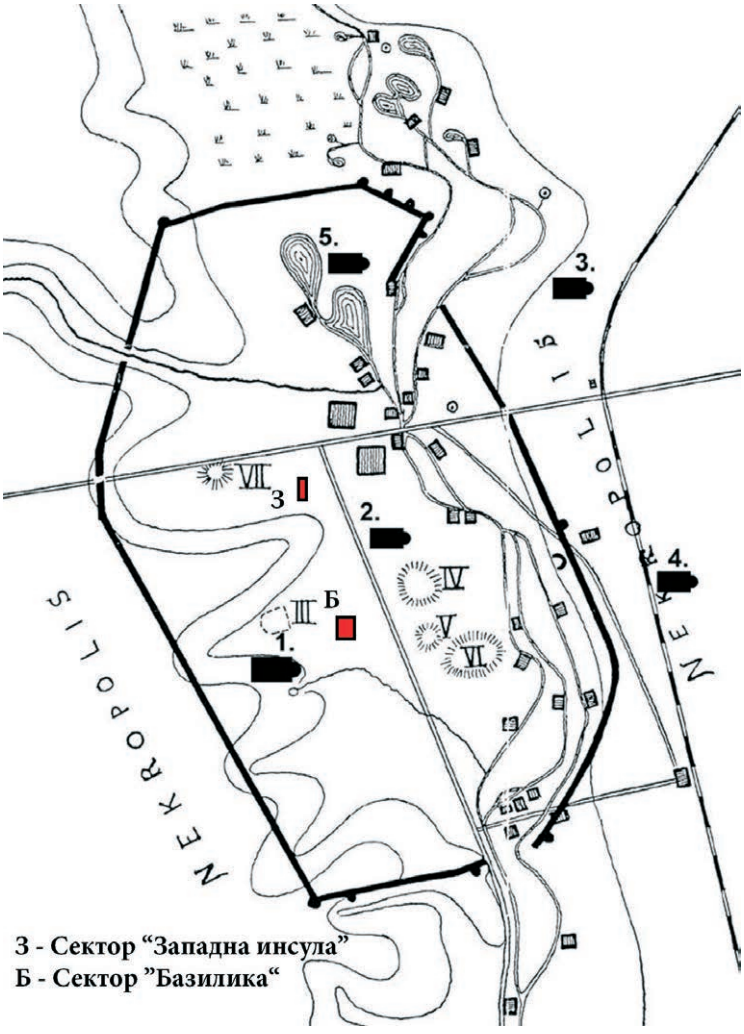
Христо Кузов, Николай Русев, Михаил Христов

По време на археологическия сезон 2019 г. в античния Марцианопол се доразкрива площта западно от „Музея на мозайките“ и се разширяват разкопките в южна посока, в периметъра на друг сектор – „Сектор Базилика“ (обр. 1).

В новоизследвания сектор хронологично най-ранното обитаване е регистрирано върху нивелирано ниво от светла глина, положена върху стерила. Може да се твърди, че става дума за леко дървено строителство, според находките от III в. Краят на тези постройки е дошъл с пожар, отбелязан на терена с тънка ивица отухляване, пепел и въгленчета.

Следващият период на обитаване се свързва с появата на монолитна сграда, с разположени около атриум помещения със стопанска и жилищна функция (обр. 2). Плочникът на атриума е рамкиран със стилобат от каменни квадри. В една от плочите се разчисти кръгъл отвор, а северно бе частично разкрит фрагмент от фонтан заедно с оловна тръба. Преди полагането на стилобата е направена с подложка от камъни на спойка с бял хоросан. Полуобработен каменен блок (база) е положен върху стилобата при последвали строително-ремонтни дейности.

Западно от атриума е разкрит зид от камък със спойка от бял хоросан, с направление С – Ю, долепен на фуга до стилобата. Той е синхронен с тях и е част от сградата, развиваща се в западно направление. В южната му разкрита част е оформен вход. Северно от стилобата на атриума е разкрит друг зид. Той е изграден от ломен камък на глинена спойка. Зидът се отнася към същата сграда, но вероятно към следващата строително-ремонтна фаза – синхронен с коментираната база.

Обр. 1. Местоположение на обекта

Fig. 1. Location of the archaeological site

През този следващ строителен период, във височина тази част от сградата е била изградена с масивни кирпичи. В тази сграда се откри монетна находка от шестнадесет солида, сечени до средата на V в. Сградата е унищожена от интензивен пожар, довел до разрушаването и отухляване на кирпичената част от стените. Пожарът се свързва с хунското превземане на града в 447 г.

Между деструкциите от това разрушаване и следващото застрояване се проследява хиатусен пласт (обр. 3). Между двете строителства, мястото явно е обитавано от население, живяло във вкопани, малки жилища. Част от зид на такова жилище се открива северно от разрушената вече стена на по-ранната жилищна сграда.

Следващото, последно строителство е зидария на калова спойка, с употреба на сполии и с по-леки дървени конструкции. При това строителство частично са преизползвани съхранените зидове от предходния строителен период.

Зидът към северното помещение е надстроен, като в западната му проучена част е разкрит входът.

Южно от атриума към частично съхранения зид с направление С – Ю, който е надграден, е долепен на фуга зид с посока И – З, който е на калова спойка и съдържа сполии, сред които и римо-дорийски капител от II в. Зидът с посока И – З е положен върху южния стилобат на атриума. При оформянето на този нов зид е запълнен и входът на ранната сграда, като е блокиран с камъни на калова спойка.

В помещението от по-ранната сграда се забелязва подова мозайка, следи от която са частично запазени. Мозайката е силно разрушена още в Късната античност. Мозайката е полихромна, положена върху стабилна подложка от хоросан, фрагментирана строителна керамика и камъни. Последната строителна фаза на сградата се отнася в VI в.

При керамиката от сектор „Западна инсула“ римските амфори са от Понтийската зона и Северна Африка. Късноантичните амфори доминират, като при тях са определени типове от Понтийската зона, Източното Средиземноморие, респективно Сирия и Палестина, както и регионални амфори.

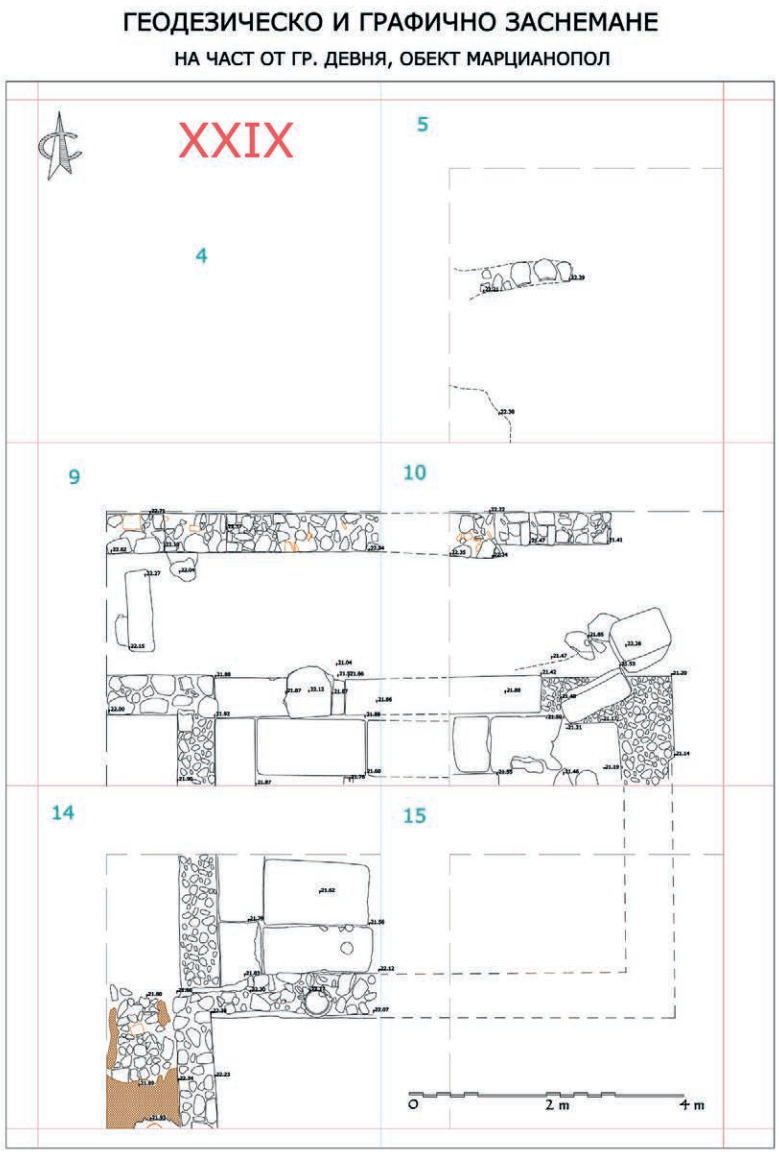
Кухненската керамика включва гърнета и прилежащите към тях капаци, а трапезната – купа и чаши с лаково покритие.

Най-ранно датираните материали са от началото на III в., а най-многобройна е керамиката от втора половина на IV – началото на V в.

В Сектор „Базилика“ при керамиката от римската епоха са регистрирани съдове с лаково покритие, амфори и импортна керамика. Лаковата керамика е представена основно от трапезни съдове за пиене и хранене, като значителен превес заемат съдове за пиене.

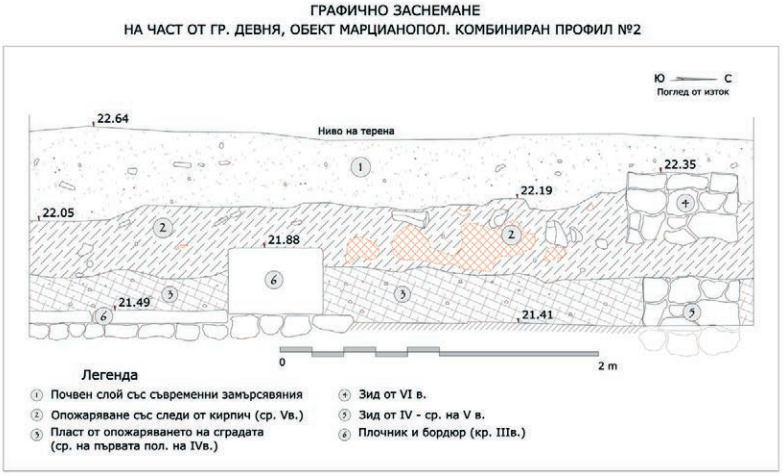
Керамиката от Късната античност е повече и по-разнообразна. Определени са следните групи: вносна керамика, лакова керамика, амфори, битова керамика и лампи.

Късноантичната битова керамика е най-многобройна от изследвания керамичен комплекс. Сред съдовете доминира кухненската ке-

Обр. 2. План на разкритите археологически структури

Fig. 2. Plan of the excavated archaeological structures

Обр. 3. Западен профил на кв. 9

Fig. 3. Western cross-section of grid square 9

рамика – гърнета и прилежащите към тях капаци. По-малко са съдовете за хранене – няколко типа паници и специфичната група на „касеролетата".

Амфорната тара от Късната античност е втората по големина група керамика. Определени са амфори от Източното Средиземноморие, Понтийската зона, Северна Африка и регионални типове.

По-значително е количеството на керамиката с лаково покритие от периода III – IV в. През втората половина на V – VI в. преобладават вносните съдове. Сред керамиката от VI в. преобладава амфорната тара.

Най-ранно датираните съдове от двата сектора са типове от първа половина на III в., а най-късните – от VI в.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *MARCIANOPOLIS*

Hristo Kuzov, Nikolay Rusev, Mihail Hristov

Summary

The archaeological excavations in 2019 took place in Basilica Sector of *Marcianopolis* (present-day town of Devnya) as part of the ancient city's survey.

The earliest traces of habitation were found at a level of light coloured clay laid on sterile. The construction was built in the 3rd c. AD and made of wood. The buildings were destroyed by a fire, traces of which are visible on site as thin strips of ash and charcoal.

The next period of habitation was associated with the appearance of a monolithic building at the end of the 3rd c. AD, which had rooms around the atrium. Traces of a floor mosaic can be seen in the west room. The mosaic is laid in a mortar layer mixed with fragments of building ceramics and stones.

During the next construction phase, before the middle of the 4th c. AD, the walls were upgraded with adobe. Sixteen *solidi* were discovered in the building, minted not later than the middle of the 5th c. AD. The fire that caused the destruction of the building is connected to the sack of the city of *Marcianopolis* by the Huns in AD 447.

The last construction phase was in the 6th c. AD – stone masonry and mud bonding. The preserved walls from the previous construction period were reused.

Hristo Kuzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg
Nikolay Rusev, nikolairrusev@abv.bg
Mihail Hristov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

---

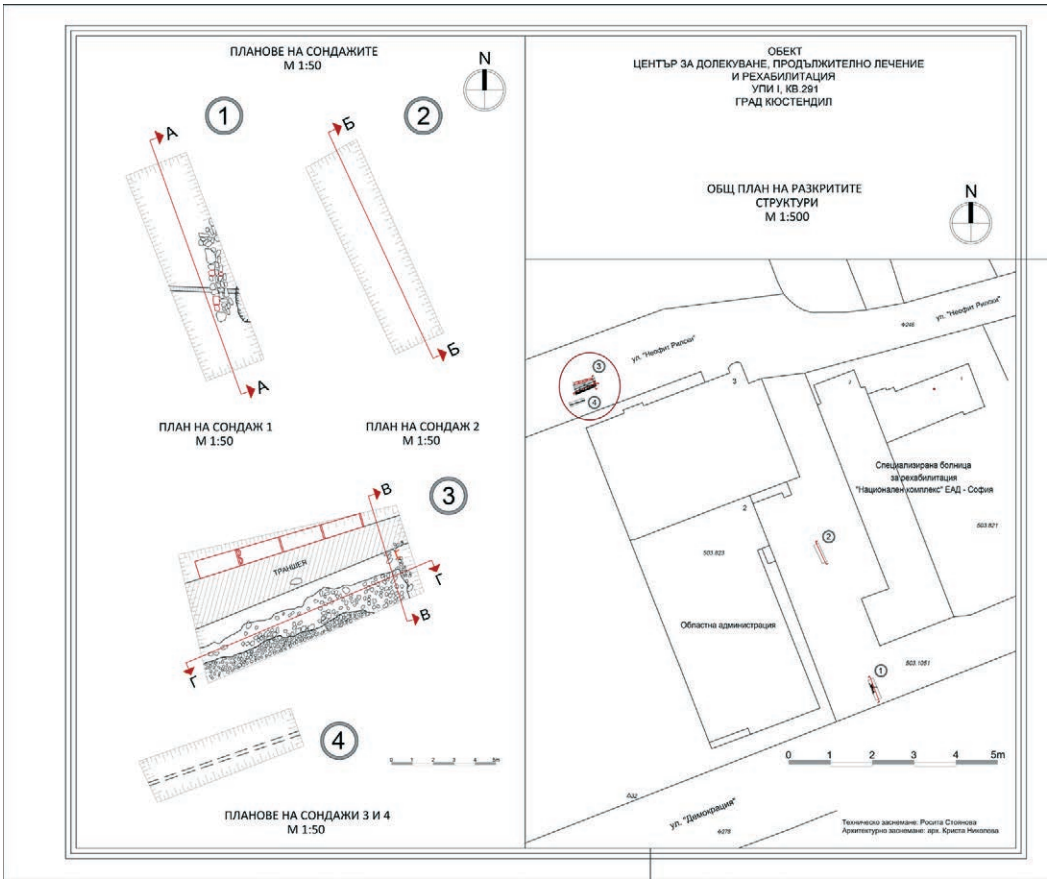
№. 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЦЕНТЪР ЗА ДОЛЕКУВАНЕ, ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ЛЕЧЕНИЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ", КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова, Димитринка Павлова

Обектът се намира в УПИ 1, кв. 291, гр. Кюстендил. Центърът за долекуване представлява преустройство на сградата на бившия Партиен дом в Кюстендил. Научен консултант на разкопките е Румен Спасов.

Проучванията през 2019 г. са свързани с изграждането на водопроводни инсталации и се намират извън сградата на центъра (обр. 1). Полагат се два сондажа – № 1 и № 2, с ориентация север – юг по трасето на водопровода за минерална вода. Сондажите са с площ по 7 кв. м. Достигната е дълбочина 1,40 м. Разкрити са пластове от съвременността и възрожденската епоха, в които не се намират археологически структури.

Два сондажа с ориентация изток – запад са разположени северно от сградата при водопроводното отклонение за питейна вода. Сондаж № 3 е с площ 11,50 кв. м. В него се разчисти съвременен насип с дебелина 0,80 – 1,10 м. (обр. 2). В сондаж № 4 на ниво 1,10 м минава трасето на водопроводното отклонение. Не се откриват археологически структури.

Обр. 1. Общ план на сондажите

Fig. 1.General plan of the trenches

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE MEDICAL CENTER FOR REHABILITATION IN KYUSTENDIL

Lidiya Staykova-Aleksandrova, Dimitrinka Pavlova

Summary

In 2019, the rescue fieldworks took place outside the Center (fig. 1). Two trenches – Nos 1 and 2 – situated along the mineral water route, have been excavated. Layers formed during the modern decennia and the period of the Bulgarian National Revival were found, and no archaeological structures were registered.

Two more trenches – Nos 3 and 4 (fig. 1, 2) – are located to the north of the building of the Center. They are situated along the route of the drinking water conduit. The layer in these trenches consists entirely of a modern embankment. No archaeological structures were found.

Обр. 2. Сондаж № 3 – южен профил

Fig. 2. Trench No. 3 – southern cross-section

Lidiya Staykova-Aleksandrova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, lidiast_alexandrova@abv.bg
Dimitrinka Pavlova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, rmuseum.kn@abv.bg

№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРК ГАЛЕРИЯ 2“ В КЮСТЕНДИЛ

Румен Спасов, Веселина Вандова, Николай Спасов

Обр.1. Общ изглед на архитектурния комплекс. Поглед от североизток (снимка Р. Спасов)

Fig. 1. General view of the architectural complex from the north-east (photo R. Spassov)

Обр. 2. Канал на decumanus. Поглед от запад (снимка Р. Спасов)

Fig. 2. The drain beneath the decumanus street. View from the west (photo R. Spassov)

Изследването е осъществено с предоставена от Министерство на културата целева финансова подкрепа, във връзка с изпълнение на проект за редовни теренни археологически проучвания и теренна консервация на обект „Парк Галерия – 2“ в гр. Кюстендил.

Теренът се ситуира в зона А на Архитектурен и археологически резерват „Пауталия – Велбъжд“. Намира се в северозападната четвърт на укрепената площ на Пауталия.

Проучванията на обекта са продължение на разкопките от 2018 г. (Спасов и др. 2019). Изследван е комплекс от късноантичната епоха, включващ част от сграда и улица (декуманус), южно от нея (обр.1). Проучваният терен е разширен с включването на нов сектор (Сектор II), в рамките на който е разкопан участък от 50 кв. м. Документираните в тези сектори пластове и структури датират от късното Възраждане, средновековната и късноантичната епохи.

Сектор I. *Decumanus*. Регистриран е по-ранен етап в строителната история на тази комуникационна артерия. Установено е, че през IV – началото на V в. улицата има по-голяма широчина, като уличното платно включва и зоната на по-късния (VI в.) северен тротоар с ширина 1 м (с бордюрите – 1,50 м). Локализиран е каналът на *decumanus* и е изследван участък от него с дължина 1 м (обр. 2). Каналът отстои на 2,65 м от южния зид на Сграда III (този зид засега се явява северна тангента на уличното платно), което навежда на мисълта, че широчината на настланото

с плочи улично трасе е не по-малко от 5,30 м. Светлият отвор на канала има височина 1 м и ширина 0,50 м. Дъното е настлано с каменни плочи, стените са зидани с едри и средни по големина ломени камъни.

Помещение № 1 от сграда **III.** В рамките на помещението са направени детайлни изследвания на най-късния строителен период, датиращ от втората половина на V – втората половина на VI в. (обр. 3).

Вътрешна крепостна стена. Установено е нивото на фундиране на стената – дълбочина 3,49 м от съвременния терен. Това позволява да бъде изяснена дълбочината на съоръжението в субструкция – 1,71 м.

Сектор II. Изследван е пласт от времето на късното Възраждане. Регистриран е пласт от средновековната епоха (XI – XII в.).

Разкрити са нови 3,60 м от вътрешната крепостна стена, с което общата ѝ дължина достига 14,50 м. Най-високо запазените участъци от нея се разкриват на дълбочина 0,50 м от съвременния терен. Градежът е изпълнен в *opus cementicum*.

Обр. 3. Деструкции в помещение № 1 от сграда III. Поглед от изток (снимка Р. Спасов)

Fig. 3. Destructions in room No. 1 of Building III. View from the east (photo R. Spassov)

Извършена е временна теренна консервация на разкритите недвижими паметници.

Литература

Спасов и др. 2019: Р. Спасов, В. Вандова, Н. Спасов. Археологически проучвания на обект „Парк Галерия – 2“, гр. Кюстендил. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 271 –272.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "GALERIA PARK 2" SITE, KYUSTENDIL

Rumen Spassov, Vesselina Vandova, Nikolay Spassov

Summary

The research is funded by the Ministry of Culture. The area of the studied terrain is 230 m2 and it is situated in the north-eastern quarter of the Roman city of *Pautalia*.

The study of the site continued after the excavations in the preceding 2018. A late antique complex consisting of a part of a building and *decumanus* street south of it was fully studied (fig. 1).

An earlier period of the *decumanus* building history was registered. During the 4th – the beginning of the 5th c. AD, the street was wider and the street lane also included the space of the later northern sidewalk zone (6th c. AD) which is 1.50 m wide. The *decumanus* main sewerage was also discovered and a part of it was studied (fig. 2). The internal height of the drain is 1 m and its width – 0.50 m. The bottom of the drain is covered with stone slabs; the walls are built of split stones.

The latest building period (5th – the second half of 6th c. AD) was thoroughly examined in room No. 1 of building No. III (fig. 3).

The inner fortress wall foundation was registered at 3.49 m beneath the modern terrain.

Layers of the end of the period of the Bulgarian Revival and the medieval period (11th – 12th c. AD) were studied in a newly excavated area of 50 m^2.

A temporary on-site conservation of the discovered archaeological structures was performed.

Rumen Spassov, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Vesselina Vandova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, v.vandova@abv.bg
Nikolay Spassov, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, tdsnisf@gmail.com

№. 45. РАЗКОПКИ ПО ТРАСЕТО НА ВОДОПРОВОД ЗА ПИ 41112.503.785, КЮСТЕНДИЛ

Румен Спасов, Веселина Вандова, Николай Спасов

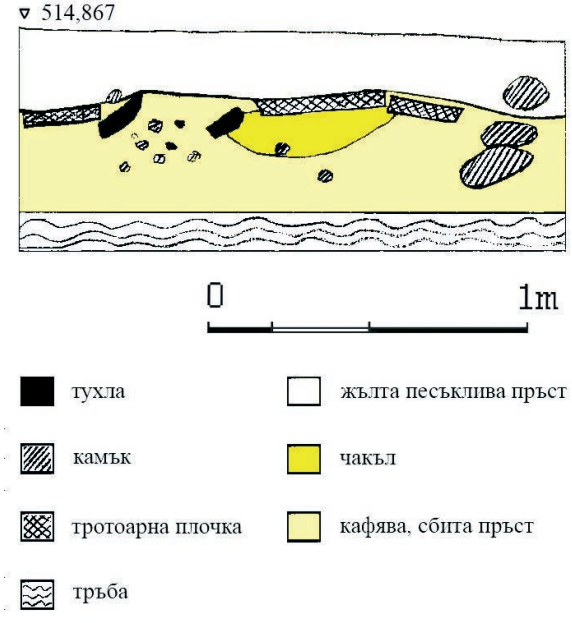
Обр. 1. Южна част на изкопа. Поглед от юг (снимка Р. Спасов)

Fig. 1. South section of the trench. View from the south (photo R. Spassov)

Обр. 2. Северна част на изкопа. Поглед от юг (снимка Р. Спасов)

Fig. 2. North section of the trench. View from the south (photo R. Spassov)

Обр. 3. Западен профил на изкопа (автори В. Вандова, Н. Спасов)

Fig. 3. West cross-section of the trench (authors V. Vandova, N. Spassov)

Археологическото проучване се проведе в периода 28 – 31 март 2019 г. Теренът се ситуира в зона А на ААР „Пауталия – Велбъжд“, до северната крепостна стена на античния град.

Изследван е изкоп (обр. 1) с дължина 23 м, широчина – 0,50 м (обща площ 11,5 кв. м) и дълбочина – 0,50 м от съвременния терен.

В хода на проучването е установено, че изкопът следва трасета на съвременни комуникации (част от тях действащи) в уличното (вкл. тротоарно) пространство на ул. „Хан Крум“ (обр. 2).

Регистрирани са два слоя (обр. 3): 1) на дълбочина 0 – 0,25 м – насипен пласт от жълта песъклива пръст; на дълбочина 0,25 – 0,30 м е разположена настилка с бетонни плочки; на дълбочина 0,30 – 0,50 м – пласт кафява сбита пръст, съдържащ съвременни строителни отпадъци (фрагменти от тухли, керемиди, тротоарни плочи и др.), прослойки чакъл, камъни и др.

Помпеното помещение и резервоарът са отдавна съществуващи съоръжения. Изградени са през 60-те години на XX в. Ситуират се до източната фасада

на някогашния Младежки дом, сега Читалище „Братство“. Тук проектът не предвижда изкопна работа, а само ремонтни дейности на съоръженията.

В процеса на теренната работа не са регистрирани археологически структури и не са намерени археологически материали.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS DURING THE CONSTRUCTION OF WATER SUPPLY INFRASTRUCTURE IN PLOT 41112.503.785, KYUSTENDIL

Rumen Spassov, Vesselina Vandova, Nikolay Spassov

Summary

The archaeological excavations took place during the period of 28th – 31st of March 2019. The terrain is situated in zone A of Archaeological Reserve "*Pautalia* – Velbazhd", next to the ancient city fortress wall.

A trench with a length of 23 m and a width of 0.50 m was studied (fig. 1). It was 0.50 m deep and its entire area is 11.5 m^2.

During the excavations it became clear that the trench followed the routes of the modern underground infrastructures (some of them still in use) along the street, including within the sidewalk of Han Krum Str. (fig. 2).

Two layers were registered (fig. 3): down to 0.25 m depth the soil was yellowish and sandy; between 0.25 – 0.30 m there was a modern pavement of concrete tiles; between 0.30 – 0.50 m depth the soil was brown and compact and it contained modern construction garbage (brick and tile fragments, broken sidewalk tiles, asphalt, etc.), as well as sub layers of gravel, small stones, etc.

The pumping facility and the tank of the current water supply infrastructure were built in the 60s of the 20th c. They are located next to the eastern facade of the former Youth House, now "Bratstvo" Community center. The project did not include any dig work here, only some repair work of the facilities.

No archaeological structures were discovered during the field work, neither any archaeological material.

Rumen Spassov, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Vesselina Vandova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, v.vandova@abv.bg
Nikolay Spassov, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, tdsnisf@gmail.com

№ 46. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА

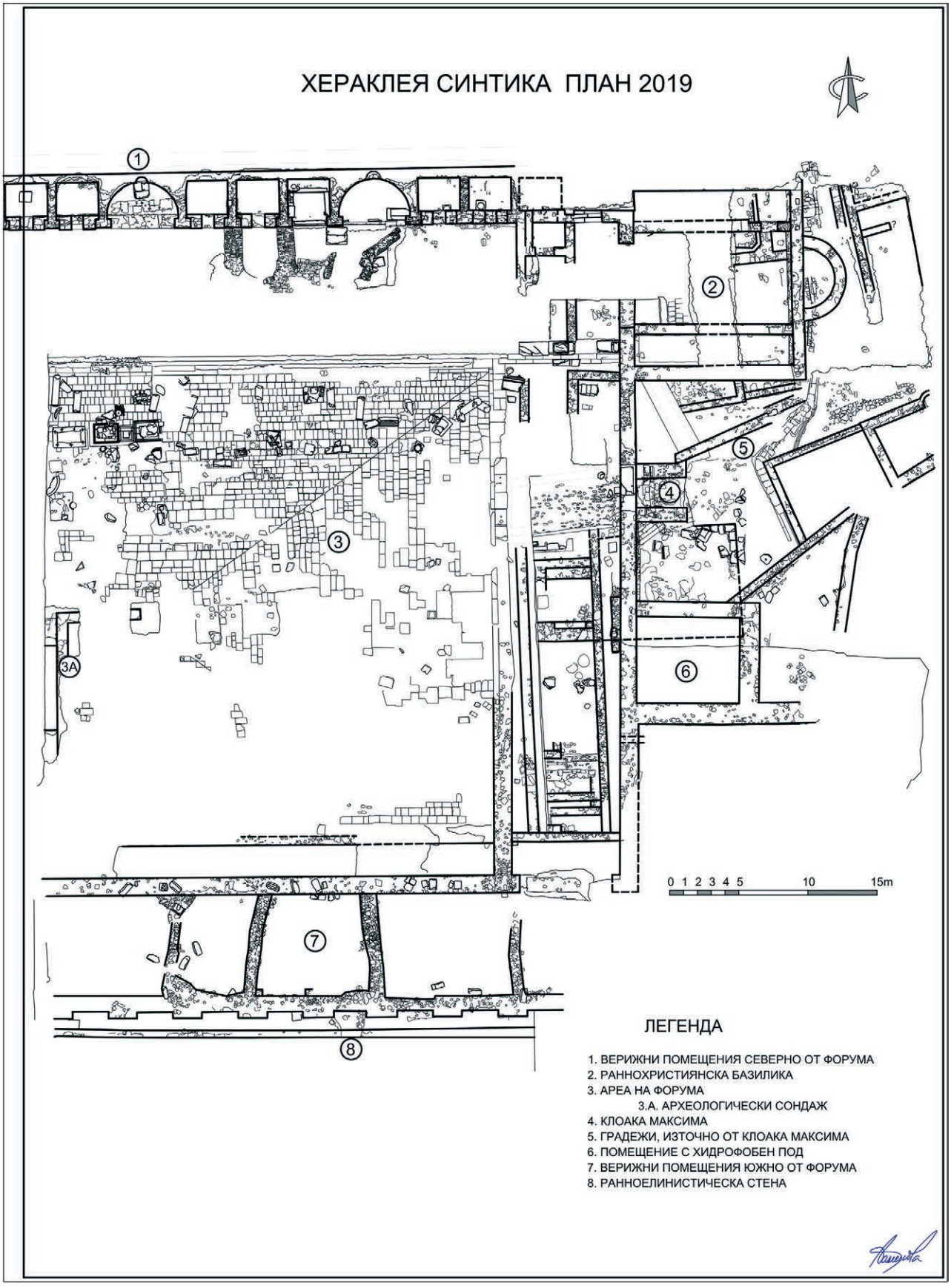
Людмил Вагалински

Градът е разположен в м. Рупите край едноименното село (бивше Ширбаново / Мулетарово) в община Петрич[1]. Работихме общо три месеца в периода юни – септември 2019 с финансиране от Община Петрич (чрез Общински исторически музей – Петрич), Министерство на културата и Министерски съвет (чрез Министерство на културата) по договори с НАИМ – БАН. Екипът включваше: гл. ас. д-р Сирма Александрова (НАИМ) – заместник-ръководител; д-р Сотир Иванов (ОИМ-Петрич), докторант Иля Шибаев (НАИМ) – членове; Атанас Динев и Георги Лазарски (ЮЗУ), Борис Борисов (ВТУ) – стажанти; арх. Милена Каменова – архитектурно заснемане и 3D моделиране; Николай Шаранков (СУ) – епиграфско разчитане; докторант Теодор Тодоров (НАИМ) – археозоологично изследване; доц. д-р Цветана Попова (НАИМ) – археоботанично проучване; Александър Вътов (НИМ) – полева консервация.

През 2019 проучвахме южния край на късноримския централен площад и участък непосредствено източно от него (обр. 1) както и тамошни части от предхождащи го елинистически и римски градежи. Стратиграфските резултати потвърдиха досегашната археологическа хронология на града.

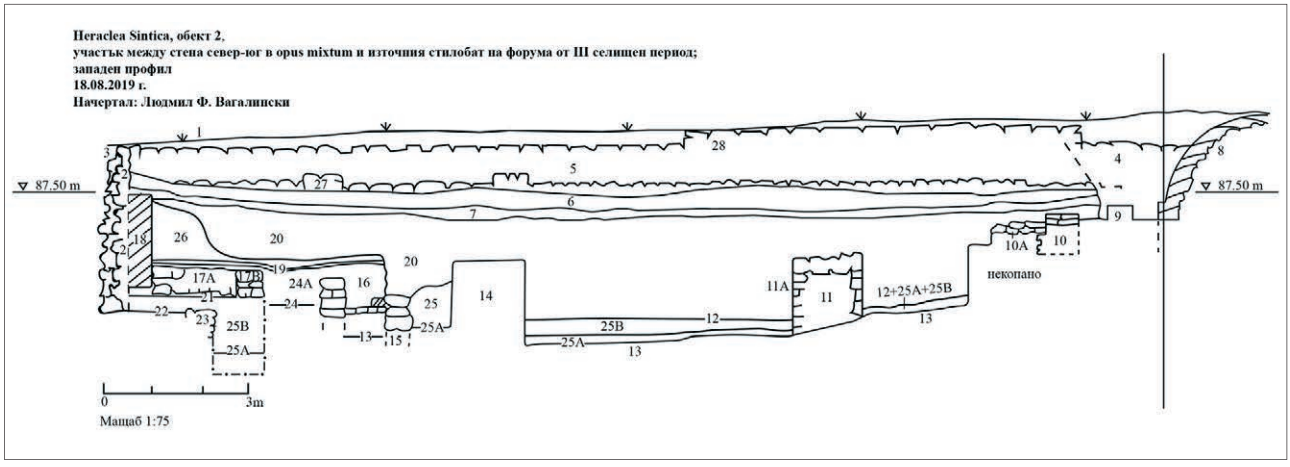
Най-ранният археологически полеви контекст от 2019 г. е новоустановено разрушение, случило се през Късния елинизъм (обр. 2. 25В). Работен пост квем за него е 88 г. пр. Хр. Допускам, че вражеска-

[1] Информация за Хераклея Синтика, включително за разкопките през 2019, може да се открие на: www.archaeologia-bulgarica.com. Information about Heraclea Sintica, including the excavations in 2019, can be found at: www.archaeologia-bulgarica.com

Обр. 1. Хераклея Синтика, форум, И половина, план (Милена Каменова, Людмил Вагалински)

Fig. 1. Heraclea Sintica, forum, E half, plan (Milena Kamenova, Lyudmil Vagalinski)

Обр. 2. Хераклея Синтика, форум, профил покрай И стилобат (Людмил Вагалински): 1. Съвременна дневна повърхност; оране и изкопни работи са унищожили дневното ниво на III селищен период и горната част на източния стилобат на форума; 2. Траншея за субструкцията на 3; 3. Подпорна стена с конзола от III селищен период: ломени камъни с бял хоросан; субструкция; 4. Траншея за изграждане на cloaca maxima от III селищен период; 5. Рушевини на II селищен период, преровени при строежа на форума от III период: отухлен и неотухлен кирпич, строителна и битова керамика, дребни ломени камъни, парчета бял хоросан, пепел, пръснати въглени, разхвърляни животински кости; рохък, сиво-кафяв пласт; 6. Пожар на II период: отухлен кирпич, ивици пепел и въглени, дребни ломени камъни, животински кости, битова керамика, малко строителна керамика, бял хоросан; 7. Глинено подово ниво на II период; неравномерно отухлено; 8. Cloaca maxima от III период: ломен камък с бял хоросан; 9. Преупотребени квадри за постамент от II период; 10. Северна стена на СЗ ъгъл на помещение: ломени камъни с глина; 10А. Западна стена на СЗ ъгъл на помещение; 10 и 10А са конструктивно свързани; 11. Стена изток-запад от I период: ломени, полуобработени камъни на глинена спойка; южното лице е измазано първо с бяла мазилка, а върху нея е положена червена; 11А. Цветна мазилка върху Ю лице на 11; 12. Горяла дневна повърхност на 11; 13. Скала; 14. Контролно ребро; 15. Южна стена на ЮИ ъгъл на помещение: обработени камъни на глинена спойка; ъгълът е част от С стена на 16; 16. Канал: под от парчета керемиди на глинена спойка; стени от обработени камъни на глина; С стена е удебелена отвътре със стеничка (дебела 0,30 м) от ломени камъни, керемидени парчета и глина; 17А и 17В. съответно западна и северна стена на СЗ ъгъл на помещение от ломени камъни на глина; свързани са конструктивно; 18. Пилон от II период: обработени и полуобработени ломени камъни на бял хоросан; неговата траншея реже 17 и 19; възседнат е от 3; 19. Подово ниво, зелена глина, дебело 5 – 7 см; в сондажа липсва негова архитектура; 20. Яма от II период за вадене на камък от заварени градежи; 21. Глинено подово ниво на 17; 22. Под от хидрофобна хоросанова мазилка; 23. Северна стена на 22: ломени полуобработени камъни на глина; 24. Външно подово ниво на 22 – 23; разрязано е от 16; 24А. Пожар върху 24: отухлен и неотухлен кирпич; 25. Рушевини на място, включващи и цяло изправено гърне; пластът е заварен от 15; 25А. Първо подово ниво върху скалата, късен елинизъм; черна мазна пръст с фрагменти керамика; 25В. Пожар: кирпич, въглени, оловни тежести за прашка, чирепи, животински кости, натрошени камъни; 26. Рушевини на място: неотухлен кирпич, пръснати въглени, парчета строителна и битова керамика, животински кости; светлокафяв плътен пласт; 27. Суперструкция на стена север – юг от II период: обработени ломени камъни на бял хоросан, дебела 0,72 м; възседната е от 3; 28. Подложка на източния стилобат на форума от III период: полуобработени камъни на бял хоросан; дебелина 1,30 м

Fig. 2. Heraclea Sintica, forum, cross section along the E stylobate (Lyudmil Vagalinski)

та атака се вписва в събития, известни от писмените извори за Първата Митридатова война (89 – 85 г. пр. Хр.). Понтийски войски окупирали тогава цяла Македония. Техният съюзник, тракийският цар (вероятно на съседните на Хераклея меди) Сотимос, нахлул в 88 г. пр. Хр. в Македония и достигнал Елада (Делев 2013, 125 – 126).

Убедих се, че краят на следващия селищен период в Хераклея, наречен условно първи, е предизвикан от нападение, станало след 41 г. сл. Хр. (обр. 2. 12). Предполагам, че то е свързано с процеса на превръщане на васалното Тракийско царство в римска провинция, довел до сътресения и в гранична Хераклея.

Обр. 3. Хераклея Синтика, cloaca maxima (Л. Вагалински)

Fig. 3. Heraclea Sintica, cloaca maxima (L. Vagalinski)

Обр. 4. Хераклея Синтика, ранноелинистическа (?) стена (Л. Вагалински)

Fig. 4. Heraclea Sintica, early Hellenistic (?) wall (L. Vagalinski)

Отворихме късноримската *cloaca maxima* (обр. 1. 4, обр. 3). Разкопаване на нейната вътрешност предстои. Източно от нея проучихме канали, улица и части от сгради от Късния елинизъм до V в. сл. Хр. (обр. 1.5).

В южния край на форума разкрихме 23 м от стена, чийто начин на градеж (суха зидария от типа „биндер-лойфер“) е популярен през Елинизма (обр. 1. 8, обр. 4). Така е построена и ранноелинистическа сграда, чийто северозападен ъгъл разкрихме през 2015 г. Уточняване датировката и функцията на стената се затруднява от съседен оживен черен път.

Потвърдиха се предходни полеви наблюдения, че двете разрушителни земетресения, поразили града в края на IV в. и във втората четвърт на V в., предизвикали разрушителни вълни от близката река Струмешница (обр. 5. 2-3).

През VI в., след замирането на Хераклея, от града са вадени дялани камъни и архитектурни елементи. Най-вероятно част от тях са преизползвани в сгради на близкия град под днешен Сандански (Партикополис ?).

Сред находките изпъкват: две римски мраморни статуи от иконографския тип „голяма Херкуланка“; части от голяма мраморна статуя на Херкулес (епоним на града) и от мраморен грифон (свързан с популярния в града култ към Немезида); парче от мраморна контролно-мерителна маса (*sekoma, mensa ponderaria*); оловно огледало; фрагмент от оброчна плочка на Артемида; глинени лампи и оловни тежести за прашка.

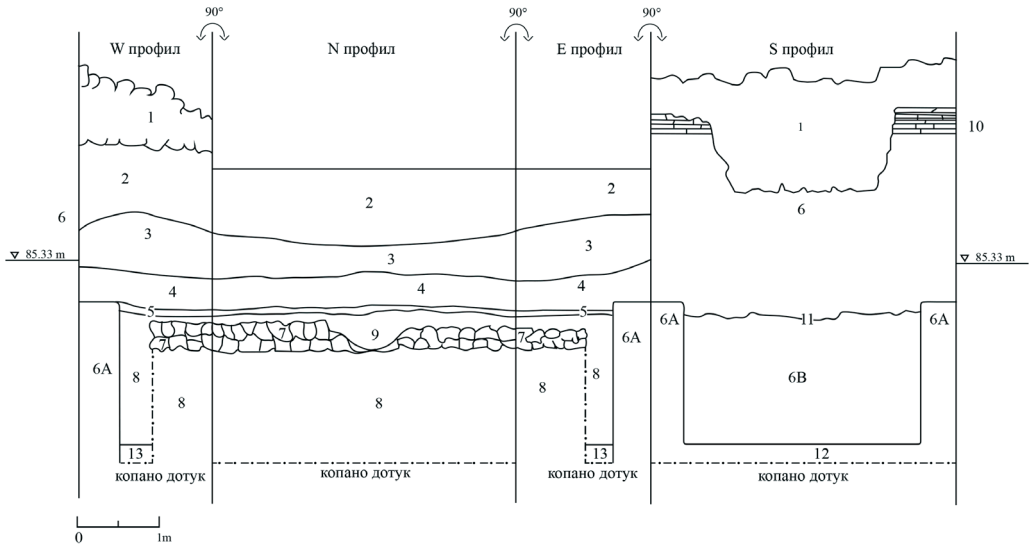
Изследвани са 500 костни останки от животни. Преобладават тези от свиня, овца и говедо. Костите от диви животни са много малко – от елен и сърна. Същото съотношение е установено от предходни разкопки.

Палеоботаничните проби потвърждават широко приложение на дъба в града.

Хераклея Синтика е селищният център на Средна Струма през Античността.

Литература

Делев 2013: П. Делев. История на племената в югозападна Тракия през I хил. пр. Хр. София, 2013.

Обр. 5. Хераклея Синтика, Ю край на форума (обр. 1. 7), профили (Л. Вагалински): 1. Западна стена на помещение 2 от IV период: ломени камъни и сполии на глинена спойка, взети от двете подпорни стени от III период; 2. Жълто-кафяв плътен пласт от чиста глина и ивици пясък. Резултат е от утаяване на мощна приливна вълна, ударила града заедно със земетресението в края на III период. 3. Рушевини на II подпорна стена от III период, резултат от удара на приливната вълна: ломени камъни, буци бял хоросан, парчета тухли, жълто-кафява глина; 4. Рушевини вследствие на земетресението в края на III период: сиво-кафяв рохък пласт, малки ломени камъни, бучки бял хоросан, пръснати и нарядко парчета от тухли и керемиди, разпръснати въглени; 5. Подово ниво на II подпорна стена от III период: жълто-зелена глина; 6. Втора подпорна стена от III период в opus mixtum: грубо обработени ломени камъни, пояс от четири реда тухли, здрав бял хоросан, старателно измазани фуги; 6А. Пиластър на конструктивна връзка с 6: обработени ломени камъни на бял хоросан, измазани фуги; 6В. Субструкция на 6: грубо обработени ломени камъни, здрав бял хоросан, измазани фуги; 7. Субструкция на стена изток-запад, дебела 0,85 м: ломени камъни на глина; нейното подово ниво е унищожено от 5; 8. Преровени рушевини, заварени от 6 и 7: сиво-кафяв рохък пласт, съдържащ ломени обработени и необработени камъни, неотухлен кирпич(?), пръснати въглени, малки парчета от строителна и битова керамика; 9. Яма на строителите на 6 за вадене на камъни от 7; 10. Тухлен пояс в градежа на 6: 4 реда тухли, дебели 6 см и дълги до 0,48 м; хоросановите фуги са дебели 4 см; 11. Долна граница на измазване на северното лице на 6; 12. Укрепваща стена, свързваща на конструктивна връзка пиластрите 6А. Тя е дебела колкото тях — 0,50 м: ломени камъни на здрав бял хоросан; 13. Черна мазна пръст с въглени и малко битова керамика

Fig. 5. Heraclea Sintica, S end of the forum (fig. 1. 7), cross sections (L. Vagalinski)

HERACLEA SINTICA

Lyudmil Vagalinski

Summary

The old Macedonian and Roman city of *Heraclea Sintica* is located by the village of Rupite, district of Petrich in the very SW corner of Bulgaria (see footnote 1).

In 2019 we studied S and E end of the late Roman forum (fig. 1). The earliest archaeological context of 2019 was a destruction that occurred after BC 88 (fig. 2. 25B). Probably the hostile attack was the result of the first Mithridatic war (89 – 85 BC). The end of the next settlement period in *Heraclea*, called provisionally the first, was related to an attack that occurred after AD 41 (fig. 2. 12). I suppose it was caused by the transformation of the vassal Thracian kingdom into a Roman province. We opened the late Roman *cloaca maxima* (fig. 1. 4, fig. 3). East of it we studied drains, a street and parts of buildings from late Hellenism to the 5th c. AD (fig. 1. 5). At the S end of the forum we discovered 23 m of a wall (fig. 1. 8, fig. 4), whose way of building was popular during the Hellenistic period. It was confirmed that the two

powerful earthquakes at the end of the 4th c. and in the second quarter of the 5th c. AD caused destructive waves from the nearby Strumeshnitsa River (fig. 5. 2-3). In the 6th c. building material was excavated from the city's ruins to be reused, for example, in the neighboring Parthicopolis.

Among the finds are two Roman marble statues of the "Large Herculaneum Woman" type, parts of a big marble statue of Hercules (the eponym of the city), a foot of a marble griffin (connected to the city's popular cult of Nemesis) and a piece of a marble sekoma /*mensa ponderaria*.

500 bone remains of animals have been investigated. Domestic mammals like pig, sheep and cattle dominate. The wild are very rare.

Archaeobotanical samples confirm wide application of the oak in the city.

Heraclea Sintica was the settlement center in the Middle Struma River valley during 4th c. BC – 5th c. AD.

Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lvagalin@techno-link.com

№ 47. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ – СГРАДА 1

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

Перистилната градска вила (сграда 1), заемаща югоизточния ъгъл на укреплението от IV в. на Никополис ад Нестум (обр. 1) е забележителна и важна за града, в чийто останки е отразена цялата история на населеното място.

Програмата за проучване е дългосрочна и през 2019 г. се финансира по проект по договор между Министерството на културата и НАИМ – БАН. В работата взеха участие археолозите Петър Радев от ГИМ – Гоце Делчев и Диана Стоянчова.

Обект на разкриване бяха северозападната част на сградата, две помещения от западната редица (№ 14 и № 15) и преддверието на християнската постройка, трасетата на западната и северната стени на сградата, северната фасада, интериорът на помещение № 11 и югозападният ъгъл от външната страна (обр. 2).

Застроената площ на сградата е 1024 кв. м. Външните стени са дебели 0,65 м. Издаденият на 0,15 м навътре цокъл е висок 0,30 м. Отвън в ъглите има зазидани големи, дълги над 1 м правилни каменни блокове. Най-голямата запазена височина на западната стена е 1,20 м (обр. 2).

Обр. 1. Никополис ад Нестум. Сграда 1. Изглед от изток

Fig.1. Nicopolis ad Nestum. Building 1. View from the east

Помещение № 11 е предпоследното към запад, преди ъгъла на сградата, от северната редица около портика. Изцяло отворено с широк портал, то има подова мозайка в *opus tessallatum*, което го определя като представително за сградата. При откриването му преди пет години в него бе отбелязана традицията за оформяне на луксозни, отворени към двори към юг, помещения, характерни за Средиземноморието. През 2018 г. бе проучена част от мозаичния под (Ваклинова 2019). Сега той е изцяло разкрит и в много добро състояние (обр. 3). Нарушена е цялостта му на две места в централната част. Размерът на па-

Обр. 2. Сграда 1. План

Fig. 2. Building 1. Plan

ното, което покрива целия под, е 5,30 м в посока С – Ю и около 7,30 м И – З. Тесерите на мозайката са изрязани от нискокачествен мрамор – бял и със сивкаво-синкав оттенък, бял варовик, наситено жълт фин пясъчник, преминаващ в светло- и тъмночервено и тъмносиви шисти. Материалите са от района. Тесерите са с размери 0,8 – 1,0 см и още по-малки от твърдите породи. Рамката на килима от редуващи се еднакви мотиви е широка с редове от няколко характерни и разпространени мотива – бръшлянов повлек, вълни, плетеница, редуващи се прости недекорирани разделителни светли и тъмни ленти от по четири реда тесери. В килима на паното се оформят редове от 6 × 9 диска, между които се образуват вертикални и хоризонтални полета с диагонално поставени квадрати с конкавни страни. Кръговете са включени в мрежа от двулентеста, двуцветна плетеница. В центъра на кръговете има мотив, известен като „константиново цветче“, а на квадратите – четирилистник от кръстовидно поставени остри листа. Това е първата мозайка в гражданска сграда, проучена в Никополис. Тя има много общо с мозайката на базилика вън от укрепения град, известна като № 2 и датирана в IV в. (Попова 2011, 263). Подобни са композицията и мотивите в пано от епископската базилика на Филипопол (Кесякова 2011, 184, обр. 5, 9, 12). Мотивите са обичайни и примерите многобройни – от Филипопол, Августа Траяна, Кабиле, Пауталия, Сердика и др. (Pillinger et al. 2016, Abb. 17, 76, 147,183, 216, 219, 231, 239, 240, 302, 306, 355, 365). Заравнен насип от 0,20 – 0,25 м върху тази мозайка е послужил като основа след разрушаването ѝ за нареждането на под от квадратни тухли. В този насип с дребни късове от фини стъклени съдове, сива и червенолакова керамика, дори нагръден кръст, се намират монети от края на IV – първата половина на V в.

Към север от оратория (параклиса), заемащ централната част на западния ред, в помещение № 14, също изцяло проучено до подово ниво, се разкри картината на огромен пожар, който се е разразил и в останалите помещения към юг. Покривната конструкция е паднала и под горели греди и керемиди, върху настлания с каменни плочи под, са затрупани стъклата от прозореца – правоъгълни или квадратни в оловни рамки. Останали са и питоси, други съдове, кръстове и вериги – части от предмети, свързани с литургичните практики, монети и няколко екзагии, пломби, части от лакримарии, стъклени чаши и трети екземпляр на кобилица от везни.

Преддверието на оратория към запад предлага важни резултати за стратиграфията, историята на преустройствата и времето, когато са били извършени. За оформянето на оратория, както вече е известно, се е наложило да бъде демонтирана централната част на западния портик и едно от помещенията от западната редица. Очевидно оформянето на този домашен параклис е било наложително. Преградна стена, с широк 2,0 м вход, е изолирала пространство за притвор с размери 6,30 × 2,85

м. Вход в южната стена го свързва с предполагаемия баптистер. Огромният пожар е засегнал както наоса, така и притвора. Времето на пожара е известно от предишните кампании – краят на VI или началото на VII в. Стана ясно, че след разрушенията от края на IV – V в. в северната част е издигнато стълбище (обр. 4). Четири стъпала от преупотребени блокове са продължени със зидана масивна основа за дървена стълба, която води най-вероятно към балкон. Под първото стъпало на стълбището и между нея и стената до която е долепена, се откриха монети от края на IV – първата половина на V в. Огромният насип, образуван от разрушенията, съдържа много горял дървен материал, греди с дебелина 0,20 м и строителни материали. Откриват се различни железни гвоздеи и железни части от падналата врата към наоса. От този насип произхожда монета на Юстин II, сечена в Никомидия през 570 г.

Помещение № 15 в северозападния ъгъл на сградата е единственото, което не носи следи от пожар. При проучванията бе обхванато цялото му пространство – 8,40 × 5,30 м. В него е запазен заравнен плътният пласт от разрушения, който не е изчерпан все още изцяло. Оттам произхождат монети от края на IV – V в. и интересна монета на Евдокия, жена на император Теодосий II. Насипът, особено в западната част на помещението, е много сериозно нарушен през Средновековието на дълбочина почти 1,0 м от съвременната повърхност, където е вкопано излизащо към запад и върху външната стена, съоръжение. Съдържанието на насипа е объркано с монети от османския период, когато теренът активно се използва, дори в него имаше и монета от I в. пр. н. е., но преобладават материали и монети от периода X – XII в. В близост са подредени ями от същия период с находки и монети. Те нарушават напластяванията по цялата западна периферия на сградата, външната стена и изцяло ползваното помещение н югозападния ъгъл. За пръв път се открива обаче трайно съоръжение, вкопано в античните рушевини в близост до западната стена на помещение № 15. Това е много внимателно построено хранилище (обр. 5) с елипсовидно дъно (1,40 × 1,20 м) от тухли, дълбоко 1,25 м, чийто отвор излиза над нивото на заравнените рушевини в средновековния пласт. Насипът от сивочерна пръст, характерен за тази епоха на обекта, с който бе запълнена вътрешността му, съдържа оскъдни материали – керамика „сграфито“, стъклено мънисто, железен инструмент. Такива зърнохранилища са известни от XI – XII в от Стара Загора, Карасура, Карановo (Буюклиев и др. 1987; Borisov 1999, 87 – 88; Wendel 2001, 5 – 31).

Обр. 3. Помещение 11. Подова мозайка

Fig. 3. Room 11. Mosaic floor

Обр. 4. Сграда 1. Стълбище в преддверието на оратория

Fig. 4. Building 1. A staircase in the antechamber of the oratory

Обр. 5. Сграда 1, помещение 15, яма-хранилище

Fig. 5. Building 1, room 15, a storage pit

Стените и насипите в някои от помещенията са изравнени на 0,75 м от съвременната повърхности се очертава пласт от Средновековието, в който се виждат вкопани през различно време пет големи ями. В тях находките са оскъдни и разновременни, насипът е от големи камъни от разрушенията и останки от турския чифлик. Примесени са монети от I в., сечени във Филипи с такива на Теодосий II (425 – 450), но между тях има и монети на Константин VII (913 – 959), които бележат възстановяването на живота в Никополис и особено времето на неговата активност през Средновековието – Никифор II Фока и Василий II (963 – 969), монети от клас А2 (976 – 1035), А3 (1030 – 1035) на анонимното византийско монетосечене и моливдовул от XI в (Андонова 2012, 198). Дъната на ямите достигат на дълбочина до 2,50 м от повърхността и дълбоко пробиват античния пласт. В югозападната част на сградата напластяванията и характерът на находките също показват активно ползване през Средновековието между началото на X и края на XII в (монети на Исак II Ангел – 1185 – 1195). Предметите са свързани с бита, стените са сравнително ниско изрязани, а средновековният пласт достига до 1,75 м дълбочина от повърхността. Вън от западната част на сградата съоръженията и пластът от Средновековието продължават. Находките, освен монети, са части от накити, инструменти, шлака, върхове на стрели. Единични монети от II в. пр. н. е. – I в. на Македония и Филипи все още се откриват рядко и само примесени в насипите от Средновековието и османския период, необвързани с друг материал и трайни структури, което е важен проблем пред бъдещите проучвания.

Литература

Андонова 2012: М. Андонова. Молидовули от долината на Места. – Известия на националния археологически институт, XL, 2012.

Буюклиев и др. 1987: Хр. Буюклиев, П. Калчев, М. Димитров. Разкопки на некропол при с. Овчарци, Старозагорски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1986 г. София, 1987, 264 – 265.

Ваклинова 2019: М. Ваклинова. Мозайка с геометрична украса. – В: М. Иванов, В. Кацарова (ред.). Усет за разкош. Римски мозайки от България. (НАИМ, Каталози, том XVII). София, 2019, 132 – 137.

Кесякова 2011: Е. Кесякова. Мозайки от Епископската базилика на Филипопол. – В: Ст. Станев, В. Григоров, В. Димитров (ред.). Изследвания в чест на Стефан Бояджиев. София, 2011, 173 – 210.

Попова 2011: В. Попова. Две раннохристиянски базилики в околностите на Никополис ад Нестум. – В: Ст. Станев, В. Григоров, В. Димитров (ред.). Изследвания в чест на Стефан Бояджиев. София, 2011, 263 – 294.

Borisov 1999: B. Borisov. Study on the Mediaeval House from the 11th – 12th Centuries in Southeastern Bulgaria. – Archaeologia Bulgarica, III, 2, 1999.

Pillinger et al. 2016: R. J. Pillinger, A. Lirsch, V. Popova (Hg). Corpus der Spätantiken und Frühchristlichen Mosaiken Bulgariens. (Archäologische Forschungen, Bd. 25). Wien, 2016.

Wendel 2001: M. Wendel. Der Fundplatz Karasura. – In: Karasura, 1. Weissbach, 2001.

ANTIQUE AND MEDIEVAL TOWN OF *NICOPOLIS AD NESTUM* – BUILDING 1

Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova

Summary

The stages of the functioning of the peristyle building in the SW corner of the city fortification dated back to the 4th c. AD reveal the history of the occupation at this place. The building was constructed on an area of 1024 m² in the 2nd c. AD. The numerous reconstructions are evidenced by a sequence of layers in its western half (fig. 1). Room 11 on the northern row, rooms 14 and 15 at the W side, the antechamber of the oratory and the area outside the SW corner of the building were excavated (fig. 2). The mosaic floor (7.30 × 5.30 m) in room 11 is completely excavated. It is well preserved but there are few small damages in the central part. The mosaic floor was made with small size tesserae from local sources of natural stone in five colours (fig. 3). The technique of manufacturing and the motifs are similar to those of the 4th c. AD mosaic in basilica 2 and other mosaics dated backto the same period. Room 14 is completely excavated. The Its W wall was preserved up to 1.20 m. The room was used to attend the oratory and the accumulated deposits yielded artefacts related to liturgical needs and functions of the resident, who was probably the bishop. In the medieval period a pit was cut into the remains of the burnt roof. The oratory was destroyed by fire in the late 6th c. AD and its *narthex* (6.30 × 2.80 m) situated to the west remained under the building debris. The steps of a stone staircase at the NE wall and iron elements of a door to the nave were unearthed (fig. 4). A house functioning between the 10th and the late 12th c. AD was cut into the late antique debris in room 15. A storage pit built with pieces of bricks was cut into the floor of the medieval house (fig. 5) in a special room in the SW corner. Medieval pottery, coins and artefacts related to everyday life were yielded by pits in this area.

Margarita Vaklinova, mvaklinova@abv.bg
Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg

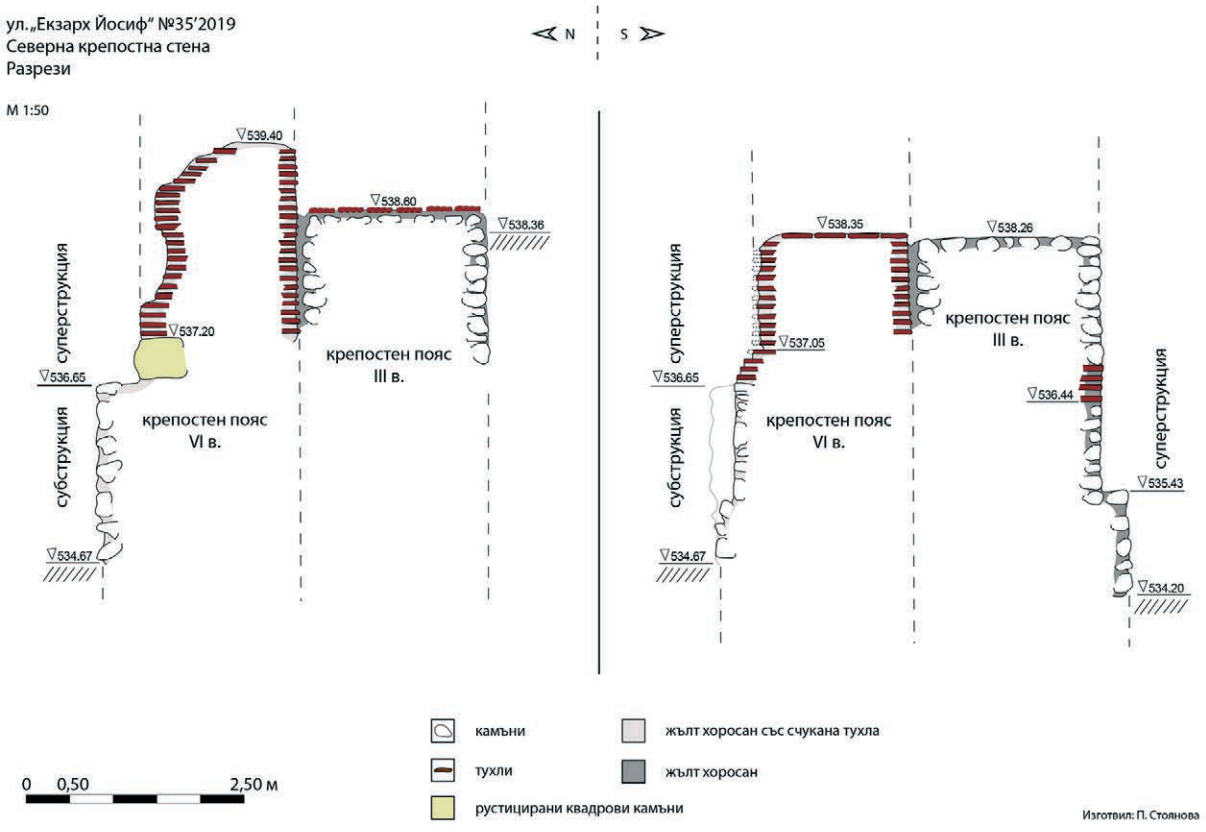
№ 48. УЧАСТЪК ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА АНТИЧНА СЕРДИКА

Полина Стоянова

Обектът на ул. „Екзарх Йосиф“ № 35, гр. София се изследва за трета поредна година, във връзка с осъществяването на инвестиционни намерения. Намира се по трасето на северната крепостна стена на античния град Сердика, като през предходните два сезона в източната половина на терена са документирани части от основната крепостна стена и намиращата се пред нея протейхизма, а през 2019 г. се разкрива продължението им на запад.

От протейхизмата са разкрити още 2 м, с което общата ѝ проучена дължина е 21,60 м. В новоразкритият участък нейният градеж е запазен най-високо – на кота 537,52 м и е установено, че на около 0,60 – 0,70 м над линията суб-/ суперструкция след зидарията от речни и ломени камъни, споени с розов хоросан, следват четири реда тухлен опус. Протейхизмата е разположена на 21 м от крепостната стена и е успоредна на нея. Нивото на фундирането ѝ е установено на кота 534,85 м, като последните два реда камъни са вкопани в сбит речен чакъл.

При разкриването на западната половина от трасето на основната крепостна стена е установена съществена разлика в оформянето на северната ѝ фасада. Докато в източната част изцяло тухлената суперструкция е поставена върху един ред рустицирани каменни блокове, лежащи върху издаден 0,50 м бордюр (кота 536,60 м), то в западния участък по протежението на 7 м от дължината на стената на нивото на блоковете стъпаловидно са положени четири реда тухли, а отстъпът под тях почти изчезва (обр. 1). Това, оказва се, не е случайно, а се дължи на наличието на отбранителна кула (обр. 2), която обаче почти изцяло попада под терена на съседния от запад имот. В проучваната площ са разкрити около 3 м от североизточното лице на кулата, което предоставя достатъчно данни, за да се направят някои изводи. Кулата е с триъгълен план и е издадена пред лицето на крепостния пояс, като на мястото на свръзката им строителните материали са вклинени един в друг, т.е. са планирани и градени едновременно. Градежът на кулата в суперструкция е от тухли, положени на кота 537,44 м върху ред квадри, което добре кореспондира със северната фасада на стената. Под квадрите градежът е от ломе-

Обр. 1. Северна крепостна стена на Сердика. Разрези

Fig. 1. Northen fortress wall. Cross-sections

ни и речни камъни, споени с хоросан, като на кота 536,90 има малък отстъп от 5 – 6 см, от който надолу следва субстукцията на зидарията. Кулата е част от допълнителния крепостен пояс, който подсилва защитата на Сердика през VI в.

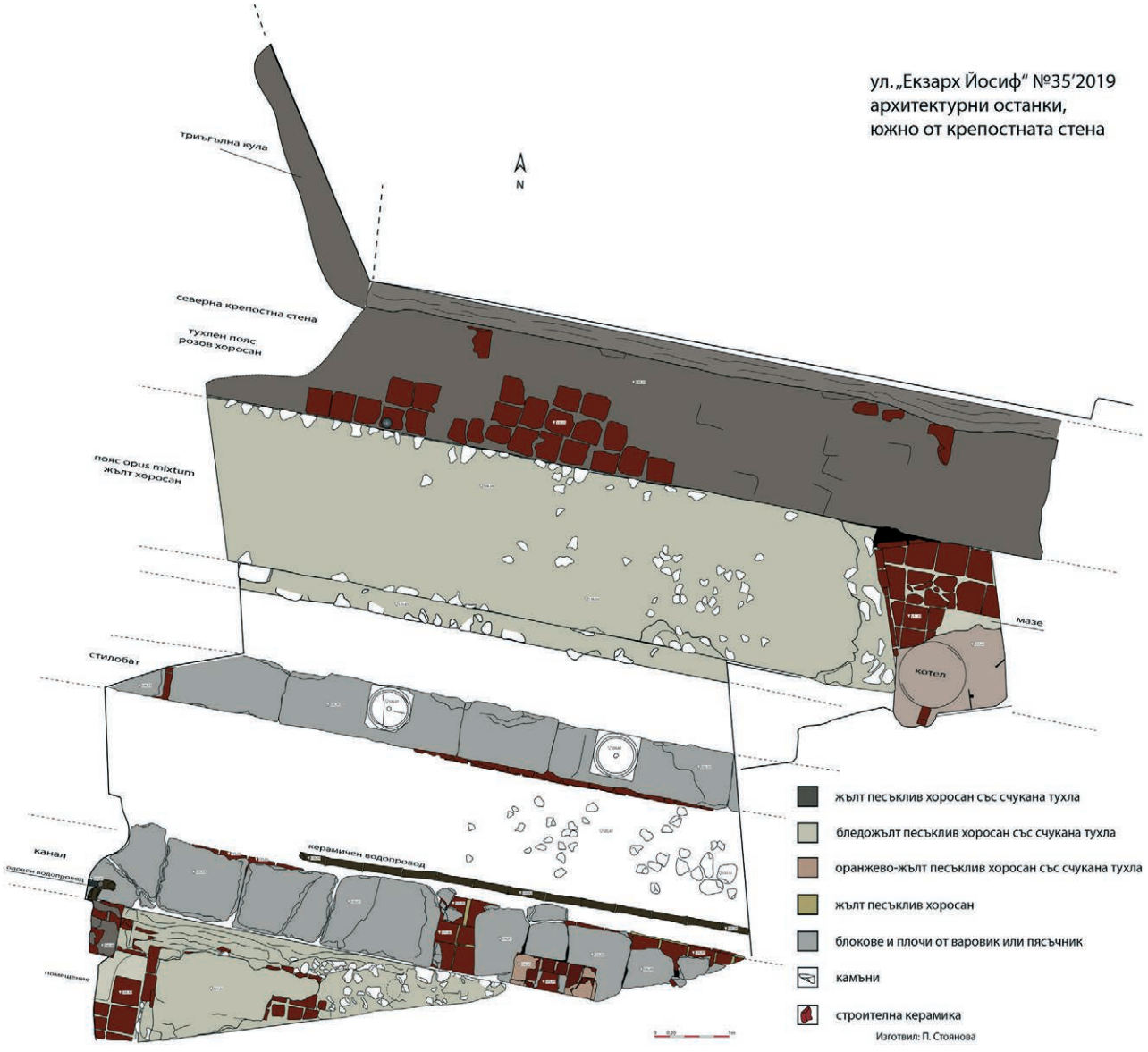

Обр. 2. Триъгълна отбранителна кула. Поглед от североизток

Fig. 2. Triangular defense tower. View from northeast

Между двете стени, на по-ниско от прилежащото им ходово ниво и почти успоредно на тях, е разкрит античен каменен канал от V – VI в. (кота на регистриране 535,87). Градежът на неговите стени, широки по 0,60 м, е от ломени и речни камъни, споени с жълт, а във височина с бял хоросан. Дъното му е застлано с тухли, а денивелацията му не може да се конкретизира в определена посока, тъй като в средата то е най-високо (кота 535,15), а в двата края нивото пада до сходни дълбочини – кота 535,05, което може да се дължи на нестабилния терен и разместването на тухленото дъно впоследствие. Каналът изглежда е имал отводнителни функции, но началната му точка не би могла да се предположи, още повече, че и посоката на движение на водите в него остава неясна.

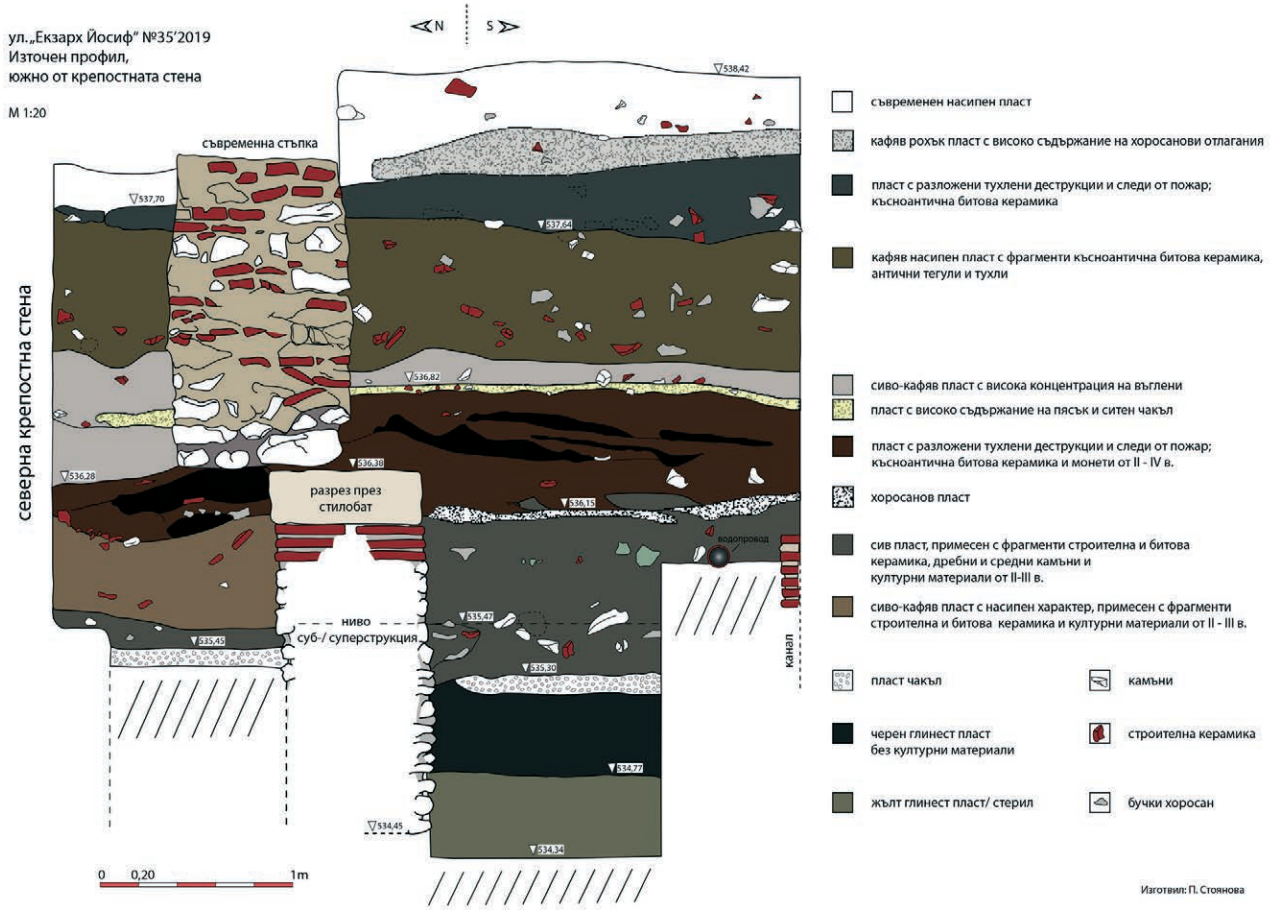
В малък дълбочинен сондаж пред северното лице на крепостната стена е установено нивото на фундиране на нейните основи – на кота 533,26, като от кота 534,42 надолу те са вкопани в жълт пласт чакъл. Интересна подробност е, че на 0,70 м преди края на зидарията е регистрирано използването на напречни дървени сантрачи.

Обр. 3. Структури от античността, южно от крепостната стена. План

Fig. 3. Structures from the Roman period and Late Antiquity, south of the fortress wall. Plan

На север от основната крепостна стена е установено още е едно отбранително съоръжение – ров, който вероятно е функционирал в периода II – III в. и се съотнася с по-ранната крепостна стена от същия период, като разстоянието между двете е около 5,0 м. Ровът е проследен по цялата ширина на терена, на дължина от 21 м, а дъното му – на средна кота 533,90, е вкопано в естествения чакъл. Последните 0,70 – 0,80 м от запълнителя му са ясно разграничими на терена, тъй като се характеризират с много високо съдържание на органични отлагания, което е превърнало пласта в много компактна, черна, глинеста маса, с изключително голямо съдържание на животински кости. Сред находките от запълнителя се открояват няколко цели форми на червенолакови чаши, местно производство, калъп за керамични лампи с изображение на Хигия, както и комплект месингови апликации за конска амуниция, запазени заедно с кожените подложки, върху които са били апликирани. Поради по-късните изкопи – за удебеляването на крепостната стена с втори пояс и вкопаването на отводнителен канал на север от нея – окончателните размери на съоръжението трудно могат да бъдат определени. На база стратиграфския разрез от западната страна и отчетливите пластове чакъл, които представляват запълнител в горната част на рова, е възможно да се допусне, че ширината на рова е била около 6 м, а дълбочината му – около 2 м. След средата на III в. ровът следва да е бил запълнен и неговото значение да е отпаднало, тъй като на около 5 м северно от него през

Обр. 4. Източен профил, южно от крепостната стена

Fig. 4. East cross-section south of the fortress wall

втората половина на III – IV в. теренът е обитаван, за което свидетелстват останките от дървена архитектура и множеството находки.

В североизточния ъгъл на терена, непосредствено на юг от протейхизмата и приблизително на нивото на фундирането ѝ, още през 2018 г. са установени дървени греди от основи на постройка (на север с кота 535,27, на юг с кота 535,12), оформящи правоъгълни пространства (помещения). С цел максимално изясняване на плана на постройката е предприето разширяване с 1,50 м в източна посока, до края на имота. Разкрити са още две греди с ориентация север – юг, които затварят от изток още две пространства и така общият брой на помещенията става три, но се вижда, че това не е краят на сградата. На запад, на по-малка дълбочина (на север с кота 535,45, на юг с кота 535,35) и вероятно по-късни от описаните, са документирани две други пространства, ограничени от успоредни една на друга греди, ориентирани север – юг, отново в непосредствена близост до протейхизмата, но напречни на тях; такива, които да затворят пространствата поне от юг, не са намерени. Това обстоятелство се дължи на факта, че в този участък има голямо вкопаване с овално дъно (кота 534,58), приличащо на ров с ширина в горната част 7,5 м и дълбочина 2,0 м, което е довело до разрушаването на останките от постройките в юг. Стратиграфската му позиция показва, че то е прокопано от ходовите нива на V – VI в., поради което монети от V в. се намират и на нивата на дървените постройки, датиращи от средата на III – първата половина на IV в. На юг от постройките са запазени само поредица от стълбове, които вероятно са имали конструктивна/ носеща роля. На дълбочина от 0,15 – 0,20 м под ходовото ниво, до един тези стълбове е намерена колективна монетна находка от 92 броя монети от един и същи тип и номинал – милиаренсии на Константин I и синовете му Крисп и Константин II като цезари, отсечени през 320 г.

Голямата денивелация от север на юг при хоризонталните греди и съответните подови нива в помещенията се оказа предпоставена от геологическата ситуация на терена, предхождаща началото на обитаването. Установено е, че по средата на пространството между каменния канал и протейхизмата има дълбока депресия в речния чакъл с ориентация изток – запад, която достига дълбочина до

кота 532,42. Естественият терен на север е стръмен (достига кота 535,10 на север от протейхизмата), а на юг се изкачва по-плавно и терасирано (най-южно до средна кота 534,40). След консултация с геолози (д-р Йорданка Донкова и доц. д-р Марлена Янева, Геологически институт към БАН) може да се възприеме като вероятно през проучвания терен да е преминавала река или по-малък приток. Пълнежът на руслото (?) е глинест, силно органичен, почти без културни материали, с изключение на горната му част, където се срещат предимно животински кости, по-малко керамични фрагменти и интересни находки от дърво и кожа.

Южно от крепостната стена са установени поредица от архитектурни останки, свързани с вътрешната уредба на града (обр. 3). На разстояние от 1 м от южното лице на крепостната стена е намерен стилобат/портик (II – III в.) със запазени на място две бази за колони. Градежът на стилобата е от дребни и средни по големина речни и ломени камъни, споени с жълт песъклив хоросан, три реда тухлен опус и каменни блокове (средна кота 536,35), върху които са базите. Широк е 0,77 м и се отнася към няколко периода ходови нива, регистрирани южно от него – на кота 535,74 от запад и кота 535,50 от изток (ниво хоросан и камъни); на кота 535,93 от запад и кота 536,08 от изток (ниво плочи на канал); на средна кота 536,20 (най-късно хоросаново ниво) (обр. 4). От юг пасажът се ограничава от северен зид на сграда, която също има няколко периода на употреба, синхронни с установените ходови нива. Разкритият участък от сградата е с дължина 5,60 м, градежът е от средни и малки по размер ломени и речни камъни, споени с бял, във височина с розов хоросан и 3 реда тухлен опус. В западния край на разкритата структура (югозападния ъгъл на терена) на кота 536,42 е регистриран ъгъл на помещение с тухлен под от последния период на употреба на постройката, а в южна посока тя попада изцяло под южния профил. Непосредствено на север от зида на постройката, на по-късен етап от построяването ѝ, е изграден тухлен канал с дъно на кота 535,42, покрит с каменни плочи с денивелация от изток на запад, а впоследствие директно върху него и на фуга към зида е направена латрина (кота на регистриране 536,30). Най-късно, успоредно на канала и в обратна денивелация от запад на изток, съответно от кота 536,04 до кота 535,88, от най-късното ходово ниво е вкопан керамичен водопровод, който на запад вероятно прави чупка и ляга върху плочите от канала, където се свързва с оловни тръби.

Намерените находки на обекта през този археологически сезон са близо 1000, като 3/4 от тях са монети и монетовидни паметници. Най-голямо впечатление правят предметите от органични материали, открити в пълнителя на руслото – две кожени подметки от обувки, две дървени купи, два фрагмента от дървени гребени.

A SECTION OF THE NORTHERN FORTRESS WALL OF ANCIENT *SERDICA*

Polina Stoyanova

Summary

The site on "Ekzarh Yosif" № 35 has been studied for three years. As a result of this research, part of *Serdica*'s northern fortification system, consisting of main fortress wall (fig. 1) and the *proteichisma*, has been found.

In 2019, the presence of a triangular defense tower was registered in the westernmost section of the main wall (fig. 2). About 3 m from its northeast face were discovered, showing that the tower's above-ground structure was made of bricks, with pink mortar bonding, and a course of quadrates is laid at the base of the brick construction. The tower is part of the additional fortification belt, which strengthenes the protection of *Serdica* in the 6th c. AD.

At a distance of about 5 m north of the face of the earlier wall, another defensive structure has been discovered – a moat dated to the period of existence of the earlier fortress wall from the 2nd – 3th c. AD. The moat is traced along the entire width of the terrain, 21 m long, 6 m wide, and its bottom, at an average elevation of 533.90, is dug in natural gravel. After the middle of the 3th c. AD, the moat should have been filled and its importance should have dropped, due to the fact that about 5 m north of it the terrain was inhabited during the second half of the 3th – 4th c. AD, as evidenced by the remains of wooden architecture and numerous findings.

A series of architectural remains have also been found south of the fortress wall (fig. 3 – 4). At approx. 1 m from the south face of the fortress wall a stylobate/portico (2nd c. AD) was found with two column bases preserved *in situ*. A section of the northern wall of the building that features several periods of functioning – the first one directly related to the stylobate, has been discovered to the south. A brick-built drain covered with stone slabs was constructed immediately to the north of the building's wall, and later a latrina was erected directly on it.

Polina Stoyanova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, polinastoyanova@abv.bg

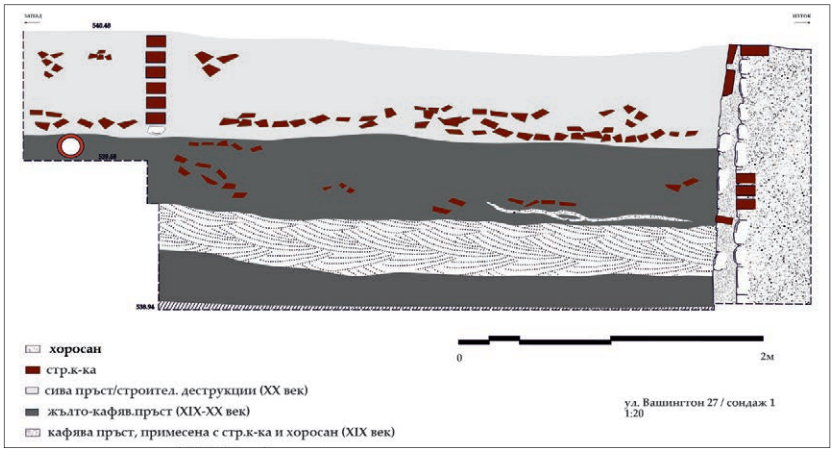
№ 49. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ И ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД НА УЛ. „Г. ВАШИНГТОН“ № 27, СОФИЯ

Александър Станев, Илиана Борисова-Кацарова

Спасителното археологическо проучване на ул. „Г. Вашингтон“ № 27, гр. София, е свързано с инвестиционни намерения за изграждане на жилищна сграда. Обектът се намира в I-ва защитена зона на Историко-археологически резерват „Сердика – Средец“. Археологическите разкопки се проведоха в периода 16 септември – 27 октомври 2019 г.

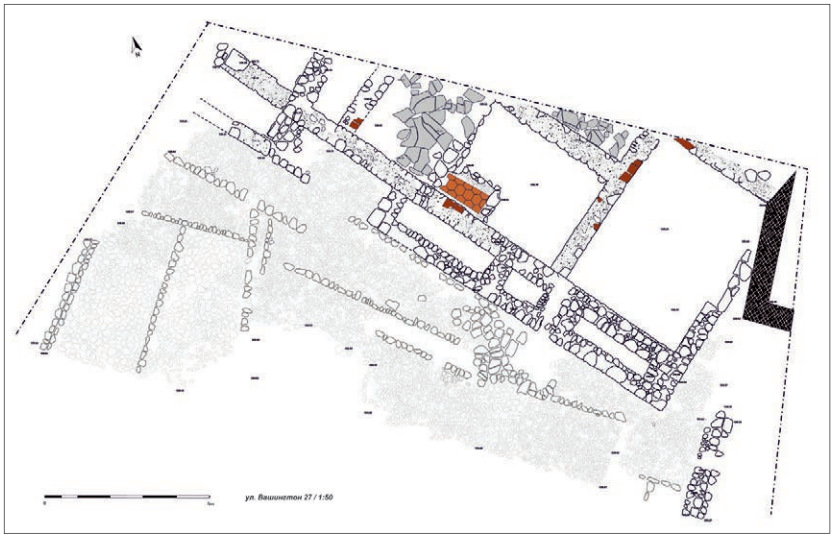
В рамките на проучваната площ са регистрирани културни напластявания от следните периоди: съвременна сграда, използвана за склад на ЦУМ през втората половина на XX в.; две масивни многоетажни сгради и съпътстващи леки постройки от първата половина на XX в.; сграда с прилежащ калдъръмен двор от времето на късното Възраждане, съществувала до 40-те години на XX в.; архитектурни останки и вкопани съоръжения от XVIII – XIX в.; пласт с движими и недвижими културни ценности от IV – V в..

Историографската справка показва, че при предходни археологически проучвания, осъществени в периода юни – декември 1993 г., в непосредствена близост до терена (строителна дейност за полагане на магистрален топлопровод на „Топлофикация София“ АД) са регистрирани множество архитектурни останки, включително фрагмент от полихромна мозайка. Пряко значение за настоящото проучване има следната информация: „До западния тротоар на улицата в изкопа за подмяна на водопровода (пред сградите на ул. „Г. Вашингтон“ № 21 – 27 – бел. авт.) бяха засечени продълженията на стените с посока изток – запад, проучени в изкопа на топлопровода“ (Поборникова 1997, 287).

Обр. 1. Съвременни стратиграфски напластявания

Fig. 1. Modern stratigraphic layers

Обр. 2. Постройка от епохата на Възраждането – план

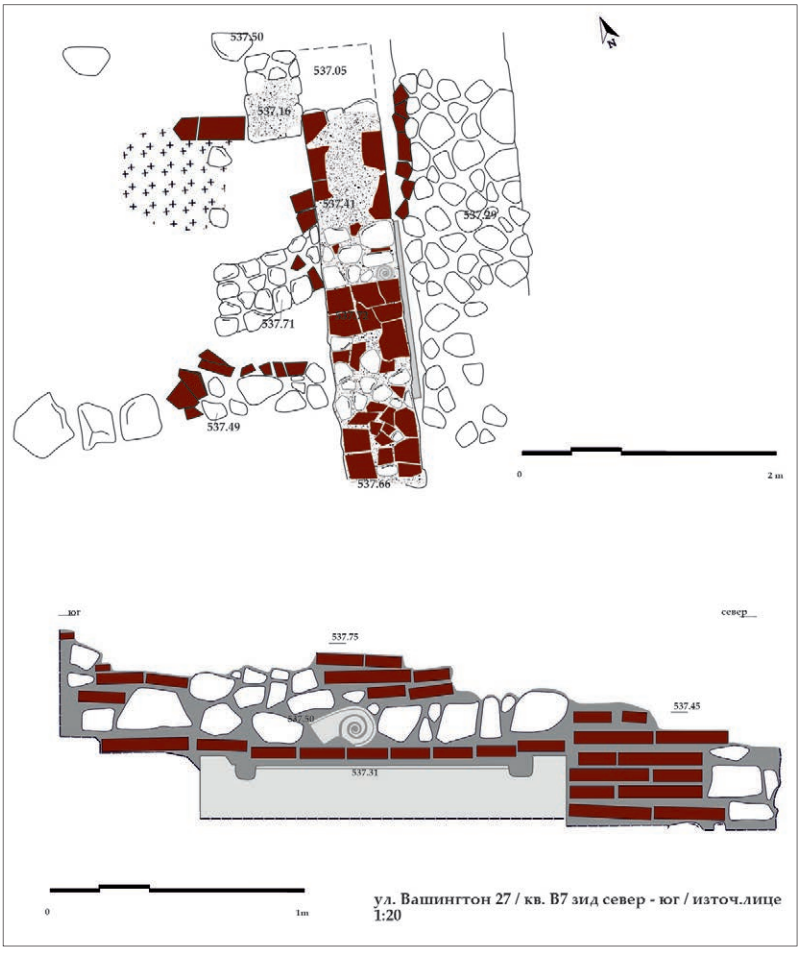
Fig. 2. A building dated to the period of the Bulgarian National Revival – plan

През втората половина на XX в. на мястото се е намирала постройка, изпълнявала складови функции (същата беше съборена непосредствено преди началото на разкопките). Тя е била издигната върху останките от две сгради и съпътстващи по-леки постройки, построени в началото XX в. след приемането на новия градоустройствен план на София след Освобождението (масивните сгради със сутерен са съобразени с новата планировка на улицата). Основите на тези постройки достигат в дълбочина

Обр. 3. Сграда с ниша и тухлен под, XVIII – XIX в.

Fig. 3. Building with a niche and brick flooring, 18th – 19ht c.

Обр. 4. Ограден зид с вход, план и изгледа на източното лице, IV – V в.

Fig. 4. A fence of stone and bricks with an entrance, p lan and eastern side view, 4th – 5th c. AD

до около кота 538,20 м (ок. 2 м под съвременното ниво) (обр. 1). Заедно с тези сгради все още е функционирала друга постройка със зидове, градени от речни и ломени камъни, квадратни тухли, спойка от бял и жълт хоросан и запазена бяла хоросанова обмазка във вътрешността (в рамките на проучваната площ бяха засечени общо седем зида, които формират три помещения). Същата е имала вътрешен двор, застлан с плочи, върху които има следи от обмазка с бял и розов цвят. В южна посока е разкрито дворно пространство, покрито с калдъръмена настилка (в рамките на обекта са разкрити над 70 кв. м). Въпросната постройка е с ориентация северозапад – югоизток (обр. 2). Най-късните материали, открити върху калдъръма, се датират с монета от 50 лева от 1940 г. (комплексът присъства на аероснимка направена за нуждите на Генералния щаб на Българската армия през 1940 г)[1].

В дълбочина е регистриран културен пласт от XVIII – XIX в., в който е проучен ъгъл от сграда със зидове, изградени от камъни и тухли на бял хоросан, зидове от една или две сгради от камъни със спойка на кал, които нарушават гореописаната постройка, основи на мазе, оформено с каменни стени на кал (в мазето бяха регистрирани десетки цели керамични, порцеланови и стъклени съдове, разположени върху дървени полици) и три ями-хранилища (също с цели керамични съдове).

В сградата от османския период е открита структура, представляваща правоъгълно пространство, застлано с четириъгълни тухли (0,26 × 0,26 м) и плитка полукръгла ниша. Встрани от тухлената настилка беше регистрирано стъпало от вътрешно стълбище и настилка от шестоъгълни тухли (обр. 3). Южно от „нишата“, от външната страна на зида, в който тя е инкорпорирана, има друга, симетрична тухлена дъга, отворена на юг, око-

[1] Филм 5а, кадър 1072, архив на Военен географски център (сега Военно-географска служба към Министерство на отбраната)

ло която бяха открити следи от силно горене – част от оформящите я тухли дори бяха разпрашени. Помещението, в което се намира нишата, е било вкопано, тъй като от външните страни градежът е с характеристики на субструкция. Нивото на обитаване от този период достига до около кота 538,50 м.

Най-ранното ниво на обитаване на проучвания терен се отнася към IV – V в.. Документиран е ограден зид с каменни основи и следи от тухлена суперструкция, ориентиран север – юг. В него е запазен масивен прагов камък с дупки за о́сите на двукрила врата (обр. 4). От двете страни на входа, от запад към зида е имало тухлени пиластри върху каменна основа. Доколкото анализът на откритите материали все още продължава, този зид и свързаният с него културен пласт са датирани най-общо в средата/втората половина на IV в. Покъсно входът е зазидан, а зидът – надстроен с вторично употребени тухли, камъни и сполии (фрагменти от капители и други архитектурни елементи). Зидът е ограждал пространство, което заема 2/3 от площта на обекта. Върху тази площ не са регистрирани жилищни структури. Няколко участъка с паднали керемиди и следи от огнища/пещи вероятно маркират местата на по-леки постройки, свързани с производствени и/или стопански функции. В един такъв участък бяха открити фрагментирани глинени и стъклени съдове, паднали *in situ*.

Обр. 5. Оловна плочка с изображение на т. нар. Дунавски конници

Fig. 5. Lead plaque with a representation of the so-called Danubian horsemen

На четири места в рамките на проучвания терен беше регистрирано трасе на един (или няколко) „извадени“ зида с ориентация изток – запад. От структурите са запазени единични или групи камъни от последните редове на субструкцията, а в профилите личат запълнените траншеи, в които се откриват парчета бял хоросан, вероятно спойката на въпросните зидове.

В най-западната част от обекта са открити следите от два зида (също „извадени“), ограждащи от юг и от изток участък от под, изпълнен в *opus signinum*. Върху пода има различни по размер перфорации, които не са по-късни нарушения, а по-вероятно са свързани с функциите на помещението. Значителният брой монети, открити върху пода и извън зидовете, загатват за активна монетна циркулация на това място. Тази структура може да бъде отнесена към втората половина на IV в.

Към настоящия момент остава неясна връзката между „оградния“ зид, „изваденитe“ зидове и участъка с хоросановия под. Налагането им върху общия геодезичен план показва, че те са в съосие или лежат перпендикулярно едни на друг.

На изток от „оградния“ зид е проучена структура, която беше интерпретирана като тротоар на улица. Непосредствено на изток от „тротоара“ пространството е заето от сбит пласт, състоящ се от чакъл и много висока концентрация на силно фрагментирана битова керамика (предимно фрагменти от амфори), който приемаме за улично платно с ширина около 4,20 м. От изток това пространство е ограничено от субструкцията на каменен зид (суперструкцията също е била демонтирана), вероятно западната стена на друга постройка, в която е разкрит паднал керемиден покрив. Под керемидите са открити паднали *in situ* керамични съдове и следи от дървените конструкции на сградата, вероятно загинала от пожар. Предварителният анализ на материалите ги датира най-общо в IV в.

След активното обитаване на мястото, животът продължава още известно време, но липсват солидни архитектурни структури. Открити са следи от леки постройки.

Нумизматичният преглед показва, че над 90% от регистрираните монети се отнасят към IV в., от които над 75% попадат във времето на император Константин Велики и неговите наследници (средата и втората третина на века). Съпътстващият подемен материал (елементи на облеклото, архитектурни детайли, оловна плочка с изображение на т. нар. Дунавски конници и др.) потвърждава датировката на проучвания обект (обр. 5).

Наличието на сгради извън крепостните стени на Сердика в тази част на съвременния град е

известно от предишни разкопки (Шалганов, Кирова 2010, 27 – 28). Досега беше документирано, че застрояване в този период е имало непосредствено по протежението на улицата, която е продължавала на север от старата укрепена площ към реката. Проучването на обекта на ул. „Вашингтон" № 27 доказва, че на запад е съществувала повече от една инсула и по-важното е, че тази част от града е имала планировка.

Проучената част от обекта е издадена с междинна комисия съгласно чл. 158а, ал. 1 от Закона за културното наследство.

Литература

Поборникова 1997: Р. Поборникова. Спасителни археологически проучвания в София през 1993 – 1996 година. – Сердика – Средец – София, 3, 1997, 283 – 299.

Шалганов, Кирова 2010: К. Шалганов, Н. Кирова. Археологическото наследство на София – проучване, състояние, пролеми и перспективи. 55 години археологически проучвания на територията на столицата от Музея за история на София (Софийският исторически музей) – 1952-2007 г. – Сердика – Средец – София, 5, 2010, 20 – 45.

ARCHAEOLOGICAL STRUCTURES FROM LATE ANTIQUITY AND THE OTTOMAN PERIOD AT 27 G. WASHINGTON STR., SOFIA

Alexander Stanev, Iliana Borisova-Katsarova

Summary

The rescue archaeological excavations at 27 G. Washington Str. in Sofia were necessitated by the future construction of a residential building. The site is situated within the 1st protected zone of the Historical and Archaeological Reserve "Ancient *Serdica* and medieval Sredets".

Within the studied area cultural layers from the 20th century were recorded (fig. 1), as well as a building with a cobblestone courtyard from the later period of the Bulgarian National Revival that existed until the 1940s (fig. 2), architectural remains, basement and pits from the 18th – 19th c., and a layer with structures and small finds from the 4th – 5th c. AD.

In a building from the 18th – 19th c. a rectangular structure with a shallow semicircular niche covered with rectangular bricks oriented to the southwest was discovered. Next to it there is a step of a staircase and a floor with hexagonal bricks (fig. 3).

The earliest occupation of the studied area is dated back to the 4th – 5th c. AD. A fence wall with stone foundations and traces of brick superstructure, a section of a floor, made in opus signinum, traces of household activities were documented (fig. 4). The structures and the associated cultural stratum were generally dated to the time of Emperor Constantine the Great and his heirs.

The situation east of the fence wall has been interpreted as a street with a sidewalk to the west – a space with a layer of heavily rammed gravel and a concentration of highly fragmented household ceramics (mainly amphora fragments).

Within the surveyed terrain, trenches of several east-west oriented walls have been recorded.

A study of the 27 Washington Str. site proves that there were more than one upbuilt insula to the north and west of the *Serdica*'s city walls. More importantly, it is evident that this part of the city featured a purposefull general planning, rather than being just randomly upbuilt.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com

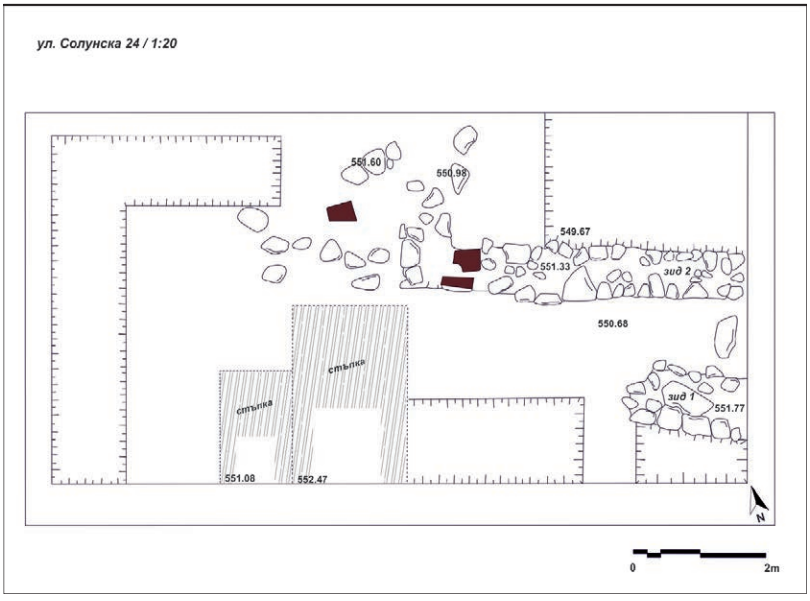
№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СОЛУНСКА“ № 24, СОФИЯ

Габриела Райкова, Александър Станев

Обектът се намира в обхвата на I-ва защитена зона на ИАР „Сердика – Средец“, с административен адрес: район Триадица, ул. „Солунска“ № 24, гр. София. Спасителните разкопки са проведени в края на октомври – началото на ноември 2019 г.

По първоначални данни проучваната площ трябваше да бъде 260 кв. м. При започване на работа стана ясно, че върху по-голямата част от обекта е имало съвременна сграда. В рамките на очертанията на сградата беше заложен сондаж № 1. Той беше изпълнен с помощта на багер, който премахна строителните деструкции. Установи се, че мазетата на къщата са вкопани в геоложки пласт, което преустанови проучванията в тази част на обекта.

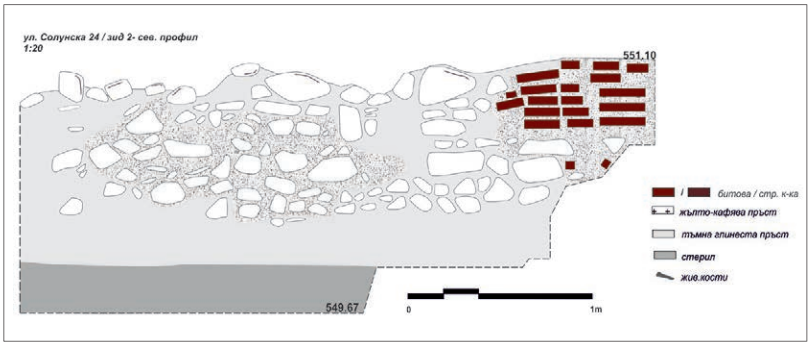
Поради това проучването се ограничи само в пространството зад къщата, в северната част на парцела, която към момента на започване на разкопките се използваше като паркинг. В тази част беше заложена план-квадратната мрежа (обр. 1). С механизация беше премахнат асфалтът и подложката под него. В кв. А1, на кота 551,56 м, или приблизително на 0,70 м от съвременния терен се регистрира зид от ломени камъни на калова спойка с посока изток – запад. Същият е запазен на места до два реда в дълбочина. Южното му лице е по-добре различимо, а от северното са останали отделни камъни, които го трасират. На нивото на зид № 1 се откриват съвременни предмети, османска и късноантична керамика, както и късноантични монети. Това силно затруднява датирането на структурата, която най-общо следва да се отнесе към късноосманския период или времето непосредствено преди Освобождението.

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

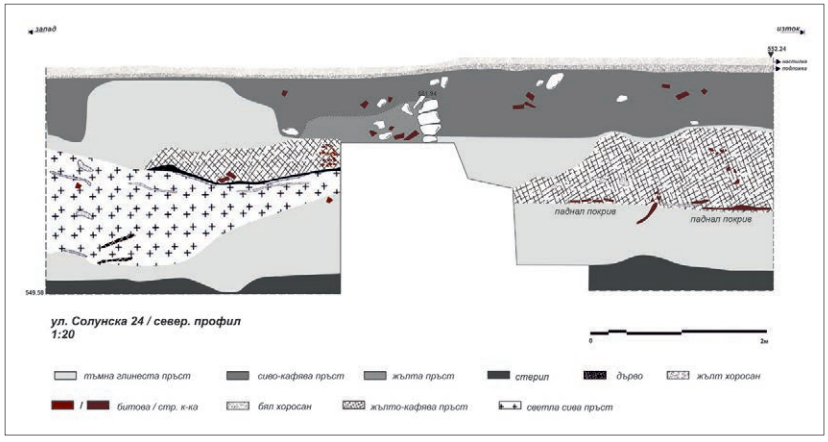
На кота 551,24 м, или приблизително на 1 м от съвременния терен, успоредно на зид № 1 беше регистриран зид № 2 (обр. 2). Той попада в кв. А1 и кв. А2. Зидът е с широчина 0,60 м, като най-добре е запазен в западния си край, а в източна посока е нарушен (регистрирана широчина 0,50 м).[1] Изграден е от камъни със спойка от бял хоросан, която в дълбочина преминава на кал. От запад се засече външен ъгъл със зид с посока север – юг (зид № 3). При конструктивния ъгъл на двата зида структурата е оформена с шест

Обр. 2. Зид № 2, изглед от север

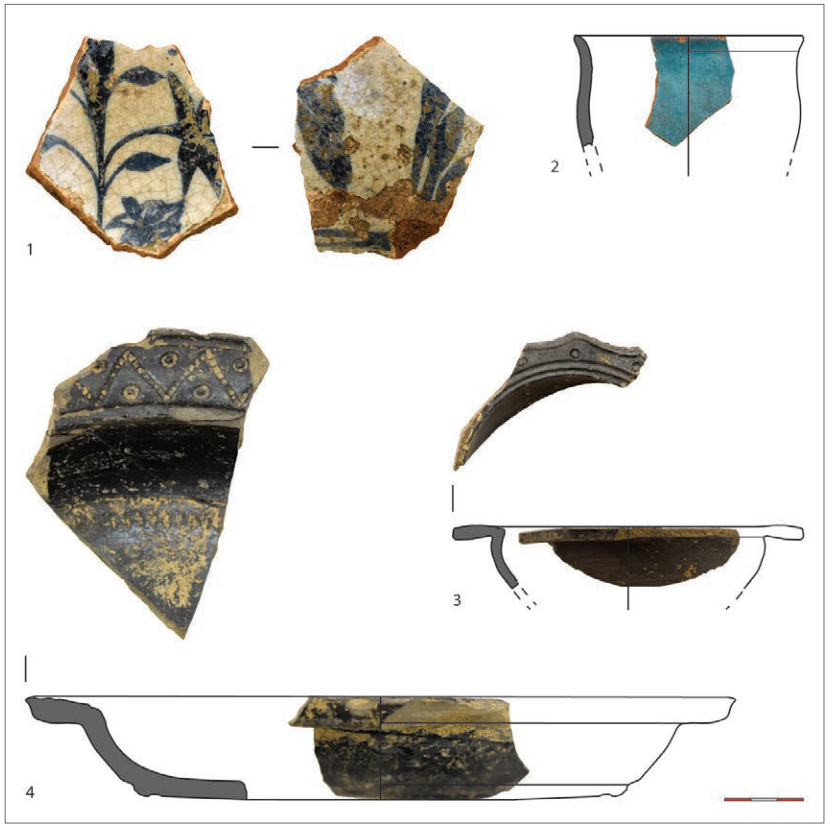
Fig. 2. Wall No. 2, view from the north

[1] При направата на масовия изкоп на терена стана ясно, че зидът продължава под основите на съседната сграда

Обр. 3. Северен профил в кв. А1, А2, А3.

Fig. 3. Northern cross-section in grid squares A1, A2, A3

Обр. 4. Керамика: 1, 2. Импортна керамика от XVII – XVIII в.; 3, 4. Керамика с черен лак и щампована украса от III – IV в.

Fig. 4. Pottery: 1, 2. Imported pottery, 17th – 18th c. AD; 3, 4. Grey ware with stamped decoration, 3th – 4th c. AD

реда тухли. Зид № 3 от своя страна е разрушен от по-късно вкопаване и каменен разсип. По техниката на градеж и въз основа на нумизматичните данни и керамичния комплекс, зидове № 2 и 3 (сграда № 1), могат да се отнесат към III – V в.[1]

В пространството, формирано между зидове № 2 и 3 (интерпретирано като вътрешността на сградата), се установи наличието на стратиграфски напластявания. На кота 550,66 м беше регистриран паднал покрив (обр. 3). Под нивото на покрива се откриха спорадични фрагменти битова керамика без монети или други находки. Не се установи наличието на подово или ходово ниво.

В средата на кв. А2 беше оставен контролен профил с ширина 1 м. Западно от профила, в кв. А2 и кв. А3 не се регистрираха структури, въпреки че по време на проучването неколкократно се локализираха различни по размер петна със строителна керамика и следи от горене. В кв. А3 се установиха останки от съвременни сгради и вкопавания за прокарване на съвременни комуникации. До нивото без антропогенна дейност се достигна в два участъка – траншеи, разположени успоредно на западния и северния профил. В този участък регистрираните материали (до нивото на стерила) са смесени (антични, османски и съвременни монети, предмети от бита, пирони, керамика и др.). Вероятно това се дължи на съвременни вкопавания.

Основната част от подемния материал е битова керамика, която хронологически може да се раздели на две групи. В количествено отношение преобладават фрагменти от XVII – XIX в. Те показват разнообразие по отношение на форми и техника на изпълнение – регистрира се керамика с и без глазура, която може да бъде определена като местно производство, цял съд и няколко фрагмента от луксозна керамика с врязана украса, единични фрагменти от късно сграфито и също единични фрагменти от най-малко три съда със специфична светлосиня глазура, които са вносна за региона продукция.

[1] По време на проучването бяха открити 17 монети. Най-ранните са от края на III – началото на IV в. (фолис, нечетлив, 294 – 310 г., и АЕ3, Константин I, DN CONSTANTINI MAX AVG/ VOT/XX във венец, отсечена в Сисция, 320 – 322 г.), а най-късните се отнасят към края на V в.

Втората група включва керамика от късноантичната епоха. Тук отново доминира обикновената кухненска керамика, както и фрагменти с червен лак, които масово се регистрират на територията на Сердика. Впечатление прави високият процент съдове с черен и сив лак и щампована украса, които показват и разнообразие по отношение на формите (обр. 4).[2]

Основният принос от спасителното археологическо проучване на ул. „Солунска“ № 24, е, че това се явява най-южният проучван обект до момента с открити археологически структури и материали, който се разполага в обхвата на I-ва защитена зона на резервата.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 24 SOLUNSKA STR., SOFIA

Gabriela Raykova, Alexander Stanev

Summary

The site is situated within the 1st protected zone of the the Historical and Archaeological Reserve "Ancient *Serdica* and medieval Sredets".

From the start of the excavations it became clear that most of the site is situated beneath a modern building. Trench No. 1 is located within the outline of the building and it demonstrated that the basement of the building was dug into a sterile level.

Therefore, the survey is restricted to the northern part of the site only (fig. 1). Approximately 0.70 m down from the modern terrain a poorly preserved stone wall with mud bonding is registered (wall No. 1). The surroundings layers of wall No. 1 provided Ottoman and late antique ceramics, as well as late antique coins. This makes it very difficult to date the structure, which generally has to be from the late Ottoman period or from the period prior to the time of the Liberation of Bulgaria (1878).

Approximately 1 m down from the present terrain, parallel to wall No. 1, wall No. 2 is registered (fig. 2). It is built of stones with white mortar bonding, which in depth is altered by mud bonding. Part from another wall with a north-south direction (wall № 3) is detected to the west of the external corner. The angle of the walls is built of six courses of bricks. Wall No. 3 is destroyed probably during the Ottoman period. According to the technique of construction and on the basis of numismatic data and the pottery assemblage, walls Nos 2 and 3 (Building No. 1) can be referred to the time of Late Antiquity (3rd – 5th c. AD). No structures were registered within the rest of the are aof the site (fig. 3).

The main part of the materials found consists of pottery fragments, which can be chronologically divided into two groups – 17th – 19th c. and Late Antiquity (fig. 4).

The site on 24 Solunska Str. is the southernmost site within the 1st protected zone of the Archaeological Reserve "*Serdica* – Sredets" which so far has yielded archaeological structures and materials.

Gabriela Raykova, gabsito@abv.bg
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

№. 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КРАКРА“ № 2А, СОФИЯ

Юниан Мешеков, Илиана Борисова- Кацарова

Спасителното археологическо проучване, проведено в периода 5 – 13 декември 2019 г., е предприето във връзка с проект за цялостна реконструкция на сградата на ОКИ „Средец“ и изграждане на външен товарен асансьор. Теренът попада във втора защитена зона на историко-археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“.

Проучената площ е с размер около 20 кв. м. След отстраняване на бетонна настилка с помощта на техника и подложка от чакъл и земна маса с дебелина от 0,20 до 0,40 м в различните участъци, в южната периферия на строителното петно, на дълбочина от 0,40 до 0,60 м под съвременния

[2] В литературата тази керамика често се определя като „сива македонска *terra sigillata*“, термин, който към настоящия момент се счита за некоректен.

терен (кота 543.00 м) е разкрит фрагмент от основа на съвременен зид с ориентация И – З, вероятно принадлежащ към комплекса на гвардейските казарми, намирали се на мястото до средата на XX в.

В останалата част от терена, под съвременната бетонна настилка и подложката ѝ се разкрива тъмно-кафяв насипен пласт без културни останки. В този пласт, на дълбочина 1 м от съвременния терен са положени кабели за електричество в бетонен колектор, уплътнен с чакъл, пясък и строителни отпадъци. Колекторът, с ориентация север – юг, е свързан с Културния дом, построен през 1973 г., като вероятно тогава целият околен терен е снижен с около 1 м спрямо околните парцели.

На около 1,0 – 1,10 м под съвременния терен е достигнат стерилен, светлокафяв, глинест пласт, без следи от културни останки (кота 541.90 м). Пред северното лице на разкрития фрагмент от зид е изпълнен сондаж с размери 0,80 × 1,50 м, с достигната дълбочина в стерилната основа до кота 541.50 м.

В проучената площ не са регистрирани археологически структури, находки и стратиграфски напластявания.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 2A KRAKRA STR., SOFIA

Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

Summary

The archaeological survey was undertaken due to a reconstruction project of the House of Culture "Sredets" and the construction of an external freight elevator. The terrain is situated within the 2nd protected zone of the Historical and Archaeological Reserve "Ancient *Serdica* and medieval Sredets". About 0.40 m below the present terrain there is a fragment of the foundations of a wall, E – W orientated. It forms part of the complex of the Guards barracks, located on the spot until the middle of the 20th c. No archaeological structures and findings have been recorded in the surveyed area.

Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, meshekov@abv.bg
Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com

№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „ХРИСТО БОТЕВ“ № 83, СОФИЯ

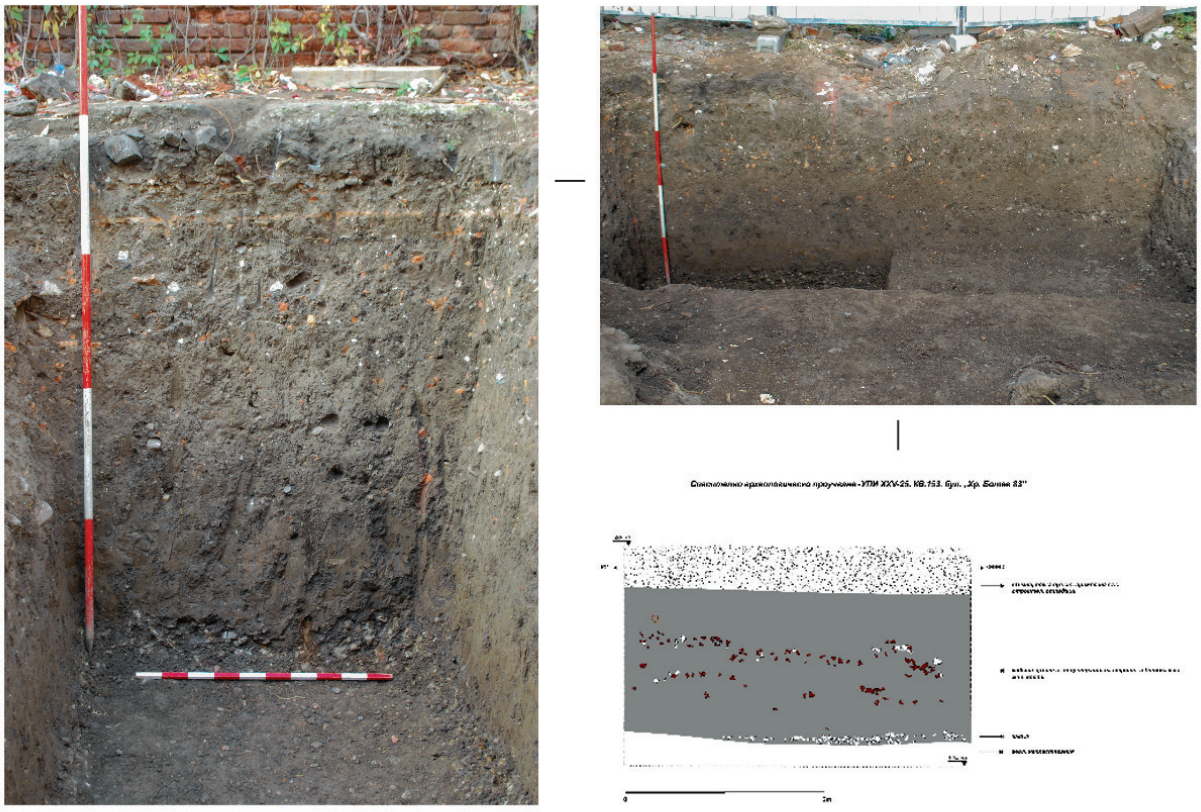
Александър Станев, Цветозар Йотов

Проучваният терен се разполага в УПИ XXV – 25, кв. 153, м. „Зона Б-3“ по плана на гр. София, район „Възраждане“, административен адрес: бул. „Христо Ботев“ № 83. Същият попада в границите на III-та защитена зона на археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“ и е с площ 362 кв. м. Археологическото проучване протече между 15 и 25 октомври 2019 г. (общо девет работни дни).

Предварителната информация показа, че на терена е имало високо застрояване на жилищна сграда със сутерен от първата половина на XX в., която е заемала повече от половината площ на обекта. Съобразно тази информация бяха заложени три сондажа с цел да се установи наличието на запазени културни напластявания в дълбочина (обр. 1).

В рамките на проучената площ от 30 кв. м., която представлява 10% от целия терен, се установи наличие на съвременни материали, включително битова керамика, които в дълбочина се регистрират до геоложките нива без антропогенна намеса (кота 533,98 м), единични движими културни ценности от периода XVIII – XIX в. (обр. 2) и една монета от Късната античност (330 – 384 г.). Не се регистрират културни напластявания.

Експертната комисия, свикана съгласно чл. 158а, ал. 1 от Закона за културното наследство, прие етапа на спасителното археологическо проучване и предписа всички дейности по укрепването на терена и на масовия изкоп с механизация да се извършват под наблюдението на археолог.

Обр. 1. Сондаж № 1, южен и западен профил (снимки) и западен профил (графично заснемане)

Fig. 1. Trench No. 1, southern and western cross-sections (photo); western cross-section (drawing)

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 83 HRISTO BOTEV BLVD., SOFIA

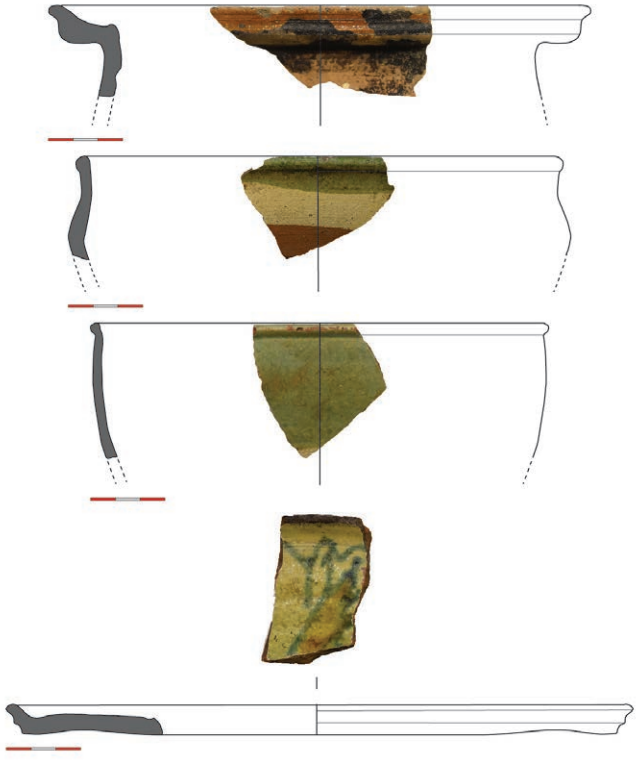
Alexander Stanev, Tzvetozar Yotov

Summary

The site is located at 83 Hristo Botev Blvd., within the 3rd protected zone of the Historical and Archaeological Reserve "Ancient *Serdica* and medieval Sredets" and covers an area of 362 m2.

The archaeological survey took place between October 15 – 25, 2019 (9 working days in total), with three target trenches set in order to determine the presence of preserved cultural layers in depth. Within the surveyed area of 30 m2, equivalent of 10% of the whole site, no cultural layers are recorded.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Tzvetozar Yotov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, tzvetozar.yotov@gmail.com

Обр. 2. Битова глазирана керамика (XVIII – XIX в.)

Fig. 2. Glazed pottery (18th – 19th c.)

№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ“ № 35, СОФИЯ

Елена Николова, Александър Станев

Проучваният терен се разполага на бул. „Ал. Стамболийски“ № 35 и попада в границите на I-ва защитена зона на археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“.

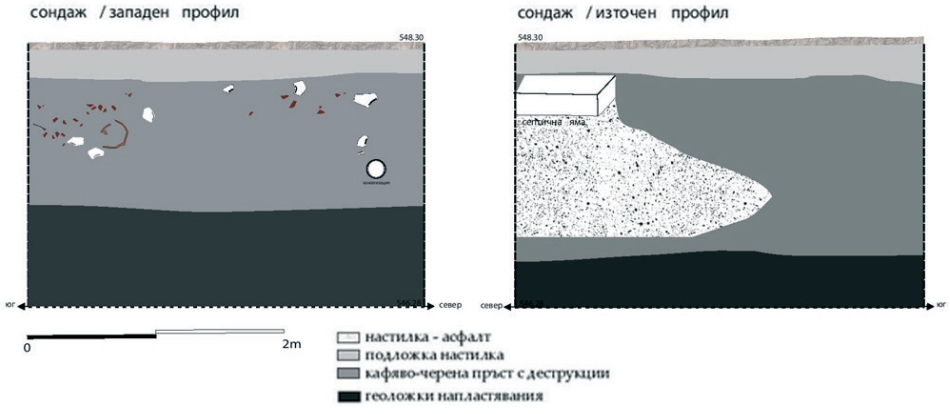
Археологическото проучване се проведе на три етапа: предварително сондажно проучване, наблюдение на строителните дейности по полагането на укрепната система и наблюдение на масовия изкоп.

Първият етап (предварителни сондажни проучвания) протече между 19 и 20 април 2019 г., като беше заложен един контролен сондаж в югозападната част на парцела. При изкопната дейност се направиха следните стратиграфски наблюденията: асфалтова настилка; непосредствено под нея пясъчно-баластрова подложка с дебелина между 0,25 – 0,30 м; в дълбочина следва пласт от тъмна сиво-черна пръст, примесена със строителни отпадъци; след 2,0 м пръстта изсветлява в дълбочина и преминава в чисти геоложки пластове.

Вторият етап (наблюдение на строителната дейност по укрепването) протече между 25 и 27 юли 2019 г. с изкопаване на траншея за полагане на шлицовите стени.

Третият етап (масов изкоп) се извърши на 6 и 7 август 2019 г.

През цялото време на изкопната дейност не се регистрираха археологически ситуации или културни напластявания. Обектът е издаден с комисия, формирана съгласно чл. 158а, ал. 1 от Закона за културното наследство.

Обр. 1. Бул. „Ал. Стамболийски“ № 35, западен и източен профил

Fig. 1. 35 Al. Stamboliyski Blvd., western and eastern cross-sections

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 35 AL. STAMBOLIYSKI BLVD., SOFIA

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

The site is located on 35 Al. Stamboliyski Blvd. of the 1st protected area of the Historical and Archaeological Reserve “Ancient *Serdica* and medieval Sredets”.

The archaeological survey took place between April and August 2019 in three stages: one trench was set in order to determine the presence of preserved cultural layers in depth; monitoring of the construction activities for the installation of the fortified system and monitoring of the mass excavation. Within the surveyed no cultural layers are recorded.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, elli.nikolova@googlemail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ИВ. ВАЗОВ“ № 28 – 30, СОФИЯ

Елена Николова, Александър Станев

Проучваният терен се разполага на ул. „Иван Вазов“ № 28 – 30 и попада в границите на II-ра защитена зона на археологическия резерват „Антична Сердика и Средновековен Средец“.

Археологическото проучване протече между 18 и 19 март 2019 г. (общо два работни дни), като изкопната дейност се извърши върху част от пътната настилка и част от тротоарното пространството пред съществуваща офис сграда.

През цялото време на изкопната дейност не се регистрирани фрагменти от битова и строителна керамика, археологически структури или културни напластявания.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 28 – 30 I. VAZOV STR., SOFIA

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

The site is located at 28 – 30 Ivan Vazov Str., within the 2nd protected zone of the Historical and Archaeological Reserve “Ancient *Serdica* and medieval Sredets”.

The archaeological survey took place between March 18 – 19, 2019 (two working days in total). Within the surveyed no cultural layers were recorded.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, elli.nikolova@googlemail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

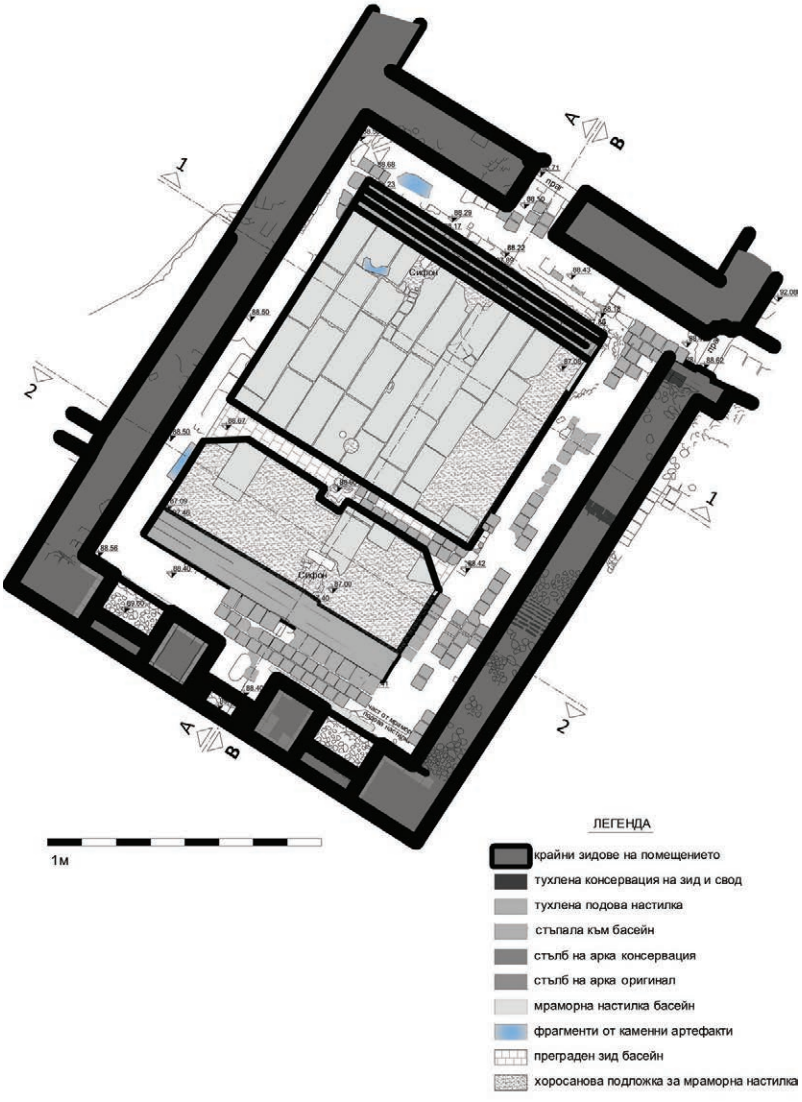
№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС”, ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров

Археологическите разкопки на термалния комплекс в Диоклецианополис през 2019 г. се проведоха от екип на Археологическия музей в гр. Хисаря с ръководител доц. д-р Митко Маджаров и зам.-ръководители Димитринка Танчева и Мирослав Маджаров – уредници в АМ – Хисаря. Разкопките се финансираха по договор между Министерство на културата и Археологическия музей – Хисаря.

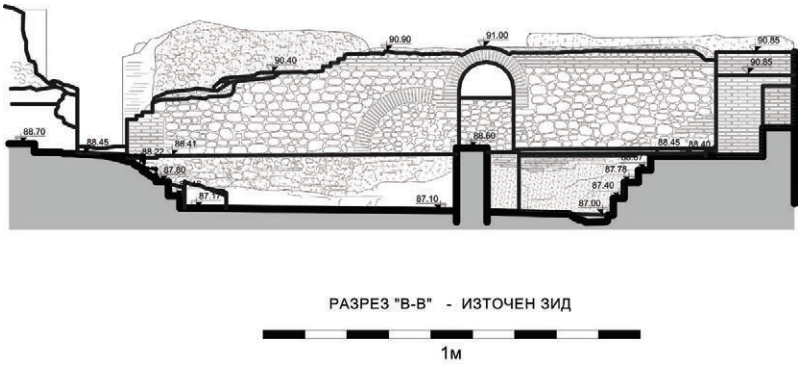
За осъществяването на поставената задача се използваше малогабаритна земекопна техника за изземване на съвременните насипи, разчистване и демонтиране на съвременни водопроводни и канализационни комуникации.

Археологически разкопки в калдариум № 1. Разкопките бяха насочени към цялостното разкриване на калдариум № 1 от първи строителен период (обр. 1). Дълбочината на проучвания пласт е 4,50 м. На тази дълбочина беше разкрит крайният западен зид на помещението, пътеката около басейна и самият басейн. Западният зид на калдариума е широк 1,40 м. Запазен е в суперструкция до 0,30 м. В основата на зида на отделни места се откриват *in situ* мраморни ограничителни первази между зида и пътеката около басейна. В посока юг се достигна до западния стълб на тухлена арка. По неговото северно лице *in situ* е запазена част от мраморна стенна облицовка. Разкрити бяха тухлените стълбове от трите арки от южната страна на помещението. Те са запазени в суперструкция до 1,80 м. В северната част на крайния западен зид се откриха част от керамичните тръби на вадопровод, който е снабдявал басейна на калдариума с минерална вода.

Обр. 1. План на калдариум № 1

Fig. 1. Plan of caldarium No. 1

Обр. 2. Разрез по оста С – Ю на калдариум № 1

Fig. 2. Cross-section along the N – S axis of caldarium No. 1

Разкрит беше целият басейн. Дъното му е облицовано с големи мраморни плочи, които са запазени в оригиналния си вид. Те са с различни размери. Най-голямата е с дължина – 2,65 м, ширина – 0,87 м, дебелина 3 см. В южната част на басейна е разположен сифонът, който е отвеждал водата в канализацията. Басейнът е бил преграден на две части. В основата на преградния зид е взидана глинена тръба, чрез която се е пълнила с вода южната част на басейна. В ЮЗ ъгъл на северната част на басейна се откри част от паднал тухлен свод от покривната конструкция на помещението. Същият беше фотографски и геодезично документиран и след това демонтиран.

От северната и южната страна басейнът е бил снабден с тухлено стълбище, чиито стъпала са били облицовани с мрамор (обр. 2). С мрамор са били облицовани и стените на басейна. На отделни места *in situ* са запазени сектори от мраморни облицовъчни плочи. Културните пластове са силно компрометирани в резултат на съвременни канализации и комуникационно строителство.

Регистрираните два стратиграфски пласта при разкриването на басейна нямат рязко очертана граница, но в най-общ план имат следната структура:

Първи пласт – състои се от кал, средни и едри камъни, парчета от масивни тухли;

Втори пласт – състои се от деструкции от сводове и строителни отпадъци от изграждането на съвременната подпорна стена на парковата алея.

Пластът под парковата алея, който е с височина около 2,30 м, е компрометиран при строителството на съвременните съоръжения.

При проучването се откриха мраморни фрагменти от стенната облицовка, мраморни первази и парчета от мраморните рамки на прозорците на помещението. На дъното на басейна беше открита част от мраморен каптажен камък. Сред находките са и малко фрагменти от гленени съдове, характерни за периода III – IV в., както и парчета от глинени водопроводни тръби.

По време на работата беше наложително да се измести част от парковата алея, трасето на съществуващ отводнителен канал и това на съвременния водопровод за минерална вода.

Извършена беше аварийна консервация на застрашените археологически структури.

В резултат от археологическите разкопки на римския термален комплекс в Диоклецианополис през 2019 г. беше изцяло разкрит калдариум № 1 от първи строителен период на термите с всички характерни за него елементи: минерален басейн, водопроводи, сифони и отточни канали (обр. 3). Неговите окончателни размери са: дължина – 15,30 м, широчина – 11,34 м и дълбочина на минералния басейн 1,20 м. Разкрит беше неизвестен до момента водопровод за снабдяване на калдариума с минерална вода. Попълнен беше планът на термите.

Обр. 3. Общ изглед от калдариум № 1(поглед от север)

Fig. 3. General view of caldarium No. 1 (view from north)

Комплексният анализ на данните потвърди както началото на строителството на калдариума – средата на II в., така и горната дата от неговото организирано съществуване – VI в. Проучванията показват със сигурност, че до края на VI в. термите са били използвани и поддържани. През по-късните векове те са били изоставени на произвола на съдбата от новите заселници около минералните извори.

Прецизно изготвената геодезична, фотограметрична и фотографска документация е в готов вид за изработването на проект за консервация, реставрация и социализация.

Римските терми в НАР „Хисаря“ са едни от малкото известни в световен мащаб римски терми с действащи водопроводи, канали и басейни, което ги прави уникална туристическа дестинация.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE SITE "THERMAL COMPLEX IN *DIOCLETIANOPOLIS*", HISARYA

Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

Summary

The archaeological excavations of the thermal complex in *Diocletianopolis* in 2019 were conducted by a team of the Archaeological Museum in Hisarya. The excavations were funded by the Ministry of Culture and the Archaeological Museum – Hisarya.

The survey aimed to complete the excavation of *caldarium* No. 1 from the first construction period. The thickness of the studied layers is 4.50 m. At this depth, the westernmost wall of the room, the path around the pool and the pool itself were revealed. The western wall of the *caldarium* is 1.40 m wide. Its superstructure is preserved up to 0.30 m.

The entire pool was discovered. Its bottom is covered with large marble slabs which are preserved in their original appearance.

On the north and south sides, the pool was provided with a brick-built stairs, the steps of which were marble lined. The walls of the pool were also lined with marble. Sections of the marble wall covering have been preserved in some places *in situ*.

During the excavations marble fragments of wall covering, marble sills and pieces of the marble frames of the windows of the room are found. At the bottom of the pool, part of a marble drains unit is found. Among the finds are some shreds of pottery, typical for the 3rd – 4th c. AD, as well as pieces of ceramic water pipes.

The archaeological excavations of the Roman thermal complex in *Diocletianopolis* in 2019 completely revealed *caldarium* No. 1 of the first construction period of the *thermae* with all its characteristic elements: mineral pool, water pipelines, siphons and drainage channels. The overall plan for the *thermae* was completed. The recorded stratigraphic cross-sections and the discovered archaeological finds confirmed the date of the construction of the *caldarium* – the middle of the 2nd c. AD, as well as the final date of its existence – the 6th c. AD.

The Roman baths in the Hisarya National Reserve are one of the few Roman *thermae* with still active water supply, drains and swimming pools, making them a unique tourist destination.

Mitko Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, m_madjarov@abv.bg
Dimitrinka Tancheva, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com
Miroslav Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ, ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров

Спасителните археологически проучвания се проведоха в УПИ VII – 844, кв. 101 по плана на гр. Хисаря. Имотът е разположен в СИ част на НАР „Хисаря“. До момента на това място не са извършвани археологически проучвания. Археологическите разкопки са предизвикани от собственика на имота предвид предстоящо строителство. Дадено е съответното становище от НИНКН за извършване на спасителни археологически разкопки.

Обр. 1. Разделителната стена между двете помещения и част от тухлената подова настилка

Fig. 1. The partition wall between the two rooms of the building and part of the brick flooring

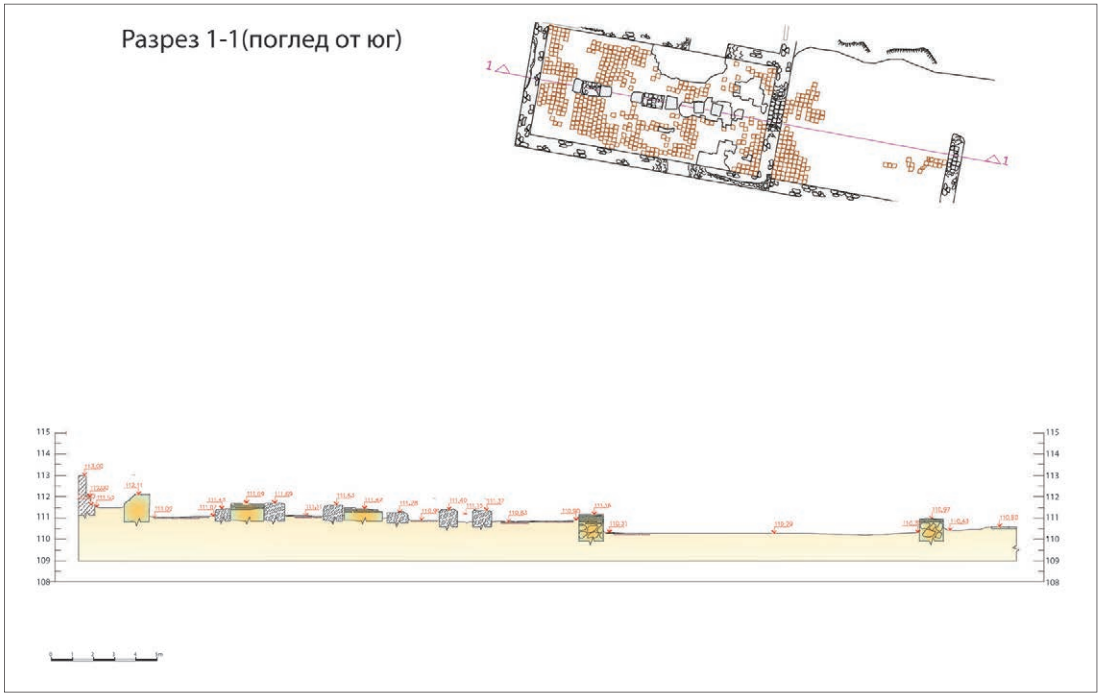
Обр. 2. Западното помещение с колонада и тухлена подова настилка, поглед от изток

Fig. 2. The west room with colonnade and brick flooring, view from east

Археологическите проучвания се проведоха на два етапа. През първия (в периода 3 май – 30 юни 2019 г.) с помощта на малогабаритна земекопна техника бяха направени четири основни сондажа по периферията на имота. Сондажите отстоят на 1,0 м от границите на съседните имоти и са широки по 0,50 м. Дълбочината на сондажите е до стерил, който в западната част на имота се открива на дълбочина 2,0 м, а в източната достига 1,30 м.

В четирите сондажа се откриха сектори от зидове на масивна постройка. Тя е ориентирана СИ – ЮЗ с 12^0 отклонение от оста С – Ю. Широчината на зидовете е 1,20 м, а суперструкцията им е запазена на височина от 0,50 м до 2,0 м. Зидовете са градени в *opus mixtum* на четириредови тухлени пояси. Хоросанът, използван при градежа, е с примес на натрошени тухли. От сградата са локализирани две големи помещения, разделени едно от друго с масивен зид, чиято суперструкция е запазена до 2,0 м (обр. 1). Установени бяха ЮИ и ЮЗ ъгли на постройката. Очевидно тя започва от проучвания имот и се развива на север в съседните частни имоти.

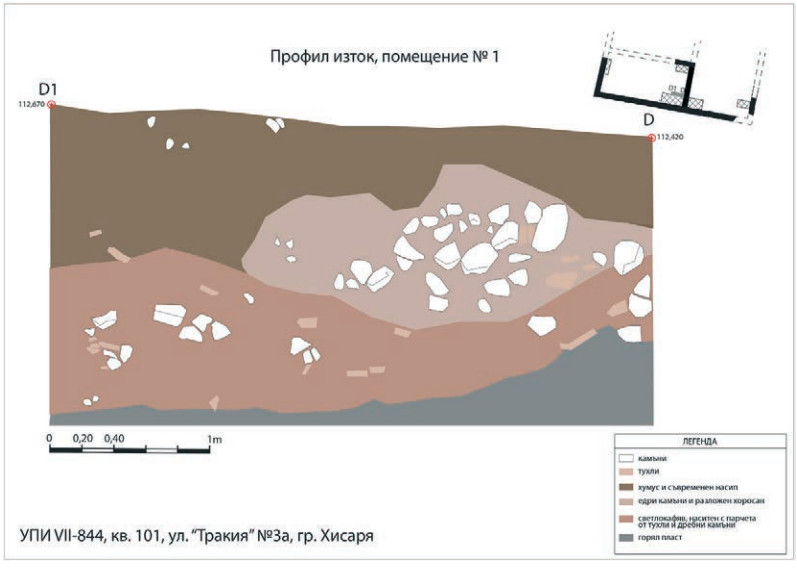
През втория етап от проучването (между 15 и 25 октомври 2016 г.) собственикът на имота предприе разчистване на целия терен. Бяха разкрити изцяло локализираните помещения и бяха регистрирани допълнителни археологически структури, разчистени на ръка. В средата на западното помещение бяха открити *in situ* шест масивни

Обр. 3. Разрез в посока И – З на разкритите структури

Fig. 3. East – west cross-section of the architectural remains

каменни блока, наредени в посока И – З (обр. 2). Пространството между тях е запълнено с тухли. Зидарията не е прецизна, на места дори за спойка е използвана кал. Очевидно това преграждане е станало в покъсно време, когато се е наложило да се промени предназначението на помещението. Структурите бяха проучени и документирани. Помещенията от локализираната в имота антична сграда бяха разчистени до подово ниво. Върху тухления под в западното помещение се констатираха следи от опожаряване. Тухленият под в него е запазен почти изцяло, а в източното – само на отделни места. Двете помещения са с различни подови нива. Подовото ниво на западното помещение е с 0,50 м по-високо от това на източното помещение (обр. 3). Разделителният зид между двете помещения в средата е силно компрометиран до ниво първи тухлен пояс.

Обр. 4. Стратиграфски профил в източното помещение на сградата

Fig. 4. Stratigraphic cross-section in the east room of the building

В източната част на северния зид на западното помещение се откри вход, чиито страници са изградени от тухли. Входът до определена височина впоследствие е бил затворен, вероятно с промяна на функцията на помещението.

Разкрити бяха сектори от тухлената подова настилка. Тухлите са наредени върху здрава хоросанова подложка с примес на едро натрошени тухли. На отделни места нивелацията на подовата настилка е нарушена, което вероятно е станало при разрушаването на постройката.

Бяха направени четири стратиграфски профила, които ясно отразяват стратиграфските напластявания (обр. 4). Профилите са наситени със строителни материали (камъни, парчета от тухли,

Обр. 5. План на разкритите археологически структури

Fig. 5. Layout of the excavated part of the building

разложен хоросан). На места, особено в западното помещение, тухлената подова настилка е силно обгоряла до черен цвят на тухлите. Обгорели са и керамичните фрагменти, намерени в тези сектори. Горелият пласт се открива в най-долния слой на стратиграфския профил.

Стратиграфските профили документират повсеместно разрушение в периметъра на разкритите помещения. Откритите археологически находки са оскъдно количество фрагменти от късноантична керамика, парчета от тухли и няколко фрагментирани керемиди. Намерени бяха и малко фрагментирани съдове от ранновизантийската епоха (VI в.).

Прави впечатление изключително оскъдното количество керемиди. Керамичният материал също е твърде оскъден и се състои от фрагменти от съдове (предимно кухненска керамика), характерни за периода на Късната античност (IV – VI в.). В средните и горните стратиграфски пластове се откриват и съвременни натрошени порцеланови и стъклени съдове.

Данните от археологическите разкопки в УПИ VII – 844, кв. 101, гр. Хисаря показват, че е налице масивна постройка (обр. 5). Дебелината на зидовете и площта, на която тя се развива, предполагат, че е била поне на два етажа. Тя започва от южната граница на изследвания имот и се е развивала на север, където днес са построени съвременни къщи. Дебелината на зидовете показва също, че площта, която тя е заемала не е била никак малка и твърде вероятно на север да е достигала до крепостната стена.

Сградата е успоредна на главната римска улица *cardo maximus*. Наличието на горял пласт и силно обгорели тухли от подовата настилка показва също, че в определен етап от време сградата е била опожарена. Твърде вероятно е това да е станало през средата на V в., когато Диоклецианополис е попаднал под ударите на хунските нашествия.

Наличието на оскъдно количество керемиди може да се обясни с това, че след опожаряването постройката е била изоставена, а керемидите са били иззети и преизползвани на друго място. Няма съмнение обаче, че покритието на сградата е било дървено и е завършвало с керемиди – такова, каквото е било покритието и на досега откриваните в Диоклецианополис жилищни сгради. Откритите две помещения от постройката определено са имали стопански характер и са представлявали складови помещения.

Комплексният анализ от археологическите проучвания в УПИ VII – 844, кв.101 показва, че новооткритите зидове принадлежат на представителна сграда от архитектурата на Диоклецианополис. Нейното построяване следва да се отнесе към средата на IV в., когато е положена новата градоустройствена схема на античния град и успоредно на главната улица са били построени редица постройки, свързани с балнеолечебния характер на града.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE BUILDING IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA

Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

Summary

The excavated plot is situated in the NE part of the Archaeological Reserve "Hisarya". No archaeological research has been previously conducted at this site. The 2019 rescue fieldworks in the plot were necessitated by upcoming construction activities.

Archaeological research was conducted in two stages. During the first stage (03.05. – 30.06.2019), four test trenches were made on the periphery of the property. The trenches are situated at 1.0 m from the borders of the neighbouring properties and are 0.50 m wide. The depth of the trenches reached the sterile layer which is at 2.0 m at the western and 1.30 m at the eastern part of the property.

In the trenches, sections of walls of a solid building were discovered. It is NE – SW oriented, with a 12° deflection from the N – S axis. The walls are built in the *opus mixtum* with four-row brick courses. Two large rooms of the building have been revealed. They are separated from each other by a massive wall, whose superstructure is preserved up to 2.0 m. Southeast and southwest corners of the building were documented.

In the second phase of the survey (15.10. – 25.10.2019), the rooms were completely excavated and additional archaeological structures were registered. In the middle of the west room, six massive stone blocks, arranged in E – W direction, were found *in situ*.

The stratigraphic cross-sections indicate a widespread destruction within the perimeter of the excavated rooms. The archaeological finds are very few shreds of late antique pottery, pieces of bricks and several broken roof-tiles. Some fragmented vessels from the early Byzantine era (6th c. AD) are among the discovered materials.

The data from the archaeological excavations in the Plot VII – 844, sq. 101 show that there is a massive building. The thickness of its walls indicates that the area it occupied was not at all small and very likely reaching to the north the fortress wall.

The newly discovered building is most likely one of the representative buildings in the architecture of *Diocletianopolis*. Its construction should be dated to the middle of the 4th c. AD, when the new urban plan of the ancient city was laid and a number of buildings related to balneotherapy activities were built along the main street. Most probably, in the middle of the 5th c. AD the building was destroyed and burnt down.

Mitko Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, m_madjarov@abv.bg
Dimitrinka Tancheva, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com
Miroslav Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕВЕРНАТА ЧАСТ ОТ АГОРАТА НА ФИЛИПОПОЛ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Спасителното археологическо проучване се проведе във връзка с реконструкция и ревитализация на площад „Централен", гр. Пловдив и изработване на работен проект за консервация, реставрация и експониране на обект „Форум – север". Извърши се в периода 24 юли – 30 октомври 2019 г. с инвеститор Община Пловдив. В проучването взеха участие арх. Диана Мущанова, Милица Илиева – реставратор, Десислава Давидова – определяне на монетите, Станка Петрова и студенти от ПУ „Паисий Хилендарски".

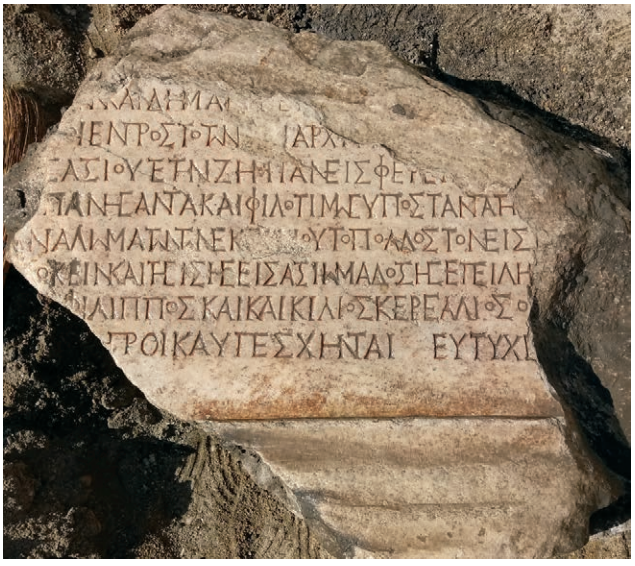
Обектът е част от агората на Филипопол (обр. 1). Проучваният участък попада изцяло в северния портик (амбулацио), който е архитектурно-обемната рамка на ареата и пред южната фасада на сграда, проучена през 2012 г. Сградата е част от комплекса обществени сгради и е ситуирана в оста север – юг на градския площад (Мартинова-Кютова, Райчева 2012, 318).

Локализиран е сектор от стилобата на северния портик с дължина от 10 м, изграден от сиенитни квадрови блокове и улеят за отвеждане на атмосферни води към ареата. Върху горната повърх-

Обр. 1. Общ поглед към разкритите структури

Fig. 1. General view of excavated structures

Обр. 2. Императорско писмо от края на II – началото на III в.

Fig. 2. Emperor's letter, end of the 2nd – beginning of the 3rd c. AD

ност на стилобата са запазени отвори и улеи за монтиране на базите за колони. В проучения сектор бази за колони *in situ* не са открити. Разкрит е малък сектор от настилката на амбулациото *in situ*, положена при мащабната последна реконструкция на агората след превземането и опустошението на *Philippopolis* от готите в 251 г. Тя е от мраморни плочи, наредени върху хоросанова подложка (Мартинова 2004, 290 – 294).

В амбулациото е проучено продължението на сграда, документирана през 2012 г., която през V в. е използвана като жилищна, с обособена стопанска част. Зидовете са от ломен камък с калова спойка и обилно използване на мраморни архитектурни елементи от по-ранните римски структури като сполии. Те се долепват на фуга до фасадата на античната обществена сграда на север, разчленяват амбулациото на помещения и са фундирани върху стилобата в южна посока. Регистрирани са културни пластове от средновековната и османска епоха, компрометирани и запазени фрагментарно поради по-късните строителни дейности в терена. Археологическото проучване е реализирано до нивото на стилобата.

Открит е фрагмент от мраморна плоча с надпис на старогръцки, който е част от императорско писмо, датирано в края на II – началото на III в. (обр. 2) и мраморна статуетка на Кибела.

Литература

Мартинова 2004: М. Мартинова. Форумът на Филипопол в светлината на археологическите проучвания. – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи, I. София, 2004, 290 – 294.

Мартинова-Кютова, Райчева 2012: М. Мартинова-Кютова, М. Райчева. Редовно археологическо проучване на обект „Форум – север", гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 318.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE NORTHERN PART OF THE AGORA OF *PHILIPPOPOLIS*

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

Summary

A rescue archaeological survey was carried in the context of the reconstruction and revitalization works under way at the Central Square of Plovdiv, and with regard to the preparation of a working project for conservation, restoration and display of the site Forum – North.

The site is part of the *agora* of *Philippopolis* (fig. 1). The surveyed portion falls in its entirety within the northern portico (*ambulatio*), constituting the architectural and spatial setting of the area. It is also situated in front of the southern facade of a public building, already surveyed in 2012. The building is part of the complex of public buildings, lying on the north – south axis of the city square.

The surveyed sector of the stylobate of the northern portico is 10 m long, built of syenite quadrangular blocks and includes the drain, which channelled the atmospheric water to the area. The stylobate surface bears apertures and grooves used for the mounting of the column bases. No column bases *in situ* were found within the site. A small sector of the marble pavement of the *ambulatio* has been uncovered *in situ*. A layer of destructed material was registered, found on the marble pavement.

A newly excavated sector of a late antique building, initially documented in 2012, has been surveyed in the *ambulatio*. It is a residential building with adjacent work premises, used in the 5th c. AD. The masonry is of split stones with clay bonding with large scale re-use of marble building stone from the earlier Roman structures (*spolia*).

A fragment from an Emperor's letter, dated end of the 2nd – beginning of the 3rd c. AD (fig. 2) and a marble statue of Cybele were also found.

Maya Martinova-Kyutova, Ancient Plovdiv Municipal Institute, 59 Konstantin Stoilov Str., 4000 Plovdiv, maya_martinova@abv.bg
Bilyana Grueva-Zdravcheva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, biliana.gryeva@abv.bg

---

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ФОРУМ-ЗАПАД“, ФИЛИПОПОЛ

Елена Кесякова

През 2012 – 2015 г. по инициатива на Община Пловдив се проведоха археологически разкопки при западните пропилеи на агората. Целта бе да се проучи комплексът по-цялостно, за да бъде експониран като единно цяло в структурата на съвременния централен площад, за който течеше обществено обсъждане на проект за цялостна реконструкция и ревитализация.

През 2019 г. започна изпълнението на проекта „Облагородяване на територията на пл. Централен“, който включва: 1. Реконструкция и ревитализация на пл. Централен и 2. Социализация, консервация, реставрация и експониране на обект „Форум – запад“. Проектант на обекта бе арх. Р. Пройкова с дългогодишен опит в консервацията и реставрацията на археологическите паметници в Пловдив и Стара Загора, Н. Стоянов реставратор и археолог-проучвател Е. Кесякова.

Целта на проекта бе да се експонира археологическият обект в неговата автентичност и четливост на строителните периоди. Консервацията се придържаше към хоризонтиране на зидовете на античните магазини чрез минимално надграждане и запечатка и засипване на най-дълбоките сондажни нива.

Възстановяването на мраморната колонада върху стилобата в римско коринтски стил е един от най-важните елементи на проекта. При археологическите разкопки на обекта се очерта изцяло трасето на стилобата със сиенитните постаменти на мраморната колонада в протежение на 30 м. Последният постамент бе със запазена база *in situ*. От направената инвентаризация на архитектурните елементи, намерени при археологическите разкопки на агората и базирайки се на проучванията на арх. В. Коларова за коринтския ордер на форума на Филипопол се възстановиха три колони с части от автентичен материал. Две от базите са автентични и добре запазени, а другите две са с реинтегрирани

Обр. 1. Възстановка на мраморната коринтска колонада (анастилоза)

Fig. 1. Reconstruction of the marble colonnade (anastylosis) in Corinthian order

Обр. 2. Мраморна ара с гръцки надпис

Fig. 2. Marble ara with an inscription in Greek

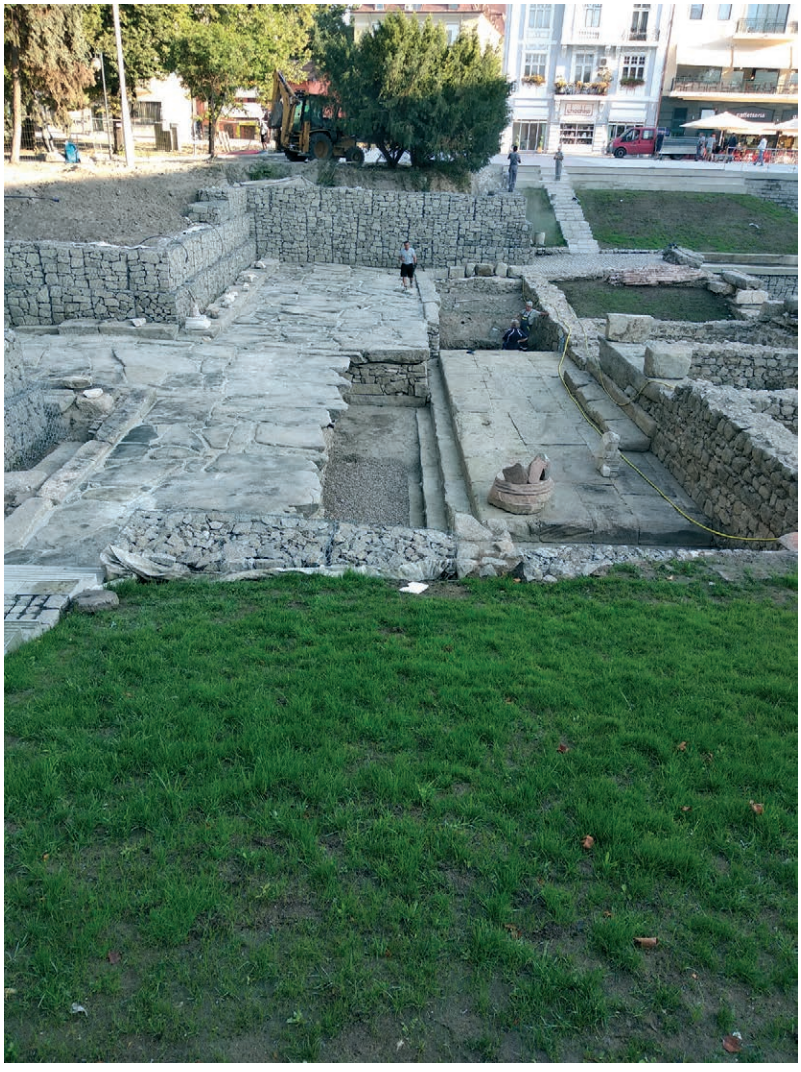
фрагменти (обр. 1). Общата височина на колоните е 6,80 м., а цялостната височина на ордера достига 12,48 м.

Друг важен акцент в проекта е експонирането на кръстовището на двете улици – кардо и декуманус, които са в ос на пропилеите. Експонирана е изцяло площадката на пропилеите със стълбищата от трите страни. Западните пропилеи са не само най-добре запазени но и най-важни за агората и за целия античен град. За това свидетелства намерената мраморна ара с гръцки надпис, който гласи: „На Хероса, който защитава пропилеите, посвещавам аз, Хераклит“ (обр. 2). Надписът е категорично свидетелство, че тези монументални градежи са дело на местното тракийско население по време на римското господство в Тракия, поради което смятам, че трябва да ги наричаме трако-римски, така както французите наричат своите гало-римски. Върху площадката на пропилеите имаше два късноантични зида, които нямаха естетическа и експозиционна стойност. Колективът се обедини около становището, че за да се възприемат пропилеите в цялата им монументалност и импозантност е необходимо максималното им освобождаване от късноантичните градежи. С комисия от Министерство на културата те бяха демонтирани, а част от единия зид бе запазен в южния шкарп на обекта. Оставеният при пропилеите експозиционен прозорец осигурява много добра четимост на четирите строителни периода в развитието на агората, а така също и много добра видимост на автентичните структури, а именно: площадката на пропилеите със стълбищата от трите страни, уличните настилки от четирите строителни приода, каналите на кардото от последните два строителни периода, латрината и пр. Улиците с плочести камъни се нивелираха, а липсващите части се попълниха. При кръстовището се изградиха подпорни стени от габиони за минимално навлизане в Цар Симеоновата градина и за обратимост на намесата.

Преходът от археологическото ниво към съвременното се осъществява по възможно най-плавен начин с минимална съвременна интервенция. От север и юг са оформени озеленени шкарпи, завършващи с бетонови седалки-стъпала. Развити са пътеки от арeята към кардото върху подпорни стени от габиони, където са оформени малки площадки за почивка и наблюдение. От изток подпорната стена от бетонови блокчета завършва със стъклен парапет, който очертава контура на съвременния площад. От запад вертикално изградени габиони очертават контурите на археологическите структури, а покритието им с вечна растителност осъществява прехода към Цар Симеоновата градина.

Реализираният проект за консервационно-реставрационни дейности на обект Форум – запад

маркира основните характерни структури и строителни периоди на търговския комплекс на агората на Филипопол. Първият строителен период, на който принадлежи ранният стилобат, заема най-ниската част на обекта и трасето му е експонирано в озелененото пространство на амбулациото. От север и юг пространството е ограничено от подпорни стени от габиони, върху които е развита пътека за връзка на ареята с улиците. Ранният стилобат е изцяло в автентичен вид без никаква съвременна намеса. На втория строителен период принадлежи монументалното оформление на пропилеите. Те са експонирани без никаква съвременна интервенция, а експозиционният прозорец дава възможност за четимост и на останалите строителни периоди (обр. 3). Третият строителен период е изявен преди всичко с огромните пясъчникови прагове на магазините, както и новата настилка на улиците с плочести камъни. Четвъртият строителен период е представен с възстановката на мраморната колонада в римско-коринтски стил върху стилобата, оформлението на ареята с мраморна настилка, сиенитните прагове на магазините и втората настилка на улиците с големи плочести камъни.

Обр. 3. Западните пропилеи и експозиционният прозорец

Fig. 3. The west propylaea and the exposure window

На средновековния период принадлежи зидан кладенец, чиято коруба е от мрамор с изображение на антични мотиви.

В амбулациото непосредствено до входния вестибюл се положи „капсула на времето“. Идеята и реализацията на ритуала бе дело на Община Пловдив и кмета Иван Тотев и е едно послание към следващите поколения да опазят културно-историческото наследство на Пловдив.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF THE SITE “FORUM – WEST”, *PHILIPPOPOLIS*

Elena Kesyakova

Summary

The purpose of the project is to arrange an exposition of the archaeological site in its complete authenticity and discernibility of the different building periods. The conservation of the ancient shops walls and their restoration was to slightly build them up horizontaly and seal them. The most important part of this project is the restoration of the marble colonnade over a stylobate in Roman-Corinthian style. After an inventory of the archaeological fragments found at the excavation site was made, three columns were reconstructed with partly authentic materials, based on the research carried out by architect V. Kolarova on the Corinthian Order of the forum of *Philippopolis*. The bases of two of the columns are authentic and well preserved while the other two bases are fragmented (fig. 1). The total height of the order is 12.48 m.

Another important accent in the project is the exposition of the western *propylaea* and the ancient street crossroad in its axis. The west *propylaea* is very well preserved and important for the ancient city, as validated by the marble *ara* in Greek saying "To Heros who protects the *propylaea* I, Heraclitus, dedicate" (fig. 2). The exposure window at the *propylaea* ensures an excellent visibility of the authentic structures and therefore discernibility of the main four building periods in the development of the market complex of *Philippopolis* (fig. 3).

№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА НА ФИЛИПОПОЛ

Жени Танкова, Мария Драганова

Археологическото проучване на обект „Епископска базилика на Филипопол" през 2019 г. се проведе на два етапа.

Първият етап, свързан с изпълнението на проекта за консервация, реставрация, експониране и изграждане на защитно покритие на базиликата, се осъществи в периода юни – октомври 2019 г. Проучването включваше изкопи в обема на атриума за прокарване на дренажна система с дълбочина 0,40 – 0,60 м, под кота 159,90 м. Разкри се южното лице на мраморните плочи на северния стилобат и частично се проучи, в дълбочина субструкцията му до кота 159,30 м. Градежът е от ломени и дялани сиенитни блокчета, споени с хоросан. От проучвания терен произхожда фрагмент от мраморен архитектурен елемент с надпис на старогръцки език, споменаващ театъра на Филипопол. Във връзка с извършването на консервационните и реставрационните дейности се наложи и нивелиране на сектори от настилката на атриума. В процеса на работа, при повдигане на мраморните плочи, се констатира, че една от тях е стела, използвана в настилката, положена откъм обратната ѝ страна (обр. 1). Тя е с размери 2,16 × 1,06 × 0,30 м. Горният ѝ край е оформен с фронтон и акротерии от двете му страни. В рамкирано поле е изписан 52-редов надпис на старогръцки, който гласи „За победата, здравето и вечното просъществуване на императорите Валериан и Галиен Августи, и за целия им дом, за свещения сенат и римския народ и за съвета и народното събрание на Филипопол – на тракийския предводител Дионис (посветиха) оцелелите мисти, когато водач на мистериите и пожизнен жрец беше Аврелий Мукианид, син на Мукиан". Следва списък с имена на 44 члена на мистичното общество, много от които споменати и с длъжностите, които са заемали. Надписът е разчетен и преведен от Николай Шаранков. Стелата се датира в периода 253 – 255 г., а оцелелите мисти изказват благодарност, че са се спасили от готското нашествие през 251 г.

Обр. 1. Мраморна стела с надпис на старогръцки

Fig. 1. Marble stele with an inscription in ancient Greek

При втория етап от проучването, проведено в периода ноември – декември 2019 г., се заложи сондаж на площ около 30 кв. м, целящ изясняване на архитектурния план и функцията на овалното съоръжение, регистрирано под централния кораб на базиликата през 2018 г.

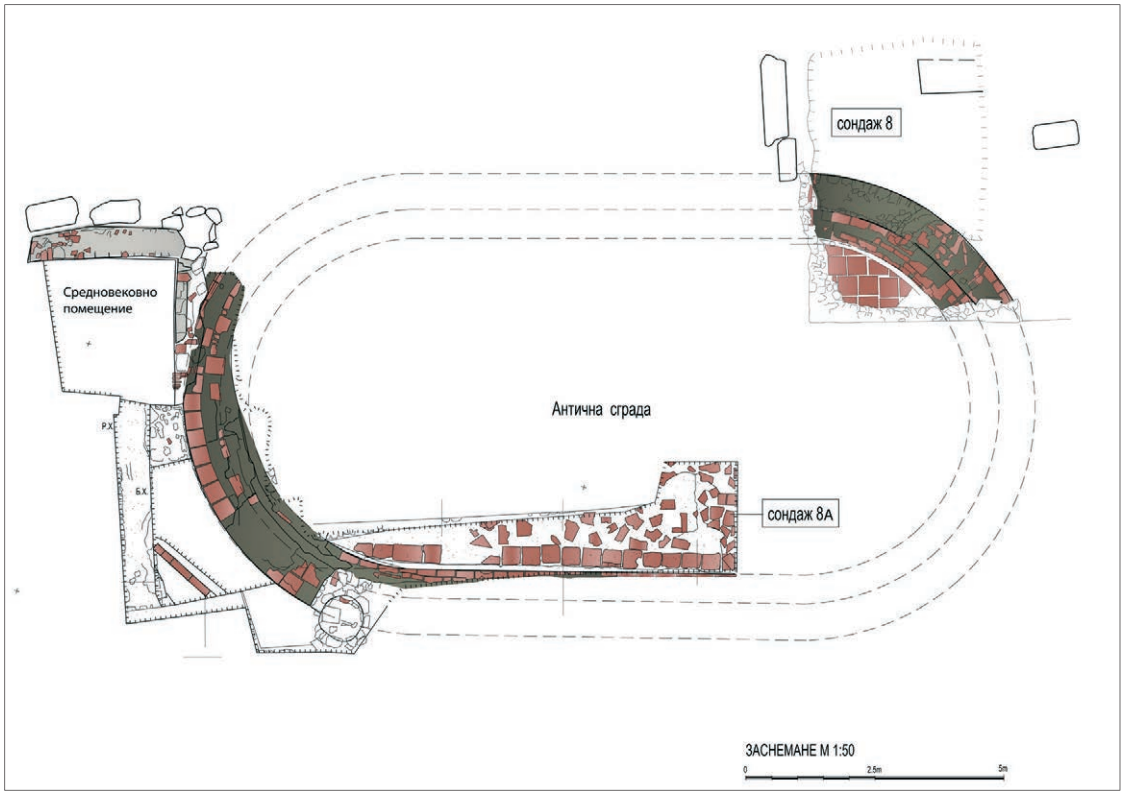
Обр. 2. Общ изглед на външното западно лице на зида

Fig. 2. General view of the outer west face of the wall

Обр. 3. Вътрешно северно лице на южния зид, част от тухления под и подложката под него

Fig. 3. Inner north face of the south wall, part of the brick bottom and the hydrophobic base beneath it

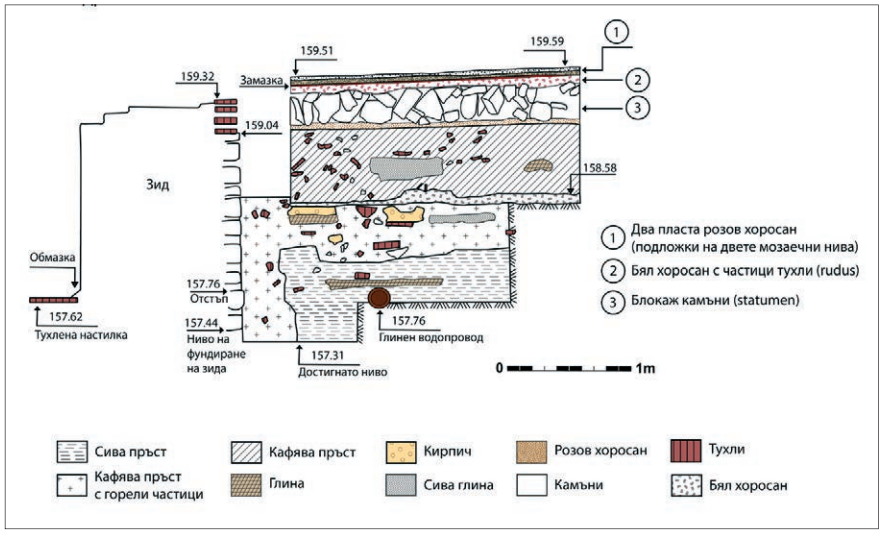

Обр. 4. План на овалната структура (автор арх. М. Крачанова)

Fig. 4. Plan of the oval structure (author M. Krachanova)

От съоръжението се разкриха и проучиха част от горната повърхност и външното лице на западната дъга (обр. 2), вътрешното северно лице на южния ограден зид и дъното, оформено с тухли, положени върху масивна хидрофобна подложка с дебелина 0,25 – 0,30 м (обр. 3).

Структурата е с вътрешни размери 14 м по надлъжната си ос в посока изток –запад и около 6,50 м в посока север – юг. Ширината на оградния зид е 1,30 м (обр. 4). В субструкция външното лице на съоръжението е разкрито изцяло до нивото на фундиране, на кота 157,44. Изградено е от ломени и дялани камъни със спойка от хоросан. В суперструкция зидът е оформен с тухли, споени с хоросан с примеси от тухлен прах. Вътрешното лице до дъното на съоръжението е изцяло облицовано с тух-

Обр. 5. Сондаж 8А, западен сектор – поглед от север (автори Ст. Петрова и М. Драганова)

Fig. 5. Trench 8A, west sector – view from north (authors St. Petrova and M. Draganova)

ли. В югозападния ъгъл на проучвания терен се попадна на глинен водопровод с посока северозапад – югоизток (обр. 5). Въз основа на направените проучвания, овалната структура се определя като водно съоръжение – басейн от II – III в.

Разкри се още един гроб от средновековния некропол на базиликата, обозначен с № 154 и разположен в източния край на северния стилобат. Гробът принадлежи на възрастен индивид, положен по гръб директно върху мраморната плоча на стилобата, с глава на запад и крака на изток. Не се откри гробен инвентар.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE BISHOP'S BASILICA IN *PHILIPPOPOLIS*

Zheni Tankova, Maria Draganova

Summary

During the excavations in the atrium for the installation of drainage system (as part of the restoration project of the site), the southern face and the substructure of the northern stylobate were studied. A marble fragment of an architectural element with an inscription in Greek, mentioning the theatre of *Philippopolis*, was found. During the levelling of the marble slabs from the flooring, it was found that one of them is a stele with a 52-line inscription in Greek (fig. 1). On the basis of the epigraphic data it was dated in AD 253 – 255 by Nicolay Sharankov. An archaeological trench of about 30 m^2 was carried out, with the purpose of examining the oval structure under the central nave of the basilica. Part of the upper surface and the outer face of the west curve (fig. 2), the inner north face of the south wall and the bottom formed by bricks laid on a massive 0.25 – 0.30 m hydrophobic base were revealed there (fig. 3). The structure has inner dimensions of 14 m in east – west direction and about 6.5 m in north – south direction (fig. 4). The wall's width is 1.30 m. The substructure of the outside face was excavated down to the level of its foundation. In the southwest corner of the studied terrain, a water conduit of ceramic pipes with northwest – southeast direction was found (fig. 5). The oval structure beneath the basilica is now defined as a water facility – a pool from the 2nd – 3rd c. AD.

One more grave from the medieval necropolis at the basilica was uncovered, at the east end of the north stylobate. The grave belongs to an adult, laid flat on its back directly on the marble slab of the stylobate.

Maria Draganova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com

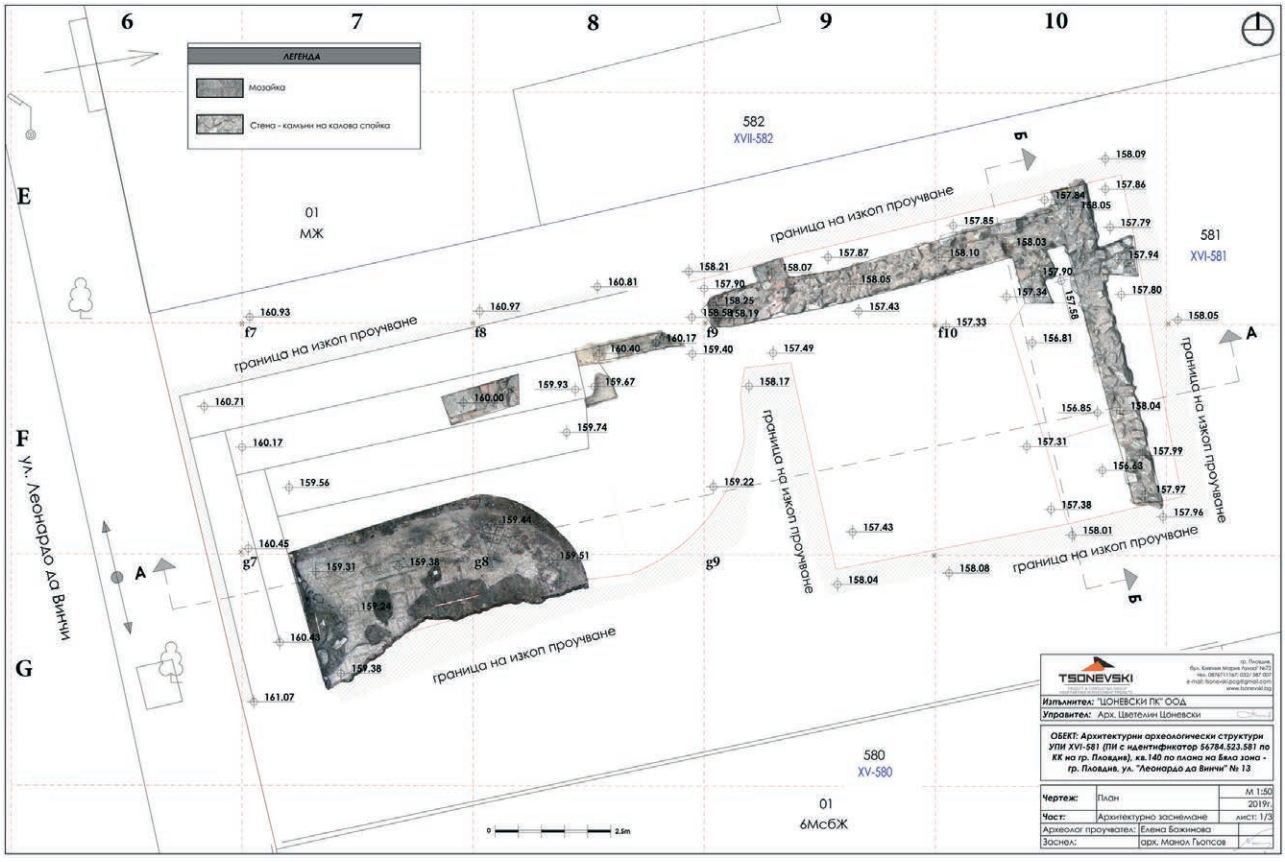
№ 60. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ № 13, ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Камен Станев

Обектът е разположен в Ю част на Филипопол (вж. обр. 1.1 в Е. Божинова, К. Станев. Спасително археологическо проучване на ул. „Иван Вазов“ № 11, гр. Пловдив в настоящия том). Проучването е проведено във връзка с частно инвестиционно намерение.[1] Общата площ на обекта е около 200 кв. м.

Нерегламентирани изкопни работи на терена без наблюдение на археолог са извършени преди археологическото проучване, при които в цялата И и Ю част е отнет пласт до дълбочина 3,80 м от съвременния терен. Пластовете са запазени единствено в северозападната част на обекта върху площ с размери около 6,25/8,25 × 10/11 м. Поради изискванията на конструктора на проекта, с оглед предотвратяване от срутвания, не се работи в близост до Ю и С граница на строителното петно. Така са обособени два сектора – източен и западен (обр. 1). В З сектор проучването започна с отнемане на пласт с багер под археологическо наблюдение до дълбочина 1 м от нивото на тротоара. Този пласт беше наситен със съвременни материали в горната си част и от чиста кафява пръст в долната. С навлизането в дълбочина се оставят стъпаловидни отстъпи от С и З, предвид инструкциите на конструктора (обр. 4).

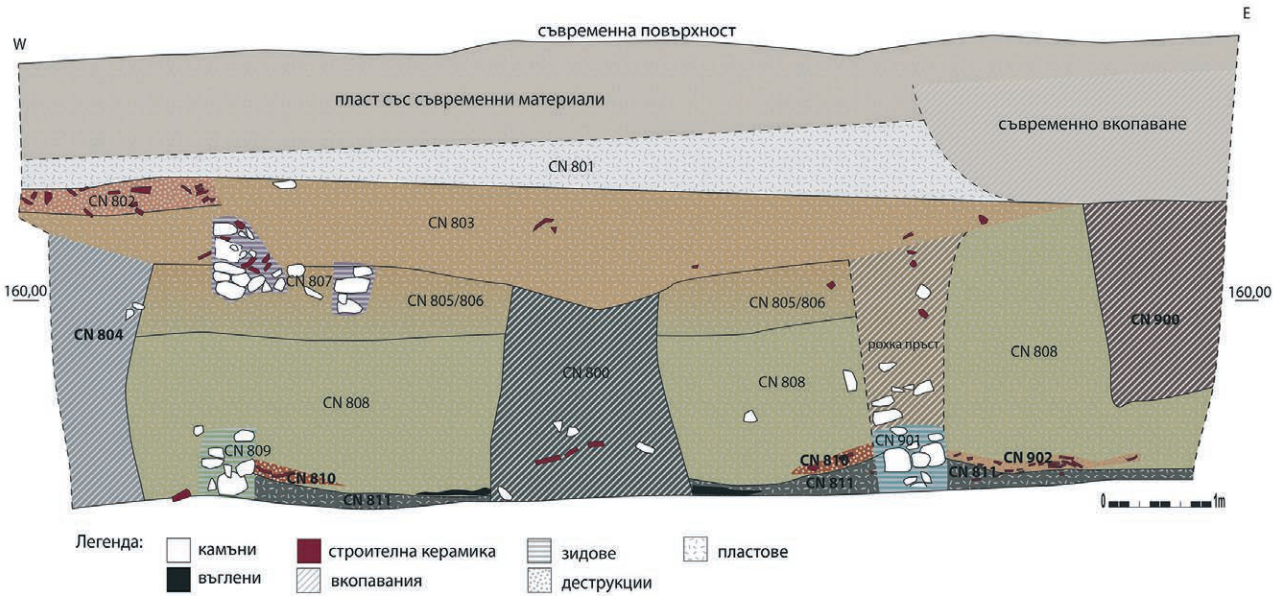
Римски период. В И сектор проучената площ е 53 кв. м, максимално достигната дълбочина от началното ниво на проучването – 1,40 м. Тук културният пласт не е изчерпан, тъй като достигнатото ниво при проучването е близо до подпочвените води, които не трябва да се достигат, съгласно

Обр. 1. Общ план на обекта с основните проучени структури

Fig. 1. General plan of the site

[1] В проучването участва и Любомир Янков. Находките са реставрирани от Милица Илиева. Монетите са идентифицирани от д-р Вървин Върбанов и д-р Игор Лазаренко

Обр. 2. Северен профил на изгребаната от багера част в източния сектор: CN 800 – яма с черна пръст, XI в.; CN 801 – пласт сива пръст, XII – начало на XIII в.?; CN 802 – ниво покривни деструкции, XII – начало на XIII в.; CN 803 – пласт бежова пръст, Средновековие; CN 804 – яма с тъмносива пръст, Средновековие; CN 805 – пласт сиво-кафява пръст, Късна античност; CN 806 – пласт кафява пръст, Късна античност; CN 807 – каменен зид?, Късна античност?; CN 808 – пласт разложен кирпич, III в.; CN 809 и 901 – каменни зидове на спойка бял хоросан, III в.; CN 810 и 902 – покривни деструкции, III в.; CN 811 – пласт кафява пръст, II – III в.; CN 900 – яма с тъмносива пръст, средновековие или съвремие (изчертал Л. Янков)

Fig. 2. North cross-section of the eastern sector – layers destroyed by a bagger: CN 800 – pit with black soil, 11th c.; CN 801 – layer of grey soil, 12th – beginning of 13th c.; CN 802 – roof's destruction, 12th – beginning of 13th c.; CN 803 – layer of brownish soil, medieval period; CN 804 – pit with dark grey soil, medieval period; CN 805 – layer of greyish brown soil, late antique period; CN 806 – layer of brown soil, late antique period; CN 807 – stone wall?, late antique period?; CN 808 – layer of mud bricks' destructions, 3rd c.; CN 809 and 901 – stone walls with mortar bonding, 3rd c.; CN 810 and 902 – roofs' destructions, 3rd c.; CN 811 - layer of brown soil – 2nd – 3rd c.; CN 900 – pit with dark grey soil, medieval period of modern age (drawing L. Yankov)

Обр. 3. Под на късноантична сграда с мозайка

Fig. 3.Mosaic floor of a late antique building

предписанията на конструктура. Всички пластове в този сектор са от римския период. Най-ранни са глинобитни подови нива, върху които се откриха големи части от транспортна амфора и питос. Освен битова керамика в тези пластове се откриха и теракота на Венера, бронзова статуетка на Тюхе, бронзова екзагия, костени и бронзови игли, фрагмент от купа *terra sigilata* с украса от два фриза със ловни сцени и др. Съгласно откритите артефакти и 17 монети, най-ранните проучени пластове се отнасят към втората половина на II – първите две десетилетия на III в.

В края на второто – началото на третото десетилетие на III в. тук е построена сграда с вероятно перистилен план, от която се получиха основите ѝ от ломени и речни камъни и част от суперструкцията – от ломени камъни, споени с бял хоросан и във височина с кирпичен градеж. Разграничават се няколко строителни фази или преустройства на сградата. Проучи се предполагаемият двор, който е без настилка и с размери над 4,30 (И – З) × 5,70 м. В най-горната част на проучения пласт се разчистиха горели деструкции – покривни и от кирпичени стени (обр. 2). В С част, между керемидите се откри поставена в кожена торба монетна находка, а в радиус около 0,50 м – разпръснати единични монети и бронзови гривна и обеца. Общият брой на монетите е 595, като 593 са сребърни и две бронзови. Емисиите им са от Антонин Пий (145 – 161 г.) до Филип Араб (отсечена 247 – 249 г.). Най-много монети са на Гордиан III (264 броя), като над 30 % от тях са отсечени в Антиохия, което може да се свърже с похода му към Персия през 242 г., когато през Тракия преминават голям брой войници.

На разстояние 1,25 м И от находката, при СЗ ъгъл на двора, се проучи част от човешки скелет на възрастен индивид.[1] Запазени са краката и лъчева и лакътна кост на лявата ръка. Десният крак лежи диагонално върху левия; костите от ходилата са запазени в анатомичен ред. Неестествената позиция на тялото се дължи на насилствена смърт или инцидент. Укриването на монетната находка, смъртта на вероятния ѝ притежател и опожаряването на сградата следва да се свържат с превземането на Филипопол от готите през 251 г.

Късна античност. В З сектор най-ранната проучена структура е сграда с апсида от изток (71°) и под с мозайка (обр. 3).[2] Пластът към сградата е почти напълно унищожен от средновековни вкопавания, поради което липсват датиращи материали.

Стените и/или таванът ѝ са били украсени с геометрични мотиви, изпълнени с многоцветна стенопис, фрагменти от която се откриха върху пода. Зидовете на сградата са били демонтирани през Средновековието.

Разкритата част от мозайката е с размери 2,80 м (С – Ю) × 6 м, като продължава на З под съвременната улица. Ю ѝ половина е унищожена от изкопа, направен с багер без археологическо наблюдение. В запазената част има нарушения от вкопавания – ями и дупки за колове от Средновековието. В централната част върху площ с размери 0,80 × 1,20 м липсват тесерите от мозайката, но е запазена подложката ѝ. Най-вероятно това е преправка, като обрушените тесери не са възстановени, а само е заравнено нивото.

Мозайката представя геометрични мотиви, изработени в *opus tessellatum* с бели, черни, зелени, жълти и червени тесери (с размери около 2 см). Подложката е с дебелина до 0,10 м от розов и бял хоросан с едри фракции счукана тухла, на места под нея са поставени дребни камъни, керамични фрагменти или люспи от работените на място тесери. Частта на апсидата е запълнена изцяло от мрежа от ромбове. В останалата част е разположено едно централно пано от правоъгълници и квадрати; квадратите са запълнени със симетрично разположени полукръгове, които от своя страна са част от кръгове, покриващи цялото пано. Това централно пано е обрамчено от широк кант с плетеница и завършва покрай страничните стени с бордюр от бръшлянов повит.

Средновековие. Най-ранната документирана дейност през Средновековието е демонтирането на част от зидовете на сградата с мозайката. Проучиха се пластове от хоросанов трошляк, а впоследствие ясно се очертаха и траншеите. В тези пластове се откиха два анонимни фолиса клас А2 и фрагменти от стъклена гривна.

След демонтирането на апсидата, в нейното трасе е направено голямо вкопаване (над 2,60 × 3,40 м), чийто характер не можа да се изясни. То е с ясно изразен наклон от З на И и дълбочина 1,30 м. От И то е пресечено от вкопавания от XII в., а от Ю е унищожено от багера. Стратиграфски над него се проучиха пластове от втората половина на XII – началото на XIII в. Пълнежът му е изцяло от пепел, с много и големи фрагменти керамика от XI в., вкл. фрагменти от белоглинена керамика, и огромно

[1] Скелетът се открива непосредствено под началното ниво на проучване. Тялото е в позиция с денивелация, като долната му част е на по-ниско ниво и вероятно горната част от костите са унищожени от изкопите на багера.

[2] Съгласно решенията на експертна комисия на МК мозайката трябва да се вдигне и пренесе в музейна среда, след което пластовете в дълбочина да бъдат проучени преди застрояването на терена. Тези дейности предстоят в 2020 г.

Обр. 4. Поглед към обекта от изток в края на разкопките

Fig. 4. View of the site from east at the end of the excavations

количестно миди, а като находки – бронзов фолис на Роман IV Диоген и оловен печат. Към XI в. се отнасят още две вкопавания.

Към втората половина на XII – началото на XIII в. принадлежат вкопаните части на четири жилища, проучени частично в З сектор. Първото жилище е разположено И от вкопаването от XI в. От него се проучи Ю лице на С му стена, която е изградена от камъни, споени с жълта глина. От И и Ю е унищожено от изкопа с багер. Две каменни струпвания маркират Ю и З му стена. В пласта във вътрешността му се откриха много малко количество камъни, което предполага, че част от стените са били дървени или демонтирани още в древността. В по-късен етап помещението е било засипано, а пръстта на места може би и трамбована, тъй като по И периферия се проучи дебела ивица от кафява глинеста, много сбита пръст с малко количество битова керамика. В нея се откри бронзова обеца. След засипването му теренът е бил заравнен с черна пръст с голямо съдържание на хоросанов трошляк. Това, че пласт е бил целенасочено насипван, личи както от късноантичните фрагменти битова керамика, така и от три бронзови монети от IV – V в., фрагмент от фибула с надпис МИНА и други антични находки – бронзови игла и лъжичка. Пластът е много набит и явно е бил ходово ниво, за което свидетелства и откритата половин подкова.

Непосредствено над това трабовано ниво се разкри пласт керемиди и кирпичени деструкции. Сред деструкциите се откриха мънисто и бронзова апликация с позлата. Зидове не се откриха и те явно са били в унищожената част и предствената ситуация най-вероятно е открито пространство до сграда или навес.

Вкопаните части (мазета) на други три жилища от периода се проучиха в З част на сектора. От първата ясно се проследи С стена, която представлява ивица светло бежова пръст с посока И – З, широка 0,10 м. Пластът С от нея е набит, докато този Ю от нея е рохък. Това жилище застъпва С зид на късноантичното помещение с мозайката. Възможно е да се касае за полувкопано жилище. В по-късен момент върху глинобитния под е насипан пласт с дебелина 0,23 м и направен втори под. И граница на структурата не можа ясно да се проследи, от Ю и З е силно нарушена от по-късни вкопавания.

Глинобитният под на второто жилище е само на няколко сантиметра над мозайката. Вероятно към момента на изграждаенто му З част на С зид на помещението с мозайката е бил вече демонтиран, свиделство за което е дупката за отвесна греда в неговото трасе, в която се откриха фрагменти импортна белоглинена керамика. В това жилище са открити: бронзови апликация и конус; два тетартерона от XI в., единият на Алексей I Комнин; фрагменти от стъклени гривни и фрагмент белоглинена керамикака със синя глазура.

От третото вкопаване се регистрира само малък сектор от И му край. На З продължава под съвременната улица, от Ю и С е унищожено от по-късни ями. Тук се откри бронзова монета на Мануил I Комнин и фрагмент от импортна керамика от Близкия изток.

Османски период. Хронологически следващите материали са три медни османски монети – на султан Мехмед II (1451 – 1481), султан Баязид II (1481 – 1512) и една от XV – XVI в. Не се откриха други материали, включително и керамика от периода от началото на XIII до XIX.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 13 LEONARDO DA VINCI STR., PLOVDIV

Elena Bozhinova, Kamen Stanev

Summary

The site is situated in the southern part of the ancient *Philippopolis*. The excavations are implemented because of a private building investment. The layers in about 2/3 of the site were destroyed by bagger's work before the archaeological investigation. Thus in the eastern part layers of the Roman period were studied, and in the western part – layers from Late Antiquity and the medieval period (fig. 1 and 4).

The earliest studied layer refers to the 2nd – the beginning of the 3rd c. AD but no architectural features are documented. A part of a building with a peristyle plan is studied above this layer. The building had been built at the end of the second decade of the 3rd c. AD and destroyed by fire in AD 251 during the Goths' invasion in the city. Its foundations are made of stones; the superstructure of the walls is made of stone with white mortar and mud bricks in the upper part. A hoard of 593 silver and two bronze coins and a bronze bracelet and an earring are found among the tiles of the destroyed roof of the building. A human skeleton in an abnormal position is found close to the hoard.

A floor of a room with an apsidal plan and mosaic decoration is the only documented feature from the late antique period (fig. 3). The mosaic is made in *opus tessellatum* and features geometric motives. The walls and/or the ceiling were decorated with multicolored geometric murals, parts of which are found dispersed over the floor. The intensive occupation of the area during the medieval period destroyed the layers related to this building and nearly no artefacts are found; therefore date of the building cannot be precisely determined.

The first documented activity of the medieval period is the destruction of the apsidal building's walls for reuse of the material in the 11th c. AD. A large and deep pit full of ash, large amount of pottery sherds and mussel shell from the same period was found. Three pits which also date to the same period are partially studied.

A few pits and four underground parts of buildings with clayish floors dated to the 12th – the beginning of the 13th c. AD are partially excavated. One of them is with stone walls. Another one has as its southern wall one of the apsidal building's walls. A level with destruction of mudbrick walls and roof tiles is also referred to this period but no walls connected with it are found.

Only three coins from the 15th – 16th c. are found and no other artefacts or structures are registered from this time period.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Kamen Stanev, Cyrillo-Methodian Research Centre – Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Str., 1000 Sofia, kamen_stratioy@abv.bg

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „РОДОПИ“ № 28, ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Камен Станев

Спасителното археологическо проучване е извършено във връзка с частно инвестиционно намерение на фирма „Центрум Хаус“ ООД с управител Красимир Пешев. Обектът е разположен в югоизточната част на античния Филипопол (вж. обр. 1.2 в Е. Божинова, К. Станев. Спасително археологическо проучване на ул. „Иван Вазов“ № 11, гр. Пловдив в настоящия том). Съгласно проучвания в съседни парцели – блокове № 5 и 6 на ул. „Капитан Райчо“ (Колев 1971, 104 – 107) и по ул. „Марин Дринов“ (Танкова 2014, 248, обр. 9 – 11) през разглеждания парцел преминава трасето на южната външна крепостна стена на Филипопол, известна като Марк Аврелиева крепостна стена.

Направеният изкоп е с площ от 750 кв. м, достигнатата дълбочина от съвременния терен е 3,20 м. Почти навсякъде културният пласт е унищожен. Пръстта е много рохка и съвременни материали се откриват до дълбочина 3 м. Според постъпили в музея сигнали и предоставени видео записи от живеещи в съседната кооперация хора, унищожаването на културния пласт се е случило няколко дни преди началото на изкопните работи под археологическо наблюдение. Ненарушен (здрав) пласт е ус-

Обр. 1. Траншея от демонтирана крепостна стена и плитък ров южно от нея, северозападен ъгъл на изкопа, западен профил

Fig. 1. A robber trench of a removed fortification wall and a shallow ditch south of it; north-western corner of the studied area, western cross-section

Обр. 2. Южно лице на субструкция от античен градеж, централна част на северния профил на изкопа

Fig. 2. Southern face of a foundation of an ancient wall; central part of the northern cross-section of the studied area

тановен в четири части на обекта с обща площ от около 120 кв. м. В тези части изкопните дейности по време на археологическото наблюдение са спрени на дълбочина от 0,30 до 1 м от съвременното ниво и пластовете са запазени за по-нататъшно проучване чрез археологически разкопки.

Общата стратиграфия на обекта, установена в профилите по границите на изкопа е следната: най-горен пласт със съвременни материали до дълбочина 1 м от повърхността; следва културен пласт с дебелина около 1,60 м, с материали от Античността и Средновековието; на дълбочина около 2,60 м от съвременния терен започва стерилен пласт от светложълта много твърда глина.

В профилите по границите на обекта в северозападната му част е установено голямо вкопаване, което интерпретираме като траншея от демонтирана още в древността част от южната крепостна стена (обр. 1). В централната част на северния профил на изкопа е разкрит част от зид от грубо обработени сиенитни квадри върху градеж от ломени камъни на спойка от розов хоросан. Възможно е да южното лице на малък запазен участък от субструкцията на тази крепостна стена (обр. 2). Непосредствено на юг от траншеята на демонтираната стена в западния профил на изкопа се регистрира друго вкопаване, което е възможно да е малък ров (обр. 1).

Южно от този ров, близо до западна граница на парцела е регистрирана запазена част от антична улица, изградена от речни камъни. Разположена е на дълбочина около 1,20 м от съвременното ниво. Разчистената част от уличната настилка е с размери 0,90 м (изток – запад) х 3,50 м (обр. 3). В северна и източна посока настилката е унищожена, в южна и западна посока вероятно продължава в запазен културен пласт. Ниво от един ред ломени камъни, разположено на около 5 м източно – североизточно от улицата е възможно да е нейно продължение. Идентични улици с настилка от речни и ломени камъни са открити пред източната и южна крепостна стена (Боспачиева, Коларова 2014, 72, 101 – 102).

В южната част на терена е регистрирано дълбоко вкопаване – ров, което продължава в дълбочина под достигнатото ниво в изкопа. Ровът има триъгълно сечение, вероятна ориентация изток – запад, успореден и на разстояние около 20 м южно от крепостната стена. Подобна ситуация е документирана пред източната крепостна стена, при проучването на обект „Малката базилика“, където пред външното лице на крепостната стена е проучен малък ров, а на 15 м пред стената – дълбок ров, като между двата рова е разкрита и улица с настилка от речни камъни (Bospačieva 2001, 176 – 178, Abb. 4).

Две последователни средновековни трамбовки от дребни фрагменти керамика и камъни са регистрирани в югоизточния ъгъл на обекта, на дълбочина 0,30 и 0,50 м от съвременната повърхност.

Обр. 3. Част от настилка на антична улица, изградена от речни камъни, централна западна част на изкопа

Fig. 3. Part of an ancient street pavement made of river stones; central western part of the studied area

Литература

Боспачиева, Коларова 2014: М. Боспачиева, В. Коларова. Пловдив – град върху градовете. Филипопол – Пулпудева – Пълдин. София, 2014.

Колев 1971: К. Колев. Изграждането на Външната крепостна стена във Филипопол по времето на Марк Аврелий. – Годишник на народния археологически музей в Пловдив, 7, 1971, 99 – 114.

Танкова 2014: Ж. Танкова. Новопроучени сектори от южното трасе на античната крепостна стена на Филипопол. – Годишник на регионалния археологически музей – Пловдив, 12, 2014, 247 – 257.

Bospačieva 2001: M. Bospačieva. Die "äußere" Festungsmauer von Philippopolis im Licht der jüngersten archäflogischen Untersuchengen. – In: F. Bertemes, A. Furtwängler (Hrsg.). Karasura I. Weissbach, 2001, 173 – 183.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 28 RHODOPI STR., PLOVDIV

Elena Bozhinova, Kamen Stanev

Summary

The archaeological monitoring of digger's work is carried out because of a private building investment. The archaeological layers are destroyed in the larger part as a result of criminal acts. Less than 120 m^2 of the layers are left of a total area of 750 m^2. A few archaeological structures are documented within the preserved parts and in the cross-sections of the trench. These are a robber trench of the southern part of the demolished outer fortification wall of *Philippopolis* destroyed in antiquity (fig. 1). A small part of its probable foundation is preserved in the northern cross-section of the trench (fig. 2). A small ditch (fig. 1) and further a street pavement (fig. 3) are documented in front of the fortification and about 20 m from its outer face – another deeper ditch/moat. A similar situation is found at other two sites – at the southern and at the eastern part of the same fortification wall.

Two consecutive pavements were documented in the south-western corner of the trench. They are made of pottery sherds and rubbles and date to the 12th c.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Kamen Stanev, Cyrillo-Methodian Research Centre – Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Srtr., 1000 Sofia, kamen_stratioy@abv.bg

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „РОДОПИ“ № 28, ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова Десислава Давидова

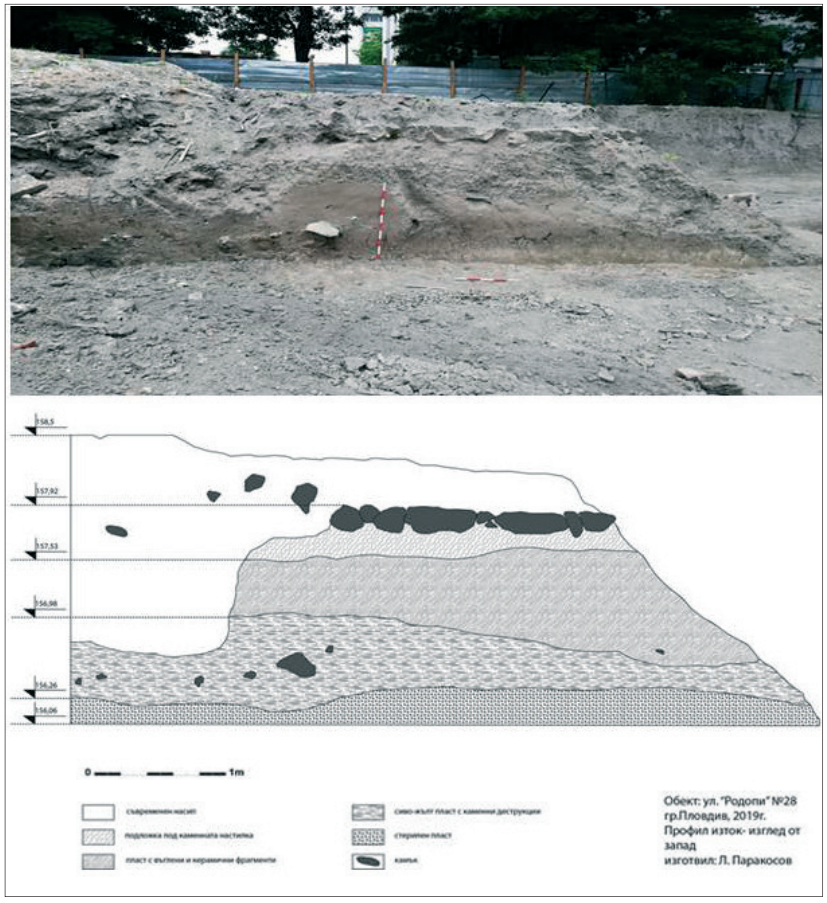
Археологическото проучване е проведено в поземлен имот с идентификатор 567484.523.183, упи II – 523.183, ул. „Родопи“ № 28, гр. Пловдив.

В централната западна част на парцела, който е с площ около 120 кв. м се разкри калдъръмена настилка. Тя е изградена от подредени речни камъни на 1,20 м дълбочина от съвременното ниво на терена. Размери: дължина 5,70 м (север – юг), ширина 0,90 –1,40 м в най-широката ѝ част (изток – запад). Около и непосредствено до тази настилка се наблюдават съвременни битови отпадъци. Под нея има насипен пласт с няколко фрагмента антична и средновековна кухненска керамика.

Открита е и втора настилка, която се намира в централната северна част на имота. Размери: 4 × 5 × 6 м, на дълбочина 0,70 м от нивото на съвременния терен. Тя е изградена от един ред ломени и речни камъни. Над и около нея се откриват фрагменти и средновековна кухненска керамика и възрожденска керамика. Под тази настилка не се забелязват археологически материали и структури.

В южната половина на имота, където е направено предходно археологическо наблюдение, е оставен участък за проучване с елипсовидна форма с размери 2,50 × 10 м, ориентация североизток – югозапад. Непосредствено до него бе открита голяма яма с елипсовидна форма и размери 1,30 × 5 м, в която имаше въглени и дребни фрагменти и късноантична керамика.

При теренното проучване през 2019 г. бяха направени два сондажа, които имаха за цел да установят или отхвърлят твърденията, направени при предходното проучване (наблюдение), а именно за наличие на фрагмент от вал и от трасе на античната крепостна стена на Филипопол.

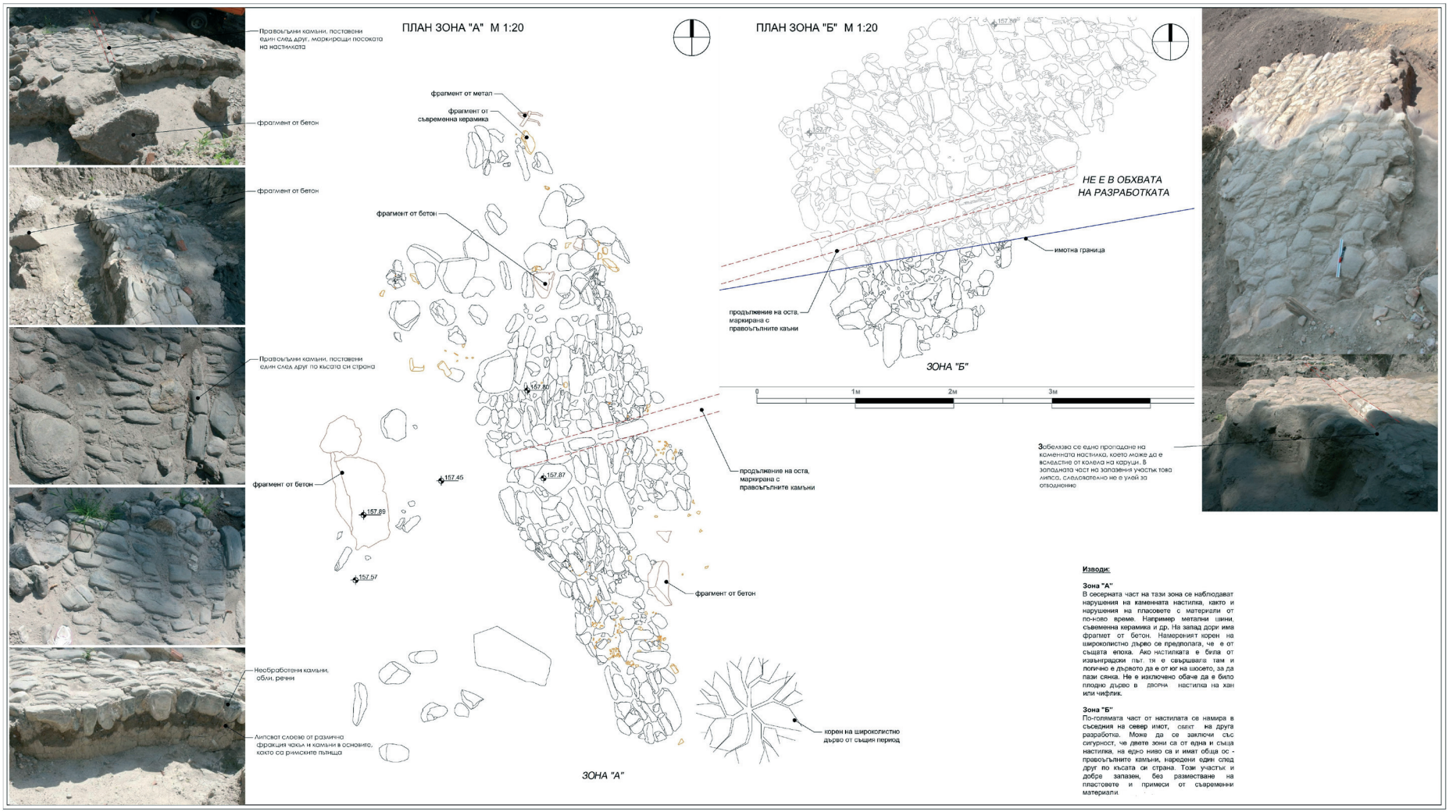
Обр. 1. Източен профил на обекта

Fig. 1. Eastern cross-section of the site

Общо на проучения терен са намерени пет късноантични монети и фрагментирана керамика от различни епохи – Античност, Средновековие и Възраждане.

Настилката и в двете зони се намира на едно ниво (кота 157,80 м), което означава, че е част от една и съща настилка. Камъните са обли, речни, забити по дължина в трамбована пръст. Липсват слоеве от различна фракция чакъл и камъни в основите, както са римските пътища, което е типично за османския период. Има стремеж към подредба на камъните в една ос, маркирана от продълговати камъни, отбелязана в пунктир между дете зони А и Б, с приблизителна посока изток – запад, успоредно на днешната ул. „Марин Дринов“. В тази посока е предполагаемото трасе и на римската крепостна стена.

Имотът попада извън укрепения римски град.

Обр. 2. Общ план на разкритите археологически структури

Fig. 2. General plan of the excavated archaeological structures

Според подредбата и начина на редене каменната настилка се датира в османския период. Има две хипотези:

1. Дворна настилка на крайградски хан. Тази хипотеза е породена от един план, изготвен за основа на Шнитеровата регулация от 1880 г., на който се виждат постройки.

2. Извънградски път или отклонение от главен път към хан.

Може да се каже, че секторите, проучени от нас, и компрометираните от машинната техника сектори на терена са част от значително по-голяма структура, заедно с тази, разкрита на ул. „Родопи“ № 26. Предполагаме, че на това място, близко до южната част на външната крепостна стена на Филипопол и извън нея, е имало римска пътна станция, продължила да функционира и през ранновизантиската епоха и разрушена, според монетите, при варварските нашествия в V – началото на VI в. Животът е възобновен през Средновековието, според керамиката – между края на XII и XIV в. Вероятно е бил изграден ансамбъл със същата функция като предишния, с който се свързва граден от камък ъгъл на сграда, разкрит на ул. „Родопи“ № 26. Това е напълно логично, имайки предвид, че градът е най-значителният център в Тракия на трансбалканския път *Via Militaris* (Константинопол – Пловдив – София – Ниш – Белград).

Последва разрушение през втората половина на XIV в., най-вероятно, при турската инвазия и завоюването на Пловдив през 1364 г от Лала Шахин. През османската епоха, след известен хиатус (според пласт с дебелина около 0,10 м, без строителни останки и находки под разкритите участъци от калдаръмена настилка), на това място е изграден отново крайпътен ансамбъл – този път турски хан с няколко постройки, които са отбелязани на карта от XIX в. При всички случай той е функционирал най-късно до Съединението на България. По-късно следват сгради от ново и най-ново време.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 28, RHODOPI STR., PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Deseslava Davidova

Summary

The excavations are carried out in land property 567484.523.183, at 28 Rhodopi Str. in Plovdiv.

A section of a cobblestone pavement was found in the central west part of the plot with an area of 120 m^2. It was built with stacked river stones at a depth of 1.2 m. under the current terrain. Around and next to this pavement contemporary domestic waste was found. Beneath the pavement a bulk layer containing a few antique and medieval kitchenware sherds.

A second section from the same pavement is located in the central north part of the plot. It was made of one layer split and river stones. Above and around the pavement fragments of medieval kitchenware, as well as fragments of 18th – 19th c. ceramics were found. No archaeological material and structures were found beneath the pavement.

In the southern part of the plot, previously archaeologically studied, there is an area left for monitoring with ellipsoid shape and measurements 2.5 × 10 m in direction northeast – southwest. Next to it a large pit with ellipsoid shape and was found, in which there were charcoals and small fragments of late antique ceramics.

At the site in total five late antique coins and fragmented ceramics from different periods – antiquity, the Middle Ages and the period of the Bulgarian National Revival were found. The plot is situated outside the fortified Roman city.

On the basis of the layout and the arrangement of the stone pavement it can be dated to the Ottoman period. There are two hypotheses: 1. A pavement of a patio of a suburban inn; 2. A suburban road or a detour from the main road to an inn.

Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Deseslava Davidova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com

№ 63. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „РОДОПИ“ № 26, ПЛОВДИВ

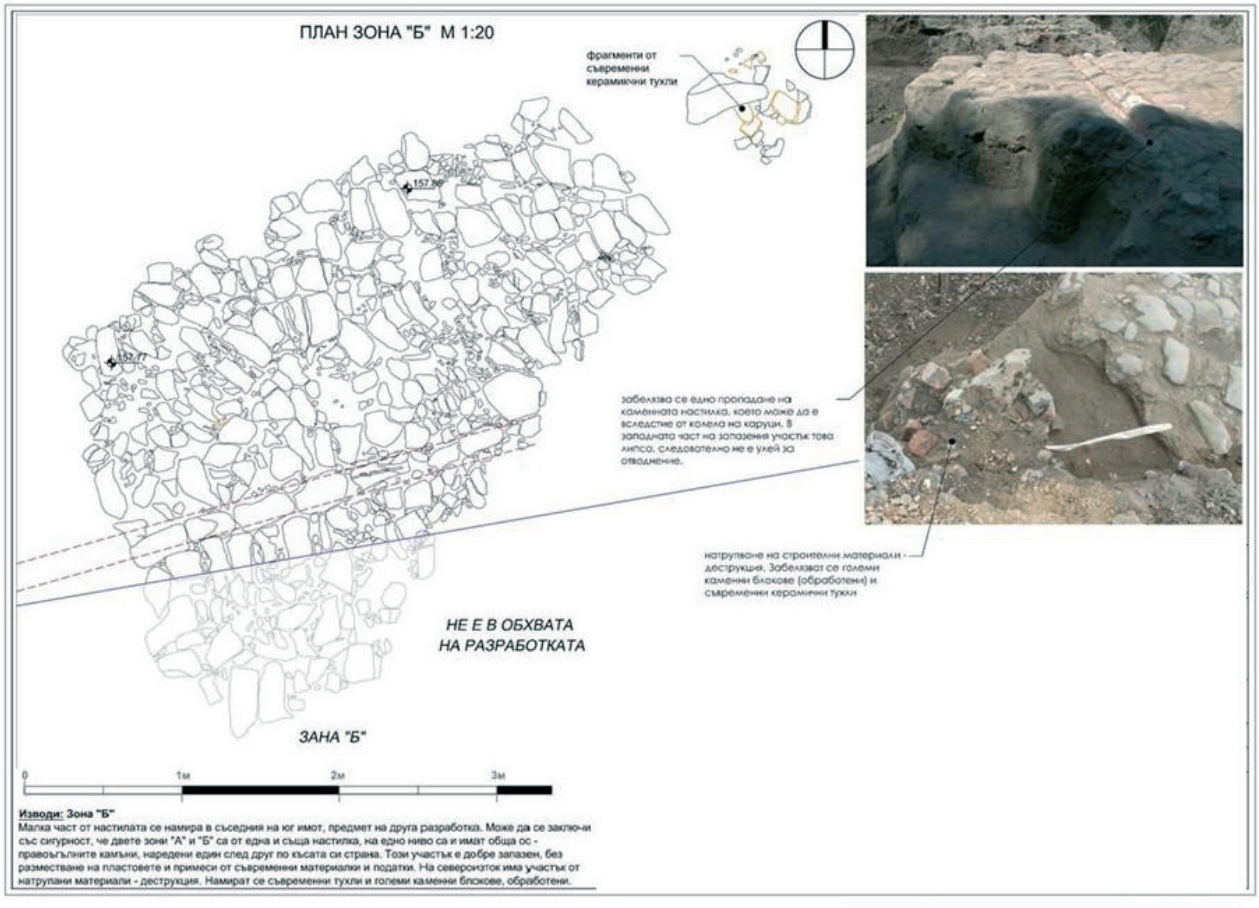
Здравка Коркутова, Десислава Давидова

Проучванията са на площ около 244 кв. м и са извършени в периода юли – август 2019 г. във връзка със строителство на нова жилищна сграда в поземлен имот с идентификатор 567484.523.734, упи II – 523.734, ул. „Родопи“ № 26 в гр. Пловдив.

За обекта е изготвен АКБ картон №10002528, актуализиран на 19.02.2020 г.

В югозападната част на парцела се разкри калдъръмена настилка. Тя е изградена от подредени речни камъни на 1,20 м дълбочина от съвременното ниво на терена. Тя е с дължина 2,70 м (север – юг) и ширина 0,90 – 1,40 м в най-широката си част (изток – запад). Тази настилка е част от настилката, открита в съседния имот – ул. „Родопи“ № 28. Около и непосредствено до нея се наблюдават съвременни битови отпадъци. Под калдъръмената настилка, на дълбочина 2 м от съвременното ниво, се наблюдава един пласт от трамбована пръст с дребни фрагменти въглени. Археологически материали няма.

Подредбата и реденето на каменната настилка са сходни с калдъръмената настилка от османския период. Границите на възрожденския Пловдив не достигат до разглежданата територия, но теренът е много близо до града. Тук са се разполагали плодни и зеленчукови градини, видно от руска карта на града от 1878 г., карта на т. нар. „Новата махала“ от 1880 г., заготовки за приетата регулация на Шнитер от 1892 г. От тази предварителна карта се вижда, че в разглежданите територии има дълга постройка от североизток на югозапад. Тя се е намирала на изток от разглежданата каменна настил-

Обр. 1. Общ план на разкритите структури

Fig. 1. General plan of the excavated structures

Обр.2. Колективна монетна находка

Fig. 2. A coin hoard

ка, което подсказва, че вероятно се касае за дворна настилка на хан. По-късните планове показват застройка на изградените на запад блокове – карта на същия участък в периода след 1850 г. Ако се направи едно наслагване на къщите по откритите останки при това археологическо проучване се виждат ясно участъци, наречени условно Зона А и Зона Б, незасегнати от строителните работи.

На по-високо ниво се откри една деструкция – неподредени камъни и фрагменти от керамика (IV – VI в.).

В централната част на проучвания имот се разчисти каменно струпване (разрушение), което е най-вероятно от предишни строителни намеси в началото на XX в. В пласта около него се срещат фрагменти късноантична и средновековна керамика.

В източната част се натъкнахме на основи от къщите, които са съществували от началото на XX в. до 2018 г. и на две септични ями, обслужващи къщите.

В северна посока, на ниво 2,20 м от съвременния терен, се разкри ъгъл от сграда, която се развива на север и излиза извън проучвания от нас терен. Попада под съвременната ул. „Марин Дринов". Градежът е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Зидът е запазен на височина 0,40 – 0,50 м. Около него се намират едри и дребни фрагменти късноантична и средновековна керамика.

На около 0,30 м под нивото на деструкцията се разкри добре запазен скелет на млада жена (антропологичен анализ на доц. д-р Георги Томов). Погребението е християнско според посоката на тялото. Това съвпада с хипотезата за извънградския път, описан от Моравенов. Също по негови сведения след 1820 г. в болницата са заточвани жени, смятани за прелюбодейки и блудници. Сградата е била един вид женски затвор. Такива жени не са погребвани в християнското гробище, защото са смятани за грешни, а са погребвани извън тогавашните очертания на селището, край пътя. Скелетът се намира на около 0,56 – 0,60 м по-ниско от нивото на този път. Друга хипотеза, свързана със скелета на жената е, че тя вероятно е обслужвала пътниците в хана.

В тази зона е открита деструкция – неподредени камъни, сполии (фрагменти от декоративни елементи, корнизи фризове и др.) и фрагменти от антична керамика. Не се наблюдава изравняване, нивата на деструкцията на север и на юг са различни. Сред камъните се виждат такива с прави ъгли, фрагменти от архитектурни детайли, като корнизи и фризове. Може би касетирани тавани и др. За да се установи верността на казаното трябва да се премахне каловият разтвор и да се направи по-обстоен оглед на материалите. Може да се предположи, че са основи на антични сгради или съоръжения. За жалост участъкът е много малък и не могат да се направят повече изводи. Възможно е двете зони да са били част от една сграда, но няма доказателства за това. В зона Д – ниво 4 са открити голямо количество монети в радиус от 0,50 м до 1 м. Монетите датират от I в. до II – III в. (монетният материал е анализиран от гл. ас. Десислава Давидова).

Те са били в обращение в продължение на много време и са били валидни за местния регион. Вероятно са заровени или изпуснати при бягство от града при нападение. Голяма е вероятността да са били в кожена кесия, защото около тях има следи от гнилостни процеси и са скупчени на едно място, въпреки множеството наслагвания над тях.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 26 RHODOPI STR., PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

Summary

The archaeological excavation is carried out in plot 567484.523.734, at 26 Rhodopi Str., Plovdiv. Cobblestone pavement was found in the south-western part of the plot. It was made of stacked river stones, at a depth of 1.20 m under the current terrain level. The pavement has a length of 2.70 m (N – S) and a width of 0.90 – 1.40 m in its widest part (E - Wt). It is part of the pavement which was found also in the neighboring plot at 28 Rhodopi Str. Around and next to the pavement contemporary domestic waste is observed. Under the cobblestone pavement at a depth of 2 m from the current terrain, a layer of rammed soil with small charcoal fragments was found. There are no archaeological materials.

The arrangement of the stones in the pavement is similar to one of the Ottoman period cobblestone pavement. The boundaries of Plovdiv from the period of the Bulgarian National Revival did not reach the studied area, but the terrain is very close to the city. According to a Russian map of the city from 1878, map from 1880 of the so-called Novata Mahala and the preparations for the accepted Schnitter's regulation in 1892, there were orchards in this zone.

In northern direction, at a depth of 2.20 m from the current terrain, a corner of a building was found, continuing to north and outside the studied plot, under Marin Drinov Str. The construction is made of broken stones with white mortar. The wall is preserved at a height of 0.40 – 0.50 m. Around it there are large and small fragments of late antique and medieval ceramics. At 0.30 m beneath the destructions a well preserved skeleton of a young woman was found. According to the position of the skeleton, the deceased was buried following the Christian tradition.

A large number of coins was found within a radius of 0.50 m – 1 m. The coins are dated between the 1st and the 2nd – 3rd c. AD.

Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Deseslava Davidova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ“ № 6, ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова, Десислава Давидова

Археологическото проучване е проведено в УПИ V – 511, ПИ с идентификатор № 56784.511, кв. 142 по плана на Бяла зона, намиращ се в зона „Филипопол – Тримонциум – Пловдив“, гр. Пловдив.

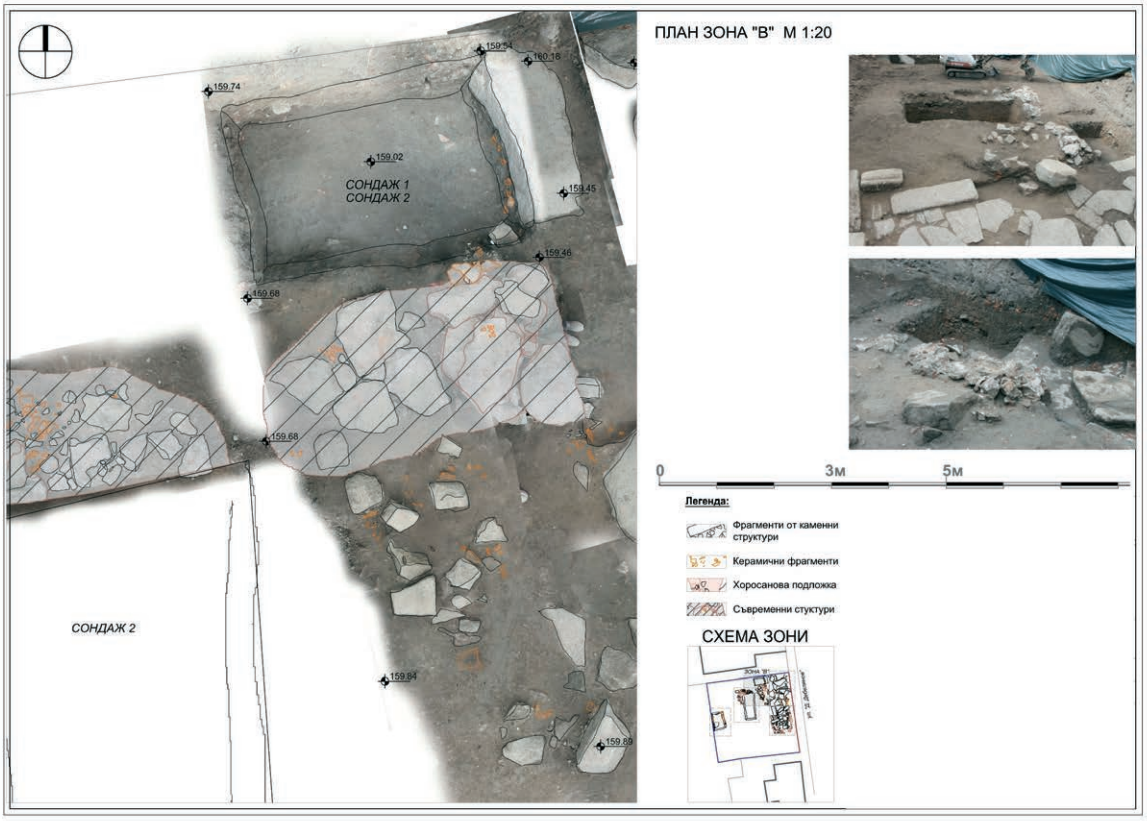
При проведените проучвания бе достигнато ниво от 3,20 м – нивото на строителната кота. На това ниво не бяха регистрирани археологически материали и структури. Разкриха се основите на старата къща, вкопани на 1,80 – 2 – 3 м от нивото на съвременния терен, както и останки от две септични ями.

За изясняване на ситуацията бяха заложени четири сондажа, чрез които да се установи в дълбочина наличие или отсъствие на археологически структури.

Сондаж 1 – с размери 1,20 × 2,20 м се намира в западната част на имота, непосредствено до западния профил. Сондажът е с дълбочина 1,20 м, в която се забелязват деструкции и един самостоятелен сиенитен блок. В сондажа се откриха и няколко фрагмента средновековна керамика.

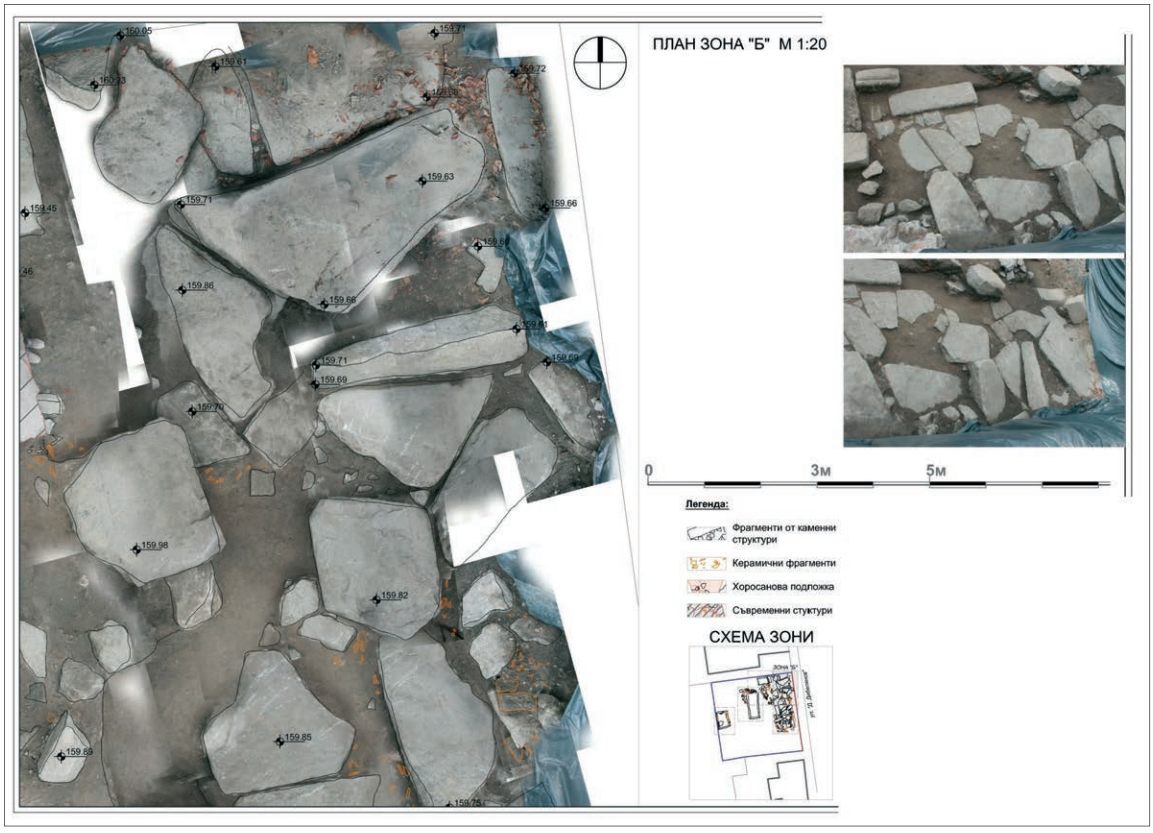
Сондаж 2 – с размери 1,50 × 3 м, в северната част на имота, до северния профил. Тук се намериха останки от улична настилка от обработени сиенитни плочи с посока север – юг; върху част от уличната настилка са фундирани основите на стара къща от началото на XX в. Освен основите на старата сграда се разкри и малък фрагмент от зид, изграден от ломени камъни споени с розов хоросан, който вероятно принадлежи на останки от сграда от по-ранен период. Част от този зид е изграден от ломен камък споен със бял хоросан.

Сондаж 3 – с размери 1,20 × 2,20 м, с дълбочина 1,50 м в източната част на парцела, до източния профил. В него се забелязва продължение на уличната настилка (подложката ѝ) и върху нея отново имаме основите на старата къща.

Обр. 1. Сондажи 1 -2

Fig. 1. Trenches 1 – 2

Обр.2. Улична настилка

Fig. 2. Street pavement

Сондаж 4 – с размери 1,40 × 4,30 м. Дълбочината на сондажа е 1,70 м и бе достигната стерилна пръст. Сондажът се намира в централната част на имота. Северният му профил опира в основите на старата къща, която е изградена от ломен камък, споен с бял хоросан примесен с едри фракции строителна керамика.

В хода на проучването в източната част на проучвания от нас имот бе проучена част от улица. Ориентирана е север – юг. Разкрита дължина 7,90 м, като продължава на север и в съседния имот. Разкрита ширина на улицата е 3,80 м. В западна посока са разкрити два бордюра: южен, с размери 1,77 м × 0,57 м и северен – 1,24 м × 0,46 м, като северният попада частично в северния профил. В източна посока бордюри не са разкрити и вероятно попадат под съвременния тротоар, който не влиза в проучвания от нас терен. Камъните на уличната настилка са разместени, вероятно от земетресения. Камъните в източна посока са използвани като основа за зид, изграден от ломен камък, споен с бял хоросан, натрошена строителна керамика и дребни камъни (основите и мазето на къщата изградена през 20-те години на XX в).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 6 DIMCHO DEBELYANOV STR., PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

Summary

The plot is situated within the zone *Philippopolis – Trimontium* – Plovdiv, city of Plovdiv.

During the surveys a level of 3.20 m beneath the modern terrain was reached, which was the planned level for the upcoming construction works in the plot. At this level there were no archaeological materials or structures.

Four trenches were made for further clarification of the situation in order to be identify in depth the presence or absence of archaeological structures.

During the survey in the east part of the plot, a section of a street was studied. It is situated in N – S direction. The revealed part is 7.90 m long and its continuation is in the neighboring property. The width of the street is 3.80 m. To the west of the street, there were two curb blocks measuring 1.77 × 0,57 m 1.24 × 0.46 m. No such blocks were found to the east from the street; most likely they are situated under the current sidewalk which is not part of the studied plot. The stones of the street pavement are displaced, probably as a result of earthquakes. The stones in east direction are used as a foundation of a wall, built from broken stones with white mortar which belong to the basement of an early 20th c. house.

Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Deseslava Davidova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com

---

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „Г. С. РАКОВСКИ“ № 24, ПЛОВДИВ

Десислава Давидова, Здравка Коркутова, Георги Сенгалевич

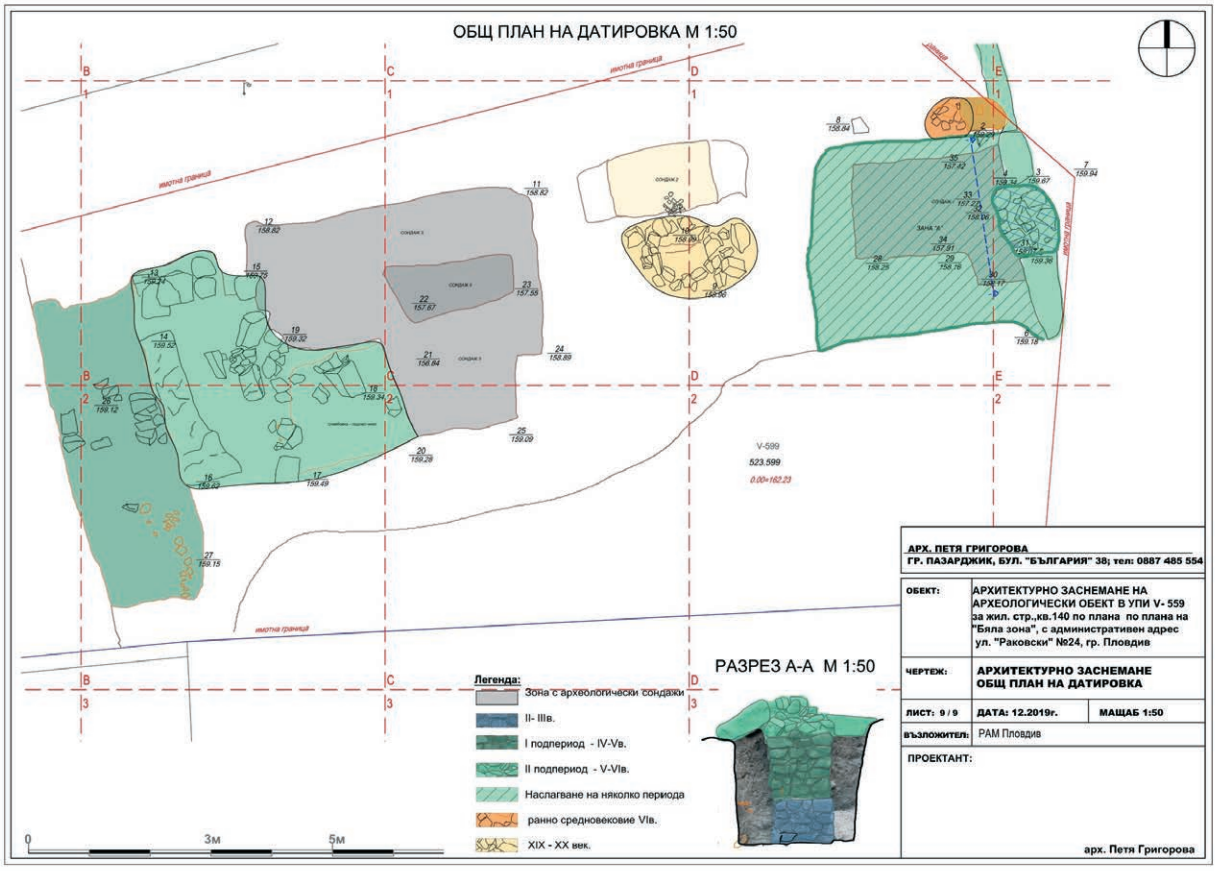
Проучването се проведе през месец ноември 2019 г. Обектът е с административен адрес ул. „Г. С. Раковски“ № 24, УПИ V – 599, кв.140, по плана на Бяла зона в гр. Пловдив.

Теренът представлява частен имот с площ 160 кв. м, ситуиран в централната част на съвременния град и в обхвата на укрепената зона на античния град Филипополис.

Археологическото проучване обхвана площ от около 100 кв. м поради изискване на конструктора да се направи отстъп на нивото на строителната кота (158.83) – 3,50 м от съседната сграда, разположена южно от имота и 1 м от улицата, ограничаваща имота от север.

След разчистване на съвременния насип, представляващ отлагане на строителни и битови отпадъци, се попадна на деструкции от различни стопански и комуникационни структури.

В източната част се констатира зид с височина 2,30 м и ширина 1,10 м и два строителни периода – римски и късноантичен. Първият представлява субструкцията, чиято спойка е от бял хоросан и размери 0,75 × 0,90 м, а вторият е суперструкцията, изградена от ломени камъни, споени с розов

Обр. 1. Общ план на археологическото проучване с разкритите структури (арх. Петя Григорова)

Fig. 1. General plan of the site with the excavated structures (P. Grigorova)

хоросан. Зидът се развива в посока изток – запад под съвременната улица „Г. С. Раковски“. Зидът е използван през Късната античност и Ранното средновековие като част от стопанско помещение. Освен него, при застрояването на пространството са употребени два бордюрни и няколко квадрови блока, допълнени от ломени камъни с различни размери, под които не бяха открити други структури. Достигнатият стерилен пласт е на кота 157,27 м. В тази част се констатираха две подови нива. По-ранното, съставено от розов хоросан, примесен с тухлени фракции и керамични фрагменти, е от Късната античност, а върху него има пласт, подобен на замазка, съставен от глинеста субстанция с примеси от въглени и сивожълт цвят. В североизточната част на това пространство, използвано вероятно за стопански дейности, се констатираха останки от печка, изградена от тухли и хоросан, която в по-късен период се е превърнала в огнище с елипсовидна форма, ограничено от камъни и керамични фрагменти, споени от хоросанов пласт с розов цвят, наситен с въглени и пепел.

В централната част на терена се констатираха различни по тип и хронология вкопавания, в чиито насипи се откриха разнородни керамични фрагменти, тухли, керемиди и остатъци от хоросан и мазилка.

Най-дълбоко е вкопаването от съвременната епоха – средата на XX в., осъществено чрез изграждане на септична яма, запълнена с пясък (баластра). То достига почти до стерилния пласт. Диаметърът на дъното на ямата е 1,30 м, а запазената височина 1,20 м.

По време на проучването се откриха деструкции от антична улична мрежа – кардо. Проекцията му в западната част на терена се доказа чрез откритите бордюр с размери 2,57 × 0,30 × 0,55 м, квадрови блокове с грубо оформление и различни размери, както и силно деструктирала подложка. През Късната античност и Ранното средновековие бордюрният и квадровите блокове, както и други по-големи ломени камъни са били преизползвани за оформяне на пространства с временен или стопански характер. Подложката на улицата, съставена от средно големи ломени камъни е използвана за изграждане на подово ниво, като са добавени по-дребни ломени камъни, а за спойка е ползван розов хоросан, примесен с тухлени фрагменти. Проучената площ от това ниво е около 10 кв. м. Об-

хваща сектор с правоъгълна форма, непосредствено до западния профил на терена, като се развива в западна посока, в неподлежаща за археологическо проучване зона.

Източно от тези деструкции се констатира помещение от късноантичната и ранната средновековна епохи, чието подово ниво представлява глинеста замазка с примеси от въглени. Проучванията в дълбочина показаха множество наслоявания и етапи от използване на пространството, предимно от Късната античност, без да бъдат констатирани археологически структури. Достигнатото ниво на стерилния пласт в тази зона е на кота 156.84 м.

Обобщената констатация за проучването на обекта показва, че са разкрити и документирани фрагментарно запазени структури от четири строителни периода:

– Съвременна епоха (XIX – XX в.), представена от септичната яма;

– Ранно средновековие (VI в.), регистрирано чрез огнище и фрагменти от керамика;

– Късна античност, в два подпериода: 1) V – VI в., глинена трамбовка със сивожълт цвят, като подово ниво и каменните деструкции в квадрати B1 и B2; и 2) IV – V в. – констатиран чрез суперструкцията на зида, проучен в източния сектор на терена, кв. E1, изградена от ломени камъни със спойка от розов хоросан; подовото ниво от розов хоросан, регистрирано в същата зона; както и подовото ниво от розов хоросан, регистрирано в кв. A1, B1 и B2;

– Римска епоха, II – III в. – субструкцията на зида, проучен в кв. E1, изградена от ломени камъни, споени с бял хоросан до нивото на бермата, височина – 0,73 м и ширина – 1 м.

Обр. 2. Зидът в кв. E1, поглед от запад

Fig. 2. The wall in grid square E1, view from west

Важен фактор за датирането на откритите археологически структури представлява обработения керамичен материал, който в съпоставка със стратиграфските наслоявания, показва основните хронологични периоди на активна дейност в района.

Според проучените археологически структури, откритите находки и обработения масов керамичен материал се налага изводът, че тази част от града е зона на постоянно обитаване от Античността до съвременната епоха.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 24 G. S. RAKOVSKI STR., PLOVDIV

Desislava Davidova, Zdravka Korkutova, Georgi Sengalevich

Summary

The archaeological survey covers an area of about 100 m^2. The terrain is situated within the fortified area of *Philippopolis*. Remains of an ancient street pavement were found – curbs, thresholds and square blocks, reused in later periods. A wall measuring 1.78 × 1.18 m, east – west oriented, was studied. Two construction periods were differentiated for that wall, because of an indent (width 0.11 m) in its lower part and the two types of mortar used. Two partially preserved floor levels were documented. The earlier one is made of pink mortar, small stones and brick fragments, the later one – tamped clay putty with charcoal impurities. The research revealed a fireplace with ellipsoid shape, built with ceramic fragments, with pink mortar bonding, surrounded with broken stones and full of charcoals and ash.

Various structures dated to the Ottoman period and later (20th c.) were registered. The one situated at the lowest level in the middle of the plot is a septic tank – its bottom is almost reaching the sterile soil layer.

Deseslava Davidova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com
Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Georgi Sengalevich, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, g.sengalevich@mail.bg

№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН ОБЕКТ В АВГУСТА ТРАЯНА, СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев, Пламена Бакалова

Във връзка с реализацията на инвестиционно намерение на обект „Реконструкция на водопроводна мрежа на ул. „Августа Траяна“ в участъка от ул. „Иван Асен II“ до ул. „Х. Д. Асенов“ в град Стара Загора“ се проведе археологическо проучване с научен ръководител ас. Петър Калчев – РИМ – Стара Загора и заместник-ръководител Пламена Бакалова – РИМ – Стара Загора.

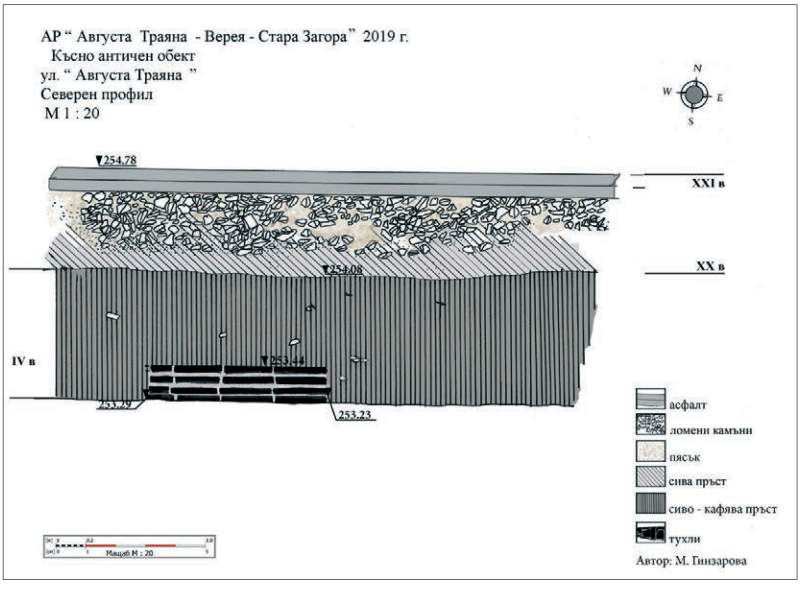
Обектът попада в северната част на Археологически резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“, но извън крепостните стени на античния и средновековен град.

Общата проучена площ на терена е с дължина 130 м с посока З – И, като ширината на изкопите е от 0,50 до 1,55 м и дълбочина – 1,50 м от съвременния терен.

Трасето на новия водопровод минава непосредствено до, а на места дори припокрива старото трасе на главния водопровод на града. Поради това при проучването в дълбочина се установиха множество съвременни изкопи свързани с отстраняване на различни аварии и телекомуникационни инсталации, а културните напластявания са нарушени и на места напълно унищожени.

В рамките на проучвания обект се регистрираха няколко археологически структури от два строителни периода.

I строителен период (вероятно след **IV в.).** В западната част на обекта се разкри част от тухлен зид с посока С – Ю (кота 253,44 м).

Обр. 1. Северен стратиграфски разрез на проучвания обект. Късноантичен тухлен зид в западната част на Сектор 2

Fig. 1. North stratigraphic cross-section of the excavated area. Late antique brick wall in the west part of Sector 2

Той попада под северния профил на проучвания терен. Проучен е частично, тъй като се развива в северна посока т. е. под уличното платно. Има разкрити следните размери: дължина (И – З) – 1,10 м, ширина (С – Ю) – 0,20 м и височина – 0,35 м.

Изграден е от тухли с размери: 0,30 × ? × 0,05 м и спойка от бял на цвят хоросан, примесен с фин пясък и едросчукана тухла. Разкри се до четири реда тухли с дебелина на фугата между тях 4 – 5 см (обр. 1; обр. 2).

От този период в централната част на обекта, на кота 253,39 м, се разкри частично и друга структура. Тя е каменен зид с ориентация С – Ю.

Той попада под северния профил на проучвания терен. Развива се в северна посока т. е. под уличното платно, поради което се проучи частично. Има разкрити следните размери: дължина (И – З) – 1,30 м,

ширина (С – Ю) – 0,15 м и височина – 0,48 м. Изграден е от средни по размери, обработени ломени камъни с оформено от юг лице и на суха зидария. Разкри се до три реда камъни (достигната кота 252,90 м).

II строителен период (**XVIII – XIX в.).** В източната част на обекта се разкри керамичен водопровод с посока З – И (кота 252,51 м). Той попада под северния профил на сектора (обр. 3). Трасето му се проследи до дължина от 28,20 м (З – И), като в границите на сектора се регистрира прекъсване с обща дължина от 2,10 м, поради съвременен изкоп.

Изграден е от глинени тръби с външен диаметър 0,12 м и дължина на глинената тръба 0,31 м, заедно с втулката, която е 3 см. При съединяването на отделните тръби отвътре е използвана негасена вар, а отвън – тънък слой хоросан.

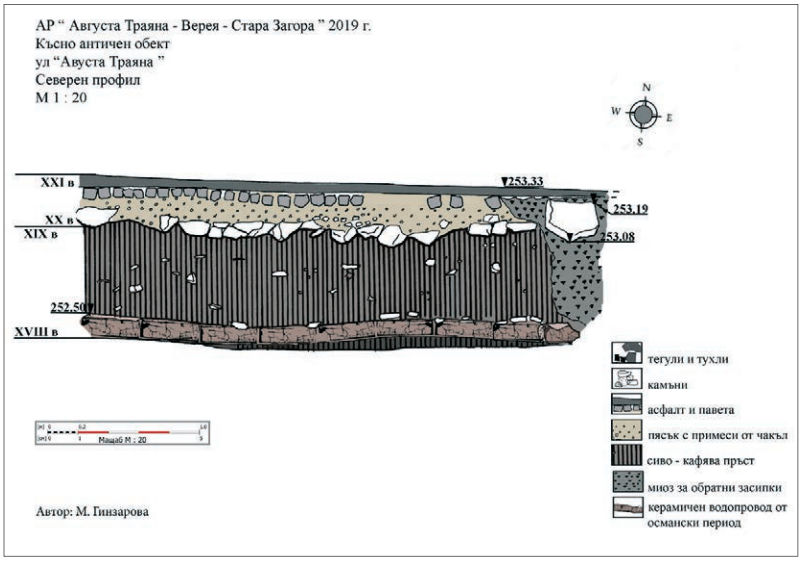
Водопроводът е положен върху пясъчно легло и тънък слой хоросан, а отгоре е защитен с кожух от дребни по размери ломени камъни и фрагментирани тухли, споени с хоросан. Кожухът е запазен частично.

Регистрация в АИС „Археологическа карта на България“: Картон № 2300159, автор Мария Камишева; последна актуализация – 06.01.2020 г., направена от Мария Камишева.

Обр. 2. Късноантичен тухлен зид в западната част на Сектор 2

Fig. 2. Late antique brick wall in the west part of Sector 2

Обр. 3. Северен стратиграфски разрез на проучвания обект. Част от трасето на керамичен водопровод – османски период, в източната част на Сектор 2

Fig. 3. North stratigraphic cross-section of the excavated area. Part of the ceramic water conduit – Ottoman period, in the eastern part of Sector 2

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A LATE ANTIQUE SITE IN *AUGUSTA TRAIANA*, STARA ZAGORA

Petar Kalchev, Plamena Bakalova

Summary

In 2019 rescue archaeological research took place in the northern part of the Archaeological Reserve “*Augusta Traiana* – Vereya – Stara Zagora”, along the route of Augusta Traiana Str.

The site is situated outside the fortress walls of the antique and medieval town. Few archaeological structures were registered, dated to two building periods.

First building period (probably after 4th c. AD). In the western part of the site a brick wall was excavated, measuring 1.10 m (length, E – W), 0.20 m (excavated width, N – S), and 0.35 m (preserved height).

It is made of bricks, bonded with white mortar, mixed with sand and brick fragments. Four brick courses were found with 4 – 5 cm wide joints between them (fig.1; fig. 2).

From this period, in the central part of the site another structure was partially revealed – a stone wall, N – S orientated and measuring 1.30 m (length, E – W), 0.15 m (excavated width, N – S), and 0.48 m (preserved height). The wall is made of shattered stones and no bonding. Three stone courses were revealed.

Second building period (18th – 19th c.). In the eastern part of the site a ceramic pipe water conduit was excavated in direction W – E, going under the northern side of the area, interrupted by modern intrusions in the terrain. The conduit is made of clay pipes, 0.12 m in diameter and 0.31 m long (fig. 3).

The water conduit is laid on a sandy pad and a thick layer of mortar. It is protected by a cover of small shattered stones and brick fragments, bonded with mortar.

Petar Kalchev, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, kalchevp@abv.bg
Plamena Bakalova, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, plamenabakalova@gmail.com

№ 67. ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ – СЕКТОР V

Иван Вълчев, Венета Ханджийска-Янкулова

Археологическите проучвания в сектор V на АР „Тракийски и античен град Кабиле" през 2019 г. се проведоха в периода 29 юли – 17 август. Работата беше съсредоточена в източната част на сектор V, в югоизточния ъгъл на квартал 40 от план-квадратната мрежа на археологическия резерват (обр. 1).

През предходните сезони, в крайните западни квадрати от Сектор V – изток , след изчерпване на по-късните пластове и проучването на структурите от периода IV – V в., се достига до ниво с материали от елинистическата епоха (дълбочина около – 1,30 м R176).

През 2018 г. в малък сондаж е достигнато до ниво с настилка от тара и дребни розови камъни, която е пресечена от яма с материали от втората половина на III – началото на II в. пр. Хр. Разчистени са и останките от два зида, чиято ориентация съвпада с тази на останалите елинистически градежи в сектора. Находките подсказват, че и тук през елинистическата епоха е налице ситуация, аналогична на тази в западната част на сектора – настилки, нарушени от ями, останки от сгради. Проучването в дълбочина в участъка е улеснено от липсата на стабилни късноримски и късноантични структури, като изключение правят само водопроводите.

През 2019 г. в рамките на четири квадрата (86, 87, 96, 97), след изчерпване на пласт от разложен кирпич с въглени, отухлявания на места и отделни петна с пепел, нивата са заравнени (дълбочина –1,40 – 1,45 м R176). Материалите като цяло са малко – животински кости, фрагменти от амфори и битова керамика, като прави впечатление, липсата на чернофирнисова. Намерени са и парчета от хромелни камъни, единият от които от т. нар. олинтски тип, както и радиална подпора от пещ за керамика. Монетите също са малко и в много лошо състояние. Единствената разпознаваема е на Антиох II (261 – 246 г. пр. Хр.). На достигнатото ниво са регистрирани и няколко ями, маркирани от рохка, сиво-черна пръст, въглени и пепел, както и повече керамика. На този етап, на базата на фрагментите, те се датират след средата на III в. пр. Хр.

Само в единия от квадратите (87) са разкрити структури с по-различен характер.

Покрай източния му профил се разчистени останките от настилка (–1,30 м R176). Тя е под нивото на късноримския водопровод, минаващ през същия квадрат. При демонтирането на част от настилката се установи, че тя е с дебелина 6 – 7 см. Състои се от дребни камъни, фрагменти строителна и битова керамика (червена монохромна и червенолакова) и кости, всички плътно „набити" в глинестата пръст. Сред фрагментите са разпознати само такива от елинистическата епоха. В тази връзка и вземайки в предвид стратиграфската ситуация, настилката може да бъде датирана най-общо в края на III и II в. пр. Хр.

В един участък настилката застъпва пласт от рохка, тъмно-кафява пръст, под който следват пепел и отделни отухлени буци глина. Под пепелта е достигнато до силно отухленото ниво, което на места е хлътнало. То е засечено на сравнително голяма площ – повече от 1 кв. м, като не е разкрито изцяло. Разрушено е частично и от ями. Поради хлътването повърхността му е напукана. В централната част са разчистени и два отвора с диаметър около 0,15 м, които не са вторични, тъй като стените им са старателно обмазани. Именно тези отвори, както и силното отухляване, навеждат на мисълта,

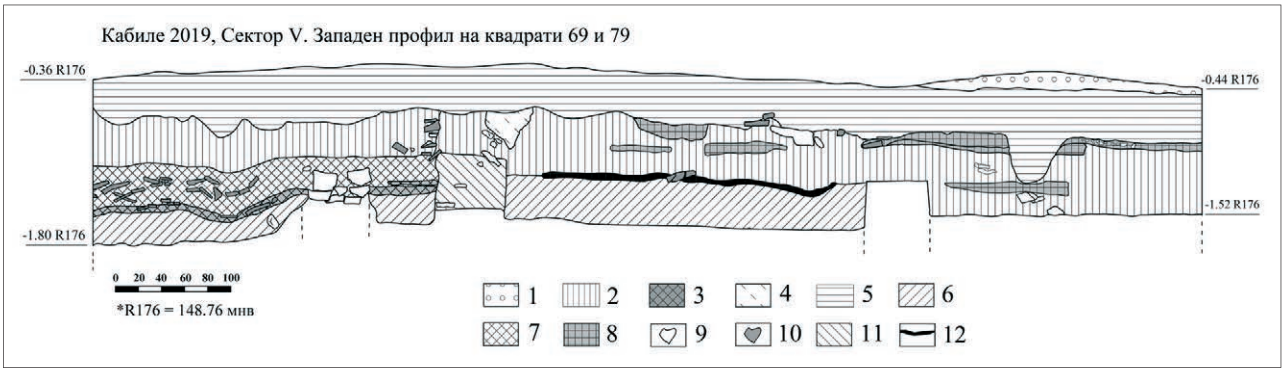
Обр. 1. Общ план

Fig. 1. General plan

че е възможно съоръжението да е скара на пещ за керамика *in situ*. То ще бъде допроучено през следващия сезон.

Продължи проучването на двете късноримски сгради в сектора. Беше доразчистен и документиран северозападният ъгъл на града А. За целта беше свалено реброто между квадрати 78 – 79 и 68 – 69 (обр. 2). В горелия пласт между керемдите от падналия покрив на сградата и подовото ниво бяха открити 10 монети, най-ранната е на Диоклециан, а най-късните са на Валентиниан I и Валент. Нумизматичният материал потвърждава вече направената констатация за загиване на сградата при пожар, свързан с готските войни на Валент от края на 70-те години на IV в. Изяснен беше характерът на структурите в кв. 88 – 89 и в северните части на 98 – 99 – до сезон 2019 г. те бяха интерпретирани като навес от южната страна на сграда А. По време на проучванията в южната част на квадрати 98 и 99 беше засечен зид от едри грубо обработени камъни със спойка от глина. Зидът е с ориентация приблизително изток – запад с отклонение от северозапад на югоизток и съответства на ориентацията на сграда А. Връзката му с намиращите се северно помещения с номера 1 и 2 към момента не е ясно установена, но допустима въз основа на регистрираните в предходните кампании траншеи от изваждането на камъните с цел преизползването им като строителен материал. До края на проучванията беше разчистен един участък с дължина от 2,20 м при дебелина на зида вариращa от 0,40 до 0,50 м.

С цел проследяването на сграда В в източна посока беше заложена една нова редица квадрати с посока север – юг. Новите квадрати са в квартал 41 и са с номера съответно 61, 71, 81 и 91. Разширена беше и проучената площ в кв. 100 на квартал 40. Сградата се развива в източна посока и остава с неизяснени размери. Проучен и документиран беше източният зид на помощение 2. В северната част на кв. 100, приблизително върху предполагаемото трасе на южния зид на сграда В беше регистрирана редица от големи грубо обработени камъни. Западният ѝ край стъпва директно върху югозападния ъгъл на сграда В, докато в източна посока прекъсва. Камъните са с големи размери, не са обработени и не са плътно долепени – т.е. те не са основа на зид. Запазената дължина е 5,48 м. Стратиграфската

Обр. 2. Квадрати 69 и 79, западен профил. Легенда: 1. Съвременен насип; 2. Разложен кирпич, деструкции на сграда А; 3. Горял пласт; 4. Сива пръст; 5. Орница; 6. Светлокафява пръст, деструкции от елинистическата епоха; 7. Деструкции от покрива на сграда А; 8. Горели кирпичи; 9. Камъни; 10. Строителна керамика (керемиди); 11. Бежова пръст; 12. Подово ниво на пом. № 2 на сграда А

Fig. 2. Grid squares 69 and 79, western cross-section. Legend: 1. Modern embankment; 2. Mudbrick destructions of building A; 3. Burnt layer; 4. Grey soil; 5. Brown soil, humus; 6. Lingh-brown soil, mudbricks destructions from the Hellenistic period; 7. Colided roof of building A, layer with roof tiles; 8. Burnt mudbricks; 9. Stones; 10. Roof tiles; 11. Beige soil; 12. Floor level, room 2 of building A

позиция поставя подреждането на редицата от камъни след разрушаването на сграда В, но вероятно не много след това – т.е. краят на 70-те години на IV в. се явява *terminus post quem*.

В квадрат 61 беше регистриран зид от камъни на глинена спойка с ориентация североизток – югозапад. Зидът лежи по-ниско от зидовете на късноримските сгради А и В и е с различна ориентация от тях. Към момента хронологията му не е изяснена. Зидът се развива в североизточна посока. В югозападна посока прекъсва без ъгъл или лице и явно е демонтиран изцяло при по-късни строителни дейности.

В процеса на работа бяха демонтирани и няколко по-късни зида, които лежаха върху деструкциите на сграда А или върху уличното платно западно от нея. И четирите зида бяха проследени в предходните кампании само във фрагменти. Структурите, с които са били свързани, не бяха цялостно изяснени.

В края на проучванията структурите и съоръженията бяха зазимени с геотекстил. Зидовете на двете късноримски сгради бяха укрепени с чували с пръст.

EXCAVATIONS IN *CABYLE* – SECTOR V

Ivan Valchev, Veneta Handzhiyska-Yankulova

Summary

The archaeological excavations in Sector V were carried out in its eastern part (fig. 1). The cultural layers from the Hellenistic period were reached in westernmost grid squares. Several pits and separate piles of tiles and stones were found in a layer of decomposed mudbricks. A construction which could be interpreted as a ceramic kiln was discovered in one of these squares.

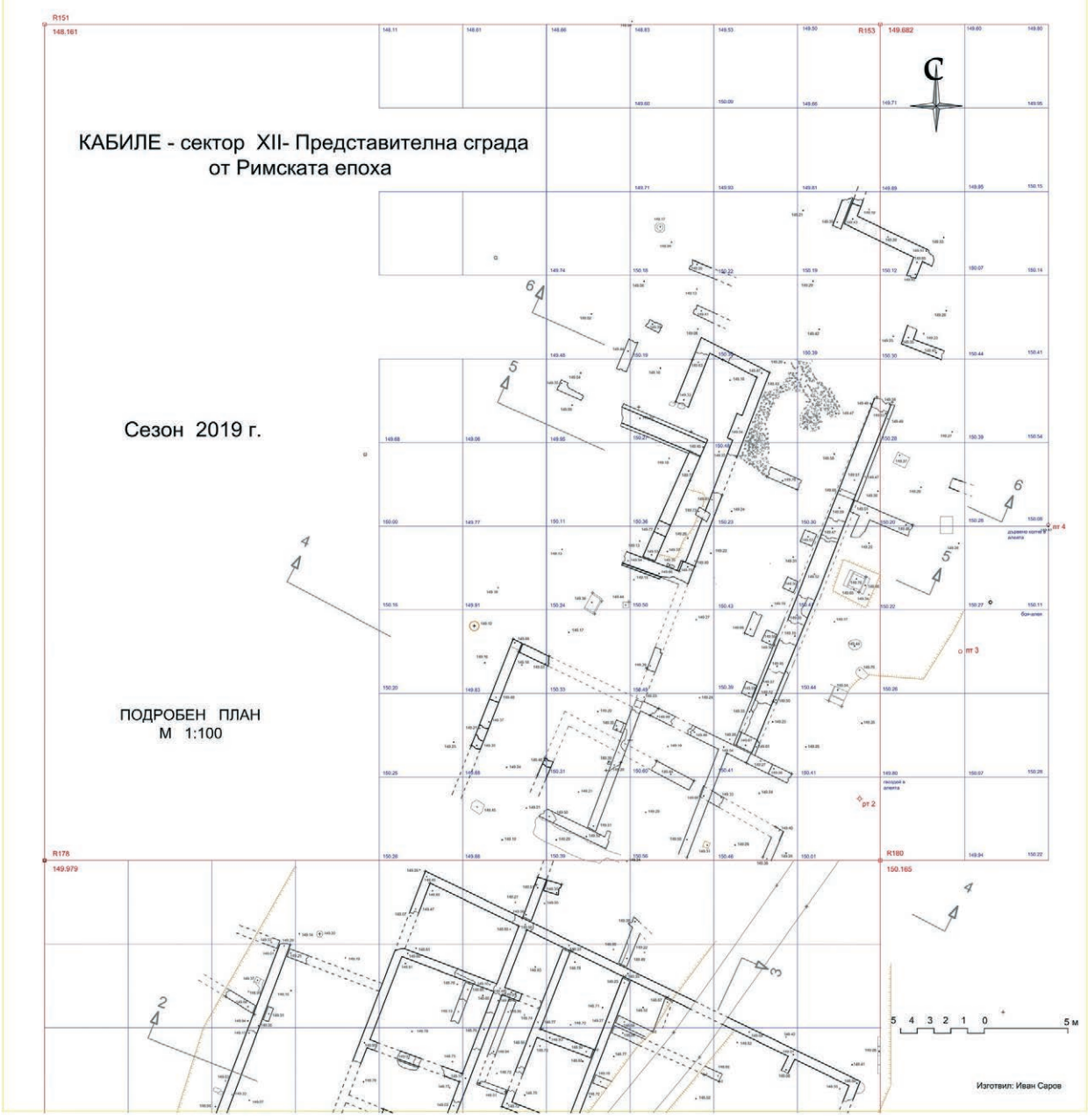
The archaeological studies of the two late Roman buildings in easternmost part were continued. The northwest corner of building A was documented after dismantling the stratigraphic profile between grid squares 68 – 69 and 78 – 79 (fig. 2). Ten copper coins were found in the layers between the collapsed tile roof of the building and its floor level, the latest of Valentinian I and Valens. They confirmed the demise of the building at the end of the 70's of the 4th c. AD. Another room, No. 3, was excavated in southern direction, and thus building A has been outlined as a chain building with a longitudinal axis orientated in north – south direction. The eastern part of building B has not been documented and its dimensions remain unclear. The two buildings were constructed in the second or in the third quarter of the 4th c., and their destruction took place during the Gothic Wars of Valens. The life after the cataclysm in this part of *Cabyle*, was not restored to its former scale.

Ivan Valchev, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, i_d_valchev@abv.bg
Veneta Handzhiyska-Yankulova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, venetta@mail.bg

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРЕДСТАВИТЕЛНА СГРАДА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА В КАБИЛЕ

Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев

Редовните археологически проучвания през 2019 г. се проведоха на два етапа през месеците юни и октомври от екип на РИМ – Ямбол с научен ръководител д-р Стефан Бакърджиев и заместник-ръководител Мирослав Козарев, както и Явор Русев член на екипа. Проучената площ по време на археологическите разкопки през 2019 г. бе общо 650 кв. м. Археологическите проучвания през 2019 г. бяха съсредоточени в Сектор XII, квартал XLII, квадрати с номера 8, 9, 10, 18, 19, 20, 28, 29, 30, 37, 38, 39, 40, 47, 48, 56, 66, 68, 69, 70, 78, 79, 88, 89, 96 и 97; квартал XLIII квадрати с номера 1, 11, 21, 31 от план-квадратната мрежа на археологическия резерват (обр. 1).

Обр. 1. План на Сграда F, Сектор XII, Кабиле

Fig 1. Plan of building F, Sector XII, Cabyle

Обр. 2. Бронзова лампа V – VI в., квадрат XLIII/48

Fig 2. Bronze lamp 5th – 6th c. AD, grid square XLIII/48

Основната цел бе да се проучи северната част от откритата през предходния археологически сезон представителна сграда, която бе обозначена като сграда F в сектор XII, с цел изясняване на нейния план и функция. Проучено бе и пространството под настилката в т. нар. открита галерия в централната част на сградата за изясняване на нейната хронология.

В резултат на археологическото проучване се установи, че в северната си част сграда F е изключително разрушена, като от северното ѝ крило за запазени само отделни части от зидове в квадрати XLII /28, 30 и 38 и XLIII /21 и 32. Проучените зидове са изградени от дребни и средни ломени камъни, споени с бял хоросан. Имат ширина 0,55 – 0,60 м и запазеност от 0,20 – 0,35 м в суперструкция. Новооткритите зидове имат ориентация СЗ – ЮИ и напълно се вписват в плановата схема на проучваната сграда F. Запазените части от зидове показват, че северното крило, по подобие на южното, се развива в източна посока и затваря дворното пространство от север. Това показва, че вероятно сграда F има П-образен план, отворен на ЮИ. Въпреки това, тези зидове не ни дават ясна представа за планировката на сградата в северна посока. Разкриването на частите от зид в квадрат XLIII /31 показва, че ширината на централната част на сградата, заключена между северното и южното крило е 26 м.

В квадрати № 8, 18, 28 (запад), 37, 47, 56 и 66 бе проучена улицата, която разделя проучената през 1998 г. сграда A и проучваната в настоящия момент сграда F. Улицата е с ширина 6 м, ориентирана е С – Ю с отклонение от 22° на изток и е кардо в плановата схема на римския военен лагер. Части от нея бяха проучени през 2016 – 2017 г. между сграда D и разположената западно от нея сграда E. Най-добре бе запазена уличната настилка в квадрат XLII /8. Тя е с дебелина 0,10 – 0,15 м от дребни ломени камъни, фрагменти от строителна керамика и отделни фрагменти от битова керамика, върху тънка подложка от тръмбована пръст и речна баластра. Върху уличната настилка на кота 149,75 м в този квадрат бе открита колективна находка от три сребърни монети на Аврелиан (270 – 275), а в нейния блокаж – сребърна монета на Филип I Араб, сечена в периода 247 – 249 г. и фрагмент от надпис, който се датира от времето на Елагабал (218 – 222), което показва, че настилката на тази улица е от средата на III в.

В квадрати XLII /96 и 97 бе проучена и част от улицата, която разделя сграда D и сграда F. Тя е с ориентация И – З и също с отклонение от 22°. Тази улица, както и предходната, е с ширина от 6 м. При проучването на тази улица, успоредно и непосредствено отвън на южния зид на сграда F, в квадрат XLII /97 се разкри участък от зидан канал – ситуация напълно идентична на тази при южния външен зид на сграда D, проучен през 2017 г.

При извършване на проучването в централното крило (квадрати XLII /59, 60, 68, 69, 70, 78, 79, 88 и 89) в помещението с размери 6,50 × 26,0 м, разположено на СЗ от двора, бе демонтирана настилката, изградена от фрагменти строителна керамика, споени с хоросан на кота 149,50 – 149,45 м. Установи се, че настилката стъпва върху пласт на кота 149,30 м от трамбована светлокафява пръст, примесена с речна баластра и е със същите характеристики като тази в проученото дворно пространство. След демонтажа на настилката бяха разкрити четири квадратни основи с размери 0,65 × 0,65 м, които са носили тухлени стълбове със сечение 0,50 × 0,50 м. Те са разположени в една линия през 2,70 м в посока ЮЗ – СИ, като първата от тях отстои също на 2,70 м от северния зид на южното странично помещение. Всички разкрити стъпки за тухлени колони са долепени до банкета от запад на широкия 1,0 м тухлен зид, разделящ двора от централното крило на проучваната сграда. Проучванията показаха, че банкетът на стъпките е с 0,10 – 0,15 м по ниско от банкета на широкия тухлен зид. При полагането на настилката стъпките са загубили своята функция и са останали под нея. Откритите стъпки за тухлени колони показват наличието на портик от ЮИ на централното крило на сградата, който е съществувал преди изграждането на широкия 1,0 м тухлен. Този портик, чието ходово ниво е на кота 149,30 м, е премахнат и на негово място се появява една покрита галерия, чието ходово ниво е повдигнато с 0,15 – 0,20 м и е оформено с фрагменти от строителна керамика, споена с хоросан. Галерията е

била отворена към двора в ЮИ, а широкият тухлен зид е нисък широк стилобат, върху който стъпват тухлени стълбове със сечение 1,0 х 1,0 м и разстояние между тях около 4,0 м. Откритите материали и най-вече монетите на Лициний I (308 –324) и Константин Велики (306 – 337), сечени в Сисция през 318 – 320 г. дават основание да се предполага, че въпросната настилка на хоросан, която е свързана и с изграждането на тухления стилобат е изградена през 20-те години на IV в. Откритията под нивото на пода в покритата галерия през настоящата година поставят под съмнение изказаната през 2018 г. хипотеза, че зидовете от тухли са от по-ранния етап на функционирането на сградата, тъй като поне за широкия тухлен стилобат е ясно, че е изграден около 20-те години на IV в. Проучванията и през настоящия сезон потвърдиха изказаното мнение, че сграда F е разрушена и загубва първоначалната си функция. Отделни части от нея, като помещението в квадрат XLIII /48, се използват за жилищни нужди и в периода V – VI в. В това помещение заедно с различни материали от този период бе открита и напълно запазена бронзова лампа (обр. 2).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ROMAN REPRESENTATIVE BUILDING IN *CABYLE*

Stefan Bakardzhiev, Miroslav Kozarev

Summary

Archaeological excavations in 2019 were led by Stefan Bakardzhiev and conducted in two stages in June and October. As a result, it was confirmed that the northern wing of building F is extremely destroyed and a few parts from the walls are preserved from its north side. The northern wing, similarly to the southern one, develops to the east and encloses the courtyard from the north. This means that building F probably has a U-shaped plan open to SE. The street that separates buildings A and F was excavated. Its width is 6 m and it is N – S orientated. The street pavement is made of cobblestones, fragments of construction ceramics, and occasionally pottery sherds, is 0.10 – 0.15 m thick, laid onto a thin base of rammed soil and river gravel. Discovered coins show that the pavement dates from the 3rd c. AD. During the excavations of the building NW from the courtyard, the pavement excavated during the previous year was dismantled. Four square bases for brick pillars with square cross-section were found. They are situated in a line in SW – NE direction and are attached to the west of the brick wall which separates the courtyard from the central wing of the building F. The floor level connected with this portico dates before the twenties of the 4th c. AD. Later the pavement is laid and the wide brick wall serving as a stylobate was built. Thus, the portico was turned into a covered gallery open to the yard. Excavations confirmed that building F was destroyed in AD 377 – 378. However the finds shows that certain parts of it, such as the room in grid square XLIII /48 are used for residential purposes in the 5th – 6th c. AD.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakardjiev@abv.bg
Miroslav Kozarev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, miro_kozarev@abv.bg

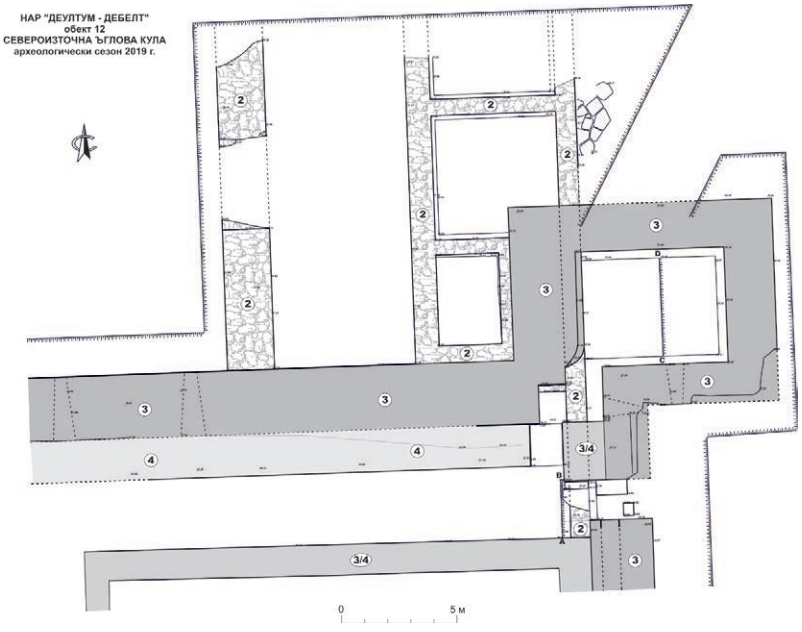

№ 69. ДЕУЛТУМ, СЕВЕРОИЗТОЧНА ЪГЛОВА КУЛА НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ (ОБЕКТ 12)

Людмил Вагалински

Работихме 18 дни през октомври 2019 с финансиране от МК и Община Средец. Екип: Красимира Костова (ОИМ – Средец), докторант Иля Шибаев (НАИМ). Допринесоха: инж. Атанас Каменаров – геодезично заснемане; архитект д-р Силва Събкова (НАИМ) – заснемане с дрон; Цветан Цветков – нумизматично разпознаване; докторант Теодор Тодоров (НАИМ) – археозоологично проучване; доц. д-р Цветана Попова – археоботаничен анализ; гл. ас. д-р Сирма Александрова (НАИМ) – дигитална обработка на стратиграфски разрези.

Разкрихме СИ ъглова кула на късноантичната крепост с прилежаща от юг потерна (обр. 1. 3, обр. 2) (Vagalinski 2018). И в този участък късноантичната фортификация ляга върху предходни римски императорски градежи: кардо и помещения покрай западната му граница; голям храм, може би на култа към императора (обр. 1. 2).

Обр. 1. Деултум, СИ ъгъл на късноантичната крепост, план (А. Каменаров, Л. Вагалински)

Fig. 1. Deultum, NE corner of the late antique fortress, plan (A. Kamenarov, L. Vagalinski)

Обр. 2. Деултум, СИ ъглова кула на късноантичната крепост, вътрешност, поглед от С (Л. Вагалински)

Fig. 2. Deultum, NE corner turret of the late antique fortress, interior, view from N (L. Vagalinski)

Хронология:

1. Върху стерилната пръст разграничихме пласт със следи от пожар (обр. 3. 2; за местоположението на този профил виж обр. 1. A – B);

2. Построено е *cardo* (*cardo maximus*?) с помещения покрай западната му страна заедно (?) със споменатия храм (обр. 1. 2, обр. 3. 3);

3. Опожаряване, случило се след 268 г. (обр. 3. 4);

4. След 297 г. (този t. p. q. се нуждае от потвърждение) е издигната късноантичната крепост, която стеснява защитената площ на колонията. Ъгловата СИ кула е запазена на височина до 4 м над тогавашния терен (обр. 1. 3, обр. 2, обр. 3. 5, обр. 4. 2, 2A, 2B; за местоположението на профила обр. 4 виж обр. 1. C – D). Нейната западна стена преизползва заварен зид от (?) храма (обр. 1. 2, обр. 2). Основната част от последния останала извън новата крепост, заради което стените му били разградени до нивото на тогавашната повърност (обр. 1. 2). Новата северна куртина е снабдена с *intervallum*, широк 3,60 м (обр. 1). Неговата висока южна стена спирала навлизане в града на нападатели, преодолели северната куртина (обр. 1. 3/4, обр. 3. 6). Защитниците можели да се придвижват по скрит в източната куртина надлъжен коридор, широк 0,75 м (обр. 1, обр. 5), по който стигали до потерна в нейния северен край, тоест до СИ ъглова кула и до източния край на *intervallum*-а;

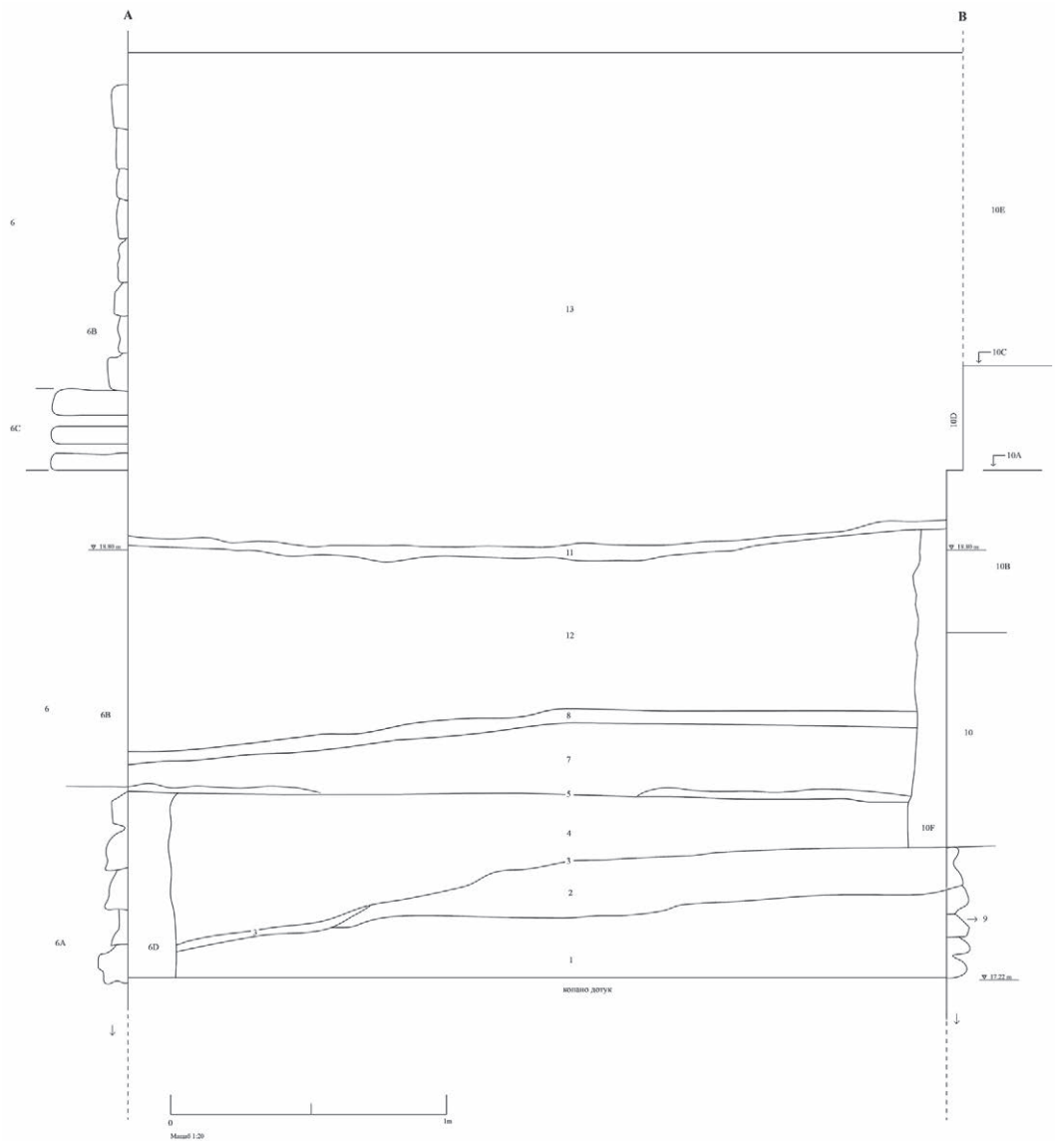
5. Опожаряване, станало след 313 г. (обр. 3. 7). В същата година в ЮИ Тракия воюват Максимин Дая и Лициний, а по-късно - Лициний и Константин Велики. Така, стратиграфските резултати от 2019 г. определят тетрархията като периода, в който е построена късноантичната твърдина на Деултум;

6. Вражеска атака след 378 г. (обр. 3. 12, обр. 4. 5). Най-вероятно, тя е дело на готите, разгромили император Валент на 9 август същата година край недалечния Адрианопол. В пласта с опожарени рушевини намерихме добре запазени части от железни пластинчати ризници от типа *lorica segmentata*;

7. През V в. северната куртина е подсилен отвътре с масивен зид (обр. 1. 4);

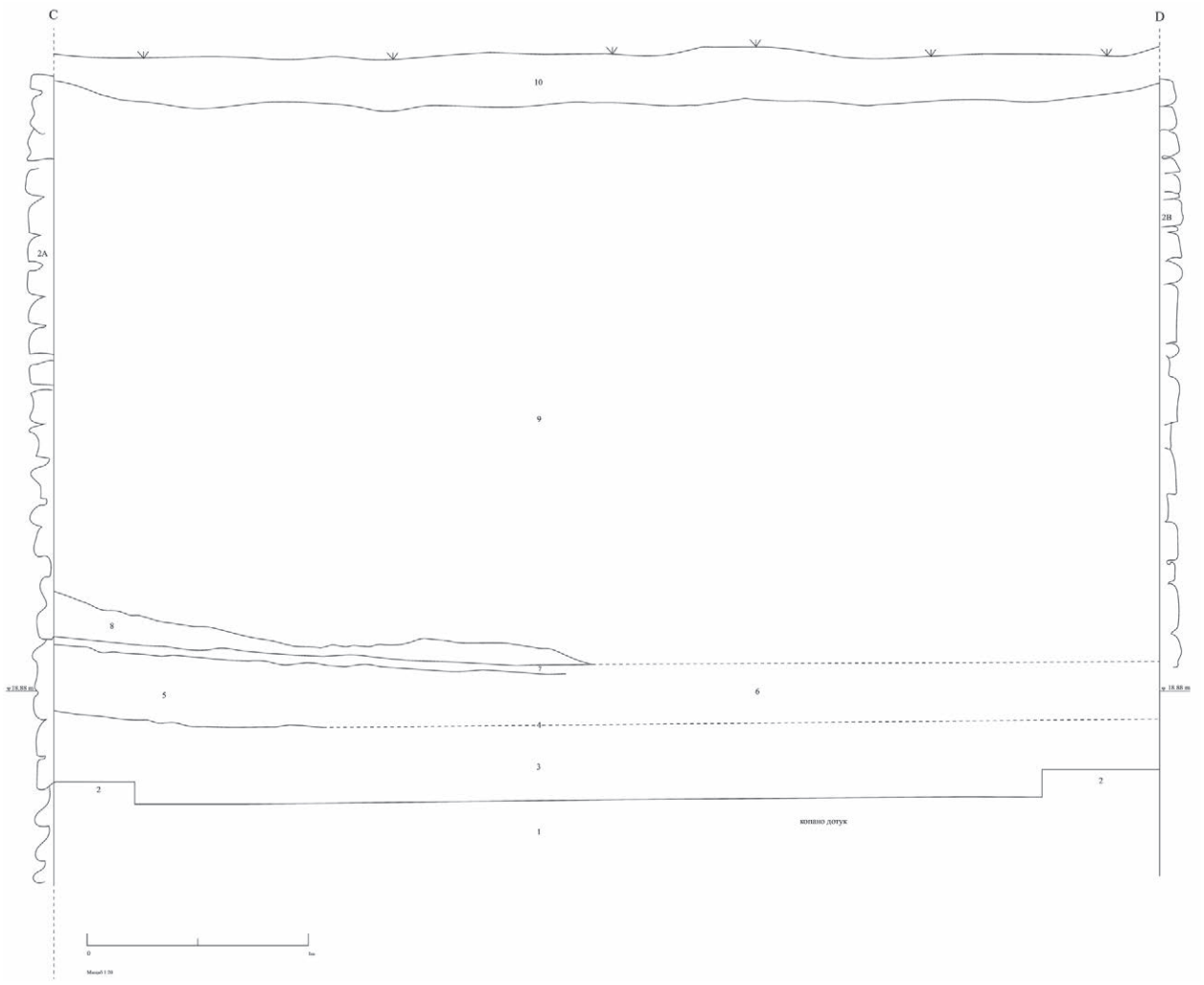
8. Крепостта е разрушена окончателно в края на VI в. (обр. 3. 13);

9. В края на VIII в. (след 778 г.) от СИ ъглова кула се вади строителен материал (дялани камъни и цели тухли), за да се преизползва (обр. 4. 9). Такъв грабеж на СИ дял на късноатичната крепост регистрирахме и за времето около 1900 г. и между двете световни войни.

Обр. 3. Деултум, стратиграфски разрез западно от потерната, виж обр. 1, А – В (Л. Вагалински): 1. Стерилна тъмнокафява глина с многобройни малки камъчета, подобни на речна баластра; 2. Сиво-кафяв, плътен, мазен пласт с многобройни, разнесени въглени; 3. Зелено, глинено подово ниво на дългата римска стена С – Ю покрай З граница на cardo; върху стената лежи З врата на потерната; 4. Пожар на 3: малки ломени камъни с бял хоросан, парчета отухлена глина, въглени, фрагменти от амфора, отделни керемиди; t. p. q. 268 г.; 5. Кафяво глинено подово ниво на потерната; t. p. q. 297 г. (?); 6. Стена И – З, успоредна на С куртина и перпендикулярна на И куртина, до която се опира; оформя Ю граница на intervallum покрай С куртина; заради нея вътре в И куртина е изграден коридор, широк 0,75 м; 6А. Субструкция на 6: ломен камък и жълт хоросан; 6В. Суперструкция на 6: ломен камък и бял хоросан със счукана керамика; 6С. Суперструкция на 6: тухлен пояс от три реда тухли, дебели по 0,06 м; 6D. Траншея за 6А; 7. Пожар: малко на брой ломени камъни, тухли и керемиди, въглени, битова керамика; t. p. q. 313 г.; 8. Зелено глинено подово ниво; 9. Субструкция на З: ломен камък с бял хоросан; 10. Субструкция на входа на СИ ъглова кула, оформен в ранновизантийскотоудебеление/подсилване на С куртина: девет реда тухли, дебели по 5 или 7 см; 10А. Южен банкет на входа за СИ ъглова кула, оформен в ранновизантийскотоудебеление/подсилване на С куртина; 10В. Субструкция на входа за СИ ъглова кула, оформен в удебелението на С куртина: ломен камък, хоросан със счукана керамика; 10С. Под на входа за СИ ъглова кула, оформен в удебелението, ▼19,45 м; 10D. Суперструкция на входа за СИ ъглова кула, оформен в удебелението на С куртина: ломен камък, хоросан със счукана керамика; 10Е. Ранновизантийскоудебеление/подсилване на С куртина; 10F. Траншея за 10В; 11. Светлокафяво глинено подово ниво на 10; 12. Пожар: много строителна керамика, битова керамика, животински кости, въглени, части от ризници; t. p. q. 367 – 378 г.; 13. Частично преровени опожарени рушевини на късноантичната крепост: ломени камъни; въглени; строителна керамика, включително остъклена от пожара в края на VI в.

Fig. 3. Deultum, stratigraphic cross-section to the W of the poterne, see fig. 1, A – B (L. Vagalinski)

Обр. 4. Деултум, стратиграфски разрез в СИ ъглова кула, виж обр. 1, C – D и обр. 2 (Л. Вагалински): 1. Стерилна глина: светло или тъмнокафява с камъчета; 2. Вътрешни банкети на С и Ю стени на кулата: ломени камъни, отделни тухли, бял хоросан; 2А. Вътрешно лице на Ю стена на кулата: дялани и полуобработени ломени камъни, отделни тухли, бял хоросан, на места е използван хоросан със счукана керамика; 2В. Вътрешно лице на С стена на кулата: дялани и полуобработени ломени камъни, отделни тухли, бял хоросан, на места е използван хоросан със счукана керамика; разстоянието между 2А и 2В е 5,05 м; 3. Изравнителен пласт (насип) от 1; отделни парчета римска керамика, въглени и хоросан; 4. Глинено подово ниво; не се разграничава в северните 2/3 на профила, защото липсва пожар върху него; 5. Опожарени рушевини от Ю стена на кулата: ломени камъни, тухли, въглени, бял хоросан; t. p. q. 378 г.; в този пласт лежат части от железни ризници; 6. Изравнителен пласт от 1; разпръснати въглени; 7. Подово ниво: жълто-кафява глина; 8. Опожарени рушевини: парчета бял хоросан и хоросан със счукана керамика, въглени, пепел, фрагменти от строителна керамика, ломени камъни; 9. Преровени в края на VIII в. (t. p. q. 778 г.) рушевини на кулата: ломен камък и хоросан; липсват дялани камъни и цели тухли както и следи от пожар; 10. Хумусизирана пръст

Fig. 4. Deultum, stratigraphic cross-section in the NE corner turret, see fig. 1, C – D and fig. 2 (L. Vagalinski)

Прави впечатление, че вражеските атаки срещу късноантичен Деултум поразяват в различна степен крепостта дори и в рамките на едно и също нападение.

Анализираните археоботанични проби показват обичайното използване на дъб във фортификацията на късноантичен Деултум.

Археозоологичното изследване разкрива преобладаване на домашни животни: говедо, свиня и овца/коза. Срещат се останки от кон, кокошка и гъска. Кости от елен и щъркел са единствените следи от диви животни. И в тази кула загинало едро, стражево (?) куче. Следи от транжиране са открити по кости на коза/овца, елен и свиня. В менюто на защитниците влизали и черноморски миди.

Находките включват главно оръжие и 60 монети. Парче от почти изтрит надгробен латински надпис намерихме преизползвано в С куртина.

Литература

Vagalinski 2018: L. Vagalinski. Chronology of Late Antique Fortifications of Deultum (archaeological data). – In: L. Vagalinski, M. Raycheva, N. Sharankov, D. Boteva (eds.). Proceedings of the First International Roman and Late Antique Conference "Cities, Territories and Identities", Plovdiv, 3rd – 7th October, 2016 (Bulletin of the National archaeological institute with museum, XLIV). Sofia, 2018, 85 – 94.

DEULTUM, NE CORNER TOWER OF THE LATE ANTIQUE FORTRESS (SITE 12)

Lyudmil Vagalinski

Summary

We have uncovered a corner tower of the late antique fortress of *colonia Flavia Pacis Deultensium* with the adjacent from the S a postern (fig. 1. 3, fig. 2). In this area as well, the late antique fortification was erected on previous Roman Imperial buildings: *cardo* (*cardo maximus*?) and premises along its western border; a big temple, perhaps of the cult of the Emperor (fig. 1.2). Chronology:

1. On the sterile soil we distinguished a layer with traces of fire (fig. 3. 2; for the location of this cross-section see fig. 1. A – B).

2. A *cardo* (*cardo maximus*?) was built with premises along its W side together (?) with the temple (fig. 1. 2, fig. 3. 3).

3. Fire happened after AD 268 (fig. 3. 4).

4. After AD 297 (this *t. p. q.* needs further confirmation) the late antique fortress was erected, which reduced the protected area of the colony. Its NE corner tower is preserved up to 4 m height above the ancient terrain (fig. 1. 3, fig. 2, fig. 3. 5, fig. 4. 2, 2a, 2c; for the location of cross section fig. 4 see fig. 1. C – D). Its W wall reused a wall of the (?) temple (fig. 1. 2, fig. 2). The main part of the temple remained outside of the new fortress, because of which its walls were dismantled down to the level of the ancient surface (fig. 1. 2). The new N curtain wall had *intervallum*, 3.60 m wide (fig. 1). Its high S wall stopped enemies who managed to overcome the N curtain wall (fig. 1. 3/4, fig. 3. 6). The defenders could move along a longitudinal corridor (a gallery, *poterne*) in the E curtain wall, wide 0.75 m (fig. 1, fig. 5), via which they reached the postern by the NE corner tower and the eastern end of the *intervallum*.

5. Destruction by fire happened after AD 313 (fig. 3. 7). In the same year, in the SE Thrace fought Maximinus Daia and Licinius, and later – Licinius and Constantine the Great. Thus, the stratigraphy results of 2019 determine the late antique stronghold of *Deultum* was built, most likely, during the Tetrarchy.

6. Hostile attack after AD 378 (fig. 3. 12, fig. 4. 5). Most likely, it were Goths who defeated Emperor Valens the same year near Adrianople. In the burnt destructions we found well-preserved parts of iron lamellar mails of *lorica segmentata* type.

7. In the 5th c. AD the N curtain wall was reinforced from the inside by a massive wall (fig. 1. 4).

8. The fortress was finally demolished at the end of the 6th c. AD (fig. 3. 13).

9. In the end of the 8th c. AD (after AD 778) building material (hewn stones and preserved bricks) was digged out in the NE corner tower to be reused (fig. 4. 9).

The analyzed archaeobotanical samples show the already familiar use of oak in the fortification of the late antique *Deultum*.

Обр. 5. Деултум, потерна до СИ ъглова кула с началото на коридор в И късноантична куртина, поглед от С, виж обр. 1 (Л. Вагалински)

Fig. 5. Deultum, poterne by the NE corner turret with the beginning of a gallery in the E late antique curtain wall, view from N, see fig. 1 (L. Vagalinski)

Archaeozoological examination reveals the predominance of domestic animals: cattle, hog and sheep/goat. Remains of a horse, hens and a geese have been found as well. Bones of deer and stork are the only traces of wild animals. A big watch (?) dog perished in the tower like the ones in the rest N towers. Traces of cutting have been found on the bones of goat/sheep, deer and hog. Black Sea mussels were part of the defenders' diet.

Finds include mainly weapons and 60 coins. A piece of a tombstone with an almost entirely obliterated Latin inscription was reused in the N curtain wall.

Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lvagalin@techno-link.com

№ 70. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“

Красимира Костова, Добрина Харбалиева

През археологически сезон 2019 година[1] работата продължи при достигнати дълбочини от 2018 г. в западната част на термите с част от прилежащото кардо. Заложихме сондаж в стилобатното пространство и разширихме сектора на север с 96 кв. м.

Заложеният сондаж заема южната част на проучвания сектор. Разкрихме трасето на късноантичен гравитачен водопровод с посока СЗ – ЮИ от края на IV – началото на V в (монета на Аркадий, 383 – 408 г.). На дълбочина 10,98 – 10,76 м се проучи опожарен пласт от срутен покрив, в него не се откриха монети. Достигна се до настилка, изработена от фрагментирани и цели тухли, положена върху изравнително ниво от каменни плочи. В южната част на сондажа настилката е прекъсната от по-късно вкопаване за изграждането на канал с посока изток – запад, който е заустен в кардото.

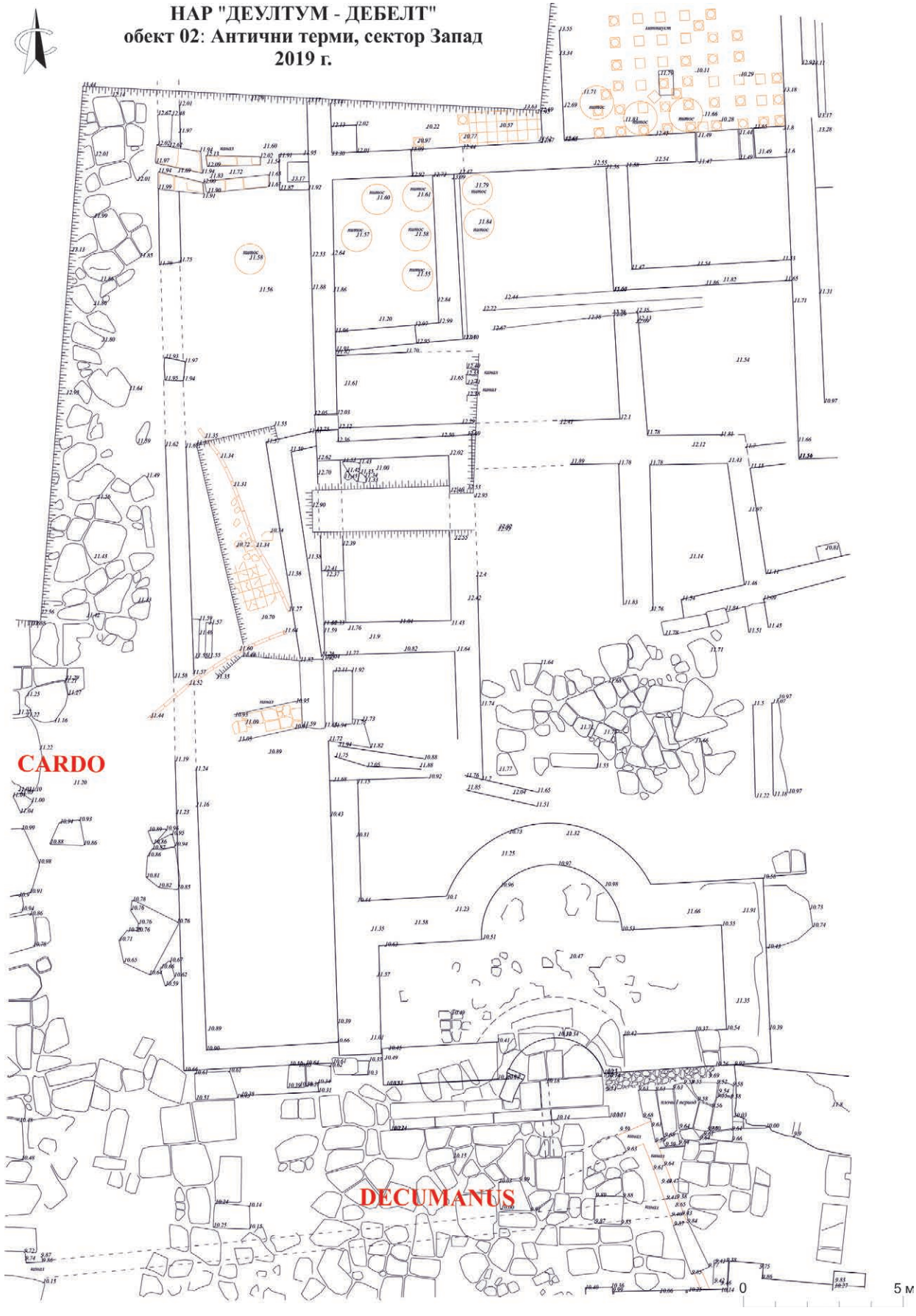
В направеното разширение на сектора, в северните части под орницата се проучиха деструкциите на жилищно застрояване с градежи, споени със землено-глинен разтвор, датирани VII – VIII в., предвид откритите монети на Фока (602 –610 г.), Константин V Копроним (741 – 775 г.) и моливдовул на логотета на дрома Елпидиос (760 – 775/780 г.), както и битова керамика, работена на бавно и бързо колело. На дълбочина 13,20 м се проучи малка част от подовата настилка на помещението, която е изпълнена с фрагменти от половинки тухли, добре подредени, върху трамбовано ниво пръст. В източната част пластът от VII – VIII в. е разнесен от обработката на почвата, откриват се единични фрагменти керамика, работена на бавно колело и амфори тип 30 по Хейс.

В източната част на сектора на дълбочина 12,74 – 12,70 м се достигна до дневна повърхност от тънък слой жълтеникава глина, който отнасяме към обитаване във втората половина на VI в. (Юстиниан I (527 – 565), Юстин II (565 – 578). В изравнителния насип над дневната повърхност се откриват следи от пожар (отухлен кирпич, хоросан ломени камъни).

Също в източната част на сектора (помещение 4) се проучи складово помещение с късно ниво на обитаване от първата половина на VI в. Северната и западната стена на помещението използват заварените късноантични градежи, споени с хоросан примесен със счукана тухла, южната стена е изградена от пояси с един ред камък и три реда тухли половинки споени със землено-глинен разтвор. В западната част на южния зид се очерта входът на помещението. То е опожарено в средата на VI в. В заравнителния пласт под подовото му ниво се откриват монети: 1/2 фолис от 512/8 г. на император Анастасий и 1/4 фолис от 557/8 г. на император Юстиниан I. По протежение на западната стена се разкри керамично струпване на седем амфори тип VI по Кузманов, тип 4B по Хейс в централните и северни части на помещението се откриват силно фрагментирани амфори LRA1, LRA2 и LRA4, битовата керамика е малко.

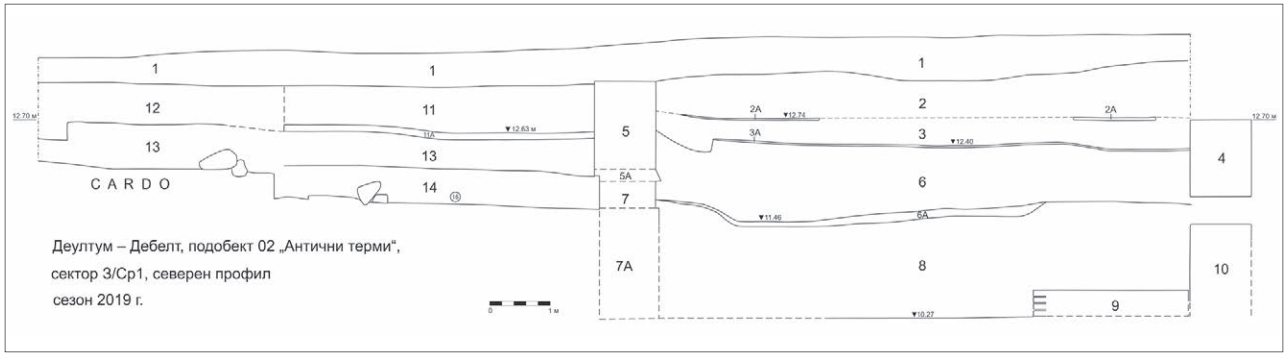
В помещение 3 при проучване на пожар с деструкции от отухлен кирпич, между които се откриват и фрагменти обмазани с вар овъглени греди и малко количество тегули, при достигнато подово ниво от сбита жълтеникава глина на дълбочина 11,53 – 11,46 м, се откри фрагмент от римска военна диплома. Дипломата съдържа извлечение от указ на римския император Хадриан, издаден на 17 юли

[1] Екипът включваше и Емил Дакашев (ОИМ – Средец).

Обр. 1. План на сектор запад

Fig.1. Plan of sector West

Обр. 2. Северен профил: 1. Хумусизиран пласт (орница); 2. Заравнителен насип с разтрошен хоросан, дребни и едри камъни; 2А. Ходово ниво – фрагмент от тънък слой трамбована жълтеникава глина; 3. Опожарен пласт от разтрошен кирпич, хоросан и дребен ломен камък – IV в.; 3А. Подово ниво на 3 от тънък слой трамбована жълтеникава глина; 4. Зид от ломен камък с хоросан, следващ трасето на римските терми (10). Между двата зида – пласт от жълта глина и средни камъни, функционирал с 3/3А; 5. Суперструкция от градеж opus mixtum, функционирал с 3/3А и 11/11А; 5А. Субструкция на 5, надграждаща по-ранен зид (7); 6. Опожарен пласт. Деструкции от отухлен кирпич (на места обмазан с вар), средни по размер ломени камъни, овъглени греди, малко количество тегули (t. a. q. 347 – 348 г., t. p. q. 358 г.); 6А. Подово ниво на 6 от трамбована жълтеникава глина; 7. Зид от римските терми – ломени камъни с бял хоросанов разтвор. Функционирал и с 6/6А; 7А. Субструкция на 7; 8. Суспензура на хипокауст, запълнена с деструкции от разтрошен хоросан, ломени камъни, тухли, керемиди, фрагменти от тръби и малко битова керамика; 9. Тухлен градеж – повдигнато нива на суспензурата; 10. Източна стена на помещението със суспензурата, в opus mixtum (пояси с три реда тухли); 11. Опожарен пласт. Светлокафява пръст примесена с буци хоросан, малки и средни по размер ломени камъни, единични фрагменти от строителна керамика, изгоряла дървесина и въглени. (t. p. q. 574 – 578 г.); 11А. Подово ниво (древна повърхност на 11 от слой жълтеникава глина); 12. Прерована част от 11 (по трасето на cardo) с материали от VIII – IX в.; 13. Заравнителен пласт, наситен с буци разтрошен хоросан и ломени камъни в резултат на демонтажни дейности; 14. Насип от тъмнокафява сбита пръст, формиран при изграждане на водопровод СЗ – ЮИ (15), с малко количество фрагментирана битова керамика и няколко едри ломени камъка; 15. Водопроводна тръба

Fig. 2. Northern cross-section: 1. Soil – arable land; 2. Leveling deposit with crushed mortar, large and small stones; 2A. Floor level – a fragment with a thin layer of tamped yellowish clay; 3. A burnt layer of crushed mudbrick, mortar and small quarried stones – 4th c.; 3A. The floor level of 3, of thin layer of tamped yellowish clay; 4. Stone wall of quarry stones with mortar, following the outline of the Roman thermae (10). There is a layer of yellow clay and average sized stones between the two walls; it functioned at the time as 3/3A; 5. An superstructure in opus mixtum, functioned at the same time as 3/3A and 11/11A; 5A. Substructure of 5, building on an earlier wall (7); 6. Burnt layer. Debris of fired mudbrick (partially covered with lime), average-sized stones, charred wooden beams, a small amount of tegulae (t. a. q. AD 347 – 348, t. p. q. AD 358); 6A. Floor level of 6, of tamped yellowish clay; 7. A wall from the Roman thermae – a construction of quarry stones with white mortar; it functioned at the time as 6/6A; 7A. Substruction of 7; 8. A suspensura of a hypocaust, filled with debris of crushed mortar, quarry stones, bricks, tiles, fragments of ceramic pipes and some pottery; 9. A brick construction – the raised level of the suspensura; 10. The east wall of the room with the suspensura built in opus mixtum technique (courses with three rows of bricks); 11. Burnt layer. Light brown soil mixed with lumps of mortar, small and average-sized quarry stones, occasional fragments of architectural ceramics, burnt wood and charcoal (t. p. q. AD 574 – 578); 11A. Floor level/the floor surface of 11 of yellowish clay; 12. Excavated part of 11 (along the route of cardo) with materials dated from the 8th – 9th c.; 13. Leveling layer, saturated with lumps of crushed mortar and small and average-sized quarried stones, as a result of dismantling activities; 14. A deposit of dark brown compacted soil, formed during the construction of the NW – SE water pipeline (15); it contains a small amount of fragmented pottery and several large quarry stones; 14. Water pipe

122 г., с който се уволняват отслужилите войници от помощните части в римската провинция Долна Дакия. По това време се ръководи от провинциалния управител Кокцей Назон[1]. Документирани са нови 16 от откритите монети в опожарения пласт *temimus post quem* 347 – 348 г. и *terminus ante quem* е 358 г. С проучването на пожара от средата на IV в. се променя и датата на разрушаването на античните терми. Източният зид на помещение 3 е изграден над суперструкцията на зида на античните терми (С – Ю), между двата зида има пласт от сива пръст с дебелина 0,34 м. Зидът е изграден от камък с до-

[1] Фрагментът от римска военна диплома разчете Николай Шаранков.

бре оформени лица, споен с хоросан, примесен със чукана тухла, фугите са добре подмазани, зидът е долепен на фуга за южния зид (И – З) на термите, който е със зазидан вход от половинки тухли. Към настоящия етап на проучване е трудно да преценим към кое време е извършено това масивно строителство и какви са функциите му. Проученото подово ниво от средата на IV в. е вкопано до нивото на суспензурата на разрушения хипокауст, в който се разкриват части от керамични тубуси, бипедални и ½ формат тухли, мраморни елементи от вътрешна декоративна облицовка. Суспензурата включва керамични тръби с диаметър 0,27 м и височина 0,80 м. Тръбите са фиксирани с хоросан върху една тухла положена на пода на хипокауста (0,36 × 0,35 × 0,06 м). По стените му има следи от измазване с двупластова хидрофобна мазилка. В източната част на помещението хипокаустът е повдигнат с 0,36 м, изпълнено е с три реда тухли споени с дебел пласт хидрофобен хоросан, на по-високото ниво, керамичните тръби са фиксирани върху две тухли на пода. Това повдигане на пода на хипокауста е свързано с топъл басейн, които се е намирал в тази част термите.

Южно от помещение 3 и западно от помещение 4 се разкриха още две складови помещения, в които се проследява пожар от втората половина на V в., датиран с монети император Теодосий II (402 – 450). В двете помещения се разкриха седем питоса, фрагментирана амфорна тара и малко битова керамика предимно гърнета, ладиевидни лампи, както и две готски гърнета.

В западната част на сектора се проследи трасето на кардото, в което е заустен късноантичен канал, изграден от камък със спойка от хоросан примесен със счукана тухла. В основата на улея за оттичане на отходните води са положени тегули, фиксирани с дебел пласт хоросан, примесен със счукана тухла. Предполагаме, че отходните води са се оттичали в канала чрез сифон. При изграждането му е разрушен водопровод, идващ от север с диаметър 0,12 м. От съоръжението, към което принадлежи каналът, са останали само два каменни квадъра. Унищожено е от по-късни вкопавания.

Западното кардо е настлано с каменни плочи от туфопясъчник (местна порода) и андезитен туф. Предполагаме, че до началото на VI в. кардото е използвано като транспортна и пешеходна артерия в града.

Културните пластове в сектора не са изчерпани.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SUB-SITE 02 "ANCIENT *THERMAE*"

Krasimira Kostova, Dobrina Harbalieva

Summary

In 2019 the excavations continued in the western part of the *thermae*. A trial trench was dug inside the stylobate area and we extended the sector northwards by 96 m^2.

The trial trench is located in the south part of the sector. A late antique water condiut from the end of the 4th – beginning of the 5th c. AD, oriented NW – SE, was discovered in it.

The remains of residential structures, with walls built with mud bonding, were excavated in the northern extension of the sector. They date from the 7th – 8th c. AD, as indicated by the coins, minted during the reign of Phocas (602 – 610), Constantine V Copronymus (741 – 775) and a lead seal of the *logothete* of the *dromos* Elpidios (760 –775/780), as well as slow-wheel and fast-wheel thrown pottery.

A storage room was excavated in the eastern part of the sector (room 4), with a late habitation layer from the first half of the 6th c. AD.

A fragment from a Roman military diploma was discovered in room 3, during the excavation of the floor level from the middle of the 4th c. AD. The diploma contains a copy of a decree, issued by Emperor Hadrian on the 17th of July 122, concerning the honorary discharges of the auxiliary troops in the Roman province of *Dacia Inferior*. The floor level was dug down to the level of the *suspensura* of the destroyed hypocaust of the Roman *thermae*.

Two more storage rooms were excavated in the western part of the sector. A fire, dated by a coin of Theodosius II (402 – 450), can be traced inside them.

The *cardo* was in use as a pedestrian and transport road within the city until the begininng of the 6th c. AD.

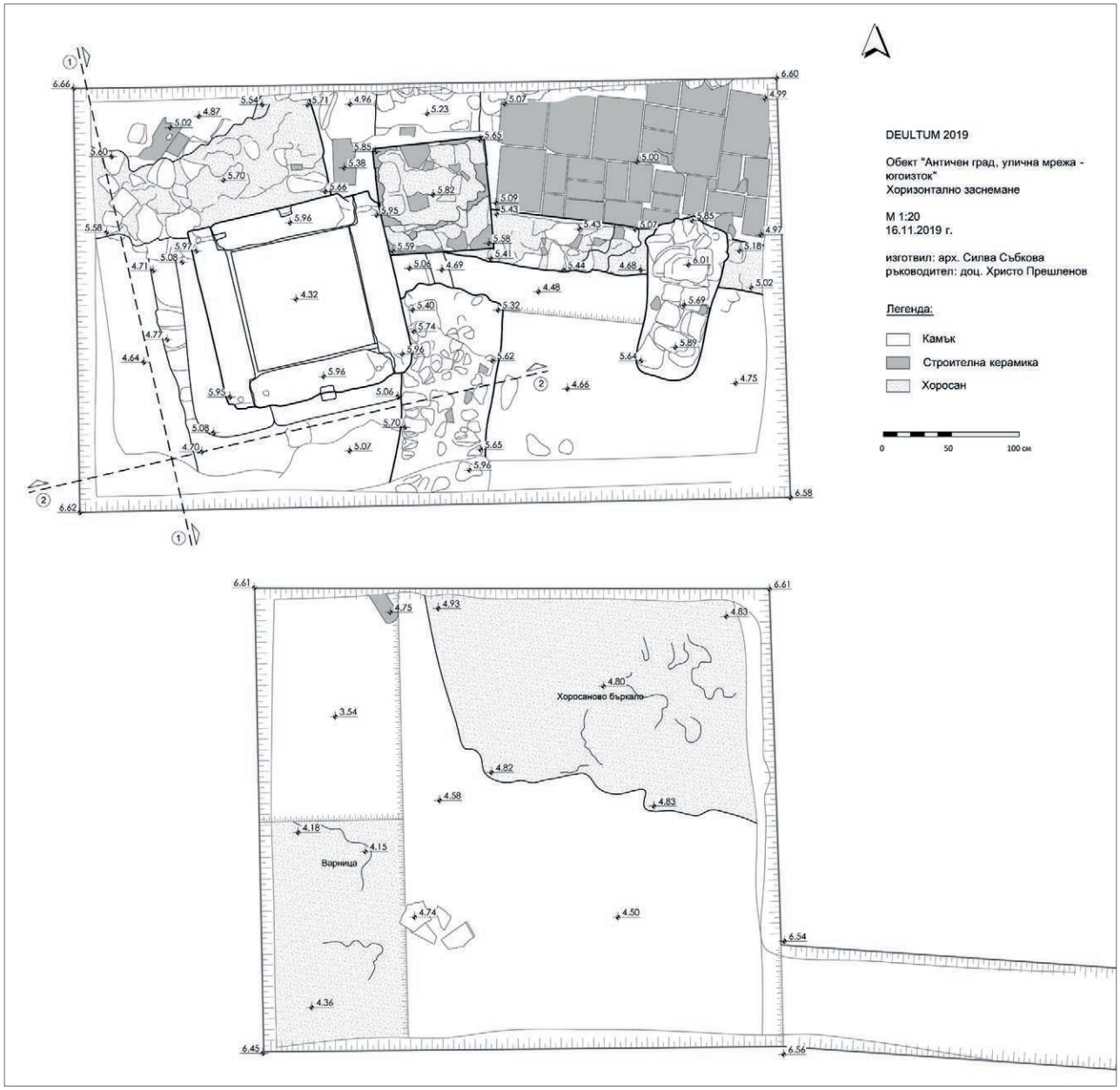
The cultural layers within the sector have not been fully excavated yet.

Krasimira Kostova, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, kr.kostova@mail.bg
Dobrina Harbalieva, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets,dobrinah@gmail.com

№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ОБЕКТ „УЛИЧНА МРЕЖА – ЮГОИЗТОК“

Христо Прешленов

Археологическите разкопки са проведени в централната градска зона на римската колония. Разкрити са „кухо“ съоръжение, изградено през II в. от сложно профилирани каменни блокове (кладенец ?) с квадратен план, изоставено/запълнено през втора четвърт на VI в.; южната стена (частично демонтирана при по-късно фундиране и (ямно) вкопаване) с тухлена настилка на масивна постройка, опожарена през трета четвърт на IV в.; зидан стълб (на портик ?) и повдигаща (частично демонтирана при вкопаване) настилка, разрушени през първа четвърт на V в.; източната основа на постройка от

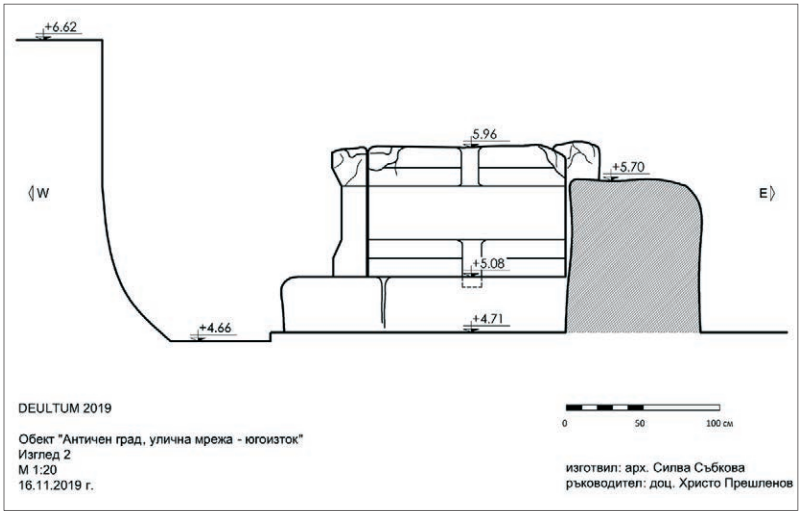

Обр. 1. Деултум, обект „Античен град, улична мрежа – югоизток“. Архитектурен план на проучваните структури

Fig. 1. Deultum. Architectural plan of the explored structures

необработени камъни на земноглинен свързващ разтвор с открито огнище пред източната стена, опожарена през втора четвърт на V в.; хоросаново бъркало, формирано при строителни дейности през втора четвърт на IV в. (обр. 1.).

Каменното съоръжение в план има квадратно сечение. Субструкцията му (външна дължина 2,70 м и дебелина около 0,55 м) е проучена до кота 4,25 м – нивото на подпочвеното водно ниво при лятното маловодие на Средецка река (обр. 2). Градежът е редови от необработени камъни (външен ред) и тухли с формат 0,35 × 0,45 м (вътрешен ред) на хоросанова спойка с примес на стрита строителна керамика, хидравличната активна неорганична добавка (глинит) на въздушната вар, за продължаващото ѝ втвърдяване във влажна среда. Върху субструкцията е положен пласт от 5 см черна глинеста почва, която нивелира едностъпален стилобат от четири паралелепипедни блока. На кота 5,08 м е оставен външен банкет с височина 0,32 м и ширина 0,24 – 0,34 м (на западната основа) и 0,21 – 0,24 м (на южната основа). Върху стилобатните блокове е монтиран постамент от четири профилирани (тения (горе) – обратен лизис (долу) масивни каменни блока с размери на северната и южната стена 1,33 × 0,27 – 0,30 × 0,80 м, а на западната и източната 1,70 × 0,29 × 0,80 м. Вероятно блоковете са били свързани с бронзови скоби, 0,28 × 0,04 м (с покъсно демонтирани; по блоковете няма корозионни „петна"), фиксирани с олово. В северния и южния блок и в стилобатните блокове на 0,62 – 0,63 м от З са прорязани жлебове (0,30 × 0,06 м), вероятно за фиксиране на (покривно ?) покритие над съоръжението.

Обр. 2. Деултум, обект „Античен град, улична мрежа – югоизток". Архитектурен изглед от юг

Fig. 2. Deultum. Architectural view of the explored structures (from south)

Обр. 3. Деултум, обект „Античен град, улична мрежа – югоизток", С2 – общ изглед от изток

Fig. 3. Deultum, C2 – general view of the explored structures from east

В източния блок на каменното съоръжение опира стена с ориентация И – З (обр. 3). Субструкцията ѝ (кота 5,04 м) е изградена от необработени камъни на бял хоросанов свързващ разтвор. Има разкрита дължина 2,95 м, прекъсната на 1,40 м източно от съоръжението от ямно вкопаване. Стената фланкира от юг подово ниво на помещение с тухли с различен формат (0,59 × 0,40 и 0,35 × 0,35 м, индикиращи (и) вероятни строително-ремонтни работи), наредени върху бял хоросанов подложен „хастар", изглежда подготвен в бъркало (кота 4,80 м) формирано на около 3 м южно от помещението.

Стената е частично демонтирана при изграждането на зидан стълб в смесена зидария с размери 1,0 × 1,0 м. Субструкцията му (кота 5,23 – 5,30 м) частично я застъпва и хоросанов разтвор с примес на едро счукани тухли е разлят върху нея. Зиданият стълб опира непосредствено до каменното съоръжение, на нивото на тенията на източния му блок и (съобразявайки се с него) във височина е отместен

с около 5 см на изток. На запад с два реда тухли е надзидана субструкцията на белезникава хоросанова спойка, а на изток вероятно е преизползвана заварената тухлена настилка/подова подложка.

На 0,45 м западно от фундамента е изградена повдигаща трайна настилка (банкет на източната ѝ лицева повърхност на кота 5,47 м) с мощност около 0,45 м. Използвани са непрецизно редени необработени камъни, тухлени фрагменти, хоросанови късове от суспензурата на разрушен хипокауст, залети с хоросан примесен с едро натрошени тухли. Настилката (разкрити размери 0,90 (С – Ю) × 2,25 (И – З) м) опира в каменното съоръжение, като зазижда оставения в северния му блок жлеб (ако той е стабилизирал (северната) странична греда на защитно покритие над съоръжението, към момента на изграждането на настилката е премахнат/не съществува). На дъното на изкоп формиран при демонтажа настилката е преотложена тръба на хипокауст.

След разрушаването на постройката, на която принадлежи зиданият стълб, над деструкциите му (кота 5,60 м) минава стена с ориентация С – Ю (ширина 0,75 м и разкрита дължина 3,80 м) от необработени камъни на земноглинен свързващ разтвор. Субструкцията ѝ е вкопана от кота 5,98 м – ниво на горната повърхност на каменното съоръжение (кота 5,96 м). Пред източната стена на постройката на кота 5,72 м е изградено открито огнище с външни размери 1,20 × 0,50 м.

Трайното обитаване в тази зона изглежда не преминава средата на V в., когато на около 40 м западно е изградена новата градска крепостна стена.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SECTOR SOUTHEAST – STREET NETWORK

Hristo Preshlenov

Summary

The archaeological excavations have been carried out in the central urban area of the Roman colony (fig. 1). A "hollow" structure, built in the 2nd c. AD with profiled stone blocks with a square plan and a substructure of rough stones (outer row) and bricks (inner row) with mortar bonding with admixture of crushed architectural ceramics, abandoned and filled in the second quarter of the 6th c. AD, has been excavated (fig. 2); the southern wall of a building, made of rough stones with white mortar (partially dismantled at a later groundwork and (pit) digging) with a brick pave, burnt in the third quarter of the 4th c. AD; built in a mixed construction free-standing pillar (of an arch?) and a lifting (partially dismantled during a nowadays digging) landing of imprecisely-laid rough stones, brick fragments and mortar pieces from a destroyed hypocaust, which have been demolished in the first quarter of the 5th c. AD; the eastern base of a building of rough stones with clay bonding, with an open hearth in front of the east wall, burnt in the second quarter of the 5th c. AD; a a lime pit (?), part of a building activity in the second quarter of 4th c. AD (fig. 3).

The permanent habitation in this urban area has not been extended into the second half of the 5th c. AD, when about 40 m west of the new city a fortress wall has been built.

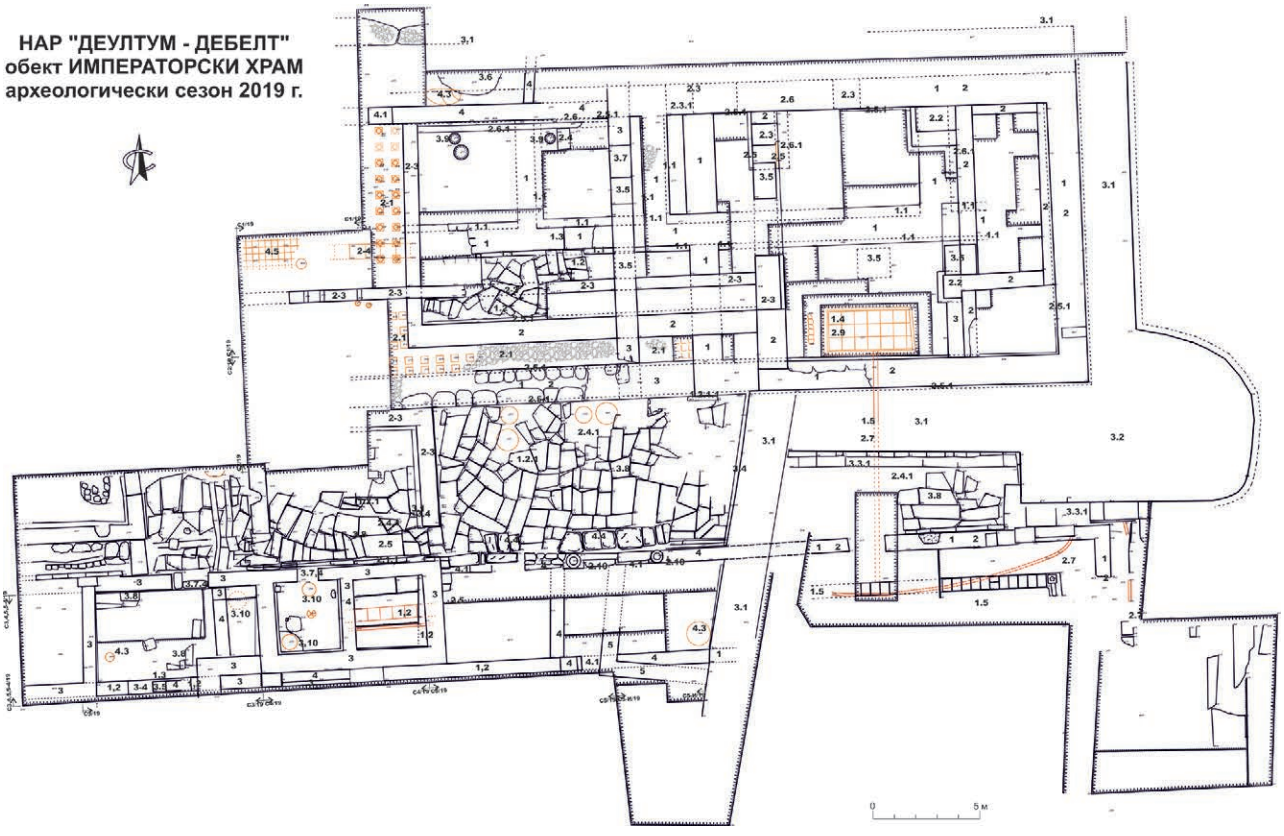
Hristo Preshlenov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, hristo.preshlenov@abv.bg

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, СЕКТОР СЕВЕР – ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ

Христо Прешленов, Милена Райчева

Продължи проучването западно (сондажи С1, С2) и южно (С3, С4, С5, С5 – И) от съществуващи разкрития на римски храмови структури, късноримски представителен жилищен комплекс и ранновизантийски жилищни, стопански и отбранителни строежи с цел (до)изясняване на техния план, конструкция, строителна техника и материали, вътрешно изграждане, преустройства и хронология.

С1-С2. Отложени са западно от разкритите през 2018 г. римски, късноримски и ранновизантийски структури. В северния участък са преотложени (при съвременни демонтажни дейности) късове от емплектона на раенновизантийската (изградена в средата на V в.) крепостна стена. Вероятно

Обр. 1. Деултум, обект „Античен град, сектор Север – Императорски храм". План на проучваните структури: 1. Римски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор) (1); банкет (1.1); каменна (улична (1.2.1) с бордюрни ограничители (1.2.1.1)) настилка (1.2); вход (зазидан) (1.3); водохранилище (1.4); водопровод (1.5); 2. Късноримски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор) (2); хипокауст (2.1); тухлен зидан стълб (2.2); вход (стеснен (2.3.1)) зазидан (2.3); подова (улична (2.4.1)) настилка (2.4); банкет (2.5), вторично формиран (2.5.1); субструкция (2.6.1) на стенна облицовка (2.6); водопровод (2.7); дървен стълб (2.8); водохранилище (2.9); колона(да) (2.10); 3. Ранновизантийски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор) (3); крепостна куртина (3.1); бастион (3.2); емплектон (3.3) и облицовка (3.3.1) на крепостна стена; банкет (3.4); каменен зидан стълб (3.5); хоросанова площадка (3.6); вход стеснен/зазидан (3.7); каменна настилка (3.8); дървен стълб (3.9); питос (3.10); 4. Ранновизантийски градеж/съоръжение/оборудване (земноглинен свързващ разтвор) (4); вход (4.1); огнище (4.2); питос (4.3); канал (4.4); тухлена подова подложка (4.5); 5. Средновизантийски градеж (земноглинен свързващ разтвор) (5)

Fig. 1. Deultum, sector North – Imperial temple. Plan of the explored structures

разкритият пласт от жълтеникав хоросан (под горели след 395/425 г. кирпичи, строителна керамика, необработени камъни, въглени и пепелни прослойки, питос, каменна бойна топка) бележи строително (впоследствие обитаемо) ниво към времето на строителството на крепостната стена в средата на V в. Освен при опожаряването им в края на V – началото на VI в., тези жилищни структури (с каменен цокъл, кирпичени стени и (вътрешни) свободно стоящи дървени подпори) са преотложени/ разнесени и при вкопаването в деструкциите им на средновизантийски (VIII в.) помещения и съвременни демонтажни дейности. Деструкциите на пожар след 408/23 г. (необработени камъни, хоросанови деструкции, железни инструменти и скоби, бронзови монети и ажурно кръстче, фибула, катарама, брадвичка-амулет, фрагмент от наметало на римска бронзова статуя) са отложени върху пласт жълтеникав хоросан. Той е положен върху свободно (на)редени тухли (с формат 0,34 × 0,35 м и 0,20 × 0,37 м), керемиди, барабан на колона (с диаметър 0,47 м), които нивелират/укрепват обратния насип в изоставения (в края на IV в.) наземен късноримски хипокауст, проучван източно през 2018 г. Южната стена (също с вградени римски/късноримски сполии) на тази жилищна структура надгражда стената на хипокауста (в този участък е с дължина 5,45 м и ширина 0,50 м), в която са вградени напречно три паропровода. Подът на късноримския хипокауст (запазен при С профил на С1) има същото устройство като проучвания през 2018 г. – бипедални тухли, над които са нападали/пръснати фрагменти

Обр. 2. Деултум, обект „Античен град, сектор Север – Императорски храм". Стратиграфски разрез С1 (Север) – С1 – С2 (Запад): 1. Повърхностен почвен хумусизиран хоризонт; 2. Камъни, хоросанови деструкции (съвременен изкоп); 3. Камъни, хоросанови деструкции, строителна керамика (преотложени, съвременни демонтажи); 4. Камъни, кирпичи, въглени, битова керамика (горели структури на 5 след 395/425 г.; разнесена средновизантийска керамика (VIII в.); 5. Белезникав хоросан, жълтеникава глинеста почва (подова настилка на 4); 6. Кафява пръст („строителен" изкоп, основи на дървени свободно стоящи подпори на 5); 7. Камъни, пепелни прослойки, тухли, керемиди; 7.1 хоросанови деструкции (горели структури след 408/23 г.); 8. Жълтеникав хоросан; 8.1. бял хоросанов (строителен ?) слой (подова настилка на 7); 9. Камъни, сполии, (наредени) тухли (подложка на 8)10. Биседални тухли (под на късноримски хипокауст)

Fig. 2. Deultum, sector North – Imperial temple. Cross-section C1 (N) – C1 – C2 (W)

при пожар след 408/23 г. от пиластрови капители, мраморни стенни и подови облицовъчни плочи, прозоречни рамки, тухли.

С3. Структурите в северната част на сондажа са проучвани и през 1990 – 1992, 2004 и 2008 г. Тогава са открити в деструкции стените на помещение с вътрешни размери 7,50 (И – З) × 3,40 (С – Ю) м, под от жълто-зеленикава плътна глина, вход от С със зидарски отвор 1,75 м, преграден/повдигнат с вторично използвани тухли на земноглинен свързващ разтвор и стеснен от З до 1,25 м на фуга с необработени камъни на земноглинен разтвор.

В проучените през 2019 г. пластове стратиграфски са разпознати четири обитаеми подови настилки и банкети, горели в края на V – началото на VI в.; след 457/74 г. след 408/23 г. и след 367/74 г.

В южния участък на сондажа е разкрит паралелепипеден квадров блок – постамент (0,60 × 0,40 м) с основа (необработени камъни на хоросанова спойка с едро натрошени тухли), вероятно вътрешна свободно стояща подпора в обитаемо ниво, чиито структури, опожарени над него в края на V – началото на VI в., са преотложени при съвременни демонтажи. На северната стена на опожарените градежи е оставен непрекъснат (вътрешен) банкет с ширина 0,11 – 0,12 м. Градежът е редови, с ширина на стените 0,65 м (С), 0,85 м (И и Ю) и 0,60 м (З). Лицевите повърхности са изпълнени с обработени камъни с пълнеж от дребни необработени камъни и тухли на хоросанова спока, примесен със стрити на прах и натрошени тухли. По вътрешното лице на източната стена частично е запазена хоросанова мазилка с примес на натрошени тухли.

Субструкциите на помещението и зидания стълб са фундирани в кирпичени и хоросанови деструкции, горели след 457/74 г. Североизточно от входа в помещението от север при строителните работи е разлят хоросан. На същото ниво до западната стена на помещението (вътрешна дължина 4,25 м, ширина 0,60 м, банкет (вероятно вторично формиран над заварена строителна фаза), върху жълтеникава глинеста подложка са положени (преупотребени улични) каменни плочи и тухли. Стената е изградена на фуга от лицево обработени камъни с бял хоросанов разтвор с незначителен примес на натрошени тухли и нивелиращи тухлени редове. Южната стена на тази строителна фаза преизползва (частично) масивна (късно)римска стена в смесен градеж, в която е оставен портал на Ю със зидарски отвор 3,00 м (10 римски фута, предпочитан интервал при изграждането на уличните колонади в централната и северната градска зона на колонията), чиито страници са иззидани с тухли свързани с бял хоросанов разтвор. „Порталът" е преграден с необработени каменни блокове, тухли и сполии (включително тамбур на гладка колона) на земноглинен разтвор (цокъл (?) на (вероятно) кирпичена

надстройка.

Изглежда, че заедно с „преграждането“, част от разпределението на пространството южно от декуманоса е и стена (С – Ю) с вътрешна дължина 3,20 м и ширина 0,64 ‑ 0,70 м изградена небрежно със сполии, необработени камъни на хоросанов и на земноглинен разтвор. В нея „опират“ две подови настилки изработени от жълтеникава уплътнявана глинеста почва. Структурите над тях са горели след 408/23 г. и след 367/78 г. Стената е демонтирана (при изграждането на основите (И – З) на помещение с ширина 0,80 м. Южната формира прав ъгъл на Ю на 2,95 м от ъгъла, пресичайки тухлената (късно)римска стена на около 0,20 м от източната страница на порталния вход.

Обр. 3. Деултум, обект „Античен град, сектор Север – Императорски храм“. С3 – С4 (общ изглед от З)

Fig. 3. Deultum, sector North – Imperial temple. C3 – C4 (view of the explored structures from west)

С4. Структурите в северната част на сондажа са проучвани през 1990 – 1992 г. и 2012 г. Тогава е разкрито помещение с външни размери 8,70 × 4,85 м и дебелина на стените – 0,85 – 0,90 (З), 0,65 (С), 0,80 (И) и 0,85 (Ю) м, изградено (с 0,12 – 0,15 м банкет) от необработени камъни на хоросанов разтвор с натрошени тухли, вход от С със зидарски отвор 1,0 м, междинна стена (ширина 0,60 м), обособила два дяла в помещението с размери на източния – 3,40 × 3,35 м и западния – 3,10 × 3,40 м. В източния дял е открит глинен водопровод с диаметър 0,12 м.

През 2019 г. в целия южен (непроучван) участък на сондажа е разкрита стена с ширина 0,75 м, изградена от необработени камъни, тухли, сполии на бял хоросанов разтвор с примес на натрошени тухли. В източния ѝ дял е запазен и участък в смесена зидария с тухли формат 0,33 × 0,33 м. Южната лицева повърхност на западния ѝ дял е (пре)изградена с необработени камъни на земно-глинен разтвор. Пространството между нея и изградената северно южна стена (вероятно използвана като „кофраж“) на изграденото след 367/74 г. помещение южно от улицата е изпълнено с фрагменти от тухли и камъни при преграждането след 367/74 г. на (късно)римския портален вход на Ю, чиято източна страница отстои на 7,50 м от източната страница на портала в С3) / надстрояване на заварената (късно)римска тухлена стена, разпозната в С3 и С5.

През 2019 г. е (до)разкрита подова настилка в помещението от жълтеникава глина, изградена върху горели след 364/74 г. структури, заварена от западната и източната му стена и опожарена след 404/6 г.). Под нея, в източния дял на помещението е разкрит покрит с бипедални тухли (късно)римски водопровод, вкопан в литизирани пясъчникови туфи. Стените му, изградени от необработени камъни на белезникав хоросанов разтвор, фиксират керамична тръба покрита с черна глинеста почва.

С5 – С5 И. Пространството на двата сондажа е проучвано през 1986 – 1990 г. През 2019 г. е установено средновизантийско (VIII в.) обитаване (фрагменти от амфори тип „Сарачхане“, глазирани съдове, гърнета на бавно грънчарско колело с/без украса), на което принадлежи и югозападният ъгъл (без разпознаваеми конструктивно банкет и функционално обитаемо ниво) на помещение, изградено от необработен камък на земноглинен свързващ разтвор. Стените му имат дължина 4,40 (И – З) × 4,55 (реконструиран) (С – Ю) м. Югозападният ъгъл на западната му стена опира (намира конструктивна опора) в източната страница на входа на ранновизантийско жилище (IV – V в. (към 402/3 г.)), разкрито в (заравняван/ преотлаган) пласт с деструкции на кирпичени градежи и наситен с кирпичени фрагменти и керамични форми (V, VI – VII, VIII в.). Входът му е прост, със строителен отвор 0,90 м.

Върху заварени небрежно заравнени кирпичени деструкции е положен прагов камък. Западната му стена (ширина 0,60 м) е изградена от необработени камъни на земноглинен разтвор. Тя е обща с друго помещение, което на З преизползва източната стена на късноримско помещение, формирайки (така) затворено (обитаемо) пространство с глинена подова настилка, вътрешна дължина (И – З) 4,90 м и ширина (С – Ю) 4,10 м. Обитаемото ниво на кирпичените градежи, принадлежащи на по-ранно обитаване и разпилени в пожар след 425/35 г. под прага, не е достигнато.

Пластовете, отложени на И до ранновизантийската крепостна стена, са формирани в помещения, (вероятно) верижно наредени по протежението ѝ (С – Ю) и южно от декумануса (И – З). В помещението, изградено непосредствено до куртината е заклинен питос с диаметър около 1,10 м.

EXCAVATIONS IN THE NORTH URBAN ZONE OF *DEULTUM – DEVELTOS*

Hristo Preshlenov, Milena Raycheva

Summary

In season 2019, the excavations were focused in two main areas – west of the previously studied late Roman hypocaust, and south of the *decumanus*, in the so-called "merchant shops (?)" (fig. 1.).

In the west zone, the investigation of early Byzantine dwellings built over the ruins of late Roman structures continued. The previously documented fire after AD 408/23 above the abandoned hypocaust was registered again this year. Together with it the remains of a house were discovered, with a floor of reused bricks and walls built of *spolia*, including marble architectural decoration and fragmented hypocaust pipes (fig. 2).

In the south part of the site, the excavations within the premises of the "merchant shops" enriched our information on the relative chronology in the site. In Shop 2, at least four floor levels were registered and dated with a number of stratified coins in burnt layers: 1) during and after AD 457/74; 2) post-AD 408/23 and before AD 457/74; 3) post-AD 367 and before AD 408/23; 4) unknown – until AD 367 (fig. 3). The best documented habitation level is the second one – finds include lamps and metal tools. These periods were marked with several repairs and changes in the walls and layout of the building. In Shop 1(a and b) the remains of a late Roman ceramic pipe were found, embedded in a brick-made conduit, dated before AD 406. East of it, within an unnamed shop, the remains of an 8th c. AD dwelling were discovered, built over the ruins of a 4th – 6th c. building. From the latter survive a *pithos* and a thick burnt layer containing mudbrick and other debris.

Hristo Preshlenov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, hristo.preshlenov@abv.bg

Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com

УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 73. АНТИЧНА КРЕПОСТ БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

Научен консултант на проучванията е проф. д-р Венцислав Динчев (НАИМ – БАН).

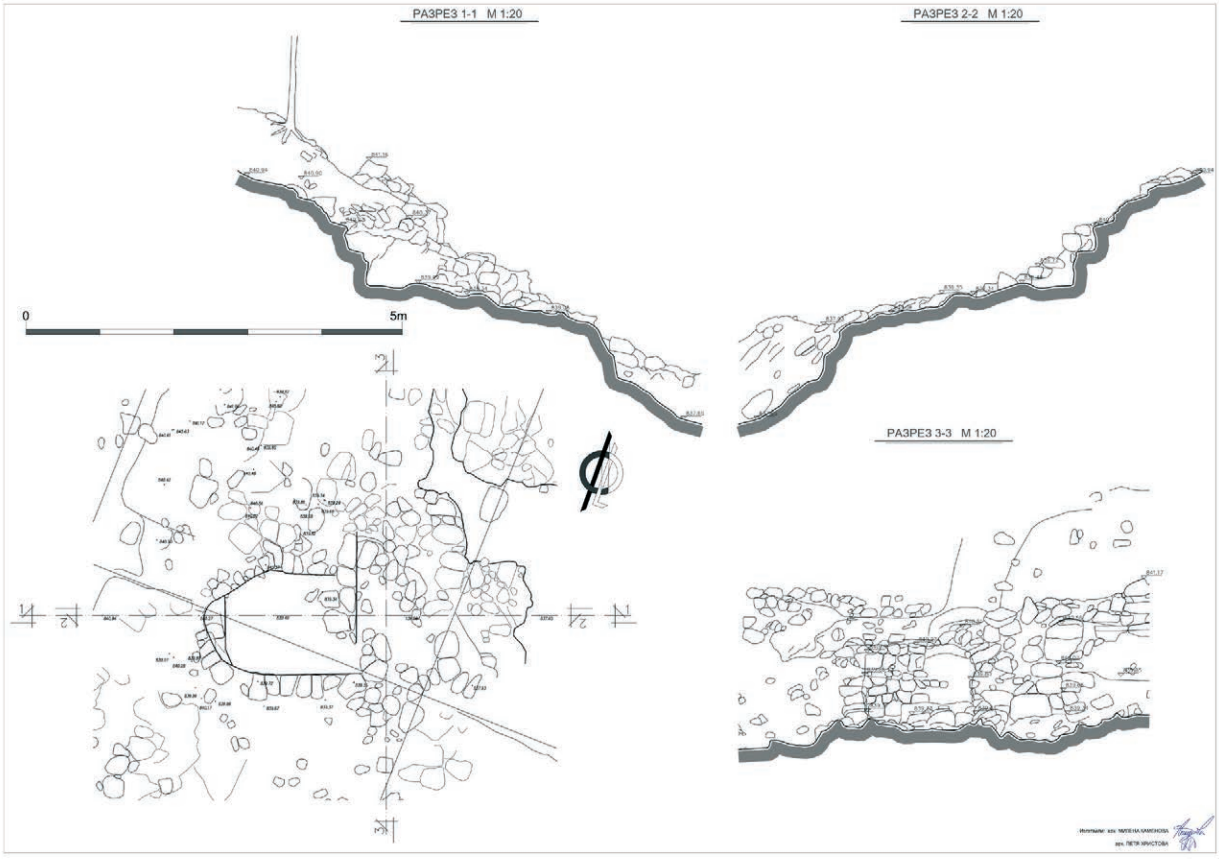
Крепостта се намира на връх Голям Боровец в района на североизточните, ограждащи Ботевградската котловина възвишения „Западен Лакавишки рид", на около 4 км северно от с. Разлив, с надморска височина 848 м.

Основната цел на археологическото проучване през 2019 г. е да се изясни по-детайлно архитектурата, стратиграфията и хронологията на обекта.

Обр. 1. План на проучения източен сектор на крепостта Боровец

Fig. 1. Plan of the explored area from the eastern sector of Borovets fortress

Обр. 2. Ковашка пещ

Fig. 2. A smithing hearth

Работата през 2019 г. се съсредоточи в И сектор, вътрешно от крепостната стена. Проучена е площ от около 120 кв. м (обр. 1). Заложени са три нови квадрати В 4/14, В 4/15 и В 4/16. Продължи проучването на квадрати С 4/3, С 4/8, С 5/5, недовършени през предходните сезони. Свалена е част от централното контролно ребро И – З, попадащо в кв. С 4/12, с цел проучване на откритата през 2018 г. дъговидната каменна структура, влизаща под него.

След разчистването на централното контролно ребро в кв. С 4/12 се изясни, че разкритата структура, изградена от ломени камъни на калова спойка представлява ковашка пещ за обработка на метал (обр. 2).

Във вътрешността ѝ е разчистен пласт от дребни камъни, фрагменти от тухли и керамика, въглени, хоросан със счукани тухли и силно обгорялото дъно на пещта. От вътрешната страна на кожуха пещта има обмазка от 0,15 – 0,20 м пласт хоросан, пръст, фрагменти от счукани тухли, въглени и шлака.Тя има форма на подкова, издължена в посока З – И. Градена е от ломени камъни на калова спойка. В ъглите градежът е леко заоблен, има включения от хоросан и е с добре изразени при основата вътрешни лица от С, З и Ю. Над основата на 0,45 м със стъпаловиден отстъп от 0,30 м на З е разчистено лице от стената на пещта във височина. От СЗ личи приплъзване на камъни от стената и купола на пещта, вследствие денивелацията на терена и натиска на деструктиралите камъни и пръст. В И част на пещта се разчисти каменен градеж – продължение на пещта в основата в Ю посока. На Ю от него следва участък с ширина 0,50 м и дължина – 0,55 м от тъмнокафява горска пръст, примесена с дребни камъни, отдолу въглени, оформящ отвор към камерата на пещта. Във вътрешността на пещта са открити малко количество керамични фрагменти, стъклена стопилка и големи парчета шлака. Шлака се открива и Ю до пещта. От И пред пещта има грубо оформена площадка с правоъгълна форма (2 х 1 м) от ломени камъни с кал – предпещтно пространство. Площадката стъпва върху пласт пръст с камъни и голямо количество хоросан с леко жълтеникав цвят примесен с песъклива фракция (обр. 3).

Пещта има размери: дължина (до отвора) – 1,50 м; дължина с отвор – 1,80 м; ширина горивна камера – 1,40 м; запазена височина от З и СЗ – 1,10 м.

В кв. С 4/3 се работи в И част, свалено е контролното ребро от Ю. Открити са множество фрагменти битова керамика, включително от по-големи съдове. Разчистен е СЗ външен ъгъл и част от външното лице на С стена на сграда 11. В И част на кв. С 4/3 е разчистено З лице на стената с ориентация С – Ю (с леко отклонение СЗ – ЮИ), построена на тази тераса от хълма, засечена в Ю посока в кв. С 4/8, С 4/12 и С 4/16. Открито е И лице на тази стена, което стъпва върху З зид на сграда 11 и на сграда 12. Тази стена е по-късна и е с ширина на зида 1,0 – 1,20 м. Следва конфигурацията на терена, фундирана е върху скалата. Изградена е от средно големи камъни на калова спойка и хоросан на места (обр. 4). От З лицето е по-добре изразено. Пълнежът е от по-малки камъни, споени с кал, на някои места има хоросан. Стената продължава на С/СЗ. От страна на З лице на тази стена е достигнато трамбовано ниво трошляк с дребни камъни (червеникава фракция), фрагменти керамика и малко животински кости. З лице на стената с ориентация С – Ю продължава в С посока и в кв. В 4/15. Зачисти се И ѝ лице, което е много обрушено, вследствие денивелацията и натиска от нападали камъни и пръст. Не е изяснено предназначението на тази стена. Досега считаме, че става въпрос за изпълняване на функции като терасиране и укрепване на стръмния терен. Видимо тази стена продължава и на С от кв. В 4/15 по билото на хълма. Следващите проучвания ще изяснят нейното предназначение и функции. Проследено е цялото външно лице на С зид на сграда 11.

Обр. 3. Въздушна снимка на пещта

Fig. 3. Aerial photo of the smithing hearth

Обр. 4. Западно лице на стена с ориентация С – Ю

Fig. 4. A wall with N – S orientation – west side

В кв. В 4/14 между камъните от деструкции се откриват фрагменти керамика, включително от по-големи съдове, тегули и тухли. Откриват се и множество фрагментирани плоски камъни. В З профил, под корените на голям дънер се откри голямо количество фрагменти битова антична керамика, работена на ръка и на колело (вероятно става въпрос за яма). В ЮЗ част на квадрата се разчисти пласт с каменен трошляк, примесен с парчета от тухли, керамика и въглени върху скалата, служещ за подравняване на терена. В З четвърт на кв. В 4/14 са разчистени две лица от каменен едноредов градеж, наредени перпендикулярно един на друг под прав ъгъл, стъпващ върху пласта с каменен трошляк. В С посока е достигнато нивото на скалата.

От този квадрат произхождат каменен брус, бойна топка, железен ключ, част от желязна стрела, ½ хлопатар, бронзов предмет, вероятно апликация с полусферична форма с пластини за захващане от обратната страна и една силно горяла сребърна монета на Гордиан III (238 – 244). На база на

Обр. 5. Сграда 12

Fig. 5. Building 12

откритите керамични фрагменти и находки можем да кажем, че вероятно става въпрос за наличие на антична структура, която се развива в З посока. Следващите проучвания ще изяснят нейния план и предназначение.

В кв. В 4/16 денивелацията от З към И е много голяма, има коренища от големи дървета и това затруднява работата. Разчистват се деструктирали камъни, някои от които много големи и пръст със сивокафяв цвят. Между тях на различни нива се откриват множество фрагменти битова керамика от съдове, работени на ръка и на колело, въглени и животински кости. Намират се фрагменти стъкло и железни предмети – куки, гвоздеи, клинове, скоби, част от подкова, части от ножчета, зъби от дарак, резе. Между камъните от деструкции се открива и по-голямо количество фрагментирани плоски камъни, което регистрираме за първи път. Вероятно са част от покривна конструкция. В З част на кв. В 4/16 и И част на кв. В 4/15 на различни нива са разчистени две лица от ломени камъни на калова спойка с включения от хоросан на някои места, които отстоят на около 1 м едно от друго. Зидът, разположен по на запад стъпва върху другия, който е на по-ниско ниво. Това е продължението на по-горе описаната стена, която е построена върху терасата в посока С – Ю (леко СЗ – ЮИ). Тук тази стена стъпва върху З зид на сграда 12, т. е. тя е по-късна. Нейното предназначение на този етап не е напълно изяснено.

В кв. В 4/16 е разчистена сграда 12. Проследено е вътрешното лице на С стена. Разчистен е СИ ъгъл. В СИ част зидът е засегнат от иманярски изкопни дейности. Открит е ЮИ ъгъл на сградата. Разчистено е вътрешното лице на Ю стена на сграда 12, която се явява С стена на сграда 11. Разчистено е и част от вътрешното лице на З стена.

Сграда 12 е едноделна с правоъгълен план, издължена в посока З – И (обр. 5). Отстои на разстояние от крепостната стена. Градежът е от ломени камъни на калова спойка, като на места е ползван и бял хоросан. Лицата са маркирани от по-големи ломени и слабо обработени камъни. Между тях има пълнеж от по-малки камъни и пръст. В средната част вътрешното лице на Ю зид е нарушено, вижда се нестабилност и слаб разсип от камъни в източна посока чрез приплъзване, накъдето е и голямата денивелацията на терена.

Размери на сграда № 12: дължина – 5,64 м; ширина – 3,66 м. Ширина на Ю зид – 0,90 м; ширина на И зид при СИ ъгъл – 0,65 м. Запазена височина на Ю зид при вътрешно лице – 1,92 м до 11 реда каменен градеж от Ю страница. С зид в З посока в от СИ ъгъл и централната част на сградата е разчистен до 1,20 м и шест до девет реда камъни. И зид при СИ ъгъл е разкрит до седем реда камъни и 1,03 м. Разкрит е и ЮИ ъгъл в един ред камъни от вътрешното лице на И зид тук. В тази част зидът е много разрушен от коренищата да дървото. З зид на сграда 12 е разкрит само малко в дълбочина до пет реда с цел да не се обрушва от атмосферните условия и денивелацията. Външното С лице на С зид не е оформено и разчистено добре, тъй като проучванията не са приключили.

От сграда 12 произхождат повечето находки, открити през сезон 2019 г. – 22 на брой. Открити са два каменни бруса, две бронзови монети – фолиси на Юстин (518 – 527) и на Юстиниан I (527 – 565), монети на Галиен (253 – 268) и Констанций II (337 – 361) и една датирана най-общо в IV в., желязна стрела, три ножчета, част от желязна фибула, два катинара, железно съдче, костена лъжичка, пришлен за вретено, бронзов пръстен, две тежести за рибарска мрежа, един железен сърп.

На този етап проучванията потвърждават данните за стратиграфията на обекта. Крепостта е изградена през втората половина на III в. и функционира до края на VI в. Застроена е върху връх, а не върху високо равнинно плато. Постепенно става постоянен център за обитаване, вследствие на ма-

совите варварски инвазии през късноримската епоха и Късната античност (нападения на готи, хуни, авари и др.). Населението от равнината в края на IV и през V – VI в. масово се крие и установява за постоянно горе в крепостта. Останките от гъсто разположените сгради във вътрешността на крепостта доказват, че тя има функции на укрепено селище.

Проучванията продължават.

BOROVETS ANCIENT FORTRESS NEAR PRAVETS

Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva

Summary

The studies of the Borovets Fortress, N from Razliv village, in 2019 are concentrated in the E sector (fig. 1). A smithing hearth for iron forging (6th c. AD) was found in grid squares C 4/12. It has an elongated horseshoe/rectangular plan, E – W oriented (fig. 2). It is made of hewn stones with mud and mortar bonding. Its inner walls are lined with up to 0.20 m thick layer of clay with mortar, fragments of crushed bricks, charcoals and slag (fig. 3). Partially unearthed is building 12. It has a rectangular plan (fig. 4), built of hewn and roughly worked stones with mud bonding. A layer of burnt remains was registered. A large number of fragments of household ceramics, animal bones, two whetstones, iron objects – hooks, wedges, nails, teeth of a carder, knives, arrowheads, two padlocks, a sickle, a ladle, a part of the fibula, a spindle whorl, a fishing net weights, five coins from the 3rd, 4th and the 6th c., a bronze ring, a spoon of bone. A N – S orientated wall was excavated, built on a terrace. It is built of stones, with mud and mortar bonding, founded on the rock (fig. 5). This wall is built on the W wall of buildings 11 and 12, i.e., it is later. Dating – the beginning of the 6th c. AD. Fragments of it were documented in S direction; probably the wall continued further N as well. Its purpose has not been clarified. So far, we believe that the wall was constructed for terracing and strengthening the steep terrain. The densely upbuilt interior of the fortress, the large number of household ceramics, coins, objects related to the everyday life of the inhabitants prove that the fort had the functions of a fortified settlement and confirm that it was built in the middle of the 3rd c, AD. The habitation continued in the 4th – 6th c. AD.

Tatyana Borisova, Museum of History – Pravets, 4 Todor Zhivkov Square, Pravets, tatqna_borisova@abv.bg
Mihaela Zaneva, Museum of History – Pravets, 4 Todor Zhivkov Square, mvz6@abv.bg

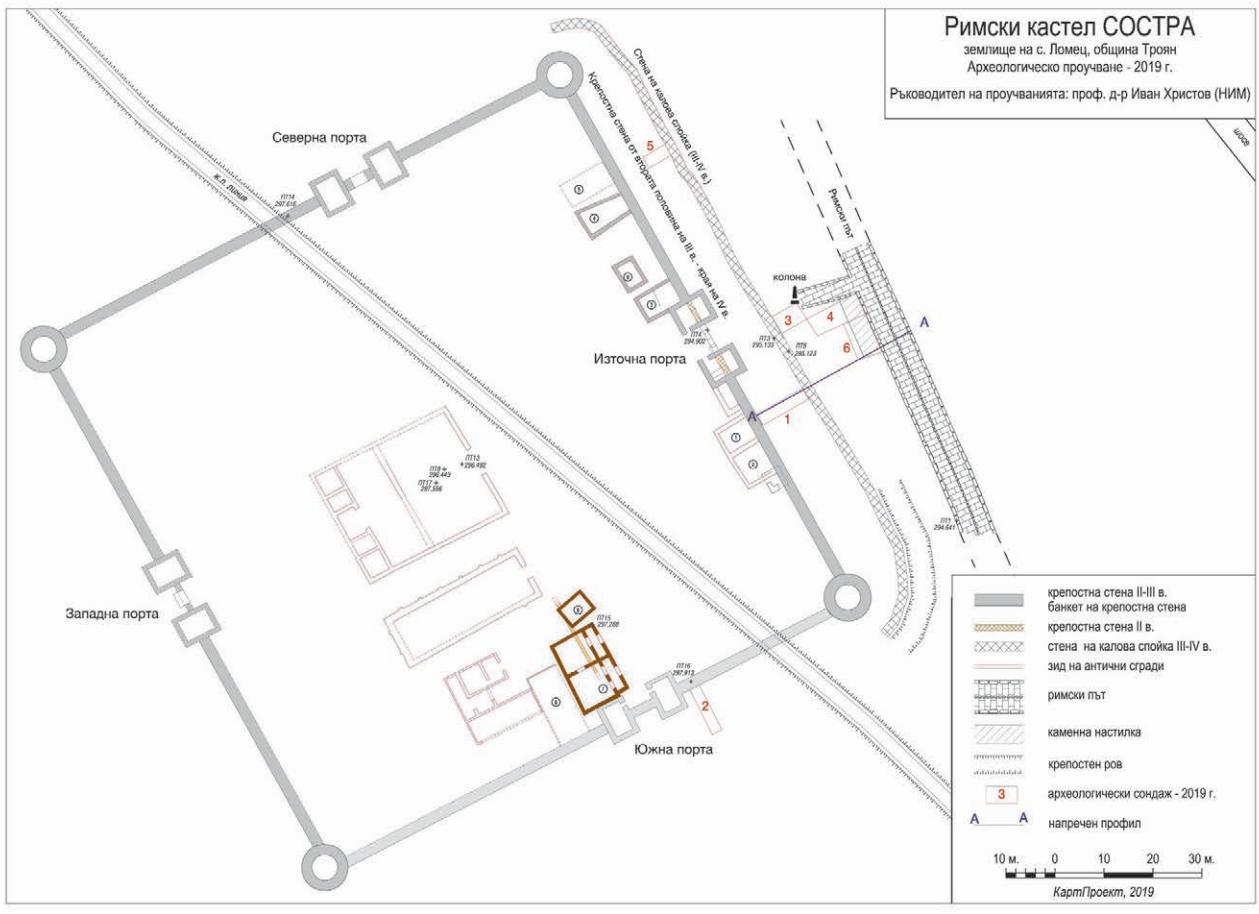

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КАСТЕЛИТЕ СОСТРА НА ПЪТЯ ЕСКУС – ФИЛИПОПОЛИС

Иван Христов

През 2010 г. при археологически разкопки в сектор III на укрепения военен лагер Состра, землище на с. Ломец, Троянско е открито трасето на предполагаема крепостна стена, изградена на калова спойка с широчина 1,90 м. Стената е открита на 10 метра източно пред крепостната стена на кастела от III в. (обр. 1).

Интерпретирана е като ранна, първа крепостна стена на лагера (Христов 2011, 6). Новооткритата стена е проследена чрез сондажи и пред югоизточния ъгъл на кастела, където описва дъга и се насочва на запад, пак на същото отстояние от известната. По трасето на стената не са открити кули. Непосредствено пред фронта ѝ в южния участък е засечен сондажно ров. Анализът на топографското ситуиране на останалите стени и фортификационни структури дават основание на С. Торбатов да заключи, че в случая става дума за започнат, но недовършен строеж, който е бил изоставен още в началната фаза на строителството, след трасирането на терена и полагането на основите на околоврътстния зид. Доколкото може да се съди по проучените останки, замисълът на предприетото строителство, според С. Торбатов, изглежда пределно ясен – увеличаване на защитената площ, като възможностите за разширение в източна посока са използвани до предел, предвид преминаващото тук трасе на военния път Ескус – Филипополис. Като възможна датировка на започване на строежа колегата посочва

Обр.1. План на кастела Состра и разположение на сондажите от 2019 г.

Fig. 1. Plan of castellum of Sostra and location of the trenches from 2019

самия край на II в., когато настанената тук Втора кохорта на Матиакците е преобразувана в по-голяма численост от 1000 души (Торбатов 2012,142). Възникналата дискусия в научната литература е повод през 2018 г. да се проведат геофизични проучвания на терена пред източната крепостна стена от края на III в., както и последвали археологически разкопки през юли 2019 г.

Проучванията имат за цел да се проследи трасето на въпросната стена на север и южно от южната порта на укреплението. В програмата на експедицията е заложено проучване на участъци, заключени между трасето на римски път от първата половина на III в., както и окончателно проучване на сграда № 7 до южната порта на крепостта, съгласно предписания на комисия на инспектората на Министерство на културата.

При проучването на т. нар. ранна стена са заложени три сондажа на обща площ 62 кв. м. Два са ситуирани през фронта на източната крепостна стена, издигната през втората половина на III в. и един южно от източната фланкираща кула на южната порта на кастела.

Особено показателни са резултатите в сондаж № 1. Сондажът обхваща пространството между т. нар. ранна стена и външното лице на източната стена от III в. (обр. 2). Ориентиран е изток – запад,с дължина 11 м и широчина 2,50 м. Горният пласт с дебелина 0,30 м в сондажа се състои от съвременни пътни натрупвания и деструкции от източната крепостна стена. Под него следва некомпрометиран пласт с тъмен цвят на пръстта. В средата на сондажа е оставен детайл от улична настилка – ходово ниво към главната порта на кастела, датирана с монети от III – края на IV в. Вътрешното лице на т. нар. ранната стена е вкопано в жълта пръст на дълбочина едва 0,40 – 0,50 м. Въпросният зид е вкопан високо над ходовото ниво от III – IV в. Открит е външният банкет на крепостната стена от III в. Той е засечен на дълбочина 0,80 м. от околния терен. Вкопан е в стерилен терен 0,50 м при издаване извън куртината 0,20 м (обр. 3).

При сондаж № 5 също липсват структури. Сондажът започва от вътрешното лице на стената на калова спойка и се простира западно в посока източното лице на стената от III в.

Сондаж № 2 е разположен също в зоната на геофизични проучвания от 2018 г. Той отстои на 1,80 източно от външното източно лице на източната фланкираща кула на южната порта на крепостта. Дължината му е 12 метра, а широчината – 2 м.

При сондаж № 2 не е отрито продължение на стената на калова спойка на запад след характерната чупка пред фронта на югоизточната кръгла кула. В сондажа след деструкциите от разрушената крепостна стена, изградена, както бе споменато, през втората половина на III в., следва глинест пласт който в дълбочина преминава в абсолютна стерилна среда.

При сондаж № 5, разположен на север от сондаж № 1, ситуацията е аналогична на тази в първия. Липсват структури в посока запад и бързо е достигнат стерилен терен, в който са вкопани основите на стената на калова спойка, този път обаче на дълбочина 0,60 м.

Като цяло може да се обобщи, че ситуацията от проучванията в първите два сондажа повтаря тази от разкопките проведени през 2010 и 2011 г.

Обр. 2. Детайл от сондаж № 1

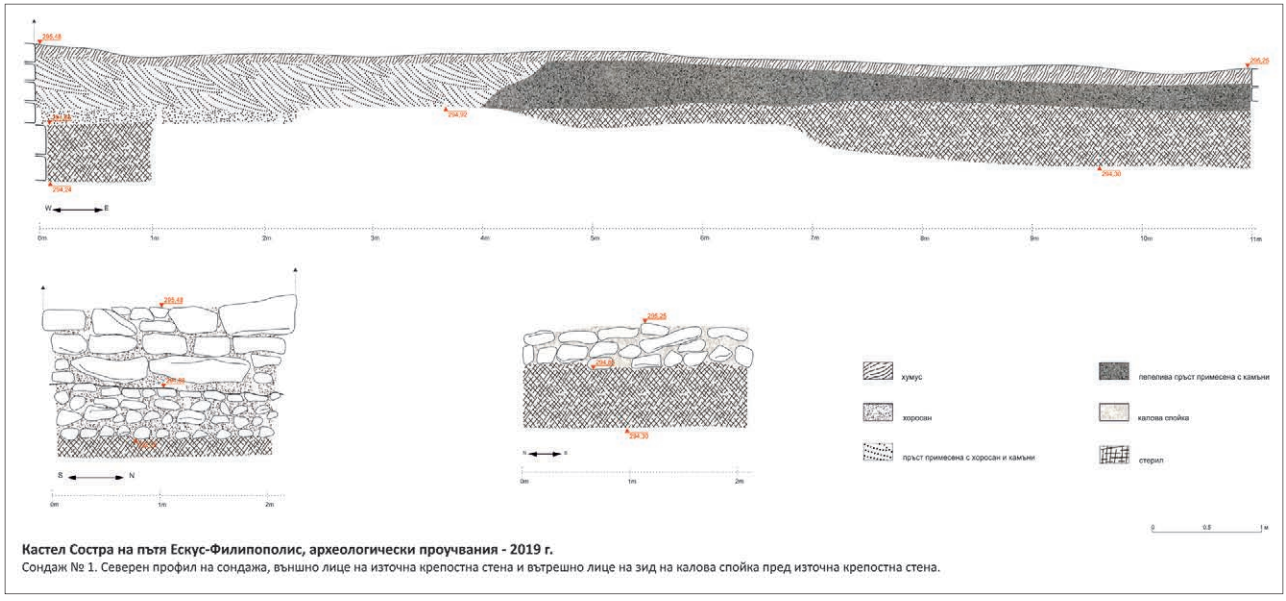
Fig. 2. Trial trench № 1, a detail

Така например при сондаж № 3, разположен източно от стената на калова спойка, е открито външно лице на стената, от която 0,80 м е суперструкция спрямо ходово ниво и ниво на проучен участък от римски път от първата половина на III в. Тук стената ляга върху малък участък от хоросаново бъркало, което е заснето през 2010 г., западно от сондаж № 3. Стратиграфската ситуация убедително доказва, че т. нар. ранна стена на калова спойка е построена след градежа на първата крепостна стена на хоросан – тоест след средата на II в.

При опита да се проследи трасето на север пред фронта на североизточната кръгла кула от кастела на считаната до този момент от мен ранна стена е достигнато продължение на зида на запад. Пред въпросната кръгла кула зидът на калова спойка преминава в почти права проекция на север, а впоследствие завива плавно на запад. Поради наличието на частни земеделски имоти и съвременен път, проучването на стената е възпрепятствано.

Като вариант за интерпретация на коментираната стена бих споделил хипотезата, че тя е изградена най-общо през втората половина на III в. с цел да терасира терена пред източната крепостна стена и създаде насочващи препятствия при подхода от трасето на римския път в направление югоизточна кръгла кула и франкиращи кули при главната източна порта на укреплениието.

Стената е била изградена само пред фронта на източната и северна стена на лагера и не бива да се интерпретира като крепостна в класическия смисъл на фортификационно съоръжение. Не е изключено тя да е играела и роля на укрепваща структура на обособената тераса пред кастела. Съдейки от стратиграфските ситуация във всички проучени сондажи от 2010 г. насетне, считам, че максималната суперструкция на стената е била не повече от 1 м. Плитката основа, вариращa от 0,30 м на юг и 0,60 м на север е доказателство, според мен, че изграждане на съоръжението не е било с

Обр. 3. Северен профил в сондаж № 1

Fig. 3. Northern cross-section in trench № 1

Обр. 4. План на цялостно проучената сграда № 7 до южната порта на кастела

Fig. 4. Plan of the completely investigated building № 7 at the southern gate of the castellum

фортификационен замисъл. Описаната ситуация е твърде рядка за България и заслужава да бъде доизяснена.

Както бе споменато, съгласно програмата на експедицията бе допроучена южната периферия на помещение D от сграда № 7, ситуирана зад южната порта на кастела (обр. 4). Премахнат е контролен профил с широчина 1,20 м. В него е отнет пласт от деструкции от западната фланкираща кула на южната порта и последващ дебел до 0,80 м пласт, състоящ се от пропаднал кирпичен зид от втория етаж на сградата. Над подовото ниво в югозападния ъгъл на постройката са открити керамична кана, монети от първата половина на III в., като и колективна находка от железни сечива (косер, кирки, мотика, длета, лимеж, катинари) и две сребърни гривни, две бронзови гривни и две сребърни обеци – всичките датирани в края на IV в.

Три сондажа източно от външното лице на стената на калова спойка и южно от мястото на откриване на милиарна колона от времето на император Филип Араб дават информация за обособяването на площадка – пътно разклонение от основния римски път, проучен на места пред фронта на източната крепостна стена на кастелите. В резултат на разкопките е разкрито продължение на пътното разклонение южно от местата на разкопки през 2016 г. На дължина 10 м от западния банкет на римския път е достигнато ниво от каменна настилка, върху която са открити монети от края на IV в., както и бронзова дръжка на кана със зооморфно и антропоморфно изображение.

При сондаж № 6 е документирана успоредна на главния път пътна настилка с подчертана осова линия в средата и бордюр от едни ред по-големи необработени речни камъни. Върху тази настилка са открити бронзова пластина от ризница и монети от първата половина на III – до края на IV в.

Разкопките са съобразени с предписанията на голям проект за консервация и социализаця на крайпътния комплекс Состра внесен за съгласуване в НИКИН и МК.

Литература

Христов 2011: И. Христов. Кастелът Состра на пътя Ескус – Филипополис. Строителни периоди в изграждането на укрепения лагер и неговото развитие от II доV век. – Известия на Националния исторически музей, 23, 2011, 60 – 81.

Торбатов 2012: С. Торбатов. Гарнизонът на Сексагинта Приста. – Известия на Регионален исторически музей – Русе, 15, 2012, 111 – 161.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF *SOSTRA CASTELLA* ON THE *OESCUS – PHILIPPOPOLIS* ROAD

Ivan Hristov

Summary

The research programme in 2019 included a survey of stretches along the Roman road from the first half of the 3rd c. AD, and completion of the excavations of building No. 7 at the southern gate of *Sostra* fort. Three trial trenches with a total area of 62 m^2 were set, aiming at the exploration of the so-called early wall (fig. 1).

As a result of the excavations, it could be hypothesized that the wall was built in the second half of the 3rd c. AD with the purpose of terracing the terrain in front of the eastern fortress wall and obstructing the approach from the Roman road to the southeast round tower and the towers flanking the main eastern gate of the fort.

The wall was built only along the front of the east and north walls of the fort and should not be interpreted as a proper defensive wall. It is possible that it also played role of a fortifying structure on the separate terrace in front of the *castellum* (fig. 2 – 3).

The research of the southern periphery of room D of building No. 7, located behind the south gate of the *castellum* (fig. 4), was completed. A destruction layer of the west flanking tower at the south gate was excavated, and a subsequent layer up to 0.80 m thick, consisting of a collapsed brick wall from the second floor of the building. A ceramic vessel of oinochoe type, coins from the first half of the 3rd c. AD, as well as a hoard of iron tools (a hand sickle, picks, hoe, chisels, a ploughshare, padlocks), two silver and two bronze bracelets, two silver earrings were discovered on the floor in the southwestern corner of the building – all dated to the end of the 4th c. AD.

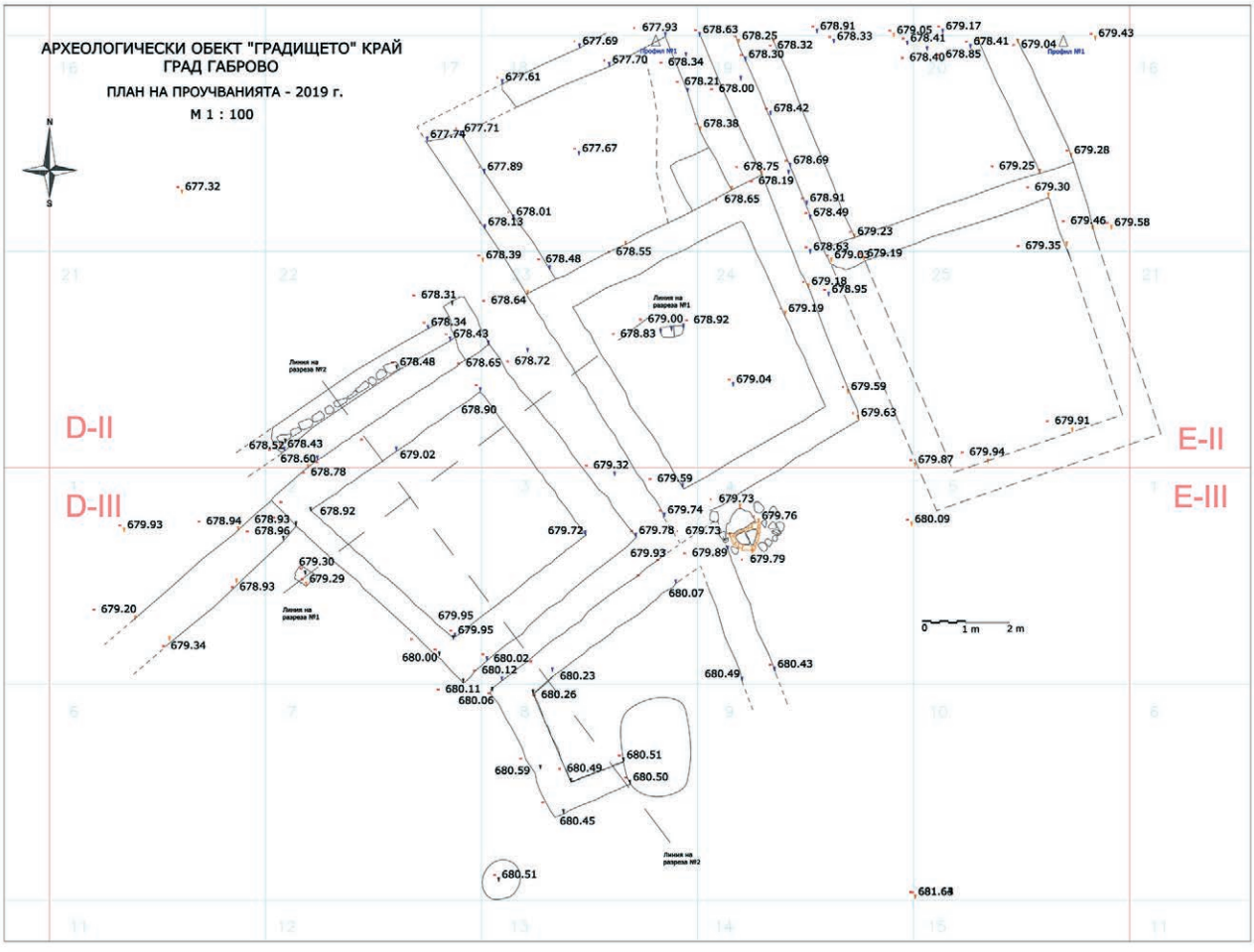
Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., Sofia, ivchristov70@abv.bg

№ 75. КЪСНОАНТИЧНА И РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕ, ГАБРОВО

Росина Костова, Казимир Попконстантинов, Росен Йосифов

Късноантичната и ранновизантийска крепост в м. Градище, гр. Габрово е разположена на скално възвишение на десния бряг на р. Янтра в склоновете на Габровско-Тетевенската верига на Предбалкана. Проучвана е чрез редовни археологически разкопки от 1975 до 1992 г. под ръководството на Ат. Милчев и К. Койчева. Разкрити са останки от укрепителни съоръжения, жилищни, стопански и производствени помещения, трикорабна базилика. Укрепената площ обхваща 24 дка. Укреплението се трансформира от чисто военен обект в цивилно селище от градски тип до средата на 40-те г. на V в., когато е превзето от хуните. Животът е възстановен във втората половина на V в., като последният период приключва с унищожаването на селището в края на VI – началото на VII в. (Койчева, Милчев 1978; Койчева 1999; Христов 2010).

През 2019 г. редовните археологически разкопки бяха подновени на 20 м североизточно от консервираните останки на трикорабната базилика. От 2017 г. в този сектор екипът проучва квартал, разположен по северния склон на възвишението (Попконстантинов и др. 2018; Попконстантинов и др. 2019) (обр. 1). С оглед на препоръките на експертната комисия на Министерство на културата, както и на малобройната работна ръка, основните задачи, които екипът си постави бяха: 1) цялостно проучване на сгради В и Г; 2) цялостно проучване на улиците между сгради Б и В, и В и Г.

Обр. 1. План на проучвания сектор североизточно от базиликата с помещения, разкрити през 2019 г.

Fig. 1. Plan of the excavated sector north-east of the basilica with the rooms unearthed in 2019

Работихме общо в девет квадрата (кв. DII-17, 18, 19, 20, 23, 24, 25; кв.D III-1, 3) с денивелация в северна посока.

През 2018 г. установихме, че първоначално обозначеното от нас „помещение Г“ е двуделно и по-скоро може да се определи като двуделна сграда. През настоящия сезон предприехме изчерпване на културния пласт и в двете помещения на сграда Г.

В южното помещение бе разчистен пласт от множество разноформатни камъни. В горната (южна) част на склона на дълбочина 0,20 – 0,40 м от кота 679.98 м достигнахме материковата лескова скала, но в северна посока културният пласт със сивокафяв цвят е с по-голяма дебелина. Той е наситен с дребно- и средноформатни камъни от деструкциите, корени, дребни фрагменти от животински кости, малко керамични фрагменти. Установихме вътрешното лице на западната основа, която е била положена върху леската без вкопаване, поради което с течение на времето камъните са разнесени. Върху ЮЗ част на източната основа попада съвременна бетонирана пейка, което затруднява по-нататъшното ѝ проучване. С металотърсач бяха открити железен връх на стрела, клин за подкова и монета (40 нумии, 512 – 538 г.).

Северното помещение не е разкрито напълно в северната си част, защото попада под съвременната пътека и склона. В него също бе разчистен пласт от разноформатни ломени камъни и тъмнокафява пръст, който е най-значителен в северната периферия на помещението заради вторичния пласт, положен за нивелиране на черния път в посока И – З. Сравнително добре е запазена източната основа на помещението. Дебелината ѝ е 0,75 – 0,80 м. Градежът е двулицев – големи и средно големи камъни с пълнеж между тях от малки камъни. Запазени са до два реда от градежа (0,18 м), долният ред е положен в културен пласт, в който има дребни камъни и тухлени петна и е с дебелина 0,26

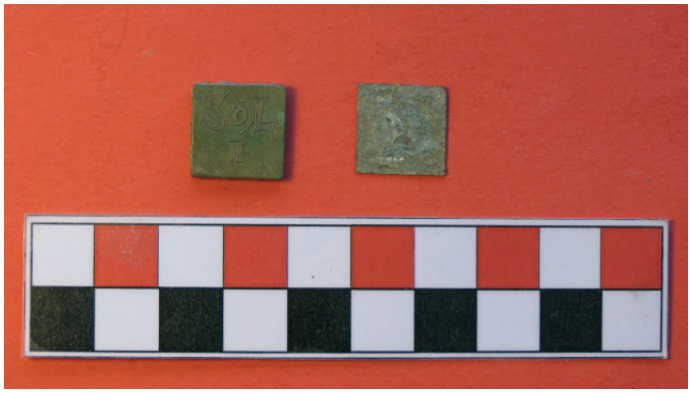
Обр. 2. Сграда Г и улицата между сгради В и Г, поглед от северозапад

Fig. 2. Building Г and the street-passage between buildings B and Г, view from north-west

Обр. 3. Сграда В, югоизточен ъгъл и южна стена на северното помещение, поглед от север

Fig. 3. Building B, south-east corner and the south wall of the north room, view from north

Обр. 4. Екзагия за два солида, бронз, отлепен реверс

Fig. 4. Coin weight of two solidi, bronze, detached reverse

м. Проследената дължина (от юг на север) е 3,0 м. Южната основа е доста обрушена. Западната основа е много добре запазена и е с описания двулицев градеж. Запазени са поне три реда от градежа (височина в южната част – 0,60 м). Фундирането също е в културния пласт, в който се наблюдават тухлени фрагменти и дребни камъни. В източния профил на стената, особено в ЮЗ ъгъл, където е най-високата част на запазения участък, се вижда, че културният пласт (0,30 м) лежи върху жълтия материков пласт (обр. 2).

В южното помещение на сграда В, на дълбочина от 0,40 – 0,50 м до 1,20 м от кота 681,63 м, след разчистване на сивокафяв пласт, наситен със средно- и дребноформатни грубо обработени камъни и фрагменти от тухли, достигаме до жълтокафяв стерилен пласт (обр. 3). Освен малко фрагменти кухненска керамика и животински кости бе открито и столче от стъклена чашка. В северното помещение на сградата бе снет тъмнокафяв пласт, наситен с жълти прослойки и отделни тухлени петна и деструкции. В него бяха открити множество костни останки, фрагменти тъмносива тънкостенна кухненска керамика, както и значителен брой метални находки, сред които юзда, шило, секач, писало, ножче, бронзова тока и една бронзова екзагия с гравиран двуредов надпис „SOL II“ (обр. 4). На дълбочина 1,0 – 1,10 м от кота 678,31 м достигнахме материковата скала. В ЮИ ъгъл на помещението се очерта укрепващо съоръжение (пилон?) (1,40 м И – З х 1,30 м С – Ю). Градежът е от средно големи и дребни камъни на глинена спойка. Добре се очертава фугата между него и западното лице на западната основа на помещението.

На дълбочина 0,60 – 0,70 м от кота 678,31 разкрихме почти изцяло западната стена на сграда В в СЗ посока. Последният участък от стената е добре запазен с ширина 0,70 м, дължина 3,40 м и височина 0,25 м. От изток под насипа за черния път открихме и западното лице на източната основа, очертавайки нейната ширина от 0,80 м. В културния пласт (сивокафява пръст с жълти и бели конкреции) достигнахме на дълбочина 0,60 м северната основа на сграда В (дължина 4,0 м, ширина 0,65 м, височина 0,30 м). Така бяха установени размерите на северното помещение (вътрешни размери: И – З – 3,70 м, С – Ю – 3,20 м) и на цялата двуделна сграда (външни размери: И – З – 5,20 м, С – Ю – 8,0 м).

В южната част на улицата между сгради Б и В бяха разчистени дребно- и среднoформатни камъни в културен слой с тъмнокафяв цвят с фрагменти керамика, включително от малка амфора с червен цвят, множество шлаки, животински кости, железен стилус и половин медна монета (неопределена, 383 – 491). На дълбочина 0,10 м от кота 678,31 м достигнахме материковата скала (обр. 5).

Предприехме изчерпване на културния пласт в уличката между западната основа на сграда Г и източната основа на сграда В. В северната част на уличката бе разчистен сивокафяв пласт с рушевини (дебелина 0,10 – 0,20 м). В него има разнообразни находки (керамични фрагменти, животински кости, шлака). Тук в хоризонталната стратиграфия на терена попаднахме на петно с горели останки (дължина 2,20 м в северна посока), на повърхността му се намират няколко по-големи камъка. Вероятно е резултат от рухнали при пожар части от дървена конструкция или кирпич. С металотърсач бяха открити шест бронзови монети (неопределени, 383 – 491; Лъв I, 457 – 474) и медна апликация.

Уличката следва значителна денивелация (около 0,90 м) от юг на север. Вероятно това е причината западното лице на западната основа на сграда Г да бъде фундирано по следния начин: на 0,80 м от ЮЗ ъгъл в северна посока е запазен един ред от градежа, който е положен в тънък (до 0,10 м) културен пласт, под който е леската. След това на 2,0 м дължина е фундирана с два – три реда средно големи камъни, които са положени в сиво-черен пласт с парчета от тухли с дебелина около 0,30 м. След това до края на проучения участък в северна посока (2,05 м) отново първият ред от градежа е положен върху почти върху леската.

Премахнахме две сплетени дървета, разположени на пресечката на СИ ъгъл на кв. DIII-1 и ЮЗ ъгъл на кв. D II-21, които не позволяваха да се разкрие напълно северна основа на сграда Б. В резултат на това успяхме да разкрием и 6,0 м от западния край на подпорната стена (или стъпало), която се намира северно от тази основа. Разстоянието между двете е 0,65 – 0,75 м. Запазени са два реда от градежа на подпорната стена, като първият ред е положен в глинестия пласт. В културния пласт бяха открити множество ке-

рамични фрагменти и животински кости, както и находки от стъкло, като столчета, стена с дръжка и устие от стъклени съдове и прозоречно стъкло.

В заключение могат да се направят интересни наблюдения върху очертаващия се квартал северно от базиликата. Досега са разкрити изцяло две двуделни сгради (В и Г) и по едно помещение от още две сгради (А и Б). Двете двуделни сгради са ориентирани по оста Ю – С. Изграждането им следва денивелацията на терена от юг на север, като южните помещения на двете сгради са фундирани плитко почти върху материковата жълта скала, докато северните помещения попадат в по-дебел културен пласт. Възможно е преди строителството теренът в северната периферия на тази тераса да е бил изравняван с насип от други сектори на укрепеното селище, в които е имало по-ранни постройки. Концентрацията на монети от IV – V в. (5 бр.) с ниски номинали именно в този пласт в северната част на улицата между двете сгради подкрепя подобно предположение. Ако се съди по керамичните фрагменти и находките от културния пласт в помещенията, сградите вероятно са построени в периода V – VI в. От находките (47 инвентарни номера) внимание заслужава бронзовата екзагия, която свидетелства за контрол върху теглата на монетите в селището, осъществяван от държавен служител.

Обр. 5. Улицата между сгради В и Б, поглед от североизток

Fig. 5. Street-passage between buildings B and Б, view from north-east

Литература

Койчева 1999: К. Койчева. Нови данни за укрепителната система в Стара планина. – Археология, 1999, 3 – 4, 77 – 84.

Койчева, Милчев 1978: К. Койчева, Ат. Милчев. Ранновизантийска базилика в м. Градище при гр. Габрово – Археология, 1978, 4, 25 – 32.

Христов 2010: М. Христов. За хронологията на Габровското градище. – Археология, 2010, 3 – 4, 106 – 112.

Попконстантинов и др. 2018: К. Попконстантинов, Р. Костова, Р. Йосифов. Късноантична крепост в м. Градище, Габрово – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 327 – 331.

Попконстантинов и др. 2019: К. Попконстантинов, Р. Костова, Р. Йосифов. Късноантична крепост в м. Градище, Габрово – Археологически открития и разкопкки през 2018 г. София, 2019, 344 – 347.

LATE ANTIQUE AND EARLY BYZANTINE FORTRESS AT GRADISHTE LOCALITY, NEAR GABROVO

Rossina Kostova, Kazimir Popkonstantinov, Rossen Yosifov

Summary

The late antique and early Byzantine fortress at the locality of Gradishte near Gabrovo is situated on a rocky height on the right riverside of Yantra, in the downhills of Gabrovo-Teteven section of the Balkan foreland. The site has been regularly excavated in the late 20th c. The overall walled area is 2.4 ha. The fortress survived a transformation from

a military site into a civil settlement of an urban-type until the middle of the 5th c. AD, when it was seized by the Huns. The life was renewed, yet the settlement was devastated at the end of the 6th – the beginning of the 7th c. AD.

In 2019, the the work was focused on the area NE of the basilica, where an unexplored living quarter has been attested in the last two campaigns (fig. 1). It consist of bipartite buildings. The two rooms of building Г have been completely excavated. The walls were made of quarry stones and clay bonding. A coin (AD 512 – 538) was found in the south room. The foundation of the west wall of the north room was laid down in a cultural layer (fig. 2). In the south room of building B, a destruction layer with stones and brick fragments was cleared and the natural sterile ground was reached to a depth of 1,20 m (fig. 3). In the south room of building B a bronze weight of 2 *solidi* was found (fig. 4). Various artifacts (ceramic sherds, animal bones, slag) were found in the street-passage between buildings B and Б. Five coins (4th – 5th c.) were found in the street-passage between buildings B and Г. These coin finds as well as the stratigraphy of the sector indicates that before the construction of the buildings in the 5th – 6th c. the north periphery of the terrace was leveled with destructions from other parts of the fortress built up earlier.

Rossina Kostova, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo, korina68bg@yahoo.com
Kazimir Popkonstantinov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo, popkonstantinov@yahoo.com
Rossen Yosifov, Regional History Museum - Gabrovo, 10 Nikolaevska Str., Gabrovo, museum_gabrovo@abv.bg

№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“ КРАЙ ПОПОВО

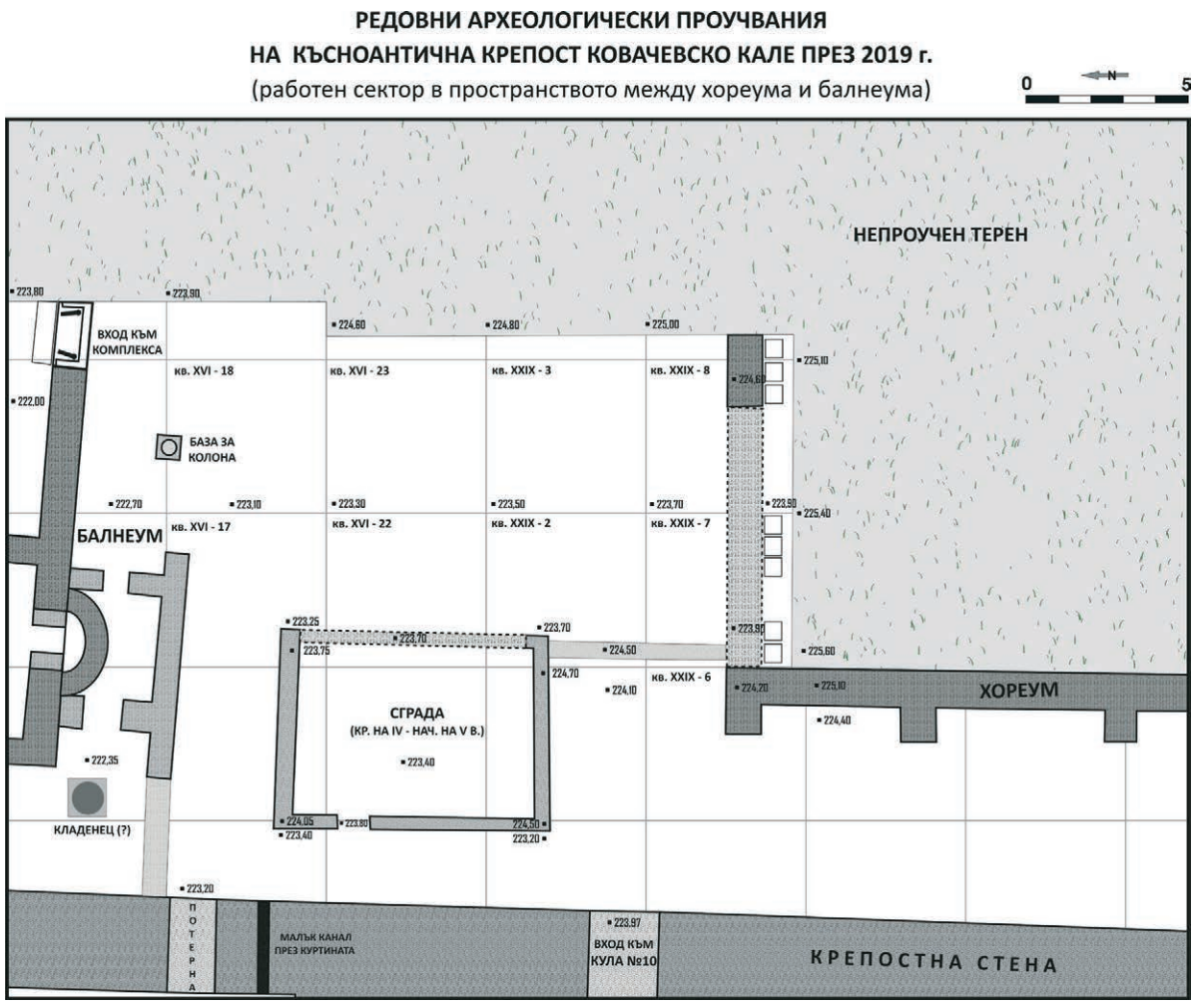
Олег Александров

Обектът се намира на 6 км западно от гр. Попово и на 4 км източно от с. Ковачевец, непосредствено край главния път Бяла – Попово. Основна цел на археологическото проучване през 2019 г. бе продължаване разкопките във вътрешността на крепостта. Теренната работа се проведе в периода от 1 юли до 30 септември 2019 г. с помощта на 10 работника, ръководени от научен екип от двама души.

Археологическите разкопки се извършиха южно и източно от разкрития през 2017 – 2018 г. балнеум. В южна посока (обр. 1) работата бе съсредоточена в пространството, ограничено от туристическата пътека (от изток и юг) и проучени в предходни археологически сезони площи (от север и запад). Очертаният сектор изцяло попада в следните квадрати от постоянната план-квадратна мрежа на обекта: XVI – 22, 23 и XXIX – 2, 3, 7, 8 или общо 150 кв. м при дебелина на културния пласт от почти 2 м (обр. 1). В източна посока (обр. 3) се работи в редица от пет работни квадрата: III – 19, 24 и XVI – 4, 9, 14, разположени в посока север – юг, ограничени от проучванията през 2017 – 2018 г. (от запад) и туристическата пътека (от изток). Разположените в южната част на сектора квадрати не бяха проучени изцяло, заради покриващата ги частично дървена пътека. Така общата проучена площ от източната страна на балнеума достигна 100 кв. м при дебелина на културния пласт от 1,80 м.

В хода на проучванията се установи, че пространството между балнеума и разположения южно от него хореум първоначално е било незастроено. По този начин се е оформил малък площад/или много широка улица (разстоянието между балнеума и хореума е 18 м), служещ за връзка с via sagularis и едновременно обслужващ входа на кула № 10, малка потерна (с ширина 1,60 м), разположена на 12,20 м северно от входа на кулата, северната страна на хореума и южната на балнеума. Настилката на улицата е обикновен калдъръм, камъчетата за който са получени от каменни отломъци, получени при оформяне на блоковете за строежа на крепостната стена и съседните сгради. Настилката е положена направо върху стерилната глина. В края на IV – началото на V в. на все още празното място е построена масивна постройка на калова спойка с обща площ от около 60 кв. м (обр. 2). Скоро след това са направени допълнителни прегради на пространството между сградата и хореума, а източно от нея са изградени полувкопани паянтови постройки от нетрайни материали. Въпросните структури са опожарени в средата на V в. по време на хунските нашествия.

В най-южната си част работният сектор засяга площта на хореума. Имайки предвид, че през 2016 г. северозападният ъгъл на зърнохранилището бе проучен единствено в субструкция, не се оч-

Обр. 1. План на работния сектор между балнеума и хореума

Fig. 1. Plan of the excavated area between the balneum and the horreum.

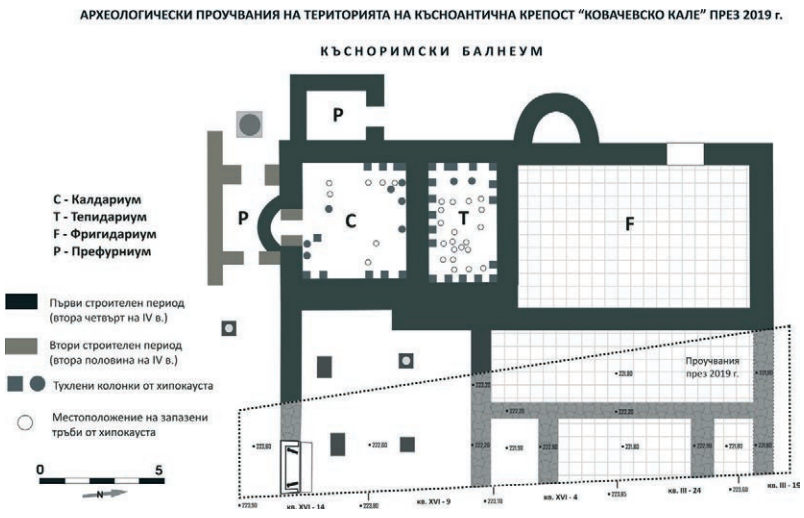
акваше регистрирането на части от северния му зид над нивото на терена, поради цялостното му демонтиране през XX в. с цел преизползване годния за вторична употреба строителен материал. Изненадващо малка част от зида се оказа запазена, съхранена във височина до 1 м. От вътрешната страна на хореума се регистрираха на място няколко бипедални тухли от неговия под. Над тях са деструкциите от покривната конструкция, върху които се откриват следи от обитаване в последна четвърт на IV – средата на V в. Западният от двата надлъжни зида е изцяло демонтиран в ново време, като траншеята постепенно се е запълнила с пръст и малки камъчета.

С голямо значение са разкритията на изток от балнеума.

Обр. 2. Проучената площ между балнеума и хореума (поглед от север)

Fig. 2. The excavated area between the balneum and the horreum (view from north)

Обр. 3. План на работния сектор на балнеума

Fig. 3. Plan of the excavated area of the balneum

Обр. 4. Проучената площ на изток от балнеума (поглед от юг)

Fig. 4. The excavated area eastern of the balneum (view from south)

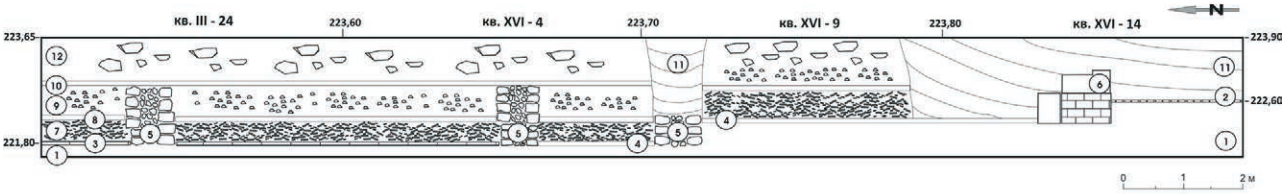
Предположенията ни бяха, че на това място съществува определена инфраструктура, свързана с функционирането на баните (открит двор, складове или друго). През изминалия археологически сезон тук бяха регистрирани верижни помещения, разположени източно от фригидариума (обр. 4). Най-голямото е с дължина 12 м (север – юг) и ширина 2,9 м (изток – запад), а останалите са все още с неясни размери, тъй като навлизат в непроучената на изток площ. Всички са с добре запазена подова настилка с червени тухли (за разлика от фригидариума, който е покрит с тухли с жълт цвят). Източно от калдариума (южно от частично проучените верижни помещения) се попадна на още два запазени на място каменни блока, върху които някога са стояли бази за колони, поддържащи покрив на предполагаем масивен портик (на същото място през 2017 г. бе открита относително добре запазена база от варовик). Покривната конструкция над портика, разположен от изток на калдариума, както и на помещенията на изток от фригидариума, е рухнала при пожар, оставяйки дебел (до 0,50 м) пласт от горели греди и керемиди, под който се откриха монети от втора четвърт на V в., категорично свързващи разрушаването на сградата с хунските нашествия в средата на века (обр. 5).

Особено важно откритие в сектора е констатирането на широк вход (с ширина от 1,78 м) от южната страна на въпросните структури, свързващ сградата с широката улица от юг. На този етап се оформи работната хипотеза, че балнеумът е само част от много по-голям комплекс. С голяма вероятност въпросният комплекс е ограничен от запад и север от *via sagularis*, от юг – разкритото широко пространство (*decumanus*?) между хореума и балнеума (водещо на запад директно към малката потерна в куртината, северно от кула № 10), а от изток с голяма доза увереност може да се предположи, че е ограничен от улица с посока север – юг (*cardo*?), водеща началото си от входа на кула № 3, минаваща непосредствено от изток на комплекса с балнеума, пресичаща декумануса и продължаваща в южна посока, също така непосредствено на изток от хореума, и достигаща главната улица в крепостта, свързваща западната и източната порти. Потвърждаването на въпросната хипотеза може да се случи единствено след продължаване на археологическите проучвания на изток от работния сектор. Само по този начин ще бъдат изяснени мащабите, функцията и хронологията на разкритите през 2019 г. помещения.

През изминалия археологически сезон бе направен опит да бъде изяснен въпросът със снабдяването на балнеума с вода. По тази причина бяха извършени два сондажа. Единият имаше за задача да установи дали запазеният непосредствено до югозападния външен ъгъл на балнеума голям чет-

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ "КОВАЧЕВСКО КАЛЕ" ПРЕЗ 2019 г.

Стратиграфски разрез с посока север-юг, източно от балнеума
(кв. III - 24, XVI - 4, 9, 14)

1. Стерилна глина; 2. Трасе на античната калдъръмена улица (*decumanus*), минаваща южно от термите (втора четвърт на IV в.); 3. Подово ниво на помещенията (източно от фригидариума), настлано с тухли с червен цвят; 4. Подово ниво от трамбована глина; 5. Силно разрушени зидове (споени с жълтеникав хоросан), затварящи верижни помещения на изток от балнеума; 6. Вход към комплеса; 7. Дебел пласт (до 0,50 м) деструкции (със следи от силен пожар) от покрива на помещенията (затрупва монети от втора четвърт на V в.); 8. Хоросан от пълнежа на стените; 9. Сивкаво-кафяв пласт с дребни камъни и хоросан, без строителна и битова керамика; 10. Пепеляво ниво с бучки въглени (съвпада с нивото на демонтираните с цел преизползване на строителния материал зидове); 11. Траншеи и ями за вадене на камък, постепенно запълнени с дребни камъчета и пръст. 12. Пласт, наситен със средни по размер камъни (останали след изземването на годния за повторна употреба строителен материал от зидовете на сградата и от намиращата се в близост крепостна стена), съвременни материали и отложен хумус.

Обр. 5. Стратиграфски разрез с посока север – юг, източно от балнеума

Fig. 5. Stratigraphic cross-section (north – south) of the excavated area east of the balneum

вътрит каменен блок (с размери 0,90/1,00 м), с широк кръгъл отвор в него, е горната част на кладенец или нещо повече – отвор на цистерна. Извършеният отвътре сондаж с дълбочина от 1,50 м не успя да докаже нито едното, нито другото твърдение: по всичко изглежда каменният блок е изместен и под него не бяха установени стени на вертикална шахта или цистерна. Пълнежът съдържаше няколко монети, най-късните от които се отнасят към първата половина на V в.

Другият сондаж (с размери 4 × 1,50 м) бе извършен извън западната крепостна стена, непосредствено пред добре личащата на място, макар и зазидана отвътре, потерна (широка 1,60 м), ситуирана северно от кула № 10 (потерната отстои на 12,20 м от входа към кулата). Точно в тази част на крепостта К. Шкорпил е видял керамичен водопровод, който се спуска от близкото възвишение и навлиза в крепостната стена. Надявахме се да попаднем именно на този водопровод (или останки от него), още повече, че само на 2,0 м южно от въпросната потерна, от вътрешната страна на крепостната стена, все още е запазен отвор на канал с размери 0,45/0,35 м, достатъчни за преминаването през него на водопровод, който по гравитачен път да отведе водата до намиращите се малко по-ниско балнеум и евентуална цистерна за съхранение на вода. Чрез сондажа успяхме да маркираме от външната страна на крепостната стена, както мястото на потерната, така също и отвора за канала, който беше разчистен през цялата дебелина на куртината от 3,20 м. За съжаление никакви фрагменти от тръби не бяха идентифицирани, с което хипотезата, че именно оттук е преминавал въпросният водопровод засега не се потвърждава. Интересно наблюдение в този сондаж бе регистрирането на ходовото ниво от времето на първите десетилетия на функциониране на крепостта (втора четвърт на IV в.), което бе наситено с горели монети на Констанций II (сечени в периода 347 – 361 г.).

Находките от изминалите археологически проучвания са предимно с битов контекст (хромели, прешлени за вретено, железни ножчета, железни ключета, керамични лампи, пръстени, фибули и др.) и относително голямо количество монети (150 бр., отсечени в периода от началото на IV в. до средата на V в.). При разкопките на изток от балнеума се попадна на няколко, макар и силно фрагментирани, варовикови архитектурни детайли: колони, бази за колони, волути от капители и части от йонийска кима. В същия сектор бе открит и фрагмент от латински надпис със запазени три реда с по пет – шест букви. Надписът е добре оформен и вероятно е бил с официален характер.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN FORTRESS KOVACHEVSKO KALE, NEAR POPOVO

Oleg Alexandrov

Summary

The archaeological survey was conducted south (fig. 1) and east (fig. 3) of the *balneum*, excavated in 2017 – 2018. In the course of the field work, it was discovered that the area between the *balneum* and the *horreum* was initially not built up, forming a small square or a very large street (the distance between the *balneum* and the *horreum* is 18 m). At the end of the 4th – beginning of the 5th c. AD, a massive structure with a total area of about 60 m², built of mud-bonded stones was erected there. The investigation of this sector was completed, reaching the northern wall of the *horreum*. A considerable part of this wall was found to be dismantled, but a small section (3 m long) was preserved to a 1 m in height (fig. 2).

The discoveries east of the *balneum* are of greater importance (fig. 3). During the 2019 archaeological season, chain arranged rooms were found there, largest of which was 12 m long (north – south) and 2.90 m wide (east – west), while the dimensions of the other rooms are still not certain. All of them have well-preserved red brick flooring (fig. 4). The roof structure collapsed in a fire, forming a thick layer of burnt beams and roof tiles, beneath which coins from the second quarter of the 5th c. AD were found, allowing us to date the destruction of the building in the middle of the century when the Huns invasion terminated the occupation of this area (fig. 5). A particularly important discovery in the sector is the presence of a wide entrance at the south side of the above-mentioned structures, connecting the building to the large street to the south.

Oleg Alexandrov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg

№ 77. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ *PALMATAE* В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩ. ТЕРВЕЛ

Казимир Попконстантинов, Боян Тотев, Добри Добрев

Крепостта е разположена върху скалист полуостров, ограничен от изток от Суха река, а от север и юг – от два странични дола, вливащи се в нея. В съвременната научна литература укрепеното селище се идентифицира с Palmat(ae) в Proc. De aed. IV, 6, 32 –33 (Бобчева 1974, 52 – 53; Torbatov 2000, 59 – 62). През 2013 г. по проект на ВТУ и НАИМ при БАН – София, финансиран от ФНИ, бяха снети GPS координати на основни елементи от крепостта и бе извършено геофизично проучване в западната и югоизточната част на обекта (Костова и др. 2014). Бе създадена план-квадратна мрежа в ЮИ сектор, където геофизичното проучване регистрира голяма сграда, ориентирана З – И. От 2016 г. настоящият екип проучва тази сграда, която се оказа едонапсидна трикорабна базилика с размери 55 × 30 м (Попконстантинов и др. 2017; Попконстантинов и др. 2018; Попконстантинов и др. 2019) (обр. 1).

Обр. 1. Епископската базилика в ранновизантийския Palmat(ae) (дрон М. Чернева)

Fig. 1. Plan of the excavated remains of the episcopal basilica in Palmat(ae)

През 2019 г. бе проучена площ от около 500 кв. м. Работихме с 12 души

в работна план-квадратна мрежа (квадранти 25 × 25 м и квадрати 5 × 5 м).

Основните задачи, които екипът си постави, бяха:

- Цялостно проучване на атриума на базиликата, чието разкриване започна в края на миналия сезон;

- Проучване на екзонартекса на базиликата.

Така работата ни бе съсредоточена в кв. F XIII-18; 19; 23; 24; F XIV-4; 5; 9; 10, където попадат екзонартексът и атриумът на базиликата.

Разкрихме западната стена на атриума, която в някои сектори е запазена в два реда от суперструкцията. Открояват се следите от първия ред тухли от *opus mixtum*. Стената е с дебелина 1,10 м и дължина 21 м (обр. 2). Установихме наличието на три входа по протежението на стената. На 1,20 м от югозападния ъгъл на атриума открихме северния вход с ширина 1,80 м. Насипът над запазената част от входа е от фрагментирани тухли, хоросанови фуги, дребни камъни и фрагменти от битова керамика. Южната му страница е запазена в два каменни реда от суперструкцията. Той е зазидан след разрушаването на базиликата, като стената става част от помещение с жилищен характер. Зазиданата част е запазена в три непълни реда, спойката е от калов разтвор.

В кв. F XIII-23 попаднахме на централния вход на западната стена на атриума и, респективно, към екзонартекса, нартекса и централния вход на наоса. Южната страница на централния вход е добре съхранена. Дебелината на стената е 0,90 м. В насипа се откриват фрагменти от битова и строителна керамика.

При разчистване на пласта, на границата между кв. F XIV-4 и 9 бе разкрита северната страница на южния вход на западната стена на атриума. Пластът е изпълнен с клиновидно оформени камъни от стената, които явно са спомагали

Обр. 2. Западна стена на атриума и западен портик, поглед от изток

Fig. 2. West wall of the atrium and west portico, view from east

Обр. 3. Колони и кемпферов капител от западния портик

Fig. 3. Columns and impost capital from the west portico

Обр. 4. Южен портик на атриума, поглед от североизток

Fig. 4. South portico of the atrium, view from northeast

за здравината на пълнежа. В този сектор стената е сравнително добре запазена.

В кв. F XIV-3, 4 на дълбочина 0,60 – 0,80 м снехме пласт, наситен с фрагменти от тухли, керемиди, керамични съдове от V – VI в., дребни камъни от емплектона и хоросанови фуги. От източната страна на западната стената на тази дълбочина в профила се установи подовото ниво на атриума – горял пласт с червеникав оттенък, а под него – чернозем. На дълбочина 1 м открихме бронзова монета, плътно до основата, в рохката пръст, което подсказва, че тук е имало жилище, изградено след разрушаването на базиликата. Свидетелство за това е отухлен пласт, примесен с пепел и „пясък" в северната част на квадрата. Това вероятно са следи от пещ. Изобщо в този сектор пластът е със сивопепелив цвят, в който се откриват части от овъглени греди.

В източната част кв. F XIII-24 открихме добре запазена колона от варовик (дължина 0,77 м; диаметър в горната част 0,40 м, а в долната – 0,44 м). В горната и долната част в центъра има добре оформени кръгли дупки за клинове, които свързват сегментите. Размерите на новооткритата колона показва, че тя е част от двусъставна колона. На дълбочина 0,80 м открихме втора, цялостно запазена варовикова колона (дължина 0,90 м; диаметър 0,40 м в горната и долната част), в която също има отвори за клинове. Общата дължина двете колони са 1,67 м. Около колоните се откриват камъни от рухването на западната стена на атриума, която се намира на разстояние 4,10 м от колоните. Двете колони са в една ос с централния вход към атриума. На 0,20 м югозападно от първата колона бе разкрита варовикова база *in situ* с диаметър 0,50 м. Отворът за втъкване на клина е 5 см. В северната част на квадрата на разстояние 2,90 м от тази база открихме втора база със същите размери и отвор с диаметър 5 см. Разстоянието между плинтите на двете бази е 2,30 м. Очевидно върху двете бази са били поставени описаните по-горе варовикови колони, които са оформяли портик в една ос с централния вход към атриума. Недалеч от втората колона бяха открити два фрагмента от варовиков кемпферов капител – украсата е от волути, полупалмети, релефно оформен кръст, раменете с уширени краища (обр. 3). Южно от колоната с дължина 0,77 м в профила са запазени пет слепени тухли, които са най-вероятно от рухналата арка над западния портик.

Нападалите камъни около базите и колоните са с добре обработени лица, явно от стените на атриума. След вдигането им от насипа се очерта и стилобата (дебелина 0,90 м), върху който стъпват базите, поставени върху правоъгълно оформени постаменти. Стилобатът за колонадата бе проследен в южна посока (обр. 4). На разстояние 3,60 м от южната база той продължава в източна посока. Тук при сключването на ъгъла е оформен стълб с размери 1,60 × 0,80 м, колкото е дебелината на стилобата.

На 1,60 м от югозападния ъгъл се очерта вход с размери 1,60 м, като вместо колона тук е изграден тухлен стълб с ширина 1,0 м. След него следва вход с ширина 1,75 м, фланкиран от изток от база, чиято плинта е леко отчупена в югоизточния ъгъл. В източна посока е от нея е оформен вход с ширина 1,60 м. Тук вместо очакваната база обаче разкрихме част от западното и южното рамо на кръстовиден тухлен пиластър (дебелина 1,20 м), който оформя входа (ширина 1,50 м) от атриума през екзонартекса към южния кораб на базиликата. Така се оформя южният портик към вътрешния двор на атриума.

В кв. F XIII-19, 20 предприехме снемане на пласт за установяване на оформлението на северната страна на вътрешния двор на атриума. Тук бе разкрита каменна основа с калова спойка от жилище, а северно от нея – варовикова колона, силно повредена от опожаряването на жилището. Колоната е с височина 0,90 м и е останала на място върху варовиковата база. Явно тя е използвана при изграждането на източната част на жилището. Стената на жилището продължава северно от колоната, като установяваме, че е силно отухлена от пожар. В горелия пласт открихме бронзова монета, също доста повредена от огъня. Върху опакото се вижда буквата К (20 нумии).

След демонтирането на стената на късното жилище попаднахме на северната основа на северния портик към вътрешния двор на атриума. Въпреки пораженията върху него от късните градежи, успяхме да установим неговото оформление, което е различно от западния и южния портици. Тук за разлика от южния портик след северозападния ъгъл на разстояние от 1,60 м също е оформен вход с ширина 1,60 м, но вместо стълб, както е при южния портик, имаме база със запазена върху нея колона с височина 0,90 м. Така установяваме едно разнообразие и рядко срещано у нас оформление на портиците към вътрешния двор, който е бил настлан каменни плочи.

В заключение можем да отбележим, че в епископската базилика в Паламате имаме една рядко срещана планова схема на атриума, който е в една ос с базиликата, оформен засега с три портици.

Литература

Костова и др. 2014: Р. Костова, О. Александров, А. Аладжов. Теренни издирвания в басейна на р. Суха река. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 611 – 614.

Попконстантинов и др. 2018: К. Попконстантинов, Б. Тотев, Д. Добрев. Късноантична крепост *Palmatae* в м. Калето, с. Оногур, община Тервел. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 333 – 337.

Попконстантинов и др. 2019: К. Попконстантинов, Б. Тотев, Д. Добрев. Късноантична крепост *Palmatae* в м. Калето, с. Оногур, община Тервел. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 349 – 352.

Torbatov 2000: S. Torbatov. Procop. De Aedif. IV, 7, 12 – 14 and the historical geography of Moesia Secunda. – Archaeologia Bulgarica, 2000, 3, 58 – 77.

LATE ANTIQUE FORTRESS OF *PALMATAE* AT KALETO LOCALITY, VILLAGE OF ONOGUR, TERVEL COUNTY

Kazimir Popkonstantinov, Boyan Totev, Dobri Dobrev

Summary

The fortress is situated on a rocky peninsula surrounded by the river of Suha reka and two of its tributaries. The site is identified as *Palmat(ae)* (*Proc. De aed*. IV, 6, 32 – 33). Since 2016 excavations have been conducted in the SE sector where a geophysical survey has attested a large, W – E oriented building. As a result, the eastern part of a single-apse three-nave basilica has been unearthed (fig. 1).

In 2019 the excavation concentrated on the atrium. The western wall of the atrium was completely unearthed (fig. 2). It was built in *opus mixtum*. Three entrances towards the inner courtyard have been attested there. The north entrance was blocked at a later stage and served as a back wall of a dwelling arranged there. Traces of an oven, ashes, and pottery fragments, and a bronze coin found over the burned floor level of the atrium provide evidence for an occupation that followed the abandonment of the basilica.

The central entrance in the west wall of the atrium was shaped with a portico as indicated by the two limestone bases found there *in situ* and two columns fallen next to them. Two fragments of a decorated impost capital (fig. 3) and

bricks of the vault have been found around the columns. The south and north sides of the atrium were flanked by porticoes as well. They were constructed on a stylobate (0.90 m width) and consisted of columns and pillars arranged in two different manners on the south and north sides of the courtyard (fig. 4). The peculiar arrangement of the atrium of the episcopal basilica in *Palmatae* has its analogies in contemporary churches in Greece as well as in basilica D in Caričin Grad.

Kazimir Popkonstantinov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo, popkonstantinov@yahoo.com
Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str, 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Dobri Dobrev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str, 9300 Dobrich, rim_dobrich@abv.bg

№ 78. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КАРИЯ

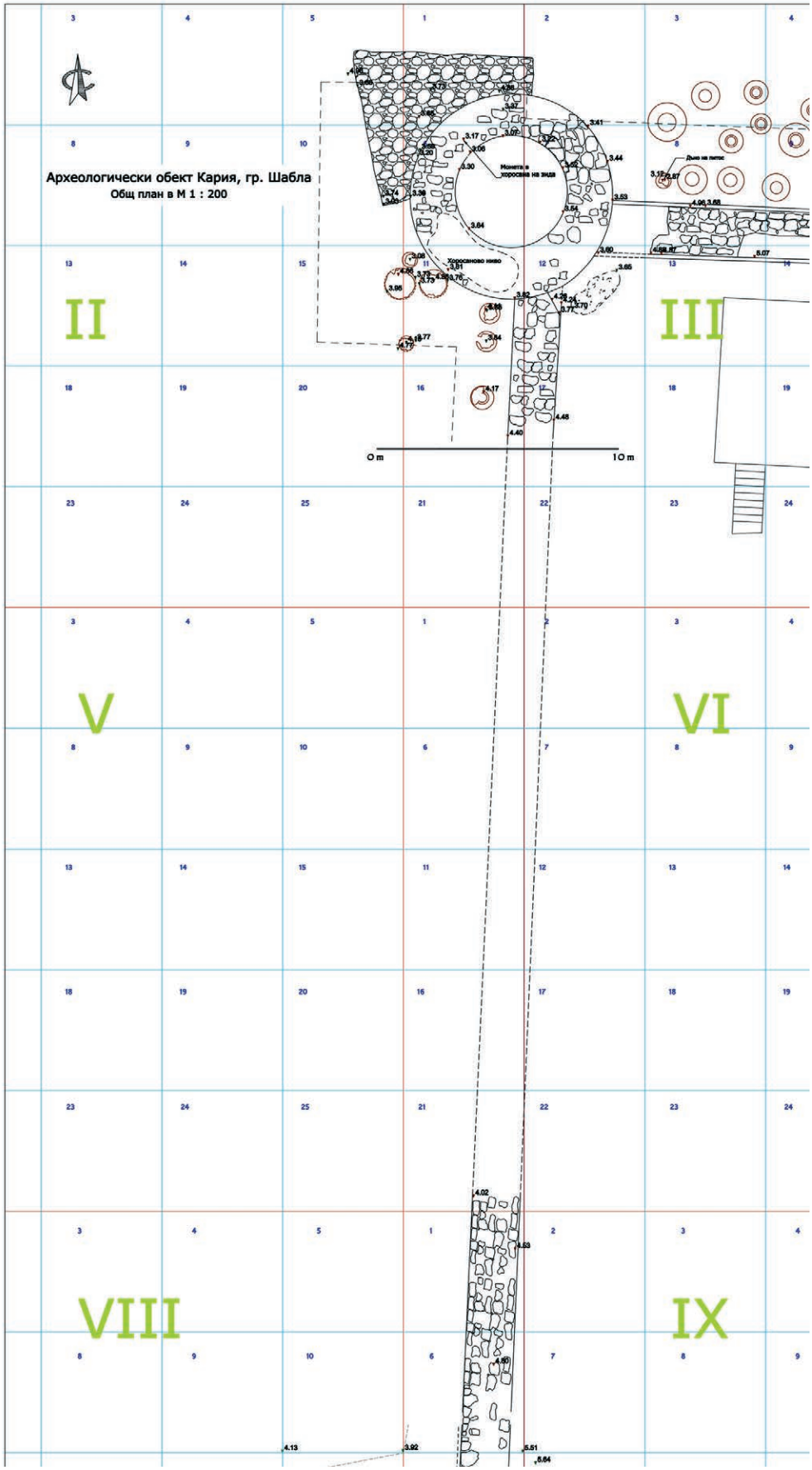
Боян Тотев, Добри Добрев, Вървин Върбанов

Цел на кампанията през 2019 г. бе допроучване на площта от сезон 2018 г. и изясняване на ранните периоди в изследваната площ в сектор Юг (квадрати VIII_{15}, $_{19\text{-}20,\ 24\text{-}25}$ и $IX_{11,\ 16}$). Разкрити са няколко структури и ситуации (обр. 1 – 3).

Структури от V – VI в. Разкрита е северната стена на ранната югозападна крепостна кула. Установи се, че по-късната кула следва точно трасето ѝ, като ляга върху него (ниво 2,70 м). Градежът на новата, по-малка кула, е от необработени камъни, запазен до ниво 4,65 м. На нива 2,90 – 2,80 м отвън и отвътре има банкет с ширина 0,20 – 0,30 м, маркиращ нивото на суперструкцията. В един непрецизиран момент теренът е нивелиран с около 1,20 м нагоре. На такова ниво (4,12 м) е устието на питоса, регистриран пред западното лице на късната кула през 2017 г. Регистрирани са още три питоса – два пред северното външно лице на по-късната кула (СЗ ѝ ъгъл) и един пред западното. Той е разположен над ранната стена и от него е запазено само дъното му. Последните регистрирани структури от късноантичната епоха (VI в.) са две вкопавания в деструкциите на римската сграда с хипокауст. Запълнителят им е сива, пепелива пръст. Те са с неправилна форма и са по дължината на западното и северно вътрешно лице на ранната кула.

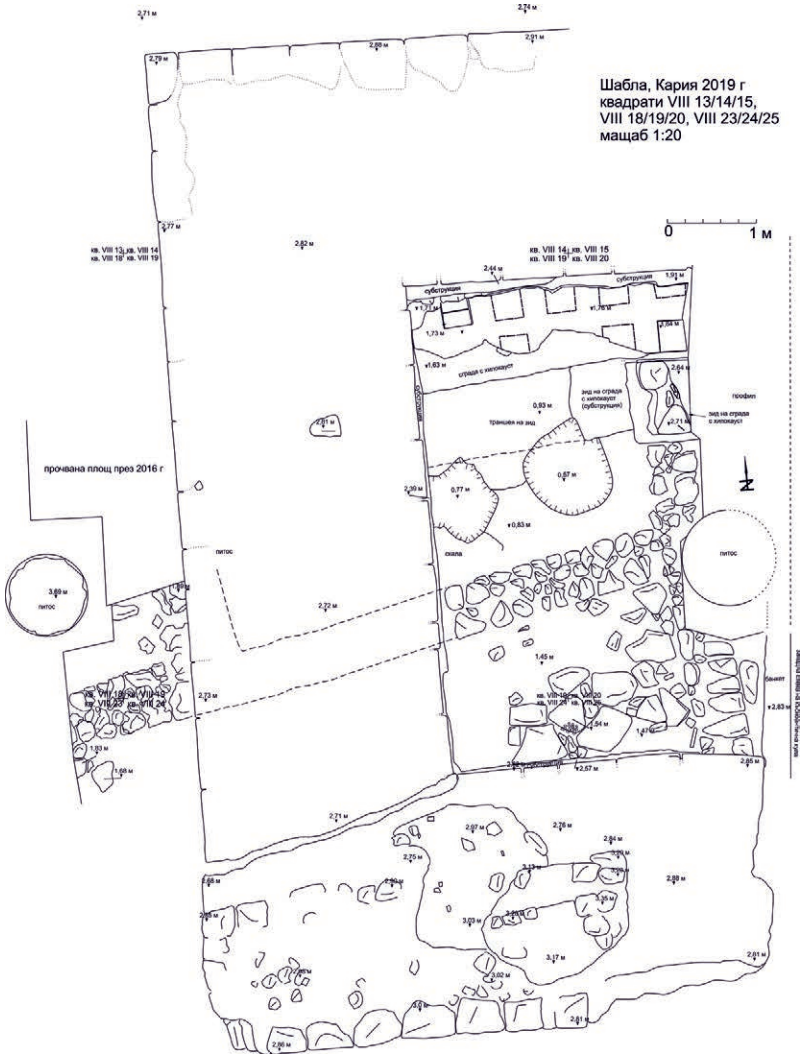
Датировката на късноантичните пластове (до нива 2,70 – 2,40 м) се базира на откриваната керамика и находки. Такива са две монети и фрагменти от глинени лампи от VI в. До споменатите нива са открити около 50 % от керамиката и само около 5 % от нея са по-ранни от периода V – VI в. Откриваните фрагменти са главно от транспортни амфори.

Структури от II – III в. При проучванията в периода 1995 – 1996 г. във вътрешността на късната кула е проучена малка част от римска сграда с хипокауст, която е датирана във II – III в. (Торбатов 2002, 201). През 2019 г., в квадрати $VIII_{19\text{-}20}$ е разкрито продължението на тази сграда (обр. 2). От южния ѝ зид (И – З) е разкрит участък с дължина около 0,50 – 0,60 м, с най-високо запазена точка на 2,75 м. Ширината на зида е 0,84 м и е от необработени, камъни, споени с хоросан, отвътре измазан. Външното лице на зида не е измазано. На ниво 2,41 м в оставения източен профил се регистрира тънко хоросаново ниво, което е границата за суб- и суперструкция на проучваната сграда (обр. 3). Зидът е фундиран до материка, ниво 0,93 м. На запад, до вътрешното лице на западната стена на по-ранната кула, този зид не е запазен, но на терена ясно личи траншеята му. Тя е широка 0,85 м и е запълнена с пръст, примесена с хоросан. С по-голяма концентрация на хоросан е пълнежът на сградата, от която е проучен правоъгълник, ограничен от стените на по-ранната кула (1,0 × 3,0/ 3,10 м). В този пълнеж има две късни вкопавания от VI в. (виж по-горе). Той се проследява добре от нива 2,42 м (граница между суб- и суперструкция на ранна крепостна стена). На ниво 1,90 – 2,0 м се зачиства плътен тъмнокеремиден/ кафеникав пласт от горяла пръст с дебелина от 3 до 11 см – запълнител на разкрития участък от римската сграда. На ниво 1,73 м е достигнато хоросановото подово ниво на хипокауста (обр. 4). То е с дебелина около 0,30 м (до ниво 1,40 м), а под него следва пласт от кафява пръст с материали от елинистическата епоха. На две места са запазени части от две колонки от хипокауста. В останалата част е запазен само хоросановият под, върху който са били колонките и лежи червената, горяла пръст.

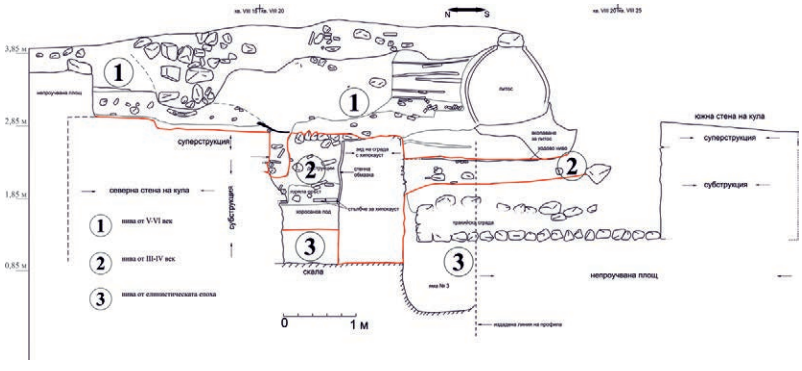
Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Обр. 2. Разкрита площ през 2019 г.

Fig. 2. Excavated area in 2019

Обр. 3. Източен профил на проучената площ

Fig. 3. Eastern cross-section of studied area

Благодарение на последната, върху хоросановия под са „отпечатани“ местата на другите колонки за хипокауста, пет на брой, на 0,26 м една от друга.

Датировката на запълването на хипокауста на сградата може да се постави в периода втората половина на III – началото на IV в. Датиращи са характерната керамика (нива от 2,34 до 1,93 м) и фрагментирана глинена лампа с лак. Откритата керамика от пластовете от 2,34 до 1,93 м е 1350 фрагмента или около 14 % от всичката открита.

Структури от V/ IV – I в. пр. Хр. До 2019 г. не бяха познати структури от елинистическия период. Преди година се направи опит за прецизиране на обитаването в проучваната площ през елинистическата епоха (Тотев и др. 2019, 365). То е на базата на откритите в покъсните пластове находки. Такива са главно монетите от периода (около 15 за всички кампании). Над 90 % от тях са силно окислени и неопределяеми, което налага търсенето и на други хронологически репери. Такива са печатите върху амфори. Досега са известни 25 печата, 17 от които са от кампании 2016 – 2019 г. Те са от Хераклея, Тасос, Синопе, Родос и други центрове, като найранните са от IV в. пр. Хр., а найкъсен е този от Родос – 1 ½ на II в. пр. Хр.[1]

След като се зачистиха добре останките от римска сграда, южно от нея, на нива 2,40 – 2,33 м, в южния край на вътрешността на кулата се достига до струпване на камъни, в пласт с римска и елинистическа керамика. То бе демонтирано и след това в средата на проучваната площ се зачисти друго струпване на камъни. След като каменния разсип бе разчистен, се очертаха добре два перпендикулярни зида от необработени камъни на калова спойка. Те оформят две помещения от една сграда (обр. 2). Зидът е регистриран на ниво 1,95 м, запазен е в четири – пет реда и е с дебелина 0,55 – 0,60 м. На юг от него се достига до ниво на каменна „настилка“, на ниво 1,50 м. На север от зида се достига до пласт кафявожълта пръст, възможно подово ниво, до 1,28 м. Следва тъмнокафяв пласт с ниска

[1]Амфорните печати са определени от д-р Калин Маджаров.

концентрация на керамични фрагменти. Той е такъв до ниво 0,80 м, когато при престъргване се очертават две ями, които са със запълнител по-светла, кафяво-жълта пръст (обр. 2). Под тях има друго, голямо вкопаване, от което е проучена около една четвърт. Ямите могат да се датират в периода III – II в. пр. Хр.

Западно от ранната крепостна кула се прави сондаж по продължение на тракийския зид (СИ – ЮЗ), за да се види дали продължава и в тази посока. След отнемане на достигнатия през 2017 г. „плочник", на нива 1,83 – 1,96 м се достига и до зида с дебелина 0,66 – 0,70 м. Разкритият участък е с дължина 1,33 – 1,44 м по диагонал на сондажа от 2017 г. и продължава в западния профил. Така общата разкрита дължина на тракийския зид е 7,0 м (СИ – ЮЗ), докато на другия, перпендикулярен е 3,45 м (СЗ – ЮИ).

През 2019 г. 40 от откритите находки са от елинистическата епоха. Впечатляващи са шест фрагмента от теракоти (обр. 5). Освен тях са открити връх на стрела, част от фибула тракийски тип (IV – III в. пр. Хр.), оловни отвеси, тежести и скоби за ремонт и едно бронзово звънче. Два са фрагментите от глинени лампи, като единият е с фирнисово, а другият – с лаково покритие. По-голямата част от находките датират от периода IV – III в. пр. Хр. Разкритите през 2019 г. структури и керамичният комплекс, произхождащ от тях, показват едно обитаване и в по-късен период – II – I в. пр. Хр. Тази датировка е на база на лаковата керамика, както и на фрагменти от съдове от т. нар. група "west slope pottery" (Божкова 2012, 27 – 41). Такова е устие от амфоровиден съд и фрагменти от кантароси.

На този етап на проучване планировката и функциите на разкритата тракийска сграда не могат да бъдат прецизирани. Работната датировка е в рамките на късноелинистическата епоха. Римската сграда може да се датира в периода II – III в. Останалите хронологически пластове в общи линии съвпадат с тези, предложени при кампании 1995 – 1996 г.

При проучванията са открити и инвентирани 65 находки, от които 16 са монети, части от две фибули, шест фрагмента от теракоти, осем амфорни печата (Хераклея, Родос, Тасос и Синопе), фрагменти от керамични лампи и други предмети от олово и бронз. Откритата керамика е малко над 9100 фрагмента, от които около 30 % могат да се отнесат към елинистическата епоха, 10 % – към римската/ късноримска епоха и останалите 60 % към епохата на Късната античност.

Обр. 4. Римска къща с хипокауст – подово ниво

Fig. 4. Roman building with a hypocaust – floor level

Обр. 5. Фрагмент от теракота – глава на жена

Fig. 5. Fragment of terracotta – head of a woman

Литература

Божкова 2012: А. Божкова. West slope керамика от България. – Археология, 2, 27 – 41.

Торбатов 2002: С. Торбатов. Укрепителна система на провинция Скития (III – VII век). Велико Търново, 2002.

Тотев и др. 2019: Б. Тотев, Д. Добрев, В. Върбанов. Късноантично укрепление в района на нос Шабла. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 354 – 356.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE FORTRESS *CARIA*

Boyan Totev, Dobri Dobrev, Varbin Varbanov

Summary

The excavations in 2019 unearthed the following structures and situations (fig. 1 – 3):

Structures dated to the 5th – 6th c. AD: The north wall of the earlier southwest fortress tower is excavated. It is preserved up to 2.70 m over the sea level. The construction of a chronologically later, smaller tower is preserved up to 4.65 m. The layer of habitation during the 6th c. AD is marked by the position of the rims of a few *pithoi* (4.12 m).

Structures dated to the 2nd – 3rd c. AD: In 2019, part of a building with hypocaust system dated to the Roman period is unearthed (fig. 2, fig. 4).

Structures dated to the 5th/4th – 1st c. BC: Two perpendicular walls made of quarry mud-bound stones were excavated after cleaning the remains of the building with hypocaust. They form two premises of one building (fig. 2). Three pits are found underneath this building. At this stage of research, the plan and the functions of this building cannot be specified. The initial date is within the Late Hellenistic period.

During the excavations, 65 small finds are found: 16 coins, parts of two brooches, six fragments of different terracotta figurines, eight amphora stamps (Heraclea, Rhodes, Thasos, Sinope) dated to the period from the second half of 4th c. BC to first half of 2nd c. BC, fragments of ceramic lamps and other items made of bronze and lead. The discovered pottery amounts to over 9100 sherds: 30 % belong to the Hellenistic period, 10 % – to the Roman period and the latter 60 % – to Late Antiquity.

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str, 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Dobri Dobrev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str, 9300 Dobrich, rim_dobrich@abv.bg
Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg

---

№ 79. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КВАДРИБУРГ ПРИ С. ШКОРПИЛОВЦИ

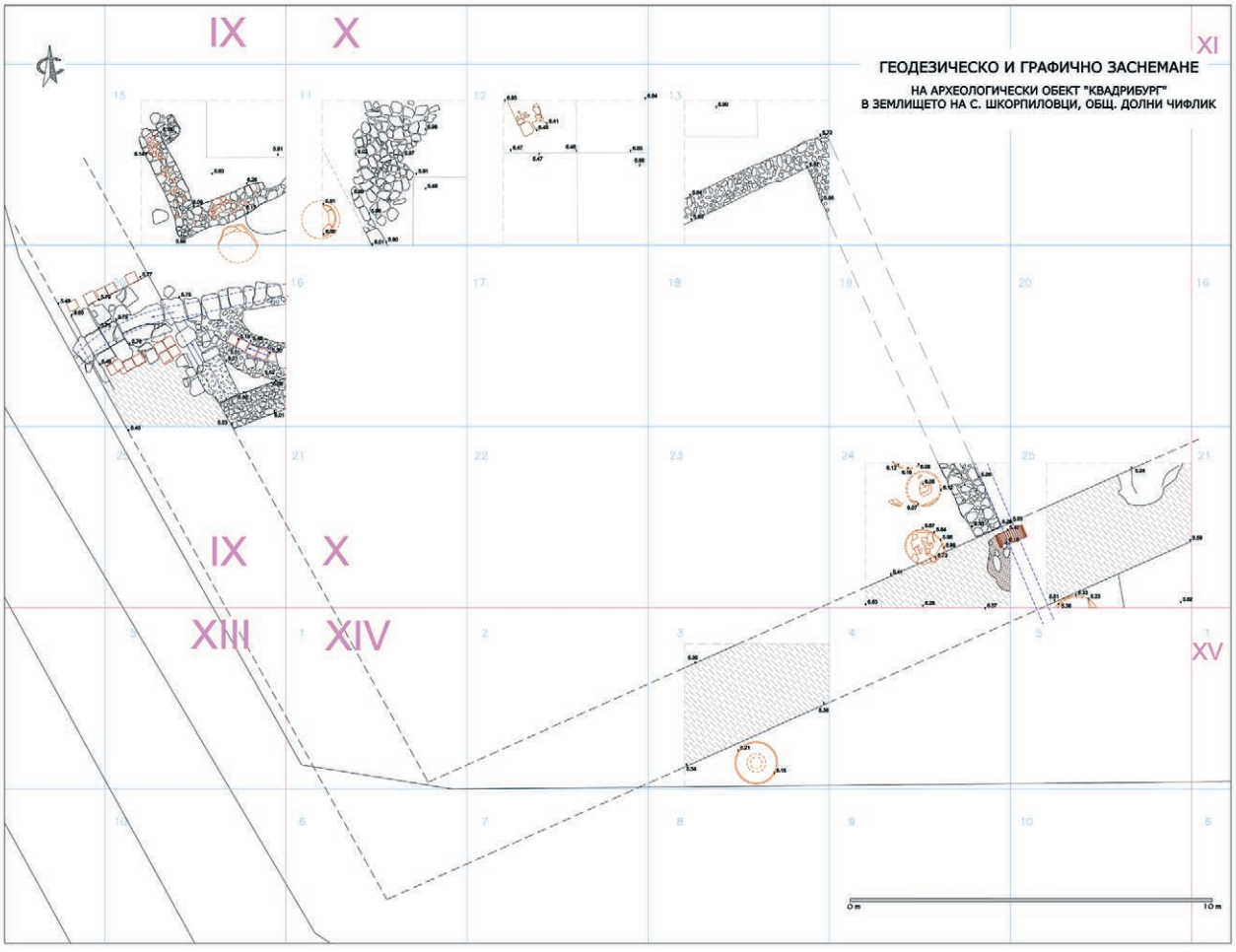
Христо Кузов, Михаил Христов

Укреплението се намира близо до устието на р. Фъндъклийска, на около 1,4 км югоизточно от с. Шкорпиловци, общ. Долни Чифлик. Проучваният терен попада в ЮЗ част на квадрибурга и е с отчетлива денивелация от запад към изток и от север към юг (обр. 1).

Стратиграфски най-ранните следи от антропогенна дейност се свързват с пепеляв пласт с различна дебелина, който заляга непосредствено върху стерила (обр. 2). Образувал се е от опожарени дървени постройки. По керамиката може да се датира в III в.

Следващият период се свързва с изграждането на крепостни стените, вкопани във вече споменатия пепеляв пласт. Това е станало през последните години на III – първите на IV в. Разкритата субструкция е изградена от ломен камък, споен с бял хоросан, съдържащ едро натрошена строителна керамика. Крепостната стена е почти с напълно демонтирана суперструкция. Ширината ѝ е 2,50 м. Тя е проследена по южното и западното ѝ трасе.

По южното трасе е съхранен частично засводен канал (*cloaca maxima*), служещ за отводняването на пространството отвътре на крепостта.

Обр. 1. План на археологическите структури

Fig. 1. Plan of the archaeological structures

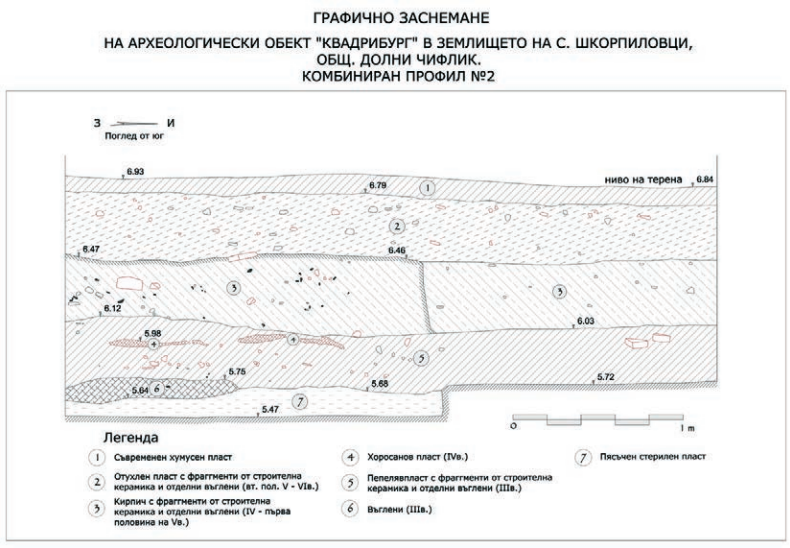
По западната ѝ част е разкрит вход-потерна, осигуряващ достъп до вътрешността на квадрибурга от запад (обр. 3). Запазена е южната страница на входното съоръжение, както и настилката, преминаваща през него, изработена от разноформатни каменни плочи. В настилката има задигане на ходовото ниво, чрез презастилане с идентични каменни плочи.

Под тази настилка е регистриран зидан водопровод с посока И – З. Втори зидан водопровод, с добре оформено дъно от тухли, е разчистен южно от първия, като извива от изток към югозапад. Той е прекъснат и блокиран в по-късен етап.

Към същия строителен период, но вероятно към следваща негова фаза, могат да се отнесат и няколко частично проучени сгради. Те са изградени от грубо обработени камъни на глинена спойка. Ширината на зидовете е по 0,70 м. Съобразени са с планировката на укрепителната система. При една от сградите има следи от вътрешно измазване на стените с бял фин хоросан.

Във височина сградите са били изградени от големи кирпичи и покрити с покривна керамика – тегули и имбрекси. В градежа на сградите освен кирпичи са преизползвани и тухли, вероятно като сполии, отново на калова спойка (може и като страници на врати). В помещенията се намират ковани пирони. Сградите са унищожени от интензивен пожар, довел до отлагането на масивен пласт отухлени кирпичи. От този строителен период, съобразена със сградите, е частично съхранена каменна улична настилка с посока СЗ – ЮИ. Положена е направо върху сивия пепеляв пласт от първото обитаване на терена. Настилката е изградена от разноформатни камъни.

Третият и последен етап на обитаване, от края на V – VI в., се свързва със сгради с по-лека конструкция, от измазан с глина плет и отново с употреба на покривна керамика. Намира се малко камък, използван в градежа, главно сполии. Не е сигурно засега дали през този период крепостните стени са функционирали. Краят на живота на този период е насилствен, белязан от интензивен пожар. В деструкциите на леките постройки от това време са открити два горели фолиса на Юстин I

Обр. 2. Северен профил в кв. 12

Fig. 2. North cross-section in grid sqiare 12

Обр. 3. Останки от потерна на западната крепостна стена

Fig. 3. Remains of a poterne at the western fortess wall

(518 – 527).

При проучванията, сред откритата керамика ясно могат да бъдат разграничени две големи хронологични групи.

По-ранната е по-разнообразна и произхожда от добре изразен и отчетливо проследим сив пепеляв пласт, отложен непосредствено над стерила. Пластът маркира обитаване на терена, предхождащо изграждането на квадрибурга.

От него произхождат основно фрагменти от трапезна керамика, по-малко кухненска и съвсем ограничено количество амбалажна.

Сред трапезната керамика се открива предимно такава с покритие от нискокачествен червен или оранжев лак, представени са купи и паници. Купите са от два типа, първият представя полусферични купи с извито навън и слабо задигнато устие с триъгълно сечение. Тяхната датировка е II – първата половина на III в. Вторият тип е условно поставен в тази група предвид разнообразната идентификация в различни публикации. Представен е от фрагмент от сложно профилирано устие и стена с врязана украса от дълбока купа. Появата им се поставя във втората половина на III в., като се произвеждат и в IV в.

Паниците са застъпени с два типа. Първият представя широки и плитки паници с наклонени навън стени и слабо завито навътре устие и с плоско дъно. Покритието е от нискокачествен червен лак. Съдовете се отнасят в широки хронологични рамки от I до III в., като най-активно се срещат в периода от края на II в. до края на III в.

Вторият вид паници, регистрирани при проучванията в този пласт, са отново плитки съдове с хоризонтално извито навън и слабо удебелено устие. Те са датирани към края на III – началото на IV в. и след средата на II – до края на III в.

Кухненската керамика е представена от два типа гърнета. Към първата принадлежат няколко фрагмента от голям съд с две дръжки и широко и хоризонтално плоско устие. Съдовете от този тип са датирани във втората половина на II – III в. Вторият тип има паралели от IV в. От контекста, предхождащ строителството на квадрибурга, произхождат устие и шия на масивна амфора със сложно профилирани дръжки. Амфорите от този тип са разпространени в периода II – III в. Нашата амфора е нискокачествена, със следи от вторично опалване в следствие на пожар.

Към втората голяма хронологична група се отнасят съдове, открити в контекста на демонтираната крепостна стена и в отухлени от пожар структури в централната част на проучваемата зона. Представени са кухненска и амбалажна керамика, както и ограничено количество от т. нар трапезни амфори, като последните са регистрирани само по дръжки.

Кухненската керамика е регистрирана с два типа гърнета, като второто е открито в контекста на последното опожаряване на обекта в пласт отухлени глинени обмазки. Гърнета от тези типове се отнасят към V – VI/ началото на VII в.

Интерес представлява струпването на значително количество фрагменти от амфори до демонтираната част на южната крепостна стена и в контекста на няколко долиума. Те се отнасят главно към VI – началото на VII в.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A *QUADRIBURGIUM* NEAR THE VILLAGE OF SHKORPILOVTSI

Hristo Kuzov, Mihail Hristov

Summary

The fortification is located not far from the mouth of Fandakliyska River, about 1.4 km south-east from the village of Shkorpilovtsi, Varna region.

The earliest traces of anthropogenic activity, based on the stratigraphic analysis, are associated with an ash layer of varying thickness that rests directly on the sterile. The layer was formed after the collapse of burnt wooden structures. Based on the pottery analysis it is dated back to the 3rd c. AD.

The next period is connected to the construction of fortress walls, dug into the ash layer. That took place somewhere in the final years of the 3rd c. or in the first of the 4th c. AD. Several partially excavated buildings are related to the same construction period. They are built of roughly hewn stones and clay bonding. The construction of the buildings was consistent with the fortification system layout. The upper parts of the buildings' walls were built of mudbricks; the roofs were covered with roof tiles.

The third and the final phase of occupation of the site is associated with buildings of lighter, mainly wattle-and-daub construction and roof tiles. It is uncertain for now whether the fortress walls were functioning during this period. The end of life in this period was violent, marked by an intense fire, towards the end of the 6th c. AD.

Hristo Kuzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg
Mihail Hristov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

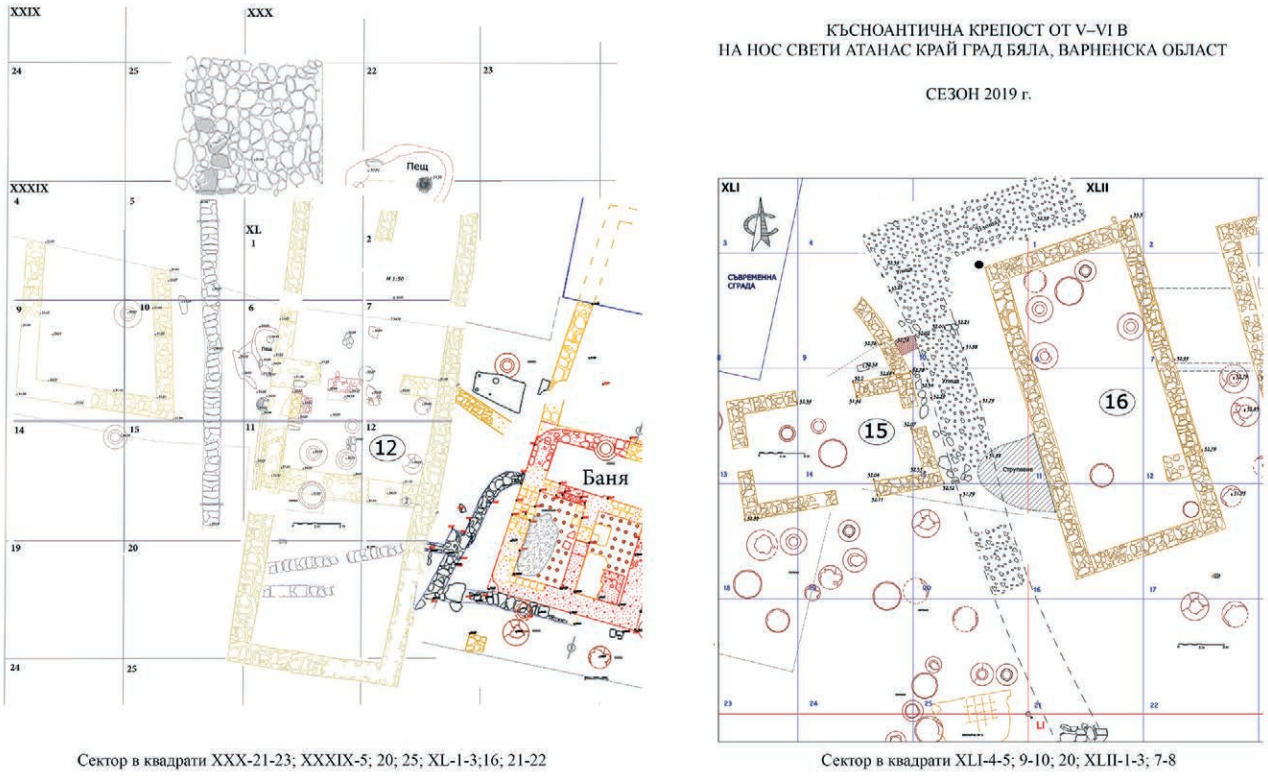

№ 80. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ОТ V – VI В. НА НОС СВЕТИ АТАНАС КРАЙ БЯЛА, ВАРНЕНСКА ОБЛАСТ

Валери Йотов, Александър Минчев

През 2019 г. на обекта на нос Св. Атанас край Бяла, област Варна, бе проучена площ около 450 кв. м, основно в три сектора (обр. 1), разположени южно и източно от главната улица – меса на късноантичния град: А) сектор в квадрати XLI 4 – 5; 9 – 10 (100 кв. м); Б) сектор в квадрати XLII 1 – 3; 7 – 8 (100 кв. м); XXX 21 – 23 (75 кв. м); XXXIX 5; 20; 25 (75 кв. м); В) сектор в квадрати XL 1 – 3; 16; 21 – 22 (150 кв. м) (обр. 1, а – б).

Сектор в квадрати XLI 4 – 5; 9 – 10; 20; XLII 1 – 3; 7 – 8. Беше разчистена останалата част от северното помещение на сграда 15 и от улица с настилка от VI в. (обр. 2; 3). Доразкрит бе източният зид на северното помещение на сграда 15 (частично проучено през 2018 г.), както и северната част на известната от предни сезони част от античната улица с настилка. Последната е с основна посока изток – запад, като тръгва вероятно от централната (?) западна порта на града и на това място завива на юг между сгради 15 и 16, но също така и като малък правоъгълен „площад", който е „долепен" до северния зид на сграда 16 и може би продължава отново като улица на изток – към морето. До източния зид на сграда 15, на нивото на входа (кота 32,10), който е в средата на нейната източна стена бяха разкрити няколко масивни камъка, които без съмнение са служили като „тротоар" покрай улицата. Освен малкия правоъгълен „площад" ,който се намира северно от сграда 16, бе разкрита и част от северния зид и североизточния ъгъл на сграда № 26.

Обр. 1. План на проучваните квадрати с обозначени сгради 12; 15 – 16 (втора половина на VI – началото на VII в.)

Fig. 1. Plan of the excavated sectors: buildings Nos 12; 15 – 16 (second half of the 6th – beginning of the 7th c. AD)

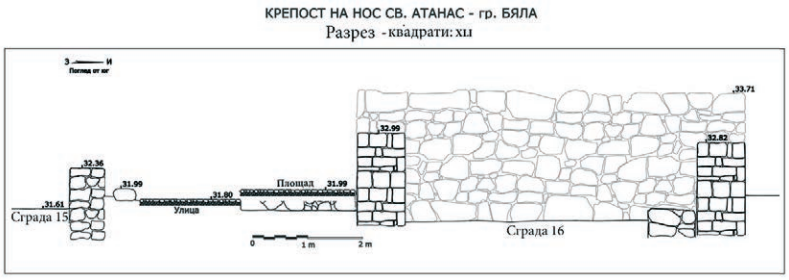
Обр. 2. Сгради 15 – 16 и улицата между тях

Fig. 2. Buildings Nos 15 – 16 and the street between them

Настилката на улицата е направена от набити в льоса дребни камъни, керамични фрагменти и животински кости. Нейната ширина варира и достига до 2,0 м. Въз основа на стратиграфската позиция, както и на откритите върху настилката монети, би следвало улицата, както и площадчето, да се отнесат към VI в. Възможно е под нея да има останки от по-стара, каменна настилка, но това ще може се провери при бъдещите разкопки в сектора.

Сектор в квадрати XXX 21 – 23; XXXIX 5; 20; 25; XL 1 – 3;16; 21 – 22: северно и южно от сграда 12 (обр. 1). На кота 32,20 по оста XXX 21 – 23 бяха разкрити плочите на основната улица (меса), която започва от предполагаемия главен вход на пристанищния град и като права линия се развива в посока изток. В квадрат XXX 23 настилката от плочи прекъсва (?). Откритите над запазената ѝ част медни полуфабрикати и брак подсказват, че е възможно непосредствено северно от нея да е имало някакво производство на бронзови или медни предмети. Също върху настилката с плочи бе открита и оловна пластина с двустранен монограм (обр. 4). Разкрито бе и продължението на север и на юг на керамичния водопровод и на канала за мръсна вода, известен от разкопките през 2012 – 2013 г.

Сграда № 12. През сезон 2013 г. бе частично проучена сграда 12 (обр. 1), от която през 2019 г. се разкриха още части. Тя се развива на север и на юг с по едно помещение. В най-северната част на сградата – в квадрат XL 2, бяха открити останки от пещ за производство на керамика. Нейната стратиграфската позиция показва, че тя е с дата по-ранна от тази на сградата, т.е. от V в. Да припомним, че през 2013 г. в западната половина на кв. XL 6, бяха разкрити една над друга две пещи за производство на керамични тръби. Те са били използвани вероятно за направа на водопроводи, но може да са произвеждани и тръби за хипокаустната система на банята, която е на около 4 – 5 м източно от сграда 12. Пещите бяха възседнати от западния зид на средното помещение на сграда 12 и от керамичния водопровод, минаващ край него на това място.

Обр. 3. Разрез на проучваните квадрати при сгради 15 – 16 и улицата между тях

Fig. 3. Cross-section of the excavated grid squares at buildings Nos 15 – 16 and the street between them

Обр. 4. Оловна плочка с монограми на двете страници (VI в.)

Fig. 4. Lead plate with monograms on both sides (6th c. AD)

При проучването на квадрати XL 16 – 17; 21 – 22 беше разкрито южното ново помещения на сграда 12. Възможно е то да е било свързано с някакво производство (открити бяха части от два масивни хромела; два железни ножа). Това помещение е възседнало два от изхождащите от банята канали. Като се има предвид, че датировката на банята е към V в., то към това време следва да се отнесат и каналите. На дъното на единия канал бе открита плочка на късноантичен златен пръстен с блок-монограм.

LATE ANTIQUE FORTRESS OF 5TH – 6TH C. AD AT CAPE SVETI ATANAS NEAR BYALA, REGION OF VARNA

Valeri Yotov, Alexander Minchev

Summary

In 2019, the research covered an area of ca 450 m^2, in three sectors: A) grid squares XLI 4 – 5; 9 – 10; B) grid squares XLII 1 – 3; 7 – 8; XXX 21 – 23; XXXIX 5; 20; 25; C) grid squares XL 1 – 3;16; 21 – 22 (fig. 1).

In A-B Sectors (fig. 2 – 3), part of the north room of building No. 15 was discovered, as well as the pavement of an street, probably the continuation of the main street of the town, which starts at its western /main (?) gate. This street is up to 2.0 m wide and turns to the south, forming possibly a small square, and runs after it in east direction.

In Sector C (fig. 1) the work was concentrated to the north and south of building No. 12.

In the northern part of the sector, a pavement of large slabs of the main street was revealed; the street starts from the supposed main entrance of the port city and as a straight line develops to the east. On the pavement of the street, a small lead plaque with different monograms on both sides was found (fig. 4).

Remnants of a heavily destroyed ceramic kiln were discovered in the northern part of building No. 12. It served probably for production of pipes for water pipelines but maybe also for tubes used in the hypocaust system of the nearby located late antique bath (the 5th – beginning of the 6th c. AD).

The southern room of building No. 12 (fig. 1) was used for domestic needs and two of the drains of the bath go through it. At the bottom of one of them, a circular gold ring plate with engraved on it late antique block-monogram was discovered.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com
Alexander Minchev, al_minchev@abv.bg

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА НОС ЕМИНЕ, С. ЕМОНА, ОБЩ. НЕСЕБЪР

Иван Христов, Маргарита Попова, Мария Манолова - Войкова, Милен Николов

Нос Емине е геоморфоложки феномен, най-източна точка на Стара планина. Намира се на 2 км югоизточно от с. Емона, Бургаска област. Обявен е за природна забележителност през 1976 г. Нос Емине представлява стръмен скален откос с височина 57,70 м, образуван в скалите на Еминската свита вследствие абразионната дейност на Черно море (обр. 1). В историческата литература носът и неговата близка околност се свързват с наличието на стара крепост („Палеокастро"), локализирани антични селища, манастирски постройки и малки параклиси. Повечето сведения за крепостта получаваме от писмените извори за времето на средновековна България. Крепостта Емине се споменава в съчиненията на арабския географ Ал Идриси, византийския поет Мануил Фил, автора на т. нар. Савойската хроника, турския историк Мехмед Нешри, константинополския патриарх Калист. Носът и селището Емона откриваме и в някои портолани и морски карти от края на XIII до XVIII в. В последните е акцентувано върху наличието в близост до селището на удобно пристанище (пристанища ?), използвано активно през пролетно – летния сезон.

Единствените археологически проучвания (по-скоро наблюдения) на останките на старата крепост до началото на XXI в. са дело на К. Шкорпил. В тях изрично се споменава, че крепостта има форма на тъпоъгълен триъгълник и загражда площ между 8 и 10 дка. К. Шкорпил е забелязъл в северната част на носа долните части на една порта и част от разрушени крепостни стени. Останки от други сгради са открити при постройката на фара на носа около 1884 г.

Първите археологически разкопки на обекта са проведени през май и юни 2019 г. (Христов 2020, 43 – 105). Те са продиктувани от необходимостта да се документират силно застрашени от свлачищни процеси структури в северозападната част на носа. Това е третата експедиция на НИМ. В предишните две бяха проведени огледи на терена и геофизично проучване. Разкопките се финансираха от Национален исторически музей. В организационно отношение проучването бе съгласувано с Командването на Военноморските сили на Република България и РИОСВ – Бургас.

Съгласно програмата на експедицията бяха заложени осем сондажа в два сектора: северозападен и югоизточен. Общата площ на сондажите е 124 кв. м (обр. 2).

Те обхващат всички възможни места за разкопаване в границите на укрепената площ там, където културният пласт не е нарушен от активно съвременно строителство, датирано от 1880 г. до наши дни.

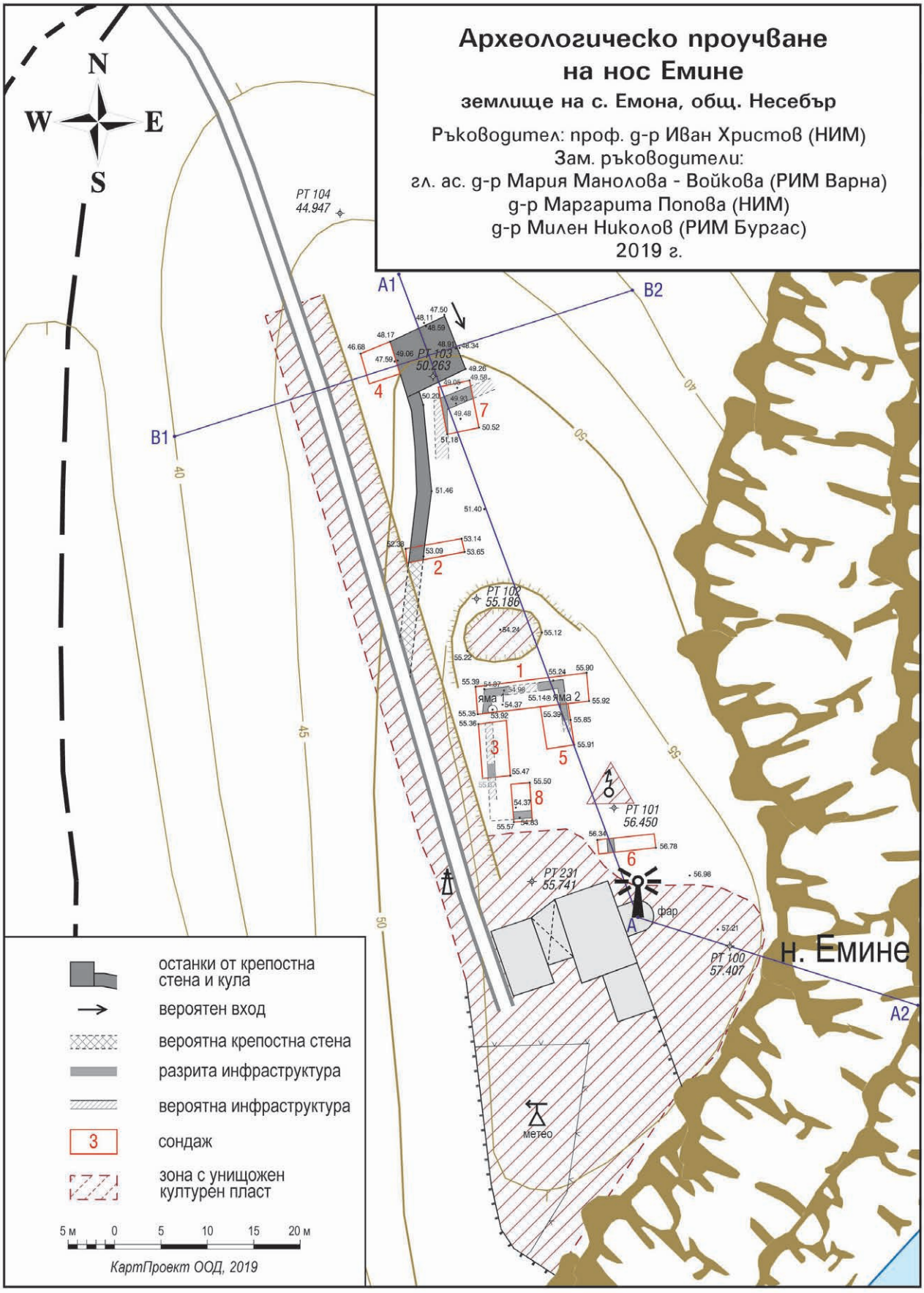
В резултат на проучените сондажи могат да бъдат направени следните обобщения:

1. От някогашната крепост Емона е запазена плътна квадратна кула с размери 6,20 × 6,60 м. Кулата е запазена преди всичко в субструкция с изключение на западната стена, където се забелязва изявен банкет и суперструкция с височина 0,70 м (обр. 5). Кулата е изградена от плочести камъни, обилно слепени с хоросан, придобил от бял до розов цвят, примесен със счукани фрагменти от строителна керамика. Лицевата зидария се откроява с прилежно подредени каменни редове с широка фуга между тях. Крепостната стена е с широчина 1,60 м, като от нея е запазена дължина едва 23 м. Стената е пресечена от съвремен път, водещ до фара и прилежащите му постройки. Изцяло се доку-

Обр.1. Нос Емине – поглед от северозапад

Fig. 1. Cape Emine – view from north-west

Обр. 2. План на обекта

Fig. 2. Plan of the site

ментира на ниво субструкция. По цялото протежение стената е със силни обрушвания, усуквания и пропадания вследствие на геологически разломи и преплъзвания на земните пластове. Стената лежи върху скала и тънък пласт, в който се откриват фрагменти от тракийска керамика, носещи белези на керамичното производство от втора фаза на раножелазната епоха.

2. Единствената ясно изявена структура във вътрешността на обекта е частично документирана при разкопаването на сондаж № 7. Засечен е северозападният ъгъл на голяма постройка, отстояща на 1 м от югоизточния край на кулата и на 1 м от източното вътрешно лице на западната крепостна стена. Зидовете на постройката са разчистени на ниво субструкция с изключение на малък участък, при който може да се проследи 0,50 м височина на суперструкция. Зидовете на постройката са с дебелина 1,30 м. Изградени са от ломени камъни, обилно споени с розовеещ на цвят хоросан, идентичен с този, използван при градежа на крепостната стена. За съжаление във вътрешността на постройката пластовете са объркани, като в дълбочина до предполагаемо ходово ниво се откриват керамични фрагменти от първо хилядолетие пр. Хр. до XIII – XIV в. Сградата се е развивала на изток, където е пропаднала и юг, където голям разлом е нанесъл щети на нейната цялост.

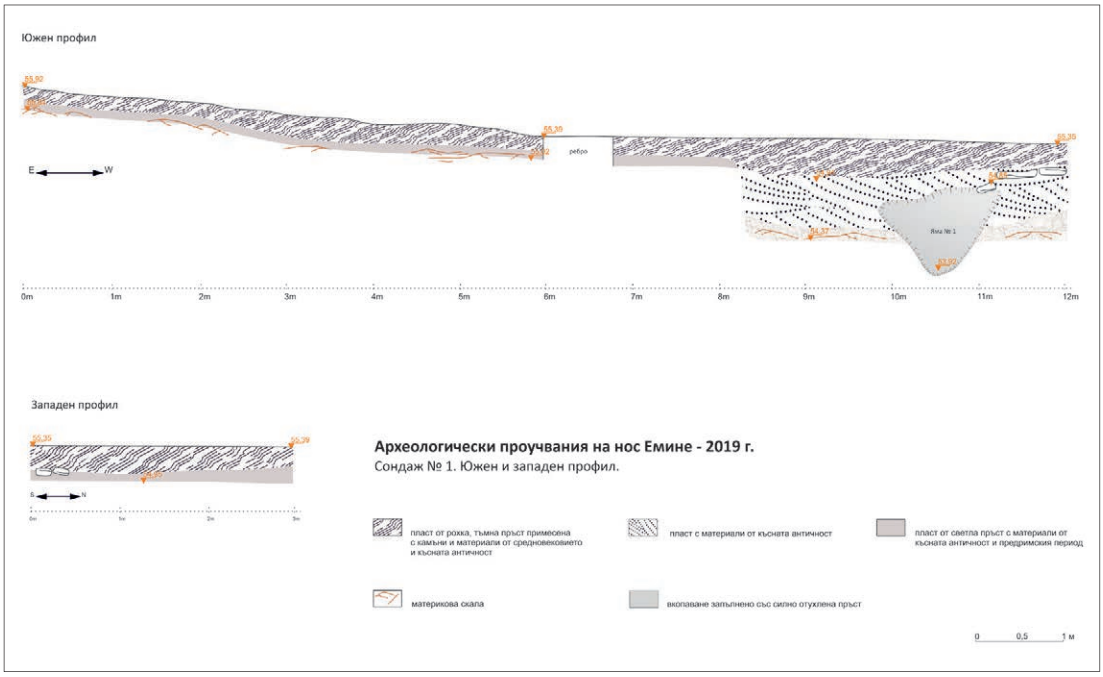

Обр. 3. Яма от елинистическата епоха в сондаж № 1

Fig. 3. Pit from the Hellenistic period in trench No. 1

Предполагаемият вход на крепостта е бил източно от кулата. След него за съжаление днес се забелязва голямо пропадане на терена към морския бряг.

При сондажи 1, 3, 5, 6 и 8, ситуирани върху равната площадка непосредствено до фаровата постройка, са документирани културни напластявания с дълбочина от 0,30 до 1 м. Тук ясна диференциация на пластовете трудно може да се открие, поради факта, че теренът е допълнително подравняван с техника през втората половина на XX в. След тънкия хумусен пласт следва оскъден на находки пласт от Средните векове, в който се откри-

Обр. 4. Сондаж № 1, южен и западен профил

Fig. 4. Trench No. 1, south and west cross-section

ват керамични фрагменти със сграфито украса. Открити са четири медни скифати на Мануил Комнин Дука (1230 – 1237 г.), Михаил VIII Палеолог (1258 – 1282), Андроник II Палеолог (1282 – 1328 г.) и на българския владетел Иван Александър (1331 – 1371 г.).

3. Следва пласт с деструкции от основи на зидове от късноантичната епоха, датиран с множество керамични фрагменти, медни монети от V в. Вероятно през този период е била изградена голяма постройка с приблизителни размери 13 × 7 м. Единствената монета от VI в. е половин фолис на император Юстиниан I отсечена в Теуполис.

Обр. 5. Основи на късноантична кула

Fig. 5. Foundations of a late antique tower

4. Под този пласт в сондаж № 1 са открити медни монети от втората половина на III в. и две бронзови монети от първата половина на III в. Ценна находка е откриването на бронзов медалион на император Гордиан III (238 – 244 г.), отсечен в Марцианопол. Монетата кореспондира с времето на изсичане на надпис върху мраморна плоча, открита на северния склон на нос Емона през 1985 г. Плочата е своеобразна сполия в крепостната стена на носа поради факта, че едната ѝ страна е била измазана с хоросан със следи от счукана тухла. По палеографски особености паметникът се датира във II в. Изписано е посвещение на Херакъл. Според нас този фрагмент би подсказвал наличието на нос Емине на храм, посветен на Херакъл, разрушен през Късната античност. Построяването на езически храмове и то на Херакъл е стара традиция в крайбрежния район между Месемврия и Одесос.

5. Върху скалата във всички сондажи са намерени материали от класическата и елинистическата епоха – дъна на амфори, фрагменти от чернофирнисови съдове, фрагменти от гръцки солени. В западната периферия на сондаж № 1, под пласт с деструкции от късноантичната епоха, е документирана яма с кръгла форма, диаметър 1 м и дълбочина 0,70 м. Тя е била запълнена със силно размит кирпич и множество фрагменти от амфори (обр. 3 – 4). Откритият печат върху дръжките на една от тях позволява да датираме структурата в III в. пр. Хр. При сондаж № 8 е открит печат върху устието на амфора от елинистическата епоха и бронзова монета, отсечена в Месемврия.

6. Проведените проучвания на нос Емине позволяват да се датират основните периоди в обитаването на носа и функционирането на крепостта, чието построяване трябва да отнесем в V в. Използването ѝ през Средните векове (XIII – XIV в.) е вън от съмнение и то е подкрепено и от данните на писмените извори.

При проучването са разкопани до стерилен пласт максимално големи участъци, при които видимо липсва съвременна интервенция – факт, който позволява на екипа да обобщи, че обектът при с. Емона е проучен като площ в своята цялост. Крепостта на нос Емине ще остане пример за крайморски обект, бавно изчезващ от археологическата карта на Западния Понт. Такава е съдбата на средновековната манастирската църква северно от носа. Същата съдба вероятно ще последва и фаровата постройка на носа изградена през далечната 1880 г.

Литература

Христов 2020: Ив. Христов. Тайните на нос Емине. Археологически проучвания в землището на с. Емона, община Несебър. Велико Търново, 2020.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CAPE EMINE, EMONA VILLAGE, NESEBAR MUNICIPALITY

Ivan Hristov, Margarita Popova, Maria Manolova-Voykova, Milen Nikolov

Summary

The first archaeological excavations of the site took place in May and June 2019. They were performed in order to document structures highly endangered by landslides in the northwestern part of the cape (fig.1).

Eight trial trenches were opened in two sectors: northwestern and southeastern (fig. 2). The total area of the trenches is 124 m^2. They cover all areas where excavations are possible within the fortified space, and also where the cultural layer is not disturbed by the modern construction works, carried out here since 1880.

The following historical periods in which the cape was inhabited, in one or another settlement form, can be outlined:

– Early Iron Age (8th – 6th c. BC). Inhabited by the ancient Thracians.

– Hellenistic period (4th – 3rd c. BC). Recorded is a widespread presence of Greek population (fig. 3 – 4). The two pits located on the plateau of the cape are an indication that a coastal sanctuary existed at Cape Emine in the Early Hellenistic Age, similar to the one on the nearby Cape St. Atanas near the town of Byala.

– Roman period (3rd c. AD). The cape was inhabited by indigenous population. An epigraphic monument, a *spolia* in the later fortress walls suggests the existence of a sanctuary dedicated to Heracles.

– End of the 4th – 5th c. AD. The late antique period was characterized by the construction of the fortress wall and the tower enclosing the site to the northwest and the south (fig. 5).

– Middle Ages (late 13th – early 15th c. AD). In this period the fortress was reused and was under the rule of the Byzantine Empire, the Medieval Bulgarian Kingdom, the campaign of Count Amadeus of Savoy, the Dobrudzha Despotate and the Turks.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str, Sofia, ivchristov70@abv.bg
Margarita Popova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str, Sofia, margarita_po@abv.bg
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de
Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, m_kotlenski@abv.bg

---

№ 82. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЕЛЕН ДОЛ, ОБЩ. БЛАГОЕВГРАД

Цветана Комитова

Редовните теренни археологически проучвания на античната и средновековна крепост в землището на с. Зелен дол, община Благоевград, се проведоха през септември и октомври 2019 г. като продължение и в изпълнение на многогодишна програма за цялостно разкриване на укрепителната система и добиване на данни за организацията на вътрешното пространство и времето на обитаване.

За проследяване историята на ползване и стратиграфията на напластяванията в северната част на укреплението продължи проучването на помещение 1, изградено в северозападния ъгъл и окончателното разчистване на северната кула (обр. 1).

През 2019 г. продължи проучването и на запад от крепостната стена в квадрати $З_{10,}$ $И_{10}$. Оказа се, че на този терен е натрупан насип, включително и при фундирането на крепостните стени на укреплението от античната епоха, върху материковата скала, в който се намира керамика от халколита и късната бронзова епаха.

В помещение 1, в северозападния ъгъл на крепостта, през 2018 г. е изравнен теренът до нивото на обитаване на крепостта през античната епоха, а в западната му част са изчерпани културни пластове на по-голяма дълбочина. Структурата и цветът на пръстта се променят в дълбочина, като става тъмно сиво-кафява до черна, много рохка, пепелява. Постепенно битовата керамика от периода IV – VI в. изчезва и се намира керамика най-вече от дебелостенни съдове от късния халколит, късната бронзова и отделни фрагменти от ранно желязната епохи. В западната половина културните пластове

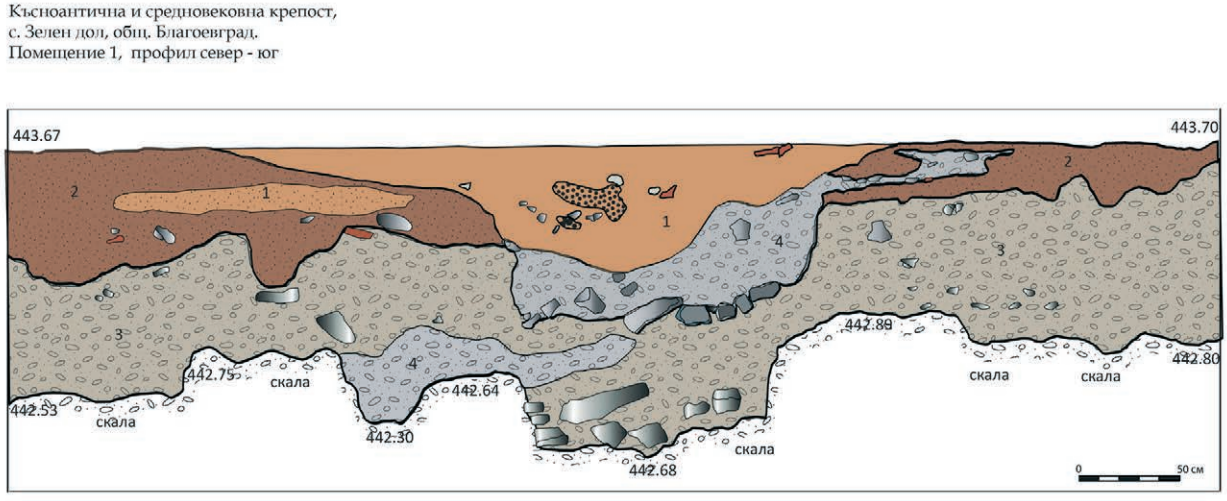
са изчерпани до материковата скала – сива и много ронлива, в която са разчистени три плитки вкопавания с неправилни кръгли очертания (обр. 2). От битовата керамика в тях, предимно дебелостенни съдове (въпреки нарушената стратиграфия при изграждане на крепостта в III – IV в., чиито стени са фундирани върху материковата скала), става ясно, че те са свързани с обитаването на терена през късния халколит, късната бронзова и вероятно през ранно желязната епохи.

Още по време на теренните обхождания през 2007 г. е установено, че на мястото, известно като Чуката или Калята в землището на с. Зелен дол, където е изградена късноантичната крепост, обитавана и през Средновековието, има обекти от късния халколит и късната бронзова епоха (Гребска-Кулова и др. 2008 г.). Доста голямо количество къснохалколитна керамика е намерена при почистване на крепостните стени по време на теренното археологическо проучване през 2009 г., определена като най-добре вписваща се между двата хоризонта – по-късно от Ваксево V и по-ранна от Ваксево-Скалето (Гребска-Кулова, Кулов, 2014, 254). Керамичният материал, произхождащ от културните пластове под нивото на късноантичната и средновековна крепост, намерен при археологическо проучване през 2019 г., има същата характеристика. Преобладават фрагментите от съдове с кафява, следвани от такива със сива и черна повърхност, предимно от паници и много рядко от гърнета и други форми. Паниците са с перваз – винаги прав или наклонен навътре, удебелен и заоблен от външната страна. По отношение на украсата доминира графитната рисунка, позитивна, линейна, на-

Обр. 1. Късноантична крепост, с. Зелен дол – северозападен ъгъл

Fig. 1. Late antique fortress, Zelen Dol village – northwestern corner

Обр. 2. Профил в помещение 1 с посока север – юг: 1. Яма, запълнена с кафява пръст, дребни камъчета, хоросан и натрошени керемиди; 2. Тъмнокафява пръст със ситно натрошени камъчета и фрагменти битова керамика (антична, халколитна и къснобронзова); 3. Тъмна сивокафява пръст с дребни и по-големи камъни и фрагменти керамика (от халколита и бронзовата епоха); 4. Сива пръст с натрошени от скалата дребни камъчета и фрагменти битова керамика от халколита и къснобронзова епоха

Fig. 2. North – south cross-section in the middle of room 1: 1. Pits filled with brown soil, small stones, parts of plaster and broken roof tiles; 2. Dark brown soil with small crushed stones and fragments of pottery (antiquity, Chalcolithic and LBA); 3. Dark grey-and-brown soil with small and larger stones and fragments of pottery (Chalcolithic and LBA); 4. Grey soil with small stones crushed from rock and pottery (Chalcolithic and LBA)

Обр. 3. Северна кула – подово ниво с огнище до входа

Fig. 3. Northern tower – floor level with a fireplace next to the entrance

Обр. 4. Монета на император Констанс, отсечена в 337 – 346 г.

Fig. 4. Coin of Emperor Constans, minted in AD 337 – 346

несена върху гладката повърхност на съда. Халколитната керамика от Зелен дол се отнася към култура Градешница-Дикилиташ-Слатино, а къснобронзовата – към култура Кайменска чука-Бабяк. Такава керамика се намира и на други обекти в района на Благоевград – Покровник, Мощанец и др.

Интерес представляват няколко находки от глина, с цилиндрично тяло, заоблени и с пробита дупка от едната страна. От другата страна всички са отчупени, като при някои се вижда, че е имало дупка преминаваща напречно през цялото тяло. Такива предмети, датирани към финала на късния халколит, са намирани на обекти в долината на Средна Места – при Долно Дряново и Илинден, Гоцеделчевско (Тодорова, 2014, 289, обр. 14_{10-14}). Подобни находки, с две или три напречно пробити дупки, произхождащи от Ваксево, се смятат за типични за късния халколит в Западна България (Чохаджиев 2001, 210, обр. 120, 8 – 17). Изказано е предположение, че тези т. нар. „дръжки" е възможно да са използвани като разпределители на нишките при вертикалните тъкачни станове или за затягане на възопи.

Вдигнат е насипът от вътрешността на северната кула, останал между профила и източната стена и този под триангулачната точка до западната стена. Достигнато е античното подово ниво. Вероятно подът на кулата е бил настлан с плочести, различни по-големина камъни, съдейки по запазените на място такива. На няколко места от вътрешната страна, покрай западната стена на кулата се очертаха петна от по-тъмна много рохка пръст. При разчистването се оказа, че са запълнени със строителен трошляк – парчета от керемиди и много рядко от тухли. В пръстта има и въглени. Изключение са фрагментите от късноантични съдове. Около петното до северозападния ъгъл, в североизточния и югоизточния ъгъл, както и на места по целия под, са разчистени остатъци от хоросанова замазка. Малкото керамика, датирана предимно в IV – V в., както и монета на император Констанс, сечена в Тесалоника между 337 – 346 г. (обр. 4), намерена в насипа в профила над пода, дават основание да се смята, че в този период нещо е наложило преустройство в кулата и повдигане на подовото ниво. Хоросановата замазка вероятно е направена за дренаж и изравняване на пода.

Вътре, до южната стена на кулата, на запад от западната страница на входа е разкрито огнище (обр. 3) с правоъгълна форма (0,70 × 0,90 м), ограничено с изправени тухли (0,33 × 0,33 м). На място в северозападния ъгъл, на пода на огнището, е запазена само една от четирите тухли и плосък камък до нея, т. е. подът е бил покрит не само с тухли, а и с камъни между тях. От север, пред огнището, е разкрито пространство с подредени дребни камъни с хоросан между и върху тях, както и петна пепел отстрани. Вероятно пред огнището е имало каменна настилка. Керамиката и другият материал в пласта, непосредствено над огнището и разкритото подовото ниво на кулата, се датират в IV – V в., което предполага, че кулата е била част от укреплението през по-късни периоди на по-високи нива.

С цел изясняване организацията на пространството между напречните стени от двете страни на входа към кулата от юг до обходната пътека, настлана с шестоъгълни циментови плочи около сгра-

дата на БНТ 2, е изравнен теренът на нивото на входа на северната кула и стълбата към горния етаж. Оказа се, че триъгълният камък в една линия със първото стъпало на стълбата към горен етаж на кулата лежи върху хоросанова подложка, която продължава в южна посока. В същата линия, на юг от триъгълния камък, е разкрит капител, който опира в профила до съвременната пътека около сградата на БНТ. Стратиграфията на терена пред кулата е нарушена твърде много при изкопните дейности за съвременните строежи на това място и по тази причина находките са разновременни (част от глинен предмет от халколита, фрагменти от тракийски фибули, силно корозирали железни предмети и др.) Тук е намерена и една монета от края на V в.

Данните от цялостното теренно археологическо проучване на крепостта при с. Зелен дол ще дадат възможност за изясняване на съществени моменти от бита и историческото развитие на региона за времето, за което няма писмени сведения, както и за икономическо и духовното развитие на крепостта в границите на Византийската империя и на Второто българско царство.

Литература

Гребска-Кулова и др. 2008: М. Гребска-Кулова, Ил. Кулов, Ю. Божинова. Теренни археологически обхождания в землищата на селата Зелен дол, Бело поле, Българчево, Падеж, Дебочица, общ. Благоевград. – Археологически открития и разкопки през 2007, София 2008, 770 – 772.

Гребска-Кулова, Кулов 2014: М. Гребска-Кулова, Ил. Кулов. Късен халколит в долината на Средна Струма. – Годишник на Националния археологически музей, 12, 2014, 265 – 290.

Тодорова 2014: Н. Тодорова. Нови данни за финала на късния халколит в долината на Средна Места. – Годишник на Националния археологически музей, 12, 2014.

Чохаджиев 2001: С. Чохаджиев. Ваксево – праисторически селища. Велико Търново, 2001.

LATE ANTIQUE FORTRESS AT ZELEN DOL, BLAGOEVGRAD REGION

Tsvetana Komitova

Summary

In 2019, the excavations of room 1 and of the northern tower continued, aiming to clarify the stratigraphy and the formation of the layers in the northern part of the fortification.

Within that space the bedrock was reached (grey in colour and very easily cut through) and three irregular round-shaped shallow pits were found and cleared. The pottery found within them consists of predominantly thick-walled vessels from the occupation of the site during the late Chalcolithic, the Late Bronze Age, and probably during the Early Iron Age.

Chalcolithic ceramics can be attributed to the Gradeshnitsa-Dikilitash-Slatino culture while the LBA ceramics is attributable to the Kaimanska Chuka-Babiak culture.

Similar ceramics have been found also in other sites throughout the Blagoevgrad region – including Pokrovnik, Moshtanets, etc. Of significant interest are the few small objects made of clay, of cylindrical shape, rounded and with a hole punched on one side which are similar to other findings from the late Chalcolithic period in the valleys of the Struma and Mesta Rivers.

The remains of the northern tower has been unearthed down to its original floor level. Pottery dated to the 4th – 5th c. AD, as well as a coin of Emperor Constans, minted in Tessaloniki in AD 337 – 346 found in the layer above the floor give us reason to believe that during that period something has caused a remodeling of the tower and raising of the initial floor level. A mortar plastering is made for the purpose probably of drainage and levelling.

Inside the tower, close to its southern wall a fireplace measuring 0.70 × 0.90 m was found, outlined with upright bricks. The floor of the fireplace was originally covered with square bricks and stones between them. The ceramics and other material in the layer immediately above the fireplace and those found at the floor level of the tower are dated to the 4th – 5th c. AD. Next to the entrance of the tower, a coin dated to the end of the 5th c. AD was found.

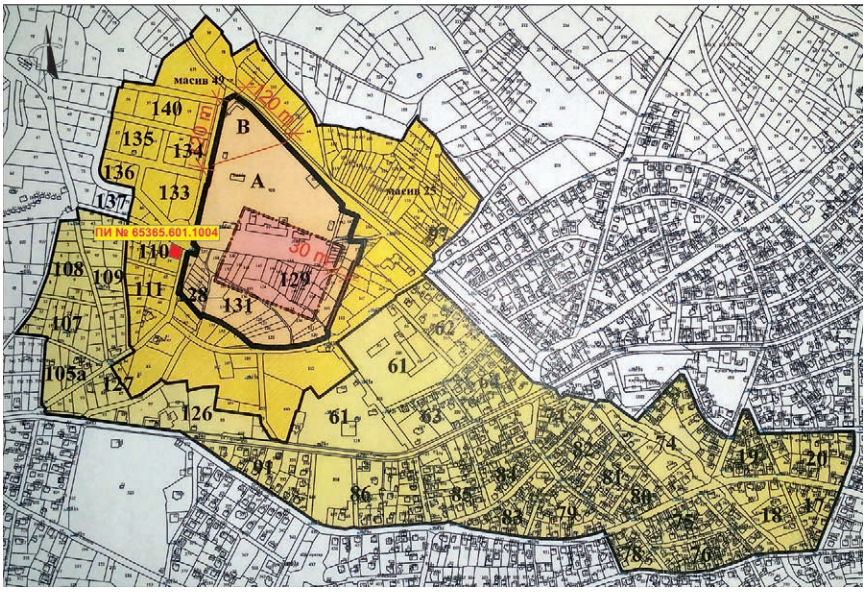
Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg

№. 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ

Светла Петрова, Емил Севдин

Проучването е проведено в УПИ XI – 2770, кв. 110, (ПИ с идентификатор 65365.601.1004) по кадастралната карта на гр. Сапарева баня, област Кюстендил.[1] Според инвестиционната документация 60% от терена подлежи на застрояване, като се изгради и басейн. Теренът е с голяма денивелация от юг към север, наситен с подпочвени води, като на места е почти мочурлив. Парцелът отстои на около 85 – 90 м, югозападно от западната порта на римския военен лагер Германея, проучена в началото на 50-те години на миналия век (обр. 1). Археологическото проучване се извърши на цялата площ, като изцяло бяха проучени 19 от общо 25 квадрата, три от които с непълни размери (2,5 × 5 м). Първоначално проучването започна върху площта на четири квадрата в източната част на парцела. При проучването им бе достигната дълбочина до стерил (–1,60 м от терена). В квадратите в северна посока бе достигната дълбочина –1,30 – 1,50 м от нивото на терена, като се появи подпочвена вода и работата там бе преустановена. Поради липса на археологически структури и находки в квадратите се премина към шахматното им проучване, а шест от квадратите не бяха проучени в тяхната цялост (обр. 2).

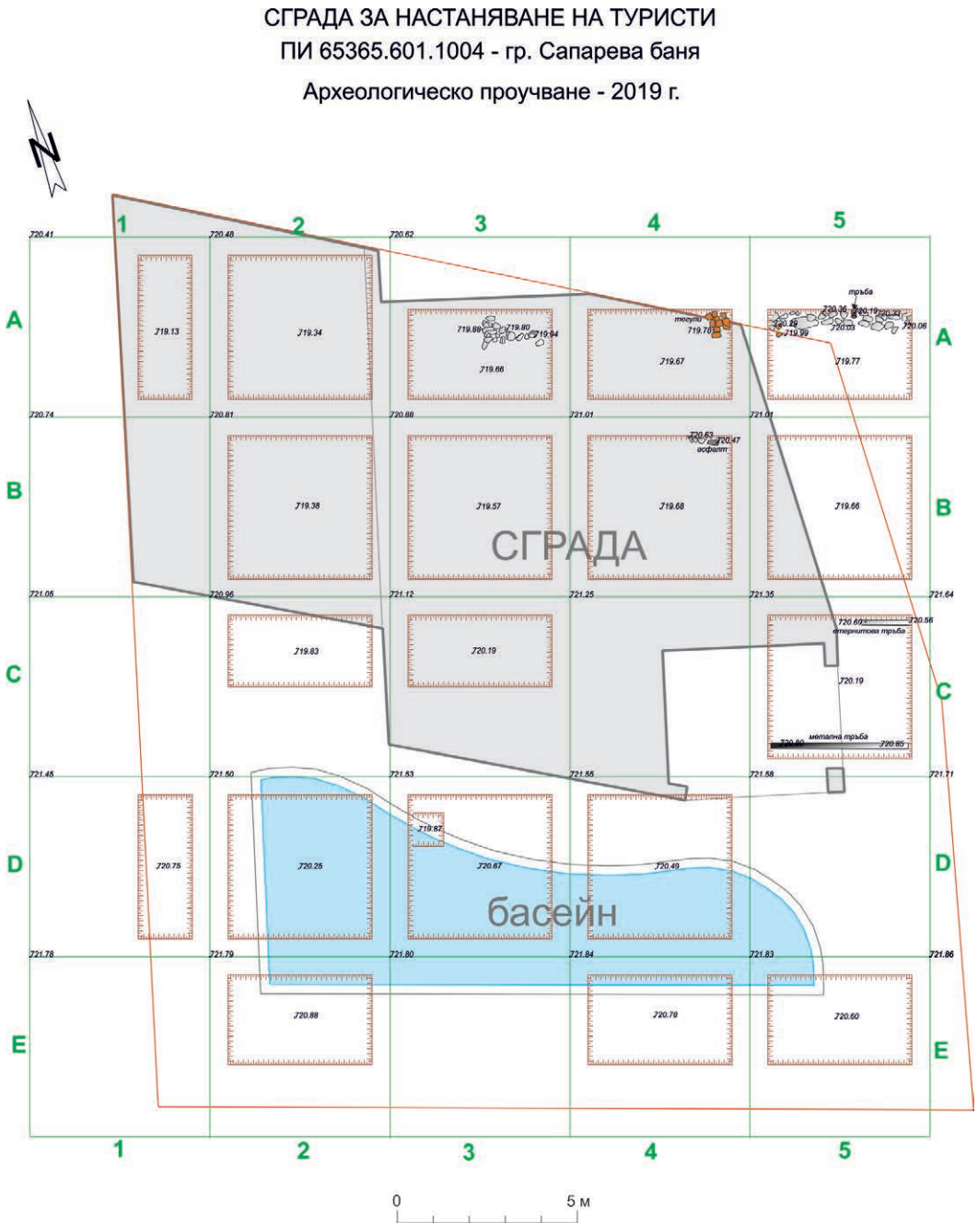
При проучването не бяха регистрирани археологически структури и материали. Откри се една бронзова монета, доста изтрита, която се отнася към края на IV – V в. и бронзов гвоздей, вероятно от обков, няколко фрагмента от късноантична строителна керамика и четири нехарактерни фрагмента от стени на съдове (местна късноантична керамика). Тези материали са били донесени със свличането на земята в северна посока при обработката на почвата, предвид голямата денивелация. Трябва да се отбележи, че локализираният през 2014 г. некропол с гробница и вероятно останки от базилика (Хаджиангелов, Христов 2015) се намира на повече от 200 м югозападно от проучвания парцел и на повече от 300 м от западната порта на лагера. Сравнителната отдалеченост от зоната на некропола и от тази на портата, липсата на археологически структури в проучвания терен показват възможността в късноантичната и ранновизантийската епоха теренът да е бил свободен от застрояване предвид необходимостта от защитата на крепостната стена.

Обр. 1. План на резервата с охранителните зони, проучвания парцел и очертанията на римския военен лагер Германея

Fig. 1. Plan of the reserve with the protection zones, the surveyed plot and the outline of the Roman military camp Germanea

[1]Регистрационна карта в АИС АКБ № 10007310.

Обр. 2. План на проучените квадрати

Fig. 2. Plan of the studied grid squares

Литература

Хаджиангелов, Христов 2015: В. Хаджиангелов, М. Христов. Спасително археологическо проучване в гр. Сапарева баня, УПИ X – 2641. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 489 – 492.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

The plot is about 85 – 90 meters southwest of the western gate of the Roman military camp *Germanea* (fig. 1). The archaeological survey was carried out over the entire area of the site (fig. 2).The lack of archaeological structures in the studied terrain suggests that during Late Antiquity and the early Byzantine period the terrain here may have been kept unoccupied, given the need of protection of the fortress wall.

Svetla Petrova-Dineva, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets, Str., Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

№ 84. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ *BONA MANSIO*

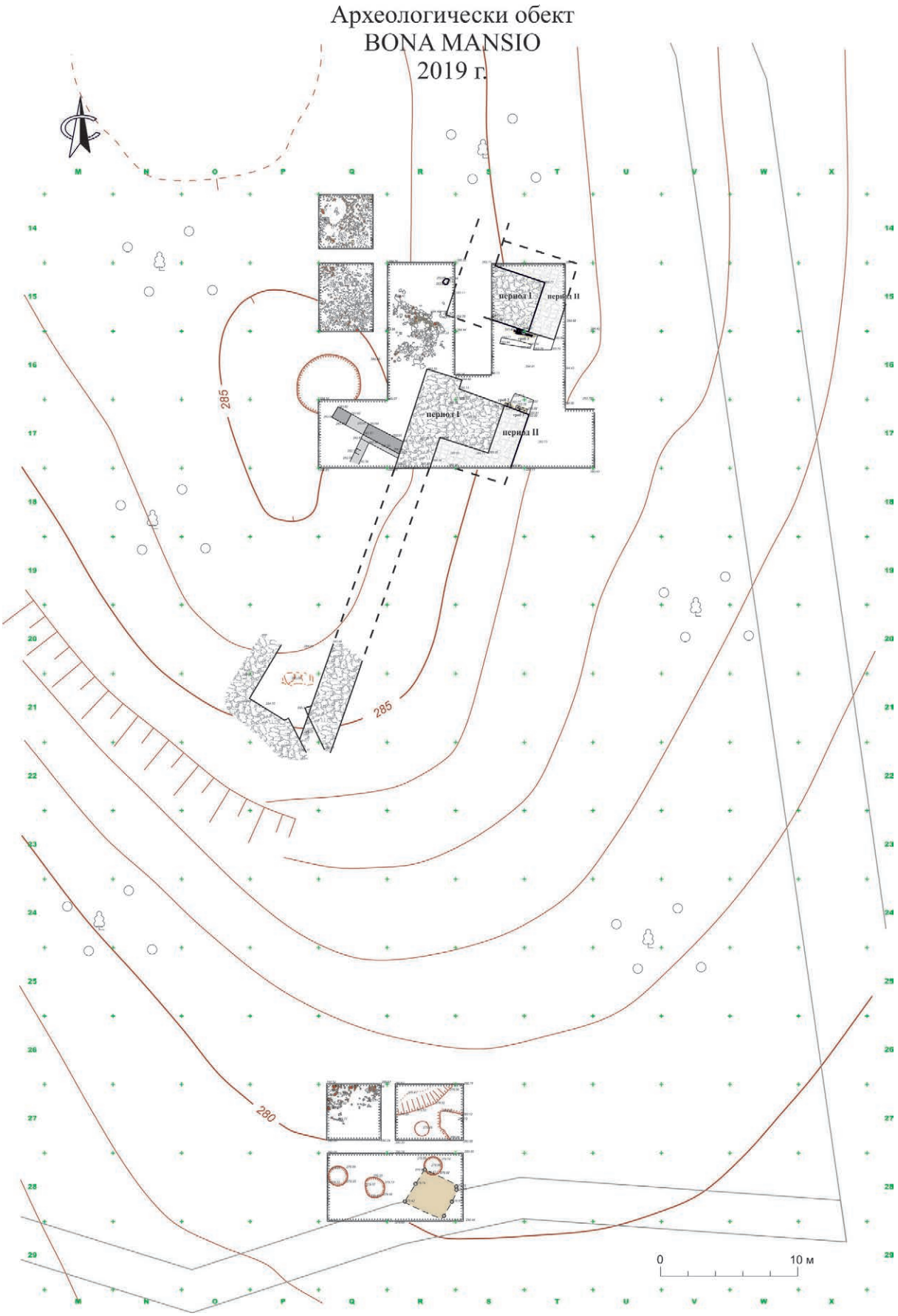
Александър Манев, Вяра Петрова, Ангела Пенчева

Редовните проучвания на обект „Римска пътна станция *Bona Mansio*“ бяха извършени в периода 26 август – 20 септември 2019 г. Това е четвърти пореден сезон на обекта, след началото на разкопките през 2016 г. Средствата през 2019 г. са осигурени от Министерство на Културата по програма за целево финансиране на археологически издирвания и Фондация „Балканско Наследство“. Изкопните дейности бяха извършени от 12 работници и 11 доброволци, организирани от Фондация „Балканско Наследство“.

Работата през 2019 г. беше съсредоточена в три отделни зони – около крепостната порта, при югоизточната кула на крепостта и извън защитената територия на селището, югоизточно от него. Общо работа беше извършена в 10 квадрата по план-квадратната мрежа: пет около входното съоръжение, два при ъгловата кула и три извън фортификацията (обр. 1).

В сектор „Крепостна порта“ продължи изясняване на ситуацията около най-късната експлоатация на входното пространство. В двата квадрата, разположени от вътрешната страна на портата, продължи проучване на средновековната настилка и хоросановото ниво под нея. Тя продължава през все още използваемия вход и извежда извън укрепената площ, като в тази зона се разкри изцяло и хоросаново ниво, което представлява отделно ниво. През самото входно пространство беше запазен основният стратиграфски профил, оформен още през първия сезон на проучване. Той свидетелства за идентичната археологическа ситуация отвън и отвътре на входното съоръжение. Керамичният и нумизматичен комплекс от пласта в тези квадрати е съставен предимно от кухненски съдове и монети от периода XI – XII в. Северно от крепостната порта беше разкрита и малка вкопана структура с дълбочина от 0,30 м и ширина от около 0,40 м. Тя е позиционирана сред деструкциите и е изградена от цели антични тухли. Откритите в нея средновековни съдове, животински останки и следи от горене свидетелстват, че така оформената структура е била използвана за битови готварски нужди през средновековния период (обр. 2).

От външната страна на входното съоръжение също бяха извършени проучвания в северната част на входното пространство, след като предната година беше изяснена южната. Разкри се северното крило на портата, което се състои от два строителни периода, идентично на ситуацията от юг. Изцяло сред деструкции от крепостта бяха открити два християнски гроба, разположени до северното крило на входа. И двата са оформени грубо, от едри ломени камъни. Източният гроб е ограничен от изток от неизяснено съоръжение в *opus mixtum*, идентично на откритото към южното крило. Така симетрията в гробните съоръжения от юг и север е запазена. В гроб № 3 е погребан млад индивид, в детска възраст. Източно от него е разположен гроб № 4 –възрастен индивид от (вероятно) женски пол. И двата гроба се датират по стратиграфското си положение към XI – XII в. Инвентар в тях липс-

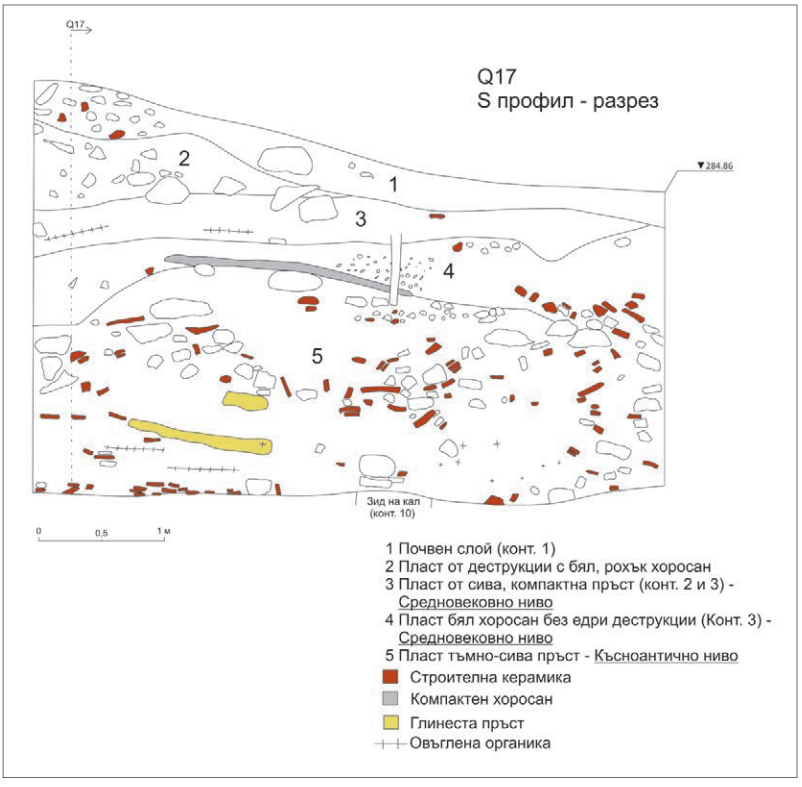
Обр. 1. План на проучванията до 2019 г.

Fig. 1. Plan of the excavated area in 2019

Обр. 2. Вкопана структура със стопански функции

Fig. 2. A medieval dug-in cooking box

Обр. 3. Стратиграфски разрез на кв. Q17 (южен профил)

Fig. 3. Southern cross-section of grid square Q17

ва, макар че гроб № 3 беше открит частично нарушен.

Във вътрешността на кастела продължи работата по единствения квадрат от план-квадратната мрежа, разположен южно от входа. Беше отнет пласт с дълбочина над 1 м, състоящ се изцяло от деструкциите на сградата (обр. 3). Достигна се до хоросаново подово ниво, което може да се датира в VI в. по откритите находки. Нумизматичният материал е еднороден и принадлежи на периода IV – VI в. Най-късната монета, открита сред деструкциите, е фолис на император Фока (602 – 610). Това е и първата находка от VII в., открита до този момента на обекта. Тя отнася разрушаването на тази сграда към първото десетилетие на века. Самото помещение е претърпяло някои реконструкции в най-късния си период. Регистрираният вход в северната му стена е бил зазидан от камъни на калова спойка, а във вътрешността е разделено на две от зид без хоросан, граден от камъни, сред които сполия от каменна колона. Предвид голямото количество фрагментирани съдове за съхранение, може да се допусне, че помещенията са използвани със стопански функции към този период.

Около югоизточния ъгъл на кастела започна проучване на широка площ до изясняване характеристиките на намиращата се тук кула от фортификационната система. Беше изцяло премахнат повърхностният слой, който се състои от голямо количество деструкции и насип от ломени камъни. В този пласт бяха регистрирани и два големи иманярски изкопа. Самата кула е оформена от ъгъла, образуван от южната и източната куртина при пресичането си. Тя е изградена от камъни и тухли, в зидария от *opus mixtum*. Регистрира се и специфично оформление на вътрешното пространство на кулата. В самия югоизточен ъгъл на помещението се оформя коридор, в който може би се е развивало стълбище, свързващо отделните нива на кулата (обр. 4). И тук културните материали свидетелстват за обитаване през средновековния период. Външните параметри на съоръжението не бяха изяснени през този сезон, поради големият обем деструкции и степента на запазеност на външните зидове.

В сектор "*Extra muros*" бяха проучвани три квадрата по план-квадратната мрежа. В зависимост от конфигурацията на терена бяха изчерпани културни напластявания с дълбочина от 0,20 до 2,30

м. В голямата си част те принадлежат на периода IV – VI в. В два от квадратите, започнати педходните сезони, бяха напълно изчерпани две боклучни ями от късноантичната епоха. Масовият материал е предимно фрагментиран, липсват представителни находки. Напълно изяснени бяха параметрите и на средновековното жилище, след като се регистрираха всички следи от коловата конструкция на структурата (обр. 5). С общ брой от седем дупки за колове, сградата е притежавала четириъгълна форма със скромни размери – 2,90 × 3,20 м. Тя е била положена частично върху материка, а в западната си половина е застъпвала късноантичния културен пласт, включително и една от отпадъчните ями. Нов, трети квадрат беше разкрит през този сезон. В него се откриха деструкции от късноантична структура с неизвестен за момента характер.

Нумизматичният комплекс от този сезон включва монетни единици от първата четвърт на III в. до началото на VII в. Макар и не всички да са открити в некомпрометирани ситуации, тези граници могат да се приемат като индикация за хронологическия диапазон на съществуване на античното поселение.

Обр. 4. Югоизточна ъглова кула на кастела

Fig. 4. The southeast corner tower of the fortress

Обр. 5. Средновековна жилищна структура

Fig . 5. Medieval dwelling

EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE FORTRESS AND MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR *BONA MANSIO* ROMAN ROAD STATION

Alexander Manev, Vyara Petrova, Angela Pencheva

Summary

The fourth archaeological season at the site focused on the fortification characteristics and chronology of the late antique fortress (fig. 1). The southeast corner tower was unearthed. It was formed by the crossing of the south and east curtain walls, shaping an irregular building to the inside of the wall (fig. 4). The outer structure of the tower was not uncovered, due to the sloping terrain and preservation degree of the walls.

A destruction layer of over 1 m was excavated within the late antique building inside the fortress, south of the gate. It belongs to a 6th century roofed space with household functions (fig. 3). The latest coin of the layer dates its destruction to the first decade of the 7th c. AD.

Two more 12th c. graves were found in front of the gate entrance, dug into the fortification ruins. One of the graves is also infant. They are situated symmetrically to the ones found in 2018. No burial goods were found in the

graves. A cooking box, made of entire bricks was dug into the ruins of the fortress on the inside of the gate area (fig. 2). It marks the ground level in the medieval period.

A new grid square was initiated in the *extra muros* sector of the site. It contains ruins from a late antique structure of still unknown character. The 12th c. wooden dwelling was entirely excavated this year (fig. 5). After recording all of its seven post-holes, it measures 2.90 × 3.20 m. It was laid on top of the late antique archaeological layer and a rubbish pit.

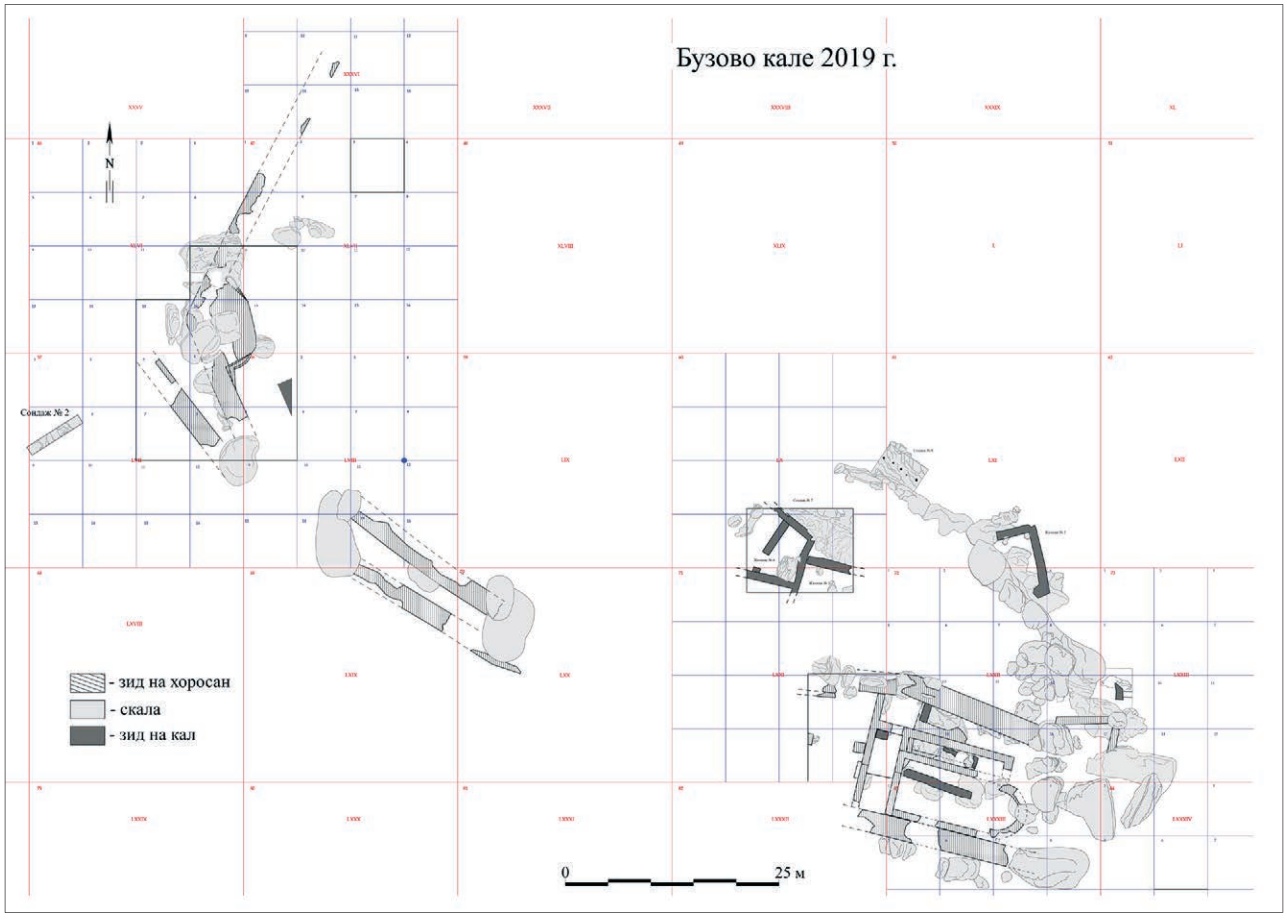
Alexander Manev, aleman@abv.bg
Vyara Petrova, Museum of Archaeology – Septemvri, 37a Al. Stamboliyski Str., Septemvri, vyara.petrova.vp@gmail.com
Angela Pencheva, Balkan Heritage Foundation, 7 Tulovo Str., Sofia, angelapbh@gmail.com

№ 85. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ БУЗОВО КАЛЕ ДО С. БУЗОВГРАД, ОБЩ. КАЗАНЛЪК

Деян Рабовянов, Кристиян Желязков, Венко Иванов

Редовните археологически разкопки в Бузово кале се осъществиха през август и септември 2019 г. Основните задачи бяха насочени към разширяване на проучването в ЮИ част на крепостта (обр. 1, 4).

Сондаж 7 е заложен на равната тераса зад вътрешната крепостна стена. Сондажът е с размери 8 × 10 м и попада в квадрати LX $_{10, 11, 12, 14, 15, 16}$ и LXI $_{2, 3, 4}$. В З част на сондаж 7, на дълбочина 0,0 – 0,30 м се изчерпа повърхностен пласт, в който се откриха керамични фрагменти от XI – XII в. и по-малко от РВЕ. Очевидно е нарушаването на този средновековен пласт от различни интервенции. На дъл-

Обр. 1. Общ план на крепостта Бузово кале с църквата extra muros в м. Черковищата

Fig. 1. General plan of Buzovo kale fortress with the extra muros church in the Cherkovishtata locality

Обр. 2. План на Южния сектор на крепостта Бузово кале с разкритите архитектурни останки

Fig. 2. Plan of the Southern sector of the fortress Buzovo kale with the revealed architecture

бочина 0,30 – 0,80 м се изчерпа запълнителят на развиващата се тук сграда. В него се откриват 80% керамични фрагменти от ранновизантийската епоха и до 20% от XI – XII в. Сред многото находки е и анонимен фолис клас I (около 1078 – 1081 г.). В северната си част жилище 4 е имало две помещения. Северният зид е с ориентация ЮИ – СЗ. Перпендикулярно на него се развива преграден зид с дължина 3,85 м. Той прекъсва на юг с чело, оформяйки страница на вход. На изток вътрешният южен зид се свързва конструктивно с източната стена на жилище 4, която на юг излиза извън проучваната площ в посока към вътрешната крепостна стена. Тоест жилище 4 се състои от минимум две големи помещения. Поне половината от него остава в неизследваната площ. Зидовете му варират на дебелина от 0,60 до 0,80 м. От вътрешното устройство се е запазило малко – вкопан в пода плочест камък, служил за подложка, три дупки за стълбове в западното помещение. В източното помещение близо до входа се разкри огнище. Наред с него е имало и вкопана в пода пещ (обр. 2). Жилище 4 може да се датира в рамките на VI в.

Сондаж 7 – изток предостави пълна стратиграфска картина (обр. 3). На дълбочина 0,0 – 0,30 м в него се изчерпа повърхностен пласт, в по-голямата си част нарушен или насип на стари изкопи. В него

Обр. 3. Централен профил на сондаж 7 в Южния сектор на крепостта Бузово кале

Fig. 3. Central cross-section in trench 7 in the Southern sector of Buzovo kale fortress

Обр. 4. Аерофотография на двете крепостни стени с църквата между тях в южната част на крепостта (снимка Г. Христов)

Fig. 4. Aero-photography of the two fortification walls and the church between them in southern part of the fortress (photo G. Hristov)

се откриха керамични фрагменти от ранновизантийската епоха и XI – XII в. В цялата северна половина от квадрата материковата скала бе достигната на дълбочина 0,20 м. На дълбочина 0,10 м се очерта и зид с направление ЮИ – СЗ на глинеста спойка, принадлежащ на сграда, развиваща се на юг, която получи название жилище 3. Южно от него на дълбочина 0,0 – 0,30 м се изчерпа идентичен с този в останалата част на сондаж 7 – изток пласт. В него се откриха и пет монети, едната от които на Никифор III (1078 – 1081). Очевидно е, че става въпрос за нарушен запълнител на жилището, смесен с пласт от XI – XII в. Пластът на подовото ниво е лежащият на дълбочина 0,50 –0,60 м. В него бе намерена и златна монета на император Юстиниан (527 – 565). Под подовото ниво, от 0,60 м надолу, се откриха пет дупки за дървени стълбове, четири ями за съдове за съхранение и едно огнище, принадлежащи на две различни по време леки постройки. Ями 4А и Б са с материали от КЖЕ.

Жилище 3 е оформено, като до източната стена на жилище 4 се долепя на фуга зид с посока И – З и дебелина 0,60 м. Той не се отличава по характер от зидовете на жилище 4. Жилище 3 се развива на юг в посока към вътрешната крепостна стена. Северно от жилище 3 се очертава пасаж за движение. От сградата, северно от този пасаж, е запазено само леглото за зид, врязано на 0,10 м във вдигащата се тук скала.

Строежът на жилище 3 трябва да се отнесе по-късно от този на жилище 4. И двете могат да се поставят в рамките на VI в., след 20^те^ години на столетието, а жилище 3 след началото на управлението на император Юстиниан. Дупките за дървени стълбове и част от ямите за съдове за съхранение под жилище 3 принадлежат на две леки постройки, които най-общо могат да се отнесат между началото на V и началото на VI в.

На СИ от сондаж 7, под скалния венец, ограничаващ скалната тераса, се заложи сондаж 8. Тук теренът е зает от три стъпаловидно разположени тесни тераси с остри спускания между тях (обр. 1, 2). На дълбочина 0,0 – 0,40 м бе изчерпан тъмно-кафяв пласт, в който се откриха смесени материали – от XI – XII в., ранновизантийската епоха и малко от РЖЕ/ КЖЕ. Изчерпаният пласт покриваше материковата скала с подравнена повърхност. В нея се разкриха пет дупки за дървени стълбове, подредени в линия, успоредна на скалното лице. Те са носели покрива на лека постройка или навес, чийто край се е опирал на скалното лице зад тях. Профилът на терена и оформянето на скалите свидетелстват, че наблюдаваните три стъпала-тераси по склона под венеца не са естествено образувание, а са се оформили при добив на камък. Вероятно тази кариера е свързана със строежа на крепостта през V – VI в.

Приключи проучването на кв. LXXXIII $_{4,\,8}$, на изток от апсидата. На дълбочина 1,60 – 1,70 м бе изчерпан тъмно-кафявият пласт зад външната крепостна стена. В него се откриха фрагменти от керамика от ранновизантийската епоха. Под него се разкри подово ниво от трамбована глина. То е

подобно по характер и на ранните нива под църквата. Под подовото ниво на дълбочина 1,80 – 2,30 м се изчерпа насипен пласт с разложени кирпичи, който покриваше неравната повърхност на материковата скала. В него се откриха керамични фрагменти от ранновизантийската епоха и КЖЕ.

В LXXII $_{15}$ и LXXXIII $_{3}$ се допроучи пространството между вътрешната крепостна стена и апсидата на църквата. В дълбочина пространството се стесни и оформи като стратиграфски сондаж. В него се достигна до 2,40 м. Наблюденията в този сондаж, заедно с осъществените в С помещение на притвора и източно от апсидата ясно показаха, че вътрешната крепостна стена е била издигната след строежа на първоначалната църква (№ 1). Разширението на църквата на север (№ 2) е осъществено известно време след строежа на вътрешната крепостна стена. Твърдият жълт пласт, до който се достигна на дълбочина 2,40 м, се явява строителното ниво на църква 1.

Важни резултати предостави проучването на С помещение на притвора на църквата, където се изчерпа пласт с дебелина до 2,30 м. Под два пласта с деструкции, пробити от късни вкопавания, на дълбочина 2 – 2,20 м се изчерпа пластът на горелия покрив на помещението с зидове на глина. В него се откриха много монети от пръсната при падането на покрива малка колективна находка. Найкъсните сред монетите са на Юстин II със София. Както пластът канеленокафяви деструкции, така и горелият покрив, принадлежат на късното С помещение на притвора със стени на глинена спойка, чието подово ниво се достигна на дълбочина 2,20 м.

Приключването на разкопките не позволи напластяванията в С помещение на притвора да се проучат до скала, но дадоха важни наблюдения за строителната история на църквата. Установи се, че зидът на глинеста спойка, оформящ от изток С помещение на притвора, възсяда по-ранен от него зид на бял хоросан със същото направление, но издаващ се на 0,30 м пред лицето на зида на глина. Този хоросанов зид със запазено и видимо западно лице е послужил за праг на И вход на помещението през късния му период. Очевидно този конструктивно свързан със стената на С разширение на притвора зид е оформял от изток ранното С помещение. След неговото разрушаване то е оформено наново чрез зида с глинеста спойка. Очевидно част от същото преустройство е и късият зид на глина в СЗ ъгъл на основното помещение на притвора, както и повдигането на нивото с около 0,10 м там (обр. 2).

Тази етапност в развитието на църквата в рамките на втория период на сградата, когато е разширена на север и запад, се разкри и при частичното допроучване на основното помещение на притвора ѝ. В него бе изчерпан пласт с дебелина 0,20 м, който е служил за подложка на пода в притвора. Под него се стигна до силно трамбовано ниво с единични тухли от настилка. Очевидно то е свързано с църквата през първият ѝ период, т.е. се явява ходово ниво пред входа ѝ.

Основна част от усилията се концентрираха в проучването на пространството между двете крепостни стени на запад от притвора на църквата (обр. 2). Тук се разкри част от вътрешната крепостна стена, която е била тежко засегната от разрушаването за строителен материал. В резултат вътрешното ѝ лице е демонтирано до основи. Запазената в момента стена е с дебелина 1,40 м, а оригиналната е била около 1,70 м. Участъкът от крепостната стена след чупката ѝ под тъп ъгъл е с дължина 1,60 м и завършва със страница за вход. В западна посока вътрешната крепостна стена е обхващала и висока скална група, но в областта на входа липсва запазена зидария. В момента разстоянието между запазената И страница на входа и тази скална група е 2,10 м, но ширината на тази порта би била максимум 1,70 м.

Изчерпаните деструкции западно от притвора бяха с дебелина до 3 м. В тях се очерта цветово разслоение. Важно е да се отбележи, че, ако и да има цветова диференциация между трите пласта на деструкциите, във всички тях се откриваха еднакви по характер археологически материали, очевидно преотложени от вътрешността на крепостта. Става въпрос за керамични фрагменти от ранновизантийската епоха, Ранното средновековие и XI – XII в. и единични находки. Под пласта на хоросановите деструкции се изчерпа пепелив пласт с дебелина до 0,50 м. В него се откриха керамични фрагменти от ранновизантийската епоха и значително количество желязна шлака. Той има характер на насип, повдигащ нивото от юг на север към входа на вътрешната крепостна стена. Този пепелив пласт лежеше върху трамбовано ниво от жълта пръст с дебелина около 5 см. То на свой ред покриваше и запечатваше две горели нива. Долното от тях датира от първата половина на V в., а горното е датирано с монета на Юстиниан I, отсечена през 557 – 565 г. Очевидно това жълто трамбовано ниво е свързано с църквата – вероятно с църква № 2 и изграждането на притвора. Насипът над него отразява късна реконструкция с вдигане на нивото към входа на вътрешната крепостна стена.

В пространството на запад от входа на притвора се разкриха два зидани пилона с дебелина 0,90 м, оформящи вход с ширина 4 м. Вероятно това е северната страна на монументален портик, добавен впоследствие пред входа на църквата.

Проучванията западно от църквата не могат да се считат за приключили. Очевидно в тази входна за крепостта зона има поне четири нива, долните две от които носят следи от опожарявания и бедствия, като се започне от началото на V в. и приключи с 80re години на VI в.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS BUZOVO KALE NEAR BUZOVGRAD VILLAGE, KAZANLAK MUNICIPALITY

Deyan Rabovyanov, Christian Zhelyazkov, Venko Ivanov

Summary

The regular archaeological excavations in 2019 added new data on the periodization and chronology of the Buzovo Kale Fortress (fig. 1). The excavations of the southeast corner of the fortress continued (fig. 2, 4). They focused on the area around the apse of the church, its *narthex* and the space to the west of it. The fortress has suffered two major fires before its devastation in the 80s of the 6th c. AD. Build in the early 5th c. AD it was burnt in the middle of the century. The fortification was rebuilt and strengthened with an inner fortress wall in the 6th c. AD, in the beginning of the reign of emperor Justinian I. The church between the two curtains was erected during the same time. After the second fire in the middle of the 6th c., the church was reconstructed and expanded. To the west of it an entrance in the inner wall was found (fig. 2, 4).

Two new trenches were set on the terrace behind the inner wall (fig. 2, 3). In this area parts of two large residential buildings were excavated. They date to the 6th c. AD, and below them there were traces of a habitation from the 5th to beginning of the 6th c. and from the Late Iron Age. Above the residential buildings a highly disturbed medieval stratum of 11th – 12th c. AD was excavated, with abundant materials and finds, including two coins of emperor Nicephorus III (1078 – 1081). Along with them, mainly among the collapsed material in the destruction between the two fortress walls, ceramic fragments from the 10th – 11th c. AD were found.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com
Christian Zhelyazkov, Museum of History Iskra – Kazanlak, 9 St Cyril and St Methodius Str. 6100 Kazanlak, zheliazkov93@abv.bg
Venko Ivanov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5804 Pleven, venko_4@abv.bg

---

№ 86. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ И УКРЕПЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ КРАЙ С. АНГЕЛ ВОЙВОДА

Здравко Димитров, Атанас Данов

През 2019 г. екип в състав: доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ – БАН), ръководител и Атанас Данов (докторант в НАИМ – БАН), зам.-ръководител, проведе проучване на археологическия обект в местността „Хасара“, край с. Ангел войвода, община Минерални бани, Хасковска област.

Разкопките бяха реализирани в рамките на 31 календарни (23 работни) дни – в периода от 1 до 31 октомври 2019 г.

В работата бяха включени 17 работници и четири души археологически екип (ръководител, зам.-ръководител и двама археолози – стажанти).

В края на разкопките към теренната работа с цел пълно и многообразно заснемане на резултатите от проучванията бяха привлечени геодезист, двама архитекти и двама специалисти по аерофотозаснемане.

Археологическият обект при с. Ангел Войвода, е разположен подножието на един от родопските ридове – Мечковец. Местността Хасара (Хисаря), в която са локализирани археологическите комплекси, е на около 1 – 1,2 км западно – северозападно от селото. Тя представлява високо издигнат хълм, върху който се откриват останките на късноантична крепост. Местните хора я наричат

„Асара“. Наред с добре запазените стени на късноантичния фортификационен комплекс, в региона се намират множество елементи на скални изсичания с култови, а вероятно и гробни функции. Това са скални олтари (някои от тях описани като „жертвеници“), скални ниши, вероятен погребален или възпоменателен скален комплекс, който е сред най-големите и добре запазени в Източните Родопи, шарапани.

Докладваните тук проучвания бяха третият сезон от редовните археологически разкопки на обекта край с. Ангел Войвода. Те имаха за цел проучване на централната зона на източната част от укрепената територия на късноантичната крепост.

Археологическото проучване през 2019 г. бе проведено върху приблизително 0,4 дка от цялата площ от обекта, която в рамките на укрепената територия е 8 – 9 дка. Работата протече в близост до т. нар. скална гробница на върха и до откритата през 2016 г. ранновизантийска църква.

Теренът, върху който се извършва археологическото проучване е държавен горски фонд, в процедура по замяна на терена с равностойни земи от община Минерални бани и бъдещо преотреждане на терена на археологическия паметник за управление от общината.

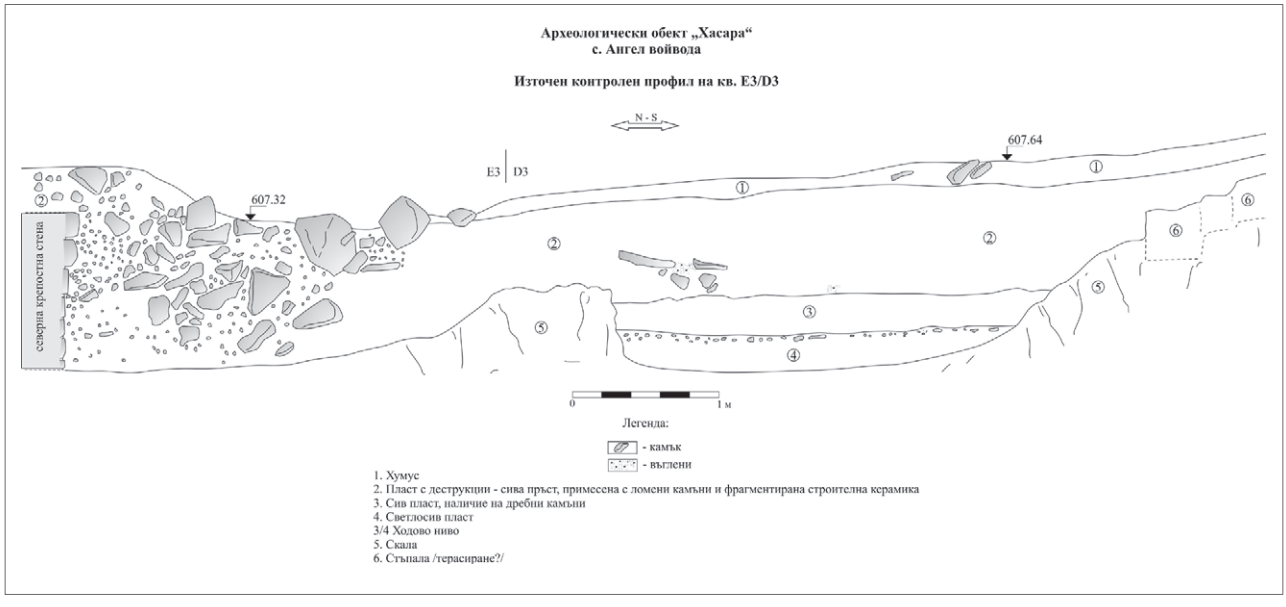
Обр. 1. Изглед на вътрешното лице на северната крепостна стена в кв. E6

Fig. 1. View of the inner facade of the northern fortification wall in grid square E6

Конкретните резултати в работния сектор за 2019 г. са следните:

1. Разкрито бе цялото трасе на северната крепостна стена от кв. D 1 до D 6. Тук стената е запазена в доста голяма автентична височина, на места до 2 м (обр. 1). В пластовете зад тази отбранителна конструкция личат големи слоеве от деструкциите ѝ, както и някои ходови нива и пластове от Късната античност (обр. 2);

2. Открита бе нова ранно-християнска църква. Тя е в кв. A 5 – A 6. Като архитектурна конструкция храмът е едноапсиден

Обр. 2. Стратиграфски профил на пластовете зад вътрешното лице на крепостната стена – кв. E3/D3

Fig. 2. Stratigraphic cross-section of the layers behind the inner facade of the fortress wall – grid squares E3/D3

Обр. 3. Новооткрита ранохристиянска църква в кв. А5/А6

Fig. 3. Newly found early Christian church in grid squares A5/A6

Обр. 4. Покривна конструкция от VI в., разкрита in situ до външната страна на апсидата на църквата – кв. А6

Fig. 4. Remains of a collapsed tile roof from the 6th c. AD, found in situ outside the apse of the church – grid square A6

и еднокорабен. Градежът е от ломени камъни на кална спойка (обр. 3);

3. В централния сектор се проучиха два квадрата с редица останки от сгради, паднали покривни конструкции (обр. 4) и много битова керамика от Късната античност. Тези останки от сгради са частично проучени и тяхното изследване с цел установяване на общия им план ще продължи през следващите години.

На базата на масовия керамичен материал, нумизматичните единици, находките и стратиграфските данни от редовните разкопки в местността „Хасара" хронологията на изследваните археологически структури е изцяло в късноантичната епоха. Те датират от втората половина на V в. и особено от целия VI в., епохата на император Юстиниан Велики (527 – 565). През настоящия сезон 2019 г. бяха открити само няколко броя керамични фрагменти от КБЕ и РЖЕ, отново без да регистрираме културен пласт от тези по-ранни археологически периоди.

Третият сезон от проучванията на Хасара, край с. Ангел войвода, доказаха, че археологическите комплекси тук са изключително богати, добре запазени във височина и безспорно обектът е сред най-важните културно-исторически паметници не само в община Минерални бани, но и в цяла Хасковска област.

Откриването на втора църковна сграда от раннохристиянската епоха, заедно с разкритите раннохристиянски гробни комплекси, изсечени в скалата, показват, че обектът е голям култов комплекс от ранновизантийската епоха в Източните Родопи.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE THRACIAN SACNTUARY AND FORTIFIED SITE FROM LATE ANTIQUITY NEAR ANGEL VOIVODA VILLAGE

Zdravko Dimitrov, Atanas Danov

Summary

The archaeological excavations at the Angel voivoda site in 2019 were conducted on an area of approximately 0.04 ha, part of the total area of the site, measuring 0.8 – 0.9 ha within the fortified space. The fieldwork took place near the so-called Rock tomb at the top and near the early Byzantine church found in 2016.

The results of the 2019 campaign are as follows:

1. The entire route of the northern fortress wall from grid square D1 to D6 was excavated. Here the wall is

preserved at a considerable authentic height, in certain sections up to 2 m (fig. 1). In the cross-section behind this defensive structure a thick layer of its destructions is visible, as well as some walking levels and layers from Late Antiquity (4th – 6th c. AD) (fig. 2);

2. A new early Christian church was found. This architectural cult complex is situated in grid squares A5 – A6. The architectural construction of the church defines it as a single-apse and single-nave building. The walls are made of quarry stones with mud bonding (fig. 3);

3. In the central sector, grid two squares were explored with a number of remains of buildings, collapsed roof structures (many roof-tiles found *in situ*, fig. 4) and a huge quantity of late antique pottery. These remains of buildings were only partially excavated in 2019 and their study will continue in the coming years, aiming at clarifying the characteristics of their planning.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com
Atanas Danov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, at.d.danov@gmail.com

№. 87. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА

Николай Сираков, Веселин Игнатов

През 2019 г. продължиха редовните проучвания на територията на антична и средновековна крепост Туида (регистрационен картон в АИС АКБ № 2600112).

Продължи работата в северния сектор на крепостта, на север от проучената през XX в. голяма административна сграда (Щерева и др. 2001, 53, 78 – 79), както и южно от северната порта на крепостта. Целта на археологическото проучване е доизясняване на архитектурата на крепостта през различните хронологически периоди и подготовка за нейното експониране като туристически обект. Конкретната задача през този сезон беше да се проследят в разкритите през 2018 г. зидове от антични и късноантични сгради. Предвидените финансови средства дадоха възможност да се работи в участък с площ от 90 кв. м.

С цел проследяване на разкритите през изминалия сезон зидове бяха разкрити нови квадрати на изток и запад от проучваната през 2018 г. площ. В тях беше регистриран разбъркан пласт с дебелина от около 0,40 м, в който се откриха материали (битова керамика, строителна керамика, монети), характерни за периода от IV до XIII в. Този пласт вероятно е натрупан в резултат на инфраструктурните дейности, проведени при експонирането на крепостта като туристически обект.

Обр. 1. Част от средновековен водопровод с обмазка от розов хидрофобен хоросан, IX – X в.

Fig.1. Part of a medieval water conduit with a lining of pink hydrophobic mortar, 9th – 10th c.

В кв. 24.4 беше разкрит и демонтиран съвременен, вероятно ограден, зид, свидетелстващ за доскорошното ползване на терена.

Антични зидове се достигнаха в квадрати 23.9 и 23.3. Те имат видима конструктивна връзка с проучени предходния сезон зидове, както и сходна

Обр. 2. Кръстче от медна сплав с релефно изображение на Христос с дълга роба, XI – XII в.

Fig. 2. Cross of copper alloy with embossed image of Christ with long robe, 9th – 10th

структура, размери и съответстващи посоки. Достигна се до здрав пласт, който предстои да се проучи през следващия археологически сезон.

В най-североизточната част на проучваната през годината площ се откри малка запазена част от землянка с огнище, вкопано в североизточния ѝ ъгъл, с фланкиран вход от два ломени камъни. Огнището е запълнено с пепел и дребни въгленчета. То е леко вдълбано и с максимални размери 0,36 × 0,38 м.

През 2019 г. се проучиха десет ями. Ямите са с кръгла форма на отвора, различни сечения, диаметри от 0,60 до 1,70 м и дълбочина до 1,15 м. В девет от ямите се открива пълнеж от сиво-кафява пръст с фрагменти от строителна керамика, битова керамика и кости. Съдържащите се в ямите материали ги отнасят към XI – XII в.

При проучването на яма № 7 в кв. 24.11 се откри масивна структура, изградена от средни по размер ломени камъни на спойка от плътен хидрофобен тъмно-розов хоросан (обр. 1). Установи се, че структурата представлява запазен сектор от средновековен (прабългарски) водопровод, част от който е разкрит и експониран при по-ранните проучвания. Водопроводът е силно нарушен от ямите от XI – XII в., а същевременно е построен върху яма № 16, датирана към края на IX в., на базата на откритата в нея фрагментирана битова керамика. Това поставя изграждането и съществуването на водопровода между края на IX и XI в. и го свързва с засилената строителна дейност в крепостта от периода на Първото българско царство. Свидетелство за това е и поредната открита керемида с врязан знак IYI, характерна именно за тази епоха.

Анализът на костния материал показва, че преобладаващите домашни животни са говедо, коза и свиня, като в ямите има най-голямо количество кости. Спорадично се появяват кости от кон, куче, птици, костенурка и др.

Сред интересните находки от сезона са оръдия на труда от кост, кръстче с изображение на Христос от медна сплав (обр. 2), бронзова плочка от пръстен с изображение на паун и др.

Литература

Щерева и др. 2001: И. Щерева, Кр. Вачева, Д. Владимирова-Аладжова. Туида – Сливен 1 (Разкопки и проучвания, XXVIII). София, 2001.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF ANCIENT AND MEDIEVAL FORTRESS *TUIDA*

Nikolay Sirakov, Veselin Ignatov

Summary

The aim of 2019 survey was to outline the walls of the antique and late antique buildings revealed in 2018.

A redeposited mixed layer was recorded. Its thickness is approximately 0.40 m and the materials discovered in it (household pottery, architectural ceramics, coins) are typical for the period from the 4th to the 13th c. AD.

Ancient walls were reached in squares 23.9 and 23.3. They structurally connected to the walls studied in the previous season, and also feature similar structure, dimensions and corresponding directions. A undisturbed layer has been reached and it will be explored in the next archaeological season.

In the northeastern part of the area surveyed in 2019, a small part of a dugout was found, with a fireplace dug into its northeast corner, flanked with two broken stones.

Ten pits were also explored. The materials found in them indicate an 11th – 12th c. AD date.

The study of pit No. 7 in grid square 24.11 revealed a massive structure built of medium-sized quarry stones with dense dark-pink hydrophobic mortar (fig. 1). The structure is a preserved section of a medieval water conduit. The water supply system was destroyed by the 11th – 12th c. pits, and, at the same time it is constructed above another pit (No. 16), dated in turn to the end of the 9th c. AD, on the basis of the fragmented household ceramics. These stratigraphy observations date the construction and fuctioning of the water supply within the timespan of 9th – 11th c. AD.

Among the interesting small finds in 2019 are tools made of bone, a cross with the image of Christ made of copper alloy (fig. 2), a bronze ring plate with an image of a peacock, etc.

Nikolay Sirakov, Regional History Museum – Sliven, 18 Tsar Osvobodites Blvd., 8800 Sliven, niki_sirakov@abv.bg
Veselin Ignatov, Regional History Museum – Sliven, 18 Tsar Osvobodites Blvd., 8800 Sliven, ignatov_v@abv.bg

№. 88. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АКВЕ КАЛИДЕ, СЕВЕРОИЗТОЧЕН СЕКТОР „БАНЯ“

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков

Проучването бе осъществен през месец юни 2019 г. в североизточния край на банския комплекс („Археологически структури в северната част на банята и СИ пред тях – около североизточния аподитериум“).

Положено е началото на системно изследване на север – североизточната част на банския комплекс (обр. 1). Голяма част от времето и средствата бяха отделени за почистване, абсолютно наложително след дългогодишното изоставяне, довело до плътно обрастване. Проучванията обхванаха обща площ от около 200 кв. м (квадрати № от A 13 – 15 – B 14 – 17 – C 13 – 17 – D 10 – 17 до E 17).

Съгласно по-ранните предписания на комисии, започна демонтиране на средновековния каменен зид на калова спойка, а така също и на отточните канали от XI – XIII в. в кв. № C/D 10/12.

Особености, различни от частично проследените през 2018 г. (Момчилов, Класнаков 2019), нямаше. И през 2019 г. продължи тенденцията на установяване на два основни културни пласта – върху късноантичния (ранновизантийски) е разположен средновековен с долна граница в XI в. и горна от 60-те г. на XIII в.

Разширена бе площта на разкриване в североизточна и северна посока и нови момент са:

1. Засичането на нов мощен зид от добре обработени камъни, споявани с много здрав бял хоросан в североизточния край;

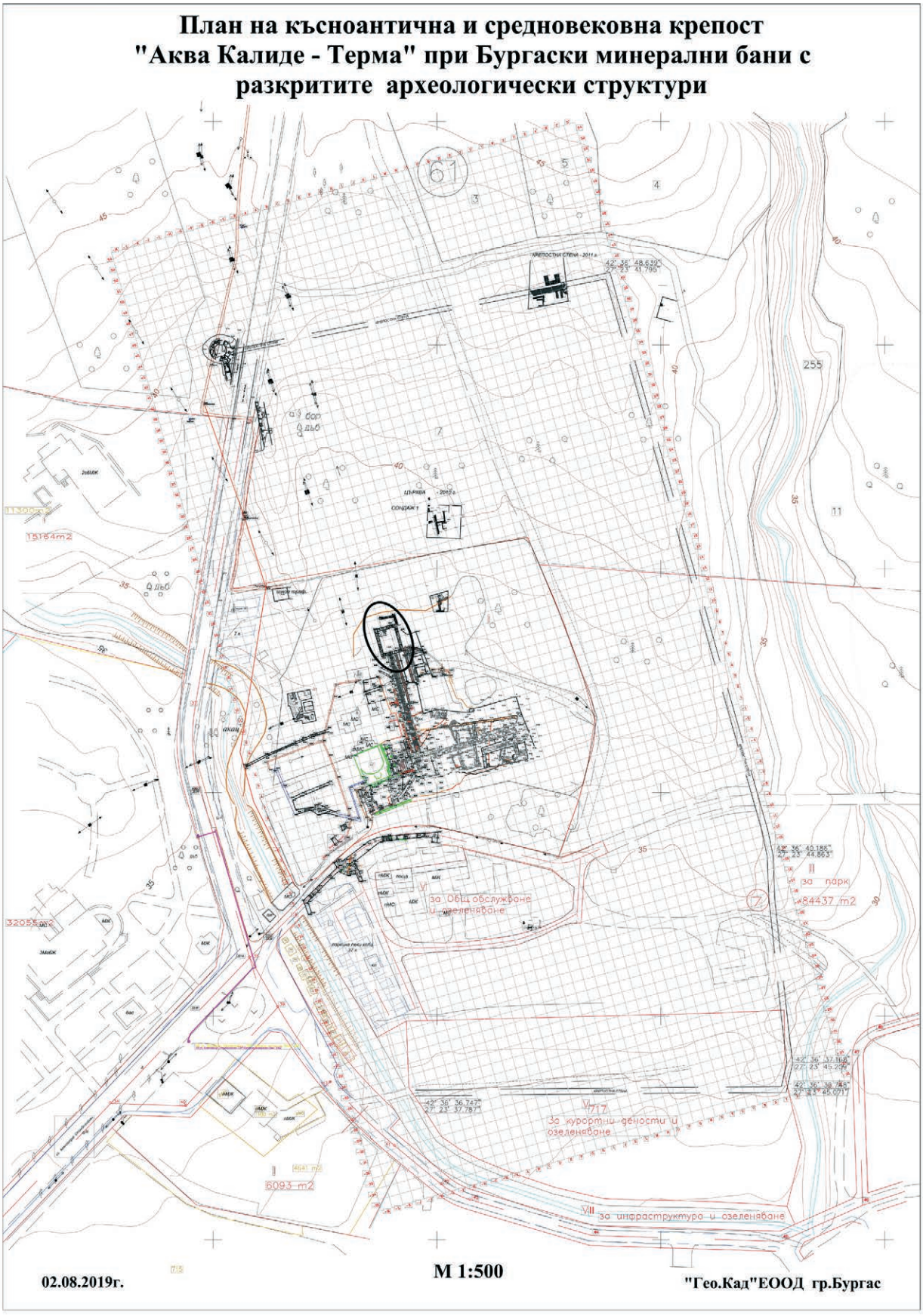
2. Очертаването изцяло на плана на североизточния аподитериум (обр. 2). В него се проследяват поне пет хронологически етапа на наслояване и промени, като част от тях са и останките от подово ниво с хидрофобна мазилка, съответстваща на използването на югоизточната клоака и останки от обмазване и на страничните стени;

3. Откриването на два надписа – един на латински и един на гръцки език;

4. Преизползването на ари. Три ари са вградени като сполии. Закономерно е да се приеме, че те са от храма, от който през 2015 г. в югоизточния сектор на банския комплекс бяха открити два посветителски надписа на Аполоний, син на Ептайкент (Шаранков 2015; Шаранков 2016).

Преобладаващият археологически материал отново е керамика и монети. По отношение на керамиката прави впечатление оскъдното наличие на керемиди, но преобладава късноантичната и ранновизантийска. Обособява се обаче и определено количество вносна художествена сграфито керамика от средата и началото на втората половина на XIII в., като за първи път е открит фрагмент от XIV в. Има монети от всички периоди, вече регистрирани в Акве калиде, но измежду тях най-голям интерес за 2019 г. представлява домонетна форма (стрела) от VII – VI в. пр. н. е. и масов монетен материал от средата и началото на втората половина на XIII в., като за първи път има монета на Иван Шишман от втората половина на XIV в.

На този етап двете единични находки от XIV в. (фрагмент сграфито керамика и монета на Иван Шишман) са по-скоро случайни и все още не дават основание да се счита, че средновековната баня е съществувала през XIV в., докато масовият материал (и керамика, и монети) е с горна граница 60-те години на XIII в.

Обр. 1. Североизточният сектор в общия план на Акве калиде

Fig. 1. The northeast sector in the general plan of Aquae Calidae

Литература

Момчилов, Класнаков 2019: Д. Момчилов, М. Класнаков. Спасително археологическо проучване на територията на обект „Късноантична и средновековна крепост Аквекалиде – Терма“, кв. Ветрен, гр. Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 509 – 512.

Шаранков 2015: Н. Шаранков. Нови данни за тракийските стратези. – Археология, 2015, 1 – 2, 62 – 78.

Шаранков 2016: Н. Шаранков. Епиграфски открития през 2015 г. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 970 – 971.

Обр. 2. Архитектурни останки, разкрити през 2019 г. (поглед от север)

Fig. 2. Architectural remains unearthed in 2019 (view from north)

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF *AQUAE CALIDAE,* NORTHEAST SECTOR “BATH”

Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov

Summary

Archaeological structures in the northern part of the bath and to the northeast, around the northeast *apoditerium* (fig. 1) were studied.

The observation from the preceding campaign that there are two major cultural layers in this area was confirmed also in 2019. The stratigraphy demonstrates the existence of a medieval layer dated between the 11th c and the 60s of the 13th c. AD, situated above a layer from Late Antiquity (early Byzantine period).

New results from the 2019 campaign consists of :

- the discovery of a previously unknown massive wall built of hewn stones;
- the complete excavation of the northeast *apoditerium* of the bath, with a flooring of hydrophobic mortar (fig. 2);
- the discovery of two inscriptions;
- the observation that Roman *arae* were re-used as *spoli*a.

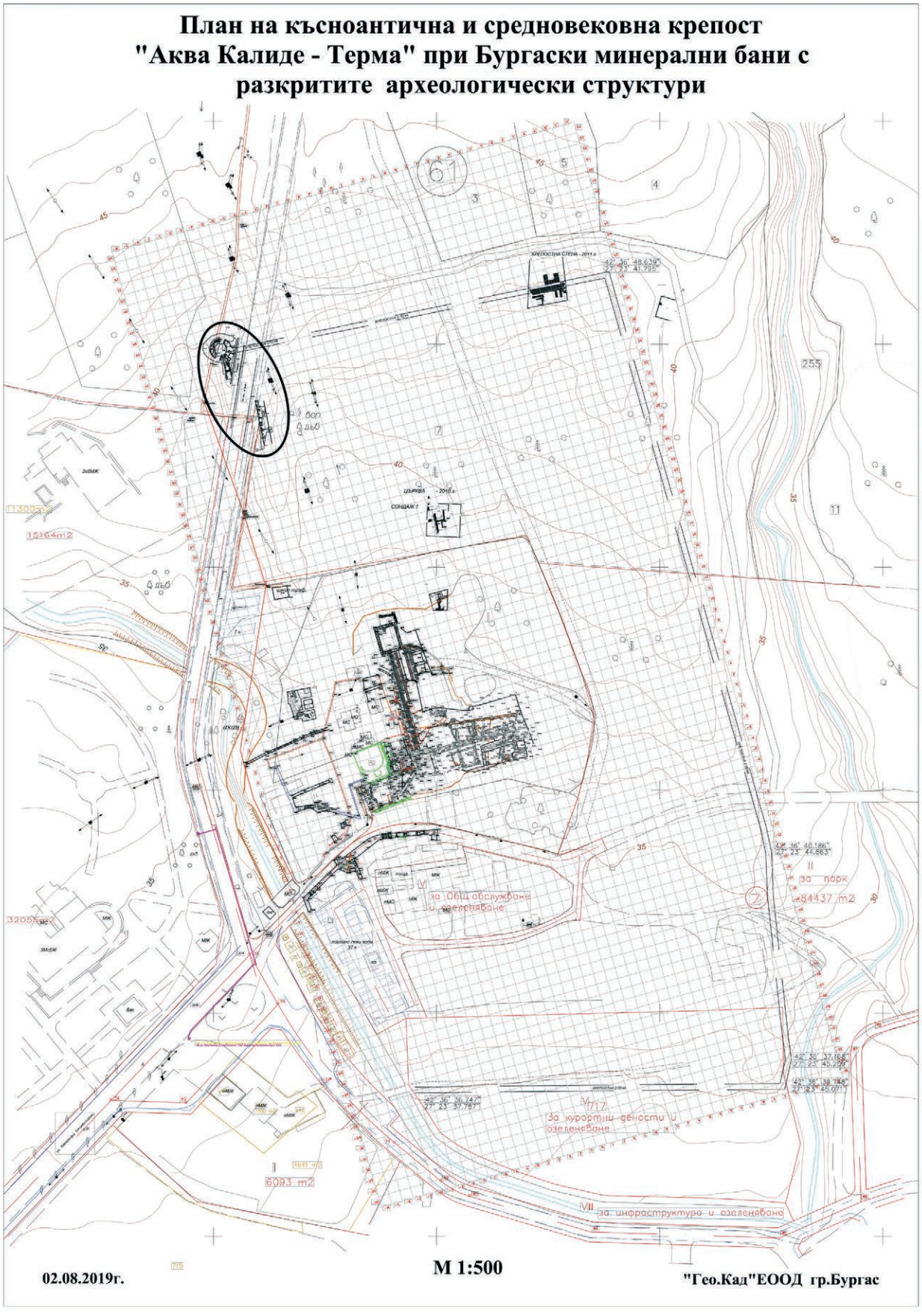
The upper chronological limit of the exploitation of the bath complex in its northern part) still dates back to the early 60s of the 13th c. AD, as indicated by the most abundant archaeological materials found (sgraffito pottery and coins).

Dimcho Momchilov, History Museum – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov Str., Karnobat, istorischeskimuzey@abv.bg
Miroslav Klasnakov, Regional History Museum – Burgas, 69 Slavyanska Str., Burgas, miro_klasnakov@abv.bg

№ 89. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА АКВЕ КАЛИДЕ

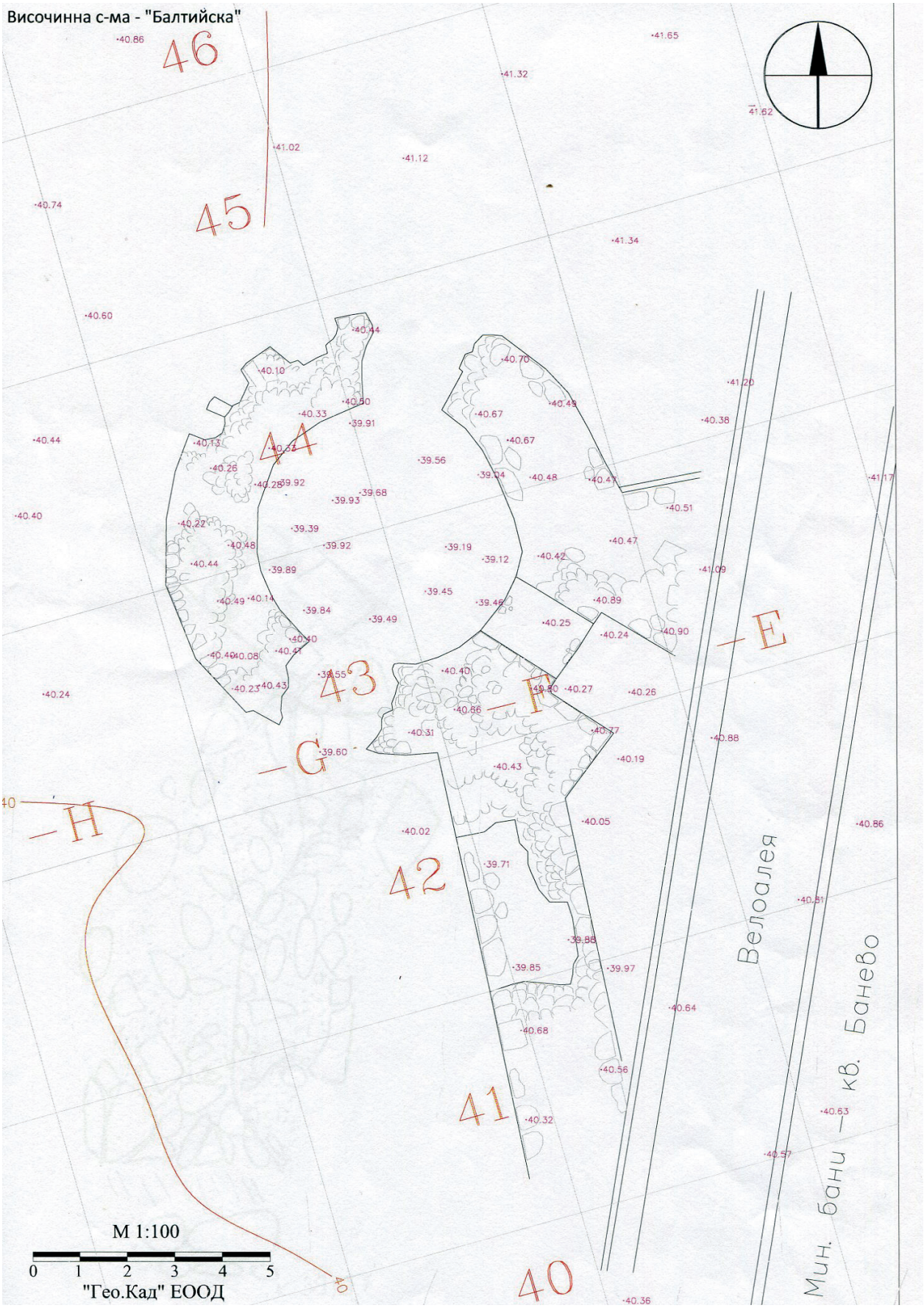
Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков

Проучванията са продължение на разкритията в северозападния край на ранновизантийската крепост (обр. 1), чието начало бе поставено през есента на 2018 г. (Момчилов, Класнаков 2019), но през 2019 г. бе осъществено съгласно предписанието на Министерството на културата и обхвана площ от 250 кв. м.

Обр. 1. Северозападният сектор в общия план на Акве калиде

Fig. 1. The northwest sector in the general plan of Aquae Calidae

Обр. 2. Северозападната кула на ранновизантийската крепост – план

Fig. 2. The northwest tower of the early Byzantine fortress – plan

Обр. 3. Кулата и част от северния край на западната крепостна стена и входът към крепостта

Fig. 3. The tower and part of the northern end of the western fortress wall with the entrance to the fortress

Сектор изток – крепостна стена. Стената следва ориентация СЗ – ЮИ. Проучванията са осъществени в квадрати № D/35; D/36; E/35; E/36; F/34. Разкрито е продължение на западното лице на стената в югоизточна посока, както и част от нейното вътрешно източно лице. Установено бе, че стената е изградена върху насипна основа, в пласт (с антична, ранновизантийска и старобългарска керамика) с височина около 0,60 – 0,80 м от нивото на съвременното шосе. Широчината на стената е 2,4 м. Тя е изградена изцяло от ломени камъни местен тип с включени квадри от андезитен туф, като всички те са преизползвани от по-ранните антични и ранновизантийски градежи. Градежът е на калова спойка. От източна страна вътрешното лице добре се проследява във височина от няколко реда. Археологическият материал, открит около стената, по нея и вътре в нея, е представен предимно от скифати и битова керамика датирана в периода XI – XIII в., както и фрагмент от селадон. Масовият монетен материал (над 60 монети) е от XIII в., с горна граница 60-те години и утвърждава долната граница на изграждането на това фортификационно съоръжение.

Сектор запад – северозападна кула (обр. 2) на ранновизантийската крепост (Момчилов, Класнаков 2019). През 2019 г. е извършено цялостно разкриване на останките от този обект – кулата и част от западната крепостна стена попадат в квадрати № E/42, E/43; F/41,F/42, F/43, F/44.

Постигнати са следните резултати:

– установено е, че при прокарването на тръби по проекта за воден цикъл през 2015 г. между кварталите Банево и Ветрен средната част на кулата е изцяло унищожена от канал с ориентация север – юг. Вторично е сериозно засегната западната част на кулата при полагането на няколко кабела през есента на 2018 г., свързани с ел. захранване на кв. Банево. Също така, при изграждането на пътната връзка между Ветрен и Банево през третата четвърт на XX в. е унищожена (подравнена) част от западната крепостна стена в нейният северозападен отсек – процес, който е продължен и при реализирането на последния проект за велоалея;

– кулата е фундирана в материкова, на места и глинеста здрава почва, като е вкопана на различни дълбочини – до кота 39.55 м. На места субструкцията е издадена навън с до 0,10 – 0,15 см;

– кулата е кръгла, с вътрешни диаметри Ю – С от 5,60 м и И – З от 5,55 м. Дебелината на стените е до 2,10 м. Запазената вътрешна височина е до шест реда градеж в източната част, достигащ до 1,40 м височина. Изграждана е от едри ломени и частично обработвани камъни, споявани с много здрав бял хоросан;

– кулата е силно разрушена – северозападният ѝ край на места е почти изцяло обрушен;

– в рамките на 7 – 8 м на югоизток добре се проследява рамото на западната крепостна стена – на места частично съхранено, на други сериозно разбито (обр. 3).

Широчината на западната крепостна стена, която е с ориентация на ЮИ, е 2,40 м – идентична със северната крепостна стена, разкрита през 2011 г. (Дражева, Момчилов 2012) и участъците от западната крепостна стена около западната порта на града, разчистени през 2015 г. (Момчилов и др., 2016). Лицата (вътрешно и външно) са изграждани от добре оформени обработени каменни блокове (квадри) в прави редове, също споявани, както при кулата, с бял хоросан. Пълнежът е от ломени камъни, обилно поляти с бял хоросан. Северно над кулата бе открита част от хоросаново бъркало. Отстъпът на северозападното рамо на северната крепостна стена от субструкцията е 0,10 м. Доколкото е разкрито, рамото на западната крепостна стена (обр. 3) показва, че тя е фундирана в здрава материкова почва. На места съхранената височина на стената е над 1,50 м.

Както в кулата, така и във входа към нея бяха разчиствани останки от мощен пожар, на места с дебелина до 0,15 – 0,20 м.

Откриваните археологически материали са: от античната епоха – керамика и монети в малки количества; от късноантичната (ранновизантийска) епоха – керамика и монети в големи количества.

В ями, вкопани във вътрешността на кулата, се открива единствено ранновизантийска керамика, сред която преобладава тази с гребенчата украса.

Потвърждава се хронологията на вече проучените части от стената през 2011 и 2015 г. (Дражева, Момчилов 2011; Момчилов и др. 2016).

Литература

Дражева, Момчилов 2012: Ц. Дражева, Д. Момчилов. Археологически проучвания на обект „Късноантична и средновековна крепост „Акве калиде – Терма“, Бургаски минерални бани. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 444 – 446.

Момчилов, Класнаков 2019: Д. Момчилов, М. Класнаков. Спасително археологическо проучване на територията на обект „Късноантична и средновековна крепост Акве калиде – Терма“, кв. Ветрен, гр. Бургас, подобект: Трасе на ел. кабел Ветрен – Банево. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 507 – 509.

Момчилов и др. 2016: Д. Момчилов, М. Класнаков, М. Николов, К. Господинов, Р. Димитрова, Я. Русев, Н. Шаранков. Спасително археологическо проучване на територията на обект „Късноантична и средновековна крепост Акве калиде – Терма“, Бургаски минерални бани, кв. Ветрен, гр. Бургас по „Интегриран проект за подобряване и развитие на инфраструктурата за питейни и отпадъчни води на кварталите Банево, Ветрен и Минерални бани“ – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 771 – 774.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE NORTHWESTERN PART OF *AQUAE CALIDAE*

Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov

Summary

The excavations in the northwestern part of the early Byzantine fortress in 2019 were a continuation of the fieldworks from the autumn of of 2018.

Two sub-sites were studied along the route of electric cable Vetren – Banevo: Sector East – fortress wall, and Sector West – northwest tower (fig. 1).

Results:

1. New data on the fortress wall built with mud bonding was obtained. The wall is NW – SE oriented and has a thickness of 4 m. The archaeological material associated with it – ceramics and numerous coins – date from the 12th – 13th c. AD, with an upper chronological limit in the 60s of the 13th c., thus allowing to specify the time of construction of the fortification in the mid-60s of the 13th c. AD.

2. The corner northwestern tower of the early Byzantine fortress was fully unearthed (fig. 2). It is circular in plan and measures 5.60 m S – N by 5.55 m E – W, with a thickness up to 2.10 m and preserved height up to 1.40 m. The northwest section of the western curtain wall adjacent to the tower is partially preserved (fig. 3). The fortress wall is 2.40 m thick, identically to the thickness of the fortress wall in already excavated sections of it. In this sector, early Byzantine pottery and coins were found in large quantities.

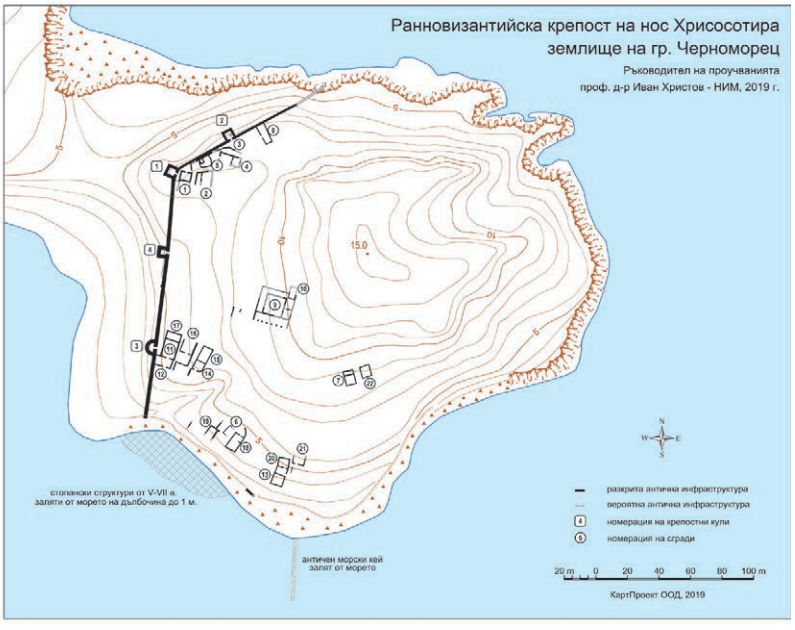
Dimcho Momchilov, History Museum – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov Str., Karnobat, istorischeskimuzey@abv.bg
Miroslav Klasnakov, Regional History Museum – Burgas, 69 Slavyanska Str., Burgas, miro_klasnakov@abv.bg

№ 90. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА КРЕПОСТ ХРИСОСОТИРА, ЧЕРНОМОРЕЦ

Иван Христов, Маргарита Попова

Шестата археологическа експедиция на НИМ на полуостров Хрисосотира бе проведена от 21 септември до 20 октомври 2019 г.

Разкопките се проведоха в шест нови сондажа с обща площ 390 кв м в т. нар. южен сектор, разположен в пространство, попадащо в държавен освободен ВР 2246 складов район в гр. Черноморец – ПИ с идентификатор № 81178.7.28. На североизток и изток секторът на проучване граничи с частен имот с номерация ПИ с идентификатор №81178.7.15, на юг отново с частен имот с номерация 81178.7.11 от кадастралната карта на община Созопол, а на запад с железобетонен кей от XX в.

Обр. 1. План на обекта

Fig. 1. Plan of the site

Обр. 2. Сграда № 19 – поглед от север

Fig. 2. Building № 19, view from north

Целта на проучванията бе разкриване останките на жилищни и стопански структури в южния сектор на обекта, в периметър на проучена част от богат жилищен и стопански комплекс от VI в.

Разкрити са четири нови сгради, които могат да бъдат интепретирани като жилищни, функционирали в края на VI – самото начало на VII в. (обр. 1).

Сграда № 19 е разположена западно от сграда № 18 и нейното разкриване е осъществено в сондажи № 57 и № 58. Сградата е притежавала две помещения с широчина 6 м. Разкрити са западни, северни и отчасти източни зидове, изградени на калова спойка с дебелина 0,80 м. Всички те са разкрити в субструкция (обр. 2). И за двете помещения на сградата прави впечатление оскъдното количество фрагменти от късноантична керамика, която по начало е характерна за други съседни структури. Под рухналия покрив от керемиди е документиран горял пласт с пепел, в който са открити бронзови монети на император Фока.

Сграда № 20 е разположена северно от от т. нар. „сарафска сграда“ проучена през 2017 г. Тя е постройка с 5 м широко открито дворно място и е с външни размери 7,30 × 7,70 м. Запазени са в субструкция южен, западен и източен зид (обр. 3). От северния зид са останали отделни фрагменти поради изкопаването през XX в. на яма за

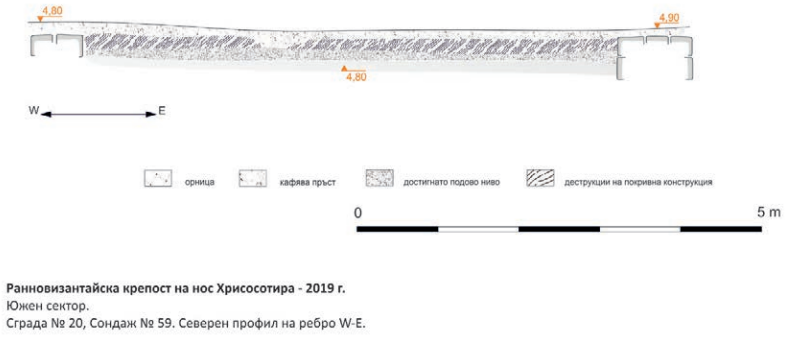
депониране на мъртви животни от близкия свинарник на военното поделение. Входът на сградата е от юг с широчина 1 м.

И тук прави впечатление липсата на битова керамика с изключение на долната част на вкопан питос, открит в югозападния ъгъл на сградата и три керамични прешлена за вретено. Открита е каменна рибарска тежест с един отвор. Времето на обитаване на сградата се датира с фолис на император Юстиниан I. Сравнително рядка находка е бронзова стрела – монета, открита в пределите на сградата, вероятно „извадена“ от по-долни пластове от класическата епоха при прокопаването на съвременната яма на до северния зид.

Сграда № 21 е разположена на изток от сграда № 20 и нейното проучване е осъществено в начален етап в сондаж № 60. Тя остои на 1 м западно от вече описаната. И тук са документирани зидове на калова спойка в субструкция. Разкрити са отчасти източен, западен и целият южен зид на сградата с дължина 7 м. Липсват находки с изключение дъната на два малки по размери питоси, едно гърне, останало затрупано от керемидения покрив, рухнал след опожаряването на сградата и връх на желязно копие (обр. 4).

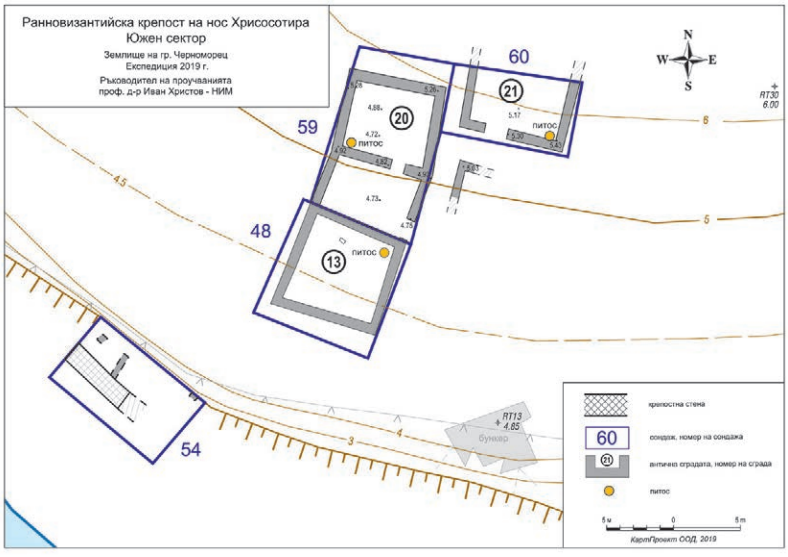
Последната проучена жилищна структура през 2019 г. е разположена на 2 м източно от сграда № 7, проучвана от екип на проф. К. Попконстинов през 2009 г. Тя е с работна номерация 22 и е с вътрешни размери като следва изток – запад 5 м, север –юг 7 м. Дебелината на зидовете, изградени също на калова спойка, е 0,70 – 0,80 м. Тук културният пласт, започващ буквално от повърхността на съвремения терен, е с дебелина 0,40 – 0,50 м.

В сградата са открити керамични фрагменти, характерни за периода на Късната античност и монети на императорите Юстин II и Фока.

Обр. 3. Северен профил в сграда № 20

Fig. 3. Northern cross-section in building No. 20

Обр. 4. План на разкрити сгради № 20 и 21

Fig. 4. Plan of the unearthed buildings Nos 20 and 21

Обр. 5. Разрез на разкрита яма от архаичната епоха в южния сектор на обекта

Fig. 5. Cross-section of the pit from the Archaic period in the southern sector of the site

Интересни данни за най-ранното обитавене на полуостров Хрисосотира ни дава откриването на остатъци от яма с размери 0,40 × 0,50 м с дебелина 0,15 м, развиваща се до вътрешното лице на западния зид на сграда № 18, в съседство със зимника на късноантичната сграда (обр. 5). Открити са

около 50 фрагменти от амфори и купи от т. нар. източносредиземноморска гръцка керамика от архаичната епоха; датировка VII – VI в. пр. Хр. В ямата са открити много миди и няколко фрагмента от животински кости, както и въглени. Пластът е изчерпан бързо. Това е първото по-голямо струпване на архаична керамика на Хрисосотира. Преобладават източногръцки купи от края на VII – първата половина на VI в. пр. Хр.

В резултат на проведените разкопки може да се направят следните обобщения:

1. За периода 2018 – 2019 г. са придобити данни за разположението на жилищни и стопански структури в първите две редици в южната периферия на южния сектор на ранновизантийската крепост Хрисосотира, заключени между западната крепостна стена и най-издадената съвременна югоизточна част на едноимения полуостров (Христов 2019).

2. Потвърдено е наличието на плътно застроена тераса с югоизточно изложение, при която се очаква развитието на до 10 нови постройки, чието проучване предстои.

3. Потвърдени са отново следните хронологически периоди в населяването на обекта: архаичен период (VII – VI в. пр. Хр.), ранновизантийски период „А“ (средата/втората половина на V в. – 80-те години на VI в.), ранновизантийски период „Б“ (80-те години на VI в. – 615 г.), средновековен период XII – XV в.

Литература

Христов 2019: Ив. Христов. Χρυσοσωτήρα. Ранновизантийска крепост на полуостров Хрисосотира при град Черноморец V – VII век. София, 2019.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE SOUTHERN SECTOR OF THE EARLY BYZANTINE FORTRESS OF *CHRYSOSOTIRA*, CHERNOMORETS

Ivan Hristov, Margarita Popova

Summary

The sixth archaeological expedition of the NHM on the *Chysosotira* Peninsula took place from September 21 to October 20, 2019.

The excavations were undertaken within six new trenches of a total area of 390 m^2, in the southern sector of the site (fig. 1). The purpose of the excavations was to uncover the remains of residential and household structures in the southern sector of the site, within the perimeter of an already investigated part of a rich 6th c. residential and economic complex.

The four newly uncovered buildings can be interpreted as residential, which functioned in the end of the 6th – beginning of the 7th c. AD (fig. 2 – 4).

As a result of the excavations, the following recapitulations can be made:

1. In 2018 – 2019, data were obtained on the location of residential and economic structures in the first two rows in the southern periphery of the southern sector of the early Byzantine fortress *Chrysosotira* enclosed between the western fortress wall and the most protruding modern southeastern part of the peninsula.

2. The presence of a densely built-up terrace is now confirmed, with a southeastern exposure, where the discovery of up to 10 new buildings is expected.

3. The chronological periods of habitation of the site have been substantinated as follows:

– Archaic period (7th – 6th c. BC) (fig. 5).

– Early Byzantine period A (the middle/second half of the 5th – the 80s of the 6th c. AD).

– Early Byzantine period B (the 80s of the 6th c. – AD 615);

– Medieval period (12th – 15th c. AD).

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str, Sofia, ivchristov70@abv.bg
Margarita Popova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str, Sofia, margarita_po@abv.bg

№ 91. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АХТОПОЛ

Павлина Девлова, Милена Крумова

Археологическите проучвания на обект „Късноантична и средновековна крепост град Ахтопол“, ПИ с идентификатор 00878.501.62 по плана на гр. Ахтопол се проведоха на два етапа – от 27 отомври до 17 ноември 2019 г. и от 10 до 16 декември 2019 г.

Археологическите разкопки бяха проведени от екип на НИМ в състав: научен ръководител – Павлина Девлова (НИМ), заместник-ръководител Милена Крумова (СУ „Св. Климент Охридски“) и доц. д-р Бони Петрунова (НИМ) – научен консултант.

В северната и източна част на обекта през 60-те години на XX в. е построен ресторант с дълбоки бетонни основи. При строежа му и последвалото разрушаване са компрометирани напълно културните пластове. В югозападната част на имота, която не е пострадала от съвременна намеса, бяха регистрирани, проучени и документирани останки отследните структури:

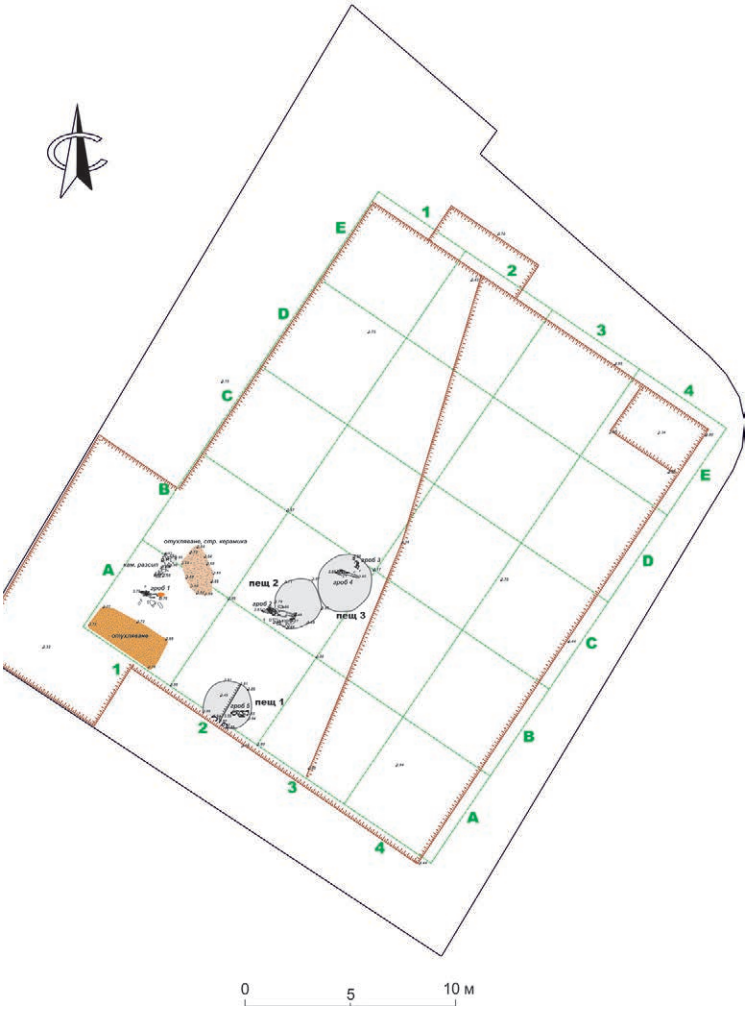
– Вкопани съоръжения с кръгъл план – пещи (3 броя). Пещ 1 и 2 са с диаметър 2,20 м, а пещ 3 е с диаметър 2,40 м. Вероятно съоръженията са свързани със съществуването и функционирането на производствен център на това място, в близост до морския бряг, удобно за доставка на материали и транспортиране на готова продукция.

– Гробни съоръжения (5 гроба). Погребаните индивиди са открити в анатомичен порядък, положени с ориентация запад – изток. Гроб № 1 е в плитка яма. Индивидите в гробове № 2 – 5 са положени в пещи № 1 – 3. При два от тях са поставени гробни дарове (в гроб 1 – бронзова монета от IV в. и костен пръстен, в гроб 4 – бронзова обеца). Антропологическият анализ на погребаните индивиди показва, че в гроб № 1 са положени останките на индивид, който при настъпване на смъртта е бил на около 7 години. Полът не може да бъде определен. В гроб № 2 се касае за женски индивид на възраст около 44 – 50 години. Гробове № 3 и № 4 са на деца на възраст съответно около 10 и 12 години.

Културният пласт, регистриран и проучен в югозападната част на имота, съдържа археологически материали от II – XIV в. Най-масовият археологически материал е керамиката – битова и строителна.

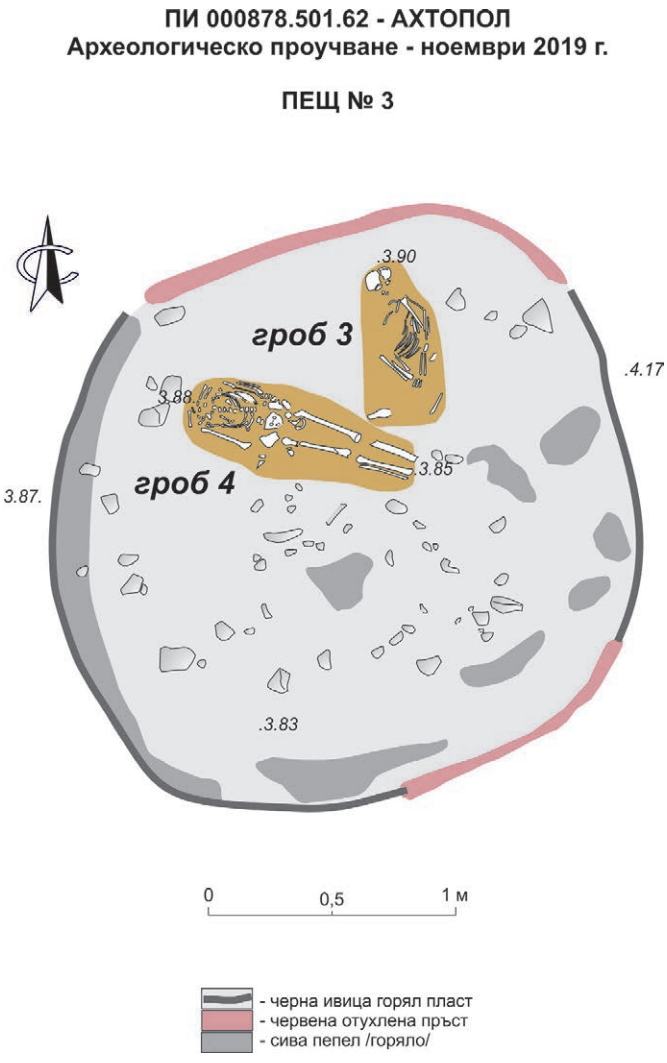
При археологическите разкопки бяха открити разнообразни находки и предмети – инструменти, накити, рибарски тежести, амфорна тара, върхове на стрели и т.н. Намерените осемдесет и осем монети датират активния икономически живот във II – VI в.

В резултат на археологическото проучване може да се заключи, че тази част на късноантичната и средновековна крепост е била интензивно обитавана през римската и късноантичната епохи.

Обр. 1. Общ план на археологическия обект и проучените структури (инж. А. Каменаров)

Fig. 1. General plan of the archaeological site and studied structures (author A. Kamenarov)

Обр. 2. Пещ 3, Гроб 3, Гроб 4 - план (заснемане М. Крумова)

Fig. 2. Furnace 3, graves 3 and 4 – plan (drawing M. Krumova)

Обр. 3. Археологически материали – бронзов кръст от поликандело (VI в.)

Fig. 3. Archaeological materials – bronze iross of a polycandelon (6th c. AD)

Обр. 4. Сребърна монета на Иван Александър (1301 – 1371)

Fig. 4. A silver coin of Ivan Alexander (1301 – 1371)

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AHTOPOL

Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

The archaeological excavations in the late antique and medieval fortress Ahtopol, in plot 00878.501.62 according to the plan of Ahtopol, were conducted in two stages – from 27.10.2019 to 17.11.2019 and from 10.12.2019 to 16.12. 2019.

The archaeological research was carried out by a team of NHM led by Pavlina Devlova, NHM; deputy head Milena Krumova, Sofia University "St. Kliment Ohridski" and Assoc. Prof. Boni Petrunova, NHM – consultant.

In the southwestern part of the property, which was not affected by modern intervention, the remains of the following structures were registered, studied and documented: I. The installations with round plans (furnaces); II. Graves (graves 1 – 5).

As a result of the archaeological survey, it can be concluded that this part of the late antique and medieval fortress was intensively inhabited during the Roman and late antique periods.

Pavlina Devlova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, devlova@newobjects.com
Milena Krumova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА

№ 92. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ГРАМАДА И С. ТОШЕВЦИ, ОБЩ. ГРАМАДА

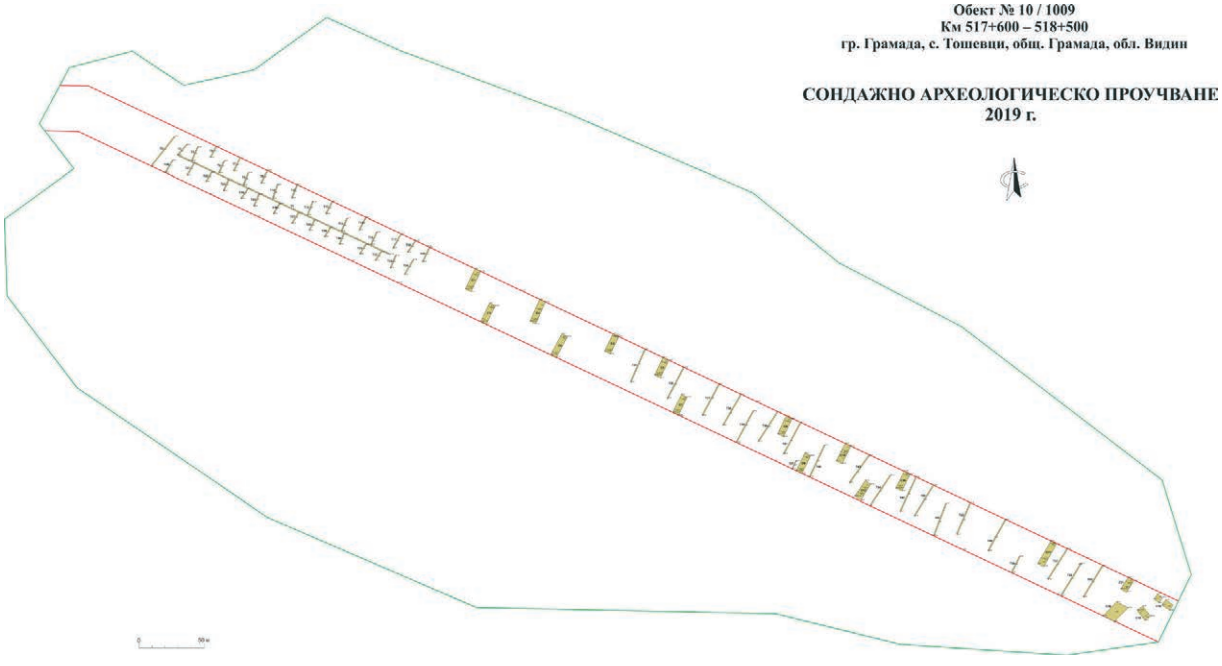
Сирма Александрова

Археологическото проучване на обект № 10/1009, км 517+600 – 518+500, по трасето на „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап А, започна с геофизично издирване. С него установихме няколко аномалии, които можеха да бъдат тълкувани като археологически структури. Заложихме контролни сондажи, чрез които да проверим споменатите геомагнитни аномалии, изследвайки основно източните ⅔ на сервитута (обр. 1).

Археологическите материали са разпръснати в пласт, започващ от съвременната повърхност до 0.50 м дълбочина спрямо нея. Той е тъмнокафяв, съдържа хумусизирана пръст, силно фрагментирана римска керамика от II – III в., римски цинтове, отделни пирони от същото време, както и късносредновековни материали – парчета от керемиди, силно фрагментирана битова керамика, два бронзови пръстена. Парчета от желязна шлака и от отухлена глина не могат да бъдат категорично отнесени към някой от двата хронологични периода, защото културният пласт е обработван интензивно със земеделски машини и е смесен.

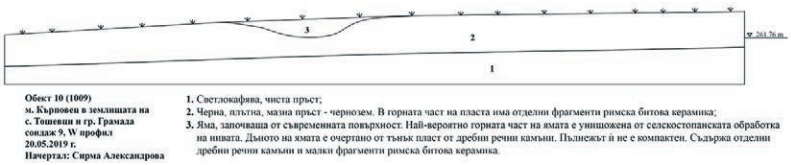
Липсват археологически структури на място. Само в сондаж 9 регистрирахме две ями с неправилна форма, които съдържаха малки речни камъни и отделни дребни фрагменти от битова римска керамика (обр. 2).

Предполагам, че римското селище е разположено встрани от сервитута. Разпръснатите материали може да се обяснят с това, че мястото е било обработваема земя от Античността до наши дни

Обр. 1. План на сондажите

Fig. 1. Plan of the trenches

Обр. 2. Стратиграфски разрез на западния профил на сондаж 9

Fig. 2. Stratigraphic cross-section of the western part of trench 9

и е възможно дребните фрагменти керамика и метал да са попаднали тук по време на торене и обработване на земята.

След приключването на двумесечното предварително проучване на обекта той бе предаден за строителство на газопровода.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A ROMAN SETTLEMENT NEAR THE TOWN OF GRAMADA AND TOSHEVTSI VILLAGE, GRAMADA MUNICIPALITY

Sirma Alexandrova

Summary

The study began with a geophysical survey. The geomagnetic anomalies were verified by trial trenches, mainly exploring the eastern part of the site (fig. 1). There are no archeological structures *in situ*. Only in trench 9 two irregularly shaped pits were registered. They contained small stones and occasional small fragments of Roman pottery (fig. 2).

After completing the two-month preliminary excavations of the site, the terrain was released for future construction works.

Sirma Alexandrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, sirma_alexandrova@abv.bg

№ 93. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 13/1012 ПО ТРАСЕТО НА „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНА СИСТЕМА НА БУЛГАРТРАНСГАЗ“, ДО ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН

Стефан Александров, Здравко Димитров, Атанас Данов, Илко Цветков

Спасителните археологически проучвания на обект № 13/1012 през 2019 г бяха финансирани от НАИМ – БАН по договор с „Булгартрансгаз“ ЕАД. Обектът се намира в м. Гладника, в землището на гр. Грамада, община Грамада, област Видин. Обхваща площ от над 100 дка. След провеждане на предварителните археологически проучвания, за пълни такива беше определен учъстъкът между км 509+600 и км 509+870 от трасето на предвиденото разширение на газопреносната система на Булгартрансгаз или площ от около 10 000 м^2. Предвидената за пълно проучване площ беше разположена в частни имоти – земеделски земи, които през 2019 г бяха засяти с едно-

Обр. 1. Грамада, обект № 13/1012. Централен сектор. Жилище от късния неолит (5500 – 5350 г пр. Хр.)

Fig. 1. Gramada, site No. 13/1012. Central sector. Late Neolithic dwelling (5500 – 5350 BC)

Обр. 2. Грамада, обект № 13/1012. Западен сектор. Яма. Средна бронзова епоха (XIX – XVIII в. пр. Хр.)

Fig. 2. Gramada, site No. 13/1012. Western sector. Pit. Middle Bronze Age (19th – 18th c. BC)

Обр. 3. Грамада, обект № 13/1012. Западен сектор. Некропол с трупоизгаряне от късната бронзова епоха (XIV – XIII в. пр. Хр.). Гроб № 17

Fig. 3. Gramada, site No. 13/1012. Western sector. Late Bronze Age cremation necropolis (14th – 13th c. BC). Grave No. 17

годишни култури. Необработваема беше единствено част от централния сектор на обекта, в която бяха видими следите от многобройни иманярски изкопи. В рамките на тази площ бяха проучени следните археологически структури:

Селище и ями от късния неолит. Селището от този период е разположено по цялата дължина на проучваната площ. В централния и източния сектори бяха проучени някоко части от жилища (подови замазки, мазилки, останки от отоплителни съоръжения), керамични съдове и оръдия. Едно почти изцяло запазено жилище (нарушено от ями от III – IV в.) беше разкрито в квадрати Z-A/83-84 (обр. 1). То има правогълна форма, ориентирано с дългите си страни в посока северозапад – югоизток. В него бяха открити 27 цели и фрагментирани керамични съда, каменни хромели, хавани и др. По-големи запазени части от жилища бяха открити в квадрати B/85 и F-G/106-107, D/111-112 и др. Между линии 107 и 119 в проучените квадрати бяха проучени над 40 вкопани структури (ями) от късния неолит. В западната част на обекта са проучени още 25 ями от същия период. Ямите са с кръгла/овална форма с различни размери - диаметър от около 1 до 3 м и дълбочина до 2,40 м. Запълнени са с пръст, керамични фрагменти, животински кости, части от култови масички, антропоморфни фигурки и др. Радиокарбонните дати датират структурите в периода 5500 – 5350 г пр. Хр.

Обр. 4. Грамада, обект № 13/1012. Източен сектор. Яма от началото на ранната желязна епоха (XI –X в. пр. Хр.)

Fig. 4. Gramada, site No. 13/1012. Eastern sector. Pit. Beginning of the Early Iron Age (11th – 10th c. BC)

Селище и ями от средната бронзова епоха. Останки от този период са проучени между линии 65 и 93. Открити бяха части от жилища (подови замазки, мазилки, останки от отоплителни съоръжения), керамични съдове и оръдия. Такива бяха документирани в квадрати A/74–A/78, B/91-B/93, F/106-107, D/111-112 и др. В западната част на проучената площ (по линии 65 – 71) бяха проучени и

Обр. 5. Грамада, обект № 13/1012. Централен сектор. Римска вила рустика от III – IV в. Сгради I и II (аерофотоснимка)

Fig. 5. Gramada, site No. 13/1012. Central sector. Roman villa rustica from the 3rd – 4th c. AD. Buildings I and II (aerial photography)

Обр. 6. Грамада, обект № 13/1012. Източен сектор. Биритуален некропол, III – IV в. Гроб № 20 in situ – кремация

Fig. 6. Gramada, site No. 13/1012. Eastern sector. Bi-ritual necropolis from the 3rd – 4th c. AD. Grave No. 20 in situ – cremation

няколко вкопани структури (ями) от този период. Интерес представляват две от тях – в кв. B/72 и A/71. В първата бяха открити ритуално поставени седем глинени кани (обр. 2), а във втората – 16 глинени чашки. Откритият керамичен материал и радиокарбонните данни датират селището в периода XIX – XVIII в-пр. Хр.

Некропол от късната бронзова епоха. Част от некропол от този период, попадаща в изследваната площ, беше проучена в квадрати Z/64-71 и A/64-71. Погребалният обред е трупоизгаряне извън рамките на некропола. След изгарянето част от горелите кости са били събирани от кладата и поставяни в амфори, по-рядко – кантароси, използвани за урни. Някои урни са били покривани с капаци – кантароси или дъна от други съдове. В някои от урните са открити бронзови предмети – т. нар. висулки за коса (*lockenringe*), висулки (*anhänger*), части от гривни, стрели и др. В единични случаи до урните са поставяни и други съдове, най-често кантароси. Урната е покривана с камъни (със средни и големи размери), които оформят кръг с диаметър до 1 м около нея (обр. 3). В участъка са разкрити и проучени 35 гробни структури. Откритите материали позволяват датирането на некропола в периода XIV – XIII в. пр. Хр. Селището, на което принадлежи некрополът, най-вероятно се е намирало в централната част на обекта и е почти изцяло унищожено от сградите от римския период и от средновековния християнски некропол.

Ями от началото на ранната желязна епоха. В източния и западния сектори бяха проучени по една яма от тази епоха. Интерес представлява ямата в кв. D/114-115, в която бяха открити 16 цели и фрагментирани глинени съда (обр. 4). Откритият в двете ями керамичен инвентар позволява датирането им в самото начало на ранната желязна епоха или в периода XI – X в. пр. Хр.

Комплексите от античната епоха попадат в периода на Късния принципат и Ранния доминат (III – IV в.). Те представляват една голяма част от архитектурния комплекс на вила рустика от територията на Рациария – две цели сгради, малък зид от вероятна трета такава, останки от ограден зид, боклучни ями и некропол.

Архитектурен комплекс на вила рустика и некропол (обр. 5). Основните сгради от римската вила рустика са разположени главно в централния сектор – сграда I и II. В сектор „запад" бяха открити части от ограден зид към целия архитектурен ансамбъл на вилата, както и някои боклучни ями. В източния сектор единствените архитектурни останки са малки руини от каменно съоръжение – вероятно зид на сграда, разрушен при обработката на земята. Тази структура е означена в

работната документация на обекта като сграда III, но е възможно това да е сектор от оградния зид на ареала, предназначен за некропол.

Сграда I. Тя е разположена в централния сектор на обекта (кв. Z-A, B/89-91). Сградата е ориентирана в посока север – юг и е изградена от обработени варовикови камъни, споени с бял хоросан. Нейните размери са 12,30 м (С – Ю) × 7,50 м (З – И). Стените на сградата са с дебелина от 0,70 м. Максималната запазеност в суперструкция е от два реда камъни (до 0,45 м височина), докато субструкция е значителна – пет реда, отлично изградени в дълбока траншея (0,70 м).

Откритият археологически материал попада в хронологическата рамка на III – IV в., представен от битова и строителна керамика, голямо количество шлака, железни предмети, монети и фибули. На базата на откритите големи количества желязна шлака (на обекта са открити значителен брой железни сечива за земеделска дейност), на този етап интерпретираме тази сграда като голяма железарска работилница.

Сграда II. Тази архитектурна структура е най-голямата на територията на обекта. Тя е регистрирана в централния сектор (в рамките на кв. D-F/88-92), в непосредствена близост до сграда I (обр. 5). Изградена е от обработени варовикови камъни, без спойка или на т. нар. „калов разтвор" (глинести землени структури, използвани за свързващо вещество вместо хоросан). Само около входа беше регистрирано използване на хоросан за свързващо вещество в строителната конструкция.

Общият план на сградата е правоъгълен, с ориентация северозапад – югоизток. Общите размери на комплекса са 21,50 м (И – З) × 13,00 м (С – Ю). Стените в суперструкция са с максимална запазеност от един ред камъни. Входът е разположен от северозапад. Сградата има седем помещения, като едното (помещение № 5) заема основното централно пространство, а останалите са верижно разположени от юг и запад. Централна зала е основната в сградата, като дава нейната ос на симетрия по посока северозапад – югоизток. Помещение № 5 завършва на изток с вътрешна екседра. В него беше регистрирано подово отопление (хипокауст – запазен в кв. F/90). След вдигането на покривните деструкции в помещение № 3, беше засечено подово ниво, изградено от тухли. Без особенни проблеми можем да определим тази сграда като представителната част на римската вила рустика, а помещение № 5 (централното) – като таблинума в архитектурния ансамбъл. Аналогични са комплексите на вила № 3 от Монтана и много близо разположената (на десетина километра от обект № 13/1012) вила при село Макреш (Динчев 1997, 25, 37 – 40, обр. 3, 20).

Археологическият материал (керамика, монети, фибули, катарами и други находки), открит в римската сграда, попада в периода края на III – IV в. – епоха, която за този регион можем да наречем „първият столичен периода на Рациария", т.е. веднага след изтеглянето на римските легиони от Дакия и превръщането на Рациария в столица на провинция Крайбрежна Дакия през 70-те години на III в.

В западния сектор на обека бяха разкрити останки от ограден зид, вероятно част от целия общ ансамбъл на римската вила (отделял архитектурния комплекс от земеделската част на имението).

Некропол от римската епоха. В източния сектор (кв. E-G/113-119) беше напълно проучена част от биритуален некропол. В рамки-

Обр. 7. Грамада, обект № 13/1012. Западен сектор. Полувкопано жилище от IX – X в.

Fig. 7. Gramada, site No. 13/1012. Western sector. Semi-dug dwelling from the 9th -10th c. AD

Обр. 8. Грамада, обект № 13/1012. Централен сектор. Християнски некропол от края на XIV – началото на XV в. Гроб № 74

Fig. 8. Gramada, site No. 13/1012. Central sector. Christian necropolis from the end of the 14th – beginning of the 15th c. AD. Grave No. 74.

те на сервитута попадат 42 гробни съоръжения – 32 с гробен ритуал кремация и 10 с инхумация. Установено беше, че кремирането на индивидите е извършвано извън рамките на некропола, тъй като върху гробния инвентар, с изключение на елементите на костюма и накитите не се наблюдават следи от горене. Гробните съоръжения са обикновени гробни ями или такива, изградени от камъни без видими следи от обработка или тегули (обр. 6). Превес имат погребенията, извършени в обикновени гробни ями, като тегули са използвани само при един гроб (№ 25). Гробните ями са плитко вкопани в древния терен, имат максимални размери по дългата си ос от 0,80 м до 1,00 м. Инвентарът е представен от керамични съдове (кани, чаши, ойнохоета), керамични лампи, железни ножове, монети, фибули, бронзови гривни и др. Важна констатация е, че чрез труполагане са погребвани само младите индивиди (деца)[1]. При некропола не се наблюдава ясна подредба на гробните ями, чиито граници не се засичат на фона на околния терен. Често съоръженията имат и съвсем различна ориентация (с глава на изток, запад, север и юг). Гробният инвентар от некропола попада основно в рамките на епохата на Северите (първата третина на III в.), но се срещат и находки, които датират до края на III в. или в началото на IV в. Така може да се резюмира, че некрополът е малко по-ранен и отчасти синхронен на материалите от сграда II.

Средновековни съоръжения от IX – X в. (археологически данни от времето на Първата българска държава). В източния сектор беше проучено каменно съоръжение, което въз основа на керамичния материал може да се датира в IX – X в. За съжаление, тази каменна структура е достигнала до нас в полуразрушен вид. За разлика от нея, в западния сектор беше проучена една изцяло запазена полуземлянка. Начинът на изграждане и оформлението на отоплителното съоръжение в нея позволяват нейното датиране в края на IX – X в. (обр. 7).

Християнски некропол от края на XIV – началото на XV в. Част от голям средновековен некропол беше проучена между линии 91 и 99 в централния сектор, буквално върху останките на римската вила. Погребалният ритуал при всички гробове е християнски. В рамките на проучваната площ бяха разкрити 130 гроба. Те са разположени в относително прави редици, на 1 – 1,5 м един от друг. Всички гробни съоръжения са обикновенни гробни ями (обр. 8). Погребаните индивиди покриват целия възрастов период: от деца (*Infans* I и II) до възрастни индивиди (*Maturus*). Интерес представляват и няколко гроба на бременни жени.

Сред гробния инвентар преобладават сребърни монети (аспри и динари) и сребърни накити (обеци и наушници). Монетите са на български цар Иван Срацимир (1356 – 1396) и влашките воеводи Владислав I (1364 – 1377) Влайку Вода, неговият брат Раду I (1377 – 1383) и синът на Раду, Дан I (1383 – 1386). На базата на тези нумизматични единици и характерните сребърни накити некрополът може да се датира в периода края на XIV – началото на XV в., последните години на Видинското царство.

Литература

Динчев 1997: В. Динчев. Римските вили в днешната българска територия. София, 1997.

[1] Антропологичен анализ на гл.ас. д-р Надежда Атанасова (ИЕМПАМ – БАН).

RESCUE EXCAVATIONS AT SITE NO. 13/1012 ALONG THE "EXTENSION OF THE GAS PIPE-LINE SYSTEM OF BULGARTRANSGAS" NEAR GRAMADA, VIDIN DISTRICT

Stefan Alexandrov, Zdravko Dimitrov, Atanas Danov, Ilko Tsvetkov

Summary

In the territory of site No. 13/1012 along the "Bulgartransgas" pipe-line to Serbia, within an area of approximately 10 000 m^2, a large number of archeological structures from the Neolithic to the Middle Ages were excavated. The earliest structures investigated were parts of dwellings (fig. 1) and pits dated to the Late Neolithic period. Radiocarbon data allow placing the features from this period to 5500 – 3500 BC. The Middle Bronze Age structures – parts of dwellings and pits (fig. 2) revealed materials (pottery, metal ornaments, etc.) that place them to the middle stage of the period, and according to the AMS dates – to the 19th – 18th c. BC.

In the south-western part of the area, part of a Late Bronze Age necropolis was investigated. A total number of 35 features revealed a cremation outside the necropolis mortuary practices; part of the bones being collected and placed into amphora-like or *kantharoi* vessels used as urns; the urns being surrounded and covered by stones (fig. 3). The archaeological materials discovered in the necropolis allow dating it to the 14th – 13th c. BC. Two Early Iron Age pits were investigated as well. One of them revealed 17 complete or fragmented ceramic vessels. According to the materials discovered, the two pits could be dated to the very beginning of the Early Iron Age, i.e. 11th – 10th c. BC.

The complexes from antiquity date back to the 3rd – 4th c. AD. They represent a large part of the architectural complex of a *villa rustica* from the territory of *Ratiaria* – two buildings (fig. 5), a small wall of a probable third one, remains of a fencing wall, several pits and a bi-ritual necropolis with 42 graves (32 cremation- and 10 inhumation graves). Burials were laid in simple pits (fig. 6), or in structures made of rough stones or roof tiles. Among the grave goods lamps, cups, fibulae and other metal finds stand out.

The investigated features dating to the Middle Ages were semi-dug dwellings from the period of the First Bulgarian Kingdom (9th – 10th c. AD), one of them perfectly preserved (fig. 7), as well as part of a large necropolis dated to the period of end of the Second Bulgarian Kingdom (end of the 14th – beginning of the 15th c. AD). A total number of 130 Christian graves (fig. 8) containing silver coins and earrings was investigated in the site.

Stefan Alexandrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stefanalexandrov@abv.bg
Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com
Atanas Danov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, at.d.danov@gmail.com
Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg

---

№ 94. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И СГРАДА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН

Александър Манев, Александър Иванов

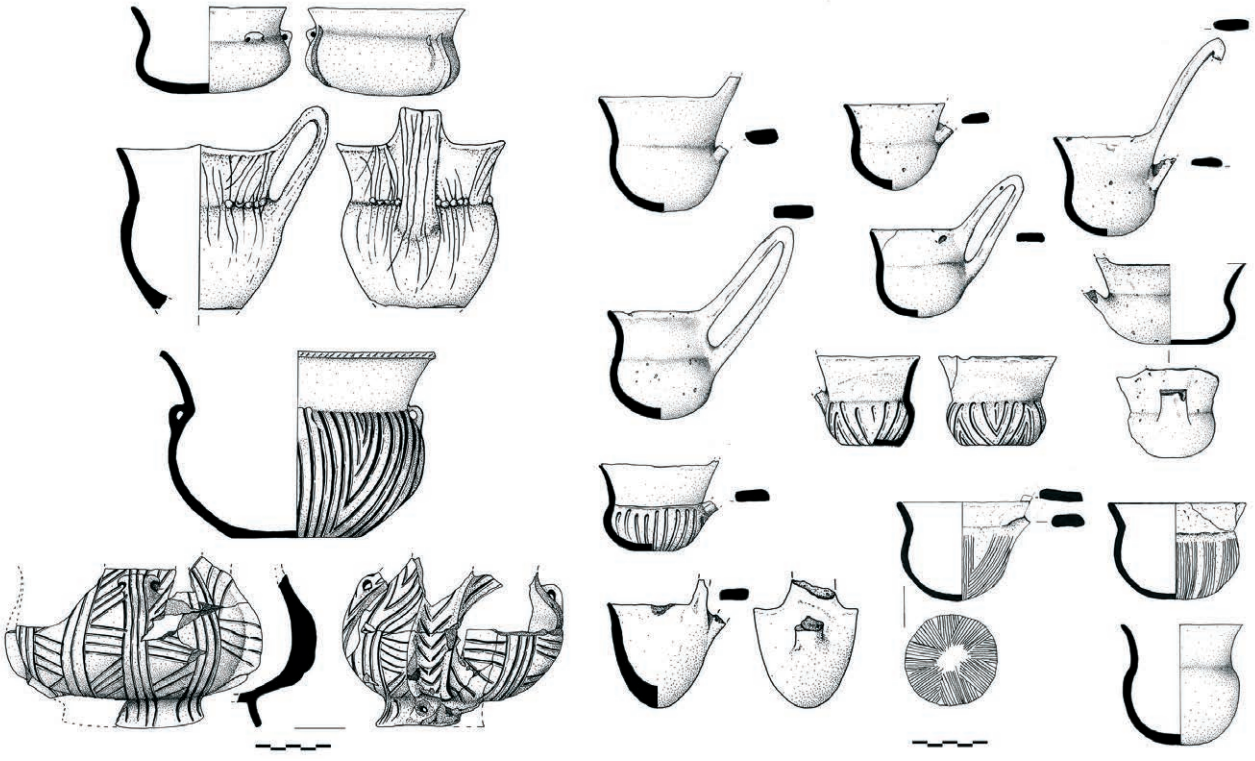
В рамките на тре месеца в периода юли – декември 2019 г. бяха проведени предварително и пълно спасително проучване на обект 14/1013 в м. Върголия, в землището на гр. Грамада, попадащ в трасето на проектираното „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – Подетап А.

Регистрираният обект е разположен изцяло в горски масив, върху висок терен между коритата на р. Видбол от запад и р. Мунински дол от изток, с максимална надморска височина от 236 м. В северната му част личи ясно изразено възвишение, което на север се спуска стръмно до вливането на двете водни тела. Предварителните проучвания не регистрираха културни останки в южната част на така зададените граници, поради което площта на археологическия обект беше редуцирана до висо-

Обр. 1. План на обект 14/1013

Fig. 1. Plan of the site

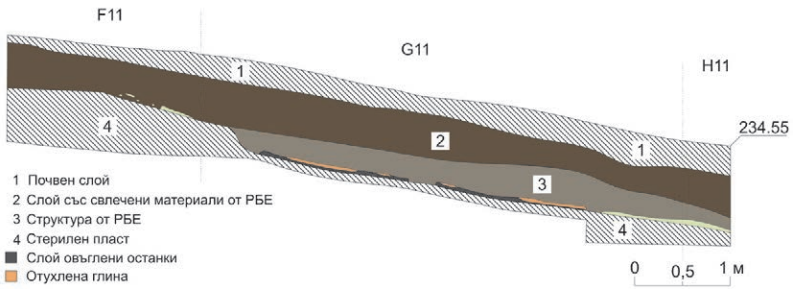
Обр. 2. Керамични форми от РБЕ, открити в площта на обект 14/1013

Fig. 2. Handbuilt pottery from the Early Bronze Age

чината от север и източния ѝ склон, който попада в сервитута на инфраструктурното трасе (обр. 1). В рамките на проучването бяха регистрирани следи от обитаване на това място през ранната бронзова епоха (РБЕ) и през римската епоха.

В площта на цялата височина бяха разкрити девет структури от РБЕ, идентични по своя характер. Те представляват хоризонтално разположени замазки от огнища с неправилна форма и размери между 0,50 и 1,50 м. Разположени са без видима закономерност по билото на възвишението и склоновете му от изток и запад. Някои от тях са положени директно върху песъкливия стерил, докато отухленият в дълбочина пласт под други свидетелства за многократната им употреба. Всички без изключения са нарушени по естествен път. Не бяха регистрирани никакви следи от жилища в тяхна близост. Около огнищата и из целия пласт на обекта се наблюдават концентрации от

фрагментирана битова керамика на ръка. Формите и декорацията на съдовете (обр. 2) са характерни за култура Коцофени от РБЕ (Alexandrov 1995, 257 – 262). Керамичният комплекс се състои още от керамични дискове, биконични прешлени за вретено, преизползвани като тежести стени от съдове. Откриха се и множество каменни и кремъчни инструменти.

Обр. 3. Стратиграфски разрез през структурата от РБЕ в източната част на обекта

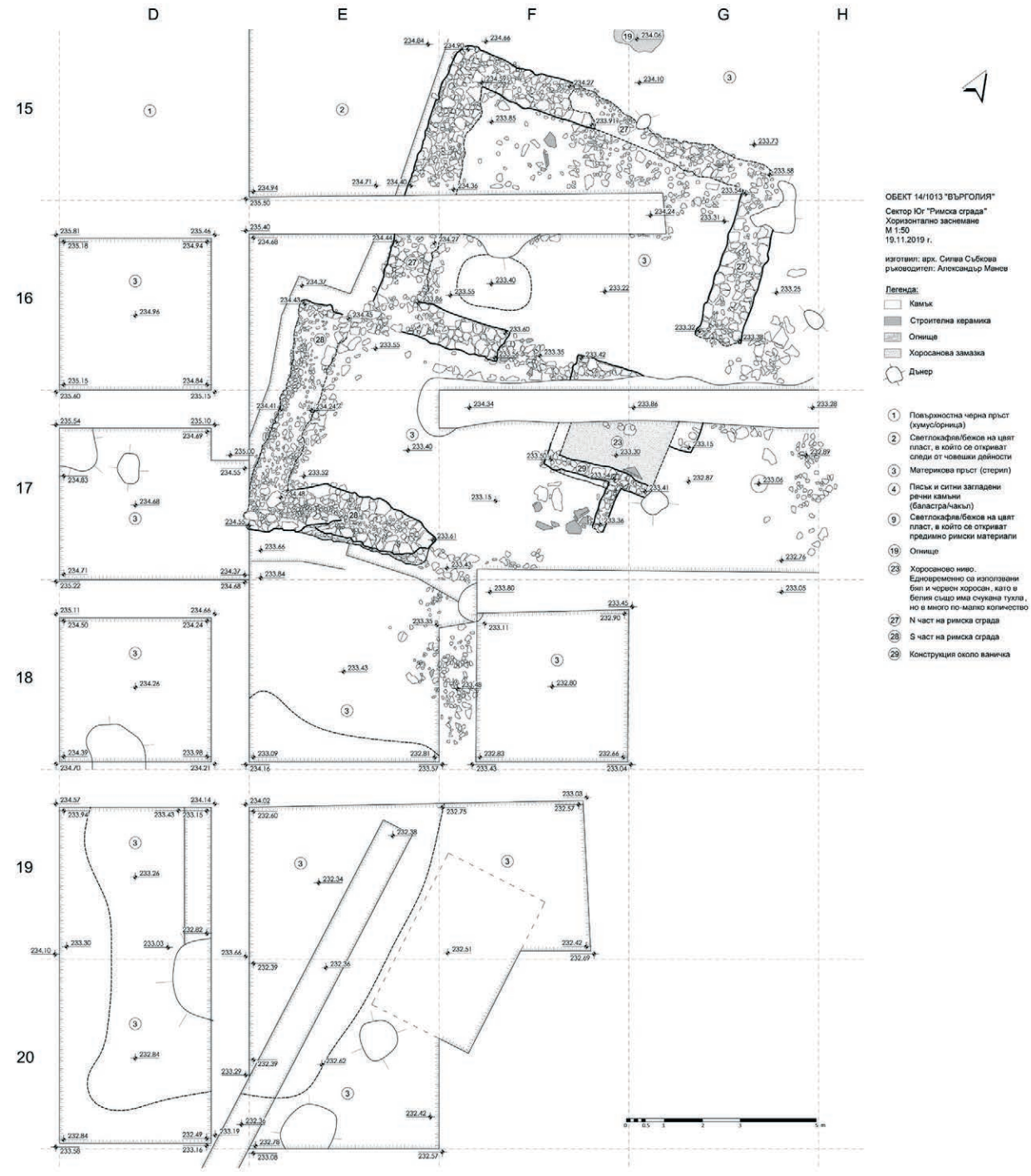
Fig. 3. Cross-section of the EBA structure in the eastern part of the site

Докато културният пласт в най-високата част на възвишението не надвишава 0,40 м, по склоновете се регистрираха свлечени пластове с дебелина до 1,00 м. Под дебел слой останки в източната част на обекта се регистрираха останките от голяма структура от РБЕ, вероятно жилище. Тя е разположена върху материка по източния склон. Представлява опепелен слой с отухлена глина и фрагментирани или цели керамични останки от РБЕ (обр. 3). Не бяха разкрити следи от стенна или покривна конструкция. Регистрира се огнище в рамките на тази структура. Параметрите на това жилище не могат да бъдат определени, с оглед местоположението му в самия край на обекта. Може да се допусне, че структурата се е развивала допълнително извън границите на сервитута върху източния склон.

В най-западния край на обекта културният пласт също има голяма дебелина. Там се намира едно от разкритите огнища от РБЕ, както и концентрация от керамични фрагменти. Не трябва да се изключи вероятността за наличието на друга синхронна структура и по западния склон на възвишението. В северозападна посока теренът постепенно губи височина към течението на р. Видбол. Тази зона попада извън зададените рамки на проучване и не беше изследвана. Липсата на всякакви структури в североизточния край на обекта ограничава предполагаемото селище от РБЕ в тази посока. В югоизточната част на археологическия обект структурите от римската епоха са нарушили изцяло пластовете от РБЕ, но рязката денивелация в това направление и разкритите при предварителното проучване преотложени земни маси свидетелстват, че тази зона е била неприспособима за обитаване.

В центъра на археологическия обект, на най-високата точка на терена беше регистрирано обширно струпване от необработени варовикови камъни. То има сравнително ясни очертания, но неправилна форма. В тази част от обекта почти изцяло липсват културни материали. Концентрацията на камъни затрупва директно стерилния пласт и едно от огнищата от РБЕ. Единични находки от бронз отнасят струпването към римската епоха. Липсват достатъчно указания за регистрацията на отделна структура в тази зона. Варовикови камъни с различен размер са пръснати почти по цялата площ на терена и вероятно са разпръснати именно от тази точка.

Върху полегатата част на югоизточния склон се проучи единична структура от римската епоха. Тя представлява самостоятелно стояща сграда, която беше разкрита затрупана от собствените си останки (обр. 4). Ориентацията ѝ се доближава до световните посоки. Състои се от две правоъгълни помещения, които са долепени едно до друго с лек отстъп. Общите размери на сградата са 12,80 м (север – юг) и 10,20 м (изток – запад). Изглежда северното помещение е било изградено първоначално с вход в югоизточния си ъгъл, а южното е долепено чрез добавяне на стени от запад и юг. Стените ѝ се състоят от вече споменатите варовикови камъни с различни размери на калова спойка. Източните и южният зидове са били вкопани в естествения склон, докато западната стена е фундирана върху терена. Дебелината на стените варира между 0,80 и 1,00 м. Вътрешността на сградата беше открита празна, без каквито и да е битови материали. За сметка на това покривното покритие е представлявало масивна конструкция, която е рухнала от само себе си във вътрешността на сградата. Подовото ниво от трамбована пръст беше покрито изцяло от керемиди – *tegulae* и *imbrices* в големи количества. Откриха се и фрагментирани керамични тръби с различен диаметър. В сградата не бяха открити никакви следи от опожаряване. В източния край на южното помещение беше разкрита зидана структура с правоъгълна форма и размери 1,80 × 2,60 м, която е долепена до южната стена на северното помещение (обр. 5). Тя оформя отделно малко пространство, чийто под представлява хоросанова замазка, оформена като ваничка и по-

Обр. 4. План на сграда и структури от римската епоха

Fig. 4. Building and structures from the from the Roman period – plan

крита с декоративна червена боя. Декоративна, червена стенна мазилка беше открита и от южната и източна външни страни на конструкцията. Стените на структурата са с малка дебелина – ок. 0,30 м. Южната ѝ стена е била вкопана дълбоко в стерила. В този изкоп се откри оловна решетка с водоотточни функции. Предназначението на тази най-представителна част от сградата не може да се определи със сигурност, но наличието на хидрофобен хоросан в структурата ѝ я свързва с водоснабдителната система на сградата. Югоизточният край на цялото южно помещение липсва и вероятно е бил разрушен. Сградата е разположена в източния край на обекта. Пред входа ѝ от изток ходовото ниво беше регистрирано непосредствено под горския почвен слой, без наличието на материали от римската епоха, с изключение на голям хромелен камък. По същия начин култур-

Обр. 5. Представителна структура в сградата от римската епоха

Fig. 5. Representative structure in the building from the Roman period

ните материали са оскъдни северно и западно от стреуктурата. В близост до югозападния ъгъл на северното помещение, върху материковия пласт, се откри сестерция на император Траян (98 – 117). Южно от сградата се регистрира обширна площ, наситена с голямо количество фрагментирана керамика и други находки. Керамичният комплекс е разнообразен и обхваща червенолакови трапезни форми, някои от които запазени в цялост, светлоглинена кухненска и трапезна керамика, амфорна тара от ограничен брой съдове, кухненска керамка на ръка. Бяха регистрирани общо 10 находки от цели или фрагментирани фибули с шарнирен и пружинен механизъм. Материалите включват още предмети със стопанска функция – ножове, косери, различни инструменти, както и над 20 ключа и ключалки, изработени от желязо или бронз. Дебелината на този богат пласт от над 1 м свидетелства за продължително обитание. Стратиграфски могат да се отделят два периода с еднаква дебелина. В по-долния пласт са депонирани голям брой кости от домашни животни след транжиране, основно от говедо. В най-дълбоката му част се откриха и единични керамични находки от РБЕ, останки от предходния период на обекта. Датиращите материали в пластовете са консистентни и отнасят структурите към ограничен период от самия край на I в. до края на II в. В границите на това столетие са акумулирани отпадъчните материали южно от сградата. Тя е била доброволно изоставена и впоследствие рухнала като резултат от естествен разпад. Сградата е била използвана с жилищни и стопански функции от цивилно или паравоенно население, без свидетелства за непосредствена връзка със защитата на лимеса през II в.

Литература

Alexandrov 1995: St. Alexandrov. The Early Bronze Age in Western Bulgaria: periodization and cultural definition. – In: D. Bayley, I. Panayotov (eds) Prehistoric Bulgaria (Monographs in World Archaeology, 22). Madison, Wisconsin 1995, 253 – 271.

RESCUE EXCAVATIONS OF AN EARLY BRONZE AGE SETTLEMENT AND A ROMAN BUILDING IN THE TERRITORY OF GRAMADA, VIDIN DISTRICT

Alexandar Manev, Aleksandar Ivanov

Summary

The excavations were necessitated by an infrastructure project of Bulgartransgaz Ltd. The site is situated in a forest area, on a steep eminence east of Vidbol River. Large quantity of handmade pottery shards or whole vessels was found scattered all along the upland. Their shapes and decoration are characteristic for the Early Bronze Age Coţofeni culture. Multiple disintegrated fireplaces from the same period are found within the site, without a clear pattern of their arrangement. A larger burnt structure with supposed housing functions was excavated on the eastern slope of the hill, just off of the site's eastern limit.

In the center of the site, a heap of limestone rocks were registered. Despite its unnatural origin, no structures were identified in the area.

In the southern part of the site, an isolated structure from the Roman period was excavated. A two-room building was documented, partially dug into the slope. Its walls were built of mud-bound limestone. In the eastern part of the building a masoned water-bearing structure was excavated. It has small dimensions and unclear function. Its floor and thin walls had mortar plaster decorated with red paint. The building was found empty, containing only the collapsed structure of a solid tile roof. It became clear that the building was abandoned before its natural decay. To the south of the walls, a wide area with deposit of Roman period materials was investigated. It consists of red-slip pottery of various shapes, white clay kitchen and table wares, multiple keys and locks, 10 fibulas, as well as other finds. The materials are consistent and date the layers between the very end of 1st c. AD and the end of 2nd c. AD. Large amounts of domestic animal bones were found also. These layers were formed by the accumulation of domestic waste of the household. The structures from the Roman period are civilian and cannot be considered directly linked to the protection of the Danube limes.

Alexandar Manev, aleman@abv.bg
Aleksandar Ivanov, alexangelivanov@gmail.com

№ 95. ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА (XII – X В. ПР. ХР.), РАННОРИМСКИЯ ПЕРИОД (I В.) И ВЪЗРАЖДАНЕТО (XVIII – XIX В.)

Георги Иванов, Мирослав Марков, Жени Василева, Владислав Живков, Върбин Върбанов, Мария Гюрова

Обект № 21 (2001) се намира в землище на с. Расово, община Медковец, област Монтана. Пълните проучвания се извършиха в рамките на проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап Линейна част – Подетап А. След проведените през пролетта на 2019 г. предварителни проучвания бе предложен за пълно прочуване.

В теренната работа участваха Георги Иванов, Мирослав Марков, Жени Василева, Владислав Живков, Хелия Стоянова, Ивет Кирилова, Максимилиян Врабков, Калоян Чанев, Кристина Петрова, Атанас Дживджанов, Георги Генов, Галин Драгиев, Християн Христов. Борис Нехризов – облитане с дрон. В кабинетната работа се включиха Жени Василева – дигитализация, Калин Маджаров – анализ печат, Владислав Живков – анализ керамика римски период, Владислав Тодоров – анализ керамика XVIII – XIX в., Върбин Върбанов – анализ монети, Мария Гюрова – анализ кремъчни артефакти, Надежда Карастоянова – анализ животински костни останки, Надежда Атанасова – анализ човешки костни останки, Мария Тасева – реставрация метал, Десислава Камберова – реставрация керамика.

От 15.08. до 15.10.2019 г., в продължение на 45 работни дни, успяхме да разкопаем заложената от предварителните проучвания площ от 4950 кв. м. В началото отнехме повърхностния пласт с багер. След това продължихме да проучваме на ръка предвидената площ.

Стратиграфия. На обекта беше регистриран компактен археологически стратиграфски пласт – непосредствено под повърхностния пласт (орница), с дебелина около 0,40 m (на места до 0,60 m) се разкриваше ненарушен пласт, в която бяха регистрирани фрагменти мазилки, огнища, хромели на място и струпвания на керамика. На няколко места се разкриха на място големи съдове. Във и под този пласт, на дълбочина от около 0,80 – 0,90 m на отделни места започнаха да се разкриват горните нива на вкопани структури – ями с различна форма и дълбочина.

Обр. 1. Разположение на разкритите вкопани структури: зелено – РЖЕ, синьо – I в., червено – XVIII – XIX в., кафяво – проучени участъци (автор Г. Иванов)

Fig. 1. Location of the discovered dug-in structures: green - EIA, blue - 1st c. AD, red – 18th – 19th c. AD, brown – previously studied areas (author G. Ivanov)

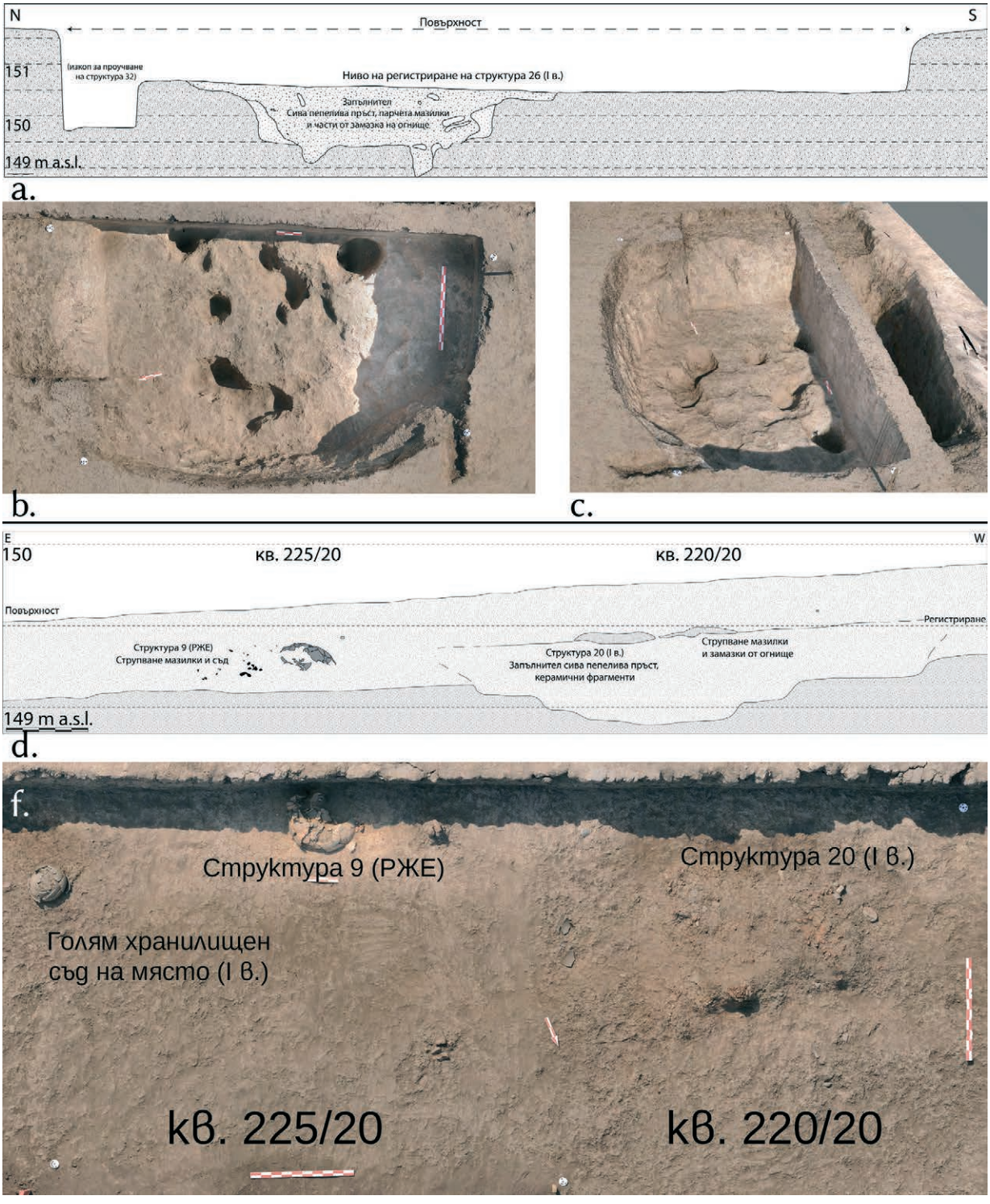
Вкопавания (обр. 1). От ранната желязна епоха (РЖЕ) разкрихме две ненарушени вкопавания с голямо количество керамика и един голям хранилищен съд, разположен около пласт с горели деструкции (обр. 2.d-e.). Те са разположени около мястото, където по време на предварителните проучвания е регистрирано РЖЕ жилище.

От периода I в. регистрирахме над 50 археологически структури, повечето вкопавания. Някои са били с много големи размери – 3 – 4 m в диаметър и до 3 m в дълбочина (обр. 2.a-c.), разположени на около 30 m едно от друго. В няколко случая регистрирахме черепи на едри домашни животни в горните им нива. В профилите им се очертава плавно разширяване във височина, в един или повече стъпала (отстъп), който се слива с пласта от повърхността. Дъната им са равни, на места с дупки вероятно за колове. Запълнителят им е от рохка сива пепелива пръст, примесена с въглени. Не се разграничават наслоявания. Вероятно са запълвани сравнително бързо. Около тези структури регистрирахме други вкопавания, с диаметър до 1,50 и дълбочина до 2 m от повърхността. Техният запълнител е различен – тъмнокафява песъклива пръст и сравнително по-малко керамика. В няколко от тях регистрирахме части от животински скелети.

Най-късните останки от обитаване на мястото представляват две вкопани жилища с правоъгълна форма, в които проучихме отоплителни съоръжения и останки от дупки за носещи греди.

Гробове. Между вкопаванията, в два различни участъка, попаднахме на два скелета. Те не са синхронни с останалите находки от обекта, т.е. отнасят се към различни периоди. Единият е свит, положен надясно, без инвентар. От него получихме радиовъглеродна дата, попадаща в периода XIII – XI в. пр. Хр. Положението на скелета и датата показва, че предшества останките от РЖЕ. Другият скелет е в изпънато положение по гръб, с глава на З – ЮЗ, с находка една бронзова игла с полиедрична глава, която може да се датира в римската/късноримската епоха.

Кремъчни артефакти. Проучената кремъчна колекция е малочислена, но много репрезентативна. Наброява 22 артефакта, без възможност да се интегрират към дефинирана структура. Технико-типологическото им разпределяне е следното: два неопределими фрагмента, един характерен отломък, две пластини и 17 типологически оръдия. Макроскопски са разграничими поне два вида суровини, като доминиращата е сходна на сиво-бежовите (Муселиевски) варианти на балканския флинт. Типологическият репертоар си свежда до три категории оръдия с подчертан превес на ретушираните пластини, от които седем са с ретуш на единия ръб, а пет са с билатерален. Следват отломъците с ретуш (три) и стъргалките на пластини (две). Част от оръдията впечатляват с морфо-метричните си параметри – те са оформени като масивни нерегулярни пластини и намират аналогии с ансамбъла от бронзовата епоха от обекта Осъма до Муселиево. В резултат на трасологическия анализ са идентифицирани следи от употреба на седем оръдия и една пластина. С едно изключение, всички оръдия са използвани за рязане на зърнени култури. Интересен е фактът, че към традиционните (характерни за БЕ) пластини-сърпове с назъбващи ретуши, този ансамбъл добавя масивни пластини със затъпяващ ретуш и срещулежащ работен ръб (обр. 3.c.).

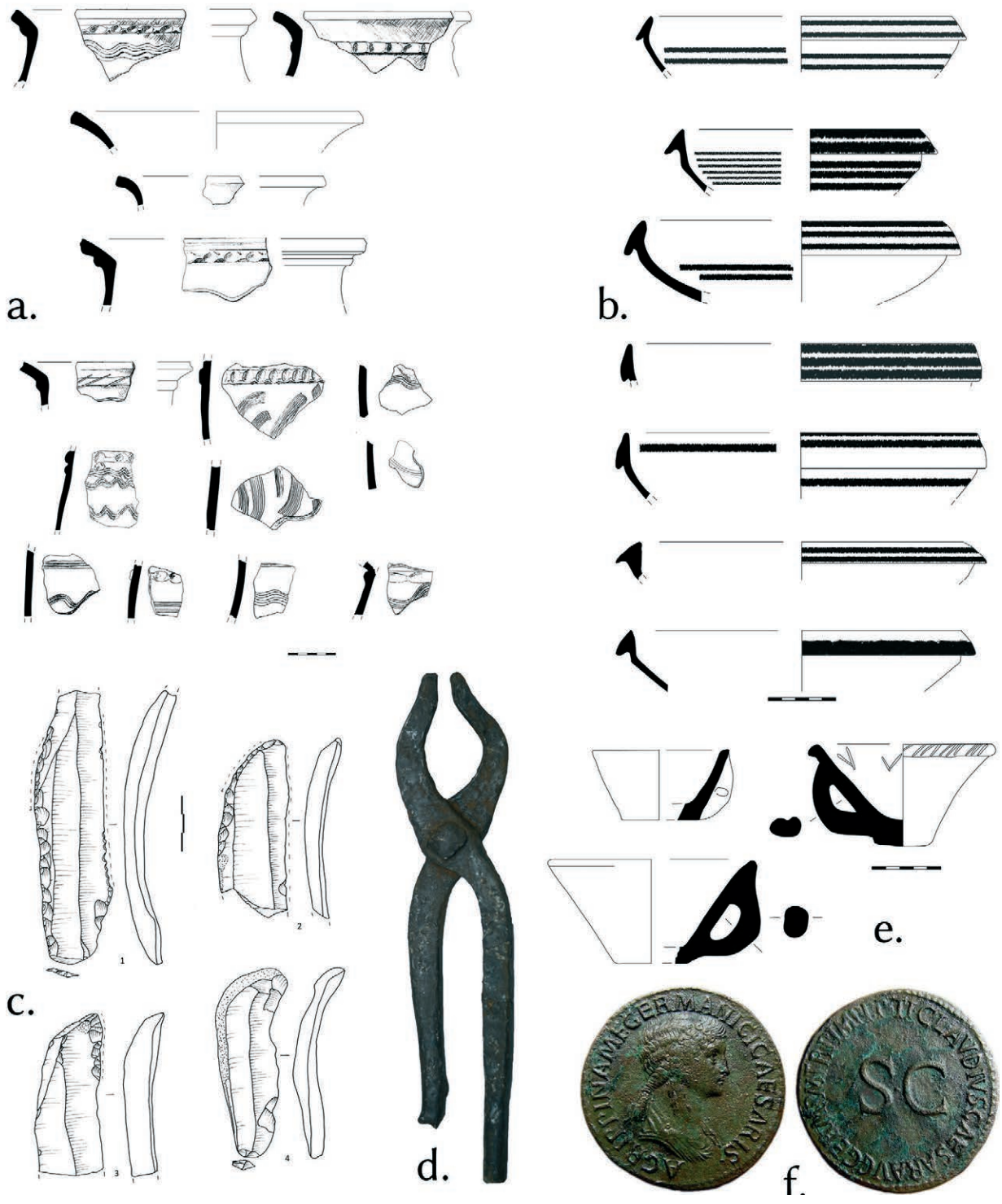

Обр. 2. Вкопани структури на обекта: a-c. Структура 26. d-f. Структури 9 и 20 (автор Г. Иванов)

Fig. 2. Dug-in structures at the site. a-c. Feature 26. d-f. Feature 9 and 20 (author G. Ivanov)

Керамика. Керамиката от РЖЕ е почти изцяло фрагментирана. Открива се на цялата площ на обекта, както и в структурите от римския период. Няколко малки съдчета (открити в късните структури) могат да се възстановяват. Те са с високи дръжки и украса от коси канелюри върху широките им части. В две от вкопаванията от РЖЕ разкрихме голямо количество керамика, от която е възможно да се реставрират няколко съда. В едно струпване регистрирахме голям хранилищен съд, характерен за периода. Украсата на съдовете е разнообразна, предимно с каналюри и по-рядко врязани линии.

Керамиката от I в. е частично обработена статистически. Прави впечатление сравнително голямото количество фрагменти с рисувана украса (около 40) от местната група *Dacica pictata*. Керамиката

Обр. 3. a. Гърнета, правени на ръка (рис. В. Живков); b. Керамика на колело. Паници или фруктиери с удебелен външен ръб на устието (рис. В. Живков); c. Кремъчни артефакти: типологически оръдия (ретуширани пластини). Участъците със следи от употреба са маркирани с пунктир (рис. М. Гюрова); d. Железни клещи, открити в пласт заедно с други материли от римския период; e. Някои от откритите на обекта чаши тип „Дачика“ (рис. В. Живков); f. Сестерций, Агрипина Стара (отсечена при Клавдий I), Рим, 50 – 54 г., открита над нивото, ЮИ от структура 14 (сн. В. Върбанов)

Fig. 3. a. Hand-built pots (by V. Zhivkov); b. Dishes or bowls with thick outer edge of the rim (by V. Zhivkov); c. Flint artefacts: typological tools (retouched blades). Zones of use-wear traces are marked with a dotted line (by M. Gurova); d. Iron pliers, found in the layer with other Roman period artefacts. e. Some of the Dacica cups, found at the site (by V. Zhivkov); f. Sestertius, Agrippina Senior (struck under Claudius), Rome, AD 50 – 54, discovered above the level, SE from unit 14 (photo V. Varbanov)

на колело е приблизително петдесет процента, с предимно сив цвят, често с излъскана украса. Най-повтарящата се форма са паниците с удебелен ръб (обр. 3.b.). Останалите форми са основно кани и фруктиери, като чашите са сравнително малко.

Керамиката на ръка е представена основно от гърнета. Основната част от фрагментите са от съдове с биконична форма и профилирано навън устие. Характерна е богатата врязана украса от паралелни линии (обр. 3.a.). Засвидетелствана е най-емблематичната форма за периода – дакийските чаши, изработвани на ръка и на колело (обр. 3.e.).

От обекта произхожда и известно количество антична керамика, която може да се отнесе към III – IV в. Тя е представена от светлоглинени песъкливи, червени обикновени и червенолакови съдове. Към този период се отнасят и няколко фибули с висок иглодържател.

Метал. Откритите ювелирни предмети са гривни/халки с разминаващи краища, пандантиви, масивни ляти бронзови гривни и една обеца с малък (атрофирал) пирамидален край. Един ажурен пандантив е първият подобен латенски импорт от нашите земи. Една сребърна пластина, силно повредена, изобразява мъжка, голобрада фигура анфас, която е изглежда е била фланкирана от триглифно-метопни орнаменти. Към по-редките за периода предмети се отнася и една висулка с форма на бръшляново листо.

Откритите фибули се отнасят към седем добре известни в литературата типа. Най-ранната е изработена от желязо, с добре различима къснолатенската конструкция с иглодържател. Следващият тип са две бронзови фибули, посребрени, които са с горна част, наподобяваща лъжица. Най-характерният раннoримски тип – Ауциза, е с два класически представителя. Добре представени са силно профилираните фибули с едно топче на лъка, както и тези с очички (Augenfibeln). Най-късните са една ранна дисковидна фибула с ромбовидна плочка и такава от групата на т. нар. „войнишки" фибули.

Особено важни са два фрагмента от бронзови съдове, които са принадлежали на труле (касеролета). Към подобна трула е принадлежал и малък фрагмент от обков.

Монети. В първата група влизат 12 монети. От тях девет са асове, всички на Август. Те са отсечени преди новата ера (18 – 7 г. пр. Хр.), но са изтрити и са били дълго в циркулация. Пет от тях са контрамаркирани (AVG и TICA) по времето на император Тиберий (14 – 37 г.). Съпоставката им с останалите три монети на Агрипа, Клавдий I (с контрамарка DV) и Агрипина Стара (при Клавдий I) (обр. 3.f.) показва, че групата отразява монетната циркулация в средата на I в.

Втората група е от монети от III в. Две от тях са денари от времето на Северите – Гета и вероятно Север Александър (фуре). Другите две монети са от последната четвърт на III в. и са посребрени антониани на Проб и Карин.

Заключение. През РЖЕ на мястото е съществувало голямо селище, за което свидетелстват няколкото запазени структури и голямото количество и разнообразие на подемен археологически материал. Повечето останки от този период са разрушени през I в., когато структурите са повече и са с по-големи размери. Обектът от това време може да се корелира с най-късния период от единствения по-пълно проучен обект в СЗ България – Багачина, където обитаването е преустановено по същото време, но е започнало значително по-рано. Откритите материали, основно фибули и монети, ясно маркират периода на функционирането му през I в. То е преустановено някъде през последната четвърт на същия век. Откритите римски и къснoримски материали свидетелстват, че животът на това място е възстановен в края на II в. или началото на III в. Вероятно основната част от това селище се намира някъде в близост, тъй като само една структура може да се датира със сигурност към този период.

Всички участъци, освободени за строителство, след края на проучването са засипани и рекултивирани, тъй като теренът активно се обработва.

AN EARLY IRON AGE (12 – 10 C. BC), EARLY ROMAN (1 C. AD) AND REVIVAL PERIOD (18 – 19 C.) SITE

Georgi Ivanov, Miroslav Markov, Jeni Vasileva, Vladislav Zhivkov, Varbin Varbanov, Maria Gurova

Summary

The site is located in the territory of the village of Rasovo, Medkovets municipality, Montana district. Two of the excavated sunken features belong to the Early Iron Age, from which high volumes of pottery and a large storage vessel were recovered. More than 50 structures date to the 1st c. AD. The majority of them are sunken, and some are quite large. Two rectangular sunken dwellings belong to the 18th – 19th c.

The analyzed flint assemblage is small. Some of the tools are fashioned into large irregular blades, with comparanda in the Bronze Age assemblage from the site "Osama" near Muselievo. With one exception, all tools were employed as cereal-cutting instruments.

Noteworthy among the 1st c. AD pottery assemblage are fragments of painted ware of the local *Dacica pictata* group. Wheel thrown pottery is mainly grey, often pattern-burnished. Handbuilt pottery consists primarily of bi-conical vessels with outturned rims. Typical is the rich ornamentation of incised parallel lines. Also attested is the period's most emblematic form – *Dacica* cups.

A pendant in openwork technique is the first known La Tène import from our territory of this kind. One silver leaf – significantly damaged – renders frontal male figure, barefaced.

The earliest fibula is produced of iron, with Late La Tène-type composition. Two *Aucisa*-type fibulae and several Augenfibeln were recovered. Of most recent date are a diamond-shaped disc fibula and another one of the soldier fibula-group.

Nine coins are minted between BC 18 and BC 7, but had circulated over an extended period. Five of those bear countermarks. Three coins of Agrippa, Claudius I (countermarked 'DV') and Agrippina Senior, point to mid-1st c. AD circulation – to which period we assign the greater part of the site.

Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia,
Miroslav Markov, Regional History Museum – Montana, 2 Tsar Boris III Str., 3400 Montana, bgmontanamuseum@abv.bg
Jeni Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vasileva_jeni@abv.bg
Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com
Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, gurovam@yahoo.fr

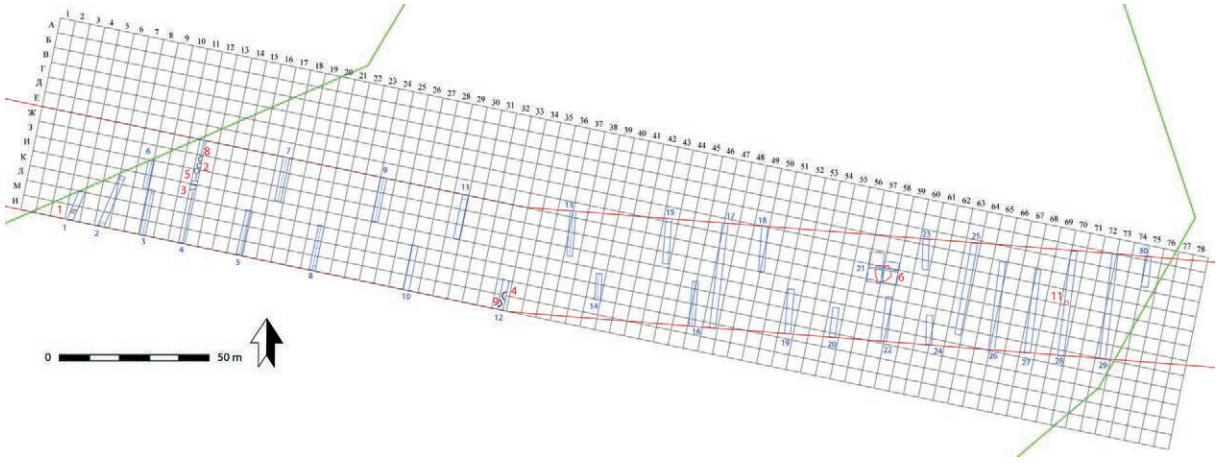
№ 96. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЯМНО ПОЛЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ ПРИ С. РАСОВО, ОБЩ. МЕДКОВЕЦ, ОБЛ. МОНТАНА

Калин Маджаров, Велислав Бонев

Археологическите проучвания на Обект 22/2002 по трасето на газопреносна структура на „Булгартрансгаз" ЕАД, паралелно на северния газопровод до българо-сръбската граница, етап „Линейна част", подетап А, в землището на с. Расово, общ. Медковец, обл. Монтана, са осъществени в периода 03.04. – 03.05. и 08.07. – 29.08.2019 г. В екипа участват Боян Тотев, Валери Стоичков, Владислав Живков, Деница Стоянова, Калоян Даяров, Мирослав Анчев, Михаела Томанова, Нина Христовска, Румен Миков, Хелия Стоянова и Юлий Емилов. Проучванията са финансирани от „Булгартрансгаз" по договор с НАИМ – БАН.

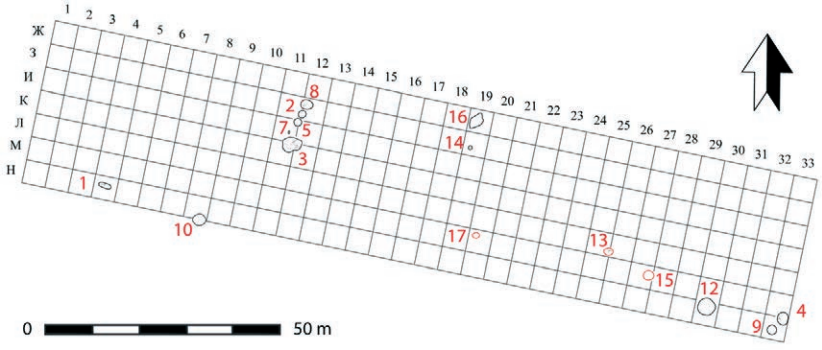
Обектът е регистриран през 2012 г. при теренно издирване по трасето на газопровода „Южен поток" (АКБ картон № 10000956). Намира се на 3,5 км, 169° от центъра на с. Расово (GPS координати N 43°40'25,779» E 023°13'21,328»). Разположен е върху ниска тераса на десния бряг на малка река, приток на р. Барата. Площта на обекта е около 100 дка, а площта на сервитута, която преминава през обекта, е 12 дка.

Непосредствено след отлагането на сервитута е извършено геофизично проучване с магнитометър от инж. гл. ас. д-р Никола Тонков (НАИМ – БАН). Заложена е план-квадратната мрежа, която следва ориентацията на сервитута в западната част на обекта (северозапад – югоизток) и има отклонение от 11,78° от оста изток – запад (обр. 1). Проучени са 30 сондажа, разположени перпендикулярно на осевата линия на газопровода. Те покриват площ от 1,2 дка и са разположени върху регистрираните при геофизичното проучване аномалии. В 25 сондажа не са открити следи от археологически структури. След сондажното проучване източната част на обекта (от линия квадрати 33 на изток) е освободена за строителство. Сондажи № 13 – 30, които попадат в освободената площ, са засипани. Пълното проучва-

Обр. 1. Расово, Обект 2002. Общ план – сондажно проучване

Fig. 1. Rasovo, Site 2002. General plan – preliminary excavations

Обр. 2. Расово, Обект 2002. Общ план – пълно проучване

Fig. 2. Rasovo, Site 2002. General plan – completed excavations

не на обекта обхваща полосата от линия кварати 2 до линия квадрати 33 включително (обр. 2). Хумусът (0,00 – 0,30 м) е отстранен с помощта на земекопна техника, а следващите в дълбочина пластове са отнети на ръка до достигане на стерилния материк.

Цялостно са проучени 17 ями, чиито форма, дълбочина и размери варират. Запълнителят им е от тъмнокафява до черна пръст, примесена с дребни въгленчета и малки парчета отухлена мазилка. Откритите в ямите археологически материали са неравномерно разпръснати в рамките на запълнителите им, без да съществува съзнателна подредба. Вследствие на дългогодишна дълбока оран, шест от регистрираните ями са почти напълно унищожени, като е запазено единствено дъното им, а голяма част от археологическите материали са разнесени (Структури № 1, 2, 4, 5, 8 и 11).

От проучените 17 ями пет са датирани в ранната бронзова епоха: Структура № 6 (РБЕ 3 – 2500 – 2000 г. пр. Хр.); Структури № 13, 15 и 17 (РБЕ 2, Коцофени – около 3000 г. пр. Хр. или малко по-късно); Структура № 11 (неопределен етап от РБЕ). Радиовъглеродният анализ на животинските кости от Обект 22/2002, осъществен в лаборатория в Глазгоу, Шотландия показва, че Структура № 15 се датира в периода 3092 – 2921 г. пр. Хр., а Структура № 13 – в периода 3011 – 2880 г. пр. Хр.

Извън контекст са открити и единични находки от елинистическата и римската епохи: бронзова фибула тракийски тип от първата половина на III в. пр. Хр. (обр. 4.1); столче и устие от фруктиера; крив железен нож с врязана украса от II – I в. пр. Хр. (обр. 4.27); тока от многосъставен колан (*baltheus*) от I в. (обр. 4.18); фрагмент от фибула от I в. (обр. 4.9); фибула от I – II в. (обр. 4.3); шарнирна фибула от втората половина на II – III в. (обр. 4.2); фибула от края на II – първата половина на III в. (обр. 4.4).

Останалите 12 ями са от късноримския период. От тях една е датирана в края на III – първата половина на IV в. (Структура № 10), пет се отнасят към втората половина на IV в. (Структури № 2, 3, 12, 14 и 16), а други шест – най-общо в IV в. (Структури № 1, 4, 5, 7, 8 и 9). От късноантичните ями се открояват Структури № 3, 10 и 16.

Структура № 3 е яма с овална форма и размери 4,10 м (изток – запад) × 3,40 м (север – юг). Изчерпана е на 0,81 м под нивото на засичане. В запълнителя на ямата са открити 88 находки. Сред тях има 33 бронзови монети: една на Август (25 г. пр. Хр.) (обр. 5.7), една на Константин I или Лициний I (първа четвърт на IV в.), две възпоменателни на Константинопол (300 – 337 г.) (обр. 5.13), 1 на Лициний I (317 – 320 г.), 1 имитация на монета на Константин I (318 – 320 г.) (обр. 5.15), две на Констанций II (325 – 326 г.), една на Константин II (325 – 326 г.), една на Константин I (326 – 328 г.), две на Константин

Период	1	2	3	4	5	6	7a	7b	8	9б	9б	10	11	Общо
	25-7 пр. Хр.	222-294	294-307	307-317	317-324	324-330	330-336	336-341	341-348	348-353	353-361	361-364	364-378	
Ефес	1													1
Тицинум					1									1
Рим	1	1		1										3
Трир						1								1
Лугдунум					1									1
Сисция		1				2	2		1	1			1	8
Тесалоника				1		3	7	2	2					15
Хераклея						3								3
Никомедия						1					1			2
Кизик							3	1						4
Общо	**2**	**4**		**2**	**9**	**15**	**20**	**14**	**16**	**2**	**3**		**1**	**88**

Обр. 3. Расово, Обект 2002. Монетна циркулация

Fig. 3. Rasovo, Site 2002. Coin circulation

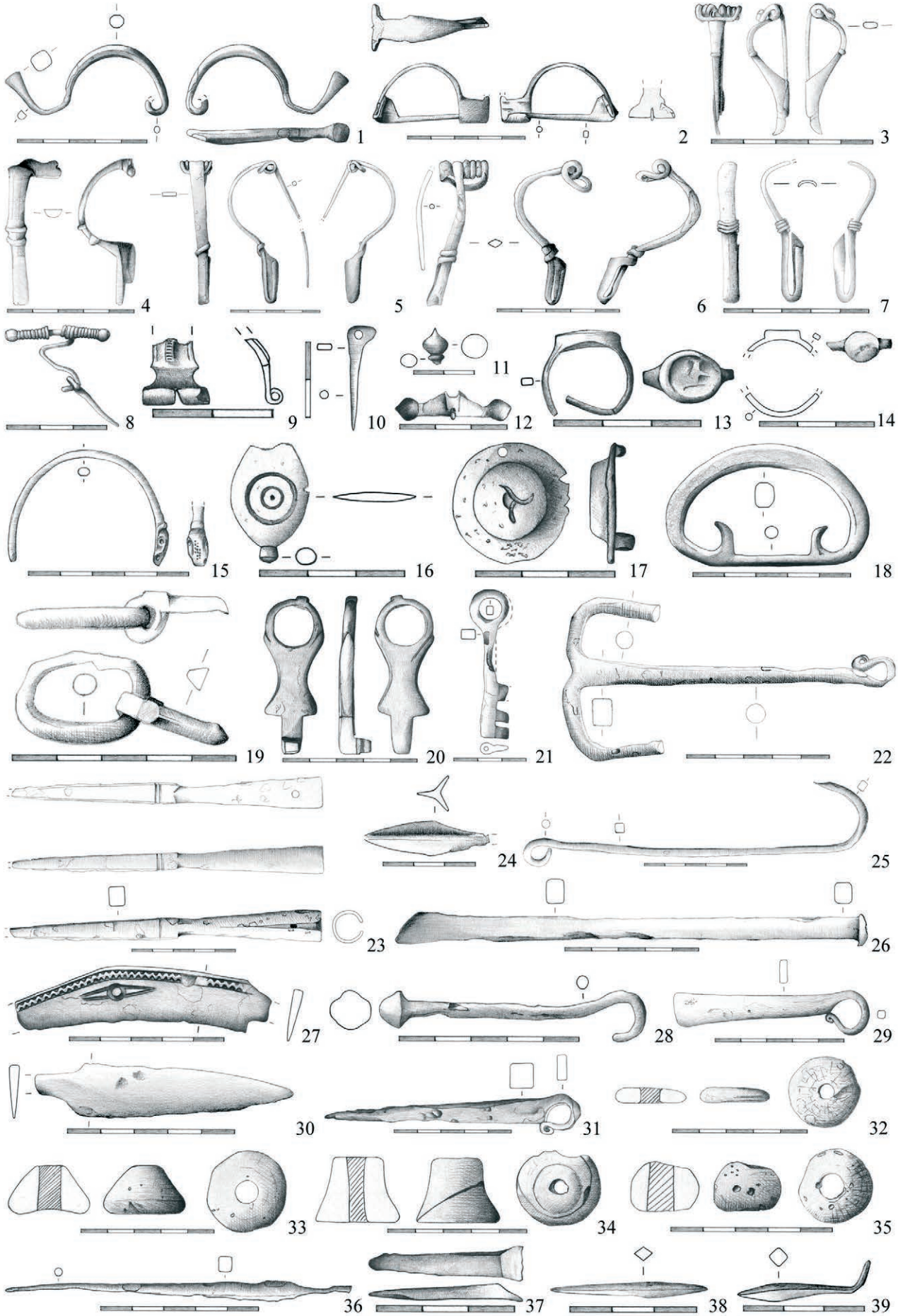
I (330 – 336 г.) (обр. 5.25), една на Константин II (330 – 336 г.), три възпоменателни на Рим (330 – 337 г.) (обр. 5.24), седем на владетел от фамилията на Константин I (330 – 340 г.), две на Констанций II (336 – 340 г.), две на Констанс (335 – 337 г.) (обр. 5.26), две на Констанс (347 – 350 г.), една на Констанций II (351 – 355 г.) (обр. 5.29), три на неизвестен владетел (IV в.). Останалите 55 находки са: бронзов ключ (обр. 4.20), бронзова апликация, пластина от бронзова тока, две бронзови пластини, бронзова гривна, две бронзови обици, бронзова фибула от I – II в. (обр. 4.3), желязна фибула с подвито краче от втората половина на III в. (обр. 4.5), фрагмент от желязна фибула, железен пръстен (обр. 4.13), бронзова халка, пет железни халки, два железни ножа (обр. 4.30), желязна стрела, железен инструмент, три железни шила (обр. 4.36), две железни игли, две железни куки (обр. 4.28), желязна скоба, три железни пирона, четири железни цинта, оловна пломба, две оловни стопилки, керамична купа (обр. 5.3), керамична паница (обр. 5.6), два прешлена за вретено (обр. 4.33) и девет кремъчни пластини. В запълнителя на ямата са открити 3277 фрагмента керамика и 41 животински кости (24 от говедо, 10 от свиня и 7 от дребни преживни животни). Структура № 3 е датирана във втората половина на IV в.

Структура № 10 е яма с овална форма и размери 3,54 м (изток – запад) × 3,12 м (север – юг). Изчерпана е на 0,71 м под нивото на засичане. В запълнителя на ямата са открити осем находки: бронзова имитация на антониниан на Тетрик I (271 – 275 г.) (обр. 5.10), бронзов антониниан на Проб (276 – 282 г.) (обр. 5.12), бронзова игла от фибула с шарнирен механизъм от II – III в. (обр. 4.10), желязна фибула с подвито краче от втората половина на III в. (обр. 4.6), железен пръстен (обр. 4.14), фрагмент от железен коланен елемент, фрагмент от желязна игла, желязно резе (обр. 4.29), два железни ножа, брънки от желязна верига. В запълнителя на ямата са открити 446 фрагмента керамика и 107 животински кости (95 от говедо, минимум два индивида; пет от дребни преживни животни, минимум два индивида; четири от свиня и три от кон). На дъното на ямата е положен череп от говедо, а над него са струпани останалите кости. Черепът и повечето кости от говедо са на млад индивид на възраст 1 – 1,5 години, но са идентифицирани и такива на израстнал индивид на възраст 3 – 4 години. Структура № 10 е датирана в първата половина на IV в.

Структура № 16 е яма с неправилна бадемовидна форма и размери 3,70 м (югозапад – североизток) × 2,40 м (северозапад – югоизток). Изчерпана е на 0,50 м под нивото на засичане. В запълнителя на ямата са открити 19 находки, сред които има осем бронзови монети: една на Константин II (331 – 334 г.) (обр. 5.23), две на владетел от фамилията на Константин I (330–340 г.), две на Константин I (337 – 340 г.), две на Констанс или Констанций II (347 – 348 г.) и една на неизвестен владетел (IV в.). Останалите 11 находки са: желязно шило, желязна стрела, фрагмент от железен инструмент, два железни клина, два фрагментирани железни ножа, две железни халки, желязна пластина, керамичен прешлен за вретено. В запълнителя на ямата са открити 1490 фрагмента керамика и 22 животински кости (12 от говедо, пет от свиня и пет от дребни преживни животни). Структура № 16 е датирана във втората половина на IV в.

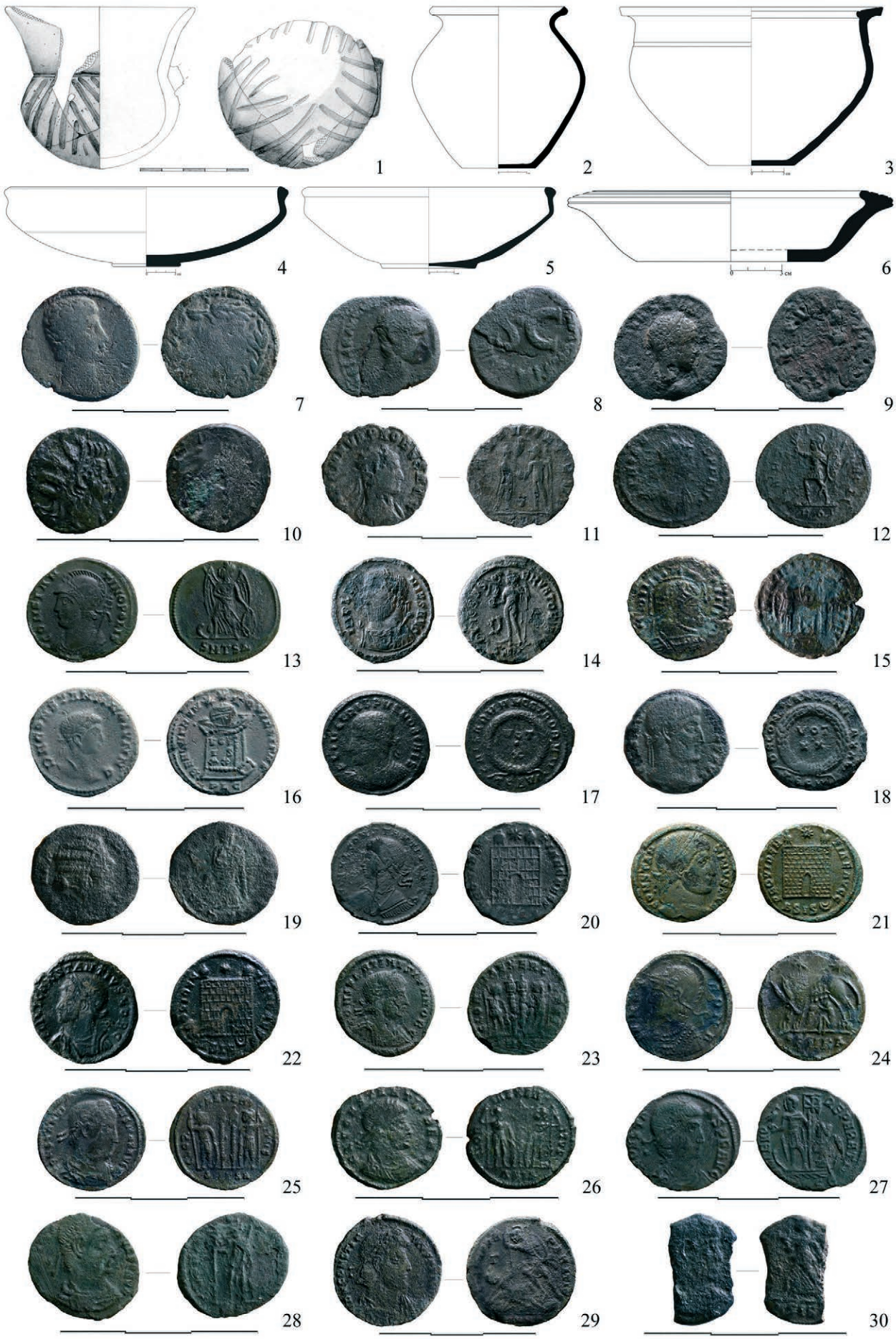
По време на проучването са открити 129 монети (обр. 3).[1] От тях 88 (68,22 %) могат да бъдат пълноценно идентифицирани, четири (3,10 %) са зле съхранени и се датират в края на III – началото на IV в., а останалите 37 (28,68 %) са силно изтрити и се отнасят общо към IV в. Циркулационният пик на обекта е в периода от 317 до 348 г. Най-ранни са две монети на император Август, отсечени през 25 и 7 г. пр. Хр. (обр. 5.7-8), а още четири са от III в. – една на Александър Север (обр. 5.9), две на Проб (обр. 5.11-12) и една имитация на Тетрик I (обр. 5.10). В периода 307 – 317 г. са отсечени две монети, в 317 – 324 г. – девет, в 324 – 330 г. – 15, в 330 – 336 г. – 20, в 336 – 341 г. – 14, в 341 – 348 г. – 16, в 348 – 361 г. – 5. Най-късната монета

[1] Идентификацията на монетите и наблюденията върху тяхната циркулация на обекта са дело на Никола Русев, РИМ – Русе.

Обр. 4. Расово, Обект 2002. Находки: 1. фибула, бронз; 2. фибула, желязо; 3. фибула, бронз. Структура № 3; 4. фибула, бронз; 5. фибула, желязо. Структура № 3; 6. фибула, желязо. Структура № 10; 7. фибула, бронз. Структура № 8; 8. фибула, бронз; 9. фрагмент от фибула, бронз; 10. игла от фибула, бронз. Структура № 10; 11. фрагмент от фибула, бронз; 12. фрагмент от фибула, бронз; 13. пръстен, желязо. Структура № 3; 14. пръстен, желязо. Структура № 10; 15. гривна, бронз. Структура № 2; 16. пандантив, бронз; 17. апликация, бронз; 18. тока, бронз; 19. тока, желязо; 20. ключ, бронз. Структура № 3; 21. ключ, желязо; 22. ключ, желязо; 23. връх за копие, желязо; 24. връх за стрела, желязо; 25. кука, желязо; 26. секач, желязо; 27. нож, желязо; 28. кука, желязо. Структура № 3; 29. резе, желязо. Структура № 10; 30. нож, желязо. Структура № 3; 31. клин, желязо. Структура № 16; 32. тежест, олово. Структура № 9; 33. прешлен за вретено, керамика. Структура № 3; 34. прешлен за вретено, керамика; 35. прешлен за вретено, керамика; 36. шило, желязо. Структура № 3; 37. длето, желязо; 38. връх за стрела, желязо; 39. връх за стрела, желязо

Fig. 4. Rasovo, Site 2002. Small finds: 1. fibula, bronze; 2. fibula, iron; 3. fibula, bronze. Feature No. 3; 4. fibula, bronze; 5. fibula, iron. Feature No. 3; 6. fibula, iron. Feature No. 10; 7. fibula, bronze. Feature No. 8; 8. fibula, bronze; 9. fragment of a fibula, bronze; 10. needle of a fibula, bronze. Feature No. 10; 11. fragment of a fibula, bronze; 12. fragment of a fibula, bronze; 13. ring, iron. Feature No. 3; 14. ring, iron. Feature No. 10; 15. bracelet, bronze. Feature No. 2; 16. pendant, bronze; 17. applique, bronze; 18. buckle, bronze; 19. buckle, iron; 20. key, bronze. Feature No. 3; 21. key, iron; 22. key, iron; 23. spearhead, iron; 24. spearhead, iron; 25. hook, iron; 26. chisel, iron; 27. knife, iron; 28. hook, iron. Feature No. 3; 29. latch, iron. Feature No. 10; 30. knife, iron. Feature No. 3; 31. wedge, iron. Feature No. 16; 32. weight, lead. Feature No. 9; 33. spindle whorl, ceramics. Feature No. 3; 34. spindle whorl, ceramics; 35. spindle whorl, ceramics; 36. awl, iron. Feature No. 3; 37. chisel, iron; 38. arrowhead, iron; 39. arrowhead, iron

Обр. 5. Расово, Обект 2002. Съдове: 1. чаша, керамика. Структура № 15; 2. гърне, керамика; 3. купа, керамика. Структура № 3; 4. паница, керамика. Структура № 12; 5. паница, керамика. Структура № 4; 6. паница, керамика. Структура № 3. Монети: 7. ас, бронз, Август (25 г. пр. Хр.). Структура № 3; 8. ас, бронз, Август (7 г. пр. Хр.); 9. денар, сребро, Александър Север (222 – 235 г.); 10. имитация на антониниан, бронз, Тетрик I (271 – 274 г.); 11. антониниан, бронз с посребряване, Проб (276 – 282 г.); 12. антониниан, бронз, Проб (276 – 282 г.). Структура № 10; 13. фолис, бронз, Константинопол (300 – 333 г.). Структура № 3; 14. фолис, бронз, Лициний I (317 – 320 г.); 15. фолис, бронз, имитация на монета на Константин I (318 – 320 г.). Структура № 3; 16. фолис, бронз, Константин II (323 г.); 17. фолис, бронз, Крисп (324 г.). Структура № 12; 18. фолис, бронз с посребряване, Константин I (324 г.); 19. фолис, бронз с посребряване, Фауста (325 – 326 г.); 20. фолис, бронз, Констанций II (327 – 328 г.); 21. фолис, бронз, Константин I (328 – 329 г.); 22. фолис, бронз, Констанций II (328 – 329 г.); 23. фолис, бронз, Константин II (331 – 334 г.). Структура № 16; 24. фолис, бронз, Рим (332 – 335 г.). Структура № 3; 25. фолис, бронз, Константин I (330 – 336 г.). Структура № 3; 26. фолис, бронз, Констанс (335 – 336 г.). Структура № 3; 27. монета (Æ 3), бронз, Констанс (348 – 350 г.). Структура № 3; 28. монета (Æ 3), бронз, Констанс (350 г.); 29. монета (Æ 2), бронз, Констанций II (351 – 355 г.). Структура № 3; 30. монета (Æ 3), бронз, Валентиниан, Валенс или Грациан (364 – 378 г.)

Fig. 5. Rasovo, Site 2002. Vessels: 1. cup, ceramics. Feature No. 15; 2. pot, ceramics; 3. bowl, ceramics. Feature No. 3; 4. bowl, ceramics. Feature No. 12; 5. bowl, ceramics. Feature No. 4; 6. bowl, ceramics. Feature no. 3. Coins: 7. as, bronze, Augustus (25 BC). Feature No. 3; 8. as, bronze, Augustus (7 BC); 9. denarius, silver, Severus Alexander (AD 222 – 235); 1 0. coin, bronze, imitation of antoninianus of Tetricus I (AD 271 – 274); 11. antoninianus, bronze, silver-plated, Probus (AD 276 – 282); 12. antoninianus, bronze, Probus (AD 276 – 282). Feature No. 10; 13. follis, bronze, Constantinople (AD 300 – 333). Feature No. 3; 14. follis, bronze, Licinius I (AD 317 – 320); 15. follis, bronze, imitation of a coin of Constantine I (AD 318 – 320). Feature No. 3; 16. follis, bronze, Constantine II (AD 323); 17. follis, bronze, Crispus (AD 324). Feature No. 12; 18. follis, bronze, silver-plated, Constantine I (AD 324); 19. follis, bronze, silver-plated, Fausta (AD 325 – 326); 20. follis, bronze, Constantius II (AD 327 – 328); 21. follis, bronze, Constantine I (AD 328 – 329); 22. follis, bronze, Constantius II (AD 328 – 329); 23. follis, bronze, Constantine II (AD 331 – 334). Feature No. 16; 24. follis, bronze, Rome (AD 332 – 335). Feature No. 3; 25. follis, bronze, Constantine I (AD 330 – 336). Feature No. 3; 26. follis, bronze, Constans (AD 335 – 336). Feature No. 3; 27. coin (Æ 3), bronze, Constans (AD 348 – 350). Feature No. 3; 28. coin (Æ 3), bronze, Constans (AD 350); 29. coin (Æ 2), bronze, Constantius II (AD 351 – 355). Feature No. 3; 30. coin (Æ 3), bronze, Valentinian I, Valens or Gratian (AD 364 – 378)

от обекта е отсечена в периода 361 – 378 г. (обр. 5.30). Тя е на Валентиниан I, Валенс или Грациан и стои изолирано от основната парична маса. Най-голямата част от монетите са емитирани в периода 324 – 348 г. – общо 65 (73,86 %) от 88 точно определени. Документирани са 10 монетарници, като най много екземпляри са отсечени в Тесалоника – 15 и Сисция – осем. Следват Кизик – с четири примера, Рим и Хераклея с три, Никомедия с два, Ефес, Тицинум, Трир и Лугдунум с по един екземпляр. Това обстоятелство показва, че повечето монети идват от източните монетарници, което е обяснимо поради близостта на селището при Расово, попадащо в територията на късноантичната провинция Крайбрежна Дакия.

В югозападната част на обекта, на юг от сондажи № 1 – 8, извън сервитута, теренът е равен и на повърхността са регистрирани много голям брой фрагменти от антични керемиди и битова керамика. Би могло да се предположи, че сервитутът на газопровода засяга ямно поле, намиращо се в северната периферия на антично селище. Откритите спорадични материали от II и III в., разнесени при обработката на земята, са индикация, че животът в селището вероятно започва преди IV в.

След приключване на пълните проучвания на Обект 22/2002, изкопите са засипани и теренът е освободен за инвестиционни намерения.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A PIT FIELD FROM THE EARLY BRONZE AGE AND LATE ANTIQUITY NEAR RASOVO VILLAGE, MEDKOVETS MUNICIPALITY, MONTANA DISTRICT

Kalin Madzharov, Velislav Bonev

Summary

The site 22/2002 at Rasovo is situated on a low terrace above a small river. The excavated area is located in the north periphery of an Roman/late Roman settlement. During the rescue excavations 17 pits were revealed, with shapes and depths varying from 0.15 to 1.05 m. They are filled with dark brown to black soil mixed with small charcoals and pieces of fired clay. The archaeological materials in the pits are spread irregularly in their fill, without any traces of arrangement. Due to the deep plowing, six of the pits have been almost completely destroyed, with only their bottoms preserved, and most of the archaeological material being scattered around (Features Nos. 1, 2, 4, 5, 8 and 11).

Of the 17 pits studied, five are dated to the Early Bronze Age: Feature No. 6 (EBA 3 – 2500 – 2000 BC); Features Nos 13, 15 and 17 (EBA 2, Coţofeni – around 3000 BC or slightly later); Structure No. 11 (indeterminate stage of EBA). The radiocarbon analysis of animal bones, carried out in a laboratory in Glasgow, Scotland, shows that Feature No. 15 dates between 3092 and 2921 BC and Feature No. 13 dates between 3011 and 2880 BC. The remaining 12 pits are from the late Roman period. Of these, one is dated to the end of the 3rd – the first half of the 4th c. AD (Feature No. 10), five belong to the second half of the 4th c. AD (Features Nos 2, 3, 12, 14 and 16), and another sic – to the 4th c. AD (Features Nos 1, 4, 5, 7, 8 and 9). Several isolated finds from the Hellenistic and Roman periods are found unstratified.

During the excavations 129 coins were found of which 88 (68.22%) are identified. The peak of the coin circulation at the site is in the period AD 317 – 348. A total of 65 (73.86%) coins, out of 88 identified, were minted in the period AD 324 – 348, mainly in the eastern provinces of the Empire.

Kalin Madzharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kalinmadzharov@mail.bg
Velislav Bonev, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvodobitel Blvd., 1000 Sofia, velislav.bonev@abv.bg

№ 97. АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ГРАМАДЕ КРАЙ С. СКРАВЕНА, БОТЕВГРАДСКО

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

Обектът се намира в м. Грамаде, на 2 км север-североизточно от центъра на с. Скравена. Според информацията в научната и краеведска литература той се отъждествява със селищна структура, която е съществувала през късножелязната епоха, римската епоха, късноримския период и периода на Второто българско царство. Новото трасе на пътен участък Мездра – Ботевград от висикоскоростния

път Е-79 (I-1) пресича югозападната периферия на обекта, което наложи предприемането на спасителни археологически разкопки в отсечка с дължина 300 м, при сервитут на строежа от 30 м.

Обр. 1. Работен етап от проучването на обекта

Fig. 1. Working phase from the excavation of the site

До началото на сегашното хилядолетие значителна част от територията на селището в м. Грамаде е била интензивно използвана за земеделски нужди, във връзка с което теренът е бил периодично подравняван, терасиран и нееднократно риголван. След машинно отстраняване на растителността и чимовия пласт в подлежащия на проучване участък, тук беше изградена план-квадратна мрежа и се премина към методично разкопаване на терена чрез отнемане на последователни механични пластове (обр. 1). Навсякъде в чертите му беше достигнат абсолютен стерил, като в източната третина работата беше прекратена едва след отнемането на още един контролен механичен пласт (около 0,20 м) под него. Основа на използваната план-квадратна мрежа съставляваха 40 квадранта с размери по около 15 × 15 м, всеки от които включваше по девет стандартни квадрата (5 × 5 м). Между квадрантите бяха оставени ребра с широчина по 1 м, които бяха използвани за графично и фотографско документиране на стратиграфската ситуация.

Установената стратиграфска картина е следната. Под хумусния слой следва пласт от тъмнокафява почва с различна дебелина, който изтънява в западна и в южна посока. Под него се достига до абсолютен стерил във вид на льос, мергел или материкова скала. В източните две трети от обекта горната половина от пласта тъмнокафява почва е наситен с археологически материали, но отсъстват каквито и да е индикации за селищно усвояване на терена. В западната третина същият пласт е напълно стерилен (обр. 2).

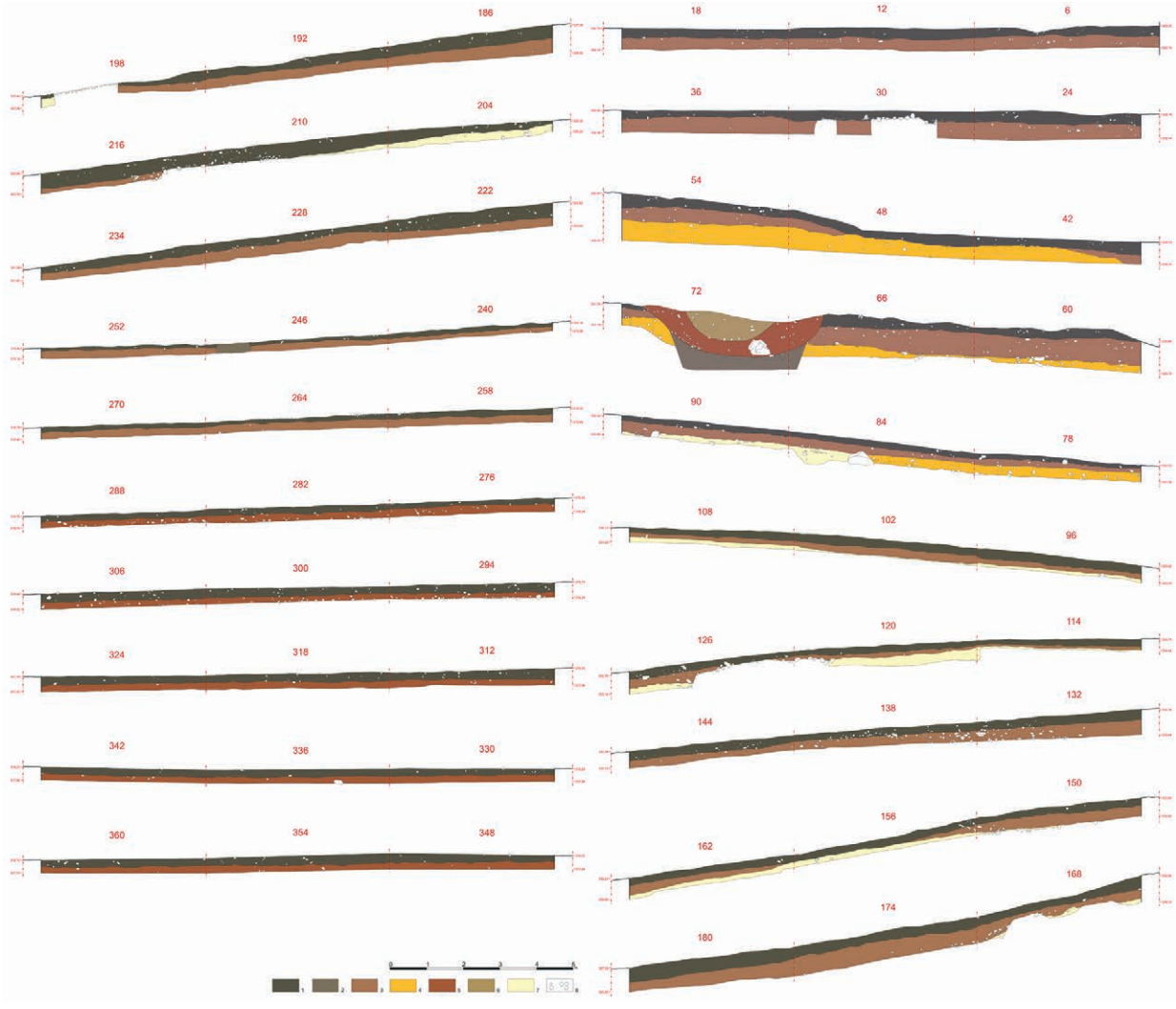
Повечето от разкритите структури с антропогенен произход са от ново време (обр. 3). Те включват един канал с неясна датировка, един водопровод от 1953 г., множество различни вкопани елементи на класическа артилерийска огнева позиция от 70-те години на XX в. (укрития за оръдия, шчели за боеприпаси и окопи за личния състав) и три ями, две от които са вкопани една в друга от повърхността на съвременния терен в един от вече полузасипаните тогава оръдейни котловани, а третата е ситуирана в близко съседство до тях.

Никъде в чертите на обекта не бяха открити архитектурни останки От археологическо естество са само четири структури. Две от тях представляват каменни разсипи, сред които се срещат и фрагменти от антична строителна керамика. Разположени са до самата северна граница на сервитута и се отъждествяват с деструкции на сгради, намиращи в непосредствена близост на север. Другите две структури са боклучни ями от късноримския период, съдържащи фрагментирана битова и строителна керамика, дребни камъни, пепел, въглени и животински кости.

Отсъствието на архитектурни останки и на ясно изразен културен пласт, както и оскъдицата на археологически структури, рязко контрастират с количеството и разнообразието на придобития в хода на разкопките подемен материал.

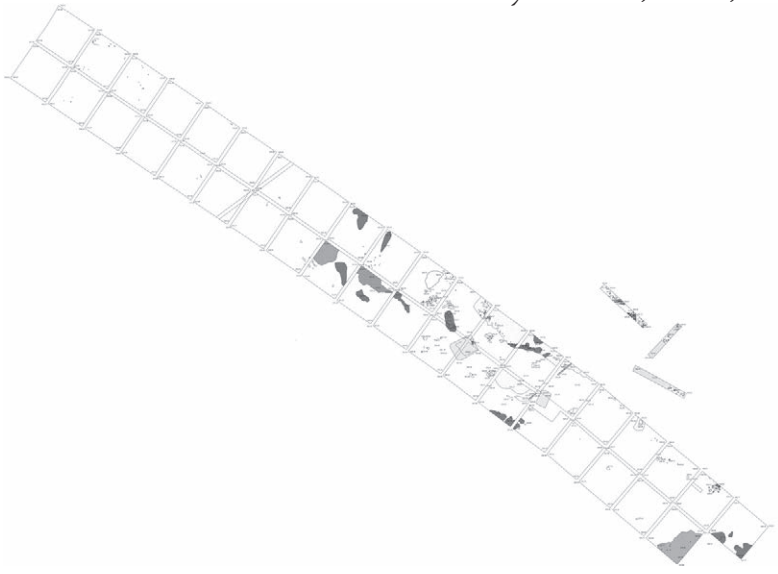
Керамичният материал включва 3749 фрагмента, 79 % от които са дребни парчета от натрошена антична строителна керамика (почти изключително от керемиди). Огромната част от керамиката (строителна и битова) е от източната третина на проучения участък. Датировката на повечето от сигурно идентифицираните фрагменти е в хронологическите рамки на късноримския период – от началото на IV в. докъм края на третата четвърт на века.

Освен керамичен материал, от източните две трети от обекта произхождат и множество находки – общо 452 на брой, чиято датировка свидетелства за някаква форма на човешко присъствие на това място от късния халколит, през римската епоха, късноримския период, османската епоха, Възраждането и до наши дни. 340 от находките са монети, като в това количество не са включени емисиите и монетовидните паметници от последната четвърт на XIX в. насетне.

Обр. 2. Стратиграфия (северен профил): 1. Хумус; 2. Сива пръст; 3. Тъмнокафява пръст; 4. Льос; 5. Светлокафява пръст; 6. Сиво-кафява пръст; 7. Мергел; 8. Камъни

Fig. 2. Stratifraphy (northern profile): 1. Humus; 2. Grey soil; 3. Dark brown soil; 4. Loess; 5. Light brown soil; 6. Grey-brown soil; 7. Marl; 8. Stones

Обр. 3. План на разкритите структури

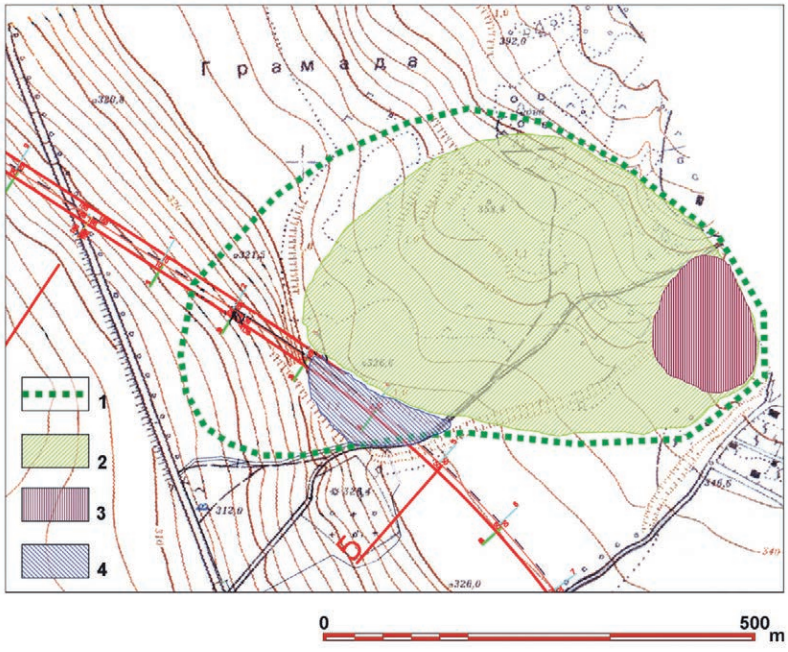
Fig. 3. Plan of the unearthed structures

Монетната серия откриват емисии на централното римско монетосечене от II – III в. (16 денарии, сребърни и билонови антониниани), като повечето от тях изглежда принадлежат към укрито в края на третата четвърт на III в. монетно съкровище, което ще да е било разпиляно по склона на възвишението при изкопаването на най-източния от оръдейните котловани на артилерийската позиция от 70-те години на XX в.

Несравнимо по-многобройни са късноримските монети, общо 322 екземпляра, които принадлежат към 38 реверсни типа, репродуцирани в различни монетарници и от името на различни владетели в периода от 298/299 до 403 г. Най-късните

монети от обекта, имащи отношение към археологията, са едно акче на Мехмед II Фатих, отсечено в Едирне през 1475 г. и един денар от типа PATRONA VNGARIE на владетеля на Свещената Римска империя Максимилиан II, емитиран в Кьормьошбаня през 1569 г. Към османската епоха или към Ранното възраждане се отнасят и няколко ефектни накитни предмета.

На фона на керамичния и монетен материал, другите антични находки от обекта са изненадващо малобройни и съвсем непредставителни, като в повечето случаи става дума само за фрагменти от предмети. Твърде инструктивно е обаче, че около $^{1}/_{5}$ от тях съставляват кабарите от обувки, което показва, че тук по онова време се е извършвало доста оживено движение на пешеходци.

Обр. 4. Античното селище в м. Грамаде край с. Скравена: 1. Предполагаема досега територия на обекта; 2. Реално обитаема територия през римската епоха и късноримския период; 3. Зона на обитаване през късния халколит; 4. Територия за устройване на периодични тържища

Fig. 4. Roman and Late Roman settlement in Gramade locality near the village of Skravena: 1. So far suggested territory of the site; 2. Actual inhabited territory in the Roman and late Roman period; 3. Area of habitation during the Late Chalcolitic; 4. Area for organizing periodical markets

Отсъствието на архитектурни останки, изобилието на археологически материали, двете разчистени боклучни ями и двата разсипа от деструкции на разположени в близост сгради в най-северната част на проучената площ ни даваха основание да предположим, че се намираме извън, но в непосредствено съседство със същинската територия, която е била трайно обитавана през късноримския период, а може би и още през римската епоха.

Възможност да проверим тази хипотеза ни предостави собственикът на разположения на север от сервитута имот, който разреши да заложим там три контролни сондажа, най-южният от които отстоеше на около 10 м от проучената площ. В сондажите бяха разкрити части от поне три помещения на многоделна сграда, която е била изградена и е функционирала в хронологическите рамки на IV в. Ясно се разграничават два строителни периода в нейното оформяне. Сградата е прекратила съществуването си в резултат на стихиен пожар.

Спасителните археологически проучвания през 2019 г. налагат внасянето на съществени корекции в наличната към момента база данни за многослойното селище в м. Грамаде край с. Скравена (обр. 4). На първо място, декларираната площ на обекта, считана според публикуваната в по-далечното и по-близко минало информация за трайно усвоена в селищен аспект през различни исторически епохи, значително следва да бъде съкратена откъм западна и северозападна посока. Засега няма никакви археологически доказателства, че това място е било обитавано през късножелязната епоха и периода на Второто българско царство. Налице е обаче сигурна нова информация, във вид на многобройни керамични находки, че в най-източната част на очертаната територия животът е възникнал още през късния халколит. Трайното селищно усвояване на площта в посочените граници датира от римската епоха и от късноримския период, но засега не е ясен типологическият характер на обитаване през II – III и IV – началото на V в. съответно. Има сериозни основания да се предполага, че в живота на това място има временен хиатус, обхващащ последната четвърт на III в. В такъв случай, късноримското селище следва да се разглежда като приемник, но не и директен продължител на селищната традиция от предходния период. Проучената площ в югозападната периферия на същинската селищна територия, на която не бяха установени следи от трайно обитаване, но откъдето произхожда изобилен подемен археологически материал (основно монети и керамика) и има сигурни свидетелства за често човешко присъствие може би още през римската епоха, но най-вече през късноримския период, въз основа на многочислени антични литературни сведения и археологически примери, с голяма увереност може да се отъжде-

ствии с място, където периодично са били устройвани тържища. Голямото количество натрошена покривна керамика оттук може да се свърже с изграждането и временното съществуване на някакви постройки от нетраен материал (навеси?), обслужвали търговците и купувачите. Хипотезата за съществуването тук в далечното минало на тържище изглежда още по-правдоподобна, като се вземе предвид, че местността непосредствено на югозапад от обекта носи многозначителното име „Друма", което ще рече „старинен път". Същият „Друм" и принадлежащата му инфраструктура трайно присъстват в локалната топонимия и местната устна традиция на разположените на северозапад от Скравена села Люти брод, Люти дол и махала Равна на с. Рашково, а при обходи през 2008 г. в землището на Люти брод успяхме да попаднем и документирахме отлично запазен участък от него. Датировката на „Друма" засега е неясна и подлежи на уточняване при бъдещи проучвания. С оглед на керамичния материал и монетните находки, краят на античното селище в м. Грамаде край с. Скравена е настъпил към края на IV или по-скоро в началото на V в. Причината за това очевидно е внезапно варварско нападение, за което свидетелстват, освен археологически установените следи от стихиен пожар, така също и множеството еднотипни върхове от стрели, открити повсеместно на проучената площ.

A ROMAN AND LATE ROMAN SETTLEMENT IN GRAMADE LOCALITY NEAR SKRAVENA VILLAGE, BOTEVGRAD REGION

Sergey Torbatov, Bilyana Ivanova

Summary

The site is located in the locality called Gramade, 2 km north-northeast of the the village of Skravena. It is considered to be a settlement structure that had existed during the Later Iron Age, the Roman period, the Late Roman period and the period of the Second Bulgarian Kingdom. In 2019, archaeological excavations were conducted on an area of 0.9 ha in the southwestern periphery of the site.

Most of the discovered structures of anthropogenic origin are modern by date. No architectural remains were found anywhere within the site. Only four structures are of archaeological nature. Two of them are stone scatterings, including fragments of antique architectural ceramics. They are located by the very northern boundary of the area designated for excavations, and are identified with destruction of buildings adjacent to the north. The other two structures are rubbish pits from the late Roman period, containing broken household and architectural ceramics, small stones, ash, charcoal and animal bones.

The absence of architectural remains and of a distinct cultural layer, as well as the scarcity of archaeological structures, contrast sharply with the quantity and diversity of the material acquired during the excavations (3749 ceramic sherds and 452 other finds), which testifies to some form of human presence in this place from the Late Chalcolithic, during the Roman period, the late Roman period, the Ottoman period, the period of the Bulgarian National Revival and up to this day. 340 of the finds are coins – partly from the Roman age (2nd – 3rd c. AD), but mainly (322 items) – from the late Roman period, minted between AD 298/299 and 403.

The absence of architectural remains, the abundance of archaeological materials, the two unearthed rubbish pits, and the two scatterings of destructions of nearby buildings in the northernmost part of the surveyed area gave us reason to suppose that we are outside, but in immediate proximity to the actual territory, which was permanently inhabited during the late Roman period, and possibly even during the Roman period.

In three control trenches north of the surveyed area, parts of a multi-roomed building were discovered that functioned within the chronological framework of the 4th c. AD. So far, there is no archaeological evidence that this place had been inhabited during the Later Iron Age and the period of the Second Bulgarian Kingdom. The permanent settlement of the area dates back to the Roman and Late Roman period. There is good reason to believe that there was a temporary hiatus in the life on this place, spanning the last quarter of the 3rd c. AD. The area surveyed in the southwestern periphery of the actual settlement territory, where no traces of permanent habitation were found, but where abundant archaeological material originates from, and there is firm evidence of frequent human presence in antiquity, with great confidence can be identified with a place where periodical markets used to be organized. In view of the ceramic material and the coin finds, the end of the ancient settlement in the Gramade locality near the village of Skravena ensued towards the end of the 4th or rather in the early 5th c. AD, as a result of a sudden barbarian attack.

Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg
Bilyana Ivanova, bil2909@abv.bg

№ 98. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ВИЛНО ИМЕНИЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ, ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ

Венета Ханджийска

През 2019 г. археологическите проучвания в м. Селището при с. Сухаче се проведоха в два участъка. Беше подновена работата в Сектор „Пещи" и започнаха разкопки в нов сектор („Вила – юг"), в близост до жилищната сграда, разкрита през 2004 и 2005 г.

За период от две години (през 2017 г. и 2018 г.) работата в сектор „Пещи" беше прекъсната, поради забавяне на събирането на земеделската реколта от терена. През последната година участъкът не е бил засяван, което позволи локализирането на концентрации от керамични фрагменти, видими по повърхността. В следствие на това беше обособен нов участък за проучване. Той се разполага непосредствено южно (нагоре по склона) от пещи 1 и 2 и е с приблизителни размери 25 м (И – З) на 10 м (С – Ю). След механично отнемане на горния слой на орницата (пласт с дебелина 0,10 – 0,20 м) се очертаха петна с по-висока концентрация на керамика – битова и строителна. Впоследствие, поради несъгласие от страна на арендатора на земеделския терен, разкопките да продължат, работата в сектор „Пещи" беше преустановена.

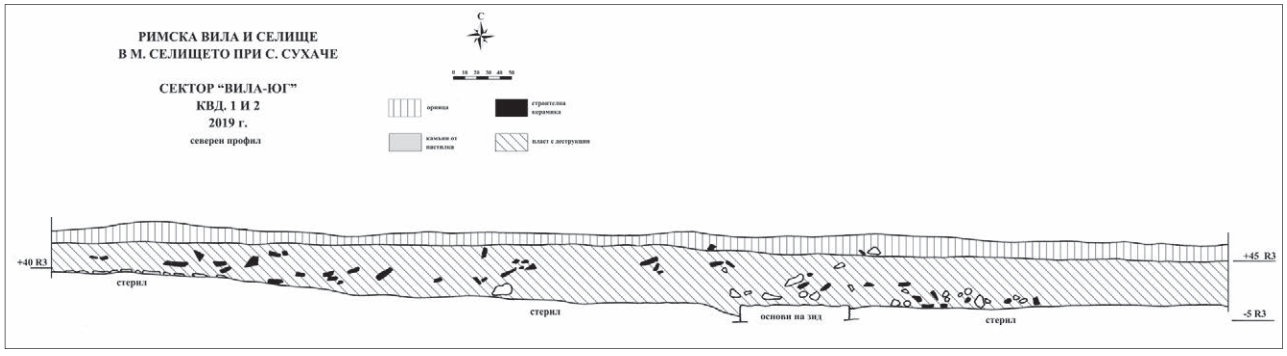
Въпреки кратковременното проучване, може с голяма степен на сигурност да се твърди, че тук са налични още пещи за керамика. Свидетелство за това са сравнително големите размери на керамичните фрагменти от трапезни червенолакови съдове и наличието на силно „препечени" парчета от строителна керамика – ситуация, която напомня на констатираната в сектора при откриването на пещи 1 и 2 през 2015 г.

Новите обстоятелства наложиха усилията на целия екип да бъдат насочени към започване на проучването на новия сектор – „Вила- юг". Той е разположен на около 30 – 40 м южно от жилищната сграда, разкрита през 2004 – 2005 г. и е с приблизителни размери 25 на 25 м. Въпреки че попада в обработваеми земи, той не е обработван от години, вероятно поради наличието на струпвания от големи камъни и изкопи с различна форма и размери, вероятно иманярски.

След почистване на растителността, в западната периферия на новия сектор беше направен сондаж с големи размери (5,00 м × 20,00 м) и ориентация С – Ю (сондаж 1). В него не бяха регистрирани археологически структури, с изключение на северния му край, където на дълбочина около 0,30 м от повърхността (в долния слой на орницата) се разкри ниво от няколко варовикови камъка и фрагменти от керемиди. При почистването им бяха открити няколко бронзови монети, повечето в лошо състояние и следи от горене и с най-обща датировка в IV в.

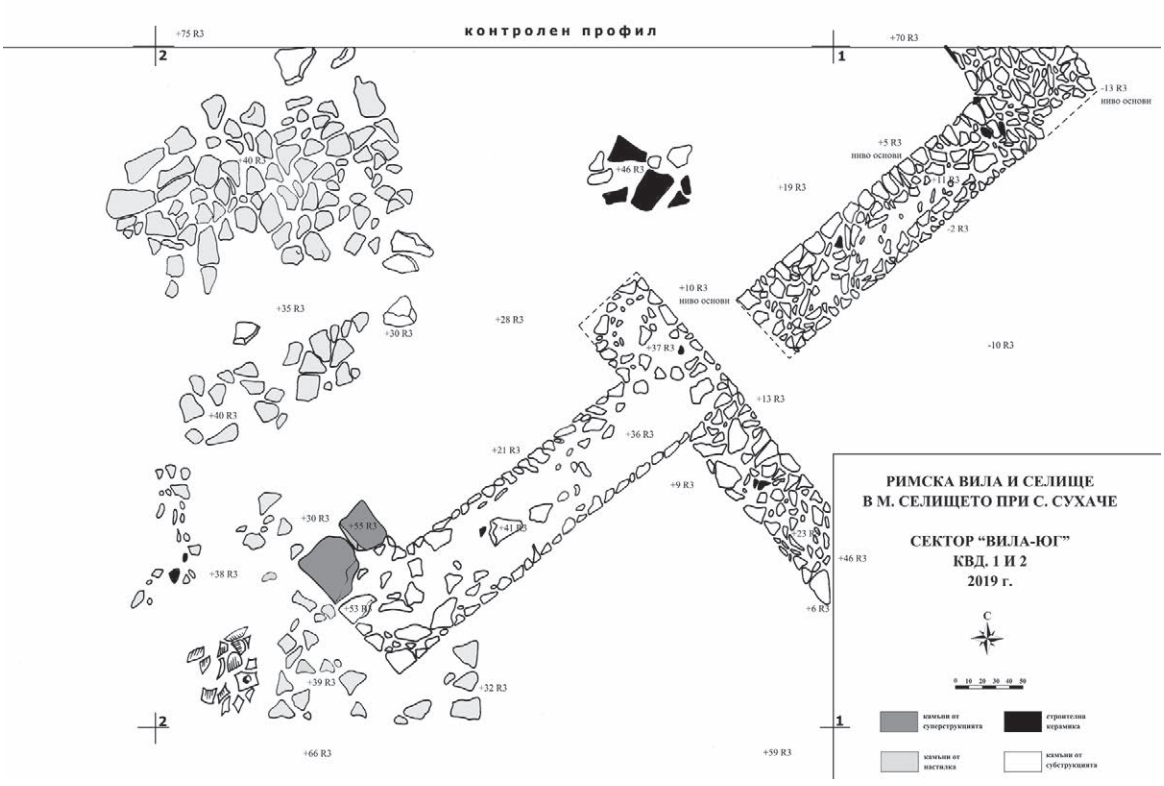
В орницата, в рамките на сондаж 1, бяха намерени още бронзови монети, сред които се разпознават такива на императорите Констант (330 – 336), Констант или Констанций II (342 – 348), Констанций II (353 – 354), Валент (364 – 378), както и две фибули от типове, разпространени в днешна Северна България през III в.

С цел да се разшири проучването на достигнатото ниво с деструкции беше направен втори сондаж, разположен източно от сондаж 1 и перпендикулярен на него. Той е с размери на два работни квадрата (квд. 1 и 2).

Обр. 1. Северен контролен профил

Fig. 1. Cross-section North

Обр. 2. План на стопанската сграда

Fig. 2. Plan of the outbuilding

И в двата квадрата, след изчерпване на орницата, се достигна до каменни струпвания и нива с керемиди – деструкции от постройка (обр. 1). След почистването им се откриха основите на зидове, оформящи правоъгълни пространства с ориентация ЮЗ – СИ (обр. 2). Те не са цялостно разкрити, тъй като се простират извън рамките на двата проучвани квадрата. Градежът е от варовикови камъни със средни и малки размери, споени с глина. Запазени са само до три реда от субструкцията, която е вкопана на дълбочина около 0,25 – 0,30 м от античното ниво. Широчината на зидовете е 0,65 м. Във височина градежът вероятно е бил от кирпич или глина и дърво. Единствено в рамките на квд. 2 планировката на пространството е по-ясна. Разкритите тук основи са от зид с дължина почти 3,00 м, който завършва в двата края с по един пиластър, като така се очертава недълбоко пространство отворено на северозапад. То вероятно е представлявало навес, покрит с керемиди, доказателство за което са откритите сравнително големи фрагменти от такива. При югозападния пиластър са запазени на място и двата лицеви камъка, които са по-големи и с оформени повърхности. Те са единствените запазени останки от супреструкцията.

Пространството пред навеса е покрито с настилка от подредени сравнително плътно, на едно ниво, върху/в глинестата основа варовикови камъни които са с огладени повърхности. При почистването им се откри бронзова монета на Юлиан II (357 – 363 г.).

Югозападно от навеса, в пространство също с настилката от варовикови камъни и покритие от керемиди, се откриха фрагменти от късноримска амфора. От същия контекст произхождат и няколко бронзови монети, сред които се идентифицират такива на Констанций II (347 – 348 г.), Констанций Гал, Магненций или Децентий, от втората половина на IV в., както и на Юлиан II (361 – 363 г.).

В източната част на проучвания участък не са констатирани други структури, освен останки от зид, които не е изцяло разкрит и не е ясно към какви пространства принадлежи. Въпреки че той явно не е бил конструктивно свързан с останалите зидове, размерите му, градежът и дълбочината на откриване показват, че е синхронен с тях. В близост до него, но извън някаква структура се откри изцяло запазена бронзова фибула с висок иглодържател (обр. 3). Тя е късен дериват на тип *Aucissa*, разпространена в Горна и Долна Мизия в края на II – началото на III в. (Генчева 2004, 44 – 45, Т. XIII, 4-9). Прави впечатление, че тази, както и останалите фибули, открити в сектора, са характерни предимно за времето на III в., а в случая се откриват в контексти с по-късна дата.

Плановата схема и конструктивните особености на разкритата частично постройка пред-

полагат, че тя е изпълнявала стопански функции. Откритите материали, предимно монети и сравнително малко керамика, датират използването ѝ в рамките на IV в. и по-конкретно между 30-те и края на 70-те години на века. Близостта ѝ до жилищната сграда и синхронното им съществуване показват, че те са били част от един комплекс през този период. Опожаряването на жилището в края на 70-те години на IV в. явно води до изоставяне на вилното имение и прекъсване на стопанския живот в него.

Обр. 3. Фибула – късен дериват на тип Aucissa

Fig. 3. Fibula – later derivative of Aucissa type

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I век пр. н. е. до края на VI век от н.е. Велико Търново, 2004.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE TERRITORY OF A *VILLA RUSTICA* FROM THE ROMAN PERIOD IN SELISHTETO LOCALITY NEAR SUHACHE VILLAGE, CHERVEN BRYAG MUNICIPALITY

Veneta Handzhiyska

Summary

In 2019 excavations in a new sector began (*Villa* – South). It is located near the residence of the owner of the *villa*, in the northwest part of the site. The remains of an outbuilding were found there. It had stone foundations, adobe walls and a tiled roof. Bronze coins from beginning of the 30s to the end of the 70s of the 4th c. AD and several *fibulae* were found in its destruction. The outbuilding functioned simultaneously with the residential building, and both were destroyed in the late 70s of the 4th c. AD.

Veneta Handzhiyska, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, venetta@mail.bg

№ 99. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ПРИ ПРОХОДА БОАЗА (ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“)

Иво Д. Чолаков, Георги Иванов

Обектът се намира в м. Полето, землище на с. Брестница, общ. Ябланица, обл. Ловеч. Проучването се осъществи през периода 20.10. – 15.12.2019 г. в изпълнение на договор между НАИМ – БАН и АПИ. Екипът е в състав гл. ас. д-р Георги Иванов и гл. ас. д-р Иво Чолаков (НАИМ – БАН) – научни ръководители, Мая Валентинова (РИМ – Ловеч) и Александър Алексиев – зам. ръководители, археолози и студенти.[1] Проучването е предварително, като предвидената за изследване площ е 10% от целия

[1] Членове на екипа са: Радослав Гущераклиев (РИМ – Ловеч), Цветина Гетовска, Ивет Кирилова, Станислав Станчев, Рангел Златев, Максимилиян Врабков - студенти в СУ „Св. Климент Охридски“. Аерофотозаснемане – арх. д-р Силва Събкова (НАИМ – БАН); геофизика – инж. д-р Никола Тонков (НАИМ – БАН); геоморфоложки анализ – проф. д.н. Георги Алексиев (НИГГ – БАН) и доц. д-р Маринела Агаларева (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“); епиграфика – Николай Шаранков (СУ „Св. Климент Охридски“).

Обр. 1. Изграденият насип над обект 4 – аерофотозаснемане

Fig. 1. The motorway embankment constructed over site 4 – aerial photo

Обр. 2. Каменна основа на сграда и ями

Fig. 2. Stone foundation of a building and pits

обект или 3,2 дка. Регистриран е през 2015 г., по време на теренни издирвания по трасето на АМ „Хемус“ (Чукалев и др. 2016, 821, обр. 2). Разположен е на надзаливна тераса на левия бряг на р. Вит и по-голямата част от него попада в ежегодно обработваеми земеделски площи. Сервитутът на магистралата преминава през централната част на обекта и предвидените мерки за опазване са предварително археологическо прочуване в неговите рамки. След сигнал за нерегламентирани дейности на мястото, в началото на м. август 2019 г. обектът е посетен от колеги от НАИМ – БАН. Тогава е установено отнемане на повърхностния хумусен пласт с булдозер. При повторно посещение е документирано и полагането на част от каменно-земления насип. До сключване на договора за предварителните проучвания и пристигането на археологическия екип, в почти целия сервитут на основното трасе на автомагистралата вече е изграден насип с височина между 5 и 15 м (обр. 1). На място се установи, че по-голямата част от предвидения за проучване терен (над 80 %), вече е изкопана в дълбочина и впоследствие засипана с плътно трамбован пласт от пръст и разтрошен камък. Така, бе възможно да се проучат само частите, намиращи се от двете страни на вече оформения насип. Това са тесни участъци в краищата на сервитута, както и площи, попадащи в рамките на бъдещ пътен възел, свързващ магистралата със съществуващата пътна мрежа. В цялата площ на обекта е положена план-квадратна мрежа, с размери на квадратите 30 × 30 м. В нейните рамки е извършено геофизично проучване с магнитометър, във всички възможни площи северно и южно от насипа на автомагистралата и предвидения пътен възел. Като резултат са локализирани няколко аномалии с висок интензитет (вероятно следи от пожар или концентрации на археологически материали), намиращи се основно в североизточната част на обекта.

За осъществяването на теренната работа са заложени 23 сондажа с размери между 2 × 7 м и 1,50 × 12 м. Работихме също в 47 квадрата с размери 5 × 5 м и един с размери 3 × 4,50 м, съобразени с конфигурацията на терена, геомагнитните аномалии и границите на сервитута. Поради дебелината на откритите пластове на няколко места е достигната дълбочина от над 2 м. Така разкритата площ е над 1,5 дка, като в повечето сондажи се работи до дълбочина от 1,60 м. Поради неосигурен достъп от страна на собственика на земеделската земя не беше проучена югоизточната част на предварително определената площ.

Като резултат от археологическите проучвания се установи, че в западната част на обекта и северно от строителния насип, непосредствено под съвременния хумус има компактен културен стратиграфски пласт. Той се състои от тъмна пръст, в която са регистрирани многобройни дребни фрагменти от римска керамика; малки късове отухлена мазилка, въглени и обли камъни с различни

Обр. 3. Каменни структури в централната част на обекта

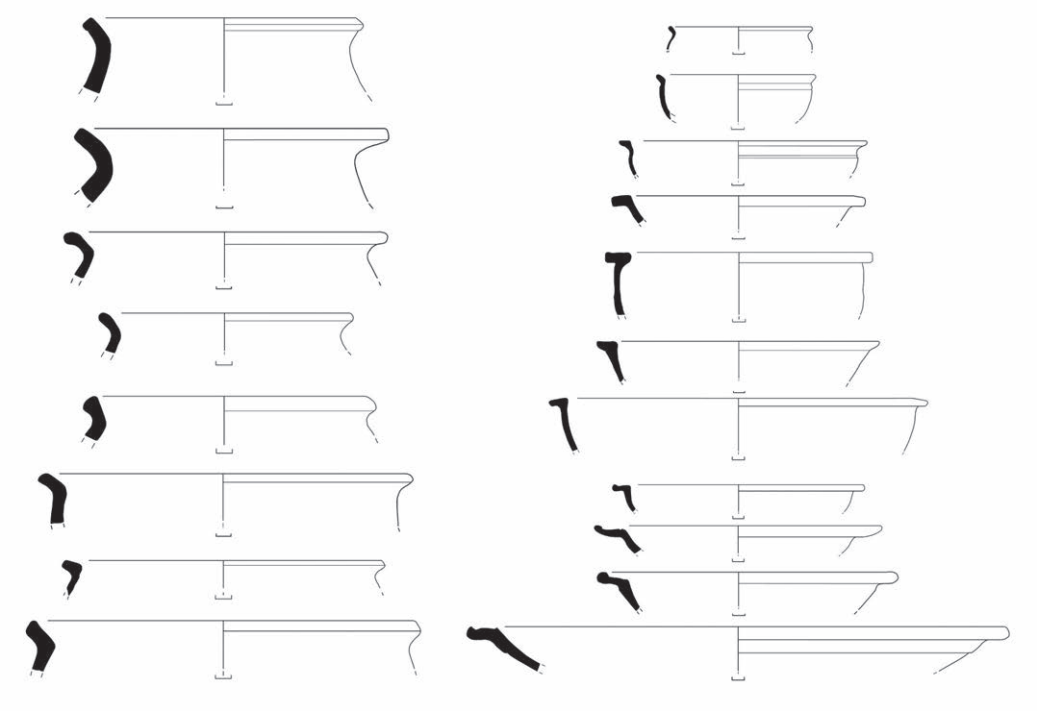
Fig. 3. Stone structures in the central part of the site

Обр. 4. Каменно съоръжение в източната част на обекта

Fig. 4. Stone installation in the eastern part of the site

размери. На две места са разкрити части от стени, изградени от средни и дребни камъни на глинена спойка. Едната структура представлява постройка, от която са запазени северната и част от източната стена, с три до четири реда камъни (обр. 2). Основната част от нея се развива в южна посока и се намира под насипа, издигнат от строителите на магистралата. Регистрирани са също над 10 ями, запълнени с отухлен кирпич, камъни и отделни фрагменти римска керамика, като някои от тях предшестват каменните градежи. Според керамичния материал и откритите монети сградите са обитавани през втората половина на II – средата на III в. Една от по-интересните монети е посребрена монета-фуре на император Север Александър (222 – 235 г.). В ниската част, до съществуващ асфалтов път северно от трасето, се регистрира културен пласт със същите характеристики, но наситен с дребни парчета желязна шлака. Тук няма открити структури. Материалите са основно фрагментирани железни предмети – пирони, части от инструменти и една апликация. Южно от положения насип за магистралата се открива тънък културен пласт с дребни разпръснати фрагменти битова керамика, единични монети и няма регистрирани структури. Керамиката също е от римската епоха, а едната разпозната монета е на император Веспасиан (69 – 79 г.), сребърна, отсечена в град Рим през 73 г. По-голямата част от проучваните квадрати са заложени в централната северна и североизточната част на обекта. Една част от тях са разположени в непосредствена близост до насипа на магистралата, а останалите покриват част от сервитута на предвидения пътен възел. Отделни сондажи обхващат регистрираните от геофизичното проучване аномалии с висок интензитет. В тази част от обекта културните пласто-

Обр. 5. Керамични съдове

Fig. 5. Ceramic vessels

ве се регистрират на голяма дълбочина – покрити са от наносен пласт с дебелина от 0,40 до 1,50 м. За консултация на тези проявления на място беше поканен специалист, който изготви геоморфоложки и палеогеографски анализ. В сондажите покрай насипа за трасето на магистралата са регистрирани няколко каменни струпвания и разсипи. Най-изявеното съоръжение е стена от камъни на глинена спойка, с дебелина ок. 0,90 м и ориентация север – юг (обр. 3). Западно от нея културният пласт е с дебелина около 1 м и съдържа многобройни дребни фрагменти битова керамика; късове отухлена мазилка; въглени; дребни железни предмети; две монети и малки парчета желязна шлака. Резултатите от геофизиката показват продължение на тези структури в северна посока, но попадащи извън рамките на сервитута. Проучванията в геофизичните аномалии, намиращи се в рамките на пътния възел, разкриха следи от интензивно горене, както и ями с отухлявания по стените и концентрации от желязна шлака (обр. 4). Откритите материали са дребни безформени железни предмети, фрагментирана битова керамика от римския период и отделни фрагменти от Ранното средновековие. Тук са регистрирани и единствените за обекта фрагменти от строителна керамика – тухли и керемиди. Културният пласт се разпростира на голяма площ, като само на места е достигнат стерилен пласт. Работата в тази част на обекта не е завършена.

Археологическите материали, регистрирани при проучванията, преобладаващо са от римския период. Данните за момента показват, че обектът представлява селище, чийто постройки са изградени от камъни на глинена спойка, а във височина с дървена конструкция, обмазана с глина. Сградите са разположени на разстояние една от друга, а археологически материали се откриват и в земеделските земи северно и югозападно от магистралата. В площта на целия обект са регистрирани многобройни дребни фрагменти от битова керамика. Поравно са разпределени трапезните и кухненските съдове. Основните откривани форми са гърнета и съдове за съхранение, често срещани са купи/паници и капаци (обр. 5). Трапезната керамика е представена от голям брой малки тънкостенни чашки с вертикална дръжка, фини купи с ниско пръстеновидно столче и един поднос. Само отделни съдове имат следи от допълнително покритие. Част от кухненската керамика е с украса по устието. Открити са голям брой хоризонтални дръжки, вероятно от гърнета. По-малко са регистрираните амфори и кани, срещат се и няколко фрагмента от цедки. Керамичният материал е от римския период, единични фрагменти са с датировка желязна епоха и Ранно средновековие. Като находки се откриват керамични тежести за тъкачен стан, прешлени за вретено, запушалки. Повечето открити железни предмети са дребни и безформени. Разпознаваеми са няколко ножчета, ключ, халки, клинове и пирони. Малкото открити монети са с дребен номинал, като датировката им е от II до средата

на III в. След разговори с местни жители, на РИМ – Ловеч бе дарена част от каменна плоча, открита в рамките на проучвания от нас обект. Според направената консултация с Н. Шаранков това е част от посветителен надпис, произхождащ вероятно от светилище, свързано със Збелсурд. Освен името на божеството, има и части от лични имена и патроними на посветителите, повечето тракийски. По палеографски данни датата на надписа е втора половина на II – начало на III в.

С приключване на предварителното археологическо проучване е изследвана цялата западна част на обекта, в площите, останали незасегнати от нерегламентираната дейност на строителите. Поголямата част от разкритите структури попадат под вече изградения строителен насип за бъдещата магистрала. Тази част от обекта е освободена за бъдещи строителни дейности. В източната половина на обекта археологическите дейности не са завършени. Предписанието на експертната комисия от МК е за пълни проучвания от двете страни на трасето между изградения насип и края на сервитута, както и на целия пътен възел.

Литература

Чукалев и др. 2016: К. Чукалев, Н. Кечева, М. Валентинова, П. Георгиев, В. Генчева, А. Григоров. Издирване на археологически обекти по трасето за доизграждане на Автомагистрала „Хемус“, етап 1, участък 1 от Ябланица до път III-307. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 820 – 824.

RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE DATED TO THE ROMAN PERIOD AT THE BOAZA PASS (SITE NO. 4 AT HEMUS MOTORWAY ROUTE)

Ivo D. Cholakov, Georgi Ivanov

Summary

During the final months of 2019, rescue archaeological excavations were carried out in connection with the construction of Hemus motorway. Site No. 4 is situated on the second terrace on the left bank of the Vit River, in the vicinity of Brestnitsa village, Lovech municipality. More than 80% of the section of the site situated within the route of the motorway was destroyed, prior to the archaeological survey, due to unregulated building of the motorway embankment (fig. 1). Therefore, the excavations had to be limited to a smaller area, covering only narrow strips of land between the embankment and the boundaries of the endangered section of the site, as well as a wider space intended for a future construction of a road junction.

A geophysical survey preceded the excavations. In the end of the 2019 field campaign, a a number of buildings, dated to the Roman period, was uncovered at the site. The buildings have stone foundations with clay bonding and an upper part of the walls probably made of wood, plastered with clay (fig. 2 – 4).

The archaeological material is diverse. A great amount of small sized household pottery sherds were found. Table and kitchenware were discovered in almost equal quantities. The main vessel shapes are pots, bowls/plates, small cups and storage vessels (fig. 5). A couple of ceramic sherds dated to the Iron Age and the Middle Ages were also discovered. Finds include clay loom weights, spindle whorls, clay stoppers, small knives made of iron, a key, metal loops, a wedge and a couple of nails. A small amount of coins from the 2nd – mid-3rd c. AD was found.

Not long ago, a stone slab was discovered somewhere along the lines of the site. It has a dedicational inscription and is most likely connected to and coeval with a sanctuary devoted to Zbelsourdos.

The fieldworks were completed in the western part of the site, while the eastern part is due to be fully excavated.

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com

Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivanov.georgi@yahoo.com

№ 100. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ № 3004 ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „БАЛКАНСКИ ПОТОК“ КРАЙ ГР. ИСКЪР, ОБЛ. ПЛЕВЕН

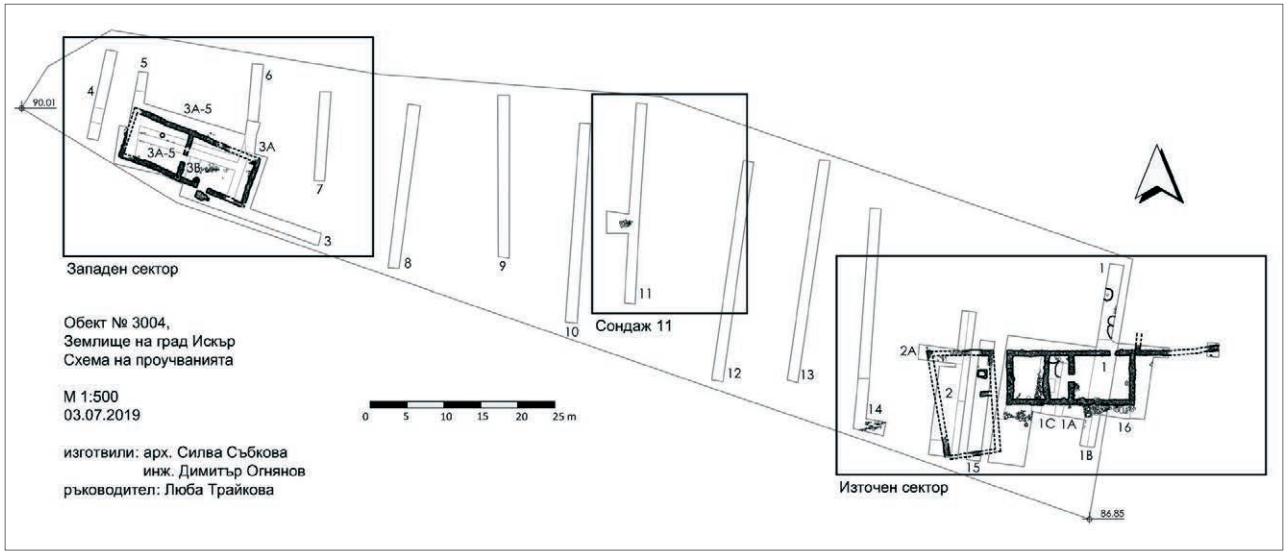
Люба Трайкова, Иво Д. Чолаков

Обектът е разположен в землището на гр. Искър, северно от града, на полегат склон с източно изложение, в долина, близо до рекичка, между два съвременни язовира; регистрационна карта в АИС АКБ № 10001600.

Спасителното проучване е извършено в два етапа: предварителното проучване от 01.05. – 22.05.2019 г. и пълно проучване 01.06. – 05.07. 2019 г. Екип: д-р Люба Трайкова – ръководител, гл. ас. д-р Иво Чолаков – зам. ръководител; за периода 01.05. – 22.05.2019 г. в екипа участваха още Владимир Найденов и Мартин Дяков от РИМ Плевен; за периода 01.06. – 05.07. 2019 г. – Александър Алексиев и Ивет Кирилова (СУ „Св. Климент Охридски“). Архитектурно и ортофотозаснемане – арх. д-р Силва Събкова, геодезично заснемане от инж. Димитър Огнянов. Разпознаване на монетите – д-р Сотир Иванов (ИМ Петрич). Археоботаничен анализ – доц. д-р Цветана Попова. Остеозоология – Теодор Тодоров. Консултация за керамиката – Владислав Живков.

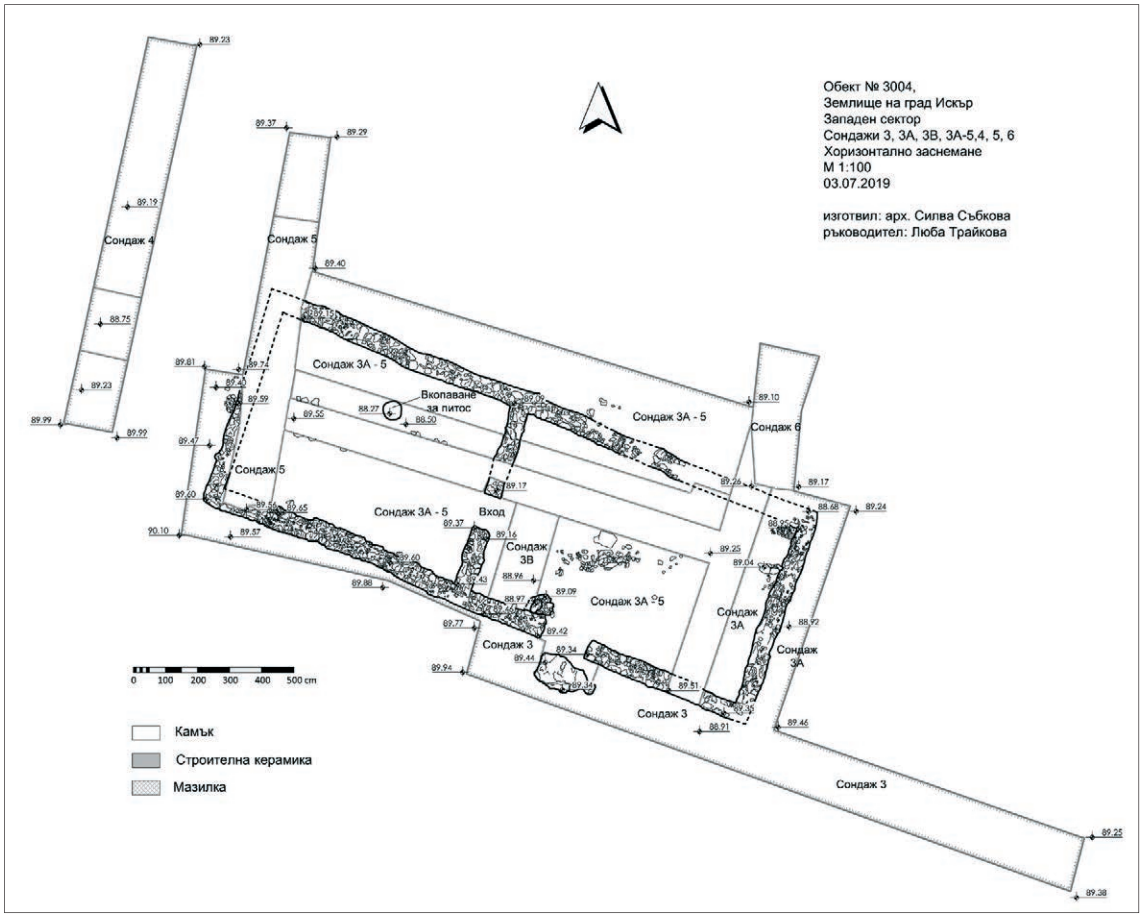
За археологическо проучване бяха заложени 22 сондажа. Археологически структури и находки бяха открити само в източната и западната част на обекта (обр. 1). Сондажите в централната част на обекта, както и сондаж № 4, разположен в западния му край не съдържат археологически материали и структури. Единствено в западния профил на сондаж № 11 се откриха камъни. Сондажът беше разширен и се установи, че те не са на място, а най-вероятно са разнесени при обработката на почвата, тъй като попадат в най-горния хумусен слой.

В западната част на обекта беше изцяло проучена площта между сондажи № 3А и 5. Беше разкрита сграда с каменни градежи на глинена спойка, със запазени 1 – 2 реда камъни (обр. 2). Градежът е оформен от по-едри ломени камъни по лицата и пълнеж от по-дребни. Сградата е с размери 18,15 м по оста изток – запад и 6,80 м по оста север – юг, състои от две помещения – източно и западно. Входът на сградата е от юг, в рамките на източното помещение, от което има вход към западното. Пред входа на сградата (отвън) има голям плочест варовик. До западната страница на този вход, вътре в източното помещение се разкри кръгло вкопано съоръжение, чиито стени са облицовани с ломени камъни/ варовик. В него открихме само нападали, отухлени, глинени мазилки. В западното помещение се очерта кръгло вкопаване от по-тъмно оцветена пръст. Съдържанието на тази яма се състоеше

Обр. 1. Геодезично и графично заснемане на обекта в план

Fig. 1. Plan of the excavated site

Обр. 2. План на сондажи и структури в западната част на обекта

Fig. 2. Plan of the site – western part

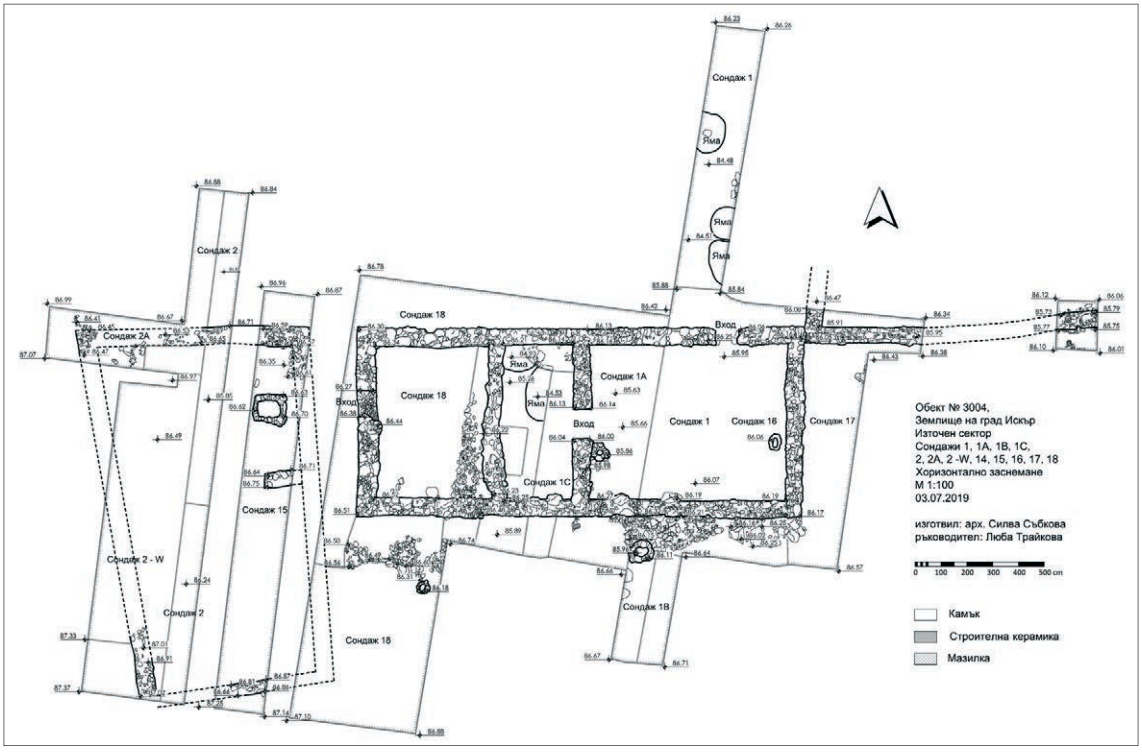
само от тъмнокафява рохка пръст, вкопана е в стерил, има много правилна полусферична форма. Вероятно е имало керамичен съд/ питос за съхранение.

Голямото количество глинени мазилки с отпечатъци от дърво, открити при проучването на сградата, показват, че във височина е била изградена от дървена конструкция, обмазана с глина – запазената дебелина на мазилките достига до 7 – 8 см.

В деструкциите на сградата беше открито малко количество битова керамика и керамична лампа от IV в., единични фрагменти строителна керамика и няколко железни сечива и предмети. Малкото количество материали, открити в сградата и нейните големи размери предполагат, че е имала стопански функции. Сградата е вкопана в заварен културен пласт, състоящ се от дребни късчета отухлена глина и разнесени въгленчета, отделни дребни фрагменти от животински кости. В пласта липсва битова и строителна керамика, както няма и разкрити останки от градежи, които да му принадлежат. Площта е проучена до достигане на стерилен пласт.

През втория етап в източната част на обекта беше изцяло проучена сграда от три верижни помещения (обр. 3). Градежът е същият като този на сградата в западната част на обекта. Източното помещение е най-голямо с вътрешни размери около 7,5 м И – З × 5,9 м С – Ю, входът към него е от север. В западната стена има вход към средното помещение. Средното помещение е с вътрешни размери около 2,5 м И – З × 5,9 м С – Ю, не разкрихме вход от него към западното помещение. Западното помещение е с вътрешни размери около 4,3 м И – З × 5,9 м С – Ю; в него се влиза от запад, прагът на разкрития вход е оформен с дребни ломени варовици, подредени плътно.

В източното помещение до южната страница на входа към средното помещение беше разкрито кръгло вкопано съоръжение, чиито стени са облицовани с ломени камъни/ варовик, подобно на разкритото в двуделната сграда в западната част на обекта. И тук в съоръжението имаше само нападали, отухлени, глинени мазилки, което означава, че каквото и да е имало в тях, по времето на разрушаването на сградата, те са били празни. До източната стена на източното помещение се разкри камен-

Обр. 3. План на сондажи и структури в източната част на обекта

Fig. 3. Plan of the site – eastern part

но съоръжение, подобно на корито, оформено от издълбан варовиков блок, то лежи върху подовото ниво на помещението.

В рушевините на сградата и в непосредствена близост извън нея бяха открити голямо количество битова керамика, включително и съдове на място. Бяха открити още глинени тежести за тъкачен стан, два каменни фрагмента от архитектурна украса преизползвани в градежа, три монети, метални предмети, между които фрагментирана луковична фибула, рамка от тока от IV в. и други дребни находки.

Сградата е вкопана в заварен културен пласт, към който не са разкрити градежи.

Западно от верижната сграда в сондажи № 2 и 15 са запазени съвсем малка част от градежи – по един ред ломен камък на калова спойка, в отсечки, дълги не повече от 1 м. Най-вероятно е имало още една сграда или помещение, от което също се откриха доста фрагменти керамика от III – IV в. В близост до североизточния ъгъл на тези градежи се разкри правоъгълно съоръжение от ломени камъни на кал, без дъно, с приблизителни размери 1,3 × 1 м. В рамките на сондажи № 2 и 15 под останките на тези градежи следва стерилна пръст, т.е. липсва предходен културен пласт.

Според открития подемен материал, основно керамика и 3 монети, отсечени след 348 г., две от тях на Констанций II, сградата с верижни помещения в източната част на обекта и запазените градежи западно, както и двуделната сграда в западната част са от късноримската епоха (III – IV в.). Малкото количество строителна керамика и при двете сгради предполага покрив от нетраен органичен материал – слама или тръстика. До входа на източното помещение, извън него, разкрихме амфора, от чието дъно беше взета проба за археоботаничен анализ. Резултатът от анализа показа, че пробата съдържа напластена плява или слама.

Завареният културен пласт под античната верижна сграда съдържа голямо количество битова керамика, въглени и животински кости. Битовата керамика включва гърнета, правени на ръка. Повечето са с т. нар. лалевидна форма, характерна за II – I в. пр. Хр., като са изключително масови през I в. сл. Хр. Характерно за гърнетата от Искър е богатата врязана украса, включително в „сноповидни" орнаменти, което също е характерно най-вече за I в. сл. Хр. (с аналогии от лагерите по Дунав, основно Нове и Ескус). В комплекса от този пласт се срещат и чаши, изработени на ръка, от т. нар. тип Дачика, сиви кани, изработени на колело, купи и паници, сред които преобладават тези с биконична форма и обърнато навътре устие и т. нар. фруктиери, повечето са с излъскана украса.

В обработваемия пласт на съвременната повърхност беше открит и фрагмент керамика *terra nigra*, галски внос, който може да се датира широко в Юлиево-Клавдиево до Флавиево време. Представлява рядък пример на луксозна ранноримска керамика от обект, който не е разположен в непосредствения хинтерланд на лимеса, като са известни много малко примери на нейно разпространение извън него.

Според керамичния материал и открит сребърен денар на Марк Антоний, отсечен 32 – 31 г. пр. Хр. завареният от античните сгради културен пласт принадлежи към късножелязната/ предримска епоха I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.

Липсват градежи, които да принадлежат на този период. Керамика от него се открива в рамките на античните сгради: двуделната в западната и верижната в източната част на обекта и само в близост извън тях. Липсват всякакви материали в сондажите в средната част на обекта. Голямото количество керамика и то не в ями, предполага наличието на обитавано място, съответно жилища. Вероятно останките от това обитаване са преровени от строителите на античните сгради. Ако е имало каменни конструкции, то те са разградени и преизползвани. За преравянето на тези останки свидетелстват, освен керамиката и доста натрошени парчета от глинени замазки на огнища.

Бяха проучени и няколко ями, вкопани в стерилния пласт. Три от ямите попадат в северната половина на сондаж № 1 – две до източния профил и една до западния профил. Според съдържанието северната яма до източния профил и тази до западния са синхронни със сградата. Южната яма до източния профил е по-ранна от тях, с материали, синхронни със заварения културен пласт от I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.

Други две ями бяха проучени в сондаж № 1С. Едната до и частично под северната стена на античната сграда – съдържанието на тази яма, както и стратиграфската ѝ позиция показват, че е от предримската епоха. Втората яма попада до източния профил на сондажа – нейното съдържание показва, че е синхронна с античната сграда.

Относно интерпретацията на античните сгради от проучената площ, по-вероятно е това да е извънградско стопанство/ вила рустика, отколкото селище. Голямото празно разстояние между сградата в източната част и тази в западната част на обекта не се вписва в предположението за селище. Но все пак сме проучили една изкуствено ограничена от сервитута на газопровода площ и, ако тук има селище, съществува вероятност да сме попаднали в негова периферия, където застрояването и обитаването не са толкова компактни.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF SITE NO. 3004 ALONG THE ROUTE OF GAS PIPELINE, NEAR THE TOWN OF ISKAR, PLEVEN DISTRICT

Lyuba Traykova, Ivo D. Cholakov

Summary

In 2019 two buildings with stone foundations from the late Roman period were excavated (fig. 1, 3). They are located in the eastern and western part of the site. The materials found (pottery and three coins) indicate that the building dates from the late Roman period (3rd – 4th c. AD).

Beneath the destruction of buildings there is a cultural layer formed from an earlier habitation from the 1st c. BC to the 1st c. AD. No remains of constructions from that earlier period were found. Fragments of handbuilt pottery and wheel thrown pottery were discovered from both periods. A small number of bricks and tiles were found in the buildings. Probably the roof was made of straw or reed. A coin of Mark Antony and three coins minted after the middle of the 4th c. AD were discovered. Five pits were studied in the eastern part of the site, in and around the building. Two of the pits are from the 1st c. BC – 1st c. AD, and the other three are from the late Roman period. Buildings probably belong to a *villa rustica* complex.

Lyuba Traykova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ltraikova@mail.bg

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com

№ 101. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОРНИ ДЪБНИК, ОБЛ. ПЛЕВЕН

Емил Нанков, Филип Колев

Археологическият обект се намира в м. Градините, на 1,7 км на СИ от с. Горни Дъбник, общ. Долни Дъбник, обл. Плевен. Разположен е на десния бряг на река Барата, на полегат склон с ЮИ изложение. Теренът е обработваем, с лек наклон от З на И и от С на Ю. Обектът (№ 3006) е регистриран по време на археологически обходи (АКБ регистрационна карта № 10001602), проведени във връзка със строителството на газопровод „Южен поток“ (Иванов и др. 2012). Площта на обекта е 200 дка, като в рамките на сервитута попадат 32 дка.

След сключване на договор между НАИМ – БАН и „Булгартрансгаз“ ЕАД, спасителните проучвания бяха проведени на два етапа, от 3 април до 23 май (сондажно) и от 14 юни до 15 септември 2019 г. (пълно) под ръководството на гл. ас. д-р Е. Нанков (ръководител), д-р Ф. Колев (зам.-ръководител) и с консултант доц. д-р С. Торбатов. В проучването взеха участие екип от археолози, стажанти, специалисти и работници.

Обектът беше разделен на три сектора – Север, Център и Юг. Общият брой на проучените сондажи е 129, като покритата площ е ок. 2,930 м^2. В рамките на пълните проучвания бяха отворени 4,245 м^2. Така общата проучена площ възлиза на 7,175 дка, т.е. ок. една четвърт от площта на обекта (32 дка). В секторите Център и Юг тяхното разположение беше предопределено от резултатите на геомагнитното заснемане, извършено от инж. д-р Н. Тонков (НАИМ – БАН). Поради наличието на линейни аномалии в сектор Юг проучването беше осъществено в рамките на локална план-квадратна мрежа (5 × 5 м) на площ от 2 дка. В най-южния край на обекта, върху първата заливна тераса на старото корито на р. Барата, заложените три сондажа (82 м^2) показаха, че там липсват културни напластявания.

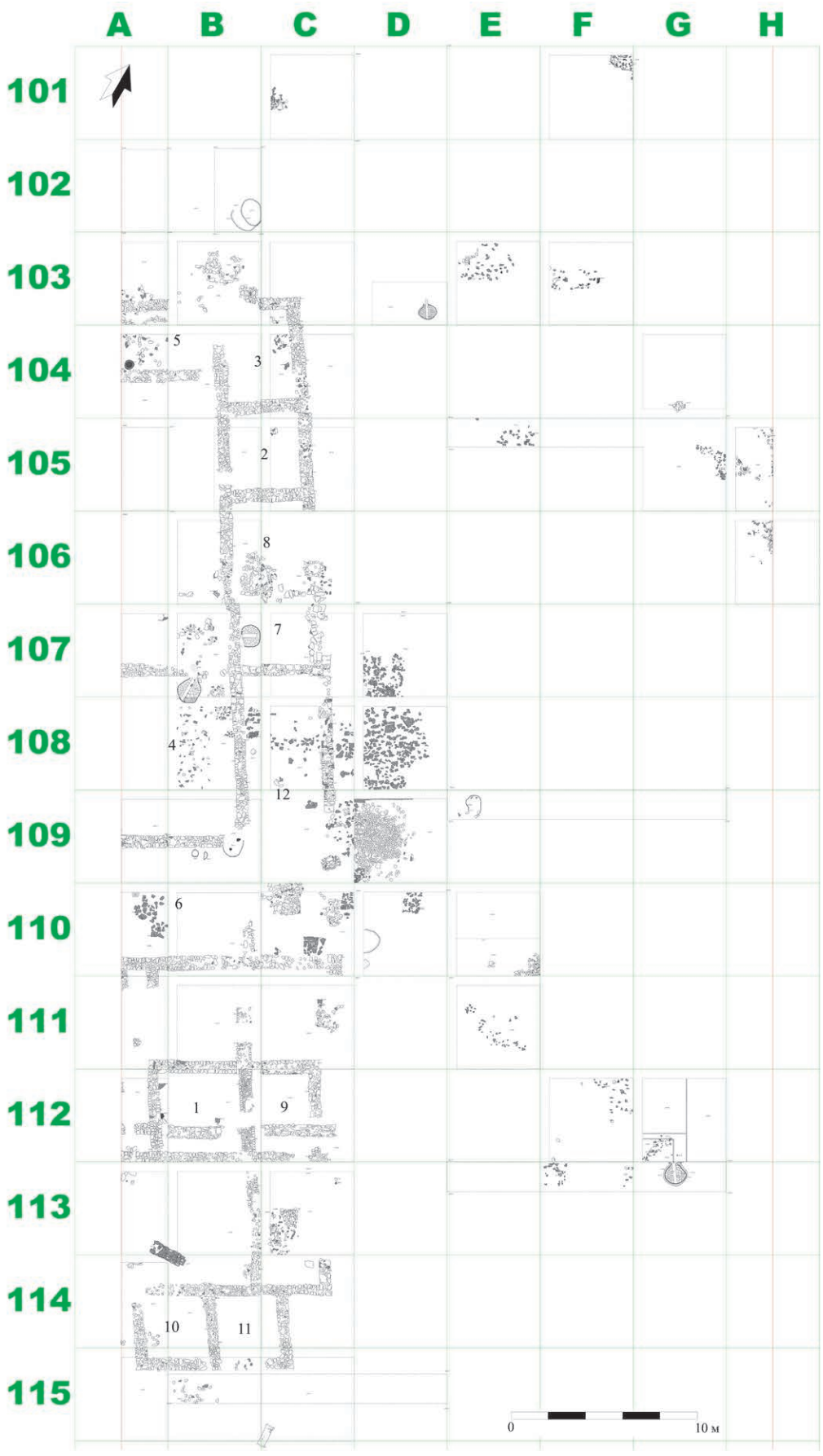
Стратиграфията на обекта е сравнително идентична в рамките на проучените площи. Хумусът (орница) варира в рамките на 0,35 – 0,40 м. Непосредствено под него се регистрира пласт от сивочерна пръст, в който се откриват археологически материали (0,40 – 0,80 – 0,90 м). В повечето сондажи стерилът, състоящ се от льос, излиза след 0,80 – 0,90 м, като на отделни места започва на 1,00 – 1,20 м.

В резултат на проучванията бяха разкрити следните структури: две жилища от РЖЕ, девет негативни контексти (ями) от втората фаза на КЖЕ, комплекс от помещения със стопански и жилищни функции (Сграда I) – вероятно част от вила рустика, и жилищно-стопанска сграда с оформена апсида (Сграда II) от късноримския период, елементи от вкопани жилища (полуземлянки), 19 битови пещи и една производствена пещ от Ранното средновековие.

В сектор Север бяха проучени две структури, които отнасяме към РЖЕ въз основа на керамиката (Сондажи 18 и 22). Проучванията в Сондажи 18, 18B, 18D потвърдиха наличието на висока концентрация на глинени обмазки със следи от дървен плет. Става дума за рухнала суперструкция на стени от дървен плет, обмазан с глина. След демонтирането на мазилките се попадна на глинобитна стеничка (шир. 0,30 – 0,35 м) и подово ниво, които потвърдиха хипотезата за жилищния характер на съоръжението. Не можаха да се установят планът и точните размери на жилището. Подобна е ситуацията в Сондажи 22, 22B, 22C, където се регистрира петно с висока концентрация на глинени подови замазки и глинобитно огнище, съчетани с керамика на ръка от РЖЕ. Вероятно става въпрос за открито селище с разпръснат характер, което най-вероятно се развива в източна посока извън трасето на сервитута.

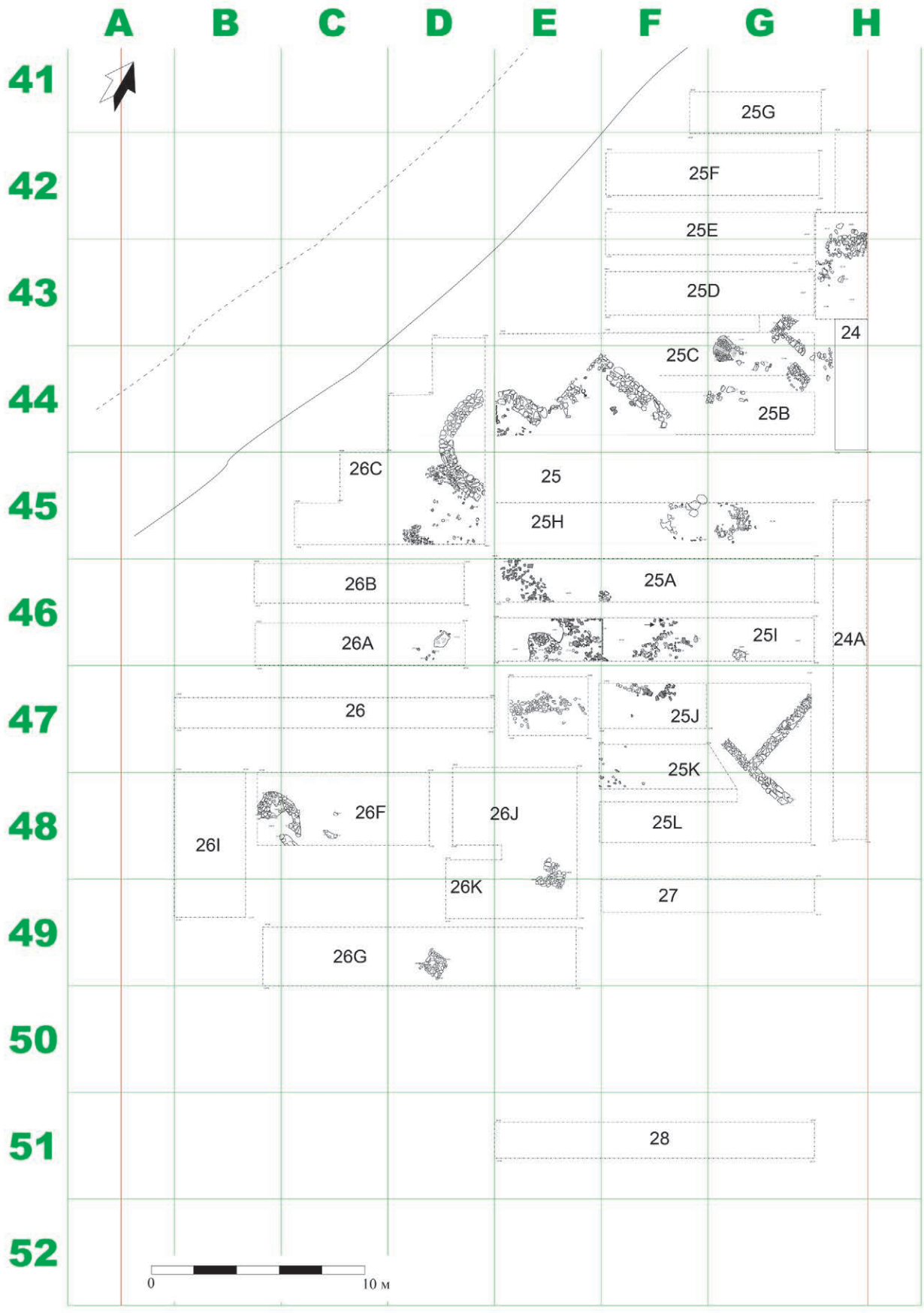
Проучванията разкриха наличието на девет негативни структури (ями), разположени без видима организация в рамките на секторите Център (Сондажи 35, 36, 37A, 40, 40B) и Юг (Кв. B102, E104, E105). Всички имат характеристиките на ямни съоръжения, вкопани в стерила (0,90 – 1.20 м), с овална форма в план и крушовидни или цилиндрични очертания в разрез. Няма следи от допълнително обмазване на стените. Пълнежът се състои от битова керамика на ръка и колело, животински кости, фрагменти от глинени подови замазки. Поради високото ниво на подпочвените води няколко от ямите не бяха доизчерпани. Датировката на съоръженията в III – I в. пр. Хр. се основава на характеристиката на керамичния материал. Сред находките от този период има една желязна шпора с врязана украса, датирана през II – I в. пр. Хр.

В сектор Север, на площ от ок. 0,5 дка (сондажи 24, 25 и 25A), се разкриха деструктирали останки от сграда (Сграда II), засвидетелствани от наличието на градежи от ломени камъни, разложени

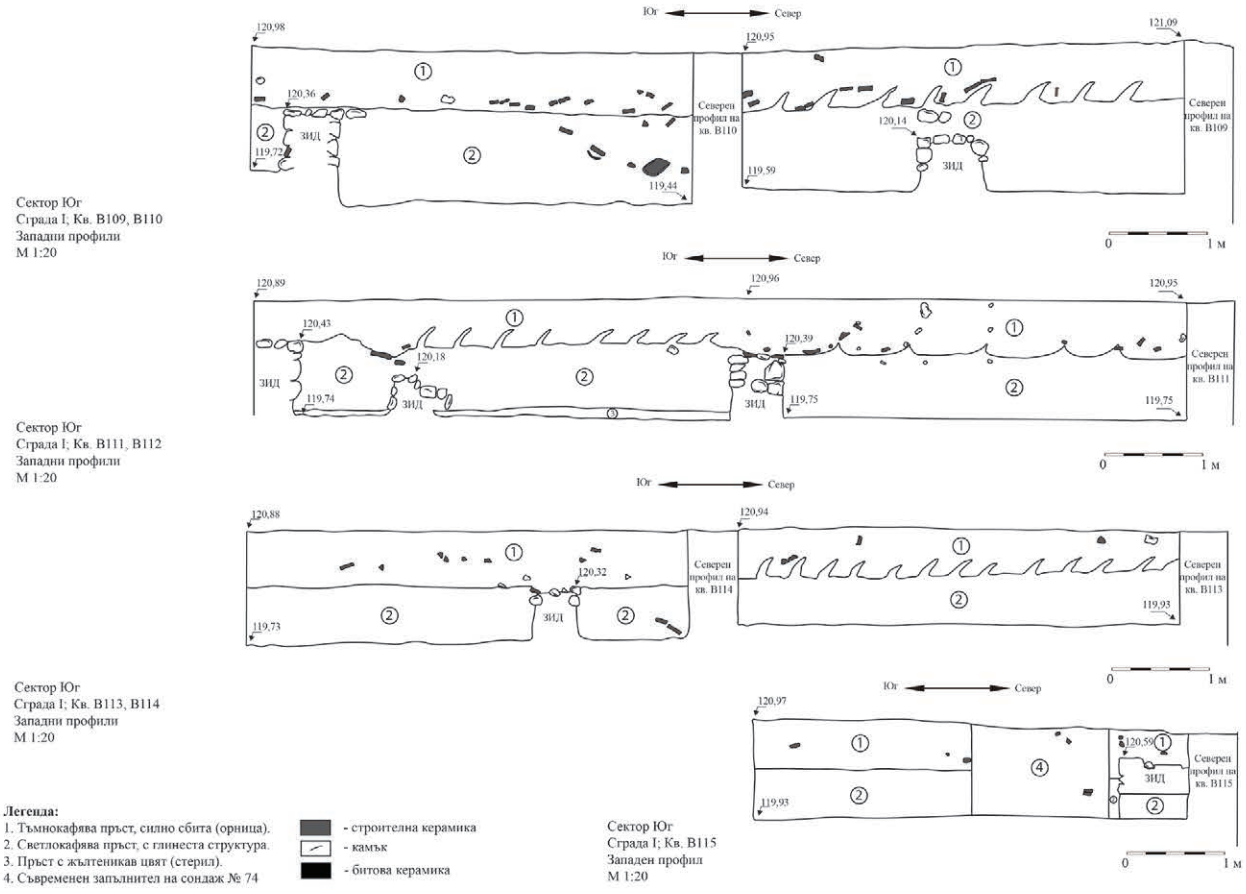
Обр. 1. Общ план на Сграда II, Сектор Север

Fig. 1. General plan of Building II, Sector North

Обр. 2. Общ план на Сграда I, Сектор Юг

Fig. 2. General plan of Building I, Sector South

Обр. 3. Стратиграфски профили от Сграда I в кв. B109 – B115

Fig. 3. Stratigraphic cross-sections in Building I, sq. B109 – B115

кирпичи, някои от които отухлени вследствие на силен пожар (обр. 1). Археологическите материали се откриват на 0,25 – 0,30 м от повърхността, като стратиграфията е компрометирана поради ежегодна оран, иманярска намеса (траншея в Сондаж 25J и няколко съвременни вкопавания), както и от следите от обитаване през Ранното средновековие. Количеството на битова керамика, сред която амфори и хранилищни съдове, е значително. В сондажи 25B, 26D и 26E се разкриха останките от екседра (апсида) с диам. 5,10 м и широчина на зида 0,60 м, изградена от ломени камъни, чиято връзка с прилежащите ѝ зидове е компрометирана поради обитаване през Ранното средновековие. В сондажи 25J, 25K, 25L се разкриха следи от два зида (шир. 0,50 – 0,55 м), сключващи прав ъгъл и конструктивно свързани, изградени с ломени камъни. Нивото на запазеност е недостатъчно, за да се определи категорично дали те принадлежат към Сграда II. В сондажи 25C, 25F, 25G, 25K бяха проучени битова пещ и каменни отоплителни съоръжения, които са компрометирали до голяма степен каменните градежи на късноримската сграда. Те вероятно индикират наличието на полуземлянки, като в подкрепа на тази интерпретация е наличието на голямо количество ранносредновековна керамика и животински кости. Поради високите подпочвени води техните очертания не бяха установени. Окритите бронзови монети (26 бр.) датират съществуването на сградата в рамките на IV в. сл. Хр, като опожаряването вероятно се дължи на вражеска атака по времето на император Валент.

В сектор Юг основният акцент на проучванията падна върху късноримската сграда (Сграда I), заемаща площ от 0,87 дка (обр. 2). Проучена е източната част на комплекса, изграден най-вероятно през втората четвърт на IV в. сл. Хр., както показва голямото количество бронзови монети (ок. 100 бр), преобладаващи емисии на Константин Велики, Констанс и Констанций II, като най-късните са от времето на Валент и Грациан. Регистрирани са 12 помещения. Тяхната площ варира между 75 м^2 (пом. 4) и 17,5 м^2 (пом. 9). Част от тях, а именно помещения № 2, 3, 4, 5, 7, 8 и 10, се развиват около въ-

Обр. 4. Тегула с печат

Fig. 4. Roof tile with a stamp

трешен двор. Най-представително изглежда е помещение № 4, чиито стени са били покрити с хоросанова мазилка. Забелязват се множество преправки, като например: преграден зид, който разделя по-ранно помещение на две – помещения № 1 и 9 – и прегражданe на по-ранен фасаден портик. В квадрати A112, B112 и C112 е разкрит по-раннен зид, маркиращ съществуването на по-ранна сграда (обр. 3). За съжаление не бяха регистрирани материали, които да хвърлят светлина върху нейната датировка. Интересно е да се отбележи, че за основи на колонадата на портика са използвани каменни квадри и архитектурни елементи от мраморизиран варовик, сполии от по-ранни градежи. Основите на стените на Сграда I са изградени от ломени и речни камъни и строителна керамика, споени с глина, а във височина е използван кирпич. Открити бяха пет тегули с правоъгълен печат с надпис: PPRIPVAR – *p(rae)p(ositus) rip(ae) Var(inia)* (обр. 4), показваща индиректна връзка с Пети Македонски легион в Ескус, чието конно подразделение е разквартирувано в кастела Вариана/Вариния, локализиран до с. Лесковец, община Оряхово, през IV в. сл. Хр. Датировката на този тип подпечатани керемиди попада в периода между 350 и 364 г. сл. Хр (Dietz 1992, 355 – 357, n. 7). В кв. A113, B113 и B114 беше открит гроб на жена с фетус, с ориентация И – З и в анатомичен порядък, положени в правоъгълна яма и покритие от тегули, но без никакъв инвентар.

Характерът на комплекса от верижни помещения, развиващи се около вътрешен двор, идентифициран като Сграда I, може да бъде определен като стопанство с резиденциални функции. Комплексът се развива в западна посока извън трасето на сервитута. Частичното му разкриване на този етап не позволява пълна категоричност на интерпретацията, но вероятно става въпрос за част от вила рустика.

В рамките на сондажи 17, 31, 32A, 35, 50, 67, 72A и 75 бяха регистрирани голямо количество кухненска и трапезна керамика, отоплителни съоръжения (каменни печки и битови пещи), както и голямо количество животински кости. Сред находките се открояват прешлените за вретено и големият брой костени шила. Съоръженията имат правоъгълна форма, вкопани в стерила (0,70 – 0,80 – 1,20 м), като в повечето случаи точните размери и план не можаха да се установят поради големия брой от биотурбации в стерила (льоса). В ъглите и по страните на вкопаването се откриват дупки от дървени стълбове и колове (Сондаж 35C). Каменните печки са разположени в СИ или ЮЗ ъгъл във вътрешността на вкопаното жилище. Прави впечатление наличието на битови пещи (сондажи 17/17C, 32B, 32C, 32D, 35C, 50B, 52, 52E, 72A) със сходни морфологични характеристики, разположени по правило само извън и в близост до полуземлянките. Имат кръгла форма с глинен купол, опалено глинобитно дъно и малък страничен отвор. Пълнежът им се състои от въглени, битова керамика и живостински кости. Единствената производствена пещ за битова керамика беше регистрирана в сондажи 75-75A. Подемният материал от предпещната яма и горивната камера я датират в Ранното средновековие. Характерен белег при някои от пещите е преупотребата на антични материали (керемиди и хромели) като подложка или завходяващ елемент. Извършен беше и геоложки анализ на породите камък, използван при строителството на късноримските сгради и отоплителните съоръжения (печки), регистрирани в полуземлянките от Ранното средновековие.

В процеса на проучванията бяха инвентирани 478 находки, от които 139 бронзови монети. В голямата си част това са предмети от бита, облеклото и въоръжението: земеделски инструменти, кремъци, хромели, пирони, кантари, ключове, брусове, тежести за рибарски мрежи, прешлени за вретено, лампи, фибули, колани, стрели и др.

Литература

Иванов и др. 2013: Г. Иванов, Г. Ганецовски, Т.Христова, М. Николов, В. Николов, А. Йорданова, Е. Найденова, А. Найденова. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток“, сектор 3. – Археологически открития и разкопки за 2012 г. София, 2013, 586 – 589.

Dietz 1992: K. Dietz. Zum Ziegelstempel von Golemanovo Kale. – In: S. Uenze (Hrsg.). Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). München, 1992, 355 – 358.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON A SETTLEMENT SITE NEAR GORNI DABNIK VILLAGE, PLEVEN DISTRICT

Emil Nankov, Philip Kolev

Summary

The archaeological site is situated ca. 1.7 km NE of the village of Gorni Dabnik, Pleven district. It was registered during archeological surveys conducted in connection with the construction of South Stream pipeline. The area of the site is 20 ha, of which 3.2 ha are within the pipeline's service area. The total excavated area is 0.7175 ha, c. one quarter of the whole site. The following features were discovered: two dwellings from the EIA, nine negative contexts (pits) from the LIA, a complex of rooms with agrarian and residential functions (Building I) – probably part of a *villa rustica*, and a residential building with an apse (Building II) from the late Roman period, and sunken dwellings and 19 clay ovens from the Early Middle Ages.

The settlement character of the site has been confirmed, and four chronological periods can be distinguished. The first period (EIA) is characterized by the presence of dwellings, indicating the settled nature of the inhabitants. The traces of LIA habitation – pits – are sporadic and have no pronounced concentration. The site was inhabited extensively during the late Roman period, as indicated by the two massive architectural complexes with economic and residential functions, situated at a considerable distance from each other (ca. 250 m). Most intensive was the habitation in the Early Middle Ages (9th – 10th c. AD), as is evident from the remains of the excavated sunken dwellings, characterized by a rich housing inventory of cooking pottery, animal bones, as well as clay ovens and stone heaters.

Emil Nankov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ehn2@cornell.edu
Philip Kolev, philip.g.kolev@gmail.com

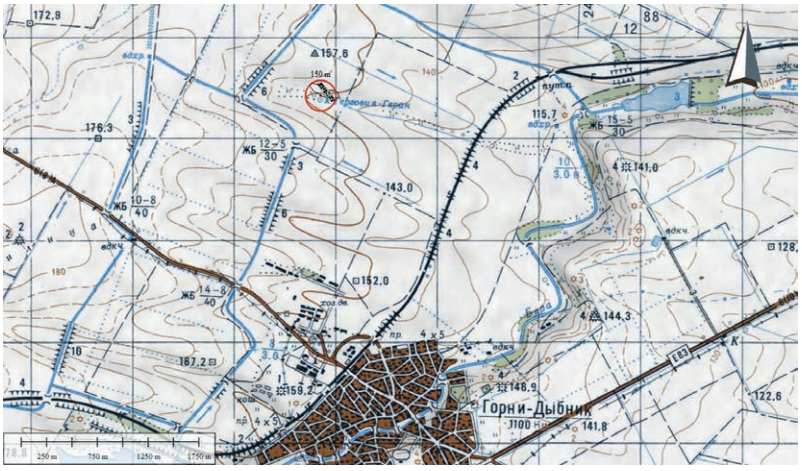
№ 102. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 31/3005 ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРЕНОСНА СТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОРНИ ДЪБНИК, ОБЛ. ПЛЕВЕН

Станимир Стойчев, Ангел Ангелов

Обектът се намира в м. Герговия геран, землище на с. Горни Дъбник, общ. Долни Дъбник, област Плевен. Разположен е на полегат склон с югоизточно изложение, в долина, близо до рекичка, на 3.3 км, 344° от центъра на с. Горни Дъбник. По време на издирванията е регистриран като селище от праисторията, Античността и Средновековието. Общата площ на обекта възлиза на 25 дка, като в сервитута на газопровода попадат 4,85 дка. Заведен е в АИС – АКБ с № 10001601.

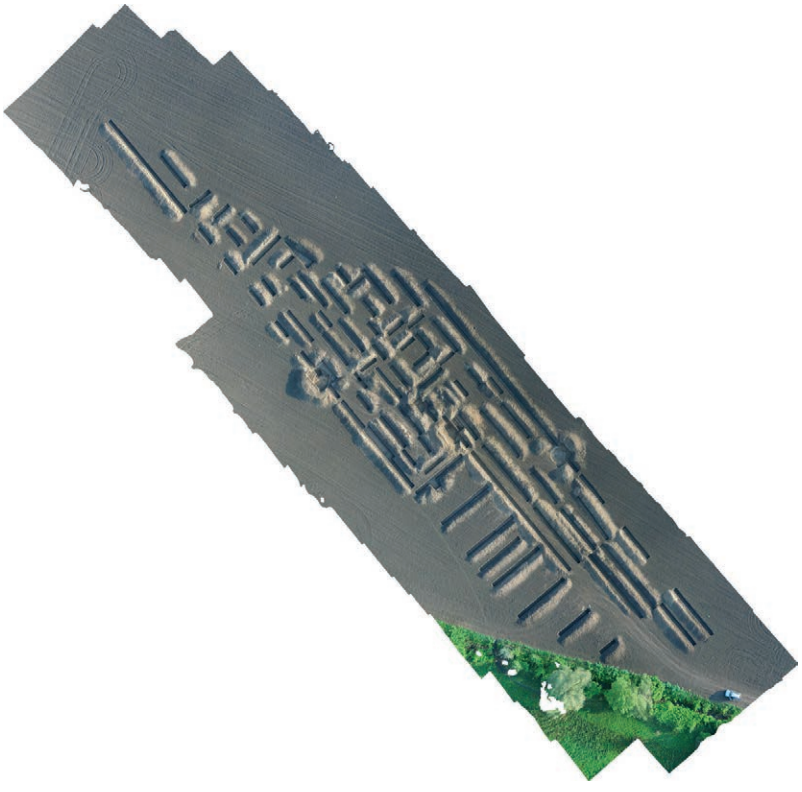
Целта на проучването бе да се установят видът и хронологията на обекта и след решение на междуведомствена комисия теренът да бъде освободен за строителство или да бъде извършено пълно археологическо проучване.

В периода 03.04. – 04.05.2019 г. са заложени 88 сондажа с широчина 1 м. и различна дължина, като обща проучена площ е 905 кв. м. По повърхността са открити малко количество битова и стро-

Обр. 1. Географско местоположение на обекта

Fig. 1. Location of the site

Обр. 2. Аерофотозаснемане на проучените сондажи

Fig. 2. Aerial photo of the excavated trenches

ителна керамика, както и обмазки от жилища. В по-голямата част от сондажите на дълбочина до около 0,60 м от повърхността се достига до стерилен пласт. На места в профилите има следи от риголване на терена. По време на разкопките са засечени и проучени едно вкопаване с диаметър 4,5 м. и три ями от късноримския период. В насипите им са открити фрагментирана керамика, фибули и битови предмети. От епохата на Средновековието са разкрити вкопано жилище от IX – X в. с пет ями и запазено отоплително съоръжение, както и една вкопана структура с неясно предназначение. Археологическите структури в рамките на сервитута се ситуират в централната част на обекта. Две от проучените вкопани структури са по границите на сервитута и части от тях попадат извън него.

От км 350+700 до км 350+749 и от км 350+809 до км 350+900 не са засечени археологически структури. В централната част на обекта, от км 350+749 до км 350+809, разкритите ями, вкопавания и жилища са разположени нарядко, по диагонал на сервитута, следвайки наклона на терена. Откритите вкопани структури и ями вероятно принадлежат към селище, разположено на север-североизток от проучвания участък.

Обект № 31/3005, от км 350+700 до км 350+900 може да се счита за проучен. Засечените ями и структури, попадащи в сервитута са напълно проучени. Посоченият участък е освободен за строителство под наблюдение на археолог, като се спазват изискванията по чл. 161 от ЗКН.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 31/3005 ALONG THE ROUTE OF GAS PIPELINE OF BULGARTRANSGAZ COMPANY, IN THE TERRITORY OF GORNI DABNIK VILLAGE, PLEVEN DISTRICT

Stanimir Stoychev, Angel Angelov

Summary

The site is situated in Gergoviya Geran locality near the village of Gorni Dabnik. During the preliminary field surveys it was registered as a settlement from prehistory, antiquity and the Middle Ages. Total area of the site is 2.5 ha, and 0,485 ha are within the service area of the pipeline.

In April and May 2019, 88 trenches with a width of 1 m and different lengths were laid, and the total excavated area is 905 m^2. A small amount of pottery and architectural ceramics fragments, as well as pieces of clay wall plaster, were found on the surface.

In most of the trenches, a sterile layer is reached at a depth of about 0.60 m from the surface. During the excavations, one sunken feature and three pits from the late Roman period were explored, a sunken dwelling from the 9th – 10th c. AD, as well as another sunken structure from the Middle Ages. Archeological structures within the pipeline's service area are located in the central part of the site. Two of the studied excavated structures are along the boundaries of the area and parts of them fall outside it.

No archeological structures have been detected from km 350+700 to km 350+749 and from km 350+809 to km 350+900. In the central part of the site – from km 350+749 to km 350+809 – the studied pits, trenches and dwellings are sparsely situated, diagonally in the pipeline's service area, and following the slope of the terrain. The studies structures and pits are probably connected to a settlement located north – northeast of the excavated area, outside the pipeline's route.

Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, s_stoichev@abv.bg
Angel Angelov, Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum – Bulgarian Academy of Scieneces, 6A Moskovska Str, 1000 Sofia, office@iefem.bas.bg

№ 103. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 38/3012 ПРИ С. БЪРКАЧ, ОБЩ. ДОЛНИ ДЪБНИК, ПЛЕВЕНСКО

Катя Меламед, Емилия Евтимова

Обектът попада в трасето на газопреносна структура на „Булгартрансгаз" ЕАД, км 335+450 – 335+730; регистриран е в АИС АКБ с № 10001608. В проучването участваха Антония Йорданова, Елена Ендарова, Зозан Тархан, Камен Клисуранов и Петър Петрунов.

Теренът, определен за проучване, се състои от три отделни тераси, разположени една над друга в редица приблизително ориентирана запад – изток от горе надолу. Най-горната тераса е орница, другите две са засети с пшеница. Задачата на първия етап беше предварително проучване чрез сондажи на 10% от площта. Според релефа ѝ тя беше разделена на три тераси – западна, средна и източна.

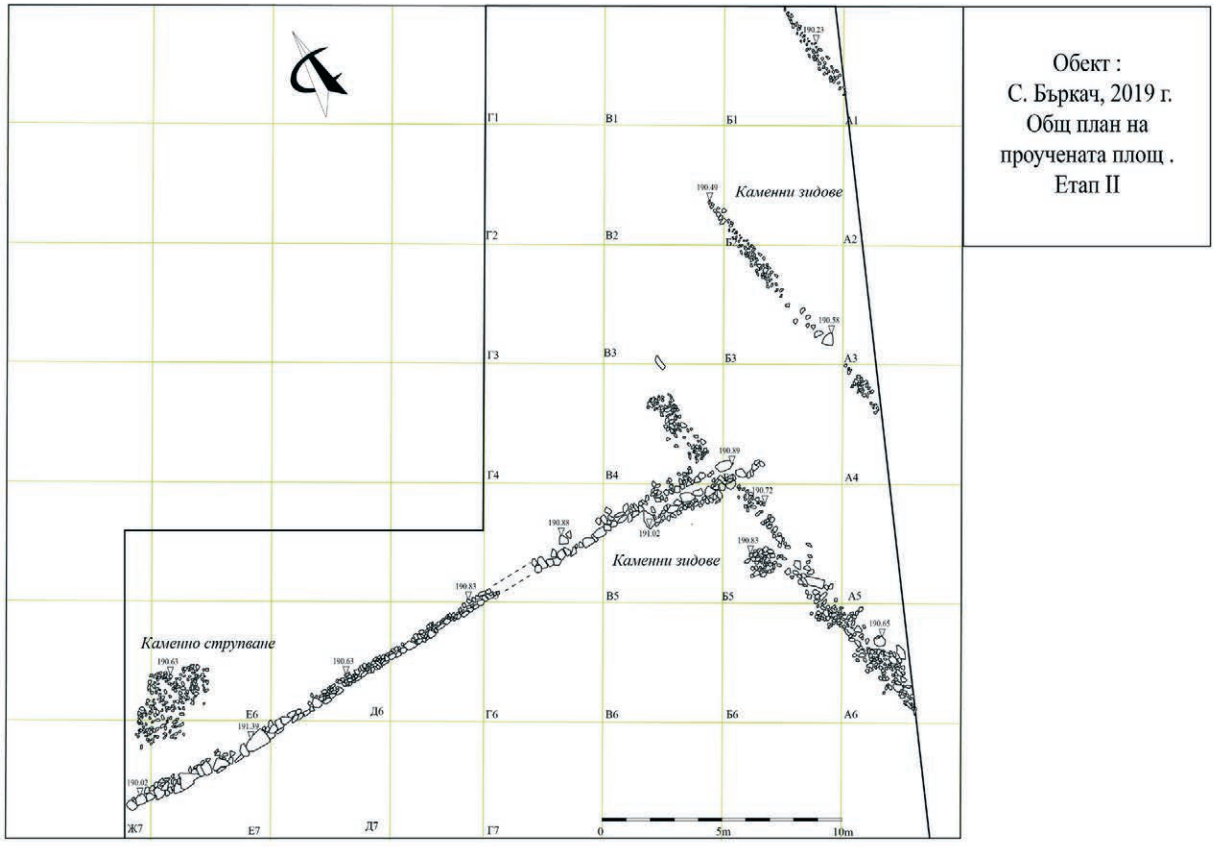
Най-обширна е западната тераса, на която се направиха 16 сондажа с размери 5 × 2 и 5 × 5 м. Средната тераса е най-малка и на нея се проучиха два сондажа с размери 5 × 5 м.

Направените сондажи в горните две тераси са безрезултатни. Само западната тераса съдържа слаба концентрация на керамични фрагменти, предимно от праистория и Античност, включително случайна находка от бронзова монета от III в. Внимателните обходи, състоянието на фрагментите, както и наблюденията върху профилите на сондажите доведоха до заключението, че селищата, от които произхождат фрагментите, са разположени далеч извън сервитута, най-вероятно в западна посока.

Източната тераса, известна като Трапа, е равнинен и леко хлътнал терен. Непосредствено от източната ѝ страна започва невисок хълм – Митов връх, попадащ извън сервитута. Първоначално в тази част се направиха четири сондажа с размери 5 × 2 м и един – 5 × 5 м, които в последствие се разшириха, а се разкриха и нови. На дълбочина 1,20 м започна разкриването на каменни структури, а насипите съдържат обилно количество керамични фрагменти. Проучиха се няколко фрагмента от жилища и едно огнище – големи части от тях остават под профилите на сондажите. Вероятно къщите са били изградени с каменни цокли и нагоре с дървена конструкция от плет, обмазан с глина, ако съдим по големия брой фрагменти от глинени мазилки със следи от клони. Селото е преживяло пожар. В по-късно време теренът е бил обилно наводняван от потоци, свличани от хълма.

Установихме няколко различни групи керамика – византийски купи, чаши и кани, някои покрити с червена ангоба, както и амфори с жълта ангоба, продукция на големи керамични работилници; груба керамика на бавно колело или на ръка, от глина, обилно примесена с пясък, с врязана с гребен украса; сиви, излъскани съдове от пречистена глина. В най-общи линии комплексът може да се датира в IV – V в.

Така, в резултат на предварителното проучване на обекта стана ясно, че в източната и южната периферия на най-долната тераса, се намират руините на село от Късната античност. Тези изводи

Обр. 1. План на разкритите структури

Fig. 1. Plan of the excavated structures

Обр. 2. Разкритите структури – поглед отгоре

Fig. 2. The excavated structures – a view from above

бяха подкрепени и от резултатите от геофизично изследване.

Приемателната комисия от Министелство на културата постанови освобождаване на западната и средна тераси за строителните намерения на инвеститора и пълно проучване на източната тераса.

Направените разкопки през втория период на проучване подтвърдиха предварителните заключения. Разкриха се два зида, изградени от необработени камъни, запазени на места до два реда, които сключват ъгъл с посока северозапад, а на около 0,50 м под тях – следи от тухлени структури, силно разрушени от пожар. От двете страни на този зид се разкриха останките от къщи, запазени в каменни цокли, както и огнища, включително каменна куполна пещ. Височината, както и структурата на тези зидове подсказва, че са служели за ограда на дворове, а не укрепление на селото.

Обилният керамичен материал се раздели в две големи групи. Едната от тях се състои от фрагменти от съдове от КЖЕ и римската епоха, определено свлечени в резултат на естествена ерозия от Митов връх, който се издига от изток. Другата група фрагменти се отнасят към структурите върху източната тераса и представляват сива варварска керамика и груби съдове, работени на грънчарско колело и с украса, врязана с гребен, които определихме като продукт на византийски работилници. Тази керамика е слабо позната, засега известна ни само от Плевен – Затвора.

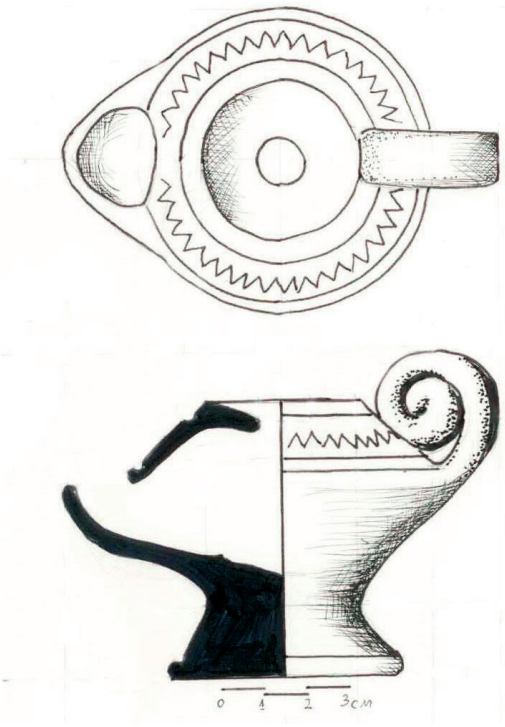
Освен керамичния материал, от обекта произхождат и 44 бронзови монети от средата на IV – самото начало на V в., предимно от времето на император Констанций. Останалите находки включват железни ножчета, голям извит железен нож, бойна брадва (IV – V в.), както и елемент от кистен (?). Липсват находки от домашния бит.

Големият брой монети от сравнително кратък период от време добре датира грубите гърнета, работени на колело и с украса, врязана с гребен, продукция на византийски ателиета.

В заключение предполагаме, че това са останките от военно село, обитавано непродължително време, загинало в силен пожар и възможно нападение, като имаме предвид оръжията, открити в руините. Сред обгорените късове глинени мазилки се откри и отлично запазена лампа. Не много време след това са построени огражденията на дворове и къщи, днес запазени само с цоклите си.

В допълнение към тези заключения идва и анализът на животинските кости, направен от д-р Златозар Боев, Природонаучен музей. Наред с обичайните видове домашни животни, в колекцията присъстват и необичайно голям брой кости от диви животни – елен, дива свиня и вълк. Липсата на предмети от ежедневния домашен бит, както и диви животни, ловувани за храна, допринася за подобна характеристиката на селото.

Като имаме пред вид близостта на крепостите в Садовец, както и датата на събитията, допускаме, без да настояваме, че е възможно селото да е оставено от готи.

Обр. 3. Керамична лампа, IV в.

Fig. 3. Ceramic lamp, 4th c. AD

Обр. 4. Карта на околните селища на готи

Fig. 4. Map of the neighbouring settlements of Goths

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 38/3012 NEAR BARKACH VILLAGE, DOLNI DABNIK MUNICIPALITY, PLEVEN DISTRICT

Katya Melamed, Emilia Evtimova

Summary

The terrain designated for excavations consists of three separate terraces, located one above the other in a row, approximately west – east oriented, from top to bottom. The trenches in the upper two terraces demonstrated that no archaeological remains are present there, except for occasional pottery fragments (from prehistory and antiquity) and

a single 3rd c. AD coin. These materials most probably originate from a site situated on a neighbouring height, and are likely to have been redeposited from its slopes due to natural erosion.

The eastern terrace is flat and even slightly sunken. There, at a depth of 1.20 m, stone structures were discovered, and the layer contains an abundance of ceramic fragments. Several sections of buildings and a hearth were excavated. The buildings have stone foundations and wattle and daub upper construction of the walls – a large number of clay plaster fragments were found. The village was destroyed by a fire.

We distinguished several different groups of ceramics – Byzantine bowls, cups and jars, some covered with red slip, as well as amphorae with yellow slip, production of large ceramic workshops; coarse pottery produced on a slow wheel or handbuilt, of clay, heavily mixed with sand, decorated with a comb ornaments; and gray, burnished vessels of purified clay, defined as Barbarian pottery. The 44 bronze coins found in the layer allow to date the site and the ceramic assemblage to the 4th – early 5th c. AD.

Katya Melamed, katjamelamed@yahoo.com
Emilia Evtimova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ema_ev@abv.bg

№ 104. СТОПАНСКА ПОСТРОЙКА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА ПРИ С. БЪРКАЧ, ОБЩ. ДОЛНИ ДЪБНИК

Владислав Живков, Атанас Данов, Сеслав Иванов, Ради Радев

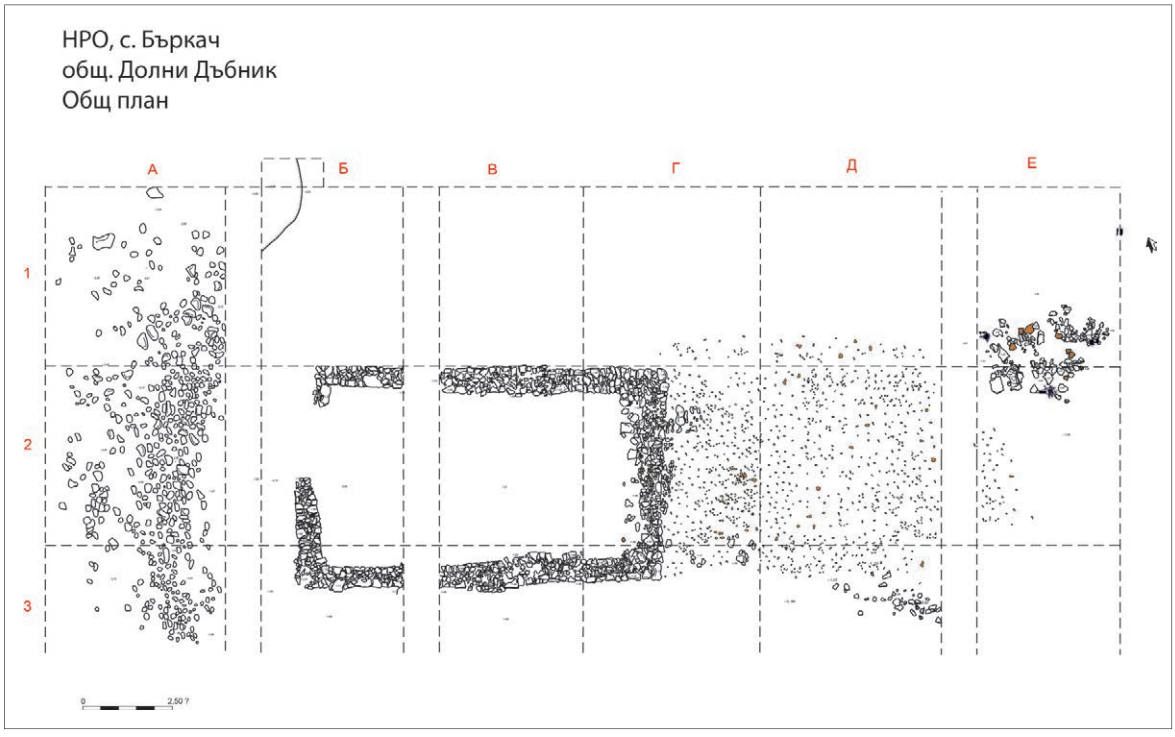
Обектът се намира на км 334+835 до 334+870 от трасето на „Разширение на газопреносната инфраструктура на Булгартрансгаз ЕАД, паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“, подетап А, в землището на с. Бъркач, община Долни Дъбник. Разположен е северно от селото и непосредствено южно от възвишението Митовски връх. Намира се на склон със западно изложение. За площ на проучване е определен терен с размер около 0,5 дка. Обектът е регистриран от Мая Валентинова Димитрова (РИМ – Ловеч) по време на археологическо наблюдение при изграждането на газопровода. При отнемането на хумусния пласт е достигнато до част от зид, изграден от ломени камъни на калова спойка. След свикване на експертна комисия на Министерство на културата, според чл. 160 ал. 2 от ЗКН, започва спасителното археологическо проучване.

Заложена е план-квадратна мрежа върху цялата проучвана площ, като размерът на страните на квадратите е 5 м. Мрежата е ориентирана съобразно разкрития при строителството зид (северозапад – югоизток). В западната част на всеки квадрат е заложен контролен профил с широчина 1 м, с цел проследяване на стратиграфията на обекта, както и документиране на дебелината на културните напластявания. Обектът е проучван с отнемането на механични пластове с дебелина от 0,20 м или до достигане на археологически структури. Заложен е основен репер в най-високата източната част.

Регистрираният при наблюдението зид е част от антична/късноримска сграда с правоъгълна форма и размер на страните 9,90 м и 6,20 м, която е ориентирана по дългите си страни изток – запад (обр. 1). Стените ѝ са лягали върху каменен цокъл, изграден от бели варовикови необработени камъни. От него са запазени от два до четири грубо оформени реда. Във височина стените са били изградени от кирпич, който е отухлен и се открива като дребна фракция в границите на постройката. Източно от нея бе регистрирано струпване от мазилки, като е възможно те да са произхождат от паянтова сграда, пристроена към разкритата или също да са част от деструкциите на разкритата сграда. В източна посока бяха разчистени още две струпвания от ломени камъни, без определена подредба или градеж.

Северно от сградата е проучена една негативна структура. Тя има неправилна овална форма. Вкопана е до материковата скала. При проучването ѝ бяха открити единични фрагменти от битова керамика и дребни отухлени мазилки. Дълбочината на вкопаването е до 0,40 м.

При проучването се установи, че обектът е еднослоен. Археологически материали се откриват в рамките на тъмнокафяв, рохък пласт (дебелина 0,30 м), който ляга върху жълто стерилно ниво. Намират се единични керамични фрагменти, характерни за късноримската епоха (сива керамика на колело и тъмносива на ръка), дребни отухлени мазилки и части от инструменти (огрибка, част от косер, връх на ловна стрела и др.). Най-показателен за датировката на обекта е добитият нумизматичен материал.

Обр. 1. Общ план на проучванията

Fig. 1. General plan of the excavations

Всички открити монети, дванадесет на брой, се отнасят към IV в. От тях са определени емисии на император Констанций II. Според изложените данни обектът може да се датира в късноримската епоха и по-точно във втората половина на IV в. Отухлените деструкции могат да се смятат за индикация за неговото насилствено загиване (опожаряване), но без да има категорични данни за това.

Обр. 2. Сградата в края на проучването

Fig. 2. The building at the end of the excavations

Разкритата постройка (обр. 2) е част от неукрепено късноримско селище. Основната част на този викус се намира под днешното село Бъркач. Предимно в неговата западна част Димитрина Митова-Джонова, е видяла „зидове на хоросанова спойка, строителна и битова керамика от антично селище" (Митова-Джонова 1979, 35 – 36). Липсата на отоплително съоръжение в проучената постройка, както и малкият брой находки предполагат нейния стопански характер. Основната част от селището би следвало да се търси в южна посока, а проучената сграда попада в неговата периферия.

Литература

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенския окръг. София, 1979.

A LATE ROMAN BUILDING NEAR BARKACH VILLAGE, DOLNI DABNIK MUNICIPALITY

Vladislav Zhivkov, Atanas Danov, Seslav Ivanov, Radi Radev

Summary

The site is situated north of the village of Barkach, near Mitovski vrah hill. The site was registered by M. Dimitrova during archaeological monitoring of the construction of the gas pipelines in 2019.

Three archaeological features were excavated – a rectangular building, pit and destruction of burnt clay plasters. The building measures 9.80 m E – W and 6.60 m N – S. No traces of roof or oven were discovered. Its foundation was built using stone and mud bonding, and the walls were probably made of mudbricks.

Burnt plasters were discovered to the east of the building. They form a feature which is roughly rectangular in shape (5.50 m W – E and 4 m S – N). These are probably remains of a light shed (outbuilding?) built next to the building.

The pit is situated in the northern part of the site. Its shape is hemispherical. Only burnt plasters and several pottery sherds were discovered in its fill.

All of the material discovered at the site belongs to the late Roman period (4th c. AD), including 12 coins (two of them of Constantius II). Several tools were discovered inside the building. A late Roman vicus is located beneath the modern village of Barkach (according to D. Mitova-Dzhonova). The main part of the village was probably there, while the excavated part is located in its periphery.

Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com
Atanas Danov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, at.d.danov@gmail.com

№ 105. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА СТОПАНСКА СТРУКТУРА В М. КАМЕН ДОЛ, С. БЕГЛЕЖ, ПЛЕВЕНСКО

Вербин Вербанов, Владислав Живков

Спасителното археологическо проучване на обект 40/3014 по трасето на северния газопровод се проведе в периода 3.04. – 26.04.2019 г. Обектът в м. Камен дол се намира в обработваема площ (4,5 дка) и мера, сега затревена (1,1 дка), на склон със северно изложение към р. Беглеж. При извършената предварително геофизика не бяха регистрирани аномалии, подсказващи сигурно наличие на жилищни структури или други антропогенни такива. Бяха заложени 17 сондажа с обща площ около 600 кв. м (обр. 1). Част от тях бяха разположени според геофизичните аномалии, а друга – с оглед покриване на сервитута за трасето на газопровода. Само един от сондажите (№ 17) е разположен в обраслата с храсти и дървета мера, в северната част на трасето. Изцяло на ръка са разкопани 11 от сондажите, което позволи да се изясни приблизително археологическата ситуация. При останалите шест горният пласт (орницата) е отнета с машина.

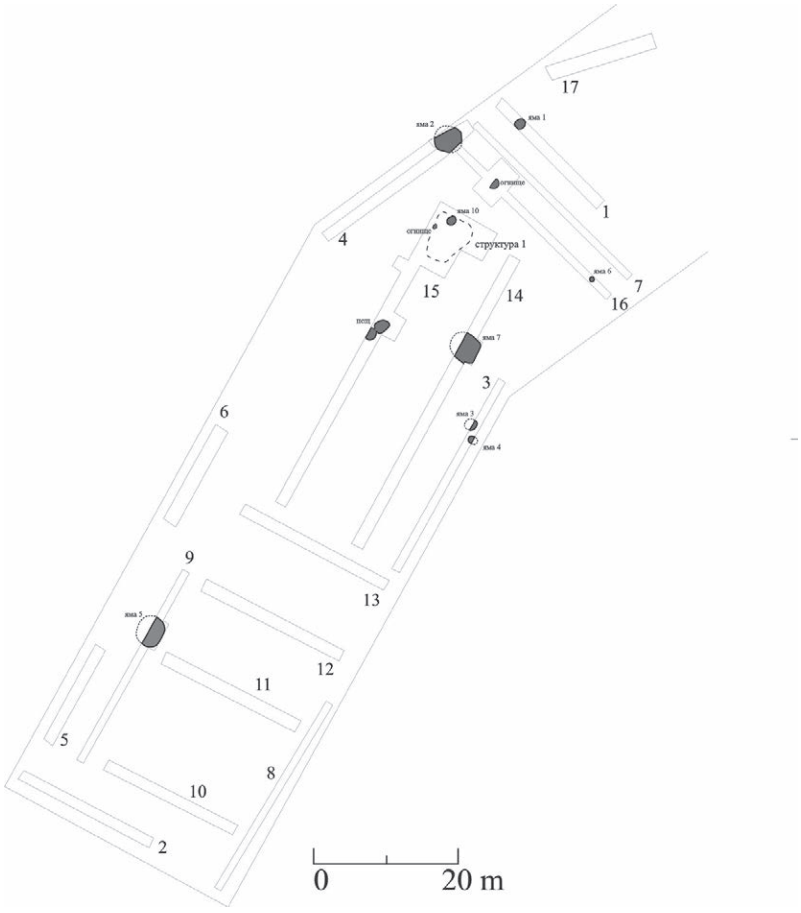

Обр. 1. Аероснимка на обекта в края на проучванията

Fig. 1. Aerial photo of the site at the end of the excavations

Обектът е с голяма денивелация от юг на север (около 5,5 м) и от изток на запад (около 1,20 м). По повърхността на нивата са събрани фрагменти керамика от късноримската епоха. Открити са и фрагменти от железни предмети, част от които са от античната епоха, а останалата – от модерно време.

Най-горният пласт е орница, рохкава пръст със сивокафяв цвят, примесена с единични ломени камъни. Откриваните керамични фрагменти са с ниска концентрация, главно в северната част на обекта. Дебелината на орницата варира от 0,15 до 0,30 м. Вторият пласт е кафява глинеста пръст с червеникав оттенък, където концентрацията на откриваните археологически материали е ниска. В този пласт, главно в северната половина на обекта, са вкопани структури от късноримската епоха. Те се различават от околната пръст с по-тъмния си цвят (тъмнокафяв до черен), с отделни въгленчета и отухлени късове глина и керамични фрагменти. Дебелината на този пласт варира от 0,20 до 0,30 м. Последния пласт е стерил, жълтеникава глинеста пръст, в която не се откриват археологически материали, освен във вкопаните в него структури (обр. 4).

Обр. 2. Общ план на обекта

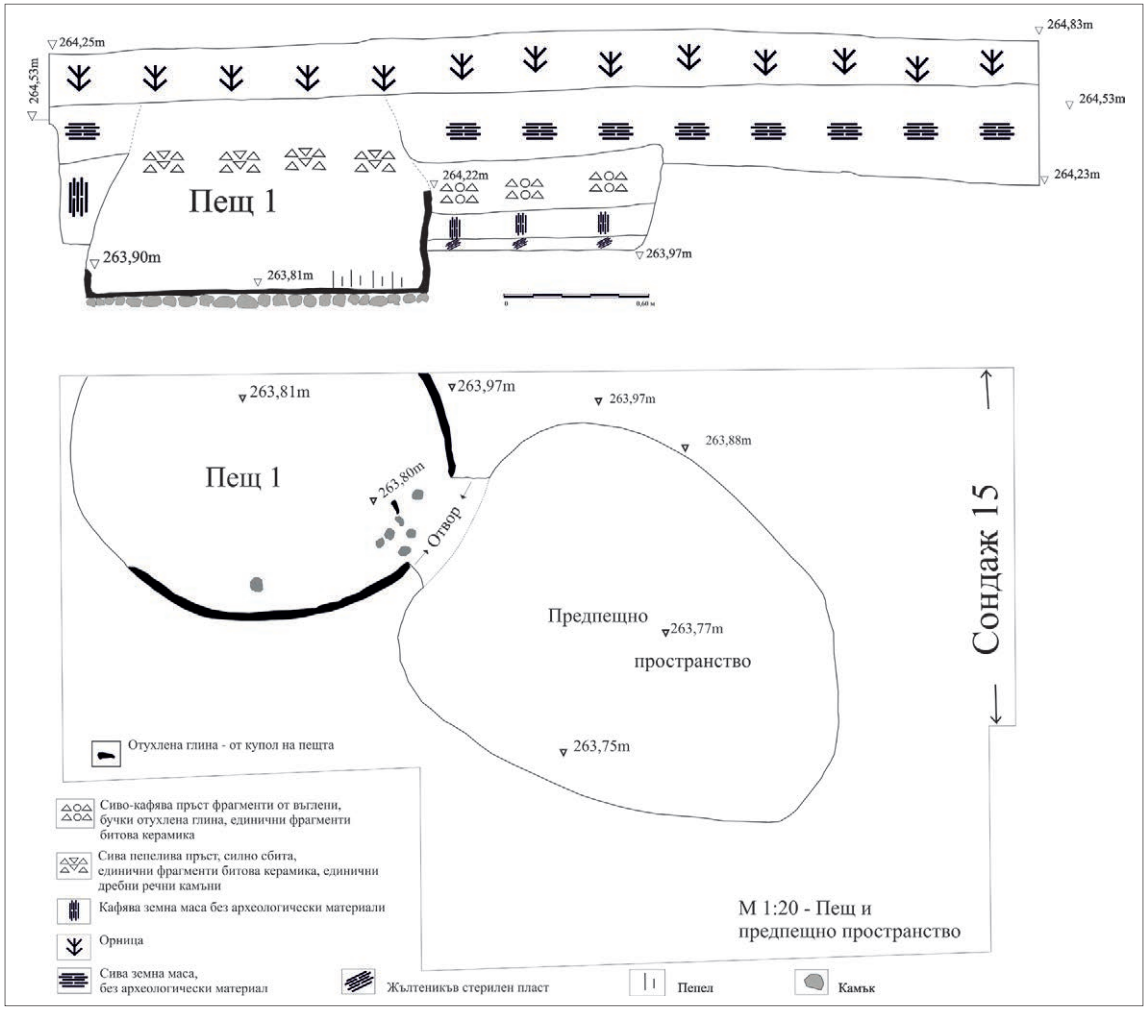
Fig. 2. General plan of the site

Обр. 3. Структура № 1, ниво на регистриране

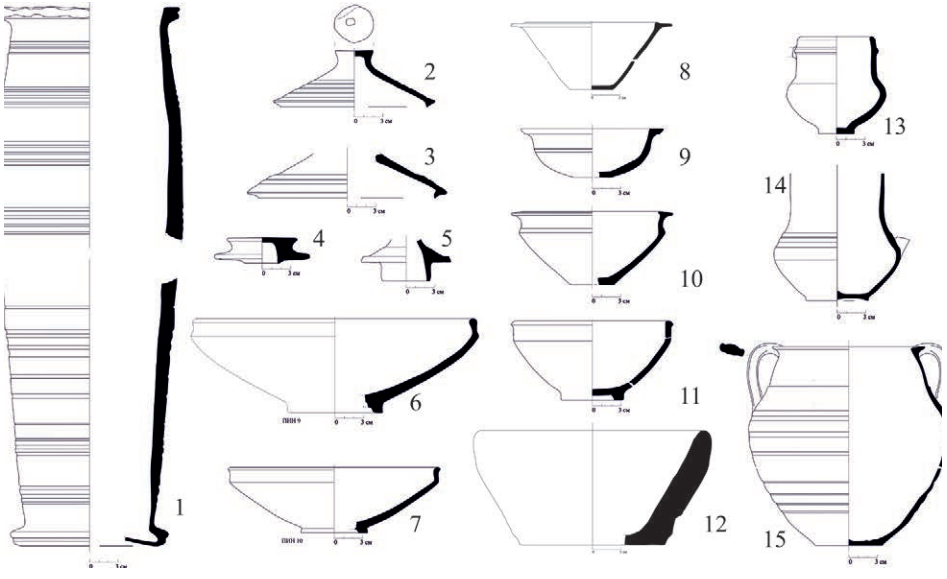
Fig. 3. Structure No. 1 at the level of its detection

В десет от сондажите (№ 2, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13 и 17 – около 330 кв. м) не са открити структури, а археологическите материали са в много ниска концентрация. Те са позиционирани в южната половина на площта за проучване. В сондажи № 3, 6, 7, 9, 12, 15 и 16 са регистрирани тънки пластове от тъмнокафява пръст, в която се откриват фрагменти късноримска керамика. Вероятно тези тънки пластове са останки, маркиращи неравностите на античния терен. Те не са засегнати от плитко то оране в модерно време. Нивите, в които попада трасето на сервитута за газопровод, не са били риголвани, а орането е на дълбочина до 0,30 м. Свидетелство за това са откритите структури, запазени на такава дълбочина (яма № 1 и структура № 1). Структури са открити в седем от сондажите – № 1, 3, 4, 9, 14, 15 и 16 (обр. 2). Концентрацията им е в северната половина на достъпния за проучване обект, около разкритата структура № 1 (обр. 3). Тя е с неправилна форма, запазена под орницата, с останки от кирпичи и с пръст с по-тъмен цвят. При геофи-

Обр. 4. Пещ № 1 – план и разрез

Fig. 4. Kiln No. 1 – plan and stratigraphic cross-section

Обр. 5. Керамика: от структура № 1 (1 – 3, 8 – 10, 12, 14 – 15); от повърхността (4); от сондаж № 7 (5, 12); от сондаж № 3 (7, 11); от яма № 16 (6, 13)

Fig. 5. Pottery: from structure No. 1 (1 – 3, 8 – 10, 12, 14 – 15); found on the surface (4); from trench No. 7 (5, 12); from trench No. 3 (7, 11); from pit No. 16 (6, 13)

зическото проучване е регистрирана като петно. В средата ѝ са разчистени натрошени на място съдове, датиращи от IV в. Около тази структура са по-голямата част от регистрираните ями и пещ (обр. 4). Те са с различни размери и запълнител от тъмна пръст с различна концентрация на находки и керамика.

При проучването са открити 34 находки, сред които и златна пластинка и железен връх от копие от по-ранен период (с датировка IV – III в. пр. Хр.). Двете находки са попаднали случайно в проучваната площ, при земеделската обработка на терена. Вероятно произхождат от разорана в ново време надгробна могила.

Откритата керамика е общо 2622 фрагмента, от които около 1 % могат да се отнесат към ранножелязната епоха. Останалите фрагменти са от късноримски съдове и могат да се датират в IV в. Възстановени са формите на десетина съда (обр. 5).

Останалите инвентирани находки са девет монети, части от две фибули, железни оръдия на труда и оловни фрагменти. Монетите, които могат да бъдат разчетени, са до средата на IV в. В рамките на IV в. е и датировката на останалите находки. Вероятно мястото е обитавано за кратък период от време, през първата половина на IV в. Проучваният обект е отделно стопанство, свързано със сезонна дейност – обработка на кожа, добив на дърва и др.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A LATE ROMAN FARMING STRUCTURE IN KAMEN DOL LOCALITY, BEGLEZH VILLAGE, PLEVEN DISTRICT

Varbin Varbanov, Vladislav Zhivkov

Summary

The rescue archaeological excavation of site 40/3014 along the route of the Northern Gas Pipeline was conducted in April 2019. The site is situated in agricultural land (0.45 ha) and pasture land (0.11 ha), on a slope facing north toward Beglezh River with a significant inclinantion to the north and to the south. Seventeen trenches are set with total area of about 600 m^2 (fig. 1). Pottery sherds dated to the late Roman period are found on the surface, along with metal objects (some dating to Modern times).

The upper layer is arable land (0.15 – 0.30 m thick) – friable soil with grey-brown colour mixed with single split stones and low concentration of ceramics. The second layer is brown clay soil with reddish shade and low concentration of materials. The late Roman structures are dug into this layer in the northern part of the site. The third layer is a sterile one with yellow clay soil and no materials (fig. 4).

Archaeological structures are found in seven trenches (fig. 2). The main one is structure No. 1 which features an irregular form, contains remains of burnt plaster and a lot of broken vessels in the middle of it, dated to the 4th c. AD (fig. 3, 5). A few pits and a kiln are located close to structure No. 1 (fig. 4). Probably the area was inhabited during a short period of time in the first half of the 4th c. AD. Presumably, this is a separate farmstead related to some seasonal farming activity, such as logging, leather processing, etc. Most of the materials found during the excavations can be dated to the 4th c. AD, except for a few fragments of pottery from the Early Iron Age. A gold lamella and an iron spear dated to the 4th – 3rd c. BC, found at the site, probably were redeposited from a destroyed tumulus nearby.

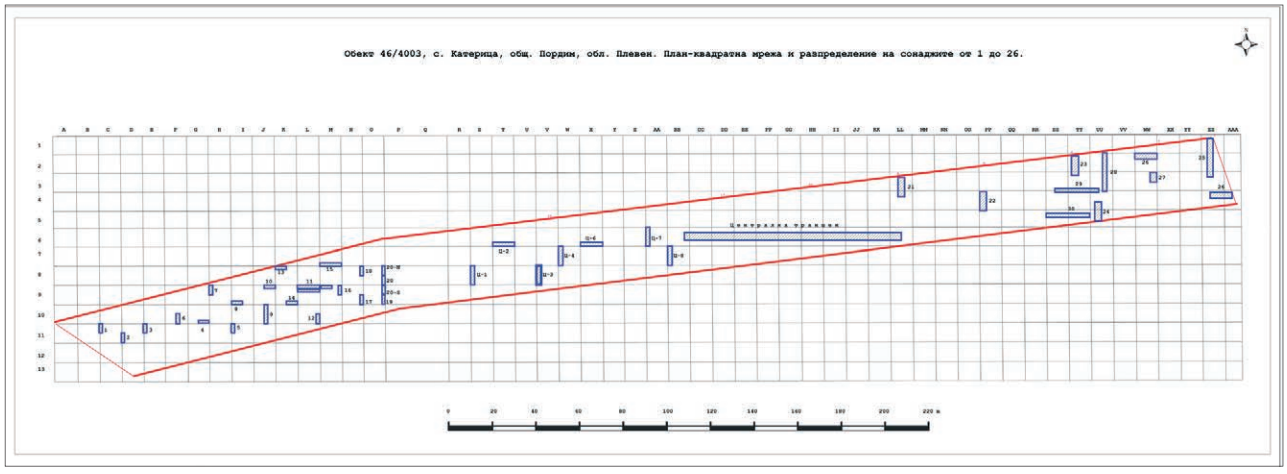
Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com

---

№ 106. СОНДАЖНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНО ОТКРИТО СЕЛИЩЕ (ОБЕКТ № 46/4003) ПРИ С. КАТЕРИЦА, ОБЩ. ПОРДИМ

Боян Думанов, Чавдар Лалов

Спасителните археологически разкопки на обект 46/4003, намиращ се в землището на с. Катерица, общ, Пордим, обл. Плевен са извършени през периода 15.04. – 31.05.2019 г. (30 работни дни) във връзка с осъществяването на проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгар-

Обр. 1. Общ план и разпределение на сондажите в проучената зона

Fig. 1. Plan and alignment of the trenches

трансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап А“. Извършването на спасителните разкопки се налага поради заплахата от разрушаване на археологически паметници от периода на Късната античност (III – IV в.) и османския период при бъдещите изкопни дейности.

Обектът се намира на 1,63 км югозападно (азимут 134°) от с. Катерица, като източната му част влиза в м. Старите лозя, а западната се доближава до м. Глава Катерица, която се развива южно от средния от трите микроязовира в землището на селото, в м. Седемте кайнака (N43°17’59.70” E24°54’29.34”). Общата му площ, регистрирана при теренните издирвания през 2012 г е 18.3 дка.

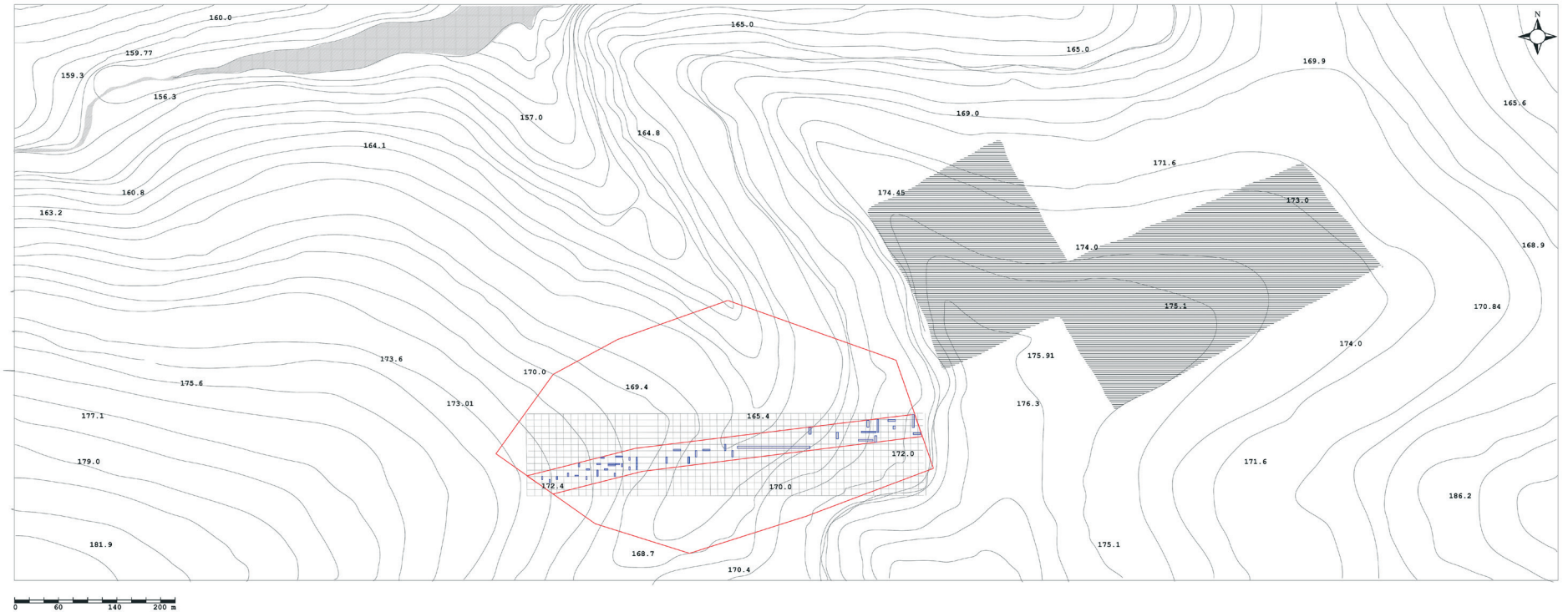
Теренът е равнинен, но все пак с разнообразен ландшафт. Западната част е върху склон, спускащ се на изток с денивелация 3,50 м към дере с обща дължина 3,15 км, започващо от м. Катеришко (184 м н.в.) и слизащо в посока изток – североизток – север до течението на р. Варата (Катарица). Още в предварително определените граници на обекта и преди края си при средния микроязовир в коритото на реката, дерето образува мочурлива зона, предпоставяйки наносни наслаги и подпочвени води, резултатите от която дейност са видими и при направените сондажни проучвания. От юг, отново на територията на обекта в него се включва друго по-плитко дере с дължина 0,48 км, тръгващо от м. Гората (178 м н.в.). Източната част на обекта е разположена върху склон, спускащ се на запад към дерето с денивелация до 4,0 м. Тази част доминира и във височинно отношение над общия проучван терен. Ландшафтът определено се отличава с хетерогенност, която не предполага съществуването на равномерно разпределени археологически структури. Северозападно от трасето, както и от общите граници на обекта в м. Старите лозя наблюдението на сателитни снимки (актуализация от 2016 г.) показва наличието на оградени структури, заемащи площ от 24,7 дка. Тези структури, днес трудно видими поради системната земеделска обработка на терена, биха могли и да се свържат и с останките от по-старо селище, отнасящо се към османския период (обр. 2).

Обектът е регистриран от И. Чолаков и М. Валентинова през 2012 г. при осъществяване на теренно издирване на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко” (Чолаков, Валентинова 2013, 589). Площта, попадаща в границите на сервитута е 18,3 дка, като определената за предварително проучване е 10 % от цялата или 1830 кв. м и засяга земеделски имоти.

Беше изготвено топографско заснемане и положена план-квадратна мрежа с размери на крадратите 10 × 10 м, ориентирана по посоките на света. В зависимост от сиуацията на терена и последователността на получаването на за разрешение на работа в отделните части на обекта размерът на сондажите варира от 5,0 × 1,5 м до 20,0 × 2,0 м, като по този начин общият им брой достигна 37 (обща площ 1246 кв. м). Достигнатата дълбочина спрямо съвременното ниво не премина 1,70 м (обр. 1).

Методиката на проучване включваше сваляне на ръка на механични пластове по 0,20 м до достигане на стерилно ниво, в което спорадично се откриват археологически материали, но не и структури. Земекопна техника е използвана в случаите на премахване на горния хумусен пласт на част от сондажите, както и продължаване в дълбочина на други, при които няма наличие на никакви структури и археологически материали.

В резултат от направените сондажи на цялата площ на обекта не бе регистрирано наличието

Обр. 2. Общ топорафски план на проучената зона със схема на водоотока и предполагаемите останки от комплекс, отнасящ се османския период

Fig. 2. Topographic map of the studied area with a scheme of the water outlet and the remains of the site from the Ottoman period

на цялостно запазени пластове от периода на римската императорска епоха и Късната античност, с каквито материали от повърхността е датиран обектът при регистрацията му по време на теренните издирвания през 2012 г.

В хода на проучването струпвания от отухлена глина (стенни обмазки) и строителна керамика (тегули и имбрици) бяха регистрирани в сондаж 11, където след постепенното демонтиране на пластовете деструкции може да се предположи наличието на лека постройка без каменен фундамент, а със стени от плет, обмазани с глина. В следствие на находките датировката ѝ попада в III – IV в. Проучванията в съседните сондажи не показаха разпространението на тази структура на голяма площ.

Регистрирани са седем ями, разпределени в сондажи 14, 17, 20 (2 бр.), 22, 23 и южно разширение 1 на Централната трашея. От тях яма 1 (сонд. 14) съдържа диагностични материали, които я отнасят към края на III – IV в. В Яма 7 в Централната трашея е открит фрагмент от медна верижка и керамика от III – IV в. Ямите в сондаж 20 съдържат късноримски материали, а останалите, вкопани в стерилния пласт, подобно на яма 1, имат пълнеж от въглени и дребни парчета отухлена глина.

Други струпвания от строителна и битова керамика са открити в сондаж 5 в Централен сектор и в разширението на централната траншея. Те са ситуирани в нива, които не принадлежат към културни пластове, а в седиментационни слоеве. Тяхното транспортиране там трябва да бъде обяснено с естествените ерозоионни процеси.

За целият период на проучване в няколко от сондажите бяха открити отделни животински кости, но не и инструменти, предмети на домакинството, занаяти и др. Единствено в сондаж 11 бе открита колонна апликация, която може да се определи към късния III в. или първата половина на IV в.

Част от материалите могат да се свържат и с по-късни периоди, а именно Възраждането и дори по-ново време. Това са фрагменти строителна керамика, принадлежащи на покривни конструкции, извити керемиди, както и фрагменти от битови съдове, но откриването им на това място не е следствие на наличието на разрушени постройки, а по всяка вероятност те са попаднали на мястото като преотложени материали при модерното и съвременното обработване на земеделските площи.

Керамичният комплекс е представен от съдове на бързо колело – кани; купи някои от които с червен и червено-кафяв лак и украса от щамповани триъгълници; паници; чаши със сферични или сфероидни форми; биконични и сфероидни гърнета с преобладаващи форми от група III по Böttger или Тип I по Кузманов.

Към османския период принадлежат пет фрагмента от съд, изработен на бързо колело, чиято вътрешна повърхност е покрита със зелена глазура. В Сондаж 11 и неговите продължения бяха открити шест фрагмента от преси за сирене. Диаметърът при устието варира между 15 до 8 см. Изработени са от добре пречистена глина с примеси от кварц и слюда. Вътрешната им страна е оребрена, а дъната са с добре оформен вертикален шип. По тялото на съдовете равномерно са нанесени хоризонтални отвори. Не бяха открити фрагменти от амфори и съдове за съхраняване на зърно.

В резултат от направените сондажи на определената площ за проучване на обекта не се регистрира наличието на запазен културен пласт от епохата на Късната античност и по-специално втората половина на III – IV в. Освен откритите ями, липсват други структури или части от тях, като каменни фундаменти за сгради или вкопани съоръжения.

Регистрираните при предварителните теренни издирвания материали бележат периферията на значителен селищен комплекс от вид *vicus*. Сондажните проучвания и топографски наблюдения показаха, че селището отстои на приблизително на 120 м южно от сервитута на газопровода и само по себе си представлява нерегистриран до този момент археологически обект в м. Гората.

Откритите седем ями и керамичното струпване в сондаж 11 бележат периферията на селищен комплекс, съществувал до края на IV в.

Литература

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенски окръг. София 1979.

Чолаков, Валентинова 2013: И. Чолаков, М. Валентинова. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток" Сектор 4. – Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 590 – 591.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE *VICUS* (SITE NO. 46/4003) NEAR KATERITSA VILLAGE, PORDIM MUNICIPALITY

Boyan Dumanov, Chavdar Lalov

Summary

The fieldworks were conducted during the period 15.04. – 31.05.2019; they were necessitated by the upcoming implementation of a gas pipeline project of Bulgartransgaz EAD.

The site that has been registered in 2012 is situated on area of 1.83 ha. Accordinlgy, the area under rescue investigation covered 10% of this space (1830 m^2) within tillable zones.

The terrain is mainly plane but also heterogeneous one. Two coulees running southwards intersect the area, thus premising the transportation of archaeological materials inside the zone under the research.

Thirty-seven trenches with size varying from 5.0 × 1.5 m to 20.0 × 2.0 m were laid within the grid (fig. 1). As a result, no traces of intensive cultural layers from Late Antiquity have been recorded. The archaeological structures discovered were seven pits containing small sherds of pottery and charcoals. They in fact marked the south periphery of a greater settlement (*vicus*) that have existed between the second half of the 3rd c and the late 4th c AD. The central area of this site is situated to the north of the excavated space, inside the neighbouring afforested zone.

Boyan Dumanov, New Bulgarian University, 21 Montevideo Str., 1618 Sofia, bdumanov@nbu.bg
Chavdar Lalov, penkovka@gmail.com

№ 107. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 52/4009 ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРЕНОСНА СТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕДАН, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ

Румен Спасов, Веселина Вандова, Величка Мартинова, Борис Д. Борисов, Николай Спасов, Генчо Димитров, Явор Русев, Христина Цонева, Владимир Петков, Зоя Косташка

Обект 52/4009 (км 261+550 – км 261+837) се намира в м. Карапетлик, на 1,6 км СИ от центъра на с. Недан. Ситуира се на северния склон на ниско (ридово) възвишение, спускащ се към полусухо дере.

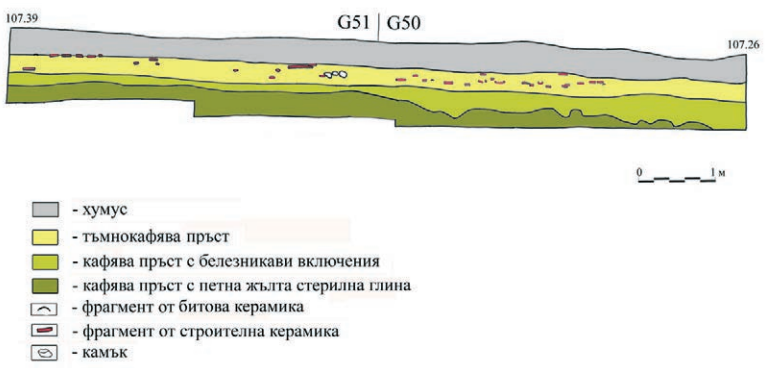
Археологическото му изследване през 2019 г. се осъществи на два етапа. През м. април – май бяха извършени сондажни проучвания на терен с площ 10 дка. Направени бяха 118 сондажа. Локализирани бяха два архитектурни комплекса, отстоящи на 95 м по линията запад – изток. Това наложи да се пристъпи към цялостно проучване на част от терена, с обща площ 2 дка, което протече в периода 02.07. – 20.08.2019 г.

Максималната дебелина на културния пласт е 0,65 м. Съдържа следните слоеве (обр. 1):

1. Хумусен пласт – дебелина 0,30 м;

2. Тъмнокафява до сиво-черна, сбита глинеста пръст. Дебелина 0,20 – 0,30 м. Долната граница на пласта е на дълбочина 0,50 – 0,65 м;

3. Пласт кафява, рохкава пръст, с голямо количество белезникави

Обр. 1. Централен профил (автор В. Мартинова)

Fig. 1. Central cross-section (by V. Martinova)

Обр. 2. Сграда № 1. Поглед от североизток (сн. Р. Спасов)

Fig. 2. Building No. 1. View from northeast. (photo R. Spassov)

Обр. 3. Сграда № 2. Поглед от запад (сн. Р. Спасов)

Fig. 3. Building No. 2. View from west (photo R. Spassov)

конкреции и белезникави петна (къртичини) от стерилната, светлокафява основа. Дебелина 0,25 – 0,30 м. Съдържа единични фрагменти от керамични съдове;

4. Материков терен – светлокафява (до жълтеникава) пръст, с белезникави включения.

При изследването на културния пласт бяха проучени тези части от двете сгради (№ 1 и № 2), които попадат в границите на сервитута на газопровода. В зоната между тях се установиха отделни петна с насищане от строителна и битова керамика, маркиращи малки по размери структури.

Сграда № 1 се намира в източната част на обекта (обр. 2). В южна посока преминава извън рамките на проучвания терен.

В границите на сервитута попада североизточният ъгъл на комплекса, с размери 4,20 м (З – И) × 2,50 м. Зидовете са запазени на дължина от 0,65 до 5,40 м. Имат широчина 0,34 – 0,62 м. Градени са с едри и средни ломени камъни, споени с кал. Запазени са до два реда във височина (общо 0,20 м). Силно нарушени са при обработката на терена през съвременната епоха. Няма данни за начина, по който е бил оформен подът. Максималната дебелина на деструкциите от разрушена сграда в по-компактните участъци е 0,20 – 0,35 м.

Сграда № 2 (обр. 3) се намира в централната част на проучвания терен. Има почти квадратен план и размери 9,75 м (СЗ – ЮИ) × 9 м (И – З). Подът не е запазен. Зидовете са съхранени от един до три реда във височина. Градени са с едри и средни по големина ломени камъни, споени с кал. Най-добре запазен е южният зид – дължина 7,25 м, широчина 0,70 м, градеж от три реда камъни с обща височина 0,42 м. Покривът на сградата е бил с тегули и имбрици. При разрушаването на комплекса от този покрив се е образувал пласт деструкции с дебелина 0,40 м.

Сред находките, намерени при проучването на обекта, присъстват глинени съдове, глинени лампи, прешлени за вретено, хромели, върхове на стрели, връх на копие, бронзов захващач за тоалетно сандъче с изображение на Херакъл, част от оловно огледало, бронзова монета от средата на II в. и др.

Намерените материали датират от II – III в., по което време функционират двете сгради. Те са част от селище от римската епоха, с обща площ 46 дка. В границите на това селище е локализирана *villa rustica*, с площ 9 дка (Чукалев и др., 2012, 590), която се ситуира северно от новопроучения терен.

Литература

Чукалев и др. 2012: Кр. Чукалев, Д. Рабовянов, С. Александрова, Ж. Узунов, Е. Дерменджиев, Н. Ленски. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“, Сектор 4. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 589 – 591.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 52/4009 ALONG THE ROUTE OF GAS PIPELINE OF BULGARTRANSGAZ COMPANY, IN THE TERRITORY OF NEDAN VILLAGE, PAVLIKENI MUNICPALITY

Rumen Spassov, Vesselina Vandova, Velichka Martinova, Boris D. Borisov, Nikolay Spassov, Gencho Dimitrov, Yavor Russev, Hristina Tsoneva, Vladimir Petkov, Zoya Kostashka

Summary

Site No. 52/4009 is part of a Roman settlement with a total area of 0.46 ha. It is located on the north slope of a low hill stretching in its lower part down to a small dry bed of a rivulet.

The maximum thickness of the cultural layer is 0.65 m (fig. 1). Sections of two buildings were examined during the excavations: Building Nos 1 and 2.

A bigger part of Building No. 1 (fig. 2) extends to the south, outside the excavated zone. The north-west corner of the building is located within pipeline's sevice area, and it was unearthed. It measures 4.20 (W – E) × 2.50 m. The maximum length of the preserved walls varies between 0.65 – 5.40 m. Their width is 0.34 – 0.62 m. The walls are built of quarry stones, with mud bonding. There are maximum two stone courses preserved of the walls. The maximum thickness of the destructions of the destroyed building is 0.20 – 0.35 m.

Building No. 2 (fig. 3) is situated 95 m west of Building No. 1. Its plan is almost a square and it measures 9.75 (NW – SE) × 9 m. Its floor level is not preserved. Up to three courses of stone are preserved in the walls. They are built of quarry stones with mud bonding. The building had a tiled roof, with *tegulae* and *imbrices*. After the destruction of the complex, the roof had collapsed and formed a 0.40 m thick destruction layer.

Among the discovered small finds there are ceramic vessels and lamps, spindle whorls, querns, arrowheads, spearheads, a bronze holder for a toiletries chest with a figurine of Hercules, fragment of a lead mirror, a bronze coin from the 2nd c. AD, etc.

The materials date back to the 2nd – 3rd c. AD when the two buildings were functioning.

Rumen Spassov, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Vesselina Vandova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, v.vandova@abv.bg
Velichka Martinova, Regional History Museum Stara Zagora, 42 Ruski Blvd., 6000 Stara Zagora, villy_martinova@abv.bg
Nikolay Spassov, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, tdsnisf@gmail.com
Gencho Dimitrov, History Museum Nova Zagora, 3 Svoboda Sqr., 8900 Nova Zagora, mediator.dimitrov@abv.bg
Yavor Rusev, Regional History Museum Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, persian836@abv.bg

№ 108. РИМСКИ ВИКУС В М. МАЛКОТО ЛИВАДЕ КРАЙ С. ОВЧА МОГИЛА, СВИЩОВСКО

Сергей Торбатов, Деян Драгоев

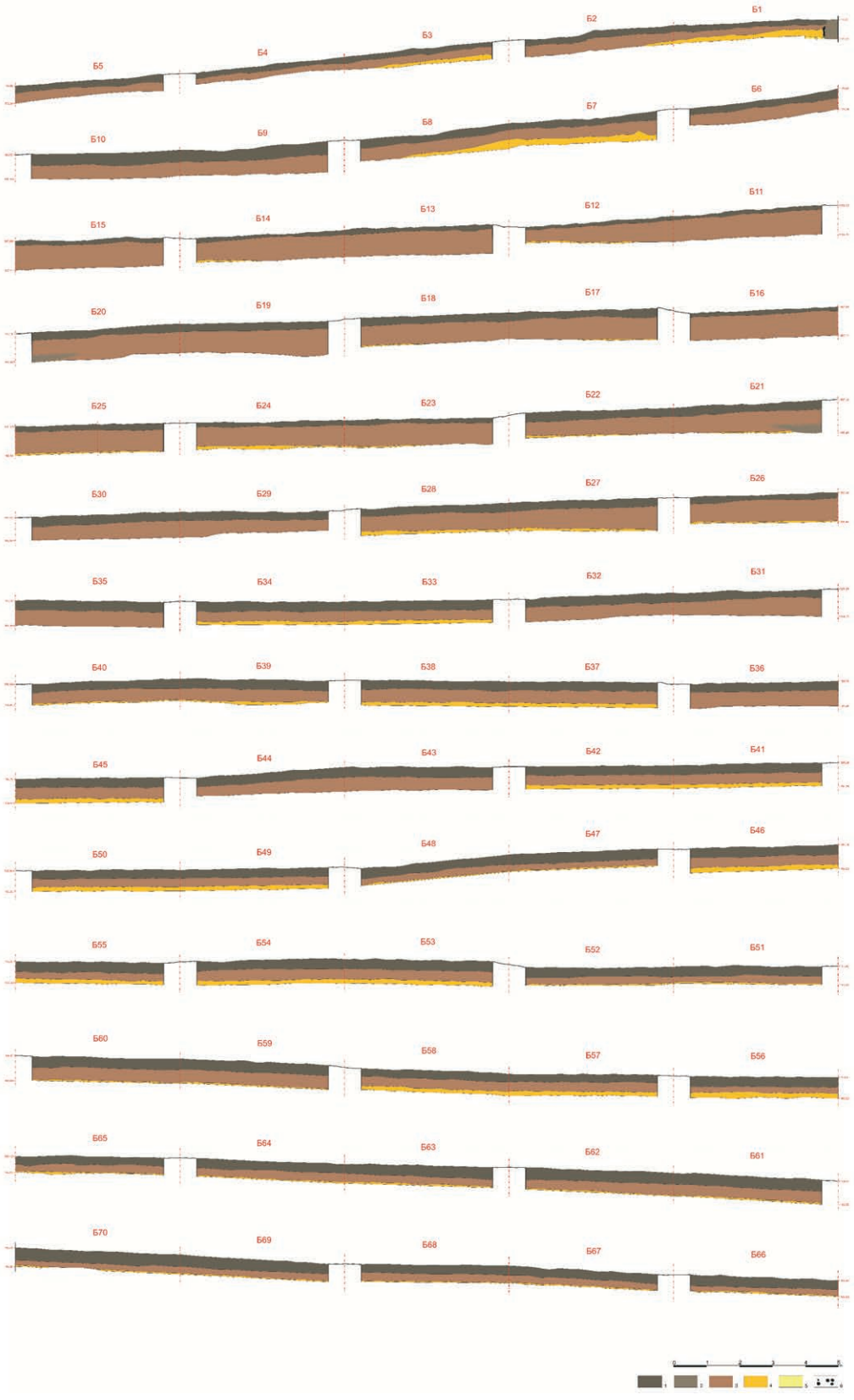
Обектът се намира на 3,5 км източно от с. Овча могила, Свищовско. Около 7 дка от декларираната му площ попадат в сервитутната зона на новопроектиран преносен газопровод до гр. Свищов, което наложи провеждането на пълно спасително археологическо проучване. Проучването започна в края на 2018 г. и беше възобновено и завършено през 2019 г. (обр. 1).

Обр. 1. Обектът в края на проучването

Fig. 2. The site at the end of the excavations

След машинно отстраняване на хумусния слой (в ливадата) и орницата (в обработваемите земеделски земи) беше изградена стандартна

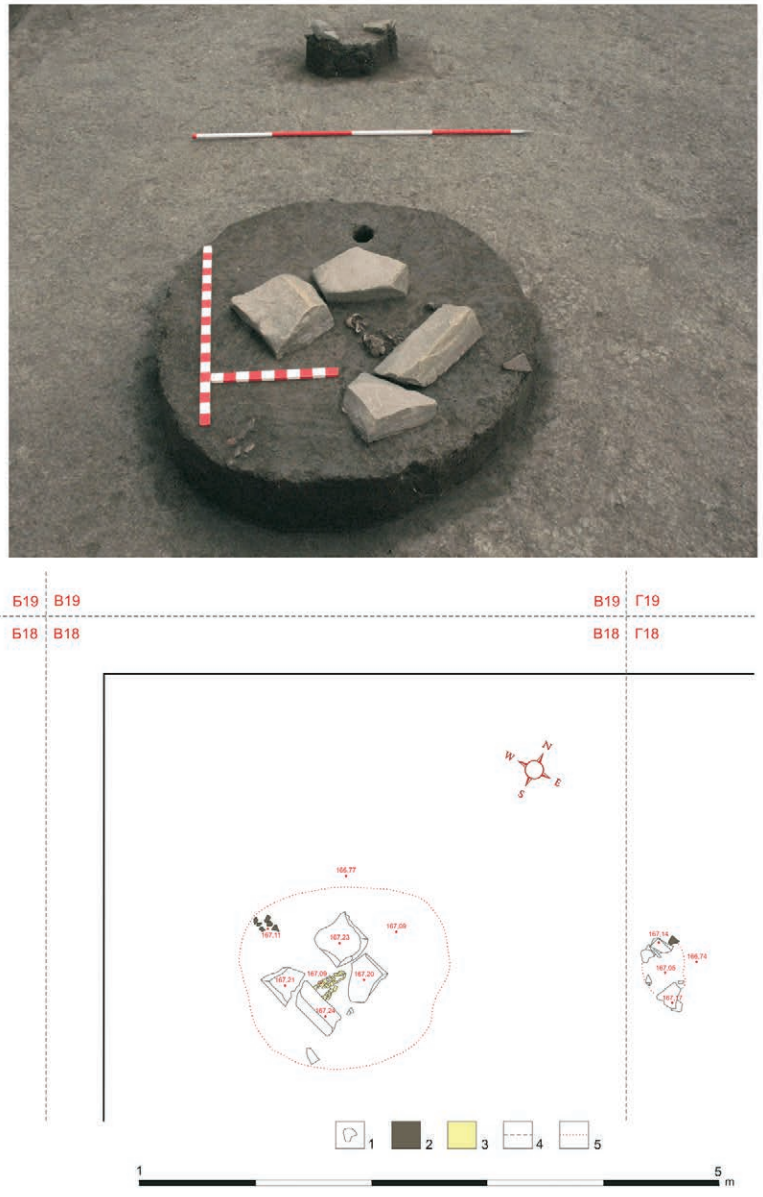

Обр. 2. Стратиграфия (Централен профил – Запад): 1. Чимов пласт; 2. Пласт от кафява пръст с дребни варовикови и скални включения; 3. Тъмнокафява пръст (запълнител на траншея); 4. Льос с варовикови конкреции и дребни скални включения (стерил); 5. Хомогенен льос; 6. Биотурбации

Fig. 2. Stratigraphy (Central cross-section – West): 1. Sward layer; 2. Layer of brown soil with small limestone and rock inclusions; 3. Dark brown soil (trench fill); 4. Loess with limestone concretions and small rock inclusions (sterile terrain); 5. Homogeneous loess; 6. Bioturbations

план-квадратна мрежа (5 × 5 м) и се премина към методично отнемане на механични пластове с дебелина по около 0,20 м. По надлъжната ос на сервитута беше оставено контролно ребро с широчина 1 м за графично документиране профила на регистрираната стратиграфия. За същата цел бяха оформени и напречни ребра с идентична широчина, ситуирани през 9 м едно от друго в посока от юг на север.

На дълбочина от 0,50 до 1,00 м от заварения терен беше достигнат абсолютен стерил във вид на льос, на места покрит с дребен чакъл (обр. 2). В южната част на проучения участък, от редицата квадрати с номера 10 до тези с номера 24, пластът между отнетия хумус (орница) и льоса беше пропит с тиня, тъй като трасето се пресича от дере. В този пласт бяха намерени археологически материали от римската епоха (I – III в.), включващи предимно фрагменти от битова и строителна керамика и няколко находки. В огромната си част намираният подемен материал е бил свлечен от пороища надолу по склона от разположеното на югозапад селищно ядро. За това, че проученият участък попада в непосредствената селищна периферия свидетелстват разчистените и документирани структури, които са всичко на всичко три на брой. Едната от тях е плитка боклучна яма, а втората е сметна купчина, като и двете съдържат ломени камъни, фрагментирана битова и строителна керамика и животински кости. Третата структура е от по-особено естество (обр. 3). Представлява положена върху древния терен и оградена с четири големи камъка глава от овца или коза, встрани от която са депонирани няколко керамични фрагмента. Не е изключено в случая да става дума за някакво специфично ритуално действие.

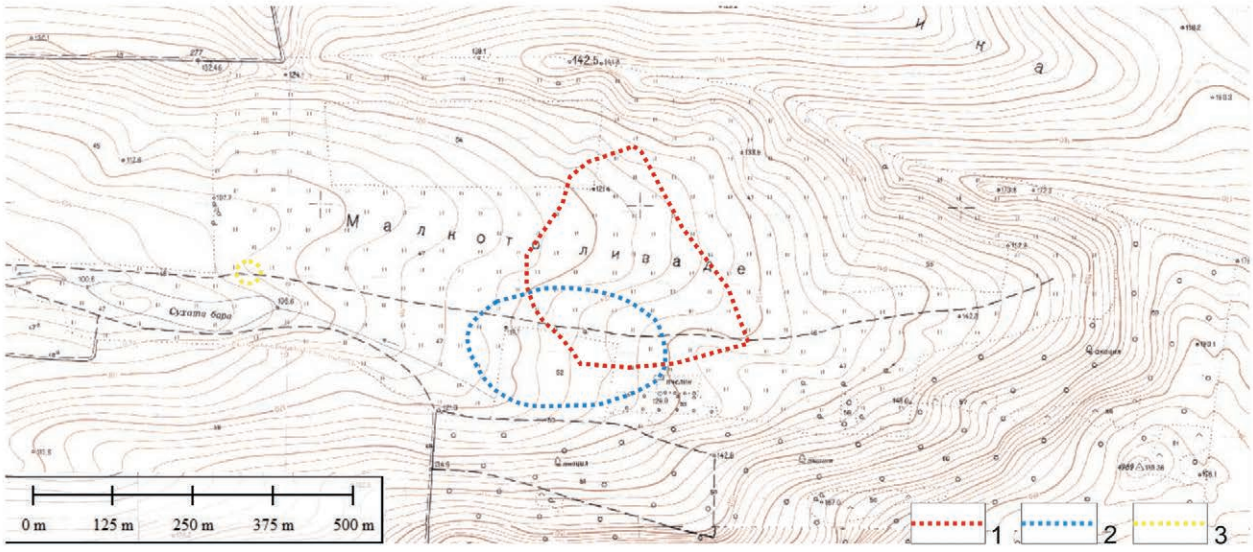
Обр. 3. Структура в кв. В18: 1. Камъни; 2. Битова керамика; 3. Животински кости; 4. Граница на квадрат; 5. Граница на структура

Fig. 3. A structure in grid square B18: 1. Stones; 2. Domestic pottery; 3. Animal bones; 4. Borders of squares; 5. Borders of structure

Събраният керамичен материал включва 610 фрагмента от седем технологични групи, с датировка в хронологическите рамки I – III в.

В края на разкопките беше осъществен един контролен сондаж в необработваем общински терен на около 100 м западно от трасето на газопровода. Целта беше уточняване на териториалния обхват и стратиграфията на същинското селищно ядро, в чиято периферия бяха проведени спасителните археологически разкопки. В сондажа бяха разчистени три структури: една варница от 50-те години на XX в. и две пресичащи се боклучни ями от римската епоха. От ямите и от пространството край тях произхожда многоброен керамичен материал от познатите технологични групи, с датировка основно в III в.

Проведените през 2018 – 2019 г. спасителни разкопки и осъществените по същото време многократни обходи на прилежащия район дават основание за уточняване на въведените в археологи-

Обр. 4. Местоположение и граници на римския викус в м. Малкото ливаде: 1. Според АИС „АКБ"; 2. Според резултатите от проучванията през 2018 – 2019 г.; 3. Следи от селищно обитаване през IV в.

Fig. 4. Situation and borders of the Roman vicus in Malkoto livade locality: 1. According to AIS "AMB"; 2. According to the findings of the excavations in 2018 – 2019; 3. Traces of settlement occupation in the 4th c. AD

ческия регистър данни относно местоположението, границите, площта и хронологическата принадлежност на античното селище в м. Малкото ливаде край с. Овча могила (обр. 4).

Селището, което в типологическо отношение може да бъде отъждествено с римски викус, се развива върху издигната и сравнително равна незаливна тераса, очертана от изток и север от дълбок и широк сух дол, а от юг и югозапад от протичаща до неотдавна, но вече пресъхнала малка бара. Площта на селището възлиза на около 43 дка. Възникването му следва да бъде отнесено най-късно към втората половина на I в., като се свърже с процеса на масово ветеранско заселване във Флавиево време в хинтерланда на Нове и в градската територия на Никополис ад Иструм. Викусът изглежда е преживял особено голям разцвет през първата половина на III в., но през третата четвърт на века животът в него рязко секва, най-вероятно в резултат на някое от многочислените варварски нападения по това време. Следи от селищно обитаване през IV в. бяха регистрирани на съвсем ограничена площ на около 300 м запад – северозападно от територията на прекратилия съществуването си римски викус. По сведение, подобни по характер останки (от единични постройки или малки домакинства) със същата хронология са били забелязвани в близкото минало и на още няколко места в обработваемите земеделски земи в западна посока. По всичко личи, че това е късноримският приемник на ранния викус, който обаче е бил с по-различна организация на пространството.

A ROMAN *VICUS* IN MALKOTO LIVADE LOCALITY NEAR OVCHA MOGILA VILLAGE, SVISHTOV MUNICIPALITY

Sergey Torbatov, Deyan Dragoev

Summary

In 2019, the section of the declared area of the site, which will be affected by the upcoming construction of a gas pipeline, was completely examined. Everywhere in the studied area the absolute sterile was reached. The excavated section was found to be within the immediate periphery of the settlement. Only three structures were found. Two of them are a shallow rubbish pit and a waste pile, containing broken stones, fragmented household and construction pottery and animal bones. The third structure comprises the head of a sheep or goat, which had been laid on the ancient terrain and surrounded by four large stones, aside from which several ceramic fragments were deposited. It is not excluded that these are remains of a specific ritual activity. The archaeological material gathered from the site (mainly fragmented household and construction ceramics and several other objects) had been overwhelmingly swept down the slopes from the settlement core, which is situated to the southwest.

The rescue excavations carried out in 2018 – 2019 and the repeated surveys of the surrounding area give grounds for a revision of the available data regarding the location, boundaries, area and chronological attribution of the ancient settlement in the Malkoto Livade locality near Ovcha mogila village. The settlement which can be typologically identified as a Roman *vicus*, developed on a raised and relatively flat floodplain terrace, surrouded from the east and north by a deep and wide dry valley, and from the south and southwest by a small (already dried up) brook. The area of the settlement is about 4.3 ha. Its emergence should be dated to the second half of the 1st c. AD at the latest, being linked to the process of mass veteran settlement in Flavian times in the hinterland of *Novae* and in the urban territory of *Nicopolis ad Istrum*. The *vicus* seems to have experienced a particularly great flourishing in the first half of the 3rd c. AD, but in the third quarter of the same century the life in it abruptly ceased, most likely as a result of one of the many barbarian attacks at that time. Traces of settlement occupation in the 4th c. AD were recorded on a very limited area, about 300 m west – northwest of the territory of the former Roman *vicus*. Remains similar in nature (from single buildings or small households) with the same chronology have been reported in the recent past in a few more places in the neighbouring arable farmland. This appears to be the late Roman successor to the earlier *vicus*, which seems to have had a rather different organization of the space.

Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg
Deyan Dragoev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, dragoev78@yahoo.com

№ 109. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 6, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОЗЛОВЕЦ, ОБЩ. СВИЩОВ

Петя Андреева, Антон Атанасов

От март до юни 2019 г. беше възобновено спасителното археологическо проучване на обект 6 по трасето на преносен газопровод до град Свищов, което временно беше преустановено в края на ноември 2018 г. с настъпването на зимните метеорологични условия. Работата продължи в секторите, чието проучване беше започнато през миналата година, като целта беше да се изчерпи напълно културният пласт и да се достигне до стерил.

Границите на керамичното струпване от керемиди (тегули и имбрици) от покрив на сграда в кв. A25, A26, A27 и A28 бяха успешно очертани, като в рамките на постройката беше открита бронзова фигурка на Зевс (от типа Зевс с мълния) (обр. 1). Сградата се развива в западна посока, като вероятно близо половината от площта ѝ попада извън сервитута на газопровода (обр. 2). Керамичният и монетният материал, намерен в рамките на сградата, насочва към извода за нейното активно използване в периода II – първата половина на III в. Част от по-късен зид, изграден от ломени камъни на кал върху заравнено ниво непосредствено над струпването от керемиди, свидетелства за по-късно обитаване, вероятно за кратък интервал от време.

В кв. D37 беше изцяло разкрито регистрираното през миналата година керамично струпване, като беше установено, че то е част от външен зид на сграда (обр. 3). Светлият отвор за входа и прагът бяха запазени *in situ*. Беше интересно да се установи, че в рамките на тази сграда, която се развива и в кв. D36, е имало помещение или

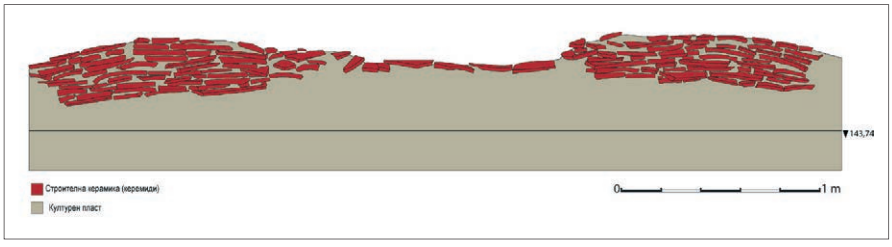

Обр. 1. Бронзова фигурка на Зевс с мълния
Fig. 1. Bronze figurine of Zeus hurling a thunderbolt

Обр. 2. Западен профил на кв. A25, A26, A27, A28

Fig. 2. West cross-section of grid squares A25, A26, A27, A28

Обр. 3. Външен зид на сграда

Fig. 3. Exterior wall of a building

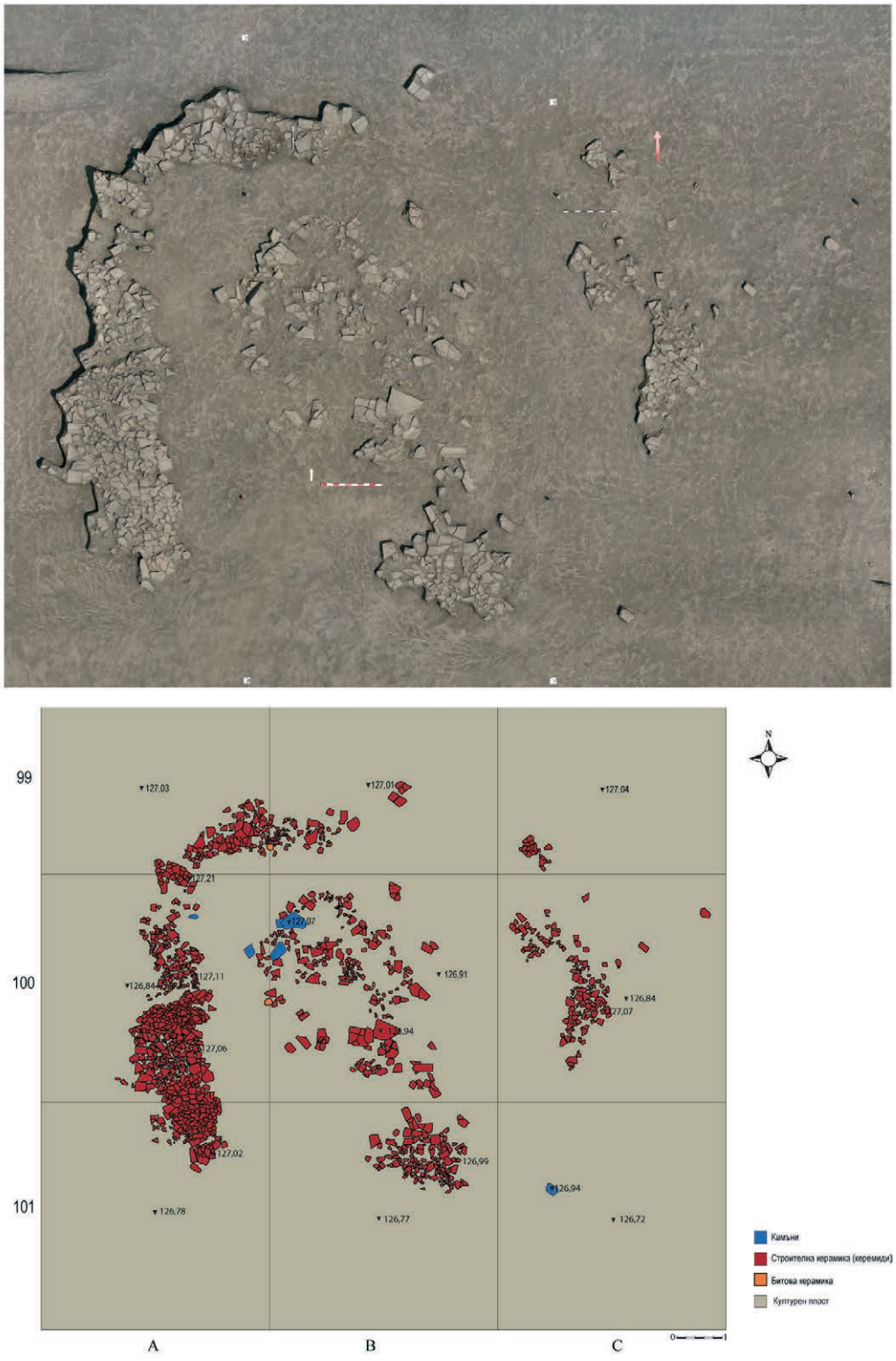
специално място, на което са били извършвани култови действия. За това свидетелства откритата оброчна плочка на Тракийски конник, намерена заедно с керамични лампи и бронзова камбанка.

Проучването на обекта продължи от север на юг, като естествените неравности на терена и спускането му в южна посока даде отражение в регистрирането на различни дълбочини, на които беше достигнат стерилният пласт в отделните сектори. Направеното през миналата година геомагнитно и електросъпротивително картиране даде възможност проучването да бъде концентрирано върху регистрираните аномалии, от които се очакваше да бъде извлечена най-много информация за хронологията и характера на обекта. Благодарение на тези данни бяха разкрити още три керамични струпвания от керемиди, покриващи голяма площ. Това са паднали покриви на отделни постройки, в рамките на които беше открита много битова керамика и амфорна тара, както и няколко монети и дребни находки. Най-ранната монета датира от времето на император Нерон (54 – 68). Тя е открита в рамките на постройка, чийто покрив е документиран в кв. B57, C57, B58, C58, B59 и C59. Непосредствено до същото керамично струпване е намерен и сребърен пръстен с гема с изображение на орел.

Очертаните граници на нападалите керемиди в кв. A99, B99, C99, A100, B100, C100, A101, B101 и C101 показаха, че в рамките на сервитута попада цяла постройка (обр. 4). Сред керамичния материал от сградата се попадна и на фрагмент от тухла с печат. Печатът е добре запазен, ясно се вижда съкращението C ATON MA, като AT и MA са в лигатура – C(ai) Anton(i) ma(gistri). В този случай *magister* би трябвало да означава майстор или ръководител на някакво предприятие. Предполага се, че Гай Антоний е бил притежател на частна тухларница в Димум или Нове, макар че все още не може да се установи къде е била тухларницата. Печатът е открит под рухналия покрив на постройката заедно с монети на император Каракала и император Максимин Трак, както и такива, които са отнесени най-общо към периода II – III в.

Масивните покриви на отделните постройки, предполагат наличие на стени, фундирани върху солидни основи, каквито обаче не бяха регистрирани на терен. Наличието на по-късни градежи предполага тяхното разрушване и/или демонтиране. Участъците с ненарушен отухлен кирпич кореспондират с разположението на нападалите керемиди, което дава основание да се смята, че на места се наблюдава подово ниво.

В площта между регистрираните паднали покриви на сгради бяха проучени отделни по-дълбоки и по-плитки ями, в които бяха намерени в огромно количество фрагменти от битова керамика, както и животински кости. В някои вкопавания бяха открити и цели скелети на животни в анатомичен порядък. Някои от проучените ями бяха свързани една с друга посредством траншеи, в които също се откри археологически материал (фрагменти от строителна и битова керамика, животински кости, парчета отухлени кирпичи). В една от ямите (A29.1) се попадна на интересна ситуация – цяла керамична стомна, депонирана в центъра на дъното на ямата, беше оградена от тегули, под които бяха поставени няколко ломени камъка за укрепване на льоса (обр. 5). Характерът на депонирането дава основание ямата да бъде интерпретирана като култова.

Обр. 4. Останки от покрив на сграда в кв. A99, B99, C99, A100, B100, C100, A101, B101, C101

Fig. 4. Remains of a roof of a building in grid squares A99, B99, C99, A100, B100, C100, A101, B101, C101

Анализът на остеологичния материал показа наличие на домашни животни, като солидно присъстват тези от куче (59,05%), последвано от говедо (19,56%) и кон (12,16%). Свинята е представена сравнително слабо (3,55%). Костите от дребни преживни животни (овца, коза) заемат 5,68%. Няма доказателства за вторична обработка на костите (механична и/или термична). При едно от вкопаванията (кв. C15) са установени два фрагмента от сладководни миди (*Unio pictorum*).

Обр. 5. Стомна депонирана на дъното на яма

Fig. 5. Pitcher deposited on the bottom of a pit

Пълното проучване на обект 6 в рамките на доведе до извода, че е локализирано селище от римската епоха, основано в хинтерланда на римския военен лагер Нове вероятно в края на I – началото на II в. и просъществувало до средата на III в. Този извод намира подкрепа и в нумизматичния комплекс, който е в хронологическите граници втората половина на I в. – първата половина на III в. Най-ранната монета е денар на император Нерон (54 – 68), а най-късната – денар на император Север Александър (222 – 235). Сред силно корозиралите и изтрити монети би могло да се предположи, че има и по-късни, но все пак тяхната датировка е несигурна. Повечето от монетите са от дребен номинал, сечени да обслужват локалния пазар. Това и обяснява преобладаването на монетите на Никополис ад Иструм.

В южната част на обекта бяха направени контролни сондажи, които потвърдиха данните от геомагнитното картиране за липса на сериозни археологически структури. Проучването им не даде задоволителен резултат, който да даде основание да бъдат разширени. Най-южните сондажи се напълниха с подпочвена вода, чието ниво в тази част на терена е много високо.

Проучването на обект 6 по трасето на преносен газопровод до град Свищов приключи с пълното изчерпване на културния пласт на местата, където беше регистриран и достигането до стерилен пласт.

RESCUE EXCAVATIONS AT SITE 6 IN THE TERRITORY OF KOZLOVETS VILLAGE, SVISHTOV MUNICIPALITY

Petya Andreeva, Anton Atanasov

Summary

The rescue excavations at site 6 along the pipeline began in 2018, and were resumed and completed in 2019. The fieldwork continued in the sectors from 2018, aiming to reach the sterile.

The boundaries of the roof tile cluster (*tegulae* and *imbrices*) belonging to the roof of a building in grid squares A25, A26, A27 and A28 were successfully outlined, and a bronze figurine of Zeus hurling a thunderbolt was discovered within the building.

The ceramic tile cluster in grid square D37 registered last year was fully unearthed and it is considered to be part of the exterior wall of a building. It is noteworthy that there was a room or a special place within the building where cult activities were performed. This is evidenced by the votive plate dedicated to the Thracian horseman found together with ceramic lamps and a bronze bell.

Three more roof tile accumulations covering a large area were thoroughly excavated. They belonged to roofs of individual buildings where tableware, amphorae, several coins and small finds were discovered.

The results of the rescue excavations at site 6 give ground to the conclusion that this Roman settlement in the hinterland of the Roman military camp of *Novae* was probably founded in the late 1st – early 2nd c. AD and existed by the mid-3rd c. AD. The numismatic evidence from the site dated between the second half of the 1st c. and the first half of the 3rd c. AD supports such an interpretation.

Petya Andreeva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, petya_letters@abv.bg

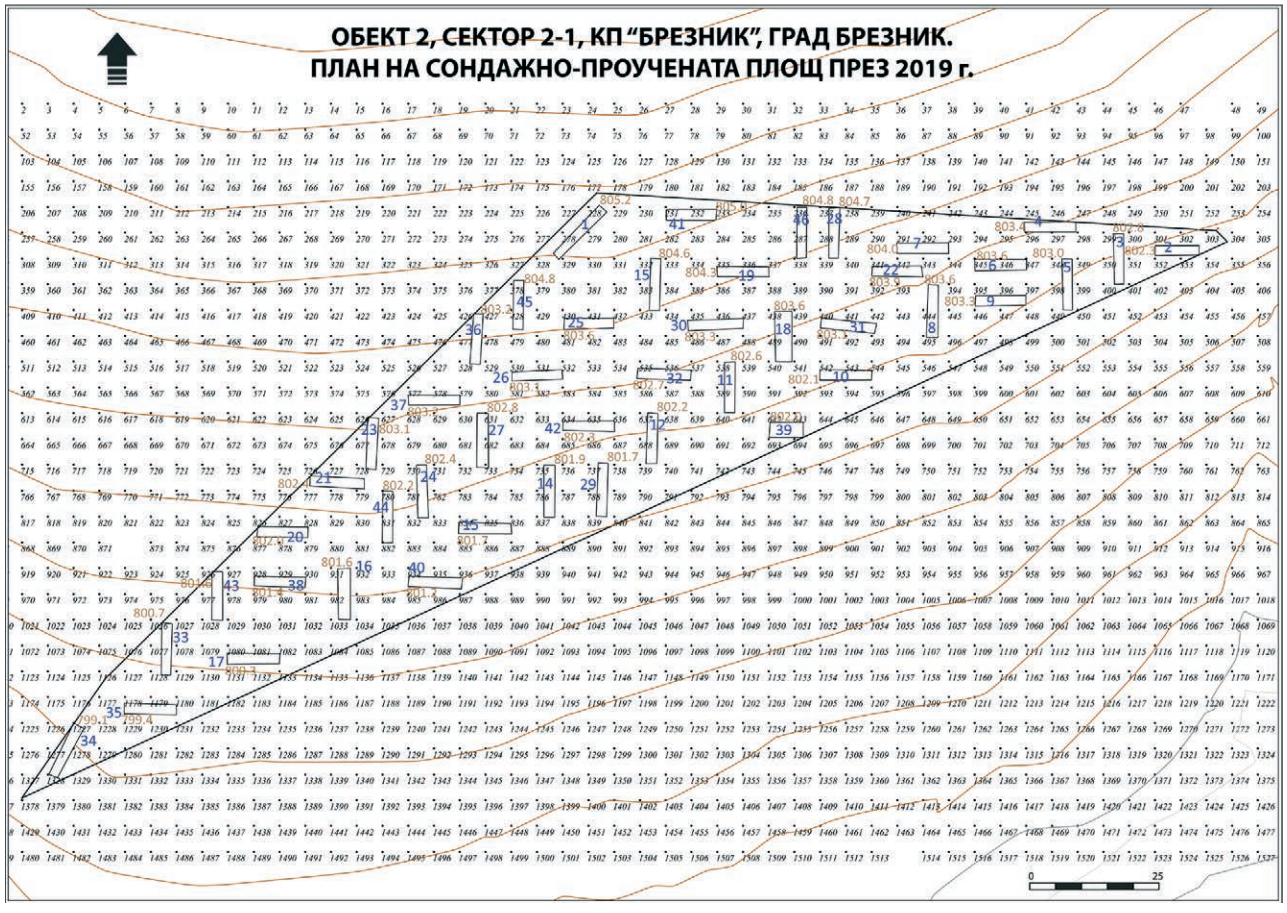
Anton Atanasov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo

№ 110. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ II – IV В. (ОБЕКТ 2), В М. ГОРНА ДАБОВИЦА, БРЕЗНИК

Василка Паунова, Димитрина Павлова

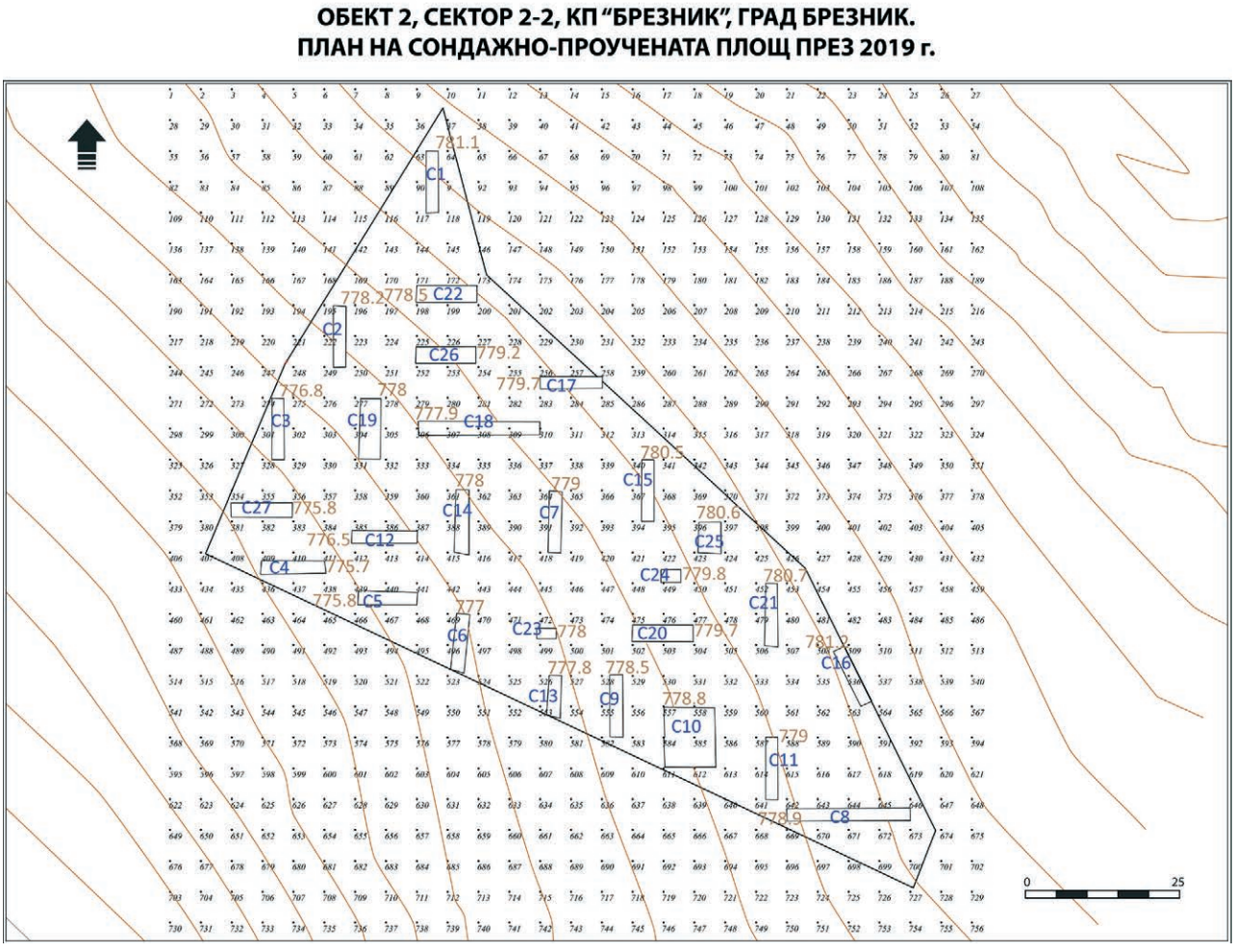
През 2019 г. продължи спасителното археологическо проучване в границите на Обект 2 (селище от II – IV в.), в м. Горна Дабовица при гр. Брезник. То се извърши чрез сондажи в две площи – Сектор 2-1 (8 179 кв. м) и Сектор 2-2 (5 823 кв. м). Първата се намира в северозападната част, на границата на античното селище (обр. 1). Втората е в непосредствена близост до западната граница на Обект 2 (обр. 2). Броят на проучените археологически сондажи е 73. Те са с обща площ 1526 кв. м.

В тях, на дълбочина от 0,30 до 2,20 м, се достигна до стерилен пласт или до материковата скала. При вкопаването в земните пластове не бе регистриран културен пласт, не бяха открити трайни археологически структури, находки или следи от изкуствени вкопавания от по-ранни периоди. Възможно е, ако е имало такива, да са били разположени по-плитко в горните пластове и да са били унищожени при продължителното обработване на терена.

Обр. 1. План на археологическите сондажи в Сектор 2-1, Обект 2, Брезник

Fig. 1. Plan of the archaeological trenches in Sector 2-1, Site 2, Breznik

Обр. 2. План на археологическите сондажи в Сектор 2-2, Обект 2, Брезник

Fig. 2. Plan of the archaeological trenches in Sector 2-2, Site 2, Breznik

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS WITHIN THE BOUNDARIES OF A SETTLEMENT FROM THE 2ND – 4TH C. AD (SITE 2), IN GORNA DABOVITSA LOCALITY, BREZNIK

Vasilka Paunova, Dimitrina Pavlova

Summary

In 2019, the archaeological rescue excavations continued within the boundaries of Site 2 (a settlement dated to the 2nd – 4th c. AD), in Gorna Dabovitsa locality, near the town of Breznik. The fieldwork consisted of excavations in two separate sectors – Sector 2-1 (8 179 m^2) and Sector 2-2 (5 823 m^2). The first sector is located in the northwest part, at the margins of the ancient settlement. The second sector is in close proximity to the western periphery of Site 2. The number of the excavated archaeological trenches was 73. They have a total area of 1526 m^2. No structures or small finds were found within them.

Vasilka Paunova, Regional History Museum – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, vasder@gmail.com
Dimitrina Pavlova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, d_pavlova@abv.bg

№ 111. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В М. ЧИФЛИК, КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „БРЕЗНИК“, БРЕЗНИК, ОБЛ. ПЕРНИК

Филип Михайлов

Обектът се намира южно от гр. Брезник и източно от асфалтовия път Брезник – Слаковци (обр. 1). Той попада в границите на концесия за добив на злато. Концесионната площ заема южните склонове на възвишението Бърдото. Предвидената за проучване площ обхваща 13 403 кв. м в землището на гр. Брезник. Целта на археологическото проучване е чрез сондажни разкопки да бъде установен характерът, хронологията и границите на обекта, както и дебелината на културния пласт.

Развита е план-квадратна мрежа (обр. 2), в централната част на която е направено геофизично проучване. Регистрирани са четири аномалии с предполагаем антропогенен произход (обр. 3).

Разкопките бяха разделени на два етапа. През първия етап е проучена и освободена за реализация на инвестиционното намерение площта северно от линията между колчета 327 – 348. Проучени са 7 210 кв. м със сондажи, покриващи сравнително равномерно цялата площ. Изкопани са 30 траншеи с различни размери, определени от границите на терена; 29 от тях са с ширина 2 м и една – 1 м. Достигнатата дълбочина е различна – от 0,80 до 2,00 м. Повечето сондажи са проучвани до дълбочина от 1,20 м.

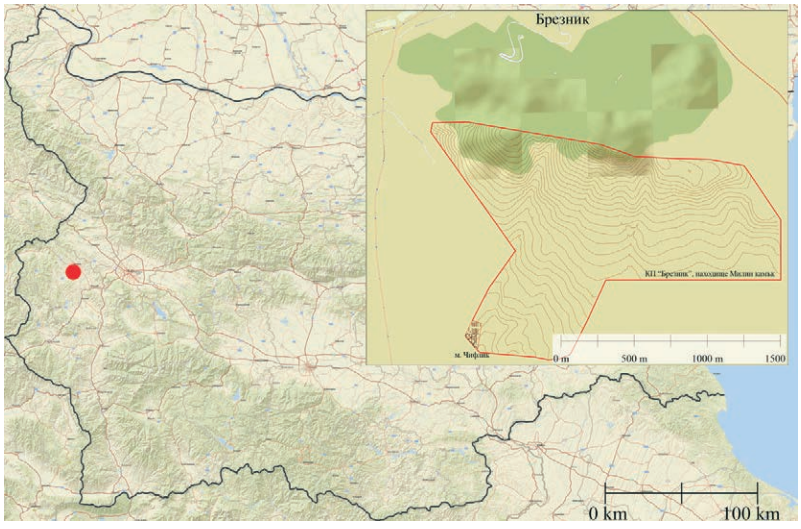
В северния сектор са открити две вкопавания. Първото (сондаж 2) представлява следи от дълбоко риголване. Второто е яма, изкопана в светлокафява до жълтеникава глина, запълнена с черна глинеста пръст. На дъното ѝ са открити само дребен нехарактерен фрагмент от съд, изработен на ръка и едно въгленче.

Стратиграфията в сондажите е еднаква: дебела черна орница – неплодородна глина, която трудно би се вписала в определението „хумус“, с дебелина между 0,60-0,80 м, следвана от пласт, образуван от смесването на тази черна глина с жълтеникавата стерилна глина. Под него пластът е стерилен от светлокафяво-жълтеникава или червеникава глина, която в отделни участъци е в процес на образуване на мергел. Дебелината на този пласт не е установена, макар че в участъците с максимална дълбочина се достига до включения от дребни андезитни камъчета в него – вероятно ерозирала част от коренната скала.

Археологически структури или културен пласт в този сектор няма. Откриват се отделни керамични фрагменти от съдове, изработени предимно на бързо грънчарско колело и рядко на ръка. Фрагментите са с охлузени повърхности и вероятно са транспортирани при интензивната оран в района. Най-голяма част от тях са от керамични съдове от XIX – XX в., други са от произведени през Античността и малка част – през праисторията.

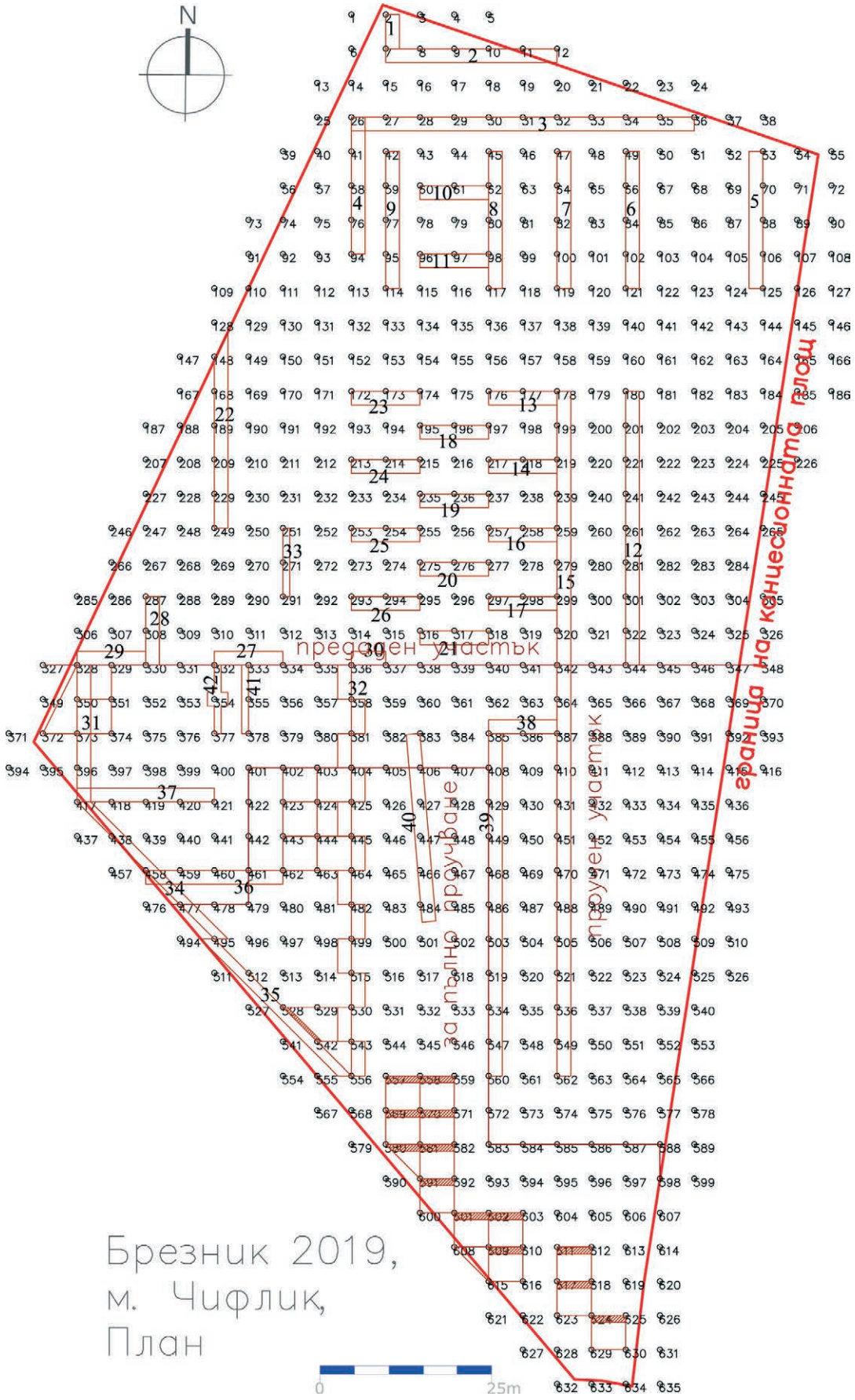
Откриват се и единични метални находки (обр. 5) – железен връх от стрела, цинти, части от гвоздеи и клинове, както и бронзови монети от периода III – V в. (обр. 5:1-3). Находките обаче са без археологически контекст, културен пласт или археологическа структура, с която да бъдат свързани.

В северния сектор попада една от локализираните четири големи магнитни аномалии (обр. 3, сондажи 14 – 26). Тя е породена от пласт песъклива пръст и чакъл и има геоморфоложки, а не антропогенен произход. Вероятно откритите археологически материали произхождат от южния сектор.

Обр. 1. Географска локализация на проучения обект в концесионна площ „Брезник“

Fig. 1. Geographical localization of the surveyed site within the concession area “Breznik”

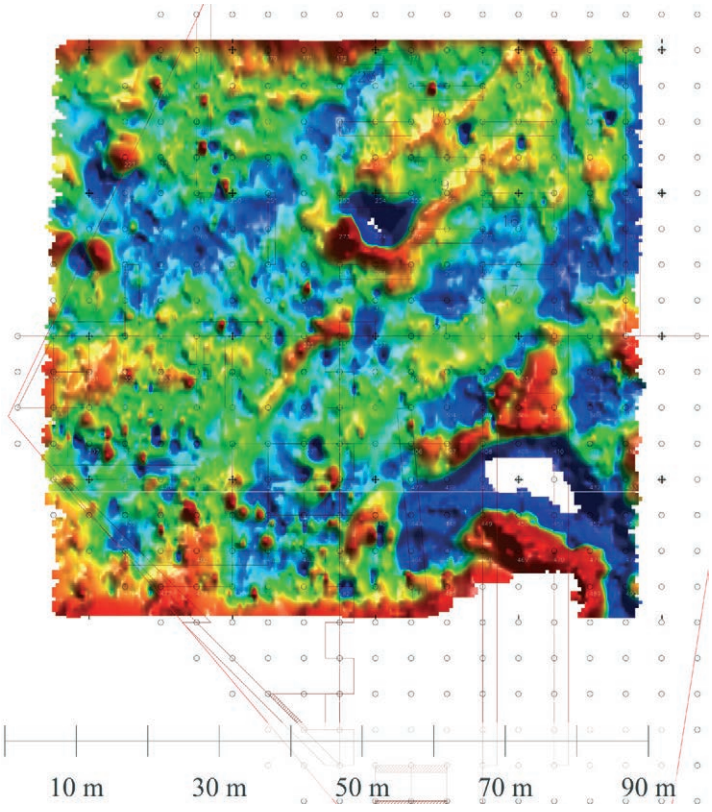
Обр. 2. План на сондажите

Fig. 2. Plan of the trenches

Южният сектор заема площ от 6200 кв. м. Тук са изкопани 11 траншеи с различни размери, определени от границите на площта и естеството на терена. Девет от тях са с ширина 2 м и две – 1 м. Концентрацията на археологически материали наложи проучването тук да бъде организирано в квадратна мрежа, а не с траншеи. Общата проучена площ е 1289,5 кв. м. Достигнатата дълбочина е различна – от 0,40 до 2,00 м. Повечето сондажи са проучвани до дълбочина от 0,80 м, където най-често се появява жълтеникавият стерилен пласт.

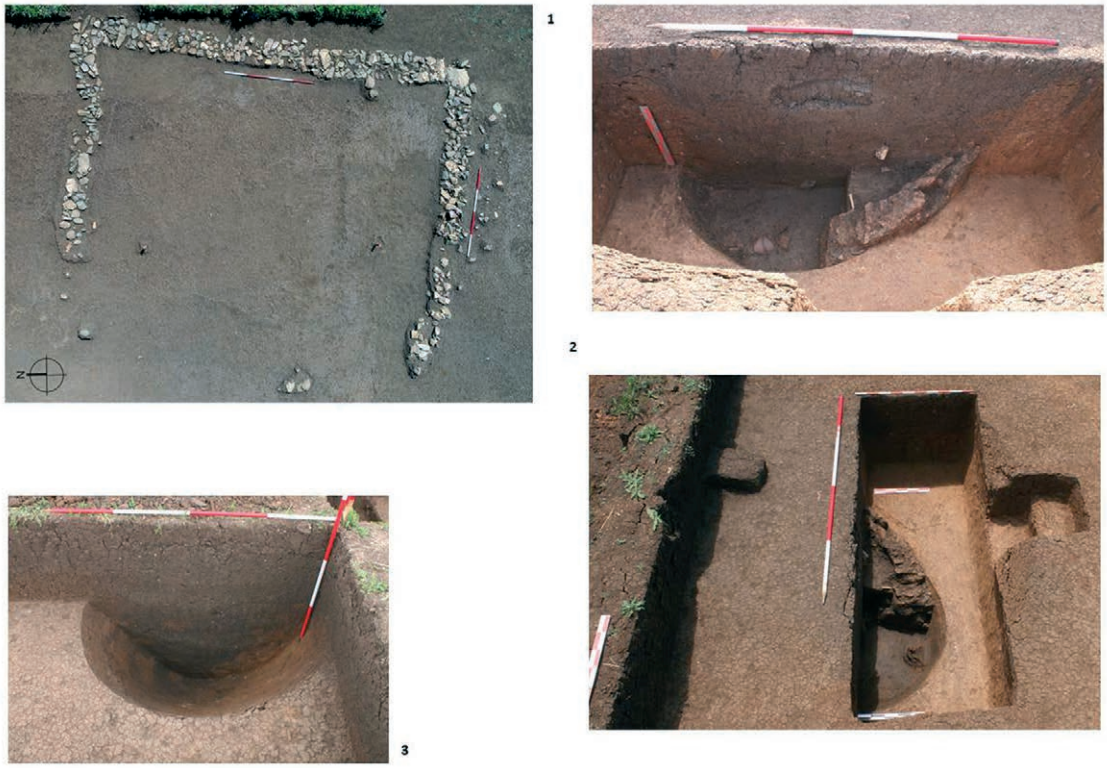
В рамките на този сектор са открити 17 археологически структури, като 14 от тях представляват ями от късната римска и късноантичната епоха (обр. 4:3).

Открити са и основи на постройка с близък до квадрат план, запазени в един ред дребни и средни по големина ломени камъни (обр. 4:1). Ширината на зида и строителната техника показват, че става дума за сграда със стопанско предназначение, издигната в периферията на античното селище, т.е. на обичайното за разполагането на различни производства, занаятчийска и селскостопанска дейност място. Именно с такива дейности следва да се свържат и разкритите вкопавания и ями.

Обр. 3. Карта на геомагнитното проучване с наложени археологически сондажи в участъка

Fig. 3. Map of the geomagnetic survey combined with a plan of archaeological excavations

Обр. 4. Археологически структури

Fig. 4. Archaeological structures

Обр. 5. Метални и каменни находки. 1 – 3. бронзови монети (III – IV в.); 4. оловна тежест за прашка (КЖЕ); 5. каменна тесличка (РБЕ); 6. каменен чук (РБЕ)

Fig. 5. Metal and stone small finds. 1 – 3. bronze coins (3rd – 4th c. AD); 4: lead sling bullet (LIA); stone adze (EBA); stone hammer (EBA)

В края на разкопките кв. 529 бе открита пещ (обр. 4:2), която за съжаление не беше проучена изцяло. По откритите до момента находки можем да предположим, че тя е изградена между късножелязната и римската епохи.

В кв. 602 попаднахме на пласт с археологически материали от I хил. пр. Хр., силно нарушен от две ями от римската епоха. Вероятно пластът произхожда от селище, което се развива в южна посока, извън рамките на предвидената за проучване площ. Източно от този участък, без контекст, сред пласт с отделни фрагменти от римска (III – IV в.) битова и строителна керамика е открита оловна тежест за прашка от КЖЕ (обр. 5:4).

Отново без контекст на повърхността са намерени и каменна брадва-чук (обр. 5:6) и фрагментирана каменна тесла от ранната бронзова епоха (обр. 5:5).

Откритите и недопроучени структури са консервирани и съхранени за бъдещи разкопки.

RESCUE EXCAVATIONS IN CHIFLIK LOCALITY, CONCESSION AREA "BREZNIK", BREZNIK, PERNIK DISTRICT

Philip Mihaylov

Summary

The site is located south of the town of Breznik and east of the road Breznik – Slakovtsi (fig. 1). The area of the site is 13 403 m^2, with irregular polygonal outline (fig. 2). A geophysical survey was conducted in the central part, and four anomalies of suspected anthropogenic origin were recorded (fig. 3). The excavations on these spots found that the anomalies are of natural origin – sands with high magnetite content.

Seventeen archaeological structures have been registered (fig. 4), many of them not still fully studied because of the trench excavations.

Due to the absence of archaeological structures, the northern sector was released for construction activites of the investor.

Numerous traces of human habitation have been discovered in the southern sector, dated to several periods (fig. 5) – EBA, EIA, LIA, Roman period and Late Antiquity. The remains of the Roman (3rd – 4th c. AD) age are predominant.

Philip Mihaylov, Regional History Museum – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, philip.mihaylov@gmail.com

№ 112. КЪСНОАНТИЧНИ СГРАДИ В С. КЛАДНИЦА, ОБЩИНА ПЕРНИК

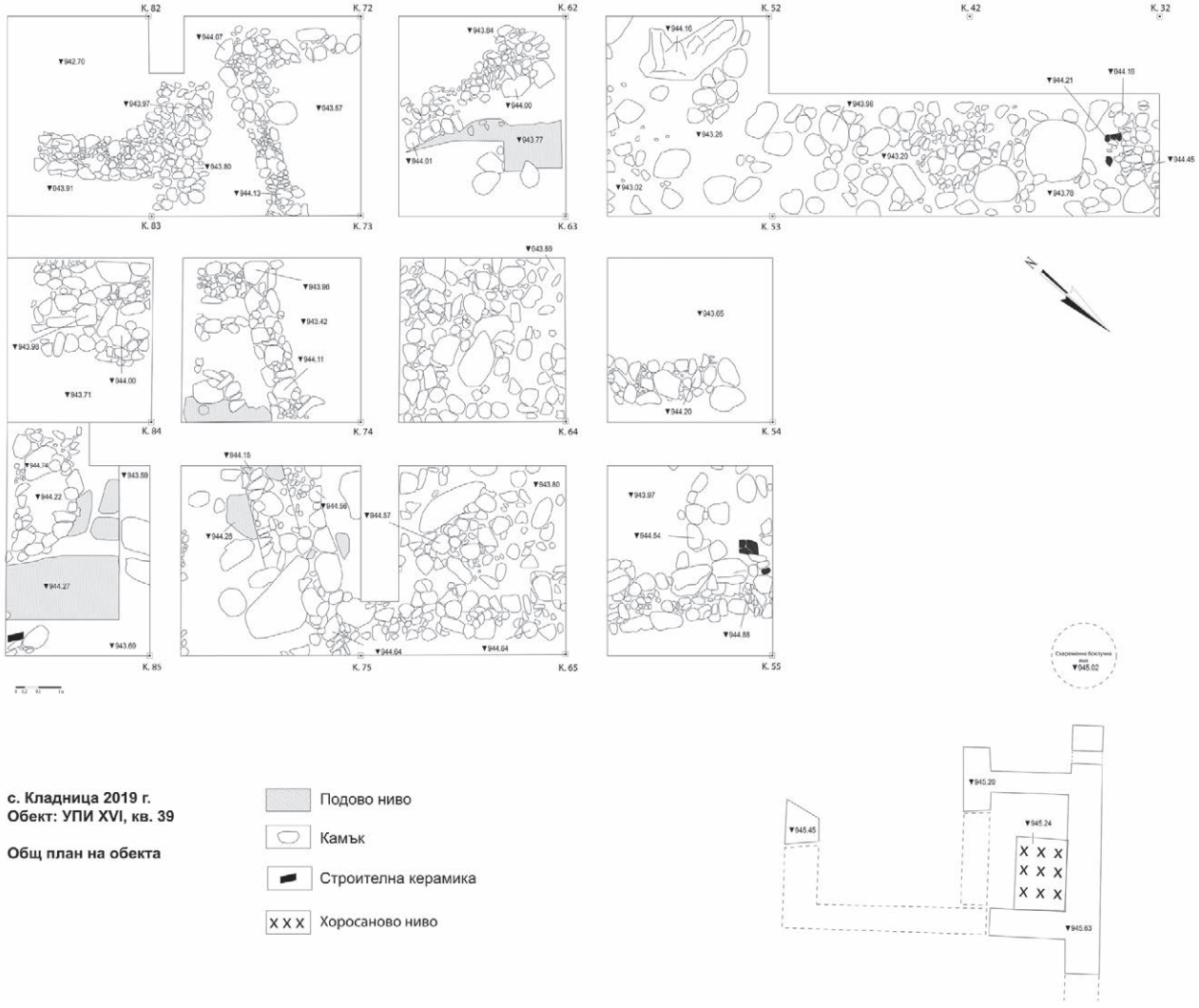
Орлин Рачев

През 2019 г. в границите на УПИ XVI, кв. 39, с. Кладница, община Перник, бяха проведени спасителни археологически разкопки. Теренът се намира в урбанизираната територия на селото. От изток и юг граничи с частни имоти, от север – с река, а от запад е с лице към ул. „Градинарска". По данни на местни жители в миналото това са били обработваеми земеделски земи, а в последствие и източник за добиване на камъни за строителство, както и нерегламентирано депо за строителни отпадъци.

Предвидената в инвестиционното намерение на собственика площ попада изцяло или частично в 14 археологически квадрата с размери 5 × 5 м и е ситуирана основно в югозападната част на парцела. Целта на археологическото проучване бе да бъде установен характерът, хронологията, и дебелината на културния пласт.

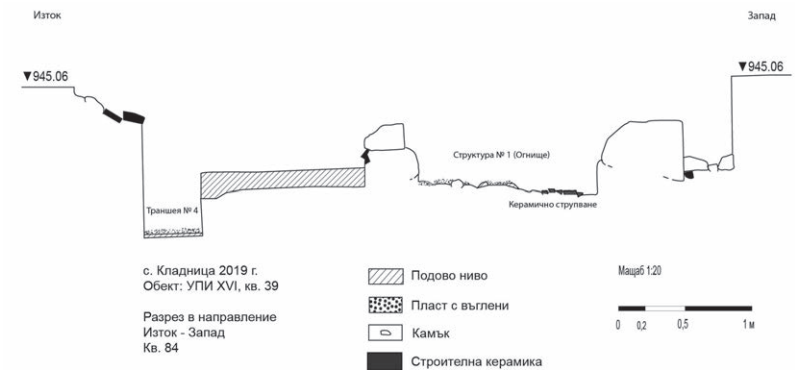
Преди разкопките в парцела бе направено геофизично проучване с георадар. Аномалии бяха регистрирани единствено в площи, непредвидени за строителни дейности.

В 12 квадрата са разкрити каменни струпвания, които се оказаха деструкции от сгради. След тяхното разчистване в 10 квадрата са регистрирани каменни зидове в субструкция в един или два реда от големи или средни речни и ломени камъни със спойка от кал и пълнеж от дребни камъни и натро-

Обр. 1. Общ план на проучената площ

Fig. 1. General plan of the surveyed area

Обр. 2. Разрез в направление изток – запад в кв. 84

Fig. 2. East – west cross-section in grid square Q 84

шена строителна керамика. В други два квадрата се разкри един ред от суперструкцията на зидовете. В проучваната площ са регистрирани четири сгради, запазени частично с по две или три стени под прав ъгъл и няколко единични зида (обр. 1). Номерацията им следва реда на тяхното разкриване. Бяха намерени големи количества строителна керамика (основно керемиди и по-малко тухли) и битова керамика. Достигната максимална дълбочина е от 0,80 м до 1,30 м в зависимост от денивелацията на терена, като навсякъде е достигнат стерилен пласт.

Сграда № 1**.** Проученото помещение попада в четири квадрата – 73; 83; 74 и 84. и се развива на юг извън проучваната площ. Разкрити три конструктивно свързани зида, като източният е регистриран и в двата съседни квадрата (64 и 54) северно от помещението на сграда № 1. Западният и част от северния зид са в субструкция от един ред средно големи ломени камъни със спойка от кал и пълнеж от дребни камъни и фрагментирана строителна керамика (северозападен ъгъл на помещението). Успоредно на западния зид е разкрита и субструкция на преграден зид с дължина 4,60 м, чието предназначение не е ясно. Изграден е от по-дребни камъни в един до два реда със спойка на кал и е долепен на фуга до северния зид , в чийто пълнеж на субструкцията в кв. 73 бе открит и фрагмент от бронзова фибула (вероятно луковична). Подобни са открити и в късноантичното селище на хълма „Кракра“ в Перник и се датират до средата на IV в. или малко след това (Любенова, 1981, 174). В два от квадратите (74 и 84) е разкрито ниво (пласт) от кирпич във вътрешността на сградата. То не покрива изцяло помещението, а дебелината му варира до 0,20 м. Вероятно се касае за деструкции, които са преизползвани за пълнеж и подравняване. Кирпиченият пласт се проследява и на малък участък извън сградата (северно), което показва, че първоначално кирпичът е преизползван за подравняване на терена и едва след това е била построена и сграда № 1. Според открития керамичен материал и стъклени фрагменти върху него може да се приеме, че кирпиченият пласт е бил подово ниво за сграда №1. Тук е открита и медна монета от края на IV в. – началото на V в. В контурите на по-горе описаната сграда №1 е разкрита и структура № 1 – огнище, с полукръгла форма, което се развива на юг и попада в непредвиден за проучване терен (обр. 2). Запазено е в един ред във височина и два реда камъни в широчина (0,70 м) и лежи върху кирпиченото ниво. Външният ред е от по-малки камъни, докато вътрешният е от много големи. Най-общо керамичният материал от помещението и структурата е от втората половина – края на IV в.

Непосредствено под кирпича в кв. 84 бе открита и медна монета от края на IV – началото на V в. На 0,45 м под горното му ниво, в същия квадрат е констатиран овъглен пласт и трамбована глина. Вероятно са останки от подово ниво на сграда от по-ранен период на обитаване, която в голямата си част е извън проучваната площ. Намерените между двете нива фрагменти от битова керамика могат да датират този период най-общо към IV в. В квадрат 74 под нивото на кирпича се разкриха средно големи камъни, нахвърляни като дренаж или подравняване върху стерилен пласт от песъчлива жълтеникава пръст. Липсата на други археологически материали не ни дава възможност за по-прецизна датировка.

Сграда № 2**.** Разкрита е в квадрат 62. В съседния кв. 72 частично е запазен един ред от субструкция на зид от средно големи речни камъни със спойка на кал и пълнеж от дребни камъни и фрагментирана стоителна керамика. Той е с ориентация североизток – югозапад, а запазената широчина е 0,65 – 0,70 м. Не бе открита конструктивна връзка между двата зида. В кв. 62 се локализира и частично запазено в един ред лице от суперструкция на зид и ниво от кирпич, върху и под което бяха разкрити множество фрагменти от битова керамика, два предмета от желязо и медна монета от края на IV – началото на V в. Както и при сграда №1, под кирпичения пласт има тънък овъглен пласт, под който се откриваха единични фрагменти от строителна и битова керамика.

В деструкциите на сградата на по-горни нива бяха открити и две монети – силно износена медна монета от края на V в. и една (анонимен фолис) от X – XI в.

Сграда №3. Попада в квадрат 32, където е разкрит югоизточният ѝ ъгъл. Градежът е в два до три реда средно големи речни и ломени камъни. Спойката е на кал, с пълнеж от дребни камъни и фрагментирана строителна керамика. Широчината на зидовете е 0,75 – 0,80 м. Сградата се развива на север и запад и попада извън предвидената за проучване площ. Според керамичния материал, открит около сградата, тя може да бъде отнесена най-общо към периода IV – до началото на V в.

Обр. 3. Разпределение на различните категории керамика

Fig. 3. Distribution of different categories of pottery

Сграда № 4. Попада в квадрати 72 и 82. Разкрит е североизточният ъгъл на сградата. Тя се развива на югозапад в терен, непредвиден за проучване. Според керамичния материал може да бъде отнесена най-общо към периода след средата на IV – V в. Под нивото на субструкцията, от запад, е разкрито значително количество фрагментирана строителна керамика и по-малко битова такава., пирамидална тежест за стан и стъклено дъно от балсамарий. Отнасят се най-общо към Късната античност.

Зид № 1 е с ориентация север – юг и е регистриран в кв. 53. Запазен е в субструкция от един ред камъни, подредени в редици от три и по-рядко от два. Запазена дължина 4,20 м и широчина 0,97 м. Под нивото му не се откриха археологически материали. Вероятно може да бъде отнесен към по-ранния период на обитаване.

Зид № 2 е с ориентация северозапад – югоизток и е регистриран в кв. 64. Запазен е в субструкция от един ред средно големи и големи речни и ломени камъни със спойка от кал и пълнеж от дребни камъни и фрагментирана строителна керамика. Запазена дължина 2,30 м и широчина 0,96 м. Под нивото на субструкцията се резкриват множество фрагментирана строителна и битова керамика. Няма никаква връзка с останалите разкрити зидове и предназначението и интерпратацията му са затруднени.

Зид № 3 е запазен е в субструкция в един ред с дължина е 12,50 м, широчината 1,10 м. Разполага се напречно в източния край на три квадрата (кв. 54; 64 и 74) и е с ориентация приблизително северозапад – югоизток, сключва прав ъгъл и е конструктивно свързан със северния зид на сграда № 1. Изграден е от големи и средно големи речни и ломени камъни със спойка на кал и пълнеж от дребни камъни и фрагментирана строителна керамика. Неговата дебелината е около 1,10 – 1,20 м, а трасето му продължава на север и юг извън проучваните площи което ни кара да приемем, че вероятно има и друга функция. Под нивото на субструкцията бяха открити множество фрагменти от битова и строителна керамика от IV в., което ни кара да го отнесем към по-късния период на обитаване.

В процеса на работа бяха разчистени засегнати по-рано с багер деструкции от сграда № 5. Тя е извън терена, предвиден за проучване. Участъкът е с приблизителни размери 6 × 8 м. Тук се разкриха фрагменти от мраморни облицовъчни плочи, фрагменти от водопроводни тръби, строителна и малко количество битова керамика. Очертаха се зидове с широчина 0,65 м, изградени от ломен камък, тухли и хоросанова спойка, както и подова замазка от хоросан. Регистрирани са стените на правоъгълно помещение с преграден зид в северната му част. Разкритите останки са от представителната сграда, чийто характер на този етап не може да бъде потвърден, но с оглед на находките и градежа можем да допуснем, че се касае за антична вила.

Керамичният материал ни дава основание за обща датировка на обекта в рамките на IV – началото на V в. Преобладава кухненската керамика, значително по-малко е трапезната, сред която има и фрагменти от импортни съдове. Много по-малко са останките от съдовете за съхранение и амфорите (обр. 3). Най-добре са представени керамичните форми от третата четвърт/втора половина на IV в., като някои от тях продължават развитието си в първа половина на V в. Те намират най-близки паралели с вилата при с. Кралев дол и късноантичното селище на хълма „Кракра“ в Перник (Найденова 1985, 27 – 39; Любенова 1981, 120 – 143).

На база на откритите археологически структури и материали, проучената част на обекта в най-

общи линии може да се отнесе към периода на Късната античност (IV – V в.), като за сграда № 1 датировката може да бъде прецизирана – след втората половина на IV – началото на V в. Регистрирани са два периода на обитаване. Единият, по-добре представен, е след втората половина на IV в. – началото на V в., а вторият, по-ранен период. най-общо може да бъде поставен в рамките на IV в.

Литература

Любенова 1981: В. Любенова. Селището от римската и ранновизантийската епоха. – В Перник т. 1. Поселищен живот на хълма Кракра от V хил. пр. н. е. до VI в. на н. е. София, 1981.

Найденова 1985: В. Найденова. Римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг (Разкопки и проучвания XIV), С. 1985.

LATE ANTIQUE BUILDINGS IN KLADNITSA VILLAGE, PERNIK MUNICIPALITY

Orlin Rachev

Summary

In 2019, rescue archaeological excavations were carried out in plot XVI, 39, in the village of Kladnitsa, Pernik municipality. The aim of the archaeological survey was to determine the character, chronology, and thickness of the cultural stratum. A geophysical survey was conducted before the excavations with a georadar. Anomalies were only recorded in areas not intended for construction activities.

Remains of four buildings were registered, partially preserved, with two or three walls forming corners and several single walls (fig. 1). Traces of fire were also partially unearthed in Building No. 1 (fig. 2).

Outside the area intended for future construction works, remains of Building No. 5 were documented, partially destroyed by recent activities. Fragments of marble cladding slabs, fragments of ceramic water pipes, architectural and a small amount of household ceramics were found in this area. The walls of Building No. 5 are made of stone, bricks and mortar, and a flooring plastered with mortar was also found. These remains likely indicate a representative character of the building. It can be assumed that it was an ancient *villa*, even though at the present stage of research such an interpretation cannot be fully confirmed.

The pottery assemblage from the excavated area gives us a reason for a general dating of the site within the timespan of the 4th to the beginning of the 5th c. AD. Vessel shapes from the third quarter/second half of the 4th c. AD are best represented, as some of them continue to exist also in the first half of the 5th c. (fig. 3).

Orlin Rachev, Regional History Museum – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, orlin_ra@abv.bg

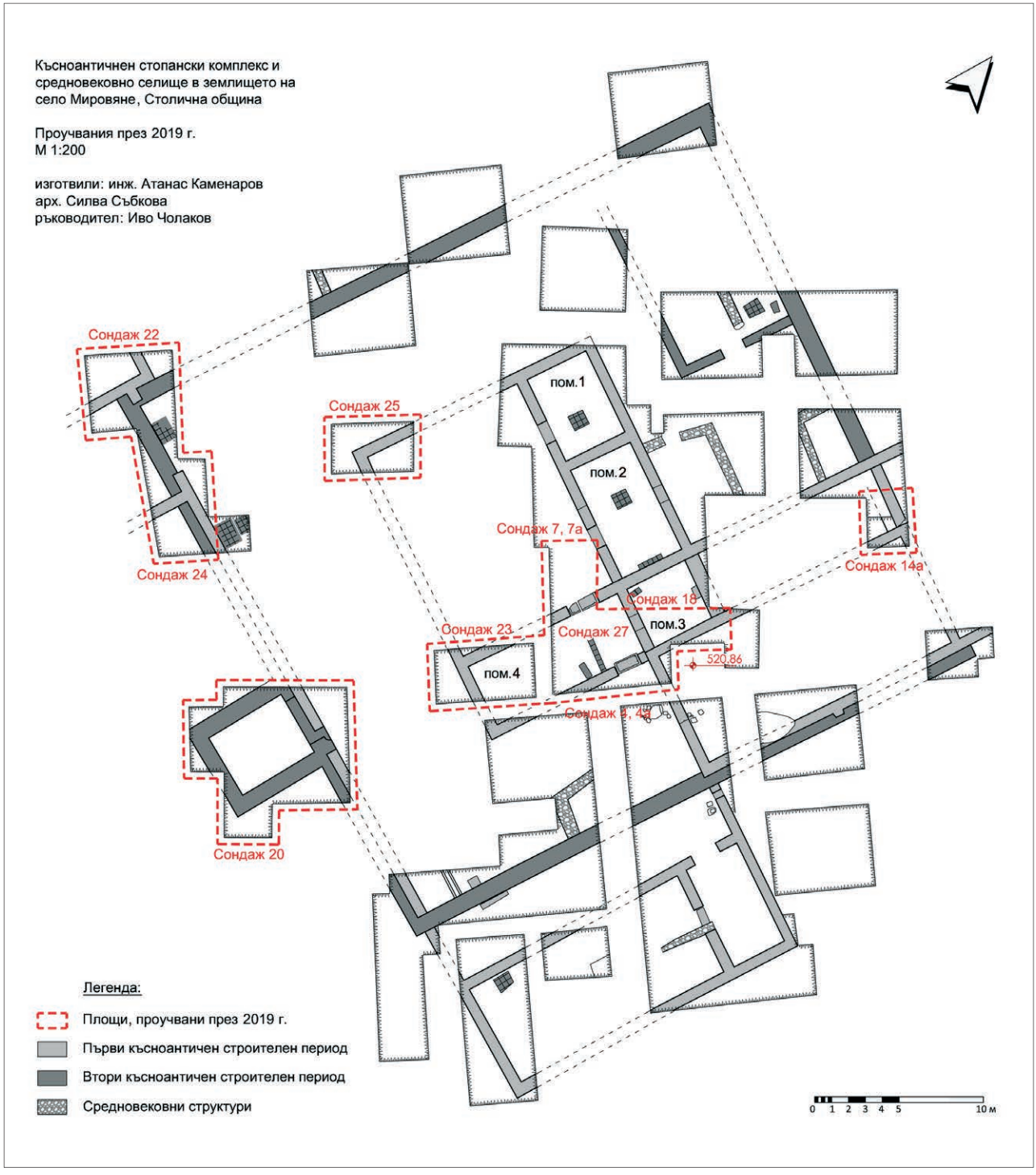

№ 113. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Иво Д. Чолаков, Милена Райчева

Проучването на археологическия обект се провежда за пети сезон. През 2019 г. то бе с продължителност 27 работни дни в рамките на септември и октомври и е финансирано от програма „Култура“ на Столична община и Министерство на културата[1]. Обектът се намира в близост до гр. София, на ок. 2 км северозападно от с. Мировяне. Представлява късноантичен стопански комплекс с обитаване

[1] В проучването взеха участие: А. Алексиев, Г. Узунова, Ц. Гетовска и А. Иванов (СУ „Св. Климент Охридски“); геодезично заснемане – инж. А. Каменаров; фотограметрия и архитектурно заснемане – арх. д-р С. Събкова; нумизматика – д-р В. Пенчев (НИМ); археозоология – Т. Тодоров (докторант НАИМ–БАН); палеоботаника - доц. д-р Ц. Попова (НАИМ–БАН); обработка керамика – В. Генчева (докторант НАИМ–БАН); реставрация – М. Тасева и К. Китанов (НАИМ–БАН).

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

на мястото и през периода на Средновековието. В резултат на петте кампании са разкрити сгради и съоръжения от периодите IV – V в., X – XII в. и XIX – XX в.(Чолаков, Славчев 2015; Чолаков, Райчева 2017; Чолаков, Райчева 2018; Чолаков, Райчева 2019).

Разширена е площта на археологическите проучвания, като са изследвани нови над 100 кв. м (обр. 1). През изминалия сезон усилията ни бяха насочени към проучване на централната и западната част на обекта. През сезон 2018 бе разкрита и отчасти изследвана порта на южната оградна стена от втория период на комплекса. През 2019 г. продължи нейното проучване, като сега изцяло бе уточнен и планът на привратното помещение с квадратна форма, изградено към портата.(обр. 2). Разкрити

Обр. 2. Сондаж 20. План на привратно помещение

Fig. 2. Trench 20. Layout of the gateway precinct

са всички стени на това съоръжение, вероятно с охранителна функция, издаващо се югозападно от масивната оградна стена. Достъпът до комплекса се е осъществявал през проход в помещението, като светлият отвор на разкритата порта е 2,90 м. Южната стена на тази сграда е силно разградена в по-късно време. Във вътрешността на привратното помещение са регистрирани няколко наредени плочести камъка, вероятно част от настилка или пътека. Нивото на горната им повърхност ни дава насоки за евентуалното ниво на липсващите прагове на портата. Продължихме проучванията и разширихме два от сондажите (22 и 24) в западния ъгъл на ограденото пространство от втория период (обр. 1). И тук късната оградна стена е долепена до вече съществуващи зидове, като така дебелината ѝ се увеличава до 1,20 м. При липса на по-ранни постройки стената е изградена солидно и достига до 0,90 м. Тази практика наблюдаваме на много места при ограждането на късния комплекс. Всички стени тук имат солидни градежи в *opus mixtum* със спойка от бял хоросан, а във височина вероятно са изградени от кирпич. Покривните конструкции са от тегули и имбрици. Направените разширения през миналата година показаха, че сградите от първоначалния комплекс се развиват в западна и южна посока. Това потвърждава и резултатите от геофизичното проучване, направено през 2014 г. Продължиха

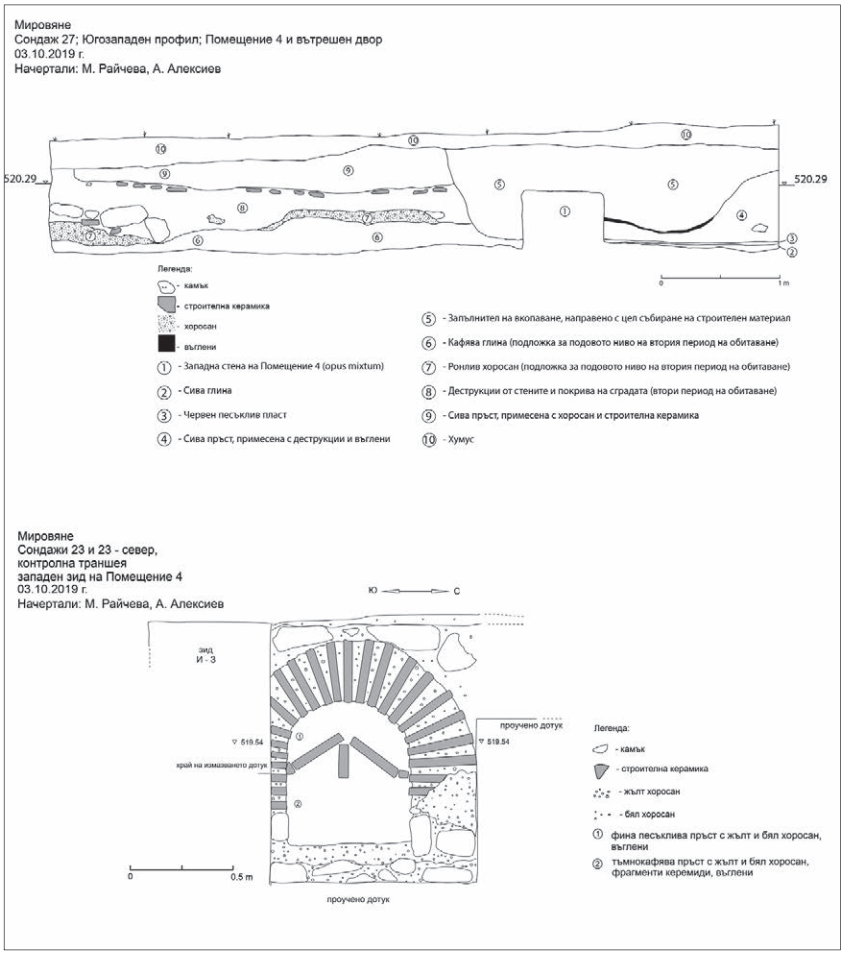
проучванията в сондаж 25, където успяхме да разкрием западния ъгъл на вероятен вътрешен двор от първоначалното изграждане на стопанството (обр. 1). Потвърдиха се наблюденията ни, че във вътрешността на предполагаемия двор има дебел пласт с обгорял кирпич. Вероятно освен следи от стените във височина, това са и останки от леки кирпичени конструкции, издигнати в ограденото пространство.

Продължихме работа в централната част на комплекса, където проучихме още две от верижните помещения (обр. 3). Изцяло разкрихме помещение № 3. То е най-малко по площ и има вход от южната си страна, оформен с тухлен праг. Изградено е през първия период на обитаване и е използвано до окончателното загиване на комплекса. Източната и западната му стена продължават в североизточна посока, като вероятно затварят поредно помещение с издължена правоъгълна форма. Изглежда, че планът на първоначалния комплекс е сложен и в тази си част има няколко свързани и долепени едно до друго помещения, които се развиват на север. Проучихме изцяло и помещение № 4, което също е изградено през първия период на обитаване.През 2017 г. на западната му стена бе разкрит масивен каменен праг за двукрила врата. През миналия сезон е открит и втори каменен праг. Той е на източната стена на сградата и не е в ос с първия. Така помещение № 4 се оказва с три отвора за врати – два с масивни каменни прагове и един с тухлен такъв, водещ към съседното помещение № 3. Подът в тази част на сградата, вероятно тухлен, е нареден върху хоросанова подложка, като в по-късно време е демонтиран. В западния ъгъл на помещение № 4 в стената е изграден отвор със сводеста конструкция (обр. 4). Подът на съоръжението не съвпада с първоначалното подово ниво на помещението и дори по-

Обр. 3. Централна част на комплекса. Аерофотозаснемане (автор арх. С. Събкова)

Fig. 3. Central part of the complex. Aerial photo (by architect S. Sabkova)

Обр. 4. Профили в помещение 4

Fig. 4. Cross-sections in room 4

Обр. 5. Част от материалите, открити през 2019 г. (автор И. Чолаков)

Fig. 5. Some of the artefacts discovered in 2019 (by Ivo Cholakov)

голямата част от светлия отвор е запушен от него. Вероятно този отвор е оформен при първоначалния строеж на сградата, например за хипокауст, но впоследствие е изоставен.

Според направения остеологичен анализ преобладават костите от говедо и овца/коза и в помалка степен свиня, кокошка и кон. Дивите животни са представени от сърна и елен. При немалка част от костите има следи от слабо обгаряне, вероятно вследствие на термична обработка на месото. Археоботаничният анализ затвърди наблюденията ни, че дървесината, открита от комплекса, е преобладаващо дъбова. Част от овъглените зърна са от еднозърнеста пшеница и ечемик. При предишни анализи е установено също наличието на бакла и леща.

Отново е регистрирано голямо количество фрагментирана керамика от двата периода на обитаване на комплекса. Преобладава кухненската, представена основно от различни по форма гърнета, купи и паници. Продължава да се увеличава броят както на откритите цедки, така и на капаците, някои от които цели. Голям е делът на съдовете за съхранение, изработени от груба песъклива глина. По-малко са регистрираните фрагменти от амфорна тара. През миналата година са открити още пет запазени керамични лампи; нови 57 монети, с което общият брой от обекта става 380; железни фибула, косер, ножица, ножчета, пирони, халки и скоби, оловни тежести за рибарска мрежа, керамични тежести за стан, каменни хромели и др. (обр. 5). През сезона е открит един изцяло запазен керамичен съд с цилиндрична форма – предполагаем кошер, по паралел на подобни съдове от антични обекти в Гърция, Израел, Египет и Малта (Hatjina et al. 2017).

Икономиката на проучваното стопанство е свързана със земеделие и животновъдство. По-специално, това е производство на вълна, месо и млечни продукти, а според последните ни резултати,

защо не и пчеларство. Най-вероятно стопанството снабдява с продукция близката пътна станция *Scretisca*, резиденцията в Костинброд и град Сердика.

Няма промяна в досега определената хронология на обекта. Времето на първоначалния строеж на сградите е след 378 г., а след 395 г. при вероятна вражеска атака, комплексът е опожарен. След 408 г. част от сградите на стопанството са оградени с масивна стена. След 457 г. сградите претърпяват поражения и обитаването на комплекса приключва. През XI – XII в. тук са издигнати жилища с паянтов градеж от преизползвани материали.

Литература

Чолаков, Славчев 2015: И. Чолаков, В. Славчев. Археологическо проучване на обект № 2 (км 7+250–7+290) по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия, с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015 517 – 520.

Чолаков, Райчева 2017: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017 437 – 441.

Чолаков, Райчева 2018: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018 380 – 384.

Чолаков, Райчева 2019: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019 382 – 385.

Hatjina et al. 2017:F. Hatjina, G. Mavrofridis, R. Jones. Beekeeping in the Mediterranean from Antiquity to the Present. Nea Moudania.

EXCAVATIONS OF THE "LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX" SITE IN THE TERRITORY OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY

Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva

Summary

In Season 2019, the excavations were focused in the central and western part of the site (fig. 1). The investigation of the massive gateway of the later-phase complex continued. This time, the square layout of the projecting precinct at the gate was established (fig. 2). Two new rooms were fully excavated in the central part of the household. They were built during the first construction stage of the complex and functioned until its end. One of the rooms, No. 4, is of elongated rectangular plan and features three entrances. Two of these have massive stone thresholds, and the third one, leading to the next room No. 3, has a brick-made threshold (fig. 3, 4). In the centre of the complex, the western corner of the probable inner court was investigated.

The studied area was extended to the southwest. This confirmed the data from the preliminary geophysical survey, revealing that the buildings of the earlier complex continue towards the west and the south. The small finds include 57 coins, five ceramic lamps, iron fibula, billhook, scissors, knives, nails, hoops and dowels; lead fishing weights, ceramic loom weights, stone querns and many animal bones. Again, a considerable amount of fragmented pottery was found. The prevailing category is kitchenware – pots, bowls, plates and storage vessels; many lids and strainers were found again too. An intact cylindrical ceramic vessel could be interpreted as a beehive (fig. 5).

The economy of the complex was likely based on meat and dairy supply to *Serdica* and *Scretisca*.

The chronology of the site was confirmed: the initial construction after AD 378 was followed by a fire after AD 395. After AD 408, new buildings and an enclosure wall were erected. All buildings suffered destruction after AD 457, which put an end to the habitation until the 11th-12th c. AD when new dwellings appeared.

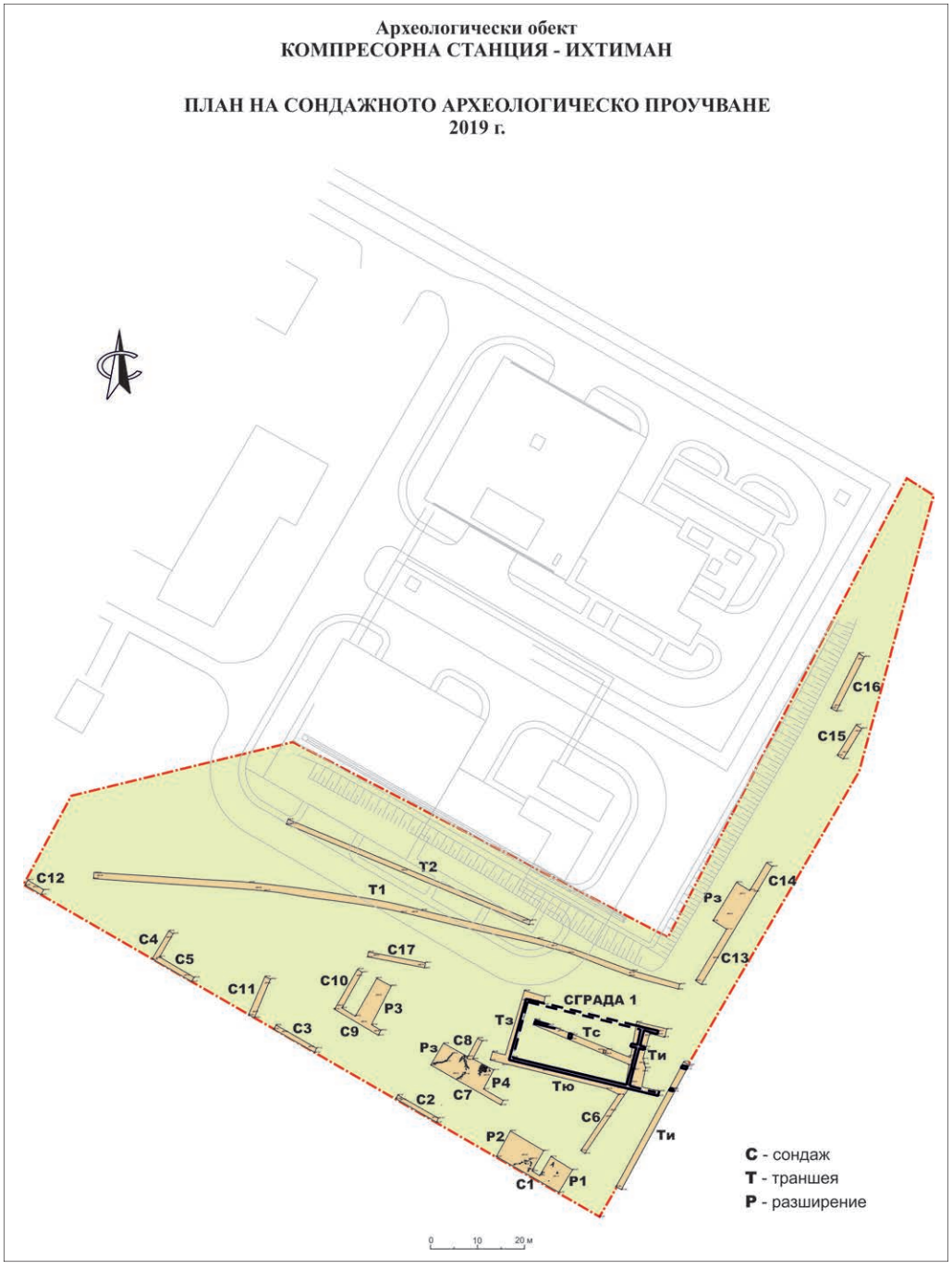
Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com

Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com

№ 114. ПРЕДВАРИТЕЛНО СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 1 – КС ИХТИМАН

Веселин Хаджиангелов, Диана Стоянчова

Обект № 1 попада в землището на с. Стамболово, община Ихтиман, Софийска област, с географски координати N 42.386296, E 23.851927. Разположен е на левия бряг на Кюй дере, на полегат склон със североизточно изложение и надморска височина между 675 – 690 м. Обектът е включен в АИС „Археологическа карта на България“ с регистрационна карта № 65300261.

Обр. 1. Общ план на проучваната площ

Fig. 1. General plan of the studied area

В рамките на предвидените 21 работни дни (от 9.09 до 08.10.2019 г) са проучени над 10% от площта на инвестиционното намерение от страна на инвеститора Булгартрансгаз ЕАД. Предварителното проучване показа, че на терена съществуват археологически структури на площ около 3,5 – 4 дка, ситуирани в източната част на очертаната площ. Структурите представляват широки овали и кръгове, изградени от средно големи камъни, каменни струпвания с различни форми и размери и множество керамичен материал от КЖЕ. В културните пластове се откриват и преотложени единични фрагменти от неолит, халколит и КБЕ.

В североизточната част на заравнената тераса (в южната ½ от площадката) се разкриха архитектурни останки от голяма обществена сграда, изградена от обработени камъни, тухли (едноформатни и бипедални), покривна керамика (*tegulae* и *imbrices*) и спойка на хоросан. Размерите на разкритата част от сградата са 36,6 × 14 м. На места в контролните сондажи се разкриха преградни зидове със спойка на кал, както и равномерно разпръснато ниво на деструкцията от покривна керамика. При контролните сондажи се откри изградена от тухли „стъпка“ за носеща колона, както и оформен с тухли арковиден отвор в близост до подовото ниво при източния зид. Подобни елементи са типични за хипокаустна отоплителна система или въздуховод от хореум.

Обр. 2. Сондажи 7 и 8, структури от късножелязната епоха

Fig. 2. Trenches 7 and 8, Late Iron Age structures

Обр. 3. Вътрешен преградна стена на сграда № 1

Fig. 3. Inner partition wall of building No. 1

По всичко личи, че очертаната инвестиционна площ попада в периферията на култов тракийски обект от КЖЕ. Разкриха се *in situ* структури с полагане около глинобитен преносим олтар/огнище на натрошени урновидни съдове и жертвени дарове (парчета от кости от едър рогат добитък). Най-вероятно обектът от КЖЕ се развива в южна посока към подножието на хълма, на върха на който през Късната античност е изградена крепостта „Калето”.

Сграда №1 и откритите други зидове от източната страна са вкопани в пластовете на обекта от тракийския период. Впечатление прави, че липсва разпръсната битова късноантична керамика, характерна за селищните обекти. Просторната сграда има специална функция и може би е свързана комплексно с близкостоящата крепост, но не е изключено и да бъде някоя от споменаваните в литературата пътни станции в близост до прохода Суки. При проучването се откриха 126 находки, като преобладаващите са монети от III – IV в. на императорите Констанций II, Валенс, Константин I, Клавдий II, Проб, Максимин Дая, Корнелия Салонина и др., по-малко накити (късноантични и

средновековни), разнообразни типове стрели, железни сечива и една зооморфна каменна тракийска пластика.

Паралели на намерените находки откриваме при обекти като крепостта Стенос на прохода Траянова врата, железодобивния и култов обект в м. Базето в чашата на яз. Искър, крепостите в Самоковско и др.

PRELIMINARY RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF SITE NO. 1 – COMPRESSOR STATION IHTIMAN

Veselin Hadzhiangelov, Diana Stoyanchova

Summary

Archaeological Site No. 1 at the gas compressor station near the town of Ihtiman is situated in the territory of Stambolovo village, Ihtiman Municipality. Geographic coordinates are N 42.386296, E 23.851927.

The preliminary archaeological excavations in 2019 indicated that a range of archaeological features are located within an area of about 0.35 to 0.4 ha in the Eastern part of the plot intended for future construction works. The archaeological structures consist of wide ovals and circles formed of medium-sized stones, stone accumulations of various shapes and sizes and abundant pottery assemblage from the Late Iron Age. Occasional fragments of Neolithic, Chalcolithic and Late Bronze Age ceramics were also found.

In the Northeastern part of the flattened terrace architectural remains of a big building (No. 1) were partially unearthed, built of hewn stones, bricks, mortar bonding, *tegulae* and *imbrices*. The building measures 36.6 × 14 m. Within the trial trenches remains of partition walls were found, built with mud bonding, as well as a layer of fragmented roof tiles. A pedestal constructed of bricks, probably used as a base for a column and a brick arch-shaped opening, close to a floor level by the east wall were unearthed. Such elements are typical of a hypocaustic heating system or *horreum* ventilation passages.

It is evident that the investment area is situated in the outskirts of a Thracian cult site from the Late Iron Age, as parts of a clay altar was excavated *in situ*, with fragments of broken vessels and pieces of bones from cattle spread around it.

The excavated building No. 1 and the other walls in the eastern part of the plot are dug into the earlier layers of the Thracian site. The building probably served special functions and could have been related to the nearby fortress, or it may be one of the road stations near the *Succi* Pass.

Veselin Hadzhiangelov, History Museum – Samokov, 4 Prof. Vasil Zahariev Str., Samokov, vhajiangelov@yahoo.com
Diana Stoyanchova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvodobitel Blvd., 1000 Sofia

№ 115. ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В ТЕРИТОРИЯТА НА ФИЛИПОПОЛ

Милена Райчева, Пламена Георгиева

Археологическият обект (км 6+170 – км 7+100) в землищата на гр. Пловдив, с. Брестник и с. Ягодово е регистриран като „Обект 7" по време на теренно издирване във връзка с реконструкцията на железопътен възел Пловдив. Предварителното археологическо проучване се проведе през март и април 2019 г.[1] в рамките на договор между НАИМ – БАН и ДП НКЖИ. Обектът се намира непосредствено източно от андезитното възвишение („могилата") Лаута и на 1 км южно от жп гара Тракия. Общата му площ възлиза на над 275 дка, от които 32 дка попадат в сервитута.

Обектът е пресечен от действащата жп линия София-Бургас и е нарушен на много места от съвременни намеси (бетонни канали, бетонна ограда, траншеи за електрически кабели, трамбована

[1] Екипът на спасителното археологическо проучване включва: научен ръководител – М. Райчева; заместник-ръководител – П. Георгиева; археолози – С. Киров, Цв. Славкова, А. Алексиев, Л. Янков, Д. Димитров; геодезическо заснемане – Д. Огнянов, П. Златанов; реставрация – М.Илиева; нумизматичен анализ – Св. Йорданов; определяне на керамичния материал – Цв. Славкова, Е. Божинова, С. Христева, К. Бъчваров.

баластра, отпадъци от строителна и земеделска дейност). В него попадат също източните андезитни склонове на Лаута. Проучванията се извършват и от двете страни на жп линията. Площта на работа е силно ограничена от западната страна на жп линията и усилията на проучването са съсредоточени предимно източно от нея, където се намират земеделски ниви. Разораните терени там показват висока концентрация на материали върху повърхността.

Предвид голямата площ, обектът е разделен на пет сектора – Сектор I: от км 7+100 до км 6+900; Сектор II: от км 6+900 до км 6+700; Сектор III: от км 6+700 до км 6+500; Сектор IV: от км 6+500 до км 6+300; Сектор V: от км 6+300 до км 6+170.

Из целия обект, в резултат на активната оран, се открива подемен материал без контекст от различни епохи: керамика от късния неолит и ранния халколит, римска бронзова апликация за сандъче, сребърен пръстен от XI в., фрагменти от лули и монети от османския период, куршуми от разположените тук артилерийски казарми от XIX – XX в. В по-голямата част от проучваната площ са регистрирани културни напластявания и структури от ранножелязната и късножелязната епоха, римския период и Късната античност. Дебелината на културните пластове е от 0,50 до 2,00 м.

Останките от ранната и късната желязна епоха са регистрирани под формата на негативни структури – поне 10 на брой, вкопани в стерилен терен. Те са разкрити в план или профил, като най-високата концентрация на вкопаванията е в Сектори I и II, между км 6+500 – 6+900, в подножието и периферията на естественото възвишение Лаута. Южно от този участък вкопавания се срещат спорадично, с намаляваща концентрация. Вкопаванията са с кръгъл или елипсовиден план и достигат дълбочина от 0,40 до 2,00 м, а в запълнителите им са открити животински кости и фрагменти битова керамика, изработена на ръка и колело, с датировка от ранножелязната и/или късножелязната епоха.

Обр. 1. Сграда I (сн. Л. Янков)

Fig. 1. Building I (photo L. Yankov)

Обр. 2. Сграда II (сн. П. Георгиева)

Fig. 2. Building II (photo P. Georgieva)

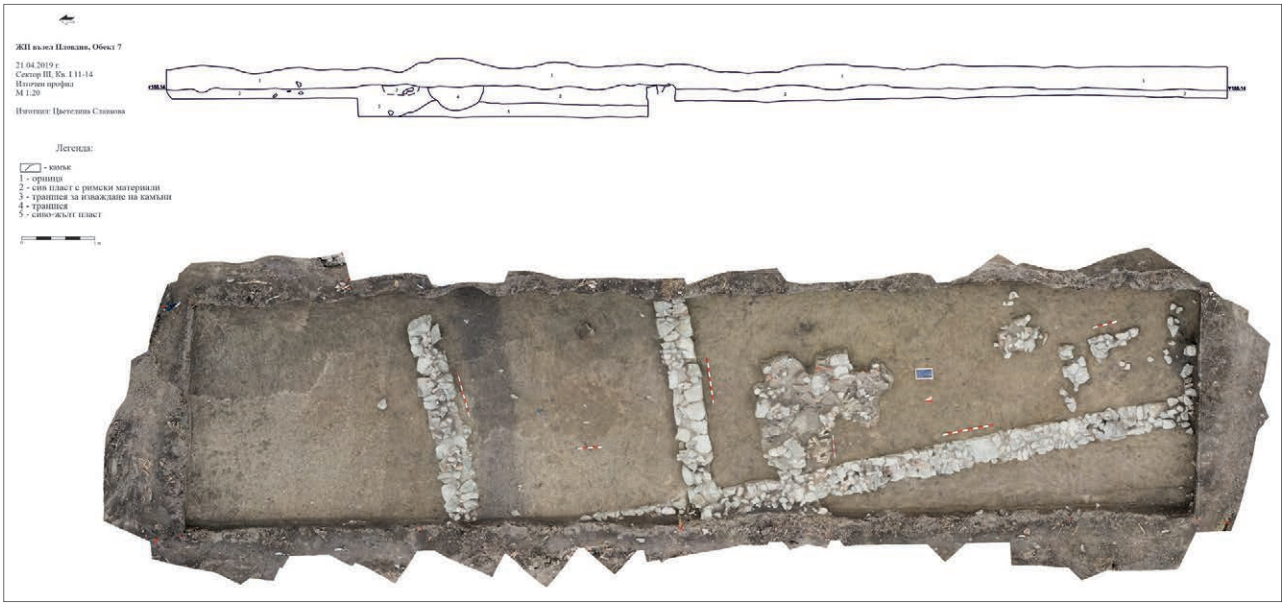
В два участъка са регистрирани солидни структури – сгради – от римската епоха и Късната античност. Единият участък се намира в Сектор I, североизточно от склоновете на Лаута, а другият – в Сектор III, югоизточно от възвишението Лаута. В североизточната зона, почти на съвременната повърхност, са разкрити каменни зидове, принадлежащи на няколко (поне три) различни построй-

ки. Всички те са изградени старателно от ломени и речни камъни. Разкрити са в субструкция и по един до два реда в суперструкция. От първата постройка (Сграда I) е запазен дълъг зид с посока И – З и обща разкрита дължина 4,00 м, а до него – част от настилка от дребни камъни и фрагментирана строителна керамика, както и опалено глинено (подово?) ниво (обр. 1). От втората (Сграда II) е регистриран югоизточен ъгъл с контрафорс и предполагаем вход, с общи размери на структурата 2,50 × 1,70 м (обр. 2). При тази сграда се наблюдава различна ориентация – североизток – югозапад, както и суперпозиция спрямо заварено от нея по-ранно вкопаване от желязната епоха. Открити са и останки от трета постройка (Сграда III), която има прибилизително същата ориентация, като от нея е разкрит само един зид с направление североизток – югозапад и дължина 1,90 м (обр. 3). Около нея са установени още няколко каменни структури: два зидани каменни пилона, вероятно принадлежащи към по-късна сграда (приблизителни размери 0,80 × 0,80 м), както и дъговиден зид с дължина 2,20 м, с неясна функция и датировка. Разкритите зидове продължават в източна посока (извън сервитута), както и на запад, под самата жп линия. От самите сгради и в разораната площ около тях произхожда малко количество силно фрагментирана керамика от II – IV в. – трапезни съдове, питоси, както и част от хромел. Наред с изброените каменни структури са разкрити и няколко негативни такива. Южно от Сграда II е регистрирано вкопаване (зимник?) от късноантичната епоха с диаметър около 3 м, със следи от дървени колове, запълнено с фрагментирана битова и строителна керамика. Находките от сградите са оскъдни, вероятно вследствие на земеделската дейност. В орницата около сградите се открива разнесен материал от римската епоха, в т.ч. бронзов ключ и сребърна монета на Хадриан. Трите разкрити близо една до друга сгради имат

Обр. 3. Сграда III (сн. М. Райчева)

Fig. 3. Building III (photo M. Raycheva)

Обр. 4. Сграда IV – общ изглед и централен профил С – Ю (ортофото Л. Янков; графично заснемане Цв. Славкова)

Fig. 4. Building IV – general view and central cross-section N – S (orthophoto L. Yankov; drawing Ts. Slavkova)

различна ориентация, но сходен подемен материал. Вероятно съществуват заедно, без непременно да са резултат от единно планирано изграждане.

В Сектор III, югоизточно от могилата Лаута, е проучена частично още една антична сграда (Сграда IV) с обща разкрита площ от 80 кв. м (обр. 4). Тя е регистрирана почти на повърхността на съвременния терен, като активната оран е отнела почти изцяло културния пласт на античното обитаване. Открити са зидове от ломен и речен камък със старателен градеж, предимно в субструкция, на места до два реда суперструкция. Сградата представлява триделна постройка с верижен план (крило от голяма сграда?), ориентирана по посоките на света. В нея са документирани следи от настилка (каменно-керамично струпване?) и предполагем вход от север. В изграждането ѝ се наблюдават поне две строителни фази. В рамките на тази сграда са регистрирани траншеи от демонтирани зидове, както и вкопаване с кръгла форма и нясна функция, запълнено с глина. В рамките на сградата са открити две монети, датиращи от последната чевтърт на IV – началото на V в., а в орницата около нея – многобройни монети от началото на IV до средата на V в. Керамичният материал от сградата е оскъден – предимно фрагментирани трапезни съдове (II – IV в.). В повърхностния пласт на околния терен се наблюдава висока концентрация на камъни, които продължават в източна посока извън сервитута.

Регистрираните поне четири сгради между км 6+600 и 7+100 изглежда имат жилищен характер. Те представляват най-западната периферия на културен пласт, вероятно свързан с неукрепено селище (село, вила, светилище?), чиято основна площ се развива на изток, извън границите на сервитута. Това допълва известните до момента оскъдни сведения за тази част от територията на Филипопол, наред с данните за намирани в района епиграфски паметници, най-вече оброчни плочки. Ограничената площ на сервитута (дължина от около километър, ширина около 40 м) и активната оран в проучвания участък не позволяват към момента прецизна идентификация на функциите на този обект. Поради големите разстояния между отделните структури не е възможно и категоричното им обвързване една с друга, въпреки тяхното едновременно съществуване. Между групата от три сгради в северната част на обекта и тази югоизточно от Лаута вероятно не е имало визуална връзка през Античността заради склоновете на възвишението.

В рамките на сервитута от км 6+500 до км 7+100, където теренът е наситен с археологически структури, предстои да бъде проведено пълно археологическо проучване с цел изясняване на техния характер и датировка. Площта от км 6+170 до км 6+500 (Сектори IV и V) е освободена за осъществяване на проекта за изграждане на жп възел Пловдив.

ROMAN AND LATE ANTIQUE EXTRAURBAN SITE IN THE TERRITORY OF *PHILIPPOPOLIS*

Milena Raycheva, Plamena Georgieva

Summary

The site is located in the southeast periphery of modern-day Plovdiv and in the territory of ancient *Philippopolis*, near the Lauta height. The rescue excavations were prompted by the construction of a railroad junction.

Stray finds, dating from the late Neolithic until the 20th c., were found everywhere in the site in the top soil layer.

The investigation revealed several EIA and LIA pits filled with pottery and animal bones concentrated at the foot of the Lauta height. No less than four Roman and late antique buildings were registered and partly studied. Three of them are located northeast of Lauta (figs 1 – 3), and one is to the southeast (fig. 4). They are all situated inside arable fields and are damaged due to agricultural activity. The walls of the three buildings in the north area are carefully made, constructed of broken and river stones. Parts of their floor levels are also revealed. The three buildings are of different orientation but probably functioned simultaneously. The discovered material is scarce, consisting mainly of fragmented tableware dating to the 2nd – 4th c. AD. To the southeast of the height was discovered a larger building, with a row of at least three rooms. The total studied area is 80 m^2. The building has at least two construction phases, with traces of dismantled walls. The coins found in and around it date from the early 4th until the mid-5th c. AD, while the pottery reveals an earlier date – from the 2nd until the 4th c. AD. The discovered structures probably belong to the very periphery of a small settlement in the territory of *Philippopolis* – a village or part of a *villa*. Epigraphic evidence from the area suggests also the existence of a sanctuary nearby. The structures discovered so far suggest a residential character of the buildings.

Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com
Plamena Georgieva, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, pgeorgieva13.15@gmail.com

№ 116. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. ОПЪЛЧЕНЕЦ, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Александър Харизанов, Кристина Косева

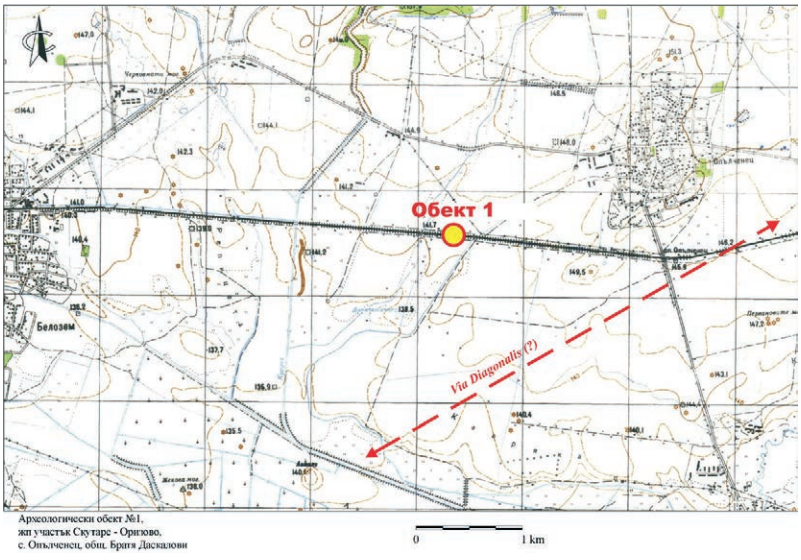
Спасителното археологическо проучване на обект № 1 (км 37+150 – км 37+250), жп участък Скутаре – Оризово, землище на с. Опълченец, общ. Братя Даскалови, бе започнато през ноември 2018 г. във връзка с проект „Рехабилитация на железопътна линия Пловдив – Бургас, Фаза 2“ (Харизанов, Косева 2019). След прекъсване поради неблагоприятни атмосферни условия, разкопките бяха подновени през март 2019 г[1].

Обектът е разположен на около 2 км западно от жп спирка Опълченец, в посока с. Белозем, от двете страни на действащата жп линия (обр. 1). Разкопките бяха осъществени в рамките на тесен участък с дължина 100 м и ширина до 6 м от южната (Южен сектор, квадрати линия А и 1 м от линия В) и 4 м от северната страна (Северен сектор, квадрати линия Е) на последната. Заложената план-квадратна мрежа следваше сервитута на релсовия път и бе с отклонение от север с около 20° в посока СЗ – ЮИ (обр. 2). Надморската височина на терена е между 141,00 и 142,00 м.

Откритите археологически структури и подемен материал бяха разположени в един стратиграфски пласт, ситуиран непосредствено под съвременните напластявания от дребни камъни, чакъл и строителни отпадъци, регистрирани на дълбочина от 0,15-0,20 м до 0,50 м (обр. 3).

От южната страна на жп линията бяха разкрити две по-големи струпвания от подемен материал и три негативни структури. По цялата дължина на този сектор бе проследено трасе на тесен съвременен изкоп за оптичен кабел, което нарушаваше повечето запазени на място археологически останки (обр. 2).

Първата негативна структура (контекст 05) бе разположена в кв. А10 и А11, като се развиваше на юг, извън границите на обекта. Оформена бе като стъпаловидно вкопаване, с понижаване от север на юг, ширина около 1,50 – 1,60 м и запазена дебелина на пласта до 1,10 м. Разкритият участък бе запълнен със светлокафява, глинеста пръст, без материали.

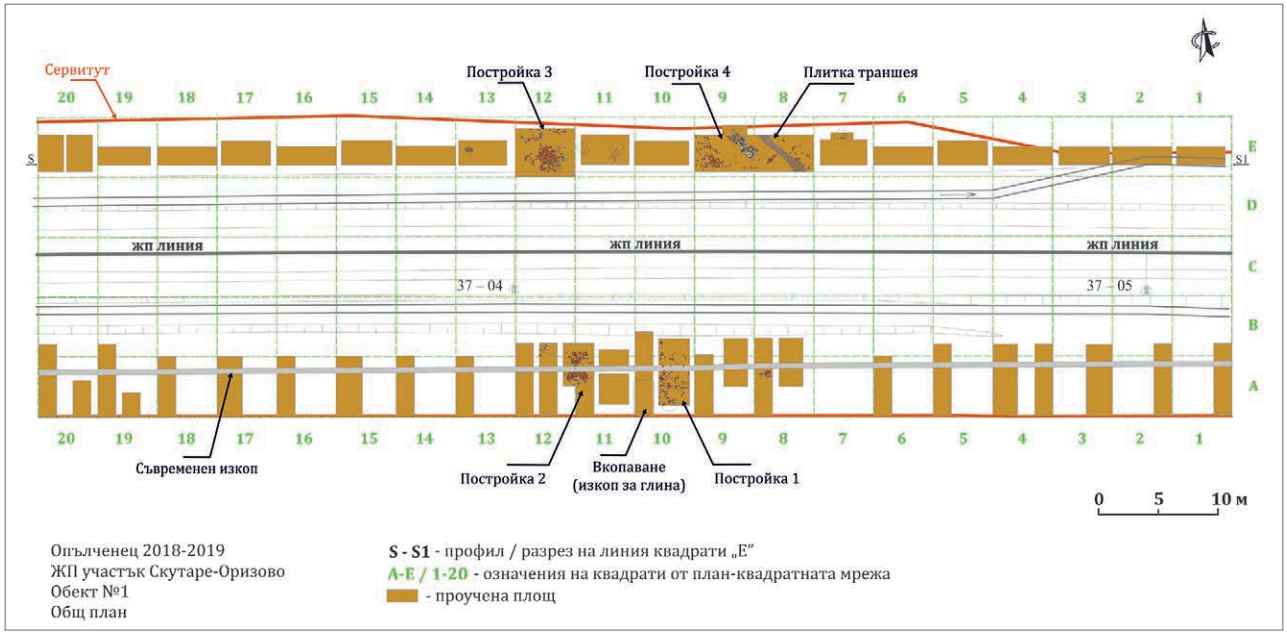

Обр. 1. Карта с разположението на обекта и предполагаемо трасе на Via Diagonalis (изготвил А. Каменаров; добавки А. Харизанов)

Fig. 1. Map with the location of the archaeological site and the supposed route of Via Diagonalis (author A. Kamenarov, additions by A. Harizanov)

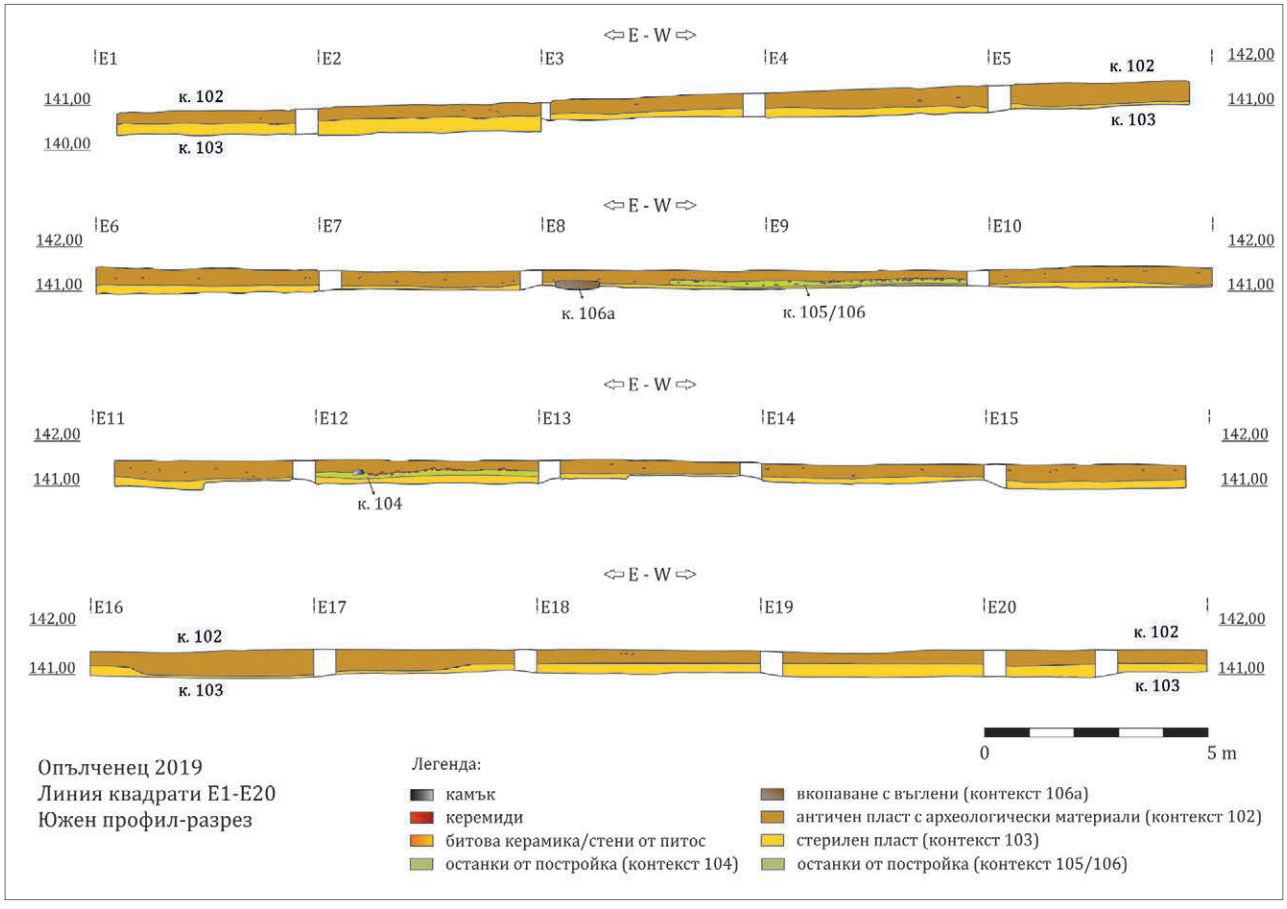
Дълбокото вкопаване бе открито частично застъпено от западния край на концентрация от фрагменти от керемиди, питоси и битова керамика, и малко на брой парчета отухлена глинена обмазка (контекст 7). Петното с материали имаше неправилен ромбовиден план и бе разположено непосредствено под повърхностния стратиграфски пласт. В северния участък то бе нарушено и от преминаващия в посока И – З съвременен изкоп за оптичен кабел. На три места, съответно в северната, североизточна и югозападна част, бяха открити по няколко вертикално разположени фрагменти от керемиди и питоси,

[1] Археологическият екип бе в състав: д-р Александър Харизанов – ръководител; Кристина Косева – заместник-ръководител; Камен Клисуранов, Орлин Рачев (РИМ Перник), Иван Коцов (докторант, НАИМ – БАН) и Радослав Александров (докторант, СУ „Св. Климент Охридски“) – археолози. Карти и геодезични подложки бяха изготвени от инж. Атанас Каменаров, археоботаничен анализ на органични останки бе извършен от Ханна Христова (докторант, НАИМ – БАН). Подкрепа на екипа бе оказана от колегите Нанси Маринова (ИМ Чирпан) и Таньо Димитров.

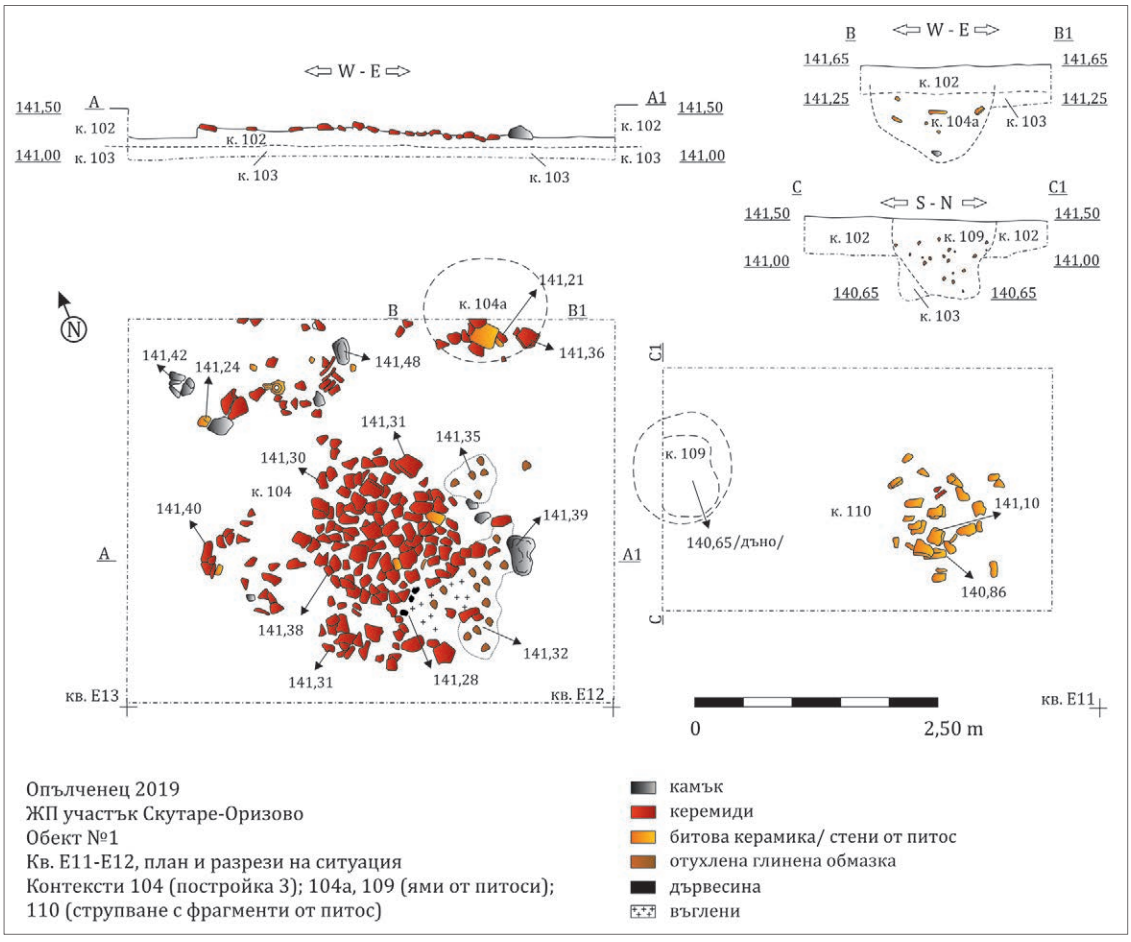
Обр. 2. Общ план на обект № 1 с разкритите археологически останки (изготвили А. Каменаров, Кр. Косева, А. Харизанов)

Fig. 2. General plan of site No. 1 and the discovered archaeological structures (authors A. Kamenarov, Kr. Koseva, A. Harizanov)

Обр. 3. Профил / разрез И – З на северния сектор от археологическия обект (изготвил А. Харизанов)

Fig. 3. E – W cross-section of the northern part of the archaeological site (author A. Harizanov)

Обр. 4. План и разрез на останките от постройка № 3 (изготвили Кр. Косева, Р. Александров)

Fig. 4. Plan and cross-section of the remains of building No. 3 (authors Kr. Koseva, R. Aleksandrov)

може би останки от укрепване на дървени греди. Северната и североизточната бяха на разстояние 2,70 м една от друга, а последната и югозападната – на 1,90 м. Не е изключено тези отстояния всъщност да маркират приблизителните дължина и ширина на намиралата се тук лека постройка (постройка 1).

Под най-южните деструкции от контекст 07 бе разкрита негативна структура (контекст 07а) с леко овален план (приблизителни размери 1,25 И – З на 1,05 м С – Ю), запълнена с фрагменти битова и строителна керамика, и стени от питоси.

На юг от контексти 07 и 05, на границата между квадрати А11, А12, В11 и В12, бе установена другата по-голяма концентрация на подемен материал от тази страна на жп линията, обозначена като контекст 08 (обр. 2). Това струпване бе по-компактно, с овален към четириъгълен план и дълга страна по оста С – Ю. Съставено бе от средни и големи по размер фрагменти от тегули и питоси. Приблизителните му размери бяха около 2,80 на 2,00 м. Почти през средата то бе пресечено от съвременния изкоп за оптичен кабел.

Под северозападния ъгъл на контекст 08 бе установена долната част на яма (контекст 08а) с близки до кръг очертания и диаметър ок. 0,70 м. Тя бе запълнена с няколко фрагмента от керемиди и питоси, и примесена с въглени кафява, по-рохка пръст.

В останалата част от южния сектор на обекта бяха открити разпръснати подемни материали, част от които разнесени по време на съвременното ползване на терена.

При разкопките от северната страна на релсовия път бяха установени още две по-големи концентрации на подемен материал и синхронен на тях стратиграфски пласт, наситен с фрагменти строителна и малко битова керамика (обр. 3). В близост до двете струпвания бяха разкрити още останки от огнище (или битова пещ) и четири негативни структури.

Първата концентрация (контекст 104) бе разположена в кв. Е12 (обр. 2). Петното с материали бе с неправилен овален план и размери около 3,50 м С – Ю и 4,00 м И – З. Съставено бе от фрагменти от тегули, питоси и керамични съдове, малко на брой късове отухлена глинена обмазка, единични

парченца овъглено дърво и въглени. Открити бяха няколко малки и един голям речен камък, може би използван за основа на носеща греда (обр. 4).

На около 1 м на североизток и изток от струпването бяха установени две негативни структури (съответно контексти 104а и 109), в чийто запълнител бяха открити неголямо количество фрагменти битова и строителна керамика, дребни парчета отухлена глинена обмазка и въглени. На около 1,50 м източно от контекст 109 беше зачистена малка концентрация на големи фрагменти от питос (обр. 4).

В кв. Е13, на около 4 м западно от контекст 104, бе открита подложка на огнище или битова пещ, оформено от дребни камъчета, над които лежаха единични фрагменти строителна керамика.

В източната част на същия северен сектор, в кв. Е8 и Е9 (обр. 2), бе установена последната по-голяма концентрация на подемен материал (контексти 105, 106). На границата между двата квадрата бе разкрит най-долният ред от субструкцията на зид от споени с глина камъни, ориентиран в посока С/СЗ – Ю/ЮИ. Запазената му дължина бе 3,00 м, а ширината – между 0,80 и 0,90 м. Между камъните от градежа и непосредствено до тях бяха открити два почти изцяло запазени и два фрагмента от двусъставни ръчни мелници, както и дъно на голямо гърне. В същия участък бе установена и наличие на значително количество органични останки. Зоната около зида бе покрита с фрагменти битова керамика, керемиди и стени от питоси, като по-значителна концентрация бе установена на запад от него, в която посока изглежда се е развивала свързаната с него постройка (постройка 4).

Под малкото на брой фрагменти строителна и битова керамика на изток от зида бе регистрирано успоредно на последния плитко вкопаване (контекст 106а), запълнено с тъмна пръст, голямо количество въглени и неголям брой фрагменти битова керамика (обр. 2). Проследената му дължина бе 4,50 м, а ширината варираще между 0,45 и 0,90 м. Слабият наклон на полукръглото в сечение дъно бе от юг на север, обратен на съвременната денивелация на терена.

В северната част на съседния от изток кв. Е7 бе установена и една яма (контекст 107), запълнена с тъмна пръст, фрагменти битова и строителна керамика.

Изглежда най-вероятно четирите разкрити струпвания на подемен материал да са останки от постройки, първите три с лека конструкция (контексти 07, 08 и 104, съответно постройки 1, 2 и 3). Към това заключение навеждат и откритите при проучването им железни пирони, клинове и планки. Не е изключено постройка 1 да е имала не керемиден, а сламен покрив. При другите три (2, 3 и 4) по-вероятно изглежда покривите да са били с керемиди.

Установените в близост до постройки 1, 2 и 3 негативни структури с леко овален план вероятно са легла на питоси, запълнени след изваждането на последните с деструкции. По-голямата яма в кв. Е7, в близост до постройка 4, е служила по-скоро за депониране на отпадъци, а обозначеното като контекст 05 вкопаване може да е част от депо за добив на глина, използвана за градежа на стените на околните постройки.

С оглед на запълването и наклона на успоредното на каменния зид плитко вкопаване, е възможно то да е остатък от изкоп на дървена ограда, ограждаща дворно или друго пространство. По-малко вероятно изглежда това да е било отводнително съоръжение към постройка 4.

От двете страни на жп линията бяха открити четири добре запазени сребърни монети, по една на Септимий Север, Гета, Каракала и Максимин Тракс (може би от разпръснатата находка), единични фрагменти от Чандарлийски трапезни съдове и местна битова керамика. Според откритите материали, функционирането на обекта би могло да се постави от края на II или началото на III до средата на III в. Що се отнася до характера на разкритите останки, на този етап изглежда най-вероятно те да са били част от сезонно обитавано селище, може би свързано с преминаващия на малко повече от 1 км южно *Via Diagonalis* (обр. 1; за пътя вж. Торбатов 2004, 87 – 88). Към временно обитаване, може би за задоволяване нуждите на преминаващи пътници, насочват откритите при проучването немалък брой фрагментирани хромели, питоси и органични останки от бобови и житни култури, като част от последните биха могли да са използвани и за фураж.

Литература

Торбатов 2004: С. Торбатов. Пътна мрежа в Тракия и Мизия. - В: Иванов, Р. (съст.), Археология на българските земи, том 1, Иврай – София, 2004, 76 – 95.

Харизанов, Косева 2019: А. Харизанов, К. Косева. Спасително археологическо проучване на обект от римската епоха при с. Опълченец, общ. Братя Даскалови. Археологически открития и разкопки през 2018 г., София, 2019, 388 – 389.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN SETTLEMENT NEAR OPALCHENETS VILLAGE, BRATYA DASKALOVI MUNICIPALITY

Alexander Harizanov, Kristina Koseva

Summary

The rescue archaeological research was initiated in connection to the renovation of the Plovdiv – Burgas railway line. Site No. 1 was located some 2 km to the west of the Opalchenets railway stop, on both sides of the functioning railway line (figs 1 – 3).

Remains of two buildings (Nos 1 and 2) or sheds were uncovered in the southern part of the site (fig. 2). Each had a *dolium* pit located within or next to it. A larger pit, supposedly used for clay extraction, was found between the two buildings (fig. 2).

Two more buildings were discovered to the North of the railway line (Nos 3 and 4). The first one (No. 3) had debris from a fallen tile roof found *in situ* along with two *dolia* pits, situated to the east and north-east of the latter (fig. 4). A poorly preserved domestic oven was found some 4 m to the west.

Building No. 4 was found to the east of No. 3 (fig. 2). A single course of a stones from the substructure of a wall was discovered there. Debris from the building was discovered to the west of the stone wall, while parallel to it, on its eastern side, there was a shallow trench, filled with dark soil and lots of charcoal. The last structure was probably remains of a wooden fence or less likely from related to the wall draining facility.

Four silver coins, minted between the reigns of Septimius Severus and Maximinus Thrax (probably part of a dispersed hoard), were found during the excavations along with locally made ceramic vessels and several fragments of Çandarli ware. The habitation period of the site could be set from the end of the 2nd or the beginning of the 3rd until the mid- 3rd c. AD. The discovered dwellings were most likely part of a seasonal settlement, probably established here in relation to the trespassing less than 2 km to the south route of Via Diagonalis (see fig. 1).

Alexander Harizanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, a_harizanov@abv.bg
Kristina Koseva, kristina_koseva@yahoo.com

№ 117. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИТЕ ТЕРМИ В С. СТАРОЗАГОРСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Мария Камишева

Античните терми в Старозагорските минерални бани са проучени през 1955 и 1964 г. от Димитър Николов (Николов 1968, 43 – 47). Тогава е разкрита банска постройка от около 2 500 м^2, състояща се от 12 помещения. През този период проучванията не са извършени върху цялата територия и проучвателят предполага, че южно от сградата е разположен нимфеум. През 1980 г. на разкритите зидове е извършена консервация и реставрация.

Задачата през 2019 г. бе чрез сондажи да се изследва пространството южно от термите, за да се установи наличие на други археологически структури.

Археологическите проучвания се провеждат във връзка с изготвянето на проект „Изграждане на архитектурно-туристически обект „Антични терми“ на Старозагорски минерални бани по ОП-ОС 6 „Регионален туризъм“ на Европейския съюз“ от страна на Община Стара Загора, с научен ръководител ас. Мария Камишева от РИМ – Стара Загора.

Във връзка с изясняване на ситуацията и установяване на степента на запазеност на структурите в помещенията на термите бяха заложени три сондажа, а в пространството южно от сградата – други четири (обр. 1).

Сондаж в помещение 1. Разположен е по северната стена на помещението. Разкрита е част от басейна, разположен тук и две сигурни стъпала към него. Стъпалата са оформени с тухли, които вероятно са били облицовани с мраморни плочи, от които са запазени два фрагмента *in situ*. В средата

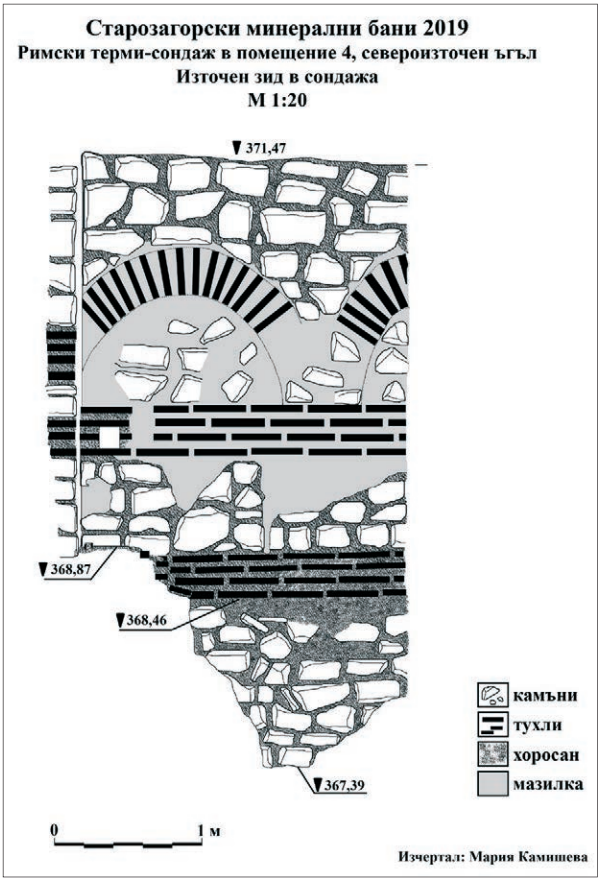
Обр. 1. Антични терми в Старозагорски минерални бани и сондажи – общ план

Fig. 1. Ancient thermae in Starozagorski mineral baths and trenches – general plan

на най-горната част се разкри керамична водопроводна тръба, снабдявала басейна с вода, като в последствие е елиминирана и запълнена с хоросан.

Сондаж в помещение 3. Заложен е по западната стена на помещението с цел да се установи наличието на мозаечен под. Навсякъде на ниво 368,51 се разкрива хоросановата подложка на мозаечен под. В него, непосредствено до стената, на места са запазени единични тесери.

Сондаж в помещение 4. Ситуиран е в северозападния ъгъл на помещението. Около северната стена се разчисти структура, изградена от тухли и розов хоросан. Южно от нея в сондажа се попадна на големи разрушения, вероятно част от подовата структура на помещението. На ниво 367,39 до ос-

Обр. 2. Антични терми – източен зид в помещение 4 (рис. М. Камишева)

Fig. 2. Ancient thermae – eastern wall of room 4 (by M. Kamisheva)

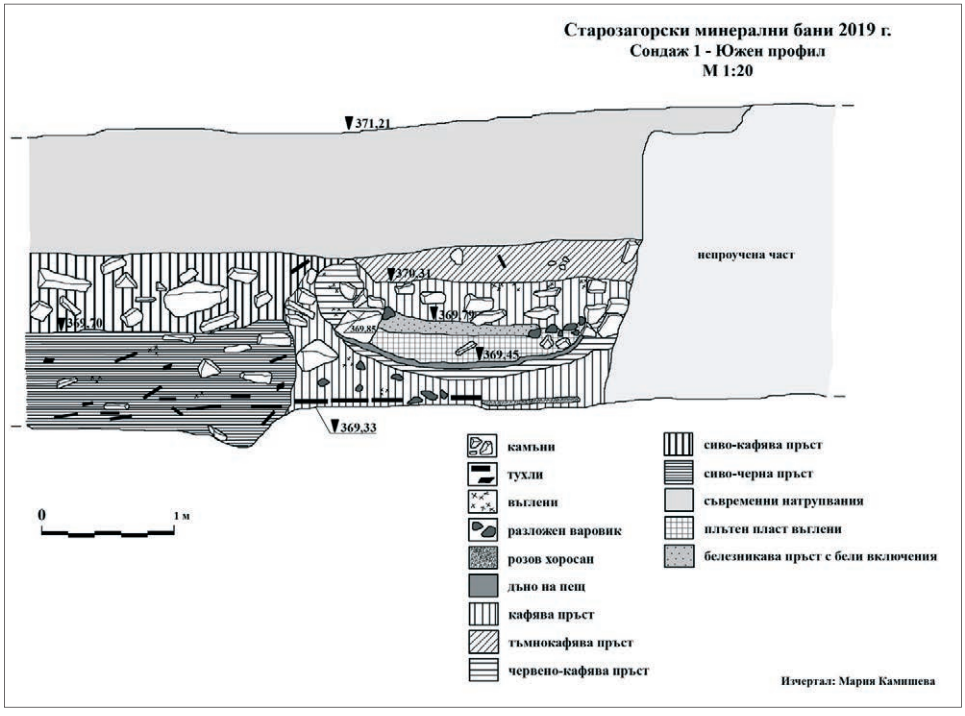
новата на зида, се появи подпочвена вода и работата бе преустановена (обр. 2).

Резултатите от проучванията в сондажите южно от сградата на термите са следните.

Сондаж 1. В горната част на сондажа се забелязва дебел светлокафяв глинест пласт, силно трамбован. Това вероятно трябва да се свърже с информацията за насипване на терена през 40-те години на XX в.

В южната му част се разкри пещ за вар, която преминава под профила и продължава на юг. Тя е с вътрешни размери 1,40 м × 0,84 м. Дъното ѝ е конкавно, силно обгоряло. Около нея в горната му част се откриха много мраморни и варовикови камъни, които вероятно са били използвани за суровина (обр. 3). Северно от нея се разкри подово ниво от тухли, което в рамките на сондажа е разкрито в размери 1,59 м × 1,18 м и продължава под нея в южна посока. Непосредствено до пещта, с посока югозапад – североизток се разкри зид от ломени камъни, споени с кал. Той се проследява на дължина 2,30 м и има ширина 0,38 м. Североизточно от него се проучи пространство, оформено с розов хоросан. Възможно е тези структури да са свързани по някакъв начин с описаната вече пещ, но за момента това не може да се докаже (обр. 4 – 5). Имайки предвид открития материал, пещта трябва да се датира в периода края на III – края на IV в.

Сондаж 2. Разположен е южно от сондаж 1 и по дългата си ос е успореден на него. В горната му част се разкриха бетонова тръба, основите на сграда и ва-

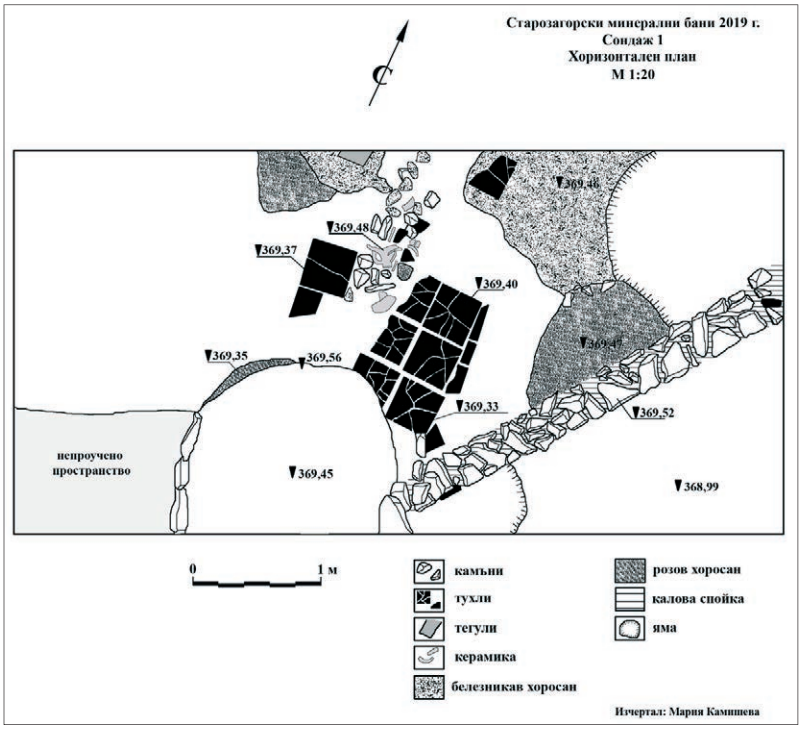
Обр. 3. Сондаж 1 – южен профил (рис. М. Камишева)

Fig. 3. Trench 1 – southern cross-section (by M. Kamisheva)

рница, които вероятно са свързани с изграждането на сградата в близост до проучвания терен. В югозападния ъгъл се разкри правоъгълна структура, изградена от розов хоросан, върху подложка от сив хоросан с много песъклива структура и размери. В розовия хоросан е оформен кръгъл отвор с диаметър 0,12 – 0,14 м. Непосредствено северно от структурата се разкри яма с кръгла форма, която преминава под северозападния профил и е вкопана в стерилния терен, без археологически материал в нея.

Сондаж 3. Разположен е южно от сондаж 2 и по дългата си ос е успореден на него. В горната му част са констатирани големи разрушения с антични материали, а през югоизточната му част преминава бетоновата тръба, регистрирана и в сондаж 2. В югоизточния ъгъл се разкри правоъгълна структура, изградена от ломени камъни споени с хоросан с размери 1,06 × 0,70 м. Запазена е до два реда камъни и вероятно трябва да се интерпретира като основа за колона.

Сондаж 4. Разположен е източно от сондажи 1 – 3 и с късата си страна е успореден на тях. През него минават метални тръби. Не бяха открити археологически структури. В долната част пластовете са наситени с фрагменти от битова керамика, животински кости и фрагменти строителна керамика. Сред тях се откриха и две оловни огледалца.

Обр. 4. Сондаж 1 – план (рис. М. Камишева)

Fig. 4. Trench 4 – plan (by M. Kamisheva)

Обр. 5. Пещ за вар в сондаж 1 (сн. М. Камишева)

Fig. 5. Lime kiln in trench 1 (photo M. Kamisheva)

Литература

Николов 1968: Д. Николов. Строителен надпис от римска баня край Стара Загора. – Археология, 1968, 1, 43 – 47.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE ANCIENT *THERMAE* IN STAROZAGORSKI MINERALNI BANI VILLAGE

Maria Kamisheva

Summary

The Roman *thermae* in the present-day village of Starozagorski mineralni bani are excavated in 1955 (Николов 1968, 43 – 47). In 2019, the area to the south of the ancient bath was excavated in several trenches. In the building of the *thermae* three trial trenches were set, and another four were situated in the area the south of it (fig. 1).

Trench in room No. 1 of the *thermae* – part of a pool was revealed, with two steps preserved towards it.

Trench in room No. 3 of the *thermae* – a mortar layer which served as a bed for mosaic flooring was unearthed, with only a few *tesserae* preserved in the mortar, next to the wall of the room.

Trench in room No. 4 of the *thermae* – remains of the floor structure of the room were found (fig.2).

The trenches to the south of the *thermae* provided the following results.

Trench 1 – in its southern part a lime kiln was partially uncovered; a part of it remains outside the excavated trench, to the south. The kiln measured 1.40 × 0.84 m. The bottoms is concave, highly carbonized (fig. 3). To the north of the kiln a floor of bricks was found and a wall of quarry stones bonded with mud (figs 4 – 5). The kiln is dated to the end of the 3rd – end of the 4th c. AD.

Trench 2 – contemporary structures were revealed in the upper layer, while in the south-west corner a structure of pink and grey mortar was excavated.

Trench 3 – lots of destructions appear in it's the upper layer, containing abundant archaeological material dated to antiquity. In the south-east corner a rectangular structure made of quarry stones bonded with mortar was found, probably a foundation of a column.

Trench 4 – no archaeological structures were found. The layers at the bottom of the trench are rich of pottery, animal bones and architectural ceramic fragments. Two lead mirrors were found as well.

Maria Kamisheva, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd., Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg

---

№ 118. СЕЛИЩЕН ОБЕКТ ОТ АНТИЧНОСТТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗОРНИЦА, ОБЩ. ХАСКОВО

Веселин Игнатов, Николай Сираков

Във връзка с прокарване на газов конектор Стара Загора – Комотини през 2019 г. се проведе пълно археологическо проучване на обект № 33 (км 72+700 – 72+900), попадащ в рамките на трасето. Обект № 33 е разположен на 1,440 км, 163° от центъра на с. Зорница, община Хасково, в непосредствена близост до р. Калъч дере (регистрационна карта № 10006674 в АИС АКБ).

Пълно археологическо проучване на обект № 33 се проведе в периода 7.05. – 14.07.2019 г. На доминиращата северна висока част от трасето с дължина 60 м в рамките на сервитута проучването е извършено без използването на земекопна техника. В останалата по-ниска южна част е използвана земекопна техника, която отне част от свлечената почва над културните напластявания.

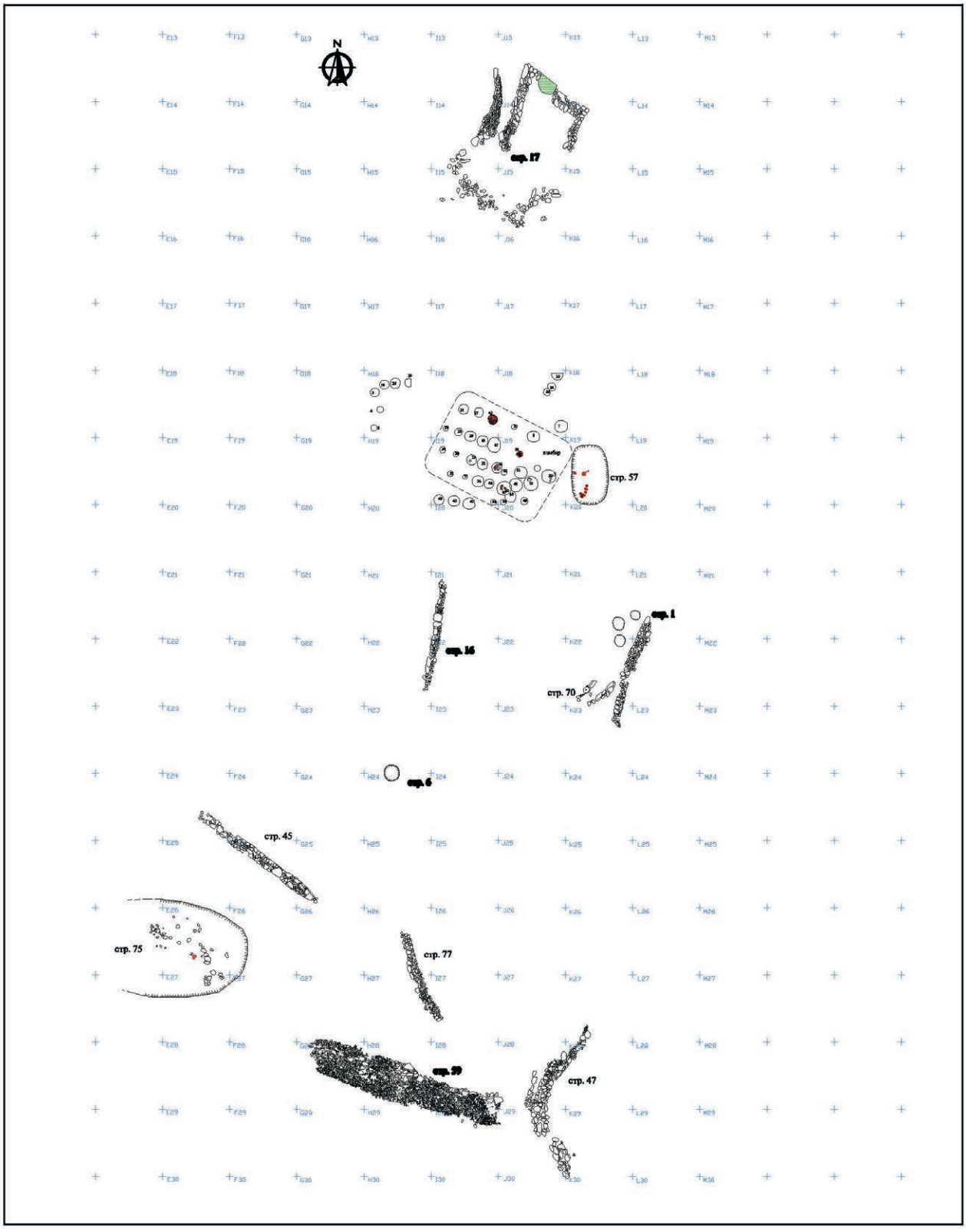
При археологическото проучване са регистрирани 77 структури (обр. 1 и 2), отнасящи се към три епохи – преход между късната бронзова и ранната желязна епоха, късна желязна епоха и римската епоха.

Преходен период между късната бронзова и ранната желязна епоха. Регистрирани и проучени са две плитки вкопавания с елипсовидна форма. По-голямото от тях има дължина 8 м, проучена ширина 5 м и дълбочина 0,30 м и продължава на запад извън границите на сервитута. То е запълнено със сиво-черна пръст, голямо количество отухлени мазилки, керамични фрагменти и въглени. По границите му са поставени средни по размери камъни. Второто има размери 5,50 × 2,50 м и дълбочина 0,15 м. Вътрешността му е запълнена със сиво-кафява пръст, а по дъното му се откриват големи фрагменти от съдове, изработени на ръка. И двете имат ориентация по надлъжната си ос север ‑ юг. От този период се откри част от каменен калъп за изливане на бронзов връх на копие (обр. 3).

Късножелязна епоха. В южната част на обекта е проучена яма с приблизително цилиндрична форма и кръгъл отвор. В пълнежа ѝ са открити фрагменти от различни глинобитни съоръжения ‑ подници, перваз и голямо количество фрагменти отухлени мазилки.

Римска епоха. Най-многобройни са проучените археологически структури, отнасящи се към римската епоха. Сред тях се разграничават три строителни периода.

В най-високата (източна) част от площта са проучени над 50 ями. По-голямата част от тях са организирани в пет редици от по седем ями, образуващи правоъгълник. В някои *in situ* са запазени дъната на долиуми. Това са останки от античен хамбар, на който не можаха да се регистрират следи от покритие. Откритите материали се отнасят към периода I – III в.

Обр. 1. План на проучените структури при с. Зорница

Fig. 1. Plan of the excavated structures at Zornitsa village

Обр. 2. Аерофото снимка на проучвания терен през 2019 г.

Fig. 2. Aerial view of the excavated terrain in 2019

Обр. 3. Фрагмент от каменен калъп за отливане на върхове за копия

Fig. 3. Fragment of a stone mould for casting spearheads

Обр. 4. Бронзово парадно умбо с изобразен дъбов венец и украса от бял опал

Fig. 4. Bronze ceremonial shield boss with oak wreath and white opal decoration

В северната част на сервитута беше проучена част от сграда. Запазени са три от стените, на ниво субструкция. Те са изградени от ломени камъни с кална спойка и очертават правоъгълно в план помещение, ориентирано по надлъжната си ос североизток – югозапад.

Сградата е била разположена в предварително подготвено вкопаване, поради силната денивелация на склона в западна посока, и има размери 15 × 8 м. При външната (западна) стена е запазен *in situ* квадратен вратен камък. Това навежда на мисълта за приземен етаж, върху който е вдигнат етаж, изграден от кирпич и дърво. Откритите материали отнасят функционирането на сградата към втората половина на II в.

На юг от тази сграда са разкрити четири самостоятелни зида с дължина 8 и 10 м и със запазена височина до 1 м. Те са ориентирани североизток – югозапад. Вероятно са изпълнявали подпорна функция за терасиране на терена. Непосредствено на запад от техните външни лица, в пропадналите

деструкции, бяха открити голям брой фрагменти от трапезна керамика и стъклени съдове, характерни за периода II – III в.

С това време може да се свърже и откритата „настилка“ от дребни и единични по-големи камъни.

Към I в. може да се отнесе частично проучената в югоизточната част на обекта структура (масов материал и сребърна монета на Веспасиан). В план има дъговидна форма и продължава на изток извън границите на сервитута.

По време на проучването са открити множество находки като керамични тежести на стан и рибарска мрежа, калъп за керамични лампи с изображение на лъв, бронзово умбо(?) (обр. 4) в лошо състояние, железни върхове на стрели, бронзови монети и др.

ANCIENT SETTLEMENT SITE IN THE TERRITORY OF ZORNITSA VILLAGE, HASKOVO MUNICIPALITY

Veselin Ignatov, Nikolay Sirakov

Summary

A complete archaeological survey of Site No. 33 was carried out between May 7 and July 14, 2019. In total 77 structures and features were studied (figs 1 and 2), and they belong to three main chronological periods.

Transition period between LBA and EIA. Two shallow pits with oval plan were studied. Both have a north – south orientation along their longitudinal axis. A fragment of a stone mould for casting bronze spearheads, from the same chronological period was discovered (fig. 3).

LIA. A cylindrical pit with a circular opening was explored in the southern part of the site. In the filling, fragments of various clay structures were discovered.

Roman period. The most numerous are the studied archaeological structures from the Roman period. More than 50 pits have been studied in the highest part of the area, arranhed in five rows. In some of the pits bases of *dolia* were preserved *in situ*. These are the remains of an ancient granary.

In the northern part of the site, part of a building was explored. Three of the walls have been preserved at the substructure level. They are build of quarry stones with mud bonding and outline a rectangular room, northeast – southwest oriented along its longitudinal axis. The building measures 15 × 8 m. The terrain was partially dug before the construction of the building in order to level the natural slope. The discovered artefacts indicate that the building had functioned in the second half of the 2nd c. AD.

During the fieldworks, numerous small finds and materials were discovered, such as ceramic loom-weights, fishing net weights, a mould for ceramic lamps depicting a lion, a poorly preserved bronze shield boss (?) (fig. 4), iron arrowheads, bronze coins, etc.

Veselin Ignatov, Regional History Museum – Sliven, 18 Tsar Osvobodites Blvd., 8800 Sliven, ignatov_v@abv.bg
Nikolay Sirakov, Regional History Museum – Sliven, 18 Tsar Osvobodites Blvd., 8800 Sliven, niki_sirakov@abv.bg

---

№ 119. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА”, С. КАСНАКОВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова, Калина Петкова

През 2019 г. продължи проучването на сградата, разположена в северния край на поляната пред нимфеума (обр. 1). Изследвани са две от разкритите в предходните сезони помещения – № 1 и № 6, както и нови участъци от трасето на канал № 1. Частично са разкрити и документирани още три нови помещения, разположени на север и северозапад – № 9, 10 и 11. Източно от проучвания терен, по една от линиите на съществуващата план-квадратна мрежа, е заложен нов сондаж с размери 22 × 2 м. Неговата цел е да бъдат засечени зидовете в източната половина на сградата, документирани

Обр. 1. План на проучената част от сградата

Fig. 1. Plan of the excavated part of the building

при проучванията на Ив. Венедиков през 40-те години на XX в. Западно от проучените до момента помещения е осъществено геофизично измерване на площ от около 1 дка, при което са установени трасета на нови зидове, които вероятно ограждат сградата по западния ръб на терасата.

Полукръглото открито пространство в южния край на сградата, ограничено от два успоредни зида, оформящи обиколен портик с колонада, е обозначено като помещение № 6. При проучванията му през този сезон се потвърди наблюдението, че в портика и в двора не е имало настилка. Ходовото ниво в тази част на сградата е оформено от трамбована, светла пръст. На това ниво се откриват фрагменти от паднали и натрошени варовикови колони, фрагменти от покривните керемиди и от керамични съдове. Външната стена на портика има вход с широчина 1,00 м, който извежда в южна посока.

В западната част на полукръглия двор преминава трасето на канал № 1. Новоразкритият учас-

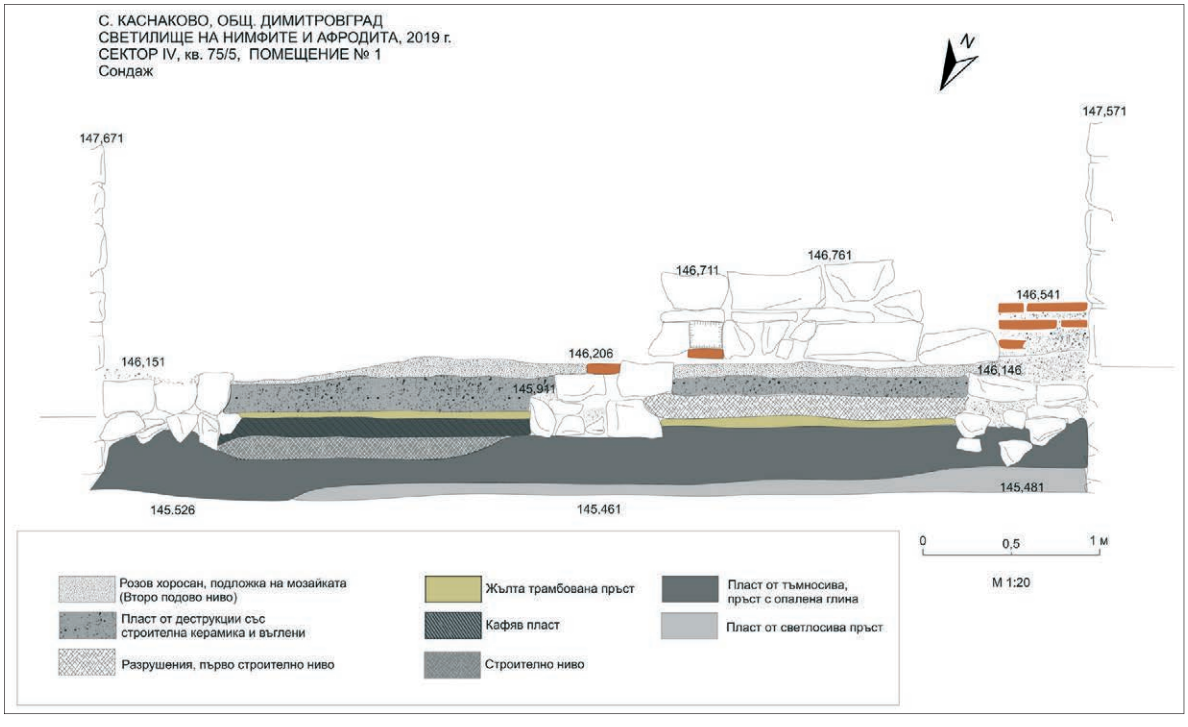
тък от канала е с дължина 2 м и пресича площта на портика. Липсват данни за покритие. Каналът е запълнен с хомогенна светла пръст, примесена със скален трошляк. Той преминава през външния зид на портика и вероятно продължава в южна посока към нимфеума. В градежа на зида, над отвора на канала, е оформена облекчителна тухлена арка. На този етап от изследванията изглежда, че каналът е бил изграден синхронно със сградата през втората половина на II в. Престанал е да функционира около началото на IV в.

Помещение № 1 е разположено в югозападния край на сградата. Има приблизително квадратна форма с размери 5,50 м (И/З) × 5,70 м (С/Ю). Зидовете му са добре запазени във височина до 1,30 – 1,40 м над подовото ниво (обр. 2). Помещението има само един вход в източната си стена, чрез който се свързва с централното помещение № 2. По-голямата част от помещение № 1 е проучена през 2015 – 2016 г. Установено е наличие на частично запазен хоросанов под, върху който са документирани паднали големи фрагменти от каменно-тухлен градеж. При проучването в дълбочина през 2019 г. се констатира, че до южната стена първоначално са били изградени три пристенни стълба с почти квадратна форма (0,70 × 0,65 м). Югоизточният и централният са запазени само в субструкция с градеж от ломени камъни и хоросан, а югозападният е изграден с тухли във височина. Първото (най-ранното) подово ниво на помещението се очертава като стратиграфска ивица от жълтеникав хоросан на прехода между суб- и суперструкцията в

Обр. 2. Помещение № 1 – поглед от северозапад (сн. Р. Стойчев)

Fig. 2. Room No. 1 – view from northwest (photo R. Stoychev)

Обр. 3. Стратиграфски профил в сондажа в помещение № 1 (рис. К. Петкова)

Fig. 3. Stratigraphic cross-section in the trench in room No. 1 (by K. Petkova)

Обр. 4. Помещение № 9 – поглед от изток (сн. Р. Стойчев)

Fig. 4. Room No. 9 - view from east (photo R. Stoychev)

градежа на пристенните стълбове (обр. 3). В последната четвърт на III в. пристенните стълбове до южната стена са разрушени, а подът на помещението е бил декориран с мозайка, положена върху дебел пласт от розов хоросан. Мозайката е просъществувала кратко време – докъм началото на IV в. В пласта с разрушения са открити голям брой варовикови тесери с големи и помалки размери. След разрушаването на мозайката върху хоросановата ѝ подложка е направена подова трамбовка от жълтеникава глина. Към този последен период от обитаването на помещението се отнасят намерените три керамични тежести с пирамидална форма, един еленов рог със следи от обработка и фрагменти от керамични съдове. До южната му стена е изграден допълнителен зид с широчина 0,60 м, в чийто градеж са употребени бигорни блокове, камъни и тухли в два формата (цели и половинки). Краят на живота в тази част на сградата настъпва вероятно заради природен катаклизъм, при който цели сегменти от допълнително изградената стена от юг са паднали върху пода в централната част на помещението.

Помещение № 10 е разположено на север. То принадлежи към редицата помещения западно от централното помещение № 2. Размерите му са 3,20 м (И/З) × 5,80 м (С/Ю). Зидовете му са доста разрушени. Запълнено е с дебел пласт деструкции от камъни и буци хоросан. Сред тях се откриват глинени тръбички за окачване на стенни облицовки. Вероятно е било отоплявано.

Помещение № 11 заема северозападния край на сградата, непосредствено северно от помещение № 10. На този етап от проучванията са проследени само трасетата на оформящите го зидове, някои от които видими на съвременната повърхност на терена. Има почти квадратна форма с размери 5,50 м (И/З) × 5,80 м (С/Ю). Значителна част от площта на помещението в североизточния му край е заета от иманярско депо на пръст и камъни, натрупани при копане в и около канал № 1.

Помещение № 9 се разполага непосредствено на север от документираните през 2018 г. помещения № 7 и № 8. На този етап е установена само широчината му в посока С/Ю – 3,70 м, а разкритата му дължина е 3,90 м. Зидовете му са силно разрушени. Подът на помещението е оформен като зидана с камъни и хоросан правоъгълна платформа, чиято западна къса страна завършва с полукръгла екседра с диаметър 1,10 м (обр. 4). В югозападния ъгъл на помещението вероятно е имало оформени стъпала, но градежът им е силно разрушен. Подът е бил с настилка от квадратни тухли, от които на място са запазени само отпечатъци в дебела подложка от розов хоросан. Нивото на пода в помещение № 9, в сравнение с това на съседните помещения № 7 и № 8, е с 1,20 м по-ниско. Между пода и стените на помещение № 9 от север, запад и юг са оформени канали с широчина 0,40 м и дълбочина 0,50 м, настлани с тухли. Помещението вероятно е функционирало като басейн.

В участъка, ограничен с помещение № 9 от изток и помещения № 10 и 11 от запад, се проследи трасето на големия канал № 1 на север. Тук се установи, че той има частично запазено покритие с полуцилиндрична форма, изградено от стреховидно поставени тегули покрити с камъни, споени с хоросан.

Новите археологически проучвания на голямата сграда в северния край на поляната показват, че тя вероятно е била изградена към втората половина на II – началото на III в. В последната четвърт на III в. четири от проучените до момента помещения са били украсени с подови мозайки (№ 1, 2, 7 и 8). В началото на IV в. (316/317 г.) сградата частично е разрушена и изоставена от собствениците си. Почти веднага в част от руините ѝ се настанява население с беден бит. Теренът е бил обитаван до края на IV – началото на V в.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE SITE "SANCTUARY OF NYMPHS AND APHRODITE" NEAR KASNAKOVO VILLAGE, DIMITROVGRAD MUNICIPALITY

Veselka Katsarova, Kalina Petkova

Summary

In 2019, the excavations of the building located at the northern end of the lawn in front of the *nympheum*, had been continued (fig. 1). Two of the rooms discovered in the previous seasons - Nos 1 and 6 – were excavated, as well as new parts of drain No 1. Three new rooms located to the north and northwest – Nos 9, 10 and 11 – were partially unearthed and documented. To the east of the surveyed terrain, along one of the lines of the existing grid, a new 22 × 2 m trench was excavated. It revealed parts of three walls marked during the excavations in the 1940s. To the west of the known rooms, a geophysical survey of an area of about 0.1 ha was carried out, and it outlined new walls which have surrounded the building along the western edge of the terrace.

Room 6 confirmed the observation that the portico and the yard had no flooring. The ground level in this part of the building is formed by a rammed, light earth. At this level fragments of fallen and broken limestone columns, fragments of roof tiles and ceramic vessels are found.

The stratigraphic observations in room 1 show the presence of two floor levels related to the two construction periods of the building between the second half of the 2nd and the beginning of the 4th c. AD (fig. 2, fig. 3). The floor mosaic in the room was made in the last quarter of the 3rd c. and was destroyed in the beginning of the 4th c. AD.

Remains of steps and channels along the walls have been discovered in partially excavated northern room No. 9, and at the this phase of excavations it was identified as a pool (fig. 4). Rooms Nos. 10 and 11 are for now only outlined following the routes of the walls forming them, some of which are visible on the modern terrain.

The habitation of the building probably continued until the end of the 4th – the beginning of the 5th c. AD.

Veselka Katsarova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vesi_kazarova@yahoo.com

Kalina Petkova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kalina.petkova@gmail.com

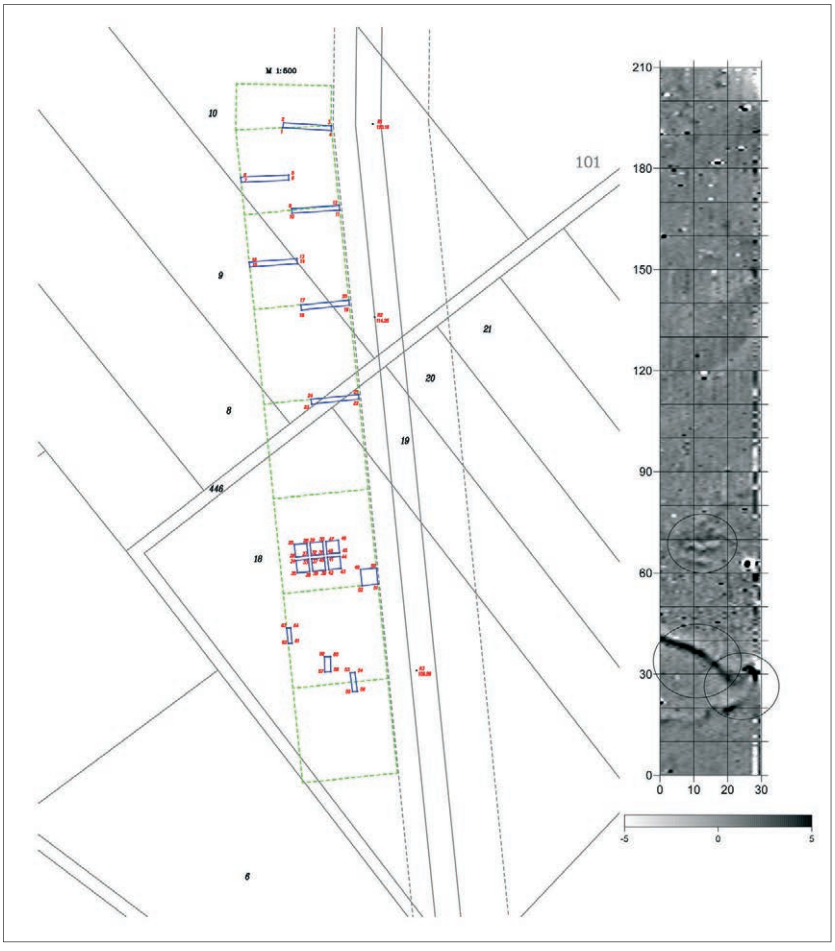
№ 120. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 54 – АНТИЧНО СЕЛИЩЕ, С. ГОЛЯМО АСЕНОВО, ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА ГЪРЦИЯ – БЪЛГАРИЯ

Веселка Кацарова, Станислав Илиев

Обект № 54 се локализира върху първата надзаливна тераса на левия бряг на р. Мартинска, в м. Юртето, землище на с. Голямо Асеново, община Димитровград. Регистриран е в АИС – АКБ като „Римско селище" с площ от 27 дка. Попада в обработваеми ниви. Трасето на газопровода пресича обекта в посока север – юг. В сервитута на газопровода попада площ от 6,6 дка – от км 118+010 до км 118+230.

Осъществени са пълни геофизични измервания в рамките на сервитута (обр. 1). В централната и южната част на обекта са локализирани две аномалии. В хода на разкопките е установено, че южната линейна аномалия представлява дере с посока изток – запад, което се е запълнило с пръст при ежегодната селскостопанска обработка на терена. В източна и североизточна посока, извън сервитута, дерето е ясно видимо. Дълбочината му е около 1,20 – 1,40 м от съвременното ниво на терена. Запълнено е с чернозем, сред който се откриват фрагменти от битова керамика от римската епоха и единични фрагменти от керемиди.

Проучването в участъка с втората геомагнитна аномалия установи, че до дълбочина 1,20 – 1,40 м от съвременния терен има хомогенен пласт от чернозем, в който се откриват главно фрагменти от строителна керамика (керемиди) и в по-малко количество фрагменти от битова керамика от II – IV

Обр. 1. План на сондажите и геомагнитно изследване на Обект № 54 (А. Атанасов, Н. Тонков)

Fig. 1. Plan of the trenches and geomagnetic survey of Site No. 54 (A. Atanasov, N. Tonkov)

Обр. 2. Археологически структури в сондаж № 4 (сн. Р. Стойчев)

Fig. 2. Archaeological structures in trench No. 4 (photo R. Stoychev)

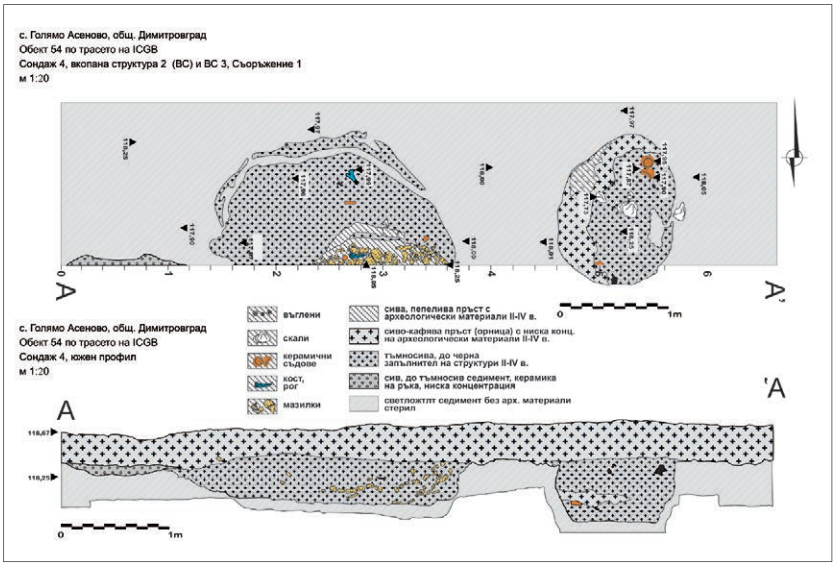
в. (чаши, паници, гърнета, устие от питос, трапезни амфори). В по-горните нива на пласта концентрацията на археологически материали е по-голяма, като се откриват безформени бучки желязна шлака, както и единични фрагменти от керамични съдове от XIX в. След изчерпването на чернозема се достига до пласт от стерилна светлосива глина. В източната част на проучената площ е засечена периферия на вкопана структура с дължина 2,50 м (С – Ю), видима широчина 0,40 м (И – З) и запазена дълбочина 0,05 – 0,10 м (ВС 1). Запълнителят ѝ е от сиво-черна пръст с единични въгленчета, без археологически материали.

В северната част на обекта са заложени шест сондажа с размери 15 м (И – З) × 1,50 м (С – Ю). В сондажи № 5, 6, 7, 8 и 9 не е установено наличие на археологически структури. В стратиграфските им профили се наблюдават различия в дебелината на хумусния пласт и пласта чернозем от 0,30 м до 1,30 м, обусловени от естествения наклон на терена от север на юг и от изток на запад. Сондажите са проучени до нивото на стерилен пласт от светлобежова глинеста пръст с примеси от варовик.

В най-северния сондаж № 4 са регистрирани останки от три вкопани структури – две сравнително плитки ями и един гроб с трупоизгаряне (обр. 2). В едната от ямите (ВС 3) са открити фрагменти от мазилки, животински кости и фрагменти от керамични съдове, изработени на колело и на ръка, а в другата (ВС 4) – предимно керамични фрагменти от съдове, изработени на ръка. Гробът с трупоизгаряне представлява елипсовидна яма с размери 1,20 × 0,90 × 0,40 м, с ориентация север – юг и вкопана в стерилния пласт. Запълнен е със сиво-черна сбита пръст, въглени и единични дребни, горели кости. В

северната част на ямата, близо до ръба ѝ са открити две червенолакови керамични чашки с уховидни дръжки, фрагментирани на място (обр. 3).

При спасителните археологически разкопки на Обект № 54 се констатира изключително ниска концентрация на археологически структури в границите на сервитута на газопровода. Откритите керамични находки са силно фрагментирани и датират от римската епоха (II – IV в.). Те произхождат от антично селище и некропол, разположени в северна и източна посока, извън границите на сервитута.

Обр. 3. Яма с мазилки и гроб с трупоизгаряне от римската епоха в сондаж № 4 (рис. С. Илиев)

Fig. 3. Pit with lumps of clay lining and a cremation grave from the Roman period in trench No. 4 (by S. Iliev)

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE 54 (ANCIENT SETTLEMENT) NEAR GOLYAMO ASENOVO VILLAGE, ON THE ROUTE OF THE INTERSYSTEM GAS CONNECTION GREECE – BULGARIA

Veselka Katzarova, Stanislav Iliev

Summary

Site No. 54 is located on the left bank of Martinska River, in Yurteto locality, in the territory of the village of Golyamo Asenovo, Dimitrovgrad municipality. The route of the intersystem gas connection pipeline cuts across the site along the north – south axis, from km 118+010 to km 118+230.

A full geophysical survey was carried out within the endandgered area of the site (fig. 1). The detected anomalies were found not to represent remains of archaeological structures. Trenches were carried out in an area of 350 m^2. Only in one of the excavated trenches archaeological structures were documented (fig. 2), one of them identified as a cremation grave from the Roman period (fig. 3). The discovered pottery is highly fragmented and could be dated to the Roman period (2nd – 4th c. AD). The current interpretation of the remains found is that they probably originate from an ancient settlement and a necropolis, located to the north and east from the studied area, outside the boundaries of the pipeline route.

Veselka Katsarova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vesi_kazarova@yahoo.com
Stanislav Iliev, Regional History Museum – Haskovo, 17 Svoboda Square, Haskovo, utah1912@gmail.com

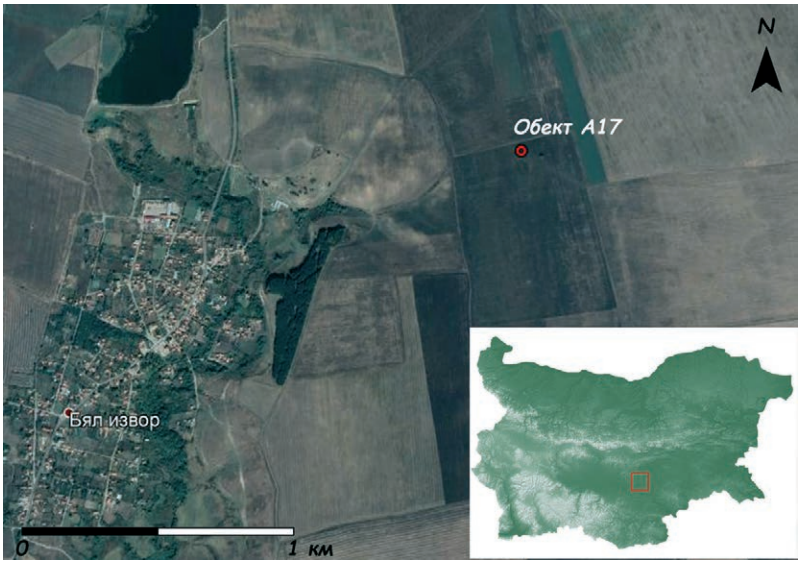
№ 121. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЧАСТЪК ОТ АНТИЧЕН ПЪТ В ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Иво Д. Чолаков, София Христева

Спасителното археологическо проучване се извърши в изпълнение на Договор между НАИМ-БАН и ICGB. Обект А17 попада в сервитута на „Междусистемна газова връзка Гърция – България“ в землището на с. Бял извор, община Опан, област Стара Загора. Работата на терен се проведе в периода 10 – 29.04.2019 г.[1]

Спасителното археологическо проучване имаше за цел да установи наличието или липсата на недвижими културни ценности в рамките на сервитута на обект А17 по трасето на газопровода. Обектът се намира в землището на с. Бял извор, на 1,5 км СИ (азимут 61 градуса) от центъра на селото, в ежегодно обработван земеделски терен (обр. 1). Регистриран е при теренни издирвания по трасето на „Междусистемна газова връзка Гърция – България“, проведени през лятото на 2018 г. под ръководството на П. Лещаков (Лещаков 2019, 667). Предварителните очаквания на екипа са за регистриране на останки от преминаващото оттук трасе на античния път *Via Diagonalis*. Проведеното археологическо проучване е предварително, според чл. 161(1) от ЗКН, при което се изследват 10% от цялата регистрирана при теренните издирвания площ на обекта.

Предварително се направи геофизично изследване върху цялата площ на обекта (ок. 2000 кв. м), което да насочи екипа към най-подходящите за проучване места. За съжаление, резултатите от геофизиката показват силна аномалия по цялата източна и североизточната част на обекта (обр. 2.1). Тя се получава вероятно от трасе на съществуващ газопровод, преминаващ в близост и паралелно на сега заложения сервитут. Тази аномалия прикрива други, евентуално съществуващи такива, в тази част на проучваната площ. В южния и централния участък от обекта има малки единични точкови аномалии, които впоследствие са подложени на проверка. Геофизичното изследване не успя да очертае трасето на античния път. За целта на проучването, на терена са заложени осем сондажа с размери 2 × 15 м, като един от тях впоследствие е удължен до 24 м. Допълнително са направени и два сондажа в централната част на обекта с размери 4 × 7,20 м (обр. 2.2). Работи се на ръка и с комбиниран багер Caterpillar. При наличието на следи от каменната подложка, работата се извършва само ръчно.

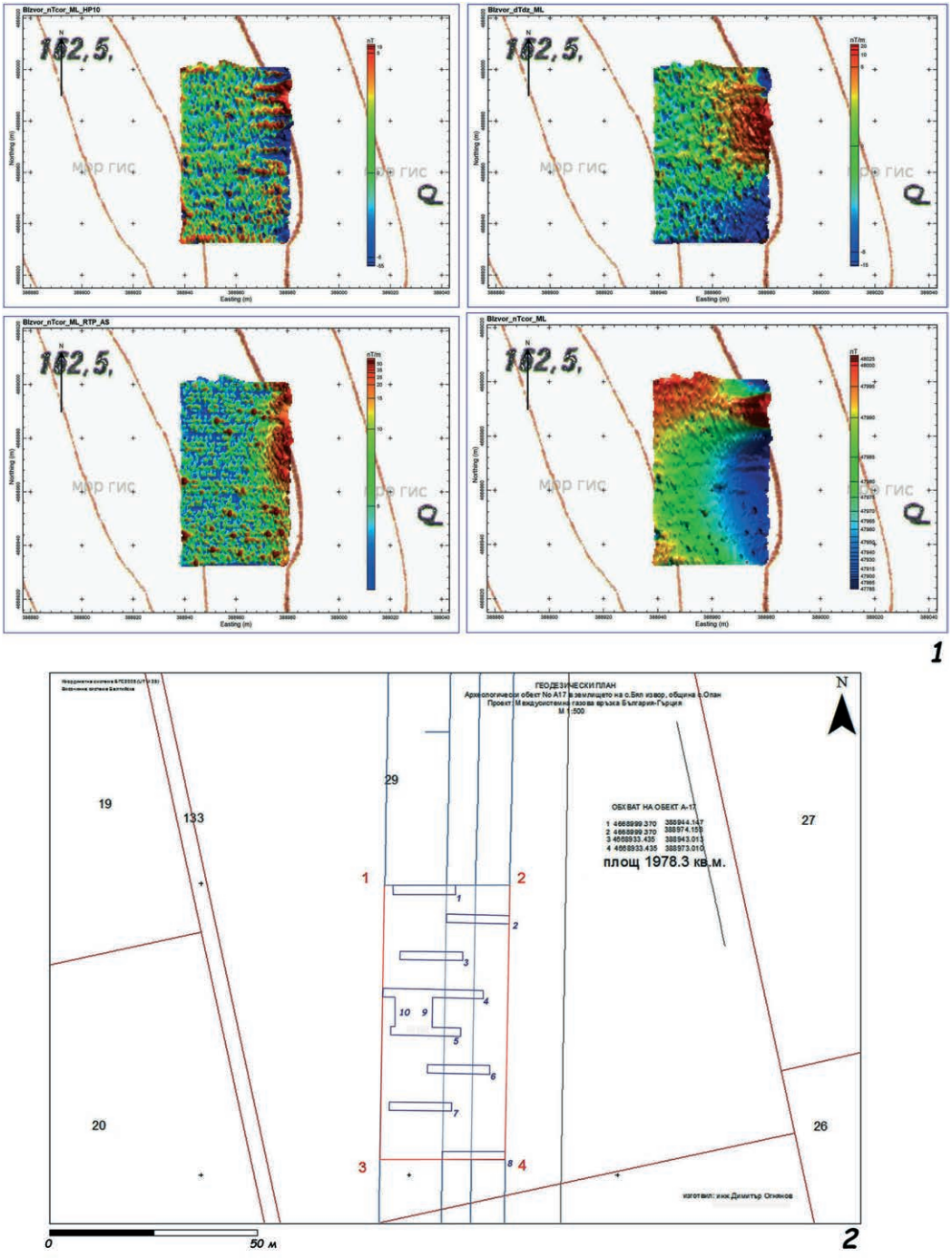

Обр. 1. Местоположение на обект А17

Fig. 1. Location of Site A17

Като резултат от проведените проучвания е изследвана площ от 316 кв. м, която далеч надхвърля предварително предвидените 10%. Приключена е работата във всички сондажи, като в някои от тях е достигната дълбочина до 1,40 м от съвременната повърхност. В пет от сондажите е достигнат „стерил“ – геоложки пластове от светло-жълтеникава глинеста пръст с малки включвания от бяла глина. Единствено в централната част на обекта се регистрира подложката от дребни камъни на античния път, запазена *in situ*. Подложката се състои от дребни до средни камъни – варовикови, речни и кварцити, положени директно върху светложълтата пръст. Преобладават дребните камъни, с големина от 3 до 7 см, отделни са тези с по-голям размер – от

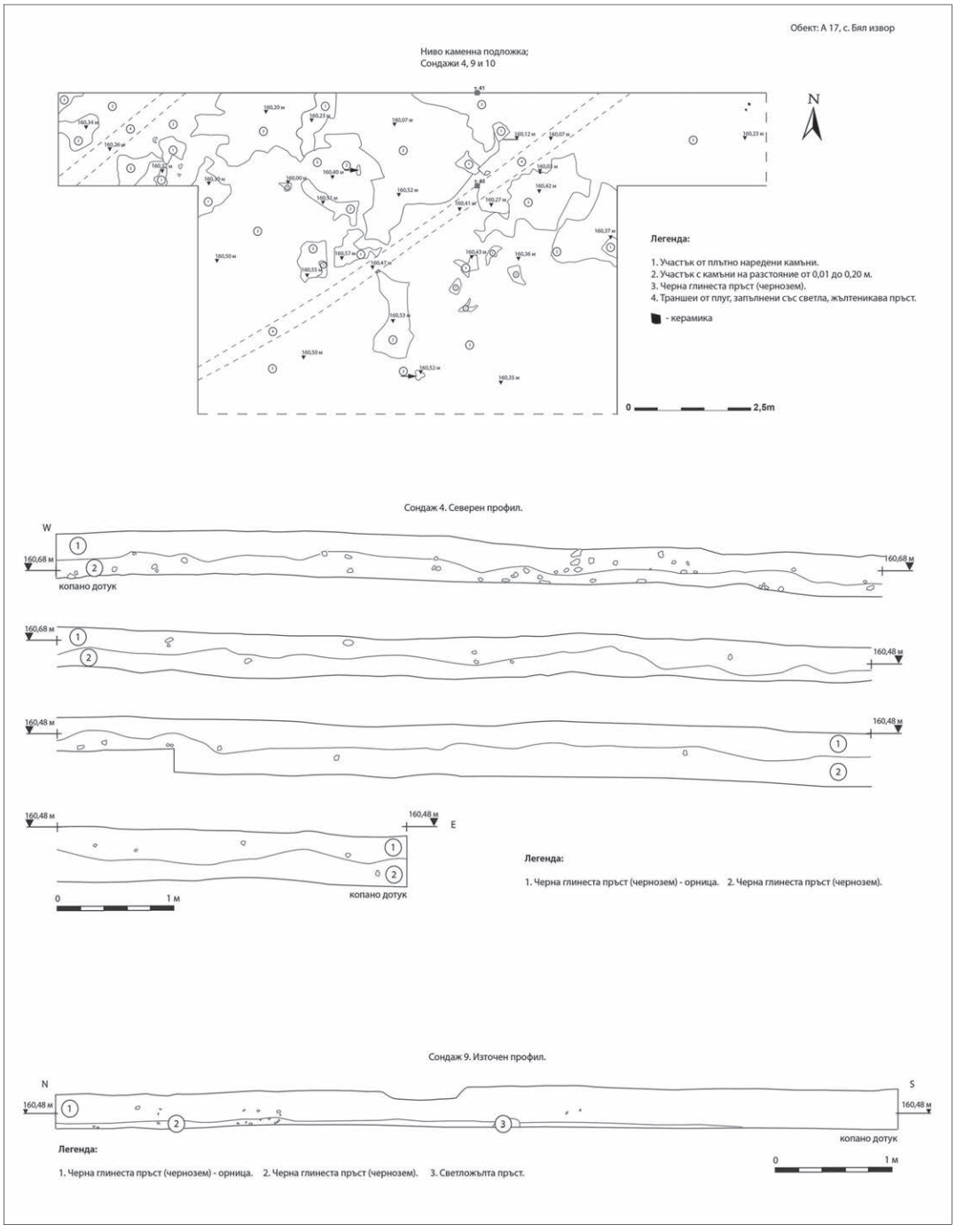
[1] Екипът включваше още Цветина Гетовска и Рангел Златев, студенти в СУ „Св. Климент Охридски“. Геофизичното изследване извърши гл. ас. д-р Хр. Цанков (МГУ „Св. Иван Рилски”); аерофото заснемане – Петър Лещаков (НАИМ – БАН), геодезичното заснемане е дело на инж. Димитър Огнянов („Видасоф“ ООД).

Обр. 2.1. Резултати от геофизичното проучване. 2.2. Общ план на обекта и сондажите

Fig. 2.1. Results of the geophysical survey. 2.2. General plan of the site and the trenches

0,10 до 0,20 м. В няколко участъка камъните са сравнително плътно подредени един до друг, като спойката помежду им е от чернозем, каквато е и почвата в района. Ширината на подложката, която е засечена при най-добре запазените подредени камъни, е между 4,50 и 4,70 м (обр. 3). В тези граници вероятно е и ширината на античния път. В близост до пътната станция *Scretisca* (при дн. Костинброд) регистрираната ширина на същия път е 7 м (Маджаров 2009, 77). В нашия случай това не се потвърди. Подобни на установените от нас обаче са размерите на други известни римски пътища. Например *Via Ostiensis* е между 4,5 – 4,8 м; *Via Latina* е между 3,80 – 4,10 м; *Via Apia* е 4,70 м (Macaulay-Lewis 2011, 276). Ширината на трасето на проучения от нас участък вероятно отговаря на ок. 16 римски стъпки (4,736 м). Максимално запазената дебелина на подложката от дребни камъни е 0,15 – 0,20 м. На три места личат следи от по-дълбока оран, която я е нарушила. Не е регистрано наличието на предварително направен изкоп (*fossa*), в който да е

Обр. 3. Графична документация на сондажи 4, 9 и 10

Fig. 3. Plans and cross-sections of the structures in trenches 4, 9 and 10

полагана подложката за основа на пътното платно. При археологическото проучване на обекта е открито минимално количество битова керамика – двадесетина фрагмента антична и възрожденска керамика, както и един железен цинт. Прави впечатление, че върху съвременната орница има голямо количество разпръснати камъни със същите размери като гореописаните. Вероятно те са част от настилката на античния път и са разпилени по повърхността, следствие на многогодишната селскостопанска обработка на земята. Тези камъни се откриват в участък с ширина 10 – 20 м, който се развива в посока ЮИ – СЗ (обр. 4). Тази ивица маркира трасето на пътя извън проучваната площ и в двете посоки. Никъде не са регистрирани по-големи каменни плочи от настилката или части от бордюра на съоръжението. Няма и следи от хоросан, какъвто присъства във втория и третия пласт под пътното платно на *Via Diagonalis*, проучван в района на пътната станция *Castra Rubra* (при с. Изворово, Хасковско) (Маджаров 2009, 74). Малкото следи от трасето на *Via Diagonalis*, открити при проучването на обект А17 ни дават представа

за размерите, посоката и начина му на направа. На сателитни изображения могат да се видят по-големи части от античния път, маркирани от разпръснатите камъни по повърхността. На територията на общ. Опан трасето му се проследява по протежение на ок. 14 км, минаващо източно от село Бял Извор, южно от селата Бяло поле и Столетово и северно от с. Васил Левски.

Проведеното предварително археологическо проучване надхвърли предвидената площ и изпълни набелязаните цели. Получените резултати не дадоха основание за продължаване на спасителните разкопки на обекта и той е предаден за строителство.

Обр. 4. Аерофото заснемане на обект A17 и трасето на античния път

Fig. 4. Aerial photo of site A17 and the route of the ancient road

Литература

Лещаков 2019: П. Лещаков. Теренни издирвания по трасето на газопровод „Междусистемна газова връзка Гърция – България“ от землището на с. Големанци, общ. Хасково, до землището на с. Малко Кадиево, общ. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 665 – 668.

Маджаров 2009: М. Маджаров. Римски пътища в България. В. Търново, 2009.

Macaulay-Lewis 2011: E. Macaulay-Lewis. The City in Motion: Walking for Transport and Leisure in the City of Rome. – In: R. Laurence, D. J. Newsome (Eds.) Rome, Ostia, Pompeii. Movement and Space. Oxford University Press, 2011, New York, 262 – 289.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SECTION OF AN ANTIQUE ROAD IN OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT

Ivo D. Cholakov, Sophia Hristeva

Summary

In the spring of 2019, rescue archaeological excavations were carried out at site A17, part of the "Gas Interconnector Greece – Bulgaria". The site is located in the vicinity of Byal Izvor village, Opan municipality, Stara Zagora district (fig. 1). A geophysical survey was carried out. The results showed a distinct anomaly in the east and northeast sectors of the site, caused by an already existing gas pipeline (fig. 2). Therefore, identification of any archaeological structures by means of geophysical survey was impossible. An area of 316 m^2 in total was excavated in ten trenches with different sizes (fig. 2.2). A padding of small sized rocks, preserved *in situ*, was unearthed at the central part of the site. It consists of sections of compactly arranged small and middle-sized stones. There were no traces of bonding between them. The padding has a maximum width of 4.50 – 4.70 m and 0.15 – 0.20 m thickness (fig. 3). Those measurements most likely correspond to the width of the antique road which equals approximately 16 roman *pedes*. Collected archaeological material consists of a minimal quantity of household ceramics and an iron hobnail. Part of the ancient road pavement was disturbed by agricultural processing of the surface throughout the years. Traces of the road are visible in a 10 – 20 m wide stretch, marking a line in SE – NW direction (fig. 4). In the same way, the route of the ancient road is visible on the terrain outside the area of site A17. No traces of mortar, stone slabs or curb stones were found. The investigated section of a road is probably part of the route of the ancient *Via Diagonalis*. The excavations accomplished the main goals of the research and the terrain of the site was released for future construction activities.

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com

Sophia Hristeva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, sophiahristeva@gmail.com

№ 122. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА ПОСТРОЙКА В М. КОРИЯТА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРАКИЯ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

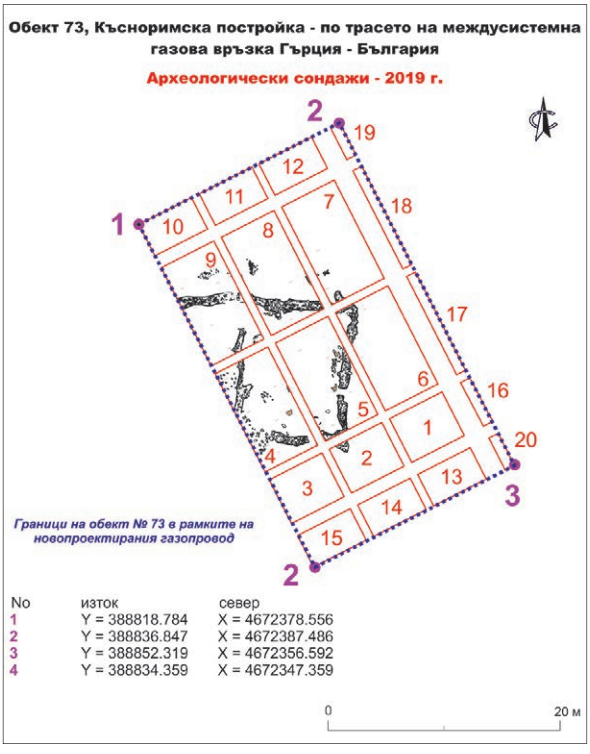
Стилиян Иванов

В периода от 01.07 – 04.08.2019 г. беше проведено пълно спасително археологическо проучване на Обект № 73 „Късноримска постройка по трасето на газопровод Междусистемна газова връзка Гърция – България землище на с. Тракия, общ. Опан, обл. Стара Загора“. Разкопките са финансирани по Договор за съвместна дейност между НАИМ – БАН и инвеститора “АЙ СИ ДЖИ БИ“ АД.

Обектът се локализира на 1,23 км, 111,7° И – ЮИ от центъра на с. Тракия, върху билна част със слаб наклон, в м. Кориятa. Границите му бяха установени след сондажни проучвания, осъществени през есента на 2018 г. (Иванов, Гюрджийска 2019).

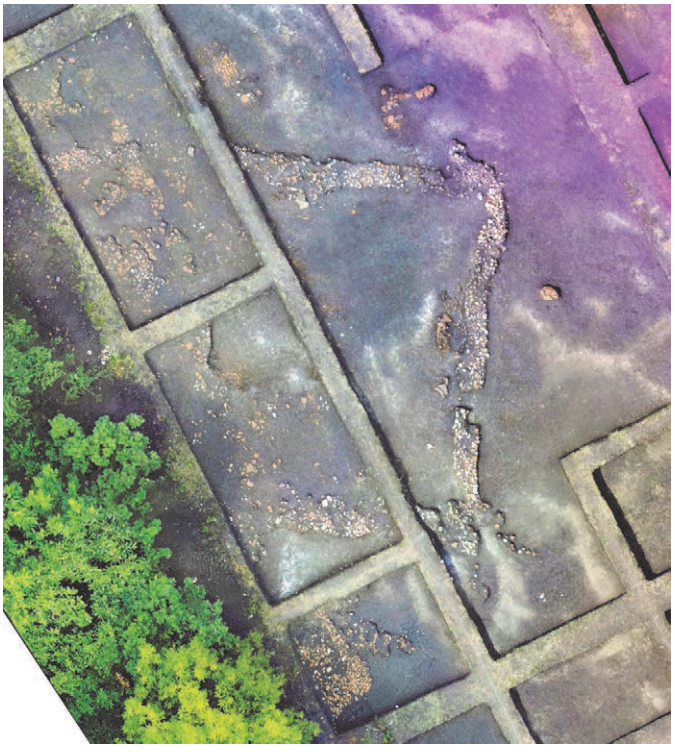
Общата площ, попадаща в рамките на сервитута е 0,680 дка. Върху терена бяха заложени общо 20 сондажа с различни размери (обр. 1). След тяхното изчерпване бяха отнети и контролните ребра между отделните изкопи в зоната на археологическата структура.

Разчистената постройка попада в западната част на сервитута и се открива на дълбочина 0,20 – 0,30 м от нивото на терена (кота 175,30 – 175,62 м). Ориентирана е по посоките на света (обр. 2, 3). Дължината на източната стена е 11,80 – 12,00 м, а северната е с максимална проучена дължина до 14,5 м (И – З). Западната част на сградата се развива извън зоната на сервитута, в западна посока. Южната стена е разкрита до 6,5 м от нейната дължина. Входът на сградата е от север и е с приблизително 1,0 м широчина на проходното пространство. За неговото установяване допринесе запазеният на място обработен камък с изсечено гнездо за ос на врата (еднокрила). Във вътрешността беше разчистен силно разрушен зид с ориентация С – Ю, разделящ постройката на две части. Източната ѝ половина има приблизителни вътрешни размери 10,50 × 7,30 м. От там произхождат голям брой фрагменти от долиуми и няколко каменни хромела. На място, върху ходовото ниво в западната половина на

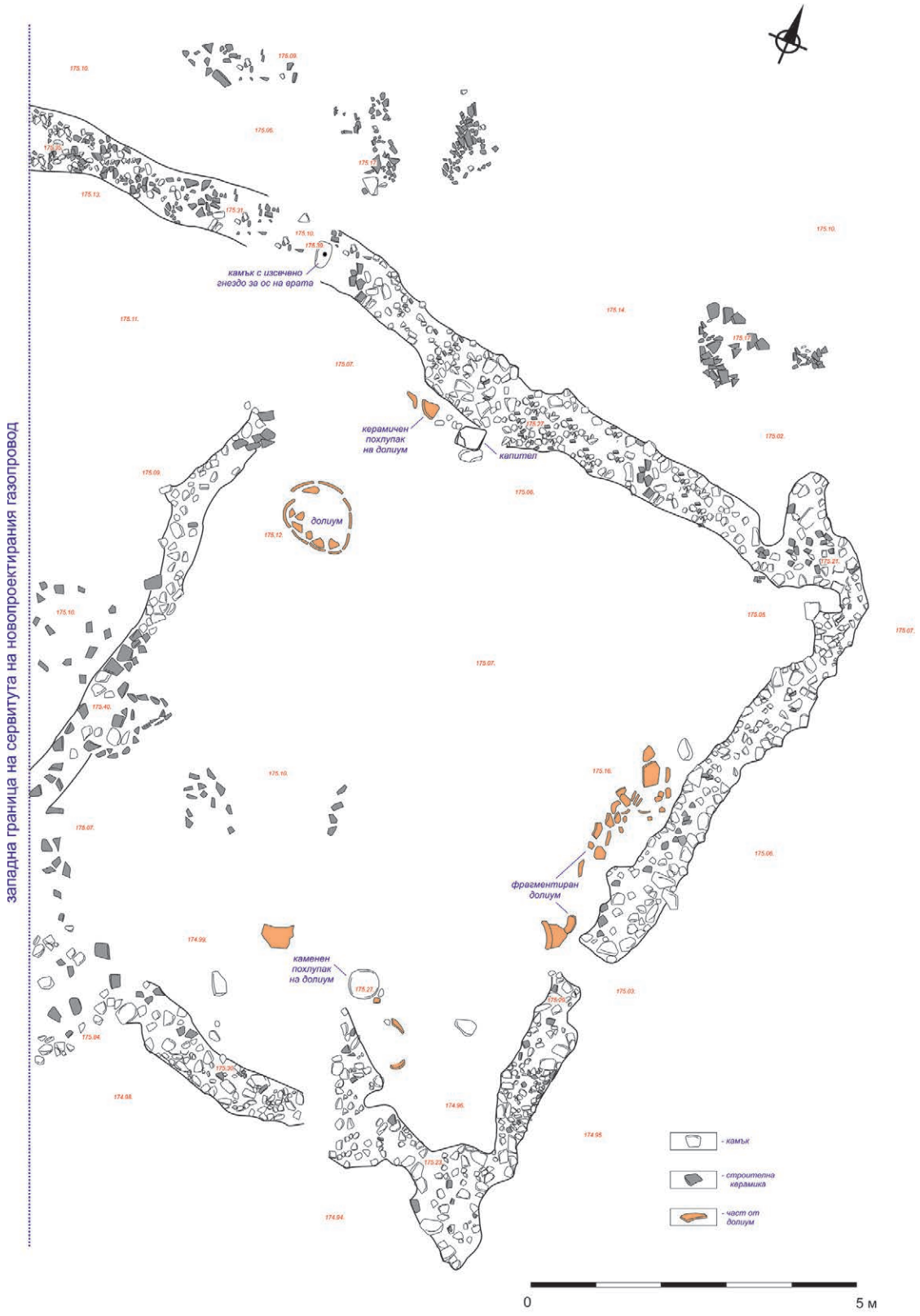
Обр. 1. План на обекта с разположение на сондажите

Fig. 1. Plan of the site with the location of the trenches

Обр. 2. Ортофотозаснемане на обекта в заключителния етап на проучванията

Fig. 2. Orthophoto of the site during the final stage of the excavations

с. Тракия, община Опан
обект 73, Късноримска постройка - по трасето на междусистемна газова връзка Гърция - България
2019 г.

разкрити структури / мащаб 1 : 50

Обр. 3. План на регистрираните останки от късноримска постройка

Fig. 3. Plan of the excavated remains of a late Roman building

постройката (кота 175,05 – 175,29 м) се разкриха останките на рухналия керемиден покрив. Фрагментите от битова керамика са сравнително малко на брой и се откриваха единствено в западната част на проучваната площ.

Основите на външните стени на постройката са с дебелина 0,70 м. Те са наземни, положени направо върху стария терен с ниво на запазеност до един – два реда във височина (обр. 4, 5). Дебелината на вътрешния зид е 0,40 – 0,45 м. За градежа на калова спойка са използвани дребни камъни, фрагменти от керемиди, части от хромели, един преупотребен дорийски капител. Може да се предполага, че за направа на стените във височина са били използвани леки, вероятно дървени материали, от които не се откриват следи. Сред металните находки се отличават една медна монета от времето на император Констанций II и три железни предмета – почти изцяло запазено ножче, цинт и един гвоздей.

Всички археологически структури са силно пострадали от дълбоката обработка на терена в миналото – риголване и изкореняване на дървета, вероятно при оформяне на просеката. Стерилният светлокафяв пласт е набразден и на много места е преобърнат над тъмнокафявата пръст.

Осъществените пълни проучвания дадоха важни сведения за характера на разкритите структури в м. Корията. Те потвърдиха резултатите от миналогодишните разкопки, доказвайки че постройката принадлежи към едно селско домакинство от неизвестен досега викус, а намерените материали подчертават неговия аграрен облик. Нумизматичните данни от последния археологически сезон потвърдиха съществуването на постройката през втора – трета четвърт на IV в.

Предвид нанесените в близкото минало значителни поражения и липсата на експозиционна стойност, теренът, в който се намира обект № 73 по трасето на Междусистемна газова връзка Гърция – България, бе освободен за осъществяване на инвестиционната инициатива.

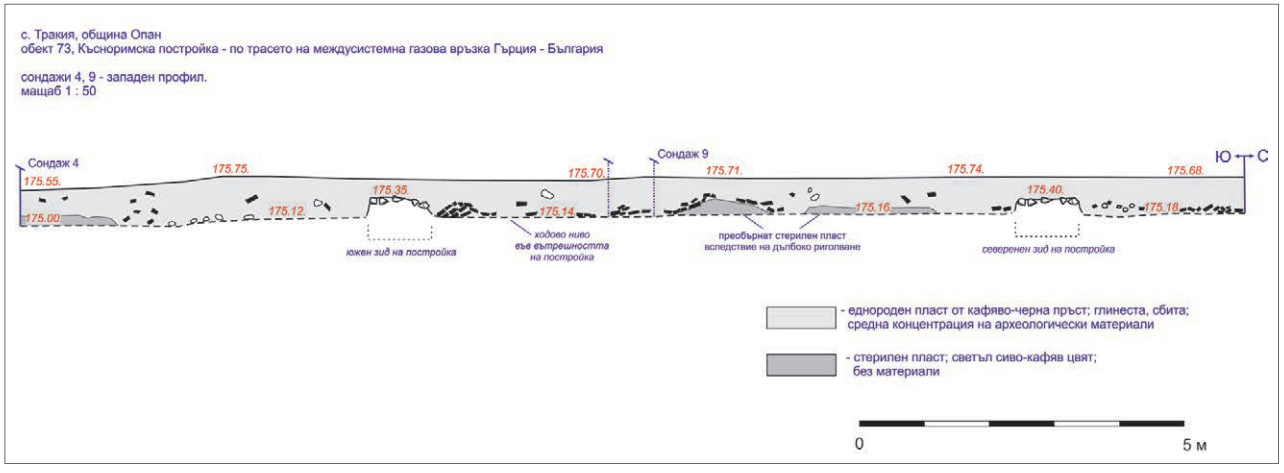

Обр. 4. Изглед към проучената постройка (поглед от изток)

Fig. 4. View of the excavated late Roman building (view from east)

Литература

Иванов, Гюрджийска 2019: С. Иванов, Д. Гюрджийска. Спасително археологическо проучване на „Обект № 73 по трасето на газопровод Междусистемна газова връзка Гърция – България, землище на с. Тракия, общ. Опан, обл. Стара Загора". – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 395 – 398.

Обр. 5. Западен профил в сондажи 4 и 9

Fig. 5. The western cross-section in trenches 4 and 9

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ROMAN BUILDING IN KORIYATA LOCALITY, NEAR TRAKIYA VILLAGE, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT

Stiliyan Ivanov

Summary

The site is located 1.23 km to the east of the centre of the village of Trakia (on a hill with a slight slope), at Koriata locality. Its bounderies were defined after the preliminary archaeological investigations carried out in 2018, covering 10% of the total area of the site – 2300 m^2, within the space affected by a gas pipeline project (Иванов, Гюрджийска 2019).

Remains of a building were revealed in the western part of the site, 0.2 – 0.3 m below the level of the present-day terrain. It is oriented toward the four cardinal directions (figs 2, 3). The foundations were laid on the old ground terrain. One or two courses of the walls were preserved (fig. 4 – 5).

The excavations provided important evidence of the nature of the structures found at Koriyata locality. They confirmed the results from the previous year excavations proving that the building belonged to a rural household situated in a so far unknown *vicus*. The excavated materials indicated its agrarian economic charater. The numismatic evidence from the 2019 archaeological season confirmed the date of the building – the third quarter of the 4th c. AD.

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg

№ 123. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ АНТИЧНА БАНЯ В М. ДЮЛЕВЕЦ, ОБЩ. ГУРКОВО

Мария Камишева

Проучването на обекта в м. Дюлевец край гр. Гурково продължава от 2016 – 2018 г. (Камишева, 2017; Камишева, 2018а; Камишева, 2018б; Камишева, 2019). След края на трите сезона бе установено, че сградата може да се интерпретира като баня, вероятно прилежаща към *villa rustica*. До началото на проучванията през 2019 г. са разкрити пет помещения – студен басейн, фригидарий, тепидарий, лакониум и аподитерий. През 2019 г. работата бе съсредоточена в проучването на пространството, разположено източно от северното помещение, вътрешността на северното помещение, югозападния ъгъл на лакониума и пространството западно от сградата (обр. 1). Бяха заложени и два сондажа на терена, върху който през 2017 г. бе проведено геофизично изследване.

Лакониум. Разположен е непосредствено западно от калдария. Има размери 4,35 м (север – юг) и 3,77 м (изток – запад). През 2018 г. е проучена цялата северна част на помещението, както и част от южната. В северозападния му ъгъл е запазено цялото подово ниво, заедно с хипокаустната система под него. Отделено е на разстояние 0,13 – 0,16 м от стената на помещението, което потвърждава предположението за наличие на стенно отопление. През 2018 г. освен тръбите под пода бяха установени още девет свободностоящи тръби от хипокаустната система.

Обр. 1. Аерофото на проучените структури (сн. Цв. Четъшки)

Fig. 1. Aerial photo of the excavated structures (photo Tsvetan Chetashki)

През 2019 г. се установи, че тръбите от хипокауста в южната част на помещението не са запазени, освен три от тях, но само в

Обр. 2. Префурниум и лакониум – поглед отгоре (сн. Цв. Четъшки)

Fig. 2. Praefurnium and laconicum – view from above (photo Tsvetan Chetashki)

Обр. 3. Засводяване в западната стена на аподитерия (сн. М. Камишева)

Fig. 3. Arching in the western wall of the apodyterium (photo Mariya Kamisheva)

основите си. Проучването е извършено до подовото ниво в долната част на помещението, върху което са запазени общо 11 тухли, служели за основа на тръбите на хипокауста. Освен тях, на няколко места около южния зид са запазени повдигнати с хоросан квадратни пространства, върху които вероятно също са били поставени тухли.

На 0,72 м от югозападния ъгъл на помещението е оформен наклон от запад към изток, като от двете му страни са оформени стени с тухлени стълбчета – от север запазени три, а от юг – две. Цялото пространство е със запазена дължина 1,40 м и ширина 0,45 – 0,49 м. Южната му стена е запазена на по-ниско ниво, отколкото северната, а наклонът е към помещението. Основата на наклона е оформена с квадратни и фрагментирани тухли, измазани с хоросан.

Източният зид на помещението, който в южната си част все още не бе разкрит, също бе проучен изцяло през 2019 г. Установи се, че на това място е изкопана яма, която напълно го разрушава.

Префурниум. Разположен е непосредствено западно от лакониума. Помещението е с размери: 4,36 м (север – юг) и 3,01 м (изток – запад). Зидовете са изградени от речни камъни, споени с хоросан. Ъглите му са оформени с тухли. Северният зид е по-високо фундиран от източния. От югозападния ъгъл на аподитерия е оформен входа на помещението. Той е с ширина 1,00 м и на ходовото си ниво е оформен с тухли.

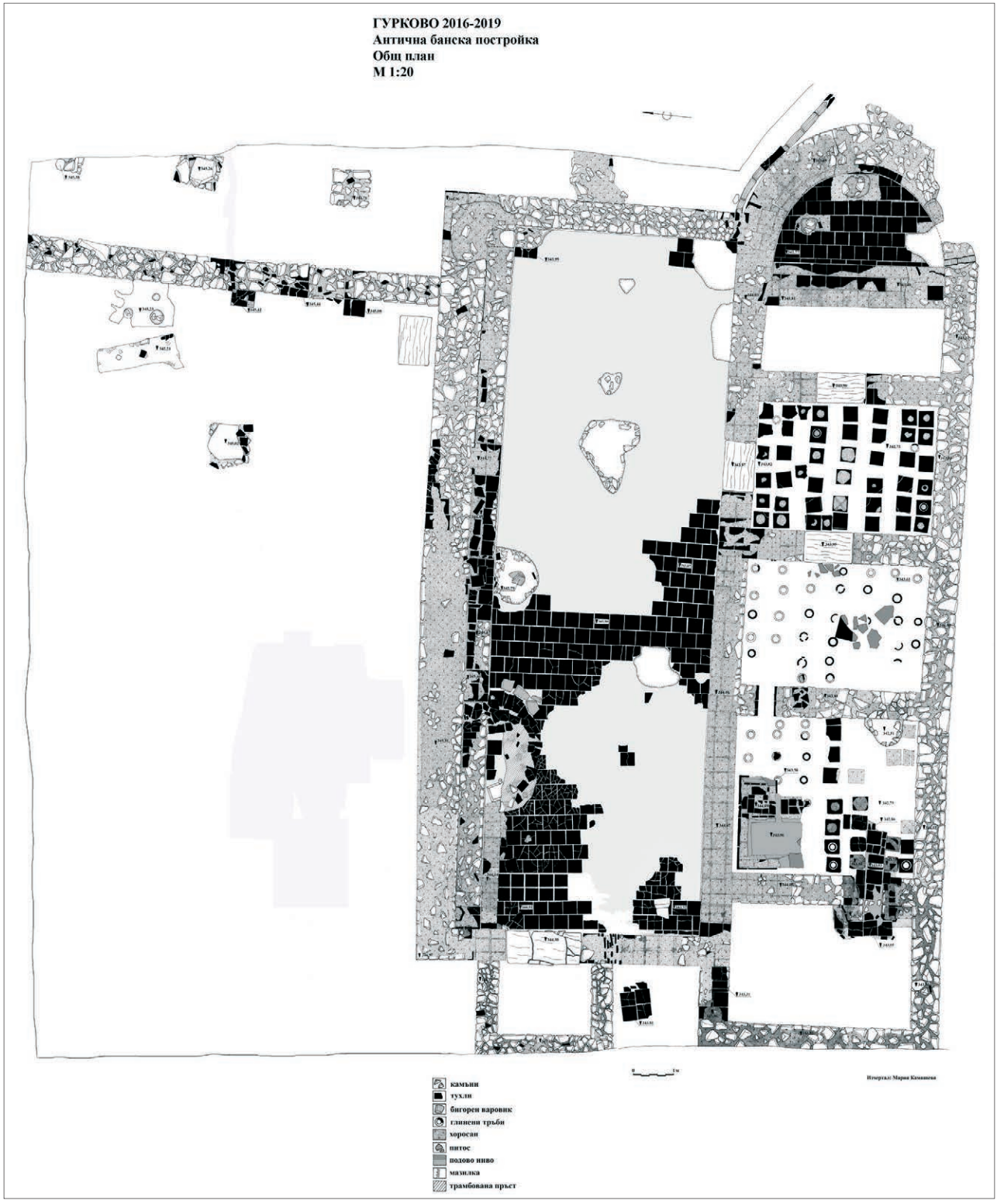
В югоизточния ъгъл, до наклона, от запад на лакониума, е оформена площадка от три тухли, около която, допрени до зида са изградени две стълбчета. Те се явяват продължение на стените на улея в лакониума (обр. 2).

По южната стена на помещението се забелязва натрупване на хоросан, който на места е загладен. Възможно е това да е ходовото ниво около площадката. Не е установено подово покритие.

Пространство западно от аподитерия. Целта на проучването в тази част бе да се разкрие целият вход и западната страна на аподитерия. Северозападният му ъгъл е силно разрушен.

Установи се, че южно от входа на аподитерия в основата на западното му лице е оформено засводяване. Изградено е от тухли, споени с хоросан. Вътрешната страна на свода е облицована с допълнителен ред тухли. Подът му също е настлан с тухли. Височината му е 0,92 м, а ширината в основата – 0,60 м. Възможно е засводяването да е оформено със стълбчета за допълнително укрепване. Възможно е това засводено пространство да е оформено под целия под на аподитерия и да излиза от източната му страна. Неговата функция до момента не е изяснена (обр. 3).

Пред входа, от западната страна на аподитерия, е оформено помещение, чийто вътрешни размери са 1,82 × 2,30 м. Зидовете му са изградени от средни и малки ломени камъни, споени с хоросан.

Обр. 4. Общ план на проучените до момента структури (автор М. Камишева)

Fig. 4. General plan of the structures excavated so far (by M. Kamisheva)

Долепени са на фуга до западното лице на западния зид на аподитерия. Фундирани са на по-ниско ниво, отколкото основните зидове на банята. Във височина също не са запазени много, като поради това не може да се определи мястото на входа му. Вероятно става дума за преграждане на пространство, което да предпазва входа на банята от атмосферни влияния. Южната стена на помещението е изградена пред регистрираното в зида на аподитерия засводяване. Това е допълнително доказателство, че описаното по-горе помещение е изградено на по-късен етап от съществуването на банята.

Северно помещение (двор). Проучването на тази част продължи в северна и западна посока. Бе разкрита изцяло тухлената колонка северно от установения през 2018 г. вход. Източният му зид се проследява до 10,00 м от ъгъла на помещението на север. Към момента е проучено до 17,70 м в западна посока. Не се забелязва разлика в изграждането на зидовете – речни камъни, споени с хоросан в долната и с калов разтвор в горната си част.

На 1,40 м северно от северната колонка се разчисти хоросаново петно, което е допряно до зида. То е с размери: 1,54 м (север – юг) и 1,06 м (изток – запад). В него на три места са вкопани кръгли дупки, които вероятно са използвани за основи на колони.

На 2,90 м от същата колонка, но в западна посока се разкри голям речен камък, ограден с тухли и камъни, оградени с хоросан. Тук вероятно също се касае за основа на колона. Тази структура е с размери 1,05 × 0,90 м.

Относно функцията на тази част от банята, може да се изкаже предположение, че става дума за отворено дворно пространство, което се развива северно и западно от банската постройка. Възможно е в него да са разположени и още сгради.

Пространство източно от северното помещение. В тази част пространството е проучено на дължина 10,00 м от външния ъгъл на аподитерия и на ширина 2,50 м. През 2019 г. бяха разкрити още две основи за колони, като с разкритата през 2018 г. те стават общо три. Втората основа (от юг на север), отстои на 1,55 м от зида на северното помещение и на 2,95 м от първата основа. Ориентирана е север – юг и има размери 1,00 × 1,00 м. Изградена е от големи и средни речни камъни и тухли, споени с хоросан. Североизточният и ъгъл попада в профила на проучваното пространство от изток.

Третата основа от юг на север, отстои на 1,60 м от зида на северното помещение и на 2,30 м от втората основа. Изградена е по същия начин като другите две, като е разкрита само в своя югозападен ъгъл и в размери 0,30 × 0,75 м. Останалата и част попада в профила от изток.

Вероятно по цялата източна страна на северното помещение е била изградена колонада за навес (обр. 4). Резултатите от проучванията през този сезон не променят установените хронологически периоди през предходните години, а именно че сградата съществува до IV – V в., като все още няма данни за нейното начално строителство.

Бяха заложени и два сондажа на терена, върху който през 2017 г. бе проведено геофизично проучване. Те са ситуирани в местата на най-големите установени аномалии. В дълбочина бяха проучени до 1,30 м от нивото на околния терен. И в двата сондажа не се установи наличие на археологически структури. Бяха засечени струпвания от речни камъни и пясък, разположени почти по цялото изследвано пространство. Вероятно в случая установените аномалии трябва да се свържат с естествени каменни струпвания.

Литература

Камишева 2017: М. Камишева. Археологически проучвания на късноантична сграда в м. Дюлевец, в землището на община Гурково, област Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 448 – 450.

Камишева 2018а: М. Камишева. Археологически проучвания на късноантична сграда в м. Дюлевец, в землището на гр. Гурково. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 390 – 392.

Камишева 2018б: М. Камишева. Геофизични издирвания в района на късноантична сграда при гр. Гурково. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 694 – 696.

Камишева 2019: М. Камишева. Археологически проучвания на късноантична сграда в м. Дюлевец, в землището на гр. Гурково. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 398 – 400.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF ANTIQUE *THERMAE* IN DULEVETS LOCALITY, GURKOVO MUNICIPALITY

Maria Kamisheva

Summary

The excavations at the site in Dulevets locality continues without any interruptions since 2016. The conclusion is that the building can be interpreted as a *thermae*, probably part of a *villa rustica* complex. Until 2019 five premises were discovered (fig. 1).

***Laconicum*.** The conclusion is that the pipes of the hypocaust in the south side of the room are not preserved. Eleven bricks, forming the base of the hypocaust's pipes were revealed. In the south-western corner of the room there is an inclination, west – east oriented, two of its sides are formed with brick pillars. The length of the preserved area is 1.40 m.

***Praefurnium*.** It is situated to the west of the laconium and measures 4.3 m × 3.01 m. The walls are built of river stones bonded with mortar. There is 1 m wide entrance on the northern wall. On the south-eastern corner there is a section built with three bricks. It is a continuation of the gutter from the laconium (fig. 2).

Area to the west of the *apodyterium*. South of the *apoditerium*'s entrance, in the foundation of the western wall there is an arching, 0.92 m long and 0.60 m wide in its base. Its purpose is unclear (fig. 3). In front of the entrance, on the western side of the *apodyterium* there is a room. Its walls are linked to the western side of the *apodyterium*. The room was probably built to protect the entrance of the *thermae* from adverse weather conditions.

North room (courtyard). An area measuring 10.00 × 17.70 m was excavated. Probably it is an open courtyard and it continues north and west from the *thermae*. There is a possibility that more rooms existed there.

Area to the east of the northern room. Three bases of columns were found. Probably on the entire eastern side of the northern room a portico was built (fig. 4).

Maria Kamisheva, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd., Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg

№ 124. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РИМСКИ СГРАДИ“, С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО

Татяна Кънчева-Русева, Пламен Караилиев

През 2019 г. продължиха спасителните разкопки на обект „Римски сгради“ в м. Корията, землище на с. Полски Градец, община Раднево. Финансирането е от Мини „Марица-Изток“ ЕАД, по договор с Археологически музей „Марица-Изток“ – Раднево. Проучванията на обекта са започнали през 2017 г. под ръководството на проф. д-р В. Динчев (Динчев 2018а; Динчев 2018б).

Цел на разкопките през 2019 г. е окончателното проучване на обекта.

Обектът е разположен в западната част на землището на с. Полски Градец, на територията на рудник № 3 в комплекса „Марица-Изток”, поради което е частично нарушен.

През 2017 г. е регистриран жилищно-стопански комплекс от римската епоха (II – първата половина на III в.). Централно място заема сграда с три верижно подредени помещения, ориентирана приблизително север – юг (обр. 1). През 2019 г. се установи, че най-северната част е заета от четвърто помещение, с което постройката завършва. Установени са и проучени стените му от запад и север и частично – деструкциите. Градежът е от местен необработен камък на калова спойка. Намерени са железни пирони, скоби и др., свързани със строителството.

През 2019 г. се установи продължение на редицата долиуми, регистрирана през 2017 г., в посока север. За тази цел западната стена на помещение № 4 е оформена дъговидно в южната част.

Начинът на изграждане и нивата на засичане в отделни участъци на западната стена на помещението дават основание да се предположи и тук наличието на две строителни фази.

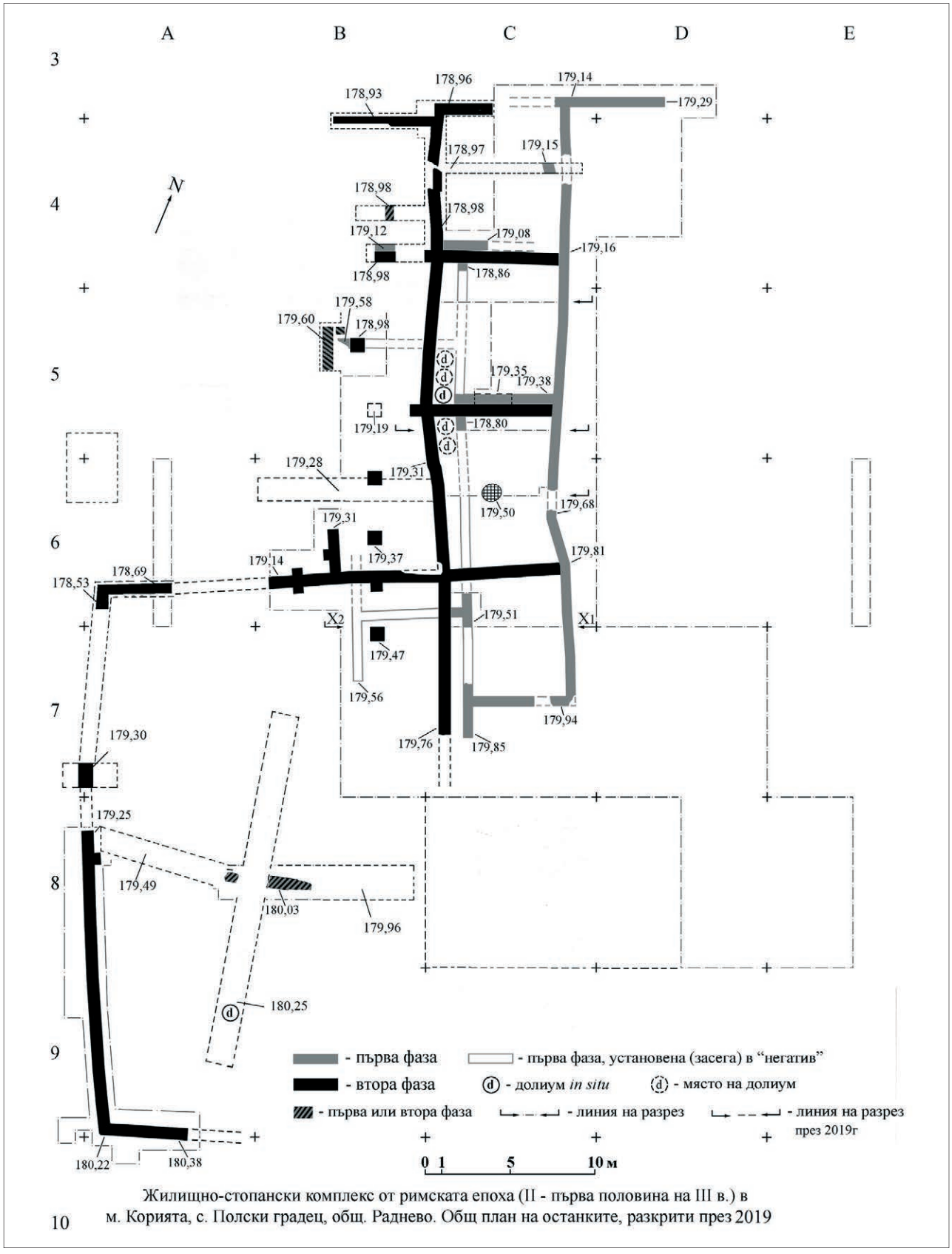
Предполагаме, че помещение № 4 (обр. 2) е имало жилищен характер, поради наличието на сравнително голямо количество битова керамика и различни находки (железни ключове и заключващ механизъм, елемент от оловно огледало, желязна лъжица/черпак и др.). Тук е намерена *in situ* и фрагментирана червенолакова чаша.

От обекта произхождат и малки отделни фрагменти от стъклени и бронзови съдове, които, макар и да не дават информация за вида на предметите, доказват, че във вилата са се съхранявали и използвали, наред с фината трапезна керамика и съдове, изработени от стъкло и метал.

Продължи работата по проучване на портика, разположен на запад от централната сграда. Беше потвърдено наличието и начинът на изграждане на основите на колоните.

Архитектурните останки, регистрирани на запад от централната сграда могат да се тълкуват като част от други постройки или заграждения.

В югозападната част на обекта е проучена частично стена с посоки север – юг, която е ограждала двора. През 2019 г. се установи, че стената продължава на север, завива на изток и се свързва с час-

Жилищно-стопански комплекс от римската епоха (II - първа половина на III в.) в м. Кориятa, с. Полски градец, общ. Раднево. Общ план на останките, разкрити през 2019

Обр. 1. Общ план на обекта

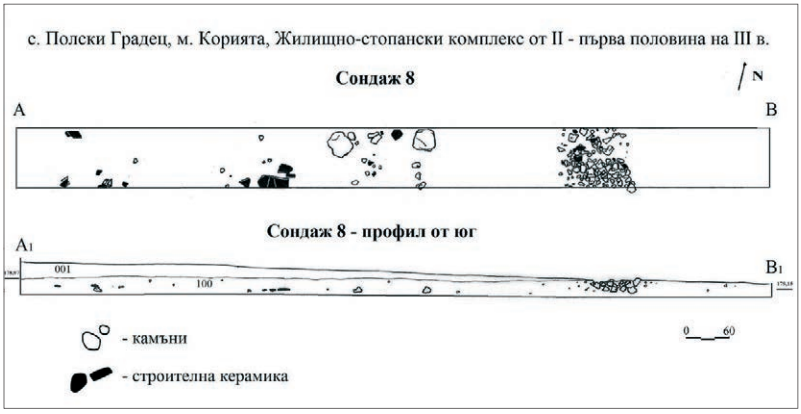
Fig. 1. General plan of the site

тично разкрит зид, който вероятно е ограничавал портика от юг.

Въз основа на резултатите от заложените сондажи може да се предполага наличие на архитектура в югозападната част на обекта. Тук са намерени и фрагменти от долиум, което предполага наличие на евентуални стопански постройки.

Намерените находки включват железни ключове, заключващ механизъм, мъниста от стъкло и глина, костени амулети тип „Херкулесов кривак“, желязно ножче, желязна лъжица-черпак и др. (обр. 3). Битовата керамика е представена с някои основни форми: паници, чаши, купи, част от които с лаково покритие. Те потвърждават датировката на обекта.

Резултатите от спасителните проучвания допринасят за изясняване характера на комплекса, който може да се определи като вила рустика на римски ветеран.

Обр. 2. План и стратиграфски разрез запад – изток в помещение № 4

Fig. 2. Plan and stratigraphic cross-section west – east in room No. 4

Обр. 3. Находки от обекта от 2019 г.

Fig. 3. Small finds from the site from 2019

Литература

Динчев: 2018а. В. Динчев. Спасителни разкопки на античен комплекс в землището на с. Полски Градец, община Раднево.- Археологически открития и разкопки за 2017 г. София, 2018, 392 – 395.

Динчев: 2018б. В. Динчев. Спасителни разкопки на античен обект край с. Полски Градец, община Раднево. – В: Българска археология 2017. Каталог към изложба. София, 2018, 26 – 27.

RESCUE EXCAVATIONS OF THE SITE “ROMAN BUILDINGS” NEAR POLSKI GRADEC VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY

Tatyana Kancheva-Ruseva, Plamen Karailiev

Summary

The rescue excavations of the site “Roman buildings” near the village of Polski Gradec, Radnevo municipality were continued in 2019. Our purpose was to complete the investigation of the remains previously excavated in 2017.

The site is situated in the west part of the village of Polski Gradec, in the territory of Mine 3 of the Marica-Iztok energy complex, which was the reason of the partial destruction of the remains.

In 2017 a Roman complex was identified from the 2nd – first half of the 3rd c. AD. A building with a chain arranged rooms has a central place in it (fig. 1.). In 2019 we found that the building actually had another, fourth room (fig.

2), north of the third one. We can conclude that it had residential functions because of the small finds discovered there – iron keys, lead mirror, iron ladle and etc. West of the building we uncovered remains of other rooms or buildings. In the southwest part of the site we investigated remains of a wall that surrounds a yard. We found that the wall runs to the north and turns east where it ends south of a covered shed. In the southwest part of the yard we discovered fragments of *tegulae* and *dolium* that lead us to the conclusion that there used to be remains of buildings but they were destructed. The date of the site is confirmed by the finds – glass and ceramic beads, bone amulets of Hercules' club type, iron knife and etc. (fig. 3), as well as by the pottery shapes (bowls, cups, plates, some of them with red slip).

Tatyana Kancheva-Ruseva, Museum of Archaeology – Radnevo, 2A Alexander Stamboliiski Str., 6260 Radnevo, ruseva_t@abv.bg
Plamen Karailiev, Museum of Archaeology – Radnevo, 2A Alexander Stamboliiski Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg

№. 125. ШИРОКОПЛОЩНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КОНЬОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА

Пламен Георгиев, Христо Попов, Никола Тонков

Проучването през 2019 г. бе планирано като един от последните етапи на дългосрочното изследване с недеструктивни методи на античната селищна мрежа в района на Керменските възвишения. Проучваният през изминалата кампания ареал се намира в западната им периферия.

Основната част от наличната теренна информация за землищата на селата Младово, Коньово и Биково на този етап е събирана от екипи на ИМ Нова Загора (90-те години на XX в. – Игнатов 1999 и цитирана литература), макар и неотразена напълно в АИС – АКБ. Последни актуални данни, включително и за изследваното с геофизични методи през 2019 г. селище, бяха придобити по време на теренните издирвания, осъществени през 2017 г. (Кацарова, Георгиев 2018).

Античното селище се локализира в югозападното подножие на Боз баир (западни крайни части на Керменските възвиишения). Непосредствено на изток от селището се развива некропол от поне четири надгробни могили (две големи с височина над 8 м и две по-малки, до 1 – 1,5 м височина), като вероятно могилите са били повече и някои от тях са разнесени при редовното оране. Площта на двете малки могили се обработва и понастоящем. Теренът е със слаб наклон на юг – югозапад. Експозицията му е на юг. В южната периферия на селището, в посока юг – югоизток – югозапад към землищата на с. Омарчево и Биково се развива територия, някога заемана от големи заблатени зони. В западната и северозападната периферия на селището преминава горното течение на р. Блатница.

Обр. 1. Граници и общо разположение на терена на изследвания през 2019 г. полигон, югозападно от Боз баир

Fig. 1. Limits and general location of the area of the polygon investigated in 2019 to the southwest of Boz Bair

Споменатият могилен некропол е бил редовно подлаган на иманярски интервенции в близкото минало. След една от тях през 1999 – 2000 г. В. Игнатов проучва спасително в околомогилното пространство на едната от двете големи надгробни могили части от двуколка, останали след ограбването (Игнатов 2010, 282 – 285). Колесница е била унищожена от иманяри и при другата голяма

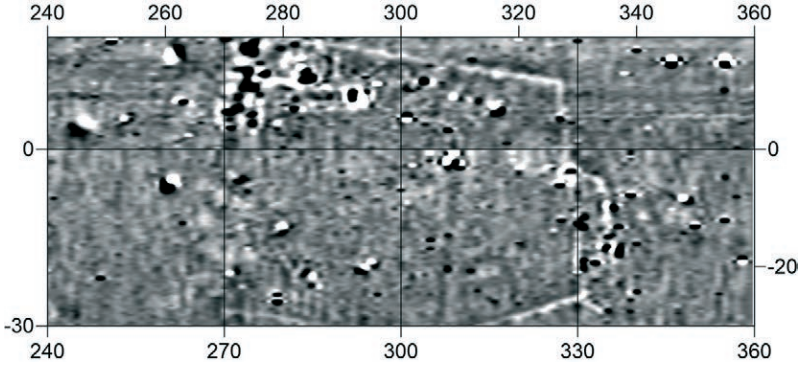
могила. Пак в този период представители на полицията и РИМ Сливен спират иманярски разкопки с багер на могилата, намираща се в източната част на некропола.

Надгробните могили бяха използвани като ясно разпознаваем на терена индикатор за наличието на селищен обект и от нашия екип. Като се изхождаше от предполагаемата връзка „некропол с големи надгробни могили – наличен в непосредствена близост голям вилен / стопански комплекс“ през 2017 г. бяха проведени интензивни теренни издирвания в околностите на некропола (Кацарова, Георгиев 2018). По аналогии с хронологически близки некрополи от територията на Августа Траяна (Чаталка, Караново), а така също и от собствен опит на екипа от осъществени недеструктивни изследвания в района – Скобелево (Червената могила), Кермен (м. Кадънски крачол), бе изработена предварителна стратегия за широкоплощно геофизично проучване на регистрираното антично селище и на предполагаем по-голям вилен комплекс (Попов, Тонков, Георгиев 2017).

Обр. 2. Геомагнитно картиране с флуксгейт градиометър Barthington 601-2. Работен момент

Fig. 2. Geomagnetic mapping with fluxgate gradiometer Barthington 601-2. Work in the field

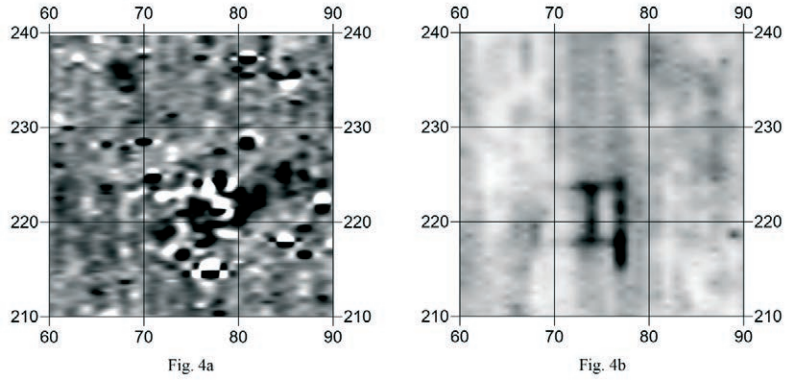
Обр.3. План на дворно пространство с прилежащи постройки, фиксиран при картирането в югоизточната част от полигона

Fig. 3. Ground plan of a courtyard and related buildings, revealed by the survey in the southeastern part of the polygon

Макар и регистрирано по-рано, пространствените характеристики на античното селище при с. Коньово не бяха прецизирани. Още през 2017 г. бе установено, че то се разполага на доста голяма площ (вероятно надхвърляща 500 – 550 дка), простираща се от югоизточното подножие на Боз баир до левия бряг на р. Блатница на запад (регистрационен картон АКБ 5700098). В западните части на античното селище се откриват материали и от по-ранни исторически периоди (халколит, бронзова, желязна епоха – особено в хинтерланда на голямата селищна могила, разположена на СЗ). През кампания 2017 г. условията за наблюдение не бяха оптимални (някои от нивите бяха дълго време необработвани и с висока растителност, не позволяваща нормално наблюдение). Процесът на прецизиране на наличната информация продължи и през 2019 г. паралелно с геофизичните проучвания.

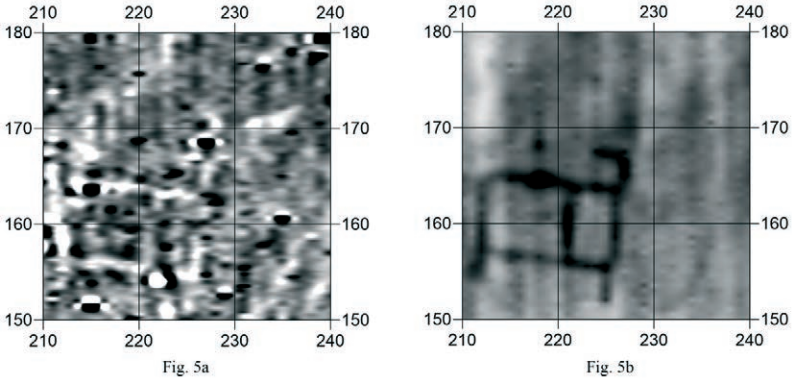
Заложеният полигон за геофизика попада в източната част на селището. Въз основа на получените предварителни резултати бе решено стратегията за проучване да бъде разделена на две кампании – 2019 и 2020 г.

Геофизичните проучвания стартираха от подножието на южните склонове на Боз баир в посока север – юг към по-равнините терени и от изток на запад, в посока от могилите към района на новоизграденото сметище и трасетата на напоителните канали и коритото на р. Блатница. Отложен бе полигон с издължена правоъгълна форма (И – З), обща площ от около 150 дка. По голямата му част остава от север на канала, който протича южно (посока И – З) от могилния некропол и подножието на Боз

Обр.4. Резултати от проучванията на регистрирана в северната част на полигона единична сграда: а. Геомагнитно картиране; б. Електросъпротивително картиране

Fig. 4. Results from the investigations of an individual building detected in the northern part of the polygon: a. Geomagnetic mapping; b. Electrical resistance survey

Обр. 5. Резултати от проучванията на регистрирана в северната част на полигона единична сграда: а. Геомагнитно картиране; б. Електросъпротивително картиране

Fig. 5. Results from the investigations of an individual building detected in the northern part of the polygon: a. Geomagnetic mapping; b. Electrical resistance survey

баир. Един ред квадрати бе отложен и южно от канала (обр. 1). Размерите на квадратите от план-квадратната врежа са 30 × 30 м. Теренната работа бе осъществена на два етапа през м. юли и м. ноември 2019 г.

Заради влошаване на метеорологичните условия отложеният полигон не бе покрит напълно. Геофизичното проучване бе осъществено от д-р инж. Никола Тонков (обр. 2). Геомагнитно картиране бе направено на площ от 99,8 дка (99 800 кв. м), като част от квадратите в източната и югозападната част на планираната територия останаха необследвани. Използвана бе двойна конфигурация на флуксгейт градиометър Barthington 601, собственост на НАИМ – БАН. Гъстотата на проучване беше 8 т./кв. м.

През втората част на кампанията бе извършено и електросъпротивително картиране на две магнитни аномалии (единични постройки) на обща площ от около 2000 кв. м. Измерванията бяха извършени с резистивиметър 4 Point Light HP на фирмата LGM-Lippmann, Германия. Използвана беше т. нар. двуелектродна схема (twin-probe array), при гъстота на проучване 4 т./кв. м.

Въз основа на резултатите, получени от геомагнитното и електросъпротивителното картиране, както и на паралелното теренно издирване, на този етап може да бъде направен следният анализ:

1. В северната и североизточна периферия на селището (в непосредственото подножие на Боз баир) интензитетът на откриваните материали не е много висок. Откриват се единични концентрации от археологически материали на голямо разстояние (60 – 80 до 100 – 150 м) една от друга. Концентрацията на археологически материали значително се увеличава в южна и западна посока – към брега на р. Блатница и някогашните азмаци (водоизточници), един от които е запазен и до днес.

2. В измерените с геомагнитни методи близо 100 дка се откриха три малки аномалии на север от канала и една по-голяма, с площ от около 3,5 – 4 дка, непосредствено на юг от канала. Последната може да бъде интерпретирана като по-голямо по площ стопанство, което е много перспективно за електросъпротивително картиране. Разпознават се план на двор с неправилна правоъгълна форма, като най-малко на две места по неговата периферия от СЗ и И са регистрирани по-големи площни аномалии, вероятно свързани с разположени на това място основи на постройки (обр. 3).

3. Електросъпротивителното картиране на две от по-малките аномалии даде добри резултати и бяха регистрирани плановете на две сравнително малки, предполагаемо жилищни сгради. Отново се потвърди като ефективна изработената от екипа методическа последователност, при която първоначално се прави геомагнитно обследване на голяма площ, а след това, при необходимост, с помощта на електросъпротивително картиране се извършва по-прецизно изследване на регистрираните аномалии (обр. 4, 5).

4. На запад и югозапад от регистрираното голямо стопанство се установяват поне пет различни големи концентрации на археологически материали (някои от тях с площ на разпръснатите деструкции до 8 – 10 дка. Въз основа на тези наблюдения бяха определени площите, в които да бъдат съсредоточени геофизичните проучвания през 2020 г.

Получената през кампания 2019 г. теренна информация за античния селищен обект при с. Коньово добавя важни детайли към общата картина на развитието на селищния живот и структурата на икономиката в района през периода II – IV в. сл. Хр.

Литература

Игнатов 1999: В. Игнатов. Проучвания на античността в Новозагорско. – В: (В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева, К. Велков / изд.). Археологически и исторически проучвания в Новозагорско. Нова Загора, 1999, 91 – 103.

Игнатов 2010: В. Игнатов. Проучвания на двуколки в Новозагорско. – В: Югоизточна България през II – I хил. пр. Хр. Варна, 2010, 282 – 296.

Кацарова, Георгиев 2018: В. Кацарова, П. Георгиев. Теренни издирвания в землищата на селата Младово, Коньово и Старо село, Сливенска област. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 658 – 659.

Попов, Тонков, Георгиев 2017: Х. Попов, Н. Тонков, П. Георгиев. Геофизично издирване на антични вили и селища в землището на гр. Кермен и с. Скобелево, община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 745 – 747.

WIDE AREA GEOPHYSICAL SURVEY OF AN ANCIENT SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KONYOVO VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY

Plamen Georgiev, Hristo Popov, Nikola Tonkov

Summary

The ancient settlement is located at the southwestern foot of Boz Bair (the westernmost parts of the Kermen Heights). Immediately to the east of the settlement, there is a necropolis of at least four burial mounds (two large, more than 8 m high, and two smaller, 1 – 1.5 m high), although the *tumuli* were probably more numerous and some of them have been flattened by regular tillage. The geophysical polygon occupies the eastern part of the settlement (fig. 1).

The geophysical survey was carried out by Dr. Nikola Tonkov (fig. 2) and covered an area of 99 800 m^2. During the second part of the campaign, an electrical resistance survey was carried out of two anomalies (individual buildings) with a combined area of c. 2000 m^2.

1. Within the c. 10 ha, surveyed with geophysical methods, three small anomalies were detected to the north of the ditch, and a larger one of c. 0.35 – 0.4 ha immediately to the south of the ditch. The latter could be interpreted as a larger farm that provided very good possibilities for electrical resistance survey (fig. 3).

2. The electrical resistance survey of two of the smaller anomalies yielded good results, revealing the ground plans of two relatively small, presumably residential buildings (figs 4, 5).

3. To the west and southwest of the large farm that was registered, there are at least five separate higher concentrations of archaeological materials (in some cases the scattered debris occupy up to 0.8 – 1 ha).

The field evidence of the ancient settlement at Konyovo village that was acquired in 2019 adds important details to the overall picture of the development of the settlement life and the structure of the economy in the region in the period of the 2nd – 4th c. AD.

Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pl_georgiev@hotmail.com

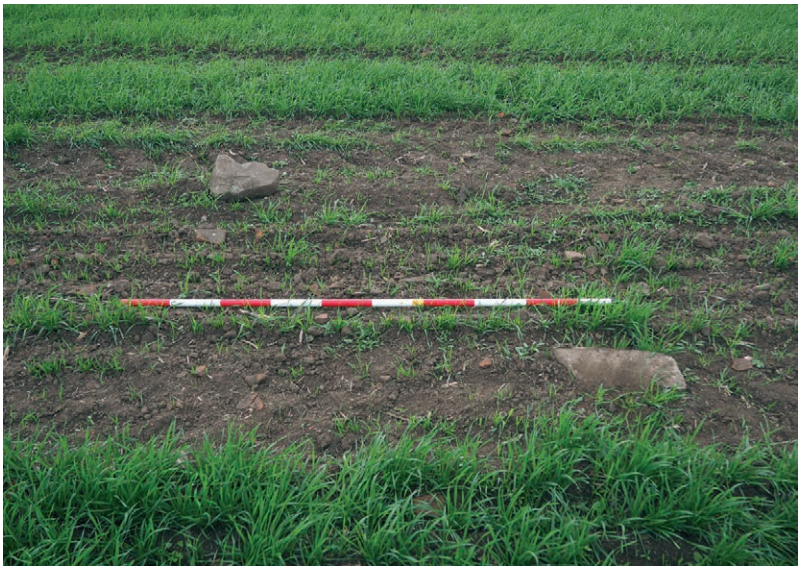
Hristo Popov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, popovhristo@yahoo.co.uk

Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com

№ 126. ШИРОКОПЛОЩНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА КЕРМЕН

Пламен Георгиев, Христо Попов, Никола Тонков

След преминаването през 2008 – 2010 г. на трасето на АМ Тракия и проведените спасителни проучвания в землището на с. Скобелево (Попов, Георгиев 2010; Попов, Георгиев 2011; Кацарова, Попов, Тонков 2018) бе установено, че районът е изключително перспективен за проучване на античната селищна мрежа в извънградска среда. Впоследствие между 2015 и 2019 г. в околностите на гр. Кермен и на съседните села бяха проведени няколко кампании за проучване на регистрираните антични селища, като бяха използвани предимно недеструктивни методи (Попов, Тонков, Георгиев 2016; Попов, Тонков, Георгиев 2017; Кацарова, Георгиев 2018). При осъществената до този момент полева работа е извършено геомагнитно картиране на над 800 000 кв. м на територията на общо шест различни антични селищни обекта в микрорайона на Керменските възвишения. Придобита е информация за особеностите на вътрешната организация и за различните елементи на селищата през периода II – IV в.

Обр. 1. Разпръснати след оране камъни и фрагменти от строителна и битова керамика на територията на античното селище

Fig. 1. Stones and fragments of architectural ceramics and household pottery scattered after tillage in the area of the ancient settlement

Обр. 2. Геомагнитно картиране с флуксгейт градиометър Barthington 601-2. Работен момент

Fig. 2. Geomagnetic mapping with fluxgate gradiometer Barthington 601-2. Work in the field

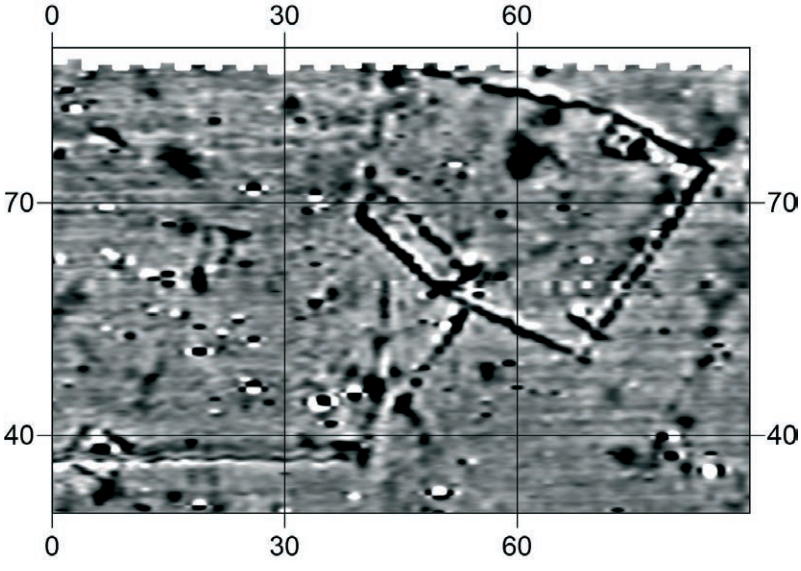
Изследваното през 2019 г. с геофизични методи антично селище в землището на Кермен е регистрирано през 2017 г. (Кацарова, Георгиев 2018). Разположено е северно от града, северно от съвременните гробища и източно и западно от асфалтовия път Кермен – Николаево. В процеса на регистрация бе получена допълнителна информация от кмета на Кермен, Живко Жечев и от неговия племенник. Двамата разказват за материали, откривани при селскостопанска обработка на терена и за слухове за находки, откривани от иманяри, които местните жители често виждат в нивите от двете страни на пътя. В двора на Ж. Жечев се съхранява барабан от колона от мраморизиран варовик, открит по неговите описания на територията на селището при оране. За чести посещения на тази местност от иманяри свидетелства и Свилен Костадинов – един от арендаторите на терените, където се разполага селището.

След оране на терен се откриват голямо количество разпръснати камъни, фрагментирани керемиди и части от долиуми, както и значително количество битова керамика (обр. 1). Антропогенните материали се откриват на концентрации, като тези концентрации могат да бъдат идентифицирани като площи, на които са разпръснати останките от намирали се на това място сгради (по-големи комплекси или единични постройки). Античното селище е от открит тип. Ландшафтно, като разположение/експозиция и терен, ситуацията е идентична с тази при античното селище северно от Скобелево, проучвано спасително през 2008 – 2010 г. Както и при Скобелево, така и в случая при Кермен античната агломерация е разположена в равнинен, открит терен. От Ю – ЮИ той е фланкиран от възвишението Голям Чалъ баир, а от ЮЗ – от височините, разположени в северозападната периферия на днешния град. Освен че е открит и плодороден, с лесен достъп и висококачествени почви, вероятно районът е бил и сравнително влажен и лесен за напояване, за което свидетелства и гъстата мрежа от съвременни канали, прокарани не толкова с цел напояване, колкото отводняване на плодородните терени, които по думите на днешните арендатори са едни от най-качествените в района. Въз основа на подемния материал хронологически селището може да бъде отнесено към периода II – III в. сл. Хр. (регистрационен картон АКБ 10005102). При регистрацията селището е вписано като разположено в м. Казалчите, но от местните хора се споменава и друго име – Асановите камъни (вероятно заради многобройните камъни, пръснати из нивите – останки от античните постройки, намирали се на това място).

Обр. 3. Граници и общо разположение на терена на изследвания през 2019 г. полигон

Fig. 3. Limits and general location of the area of the polygon investigated in 2019

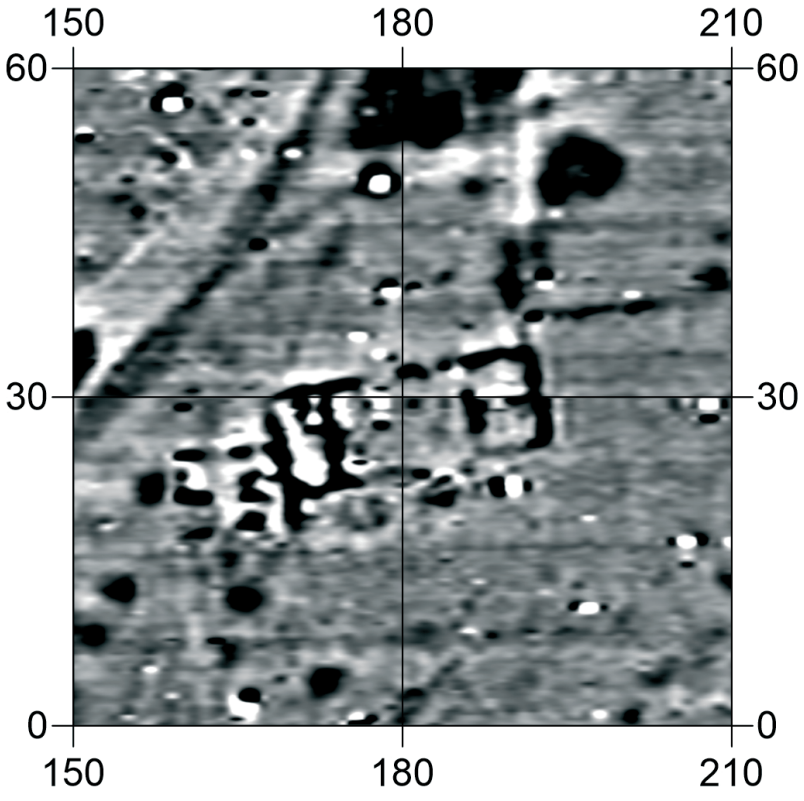

Обр. 4. Фиксирани при картирането планове на дворно пространство и постройки, свързани с него

Fig. 4. Ground plans of a courtyard and related buildings revealed by the mapping

Както бе отбелязано и по-горе, обектът се намира в зона, пресечена от напоителни канали, прокарани в гъста мрежа от изток на запад и север на юг. Геофизичните проучвания са възможни в сектори, затваряни от каналите. Полигоните, определени за геофизично измерване, могат да бъдат ориентирани И – З по посоката на основните канали и да бъдат разполагани в обработваемите площи, затваряни от съоръженията.

На този етап площта, на която са регистрирани останки от селището, източно от пътя Кермен – Николаево, надхвърля 350 – 400 дка. Като се има предвид, че то заема терени и западно от пътя, където процесът по прецизиране на регистрацията все още продължава, то реалната оценка на размера на заеманата площ би трябвало да е значително по-голяма. Оста, по която се развива агломерацията, е СИ – ЮЗ.

Обр. 5. Фиксиран при карирането план на жилищна сграда

Fig. 5. Ground plan of a residential building revealed by the mapping

През 2019 г. по програма III на МК с помощта на геомагнитно картиране са проучени общо 97,4 дка (97 400 кв. м), разположени източно от пътя Кермен – Николаево (обр. 2).

В процеса на работа бе използван флуксгейт градиометър Barthington 601-2. Уредът е собственост на НАИМ – БАН, а геофизичното проучване бе извършено от д-р инж. Никола Тонков (обр. 3).

Въз основа на получените резултати на този етап може да бъде направен следният анализ:

1. През източната и централна част на измерената площ с посока СИ – ЮЗ преминават две ясно изразени линейни структури. Засега тяхната интерпретация не е еднозначна. Основните хипотези са две: трасета на пътища с локално значение или легла на малки водоизточници (рекички, потоци), които са съществували на това място. Ясно е, че по-голямата част от регистрираните аномалии (останки от постройки, дворове, ями, производствени съоръжения) са организирани и разположени от двете страни на тези дълги линейни аномалии. Паралел може да бъде направен с подобни структури, регистрирани при обекта северно от Скобелево през кампании 2009 – 2010 и през 2015 г.

2. В централната, западна и югозападната част на измерения полигон се регистрират ясни очертания на дворове и постройки с предполагаем (въз основа на плановите особености) жилищен и стопански характер (обр. 4, 5). Предполагаемите различни стопанства са разположени на разстояние едно от друго. Разстоянието варира от 30 – 40 до 60 – 70 м и повече от 100 м. В участъка на отделните стопанства се наблюдава и висока концентрация от отделни точкови аномалии, за които може да се предположи, че представляват вкопавания (ями и пр.) с различен характер.

3. Геомагнитното картиране потвърждава конвенционалното теренно наблюдение, че селището се развива в западна – югозападна и в северна – североизточна посока (най-общо ос СИ – ЮЗ).

4. Въз основа на регистрираните на повърхността концентрации от разпръснати археологически материали може да бъде предположено наличието на поне още четири до шест единични постройки или комплекси от повече сгради в участъка източно от асфалтовия път Кермен – Николаево.

Поради влошаване на метеорологичните условия геомагнитното картиране бе прекратено, без да бъде измерен целият заложен полигон от 140 дка. През 2020 г. е планирано завършване на геомагнитното картиране на зоните с най-висока концентрация на археологически материали. Друга полезна стъпка, от гледна точка на възникналите изследователски въпроси, би била измерване на електросъпротивителни профили през регистрираните линейни аномалии, около които са организирани основните елементи на селището.

Литература:

Кацарова, Георгиев 2018: В. Кацарова, П. Георгиев. Теренни издирвания в землищата на селата Младово, Коньово и Старо село, Сливенска област. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 658 – 659.

Кацарова, Попов, Тонков 2018: В. Кацарова, Х. Попов, Н. Тонков. Между Августа Траяна и Кабиле. Село от римската епоха в землището на с. Скобелево, община Сливен. – В: Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supplementum VI. Stephanos archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmili Getov. София, 2018, 343 – 362.

Попов, Георгиев 2010: Х. Попов, П. Георгиев. Спасителни археологически проучвания на обект 15, км. 267+850-268+300, ЛОТ 3, АМ Тракия при с. Скобелево, Сливенска област. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 410 – 412.

Попов, Георгиев 2011: Х. Попов, П. Георгиев. Спасителни археологически разкопки на обект 15, ЛОТ 3, по трасето на АМ Тракия, с. Скобелево, Сливенска област. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 366 – 368.

Попов, Тонков, Георгиев 2016: Х. Попов, Н. Тонков, П. Георгиев. Геофизично проучване на антично селище в землището на с. Скобелево, община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 934 – 937.

Попов, Тонков, Георгиев 2017: Х. Попов, Н. Тонков, П. Георгиев. Геофизично издирване на антични вили и селища в землището на гр. Кермен и с. Скобелево, община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 745 – 747.

WIDE AREA GEOPHYSICAL SURVEY OF AN ANCIENT SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR THE TOWN OF KERMEN

Plamen Georgiev, Hristo Popov, Nikola Tonkov

Summary

The settlement investigated in 2019 with geophysical methods near the town of Kermen was registered in 2017. After tillage, numerous scattered stones, fragmented roof tiles and parts of dolia were found, as well as large quantity of household pottery (fig. 1). Chronologically, the settlement belongs to the period of the 2nd – 3rd c. AD. The site is located in an area that is crisscrossed by irrigation ditches, creating a dense network in E-W and N-S directions. The geophysical surveys were possible in the sectors, enclosed by the ditches.

In 2019, 9.74 ha (97 400 sq. m) were investigated by means of geomagnetic mapping to the east of the road Kermen – Nikolaevo (fig. 2). The geophysical survey was carried out by Dr. Nikola Tonkov (fig. 3).

At this stage, the following conclusions could be drawn:

1. Two clearly defined linear structures traverse the eastern and central parts of the surveyed area in NE – SW direction. At present, their interpretation is not conclusive. There are two main hypotheses – either roads of local significance, or beds of small rivers or streams that existed here.

2. In the central, western and southwestern part of the surveyed polygon, there are clear outlines of courtyards and buildings of presumably (based on the specifics of the layouts) residential and household functions (figs. 4, 5). These probably separate farms were situated at some distance from one another, varying from 30 – 40 to more than 100 m. In the sector with the separate farms, there is a high concentration of individual spot anomalies – presumably various negative structures (pits, etc.).

Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pl_georgiev@hotmail.com

Hristo Popov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, popovhristo@yahoo.co.uk

Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com

ЕЗИЧЕСКИ И ХРИСТИЯНСКИ КУЛТОВИ КОМПЛЕКСИ

№ 127. КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА ПО ТРАСЕТО НА ОБЕКТ „ОБХОД НА ГР. ГАБРОВО“

Хитко Вачев, Филип Петрунов

Във връзка с реализацията на обект „Обход на гр. Габрово“, през месец юни и юли 2019 г. са проведени спасителни археологически проучвания на „Късноантична църква“ на км 19+580, под ръководството проф. д-р Хитко Вачев (РИМ – Велико Търново) – ръководител и Филип Петрунов (НАИМ – БАН). Този обект е локализиран при наблюдение на изкопни и строителни работи във връзка със строителство по трасето на „Обход на гр. Габрово“ (Рабовянов 2019). Според сведения, публикувани от д-р Петър Цончев, след 1880 г. на това място е разкрита и унищожена от местното население църковна постройка с хоросанов градеж, чиято апсида е попадала под стария път за Шипка. При унищожаването на постройката са били открити метални предмети и монети от ранновизантийската епоха, две от които са били на император Юстиниан (Цончев 1996, 261).

Като резултат, в северната част на предназначения за проучване парцел са разкрити частично архитектурните останки на християнска храмова постройка. Тя е ориентирана в посока изток – запад. От нея са запазени и разкрити апсидната конха и част от южната стена. Общите размери на постройката са: 15,65 м по оста И – З и 8,65 м по оста С – Ю.

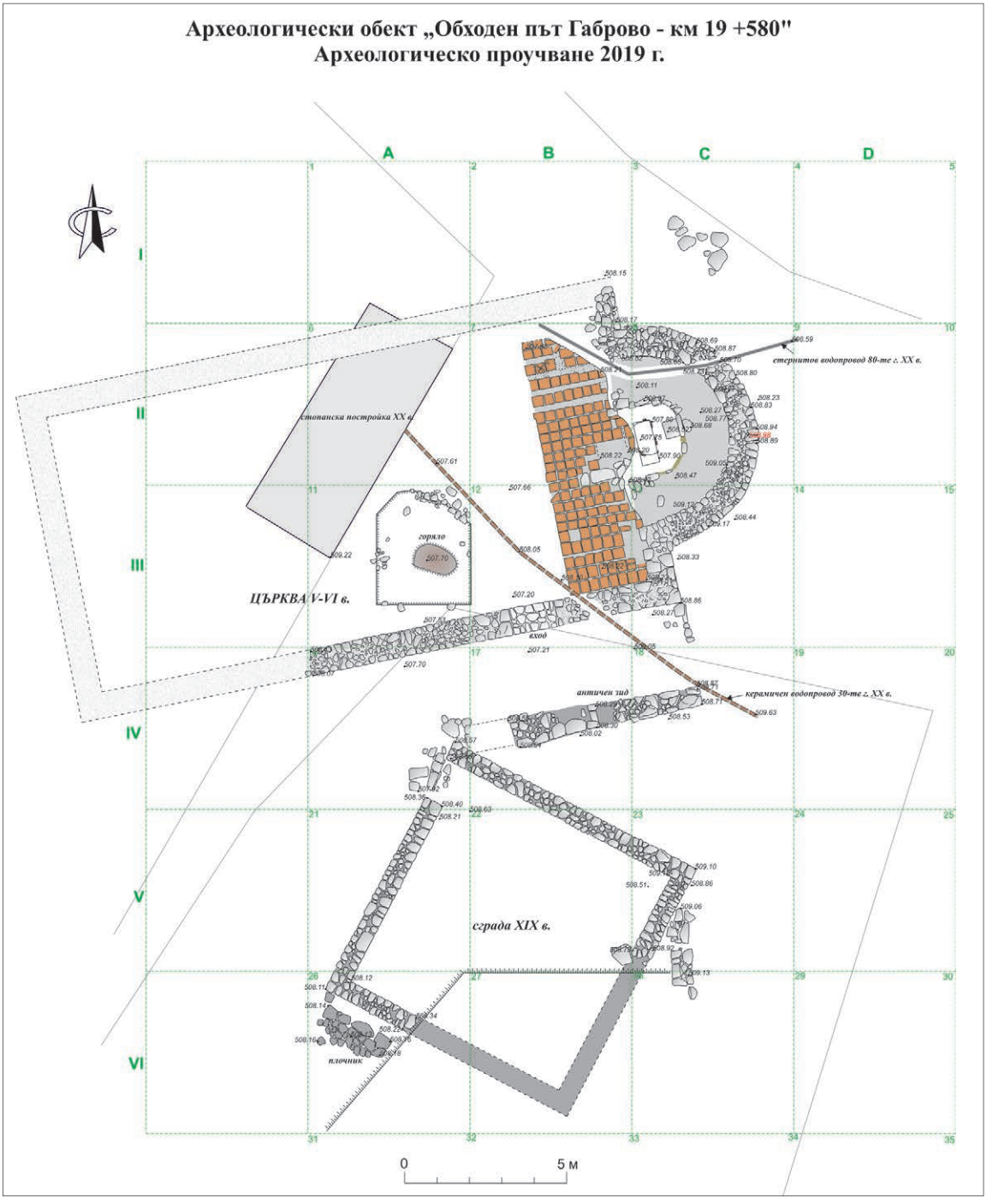
Северната стена на храма е напълно унищожена при съвременни регулативни дейности. Останалата част от храмовата постройка попада в границите на частен имот, което прави невъзможно нейното пълно проучване. Предполага се, че тя е унищожена при строителството на жилищната постройка в границите на имота.

Храмът е изграден от речни волутъци и средно големи камъни от местна порода камък, по които не личат следи от допълнителна обработка. Те са споени с бял хоросан, в който има значително количество едър речен пясък. При строителството на храма, в частта на суперструкцията, вероятно са използвани и бигорови блокове, значително количество от които се открива при изчерпването на насипите. Не е изключено фасадите на постройката да са били решени с редуващи се редове от тухли и бигорови камъни. Основание за това предположение е значителното количество от тези строителни материали, открити в насипите около сградата.

Апсидната конха е полукръгла и има вътрешни размери: дълбочина 3,34 м, ширина 5,10 м. Суперструкцията е запазена на височина 0,30 – 0,50 м. На разстояние 1,30 м от вътрешното лице на апсидната конха бяха разкрити останки от примитивно изпълнен синтрон. От него са запазени: едно стъпало с размери 0,36 × 0,46 м и височина 0,20 м; вторият ред на синтрона, с височина 0,17 м и ширина 0,25 м, изграден от речни камъни, по лицевата част,на които е запазена мазилка с дебелина 4 см; третият ред на синтрона, оформен посредством изсичане на здравия терен – по лицевата му част е запазен фрагмент от мазилка с дебелина 6 см. Синтронът има размери 2,10 м по оста С – Ю и дълбочина 2,04 м по оста И – З. В пространството на запад от първото стъпало на синтрона бяха разкрити останки от камера, оформена посредством вертикално поставени тухли и с подложка от каменна плоча. Размерите ѝ са 1,10 × 0,60 м.

Източната стена на храма има дължина 1,85 м. Южната стена на постройката се проследява на разстояние 11,60 м. На разстояние 3,86 м от югоизточния ъгъл е оформен вход с ширина 1,30 м. Ширината на стените при апсидата, източния и южния зид е 0,85 м. Запазената суперструкция на постройката в тази част е 0,20 – 0,45 м. В източната част на наоса е запазен участък от оригиналната настилка на храма, с размери 2,34 × 7,80 м.

За изпълнение на настилката са използвани тухли с размери 0,29 × 0,29 м и 0,29 × 0,16 м. Пространството, западно от плочника е унищожено при извършване на съвременни регулативни дейности. През него минава съвременен водопровод с дължина 13 м. Според събраните сведения, той е захранвал с вода съществуващия през 30-те години на XX в. хан. Друг тръбопровод, изпълнен от етернитови тръби и метални връзки е разрушил част от апсидната конха. По сведения, неговото из-

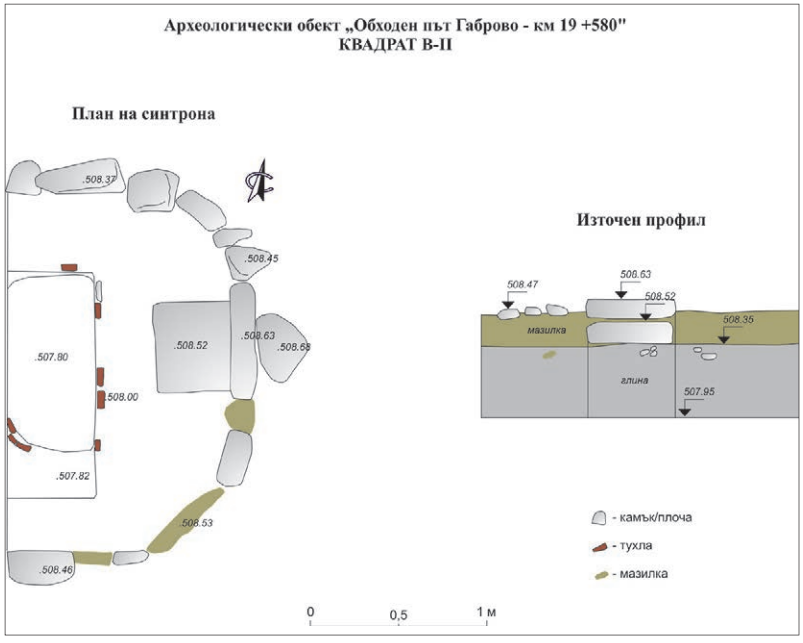

Обр. 1. План на проучванията

Fig. 1. Plan of the excavated area

граждане е извършено през 60-те години на XX в. Откритите материали и стратиграфията на пластовете дават основание да се предположи, че храмовата постройка е функционирала в хронологическите граници на V – VI в. (Чанева-Дечевска 1999, 33 – 52). По-интересна и добре запазена е монета на император Юстин II и императрица София, отсечена в Константинопол през 570 – 571 г.

В южния сектор на проучвания обект бяха разкрити основите на едноделна постройка. Тя има външни размери 8,70 × 8,70 м. Запазените стени, с ширина 0,55 м и височина 0,20 – 0,40 м, принадлежат на субструкцията на сградата. Те са вкопани в здравия глинест терен. За строителството са използвани каменни плочи, споени с жълта глина. Пред южното лице на постройката е разкрит плочник с размери 2,60 × 1 м. Въз основа на откритите материали и устните сведения на собственика на имота, разкритите останки принадлежат на жилищна сграда, изградена в края на XIX, началото на XX в.

Обр. 2. Стратиграфско и ситуационно заснемане на синтрона

Fig. 2. Stratigraphic cross-section and a plan of the synthronon

Обр. 3. Монета на Юстин II и София

Fig. 3. Coin of Justin II and Sophia

В пространството между храма и жилищната сграда бе разкрит зид, изграден от масивни камъни. Той е ориентиран в посока изток – запад, ширината му е 0,95 м, а дължината 3,10 м. Запазената му височина е 0,25 – 0,70 м. Начинът на градеж и откритите материали дават основание да се предполага, че той принадлежи на недостигнала до наши дни, по-ранна от църквата археологическа структура.

Литература

Рабовянов 2019: Д. Рабовянов. Археологическо наблюдение по трасето на обход на гр. Габрово. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 753 – 754.

Цончев 1996: П. Цончев. Из общественото и културно минало на Габрово. Исторически приноси. Габрово, 1996.

Чанева-Дечевска 1999: Н. Чанева-Дечевска. Ранно-християнска архитектура в България IV – VI в. София, 1999.

RESCUE EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE CHURCH ON THE "GABROVO'S BYPASS" ROUTE

Hitko Vachev, Filip Petrunov

Summary

In relation to the construction work of Gabrovo's bypass, rescue excavations of a late antique church were carried out, under the directorship of Hitko Vachev and Filip Petrunov. As a result of the research, the apse and the south wall of an early Christian church were discovered in the north part of the investigated area. Unfortunately, the north wall of the church has been completely destroyed by modern activities. Additionally, the full investigation of the building was complicated by the fact that part of it is situated within the limits of a private property. Nevertheless, it was established that the dimensions of the building were 15.65 m in E–W direction and 8.65 m in N–S direction.

The church was built of boulders and medium-sized stones with no traces of additional processing. They are bound with white mortar mixed with coarse river sand. Large travertine blocks were used in the construction of the superstructure. Probably the facade of the building was decorated with alternating courses of bricks and travertine. The discovered apse is semi-circular, 3.34 m deep and 5.10 m wide. Remains of a primitively build *synthronon* measuring 2.10 m N–S and 2.04 m E–W were revealed at 1.30 m from the inner part of the apse. Remains from a chamber formed of vertically placed bricks and a floor of stone slabs were uncovered west of the first step of the *synthronon*. Part of the original flooring of the building was found at the eastern part of the *naos*. The archaeological data and the stratigraphy of the layers suggest that the church functioned during the 5th–6th c. AD.

The obtained data and the degree of preservation of the structures led the team to the conclusion that construction works can be resumed on the site.

Hitko Vachev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo 6, Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, h.vachev@mail.bg
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg

№ 128. РАННОВИЗАНТИЙСКИ СКАЛЕН СКИТ В М. ДЪЛБОКА, ОБЩ. КАВАРНА

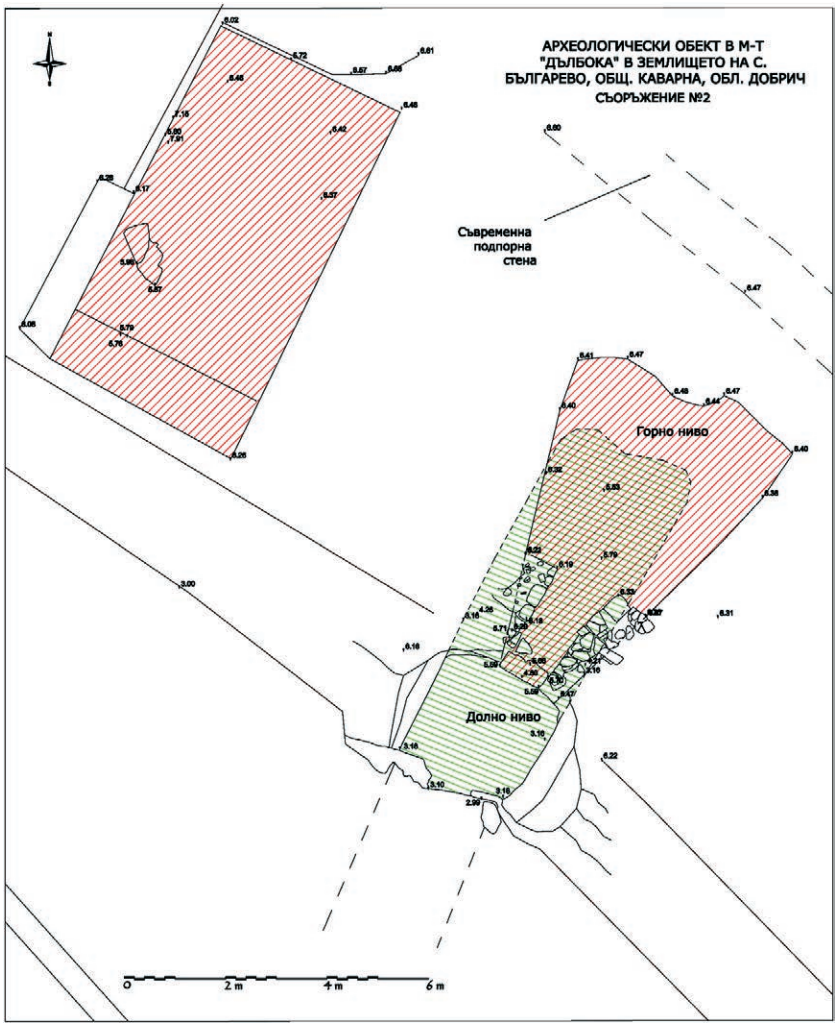
Боян Тотев, Николай Шаранков, Велина Жекунова, Светлана Тодорова

Скалният скит в м. Дълбока, община Каварна, област Добрич се намира в югоизточното подножие на късноантичната крепост Тимум. Разположен е непосредствено над и пред морския бряг, под надвиснал над морето стръмен склон със свлачищен характер. Затрупаният под значителни земни маси комплекс беше неизвестен на българската археологическа наука. За съжаление, до началото на проучванията голяма част от неговите структури е била унищожена от природни катаклизми и при строителни дейности по укрепване на склона. Въпреки значителните ландшафтни промени спрямо древния релеф, все още е възможна, макар и частична, реконструкция на елементите на археологическия комплекс. Той е бил разположен най-малко върху три, съществували в миналото, тераси. Първата от тях се намира на съвременното ниво на морето и е почти напълно разрушена при естествената промяна на брегова линия в района. От нея са запазени крайните части на две широки около 2,0 м скални структури (обр. 1). Те са разположени под нивото и западно от дегустационната площадка за аквакултури. Тяхната дължина не може да се проследи със сигурност, но височината им е била не по-малка от 1,50 м. Третата структура с издължен план била разположена под новопостроената кухня. Поне в последния етап на своето съществуване частично разкритото помещение може да се идентифицира като скална килия, към която е водел дълъг коридор. Най-многобройни структури (общо девет) бяха засечени на третата тераса (обр. 1). За съжаление всички те са в голяма степен унищожени, а минималните останки на част от тях (надвиснали над строежа и напълно необезопасени) не бяха изследвани на този етап. Цялостно проучени бяха само двете съоръжения в западната част на изкуствено оформената тераса (обр. 2). Структура 2 е пещера с правоъгълна форма със запазени западна и северна стена. Върху нея е частично съхранена замазка с черен, нанесен с графит декоративен кант и врязана геометрична украса над нея. На 4,0 м източно е разположена структура 5. Запазени са подът и част от стените, издълбани в мека скала (вероятно мергел), попадаща между два пласта по-твърди, варовикови слоя. Формата на структурата е крушовидна, издължена в посока североизток – югозапад. Входът е допълнително стеснен на по-късен етап с два реда грубо обработени камъни, споени с кал. Между тях вероятно е била прикрепвана дървена врата. Непосредствено пред него е фиксирано голямо стъпало от каменен блок. Подът и стените са измазани с бяло-жълта глина. В подовата замазка се откри монета от V в., а върху нея – скелет на куче и многобройни керамични фрагменти от ранновизантийска амфорка и стомна. В оформения като малка ниша северозападен край на стената е издълбана дълбока надлъжна дупка, вероятно за прикрепване на някакво дървено съоръжение. През ранновизантийския период тези две помещения са били скални килии, използвани за жилищни нужди от монасите. Те са част от напълно разрушена верижна структура, развиваща се в посока изток-запад и включваща поне осем съоръжения, най-голямото от които с ширина над 9,0 м, вероятно е имало обществени функции. Добра перспектива за бъдещо проучване дава разположената на няколко метра западно структура 7. Основата ѝ е издълбана в мергелен пласт с широчина 2,0 м и неясна дължина. По част от запазената дължина на съоръжението личат следи от леглата на масивни

Обр. 1. Скален манастир. Общ план (автор Мартин Вълчев)

Fig. 1. Rock monastery. General plan (by M. Valchev)

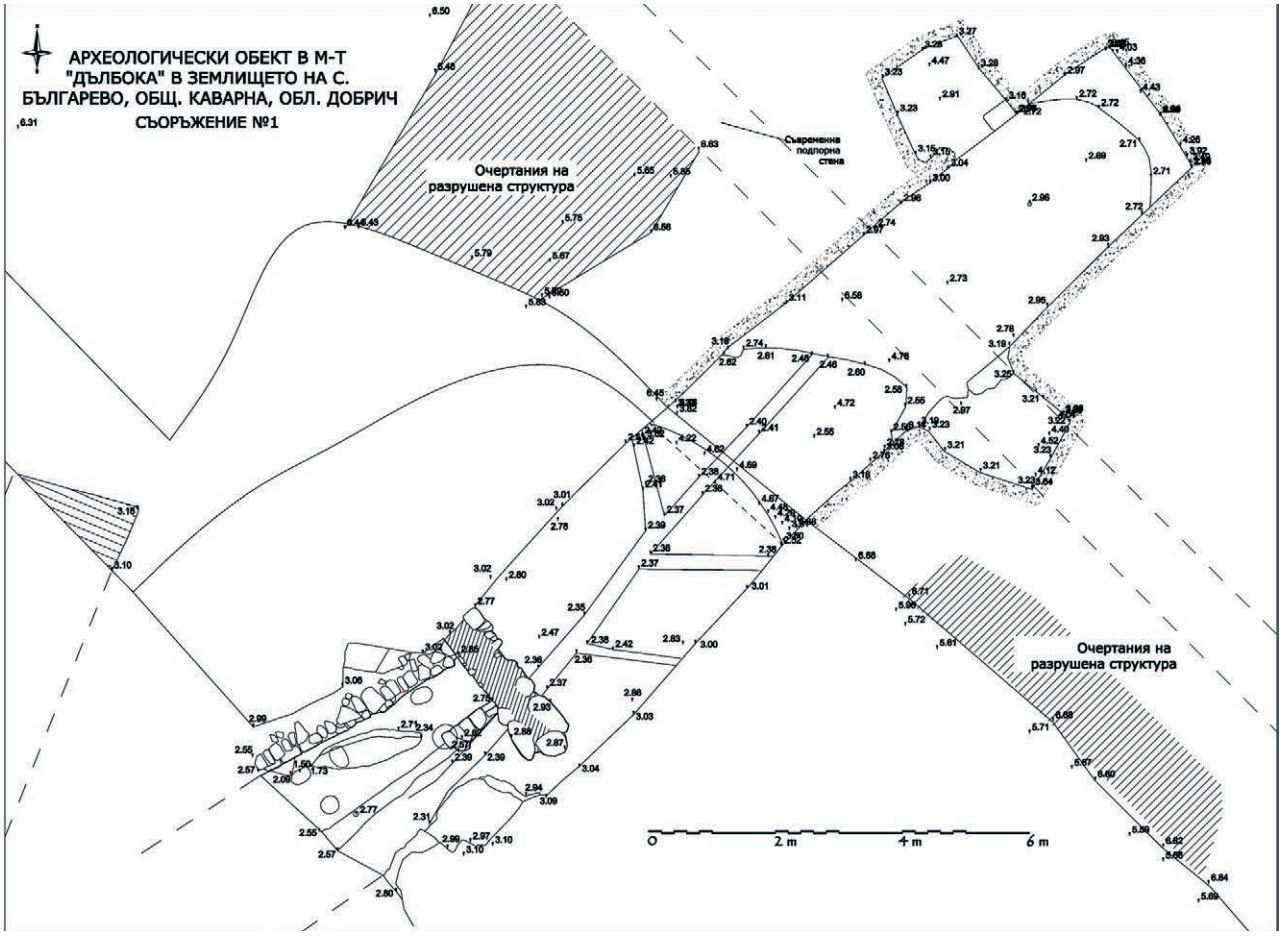
Обр. 2. Структури 2 и 5, тераса II. Западна част от верижно помещение (автор Мартин Вълчев)

Fig. 2. Structures 2 and 5, terrace II. The western part of a chain room (by M. Valchev)

колове, вероятно поддържащи дървена конструкция. Открити са и останки от строителна керамика (основно имбрици) – вероятно от двускатен покрив. Съоръжението е пресечно от новоизградената подпорна каменна стена и вероятно продължава като пещера навътре в склона от другата ѝ страна.

Най-интересните находки са запазени върху втората тераса на скалния манастир. Фиксирани са три структури с ширина между 2,0 и 3,0 м (обр. 1). Като пещера е оформена намиращата се непосредствено под килия 5 структура 4. Формата и е овална, издължена в посока североизток – югозапад. Сводът е оформен при плавно стесняване на стените от основата към тавана. Подът е бил покрит с жълто-бяла на цвят замазка. Върху стените личат следи от издълбаване с двустранен инструмент, притежаващ остър връх и копачка. В долната им част са запазени следи от обмазка с глина. Обмазани са били и стените, но тази мазилка е била напълно унищожена при регулярното проникване на морска вода. Откритата при входа на съоръжението керамика е късноантична и ранновизантийска, преобладават фрагментите от амфори. Това предполага датировка, идентична на останалата част от комплекса. За идентификацията на съоръжението нямаме сигурни данни, но най-вероятно то е имало по-скоро жилищни функции.

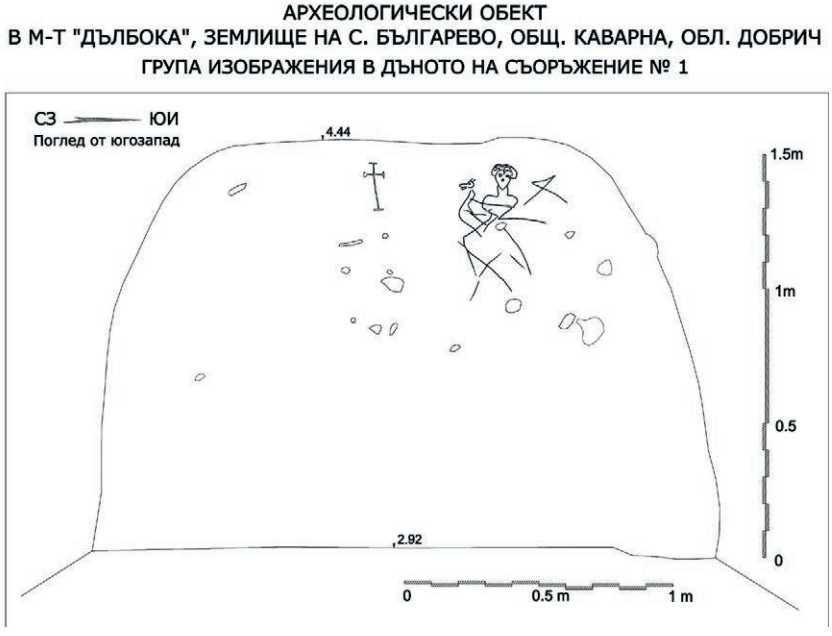
Без съмнение най-впечатляваща и важна за идентификацията на култовия комплекс е структура № 1 (обр. 3). Тя представлява вкопан в склона скален параклис със запазена дълбочина над 9,0 м, ширина над 3,0 м и височина около 2,0 м. При разчистване на изкуствено създадената тераса под него бе разкрита и разрушената част от структурата. С нея общата дължина на съоръжението надхвърля 17,0 м. Ориентирана е в посока североизток – югозапад, като в югозападната ѝ част се разкрива част от дълбок и широк над 1,0 м басейн, издълбан в материка. Той не е допроучен, поради намиращи се върху него дървена постройка и чакълиран път. Развива се на десетина метра посока на морския бряг. Успоредно с него се проследява канал за вода, който се събира от идващи от пещерата три ръкава. Каналът и басейнът са пресечени от каменни зидове в един следващ етап на обитаване. Тази, южна част от структурата е била извън пещерата. Поне проучената част от нея е имала покрит с керемиди навес при първия късноантичен етап на обитаване. Тогава басейнът е бил затворен с положен върху дебели греди, забити в меката скала дървен подиум. Следи от двете конструкции (железни пирони и натрошени имбрици) се откриха около и между грубо обработените и споени с кал камъни на по-късните зидове, които са използвали източната стена на басейна като удобна основа. Северно от минаващия над канала напречен зид е започвала същинската част на пещерата. Тя е издълбана в плътен жълтобял льос, между два слоя скални, съдържащи мергел пластове. Стените ѝ са оформени арковидно, по тях личат следите от земекопни инструменти. Покрити са с тънък слой съдържаща глина замазка.

Обр. 3. Структура 1. Общ план (автор Мартин Вълчев)

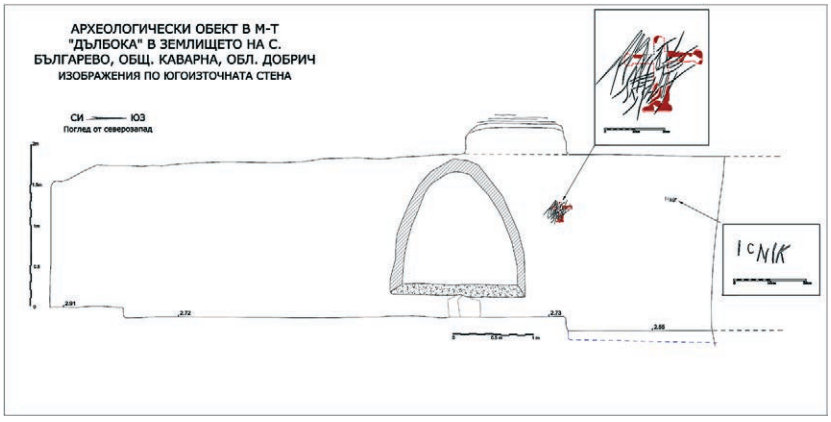
Fig. 3. Structure 1. General plan (by M. Valchev)

Краят на пещерата е обособен като апсида, в центъра на която е издълбан кръст, източно от него е изобразен млад мъж, възседнал кон или прекрачил нос на кораб с конска глава (обр. 4). Дъното на пещерата е оформено на две нива, по-ниското от които започва от входа. В него са издълбани три канала, от които сълзи водна струйка. Те се събират в един и извеждат водата, успоредно на басейна. В източната и западната страна е оформена по една дълбока около 2,0 м ниша. Върху западната стена на съоръжението, на нивото на погледа слабо личат частично запазени надписи на старогръцки и латински език. Между тях са издраскани християнски символи като кръстове, глава с нимб, риба, пентаграма. Единственото изпълнено

Обр. 4. Структура 1. Образи в дъното на апсидата (автор Мартин Вълчев)

Fig. 4. Structure 1. Images at the central apse (by M. Valchev)

Обр. 5. Структура 1. Задраскан кръст и надпис върху източната стена (автор Мартин Вълчев)

Fig. 5. Structure 1. Scratched off cross and inscription on the west wall (by M. Valchev)

с червена охра изображение е поруган в по-късен период кръст на източната стена. Върху нея графитите и изображенията са по-малко, основно кръстчета и монограми. Специфичната украса по стените дава ценна информация за предназначението на пещерното съоръжение (обр. 5). Голяма част от лошо запазените кратки надписи са разчетени. В тях фигурират имената на двама „килийници", Конон и Аселий, и висш манастирски служител, Зотик; в два от надписите присъства съкращение, което може да се интерпретира като думата „монах". Надписите включват и различни християнски инвокации (например „Господи, помагай на ...", „Христос – помощник") и акламации. В по-късно време няколко надписа са били задраскани изцяло, а в други са заличени определени християнски формули, вероятно от представители на друго религиозно течение на християнството. Повечето от надписите и монограмите са на старогръцки, като има само два на латински. В мазилката на свода между централната и западната ниша е бил издълбан гръцки алфавит. Части от него бяха открити при разчистване на падналите върху пода отломки. Всички надписи, знаци, символи, рисунки и монограми са били издълбани върху тънка мазилка, която е покривала оформените в льоса стени. По-голямата част от графитите са нанесени на височината на погледа с остър предмет. Те са запазени и в льоса. Някои надписи и украси са нанасяни с друга техника и дори с пръсти. Те са запазени само върху местата с добре съхранена мазилка. Всички графити са документирани фотограметрично, предстои тяхното окончателно разчитане от Н. Шаранков. Вероятно помещението е било издълбано на място, от където в меката скала се е процеждала вода. Голяма е вероятността този скален параклис да е бил използван като аязмо. За датировката му съдим по палеографските особености на надписите. Най-ранен от тях е алфавитът, който според Н. Шаранков може да бъде датиран в IV в., а повечето останали надписи могат да бъдат отнесени към V – началото на VI в., с най-късна горна граница около средата на VI в. Същата датировка е потвърдена от находките, основно фрагменти от малки и средно големи късноантични и ранновизантийски амфори и битова керамика. Рисунките по стените предполагат поне два периода на обитаване, при поредния от които са задраскани част от религиозните формули. Краят на комплекса настъпва при голямото земетресение през 544 г. (Теофан Изповедник 1960, 239, бел. 2). То предизвикало огромна морска вълна и срутването на склона, под който попаднала голяма част от манастира до момента на неговото унищожаване при изкопни дейности през месец май 2019 г.

Литература

Теофан Изповедник 1960: Теофан Изповедник. Хронография. – ГИБИ, III, 1960, 227 – 289.

EARLY BYZANTINE ROCK MONASTERY IN DALBOKA LOCALITY, KAVARNA MUNICIPALITY

Boyan Totev, Nikolay Sharankov, Velina Zhekunova, Svetlana Todorova

Summary

The Rock Monastery is located at the southeastern foothills of the late antique fortress *Timum*. Most of its structures have been destroyed by natural disasters and construction works for consolidation of the slope. The archeological complex was arranged on three terraces. Remains of 15 structures (fig. 1) are registered. Seven of them (fig. 2) have been studied.

The most interesting facility is located on terrace 2. It is a cave chapel – holy spring (fig. 3). It consists of two parts: exterior vestibule with a reservoir, a wooden grille and a gable shed. The inner part is carved into a layer of loess, located between two rock plates. The walls are arch-shaped. They are covered with clay plaster. The bottom of the cave is shaped as an apse with a carved cross in the center. Next to the cross a young man is depicted, riding a horse or stepping over a prow shaped as a horse's head (fig. 4). There is a niche in the eastern and in the western sides. On the west wall of the facility, at eye level, slightly visible and partially preserved can be seen inscriptions in ancient Greek and Latin. Christian symbols such as crosses, head with a nimbus, a fish, a pentagram are scribbled among them. The only depicted with red ocher image, violated in the later period is a cross on the east wall (fig. 5). Many of the poorly preserved short captions are read. They include the names of two "monks" and a superior monastic servant, as well as some church formulas. Some of them were crossed out at a later time, probably by representatives of another religious current in Christianity. Most of the inscriptions and monograms are in Greek, and there are also Latin ones. An αλφάβητο was scribbled on the plaster of the arch of the vault between the central and western niches. The room may have been carved in a place where water flowed through the soft rock. This rock chapel is very likely to have been used as a holy spring. His date is based on the stylistic features of the inscriptions. The earliest one is the αλφάβητο dated to the 4th c. and part of the inscriptions is dated to the middle of the 6th c. AD. Two periods of habitation can be assumed due to the paintings on the walls ,as in the latter one part of the religious formulas are crossed out. The end of the complex is because of the great earthquake in AD 544. It caused a huge sea wave and the collapse of the slope which covered big part of the monastery until its destruction during construction activities in May 2019.

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Nikolay Sharankov, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvodobitel Blvd, 1000 Sofia, nsharankov@yahoo.com
Velina Zhekunova, velinazhekunova@gmail.com
Svetlana Todorova, svetla_p_todorova@abv.bg

№ 129. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКИ МАНАСТИР В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

Редовните археологически разкопки на раннохристиянския манастир в м. Джанавара край гр. Варна през сезон 2019 бяха фокусирани в западната и югозападната част на обекта, в два сектора (обр. 1): I – южната половина на западното крило на атриума; II – пространството на юг от поредицата верижни помещения от т. нар. сграда Б, долепена от юг до атриума. Основните задачи бяха следните: в Сектор I – да се изясни архитектурата и стратиграфията в западната част на атриума, където се предполагаше, че има портик с колонада, а в средата е оформен тържествен вход; в Сектор II – да се изясни архитектурата и стратиграфията на верижните помещения от т. нар. Сграда Б и в зоната южно от тях, както и да се проучат продължения на водопроводите и каналите, разкрити частично в тази част на комплекса през предишни години.

Разкопките показаха, че западното крило на атриума не е било оформено с обикновен портик с колонада, подобен на този в южното му крило, а е имало по-сложна архитектура. Непосредствено от север на Г-образния тухлен стълб (в ъгъла между колонадата на южния портик и вътрешната стена на западното крило) има вход. Той е широк 2,10 м, а от север до него има стена с посока север – юг, дължина 2,76 и ширина 0,72 м. Тя е тухлена с хоросанова спойка (което я поставя в първия строителен период на комплекса, около средата на V в.). От запад към нея е долепен тухлен пиластър с дължина 1,10 и ширина 1 м. Северният край на тухления зид е оформен с чело, което показва, че на север от него е имало вход. Тъй като втора страница не е беше открита, засега не се знае колко е бил широк. По дължината на вътрешната страна на западното крило има масивен основен зид от грубо обработени камъни и хоросан. Тухлените структури лежат направо върху него. Там, където е имало входове, основният зид е достигал до нивото на пода, без да има специално оформени прагове.

Западният (външен) зид на западната част на атриума е силно разрушен, когато в миналото са вадени камъни от зидарията на комплекса за строителен материал. Не са запазени никакви следи от централен вход. Останките са само на ниво основи. Прави впечатление, че в отсечката около средата

Обр. 1. Общ план на проучената площ (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the excavated area (by M. Valchev)

на западната външна фасада на атриума зидът е по-дебел (0,90 м) от останалото му трасе (0,76 м).

От наличната информация може да се изведе предположението, че западното крило на атриума всъщност е представлявало сграда със стени и пиластри. Точният план все още не може да се реконструира. Останки от рухнала тухлена зидария в развалините показват със сигурност, че сградата е била с аркирани отвори/входове.

По дължина на западното крило на атриума беше разкопан водопровод от глинени тръби с посока север – юг. Той е разположен на 2 м от западната стена на крилото и на 1,20 м от източната. Трасето му следва приблизително права линия. Водопроводът е добре запазен и се намира в твърдия глинест насип под подовото ниво. Той идва от юг (където теренът е по-висок) и отива на север, като крайното му предназначение засега е неизвестно.

Обр. 2. Общ изглед от запад към зоната южно от Сграда Б

Fig. 2. General view from west of the area south from Building B

През предишните години в югозападния ъгъл на атриума беше разкрита друга част от описания водопровод, както и малка отсечка от втори, по-ранен, разположен непосредствено под първия. На този етап под водопровода в западното крило не са намерени останки от по-ранна тръба.

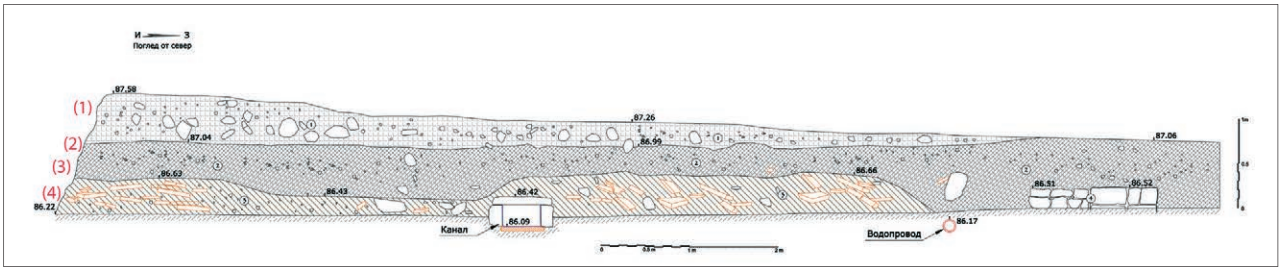
Въпросът за по-късните преустройства на западното крило на атриума все още не е изяснен напълно. Основната трудност идва от това, че в тази част на обекта културният пласт е много тънък и е силно нарушен при изваждането на камъните от градежа, както и от прорастването на корени на дървета и храсти след това. Към момента няма никакви данни дали в оригиналния си вид подът на западното крило е бил настлан с тухли, камък или мрамор.

Разкопките в сектор II показаха, че зоната южно от верижните помещения на Сграда Б има сложна строителна история, свързана с много преустройства. По всяка вероятност от юг до помещенията е имало навес или открита галерия с ширина 1,50 – 1,80 м. Запазени са част от стена и долните части на три зидани стълба (или зидани основи на подпори от друг материал, например дърво). Пластовете с въглени, тухли и керемиди (аналогични на тези в помещенията) показват, че може би част от горния етаж на сградата е била изнесена и над въпросния навес. Периодизацията на различните поправки и строителните изменения ще бъде анализирана и доуточнена при следващи проучвания.

В южния сектор на манастирския комплекс бяха разкрити един водопровод и няколко канала (обр. 2). Водопроводът е същият, чието продължение беше проучено в най-западното помещение на Сграда Б (през предишните сезони на разкопките), а също и в западното крило на атриума (през 2019 г.). И в този сектор няма следи от втора, по-ранна керамична тръба. Водопроводът идва от югоизток, прави извивка на север и минава под стената, която е част от т.нар. „навес“. Това показва, че тя е по-късна от него. Важен детайл е това, че от юг на стената (само тук от цялото разкрито трасе на водопровода) тръбите са поставени в предпазен кожух от камъни.

Каналите в сектора са няколко. Единият е известен от предишните сезони на разкопките. Той идва от изток, извива плавно на северозапад и навлиза в т.нар. „навес“. След това прави чупка и продължава на северозапад. Каналът е с четириъгълно сечение, с под от тухли и стени от грубо обработени камъни с различни размери, свързани на кал. Покритието му е от грубо оформени каменни плочи, наредени плътно една до друга. Външната ширина на канала е 0,70 – 0,75 м; вътрешните му размери са: ширина 0,30 – 0,33 м и дълбочина 0,30 – 0,32 м. Каналът преминава под западната външна стена на манастира и излиза извън него.

Втори, неизвестен досега канал беше частично проучен южно от т.нар. „навес“. Той е изграден по същия начин като първия. Засега са разкрити две негови разклонения. Основният канал идва от юг, прави завой на запад, минава под външната западна стена на комплекса и излиза извън него. Размерите на канала са: ширина 0,25 – 0,30 м и дълбочина 0,22 – 0,32 м. Към основния канал се включва разклонение, което идва от изток. То е по-тясно и има ширина 0,20 м.

Обр. 3. Разрез (изток – запад) в Сектор II (в югозападния ъгъл на обекта) (автор М. Вълчев)

Fig. 3. Cross-section (east – west) of Sector II (in the southwestern corner of the site) (by M. Valchev)

Обр. 4. Фрагмент (дъно) от червенолакова купа с щемпелувана украса

Fig. 4. Fragment (bottom) of a red-slip bowl with stamped decoration

Южно от т.нар. „навес“ се развива голямо пространство, оградено от запад от западния външен зид на манастира. Подът тук е оформен от добре утъпкана, светла, глинеста пръст. Върху него не бяха открити почти никакви археологически материали. Прави впечатление, че в тази зона почти отсъстват и монети (за разлика от помещенията на „Сграда Б“ и крилата на атриума). Също така само в това пространство водопроводът е поставен в каменен кожух. Наблюденията водят до предположението, че пространството на юг от т.нар. „навес“ и оградено от запад със стена, е било открито и може би представлява голям двор. Разположението му далеч от представителните части на комплекса (църквата и атриума) говори по-скоро за неговото стопанско предназначение, а защитният кожух на тръбата – за възможността в двора да са влизали коли и впрегатни животни.

Засега е разкрита малка част от този предполагаем двор и не могат да се правят сигурни изводи за размерите му, нито за сградите, разположени около него. Още на този ранен етап обаче може да се отбележи, че от юг и от изток на това хипотетично отворено пространство идват канали с разклонения и водопровод. Това подсказва, че във все още непроучените зони от юг и изток на предполагаемия двор могат да се очакват сгради и съоръжения с канализация и снабдени с вода, свързани с ежедневния и стопанския живот в манастира (може би дори баня?).

Разкопките през 2019 г. в южния сектор не донесоха никакви изненади по отношение на стратиграфията на обекта и само потвърдиха вече известната информация от предходните сезони (обр. 3). Най-горният пласт е прехвърлен на това място в началото на XX в. при разкопките на църквата (1). Следва тънък пласт от тъмна пръст, оформил се от стария повърхностен хумусен пласт (2). Под него се открива дебел пласт, който може да се определи като напълно нарушен, защото е образуван при вадене на камък от зидовете за строителен материал (3). Под този пласт, приблизително от нивото на запазените зидове надолу до подовото ниво от утъпкана пръст, има зони, където е запазен пласт с рушевини от срутването на сградите (4).

В насипите на двата сектора бяха открити различни археологически материали: строителна керамика и фрагментирани прозоречни стъкла; неголямо количество керамика – предимно амфорна тара и кухненски съдове, както и фрагменти от питоси с различни размери; керамични лампи; железни гвоздеи от дървените конструкции; дребни метални находки – токи, ключове и др.; медни монети, като преобладават тези с малък номинал, от втората половина на V в., но има и отделни фолиси и семифолиси на императори от VI в. Сред находките се откроява червенолаков съд – паница с щемпелована украса, представяща елен (обр. 4).

EXCAVATION OF THE EARLY CHRISTIAN MONASTERY AT DZHANAVARA LOCALITY NEAR VARNA

Alexander Minchev, Vassil Tenekedjiev

Summary

Excavation in 2019 focused on the western and the southwestern parts of the monastery complex (fig. 1). The southern half of the atrium's western wing was completely explored providing some information about what it looked like in the first construction phase of the complex (around the middle of the 5th c. AD). The wing was not designed as a simple portico with a colonnade. It was a building with a sophisticated architectural layout with walls, pilasters and multiple entrances (most probably with arches).

In more recent periods, stones from the site have been taken to be reused as building material. The atrium's western side was particularly damaged and nothing can be said with certainty about the design of the monastery's main entrance.

The second area explored in 2019 lies on the southern side of Building B (excavated in the previous years). Remains of a wall and pillars there suggest that maybe a kind of portico existed in front of Building B. It opens onto a large area that probably was a courtyard.

Two sewer channels made of stones and bricks ran through the supposed courtyard and the portico, coming from east and south. A well preserved ceramic pipe conduit for clean water was coming also from south. It ran northward through the hypothetical courtyard, Building B, and the atrium's western wing (fig. 2).

Excavated areas do not provide any new data about the stratigraphy. In brief, layers from top to bottom are: (1) debris from the first excavations of the site; (2) old top-soil layer; (3) debris from the period when the masonry was destroyed for building material; (4) original layer with debris from the complex; floor level (fig. 3).

Various archaeological materials were found: architectural ceramics, pottery, lamps, metal objects, coins etc. An interesting fragment of a fine red-slip bowl has a stamped decoration with a deer (fig. 4).

Alexander Minchev, al_minchev@abv.bg
Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd., 9000 Varna, vaten21@gmail.com

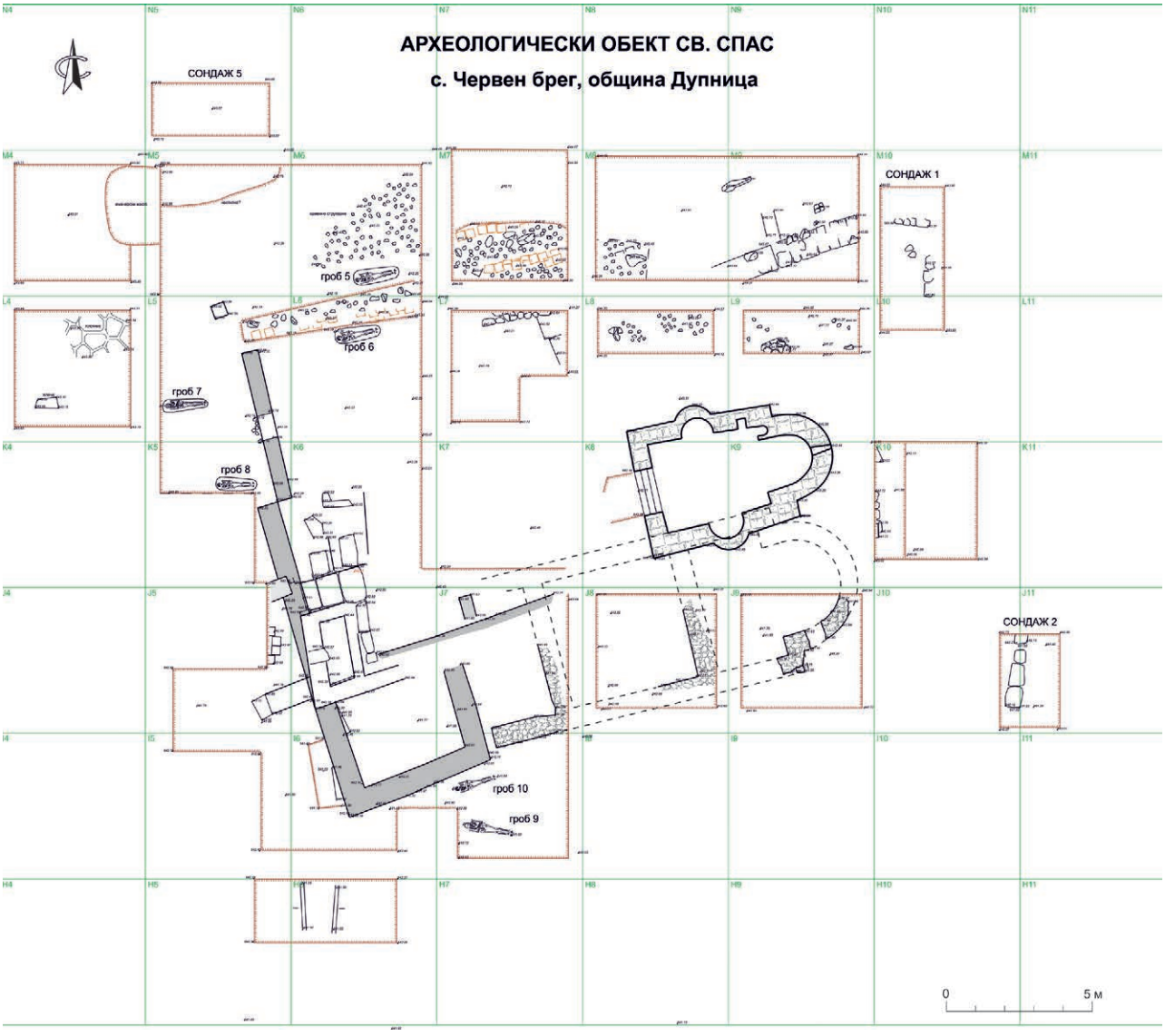

№ 130. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА СЪС СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВ. СПАС“ С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Светла Петрова, Анелия Геренска, Емил Севдин

Раннохристиянската базилика и средновековната църква са част от голямо антично, късноантично и средновековно селище (село), разположено на площ от над 350 дка. Раннохристиянската базилика се локализира в периферията на античното селище, подобно на повечето селски раннохристиянски базилики от епохата. Изградена е след 330 г., в края на управлението на император Константин, при неговите преки наследници. Археологическото проучване на раннохристиянската базилика започна през 2014 г., като първоначално бяха разкрити югозападният ъгъл и част от притвора на базиликата. Нейното проучване продължи и през сезоните 2016 – 2018 г., като все още не е завършено. Разкритата раннохристиянска базилика е трикорабна, с притвор и пастофория в югоизточния край на притвора.

Изградена е в техника *opus mixtum* от ломени камъни с различен състав и цвят, като в градежа са използвани поне седем различни породи местнен ломен камък. Валуни почти не са използвани. Камъните и тухлите са споени с бял хоросан. Каменните пояси са с вис. 1,20 м. Редуват се от тухлени пояси (четири реда) с височина 0,40 м. Ъглите на базиликата са изградени изцяло от тухли – строителна техника известна ни и от други базилики, построени също през IV в. по течението на р. Струма, например Епископската базилика в Партикополис (Petrova, Petkov 2015, 425 – 437). Външните стени са измазани, а вътрешните – украсени със стенописи. Откриха се „погребани“ стенописни фрагменти в три различни стила, които показват стенописните периоди: един на базиликата и поне два на средновековната църква. Стенописната украса на базиликата е била нанесена в техика *al fresco*, като рисунките са направени направо върху още мократа мазилка, без специална подложка за стенописния слой. Цветовете са жълто, зелено, синьо, кафяво.

Обр. 1. План на структурите с южния кораб на базиликата (върху план-квадратната мрежа на обекта)

Fig. 1. Plan of the structures and the south nave of the basilica (over the square grid of the site)

Цел на археологически сезон през 2019 г. бе да се проучи южната стена на базиликата, нейният югоизточен ъгъл с цел и при възможност, предвид наличието на средновековната църква, да се локализира апсидата на раннохристиянската базилика. Проучванията бяха съсредоточени в тази част на обекта, както и в северозападния ъгъл; с цел да се търсят основите на северната стена на базиликата. Проучената площ е ок. 125 кв. м; достигнатата дълбочин е до 1,70 м от съвременния терен, а в някои квадрати – до 2,05 м (обр. 1).

В най източния от квадратите от северната страна (кв. М-9) се разкри източният край на северната стена на раннохристиянската базилика, паднала в резултат на земетръс. Подобно на западния край на същата стена, проучен в предишни сезони, той е бил изграден изцяло от тухли, от основата до покрива. Както западният край на северния зид на базиликата, чиято тухлена зидария съвпадаше със западната стена на притвора, тук дължината на стената и на североизточния тухлен ъгъл на базиликата съвпадна с дължината и мястото на североизточния ъгъл на средновековната църква. Това още веднъж доказа нашата хипотеза, че средновековната църква е използвала източната страна на базиликата – част от апсидата и стилобата, оформящи средния кораб на базиликата. В същия кв. М-9, под падналата от земетръс северна стена на базиликата и под хиатус от около 0,50 м. от хумус и пясък се разкриха основи на зид, засега непроследен.

Хипотезата ни за изграждането на раннохристиянската базилика беше потвърдена и от направените изключително важни открития в кв. J-9. Тук беше открита в субструкция южната стена и югоизточния

ъгъл на южния кораб на базиликата, заедно с част от дъгата на апсидата, чиято крива следва да завърши в северна посока в южния стилобат на централния кораб на базиликата, а понастоящем следва да опре в южната стена на средновековната църква (обр. 2). Това показва, че базиликата е била триапсидна, като пред централната апсида, понастоящем апсида на средновековната църква, беше открито късноантично християнско погребение – на свещеника или хорепископа на селището, датирано във втората половина на IV в. (сезон 2016 г.).

Обр. 2. Част от южната стена, югоизточният ъгъл на базиликата и апсидата на южния кораб

Fig. 2. Part of the south wall, the southeast corner of the basilica and the apse of the southern aisle

Откритите монети потвърждават времето на изграждане и съществуване на базиликата – след 30-те години на IV в. до края на V в. Откритият нумизматичен материал потвърждава, допълва и разширява досегашните ни наблюдения върху монетната циркулация в селището, с разширение на хронологическия обхват от началото на II в. до V в. Монетите обособяват три хронологически групи. Първата група е в границите на II – III в. Представена е със сребърна монета на Траян, сечена в 105/106 г., с монети от втората половина на II в. – от времето на късните Антонини – ранни Севери до Каракала, както и с колониална монета, сечена в Тракия. Тази група завършва с монети на Галиен (253 – 268) и Клавдий II Готски (268 – 270). Втората група е представена с монети основно на Констанций II като цезар (324 – 337) и август (337 – 361) и монети датирани до края на IV в. Третата група са монетите на Теодосий II (408 – 450) и други, отнесени до последната четвърт на V в. Повечето от монетите в тази група се определят по общо към V в., предвид доста лошото им състояние.

Обр. 3. Разрушенията от апсидата на наоса на раннохристиянската базилика

Fig. 3. The destruction of the apse of the nave of the early Christian basilica

Откритите находки за поредна година на проучването показаха военния характер на селището: цинтове, фрагменти от шпори и фибули, апликации от броня, римски мъжки бронзови пръстени. Сред керамичните фрагменти преобладават сивата и червенолаковата керамика. Находките показват и връзката на селището с военния лагер Германия, дн. Сапарева баня и определят селището на проучваната от нас базилика като *vicus*-ът на военния лагер. Откритите елементи от военното облекло и снаряжение показват, че войниците от кохортата са обитавали със своите семейства селото в близост до военния лагер. Локализираните вилни имения около античното селище при с. Червен брег показват, че в околностите му са били заселени римски ветерани[1]. Находките потвърдиха и другата ни хипотеза, а

[1] Останките от римска вила открихме по време на теренното издирване през 2012 г. Тя се локализира западно – северозападно

именно, че селището при Червен брег следва да е известното от епиграфски паметник село с име Болбабрия. Богатството, което селото показва, неговата големина и топографско разположение ни дадоха основние да предположим, че се касае именно за тракийското село от римската епоха, известно от надпис с името Болбабрия, чието локализиране се търсеше именно в околностите на дн. гр. Дупница, а неговата локализация се предполагаше в близост до пътя Пауталия – Германея (Petrova 2019).

Проучванията през 2019 г. отново потвърдиха хипотезата ни за построяването на средновековната църква в средния кораб на раннохристиянската базилика; доказаха високата научна стойност на обекта; неговата уникалност и тази при построяването на средновековната църква, върху раннохристиянската базилика, без да бъдат изграждани основи на църквата, а за такива да се използва стилобатът на базиликата; архитектурен прийом на средновековните строители, уникален за българската архитектура.

Литература

Петрова и др. 2012: С. Петрова, А. Геренска, Ж. Величков, В. Мутафов. Издирвания на археологически обекти в землищата на селата Яхиново, Червен брег и Крайници, община Дупница. – Археологически открития и разкопки през 2012 година. София, 2013, 534 – 536.

Petrova, Petkov 2015: S. Petrova, V. Petkov. ΠΑΡΟΙΚΟΠΟΛΙΣ / ΠΑΡΘΙΚΟΠΟΛΙΣ. (Paroicopolis/ Parthicopolis – Ancient and Early Byzantine City). – In: R. Ivanov (ed.) Thracian, Greek, Roman and Medieval Cities, Residences and Fortresses in Bulgaria. Sofia, 2015, 341 – 492.

Petrova 2019: S. Petrova. The ancient and medieval settlement at the village of Cherven breg, municipality of Dupnitsa in Bulgaria. – Niš and Byzantium (ed. M. Rakocija), XVII, 2019, 157 – 186.

EARLY CHRISTIAN BASILLICA WITH MEDIEVAL CHURCH "ST. SPAS" AT CHERVEN BREG VILLAGE, DUPNITSA MUNICIPALITY

Svetla Petrova, Anelia Gerenska, Emil Sevdin

Summary

In 2019, the southern wall of the basilica and its southeast corner were studied. The eastern end of the northern wall of the early Christian basilica that had fallen during an earthquake was unearthed. Similarly to the western end of the same wall, studied in previous seasons, it was built entirely of bricks, with the northeast brick corner of the basilica coinciding with the northeast corner of the medieval church. This once again proved our hypothesis that the medieval church re-used the eastern side of the basilica – part of the apse and the stylobate of the nave. In the same area, under the fallen from the earthquake north wall of the basilica and a hiatus layer, wall foundations were revealed (fig. 1). In square J – 9 was discovered in substructure by the south wall and southeast corner of the basilica's southern nave, together with part of the arch of the apse, whose curve should end northbound in the

Remains of the foundations of another apse, to the south of the medieval church, were partially excavated (figs 2, 3), indicating that the basilica had three apses, with a grave (of a priest or bishop of the settlement) being discovered in 2016 in front of the central apse, now the apse of the medieval church.

The results from 2019 campaign reaffirmed our hypothesis about the construction of a medieval church in the nave of the early Christian basilica. The small finds indicate the military character of the earlier settlement: shoe nails, spur fragments, fibula, armor applications, silver and bronze coins, ceramics – local and red-slip. The discovered coins confirm the time of construction and existence of the basilica – after the 30s of the 4th c. AD until the end of the 5th c. AD. The findings again confirmed our other hypotheses: that the settlement of the explored by us basilica is the *vicus* of the military camp *Germanea*, nowadays Sapareva banya, according to us known by the name *Bolbabria* (Petrova 2019).

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Anelia Gerenska, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets, Str., Dupnitsa, anean@abv.bg
Emil Sevdin, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets, Str., Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

от раннохристиянската базилика на площ от няколко декара и на разстояние от 0,7 – 1 км от базиликата (Петрова и др. 2012). От територията на селището, по сведения на местни хора през 90-те години на миналия век, са известни две военни дипломи, открити едната в с. Крайниции, на ок. 1,5 км изток – югоизток от селището, а другата в непосредствена близост до раннохристиянската базилика, на ок. 300 м западно от нея.

№ 131. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА РАННОХРИСТЯНСКА БАЗИЛИКА „НИКОЛИЦА“, РАКИТОВО

Андрей Аладжов, Кирил Велковски, Християн Цанков, Димитър Байраков

Представените геофизични изследвания и тяхната интерпретация са извършени въз основа на задача на тема „Геофизично проучване на обект Раннохристиянска базилика Николица, гр. Ракитово, обл. Пазарджик“, възложена от фондация „Николица“ на инж. К. Велковски, геофизик-консултант.

Основната задача е локализиране на потенциални места с археологически структури в района около базилика „Николица“ и в района на стадиона, гр. Ракитово (обр. 1).

В района са проведени предишни детайлни комплексни геофизични проучвания през 2015 г. Поради препокриване на стари измерени площи и нови планирани, новата разработка приема старите проведени измервания безусловно и се съсредоточава върху нови перспективни площи с цел по-добро и подробно проучване на района.

Основните усилия са съсредоточени в следните зони:

- Района на стадиона;
- Района на поляната и паркинга източно от стадиона;
- Района на ливадата южно от стадиона;
- Района на паркинга.

При интерпретацията на резултатите от георадара са извършени наблюдения и анализ както на отделни радарграми, така и на цялостните триизмерни модели.

Най-общият извод, който може да се направи за Площ 01, е, че трудно може да се определи като перспективна площ с оглед наличие на потенциални археологически обекти.

Наблюденията дават основание да се мисли, че това, което се разкрива е плод на съвременна структура свързана със строителството на стадиона.

Не трябва обаче да се изключват от зоната на интерес най-северните части на стадиона, които не са в обхвата на настоящото обследване, но видимо част от структурите на храма продължават в тази посока и потенциално може да са все още запазени в дълбочина.

Площ 02 дава основание за значително по-голям оптимизъм. Тя е разделена на две части – Площ 02А и Площ 02В. Причината за разделянето е различната ориентация на двете площи, както и различните параметри на средата на измерване. Също така между 02А и 02В прекъсването е поради наличие на ограда, пейки и други препятствия.

На територията и на двете площи се наблюдават аномални зони, които биха могли да бъдат интерпретирани като предизвикани в следствие останки от структури с археологически характер.

Общо дълбочината на обектите във вертикално развитие е в рамките от -0,50 до 1,50 метра кота терен. Този характер на южната аномална зона се наблюдава на аналогични дълбочини и в северния край на Площ 02В, където в северния край се отчитат серия аномалии с изразена линейност и известен структурен характер. Аномалиите в Площ 02В преминават в две линейно издържани структурирани зони в южна посока, който достигат до 2/3 от дължината на площта.

Трябва да се има предвид, че тези аномалии може да са предизвикани от останки от

Обр. 1. Площ на геофизичните измервания

Fig. 1. Area of the geophysical measurements

структури, но е възможно и да са и в следствие строежа на паркинга или някакви съоръжения. Непосредствено около тях се наблюдават множество съпътстващи аномалии в западна и източна посока, както и между самите линейности. Част от аномалиите имат известна изразена линейна корелация.

Зоната в края на източната издължена аномалия най-вероятно продължава и извън площта на обследване в източна посока. В западна посока в дълбочина също се наблюдават серия корелирани аномалии, които напускат контура на измерената площ и вероятно имат развитие в посока стадиона. Най-общият извод от прегледа на получените данни е, че Площ 02 в двете си части е потенциално перспективна площ.

Площ 03 може да се определи като най-перспективната площ от всички проучени до момента. Това е частна ливада, югозападно от стадиона, към склона на планината, разположена върху вероятно пороен конус. В южна посока има още едно леко повишение на терена като могила, което също може да се предположи е с подобен произход и не се обработва. В западна посока ливадата е ограничена от малко дере, а в източна от асфалтов път. В зоната на асфалтовия път поляната има по-висока кота от пътя, където на места е образуван шкарп, в който не се откриват камъни или други материали.

Ливадата е измерена с профили с ориентация условно изток – запад в сложна последователност от правоъгълни зони съобразно терените форми. Дължината на профилните трасета варира от 75 до 55 м, като средната дължина е около 65 м трасе. В посока север – юг условно площта е в рамките на 96 м. Общо са направени 135 профила с различна дължина.

В получените данни се наблюдават серия от аномални зони. Най-общо аномалиите са съсредоточени основно в източната част на площта, както и около и под туфата и могилата видими на терена. В западна посока частично на места се наблюдават аномалии, чийто характер като структура е петна с концентрация на аномалии и трудно се проследява линейна корелация, но тези аномални зони не са с повсеместен характер. Дълбочината на аномалните зони е относително плитко в зоната от -0,20/-0,40 до -1,00/-1,20 м кота терен.

При разглеждане на получените данни в хоризонтален разрез в дълбочина на места аномалните зони изграждат линейно корелирани последователности, които би могло да се отделят потенциално като предизвикани от структурни останки. Но никъде не се наблюдава напълно завършен контур, който строго характерно да повтаря пълен контур на структура с изключение на зоната на туфата, където се получава известен затворен контур. Има множество места предимно в източната част на ливадата, където обаче частичните линейно корелираните аномалии заедно с аномалните петна би могло да се разглеждат като структурни деструкции, които приблизително повтарят контур.

Площ 04 е разположена на асфалтовия паркинг от западната страна на стадиона северно от входа на стадиона. Изводът, който може да се направи, е, тя не е перспективна от гледна точка на археологически потенциал.

GEOPHYSICAL STUDY IN THE AREA OF THE EARLY CHRISTIAN BASILICA "NIKOLITSA", RAKITOVO

Andrey Aladzhov, Kiril Velkovski, Christian Tsankov, Dimitar Bayrakov

Summary

The main goal is to locate potential sites of archaeological interest in the area around the basilica "Nikolitsa" and in the area of the stadium in the town of Rakitovo (fig. 1). Previous geophysical surveys were conducted in 2015. Due to the overlap of old measured areas and the new plans, the new development accepts the old measurements unconditionally and focuses on new zones of survey for a better and more detailed study of the area. In the interpretation of the results of the radar observations were made and analyzed, both on individual radargrams and on the whole three-dimensional models. Area 03 can be defined as the most promising one of all four studied so far. When looking at the data obtained in a horizontal section in depth, the anomalous zones produce linearly correlated sequences that could be separated potentially as triggered by structural remains.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com
Kiril Velkovski, KV Solutions Ltd., kvelkovsky@gmail.com
Christian Tsankov, University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1700 Sofia; htzankov@engineer.bg
Dimitar Bayrakov, History Museum – Velingrad, 2, Vlado Chernozemski Str., Velingrad, dimitarbayrakov@gmail.com

№ 132. АРЕХОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ

Иво Топалилов, Николай Бояджиев, Божидар Драганов

Археологическото проучване през 2019 г. обхвана сектори в разкритата през 2017 г. сграда, разположена южно от трикорабната базилика, както и сектор от източния ограден зид на комплекса (Топалилов, Бояджиев 2018; Топалилов, Бояджиев 2019). Проучването се осъществи в рамките на четири квадрата, от които три са в рамките на сградата и един по протежение на оградния зид (обр. 1).

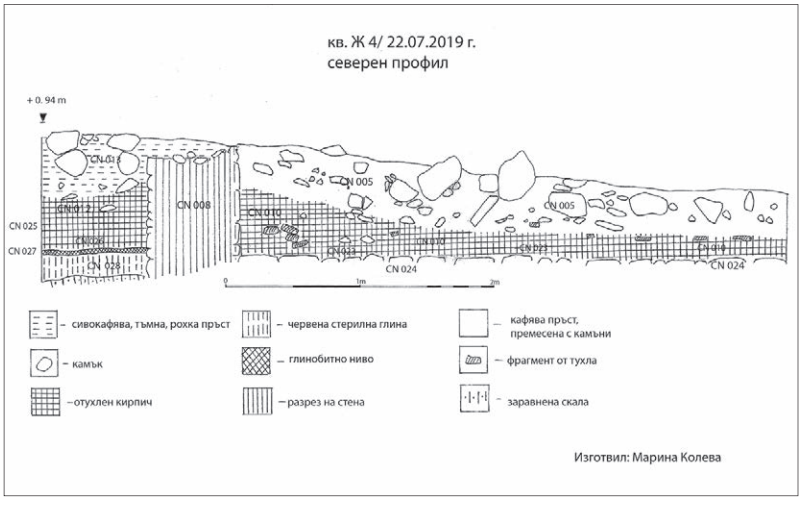
Обр. 1. Ситуационен план с разкритите през 2019 г. останки

Fig. 1. General plan of the site

Обр. 2. Останките от по-ранната сграда, инкорпорирани в раннохристиянския манастирски комплекс

Fig. 2. The remains of the earlier building incorporated into the early Christian monastery complex

Обр. 3. Кв. Ж 4 – северен профил

Fig. 3. Grid square J 4 – northern cross-section

Трите квадрата в рамките на сградата позволиха цялостното проучване на вече частично разкритите до този момент помещения, както и на други допълнителни две. Археологическите разкопки потвърдиха направените вече констатации за наличието на поне две фази на късноантичната сграда, които се констатират основно в затварянето на редица входове, което, в поне един от случаите, води до отказ от използването на помещението или поне до промяна на достъпа до него, какъвто е примерът с помещението с основите на неясната структура (легло?).

Същевременно с това стана ясно, при изграждането на късноантичната сграда в нея са били инкорпорирани останките на по-ранна сграда, чиито зидове са били в руини. Те са били направени от малки обработени ломени камъни, споени на калова спойка, които са били грижливо положени, с ясно изявено лице. Впоследствие, при изграждането на комплекса, те са били преправени, като новата строителна техника включвала използването на големите по размер ломени камъни и скални късове по подобие на тези, използвани при изграждането на базиликата от първия ѝ период, т. е. основната сграда, и оградния зид на комплекса. Разликата в градежа е особено ясно отчетлива при южната стена на първоначалната сградата.

Тези различия, наред със стратиграфските проучвания, които в две от помещенията достигат до загладения скален масив, позволяват да се добие представа за ранната сграда. Тя е била ориентирана в посока изток – запад, като се е състояла от две помещения, централно помещение (5 × 5 м) и предверие, разположено западно от него. В сградата се е влизало от запад, като между предверието и основното помещение се откриха два идентични, симетрично разположени входа в северна и южната част. Възможно е да е имало и вход от юг (обр. 2). Стратиграфските проучвания в южната част от това помещение показват, че ходовото ниво на късноантичната сграда е било направено върху пласт, състоящ се от отухлен кирпич и стерилна глина (обр. 3). Това ни позволява да допуснем насилствен край на по-ранната сграда, който може да се свърже с т. нар. готски войни от 376 – 378 г. Предвид откритите 13 фрагментирани оброчни плочки на Тракийския конник, Зевс и Хера, предполагаме, че тази сграда е била всъщност по-ранно светилище, разрушено при споменатия катаклизъм.

При изграждането на манастирския комплекс в началото на V в. съществуващите зидове са били възстановени и интегрирани в новия комплекс, като са преизползвани запазените във висо-

чина останки. Сградата се разширила в западна и южна посока чрез изграждането на допълнителни помещения с издължена, правоъгълна форма. Акцентът в новата сграда изглежда, че падал върху старото централно помещение. При новите помещения и по-специално в централното и разположеното южно от него подовото ниво е било повдигнато и изолирано от заравнената скала посредством подложка от речни обли и плочести камъни респективно, докато в старото предверие подът е бил направен от тухли.

Обр. 4. Керамичен съд от манастирския комплекс

Fig. 4. Ceramic vessel from the monastery

Първоначално правоъгълните помещение запазили своя директен достъп до централното, но впоследствие част от входовете между тях са били затворени, като по този начин се затворил и достъпът до някои от тях въобще, като например посоченото по-горе помещение, разположено в южна посока.

Проучването на помещението, долепено от запад на сградата не е завършено. То има правоъгълна форма, ориентирано в посока север – юг, като остава неясно неговото развитие в южна посока. В северна посока обаче ясно личи блокирането на вход.

За момента остава неясно как се развива сградата като цяло в южна и западна посока, тъй като остава извън проучваната площ.

Проучихме частично и продължението на източния ограден зид на комплекса в южна посока, в рамките на един квадрат. Структурата на зида остава идентична, построен в *opus implectum*. От вътрешна страна частично се засече и проучи глинобитна повърхност, разположена върху заравнен или сравнително равен скален масив, докато там, където това не е така, се откри насипана пръст. Последното се констатира изцяло за сектора, разположен извън комплекса, като тук не успяхме да изчерпим в дълбочина пласта. За момента късният вход на комплекса също остава не добре изявен.

Липсата на ясно датиращи материали и на спецификата на археологическия контекст, свързан с отделните периоди от съществуването на сградата, затрудняват точното им датиране. Наличието на отухлен кирпич обаче показва насилствения край на комплекса, който ние отнасяме към славяно-аварските нашествия в края на VI в. или най-късно в първите десетилетия на VII в.

Сред находките се откри каменна бойна топка, железни инструменти и ножове и връх на стрела. Керамичният материал е силно фрагментиран с преобладаване на измити нехарактерни фрагменти, Разграничени са характерни фрагмента от кухненска керамика - гърнета, паници и от капак и трапезна - от стомна. Откри се почти цял съд - кана, чието устие и дръжка липсват, но със следи от вторично пробиване върху шията на съда (обр. 4). Датировката на керамиката е от IV в.[1]

Литература

Топалилов, Бояджиев 2018: И. Топалилов, Н. Бояджиев. Археологически разкопки на обект „Църквището“, с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 413 – 415.

Топалилов, Бояджиев 2019: И. Топалилов, Н. Бояджиев. Археологически разкопки на обект „Църквището“, с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 411 – 413.

[1] Керамиката е обработена от Цветелина Славкова

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT „TSARKVISHTE“ SITE NEAR DRAGOINOVO VILLAGE, PARVOMAI MUNICIPALITY

Ivo Topalilov, Nikolay Boyadzhiev, Bozhidar Draganov

Summary

The archaeological campaign in 2019 was focused on the building discovered in 2017 south of the Christian basilica. Although the area of study was small, some important observations in stratigraphy and the development of the complex were made. The excavation reveals the existence of an earlier building that was detected by the stratigraphic sequence and the specific construction technique. It is east–west oriented and consists of a central chamber (5 × 5 m) and antechamber, with two symmetrical entrances on the north and south between them. The main building entrance was from the west. The building was destroyed during the Gothic Wars (AD 376–378) and is interpreted as remains of the assumed, yet undiscovered, pagan sanctuary.

With the construction of the monastery complex in the first half of the 5th c. AD, the remains were incorporated into the new building that preserved the former central room as such. New rectangular and oblong rooms were added to the west and south direction, most of which were directly linked to the central room. The two construction phases of the site that have been suggested in 2018 are now confirmed. The complex was destroyed, as the burnt layer indicates, probably in the late 6th – first decades of the 7th c. AD.

Ivo Topalilov, Institute of Balkan Studies and Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, 45 Moskovska Str., 1000 Sofia, itopalilov@yahoo.com
Nikolay Boyadzhiev, Regional History Museum – Smolyan, 3 Polkovnik Dicho Petrov Str., Smolyan, arheologa2@abv.bg
Bozhidar Draganov, Plovdiv University "Paisii Hilendarski", 24 Tsar Asen Str., bdraganov@abv.bg

№ 133. СВЕТИЛИЩЕ ОТ IV В. КРАЙ С. БЕЛИ ПЛАСТ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ (ОБЕКТ № 31)

Катя Меламед, Емилия Евтимова

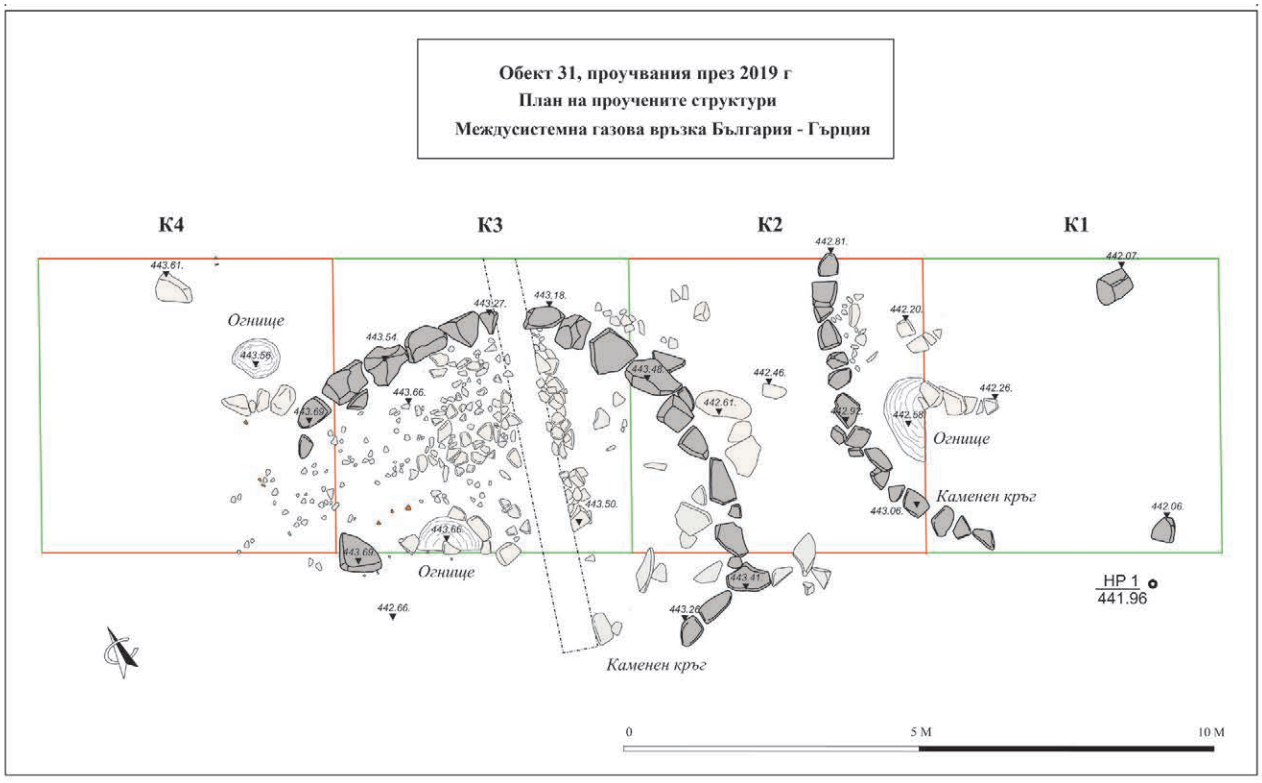
Проучванията са продължение на работата през 2018 г. Тогава разкрихме светилище върху билото на хълм, близо 4 м висок над съвсем равни ниви. Светилището се състои от кръг, образуван от много големи необработени камъни с няколко огнища вътре и извън кръга. Почитането е изисквало малки купи и чаши с две или три дръжки, оставяни цели около камъните. Липсват животински кости или метални предмети. Това обстоятелство ни доведе до заключението, че обредът се състои от възлияния и безмесна храна – плодовете на земята или Деметрина храна.

През 2019 г. продължихме разкопките на изток от кръга. На юг следва стръмният склон на хълма, а на север и запад не се откриха структури или керамика.

На 3 м източно от каменния кръг се появи втори, образуван по същия начин – големи, необработени камъни, наредени без каквато и да било спойка или предварително подготвена повърхност (диаметър 6,50 м). Този кръг е значително повреден на север, изток и юг поради конфигурацията на терена. Около и вътре в него отново се откриха огнища, както и останките от познатите вече купи и чаши, значително начупени и невъзможни за реставрация.

В южната периферия на кръга, в самия ръб на хълма, е извършено погребение чрез кремация. Горелите кости на възрастен човек, ако съдим по количеството и плътността им, са събрани в урна – грубо изработено гърне с две дръжки и украса от коси линии, врязани дълбоко с единично острие. Устието на урната е покрито с две от познатите купи, едната поставена с устието нагоре, а другата – обратно. Под първата спомената купа се откриха много дребни фрагменти от фин стъклен съд. Накрая върху купите е сложен плосък камък. Южно от урната се откри още една купа, много разрушена. Като имаме пред вид обичайната практика на почит в светилището, не можем да знаем дали тази последна купа е свързана с погребението.

Въз основа на анализа на керамичните съдове датираме светилището или по-точно края на живота му в IV в.

Обр. 1. План на разкритите структури

Fig. 1. Plan of the excavated structures

Имаме всички основания обаче да предполагаме, че началото му е далеч по-ранно. Отново в южната периферия на хълма, между няколко големи камъка, които образуват нещо като ниша между двата кръга, се разкри голямо керамично струпване. Внимателният оглед на фрагментите, значително начупени, ни подсказва, че произхождат от съдове, някога оставяни цели върху хълма. Повечето от тях са грубо изработени, на ръка, дебелостенни и с много примеси в глината. Някои от тях твърде приличат на урната, тъй като носят същата украса. Най-вероятно произхождат от местна работилница, за разлика от фините купи, които вероятно са вносни за района.

Обр. 2. Урна с кремация, покрита с две купи

Fig. 2. Cremation urn covered with two bowls

Сред фрагментите в това струпване се откриха значително по-ранни по дата. Части от гърне, както и от главнярник с шнурова украса принадлежат към култура Цепина – VI в. пр. н. е. Няколко фрагмента от голям съд, богато украсен с канелюри с графитена повърхност се отнася към ранната желязна епоха, VIII в. пр. н. е.

Предполагаме, че това струпване на керамични фрагменти е в резултат на почистване на светилището в определен момент от живота му.

Обр. 3. Светилището, поглед отгоре

Fig. 3. The sanctuary, a view from above

Обр. 4. Керамична купа – дар, IV в.

Fig. 4. Ceramic bowl – an offering, 4th c. AD

Подобни структури от същото време са известни от Нова махала, Батак и Карагонско, Банско. Те са свързани с поменални практики, устроени на територията на некрополи. И в двата случая некрополите са оставени от траки, току-що покръстени. В Бели пласт обаче ни липсваше некропол.

По време на разкопките през изминалия сезон обходихме старателно околния терен, водени от местни хора. Така установихме, че светилището заема най-източния край на дълъг близо 200 м рид, грубо ориентиран изток – запад и високо над равнината под него. В западния му край един от работниците е имал градина. При работа по нея открил много цели съдове, говори се за близо 40. Твърди, че са оставяни по два един до друг и били празни. Посетихме мястото, днес силно обрасло с треви и храсти, а освен това издълбано дълбоко с машини за водоем. Разбира се, не открихме нищо. Донесоха ни само един малък фрагмент от устие на гърне с дръжка, която излиза от устието и изглежда сходно с фрагментите от струпването.

В заключение може да се каже, че кръглата форма на структури, образувани от наредени големи необработени камъни – понякога полегнали, понякога забити в земята, е твърде популярна в епохите преди новата ера. Публикувани са много от тях, особено в Родопите. Идеята е стара, ще цитираме само Павзаний, писал през II в. н. е. В своето Описание на Елада той споменава: „Има също и огражденията от големи, неодялани камъни, вътре в тях се извършват тайнства на Деметра." (34.10). Като имаме предвид липсата на животински кости и метал, може да допуснем, че това светилище е свързано с хтоничен култ. Вероятно то е едно от последните преди повсеместната християнизация.

SANCTUARY FROM THE 4TH C. AD NEAR BELI PLAST VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY

Katya Melamed, Emilia Evtimova

Summary

The excavations in 2019 are a continuation of the fieldwork in the previous year. The sanctuary consists of a circle formed by very large untreated stones with several fireplaces inside and outside the circle. The worship required small fine bowls and cups with two or three handles, left whole around the stones.

In 2019, we investigated the area east of the circle. A second circle, formed in the same way, appeared 3 m east of the first one – made of large, untreated stones, arranged without any kind of binding or pre-prepared surface, 6.50

m in diameter. Again, fireplaces were found around and inside, as well as the fragments of cups and bowls.

In the southern periphery of the circle, at the very edge of the hill, a cremation burial took place. The burnt bones of an adult were collected in an urn – a coarse pot with two handles and a decoration of inclined lines, cut deep with a single blade. The mouth of the urn was covered with two bowls, one left with the mouth up and the other one contrariwise. Underneath the first bowl mentioned, very small fragments of a fine glass vessel were found. Finally a flat stone was laid on the heap.

Based on the analysis of the pottery, we date the sanctuary,or rather the end of its life, to the 4th c. AD. However, its beginning was far earlier. A large ceramic cluster was revealed in the southern periphery of the hill. The close inspection of the fragments indicates that they come from vessels that once were left whole on the hill. Most of them were roughly made, handbuilt thick-walled and with many impurities in the clay. Some of the fragments in the cluster are much earlier in date. Among them we have fragments of a pot and a firedog with corded decoration belonging to the cult pottery of Tzepina culture, 6th c. BC.

We suppose that this cluster of ceramic fragments was the result of a cleaning the sanctuary at some point in its life.

Katya Melamed, katjamelamed@yahoo.com
Emilia Evtimova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ema_ev@abv.bg

Обр. 5. Фрагмент от главнярник, култура Цепина

Fig. 5. Fragment of a firedog, Tzepina culture

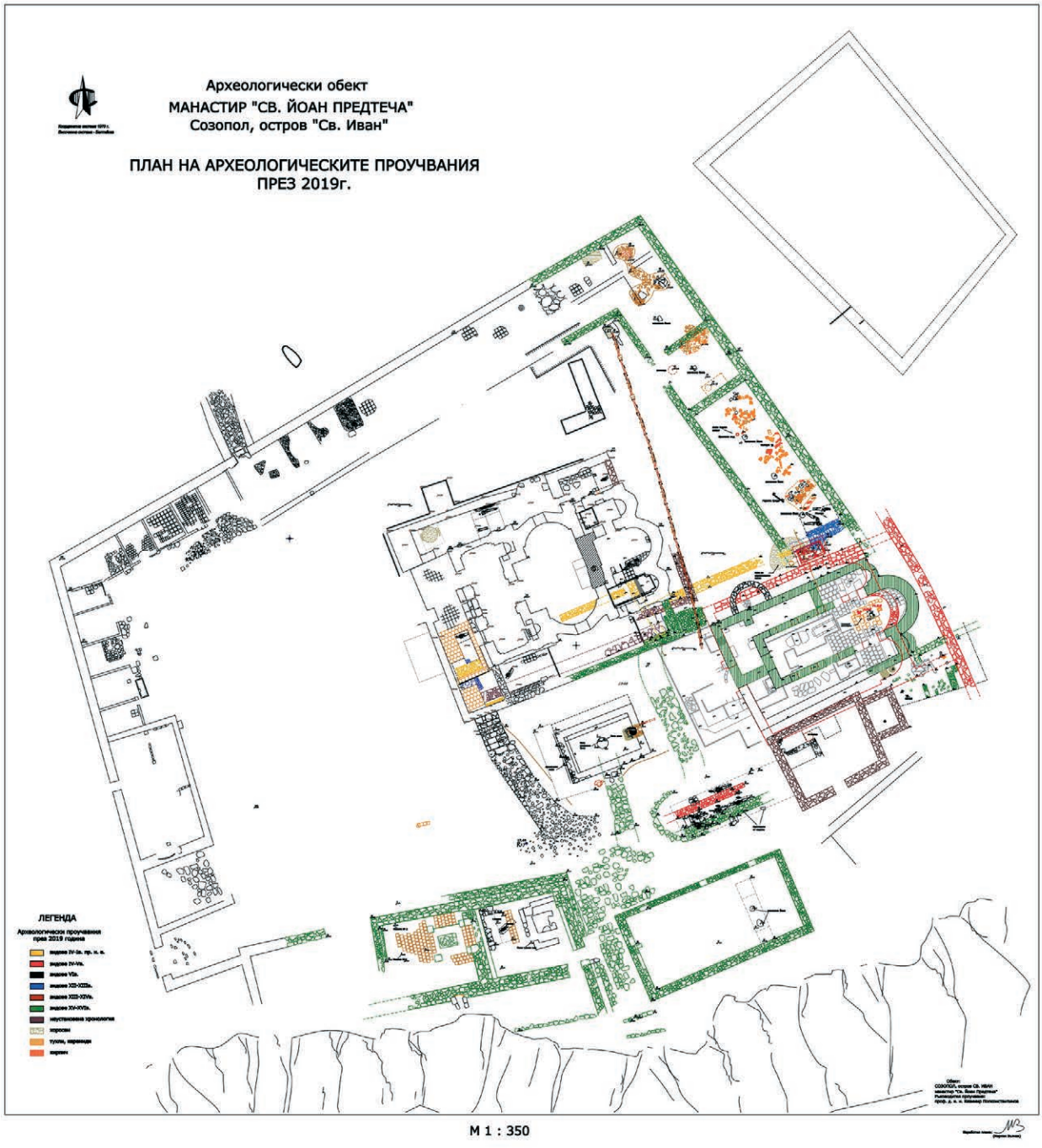
№ 134. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О-В СВ. ИВАН, СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Димитър Недев

Патриаршеският манастир „Св. Йоан Предтеча“ се намира на о-в Св. Иван – най-големият от петте острова по българското черноморско крайбрежие и един от трите в созополския залив. Манастирът е разположен върху южната тераса на острова, отворена към залива и е с приблизителна площ от 6 дка (обр. 1). Проучваме обекта редовни археологически разкопки от 2008 г. (Попконстантинов и др. 2015).

През 2019 г. поради ограничените финансови средства насочихме усилията си към допълнителни сондажни проверки на католикона от XIII в. и аязмото на манастира. Сондажните проверки бяха продиктувани и от необходимостта за реализиране на проекта за реставрация, консервация и експониране на проучените части от манастира.

Заложихме сондаж западно от основата за олтарната преграда и иконостаса, върху която през 2018 г. открихме мраморния фрагмент от декрет на Аполония, датиран III – II в. пр. Хр., който отразява договорни отношения с Хераклея Понтийска. Фрагментът е използван като сполия (Попконстантинов и др. 2019). Целта на сондажа в този сектор бе да проверим фундирането на основите на подкуполното пространство, които поемат най-голямото натоварване в цялата храмова конструкция. Сондажът бе заложен западно от местоположението на иконостаса на храма. На дълбочина 0,20 – 0,40

Обр. 1. План на проучените останки от манастира „Св. Йоан Предтеча“ до 2019 г.

Fig. 1. Plan of the remains of the monastery of St John the Forerunner excavated until 2019

м от подовото ниво на храма попаднахме на основа с дебелина 1,30 м и с елипсовидна форма, върху която са изградени източните стени на южната и северната конхи. Тя опасва централната част на храма. В южната си част дълбочината на основата достигна 1,70 м от подовото ниво на наоса, а в северна посока на 1 м от тази дълбочина основата „изтънява“ с 0,60 м. Явно в южната част теренът е неустойчив и заради това там тя е по-дълбоко фундирана. В южната част на сондажа на дълбочина 0,40 – 0,60 м се откриват фрагменти от тухли, от кухненски съдове с характерните особености на керамиката от V – VI в. и от предходния период. Това ни дава основание да предположим, че нивото на терена е повдигнато при изграждане на храма през X в. Откриват се също и няколко фрагмента от керамични съдове от XI – XII в. В южната част основата, за разлика от северната, е изградена от по-едри камъни

(обр. 2). Спойката е хоросанов разтвор. Вероятната причина за изграждането на по-стабилна основа в този сектор е и наличието на основи от по-ранния период V – IV в., част от които разкрихме през 2010 г.

През 2017 – 2018 г. проучихме дворното пространство между католикона от XIII в. и сградите от южното крило на манастира. Между тях се намира манастирското аязмо-щерна. Във връзка с реализиране на проекта за експониране на манастира се наложи да проверим чрез сондажно проучване основите на аязмото и да установим неговите размери, начин на изграждане и оформление на суперструкцията. Поконкретно, потърсихме отговор на следните въпроси:

- Дали има топографска приемственост между щерната и основите на някакво съоръжение върху водоизточника от периода V – IV в. пр. Хр., за който имаме достатъчно археологически данни?

- Дали в настоящия си вид водното съоръжение е изградено заедно с базиликата и манастира, посветен на „Св. Йоан Предтеча“ в края на IV – началото на V в.?

Сондажът (6 × 4 м) бе заложен в югозападната страна на аязмото. В северната част на сондажа в насипа на дълбочина 0,40 – 0,60 м от съвременния терен се откриват фрагменти от имбрици със силен примес от пясък. В продължение на 10 дни достигнахме дълбочина 3,62 м от съвременното ходово ниво, а от височината на западната арка на дълбочина 3,10 м разкрихме цялостно западната фасада на аязмото (обр. 3). На тази дълбочина установихме цокъла, върху който стъпват двете страници на свода, който, както цялото аязмо, е изграден от тухли, споени с хоросанов разтвор с примеси от счукана тухла, подобен на хоросановата спойка при стълбовете в базиликата. В горната част на свода „ключовият“ архитектурен елемент е изграден клиновидно от седем хоризонтално поставени тухли с различни размери от (0,37 до 0,26 м) отгоре надолу, за да се получи желаната стабилност. Радиално вградените тухли от южната и северната половина на арката са с еднакви размери. Дебелината на фугите варира от 2 до 4 см.

Обр. 2. Сондаж в югоизточната част на средновековния триконхален храм

Fig. 2. Trench in the southeast part of the medieval triconch church

Обр. 3. Западна фасада на аязмото

Fig. 3. West facade of the hagiasma

Чрез сондаж разкрихме и източната лицева част на аязмото (обр. 4) и така установихме, че то е изградено на 9,50 м от западната фасада на базиликата в една ос с нея. На дълбочина 0,80 м попаднахме на тръба от преливника на аязмото. В източната част на аязмото открихме следи от зазиждане

Обр. 4. Източна фасада на аязмото

Fig. 4. East facade of the hagiasma

Обр. 5. Аязмото – поглед отвътре към източната стена

Fig. 5. Hagiasma – interior, a view towards the east wall

с бетон през 1987 г. на контролната шахта, изградена преди 1500 години, чието предназначение е да се прочиства преливника.

Проучването на аязмото, единствената постройка съхранена в непокътнат вид, така както е построена заедно с манастирската базилика в V в. илюстрира етапите на преустройване на манастира в продължение на 11 века. Това е видно от стратиграфията около западната и югозападната част на аязмото. Проследяват се етапите на неговото затрупване и съхранената каменна пътека от юг в последните години от живот в манастира, чийто край настъпва през 1629 г. Откритият през 2018 г. фрагмент от декрет на Аполония ни дава поредното доказателство, че на остров Св. Иван най-вероятно от края на V в. пр. Хр. е съществувало голямо езическо светилище, посветено на главното божество на Аполония – Аполон, с епитет, който все още не ни е известен. Затова можем да предположим, че естественият извор, върху който е изградено аязмото през V в. сл. Хр., е бил ползван още в елинистическия период като свещен извор (обр. 5). Това би обяснило построяваното на раннохристиянската базилика именно в този част на терасата – така е била осигурена приемственост в сакралната функция на извора, вече като манастирско аязмо, свързано топографски с новия християнски храм.

Литература

Попконстантинов и др. 2015: К. Попконстантинов, †Ц. Дражева, Р. Костова. Манастирът „Св. Йоан Продром“ на остров Св. Иван в светлината на новите археологически проучвания (2008 – 2013). – Известия на Бургаския музей, V, 2015, 209 – 218.

Попконстантинов и др. 2019: К. Попконстантинов, Р. Костова, М. Николов. Средновековният манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о-в Св. Иван, Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 416 – 419.

MEDIEVAL MONASTERY OF ST JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL

Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Dimitar Nedev

Summary

In 2019 several trenches in the triconch medieval church and the *hagiasma* of the monastery were implemented. They aimed at establishing the depth and construction technique of the foundations, for the purposes of the forthcoming restoration. The trench in the medieval church was set in front of the altar screen. It proved that the north and south conches were constructed over an integral foundation laid down in the central part of the church. The south part was the founded deeper and constructed of bigger stones, in contrast to the north part of the foundation (fig. 2). The reason must have been the instability of the terrain in the south part of the terrace. Moreover, the terrain there was leveled before the construction of the church as indicated by the fragments of Hellenistic and early Byzantine pottery found in the trench.

The trench at the SW part of the *hagiasma* completely revealed the west facade of the vaulted brick reservoir to a depth of 3.21 m. (fig. 3). We found that the *hagiasma* is situated 9.50 m to the west of the early Byzantine basilica and that its east facade (fig. 4) lies on one and the same axis with the church entrance. In light of the Hellenistic foundations and artefacts found in the course of the excavations in the previous years, especially the decree of *Apollonia Pontica* (3rd c. BC) found in 2018, it can be suggested that the natural spring in the south part of the terrace functioned as a sacred water source already in the Hellenistic period, in the context of a temple of Apollo (fig. 5). Such a historical reconstruction could explain the construction of the early Byzantine basilica on one line with the water source as well as the arrangement of a *hagiasma* which provided the continuity in the sacral function of the spring.

Kazimir Popkonstantinov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo, popkonstantinov@yahoo.com
Rossina Kostova, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str, 5000 Veliko Tarnovo, korina68bg@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

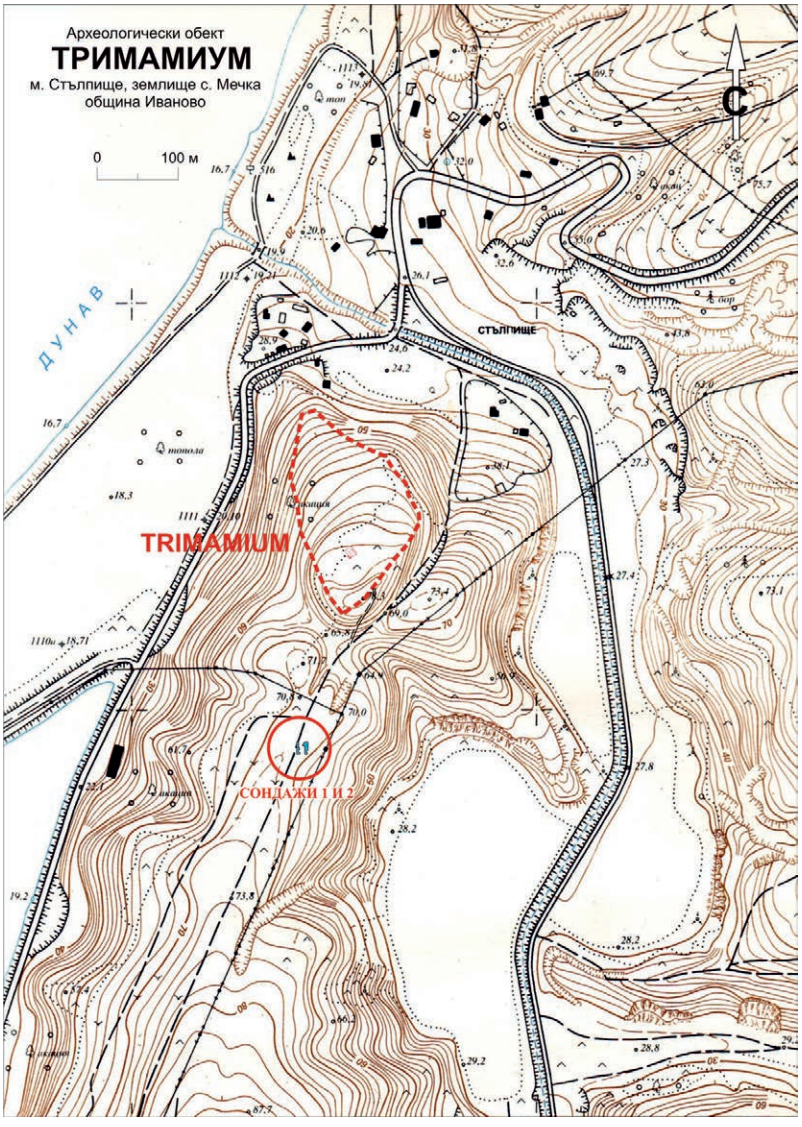
НЕКРОПОЛИ

№ 135. НЕКРОПОЛ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ

Никола Русев, Румяна Йорданова

До 2019 г. са известни съвсем малко данни за некропола на античната крепост Тримамиум, изградена на десния бряг на р. Дунав, останките от която днес се намират в м. Стълпище при с. Мечка, община Иваново, Русенска област. С Тримамиум се свързва една варовикова надгробна плоча, публикувана от В. Велков. Според запазения надпис на латински език Аврелий Мукиан, войник от I Италийски легион, починал на 20 години, по време на действителна военна служба, докато се подготвял за *mensor*, т. е. зеемер (Велков 1968, 4 – 5). Плочата се датира във II в. (според В. Велков) или в началото на III в. (според С. Конрад). Нейното точно местонамиране обаче е неизвестно.

През 1983 г. Д. Станчев прави сондажни археологически проучвания на античен некропол в м. Стълпище. В публикувания кратък отчет се стига до заключението, „…че некрополът е бил унищожен в миналото при риголване на терена. Открити са разпръснати човешки кости и късове от каменни саркофази" (Станчев 1984, 90). Според наличните данни в АИС „АКБ", отразени в регистрационна карта № 0800153, изработена от С. Йорданов на 22.11.1992 г., разкопките са проведени в м. Дервиша от землището на с. Мечка, община Иваново. Проучваният терен е на 3 км западно от селото, азимут 315°. От приложения картен материал се вижда, че мястото се намира североизточно от крепостта Тримамиум, на около 1 км разстояние.

Обр. 1. Местоположение на обекта

Fig. 1. Location of the site

Археологическите проучвания през 2019 г. са организирани в два основни сондажа, означени с № 1 и 2. Те се намират на около 130 м югозападно от разкритата отсечка на югоизточната крепостна стена (азимут 203°) (обр. 1). Мястото е подбрано поради топографските дадености. Теренът западно, северно и североизточно от крепостта е с голяма денивелация. Най-перспективна се оказва зоната южно от Тримамиум, която представлява хълм с относително равно било. Непосредствено югозападно от крепостта личи естествено издигнато място, което С. Торбатов посочва като най-вероятно за некропола на Тримамиум (Torbatov 2012, fig. 3). Днес то е гъсто залесен горски фонд и е неподходящо за разкопки. След разкопките информацията от проучената площ е въведена в регистрационна карта № 10007094.

Екипът, осъществил разкопките, включва Никола Русев, Румяна Йорданова, Върбин Върбанов, Христо Христов, Момчил Черганski, Иван Иванов, Калин Чакъров, Мирослав Георгиев, Светлана Тодорова, Надежда Атанасова (ИЕМПАМ-БАН) и шест британски студенти.

Сондажите са ориентирани север – юг, като в началото всеки има дължина 15 м и широчина 2 м, но в хода на разкопките са направени разширения и общата разкопана площ възлиза на 96,88 м^2. Теренът е с максимална надморска височина 70,17 м и слаба денивелация от юг на север. На територията на двата сондажа, са открити и напълно проучени общо 22 гроба (обр. 2).

В стратиграфско отношение са сравнително ясно разграничени три отделни пласта. Най-горният представлява хумус с тъмнокафяв цвят. Под него следва слой с кафяв до светлокафяв цвят, а най-долният представлява чист льос, в който гробните съоръжения се очертават най-добре (обр. 3). Според откритите находки и стратиграфски наблюдения всички 22 гроба принадлежат към три хронологически нива: римска епоха, Късна античност и Средновековие.

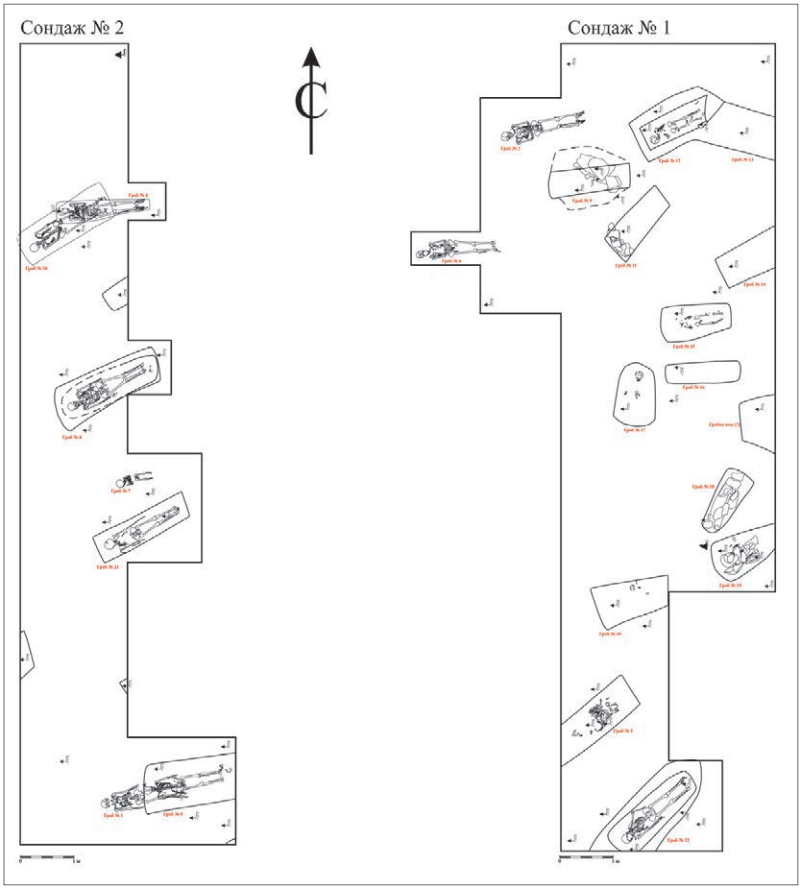
Римска епоха. Към нея се отнасят със сигурност два гроба (№ 9 и 21). Гробните съоръжения са ями, вкопани в дълбочина в пласта льос. Имат относително правоъгълна форма с вертикални стени и равно дъно. В запълнителя на гроб № 9 са поставени необработени камъни и един фрагмент от варовикова надгробна плоча, а пръстта е светлокафява до сиво-кафява. Ямите са ориентирани ЮЗ – СИ по надлъжната ос. Дъното на гроб № 9 е достигнато на кота 68,65 м, а това на гроб № 21 – на кота 68,23 м.

И в двете съоръжения е извършено погребване чрез трупополагане на един индивид. В гроб № 9 са открити малко останки от силно изтлели кости на дете, а в гроб № 21 тялото е било в изпънато положение, по гръб (обр. 4.1), с ориентация ЮЗ – СИ, азимут 240°. Ръцете са били изпънати до тялото. Краката са били изпънати и успоредни. Погребването е извършено в ковчег или с дървена носилка,

като са запазени два железни гвоздея. Според антропологичния анализ погребаният индивид вероятно е мъж, *Juvenis* (15 – 16 г.).

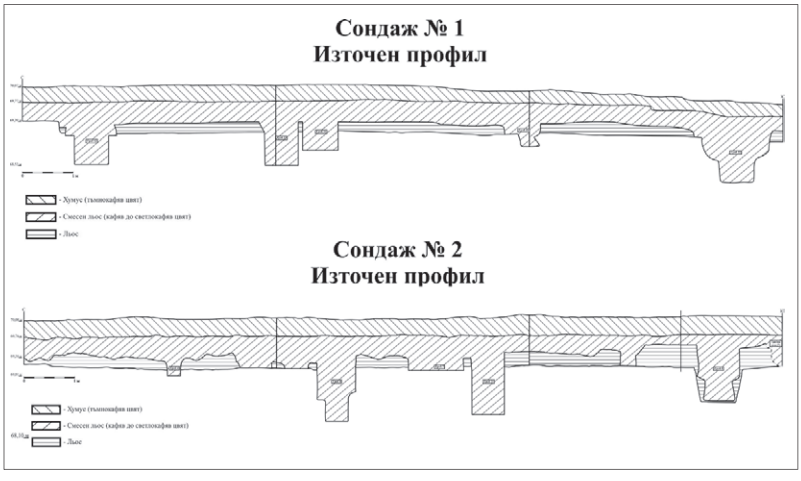
И в двата гроба са открити находки. В № 9 това са стъклен балсамарий и бронзова монета на Елагабал, отсечена в Марцианопол, като въз основа на тях гробът може да се датира във втората четвърт на III в. В гроб № 21 са намерени стъклено мънисто, сребърна торква и бронзова фибула с подвито краче, отнасящи го към втората половина на III – най-късно до началото на IV в.

Вероятно към римската епоха могат да се отнесат и още седем гроба (№ 10, 11, 13, 15, 16, 17 и 18), в които не е открит инвентар. Те имат обикновени гробни ями, вкопани на различна дълбочина в чистия льос. Във всички е извършено трупополагане на един индивид, като костите са съхранени в лошо състояние. В пет случая със сигурност скелетите принадлежат на детски индивиди (гробове № 10, 11, 15, 17 и 18), а в останалите два останките от кости са съвсем нищожни (гробове № 13 и 16), но размерите на ямите сочат към индивиди в детска възраст. Само в един от посочените гробове (№ 15) е открит зъб от говедо, вероятно използван като накит (?).

Обр. 2. Проучена площ

Fig. 2. The excavated area

Обр. 3. Стратиграфски профили на сондажите

Fig. 3. Cross-sections of the trenches

Късна античност. Към този период се отнасят със сигурност осем гроба (№ 2, 5, 8, 12, 14, 19, 20 и 22). Гробните съоръжения са ями, вкопани в пласта льос. Имат относително правоъгълна форма, като според оформянето на стените се разделят на четири групи. Гробовете от първата група имат вертикални стени (гробове № 14, 19, 20), при втората едната надлъжна северна стена е скосена (гроб № 2), при третата е оформено стъпало само по надлъжните стени (гробове № 5 и 8), а при четвъртата група стъпаловидната яма е очертана от четири страни (гробове № 12 и 22). В запълнителя на два гроба (№ 2 и 19) са поставени необработени камъни. От ямата на гроб № 2 произхождат две монети, отсечени през IV в., попаднали случайно и явяващи се *terminus post quem*. Ямите са ориентирани ЮЗ – СИ по надлъжната ос. Дъната им са равни, като се достигат от кота 68,90 м (гроб № 19) до кота 68,10 м (гроб № 8).

И в осемте съоръжения е извършено погребване чрез трупополагане на един индивид. В гроб № 14 са открити малко останки от силно изтлели кости на дете, в гроб № 2 костите не са в анато-

1 2 3

Обр. 4.1. Гроб от римската епоха (№ 21); 4.2. Гроб от Късната античност (№ 22); Гроб от Средновековието (№ 4)

Fig. 4.1. Grave from the Roman period (No. 21;) 4.2. Grave from Late Antiquity (No. 22); Grave from the medieval period (No. 4)

мичен порядък, а в останалите гробове тялото е било в изпънато положение, по гръб. Ориентация ЮЗ – СИ, азимут от 230° до 268°. Ръцете на почти всички са били изпънати до тялото, само при гроб № 20 дясната ръка на индивида е била свита в лакътя и поставена върху корема. Краката са били изпънати и успоредни. Според антропологичния анализ погребаните индивиди са три деца във фаза *Infans I* (гроб № 12 (6 – 7 г.) и гроб № 19 (2 г.), гроб № 14), трима мъже във фаза *Maturus* (гроб № 2 (45 – 49 г.), гроб № 8 (50 – 55 г.), гроб № 22 (50 – 55 г.)) и две жени във фаза *Maturus* (гроб № 5 (50 – 55 г.), гроб № 20 (55 – 60 г.)).

Само в четири гроба са открити гробен инвентар. В гроб № 2 това е железен предмет с неясна датировка, но заради монетите в запълнителя не по-рано от IV в. (не преди 336 – 337 г.). В гроб № 12 са намерени сребърен кръст и фрагмент от стъклено мънисто с датировка VI в. В гроб № 19 сред ребрата са открити стъклено мънисто и украшение от черупка на мида с непрецизирана датировка. В гроб № 22, в зоната на таза са регистрирани две бронзови токи тип „Сучидава“, отнасящи се към VI в.

Средновековие. В този период се датират със сигурност пет гроба (№ 1, 3, 4, 6 и 7). Гробните съоръжения са ями, вкопани сравнително плитко и навлизащи частично в пласта льос. Формата им рядко може да бъде определена. Единствено при гроб № 4 тя със сигурност има трапецовиден план. Дъната са равни и се достигат на дълбочина около от 1 м от съвременната повърхност, между кота 69,37 м (гроб № 1) и кота 69,01 м (гроб № 4).

И в петте съоръжения е извършено погребване чрез трупополагане на един индивид. Във всички костите са в анатомичен порядък. Телата са били погребани в изпънато положение, по гръб. Ориентация З – И, азимут от 254° до 270°, основно 260 – 270°. Двете ръцете в четири от гробовете са били свити и поставени върху гърдите (№ 3, 4, 6 и 7), а само при гроб № 1 ръцете са били изпънати до тялото. Краката във всички случаи са били изпънати и успоредни. Според антропологичния анализ погребаните индивиди са едно дете във фаза *Infans I* (гроб № 7 (1 – 1,5 г.)), двама мъже – един във фаза *Adultus* (гроб № 3 (20 – 25 г.)) и един във фаза *Maturus* (гроб № 4 (55 – 60 г.)) и две жени във фаза *Maturus* (гробове № 1 и 6 (55 – 60 г.)).

В нито един от петте гроба не са откри гробен инвентар. В гроб № 4 горната част на кръстеца е оцветена в зелено от допир с окислен меден/бронзов предмет, който не е открит на място. Една медна монета (българско имитативно монетосечене, тип С) от първата четвърт на XIII в. е регистрирана на 0,11 м южно от гробната яма. Тази находка е единствената податка за датиране на средновековните гробове, засега в XIII в.

По време на разкопките извън гробовете са намерени общо 42 находки. Те се отнасят към римската епоха (златни и сребърни накити, елементи на костюма, оловно огледало и монети) и Късната античност (сребърна обеца, колании токи, луковична фибула, монети).

Литература

Велков 1968: В. Велков. Епиграфски приноси към историята на Русе и Русенско през римската епоха. – Известия на Народния музей – Русе, III, 1968, 3 – 10.

Станчев 1984: Д. Станчев. Сондажни проучвания на античен некропол при с. Стълпище, Русенски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1983 г. Смолян, 1984, 90.

Torbatov 2012: S. Torbatov. *TRIMAMMIUM* – a Roman *castellum* and *civitas* on the Lower Danube. – In: The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th c. AD). Sofia, 2012, 429 – 460

THE NECROPOLIS OF THE ROMAN FORTRESS *TRIMAMMIUM*

Nikola Rusev, Rumyana Yordanova

Summary

Until 2019, there are few data on the necropolis of *Trimammium* fortress, on the right bank of the Danube River, near the village of Mechka, Ivanovo municipality, Rousse district.

The archaeological excavations in 2019 are conducted in two trenches. They are located approximately 130 m southwest of the exposed section of the southeastern fortress wall (fig. 1). The terrain has a maximum altitude of 70.17 m and a slight inclination from south to north. A total of 22 graves were excavated in the two trenches (fig. 2). The cross-sections show three different layers – humus, mixed loess and pure loess (fig. 3). According to the small finds and stratigraphic observations, all 22 graves belong to three chronological levels: Roman period, Late Antiquity and the Middle Ages.

At least two graves are certainly dated to the Roman period (Nos 9 and 21). The grave installations are pits, which have a relatively rectangular shape with vertical walls and a flat bottom. In both cases, there is evidence of inhumation of one individual (fig. 4.1). The grave goods are glass vessel, silver torque, bronze fibula and bronze coin dated in the 3rd c. AD.

At least eight graves are dated to Late Antiquity (Nos 2, 5, 8, 12, 14, 19, 20 and 22). The grave installations are pits, which have four different cross-sections. The burial rite is inhumation and it is practiced in every complex (fig. 4.2). The grave goods consist of a silver cross, glass beads and belt buckles.

At least five graves belong to the Middle Ages (Nos 1, 3, 4, 6 and 7). The grave pits are shallow and their shape can rarely be determined. The burial rite is inhumation without grave inventory, and it is practiced in every complex (fig. 4.3).

During the excavations, 42 finds were found outside the graves. They belong to the Roman period (gold and silver ornaments, costume items, lead mirror and coins) and Late Antiquity (silver earring, belt buckles, fibula and coins).

Nikola Rusev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, nikola_rusev@hotmail.com
Rumyana Yordanova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, rumyana_yordanova@abv.bg

---

№ 136. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МАГАЗИН ЗА БИТОВИ СТОКИ” В КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова

Обектът се намира на ул. „Цар Освободител” № 238, на 200 м източно от укрепената площ на Пауталия. В непосредствена близост през 1983 г. са разкрити 14 гроба от III – IV в., според които е локализиран източният некропол на Пауталия.

При спасителните проучвания през 2019 г. са документирани 21 гробни съоръжения (обр. 1). Те са вкопани в глинест пласт на дълбочина от 1,70 м до 3,10 м от съвременното ниво на терена. Повече от гробовете са с ориентирация изток – запад (№ 1, 3, 5 – 12, 16 – 21). Пет гроба са с ориентация север – юг (№ 2, 4, 13 – 15).

Гробните съоръжения са три типа. Първият е конструкция от стреховидно поставени тегули – тип VI по Л. Гетов. Вторият тип е представен от един гроб, който се състои от облицована с тухли гробна яма – гроб № 2. Третият тип е една яма без оформление – гроб № 3. По-голяма концентрация на гробове се наблюдава в западната част на терена (обр. 2). Погребенията са с полагане. Останките от скелети са намерени в различна степен на запазеност, а в някои от гробовете те са почти напълно изтлели. Липсва гробен инвентар.

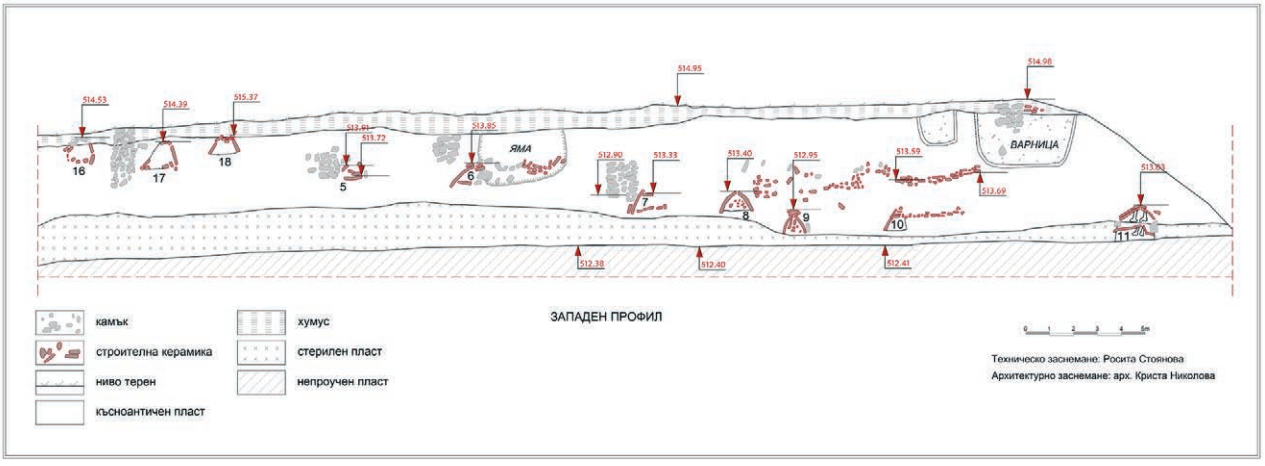
Ориентацията на няколко гроба в посока север – юг сочи, че в некропола има езически гробове. Датировката на съоръженията се отнася към периода III – IV в. въз основа на сходни гробни конструкции. Новите проучвания са принос към топографията на източния некропол на Пауталия.

Установи се наличието на античен културен пласт, предшестващ функционирането на некропола, според разкритата част от хоросанов зид. Пластът вече е засвидетелстван и при разкопките през 1983 г., а през 1991 г. източно до некропола е проучена част от сграда *extra muros*, определена като римска вила.

Обр.1. Гробове № 1 – 4

Fig. 1. Graves Nos 1 – 4

Обр. 2. Западен профил

Fig. 2. Western cross–section

Литература

Мешеков, Чохаджиев 1991: Ю. Мешеков, Ст. Чохаджиев. Нови данни за топографията на некропола на Пауталия през късноримската епоха. – Известия на Исторически музей Кюстендил, III, 1991, 49 – 56.

Meshekov 1991: Y. Meshekov. Extra muros villa in Pautalia. – In: Maritsa-Iztok. Archaeological Research, 5, 1991, 257 – 260.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT "HOUSEHOLD GOODS STORE" SITE IN KYUSTENDIL

Lidiya Staykova-Aleksandrova

Summary

The archaeological site is located 200 m to the east from the Roman city *Pautalia*. In 1983, the eastern necropolis of the *Pautalia* was registered in this area.

During the rescue explorations in 2019, 21 graves were investigated (fig. 1). The graves were found at about 1.70 m to 3.10 m beneath the present-day terrain. The orientation of the graves is mostly west – east, but also in some cases south – north. The grave installations belong to three different types – (1) pits covered of two rows of *tegulae*; (2) a single grave with a brick-lined; (3) a single grave in a plain pit. A greater concentration of graves is found in the western part of the terrain (fig. 2). An inhumation is registered in each grave installation. The skeletal remains are poorly preserved. No grave inventory is found. The graves can be dated in the 3th – 4th c. AD, on the basis of analogies to similar grave constructions.

The presence of an ancient cultural layer, earlier than the time of the necropolis was documented – a section of a wall from that phase is excavated.

Lidiya Staykova-Aleksandrova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, lidiast_alexandrova@abv.bg

№ 137. КЪСНОАНТИЧЕН ТУХЛЕН ЗИДАН ГРОБ ОТ ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА

Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова

През 2019 г. във връзка с инвестиционно намерение за строеж на офис-сграда в имот на ул. „Иван Денкоглу" № 6, София, попадащ в I защитена зона на резервата „Сердика – Средец – София", е проведено спасителното археологическо проучване.

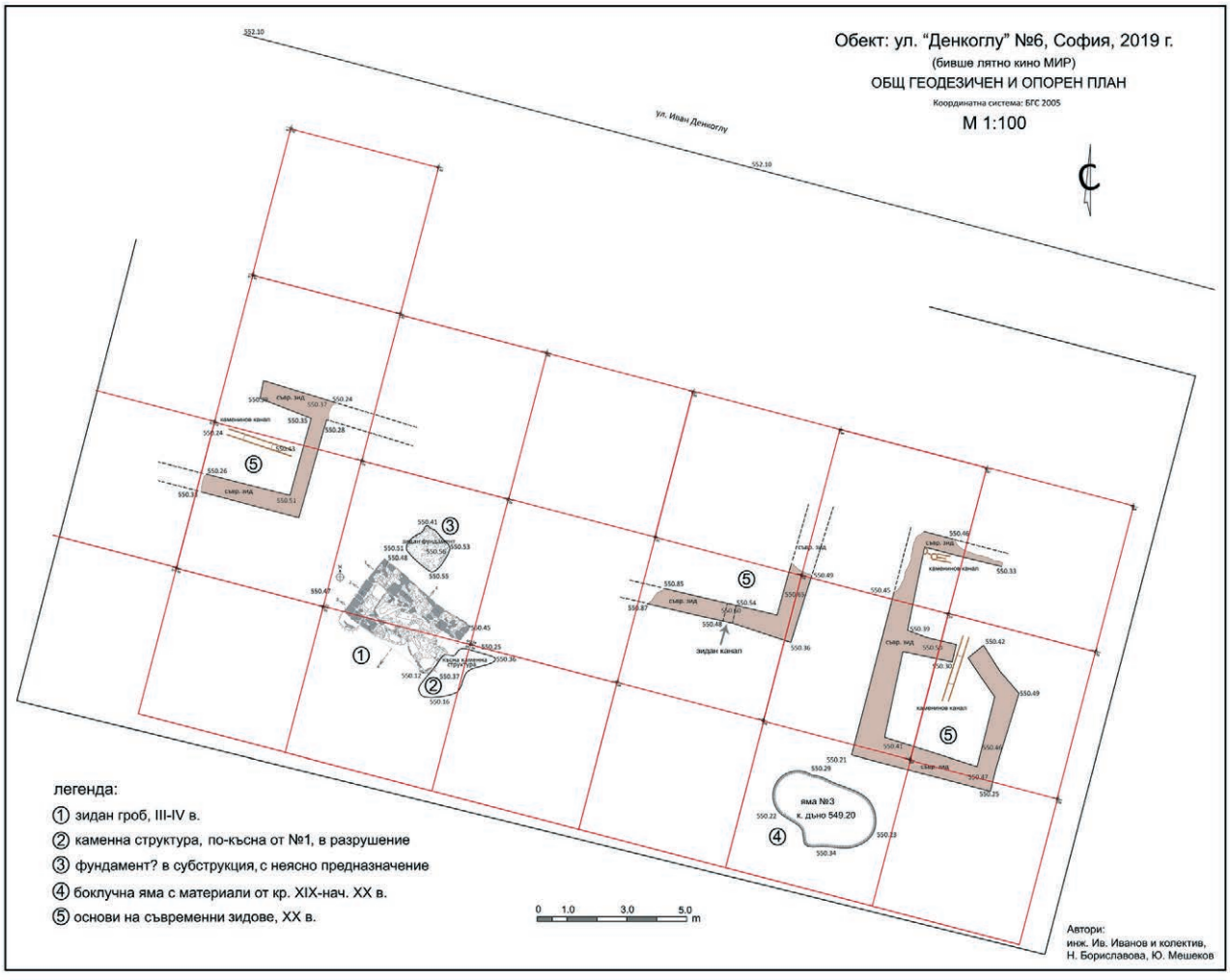
Между 60-те и 90-те години на XX в. на мястото функционира бившето лятно кино „Мир". Преди него на същия терен са били разположени жилищни сгради, построени през 20-те и 30-те години на века (обр. 1), разрушени при бомбардировките през пролетта на 1944 г.[1] След разрушаването на киното на мястото е обособен паркинг за автомобили.

Основите на киното, както и на предхождащите го сгради, достигат до дълбочина ок. 2 м под съвременния терен (до кота 550.10), като попадат изцяло в стерилната материкова основа, с начална кота 550.40. Установено е, че в някои случаи те нарушават по-ранни негативни структури (вкопавания), запълнени с материали от XIX – началото на XX в.

В югозападната част на терена (квадрати C3/D3 по план-квадратната мрежа на обекта), на кота 550.55, са локализирани единствените запазени археологически структури – гробно съоръжение, изградено от тухли и северно от него каменна структура с четириъгълна по план форма (обр. 2).

Гробното съоръжение може да бъде класифицирано като зидан гроб с плоско покритие, според приетите в литературата класификации (Гетов, 1970, тип IX, вариант A; Георгиева 2009, 17, тип VII, подтип 1; Праматаров 2018, 52, тип IX, вариант A), макар по-големите размери да го доближават до гробниците (Гетов 1970, тип IX, вариант B). То е вкопано в материковия терен, с ориентация СЗ – ЮИ. Широчината на стените му е 0,76 м (две редици тухли споени с хоросан). Хоросанът е бял, с малки късчета строителна керамика в ниска концентрация . Форматът на тухлите е 0,32 × 0,30 × 0,04 м, с фуга между тях, широка до 0,10 м. Височината на тухления градеж достига до 1,60 м. от нивото на вкопаване. Покритието е било изпълнено от големи каменни плочи, вероятно вторично употребени, разкрити фрагментирани и паднали във вътрешността на камерата. Трудно е да се прецени броят на плочите и дали са били разположени по широчина или по дължина на съоръжението. Цялата структура и особено източната и южната ѝ страни са силно нарушени (обр. 3.1-2), в резултат от редица

[1] Районът е бомбардиран на 10 януари (?), 29 и 30 март, както и на 17 април 1944 г., по информация от Националния военно-исторически музей

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General layout of the site

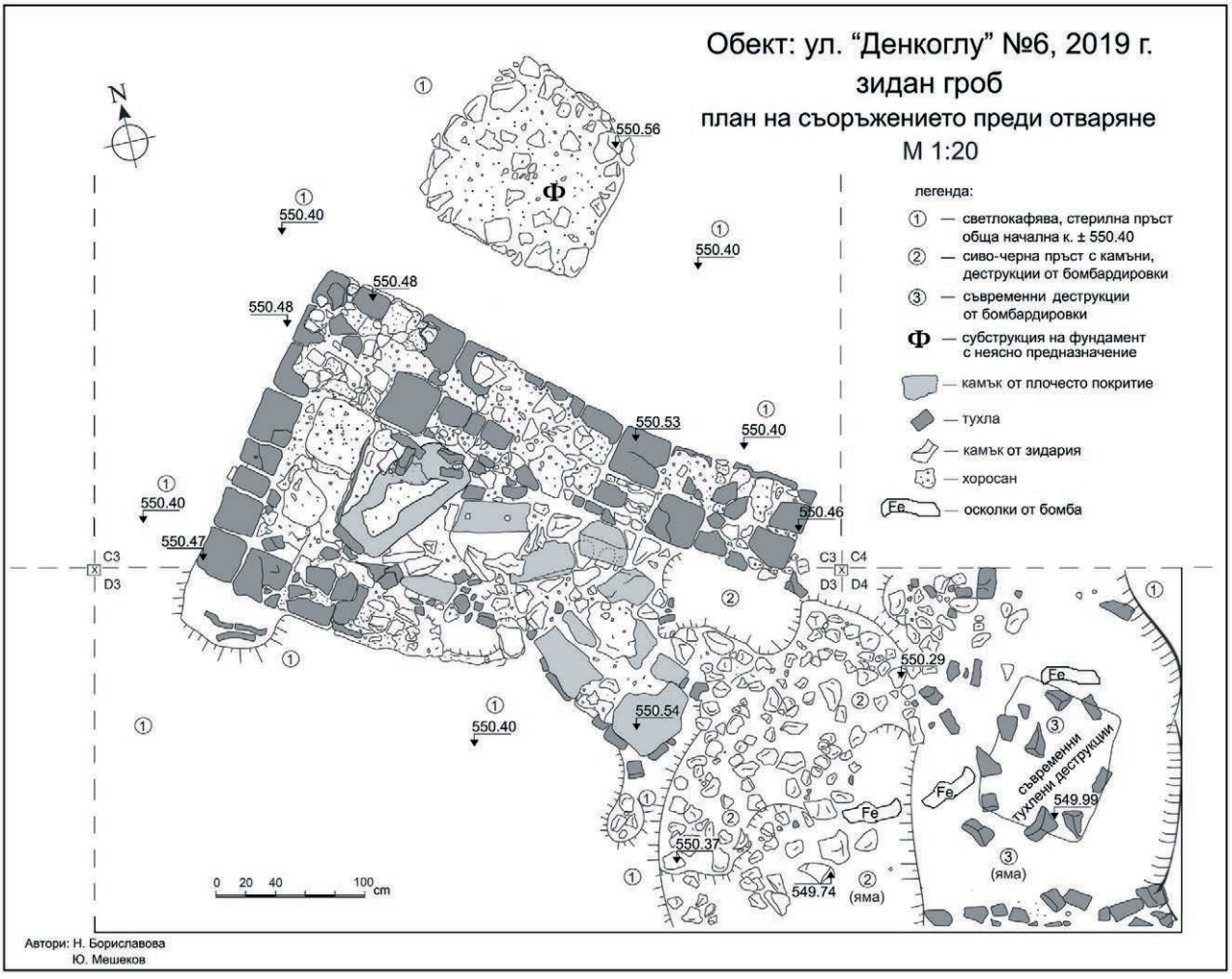
фактори, между които и вероятна иманярска намеса още в древността, както и избухнала в непосредствена близост бомба. Вътрешността на съоръжението е запълнено с останките от южната му стена, както и от фрагменти от покритието му.

Гробната камера е с широчина 0,86 до 0,90 м и дължина 2 м. Подът е застлан с големи, нестандартни по формат тухли с размери 0,67 × 0,62 × 0,07 м. Изцяло видима е централната плоча, на която личат два отвора, вертикални на плоскостта ѝ, с диаметър до 4 см. В западния край е изградено под наклон хоросаново възглавие, с отстояние от стената до 0,30 м. По дължината на камерата са оформени тухлени бордюри, с широчина в юг 0,10 м, а в север, 0,20 м, обмазани с хоросан, с примеси от счукана тухла (обр. 4). Върху тях стъпват оградните стени. Източната част на съоръжението е разрушена от по-късно вкопаване, при което в деструкции, частично, до 0,50 м височина от пода на камерата, е съхранена долната част на източния зид (обр. 3.1).

В хода на проучването стана ясно, че стените на гроба отвътре са били покрити с фина варова замазка (щукатура), положена върху хоросанова основа, с обща дебелина до 1 – 1,5 см. В горната част на съоръжението не бяха установени следи от пигменти, въпреки, че запазените участъци бяха придобили сив цвят в резултат от естествени процеси. Следи от стенопис са регистрирани в долната част на стените и са представени от червени, черни и бели участъци. Пигментният слой е крайно нестабилен, разпрашен и почти без никаква връзка с грунда. От малкото запазени фрагменти не може да се направи описание на стенописна програма.[1]

В гробната камера е открит човешки скелет в нарушен анатомичен порядък (обр. 4). Погребалният обред е трупополагане по гръб, позицията на ръцете не е сигурна, но вероятно са били опънати

[1] Анализът на следите от стенописна украса е осъществен от Владимир Цветков, реставратор.

Обр. 2. Зидан гроб преди отварянето. План

Fig. 2. Brick-built grave before opening. Layout

покрай тялото. Антропологичният анализ[2] показва, че погребаният е бил мъж на възраст 40 – 50 години, със слаб до умерено изразен релеф на залавните места на мускулите, което говори за слаба физическа активност на индивида приживе.

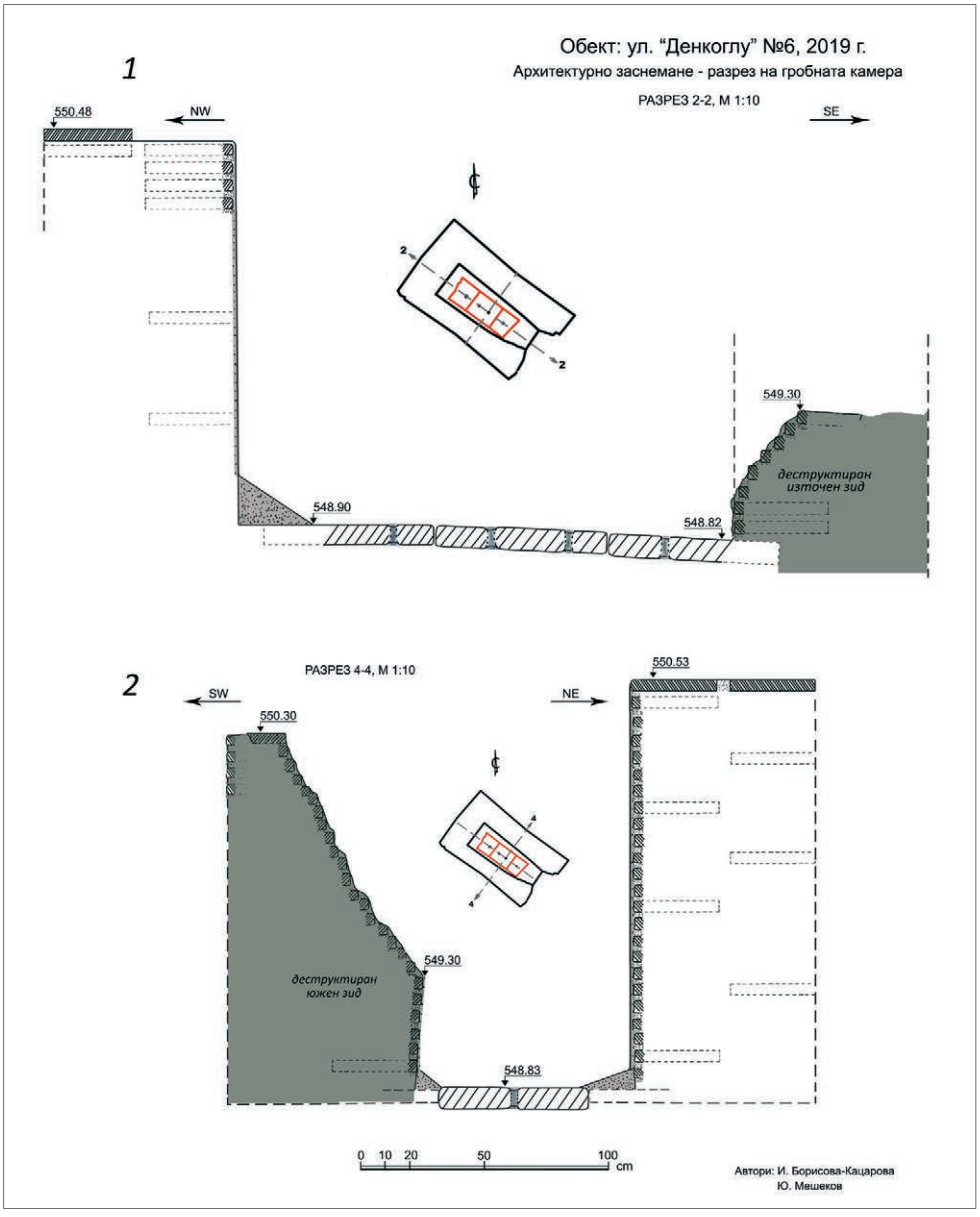
В югозападния ъгъл на гробницата е открит, изправен до стените стъклен съд – бутилка с една дръжка. Други две бутилки с две дръжки са открити северно от първия, отляво на черепа и в областта на гърдите и четвърти съд – балсамарий със сферично тяло, отдясно на черепа (обр. 4). Вероятно те са били подредени покрай стените на гробната камера и с времето са слегнали към тялото. В югоизточния ъгъл, при краката, са открити фрагменти от още един (или два?) стъклени съда, единият от които, със сфероидно тяло, наподобява купа. В близост до тях са открити и силно корозирали железни фрагменти със следи от дървесина по тях. Съдовете могат да бъдат датирани в края на III – средата на IV в., като най-близък паралел с подобни съдове от сигурно датиран гробен комплекс в първата половина на IV в. е находката от Ямбол (Dimitrova, Popov, 1977, 240 – 241, Abb. 4 – 6).

Установено е, че тялото на погребания е било облечено в златотъкана дреха. Въпреки разместването на костите, може да се прецени, че златните нишки се откриват в най-висока концентрация от зоната на шията, до долната част на прасците, под и над костите (обр. 5). В някои участъци пръстта е обагрена в лилаво. Лилав пигмент се наблюдава и върху възглавието, под зоната на черепа.

На ок. 1 м северно от гробното съоръжение е разкрита каменна структура с четириъгълна по план форма, с размери ок. 1 × 1 м и дълбочина на фундиране до 0,65 м. Предназначението ѝ е неизяснено[3].

[2] Антропологичният анализ е извършен от гл. ас. д-р Надежда Атанасова.

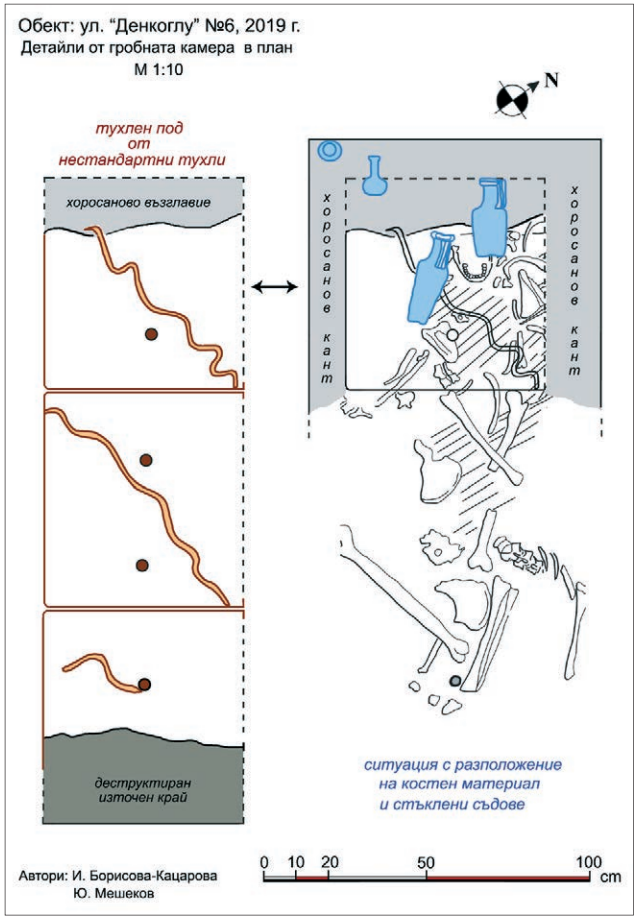
[3] Работната хипотеза е, че това би могло да са останки от основа на постамент, свързан с паметта на погребания.

Обр. 3. Архитектурни разрези на зидан гроб

Fig. 3. Architectural cross-sections of the brick-built grave

Гробното съоръжение попада в югоизточната периферия на западния некропол на Сердика, на около 180 м южно от югозападния ъгъл на градските крепостни стени. Ходовото ниво през Късната античност вероятно се е намирало на ок. 2 м под съвременното и поради тази причина е напълно унищожено при модерното застрояване на София от началото и първата половина на XX в. В източната част на терена при наблюденията на укрепителните дейности са открити единични фрагменти от керамични лампи и битова керамика. Те могат да бъдат датирани в IV в. От нивото на древния терен произхождат и три монети от III, IV и V в. До югозападния ъгъл на гробното съоръжение са открити една фрагментирана тегула и две тухли – вероятно останки от по-ранен гроб, разрушен при строежа на последното. Пред напълно деструктираната източна страна на зидания гроб е разкрито каменно струпване, вероятно останки от градеж, със спойка от глина и малко хоросан в дълбочина. Между камъните е открита монета на Мануил I Комнин (XII в.). Самата каменна структура е нарушена от вкопаване с материали от XIX – XX в. От изток на споменатото каменно струпване е и едно от местата, на които се е взривила бомба през пролетта на 1944 г. В образувалия се „кратер" е открит масивен къс съвременна тухлена зидария и голямо количество железни осколки.

Обр. 4. Тухлен под и разположение на костен материал и стъклени съдове

Fig. 4. Brick floor and the position of the human remains and the glass vessels

Обр. 5. Следи от златотъкана материя

Fig. 5. Traces of fabric woven with gold threads

Литература

Георгиева 2009: М. Георгиева. Погребални практики в Югозападна Тракия през римската епоха (I – IV в.). Автореферат за присъждане на образователната и научната степен „доктор", София, 2009.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха. – Археология, 1970, 1, 1 – 11.

Праматаров 2018: К. Праматаров. Извънградски некрополи в провинция Тракия (I – III в.). Автореферат за присъждане на образователната и научната степен „доктор", София, 2018.

Dimitrova, Popov, 1977: Al. Dimitrova, Ž. Popov. Zwei Begräbnisse aus der ersten Hälfte des 4. Jh. aus Jambol. – Thracia 4, 235 – 258.

LATE ANTIQUE BRICK-BUILT GRAVE FROM THE WESTERN NECROPOLIS OF *SERDICA*

Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

Summary

In 2019, a rescue archaeological survey was carried out in connection to an investment intention for construction of a building in a property situated within the 1st protected zone of the Historical and Archaeological Reserve "Ancient *Serdica* and medieval Sredets", at 6 Ivan Denkoglu Str. in Sofia.

The preserved archaeological structures – a brick-built grave and a stone structure with a quadrangular plan north of it – were found in the southwestern part of the terrain (fig. 2). The grave was dug into the ancient terrain, with

a northwest – southeast orientation. The cover was formed of large stone slabs, probably reused ones, that were found collapsed and fragmented inside the grave. The burial chamber is 0.86 to 0.90 m wide (depending on whether the plaster is preserved) and 2 m long (fig. 3). The floor of the grave was covered with large non-standard bricks (fig. 4). The walls were covered with fine lime plaster (stucco). Traces of painting were visible in the lower part of the walls – red, black and white sections – but the decoration pattern cannot be restored.

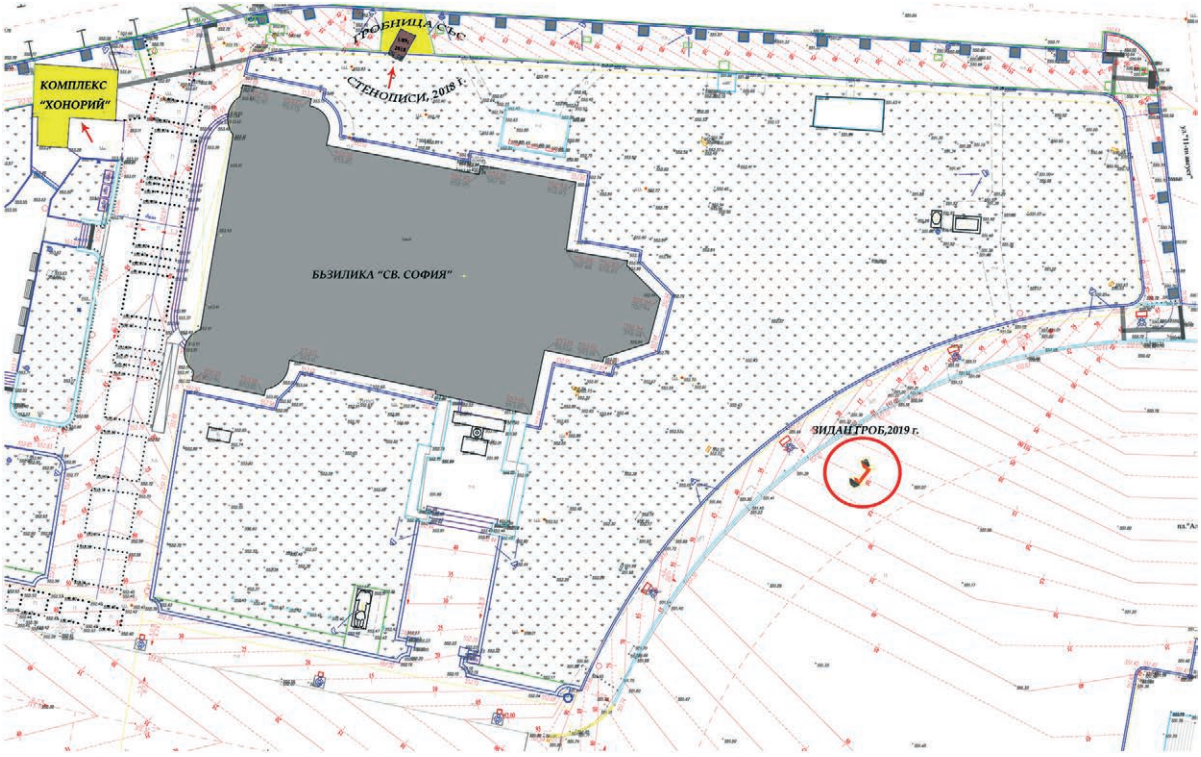
A human skeleton was found in the grave chamber, not in anatomical order but disturbed. The funeral rite is inhumation, the arms were probably laid along the body. The deceased was a man aged 40 – 50 years. The body was dressed in gold woven textile (fig. 5). Some sections of the soil were dyed purple. Four glass vessels were found around the head and on the chest of the skeleton (fig. 4). Fragments of one or two more glass vessels were found near the feet. The grave was looted in ancient times. The vessels were dated back to the end of the 3rd – the middle of the 4th c. AD.

Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, meshekov@abv.bg
Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com

№ 138. НОВОРАЗКРИТ КЪСНОАНТИЧЕН ЗИДАН ТУХЛЕН ГРОБ ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА

Юниан Мешеков, Надежда Бориславова

Проведеното георадарно изследване на обект „Изграждане, възобновяване и обновяване на публично пространство в ЦГЧ гр. София, Зона 4", по Договор между Столична община и фирма „Тера Скаут" ЕООД, с цел установяване наличие на подземни комуникации и други обекти, установява множество аномални зони на територията около храм-паметник „Св. Александър Невски". През 2019 г. са проучени три от тях – аномалии 8, 18 и 31, като при две са разкрити съвременни инфраструктурни съоръжения, в отсъствие на археологически материал. При археологическо про-

Обр. 1. Схема с местоположението на проучения гроб

Fig. 1. Location of the excavated grave

учване на геофизична аномалия 8, в северозападната част на площад „Св. Александър Невски“, участък „Централен“, подучастък „Централен – север“ (по схемата на проведените георадарни обследвания), е установено наличие на късноантична структура от източния некропол на Сердика – зидан гроб (обр. 1).

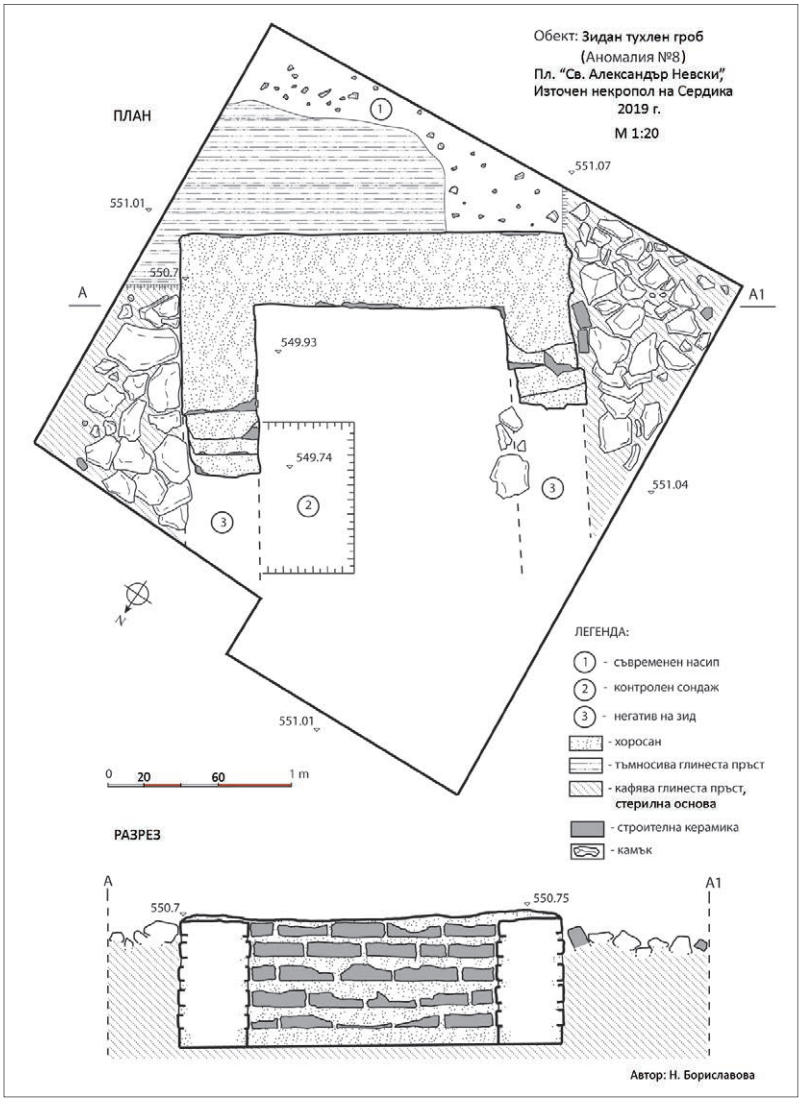
Новооткритата структура, с ориентация СИ – ЮЗ, представлява гробно съоръжение от типа „зидан тухлен гроб“ – камера покрита с плосък покрив (каменна плоча). При разкриването е установено частично разрушаване на целостта на камерата в северната ѝ половина, както и отсъствието на покривните плочи. Предвид изключително малката дълбочина на разкриване (кота 550.70, непосредствено под паважната настилка на площада), вероятно деструктирането се е случило в началото на XX в. при подравняването на терена за изпълнение настилката.

Разкритата част от гробното съоръжение (обр. 2, 3), градено от тухли цял формат, споени с бледожълт, песъклив хоросан, е със запазени размери 2,10 м (от юг) и 1,20 м (от изток и запад). Съхранени са пет реда тухли във височина от конструкцията на зидовете, като фундирането им е в околния терен, в кафяво-черна глинеста пръст, на кота 550.20. На подобна дълбочина е и дъното на камерата, в отсъствие на данни за настилка, отново в околния терен. Запазената част от камерата е запълнена с деструкции от камъни и хоросан, вероятно от подобно съоръжение, от околното пространство. Във вътрешността на съоръжението, под деструкциите са разкрити единични дребни фрагменти от човешки кости, но материали, принадлежащи към категорията гробен инвентар отсъстват. Извън частично деструктираните зидове, от изток и запад, плътно по външните им лица, са разчистени каменни струпвания от средни и едри речни и ломени камъни, от изток без спойка, а от

Обр. 2. Тухлен гроб

Fig. 2. Brick-built grave

Обр. 3. План и разрез на тухления гроб

Fig. 3. Plan and cross-section of the brick-built grave

запад – с разложен хоросан. Предвид ограничената площ на проучването не бе установено цялостното им развитие и предназначение, но допускат вероятност за допълнително укрепване (?) на двете стени на гробната камера.

На базата на сравнение по типологични особености, характеристики на градежа и аналогии с подобни съоръжения, проучвани в околното пространство от източния некропол на Сердика, както и съпоставяне максималните височинни коти запазени на терена, съотнасящи се към относително общо ходово ниво в некропола и в отсъствие на конкретен археологически материал, най-общо, за датировка на новооткритото гробно съоръжение може да се приеме периодът III – V в.

NEWLY DISCOVERED LATE ROMAN BRICK-BUILT GRAVE IN THE EASTERN NECROPOLIS OF *SERDICA*

Yunian Meshekov, Nadezhda Borislavova

Summary

The reconstruction of "Alexander Nevski" Square in Sofia was preceded by a georadar (GPR) survey. This nondestructive method was used to provide information about the underground structures in the area of the eastern necropolis of *Serdica*. The interpretation of the georadar data allowed mapping of anomalies and three of them were excavated (Nos 8, 18, and 31). Only one of the three registered anomalies (No. 8) was caused by an archaeological structure. The excavations revealed a NE–SW oriented brick-built grave (fig.1). The northern half of the grave chamber had been destroyed and the cover slabs were missing. The dimensions of the preserved part of the grave (figs 2, 3) were 2.1 m (S), 1.2 m (E) and 1.2 m (W). The walls were founded in the soil. They were built with bricks and light yellow mortar and were preserved up to the fifth course. No traces of flooring were discovered. Destruction layer consisting of stones and mortar lumps, small fragments of human bones were unearthed in the grave chamber but grave offerings were lacking. The outer face of the east wall was blocked with stones and the west wall – with stones and scanty mortar. These stones probably served as a support and to retain the weight of the grave covering (?).

According to data provided by similar grave structures excavated in the eastern necropolis of *Serdica*, the newly discovered brick-built grave could be dated to the 3^{-rd} – 5^{-th} c. AD.

Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, meshekov@abv.bg
Nadezhda Borislavova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivanova.nadeto@gmail.com

---

№ 139. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН ГРОБ В М. БАЛЬОВИЦА ДО С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО

Мартин Христов, Иван Иванов

Гробът е разположен в североизточното подножие на хълма Бальовица, който от своя страна е до югозападната периферия на с. Дъбене, община Карлово (обр. 1).

Ориентиран е северозапад – югоизток. Той е вкопан в естествената скала, като в северозападната част има правоъгълно разширение, а от югоизточната страна са тухлите (обр. 1).

Правоъгълното разширение в северозападната част е с дължина 1,10 м, ширина 1,20 м и има максимална дълбочина от 0,34 м поради денивелацията на терена. Вероятно там е имало покриваща плоча или дървено покритие. Правоъгълното разширение е стъпаловидно оформено и всечено в скалата. Ширината му достига до 0,20 м, дълбочината от околната скала е до 0,30 м. Дълбочината на всичането за подовите тухли е до 0,30 м. В южната страна на разширението, в двете крайни страни има по едно по-дълбоко всичане с дълбочина до 10 см. Едното от югоизточния край е почти правоъгълно, а другото от северозападната страна е елипсовидно и е около част от скалната основа. До северозападния ъгъл на гроба и разширението се откриха и два вторично обгорени, хоризонтално поставени фрагменти от тухли.

При проучването се установи, че по дължина тухлите са по четири вертикални на двете дълги страни. Вътрешната ширина е 0,44 м, а външната – 0,55 м, което показва, че вертикалните тухли са с лек наклон навън в горната си част. Липсва тухла на тясната югоизточна страна.

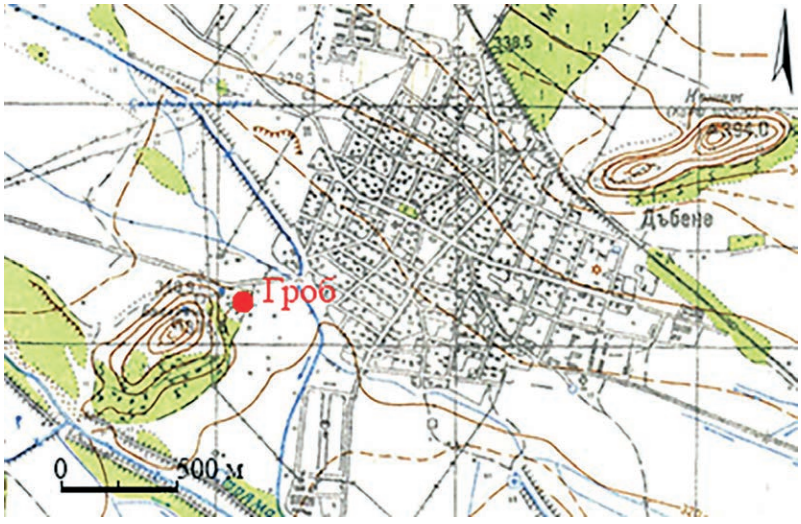
Дъното на гроба също е покрито с тухли, поставени хоризонтално, които също са четири. Те са оградени от вертикалните, т. е. последните са поставени до и външно на хоризонталните.

В средата на гробното съоръжение до североизточната му страна се откри един бронзов предмет – гривна от тел с кръгло сечение, а в пръстта от гроба и един керамичен фрагмент от IV в. Кости не са открити. Пръстта в гроба е сива, с дребни камъчета. Кости не са открити, но е възможно те да са напълно изтлели с течение на времето или препогребани.

Обща дължина на съоръжението 1,90 м, максимална ширина при разширението всечено в скалата – 1,20 м, дължина на всичането – 1,10 м, дължина на вертикалните тухли – 1,44 м, максимална ширина при вертикалните тухли 0,55 м, вътрешната дълбочина е 0,67 м, а с подовата тухла – 0,72 м. Размерите на тухлите са 0,36 × 0,36 × 0,05 м. Гробът е почти изцяло вкопан в скалата на хълма (обр. 2).

На базата на паралелите на гробното съоръжение и на керамичния фрагмент може да се предложи условна датировка в IV в.

По сведения на местни жители в съседство до гроба през 50-те години на XX в., при добив на глина са откривани множество кости. Това предполага наличието на плосък некропол на това място.

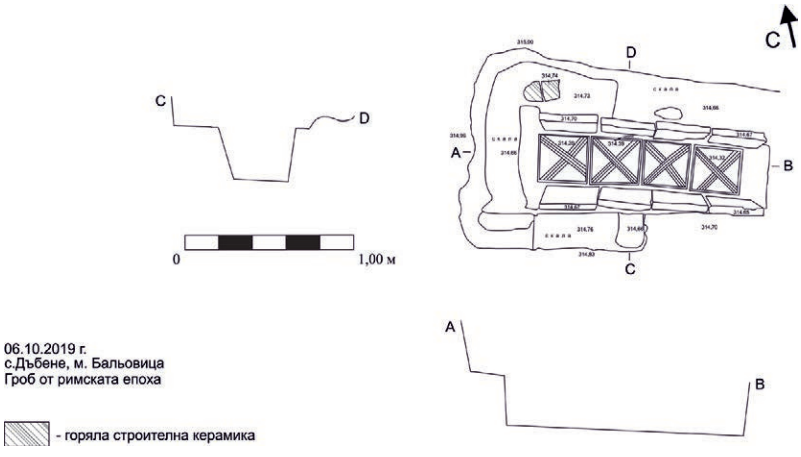
Обр. 1. Дъбене, м. Бальовица. Местоположение на гроба

Fig. 1. Dabene, Balyovitsa locality. Position of the grave

Обр. 2. Дъбене, м. Бальовица. Гроб от античната епоха, поглед от северозапад

Fig. 2. Dabene, Balyovitsa locality. Antique grave, view from northwest

Обр. 3. Дъбене, м. Бальовица. Гроб от античната епоха – план и разрези

Fig. 3. Dabene, Balyovitsa locality. Antique grave – plan and cross-sections

ARCHAEOLOGICAL RESERACH OF A LATE ANTIQUE GRAVE NEAR DABENE VILLAGE, KARLOVO REGION

Martin Hristov, Ivan Ivanov

Summary

The grave was situated southwest from the village of Dabene, Karlovo region. The grave pit was cut into the bedrock and in the northwest part of the pit a rectangular extension was found. The bottom of the pit was covered with four square bricks, and the walls on the long sides of the pit were also cladded with four bricks each. No skeletal remains were preserved in the grave. Only a bronze bracelet was found in the pit, and a single sherd of 4th c. pottery in the fill of the grave. Accordingly, the grave could be dated to the 4 c. AD.

Martin Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, martohristov@yahoo.com
Ivan Ivanov, History Museum – Klisura, 20th April Square, 4341 Klisura, ivanov.ric@gmail.com

№ 140. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗОНАТА НА ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА, СТАРА ЗАГОРА

Мария Камишева

Обектът попада източно от укрепената територия на античния град, в УПИ VII_{710} – УПИ VII_{711}, кв. 89, ул. „Българско опълчение“ № 67 по плана на гр. Стара Загора. В близост до него е регистриран източният некропол на Августа Траяна, както и следи от тракийско селище. В околните имотите не са откривани археологически структури.

В северната част на обекта е ситуирана масивна сграда. Такава има и в югоизточния ъгъл, като се забелязва дълбоко мазе с вход от запад. Проектната кота на изграждане на новата сграда е -2,85 м от нивото на терена (195,77). Пръстта е кафява и до ниво 194,37 пръстта е без материали, като не се откриват и археологически структури. На кота 194,33 в югозападния ъгъл на имота се достигна до камениста, бежово-белезникава пръст, без каквито и да е материали в нея. Ситуираната в североизточния ъгъл на парцела сграда е дълбоко вкопана в терена, под ниво 193,92. Такава е и ситуацията при мазето в южната част на имота.

С цел да се провери за наличие на гробни съоръжения, теренът се проучи до кота 193,74. Пръстта е бежово-белезникава, на места примесена със скалисти частици. Не се откриват археологически структури.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE AREA OF THE EAST NECROPOLIS OF *AUGUSTA TRAIANA*, STARA ZAGORA

Maria Kamisheva

Summary

The site is situated east from the fortified territory of the ancient town. A massive building with deep basement in its SE corner is situated in the northern part of the plot. The soil is brown; no archaeological structures are detected on the surface. The terrain is explored in order to verify the presence of graves from the eastern necropolis of *Augusta Traiana*. In depth the soil is beige-whitish with rock fragments. No archaeological structures are detected down to the planned lowest level of the foundations of the new construction that will take place here.

Maria Kamisheva, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd., Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg

№ 141. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. ГОРАТА КРАЙ С. ТРАКИЯ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Стилиян Иванов

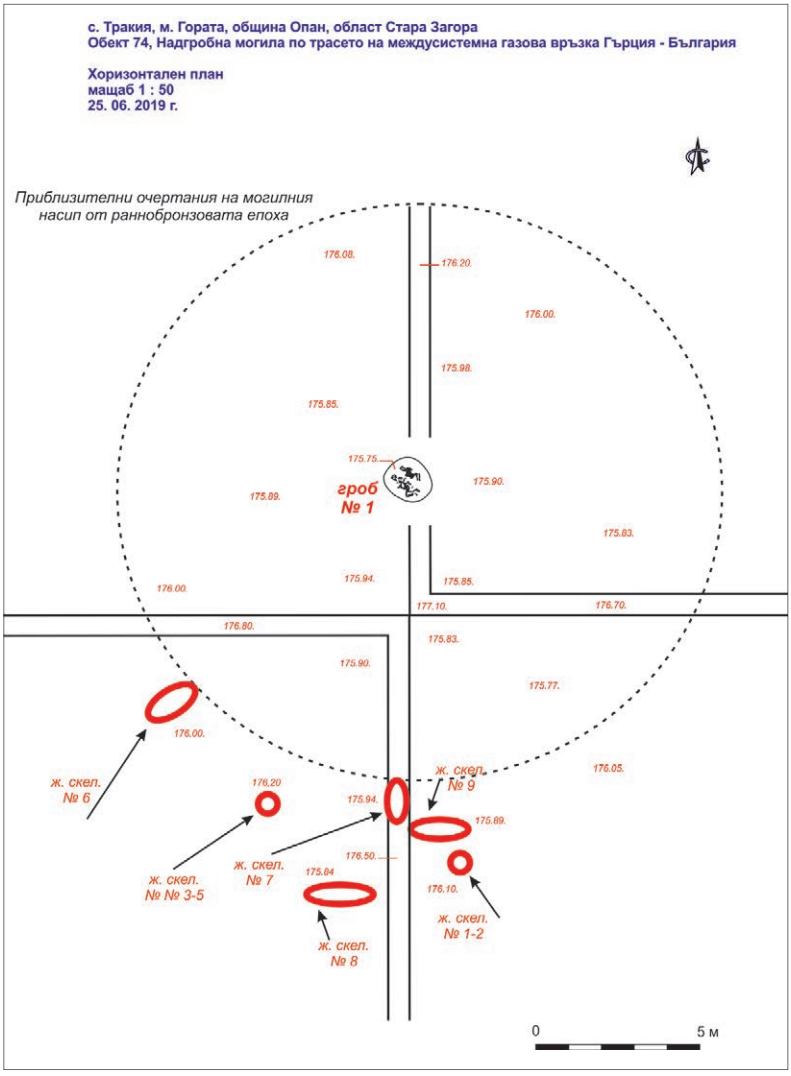
От 01.06.2019 г. до 26.06.2019 г. бе проведено спасително археологическо проучване на Обект № 74 – надгробна могила – по трасето на междусистемната газова връзка Гърция – България, в землището на с. Тракия, община Опан, област Стара Загора. Разкопките са осъществени по Договор за съвместна дейност между НАИМ – БАН и инвеститора "АЙ СИ ДЖИ БИ" АД.

Обектът се намира в м. Гората и бе локализиран след предварително сондажно археологическо проучване, проведено през месец септември 2018 г. Могилата е слабо забележима на терена – ниска, разлата с приблизителен видим диаметър в основата около 20/25 м и височина 0,70/0,80 м (кота 177,10 м). Почти цялата ѝ повърхност е покрита с храстова и дървесна растителност.

Общата площ (400 м^2), предвидена за проучване беше разделена на четири сектора - ЮИ, ЮЗ, СИ и СЗ, посредством две контролни ребра, ориентирани по посоките на света. Ребрата се пресичат в точка, изместена южно спрямо геометричния център на могилата (обр. 1). По този начин се оформят два централни стратиграфски профила с дължина по 25 м. Една част от СИ сектор на могилата попада в рамките на селскостопански път, а част от западната ѝ периферия се намира извън границите на сервитута на новопроектирания газопровод.

По време на предварителните сондажни проучвания (2018 г.), в южната периферия на могилата, бяха разкрити на място два силно изтляли животински скелета, работно интерпретирани като част от ритуал, характерен за тракийската погребална обредност през римската епоха (Иванов, Гюрджийска 2019, 193). В подкрепа на тази хронология се явиха както множеството подобни примери от други места в региона, така и наличието на значително количество битова керамика от II – III в. на терена.

В резултат на последната археологическа кампания (2019 г.), отново в южната периферия бяха разкрити още седем животински скелета, запазени в анатомичен порядък. Според зоолога д-р Г. Рибаров, на място са положени телата на четири домашни прасета, един кон, една крава и един вол. В хода на тяхното разчистване обаче се оказа, че животните са заровени в близкото минало (около първа половина/средата на XX в.), най-вероятно вследствие на някакъв вид заболяване. За датиране на тяхното полагане спомогнаха намерените върху крайниците на конския и волския скелет чифтове от

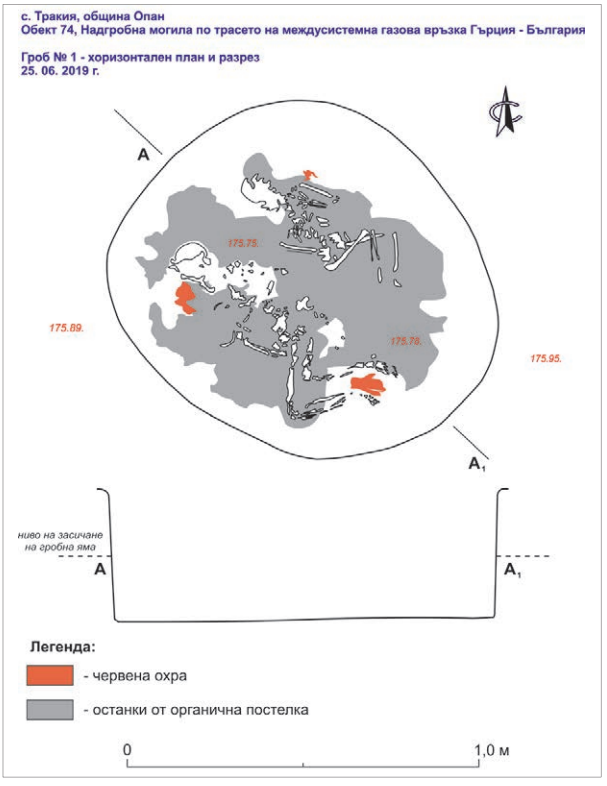
Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Обр. 2. Гробна яма с разкрити скелети

Fig. 2. The burial pit with the skeletons

Обр. 3. Графично заснемане на гробната яма и скелетите

Fig. 3. Plan of the grave pit and the skeletal remains

Обр. 4. Детайл от стратиграфския профил на могилата

Fig. 4. Detail of the stratigraphic cross-section of the mound

железни подкови. Тези резултати дадоха възможност за прецизиране размера на първоначално заложената за проучване площ, което доведе до редуциране на част от южната периферия.

В процеса на археологическото проучване беше открит един гробен комплекс. Според придобитите стратиграфски данни, най-горният пласт (максимална дебелина – 0,50/0,60 м) е съставен от еднородна сбита пръст с тъмен кафяво-черен цвят, особено в централната част, примесен със силно фрагментирана керамика от римската епоха. В дълбочина следва силно сбит тъмнокафяв пласт без материал, който представлява същинският могилен насип с височина до 0,30 м. Под него, в стерилната по-светла жълто-кафява пръст (кота 175,90 м) е вкопано гробното съоръжение.

Гробната яма, разположена приблизително в централната част на могилата, има овална форма с размери 1,10 м (И – З) × 0,95 м (С – Ю) (обр. 1). Дъното ѝ се намира на дълбочина от около 0,50 м (кота 175,75 м) от повърхността на древния терен. В нея бяха открити останките на два индивида в първа детска възраст (*Infans I*) [1], положени в полусвита поза, с ориентация СЗ – ЮИ (обр. 2 – 4). Южният скелет на дете на около 5 години, е поставен по гръб със свити в коленете крака. До него, от север, в същата поза е положен другият скелет на тригодишно дете. На няколко места около и върху костите са запазени петна от червена охра. Инвентар липсва.

Позицията на скелетите, охрата и осъщественото радиовъглеродно датиране насочиха към периода на ранната бронзова епоха. Останки от други синхронни гробни или поменални съоръжения не бяха открити.

Към момента е трудно да се обясни наличието на римска битова керамика в най-горния пласт (близо 1500 фрагмента). Единствено може да се предположи, че могилата е била донатрупана през епохата на Принципата, като най-вероятно пръстта е била взета от намиращо се в близост антично селище. Въпреки това гроб или други структури от това време не бяха регистрирани.

Литература

Иванов, Гюрджийска 2019: С. Иванов, Д. Гюрджийска. Спасително археологическо проучване на обект № 74 по трасето на Междусистемна газова връзка Гърция – България, край с. Тракия, общ. Опан. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 191 – 193.

ARCHAEOLOGICAL RESCUE SURVEY OF AN EARLY BRONZE AGE BURIAL MOUND IN GORATA LOCALITY NEAR TRAKIA VILLAGE, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT

Stiliyan Ivanov

Summary

The site is situated 1.5 km to the southeast of the centre of the village of Trakia. It has been localized after a preliminary archaeological survey conducted in September 2018. The tumulus is barely visible – it is low, almost flat, with approximate diameter of 20 – 25 m, and a height of 0.7 – 0.8 m.

One inhumation grave was discovered during the excavations. The burial pit is situated roughly at the centre of the tumulus. It has an oval layout and was dug into the ancient humus level and the virgin soil. Its bottom is 0.5 m bellow the ancient terrain. Two infant skeletons were found, buried in anatomical order in supine position with flexed legs, oriented in NW–SE direction. The southern skeleton (approximately five years old infant) was laid on its back with bended knees. Red ochre was spread over the skeleton. Inventory is lacking. According to the mortuary practices, the ochre and the radiocarbon dating the grave could be dated to the Early Bronze Age.

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg

---

№ 142. ЮЖНИЯТ НЕКРОПОЛ НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ

Красимира Костова, Иво Д. Чолаков

Некрополът е регистриран през 2013 г. при археологическо наблюдение на строителни дейности. Той се намира в УПИ I – 038014, ПИ 20273.38.14, кв. 38, в м. Недялкови каби, в с. Дебелт, община Средец. Във връзка с инвестиционни намерения на собственика на терена обектът е изследван с различна интензивност през няколко сезона. Спасителните археологически проучвания са проведени основно през 2013 г. и 2017 г. и в по-ограничен обхват през сезон 2018 и през изминалата година (Ко-

[1] За извършения антропологичен анализ съм благодарен на гл. ас. Надежда Атанасова (ИЕМПАМ – БАН)

Обр. 1. План на некропола с проучените гробни съоръжения през 2013, 2017 – 2019 г. Резултатите от сезон 2019 са оцветени в червено

Fig. 1. Plan of the necropolis with the grave structures discovered during the seasons 2013, 2017 – 2019. The results of the 2019 season are in red

стова, Чолаков 2014; Костова, Чолаков 2018; Костова, Чолаков 2019). Некрополът е разположен на ок. 1,2 км южно от римската колония Деултум, върху малък хълм, слабо доминиращ над околния терен. До миналата година, за трите археологически сезона са проучени 253 гробни съоръжения с общо 256 погребани индивида (обр. 1). По-голямата част от тях са свързани с римската колония, а ок. 1/5 са средновековни. Според досегашните изследвания некрополът е един от най-ранните за Деултум. Монетният материал и гробният инвентар показват, че съоръженията са използвани в края на I и през целия II в., като най-голямата активност е в средата на века. Вероятно тук са погребвани първите заселници на колонията – ветераните от VIII Августов легион и техните семейства. Не се наблюдава подредба в разположението на гробовете. В некропола преобладават погребенията, извършени чрез инхумация (80 %) пред тези с кремация (20 %). Разкритите гробни съоръжения са няколко вида. Преобладават обикновените гробни ями с правоъгълна форма и различна дълбочина. Някои се откриват непосредствено под съвременния хумусен пласт, а други са дълбоко вкопани в материковата скала. Регистрирани са стъпаловидни гробни ями с различна ширина на стъпалото. Проучени са и два зидани тухлени гроба със спойка от бял хоросан. Някои от съоръженията имат покритие от строителна керамика, по-малко са с каменни плочи, а в един случай това е каменен капак от саркофаг. Почти всички средновековни гробове са вкопани в могила, която е регистрирана в северозападната част на некропола. Нейното проучване показа, че е натрупана преди използването на римския некропол.

Във връзка с подновяване на строителните дейности на мястото, през 2019 г. е осъществено спасително археологическо проучване.[1] Документирани са нови 16 гроба, всички с извършено трупополагане в тях (обр. 1). Като хронология, тринадесет гробни съоръжения принадлежат на античния

1 Екипът включваше още Добрина Харбалиева и Емил Дакашев (ОИМ – Средец)

1

2

Обр. 2.1. Гроб № 263 с покритие от тухли; 2.2. Гроб № 266 с покритие от мраморни плочи

Fig. 2.1. Grave No 263 covered with bricks; 2.2. Grave No 266, covered with marble slabs

1

2

3

Обр. 3.1. Гроб № 266; 3.2. Гроб № 266, детайл – бронзово огледало и костена игла за коса, с прикачена бронзова камбанка; 3.3. Гроб № 266, детайл – керамични и стъклени съдове

Fig. 3.1. Grave No. 266; 3.2. Grave No. 266, detail – bronze mirror and bone hair pin with bronze bell attached; Grave No. 266, detail – ceramic and glass vessels

некропол, а три са християнски гробове, част от средновековния некропол от IX в. Като тип, тринадесет от новооткритите съоръжения представляват обикновени плитки ями с правоъгълна форма, вкопани в материковата скала. Останалите три гроба имат стъпаловидна конструкция. Едно от съоръженията, гроб № 263, е с покритие от три бипедални тухли, а върху гроб № 266 има поставени две масивни мраморни плочи (обр. 2). Гробният инвентар е сравнително беден и съдържа основно лични вещи на погребаните. С повече гробни дарове се отличава само гроб № 266. Там освен три монети, най-късната от които е на император Антонин Пий (138 – 161), са открити още бронзово огледало с оловна дръжка; камбановиден балсамарий; фрагменти от две стъклени бутилки; стъклено топче; железен пръстен; две костени игли за коса, едната с прихваната бронзова камбанка; стъклени мъниста и три керамични канички (обр. 3). Като дарове в останалите гробове основно са представени монети, керамични лампи и кани. Монетите се откриват предимно в областта на главата и горната част на торса на погребаните и вероятно представляват т. нар. Харонов обол. Откритите железни цинтове до ходилата на част от скелетите са свързани с обувки, които днес не са запазени. В повечето съоръжения се регистрират железни пирони, вероятно част от дървени конструкции. Следи от дървен ковчег са запазени в един от средновековните гробове (обр. 4). През миналия сезон, в североизточната част на некропола, са открити четири полусферични ями. Такива вече са регистрирани при проучванията през 2013 г. и тогава бе установено, че са по-късни от античния некропол. Вкопани са в материковата скала на дълбочина до 0,65 м и имат правилни кръгли отвори с диаметър до 1,20 м. В запълнителя им липсват кости и материали, с изключение на дребни фрагменти керамика, керамичен прешлен за вретено и малка чашка, работена на ръка. За момента предназначението им е неясно.

Проучените съоръжения са в близост до скалните гробове, разкрити през 80-те години на XX

Обр. 4. Гроб № 268 – инхумация със следи от дървен ковчег

Fig. 4. Grave No. 268 – inhumation with traces of a wooden coffin

в. Вероятно всички те са части от един голям некропол, разположен южно от колонията и отвъд р. Средецка. До момента нямаме данни за използването му през късноримско и късноантично време. Средновековните гробове се откриват основно в западната и северозападната част на некропола. До момента, за четирите археологически сезона са проучени 269 гробни съоръжения с общо 272 погребани индивида. От тях 212 са свързани с римската колония Деултум, а 57 със средновековната крепост, отстояща на ок. 600 м в северозападна посока. Проучването на обекта не е приключило.

Литература

Костова, Чолаков 2014: К. Костова, И. Д. Чолаков. Плосък римски некропол, с. Дебелт, област Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 297 – 299.

Костова, Чолаков 2018: К. Костова, И. Д. Чолаков. Римски плосък некропол, с. Дебелт, област Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 428 – 431.

Костова, Чолаков 2019: К. Костова, И. Д. Чолаков. Римски плосък некропол, с. Дебелт, област Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 436 – 437.

THE SOUTH NECROPOLIS OF THE ROMAN COLONY *DEULTUM*

Krasimira Kostova, Ivo D. Cholakov

Summary

In 2019 a rescue archaeological survey of the south necropolis of the Roman colony *Deultum* was carried out. The necropolis is located approx. 1.2 km south of the colony, on a small hill slightly dominating the surrounding terrain. Sixteen new inhumation graves were found (fig. 1). Chronologically, thirteen graves belong to the Roman necropolis and three are Christian graves – part of the medieval necropolis from the 9th c. AD. Typologically, thirteen of the discovered grave structures are simple rectangular pits, dug into the terrain. Three graves are single-stepped pits. One of the grave structures was covered with bricks and another one – with two solid marble slabs (fig. 2). The grave goods included personal belongings, coins, ceramic lamps and ceramic vessels (fig. 3). Traces of wooden coffin were preserved in one of the medieval graves (fig. 4).

Within a total of four archaeological seasons so far, 269 grave structures with a total of 272 buried individuals have been studied in the necropolis; 212 of the graves are associated with the Roman colony Deultum and 57 with the medieval fortress located approx. 600 m northwest. The archaeological survey of the site is not yet completed.

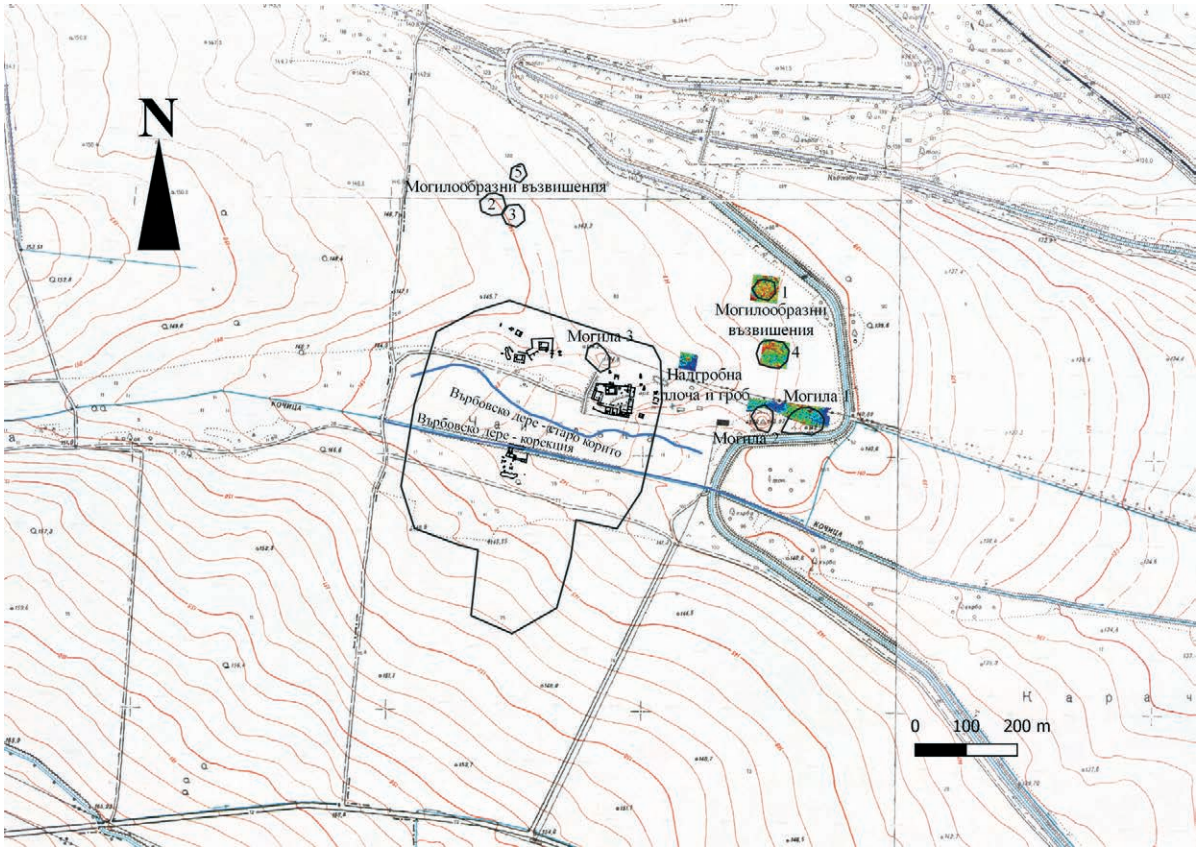
Krasimira Kostova, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, kr.kostova@mail.bg
Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ

№ 143. АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН ЦЕНТЪР КРАЙ ПАВЛИКЕНИ – ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ, ГЕОФИЗИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ, ТЕХНИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ И ДОКУМЕНТИРАНЕ

Калин Чакъров

Проучванията на римската вила в м. Върбовски ливади/Кърна бунар край Павликени са проведени в периода 30.09. – 27.10.2019 г. Проектът е финансиран от Министерството на културата. Той включва три основни части[1] (обр. 1, обр. 2). Първата е теренно издирване в рамките на площта на нивите, намиращи се в непосредствена близост северно и южно от разкритите до момента три архитектурни комплекса, както и по протежението на коригираното Върбовско дере. Следващият етап е геофизическо проучване на площ от 10 дка на отделни места, регистрирани по време на издирването. Третият етап е точно геодезическо заснемане на разкритите архитектура и пещи. Целта на проекта е изработване на възможно най-пълен план на обекта, който да допринесе както за изучаването на вилата, така и за нейното опазване.

Обр. 1. Карта с нанесени резултатите от проучването през 2019 г.

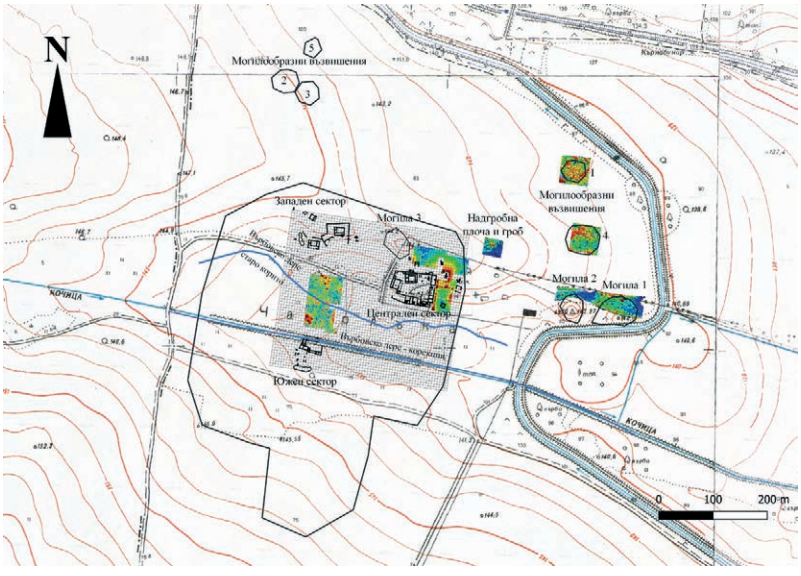
Fig. 1. Map with the results of the 2019 field campaign

[1] Геофизическото проучване е направено от доц. д-р Християн Цанков от катедра „Приложна геофизика“ към МГУ „Св. Иван Рилски“. Геодезическото заснемане е дело на инж. Тодор Тодоров, графичното документиране на пещите на Михаела Томанова. Графичното документиране на структурите от подновените разкопки (2014 – 2017 г.) и обобщаването на плана е дело на автора на настоящия текст

Обр. 2. Сателитно изображение с нанесени резултатите от проучването през 2019 г.

Fig. 2. Satellite image with the results of the 2019 field campaign

Обр. 3. Обединен план на обекта с добавени резултатите от геофизика 2015

Fig. 3. Compiled plan of the site – previous results and recent researches

Теренно издирване. По време на издирването е обходена площ от 700 дка. Оказва се, че обектът се развива в значителна степен южно от коригираното Върбовско дере (АКБ № 0700287). Общата площ, заедно с разкритата архитектура и теренът, който е ливада, но в някои участъци показва, че има структури, е 228 дка (обр. 1, обр. 2).

В нивата северно от централния и западния сектори археологически материали почти липсват. Там са регистрирани пет могилообразни възвишения, чиято интерпретация на този етап не може да бъде установена – надгробни могили, резултат от деструкции на сгради или др. (обр. 3).

Могилообразно възвишение № 1 (АКБ № 10007330). Високо е около 0,50 м и има диаметър 46 м в посока запад – изток и 38 м в посока север – юг. Върху него се откриват малко археологически материали: осем фрагмента от керамика от римската епоха, седем фрагмента от римски покривни керемиди.

Могилообразно възвишение № 2 (АКБ № 10007331). То е с височина около 0,20 – 0,30 м и има диаметър 50 м в посока запад – изток и 43 м в посока север – юг. Открити са 13 фрагмента от керамика от римската епоха, девет фрагмента от римски покривни керемиди, един долен хромелен камък.

Могилообразно възвишение № 3 (АКБ № 10007332). Височината му е около 0,20 – 0,30 м, диаметър запад – изток 45 м, диаметър север – юг 42 м. Открити са седем фрагмента от керамика от римската епоха, три фрагмента от керемиди и един камък.

Могилообразно възвишение № 4 (АКБ № 10007333). То има височина 0,20 – 0,30 м, диаметър запад – изток 63 м, диаметър север – юг 53 м. Открит е един фрагмент от керамика от римската епоха и три фрагмента от керемиди.

Могилообразно възвишение № 5 (АКБ № 10007334). Височината му е около 0,20 – 0,30 м, диаметър запад – изток 33 м, север – юг 35 м. В неговите очертания са открити седем фрагмента от керемиди.

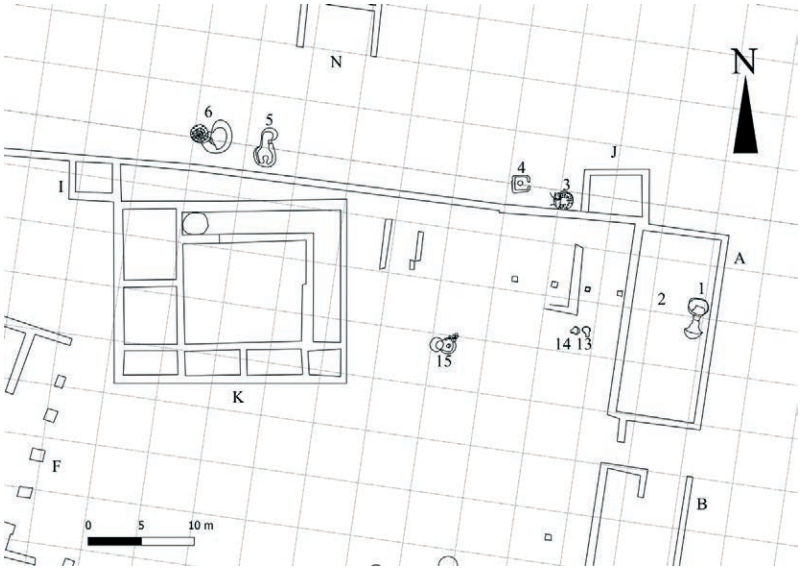
Освен могилообразните възвишения са регистрирани и трите надгробни могили, намиращи се в близост до обекта, засегнати бегло в публикациите (обр. 3). Две от тях (№ 1 и № 2) са вероятно част от некрополите на обекта.

Могила № 1 (АКБ № 10007335). Тя отстои на 313 м източно от източната оградна стена на централния вилен сектор. Могилата е с диаметър 87 м в посока запад – изток и запазен диаметър 49 м в посока север – юг, височината е 2,0 м. Южната ѝ част е пресечена при изграждането на напоителен

канал от язовир „Александър Стамболийски“ към язовир „Караисен“ през 50-те години на XX в. Част от северната периферия на могилата днес попада в обработваема нива, а южната е обрасла с храсти и дървета (Чакъров 2018, 50 – 51, 81; обр. 1).

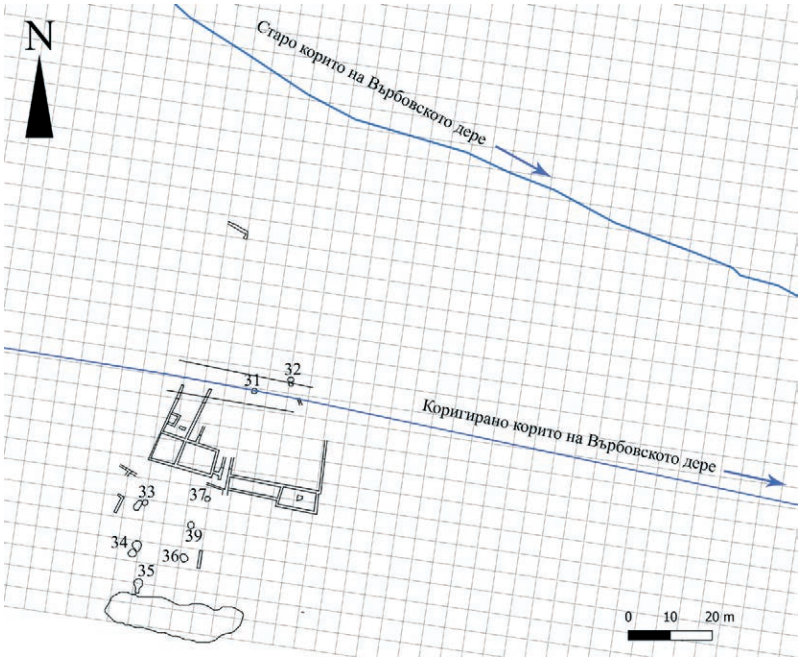
Могила № 2 (АКБ № 10007336). Тя се намира на 32 м западно от могила № 1 и на 226 м източно от източната оградна стена на централния вилен сектор. Могилата е с диаметър 41 м в посока запад – изток и 50 м в посока север – юг, височина 3,0 м. В центъра и има триангулачна точка с номенклатура”ТП ГИ III“ и годината “1938 г.“, Котата според ЕТК 1:5000, картен лист К7-41-74 е 143.97 м. Част от северната периферия на могилата попада в обработваема нива. Останалата част е обрасла с високи дървета и храсти. Вероятно част от южната периферия на могилата е пресечена от същия напоителен канал, засегнал и могила № 1 (Чакъров 2018, 50 – 51, 81; обр. 1).

Могила № 3 (АКБ № 10007337). Разположена е на 23 м северно от северозападния ъгъл на оградната стена на централния вилен сектор. Диаметърът и е 55 м в посока северозапад – югоизток и 49 м запад – изток. Височината е около 0,80 м. Могилата е обрасла с тревна и храстова растителност. На върха ѝ личат изкопи, вероятно от разкопките на Б. Султов през 70-те години на XX в. Археологът открива скелет в поза хокер наляво и други човешки кости. Възможно е да датира от ранножелязната епоха. Югоизточната част на могилата е пресечена от частично разкрит при разкопките на Б. Султов зид с посока югозапад – североизток (Чакъров 2018, 50 – 51, 81; обр. 1).

Обр. 4. Детайл от плана на североизточния ъгъл на централния сектор

Fig. 4. Plan of the northeastern corner of the central complex – detail

Обр. 5. Обединен план на южния сектор – разкопки 1978/1979 г. и 2015 г.

Fig. 5. Compiled plan of the southern sector – results from 1978/1979 and 2015 field campaigns

Надгробна плоча, гроб и кариера за глина (АКБ № 10007338). Намират се на 120 м североизточно от североизточния ограден зид на централния сектор. Проучени са през 2016 г. (Чакъров 2018, 51 – 90). При издирването през 2019 г. не са открити археологически материали на повърхността.

Керамиката от обходените площи е преимуществено от II – III в. Срещат се и малко фрагменти, изработени на ръка, които могат да датират от същото време или от желязната епоха. Данни за наличието на материали от последната са архивни кадри на Б. Султов, свързани с могила № 3.

Геофизика. Геофизическото проучване е извършено на площ от 10 дка (обр. 1, обр. 2). Терените

покриват могилообразни възвишения № 1 и 4; попадащите в обработваеми площи периферии на могили № 1 и № 2, както и района около проучените през 2016 г. надгробна плоча и гроб. Използван е протонен магнитометър. Сканирането и в трите предвидени сектора дава резултат. Северозападно от надгробната плоча и гроба се откроява отчетлива аномалия. В площта на могилообразни възвишения № 1 и № 4 се очертават две отделни структури. В периферииите на надгробни могили № 1 и № 2 не са установени данни за аномалии с високо магнитно поле. Въпреки това се забелязват по-високи стойности в сравнение с терените в съседство от тях.

Геодезическо и графично документиране. Досега са публикувани два общи плана на обекта, един схематичен в посмъртно издадената дисертация на Б. Султов (Sultov 1985, 140, Table IV1) и един на П. Владкова в обобщаващото ѝ изследване за обекта (Владкова 2011, 24). През 2019 г. са заснети от геодезист детайли от архитектурата, разкрита от Б. Султов в трите комплекса. Освен това към общия план са добавени и планове от подновените разкопки то 2014 – 2017 г.

Графично и фотодокументирани са експонираните под метално-стъклени витрини пещи с № 1, 3, 4, 5, 7, 8, 13/39, 14/40, 42. С геодезист са заснети централният сектор на вилата, както и видимата част на южния и частично западния сектори. За сравнение се използва архивен план на Б. Султов от 1978/1979 г., обединяващ трите проучвани сектора и разкритите покрай тях пещи и сгради. Оказва се, че от старото геодезическо заснемане има разлики с актуалното от 0,5 м до над 2,0 м. Особено отчетливи са разминаванията при западния и южния сектори.

Изцяло заснет е централният сектор. В североизточния ъгъл на вътрешния двор се намират пет бази за колони и фрагменти от зидове (обр. 4). Те образуват сграда с колонада, ограничена от север от северната оградна стена на вилата. Северно от нея се намират пещи № 3 и № 4, а източно – сграда А, в която попадат пещи № 1 и № 2. Горните краища на горните камери на пещи № 1 и № 3 са на или под долното ниво на субструкцията, съответно на северния ограден зид и на източната стена на сграда А. Това показва, че те са по-ранни от вилния комплекс. В подкрепа на предположението е и ориентацията и разположението на отвора на долната камера на пещ № 3. Той е ориентиран в запад-югозападна посока, което предполага, че предпещната яма на № 3 се развива след това, тоест попада в пространството на северния ограден зид и гореспоменатата сграда с колонада. Отделно западната част на горната камера на пещ № 3 е запълнена с парчета от камъни, керемиди и др. деструкции, което вероятно свидетелства за нивелиране на терена, свързано с изграждането на вилния комплекс. Подобни засипвания на по-ранни съоръжения, имащи отношение към керамично производство във вътрешността на централния сектор са установени и другаде (Чакъров 2018, 75).

След разчистване от храсти и дървета са документирани и видимите разкрити от Б. Султов останки от южния сектор (обр. 5). В северна посока сградите са прерязани при коригирането на Върбовското дере в средата на XX в. Това показва, че комплексът се развива и в северна посока. Последното е категорично потвърдено от геофизическото проучване и направен сондаж в рамките на една от аномалиите през 2015 г., показващ ъгъл от сграда с рухнал керемиден покрив (Чакъров, Александров 2016, 496).

Литература

Владкова 2011: П. Владкова. Античен производствен център при Павликени (Долна Мизия). План на комплекса, периодизация и видове керамични изделия. Велико Търново, 2011.

Чакъров 2018: К. Чакъров. Данни за некрополите на вилата в м. Върбовски ливади край Павликени. – В: Ив. Лазаров, Н. Цонева (съст.) Юбилеен сборник „Павликени“, посветен на 75 годишнината от обявяването на Павликени за град и 40 години Исторически музей – Павликени. Доклади и научни съобщения от втората научна конференция „Павликени – античен и вечен“ 20 април 2018 г. Велико Търново, 2018, 49 – 90.

Чакъров, Александров 2016: К. Чакъров, Ол. Александров. Редовни археологически разкопки на Античен керамичен център край Павликени, сезон 2015. – В: Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 493 – 497.

Sultov 1985: B. Sultov. Ceramic Production on the Territory of Nicopolis ad Istrum. (Годишник на Софийски университет. Исторически факултет, LXXVI (76), 2, 1983) (Terra Antiqua Balcanica, I). София, 1985.

ROMAN CERAMIC PRODUCTION CENTRE NEAR PAVLIKENI – FIELD SURVEY, GEOPHYSICS, TECHNICAL AND GRAPHIC DOCUMENTATION

Kalin Chakarov

Summary

The survey of the Roman *villa* at Varbovski Livadi/Karna Bunar locality the town of near Pavlikeni was conducted between 30.09. – 27.10.2019. The project, funded by the Ministry of Culture, consist of three main parts.

Field survey research. An area of 70 ha was searched during the field survey research. It turns out that the site (AMB No. 0700287) is developing also south of the corrected Varbovsko Dere stream. The total area of the site, together with the exposed architecture and the terrain, which is a meadow, but in some sections shows that there are structures, is 22.8 ha (fig. 1, fig. 2).

In the area north of the central and western sectors, five mound-like structures with uncertain interpretation have been registered (AMB Nos. 10007330–10007334) (fig. 3). They are 33–63 m in diameter and 0.20 to 0.50 m high.

In addition, the three *tumuli* (AMB Nos. 10007335–10007337), located close to the site, were registered as well (fig. 3). Two of them (Nos. 1 and 2) are probably part of the site's necropolises, and the third (No. 3) is probably dated to the Early Iron Age (Чакъров 2018, 50–51, 81 – обр. 1).

Burial stela, brick-built grave, and clay quarry (AMB No. 10007338). They were explored in 2016 (Чакъров 2018, 51–90). During the 2019 research, no archaeological materials were discovered on the surface.

The ceramics found in the surveyed areas are predominantly from the 2nd–3rd c. AD.

Geophysics. The geophysical survey was carried out on an area of 1 ha (fig. 1, fig. 2). The terrains cover the mound-like structures Nos 1 and 4; the northern peripheries of the burial mounds Nos 1 and 2, as well as the area around the burial stela and grave. A proton magnetometer was used.

Geodesy and graphic documentation. In 2019, an updated site plan was developed, enriching those who have been already published (Sultov 1985, 140, Table IV1; Владкова 2011, 24).

Kalin Chakarov, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, kalinsbicke@abv.bg

---

№ 144. ПЕЩИ ЗА БИТОВА КЕРАМИКА НА ЛЕВИЯ БРЯГ НА АСАР ДЕРЕ В НИАР ПЛИСКА – ВЪНШЕН ГРАД

Станимир Стойчев, Станислав Иванов

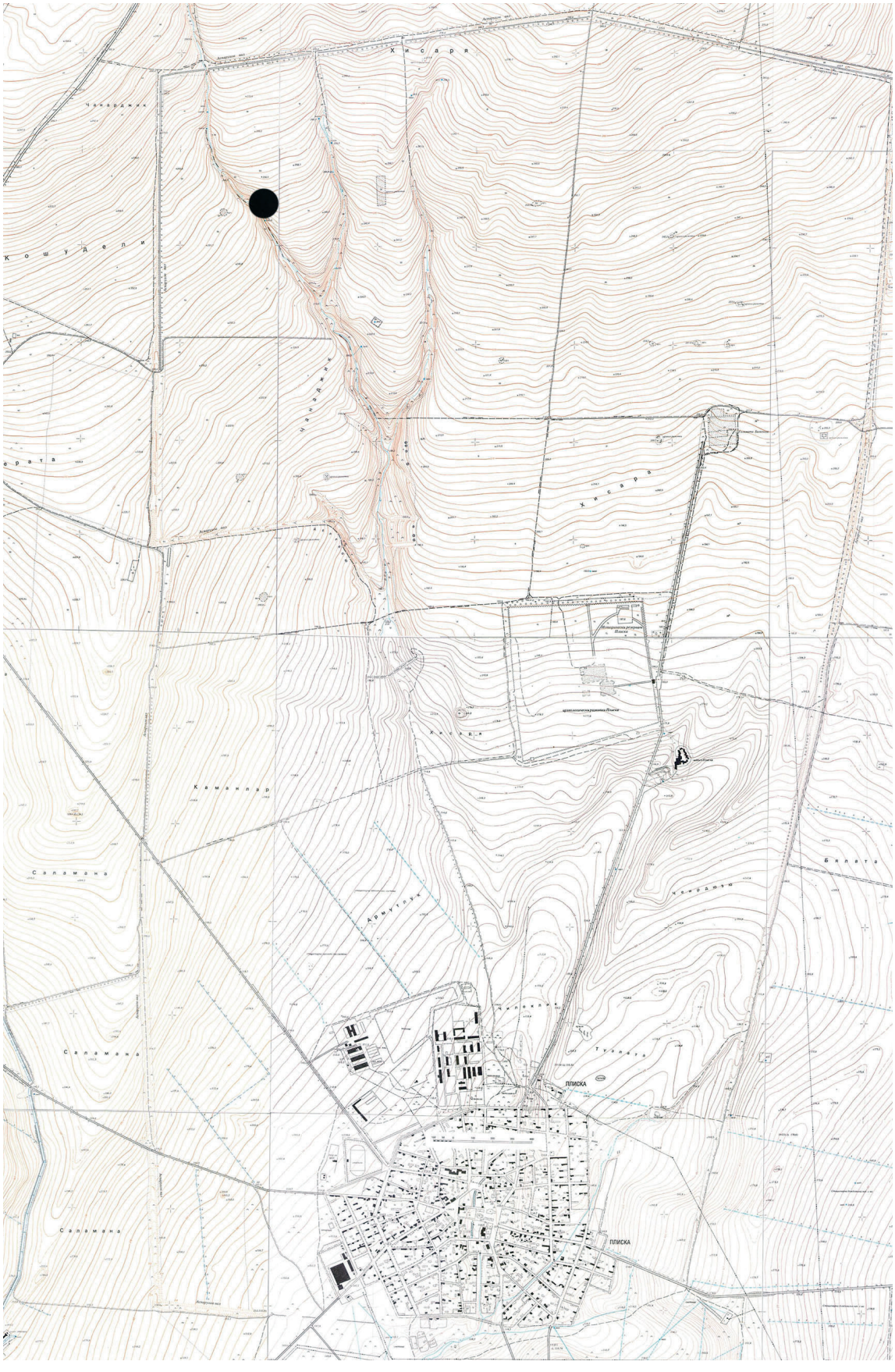
През месец август - септември 2019 г. се проведе етап от проучванията на обект „Пещи за битова керамика на левия бряг на Асар дере", Външен град на Плиска, НИАР Плиска.

Обектът е разположен в северозападната част на Външния град на Плиска, на левия бряг на Асар дере (обр. 1). Регистриран е през 2010 г. по време на издирването на археологически обекти във Външния град. Същата година аварийно бе разчистена горивната камера на една от пещите, попадаща в иманярски изкоп. През 2014 и 2015 г. бе допроучена пещта и отчасти предпещното пространство. Като датировка откритата пещ е отнесена към началото на II в.

През 2017 г. се извърши геофизично проучване на север от Пещ 1 и сондажно бяха проверени част от аномалиите.

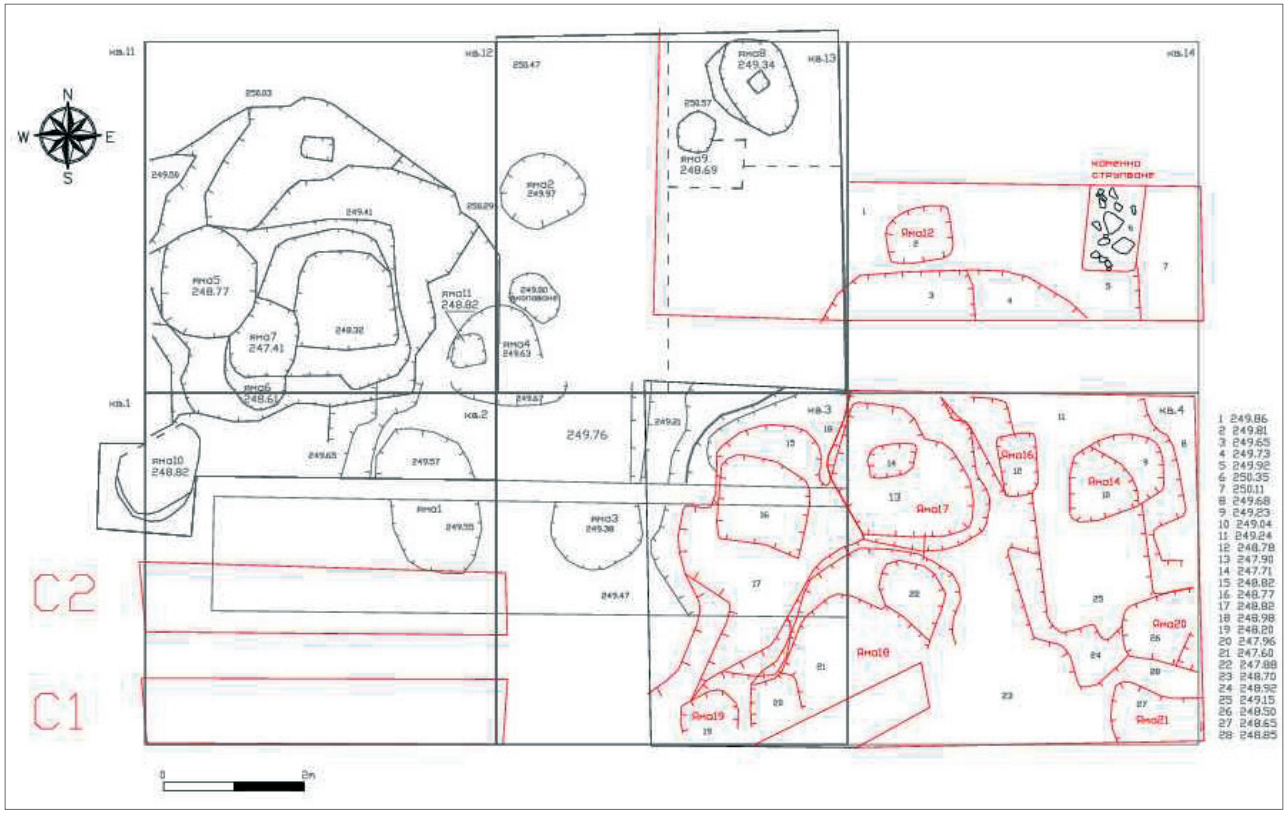
През 2018 г. бе продължено проучването от предходната година в сектор R 122 – квадрати 1, 2, 12, 13 и 22 и бе допроучено вкопаването от 2017 г, както и бяха разкрити пет ями. Откритият в тях и около тях подемен материал (бронзов пръстен с врязан образ, фрагментирана керамика и обмазки от леки конструкции) ги отнася към късножелязната епоха (V в. пр. Хр.).

През сезон 2019 г. работата бе съсредоточена основно в кв 3, 4, 13 и 14 в сектор R 122, където в предходните години бе засечено вкопаване с характеристики на предпещно пространство. Резултатите от разкопките показаха, че става дума за група от ями от периода на късножелязната епоха – V в. пр. Хр. (ями 14 и 16) и I – II в. сл. Хр. (обр. 2). Бяха заложени контролно сондажи по ръба на ската,

Обр. 1. Карта на Външния град на Плиска – в СЗ част е отбелязано местоположението на обекта на левия бряг на Асар дере

Fig. 1. Map of the Outer town of Pliska – in the NW part the position of the site on the left bank of Asar Dere is indicated

Обр. 2. План на структурите, разкрити през 2019 г. – Сектор R 122

Fig. 2. Plan of the excavated structures in 2019 – Sector R 122

североизточно от проучваната площ, като в тях бяха засечени и проучени още две ями от късножелязната епоха (ями 13, 15).

Западно от групата ями в кв. 38 и 48 в заложения контролен сондаж са разкрити останки от подпорен зид, укрепващ стръмния склон на дерето. Изработен е от ломен камък на калова спойка. Останки от подобен подпорен зид бяха установени и при проучванията през 2014 г. в южна посока в секторите R 120 и R 121.

Проведените през 2019 г. разкопки на обект „Пещи за битова керамика на левия бряг на Асар дере“ заедно с резултатите от направената геофизика през 2017 г. и проучванията през 2018 г. очертават северната граница на комплекса от пещи, който се развива на юг по Асар дере и дават данни за наличието на структури от ранния период на късножелязната епоха (VI – V в пр. Хр.).

POTTERY KILNS ON THE LEFT BANK OF ASAR DERE IN PLISKA RESERVE – OUTER TOWN

Stanimir Stoychev, Stanislav Ivanov

Summary

The site is located in the northwestern part of the Outer town of Pliska, on the left bank of Asar Dere brook (fig. 1)..

In 2019 season, the excavations took place is Sector R 122, in grid squares 3, 4, 13 and 14 (fig. 2) where in the previous years a sunken structure was detected resembling a dug space in front of a pottery kiln. The results of the excavations showed that in this area a group of pits from the Late Iron Age (5th c. BC – pits 14 and 16) and from the 1st – 2nd c. AD was situated. Trial trenches were also set at the edge of the slope, northeast of the main area of exploration in 2019, and two more pits from the Late Iron Age were found and documented there (pits 13, 15).

To the west of the group of pits in grid squares 38 and 48, remains of a retaining wall, which holds the steep slope of the gully were discovered. The wall is built of quarry stone with mud bonding. Remains of a similar retaining wall were detected in 2014 to the south, in Sectors R 120 and R 121.

The researches in 2019, as well as the geophysical surveys in 2017 and the excavations in 2018 at Asar Dere site

allow us to outline the northern boundary of the pottery kiln complex from the Roman period, apparently developing to the south along Asar Dere, and also provide data on the presence of structures from the Late Iron Age (6th–5th c. BC) in this part of the site.

Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, s_stoichev@abv.bg
Stanislav Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9701 Shumen, stanislavivanov@gmail.com

№ 145. АНТИЧНИ ЗЛАТОДОБИВНИ РУДНИЦИ, В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СТРЕМЦИ И РАНИ ЛИСТ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ

Станислав Илиев

Редовното археологическо проучване бе проведено в периода 14.10. – 06.11. 2019 г. То е продължение на започналите през предходната година разкопки в няколко участъка на античните рудници, проведени под ръководството на доц. д-р Христо Попов (Попов, Стойчев 2019). В теренната работа през 2019 г. взеха участие археологът Дамян Дамянов, РИМ – Смолян и геологът-консултант инж. Иван Иванов. С отпуснатите от Министерство на културата средства бе разширена площта на някои от поставените предходната кампания сондажи, като едновременно с това бяха започнати и нови.

Работата бе съсредоточена основно в сектор Център. Бяха заложени три нови сондажа. Два от тях (Сондаж 8 и Сондаж 7) бяха разположени в западната част на билото на Хисар тепе, недалеч от Сондаж 3 от 2018 г. Сондаж 9 е поставен отново в сектор Център, по източния склон на възвишението Хисар тепе, пред южното лице на скален венец. Там към момента са регистрирани входовете на единадесет галерии (Попов и др. 2018, 649). Целта на сондажа бе да се проучи пространството пред Галерия 6, където бяха регистрирани следи от иманярска дейност.

Наред с тези дейности бяха инвестирани усилия по подобряване на инфраструктурата и организацията на рампите на обекта. Последните са значителен проблем при проучването на подобен вид структури в планински условия, понеже веднъж депонирани, трудно биха могли да бъдат преместени. Предвидени бяха отделни депа за скални късове и пръст, като се подбираха места, за които е сигурно, че липсват археологически структури.

Обр. 1. Сондаж 3. Етап от проучването на траншеята южно от Галерия 12

Fig. 1. Trench 3. Stage of research of the opencast mine south from Gallery No. 12

Сондаж 3 бе поставен през 2018 г. южно от Галерия 12. Той е с размери 9,0 × 4,0 м, дълга страна в посока северозапад – югоизток (Попов, Стойчев 2019). Тук в края на предходния сезон бе разкрита траншея, чието проучване продължи и в рамките на настоящата кампания. Установено бе, че по всяка вероятност се касае за открита изработка – рупа, която е по-ранна или поне съвременна на Галерия 12 (обр. 1). Разкритата структура е с дължина 5,70 м. Изработена е по протежение на една от разломните системи в района на Хисар тепе, характеризиращи се с висока степен на орудяване. Част от археологическия материал, открит тук, датира от края на II – начало на I хил. пр. Хр. Касае се за няколко фрагмента от керамични съдове, чиито характеристики ги поставят в края на

КБЕ или началото на РЖЕ. Разкритите археологически материали изтеглят долната хронологична граница на обитаване (?) в билните части на рида Хисар тепе с около хилядолетие назад във времето. За да се обвържат тези по-ранни дати с функционирането на този голям производствен комплекс са необходими последващи проучвания. Непосредствено на юг (пред) траншеята бе регистрирано началото на отвал (обр. 2). Отвалът съдържа хидротермално променени, орудени скални късове, оцветени в червено. Късовете са с размери от 0,05 – 0,2 м и се характеризират с остри ръбове. Едновременно с работата по откритата изработка бе проучено и пространството при входа на Галерия 12. От поставения профил бе видимо, че галерията е запълнена с отработена фракция, като към момента не можем да бъдем сигурни дали отвалът тук е преотложен или галерията е ползвана като депо целенасочено.

Обр. 2. Сондаж 3. Южен профил

Fig. 2. Trench 3. South cross-section

Обр. 3. Сондаж 9. Етап от проучването на площта пред Галерия 6

Fig. 3. Trench 9. Stage of research in the area in front of Gallery No. 6

Сондажи 7 и 8 бяха заложени по лицето на скални проявления, пред които са регистрирани негативни землени форми, с цел да бъдат локализирани нови входове на галерии. Въпреки че не бяха разкрити нови структури, бе събрана ценна информация за организацията на работното пространство и разположението на отвалите от преработена скална маса (технологичен отпадък). Едновременно с това бяха направени важни наблюдения от геоложка гледна точка.

Сондаж 9 бе заложен пред входа на Галерия 6, където на терен се регистрира иманярски изкоп. В профилите на сондажа ясно бе доловена връзката галерия – отвал (обр. 3). Последният се развива в източна посока и е известен от 2017 г. (Попов и др. 2018, 649). Непосредствено пред входа на галерията бе проучена ситуация. На площ от около 2 м^2 се разчисти петно от тъмна пръст, наситена с органика. Археологическият материал – основно фрагменти от керамични съдове, датират ситуацията в Средновековието (X – XII в.).

На този етап проучванията потвърждават огромната научна стойност на античните рудници в землищата на селата Стремци и Рани лист. Представени са поне три епохи, съответно късна бронзова/ранножелязна, късноантична (IV – VI в.) и средновековна, обхващащи период на обитаване и експлоатация от близо три хилядолетия от края на II хил. пр. Хр до X – XII в.

Литература

Попов, Стойчев 2019: Х. Попов, Р. Стойчев. Антични златодобивни рудници в землищата на селата Стремци и Рани лист, община Кърджали. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 437 – 439.

Попов и др. 2018: Х. Попов, Р. Стойчев, П. Георгиев, К. Чукалев. Теренни издирвания в землищата на селата Стремци, Рани лист, Ястреб, Стремово, Бели пласт и Звезден, община Кърджали. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 648 – 650.

ANCIENT GOLD MINES NEAR STREMTSI AND RANI LIST VILLAGES, KARDZHALI MUNICIPALITY

Stanislav Iliev

Summary

The excavation of the ancient gold mines near the villages of Stremtsi and Rani List, Kardzhali municipality continued in 2019. The work was focused in Sector Center, next to Gallery No. 12 and Gallery No. 6, and in trench 3. Here at the entrance of Gallery No. 12, an opencast mine was explored. Part of the archaeological material discovered here dates from the end of 2nd – beginning of the 1st millennium BC. Accordingly, the chronology of the occupation at Hisar tepe ridge is supposed to have started in the end of the LBE or the beginning of the EIA. Further studies are needed to clarify how these earlier dates relate to the activities of this large mining complex.

Two new trenches (7 and 8) were excavated next to trench 3. No structures were discovered in these two trenches, bur valuable information was obtained on the organization of the workspace, the location of the tailings. Important observations about the geological characteristics of the region were made as well.

An area of dark soil and some material remains in front of the entrance of Gallery No. 6 was explored in trench 9. The archaeological material there (mainly pottery fragments) dates back to the Middle Ages (10th–12th c. AD).

At this stage, the studies confirm the economic significance of the ancient mines in the territories of the villages of Stremtsi and Rani List.

Stanislav Iliev, Regional History Museum Haskovo, 19 Svoboda Sqr., 6300 Haskovo, utah1912@gmail.com

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ

№ 146. „РИМСКИ ПЪТ" КРАЙ ДИМОВО, ВИДИНСКО

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

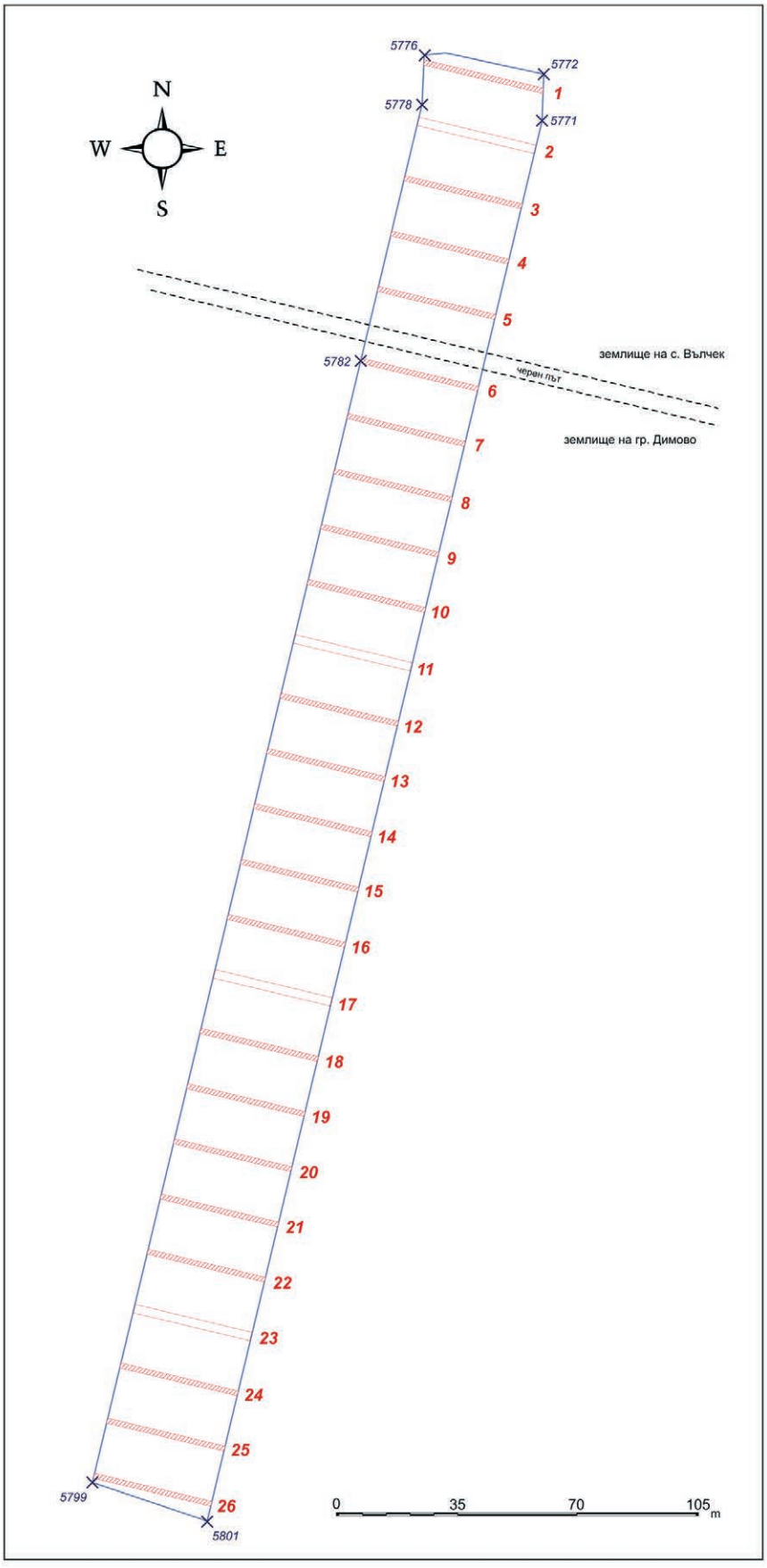
Обектът е открит при теренни издирвания по корекции по трасето на газопровод Южен поток (сектор 1) през ноември 2013 г. Регистриран е в АИС „АКБ", като е отъждествен с участък от известния от антични извори римски път, свързвал Рациария с Наисус.

През м. април 2019 г. беше проведено предварително спасително археологическо проучване на обекта (обект № 127/1019) по проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – Подетап А".

В сервитутната зона на газопровода попада участък от декларираната територия на обекта с дължина 430 м и широчина 35 м, попадащ в землищата на с. Вълчек (община Макреш, област Видин) и гр. Димово (община Димово, област Видин).

Заложени бяха 26 сондажа, които покриваха равномерно изискуемата за предварително проучване площ. Двадесет и два от сондажите бяха с широчина 1,5 м и целяха осъществяване на разрези на очакваното римско пътно трасе, с цел изучаване и документиране на неговата структура. Останалите четири сондажа бяха с широчина 2,5 м и бяха предназначени за разчистване и документиране на запазеното от повърхностната настилка на римския път (обр. 1).

В нито един от осъществените 22 сондажа с широчина по 1,5 м не се попадна на останки от пътно съоръжение. Навсякъде под орницата следваше стерилен терен с различни геоморфологически характеристики. Отсъствието на археологически останки направи безпредметна работата в останалите четири сондажа.

Обр. 1. План на обекта с разположение на сондажите

Fig. 1. Plan of the site with the disposition of the trenches

Теренните наблюдения дават основание да се предположи, че трасето на римския път лежи непосредствено на запад и успоредно на сервитутната зона на газопровода, на около 8 – 10 м от нея. При предстоящите изкопни работи то неминуемо ще бъде пресечено в отсечка с дължина около 30 м непосредствено на север от геодезическите репери, маркиращи северната граница на Обект 127/1019.

A "ROMAN ROAD" NEAR DIMOVO, VIDIN DISTRICT

Sergey Torbatov, Bilyana Ivanova

Summary

The site was registered in 2013, being identified with a section of the well-known from the ancient sources Roman road that connected Ratiaria with Naissus. The rescue excavations in 2019 of a part of the declared area of the site were carried out in view of the forthcoming construction of a gas pipeline. Twenty-six trenches were dug within the endangered section of the site. None of them revealed remains of an ancient road structure or any other archaeological materials or features. Field observations suggest that the route of the Roman road lies directly to the west and parallel to the pipeline's service area, about 8 – 10 m outside its boundaries.

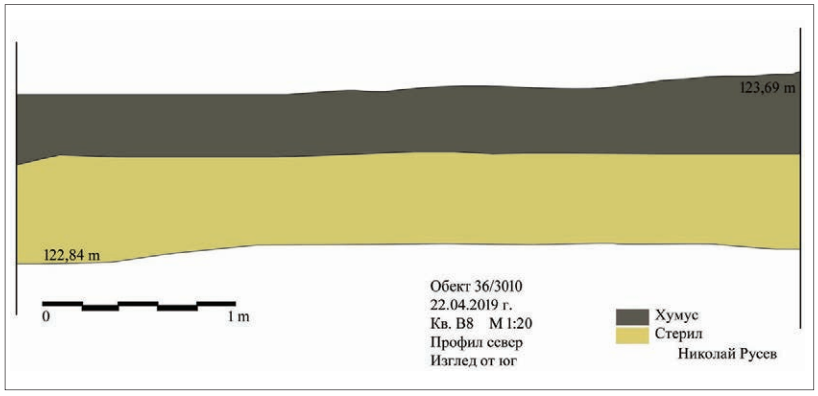
Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg
Bilyana Ivanova, bil2909@abv.bg

№ 147. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 36/3010 КРАЙ С. КРУШОВИЦА, ОБЩ. ДОЛНИ ДЪБНИК

Николай Русев, Иван Коцов

Във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – Подетап А", от км 341+900 – 342+000 по трасето, в землището на с. Крушовица, община Долни Дъбник, област Плевен бе извършено предварително археологическо проучване на обект № 36/3010.

Обектът е разположен на склон с южно изложение в землището на с. Крушовица. Проучването бе осъществено в рамките на 15 работни дни от месец април 2019 г. Преди започване на работата бе извършено геофично изследване върху цялата площ на обекта. Разположени бяха три линии с квадрати по направление изток – запад и една траншея със същата ориентация. Бе проучена над 10 % от определената за предварителни археологически проучвания площ. Регистрираха се два пласта на наслояване – орница и стерил (обр. 1). Не се разкриха структури. Не бяха открити археологически материали. След завършване на проучването, обектът бе освободен за изпълнение на инвестиционното намерение.

Обр. 1. Северен профил в кв. B8

Fig. 1. Northern cross-section of grid square B8

RESCUE EXCAVATIONS AT SITE NO. 36/3010, NEAR KRUSHOVITZA VILLAGE, DOLNI DABNIK MUNICIPALITY

Nikolay Rusev, Ivan Kotzov

Summary

The rescue archaeological excavations at site No. 36/3010 near the village of Krushovitza, were conducted between in 22 April 2018 in connection to the so-called "Balkan stream" project.

The geomagnetic survey indicated the presence of a single magnetic anomaly within the site. The excavations have not proven the presence of structures in this zone. Over 10% of the site area were excavated. No archaeological structures and materials were found.

Nikolay Rusev, nikolairrusev@abv.bg
Ivan Kotzov, vanish@mail.bg

№ 148. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА БУЛ. „ТОДОР АЛЕКСАНДРОВ“ И УЛ. „ХИСАРЯ”, СОФИЯ

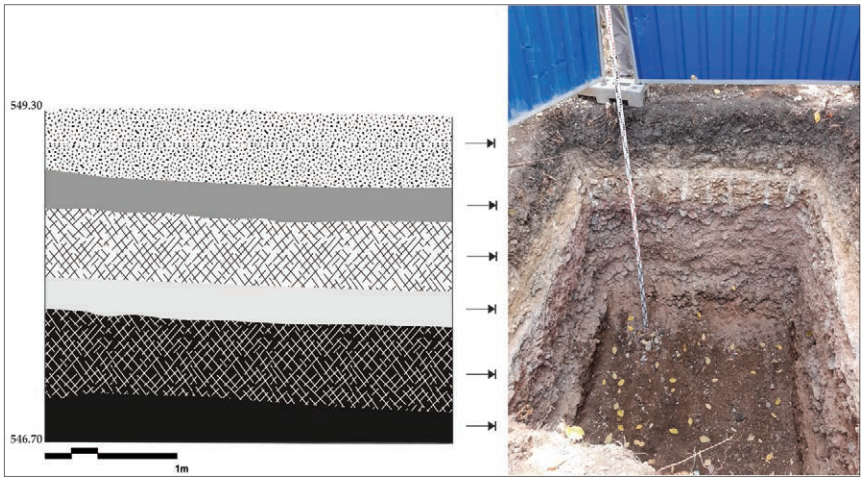
Александър Станев, Цветозар Йотов

През 2019 г. е извършено предварително сондажно археологическо проучване по искане на ЛИДЛ България ЕООД във връзка със инвестиционни намерения.

Обектът не попада в охранителна зона на археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“ в София. Искането на Възложителя е въз основа на „Принудителна административна мярка на основание чл. 192, ал. 1, т. 2, от ЗКН“.

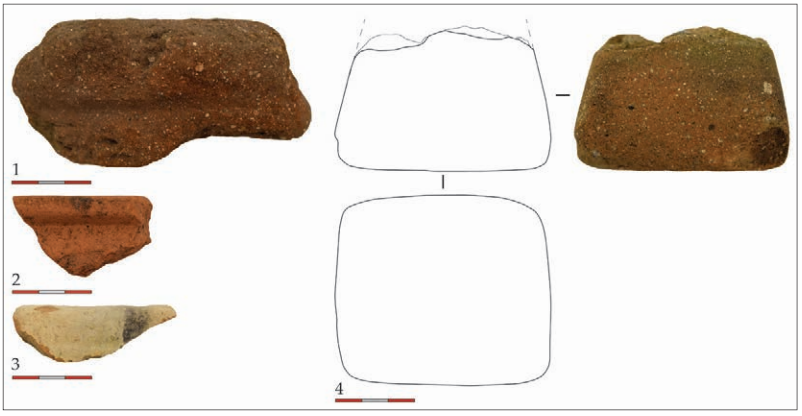
Обектът се разполага изцяло на територията на бившата градска къпалня „Чайка“, която функционира между 26 юли 1939 г и 1987 г. При строежа на Метро Линия 1 теренът е ползван за разтоварище. По-късно цялата незалесена площ е засипана с дребна бяла скална фракция и е формиран паркинг. В момента на археологическото проучване теренът е ползван за нелегално сметище.

Изкопната дейност протече в общо пет работни дни през септември 2019 г. След извършване на обстоен обход се установи наличието на единично петно с концентрация на антична строителна керамика (тухли и керемиди), 10 фрагмента битова керамика с антични характеристики и един фрагмент от пирамидална тежест за стан. На същото място се заложи сондаж № 1 с размери 3,00 × 3,00 м, ориентиран по посоките на света. Установи се, че въпросната концентрация на антични материали се намира на повърхността на терен и не продължава в дълбочина. На същото ниво се разкриват съвременни материали – бетон, плочки, пластмаса и др. На около -0.60 м от съвременния терен се достигна до бетонното корито на басейн. Със земекопна техника същото беше пробито, а под него се разкри подложка от натрошена скална маса с дебелина над 1,50 м. На

Обр. 1. Сондаж № 1, западен профил (графично заснемане и фотография)

Fig. 1. Trench No.1, western cross-section (drawing and photo)

Обр. 2. 1 – 3. Късноантична керамика, 4. Фрагмент от керамична тежест за стан

Fig. 2. 1 – 3. Late antique pottery; 4. Fragment of a ceramic loom weight

около 2,50 м дълбочина се достигна до геоложките напластявания.

След приключване на сондаж № 1, с механизация се разкопаха още четири траншеи с дължина 1 × 30 м. Наблюдава се идентична ситуация с различна дебелина на съвременните натрупвания.

Извършеното спасително археологическо проучване установи, че материалите от времето на Късната античност се откриват на повърхността в един единствен участък, което предполага, че те не принадлежат на терена, а са привнесени тук със злонамерена цел.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT TODOR ALEXANDROV BLVD. AND HISARYA STR., SOFIA

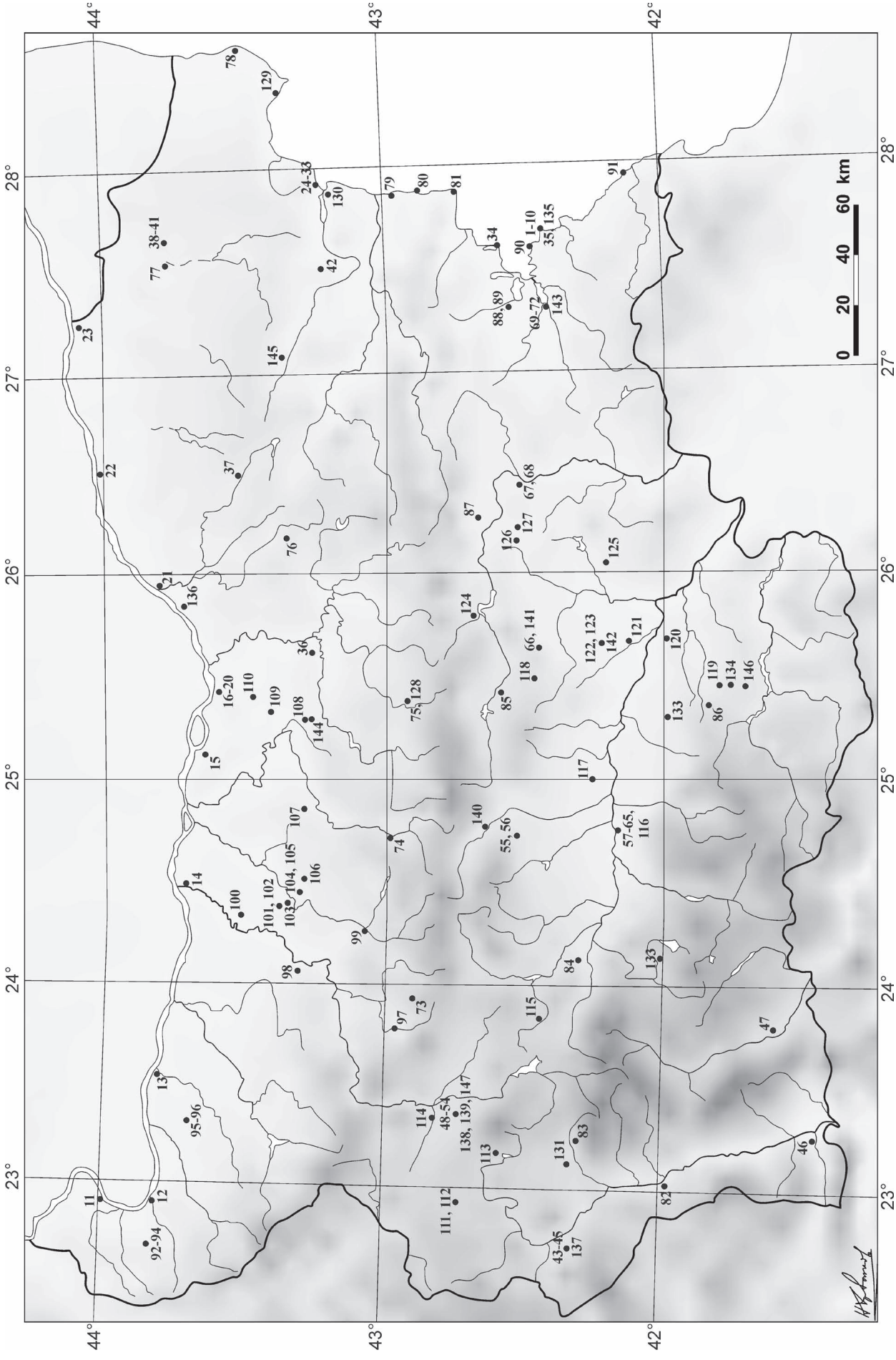
Alexander Stanev, Tzvetozar Yotov

Summary

The rescue archaeological survey was carried out at the request of LIDL – Bulgaria EOOD. The site is not within the protected areas of the Historical and Archaeological Reserve "Ancient *Serdica* and medieval Sredets", Sofia. The request is based on a compulsory administrative measure according to art. 192(1).2 of the Cultural Heritage Law of the Republic of Bulgaria.

The excavation activity took place during five working days in September 2019. A single spot was found with a concentration of fragmented late antique household pottery and architectural ceramics. The materials were discovered on the surface and were not found in depth, suggesting that originally they did not belong to the site but were brought here for malicious purpose.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Tzvetozar Yotov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, tzvetozar.yotov@gmail.com

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
78
129
24-33
130
79
80
81
91
38-41
77
42
34
90
1-10
35
135
23
145
88, 89
69-72
143
22
37
87
67, 68
76
126
127
125
21
136
124
36
66, 141
118
122, 123
142
121
120
16-20
110
109
108
144
75, 128
85
133
86
119
134
146
15
117
107
140
57-65,
116
55, 56
74
14
100
101, 102
103
104, 105
106
99
98
84
133
97
73
115
47
13
95-96
114
48-54
147
138, 139,
113
131
83
46
11
12
111, 112
82
92-94
43-45
137

V. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СРЕДНОВЕКОВНИ СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИТЕ ИМ

ПЛИСКА

№ 1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Тихомир Тихов, Гергана Илиева, Мария Христова

През отчетния сезон се насочихме към изкопи XVI и XVII, заложени през 2009 г. във връзка с проследяване на западната основа от Малкото дървено укрепление. Във втория от тях тогава се попадна на дълбоко вкопано помещение с добре запазена пещ. Те имат всички особености на помещенията от проучения през 2015 – 2018 г. изкоп XXI. Разстоянието между посочените сходни структури е около 30 м. Това ни даде основание да потърсим в изкопите от 2009 г. по-категорични данни за втори такъв строеж (обр. 1). Заедно с това си поставихме задача да изследваме останалите съоръжения и пластове в тях.

Старите изкопи бяха поставени в обща рамка 16,70 × 6,20 м със сигнатура XVIA и XVIIA. В непроучената площ между тях (4,90 × 6,20 м) беше оставена пътека-профил. В хода на разкопките бяха констатирани строежи и останки от живот, които могат да се отнесат към три жилищни и/или строителни нива. Най-горното ниво е представено от наземни и вкопани структури от три фази. На дълб. 0,20 – 0,30 м в източния им край се проследиха остатъци от зид, който би могъл да е съвременен на проучения през 2009 г. в изкоп XVII напречен зид (обр. 2).

В южната част на неговото разширение се попадна на част от друг зид със запазена дълж. 2,10 м и деб. 0,40 – 0,50 м. Той продължава под пътеката, където завива, най-вероятно на запад. От двете му страни се откриха късове от глина, в която има отпечатъци от тънки пръчки или тръстика. Те са останка от паянтов градеж на наземна постройка с каменна основа (№ 1). От запад на нея се разчистиха две лошо запазени огнища. В съседство бяха намерени и няколко къса от хромелни камъни. От източната ѝ страна се откриха парчета от добре изпечени плоски глинени замазки с гладки повърхности и деб. 1 – 3 см. Някои от тях са с окръглена периферия и висок до 6 см борд. Общата им вис. достига 0,15 м, диам. 0,60 м. Допускаме, че може да са от подвижна кръгла подница и/или неин връшник (?). Фрагментите от керамични съдове са от първата половина на XI в. (гърнета с врязана украса, източвани предимно на бавен грънчарски кръг, амфори, глазирани трапезни съдове, както и част от котел с вътрешни уши). От изток се изчерпа запълването в голяма и дълбока до 1,60 м стопанска яма (№ 1).

Обр. 1. Северна половина от Вътрешния град на Плиска – снимка от дрон през 2018 г.

Fig. 1. The northern half of the Inner City of Pliska – drone photo in 2018

Пластът под наземната постройка № 1 е от пепелява пръст, наситена със строителни и битови останки от края на X и нача-

Обр. 2. Изкопи XVIA и XVIIA – поглед от север

Fig. 2. Trenches Nos. 16A and 17A – view from the North

лото на XI в. В него се разкри неголям Г-образен градеж от мергелни камъни. Той лежи върху слой от жълто-черна пръст с въглени. Под тях се стигна до замазка от пода на пещ с диам. 1,30 м, запазена с южната си половина. От СЗ на нея се разчисти подовата замазка на втора, по-малка (диам. 0,50 м) пещ. Двете са функционирали в полувкопано жилище с дъговидно извита на юг периферия, частично подграждане с камъни и легенообразен под. Със сходни характеристики е разкритата през 2009 г. в северната половина на изкопа полуземлянка № 1, чиято южна стена остана тогава непроучена. На границата между тях сега установихме старо вкопаване във вид на траншея със заоблени краища и запълване от тъмна, почти стерилна, пръст. То е пресякло от юг жилищната яма. Не е изключено разкритите през 2009 и 2019 г. сходни по очертания, ниво и вътрешно обзавеждане останки от жилище да са половини от една, овална по форма полуземлянка (№ 1). В нейната южна периферия и в съседство от запад се откриха и гнезда от масивни стълбове от по-ранна дървена конструкция с неясни очертания и характер. От запад на овалното жилище се попадна на неголяма (диам. 0,80 м) боклучна яма (№ 2). Тя е от най-късните структури, съвременна на частично запазени подграждания на жилища, които продължават на запад от сегашния изкоп. В нейното запълване бяха намерени добре запазен оловен плосък кръст-енколпион, както и част от рамо на друг, железен връх от стрела, кука за въдица и други предмети, а също и фрагменти от съдове на бързо колело – кана с трилистно устие, тънкостенно гърне с рязано дъно и други, които могат да се датират към средата на XI в. (обр. 3).

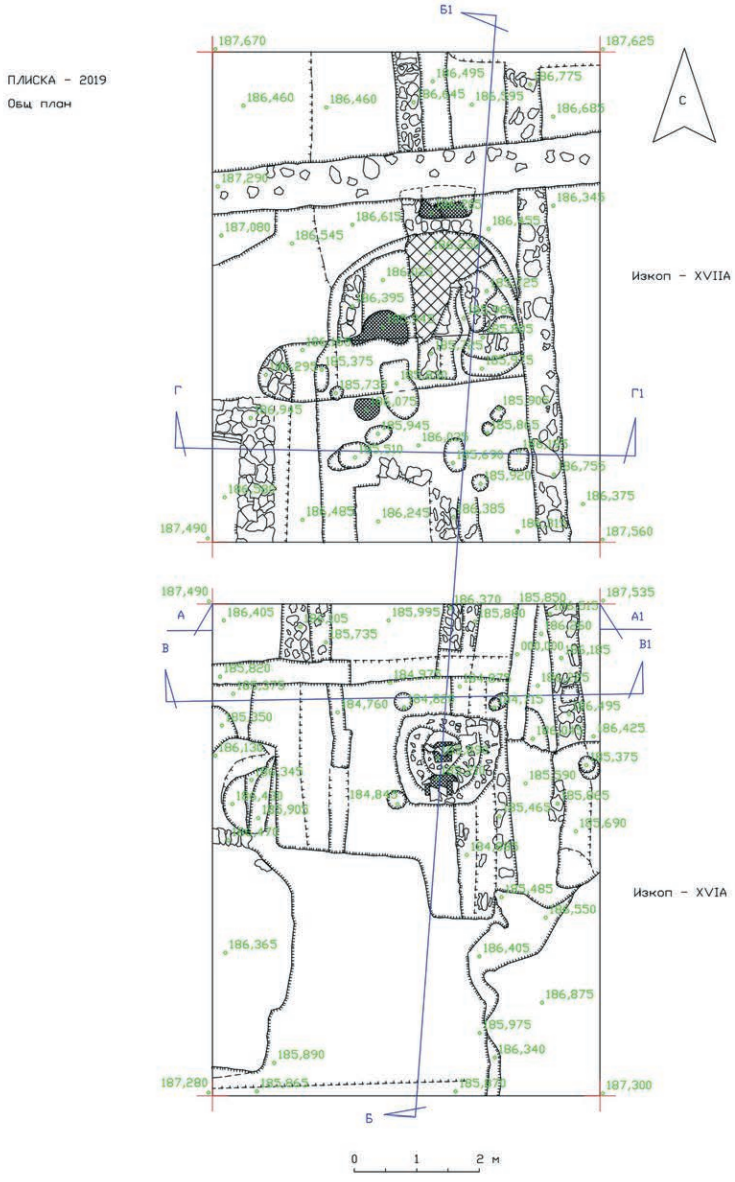
В ЮЗ ъгъл на изкоп XVIIA се разкриха частично два от зидовете на каменна постройка (№ 2). Те продължават под пътеката-профил, както и извън изкопа. Постройката е вкопана частично в културен слой и прерязва ивица от горели материали. На север, в заварения от нея пласт, беше намерен фолис, клас А2 (976 – 1030/5). Следите от пожар можем да свържем с унищожаването на слабо вкопани жилища тук.

На дълб. 0,60 – 0,80 м в СЗ част на изкоп XVIIA опряхме и отчасти навлязохме в запълването на две вкопани структури с неизвестни граници от север и запад. По-малката е с шир. до 1,40 м и е запълнена с трамбована льосова пръст, като на изток опира плътно до външната основа на Малкото дървено укрепление. Запълването на по-голямата е от кафява пръст с прослойки от по-тъмна и по-светла, бучки розов хоросан, отделни парчета тухли и фрагменти от битова керамика X в. В него именно се откри споменатият по-горе анонимен фолис. В нейната южна част, под основите на постройка № 2 се установи част от траншея, запълнена с прослойки от жълта и черна пръст. Неизчерпаните стари изкопи попадат върху трасето на траншеята С – Ю от Голямото дървено укрепление, която остава засега невидима, тъй като е била разрушена от тях.

Най-ранният строеж в изкоп XVIIA е основата на Малкото дървено укрепление. Тя е съставена от две успоредни и отдалечени на 0,80 – 0,90 м траншеи: основна – от запад (външна) и спомагателна – от изток (вътрешна). Ширината на цялата основа е 2,20 – 2,30 м. Външната траншея е заета от каменен градеж (шир. 0,35 м) и легло за палисада (шир. 0,55 м). В дълбочина последното се стеснява до 0,20 м. Там то е запълнено с рохка тъмна пръст с въглени, бучки/късчета отухлена глина, а някъде и с късчета дървесина. Отпечатъци от дърветата от палисадата показват, че са били с шир. до 0,18 м, но на места между тях е имало забити дебели, огладени стълбове. Спомагателната траншея отвътре е широка 0,50 – 0,55 м, поплитка и запълнена изцяло с камъни и тъмна пръст.

В северния край на основата се откри напречна траншея, запълнена с жълта пръст. Тя вероятно е ограничавала вход в западната стена на укреплението, но това следва да се провери при разширение на изкопа в СИ посока.

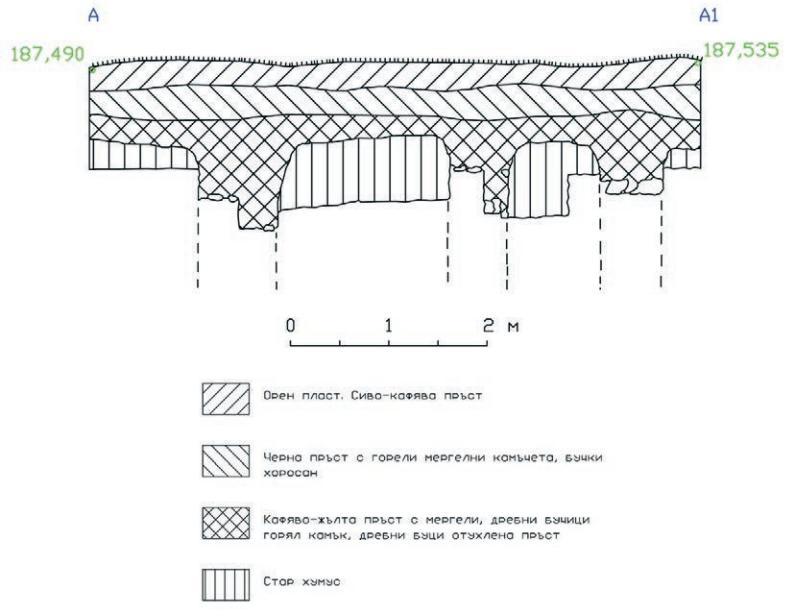
Жилищният хоризонт от X – XI в. в изкоп XVIA е представен от по-малко структури. В североизточния му ъгъл беше изчерпана малка и недълбока яма. На нейното дъно лежаха парчета от долен и горен камък на ръчна мелница (хромел), които изглеждаха „погребани“ там. От юг се попадна на полуземлянка, чийто трамбован и обмазан под лежи на 1,60 м от съвременната повърхност и има вградена кръгла площадка от изпечена глина (диам. 0,40 м) за стационарно мелнично устройство. Жилищната яма е прорязала изцяло спомагателната траншея на Малкото дървено укрепление. На юг тя продължава под запазен високо „масив“ от светла глина. Намира се в ЮИ ъгъл на нашия изкоп и продължава извън него. Заема близо 4 кв. м и е с деб. 0,40 – 0,70 м. По всяка вероятност това е натрупана върху старата повърхност суровина за изготвяне на строителни изделия (изолиращи облицовки, кирпич, подници, площадки за мелници или пещи).

Обр. 3. Обща ситуация на структурите в двата изкопа

Fig. 3. General situation of the structures in the two Trenches

Най-значимият резултат тук е установеният със сигурност втори „ранен вкопан строеж“ (обр. 5). От него проучихме североизточната част на голямо и дълбоко вкопано (до 2,60 м) помещение с шир. 6,40 м (С – Ю). Ако съдим от аналогичните параметри и характеристики на помещенията от аналогичния вкопан строеж в изкоп XXI, то трябва да е с квадратна форма и да е част от „верига“ от подобни, подредени И – З. В неговия СИ ъгъл е изградена от дребни камъни и глина пещ с кошеровидна форма. Тя стъпва върху каменна платформа и заедно с нея се извисява на 1 м над пода. В горната ѝ част сводът е затворен, посредством преизползвана римска тухла с пробит в единия ъгъл малък отвор. Над нея лежи дебел около 6 см слой от светла глина със следи от обгаряне. Изглежда, че те са от пода на надстройка с диам. 0,35 – 0,38 м, вероятно стационарна подница за приготвяне на хра-

Обр. 4. Профил на пластовете над трите траншеи от Дървената крепост

Fig. 4. Stratigraphic cross-section of the layers above the three trenches of the Wooden Fortress

Обр. 5. Изкоп XVIIA – поглед от юг

Fig. 5. Trench No. 17A – view from the South

на. Откритите в помещението материали са фрагменти от гърнета от първата половина на IX в., повечето с груба структура, врязана украса и източване на бавен грънчарски кръг. Срещат се и отделни фрагменти от сиви и ангобирани в червено съдове. Откритите кости са малко и от птици, дребни бозайници и риба. Открито беше и парче от речна мида. Липсва обичайният за жилища-полуземлянки инвентар (прешлени за вретено, шила от кост, брусове). Сред находките са и няколко къса от тегули и тухли с нарези от заточване на острия, досущ, както в помещенията от „вкопания строеж“ в изкоп XXI.

Северната стена на новоразкритото дълбоко помещение е с високо запазена (около 1 м) облицовка от жълта и черна пръст с камъчета (деб. 0,30 – 0,40 м), която и тук е била трамбована в кофраж пред неговата вкопана част. Северно от нея и пред профила на изкопа бяха разкрити отсечки от трите паралелни траншеи от основата на Западната стена на Дървената крепост (обр. 4 и 5). Средната е основната, а източната – спомагателната на Малкото дървено укрепление, докато крайната от запад е на Голямото, която го опасва от всички страни. При изграждането на вкопания строеж траншеята от Голямото и основната от Малкото укрепления са били прерязани. Под пода надълбоко вкопаното помещение се проследява само леглото за палисада от Голямото укрепление, докато траншеята от Малкото е изцяло унищожена.

Регистрирането на тези съотношения позволява да заключим, че вторият „Ранен вкопан строеж“ е изграден, както и първият, след опожаряването на Плиска през 811 г. и последвалото изоставяне на вътрешната отбранителна линия на владетелската резиденция. Това потвърждава нашия извод от 2018 г., че в съседство (на около 80 м) отвътре на Западната стена на Каменната крепост са съществували две (или повече?!), дълги по няколко десетки метра сгради. Те се състоят от подредени анфиладно големи полуземлянки с пещи и/или печки за отопление и приготвяне на храна. По всичко изглежда, че те са били използвани като общежития за строителите на Каменната крепост на Плиска.

EARLY (WOODEN) FORT IN THE INNER CITY OF PLISKA

Pavel Georgiev, Tihomir Tihov, Gergana Ilieva, Maria Hristova

Summary

The excavations were focused on a small extension of Trenches Nos 16 and 17 (fig. 1). Three layers with remains from human activity were examined (figs 2, 3).

On-ground and semi-dug in structures with two construction phases were documented in the topmost layer. The latest constructions had stone foundations. On the basis of the pottery and a Byzantine coin class A2, they were dated to the first half of the 11th c. The remains of the semi-dug in dwellings and the garbage pits were dated in the late 10th–early 11th c.

The earliest construction in Trench No. 17A was the W base of the Small Wooden Fort. It consisted of two parallel trenches (figs 2, 3). It was set on fire in AD 811 and the traces from the fire were registered in the palisade groove of the main trench. At the N end of the foundation, there were signs of a trench, probably from the W entrance of the fort (fig. 3).

In trench No. 16, beneath structures dating from the late 10th and the first half of the 11th c., a square dug in building was discovered, 2.6 m deep and 6.4 m wide (fig. 3, 5). In its NE corner an oven of small stones and clay (fig. 5) was built. On top of its vault was preserved a clay platform (*podnitsa*) for preparing food.

On the basis of its characteristics, the deep building could be identified as a part of the second early dug in construction in the E–W direction. This structure cuts through the trenches from the base of the wooden fort. Accordingly, it could be dated after AD 811 (figs 4, 5). The pottery and few more finds suggest that it functioned until the mid-9th c.

This confirms our conclusion from 2018 that near the Stone fortress two or more semi-dug in buildings were located, each of them a few dozen meters long. They were composed of semi-dugouts used for the accommodation of the workers that were engaged in the construction of the nearby fortress wall.

Pavel Georgiev, pavel_g@gbg.bg
Tihomir Tihov, Regional History Museum – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, t_tihov@museum-shumen.eu
Gergana Ilieva, Regional History Museum – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg
Maria Hristova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 73 Tzarigradsko shose, 1113 Sofia, mariachristova@abv.bg

---

№ 2. РАЗКОПКИ В ЦИТАДЕЛАТА НА ПЛИСКА

Янко Димитров, Станислав Иванов

Разкопките през 2019 г. обхванаха площ от 170 кв. м в пространството между т. нар. Голяма дървена сграда и Беседката с тухлен под (Димитров, Иванов 2018, 450 – 453), на изток от открития от Рашо Рашев кладенец в източната част на Цитаделата (обр. 1).

Продължено бе проучването на вече известни и бяха открити няколко нови структури, които внасят нови данни за застрояването и ползването на този терен през трите основни периода от развитието на града.

Структури от Столичния период на Плиска (VIII – IX в.). Проучвани бяха траншейни и ямни основи на изградени изцяло от дърво сгради и огради.

Продължи проучването на траншейната основа на т. нар. Дълга дървена сграда, започнато през 2018 г. (Димитров и др. 2019, 443 – 446). Установено бе, че сградата продължава на юг, като дължината ѝ в разкритата досега част достигна 11 м, без да се попада на някакви следи от разпределителна или външна стена.

През предходни сезони в източната част на Цитаделата бе проучена дълга 35 м отсечка от много дълбока траншейна основа на дървена ограда с посока север – юг. Близо да северозападния ъгъл на голямата монументална сграда „С“ траншеята чупи под прав ъгъл на запад, оформяйки по този

Обр. 1. Плиска, Дворцов център – Цитадела, разкопки през 2019 г. Обхванатата от проучването площ

Fig. 1. Pliska, Palace center – Citadel, excavations in 2019 г. Area covered by the excavations

начин североизточния ъгъл на заградено пространство, което засега е с неизяснен обхват и функция. През изминалия сезон в кв. 339 бе разкрита съвсем къса (2,50 м) отсечка от траншейната основа по източната страна на двора. Наблюденията отново потвърдиха, че въпросната траншея от ограда е относително най-ранната структура в изследвания сектор.

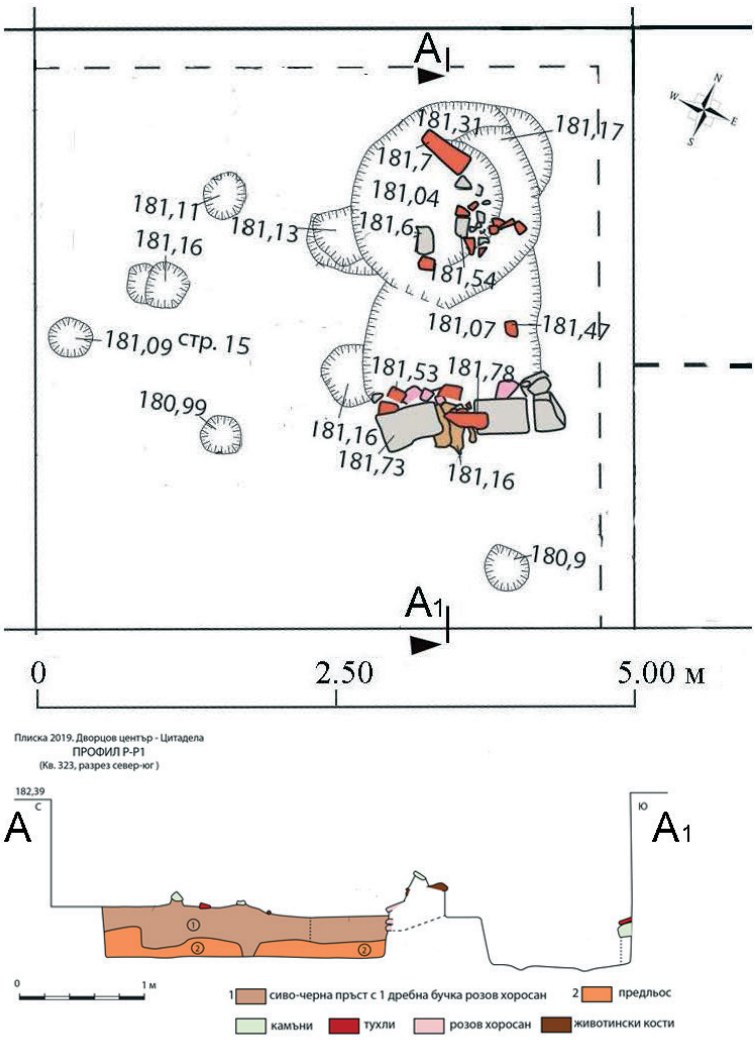
В обхванатия с разкопките през 2019 г. терен бяха разкрити общо 15 „фундаментни“ ями от опорни стълбове на сгради с изцяло дървена конструкция. Засега те не очертават някакъв план. Само в двата съседни квадрата 307 и 323, в отсечка дълга около 9 м бяха проучени ями с еднаква дълбочина на вкопаване, образуващи редица с посока изток – запад. В същия участък за пореден път бе регистрирано застъпване на ями от опорни стълбове на последователно изграждани на едно и също място

дървени съоръжения. Така резултатите от 2019 г. затвърждават извода за наличие на поне три фази в застрояването на пространството в източната част на Цитаделата с дървени сгради през Столичния период (VIII – IX в.).

Структури от Следстоличния български период на Плиска (края на IX – последна третина на X в.). В западния край на кв. 273 бе разкрита отново (след Р. Рашев) петметрова отсечка от траншеята на ограда, която върви в посока север – юг и се свързва с южната стена на Цитаделата. В резултат на това беше потвърдено наблюдението ни от 2018 г., че тя отчасти засича основата на т. нар. Дълга дървена сграда и следователно е била изградена покъсно от нея.

Структури от Следстоличния „византийски“ период на Плиска (последна третина на X в. – първа половина на XI в.). Разкрити бяха две вкопани структури, които се намират в близост с жилището, проучено през 2018 г. в кв. 324 (Димитров и др. 2019, 443 – 446), поради което могат да се определят като синхронни и функционално свързани с него.

Стопанската/боклучна яма, попадаща в кв. 307, е сравнима с други 20-тина такива ями, проучени в сектора по на север. За разлика от повечето от тях, тя е не е много голяма – горният ѝ диаметър е 1,10 м, диаметърът на дъното ѝ е 1,50 – 1,60 м, а дълбочината ѝ от нивото на очертаване е 1,70 м. В запълващия я насип бяха открити много деструктивни материали (камъни, отломъци от варовикови квадри, от тухли и керемиди, буци хоросан с отпечатъци от фуги на тухлен и квадров градеж, овъглено дърво и пепел), кости, фрагментирана битова керамика с белези за датировка в първата половина на XI в., както и две силно изтрити медни монети – анонимни фолиси от клас А2, неясен вариант (976 – 1030/35)[1]. Според тези данни изкопаването на ямата и ползването ѝ за съхраняване на продукти може да се отнесе към последните десетилетия на X в., а запълването ѝ с битови отпадъци и деструктивни материали – някъде след третото десетилетие на XI в.

Обр. 2. План и разрез на проученото в кв. 323 вкопано помещение-склад (последна третина на X в.)

Fig. 2. Plan and cross-section of the excavated storage room in grid square No. 323 (last third of the 10th c.)

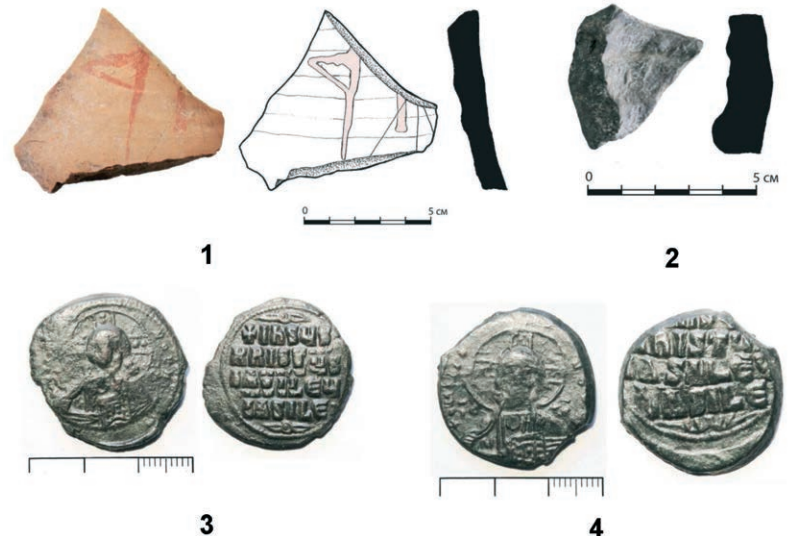
Малкото вкопано помещение, открито в кв. 323 (обр. 2), също може да бъде определено като складово. То е с размери 2,80 × 1,50 м, ориентирано е север – юг и е съставено от две отделения. Северното е с овална форма, вкопано на дълб. 1 м от нивото на стария терен, а южното е правоъгълно, с равен и трамбован под на дълб. 0,60 м, т. е. на ниво с 0,40 м по-високо от „пода“ на северното отделение. Откъм юг помещението е затворено посредством късо зидче, което е изградено от споени с кал разнородни деструктивни материали – камъни, фрагменти от тухли, преупотребени варовикови квадри. В най-долния ред на зидарията са използвани само едри парчета от хоросанов трошляк, част от тях с отпечатъци от тухли. В неголямо пространство на югозапад от помещението бяха разкрити седем

[1] Монетите от проучването на обекта през 2019 г. са определени от доц. д-р Женя Жекова (РИМ – Шумен).

Обр. 3. Нивото с петната на дупките от опорни греди на навеса над помещението-склад (кв. 323, снимка от юг)

Fig. 3. The level with the spots of the postholes from the shed of the storage room (grid square No. 323, photo from the south)

Обр. 4. Находки от насипа, запълващ четирите траншеи от огради от Следстоличния „византийски“ период (посл. третина на X в. – ср. на XI в.): 1. фрагмент от амфора с част от надпис– дипинта; 2. фрагмент от сфероконус; 3. анонимен фолис от клас A2, вар. 14b (976 – 1030/35); 4 . анонимен фолис от клас A2, вар. 39 (976 – 1030/35)

Fig. 4. Finds from the fill of the four trenches for fences from the post-metropolitan "Byzantine" period (last third of the 10th–mid-11th c.): 1. amphora sherd with an inscription (dipinta); 2. fragment from a spheroconical vessel; 3. anonymous folis Class A2, var. 14b (976–1030/35); 4. anonymous folis Class A2, var. 39 (976–1030/35)

дупки от опорни греди на навес, който го е покривал изцяло (обр. 3). В запълващия помещението насип почти липсваха находки. Открити бяха няколко фрагменти битова керамика с белези за датировка в първата половина на XI в.

Най-важният нов резултат от разкопките през 2019 г. е откриването в югоизточната част на Цитаделата на поредица от четири успоредни една на друга траншеи, които са прокопани в посока запад – изток, но не точно в права линия, а с лека извивка на юг. В горната си част и четирите траншеи бяха запълнени с пепелява пръст, примесена с извънредно голямо количество кости (повечето от волове и коне), както и с много и разнородни по характер деструктивни материали, като тези, открити в насипа, запълващ стопанската яма в кв. 307. От насипа, запълващ траншеите, тук представяме няколко от по-интересните находки: фрагмент от амфора с част от надпис-дипинта (обр. 4.1); фрагмент от сфероконус (обр. 4.2); два анонимни фолиса от клас A2 (976 – 1030/35), единият от вар. 14b (обр. 4.3), другият от вар. 39 (обр. 4.4).

На сегашния етап от проучването им четирите траншеи могат да бъдат интерпретирани като основи на вътрешни за Цитаделата огради с изцяло дървена или каменно-дървена наземна конструкция, изграждани последователно, за да обособят зоната, която от последните десетилетия на X в. насетне е била интензивно застроявана с жилища-полуземлянки и функционално свързаните с тях стопански постройки с лека дървена конструкция. В очакване на по-сигурни данни от предстоящото им цялостно изследване, засега датировката им поставяме в сравнително широките граници на Следстоличния „византийски“ период на Плиска (последна третина на X в. – първа половина на XI в.).

Литература

Димитров, Иванов 2018: Я. Димитров, С. **Иванов.** Разкопки в Цитаделата на Плиска през 2017 г. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 450 – 453.

Димитров и др. 2019: Я. Димитров, С. Иванов, М. Димитров. Разкопки в Цитаделата на Плиска през 2018 г. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 443 – 446.

EXCAVATIONS AT THE PLISKA CITADEL

Yanko Dimitrov, Stanislav Ivanov

Summary

In 2019, the excavations covered an area of 170 m^2 in the space between the so-called Big wooden structure and the Gazebo with brick floor (explored in 2012–2017) (Dimitrov, Ivanov 2018, 450–453) (fig. 1).

The excavated structures provided new data on the construction and function of the area during the three main periods of the city's development.

The exploration of trench and pit foundations of buildings made entirely of wood and wattle fences continued. Observations confirm the previous conclusions about the presence of at least three phases in the process of construction and organization of the space in the E part of the Citadel during the Metropolitan period (8th–9th c.).

The Post-metropolitan Byzantine period of Pliska (last third of the 10th–mid-11th c.) refers to two structures that are most likely synchronous and functionally related to the dwelling explored in 2018 in grid square No. 324:

1. Large storage pit, in grid square No. 307;

2. Dug in premises with a shelter serving for storage of foodstuffs, in grid square No. 323 (figs. 2; 3).

The discovery of sections from four parallel trenches stretching from E to W, but not exactly in a straight line, slightly curving to the S, has to be noted. Among the significant finds found within the fill of the trenches are: an amphora sherd with *dipinti* (fig. 4.1); a piece from a spheroconical vessel (fig. 4.2); two anonymous coins of Class A2 (976–1030/35), var. 14b (fig. 4.3) and var. 39 (fig. 4.4).

At the moment, the four trenches can be defined as foundations of consecutively constructed fences with entirely wooden or stone-wooden structures above the ground. We date them to a relatively wide timespan (last third of the 10th–mid-11th c.). More reliable data can be provided after a more thorough study.

Yanko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9701 Shumen, yanko_aim@mail.bg

Stanislav Ivanov, National National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9701 Shumen, stanislavivanov@gmail.com

---

№ 3. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова

Разкопките през 2019 г. на обект „ККП и северна периферия" бяха проведени с основната цел да продължим изясняването на относителната хронология на сгради и структури северно от Цитаделата в Плиска и по-конкретно в зоната, наречена Северна периферия на Кръглата каменна площадка. Самото разположение на площадката говори за важното значение, което това съоръжение е играло в живота на Плиска, както в столичния, така и в следстоличния период на града. Тя отстои на 10 м северно от тухлената стена на Цитаделата и на 10 м източно от монументалната дворцова сграда, наречена Болярско жилище. ККП влиза, също така, и в територията, оградена с дървена ограда (Станилов и др. 2008, 589 – 591), която повтаря приблизително размерите на тухлената ограда в Дворцовия център.

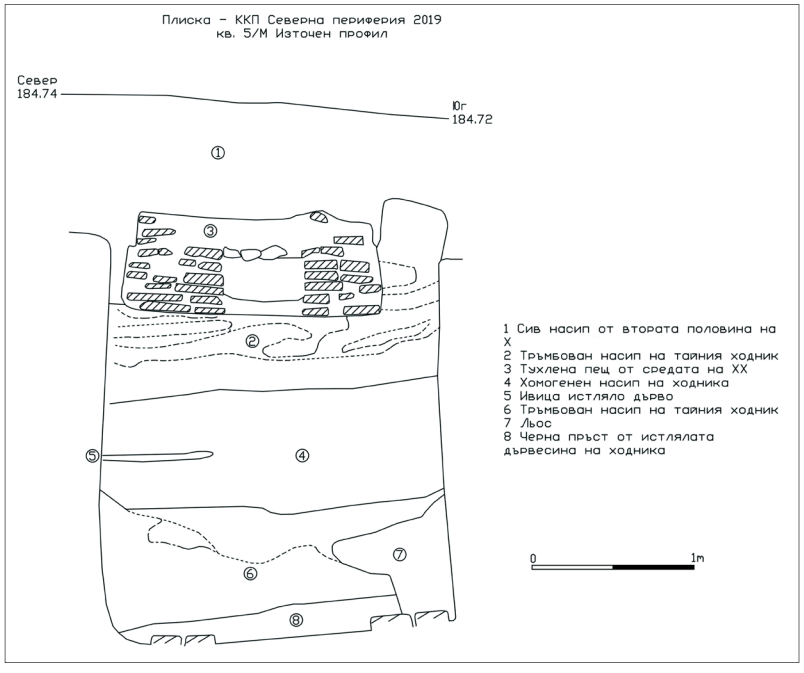
През изминалия сезон проучихме шест квадрата, разположени в една редица с посока изток – запад, на 20 м северно от ККП (обр. 1). Петметровата проучена ивица, дълга 35 м граничи непосредствено с дървената сграда, която проучихме северно от ККП. Сградата има траншейно-ямни основи и се датира в началото на IX в. според относителната хронология на обекта, която успяхме да изясним благодарение на интересните суперпозиции в СЗ периферия на ККП.

В изпълнение на заложената цел продължи проучването на неизвестния до преди три години

Обр. 1. Таен ходник с посока изток – запад

Fig. 1. Secret passage East–West

Обр. 2. Източен профил на тайния ходник

Fig. 2. Eastern cross-section of the secret passage

Обр. 3. Западен профил на тайния ходник

Fig. 3. Western cross-section of the secret passage

таен ходник с посока запад – изток и свързани с него съоръжения в квадрати 1М – 6М.

Общата площ, на която през този полеви сезон се работи, е 200 кв. м, с 15 души работници и трима души екип. В половината от проучваната площ културните напластявания стигат до 3 м дълбочина.

Разкопаването на тайния ходник по северната периферия на ККП ни позволи да добием керамичен материал в относително многобройно количество, което рядко се случва при проучването на такива съоръжения.

Най-западният профил ни показва в какъв сложен контекст попада трасето на тайния ходник. На дъното ясно личи ивицата от черна пръст – следа от горелите дървени дъски, облицовката на стените на ходника и от дървените талпи, служили за покритие. Нагоре следва запълнителят на ходника. Над него можем да видим структури (яма, огнище и компактен сив пласт) от X – първата половина на XI в. За запечатването на тайния ходник е подбран старателно насип, в който алтернират ивици от чист жълт льос с черно-жълта пръст – силно трамбовани. Това запълване се наблюдава по цялото разкрито трасе на ходника, което не е чудно, тъй като след засипването на тунела във втората четвърт на IX в. теренът продължава да се използва интензивно до самия край на съществуването на града. Този край ние поставяме във времето малко след средата на XI в. – време, от кое-

то са последните находки. Най-индикативни в това отношение са осемте златни монети на император Константин X Дука (1059 – 1067).

В един от източните профили можем да видим подобен пласторед (обр. 2). Вместо огнище обаче, тук имаме тухлена пещ, която е вкопана умишлено в сбития насип на ходника. Пещта е една от многото, разкрити в Плиска, от времето, когато в следстоличния период големи части от Вътрешния град са заети от производствени съоръжения.

Малко по-различен е насипът от двете страни на профила на границата между квадрати 2 и 3М (обр. 3). Той е по-хомогенен и в него ясно се отличава 40-сантиметров пласт от каменни рушевини. Сред тези каменни деструкции открихме фрагменти от керамика, която може да се датира в последната четвърт на VIII – началото на IX век. Това са тънкостенни съдове от пречистена жълта глина с червена ангоба, най-известните паралели на които са тези от горелия таен ходник на Крумовия дворец, както и гърнета на бавно колело с врязана украса и косо срязани устийни ръбове, характерни именно за последната четвърт на VIII в. Това, че ходникът е засипан в този ранен период, означава единствено, че той е функционирал още по-рано, преди края на VIII в.

В 30-метровия южен профил на ходника ясно се вижда, че запълнителят му е нарушаван от насипи на по-късни структури.

Проучването на пластовете върху трасето на тайния ходник ни разкри обичайната за втората половина на X – началото на XI в. картина на живота във Вътрешния град, разграничима в три стратиграфски пласта. Най-горният и съответно най-късният е сиво-кафяв насип, в който се откриваха керамика и находки от третата четвърт на X – до първата трета на XI век: тънкостенна битова керамика на бързо колело, анонимни фолиси клас А1 и А2, печати, токи и апликации. Този пласт се асоциира с най-интензивното обитаване на зоната, както впрочем и в целия Вътрешен град. Едни от най-интересните съоръжения са тухлените пещи за производство. Дотук сме проучили пет, всички с еднакъв план. Такава пещ проучихме и в кв. 5М непосредствено над трасето на тайния ходник, както и в кв. 3М, на 1 м северно от ходника. Следващият пласт надолу се състои от жълто-кафяв насип, в който археологическите материали са относително малобройни и стратиграфски попада в първата половина на X в.

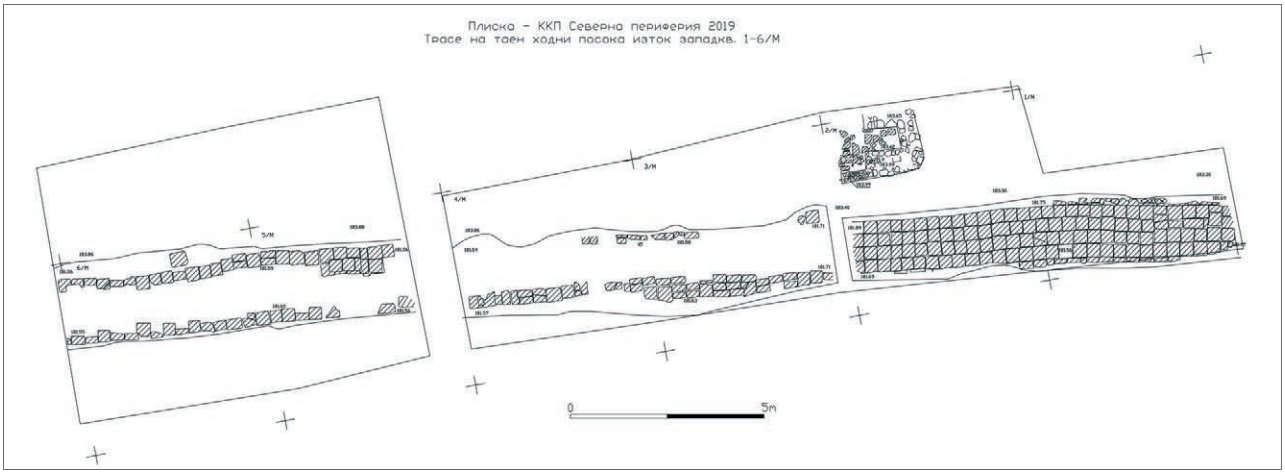
Насипът на ходника е разрушен от най-късната структура в квадрати 2М и 3М – яма (вероятно кладенец), запълнена с каменен насип с обща дебелина 1,32 м. Керамиката, добита от него, е ясен пример за обърната стратиграфия, при която фрагменти от съдове, изработени на ръка и такива от червеноангобирани съдове попадат при най-високите нива на този насип. Най-късните – източените на бързо колело и глазираните, са при максимално достигнатата му дълбочина. Насипът на ходника е перфориран и на още няколко места от по-късни структури и ями от периода X – началото на XI в.

Интересни разлики се наблюдават в подовата настилка на тунела. В източната третина на трасето подът се състои от четири реда тухли, плътно настлани една до друга (обр. 4). От двете им страни е вкопана малко по-дълбоко една ивица, застлана с половинки тухли, която интерпретираме като основа за поставяне на дървените греди, служили за облицовка на стените на ходника. В останалата част на проученото трасе, подът е настлан с по един ред тухли по двете страни на ходника (обр. 5).

Обр. 4. Подова настилка на тайния ходник

Fig. 4. Pavement of the secret passage

Обр. 5. План на проучения през 2019 г. участък

Fig. 5. Plan of the excavated area in 2019

Твърде е вероятно преди засипването тухлите да са вдигнати, за да се използват наново, но в такъв случай, защо са оставени два реда и то по страниците? Отговорът е, че вероятно върху тези тухли частично са били закрепени дъските от стенната облицовка и те са пречели на изваждането на всички тухли.

Разкопките от сезон 2019 доведоха до разкриването на 35 м от трасето на първия таен ходник с посока изток – запад в Плиска. Всички проучени до този момент ходници са с посока север – юг и неизменно са свързани с Дворцовия център. Наличието на нов ходник с различна ориентация, разположен сравнително далеч от известните ни дворци, означава, че вероятно във Вътрешния град на Плиска съществуват неизвестни представителни сгради, свързани с този ходник. Съществуването на такива сгради вече не би трябвало да ни изненадва. Осъществените през 2017 г. геофизични измервания на почти цялата площ на Вътрешния град (Filzwieser et al. 2019, 229 – 261) показаха, че сгради с представителен характер има не само в Дворцовия център на Плиска.

Аналогиите с горелия таен ходник от Крумовия дворец са показателни за датировката и на новооткрития ходник. Горелият ходник е опожарен през 811 г., след което е престанал да функционира. Засипването на ходника изток – запад е станало в края на VIII – началото на IX в., както ни показва откритата в неговия насип керамика. Съответно датировката на неговото използване трябва да се свали до средата на VIII в., а може би и по-рано.

Литература

Станилов и др. 2008: С. Станилов, М. Инкова, В. Григоров, А. Аладжов. Двор с дървена ограда северно от Цитаделата на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 589 – 591.

Filzwieser et al. 2019: R. Filzwieser, A. Aladzhov, J. Schlegel, A. Hinterleitner, N. Doneus, H. Schiel, J. Dimitrov, M. Gamon, F. Daim, W. Neubauer. Pliska – integrated geophysical prospection of the first early medieval Bulgarian capital. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 2019, vol. 9, 2, 229 – 261.

ROUND STONE GROUND IN PLISKA

Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova

Summary

In 2019, the excavations of the Round stone ground (RSG) and its northern periphery aimed to continue clarifying the relative chronology of the buildings and structures north of the Citadel of Pliska, especially in the so-called area "the Northern Periphery of the Round stone ground". The very location of the site points out to the importance of the facility in the life of Pliska during the Metropolitan and the Post-metropolitan periods of the town. It is located 10 m

north of the brick wall of the Citadel and 10 m east of the monumental palace building, called "The Boyar's residence". The RSG was also documented in the space enclosed by a wooden fence (Станилов и др. 2008, 589 – 591) whose size is approximately the same as the one of the brick fence in the Palace Center.

During the campaign we explored six trenches, located in a row East–West, 20 m north of the RSG (fig. 1). The 35-meter long trench (fig. 2-5) is directly adjacent to the wooden building that was documented north of the RSG. The building has foundations consisting of a combination of trenches and pits and is dated to the beginning of the 9th c., according to the relative chronology of the site which we managed to clarify on the the basis of the interesting superpositions in the NW periphery of the RSG.

The analogies with the burnt down secret passage of the Krum Palace are indicative of the chronology of the newly discovered one. The burnt down passage stopped functioning after it was set on fire in AD 811. The east-west passage stopped functioning at the end of the 8th–the beginning of the 9th c., as indicated by the pottery sherds found within its fill. Accordingly, it functioned at least since the mid-8th century, and probably earlier.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com
Evgenia Komatarova-Balinova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, e_komatarova@abv.bg

№ 4. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Станислав Иванов, Панайот Антонов

През 2019 г. родължава проучването на терена западно от каменния площад, наричан от нас Арената, свързан с изграждането на неговата отводнителна система. На това място минава туристическата алея, която в този участък съвпада със средновековната улица от Цитаделата към Северната порта на каменната крепост. Това затруднява допълнително работите и в предишния сезон редицата ями по нейната западна линия бяха проучени предимно частично. От другата (източната) страна на алеята също забелязахме останки от ями, като че ли паралелни на тези от западната. Всъщност, през 2019 г. успяхме да установим определена система в редуването на ямите (обр. 1). Изкопите продължават в същите квадрати, южно и северно от късното (от XI век) водохранилище, разрушило всички по-ранни структури:

Яма 1 в кв. 29, южно от водохранилището, се вписва в западната редица квадрати. Върху нея попада стената от ломен камък на кал, проучвана през миналото столетие и датирана единодушно в X век. Миналата година демонтирахме каменната структура, а през тази – доразкопахме напълно ямата под нея. Насипът е еднородна смесена пръст, в която се вижда следа от вертикална греда, минаваща и през каменната структура. Ямата има квадратно-овална форма и размери около 1,50 × 1,80 м, а дълбочината е 2,86 м, измерено от съвременния терен.

Ями 1 и 2 в кв. 41 попадат южно от водохранилището и западно от яма 1 в кв. 29. Двете ями са врязани една в друга, северните очертания остават под насипа на пътеката, а североизточните са разрушени от стар изкоп. Имат овална форма с ширина за яма 1 – 1,30 м и дълбочина 1,62 м, а за яма 2 – ширина 1,20 м и дълбочина 2,27 м. От югоизток яма 2 има двойна конфигурация и две нива на дъното, с разлика от 0,10 м, при което на горното ниво лежи преупотребена тухла. Пресечена е от яма 1 в западния край, на чието дъно има хоризонтално лежащи фрагменти от тухли, съвсем близо до тухлата на дъното на яма 2. Насипите в двете ями са от смесена пръст и не съдържат артефакти.

В същия квадрат, на юг от ями 1 и 2 е проучена траншея с дълбочина 1,63 м. Северният край е широк 0,40 – 0,50 м, но на юг внезапно се разширява до 0,80 – 0,90 м и достига до 1,78 м. По-скоро в траншеята е врязана яма с двойна конфигурация и дъно на 1,90 м, на чиято западна страна лежи петно от фрагментирани тухли и плосък ломен камък. В южния край на квадрата тя пресича правоъгълна яма 4, широка около 1,20 м и дълбока до 2,26 м, която продължава на юг под пътеката.

Пресечницата на ями 1 и 2 от северната страна с траншеята е несигурна – остава неясно как

Обр. 1. Ситуационен план на структурите от столичния период в зоната на Болярското жилище и туристическата пътека

Fig. 1. Plan of the structures from the Metropolitan period in the area of the Boyar's Residence and the tourist path

се съотнася с ямите, но от юг тя със сигурност е врязана в яма 4. В насипа на траншеята има бучици розов хоросан, какъвто липсва в насипа на ямите.

На границата между кв. 41 и 29, на дълбочина 0,50 м е проучен водопровод с посока С – Ю, от който са запазени две цели и два фрагмента от тръби. Той е известен и от проучвания през предишните години.

Яма 4 в кв. 41 е продължението на яма 1 от кв. 42. Тук тя има размери около 1 × 0,90 м. Общо двете части формират дължина от 1,80 – 2 м, като средата на ямата остава под пътеката. Дълбочините са средно около 2,20 – 2,25 м, но в средата на дъното се оформя вероятно квадратна яма със страна 0,75 м и дълбочина около 2,40 м, северната част на която също остава под пътеката. По дъната и на двете части има фрагменти от тухли, които лежат хоризонтално на плоската си страна.

Яма 2 в кв. 42 се намира в южната половина на квадрата. Всъщност това са две ями една в друга. Първата има трапецовидна, почти квадратна форма със страна около 1,25 м и максимална дълбочина 2,52 м. Това е дълбочината на отпечатъка от плоска греда с размери 0,55 × 0,25 м в средата на ямата, с подложка от няколко фрагментирани тухли. Дъното в западната страна на ямата е обложено с плоско лежащи фрагменти от тухли на дълбочина 2,30 – 2,40 м. От южната страна е врязана втора яма, почти на същата дълбочина, която продължава и на юг, извън границата на квадрата. На дъното на втората яма почти в очертанията на първата има квадратен отпечатък на вертикална греда със страна 0,50 м, дълбок около 2,40 м, а върху неговия насип и извън очертанията му има подложка от фрагментирани тухли. Източната страна на ямата е разрушена вероятно от траншеята, чиито очертания не успяхме да разкопаем и затова документираните размери на ямата са относителни. Северната страна е врязана в насипа на тайния ходник, който върви под туристическата алея и влиза под каменния площад.

Обр. 2. Яма и траншея в кв. 29, северно от водохранилището

Fig. 2. Pit and trench in grid-square No. 29, north of the water cistern

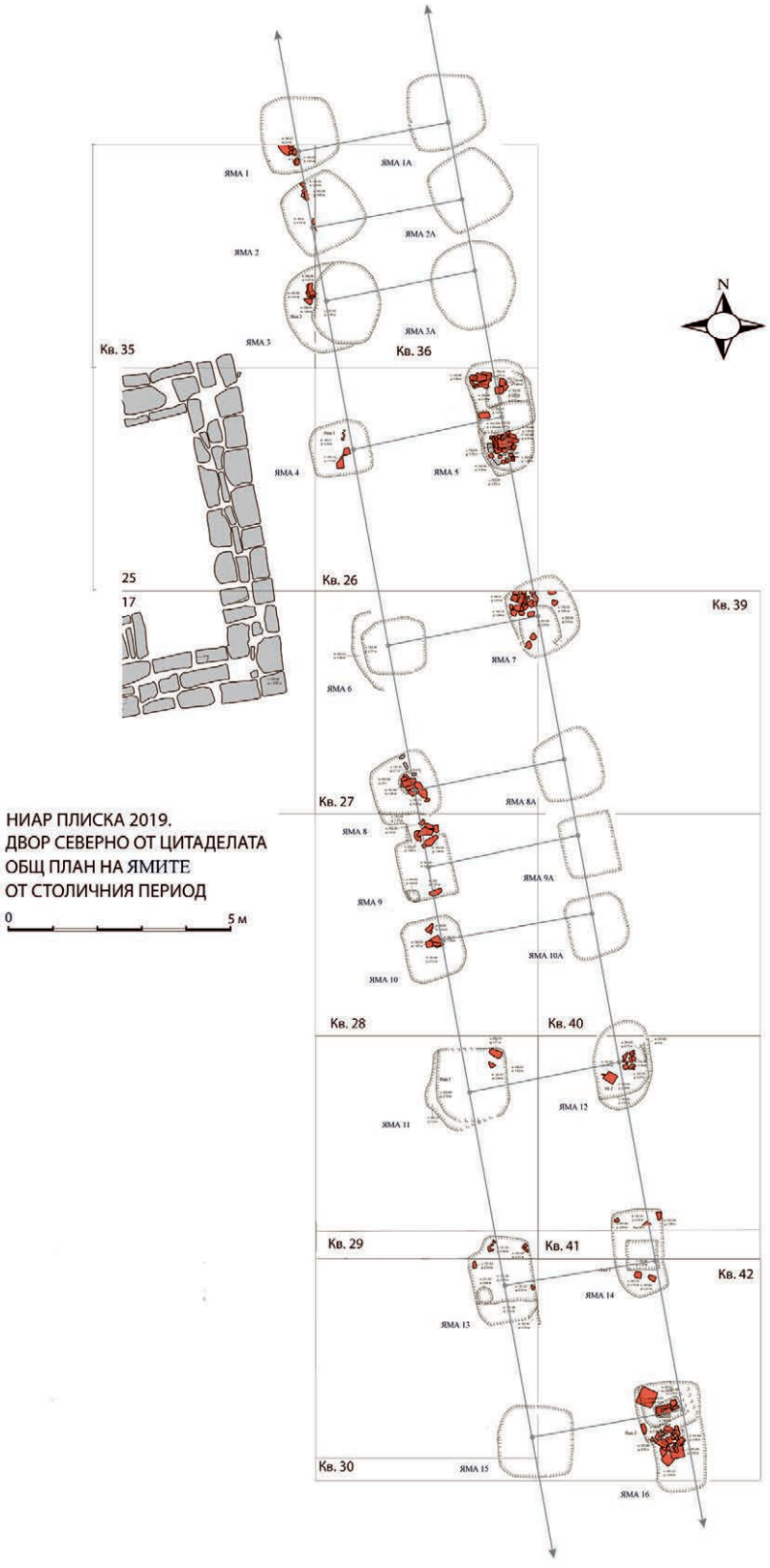

Обр. 3. Яма и траншея в Изкоп 1 при източната страница на Северния вход на Цитаделата

Fig. 3. Pit and ditch in Trench No. 1 at the eastern frame side of the northern entrance to the Citadel

Яма 4 в кв. 30 се намира в североизточния ъгъл на квадрата, като отчасти попада в кв. 29. Очертанията на тази яма бяха доловени през 2018 г., но върху тях лежаха останките от стената от ломен камък на кал, която тръгва от западната страница на входа на Цитаделата и води към Северната порта на каменната крепост. В този участък стената бе демонтирана и след разкопаването трасето е възстановено на същото място. Има правоъгълно-овална форма, ориентирана с дължината си север – юг, с размери 1,50 × 2 м и дълбочина 2,66 м. Надлъж в насипа е врязана траншея, широка около 0,60 м и дълбока 2,32 м. В нейния насип има примеси от бучки розов хоросан.

В югоизточния край на кв. 30 е доловена западната линия на яма 5, която също принадлежи към западния ред. Върху останалата част обаче лежи същата каменна стена, заради което се отказахме от по-нататъшното проучване.

Обр. 4. План на пасажа от две редици ями с форматирани модули

Fig. 4. Layout of the two-row passage of pits with the arranged modules

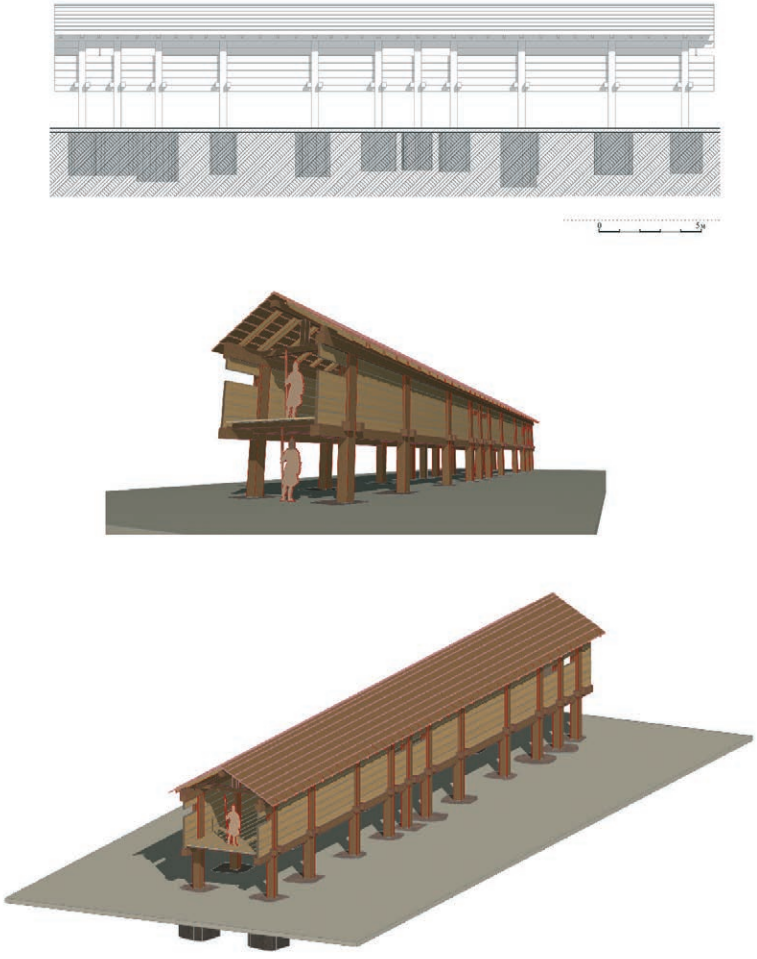
Яма 2 в североизточния ъгъл на квадрат 26 попада в установената вече източна редица на проучваната структура. За нейното разкопаване се наложи да демонтираме плочите от настилката на туристическата алея. Има правоъгълно-овална форма ориентирана с надлъжната ос север – юг с размери 2,50 × 1,25 м и дълбочина до 2,41 м. Северният край се намира под профила на квадрата. Всъщност това са две, почти еднакви по размери ями, врязани една в друга (обр. 2). Първа е южната, на чието дъно има обложка от фрагментирани тухли и плоски ломени камъни с размери 0,60 × 0,75 м. В насипа върху тях се очерта яма от пета на греда с квадратно сечение и страна 0,25 – 0,30 м. От едната страна тя има дублираща конфигурация, получена вероятно от изместването на петата. Другата яма е срязала насипа на първата, при което южната ѝ линия стига до подложката от тухли и камъни. В северната страна на втората яма също има обложка от хоризонтално лежащи фрагментирани тухли, върху които се очерта „Г“-образна пета от вероятно, две греди, поставени под ъгъл.

Източната линия на ямите е срязана от траншея широка около 0,60 м и дълбока 1,80 – 2 м, по чието дъно лежат неравномерно пръснати фрагментирани тухли и отделни плочести камъни. В южния край на траншеята има отпечатък от петата на дебела дъска с размери 0,10 × 0,35 м. На 1,25 м южно от него има друг отпечатък, този път от греда с размери 0,20 × 0,40 м. Насипът е от смесена пръст със силен примес от трошляци розов хоросан.

На близо 13 м южно от яма 2 в кв. 42 се намира входът на Цитаделата. Плътно до външното лице на тухленото укрепление заложихме изкоп с размери 2,25 × 2 м. Целта ни беше да установим дали по някакъв начин редицата ями не е свързана конструктивно с тухлената или с предхождащата я дървена стена. В западния край на изкопа попаднахме на насип на сондаж, направен от Рашо Рашев за проверка на входа. Проучените структури са идентични на откритите в описаните по-горе изкопи. Правоъгълна яма с размери 0,55 × 0,75 м и дълбочина 1,36 м, която на запад има тясно разширение, засвидетелствано само от фрагмент тухла на границата с насипа на стария сондаж.

На дъното на ямата също лежат фрагменти от тухли, най-големият с правоъгълна форма, плътно до линията на субструкцията на стената на Цитаделата. Нивото на тухлената обложка по дъното на ямата обаче е по-ниско от нивото на най-долния ред от субструкцията. Насипът на ямата е смесена пръст с фрагменти от тухли в безпорядък на различни нива. В този насип е врязана траншея, широка 0,50 – 0,60 м и дълбока от 0,65 до 0,85 м, ориентирана север – юг. Нейният насип е наситен с разсип розов хоросан, сред които една едра буца (обр. 3). От тази информация засега следва, че ямата (редицата ями) е по-късна от тухлената стена на Цитаделата, но структурно е свързана с укреплението.

Дотук проучването на пасажа предостави следната информация, годна за коментар. Възстановяваме целия пасаж по проучваната дължина от 30 м. Проектираме на мястото на разрушените ями, адекватните им от срещуположния ред. Преномерираме ямите в последователен ред. Получават се специфични две редици на разстояние 3,50 м една от друга (обр. 4). В тях се формират следните модули, наредени последователно: 1. два тесни напречни правоъгълника; 2. квадрат, с размерите на двата правоъгълника заедно; 3. надлъжен правоъгълник, съставен от горните напречен правоъгълник и квадрат. След този ред модулите се повтарят.

Обр. 5. Опит за реконструкция на закрития наземен ходник
Автор арх. Игор Янкулов

Fig. 5. Attempted reconstruction of the covered overground passage
Author architect Igor Yankulov

Ямите са гнезда от дървени стълбове, носещи покрита галерия (обр. 5). Траншеите са легла за плътна дървена ограда, каквито в Плиска се срещат достатъчно често. Двата пасажа са разновременни, като този с ямите е по-ранен, а след неговото демонтиране и засипване е изграден другият с траншеите. На следващия етап ще се проучва останалата част от пасажа до входа на Цитаделата.

A COURTYARD TO THE NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA

Stanislav Stanilov, Mariela Inkova, Stanislav Ivanov, Panayot Antonov

Summary

In 2019, the excavations resumed the exploration of rows of pits discovered in 2018 on both sides of the medieval street leading from the entrance of the Citadel to the North Gate of the Stone Fortress (fig. 1). Six more pits were excavated and documented. They had square or rectangular-oval shape with an average size 1–2 m and depth of up to 2.60 m. Observed were spots from horizontally laid fragmented bricks that had covered the pit bottoms. Four of the pits were reshaped for a second or third time by cutting of new trenches in the old backfilling and secondary substrates of fragmented bricks (fig. 2).

The backfill of the newly explored pits in the middle or on the east are cut by trenches, which generally follow the course of the two rows. The backfill of the pits consists of different layers of mixed soil, and in the trenches they are mixed with rubble of pink mortar.

The situation in front of the eastern frame side of the North Gate of the Citadel was confirmed with a test trench. There was also a pit whose eastern half was cut by a trench, lying through a layer of levelled yellow clay, deposited after the wall was built. A brick was laid horizontally on the bottom of the pit, close to the line of the wall; therefore the vertical pillar had been attached to it. Thus, the situation indicates a functional link between the structure of parallel pits and trenches and the brick fortification (fig. 3).

The rows of pits are for vertical wooden pillars form three alternating modules – rectangular ones lying transversely to the passage; square; and rectangular, longitudinal to the passage (fig. 4). The newly explored structure could be interpreted as the remains of a construction supporting a gallery raised above the ground, which had connected the brick and the stone fortresses (fig. 5).

Stanislav Stanilov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, bat_slavko@abv.bg
Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Stanislav Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9701 Shumen, stanislavivanov@gmail.com
Panayot Antonov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, panayotva@abv.bg

№ 5. НИАР „ПЛИСКА“. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД

Христина Стоянова

Редовното археологическо проучване на обекта беше извършено в рамките на 21 работни дни през септември – октомври 2019 г.

През сезон 2019 си поставихме за цел да проучим пространството между старите разкопки, направени в петметрова ивица при разчистването на южната крепостна стена през 1971 – 1974 г. и южната оградна стена на разкривания от нас комплекс. Разкопаваните квадрати се намират източно от порталното пространство на архитектурния комплекс. Насочихме вниманието си към тези площи, за да не остават непроучени сектори и най-вече, за да можем да подготвим подход за туристите и в последствие да се допроучи комплексът в северна посока и да бъде предаден за консервация.

Проучвания и наблюдения бяха направени върху площ от 375 кв. м, в 18 работни квадрата, като дълбочината при всички е различна. Довършихме разкопаването на засечени структури от предходния сезон (Стоянова, 2019, 452 – 454) и заложихме четири нови квадрата.

Обр. 1. Каменна настилка в югоизточния ъгъл на архитектурния комплекс

Fig. 1. Stone pavement in the southeast corner of the architectural compound

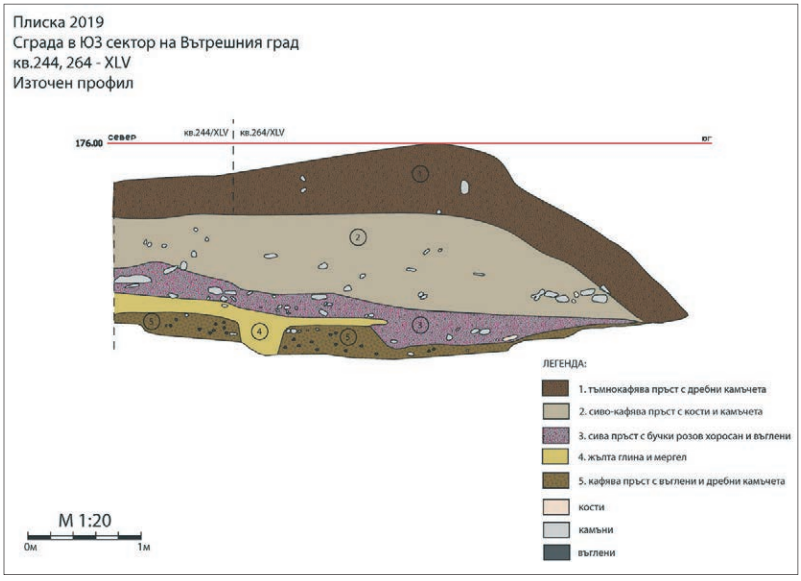
Продължихме работа в кв. XLV/193 и 194, където в предходния сезон открихме и частично разчистихме югоизточния ъгъл на архитектурния комплекс, както и един втори зид разположен източно от ъгъла и за който допуснахме, че е западен зид на друг комплекс с развитие на изток. Между двата зида, долепена до източното лице на източния ограден зид на комплекса се очерта четвъртита яма. Тя попада в кв. XLV/193. Пълнежът ѝ в горната част е от сравнително

чиста жълта глина, а до зида ѝ пласт от разложен мергел. В дълбочина пълнежът стана жълто-кафяв примесен с едри буци мергел, ивици тъмна пръст и едри бучки от въглени. След нейното изчерпване на дълбочина от 2,50 м от съвременния терен и на 1,16 м от нивото и на очертаване ясно се очерта ъгъл от жълта льосова пръст, а встрани от нея смесена, която продължава към всички посоки. Тъй като изчерпваната яма е вкопана в нездрав терен, засега оставяме проучването на този етап, за да можем да локализираме границите на съоръжението до което достигнахме на дълбочина 2,50 м.

В югозападния ъгъл на кв. XLV/194 се попадна на кръгла яма, запълнена с блокаж от ломени камъни и чиста жълта глина. Тя също остава недоизчерпана. Достигнато ниво на разкопаване е 2,10 м от съвременния терен.

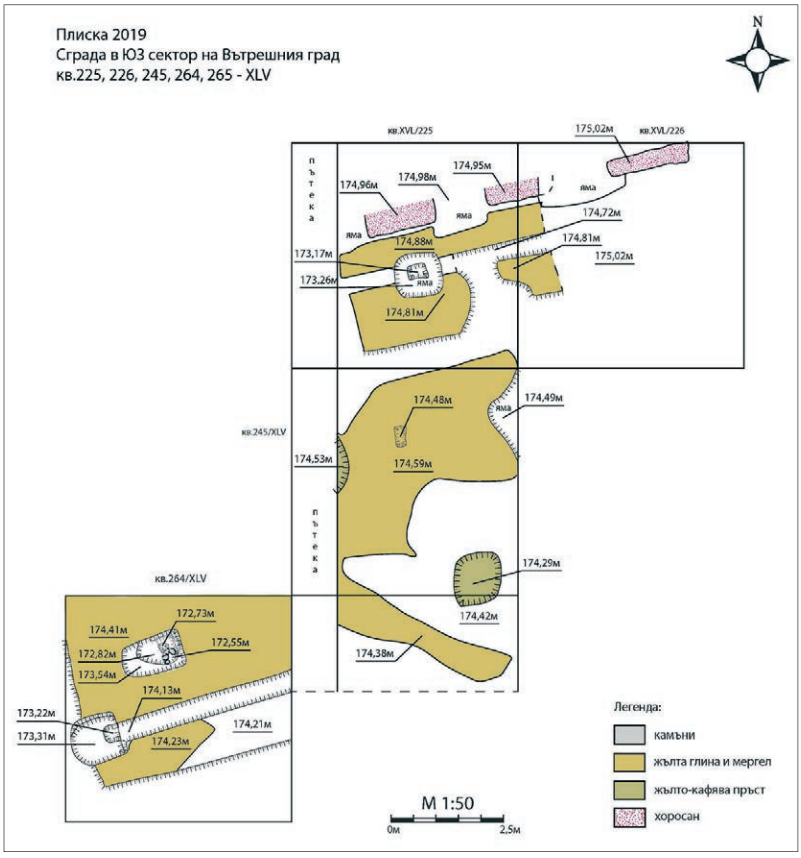
В кв. XLV/192 работихме в северната му половина, ограничена от югоизточния ъгъл на архитектурния комплекс. На дълбочина 0,80 – 0,90 м от съвременното ниво разчистихме настилка от големи каменни плочи (обр. 1). Такава настилка проследяваме почти навсякъде северно от оградния зид.

В кв. XLV/281, XLIV/299, 300, 319, 320 в предходния работен сезон приключихме работа на дълбочина 1,40 – 1,50 м от съвременния терен, до нивото на проследявания от нас жълт насип, в който откриваме вкопани структури и който съответно заляга други с датировка края на VIII – начало на IX в. В тези квадрати свалихме жълтия пласт, локализирахме и изчерпахме отсечка от южната траншея на проследяваната от нас ранна дървена сграда с ямно-траншейна основа, изчерпахме останките от хоризонтални талпи в проучената в предходния сезон нова основа за дървена конструкция. На нивото на стария хумус се очертаха и изчерпахме 20 гнезда за дървени греди, които според своето вкопаване принадлежат на временни леки навеси. През този сезон разчистихме още две малки огнища, вкопани плитко в стария хумус (с разчистеното и през миналия сезон общо три на брой). Вероятно се касае за сезонни огнища, използвани за преработка на желязо. Към този извод ни насочва откриването на това ниво на безформени буци желязо, както и ръждивият оттенък, който е получил старият хумус.

Обр. 2. Източен профил на кв. 244-264-XLV

Fig. 2. Eastern cross-section of grid-square No. 244-264-XLV

Обр. 3. Пласт от жълта глина и вкопани структури, които го пресичат

Fig. 3. A layer of yellow clay and dug in structures that are cutting it

В кв. XLV/264, 245, 265, както и частично в 225 и 226 попадат новите проучвания през този сезон. В кв. 264, на дълбочина 0,60 м в западната му половина се достига до силно обгорения пласт с ломени и полуобработени камъни и червена пръст – следа от силен пожар, която беше регистрирана и в съседния 263-ти квадрат. До 1 м в кв. 264, 245 и 265 се копае сива пепелява пръст, примесена с ломени камъни и огромни количества животински кости от говеда и коне. След това, на дълбочина 1,20 м от съвременното ниво следва пласт с големи буци розов хоросан, въгленчета и ситни камъчета и бучки разтрошена керамика. Той се проследява в кв. 245 и 264, в 265, на юг, изтънява и граничи със сиво-пепелявия пласт с множество животински кости (обр. 2). Този насип с големи буци розов хоросан се проследява също повсеместно при всичките квадрати, разкопавани южно от оградния зид. Проследяваните ями, които се редуват с хоросановите стъпки южно на оградния зид на комплекса, имат същия характер на запълване. След свалянето на този пласт се достига до проследявания насип от жълта глина, примесена с разложен мергел. Този жълт пласт се проследява от 0,70 м, непосредствено южно от оградния зид на комплекса в кв. 225 и 226, до 1,30 м в кв. 264 (обр. 3).

В този жълт насип ясно се очертаха една траншея и две ями в кв. 264, които бяха проучени. Ямата в северната половина на квадрата има елипсовидна форма, на дъното се очертаха две стъпки за греди – северната по-плитка, южната по-дълбока и с фрагменти от тухли за уплътняване покрай дървената греда. Дъното ѝ се изчерпа на 3,10 м от съвременното ниво. Втората яма се откри в югозападния край на квадрата и от нея на изток тръгва траншея, която продължава в източна посока под профила. Ямата има почти квадратна форма, изчерпахме я на 2,30 м от съвременното ниво. На дъното ѝ плитка ямка – легло за дървена греда. Траншеята беше с жълто-кафяв пълнеж и дълбочина 0,10 м от нивото на очертаване. Покрай източния профил на този квадрат, вкопан в стария хумус се очерта и изчерпахме изкоп с елипсовидна форма и стесняващ се към дъното, запълнен плътно с животински кости и тъмен насип с множество въгленчета. Животинските кости са оцветени до ръждиво оранжево и за разлика от горния сиво-пепеляв пласт са от дребни бозайници. Този насип продължава и в кв. 265. В кв. 225 в жълтия насип се очерта една четвъртита яма със заоблени ъгли, а източно и западно от нея излиза траншея с шир. 0,45 см. Ямата е с жълтокафяв пълнеж, а дъното и се достигна на 2,30 м от съвременното ниво, където се разчисти правоъгълна стъпка с трамбован кръгъл отпечатък от дървен стълб.

В жълтия насип в кв. 245 се открои и изчерпахме една плитка правоъгълна стъпка от дървен стълб и закопахме 0,20 м от нивото на очертаване две ями. Едната попада до източния профил и почти изцяло остава в некопания терен на кв. 246, а втората е локализирана в източната половина на границата между кв. 245 и 265. На нивото на очертаване в нейния пълнеж се откриваха буци розов хоросан, но след премахване на 0,20 м от него характерът му се смени на силно сбит жълтокафяв на прослойки. Този тип пълнежи ни е познат от най-ранните ями за дървени конструкции.

На този етап работата по проучването е приключена за този сезон.

Литература

Стоянова 2019: Х. Стоянова. НИАР „Плиска“. Сграда в югозападния сектор на Вътрешния град. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 452 – 454.

PLISKA RESERVE – BUILDING IN THE SOUTHWEST SECTOR OF THE INNER CITY

Hristina Stoyanova

Summary

In 2019, we resumed to explore the structures found during the previous campaign. Four new grid-squares were set. In sq. No. 193/XLV a square pit was outlined between the two walls. After the pit was completely excavated, at a depth of 2.50 m from the modern ground level, a spot of yellow loess was documented along with a mixed soil that spreads in all directions.

In the SW corner of sq. No. 194/XLV a round pit was registered, filled with small stones.

We worked in the N half of sq. No. 192/XLV which is limited by the SE corner of the architectural compound. At a depth of 0.80–0.90 m from the modern ground level we uncovered a flooring of large stone slabs (fig. 1).

In sq. No. 281/XLV, sq. Nos 299,300,319/XLIV we explored a section from the S trench of an early wooden building with a pit-trench foundation. We have also completed the research of the new foundation for the wooden construction, located during the previous campaign. At the ancient ground level 20 holes for wooden beams were explored.

Grid squares Nos XLV/264, 245, 265 and partially Nos 225 and 226 were newly-excavated. In sq. Nos 264, 245, and 265 a gray ashy soil was detected, mixed with small stones and huge amounts of animal bones. Bellow this layer there was a layer containing large lumps of pink mortar, charcoal, fine pebbles, and ceramic pieces (fig. 2). After this layer was explored, we reached the backfill of yellow clay mixed with decomposed marl that has been already documented in other areas (fig. 3).

In sq. No. 264/XLV a trench and two pits in the yellow backfill were excavated. The ovoid pit in the N half of the square is 3.10 m deep. The second pit is connected to the trench and is 2.30 m deep. In sq. No. 225/XLV a square pit with rounded corners was outlined in the yellow backfill. There is a trench, 2.30 m deep, situated E and W of it.

Hristina Stoyanova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, hstoqnova@abv.bg

№ 6. ОБЕКТ „ЦЕХА“ (ПРОИЗВОДСТВЕНА БАЗА В ПЛИСКА), НИАР „ПЛИСКА“, ВЪНШЕН ГРАД, НАМИРАЩ СЕ НА УЛ. „АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ“ № 30, ПЛИСКА, ОБЩ. КАСПИЧАН, ОБЛ. ШУМЕН

Христина Стоянова

Геофизичното изследване на обект „Цеха“ беше извършено с цел установяване на археологически структури върху терен, предназначен за строителство. Площта за застрояване е 7722 кв. м, но само върху 4 дка беше възможно да се извърши изследване. По предварителни данни през 1979 г. тук са засечени и проучени 32 жилища и пет гроба. Селището е датирано края на IX – X в. (Балабанов 2004, 101 – 168).

Според доклада на Кирил Велковски, извършил геофизичното изследване, може да се заключи, че ясни структури не се откриват. Направени са следните изводи:

1. В площните изображения по дълбочина трудно се идентифицират смислени образи на аномални зони, които евентуално да имат подчертан структурен характер.

2. Наблюдават се линии и точкови концентрации, в които има известно сгъстяване на малки по интензитет аномалии и които потенциално биха могли да са предизвикани от разпилени/неподредени камъни или подобен материал.

3. В разрезите не се отделят еднозначно и изразено вкопавания, дупки и/или землянки.

4. В разрезите на места се наблюдават деформации в георадарното поле, които биха могли да са предизвикани от струпване на камъни или друг материал.

5. Една малка вероятност за причина на тези аномалии също може да бъде и кореновата система на дърветата, ако те са добре развити.

Литература

Балабанов 2004: Т. Балабанов, Селище в югозападната част на Външния град на Плиска. – В: Плиска – Преслав, 2004, 10, 101 – 168.

ARCHAEOLOGICAL SITE “INDUSTRIAL UNIT IN THE CITY OF PLISKA”, PLISKA RESERVE, OUTER CITY, 30 AL. STAMBOLIYSKI STR., PLISKA, KASPICHAN MUNICIPALITY, SHUMEN DISTRICT

Hristina Stoyanova

Summary

The geophysical survey at the “Industrial unit” locality aimed to detect the presence, if any, of archaeological structures or features in the plot where construction works were about to begin. The construction plot measures 7722 m^2, but it was possible to survey only an area of 4000 m^2. According to the archive data from 1979, 35 houses and five graves have been explored on the site. The settlement was dated to the end of the 9th–10th c. (Балабанов, 2004).

The geophysical survey was unable to detect any distinct archaeological structures or features.

Hristina Stoyanova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, hstoqnova@abv.bg

№ 7. ОБЕКТ № 41, ВЪНШЕН ГРАД НА ПЛИСКА, КРАЯ НА IX – НАЧАЛОТО НА XI ВЕК

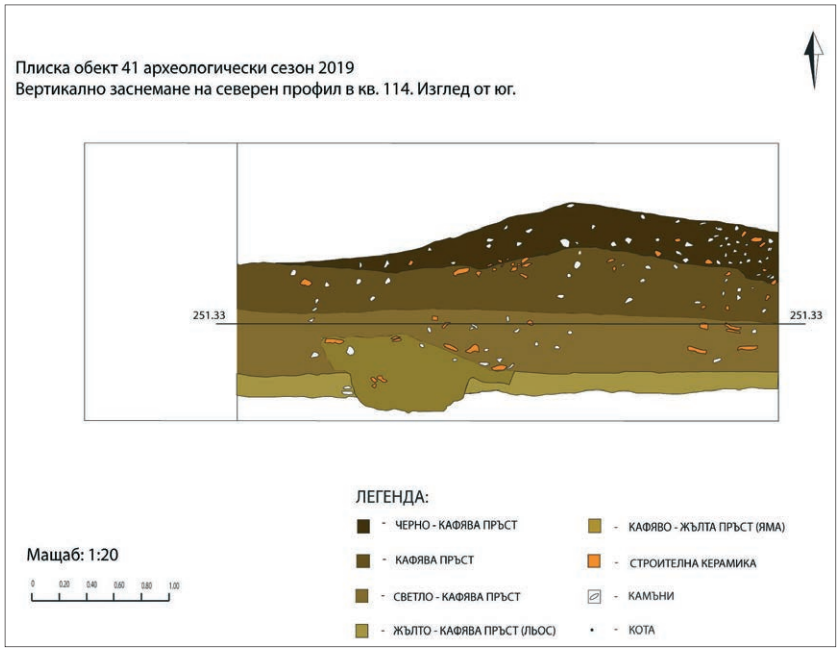
Константин Константинов, Гергана Илиева, Ивайло Кънев

Разкопките на обект № 41 в северозападната част на Външния град на Плиска се проведоха в периода от 5 до 27 август 2019 г. Работата беше съсредоточена в североизточния ъгъл на вътрешния двор на комплекса, както и върху проследяването на външния ограден зид. В резултат на разкопките се достигна до редица изводи, свързани с изясняване на относителната стратиграфия на сградите и съоръженията в проучвания сектор.

С цел цялостно проучване на засеченото през 2018 г. каменно струпване в кв. 41 и 42 (Константинов, Илиева, Кънев 2019, 459) на два етапа беше демонтиран плочникът южно от църковната постройка. В резултат на работата в този сектор се оказа, че става дума за безформена редица от камъни, сред които се попадна на животински кости, една човешка кост, фрагменти битова керамика, въглени и шлак. Подобно каменно струпване беше открито и в съседния от изток кв. 43.

След демонтирането на камъните в кв. 41 и 42 се оказа, че в този сектор сме попаднали на две археологически структури: еднолицев зид и траншея. От еднолицевия зид са запазени четири реда с обща височина 0,65 м. Дължината му в посока изток – запад е 3,20 м. Дебелината му е 0,30 м. Първият ред камъни са с по-големи размери, по-правилни и по-добре оформени. Останалите три реда са с лек наклон на север. Може да се допусне, че първият ред камъни е бил основата на зида, докато останалите три са част от суперструкцията. Наблюденията на ситуацията показаха, че еднолицевият зид до голяма степен е успореден в надлъжната си ос на пещта в кв. 17 и 18. Разстоянието между тях е 2,50 м. Ето защо може да се допусне, че между двете археологически структури има функционална връзка. Не е изключено зидът да е укрепвал южната стена на предполагаемо вкопано жилище, която, поради намиращата се под него траншея, е било нужно да бъде заздравена.

Траншеята в кв. 42 е с ширина 1 – 1,10 м. Пълнежът е от рохка, хумусна пръст с едри, безформени камъни без архитектурен порядък, животински кости и фрагменти керамика на бавно колело. На границата между кв. 41 и 42 траншеята се разделя V-образно на две еднакви по ширина (0,70 м) траншеи. Северната траншея достига струпването с камъни южно от еднолицевия зид, докато южната чупи на югозапад и прекъсва на разстояние 1,50 м от мястото, където двете траншеи се разделят.

Обр. 1. Северен профил в кв. 114 (мащаб 1:20)

Fig. 1. Cross-section in grid-square No. 114, view from the South (scale 1:20)

До южния профил на кв. 41 се попадна и на още една траншея, ориентирана северозапад – югоизток. Запазена е на дължина 2,90 м. Ширината ѝ е 0,40 м. Това обстоятелство, както и фактът, че е успоредна на проучената през миналата година траншея в кв. 65 (намира се на 2,25 м северно от нея) показват, че най-вероятно става дума за част от една и съща структура. Цялостното ѝ проучване остава като задача за следващия археологически сезон.

На дълбочина 1,10 м от съвременния терен, до северния профил на кв. 114 се попадна на гнездо от трамбована жълта глина с диаметър 1 м. (обр. 1). По периферията се развива невисоко бордюрче с височина 0,10 м. В средата се оформя по-мал-

ко гнездо с диаметър 0,15 м. Ямата, на дъното на която е съоръжението, е на дълбочина 0,60 м от околния терен. Формата и размерите на петното от трамбована глина дават основание да се предполага, че става дума за вид хромелно съоръжение, което вероятно е функционално свързано с пещта в съседния от запад кв. 113.

С цел засичане на трасето на източния външен ограден зид на комплекса на участък с дължина 70 м бяха заложени пет сондажа в посока изток – запад. Те бяха разположени в линия по трасето на източния зид на помещение H2 в северна посока. Сондажите бяха с поредни номера 5, 6, 6А, 7 и 8 от юг на север, според утвърдената номерация за обекта. Дължината им е 5 м, а ширината им е 1 м (изключение прави сондаж 5 с ширина 0,50 м). Пръстта в насипа на сондажите в този сектор е черна, хумусна, с примеси от дребни камъни. Археологическите материали са рядкост – единични фрагменти старобългарска битова керамика. В сондаж № 5 на дълбочина 0,80 м от съвременното ниво на терена се очертаха границите на траншея в посока север – юг с ширина 0,70 м. В сондажи № 6, 6А, 7 и 8 на дълбочина 0,40 м от съвременния терен се попадна на каменни струпвания, вероятно от основи на зид, чиято линия обаче не съвпада с продължението на търсения източен ограден зид на комплекса в северна посока.

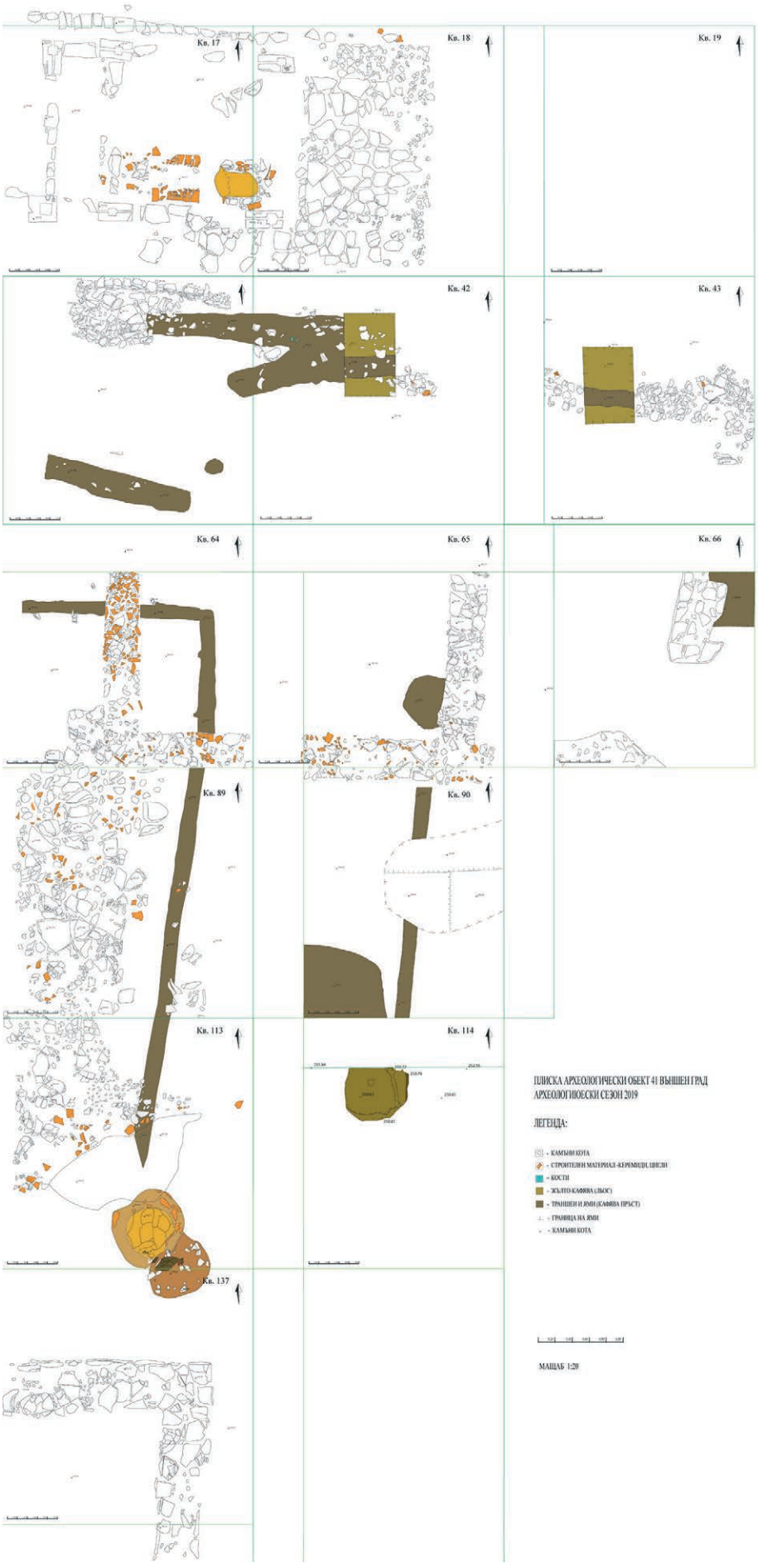
Обр. 2. Траншея в сондаж № 9

Fig. 2. Ditch in trench No. 9

Други пет сондажа бяха заложени източно от проучените през изминалия сезон квадрати. Целта беше да се проследи трасето на новооткритата траншея в кв. 41, 42 и 43 в източна посока и евентуалната ѝ връзка с траншеята в сондаж № 5. Ориентирани бяха с надлъжната си ос в посока север – юг с размери 5 × 1 м. На дълбочина 1 м от съвременния терен във всички сондажи бяха засечени следи от траншея в посока изток – запад (обр. 2). Пълнежът ѝ е от рохкава тъмнокафява пръст, която много ясно контрастира на околния здрав терен. Попадна се на неголеми обгорели камъни, животински кости, както и на няколко фрагмента керамика на бавно колело. Дълбочината на траншеята е 0,30 м, а ширината ѝ 0,60 – 0,80 м. По периферията ѝ личат гнезда, чиито диаметър е между 0,10 и 0,30 м. Прави впечатление, че траншеята продължава в източна посока в непроучения терен. Цялостното ѝ проследяване, както и определянето на нейния характер ще остане като задача пред екипа за следващия археологически сезон.

След приключване на разкопките проучените сектори бяха заснети с дрон (Стоянов, Стоянов 2016, 25 – 41), извършена беше полева консервация на каменната архитектура, а сондажите бяха засипани след извършването на задължителното геодезическо заснимане.

Постигнатите през 2019 г. резултати за пореден път доказаха голяма интензивност на живота в североизточната част на вътрешния двор на комплекса, която условно може да се постави в широките хронологически граници от втората половина на IX до края на XI в. (обр. 3). Усилията през следващия археологически сезон ще бъдат съсредоточени както в цялостното проучване на източната част на вътрешния двор, така и в проследяване на трасетата на ранните траншеи и в определяне на техния характер.

Обр. 3. Хоризонтален план на проучените през 2019 г. сектори в североизточната част на вътрешния двор на комплекса (мащаб 1:20)

Fig. 3. Horizontal plan of the excavated sectors in 2019 in the northeastern part of the inner yard of the compoun (scale 1:20)

Литература

Константинов, Илиева, Кънев 2019: К. Константинов, Г. Илиева, И. Кънев. Археологическо проучване на обект № 41 във Външния град на Плиска през 2018 г. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 459 – 462.

Стоянов, Стоянов 2016: Б. Стоянов, Е. Стоянов. Използване на новите технологии за събиране на пространствена информация и приложението им в археоастрономията. – Publications of the Astronomical Society of Bulgaria, 1, 2016, 25 – 41.

ARCHAEOLOGICAL SITE NO. 41, THE OUTER TOWN OF PLISKA, LATE 9TH – EARLY 11TH C.

Konstantin Konstantinov, Gergana Ilieva, Ivaylo Kanev

Summary

The excavations of Site No. 41 aimed to explore the NE corner of the Inner courtyard of the compound and to trace the outer wall.

South of the church, under the foundations of the pavement, a shapeless row of stones with animal bones, pottery sherds, charcoal, and slag were revealed. A bifurcating trench was filled with loose soil mixed with large stones, animal bones, and ceramic pieces. Its N end reaches a single wall, preserved in four rows of stones. This wall is parallel to the oven in grid sq. Nos 17 and 18 and is probably related to it.

Another trench with a NW–SE direction was spotted in grid sq. No. 41. It is parallel to the trench detected in 2018 and is located N of it. They are probably part of one and the same structure.

In grid sq. No. 114 a hole was registered, filed with tamped yellow clay (fig. 1). Its periphery is encircled by a 0.10 m rim. A 0.15 m hole is found in its center. Probably this is a quern facility connected to the oven in grid sq. No. 113.

Five E–W trenches were set for detecting the layout of the E outer wall of the compound. They were filled with black soil mixed with small stones and medieval pottery sherds. A pile of stones, probably from a wall foundation, was spotted in trenches Nos 6, 6A, 7, and 8. The layout of this wall did not coincide with the E outer wall of the compound.

Another five trenches with N–S direction were set in order to trace the layout of the newly discovered trench in grid sq. Nos. 41–43 to the E, and to verify its connection to the ditch in trench No. 5. In all five trenches traces of the E–W trench were detected (fig. 2). It was backfilled with loose dark brown soil, burnt stones, animal bones, pottery sherds. Its periphery was outlined with holes.

The features in the NE area of the site can be dated to the late 9th–early 11th c. (fig. 3).

Konstantin Konstantinov, Konstantin Preslavsky University of Shumen, 115 Universitetska Str., 9700 Shumen, k.konstantinov@shu.bg
Gergana Ilieva, Regional History Museum – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg
Ivaylo Kanev, National History Museum, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, tapanar@abv.bg

---

№ 8. НИАР „КАБИЮК“ – ЕЗИЧЕСКИ ХРАМ

Станислав Иванов, Тихомир Тихов

Кабиюшкият землен лагер отстои на около 15 км югозападно от Плиска и е второто по големина землено укрепление след столицата, с площ от 5300 дка. Известен е на науката от края на XIX в., благодарение на активната дейност на основоположника на българската археология – Карел Шкорпил.

През 2019 г. работата продължи от изток, запад и частично от север и юг. Работи се в периода от 09.10 до 26.10.2019 г. В екипа участваха зам.-ръководител Т. Тихов (уредник в РИМ – Шумен) и сътрудник Гълъбина Йосифова (докторант в НАИМ – Филиал Шумен). Основна цел бе продължаване на проучването непосредствено около Езическия храм. Работи се върху площ от 300 кв. м, като върху половината се достига до стерил. Разкрити и проучени бяха структури, които представляват ями, гнезда и траншеи от дървено-стълбова конструкция, а така също бяха разчистени част от ру-

Обр. 1. Структура № 19

Fig. 1. Structure No. 19

Обр. 2. Профил на структура № 19

Fig. 2. Structure No. 19. Cross-section

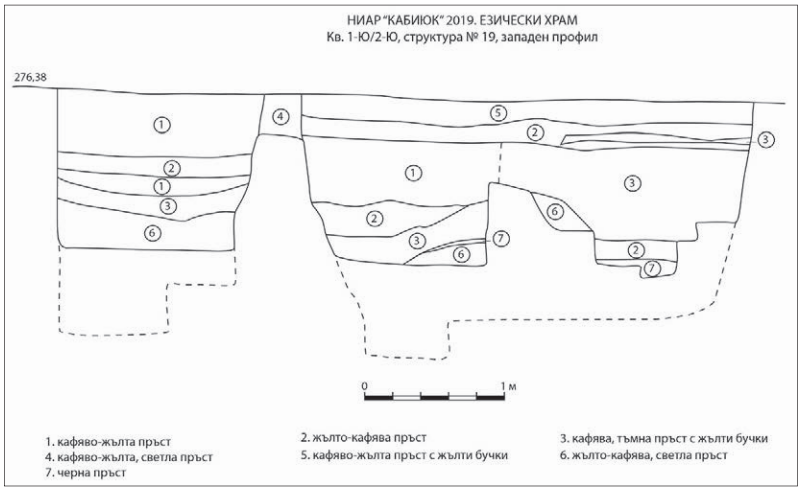
шевините на Езическия храм в западна и северна посока.

От запад и север на Езическия храм се разчистиха останки от неговите рушевини – едри и дребни камъни, фрагментирани тухли и керемиди (най-вече *tegulae*) и розов хоросан. Както и предходните сезони прави впечатление неравномерното „разпределение“ на рушевините. Те са с най-голяма наситеност на северозапад, север и южно от средната част на храма, като в останалите части почти не се регистрират. Това обстоятелство засега няма логично обяснение. Западно от храма рушевините бяха с най-голяма концентрация на север (кв. 13 и 19), където достигаха дебелина до 0,50 м. В южна посока те ставаха по-редки и с дебелина до 0,20 м (кв. 7). При тяхното разчистване се засичаха хоризонтални тухли и камъни, които бяха документирани, защото се следеше за следи от настилка. Такава не беше регистрирана. Тук в най-долната част рушевините бяха от почти плътен слой (дебел до 0,10 м) хоросанови буци. Сред рушевините се откриха фрагменти от мраморни плочки и заготовки на прешлени за вретено от камък. От тази част се доби и основната част от откритата битова керамика. На север от езическия храм, в кв. 28 – 30 рушевините са с почти еднаква дебелина (около 0,20 м). Тук сред тях преобладават дребните камъни и буците хоросан, като рядко се срещат фрагменти от тухли (обр. 1).

В североизточната част на кв. 24 и югоизточната на кв. 30 на дълбочина 0,50 м е засечено петно от обгоряла пръст. То е с неясни очертания и личи само по слабо обгоряла пръст. Не можа да се изясни какво представлява, но е ясно, че се явява по-късно от траншеята север – юг, в чийто насип се врязва.

В кв. 1-Ю/2-Ю се проучи западният край на редицата от ями (стр. 19), проучена през 2018 г. Той е идентичен на източния (стр. 1). В издължен общ изкоп са разположени три ями за дървени стълбове, в ос север – юг (обр. 2). Изкопът е дълъг 5 м и широк 1 м. Трите ями разположени в него са с различни дълбочини. Централната яма е най-дълбока (дълбочина 2 м от ниво очертаване), а от север и юг е фланкирана с по една по-плитка яма (дълбочина 1,6 м от ниво очертаване) (обр. 3). И в трите ями е имало поставени четвъртити дървени стълбове с размери около 0,4 × 0,4 м. Наси-

път в нея е от смесена кафяво-жълта и жълтокафява пръст, като на места е силно трамбован. В някои сектори се наблюдават редуващи се прослойки от жълта и кафява пръст. Южно от най-северното гнездо се откри фрагмент от мраморен корниз, наклонен в северна посока (кота 275,16 м), а от южната яма произлиза бронзова стопилка, като топче.

Обр. 3. Траншея от демонтиран водопровод

Fig. 3. Trench from dismounted water pipe

Проучените през 2018 и 2019 г. структури (ями от дървени стълбове) южно от Езическия храм принадлежат на сграда с дървено-стълбова конструкция. Тяхното разположение навежда на мисълта, че те вероятно са част от четвъртитата сграда предхождаща Езическия храм. Двата издължени изкопа – в източната и западната част, се явяват фланкиращи на редицата ями между тях. Здравото укрепване на гредите в тези крайни ями е направено с цел да стабилизират сградата в нейните крайни точки и да не позволят тя да се килне. Крайните ями се намират на една линия с източната и западната страна на по-ранната дървена сграда, а разстоянието между тях съответства на дължината ѝ. Ямите, намиращи се между тях, съответстват на ямите по дългите страни на сградата, като разстоянието между тях е почти еднакво. Допълнителен аргумент е наличието на хоросанови бучки, включително лицеви фуги от рушевини на монументална постройка в насипите. При дървената сграда под Езическия храм се откриваха основно във вторичния насип, постъпил след изваждането на дървените стълбове. При новите ями хоросанови бучки се регистрираха най-вече в горните части на насипите. Това показва, че при демонтирането на дървените стълбове върху терена е имало отложен рехав пласт с останки от разрушена каменна сграда. Засега конкретни предположения за визията и функцията на сградата не могат да бъдат направени.

Освен тройката от ями от дървени стълбове, в кв. 6, 24, 1-З и 7-З се проучиха и по-малки гнезда от дървени стълбове. В кв. 6 гнездото се намира в югозападната част. То е запълнено с жълтокафява пръст и е с диаметър около 0,30 м. В кв. 1-З и 7-З гнездата са в източните краища на квадратите. Това в кв. 1-З е кръгло с диаметър около 0,35 м, а в кв. 7-З е овално, издължено в посока изток – запад и размери 0,45 × 0,65 м. И двете гнезда са запълнени с кафяво-жълта пръст, примесена с камъчета. Възможно е второто гнездо да е от две греди, но при изчерпването му не бяха забелязани разлики в насипа. В кв. 24 гнездото е в западната, централна част. То запълнено с кафяво-жълта пръст, има кръгла форма и диаметър около 0,35 м.

Източно от Езическия храм се попадна на три траншеи. Едната е с посока север – юг, а другите две с посока изток – запад. Траншеята попада в изкопа със своя западен край, докато източната ѝ страница остава в непроучен терен на изток. Тя е запълнена с черна пръст и дребни камъчета и фрагменти от тухли. В кв. 6, на дълбочина 0,80 м тя свива от запад. В южната част на квадрата траншеята се разширява като яма. Нейният насип е от кафяво-жълта пръст, примесена с дребни камъчета и фрагменти от тухли. На дълбочина 0,80 м по линията на траншеята, при разширението, се достига до по-голяма концентрация от дребни камъчета. Дъното на траншеята се достига на различна дълбочина. В кв. 12 и 18 нивото на траншеята север – юг или е по-високо или тя не попада в изкопа, защото не се засича в хоризонтален план, а личи само в профила. В североизточната част на кв. 24 и югоизточната на кв. 30 тя е срязана в горната си част от петното от обгоряла пръст. В кв. 30 на север от горялото петно нейният насип продължава и към средата на квадрата тя завива в западна посока, като се образува ъгъл. В кв. 30 се регистрира и цялата ширина на траншеята около 0,30 м. Запълнена е с черна пръст с примес от дребни камъчета, дребни фрагменти от тухли и бучки розов хоросан. Засега единственото сигурно съотношение е с рушевините от храма, като тя е по-ранна от неговото разрушаване.

В кв. 24 и 30 се разкриха отсечки от две други траншеи, този път с посока изток – запад. Траншеята в кв. 24 е широка 0,50 – 0,60 м. В горната си част тя е от два насипа – в западната част е от тъмна, черно-жълта пръст, а в източната кафяво-жълта, като и в двата има слаб примес от дребни

Обр. 4. Настилка с част от рушевините на Езическия храм

Fig. 4. Pavement with part of the ruins from the Pagan Temple

камъчета. В дълбочина насипът става еднороден от кафяво-жълта пръст. Върху дъното и в долната част на насипа се откриха дребни фрагменти от водопроводни тръби. Тази траншея е в една линия с разкритата през 2014 г. отсечка от водопровод, по-ранен от капището. Възможно е тук тръбите да са демонтирани и да е останал само изкопът за тяхното полагане (обр. 4).

Втората траншея, с посока изток – запад, попада в кв. 24 и 30. Тя е с ширина около 0,45 м и също е с два насипа – в западната част насипът е от жълто-кафява пръст, примесена с дребни камъни, а на изток е от кафява пръст примесена с дребни камъни. Тук няма ясно съотношение между траншеята с посока изток – запад и тази с посока север – юг и не е сигурно коя от двете е по-ранна.

От проучените структури липсват материали, което затруднява точното им датиране. Според стратиграфската си позиция те са по-ранни от монументалния Езически храм, тъй като са застъпени от останки от каменната настилка в този сектор.

От разположението на разкритите през 2018 г. и 2019 г. редица ями от юг може да се направи предположението, че те принадлежат на сграда (?) с дървено-стълбова конструкция. Крайните им западна и източна линия показват тяхната свързаност с дървената сграда, предхождаща Езическия храм. Установяване на плановете на дървените постройки е изключително рядко явление в този ранен период от съществуването на Първата българска държава.

Получените през 2019 г. данни подкрепят мнението, че Кабиюшкото укрепление се явява един от най-важните извънстолични центрове на Първото българско царство.

KABIYUK RESERVE – THE PAGAN TEMPLE

Stanislav Ivanov, Tihomir Tihov

Summary

The Kabiyuk camp is located some 15 km southwest of Pliska and is the second largest earthen fort after the capital, with an area of 5.3 ha. It is known in the archaeological studies since the late 19th c. thanks to the active work of Karel *Škorpil*, the founder of the Bulgarian archaeology

In 2019, the main goal was to continue exploring the space around the Pagan temple.

Layers of ruins were uncovered to the west and north of the Pagan temple – large and small stones, fragmented bricks and tiles (mostly *tegulae*), and pink mortar. There were no remains of the floor in this area (fig. 1).

In grid squares 1-South/2-South, three postholes from wooden pillars set in a joint trench were explored (figs 2, 3). Four small postholes from wooden poles about 0.30 m in diameter, were also documented. Three trenches were found east of the Pagan Temple. The first is set North–South, the other two – East–West (fig. 4).

The data obtained during the 2019 campaign support the assumption that this is one of the most important centers of the First Bulgarian Kingdom outside the capital.

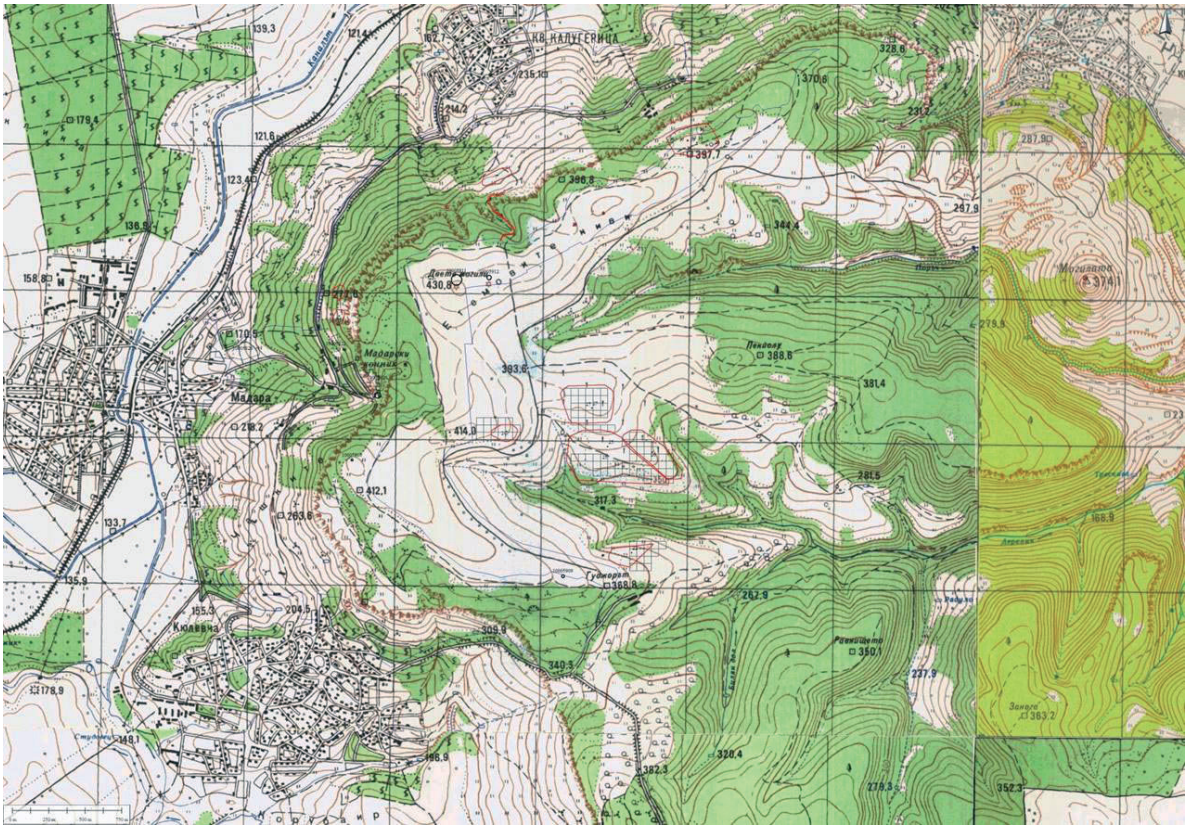
Stanislav Ivanov, National National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9701 Shumen, stanislavivanov@gmail.com
Tihomir Tihov, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, t_tihov@museum-shumen.eu

№ 9. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ (XIII – XIV В.) НА ТЕРИОТОРИЯТА НА НИАР „МАДАРА“. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ

Гергана Илиева

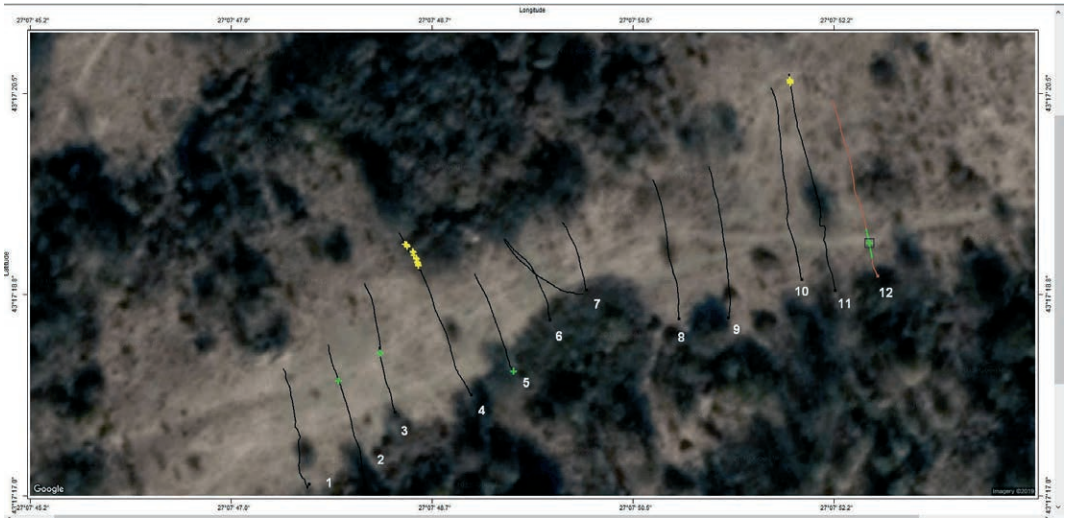
През периода 18 – 22.11.2019 г. екип от специалисти на РИМ – Шумен и ИМ – Приморско, с георадарно оборудване марка „MALA“ собственост на ИМ – Приморско, извърши проучване на обект, попадащ в териториалния обхват на НИАР „Мадара“, в подножието на скалния масив – северният склон на Мадарското плато, м. Бобанов, в землището на гр. Каспичан, общ. Каспичан (обр. 1). Целта на проучването бе да се установи наличие или липса на архитектурни останки в обхвата на селище от периода на Второто българско царство (XIII – XIV в.). Обектът е регистриран в предходната 2018 г. (регистрационна карта № 10006654 от „Археологическа карта на България“), като резултат от дейността на извършвани в резервата теренни издирвания (Стойчев, Илиева 2019, 625 – 626).

За георадарното сканиране бяха избрани най-перспективните участъци, които представляват две равни тераси. За по-лесно локализиране на евентуални архитектурни останки върху предварително обходения терен бе разпъната геодезическа мрежа.

Обр. 1. Карта на Мадарското плато

Fig. 1. Map of the Madara Plateau

Обр. 2. План на първата проучвана тераса

Fig. 2. Plan of the first surveyed terrace

Обр. 3. План на втората проучвана тераса

Fig. 3. Plan of the second surveyed terrace

Работата на екипа започна от най-горната тераса, която се намираше в непосредствена близост до скалния масив. Направени бяха 12 контролни профили на терена в посока юг – север през 10 м, обхващайки периферията на зачистеното заравнено пространство (обр. 2). Върху терена на първата проучена площадка, апаратурата отчете наличие на аномалии. В шест от контролните профили бяха засечени кухини с предполагаем изкуствен произход. При профили 2, 3, 5, 12 достигат дълбочина 0,40 – 1,5 м. В профил 4 бяха отчетени две големи кухини, съответно на дълбочина до 2,5 и 6 м.

При втората тераса бяха направени девет контролни профила, отново в посока юг – север, през 10 м (обр. 3). В три от контролните профили бяха засечени кухини с предполагаем изкуствен произход. При профил 1 тяхната дълбочина достига 3 м, при профил 3 до 2 м и при профил 7 дълбочината е отново до 2 м.

В хода на проучването се направи оглед на намиращия се в близост, в рамките на НИАР „Мадара“, култов комплекс „Кирика“. Обектът е проучван през 30-те и 80-те години на XX в. (Фехер 1936, 107 – 154; Балабанов 1992, 68 – 73). От 2009 г. до 2015 г., разкопките в комплекса са възобновени от екип на РИМ – Шумен (Майсторски, Бабаджанов 2016, 660 – 664). С георадарното оборудване беше направено обследване в периферията на култовия комплекс, където до този момент не са извършвани археологически проучвания. Профилите бяха разполагани в зависимост от това, откъде може да премине апаратурата през гъстата растителност. На един от профилите ясно личи наличието на непроучени до този момент археологически структури, видими и от иманярските изкопи на няколко метра встрани.

В резултат на проведеното недеструктивно интердисциплинарно проучване с геофизична апаратура върху двете обследвани тераси под скалния венец на Мадарското плато бе установена липса на архитектурни останки, както и наличие на кухини с предполагаем изкуствен произход в контролните профили. В рамките на НИАР „Мадара“ бяха констатирани чрез георадар археологически структури – непроучени части от Култовия комплекс „Кирика“.

Литература

Балабанов 1992: Т. Балабанов. Проучване на старобългарския комплекс „Кирика“ край с. Калугерица (предварително съобщение). – В: Приноси към българската археология, I, 1992, 68 – 73.

Майсторски, Бабаджанов 2016: Г. Майсторски, И. Бабаджанов. Средновековен манастирски комплекс в местността „Кирика“ – НИАР „Мадара“. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 660 – 664.

Стойчев, Илиева 2019: Ст. Стойчев, Г. Илиева. Теренни издирвания на територията на НИАР „Мадара“. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 625 – 626.

Фехер 1936: Г. Фехер. Разкопки в местността Кирика над с. Калугерица. – В: Мадара, II, 1936, 107 – 154.

A MEDIEVAL SETTLEMENT (13TH – 14TH C.) IN MADARA RESERVE. A GEOPHYSICAL SURVEY

Gergana Ilieva

Summary

From November 18th to 22nd, 2019, a team of specialists from Regional Museum of History – Shumen and Museum of History – Primorsko, equipped with a MALA georadar owned by Museum of History – Primorsko, conducted a survey of a site within the limits of Madara Reserve. The survey took place at the foot of the rock massif – the Northern slope of the Madara Plateau, Bobanov locality, in the land of Kaspichan, Kaspichan municipality (fig. 1). The survey aimed to determine the presence or absence of architectural remains within the medieval settlement (13th–14th c.). Two terraces under the rocks of the Madara Plateau were surveyed (figs 2; 3).

As a result of the non-destructive interdisciplinary survey with geophysical equipment within the Madara Reserve, we could conclude: there are no architectural remains within the 13th–14th c. settlement; there are cavities probably of artificial origin, detected in the control profiles of the two surveyed terraces under the rocks of the Madara Plateau. Using the radar, archaeological structures were found within the Madara Reserve – unexplored parts of the Kirika cult complex.

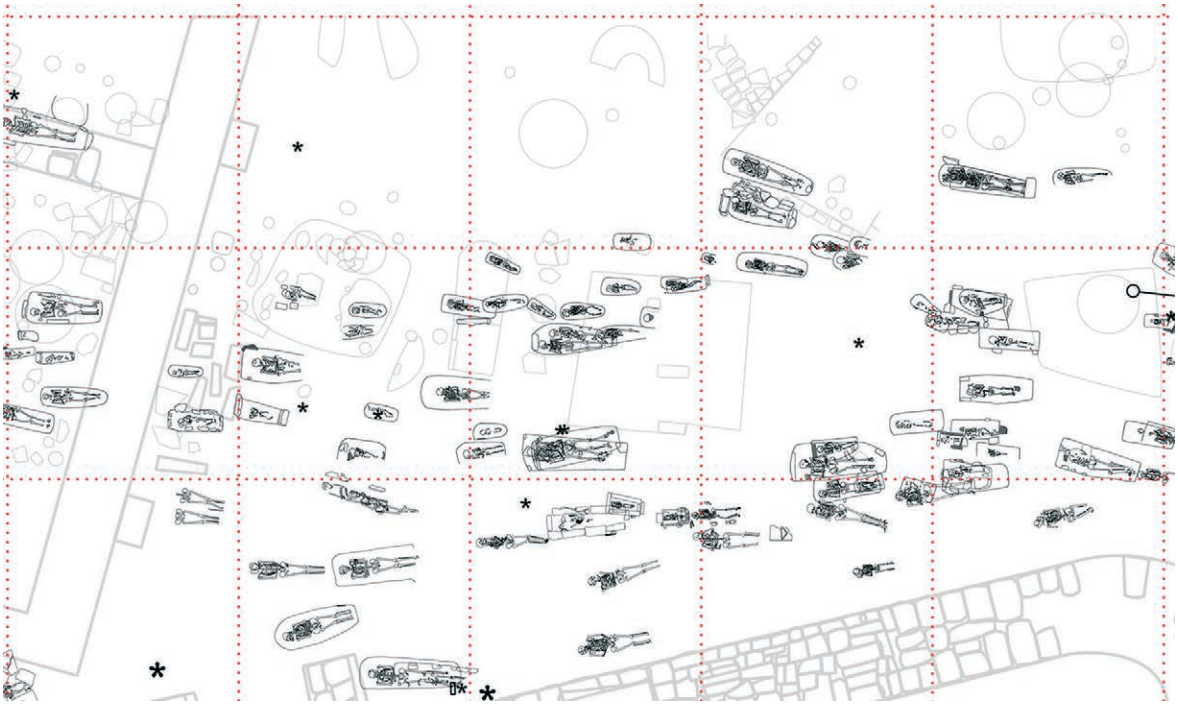
Gergana Ilieva, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№ 10. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ“ В СЕКТОР СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКАТА В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

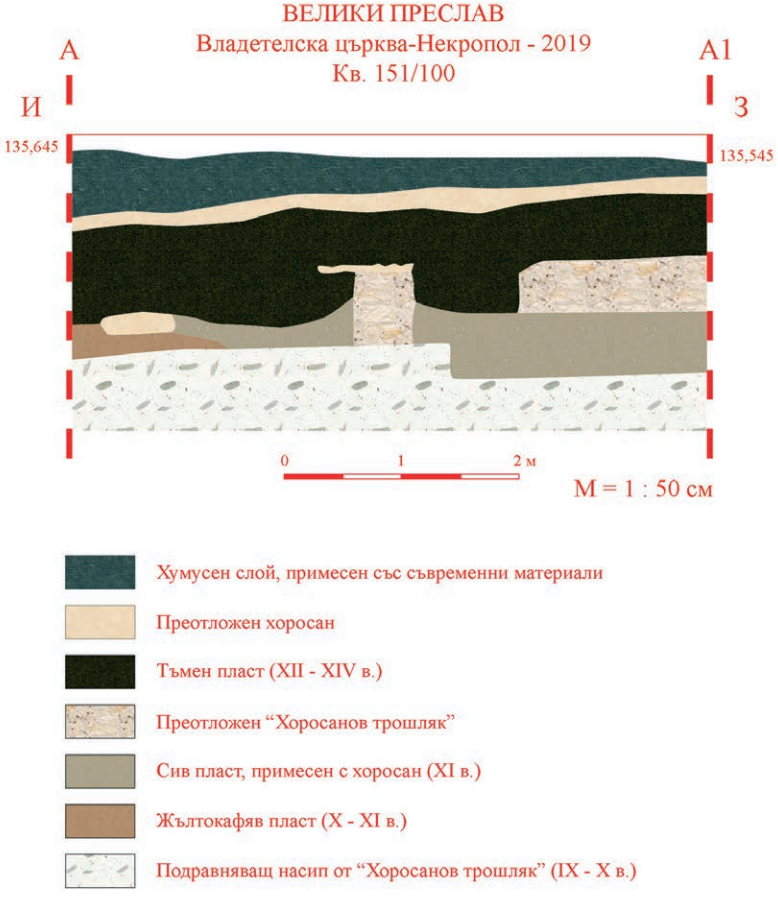
Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Редовните археологически разкопки на обект „Владетелска църква – Некропол“ в НИАР „Велики Преслав“ се проведоха в периода 05.08. – 03.09.2018 г. Финансирането бе осигурено от МК на Република България по Договор с НАИМ – БАН. Изследваният участък попада в кв. 151/84-86, 97-207, 98-208, 99 и 100 от план-квадратната мрежа на Вътрешния град, през част от които е минавало и трасето на временен път, обслужвал дейности по социализацията на обекта. Прокарването му е унищожило

Обр. 1. План на проучения през 2019 г. сектор

Fig. 1. Plan of the excavated sector

Обр. 2. Южен профил на кв. 151/100

Fig. 2. South cross-section of grid sq. 151/100

и компрометирало значителна част от средновековния културен пласт.

По време на археологическото проучване бяха открити материали и структури от IX – X, X – XI и XII – XIV век. (обр. 1, 2). Потвърди се наблюдението ни, че само в кв. 151/98-208 културните пластове са запазили своята стратиграфска последователност. В останалите квадрати се наблюдава силно смесване на материали от различни периоди. Причините за това са както археологически – голямото количество ями и гробове, вкопани в терена по време на Второто българско царство, така и социални – масовото извличане на строителни материали от обекта на практика от XI до XX век.

През настоящия сезон най-късните археологически нива са документирани в кв. 151/98, 99, 100, 207, 208, където бяха разкрити още 20 гроба с костните останки на 20 човешки индивиди – осем на бебета и деца (възрастови групи *Infans I* и *II*) и на 12 в млада (*Juvenilis*), израснала (*Adultus*), зряла (*Maturus*) и напреднала (*Senilis*) възраст – два от женски и пет от мъжки пол. С тях

Обр. 3. Желязна „пита“ с отпечатък от дъното на съда, в който е била излята

Fig. 3. Sponge iron with an imprint of a vessel

Обр. 4. Гърне, брак (XIII в.)

Fig. 4. Pot waster, 13th c.

общият брой на гробовете в некропола достигна 554. Един от гробовете е положен в близост до източната фасада на проучваната и в предходните сезони монументална Сграда IV (Димитров, Манолова-Войкова 2017), а останалите – източно от нея. Починалите са били погребани според християнския канон: с ориентация запад – изток, по гръб, главата е на тила, горните крайници са върху торса, а долните изпънати. Не се откриха индикации за използването на ковчези или други допълнителни гробни съоръжения, както и останки от облеклото на покойниците. Наличието на гробен инвентар също е по-скоро изключение: в гробове № 6 и 8/2019, отляво и отдясно на черепите на погребаните, съответно млада жена и дете, бяха открити две медни обеци – тип халки с отворени краища. В гроб № 11/2019, на лявата и на дясната ръка на положената в него жена са били поставени съответно две и една гривни от тъмносиньо стъкло, а на дясната ръка на погребаното в гроб № 14/2019 малко дете – една такава.

В резултат на проведените разкопки се потвърдиха и предположенията ни от предишния археологически сезон за вероятната северна „граница“ на некропола, като всички открити през 2019 г. гробове също се ситуират южно от нея. Разбира се, само допълнителните проучвания ще могат окончателно да я потвърдят или опровергаят. Така очерталата се северна „линия“ има дъговидна, слабо конкавна форма, причината за което засега остава неясна.

Наблюдаваните съотношения при новоразкритите структури отново предоставиха няколко добри възможности за изясняване и прецизиране на относителната хронология в сектора.

В кв. 151/207-208 голямо хоросаново бъркало, вероятно направено за обслужване строежа на Сграда IV, е било „пресечено“ от два от гробовете – № 14 и 18/2019. Продължено бе и проучването на самата Сграда IV, като бе разкрита част от основата на източния ѝ зид по протежение на още ~ 3 м. И в този участък субструкцията ѝ е изградена от ломени камъни споени с бял хоросан. Находките, които почти сигурно могат да се свържат със сградата, са една изцяло запазена оловна покривна плоча (с размери 0,47 × 0,23 м), варовиков сегмент от рамка или корниз с изпъкнал овален торус, няколко големи къса мазилки от червен хидрофобен хоросан (с дебелина 7 – 8 см) – вероятно индикиращи наличието на хигиенно/и съоръжение/я на горния етаж, както и декоративни елементи – тесер от мозайка в *opus tessellatum* с позлата и триъгълна плочка за *opus sectile* от тъмнозелен мрамор.

В кв. 151/99 бе разкрита западната половина на малка наземна постройка, в чийто насип бяха открити материали от втората половина на X и средата на XI век. Две столетия по-късно, върху юж-

Обр. 5. Фрагмент от белоглинена плочка-икона със Св. Николай Чудотворец (X в.)

Fig. 5. Piece of a ceramic icon of St. Nicholas

ната ѝ стена са били вкопани два от гробовете разкрити през сезона – № 6 и 7/2019.

Още една красноречива ситуация бе документирана в кв. 151/100. В североизточния му ъгъл бе проучена част от вкопана структура, вероятно полуземлянка. Век и половина след изоставянето и разрушаването ѝ, в запълващия я насип (съдържащ предимно фрагменти битова керамика от края на X – началото на XI век) и край нея са били изкопани три стопански ями – № 250, 251, 252 (с най-късни материали – рязани корубести монети и тънкостенни гърнета източени на бързо грънчарско колело, характерни за втората половина на XIII век). Последни, в най-високо стоящото стратиграфско ниво, са били положени гробове № 8, 10 и 15/2019.

В пластовете, отнасящи се към периода между последната четвърт на X и първата половина на XI век, отново бяха открити следи от разнообразни занаятчийски дейности, за които свидетелстват намерените полуфабрикати от кост и рог, множество стъклени, медни и оловни стопилки и изрезки, както и немалко количество железни пити/крици (обр. 3). Местно производство на битова керамика бе установено със сигурност за времето на XIII век, за което безспорен индикатор е откритата в Яма № 250 бракувана грънчарска продукция – деформирани при изпичането тънкостенни съдове (предимно гърнета) източени на бързо грънчарско колело (обр. 4).

Откритата по време на проучванията керамика е в силно фрагментиран вид. Статистическият анализ включва близо 6000 фрагмента строителна (тухли и керемиди) и над 13 000 фрагмента битова керамика. По съхранени формални, технологически и декоративни белези последната е разпределена в 27 категории. Най-късните находки са няколко фрагмента от глазирани съдове от Османския период. Липсват образци, които със сигурност могат да се датират в XIV век. В количествено отношение доминира керамиката от XIII век, най-голям дял сред която заема кухненската. В същия период се датират разнообразни трапезни съдове с глазурна или ангобна украса, с местен или вносен произход. Към последните десетилетия на X и началото на XI век се отнасят съдове, изработени на ръчно грънчарско колело от песъчлива глина, с врязана украса или от чиста глина със сива повърхност; трапезни форми, покрити с маслено-зелена или зелено-кафява глазура; византийски амфори. Специфична група са стени и дъна от гърнета, формовани на ръка от глина с едри примеси на органичен материал и варовик, които издават връзка с керамичната традиция на късните номади от първата половина на XI век. Единични находки от Столичния период – предимно малки фрагменти от глазирани съдове и белоглинени облицовъчни плочки, са открити преотложени в по-късни контексти.

Подемният материал е отразен в 252 полеви инвентарни номера, сред които: железни оръдия на труда, бронзови ремъчни гарнитури и нагръдни кръстове, медни и стъклени накити и украси, противокавалерийски шипове, костена топка от кистен, върхове на стрели, както и оловен византийски печат от края на X – XI век, на „Исак, протоспатарий и стратег на Тракия“. Сред находките трябва да отбележим и фрагмент от декоративна белоглинена плочка с изобразен бюст на светец, отляво на когото е запазена и част от надпис с буквите „…ΛѦOC“ – вероятно икона на Св. Николай Чудотворец (обр. 5).

Откритите монети са 136. Най-ранна е римски бронзов антониниан от III в., а най-късна – османска сребърна монета на Мехмед II (1451 – 1481).

Единадесетият век е добре представен от групата на анонимните фолиси: A1, A2, B, E; присъства и фолис на Константин X и Евдокия (1059 – 1067). Сравнително рядка емисия е тетартерон на Алексий I Комнин (1081 – 1118).

Концентрацията на нумизматичния материал е около средата на XIII в. и е свързана с латинските имитативни монети – над 100 екз. Повечето са във фрагментирано състояние, нарязани на ½ или ¼ части – процес характерен за 50-60-те г. на XIII век. Типовете са предимно константинополските A, D, N, F, P, както и солунски – A и B. Самостоятелните солунски владетели са засвидетелствани с монети на Теодор Комнин Дука (1224 – 1230) и Йоан Комнин Дука (1237 – 1244). Регистрирана е и една българска имитация тип C. От българските владетелски монетосечения присъстват скифати на Мичо Асен (1256 – 1263) и на Константин Асен (1257 – 1277).[1]

Литература

Димитров, Манолова-Войкова 2017: П. Димитров, М. Манолова-Войкова. Обект „Владетелска църква – некропол“ в сектор северно от базиликата в НИАР „Велики Преслав“. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 542 – 545.

SITE "RULER'S CHURCH – NECROPOLIS" IN SECTOR NORTH OF THE BASILICA IN VELIKI PRESLAV RESERVE

Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova

Summary

The excavations revealed archaeological remains from the 9th–10th c., 10th–11th c. and the 12th–14th c. (figs 1, 2). The latest discovered structures are 20 graves: 8 of babies and children (groups *Infans I* and *II*); 12 of young people and adults (groups *Juvenilis*, *Adultus*, *Maturus*, *Senilis*). Thereby, the total number of the graves in the necropolis of the Ruler`s Church reaches 554. The buried had been laid according to the Christian burial rite. No indications for the use of coffins or other burial facilities were found, grave inventory had been an exception. The 2019 excavations confirmed our assumption of the probable northern boundary of the necropolis, as all the newly discovered graves had been located south of it.

In 2019 was resumed the exploration of Building No. IV dated back to the metropolitan period of Veliki Preslav. The newly excavated part of the eastern wall had been completely destroyed prior to the second half of the 11th c. A small number of finds could be attributed to the 10th c., amongst which was a piece of a ceramic icon depicting St. Nicholas (fig. 5).

The habitation of the site in the late 10th–early 11th c. is supported by the remains of two dwellings and a significant amount of artefacts – pottery, coins, various types of adornments, weaponry, instruments and sponge iron hinting to a local blacksmith workshop (fig. 3). Not less rich in finds is the stratigraphic layer from the 13th c. containing some indisputable evidence of local pottery production (fig. 4).

Petar Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str.,1000 Sofia, p_d_dimitrov@abv.bg
Maria Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

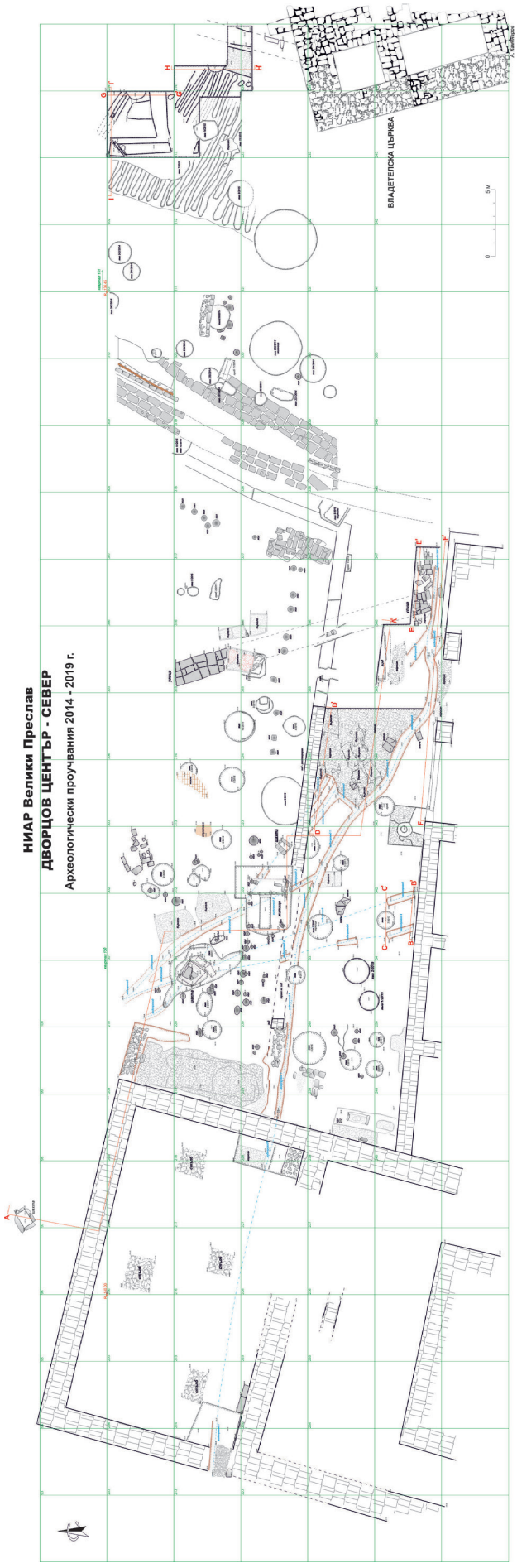

№ 11. „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – СЕВЕР“ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Снежана Горянова, Маргарита Ваклинова

Редовното теренно археологическо проучване през 2019 г. е осъществено с финансиране от Министерството на културата по проект и договор на Националния археологически институт. В него участваха Димитър Димитров (археолог, редовен докторант към НАИМ – филиал Шумен и уредник в АМ „Велики Преслав“) и Антония Йорданова (стажант, магистърска програма на ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“). Геодезичното заснемане е направено от инж. Атанас Каменаров. Нумизматичният материал е определен от доц. д-р Женя Жекова-Велева (РИМ – Шумен).

[1] Анализът на нумизматичния и сфрагистичния материал е направен от доц. д-р Ж. Жекова-Велева (РИМ – Шумен).

Обр. 1. Дворцов център – север. Общ план
Fig. 1. Palace Assemblage – North. General plan

Работният терен през този сезон беше с обща площ от 350 кв. м и с дълбочина от 0,25 до 1,50 м. Проучвани са два сектора (обр. 1), в които са разкрити разнообразни съоръжения от различни етапи от живота на средновековния град.

Западният сектор обхваща терени северно от главните дворцови сгради (т. нар. „триделна сграда“ и северното преддверие на Тронната палата) до южната ограда на т. нар. „стопански двор“ и източно от вкопаното жилище (Ваклинова, Горянова 2018, 457) в пространството на двора. Източният сектор се разполага северно от северозападния ъгъл на Владетелската базилика и западно от т. нар. Сграда IV. Работата в него има за цел да продължи разкриването на териториалния обхват, същността, относителната и по възможност абсолютната хронология в изграждането и разрушаването на съоръжение с отпечатъци от масивни дървени греди, чието проучване започна през 2014 г. (Ваклинова, Горянова 2015, 673, обр. 2, 3).

В западния сектор (обр. 1, 2) са свалени горните слоеве (на места до 0,30 м) от масивното засипване на терена с варовикови отцепки и прах, отпадък от обработката на място на варовиковите блокове за изграждането на дворцовите сгради. Установи се, че насипването е извършвано поетапно, на слоеве, които периодично са били трамбовани и заглаждани. Заедно с това е бил следван предварително заложеният наклон от запад към изток. На 2,50 – 3 м северно от триделната сграда, в кв. 150/240 са регистрирани и проучени в дълбочина две ями. Първата всъщност е само остатък от плоското дъно на яма с цилиндрична форма. Дълбочината ѝ е 0,20 м, а дъното ѝ е плоско. Втората има форма на обърнат пресечен конус, преминава през дебелия повече от 0,50 м варовиково-хоросанов насип и се вкопава в терен от тъмнокафява чиста глина. Запълнена е с пепелива пръст, битови отпадъци (много малко животински кости, отделни фрагменти битова керамика, голямо количество охлювени черупки), средно големи варовикови блокове и сегменти от варовикови торуси от рамки за врати или прозоречни отвори. В ямата са намерени един анонимен византийски фолис клас B (1030/35 – 1042 г.), две корубести билонови монети от III и IV сечене на монетарница-

та в Константинопол на император Мануил I Комнин (1143 – 1180) и една орязана корубеста монети – солунска медна емисия от средата на XIII в., което поставя предварителната ѝ датировка в рамките на XI – XIII в. Има и едно неизползвано ядро за оловен печат.

В северозападна посока са проследени трасетата на водопроводи, захранващи шахтата, проучена през 2018 г. (Горянова, Ваклинова 2019, 471, обр. 3). В югозападното трасе е открита втора тръба с голям диаметър (външен 0,28 м). Тръбата от североизточния захранващ водопровод е с дължина 0,54 м и външен диаметър 0,16 м. Два от тръбопроводите (западният и средният), които излизат от въпросната шахта се насочват към северната стена на т. нар. Триделна сграда. При нейното построяване са били прекъснати и затова функционирането им датира отпреди построяването на северната част на главните дворцови сгради. Североизточният изходен тръбопровод, частично разрушен от изкопа за жилището от XI – XIII в., е отвеждал вода до една новооткрита шахта (обр. 3). Тя се намира на изток от жилището и в непосредствена близост до оградната стена на „стопанския двор". На нивото на откриването ѝ има план на неправилен четириъгълник. Изградена е от две успоредно разположени, тесни и дълги и две по-малки блокчета между тях за късите страни. Шахтата е била затворена отгоре с каменна плоча с размери 0,65 × 0,38 × 0,065 м, която е лягала върху малък цокъл, оформен от камъните от втория отгоре-надолу ред. Входящата тръба (диам. на муфата 0,13 м) ляга в изрязано в плитко каменно корито полукръгло легло. Външните размери на шахтата са 1 × 0,90 м, а вътрешните 0,70 × 0,34 м. Дълбочина на шахтата от устието е 0,62 м. Четвъртитото каменно корито на дъното е с дебелина на стените 6,5 см и размери на ваничката 0,445 × 0,26 × 0,22 м. От югоизточната му страна излизат две тръби – северната с диам. 0,13 м, а южната – 0,15 м. Продълженията на тези трасета са проследени и на югоизток от

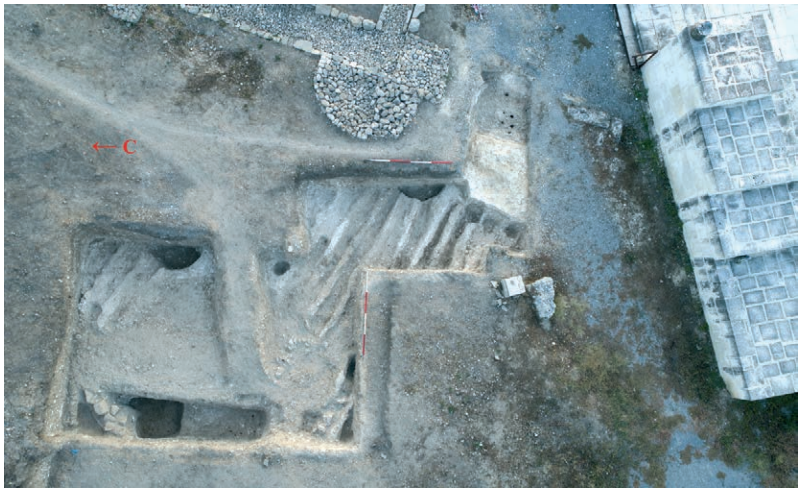
Обр. 2. Сектор северно от главните дворцови сгради. Снимка с дрон (А. Йорданова)

Fig. 2. A sector to the north of the main palace buildings. Drone photo (A. Yordanova)

Обр. 3. Новооткрита водоразпределителна шахта

Fig. 3. A newly found water distributing shaft

Обр. 4. Сектор със следи от дървено съоръжение. Снимка с дрон (А. Йорданова)

Fig. 4. A sector with remains of a wooden facility. Drone photo (A. Yordanova)

оградната стена, която е построена след съоръжаването на водопроводите, а е много вероятно дори след прекратяването на тяхното функциониране. Керамичните тръби на югозападния водопровод са положени в чистата кафява глина, а при североизточния имат покривен кожух от дребни парчета керемиди и светлорозов хоросан. Същите трасета са регистрирани и пред преддверието на Тронната палата, при чието построяване поне югозападният тръбопровод е бил прекъснат.

Разчистена от гъсто обраслите я храсти и водоразпределителна шахта с множество тръби, открита в средата на 60-те години на XX в. в близост до северната стена на преддверието на Малкия дворец (Станчев 1966, 49).

Доказателство за полагането на водопроводите по време или най-вероятно доста преди построяването на северните части на комплекса е и фактът, че над последните два водопровода са разположени едно до друго, или застъпващи се осем бъркала за различни хоросани – от бял до светлобежов на цвят, с примес от дребни камъчета и пясък, както и малки бъркала за светлорозов хоросан. Формата им е правоъгълна, кръгла или овална. Конструкции на бъркалата: 1) оградени с дъски и с колчета в четирите ъгъла; 2) оградени с камъни; 3) без ограждане. Бъркалата са разположени върху насипи от варовикови отцепки и самите са засипани от такива. Разложен отпадъчен варовик засипва и цокъла на северната стена на преддверието на Тронната палата.

На около 3,50 м на север от преддверието на Тронната палата насипът от варовиков трошляк е по-рохкав и в него се открива редица от облицоващи изкопа каменни плочи с посока запад – изток и ъгъл към север. Плочите са с дебелина 10 – 12 см и дължина 0,34 – 0,44 м. От южната страна са открити осем плочи, а от западната – една. Обща дължина на вкопаването в посока запад – изток е 3,60 – 3,80 м.

Проучената площ в източния сектор (обр. 1 и 4) е 75 кв. м. Целта бе продължаване на разкриването на останките от хоризонтална конструкция от масивни дървени греди, открита през 2014 и 2015 г. (Ваклинова, Горянова 2015, 471, обр. 1 и 3). Отпечатъците от гредите продължават в източна посока и достигат до широк 1,40 м масив от вкаменени варовикови трошляци вън от преградната стена между Владетелската базилика и т. нар. Сграда IV. Леглото на самата стена също е широко 1,40 м. Основата ѝ е била уплътнена с пилоти, засипани с баластра и песъчлив хоросан. От запазеното на терена изглежда, че дървената конструкция и масивът пред основата на стената се допират плътно. Поради малкото пространство на разкритата гранична зона и вкопаването там на яма в по-късно време не може да се установи дали са синхронни или стената е разрушила дървената конструкция. В южната част изглежда има три квадратни гнезда за вертикално поставени греди. Дъната им са на нивото на отпечатъците от хоризонталните греди. В кв. 151/ 203 и 213 конструкцията е била нарушена от разполагането на наземна структура, вероятно жилище или стопанска постройка с правоъгълен план и площ около 20 кв. м. Ориентацията на изкопа е еднаква с тази на дървената конструкция и на Сграда IV. На места по периферията ѝ има правоъгълни вкопавания със заоблени ъгли, вероятно от носещи вертикални греди. Подовото ѝ ниво е трамбован насип от светлокафява пръст и дребни варовикови камъчета. В западния край има правоъгълно вкопаване с ширина до 1 м и дълбочина до 0,70 м. Не е открито отоплително съоръжение. Намерената в насипа над пода орязана корубеста монета от солунска медна емисия от преди средата на XIII в. предполага, че това е времето на функциониране на помещението, а гредовата конструкция отдавна вече е била разрушена.

За окончателното установяване на границите на конструкцията и по-прецизни изводи относно предназначението ѝ е необходимо продължаване на проучването в южна и северна посока.

Литература

Ваклинова, Горянова 2015: М. Ваклинова, С. Горянова. НИАР „Велики Преслав“. Дворцов център – север. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 671 – 674.

Ваклинова, Горянова 2018: М. Ваклинова, С. Горянова. НИАР „Велики Преслав“. Дворцов център – север. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 456 – 459.

Горянова, Ваклинова 2019: С. Горянова, М. Ваклинова. НИАР „Велики Преслав“. Дворцов център – север. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 469 – 472.

Димитров, Манолова-Войкова 2017: П. Димитров, М. Манолова-Войкова. Обект „Владетелска църква – некропол” в сектор северно от базиликата в НИАР „Велики Преслав“. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 542 – 545.

Станчев 1966: С. Станчев. Велики Преслав. София, 1966.

PALACE ASSEMBLAGE – NORTH IN VELIKI PRESLAV

Snezhana Goryanova, Margarita Vaklinova

Summary

The archaeological excavations at Palace Assemblage – North in 2019 continued in two sectors (fig. 1):

1) To the north, next to the so-called Tripartite Building and the Throne Chamber of the Second Bulgarian capital city (fig. 2). The water mains leading from the water distribution shaft unearthed in 2018 were excavated. They were laid beneath the solid deposit of limestone lumps from a waste from the cutting of the limestone quadrae used for the construction of the main palace buildings dated back to the late 9th and the 10th c. Two of them were destroyed during the construction of the Tripartite Building. The third water main enters another smaller stone shaft (fig. 3). This shaft distributed water into two outgoing water mains leading to the SE, which probably supplied with water the area to the east of the Throne Chamber. At least one of them was destroyed during the construction of the northern anteroom of the Throne Chamber. The deposits on top of the water mains yielded remains of numerous places for preparing the mortar for the construction of the Palace Assemblage.

The anonymous Byzantine coin and billon *skyphates* issued during the reign of Emperor Manuel I Comnenus (1143–1180) found in one of the two waste pits show that it was related to the 11th and the 12th c. house situated nearby.

2) Remains of a facility made of wooden beams situated in the corner to the west between the Royal Basilica and Building IV, to the north of it (fig. 4). The facility is 11.30 m wide (E–W). It reached a solid 1.40 m wide deposit consisting of limestone lumps and a mortar abutting the western wall of Building IV. The southern and the northern edges of facility are not yet defined. The floor and the cuts for the wooden beams as well as the functionning areas of a quadrangular chamber dated back to the post-capital period partially destroyed the facility. No heating facility was found inside.

Snezhana Goryanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, sgoryanova@abv.bg
Margarita Vaklinova, mvaklinova@abv.bg

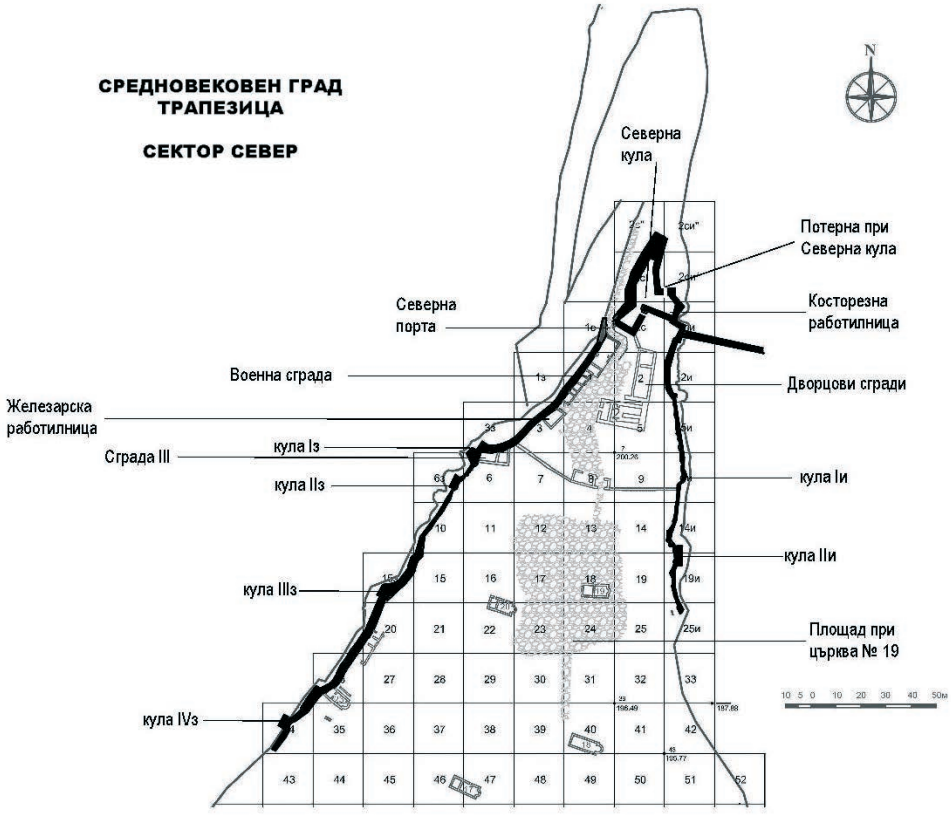
ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (КВАРТАЛ ПРИ ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Пламен Караилиев, Надежда Ботева

Разкопките започнаха след продължително почистване на терена и скалния венец. Установени бяха следи от неизвестно фортификационно съоръжение, което изглеждаше като бойна платформа или кула, т.е. се обособи първият обект. Новоразкритият участък на западната крепостна стена е с дължина 40 м. В южния ѝ край се разкри четвъртата по ред бойна кула в сектора. Тя има размери 3,6 × 5,6 × 4 м. От изток на крепостната стена се разкри сграда № 3 с подход или дървено стълбище, отвеждащо към кулата.

Вторият обект е некрополът от север на църква № 23, от който бяха проучени 40 гроба. Те са подредени в 3 – 4 реда и най-вероятно са били маркирани с надгробия. Гробният инвентар е най-разнообразен: сферични копчета, стъклени гривни, керамични жетони и прешлени, железни инструменти, костни апликации. При проучванията край североизточния ъгъл на църквата се откри златна монета на Йоан III Дука Ватаци (1222 – 1254). Монетата е никейска имитация, сечена около 1250 – 1260 г., която е вторично орязана към 30-те години на XIV в., а според нумизматичната експертиза на Трапезица монетата е била в обръщение около средата до към 70-те години на XIV в.

Обр. 1. План на средновековния град Трапезица, сектор Север

Fig. 1. The layout of the medieval town of Trapezitsa, sector North

Третият обект е свързан с допроучване на църква № 23.

Некропол. В наоса са разкрити шест гроба, а в притвора са проучени седем гроба. С инвентар – желязна коланна тока и две монети от XIII и XIV в., е гроб № 8, а в гроб № 11 са открити посребрени обеци и едно медно копче. Гробната яма на № 13 попада под входа между притвора и наоса. В наоса са намерени 64 бр. медни монети, най-вече от средата и втората половина на XIII в., повечето от които обаче са орязани, което показва че са битували преди всичко през XIV в. По същия начин са определени още 14 бр. медни монети, открити върху подпорния зид между притвора и наоса. Най-ранните гробове са преди вътрешното преустройство, включващо добавки на зидани пейки в наоса и притвора (№ 2, 3, 9).

Живопис. Открити са нови 403 фрагмента от фресковата украса в гробните ями и около апсидата на църквата. Попадането на тези фрагменти под подовото ниво може да се обясни с изкопаването на гробните ями, при което са засегнати части от стенописната украса. При изграждането на пейките се е наложило и частично ново изписване и преизписване на стенописите в отделни зони.

В лабораторни условия е определена иконографията и топографията на няколко сцени от вътрешността. Това са сцените „Благовещение“, „Кръщение“, „Сретение Христово“, „Възкресение Лазарово“, „Вход в Йерусалим“, разположени на втория регистър върху южната стена на наоса. Досега в България не е имало шанс за такъв опит за цялостна възстановка на живописната украса на храм от Средновековието, чрез съединяване на стенописни късове, открити по археологически път. В голямата си част изображенията върху стенописите са останали на графични рисунки и подложки, тъй като живописният слой е изпадал, поради полагането му на суха подложка. Това затруднява консерваторската работа, идентификацията и датировка на живописта.

През настоящия сезон бяха консервирани запазените на място фрески върху южната стена на наоса – фрагменти от долния край на живописния цокъл, който представлява фестонирани краища на бяла драперия върху тъмносин фон. Те са от изключително значение за проследяване хронологията на преустройствата на църквата, тъй като са затиснати от по-късни градежи, каквито са например пейките в наоса, които насочват и за преправките на южния вход на храма.

Архитектура. Основите на църквата са положени в нетрамбован и неуплътнен насип, тъй като на мястото на храма първоначално е имало постройка, която е съборена (навярно това е сграда № 2). Пръстта в насипа е без находки. На места се забелязват различни оцветявания и еднородна консистенция. Този начин на градеж е бил нестабилен и по тази причина основите на наоса са фундирани максимално дълбоко към притвора и пак с тази цел църквата е прихваната към крепостната стена. От това време са дълбоките гробове и широкият вход от първия период.

Вторият строителен етап се характеризира с пласт, който е с относително еднаква дълбочина, от 0,45 – 0,50 см, който е наситен с находки – десетки монети, керамика и пр. От този период е стесняването на входа и добавките на пейките. Този богат на находки пласт е белязан от ниво, което засяга голямо горяло на място петно под входа между наоса и притвора. Подравнителният зид между наоса и притвора е над петното, горяло на място и отухлило пръстта до керемиденочервено. От това ниво надолу са вкопани дълбоките гробове № 10, 11, 12. Най-късно е вкопан мъжкият гроб № 8 (в неговата гробна яма имаше и нападали стенописи). Непрекъснатото уплътняване на пръстта е стабилизирано чрез подлагането на тънки плочки под основната каменна настилка на пода. На някои места плочите от това уплътняване достигаха 2 – 3 бр., което говори за неколкократни ремонти.

Открояват се ясно два периода на църквата, вторият от които е свързан с добавката на две пейки в притвора и четири – в наоса и галерия от север. Южната стена на храма е имала конструктивни проблеми, които са наложили сериозен ремонт, при който южният вход е преправян няколко пъти. Два от тях са свързани с първия строителен етап и последвалия ремонт, при който се добавят пейки в църквата.

Първоначалният вид на южния вход е бил в една ос със стената

Обр. 2. Западната крепостна стена с новооткритата кула

Fig. 2. The Western fortress wall with the newly discovered turret

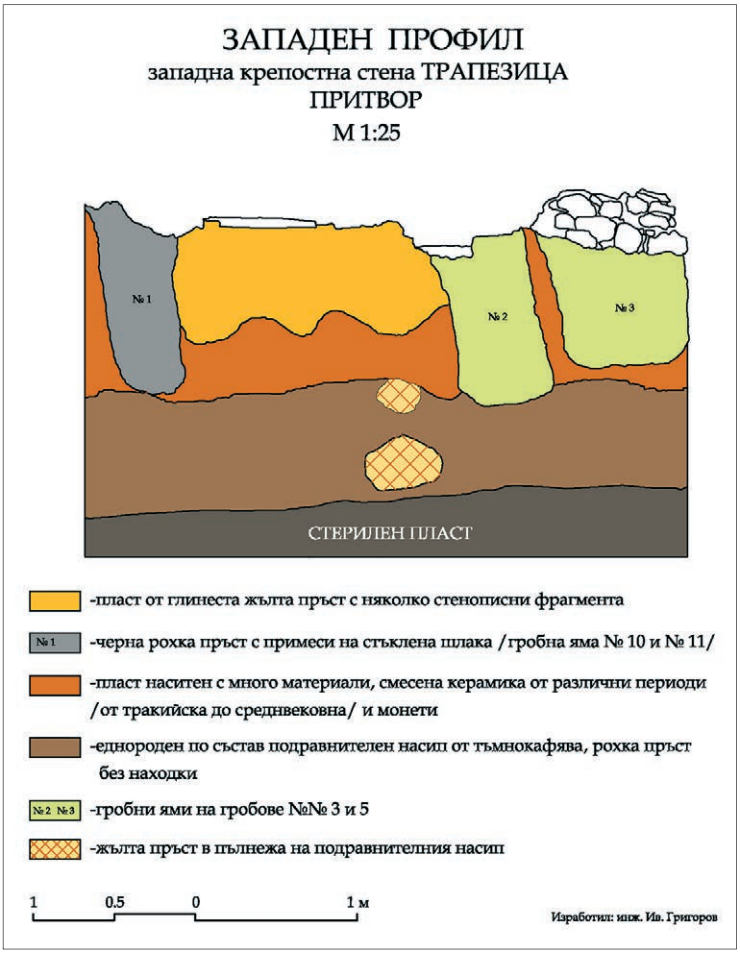
Обр. 3. Некрополът от север на църква № 23

Fig. 3. The Necropolis north of church No. 23

Обр. 4. Новоразкрит участък от западната крепостна стена с църква № 23

Fig. 4. The newly discovered section of the western fortress wall with church No. 23

Обр. 5. Графичен профил „Притвор – изток на църква № 23“

Fig. 5. A graphic documentation of the cross-section “Narthex – east of church No. 23”

на притвора. Във входа преминаването се е осъществявал чрез две стъпала. Първото от тях е съобразено с масивен банкет, оформен пред южната фасада на църквата. Вторите преправки са свързани със стесняване на входа от изток със зидария 0,60 м. За това насочва подготвената напречна греда от запад, обкована с едри пирони (на място са намерени 3 бр.). В този момент отворът на входа е бил широк 1 м. Последната преправка на входа е след поставяне на пейките, т.е. след ремонта. Вратният отвор при тази преправка остава с ширина 1 м, като се е влизало в наоса чрез три стъпала.

Интересни наблюдения се получиха и по отношение технологията на строителство на храма, който е изпълнен на калова спойка. Всъщност зидовете на църквата са изградени от едри плочести камъни, а между тях е поставена насипка от глинеста пръст и дребни камъни. В южния ъгъл на църквата, върху жлеба за хоризонталната греда на олтарната преграда се откриха големи железни пирони, които са държали вертикалните греди на дървен иконостас. На няколко места в наоса са установени следи от сантрачната система при изграждането на зидовете, придържана с едри железни пирони. Това особено добре се вижда в североизточния ъгъл на стената на църквата.

Сгради № 2, 3 и 4 (четвърти обект). От север на църквата остават недопроучената сграда № 2, вероятно с ями, както и добавената през втория строителен етап на църквата северна галерия. Тук най-ясно се вижда как е съборена постройка № 2, за да се освободи място за развитие на църковния некропол.

От юг на храма се откри малък двор, който отделя некропола и църквата от дълга 17 м триделна сграда означена с № 4, със запазена от север калдъръмена улица. От северозападния външен ъгъл на сграда № 4, перпендикулярно към западната крепостна стена започва нов зид на калова спойка, с ширина 0,60 м и запазена дължина 1,80 м. На този етап допускаме, че това е зид, ограничаващ некропола от юг на църквата.

Сграда № 3 се откри непосредствено на изток от кулата, като северната и южната страници са успоредни помежду си и перпендикулярни на крепостната стена. Нейният северен зид е запазен до три реда ломени камъни на калова спойка. В план сградата е неправилен четириъгълник с дълга северна страна с приблизителни размери 6,30 × 3 м и евентуален вход с ширина 2 м, което по всичко личи, че има връзка с кулата.

На пет метра южно от Църква № 23 започва външният ъгъл на сграда № 4. Вътрешността на сградата е разчленена на три помещения (А, Б, С) посредством два зида в посока изток с ширина 0,60 м. Сериозни въпроси повдига определянето на размерите на сградата, тъй като източната ѝ част не е проучена. Съобразявайки се с отстоянието ѝ от скалния венец в източна посока, тя би могла да има ширина между 5 – 6 м, което затруднява определянето на нейното предназначение. Досега не попаднахме на входове откъм западната страна, което би ни насочило към съобщаване на пространството заключено между нея и сграда № 3, тясно свързана с кула № 4. Немалката квадратура на разкритата триделна постройка е трудно да се обвърже с военни функции.

Стратиграфските наблюдения, откритата архитектура и работата със стенописната украса позво-

ляват в най-общ вид да заключим, че сме попаднали на сектор от обособен жилищен квартал, разположен край западната крепостна стена. На този етап от разкопките е възможно да предложим следната работна периодизация за строителството в тази част на квартала. След изграждането на крепостната стена в края на XII или по-скоро в първите години на XIII в. тук са регистрирани следи от паянтови постройки с огнища, явно с производствен характер. Впоследствие около средата и втората половина на XIII в. са регистрирани няколко къщи, за чийто характер и използване съдим от разкритите до сега над 20 боклучни ями. В края на XIII – началото на XIV в. част от постройките са демонтирани, за да се освободи място за строителството на енорийската църква № 23, както и за некропола около нея. По този начин вече може да обобщим първите резултати от разкопките на квартала, на който попаднахме, с което се допълват важни елементи от характеристиката на средновековната столица.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN – NORTH SECTOR (QUARTER AT THE WESTERN FORTRESS WALL)" IN VELIKO TURNOVO

Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Nadezhda Boteva

Summary

The first excavated area is the newly discovered 40 m long section of the W fortress wall. At the S end was discovered the forth turret, measuring 3.6 × 5.6 × 4 m.

The second area is the necropolis N of church No. 23, where 40 graves were documented.

The third area is related to an additional survey of church No. 23. Six graves were discovered in the nave, and seven graves were uncovered in the narthex. A metal belt buckle and two coins from the 13th and the 14th c. were found in grave No. 8. Silver-plated earrings and a copper button came from grave No. 11. Sixty-four copper coins were found in the nave, predominantly from the middle and the second part of the 13th c., most of which are cut off, which suggests that they circulated also in the 14th c. Another 403 pieces from the fresco decoration were discovered in the grave pits and the apse area. The church foundations were laid in earth that was not rammed, since initially on the site of the church existed an earlier building. Two periods of the functioning of the church can be outlined. During the second period, in the narthex and in the nave were added, respectively, two and four benches, and a gallery to the N.

In the fourth area (buildings Nos 2, 3, and 4), N of the church building No. 4 is situated, whose exploration is not yet completed. S of the church, a small yard was discovered, separating the necropolis and the church from a long tripartite building (No. 4), with a cobble-stone street to the N, which is intact. Building No. 3 was located immediately to the E of the turret; the N and S parts are parallel to each other and perpendicular to the fortress wall. The building has an irregular square plan, 6.30 × 3 m. Tp the south of church No. 23, begins the external corner of building No. 4. Its interior is divided in three.

Konstantin Totev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, konstantin_totev@abv.bg
Plamen Karailiev, Museum of Archaeology – Radnevo, 2A Alexander Stamboliiski Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg
Nadezhda Boteva, Museum of History – Sevlievo, 10 Gen. Skobelev Str., 5400 Sevlievo, nadejda_boteva@abv.bg

---

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Деян Рабовянов, Венко Иванов

Редовните археологически разкопки се осъществиха по договор на НАИМ – БАН и МК. Основните задачи бяха: 1. Изследване на притвора на църква № 22; 2. Установяване мястото на църквата и некропола около нея в градоустройствената схема на Трапезица чрез проучване на участъци от двете главни улици и заобикалящите ги сгради; 3. Продължаване проучването на некропола около църква № 22 (обр. 1, 2).

Обр. 1. План на археологическите структури в Южния сектор на Трапезица

Fig. 1. Plan of the archaeological structures in the Southern section of Trapezitsa

Изцяло се проучи притворът на църква № 22 (обр. 2, 5). Бе изчерпан заварeният ранен културен пласт, нарушен при строежа на църквата и изкопаването на гробовете в притвора ѝ. Бяха демонтирани и деструкциите от ранния и късния северен зид на притвора. В притвора през 2019 г. бяха проучени 29 гроба. От тях 12 са първични, на израснали индивиди, някои от тях са с вторично положени в гроба кости. Пет гроба са на деца в артикулация. Проучиха се и 12 „вторични“ гроба с препогребани човешки кости. Процентът на вторичните гробове в притвора е по-голям в пъти от тези на околния некропол и по-голям от тези в наоса на църква № 22. Има два сигурни случая на гробове от некропол, предшестващ църква № 22. Това са детският № 79 под южния зид на притвора и гроб № 81 под северния зид на притвора, който е засечен и от друг, пак по-ранен от църквата гроб на северозапад (№ 139). Не е изключено и други гробове в притвора на църква № 22 да са от предшестващия я некропол от втората половина на XIII в., но тази принадлежност не може да бъде доказана.

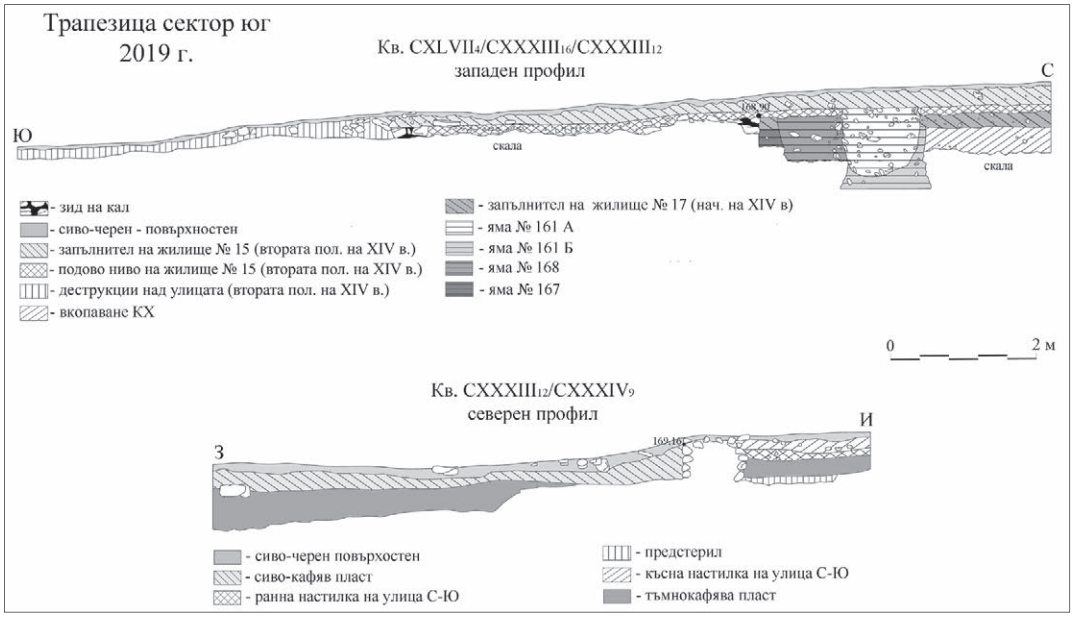
Обр. 2. План на проучваната СЗ част от Южния сектор на Трапезица

Fig. 2. Plan of the excavations in the NW part of the Southern section of Trapezitsa

Паралелно с гробовете в притвора се проучваше и некрополът на север и изток от нея (обр. 2, 5). Той обхваща ок. 120 кв. м площ. Най-забележими резултати и почти пълно проучване на културните напластявания до скала се постигна в пространството на север от притвора в кв. CXXXIV$_{13}$ и CXLVIII$_{1}$. Тук на дълбочина 0,90 – 1,20 м бе изчерпан завареният и използван от църквата и некропола силно нарушен „ранен“ пласт, който потвърди строежа на църква № 22 в 30^{те} год. на XIV в. Проучиха се и 22 гроба. От проучените гробове девет са на израснали индивиди в артикулация, десет на деца в артикулация, а само три са с препогребани човешки кости. Прави впечатление високият процент на детски гробове и малкият на вторичните в сравнение с тези в църква № 22. В кв. CXLVIII$_{2}$ на север от наоса бяха проучени осем гроба, от които пет на израснали индивиди в артикулация, два детски в артикулация, а гроб № 93 е с препогребани човешки кости. В пространството на изток от църква № 22 се проучиха четири гроба. Всички те са в артикулация, като два са детски. Данните говорят за висока плътност на некропола и застъпване и разрушаване на гробовете един от друг.

В кв. CXLVIII$_{2/3}$ се разкри помещението, долепено до църква № 22. Между северното лице на наоса и северната стена на галерията е оформен вход за помещение с външни размери 2,40 × 4,50 м. То е резултат от преустройството на църква № 22 след първото ѝ разрушаване. Тогава галерията на запад от това помещение е била изцяло демонтирана, а цялото пространство на север от църквата е повдигнато с дебел около 0,40 м пласт. Преустройството на църквата най-вероятно е станало през 70^{те} години на XIV в., а натрупването на насипа е осъществено след това, до края на същия век.

Кв. CXXXIII$_{12}$, CXXXIV$_{9}$ бяха заложени, разширявайки проучената площ на север и запад, с цел изясняване характера и планировката на жилище № 15 и разкриването на част от главната улица С – Ю (обр. 2, 3). В пространството на улицата С – Ю се достигна до дълб. 0,70 м. Установи се, че улицата

Обр. 3. Северен стратиграфски профил на кв. CXXXIII12, CXXXIV9

Fig. 3. North stratigraphic cross-section in sq. Nos. CXXXIII12, CXXXIV9

е имала две настилки една върху друга. По-небрежно изпълнена горна, отразяваща и стесняване на трасето заради строежа на жилище № 15 и оградния зид на некропола (втора пол. на XIV в.), и по-ранна (вероятно от 30^те год. на XIV в.), по-внимателно изработена настилка, чието трасиране е близко като дата със строежа на църква № 22. Улицата е с наклон от СИ на Ю/ЮЗ. Под ранната настилка на улицата се изчерпа нарушен пласт от КХ и РЖЕ. В по-голямата част от квадрата под него се очерта незасегнат пласт от КХ.

Различна е стратиграфската ситуация в кв. $CXXXIII_{12}$, $CXXXIV_{9}$. Тук под сиво-черния повърхностен пласт до дълб. 0,70 м последователно се разкриха три лежащи една върху друга и една в друга сгради – жилище № 15, т. нар. „ранно жилище“ и жилище № 17 (обр. 2, 4). Последните две са били вкопани и са изградени и функционирали в първите две до три десетилетия на XIV в. Най-високо разположеното жилище № 15 е голяма, частично проучена сграда, функционирала през втората пол. на XIV в. „Ранното жилище“ представлява стесняване чрез вертикално изправени каменни плочи на пространството вътре в по-ранното жилище № 17 до 4,45 × 2,95 м. „Ранното“ жилище е било вкопано в долните си 0,30 м, а стената му, „облицована“ в основата си от изправени каменни плочи, е била дървена или от измазан плет. Подът на жилище № 17 е послужил за ранно подово ниво на т. нар. „ранно“ жилище, което впоследствие е било повдигнато с друг насипан пласт. В югоизточния ъгъл на „ранното“ жилище вдигането на материковата скала е осигурявало издигане на вътрешна платформа. Жилище № 17 е било вкопано ок. 0,30 м. Отчасти са запазени еднолицевите му зидове от обработени плочести камъни с глинеста спойка на три от стените му. Те са с ширина 0,30 – 0,35 м. Във входа на жилище № 17, който е в западната част на СИ му стена, се разкри траншея от дървена греда – праг. В западната част се проучи частично голямата крушовидна яма № 161Б – част от вътрешното устройство на жилището.

Както жилище № 17, така и наследилото го т. нар. „ранно“ жилище са били частично вкопани в заварения пласт с ями в него. Пластът е със смесени материали – основно КХ и РЖЕ, но и от ВБЦ. Бяха изследвани 10 ями и няколко други вкопавания, попадащи в различни съотношения с намиращите се там три сгради. Ями № 160, 162, 163, 164 и 165 са от РЖЕ, № 166, 167 и 168 са от втората пол. на XIII – нач. на XIV в., яма № 159 от първата пол. на XIV в., а яма № 161А е функционирала в последните три десетилетия на XIV в. Наред с ямите бяха разкрити и пет дупки от дървени стълбове, врязани в скалата, принадлежали на лека постройка, предшествала жилище № 17, както и едно по-голямо аморфно вкопаване с материали от периода на КХ.

През 2019 г. се осъществи свързване на сектори Южен и Югозападен и се изследва връзката на двете главни улици с ЮЗ порта (обр. 1, 2, 5). Заложиха се кв. $CXLVII_{6,7,11,15}$, като се проучи изцяло половината от пространството с обща дебелина на културния пласт 0,70 м. На дълб. 0,10 м се разкри-

ха зидовете на две сгради на север и на юг от улицата И – З, както и настилката на самата улица. И тук бе установено наличието на две улични настилки една върху друга, разделени от междинно ниво от трамбована пръст. Като характер на настилката на уличното платно те са еднакви с тези на улицата С – Ю. Находките отнасят функционирането на късната улица в последните три десетилетия на XIV в., а създаването на ранната около 30^те год. на същото столетие.

Проучването на улицата И – З доведе до частично разкриване на нова каменна сграда – № 16. През изцяло разкрития ѝ северен зид с дължина 7,50 м се откри полоса от плочи – цокъл, с ширина 0,50 м. Установи се, че късната настилка на улицата вгражда в себе си северния зид на сградата и продължава поне на 3 м на юг от него, оформяйки разширение – площад, между църква № 22, жилище № 13, сградата на север от улицата и ЮЗ порта на Трапезица. Достигна се и до нарушения плочников под на жилище № 16. Стените на постройката са ниско запазени, като източната е била частично унищожена, служейки за основа на по-късното жилище № 13. Дебелината им е около 0,60 м и са изградени от добре подредени плочести камъни, споени с кал. Жилище № 16 е престанало да функционира между 50^те и 70^те год. на XIV в.

Обр. 4. Жилища № 15, 17 и т. нар. „ранно жилище“ в кв. CXXXIII12, CXXXIV9. Сн. Д. Рабовянов

Fig. 4. Houses Nos. 15, 17 and the so-called “early dwelling” in sq. Nos. CXXXIII12, CXXXIV9. Photo: D. Rabovyanov

Обр. 5. Аерофотография на проучваната част от Южния сектор. Сн. Г. Христов

Fig. 5. Aerial photo of the excavated part of the Southern section of Trapezitsa. Photo: G. Hristov

На север от улицата И – З се очерта ъгълът на друга каменна сграда. Южно от зида ѝ с деб. 0,60 м е оформен цокъл от големи камъни, издаващи се 0,45 м. Високият 0,25 м цокъл е стъпил върху настилка от големи плочи, лежаща върху тънък слой пръст над материковата скала. Тя е на същото ниво като плочника пред СЗ ъгъл на жилище № 16. Става въпрос за две запазени части на настилката на улицата И – З или площад пред ЮЗ порта от ранния ѝ период. Има данни, че тази улица е продължавала и на запад.

Проучвайки сградата на север от улицата И – З, установихме етапност в строежа ѝ. Нейният южен зид в първия ѝ период е бил по-дълъг. На втори етап този зид заедно с източния са били разрушени до един ред камъни, а сградата е получила нов източен зид, изместен навътре в нея. Между стария и новия зид е бил оформен плочник на нивото на късната настилка на улицата. Не е изключено цокълът пред южната стена на сградата също да е от този втори период, съвпадащ като време с натрупването на късната настилка на улицата. Сградата във втория си период е функционирала между 1370 и 1400 г. На дълб. 0,50 м се достигна подовото ниво от трамбована светлокафява пръст на сградата.

На североизток от църква № 22 (обр. 1, 2, 5) бе заложен стратиграфски сондаж с площ 50 кв. м в кв. $CXXXV_{10, 14}$. Целта бе да се установи характерът на градската среда между църква № 22 и нейния некропол и църкви № 10, 11 и 12 на север и изток. В сондажа на дълб. 0,30 м се достигна до подовото ниво и се разкриха част от стените на верижна или двуделна сграда с направление СЗ – ЮИ. Дебелите ѝ 0,60 м зидове са от полуобработени и плочести камъни, споени с жълто-кафява глина и демонстрират по-грижовна зидария от типичната за жилищните постройки от втората половина на XIV в., през който е функционирала тя. Под тази сграда има данни за предшестваща я каменна постройка.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "MEDIEVAL FORTRESS TRAPEZITSA – SECTION SOUTH" IN VELIKO TARNOVO

Deyan Rabovyanov, Venko Ivanov

Summary

In 2019, the excavations of the narthex of Church No. 22 were completed (figs 2, 5), and 29 graves were documented. Two of them are prior to the church built in the 1330's and probably belong to a necropolis from the end of the 13th c. East and north of Church No. 22, 34 graves were also explored.

Unearthing the NW sector of church No. 22 (figs 1, 2, 5) allowed exploring a section of one of the main streets of Trapezitsa. It is heading S–N and has two pavement layers – earlier, from the 1330's, and latter – from the 1370's (fig. 3). To the west of it, three superimposed residential buildings were excavated and over 10 pits.

The excavations of the sector between the main E–W and N–S streets and the square in front the SW gate of the fortress were completed. Here, on the E–W street were documented two pavement layers, identical in terms of structure and chronology with those of the N–S street (figs 1, 2, 5). North and south of the W–E street, two new stone buildings from the 14 c. were partially excavated, with a complex construction chronology (fig. 2, 5).

A trial trench was set NE of church No. 22 (figs 1, 2, 5). A stone building with an elaborate plan from the second half of 14th c., lying on top of the ruins of an earlier building, was documented in the trench.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com

Venko Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, venko_4@abv.bg

---

№ 14. ДВУДЕЛНА СГРАДА (СРЕДАТА НА XIII – КРАЯ НА XIV ВЕК) В СЕКТОР „ЮГОИЗТОК" НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА

Мирко Робов

Проучваният сектор е разположен върху три съседни тераси по оста на естествената денивелация на терена към юг. Върху горните две от тях е изграден ансамбълът при църква № 3, с подхода към него от запад.

Върху най-южната от терасите през 2014 г. се разкри североизточната част от постройка. Ситуирана е непосредствено западно от църква № 4 и като план е развита по оста изток – запад. Градежът е на хоросанова спойка, като с хоросан са измазани и вътрешните стени. В чупка на източния зид започва дъговиден градеж, затварящ апсида. В конструкцията на постройката са участвали варовикови колони.

Сградата с видимо внушителни размери бе ясно очертана в релефа на терена. През сезон 2018 г. с ограничен сондаж планът ѝ бе затворен от запад. Установи се вход с оформен подход към него от запад.

Проученият през настоящия сезон участък е с обща площ от около 200 кв. м (обр. 1). След изчерпване на пластовете се достигна стерилно ниво от дебел варовиков слой. Той е на дълбочина 0,35 м от север до 1,40 м в южната част на терасата. Очертаха се два периода на обитаване: от края на XII до

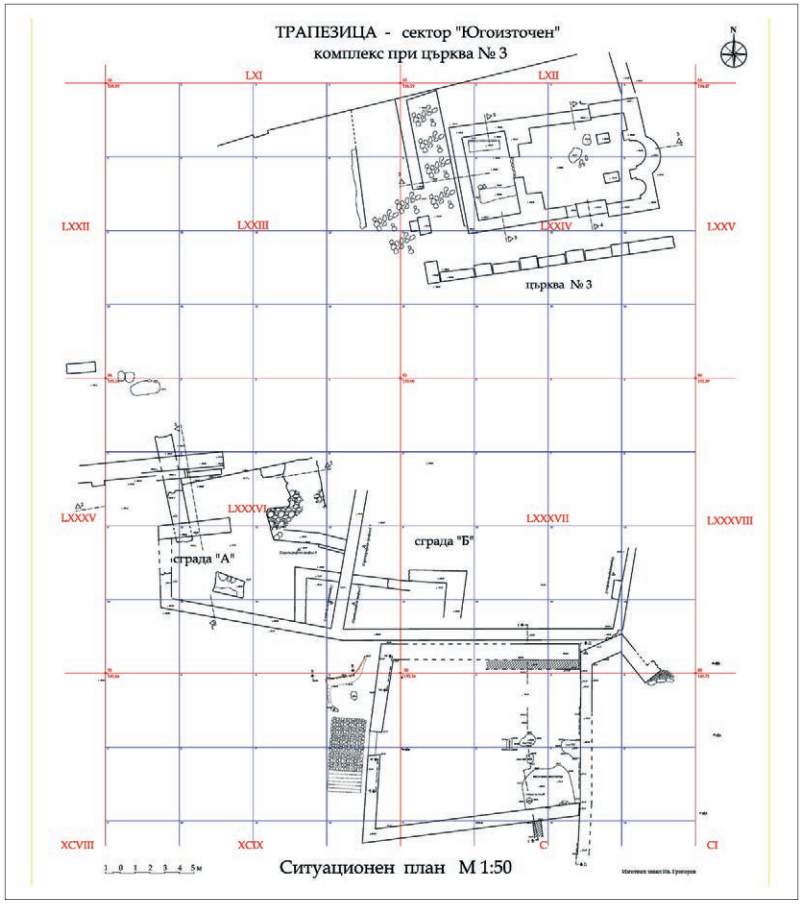
30-те, 40-те г. на XIII в., свързан с установения тук комплекс за обработка на желязо; 40-те г. на XIII – края на XIV в., свързан с изграждането и функционирането на голяма двуделна сграда.

Предшестващо тази хронологична рамка обитаване не е установено. Няма данни и за обитаване в края на XIV в. Тази хронологична картина е съществена отлика от установеното при предходните разкопки върху съседните от север две тераси. Там са открити материали от късния халколит, както и от ранно и късно желязната епохи.

От първия от посочените периоди са установени жилища, битови огнища и три ями (обр. 2).

Едното от тези жилища е с основа, вкопана в стерилния пласт на дълбочина до 0,50 м. То е с ясно очертани граници и установени елементи от конструкцията.

Другото жилище е ситуирано върху по-висока кота от север. От него са установени само някои от съпътстващите оформлението му елементи като битово огнище и вкопана в стерилния пласт яма за съхранение на храни.

Обр. 1. Двуделна сграда в сектор „Югоизточен" на Трапезица (план)

Fig. 1. A bipartite building in sector "Southeast" of Trapezitsa (plan)

Вкопаното жилище е с размери от 3,30 м по оста изток – запад. По оста север – юг основите са установени на 2,50 м, като останалата от юг част е застъпена при по-късното изграждане на южния зид на постройката, което всъщност ясно илюстрира и хронологичната последователност тук. В пласта от вътрешността на жилището са открити въглени, животински кости, а също и отделни полуобработени камъни, каквито вероятно са били включени в градежа на надземната част.

В югозападната част на помещението е разкрито гнездо от стълб, предназначен да поддържа покривната конструкция. То е с дълбочина от 0,30 м, диам. на отвора 0,26 м.

Наличие на други гнезда за подпорни стълбове не са установени поради това, че южната част от помещението остава застъпена от южния зид на двуделната сграда.

На 0,80 м северно от жилището се установи яма (№ 3), изцяло вкопана в стерилния слой. По форма е „крушовидна", като устието ѝ има диаметър на отвора 0,55 м. То е на нивото на стерилния слой. Ямата е разчистена в дълбочина до 1,30 м.

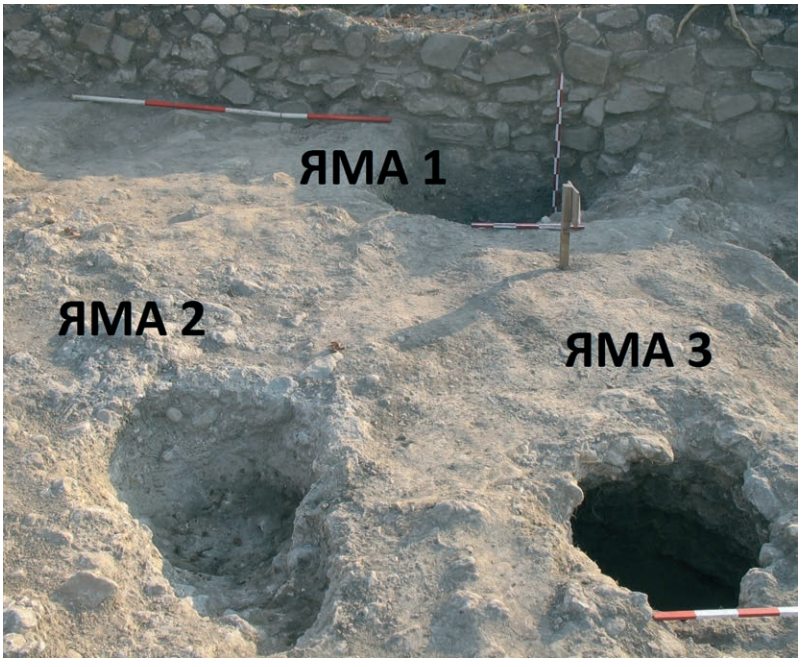
Съоръжението попада в участъка между двете жилища, както и на приблизително еднакво отстояние от всяко от тях.

Пръстта във вътрешността е примесена с отделни безформени варовикови камъни. Открити са отделни животински кости, фрагменти от кухненска и сграфито керамика от столично Търново. Намерените вътре две монети, сечени след 30-те години на XIII в., се отнасят към времето, когато съоръжението е било запълнено.

От второто жилище са запазени част от огнище с битово предназначение и яма, вкопана във варовиков стерилен слой.

Ямата, с пореден № 2, е вкопана на дълбочина от 0,50 м. Напречното ѝ сечение е с неправилна форма, издължено в посока към изток – от 0,36 до 0,63 м. В пълнежа на ямата са открити отделни животински кости, а също и фрагменти керамика от столично Търново.

Огнището е на 0,70 м западно от ямата, като размерите на запазената част от него са 0,40 × 0,70 м. Дебелината на отухления слой е 5 см. Никакви уточняващи предназначението му находки

Обр. 2. Ями за съхранение на храни (края на XII – 30-те год. на XII век)

Fig. 2. Pits for storing food (end of the 12th c. – 1230's)

Обр. 3. Бази и варовикова колона

Fig. 3. Bases and a limestone pillar

не се установиха, което показва, че най-вероятно е било битово.

Третата от ямите е ситуирана непосредствено пред западния зид на сградата. Диаметърът на съоръжението е 1,30 м.

Ямата е запазена единствено в основата си, на височина до 0,45 м. Останалата част от съоръжението е разрушена при подготовката на терена за издигането на двуделната постройка. Всъщност нивото, до което е запазена самата яма съответства на нивото на хоризонтирания терен, върху който са започнали изграждането на двуделната сграда.

В пласта непосредствено над ямата монетите са от 30-те, 40-те г. на XII в. Това, всъщност е и *terminus ante quem* на съоръжението.

Находки в ямата: кухненска и сграфито керамика, животински кости, конски зъби. Намерени са и отделни въглени.

Начинът на запълване на трите съоръжения, както и нивото, до което е запазена яма № 1, не ни дават пълноценна стратиграфска информация. Те, обаче, са надежден ориентир за нивата, спрямо които е бил хоризонтиран теренът за изграждане на двуделната сграда.

И при трите ями количеството находки в тях, не ги определят като боклучни. Тези находки по-скоро би трябвало да се свържат с пласта, разстлан за хоризонтиране на терена, при което са били и запълнени.

Резултатите от предходните разкопки върху средната от трите тераси показват, че съоръженията, свързани с обработката на желязо, са били именно там. Разкрити са множество основи на ковашки огнища, значително количество крици и шлак. Такива находки върху южната тераса не се откриват, с изключение на някои единични екземпляри. Също върху средната тераса, в нейната източна част е ситуиран некрополът, който хронологически се съотнася именно към времето на железарския комплекс.

От друга страна, жилища, хронологично свързани с дейността на железарите, са установени единствено върху южната тераса, която е предлагала и някои очевидни хигиенни предимства.

През сезона бе разкрита напълно западната постройка от голямата двуделна сграда. Издигната е през 40-те г. на XIII в. и е просъществувала до падането на Търново в края на XIV в.

Западната постройка на двуделната сграда е правоъгълна по план. Градена е със средни по големина, добре обработени камъни, с оформени лица, положени в сравнително правилни редове. Спойката е калова. Дебелината на зидовете е 0,80 – 0,85 м. Ширината на постройката напълно съответства на ширината на терасата.

Всъщност тази западна част от двуделната сграда е затворена от три зида, като от изток опира на фуга към западния зид на хоросановата постройка. Вътрешните ѝ размери са: ширина север – юг – 9,30 м в източната и 11,50 м в западната част. Дължината по оста изток – запад е 13,50 м. Входът от запад е с ширина от 1,30 м.

В най-лошо състояние е запазен северният зид, разкрит единствено на протежение от 2,30 м в участъка до вътрешния североизточен ъгъл.

Южният зид е запазен в сравнително добро състояние. Той е с основна носеща функция в статиката на сградата, поради наклона на терена към юг. Фундиран е на около 0,50 м над нивото на стерилния слой. Субструкцията е двуредова, с височина от 0,40 м. В нея са вложени големи по размер, полуобработени камъни.

Източният зид, към който е долепена правоъгълната постройка, е фундиран с 0,55 м по-дълбоко спрямо вътрешното лице на южния зид. Тази разлика в нивата е поради факта, че той всъщност е западният зид на източната, хоросанова част от двуделната сграда, която е изградена върху терен с ниво, около 1,50 м по-ниско от това в останалата част на южната тераса.

Обр. 4. Каменно стълбище

Fig. 4. A stone staircase

Свидетелство за хронологичната последователност тук са и останките от хоросаново бъркало, свързано с изграждането и оформлението на източната постройка. Останките от него са в профила на терена в югоизточния ъгъл на сградата, на около 0,30 м под нивото на южния зид.

Освен намерената при предходните разкопки варовикова колона, през сезона бяха открити и две бази (обр. 3), които вероятно са елементи от конструкцията на постройката. Каква е била конкретната им функция е трудно е да се каже, тъй като не са намерени *in situ*.

Подовата настилка е с каменни плочи, като пасажи от тях са установени единствено в западната част на постройката, в близост до входа.

Като подход към входа на сградата отвън се разкри площадка настлана с малки, безформени камъни. На приблизително 3 м след входа, в посока към юг от нея започва каменно стълбище (обр. 4) с ширина от 1,30 м. Стъпалата отвеждат в посока към улица по хоризонталата изток – запад, която преминава непосредствено северно от църква № 14 и свързва участъка с централната улица на крепостта. Запазени частично са четири от стъпалата, които преодоляват денивелация от около 0,70 м.

На досегашния етап от разкопките в проучвания сектор се очертава градоустройствена картина, различна от тази в останалите два проучвани сектора на крепостта. Жилищно строителство и оформен жилищен квартал като цяло тук не се установява. Структуроопределящ в участъка е големият затворен феодален ансамбъл при църква № 3, а в непосредствена близост до него са църкви № 4 и 14, както и разкриваната тук голяма двуделна сграда. Нейната функционална характеристика ще бъде изяснена с окончателното затваряне на плана от югоизток и пълното проучване на нейната източна част.

Инвентирани са общо 337 находки, някои от които с висока експозиционна стойност, като: позлатен богато орнаментиран обков на малка иконка; бронзов пандантив; позлатена коланна апликация от две огледално обърнати котви; нагръден кръст; бронзова екзагия; оръжие; предмети на бита; подглазурни монограми; графити върху керамични фрагменти; изделия от стъкло; керамични потири; колански токи с различен формат; стъклени гривни; закопчалки от книги.

През сезона са намерени общо 276 медни, билонови и сребърни монети от целия столичен период на Търново – от началото на XIII до края на XIV в. Те свидетелстват за най-интензивни стоково-парични отношения през първата половина на XIII (136 монети) и втората половина на XIV в. (90 монети).

A BIPARTITE BUILDING (FROM THE MIDDLE OF THE 13TH – THE END OF THE 14TH C.) IN SECTOR "SOUTHEAST" OF THE MEDIEVAL CITY OF TRAPEZITSA

Mirko Robov

Summary

A large bipartite building is explored. It is located on the southernmost of the three terraces in the sector. Two periods of habitation have been determined:

- from the end of the 12th c. to 1230's–1240's. It is related to the blacksmithing complex found here;
- from 1240's to the end of the 14th c. It is related to the construction and the functioning of a large bipartite building.

Two houses, several hearths, and three pits belong to the first period. They are related to the ironmongers from the ironmonger's complex, discovered earlier, which is situated on the middle terrace.

The large bipartite building has been constructed during the 1240's and existed up until the fall of Tarnovo. Its eastern part was built with plaster and on the east ends with an apse. During the last archaeological season the western building was researched. It is rectangular in plan with an entrance from the west. The floor is covered with stone tiles. Limestone pillars were used in the construction of the bipartite building. A stone staircase connects the building with the street, south of the terrace.

Mirko Robov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, mirko.robov@naim.bg

---

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ, ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ", ВЕЛИКО ТЪРНОВО

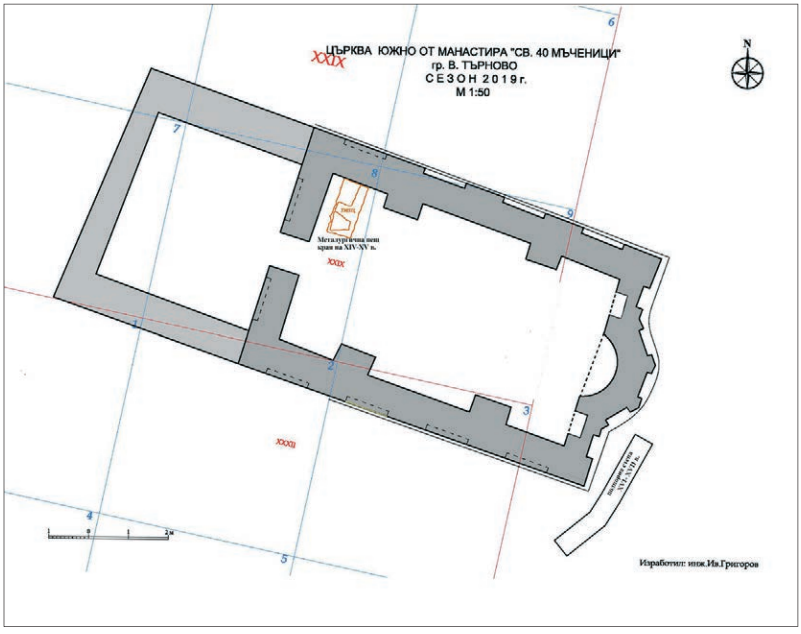
Константин Тотев, Пламен Караилиев, Диана Косева

В южния външен двор на Великата лавра „Св. 40 мъченици" през 2007 г. се разкри част от наоса на неизвестна църква, изградена от ломени камъни и бял хоросан. Формата и размерите на апсидата с олтарната част тогава не се уточниха, тъй като източната стена на храма остана под асфалтовия път. Стана ясно, че целият наос е бил стенописван, а фасадите му са били украсени с глазирани панички (Косева-Тотева 2016, 100 – 102). Поради късните надзиди не беше установено подовото ниво и мястото на олтарната маса. Впоследствие стените на църквата са били преизползвани за строежа на баня с три помещения (къпалня, разположена в очертанията на наоса, съблекалня на мястото на притвора и от юг – котелно помещение), датирана в следстоличния период на града (Тотев, Дерменджиев, Караилиев 2008; Дерменджиев 2012, 96 – 97; – в тези публикации банята е датирана в самия край на XIV – XV в.; Тотев, Дерменджиев, Караилиев 2018, 470, обр. 2 – в тази публикация датировката на обекта е коригирана и се предлага по-късна дата: зрял XV – най-късно до първата четвърт на XVI в.). Обектът е поставен под защитно покритие.

Археологическите проучвания от юг на храма и досега продължават ежегодно.[1] Намерени са още фрагментирани стенописи, свързани с декорацията: образи на светци, архитектурен декор, цокълна украса, както и някои интересни предмети на християнския култ – кръстове, икони, посуда (Тотев, Ботева 2018, 619 – 620, обр. 9).

През 2018 г., при срутване на асфалтовия път заедно с тротоара, обектът под защитното покритие сериозно пострада. Съборена и засипана се оказа най-вече банята от следстоличния период – обстоятелство, което обаче създаде възможност за доразкопаване на църквата.[2]

Проучванията през настоящия сезон – 2019 г., бяха планирани в контекста на ремонта след срутването на асфалтовия път. Независимо, че разкопките бяха координирани с фирмата изпълнител (Пътни строежи) се получи разминаване, тъй като се наложи много сериозен ремонт и на защитното покритие над църквата. Това доведе до провеждане на проучванията след поставянето на пилотите на пътя, което изключително много стесни обсега на първоначално предвидените разкопки, които трябваше да обхващат пространството на 2 м на изток от външната част на апсидата на църквата.[3] Тук очаквахме да засечем гробове от средновековния некропол на църквата. В случая се оказа, че не е възможно да изкопаем пространство повече от 0,50 м пред апсидната част на църквата, която се видя, че е запазена в оригинал с основите на височина почти 4 м. Трудно е дори да мислим, че пред апсидата можем да достигнем средновековното ходово ниво.

Обр. 1. План на църквата южно от манастира „Св. 40 мъченици“

Fig. 1. The layout of the church south of the St. Forty Martyrs Monastery

Обр. 2. Вътрешността на църквата (поглед от северозапад)

Fig. 2. The interior of the church (view from the north-west)

Предвид посочените обстоятелства разкопките протекоха разпокъсано над 40 дена (през месеците август, септември, октомври и началото на ноември).

След почистване на срутените камъни от тротоара, подпорната стена и стените на банята, както

[1] Разкопките се провеждат под ръководството на К. Тотев от 2007 до 2019 г. Не е работено само през 2008 г., когато се изграждаше защитното покритие на обекта.

[2] Съставен беше протокол от специална комисия, назначена от кмета на община В. Търново, в който се предвиждаха спасителни проучвания. (Констативен протокол от 21.03.2018 г.). Направен беше проект за ремонт на защитното покритие.

[3] При осъществените наблюдения от страна на РИМ – В. Търново, въз основа Разрешение за спасително археологическо проучване № 406/2019 г., изкопните работи пред апсидата на църквата не бяха спрени своевременно за извършване на спасителни разкопки, преди да бъдат отлети носещите колони на пътя.

Обр. 3. Апсидната част на църквата

Fig. 3. The apse section of the church

и стълбовете от хипокаустната система, предприехме и някои демонтажни работи. Особено важно е изваждането на мраморните плочи, с които е запълнена апсидата. Явно, че те са били от пода на олтара и от облицовка на църковна мебел и по време на банята са служили за тампониране на апсидата. Такъв е случаят и с двете тампонирани ниши от север и юг на апсидата на църквата.

Разкопките и демонтажните работи извършихме с шест човека и малък екип реставратори с отпуснатата субсидия от МК. Фокусът на внимание през този сезон първо попадна върху новооткритата in situ цокълна украса в олтарното пространство на църквата. Тук, върху източна-

Обр. 4. Югоизточен ъгъл и източна стена на църквата

Fig. 4. The south-east corner and the eastern wall of the church

та, северната и южната стена е представена бяла драперия разположена върху тъмносин фон, фестонирана от широки жълти ленти и редуващи се червени и зелени тънки линии. Върху всеки две съседни полета на драперията се редуват дипли, очертани в бледозелен и розов цвят. В зенита на апсидата тази драперия прекъсва, като се оформя централно поле с правоъгълно очертание. Краищата на цокъла са ограничени с широки червени кантове. Върху оформеното централно поле няма запазена живопис, но е голяма вероятността тук да се стояло изображение на Христос-жертва, положен в потир, което се явява акцент в композицията „Поклонение на жертвата“, от която има запазени фрагменти, регистрирани при разкопките още през 2007 г. (обр. 1-3, 5) Спецификата на цокълната украса и колоритната характеристика на стенописите от църквата са сходни до голяма степен с тези от църква № 14 на крепостта Трапезица.

Обр. 5. Новооткрити стенописи от цокълна драперия по източната стена на църквата

Fig. 5. Newly discovered murals from plinth drapery along the eastern wall of the church

Макар и фрагменитарни, откритите стенописи с образи на светци, архитектурен декор, цокълна украса, както и няколко предмета на християнския култ, постъпили от разкопките, показват характера на стенописния ансамбъл и насочват към различни детайли в украсата на отделни архитектурни форми на църковния интериор. Като цяло фреските се характеризират с плътен и ярък колорит и прецизно очертаване на форми и украса чрез линии. Наличието на фрагменти от ниските и високите зони на стенописната декорация показва, че нейното събаряне е станало едновременно. На този етап от проучванията, съпоставките и стиловият анализ на запазените фрески подсказват, че живописта на църквата е най-правилно да се датира в един зрял XIV в.

Нови наблюдения постъпиха и по отношение на архитектурата, особено след демонтажа на бетоновите тръби от стар водопровод, който минаваше през наоса на църквата. Разкри се североизточният вътрешен ъгъл на наоса заедно с част от източната стена и цялата апсида (обр. 3, 4). Тя е с ширина 1,65 м и дълбочина 0,70 м. Запазена е на височина до 2,50 м над цокъла на основата на северната стена. Ширината на стените е 0,90 м, запазената им височина е около 2 м, а при апсидата достига над 3 м (обр. 2, 3). Оказа се обаче, че при поставянето на отоплителната система на банята е прекопано подовото ниво на църквата, т.е. ние сме загубили възможността да локализираме мястото на олтарната маса и олтарната преграда. Оцелял е само стенописният цокъл и то там, където е бил затиснат от по-късната зидария на банята.

Извършен е демонтаж на останките от банята с част от хипокауста, разрушени при срутването на пътя. Реставраторите демонтираха тампона на апсидата и откриха, почистиха и консервираха коментираната по-горе живопис от композицията „Поклонение на жертвата“ (обр. 5). От двете страни

на апсидата се разкриха симетрично поставени ниши с ширина 0,60 м и дълбочина 0,30 м. Същата ситуация се повтори при свалянето на кожуха на банята върху северната и южна стена до първата двойка пиластри, където се локализираха участъци с живописна украса (обр. 1).

Двете двойки пиластри отвътре на надлъжните стени на наоса бяха разкрити, запазени на височина 1 м. Те са поддържали усилващите арки на полуцилиндричния свод. Олтарното пространство не е било отделено архитектурно от наоса. Църквата е била построена върху терен с наклон на запад към реката, което е наложило изграждането на цокъл с различна височина и дълбоки основи. В зидарията са поставени пояси от напречни и надлъжни дървени скари (сантрачи).

Силуетът на църквата е раздвижен от двуредова аркада. Долният ред е от едностъпални слепи арки, които вероятно са били пет по дължината на църквата. С такива арки е декорирана и тристенната апсида, която има външен полукръгъл цокъл, висок около 1,20 м (обр. 4). Църквата е еднокорабна, едноапсидна, с притвор (обр. 1). Поради по-късните градежи планът ѝ едва сега е прецизиран. Дължината ѝ е 14,40 м (15 м с апсидата), а ширината – 6,30 м. От запад е пристроен екзонартекс, с който общата дължина достига 19,20 м. По начина на градеж и фасадна украса църквата отново намира близост с църква № 14 на Трапезица.

Не е голям броят на инвентираните находки, открити при почистването и разкопките във вътрешността на църквата и банята. Независимо от това са открити 50 монети. Специално внимание заслужава колективната монетна находка от 10 сребърни монети на цар Иван Александър с Михаил Асен, укрити заедно с две сребърни копчета (т.е. монетите изглежда са били увити в част от дреха) в един от сантрачите на църквата.

Разкритата архитектура на църквата, запазена в оригинал на значителна височина от 1 до 4 м, прави обекта един от редките паметници, които илюстрират културната архитектура от времето на Второто българско царство. Наред с това разкритата, почистена и укрепена живопис внася представа и за художествения стил и умения на художниците, работили в средновековната българска столица.

След ремонта на защитното покритие е извършена консервация по предписания на проектанта на обекта, арх. Пл. Цанев. Показани са етапите на живота на комплекса, започващ със строителството на средновековната църква през XIV в., следвана от пещите за метал от края на XIV – XV в. и последвалото изграждане и функциониране на банята през XV – XVI в.

Литература

Дерменджиев 2012: Е. Дерменджиев. Новооткрита баня южно от църквата „Св. 40 мъченици“ във Велико Търново. – В: Изследвания в чест на Стефан Бояджиев. София, 2012, 77 – 100.

Косева-Тотева 2016: Д. Косева-Тотева. Стенописи от археологическите разкопки на средновековната българска столица Търново. В. Търново, 2016.

Тотев, Ботева 2018: К. Тотев, Н. Ботева. Реликви и дарове в някои църкви от времето на Второто българско царство. – В: Ив. Билярски (съст.). Laudator temporis acti studia in memoriam Ioannis A. Božilov, Vol. II, Ius, imperium, potestas litterae ars et archaeologia. София, 2018, 607 – 620.

Тотев, Дерменджиев, Караилиев 2008: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев. Разкопки на средновековния некропол край църквата „Успение Богородично“ във Велико Търново. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 698 – 701.

Тотев, Караилиев, Дерменджиев 2018: К. Тотев, П. Караилиев, Е. Дерменджиев. Археологически разкопки на обект „Църква и баня южно от манастира „Св. 40 мъченици“ във Велико Търново“. – Археологически открития и разкопки през 2017. София, 2018, 468 – 471.

ARCHAEOLOGICAL SURVEYS OF THE SITE “CHURCH AND BATH, SOUTH OF THE ST. FORTY HOLY MARTYRS MONASTERY”, VELIKO TARNOVO

Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Diana Kosseva

Summary

The focus of the 2019 excavations was the newly discovered *in situ* plinth pictorial decoration in the altar space of the church. Here, on the eastern, northern and southern walls, a white drapery is presented, festooned from broad yellow ribbons and alternating red and green thin ribbons.

The excavated remains of the church feature a 16 × 6 m naos and narthex, and the altar section is preserved in its original shape at a considerable height of 1 to 4 m. The walls of the church are decorated with a two-row arcade. The lower row consists of single-step blind arches, which were probably five in number along the length of the church. This kind of arches decorated also the three-wall apse, which has an external semi-circular plinth, about 1.20 metres in height. The façade is decorated with blind arches. Along with this, the uncovered paintings from the plinth drapery in the altar section reveal the artistic style and skills of the artists who worked in the Bulgarian capital. Special attention merits the collective coin find of 10 silver coins of Tsar Ivan Alexander, found during the excavations of the church.

Konstantin Totev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, konstantin_totev@abv.bg
Plamen Karailiev, Museum of Archaeology – Radnevo, 2A Alexander Stamboliiski Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg
Diana Koseva, Regional Museum of History - Veliko Tarnovo 6, Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, diana_toteva@abv.bg

№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРА „УСПЕНИЕ НА СВ. БОГОРОДИЦА“ В КВАРТАЛ „ФРЕНК ХИСАР“ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ТЪРНОВГРАД

Хитко Вачев, Илиян Петракиев

Обектът се проучва за шести археологически сезон. Разположен е в поземлен имот с идентификатор 10447.155.22 по кадастралната карта на гр. Велико Търново. В съответствие с набелязаната програма археологическите проучвания са съсредоточени в квадрати CCV 9, CCV 10, CCV 13, CCV 14, CCXXIX 1, CCXXIX 2,CCXXIX 4, CCXXIX 5, CCXXIX 9, CCXXIX 10, CVI 15, намиращи се в западната и южната част на обекта. Проучваната площ е покритата със съвременен насип, чиято дебелина варира в границите 1,2 – 1,6 м.

Некропол. Продължава проучването на западната част на некропола разположен около средновековната църква (обр. 1). В проучваните квадрати са разкрити осем гроба.

Ямата на гроб № 121 е без специално оформление. Дължината на скелета е 1,05 м. Черепът на погребания индивид е силно извит към лявото рамо, мандибулата допира до лявата ключица, част от черепа липсва. Горните крайници са положени върху долната част на коремната област, липсва дясната раменна кост, долните крайници са изпънати, липсват подбедриците; без гробен инвентар.

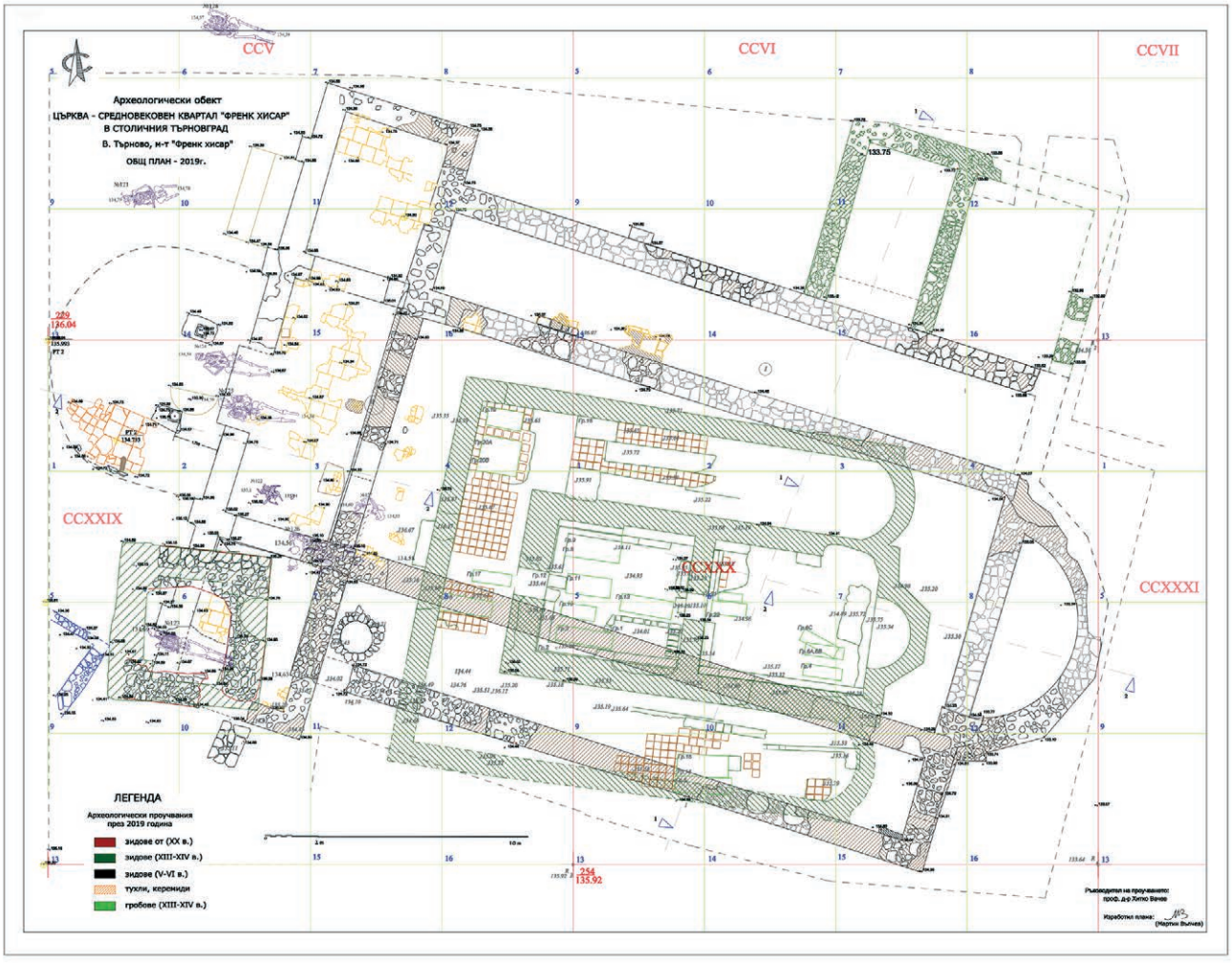
Ямата на гроб № 122 е без специално оформление. Костите от погребания детски индивид са в много лошо състояние, почти напълно изтлели. Въз основа на запазения отпечатък от тях се установява, че общата му дължина е 0,60 м. От двете страни на отпечатъка от черепа се откриха две незатворени бронзови халки с диаметър 3,2 см.

Ямата на гроб № 123 е вкопана в земния насип, от двете ѝ дълги страни са поставени вертикално фрагменти от керамични ранновизантийски плочи. Дължината на скелета е 1,70 м. Черепът е поставен върху тила, леко извит към лявото рамо, мандибулата допира лявата ключица. Дясната раменна кост е успоредна на тялото, лакътната е върху гърдите. Лявата раменна кост е успоредна на тялото, а лакътната е върху корема. Долните крайници са изпънати; без гробен инвентар.

Ямата на гроб № 124 е без следи от специално оформление. Погребаният индивид има дължина 1,54 м. Черепът е положен върху тила, горните крайници са поставени в долната част на коремната област, долните крайници са изпънати. Гробен инвентар липсва.

Ямата на гроб № 125 е без следи от специално оформление. Погребаният индивид има дължина 1,70 м. Черепът е положен върху тила, леко повдигнат. Дясната ръка е поставена върху горната част на корема, лявата е върху долната, долните крайници са изпънати. Гробен инвентар липсва.

В гроб № 126 погребението е извършено в ковчег. Погребаният индивид има дължина 1,48 м. Черепът е положен върху тила, леко повдигнат, извит към дясното рамо. Горните крайници са поставени върху корема, краката са изпънати. В гробния насип се констатира наличие на въглени. Гробният инвентар се състои от два броя монети между бедрата; върху челната част на черепа – тъмна ивица получена от допира на метализиран текстил с костта. Парчета от силно деструктиралия текстил са

Обр. 1. Манастирът „Успение на св. Богородица“ и ранновизантийската базилика. План

Fig. 1. The monastery of the Assumption of the Holy Virgin and the Early Byzantine basilica. Plan

вдигнати и предадени за изследване в Лаборатория за консервация и реставрация на музея.

Гроб № 127 има обикновена гробна яма. Запазена дължина на скелета 0,60 м. Дължина на гръбначния стълб 0,45 м, лакътна кост 0,21 м, таз 0,32 м. За останалата част от скелета няма данни, част от костите са изтлели, а дясната половина и долната част на скелета е унищожена при по-късни вкопавания. Лявата лакътна кост е поставена върху таза.

Гроб № 128 има обикновена гробна яма без следи от специално оформление. Обща дължина на скелета 1,48 м. Погребаният индивид е положен по гръб, черепът е запазен във вид на отпечатък. Дясната раменна кост е успоредна на тялото, лакътната кост е върху дясната половина на таза, лявата раменна кост е успоредна на тялото, лявата лакътна кост е върху корема, долните крайници са изпънати. Гробен инвентар липсва.

Единствено в гроб № 126 покойникът е погребан в ковчег. За наличието му се съди по откритите железни гвоздеи посредством които са били прехванати страниците. Гвоздеите са изработени посредством коване, главите са четириъгълни, дължината им е 8 – 10 см. Покойниците в останалите седем гроба са погребани в обикновени гробни ями. По-голямата част от тях са с правоъгълна форма, без следи от специално оформление. Единствено ямата на гроб № 123 е оформена посредством фрагменти от ранновизантийски керамични плочи.

Погребенията са извършени в съответствие с християнския погребален обряд, според който тялото е положено по гръб ориентирано в посока запад – изток.

В гробове № 124, 125 черепът е положен върху тила. В гробове № 121, 123, черепът е извит към лявото рамо, а в гроб № 126 той е извит към дясното рамо. Няма данни, които да сочат, че това е някаква ритуална практика, по-скоро става дума за разместванията породени от денивелацията на терена. В останалите гробове няма данни за положението на черепа поради изтляването му. Констатират

се разнообразни положения на ръцете. В гробове № 121, 124 те са поставени върху коремната област. В гробове № 123, 125, 128 едната ръка е поставена върху корема, а другата върху таза. В гроб № 126 двете ръце са положени върху таза. В гроб № 127 лявата лакътна кост е положена върху таза, останалите кости липсват. Няма данни за положението на горните крайници в гроб № 122. В гробове № 121, 123, 124, 125, 126, 128 долните крайници на погребаните са изпънати. Няма данни за положението им в гробове № 122, 127 поради липсата им.

Наличие на гробен инвентар е установено в гроб № 122, където от двете страни на изтлялия череп са открити две бронзови халки с диаметър 2,4 см. В гроб № 126 между бедрените кости са поставени две монети.

Стратиграфската картина на некропола, установена през настоящия и миналите археологически сезони, дава основание да считаме, че погребенията в разкритите гробове са извършени в периода между края на XIV в. и средата на XVII в, когато пространството на разрушения вече манастир продължава да се използва като гробище.

Базилика. Продължава проучването на архитектурните останки от частично разкритата през миналите археологически сезони ранновизантийска базилика. През настоящия сезон усилията бяха насочени към проучване на югозападната част на нартиката на културната сграда.

Обр. 2. Вход на ранновизантийската базилика. Поглед от запад

Fig. 2. The entrance of the Early Byzantine basilica. View from the West

След изчерпване на насипите от съвременната епоха напълно бе разкрит югозападният ъгъл на нартиката и западната стена. Тя има дебелина 0,85 – 0,90 м. Изградена е от обработени средно големи камъни по лицевите страни и блокаж в средата между тях. За спойка е използван хоросан с бледорозов цвят, съдържащ сравнително едри парчета счукана керамика. В непосредствена близост до югозападния ъгъл източната част на стената е компрометирана от съвременна боклучна яма с диаметър 1,20 м и дълбочина 0,80 м. В резултат на проучванията се установи, че в направление север – юг нартиката има дължина 24,45 м, а в посока изток – запад – 6 м. В средата на западната стена е оформен вход с ширина 3,50 м. По лицевата фасада на западната стена има четири конструктивно свързани с нея пиластъра, отстоящи един от друг на разстояние 3,50 м. Размерите на пиластрите са 1 × 0,35 м.

На разстояние 1,70 м от южната страница на входа, в западна посока, бе разкрита втора каменна база. Диаметърът на базата е 0,41 м, а височината и 0,38 м. Тя е поставена върху фундамент с размери 1,20 × 0,90 м. Фундаментът е изграден е средноформатни камъни, обилно залети с хоросан с бледорозов цвят. Дебелината му е 0,25 – 0,30 м. Въз

Обр. 3. Средновековна кула. Поглед отгоре

Fig. 3. The Medieval tower. View from above

основа на получените резултати през настоящия археологически сезон и разкритата през мината година друга каменна база с идентични размери и част от колона с категоричност може да се заяви, че входът на базиликата е бил оформен посредством портик с каменни бази колони и капители (обр. 2). В пространството пред портика, югозападно от входа е разкрита част от плочник. Той е изпълнен от керамични плочи с размери: 0,58 × 0,58 м и 0,30 × 0,30 м.

Пред западната фасада на базиликата бе заложен сондаж с размери 2 × 1,20 м. Целта му бе да се установи на каква дълбочина са фундирани основите на постройката. Констатира се, че те са фундирани на дълбочина 1,60 м в пласт от жълтокафява глина. Изпълнени са от среднoформатни камъни, по които личат следи от обработка, споени с хоросан. Хоросанът има бледорозов цвят в резултат на прибавените в сместа керамични фрагменти с размери 1 – 2 см.

Резултатите от проучванията сочат, че базиликата е функционирала през VI до началото на VII в.

Средновековна кула. При проучванията в югозападната част на обекта са разкрити основите на средновековна кула (обр. 3). Те частично застъпват част от южната стена на нартиката на базиликата. Външните размери на кулата са 6 м в направление север – юг и 5,70 м в направление изток – запад. Основите на кулата са изградени от среднoформатни необработени камъни, споени с бял хоросан. Така разкритата субструкция са проследява на дълбочина 1 м. С по-малка височина е субструкцията на южната стена – 0,40 м. Това се дължи на обстоятелството, че под тази дълбочина тя стъпва върху основите на южната стена на нартиката на базиликата. При северозападния ъгъл е запазена част от суперструкцията. Тя има височина 0,15 – 0,20 м. Прави впечатление, че лицата на използваните камъни са добре обработени, а между тях личат леглата от използваните дървени сантрачи. Дебелината на стените на кулата е 1,15 м. В четирите ъгъла на вътрешността на кулата са оформени ъглови пиластри с размери: 0,50 м в посока изток – запад и 0,30 м в посока север – юг. В резултат на това архитектурно решение вътрешността на кулата оформя квадрат с размери 2,60 × 2,60 м.

Въз основа на получените резултати и стратиграфските наблюдения, на този етап на проучване може да се каже, че изграждането на кулата е станало през XIV в. Указание за това е фактът, че нейният югозападен ъгъл стъпва върху боклучна яма, в която се откриват керамика и монети от XIII в.

През настоящия сезон в инвентарната книга на проучванията са вписани 85 находки.

ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS OF THE MONASTERY OF THE ASSUMPTION OF THE HOLY VIRGIN IN THE FRANC HISSAR QUARTER OF MEDIEVAL TARNOVGRAD

Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev

Summary

The excavations of the medieval monastery of the Assumption of the Holy Virgin and the Early Byzantine basilica continue (fig. 1). Eight graves were uncovered in the western part of the site. The burial pits do not show traces of any special design or decorative scheme. Only in grave No. 126 the deceased was placed in a coffin. In grave No. 122, there were two bronze rings on either side of the skull, in grave No. 126 there were two coins placed next to the skeleton. The burials were performed in accordance with the Christian burial rite. The burials took place between the end of the 14th c. and the middle of the 17th c. The unearthing of the architectural remains of the early Byzantine basilica was completed. The narthex measuring 24.45 × 6 m was fully explored. The entrance was on the western façade and features a portico of bases, columns and capitals (fig. 2). The space in front of the entrance was paved with ceramic tiles. The basilica was used in the period from the 6th c. to the beginning of the 7th c. AD. In the 14th c. a tower, measuring 6 × 5.70 m with 1.15 m thickness of the walls, was built on the ruins of the narthex of the basilica (fig. 3). Four corner pilasters are erected inside it. They form a square measuring 2.60 × 2.60 m.

Hitko Vachev, Regional Museum of History - Veliko Tarnovo 6, Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, h.vachev@mail.bg
Ilian Petrakiev, Regional Museum of History - Veliko Tarnovo 6, Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, petrakiev23@abv.bg

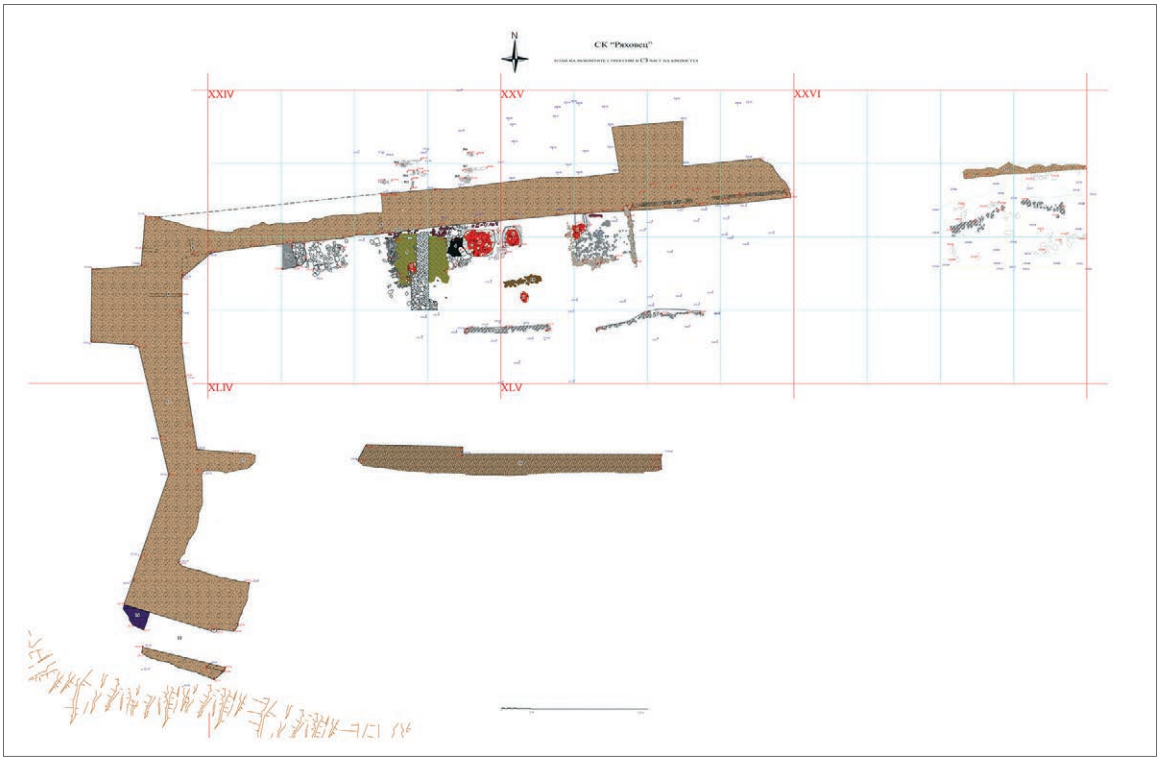
ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

№ 17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“, ГОРНА ОРЯХОВИЦА

Илиян Петракиев, Мая Иванова, Златина Петракиева

Проучването е проведено в рамките на 32 работни дни в периода юни – юли 2019 г., на обща площ от около 600 кв. м, в два основни сектора: северна крепостна стена и южно подградие.

Северна крепостна стена. С цел документиране на напречното сечение на крепостната стена през 2018 г. е проучен кв. XXIV_7 пред външното ѝ лице[1]. Под съвременния насип е достигнат тъмнокафяв пласт с дребен трошляк и парченца хоросан (СКС03). В този пласт са открити два средновековни гроба – № 3 и № 4. За установяването на евентуален средновековен некропол, свързан с жилищата, проучени от вътрешната страна на крепостта, както и за уточняване на плана на северната крепостна стена, е проучен нов участък от нея с дължина от около 30 м (обр. 1). Почти по цялата ѝ дължина външното лице е запазено на височина от около 2 м, като ясно се вижда значителната денивелация между вътрешния и външния запазени ръбове на крепостната стена, получени вследствие на рухването ѝ в северна посока. В кв. $XXV_{3,7}$, на около 32,50 м източно от СЗ ъгъл на крепостта се разкри трапецовидна кула-бастион с площ 4,35 кв. м, която е с размери 3,20 м С – Ю × 4,90 м И – З в най-изнесената пред куртината част и 4,30 м И – З в най-тясната си част (обр. 1-2). Кулата е конструктивно свързана с крепостната стена и е със същия начин на градеж от средни и големи ломени камъни,

Обр. 1. Ситуационен план на проучванията на северната крепостна стена

Fig. 1. Plan of the excavation of the northern fortress wall

[1] При проучването на основите на крепостната стена през 2018 г. е открита челюст от глиган в хоросановата спойка, която е датирана в Isotoptech ZRT, гр. Дебрецен, Унгария (AMS дата 1030 – 1160 cal. AD).

споени с бял хоросан. Не се откриват следи от сантрачна система при градежа на кулата, каквато има регистрирана при куртината. В южната си част, при връзката със стената, кулата е запазена най-добре и достига около 2 м височина от фундамента върху скалната повърхност.

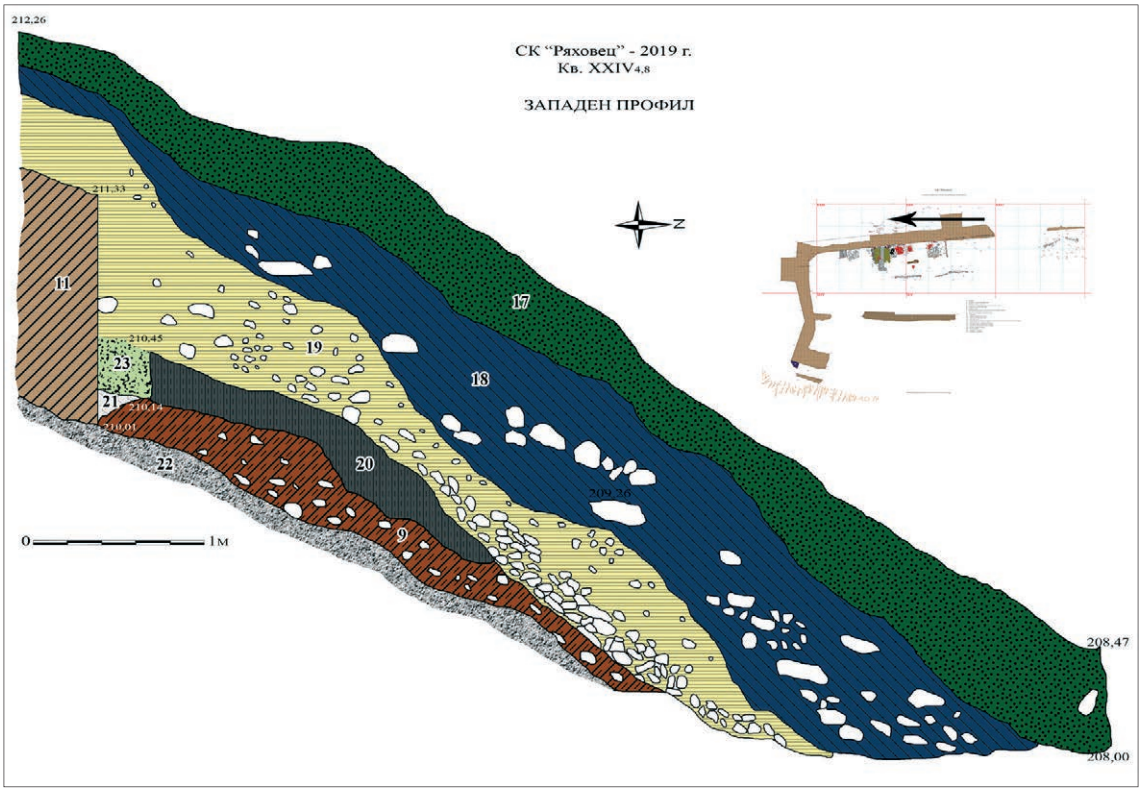
Новоразкритата кула е неизвестен до сега елемент от фортификацията. Единствената позната до момента кула при северната крепостна стена е регистрирана още от К. Шкорпил и означена в неговия план с буквата „Р“ (Шкорпил 1910, 148, обр. 16). Тя се намира на около 130 м източно от описаната по-горе. При нейното археологическо проучване е установено, че тя е с правоъгълен план (5,80 × 3,60 м) и укрепена допълнително с апликиран зид от север и изток (Алексиев, Вачев 1992, 16). Източно от кулата, покрай външното лице на крепостната стена се проследява пасаж от средноформатни плочести камъни.

Продължи проучването и на пласта с разрушения пред външното лице на крепостната стена (СКС03), който е с различен характер в западната част на проучвания участък, където големите каменни блокове от рухването на стената са извадени (СКС03Б). По този начин е усвоено пространство за средновековния некропол. Проучени са четири нови гроба, от които три на възрастни индивиди и един детски (обр. 1). Три от тях са в една редица и вероятно са част от еднофамилен некропол. Гробните ями са без следи от оформление и следпогребални ритуали. Краката са изпънати, а ръцете – поставени върху коремната област. В гроб № 7 са открити монета (орязана голямомодулна латинска имитация тип R, която се датира в 1215 – 1250 г.) до таза (ПИН 1183) и стъклено мънисто с трапецовидна форма до дясната лакътна

Обр. 2. Новоразкритата кула и част от северната крепостна стена

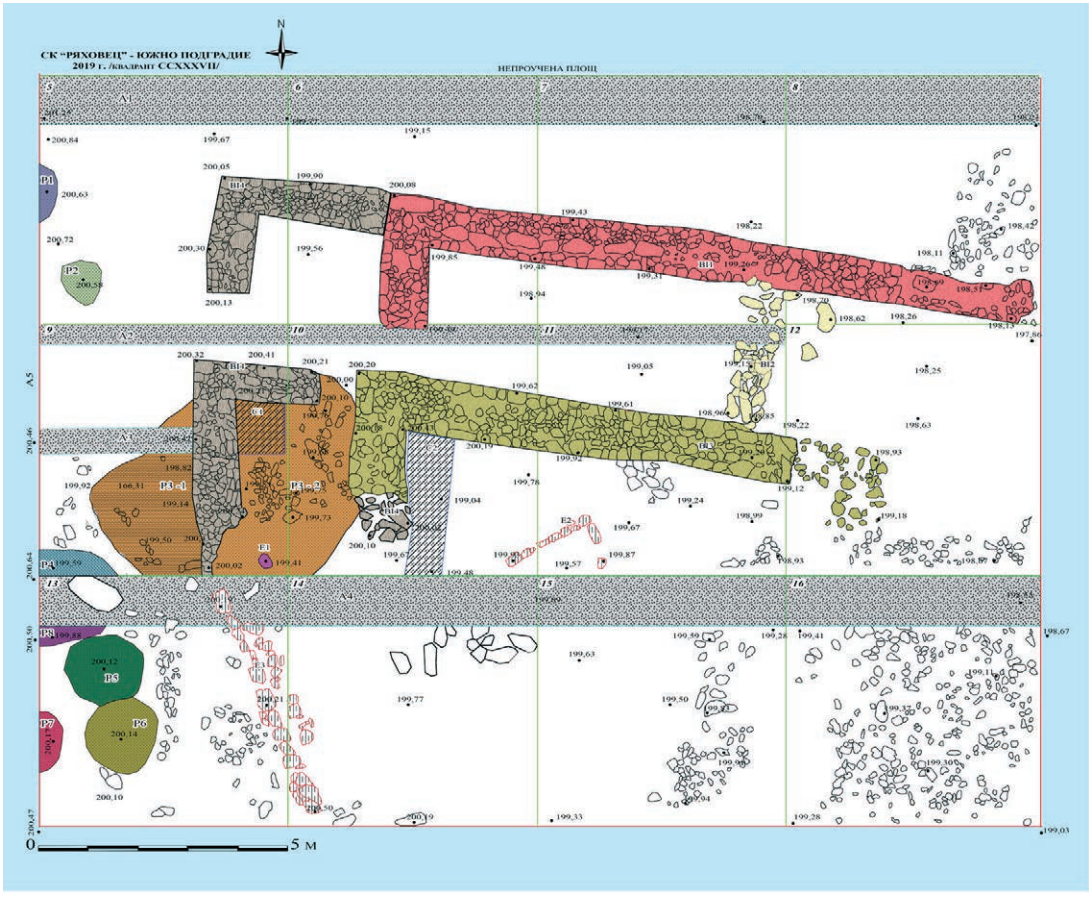
Fig. 2. The newly discovered tower and a section of the northern fortress wall

Обр. 3. Профил на археологическите пластове пред северната крепостна стена

Fig. 3. Cross-section of the archeological layers in front of the northern fortress wall

кост

Обр. 4. Ситуационен план на проучванията в южното подградие

Fig. 4. Plan of the excavations in the southern suburb

Обр. 5. Ортофото заснемане на сградата в южното подградие

Fig. 5. Orthophoto documentation of the building in the southern suburb

(ПИН 1182). Всички скелети са документирани и прибрани в ИМ – Горна Оряховица, като предстоят антропологичен и ДНК анализи. Гробните ями достигат до познатия от предходния сезон черен пласт (СКС04), наситен с въглени, керамика, битови предмети и монети, който вероятно е боклучен насип от фаза Б на средновековния период на обитаване (края на XII – 30-те години на XIII в.). Гробната яма на гроб № 5 се засича и в централния профил, като отчетливо се документира нейното вкопаване в горния пласт с разрушения (СКС03). Най-отдолу е проучен и червено-кафяв пласт (СКС06), който лежи върху скалната повърхност и е образуван от ерозията на самата скала (обр. 3). В него през 2018 г. е разкрит гроб № 2 от РЖЕ. В проучвания през 2019 г. участък не се документира друг гроб или структура от този период.

В новозапочнатите кв. $XXVI7_{8, 11, 12}$ още в най-горния чимов пласт се разкри едноредов зид с дълж. 5,30 м с посока ЮЗ – СИ, който прави чупка от 160° и продължава в източна посока още 3,40 м. Не се установи наличието на постройка или друга структура. Непосредствено северно от него и

на около 0,40 м дълбочина се проучи гроб № 9, от който са запазени само долните крайници и част от таза. Подобен едноредов и зле оформен зид е регистриран предходния сезон в кв. XXV_{13} (обр. 1). В северния край на квадратите се достигна до вътрешното лице на северната крепостна стена. Установи се, че пластът от нивото на подпорния зид до запазеното ниво на крепостната стена е с насипен характер, с разнороден по състав и датировка подемен материал.

Южно подградие. При първите археологически проучвания в периода 1985 – 1991 г. е проучена част от сграда с правоъгълен план и посока И – З (азимут 95°), с неизяснена функция и по-късна металургична пещ, която стъпва върху южната стена на сградата. През настоящия сезон са проучени общо 12 квадрата – $CCXXXVII_{5\text{-}16}$ (обр. 4, 5). Почистени и разкрити са старите зидове, които в някои участъци са почти напълно разрушени. След документиране на ситуацията е извършена полева консервация чрез възстановяване на нападалите камъни и запечатване отгоре с камъни без спойка. Установиха се няколко строителни етапа на сградата, без да може те да бъдат точно датирани, поради вече компрометирания терен и лошата степен на запазеност. Откритият подемен материал е от първата половина на XIII в., към което време следва де се отнесе въпросната сграда. От изток, поради денивелацията на терена, сградата се проследява само частично в субструкция. Основите са вкопани неравномерно в плътен жълто-кафяв стерилен пласт, върху който следва пласт от множество камъни и тъмна рохкава пръст. В него се откриват и единствените на терена археологически материали – средновековна битова керамика, кости и монети от XIII в.

Основният обем на сградата се състои от две дълги стени с посока И – З, които в източна посока се проследяват само в субструкция, а в най източната им част са напълно унищожени. Към тях от З са добавени по-плитко фундирани зидове от по-късен строителен етап.

Северната стена е широка 0,90 м, със запазена дълж. И – З 12,60 м (ВІ1). В западния ѝ край тя прави чупка от 90° в южна посока с дълж. 2,70 м, без да достига до другата основна стена (ВІ3), като по този начин е оформен вход с шир. 0,85 м. Към СЗ ъгъл е долепен на фуга по-плитко фундиран и по-небрежно изграден зид със същата посока и ширина 0,80 – 0,90 м. Той е с дължина 3,40 м, като в западния край прави чупка от 90° в южна посока с дължина 2,30 м (ВІ4).

Южната стена е фундирана най-дълбоко, като на места основите са вкопани до около 0,60 м в стерила (ВІ3). Тя е със запазена дълж. в посока И – З около 11 м, като последните два метра от И се разкриват само в субструкция, където се наблюдава вероятно продължение на зида в южна посока. То не може да бъде добре документирано поради лошата запазеност на терена. От З стената прави чупка от 90° в южна посока с дълж. от 2,50 м, като най-южната част на зида е силно обрушена. Наблюдава се по-късно направено удължаване, със запазена дълж. около 1 м и вкопано едва 0,20 м в стерилния пласт (ВІ4).

От запад към южната стена отново е добавен зид, без да са свързани помежду си, като е оставен вход с широчина 0,70 м. Зидът е вкопан едва около 0,20 м, с дълж. И – З 2,60 м. От З зидът прави чупка от 90° в южна посока с дълж. от 4,25 м (ВІ4).

Двете дълги стени (ВІ1 и ВІ2) са свързани помежду си от изток с плитко фундиран зид, с дълж. 2,80 м и шир. 0,80 м, запазен само в субструкция (ВІ2). Поради лошата му степен на запазеност не може да се установи начинът на свързване.

Западно от сградата, в квадрати $CCXXXVII_{5, 9, 13}$, са проучени няколко ями (обр. 4). Яма № 1 частично остава под централния западен профил. Яма № 2 е с диаметър около 1 м и дълбочина на вкопаването около 0,30 м. И двете ями са вкопани плитко в стерилния пласт и съдържат малко количество разнороден керамичен материал, който не дава възможност за датиране. Вероятно тези ями са били изчерпани още при първото проучване. Яма № 3 е частично проучена. Тя е значително по-голяма и се документира и в кв. $CCXXXVII_{5, 9 и 10}$, като попада под западната част на средновековната сграда. На база откритите две амфорни дръжки с анепиграфни печати и оловна имитативна монета на Одесос, ямата може да се датира в периода II – I в. пр. Хр. Западно до нея в ЮЗ ъгъл на кв. $CCXXXVII_9$ е вкопана по-късна яма, която се проучи само в частта, попадаща в квадрата. Керамичният материал от нея дава възможност тя да бъде отнесена към XI – XII в. Датировката се потвърждава и от направеното AMS датиране от кост, намерена в едно почти изцяло запазено гърне (1040-1210 cal. AD). Сред подемния материал се откри и част от керамичен котел с вътрешни уши, което дава възможност тази яма да бъде свързана с по-трайно печенежко заселване в района. В кв. $CCXXXVII_{13}$ се достига до още три ями, които остават непроучени на този етап.

През 2019 г. са инвентирани 211 находки, от които 173 монети. Интерес представлява една специфична серия български имитации – тип С, което дава възможност да се предположи, че в района на селището или в крепостта е действала, макар и за кратко време – в периода 1210 – 1215 г., работилница за медни монети от тип С, имитиращи популярните медни трахеи на Алексий III Ангел (1195 – 1203).

Литература

Алексиев, Вачев 1992: Й. Алексиев, Х. Вачев. Средновековната крепост „Ряховец“ при Горна Оряховица. – Известия на Исторически музей Велико Търново, VII, 1992, 7 – 40.

Шкорпил 1910: К. Шкорпил. План на старата българска столица Велико Търново. – Известия на българското археологическо дружество, 1, 1910, 121 – 154.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS OF RYAHOVETS, GORNA ORYAHOVITSA MUNICIPALITY

Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova, Zlatina Petrakieva

Summary

A new section with a length of about 30 m from the northern fortress wall has been excavated (fig. 1). About 32.50 m east of the northwest corner of the fortress a trapezoidal tower bastion has been revealed with an area of 4.35 m^2 (figs 1, 2). The tower has been structurally connected to the fortress wall and was build with the same type of medium- and large-size broken stones, bound with white mortar.

Four new graves from the 13th c. have been explored in front of the outer face of the northern fortress wall (fig. 1).

In the southern suburb, a part of a building with a rectangular plan, oriented E–W has been excavated during the first archaeological surveys. A total of 12 grid-squares have been explored during this season (figs 4, 5). Several construction stages of the building have been established without being accurately dated, due to the already disturbed area and its poor state of preservation. The excavated materials date to the first half of the 13th c. The building should be dated to the same period.

Some pits have been explored to the west of the building (fig. 4). Pit No. 3 has been partially excavated. The pit can be dated to the 2nd–1st c. BC on the basis of two amphora handles with anepigraphic seals and a lead imitation coin of *Odessos*. To the west, a later pit, AMS dated (1040–1210 cal. AD), has been dug into the southeast corner of grid-square No. $CCXXXVII_9$. A part of a ceramic caldron with holes for hanging on the inner side of the rim has been found among the material, allowing this pit to be associated with a long-lasting Pecheneg settlement in the area.

In 2019, 173 coins have been registered. A specific series of Bulgarian imitative coins – type C, should be noted. They suggest that in the area of the settlement or inside the fortress a mint for copper coins existed in the period 1210–1215.

Iliyan Petrakiev, Regional Museum of History - Veliko Tarnovo 6, Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, petrakiev23@abv.bg
Maya Ivanova, Museum of History – Gorna Oryahovitsa, 1 Antim I Str., 5100, Gorna Oryahovitsa, ma_q@abv.bg
Zlatina Petrakieva, Museum of History – Gorna Oryahovitsa, 1 Antim I Str., 5100, Gorna Oryahovitsa, z_yaneva@abv.bg

---

№ 18. НАР „КАЛИАКРА“

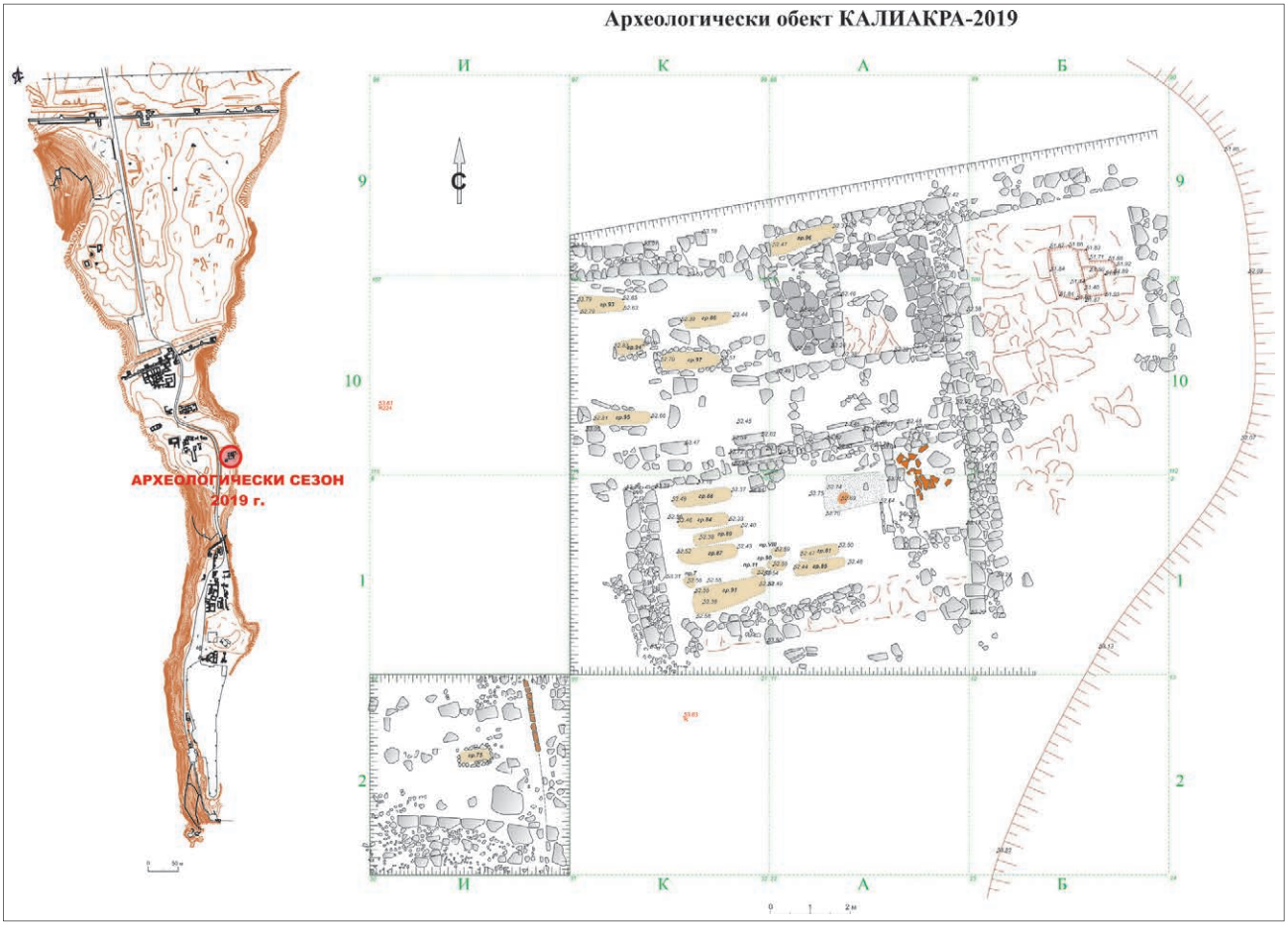
Бони Петрунова, Елена Ендарова

Археологическото проучване през 2019 г. продължи във Вътрешния град на крепостта Калиакра, сектори 82-87, където се работи от 2014 г. Пластовете, които се регистрират там са от V, VI, XIV и XV в. В тях се откриват стени и руини от помещения, както и некропол, който се е развил през втората половина на XIV век.

През този сезон от некропола са проучени изцяло 22 нови гробни съоръжения[1]. Всички гробове са били оформени по християнския погребален обред.

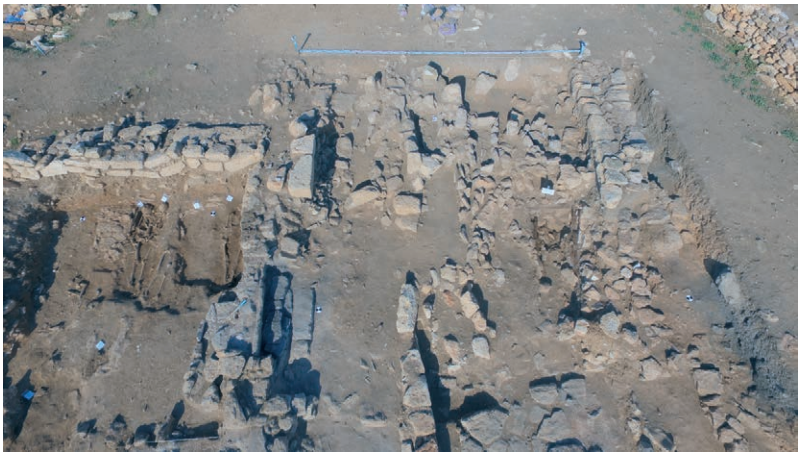
В т. нар. „Късна Сграда“ се слезе под ниво 52,89 м, където през 2018 г. беше открито глинено гърне с укрити в него 957 предмета. Под това ниво през 2019 г. се попадна на гробове от втората половина на XIV в. Два от тях са особено старателно оформени, като гробните съоръжения са частично вкопани

[1] Костните останки са предоставени за анализ на антрополога доц. д-р Виктория Русева от Института по експериментална морфология и антропология при БАН.

Обр. 1. План на проучванията

Fig. 1. Plan of the researched area

Обр. 2. Аерофото на некропола

Fig. 2. Aerial photo of the necropolis

в материковата скала. Те са с форма на трапец и с апсидна извивка от запад. В гроб № 84 покойникът е бил положен в ковчег, от който има добре запазени следи. Лицето му е било покрито с луксозна материя, а върху тялото му са поставени дарове и стъклен съд, вероятно за миро или светена вода. От дрехата се намериха 29 бронзови копчета, някои със следи от позлата.

Най-впечатляващият предмет от гробните дарове е масивен златен пръстен-печат, който разкри името на погребания – Георги, както и знатното му потекло. Пръстенът е от известния „Калоянов тип“, но с много по-детайлна и изящна украса по халката. Има изображение на орел в центъра, кръгов надпис и монограм на Палеолозите върху халката. Надписът се чете като „СФАРГІС ГЕОРГІОУ ТОУ МАКРІ“, или „Печат на Георги Макри“. „Макрис“ на гръцки означава „дълъг“, но освен прозвище това може да е и фамилно име. На всички специалисти[1], които направиха разчитането, правят впечатление две правописни грешки: в думата СФАРГІС

[1] Благодаря на проф. К. Дочев, на Г. Сенгалевич и на Н. Шаранков, които направиха разчитания на надписа и изказаха своите хипотези за произхода му.

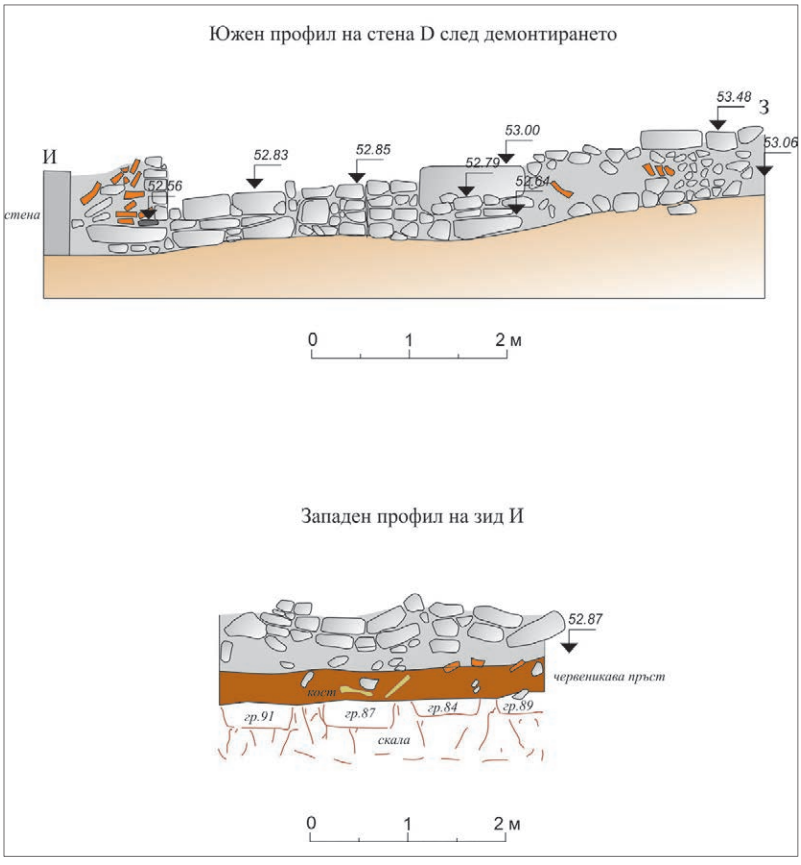
(правилното е СФРАГІС) и в името ГЕОРГІОУ (вместо ГЕΩРГІОУ). Втората грешка е често срещана и допустима, но първата показва, че надписът е дело на човек, който не е грък. Писмото е унциално, като графиката на буквите е характерна за XIV и XV в. Окончанието ОУ в единия случай е изписано чрез лигатура, а в другия – разгънато. Надписът е кръгов, около централен медальон с изображение на орел.

Научният анализ и хипотезите за това кой е Георги Макри ще бъдат обект на отделна статия. Засега е важно, че надписът върху пръстена от Калиакра е сред най-красиво оформените текстове върху паметници на късновизантийската бижутерия. Значимостта му се увеличава още повече от двата знака, вписани в кръгли медальони отстрани върху раменете на халката. Те също са оформени в изпъкнал релеф на тъмния фон от ниело, който сега е изронен.

Обр. 3. Пръстен на Георги Палеологос Макрис

Fig. 3. Gold seal-ring of Georgi Palaeologus Makris

Обр. 4. Стратиграфски профили

Fig. 4. Stratigraphic cross-sections

В „гроба на Георги“ са регистрирани останки от торба или чанта, поставена отляво върху тялото, в която, освен златния пръстен са открити метални части от колан (или колани), а именно: две катарами и две апликации. Апликациите са сребърни, с изобразени на тях, чрез врязване, водоплаващи птици.

В християнската символика липсва религиозна интерпретация на водоплаващата птица. Символът е универсален и, макар и рядко, присъства върху паметници с християнски характер и върху образци на металопластиката. Водоплаваща птица с благожелателно значение е изобразена върху две печатчета от Плиска (Тотев 1968, 174, обр. 1-в, г). При тях има околовръстен надпис на гръцки език, който в превод се чете: „Господи, помагай на този, който ме има (притежава)“. Изображенията имат различно интерпретиране, което няма отношение към функцията на пернатите като символ. Те са благожелателни, измолващи за Божия подкрепа и спасение на своите притежатели. Възникването на Земята тюрките свързват с патицата, която загребала в клюна си земя от морското дъно. От това действие се отказала чайката, за което понесла вечно наказание.

Друга интересна находка от „гроба на Георги“ са тъканите, които бяха вдигнати заедно с черепа и дадени за анализ на Иван Чокоев. В резюме, по-интересните резултати от това изследване са: между пластовете от копринена тъкан, в сплитка лито се наблюдават черни на цвят следи от деструктирала

органика, евентуално кожа. Може да се изкаже предположение, че коментираните материали са останали от шапка, в която кожата е изпълнявала и конструктивна роля, т.е. придавала ѝ е някаква форма.

Под пластовете копринена тъкан, в сплитка лито е разкрит слой също от копринена тъкан, но петсплитъчна – атлазена дамаска. В Европа този текстил е известен от XIV в. нататък. Атлазената дамаска е възможно да произлиза от качулка на връхна дреха.

Между фрагмента от череп и атлазената дамаска са открити останки от сърмена везба. Част от нея е залепнала за костта, а другата е върху атлазената дамаска. Тъканта, носеща везбата е напълно деструктирала. Оказва се, че фрагментите от тази сърмена везба са части от дракон. Съхранените елементи от дракон заемат пространство с размери 8 × 6 см. Везбата е изпълнена със сърмени и копринени нишки. Сърмените нишки са получени чрез обвиване на метална лентичка около копринено ядро. Използвани са два вида метални лентички – сребърна и сребърна с позлата. Във везбата последователно се сменят сребърни със златни елементи.

Под атлазената дамаска бяха разкрити елементи от друга везба, изпълнена само с коприна. Запазен е малък фрагмент от (някаква) фигурка (размери 3 × 3,3 см), която лежи непосредствено до ромбовете. Копринената везба може да произлиза от качулка на връхна дреха или от погребална възглавничка.

В другия специално оформен гроб (№ 91), беше разчистен скелет на жена, която също е погребана със златен пръстен. Той беше открит до лакътната кост на лявата ръка. Представлява затворено кръжило от отлята ламарина, която плавно преминава в кръгла плочка. Врязана е концентрична украса от флорални S-овидни мотиви с кръг в центъра, в който има звезда.

През 2019 г. бяха открити 12 монети от три периода: античен, късноантичен и средновековен. За първи път са открити две монети от Античността. Те са от голям номинал, на едната е изписана стойност от 5 асария. Тя принадлежи на император Макрин и неговият цезар (заместник) Диадумениан. Издадена е от управата на Марцианопол през 217 – 218 г. Контекстът на монетата е случаен, тя е попаднала по невнимание сред средновековните гробове. Другата, също едра монета, беше открита непосредствено под скелета на възрастен мъж посипан с кремъци. Погребението с кремъците е от Средновековието и наличието в гробната яма на такава едра монета се свързва или със случайност или с реминисценция от езическите времена с поставяне на „Харонов обол". Нейният релеф е износен и самата монета е претърпяла изгаряне. Въпреки това може да се отнесе към управлението на Гордиан III (238 – 244) или към по-дългото на Север Александър (222 – 235). Монетата носи лик на жена, която вероятно е съпруга на един от двамата управляващи. Интересът към тези монети е провокиран от рядко намиращите се тук такива. Досега, през изминалите 15 г. проучвания е открита само още една монета от това време.

Най-много, логично, са монетите от Средновековието. Голяма част от тях са издадени от влашкия воевода Мирчо I (1355 – 1418), две сребърни и една медна. Открита е и една бодка – монети, циркулирали в самия край на XIV и началото на XV в. Следва една аспра от тип на Иван Александър и синът му Михаил, поставена като гробен дар в едно от гробните съоръжения. Важно за изследването на некропола е откриването на османска сребърна монета (акче), поставена отляво на черепа на дете в ранна възраст 7 – 12 години. Монетата принадлежи на султан Мурад II (1421 – 1444). Това е най-късната монета, откривана в контекст на гробно съоръжение. Тази находка преосмисля хронологията на мястото, като може да се предположи, че след драматичните събития в края на XIV в. населението е продължило да използва некропола и през XV век.

Полевата инвентарна книга от 2019 г. съдържа общо 65 номера. В гробовете, препогребванията и насипите са открити две златни и няколко бронзови обеци, копчета, както и една почти изцяло запазена паница, която е анализирана от д-р Мария Манолова. Съдът е испано-мавританска лустрова керамика, производство на Манисес до Валенсия, Испания. Вътрешната повърхност е украсена с растителни мотиви, нанесени с бледокафява лустро и кръстовидно разположен орнамент, нанесен с кобалтова глазурна боя, състоящ се от правоъгълно поле, изпълнено с куфеска и два листовидни орнамента, изпълнени със силно стилизирани псевдо-куфически знаци. Вторично, явно при попадането в ортодоксална среда, в центъра на дъното е издраскан кръст, а в свободните полета между нанесените със синя глазура правоъгълен и листовидни мотиви – формулата IC XC NI KA. Над кръста, в края на периферията на блюдото са пробити две дупки за окачване. Блюдото от Калиакра принадлежи към типа „loza azul y dorada". Много близки паралели то намира сред находките от Пула, Италия (Blake 1981, 380, Pl. 2, Nos. 7, 8, 9). Като стил и орнаментика най-близкият и единствен известен до момента паралел в България е блюдо от Варна, открито при проучвания на църквата „Св. Георги", което напълно повтаря орнаменталната схема и колорита на находката от Калиакра.

Литература

Тотев 1968: Т. Тотев. Метални печатчета с образи на животни от Преслав. – В: Преслав, 1, 1968, 173 – 183.

Blake 1981: H. Blake. The ceramic hoard from Pula (prov. Cagliari) and the Pula type of Spanish Lusterware. – In: Segundo Coloquio Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo Occidental, Toledo, 1981. Madrid, 1986, 365 – 407.

KALIAKRA NATIONAL ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Boni Petrunova, Elena Endarova

Summary

In 2019, the archaeological research continued in the Inner city of Kaliakra fortress. The uncovered ruins date back to the 5th, 6th, 14th, and the 15th c. A necropolis from the second half of the 14th c. was revealed. All of the 22 graves of the necropolis conform to the Christian burial rites. Two of the graves are very carefully shaped, with trapezoidal form and a curve in their W side, partially dug into the rock. In grave No. 84 the deceased was buried in a coffin, whose well-preserved traces were documented. The face of the dead was covered with luxurious fabric; grave goods such as glassware probably containing a chrism or holy water, were placed on his body. Additionally, 29 bronze buttons from the garment, some with traces of gilding, were discovered. The most impressive item from the grave goods is a massive gold seal-ring from the famous "Kaloyan type". An eagle is depicted in the center of the ring, encircled by the inscription „СФАРГІС ГЕОРГІОУ ТОУ МАКРІ" ("Seal of Georgi Makri") and a monogram of the Palaeologians. The ring was placed in a bag, remains of which were discovered, located on the left side above the body. Apart from the ring, inside the bag two belt buckles and two silver belt applications with depictions of waterfowl were found. Furthermore, in 2019 campaign 12 coins from three periods – Roman, late antique and medieval – were discovered. Among them, due to its importance for the chronology of the necropolis, the Ottoman silver coin has to be mentioned, placed on the left side of the skull of a 7 – 12 years old child. The coin belongs to Sultan Murad II (1421–1444) and up to now is the latest dated coin in this necropolis. Two gold and several bronze earrings and buttons, as well as a Spanish-Moorish lusterware bowl, produced in Manises, Valencia, Spain were found in the graves.

Boni Petrunova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, boni_boon@abv.bg
Elena Endarova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, elena_endarova@abv.bg

---

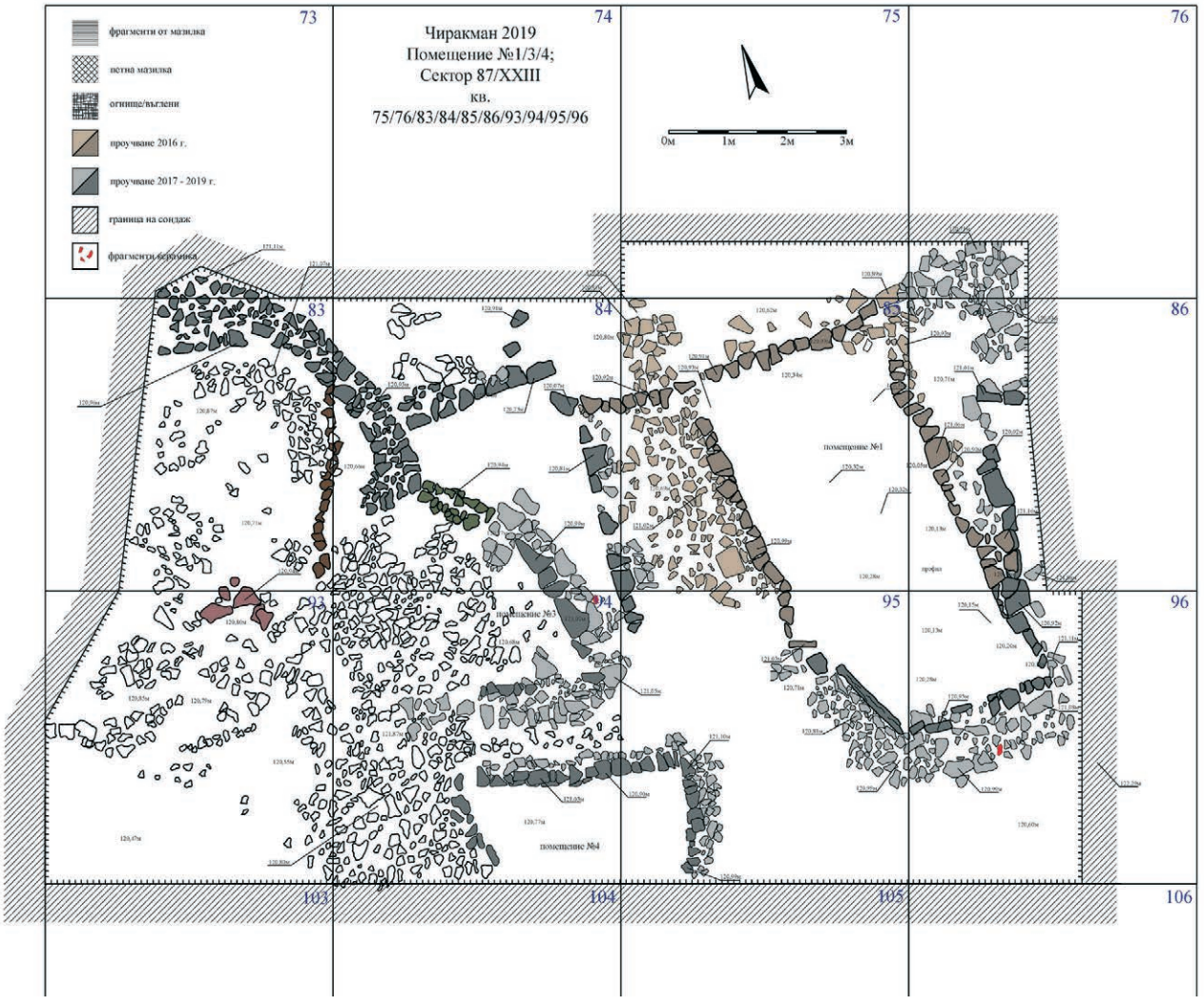
№ 19. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НОС ЧИРАКМАН

Елена Василева, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Яна Димитрова

Работата на носа през сезон 2019 започна с премахване на част от натрупаните, в следствие на археологическите проучвания на обекта през периода 1950 – 2005 г., огромни купчини от камъни. Отстранените такива сериозно затрудняваха работата на настоящия екип, тъй като заемаха пространството около проучваните сектори. С помощта на комбиниран багер камъните, намиращи се източно от проучвания (от 2018 г.) сектор 88/XXIII, бяха отстранени. Те са запазени с оглед на бъдеща анастилоза и складирани извън обекта, на премката на носа, откъдето започва подхода към платото.

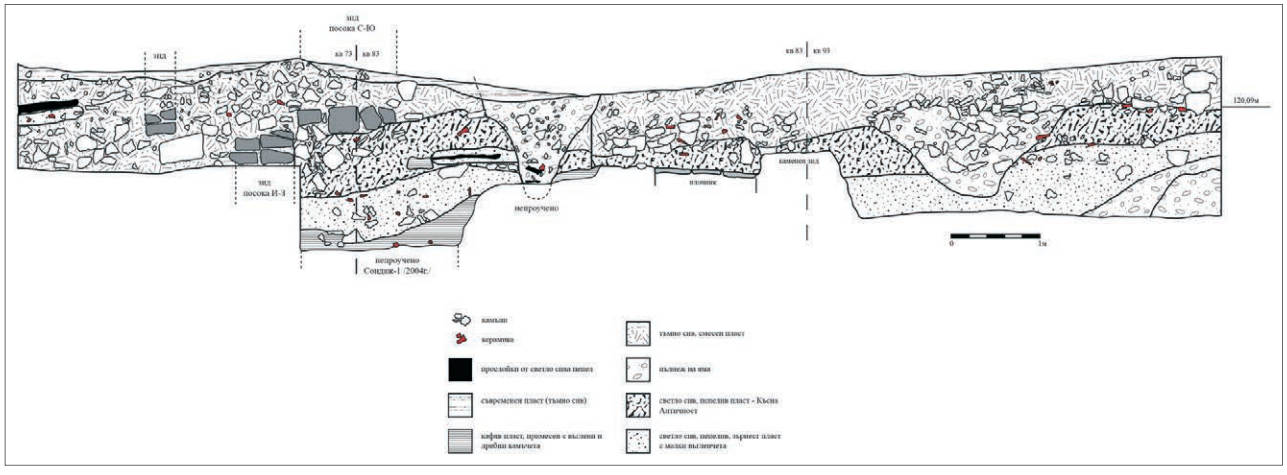
През изминалия сезон задачите, които екипът си беше поставил бяха: доизясняване характера и хронологията на проучваните от 2017 г. помещения 3 и 4, почистване, разкриване, техническо заснемане на квадрати в сектор 88/XXIII, чието проучване е било осъществено през 2004 и 2005 г., допълване и обновяване на общия план на обекта.

Сектор 87/XXIII, кв. 83, 84, 93, 94 (обр. 1). Продължи проучването на помещения № 3 и 4, регистрирани през 2017 г. Отворени са квадратите западно от тях, за да бъдат проследени останалите недоразкрити от предходния сезон стени на помещенията. Пръстта се отнема на механични пластове.

Обр. 1. Общ план на сектор 87/XXIII

Fig. 1. General plan of sector No. 87/XXIII

Обр. 2. Източен профил в сектор 88/XXIII, кв. 73-83-93

Fig. 2. Eastern cross-section of sector No. 88/XXIII, grid-squares Nos. 73-83-93

На терен са разкрити множество камъни от деструкции от различни исторически периоди. Фактът, че въпросните помещения лежат буквално под чимовия пласт, е довел до голяма степен до разрушаването на суперструкциите им и това, което се разкрива са запазените части от най-долните няколко реда от градежа.

До източната стена на помещение № 3 на фуга е долепена стена със запазена дължина 1,20 м и ширина 0,44 м. При тази преправка вероятно е разрушена северната стена на помещението. До залепената на фуга къса стена е разчистена друга стена с апсидална форма и посока север – запад. Разкритата ѝ дължина е 6 м, ширината 1,20 – 0,60 – 1,10 м. Градежът е стабилен, от ломени, правоъгълни камъни, на места запазени в три реда. Керамичният материал тук е смесен, като са открити фрагменти от елинистическата епоха, Късната античност и Късното средновековие. Откриват се още амфорни печати, керамични тежести, бронзови апликации, железни стрели. Във вътрешността на помещение № 3 е достигнато горяло ниво от пепел и силно обгорели мазилки. За момента структурата може да се датира в края на XIV – XV в., като вероятно е синхронно на помещение № 1, ситуирано в същия сектор.

При помещение № 4 са отворени нови площи от южната му страна. Отнет е съвременен (?) насип с височина приблизително 0,50 м. Целта на работата бе локализирането на южната и западната му стени. На механични пластове бе отнета пръст с дебелина 0,25 м на площ от около 1,50 м. Градежът на разкритите в предходния сезон северна и източна стени на помещението е много нестабилен. Те са изградени от дребни и средно големи ломени камъни без спойка, което е довело до почти пълното им разрушаване. След отнемането на съвременните напластявания южната и източната стени на помещението не бяха регистрирани. Има вероятност да са унищожени. Откритият керамичен материал е смесен – от елинистическата епоха, Късната античност и Късното средновековие. За момента структурата може да се датира в края на XIV – XV в.

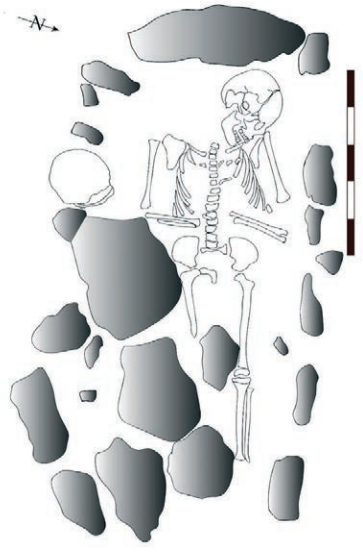

Обр. 3. Аерофото на работните сектори

Fig. 3. Aerial photo of the excavated sectors

Сектор 88/XXIII, кв. 61, 62, 63, 72, 73, 74, 82, 83, 84, 92, 93, 94 (обр. 2, 5). През предходния археологически сезон в сондаж 1/2005 г. бе разкрито струпване от елинистически амфори. Площта, която бе разчистена тогава, бе много малка и не позволи да бъде извлечено максимално количество информация от тази ситуация. С оглед на това бе взето решение работата в сектор 88 през настоящата година да бъде съсредоточена върху квадратите, намиращи се източно от това струпване.

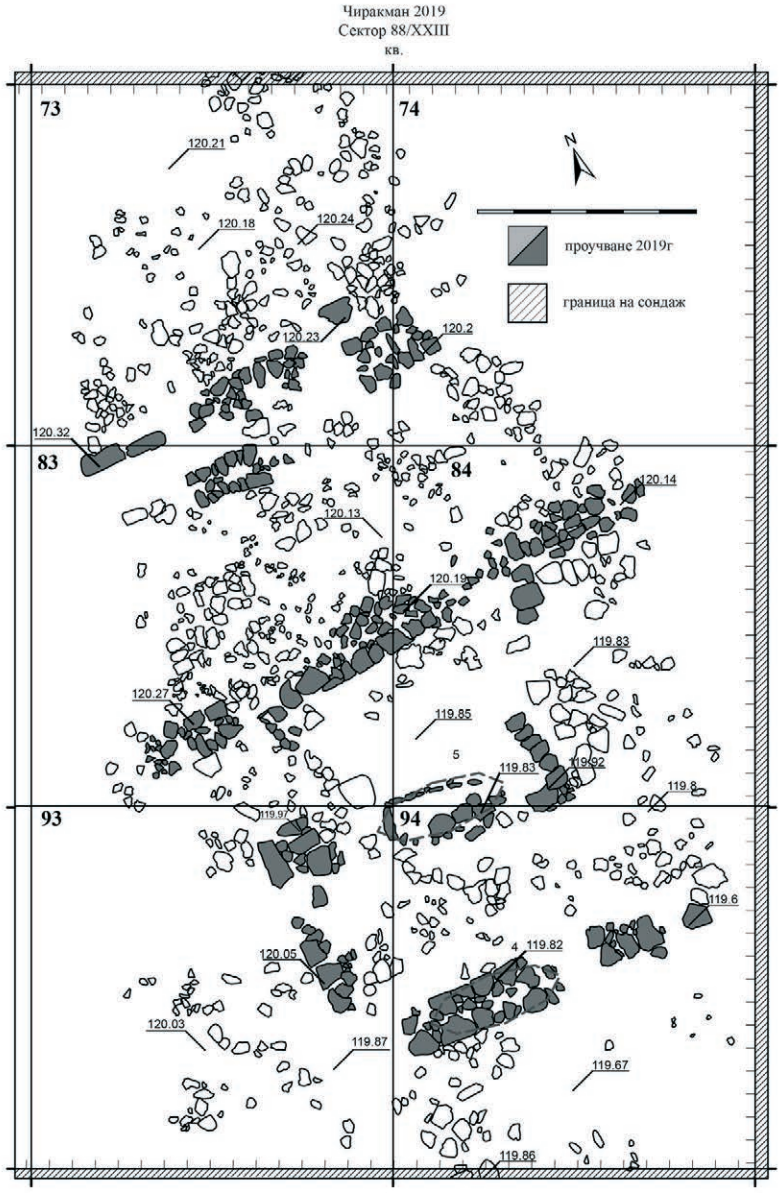

Обр. 4. Гроб № 5, сектор 88/XXIII

Fig. 4. Grave No. 5, sector No. 88/XXIII

Площта на квадратите бе заета от огромно количество камъ-

Обр. 5. План на новопроучената част от сектор 88/XXIII

Fig. 5. Plan of the newly excavated sector No. 88/XXIII

ни, което бе отстранено, а теренът под тях почистен. В сектор 88/XXIII бяха заложени квадрати 73, 74, 83, 84, 93, 94. Поради наличието на множество ями с различни размери (особено в южните части на работната площ – кв. 94) не бе ясно дали пластът не е компрометиран. Целта на работата бе да бъдат проучени пластовете над амфорното струпване и да бъде достигнат елинистическият пласт. Това би позволило разкриването на ситуацията на по-голяма площ и обвързването на материала с конкретна структура, от която той е част.

При почистването на съвременното ниво на терена, под отстранените камъни бяха открити единични разпилени човешки кости, както и голямо количество съвременен битов отпадък. В кв. 94, почти на повърхността бе разкрит и проучен гроб № 4, а северно от него и гроб № 5. Човешките останки от гроб № 4 бяха положени върху камъните на зид, вероятно явяващ се южен на разкритата в сектора сграда „С“ (при проучванията тук от 2004/2005 г.). Обредът е трупополагане в изпънато положение с глава на запад. Гробна яма не бе регистрирана.

Костите от гроб № 5 (обр. 4) бяха положени в изкопана в античния пласт гробна яма, оградена със средни и единични едри по размер камъни. Ритуалът на трупополагане е идентичен с този от гроб № 4. Южно от черепа бе открит още един човешки череп. Последният лежи на по-високо ниво и частично нарушава ограждението на гробното съоръжение. И при двете структури липсва инвентар. Вземайки предвид стратиграфската позиция и на двете структури, гробовете трябва да бъдат отнесени към най-късния период на обитаване на носа – края на XIV – XV в.

В кв. 73, 74, 83, 84, 93 и 94 пръстта се отнема на механични пластове. На цялата проучвана площ бяха разкрити множество различни по големина каменни блокове. Повечето от тях са деструкции на късни помещения и лежат безразборно разхвърляни на терена. Бяха частично разкрити два зида. Към този момент от проучването на сектора те са определени като източно продължение на южната и северната стени на помещение „С“ от 2004 г. (определено като ранновизантийско). Големината на използваните за направата им камъни, както и начинът на градеж са идентични – ломени камъни, споени с глина.

Бе довършен, фотографски и технически заснет източният профил на проучената през 2004/2005, а след това и през 2018 г. и 2019 г. площ. Тъй като състоянието на голяма част от зидовете, разкрити от предходните проучватели, е лошо, бяха предприети мерки за документирането им. Заснето е южното лице на голямата късноантична сграда в сектора. Документирано е и източното лице на същата сграда. В централната си част, над изкопа на сондаж 1, който подкопава стената, зидарията е срутена и камъните от нея бяха открити нападали във вътрешността на сондаж 1/2005 г.

В кв. 72 бяха демонтирани останките от няколко зида, свързани с периода на обитаване на носа по времето на Второто българско царство. Те бяха в изключително лошо състояние – голяма част от камъните бяха подкопани, а други се бяха срутили вследствие на атмосферните условия.

Керамиката, която бе открита при работата в сектор 88/XXIII е в голямо количество. Тъй като през настоящия сезон бяха проучени най-горните пластове на новоразкритите квадрати, тя е смесена. Заедно се откриват фрагменти от всички епохи – елинистическа, Късна античност и Късно средновековие, както и единични фрагменти от римски съдове. На цялата проучвана площ са намерени редица фрагменти от строителна керамика (елинистическа и късноантична), както и множество животински кости.

През този сезон са инвентирани над 140 движими културни ценности, сред тях – монети, апликации, амфорни печати, стрели, топчета за прашка и др. Монетите са 30 броя, като най-голям дял от тях заемат монетите от ранновизантийския период (IV– началото на VI в). Следват късноантичните и средновековни монети. Интересен е един сребърен денар на Владислав Варненчик от 1444 г. Накитите са сравнително малко. По-рядък е един фрагмент от гроздовидна обица от IX – X в. и три апликации от сърцевиден или листовиден тип, които също могат да се отнесат към периода.

При разкопките на нос Чиракман (обр. 3) през 2019 г. са открити девет амфорни печата – два родоски, два синопски, един книдски и четири от т. нар. „кръг Хераклея“, от които пет са идентифицирани. От тях четири са с дата от началото на втората четвърт до средата на последната четвърт на III в. пр. Хр., а един (Книд) – с дата 146 – 115 г. пр. Хр.

ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CHIRAKMAN CAPE

Elena Vasileva, Velislav Bonev, Kalin Madzharov, Yana Dimitrova

Summary

Sector No. 87/ XXIII, grid-sq. Nos 83, 84, 93, 94. The excavations in premises Nos. 3 and 4 were resumed. The squares to the W of the two premises were studied. In order to trace the remaining undiscovered walls of the premises, the work continued also in the squares W of them. The soil is removed by mechanical layers. It must be noted that the quantity of stones and destructions from different periods was impressive. The fact that the rooms lie beneath the turf layer had probably led to the destruction of their upper parts. The pottery and finds belong to the Hellenistic, late antique, and late medieval periods. So far, the structures can be dated to the late 14th–15th c.

Sector No. 88/XXIII, grid-sq. Nos 61, 62, 63, 72, 73, 74, 82, 83, 84, 92, 93, 94. A number of stone blocks, various in size, were discovered in this area. Most of them are destructions of later rooms. They were scattered on the ground. Two walls were partially revealed. Two graves – Nos 4 and 5 – were also studied. Mixed pottery sherds from the upper layers of the squares were found. They belong to the Hellenistic, late Antique and late medieval periods. There were also single sherds of Roman pottery. There are more than 140 small finds – coins, appliqués, amphora seals, arrowheads, sling balls, etc. Among the 30 coins found, the largest share is held by the early Byzantine ones (4th–early 6th c. AD), followed by the medieval ones. A silver dinar of Vladislav Varnenchik from 1444 has to be noted. A piece of a 9th–10th c. grape-shaped earring was discovered. Three heart/leaf-shaped applications are dated to the same period. Nine amphora seals were found – two Rhodian, two Sinopean, one Knidian, and four of the so-called "circle Hercules". Five of them were identified – four date from the beginning of the second quarter to the middle of the last quarter of the 3rd c. BC, and one (Knidian) dates from 146 to 115 BC.

Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com

Velislav Bonev, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, velislav.bonev@abv.bg

Kalin Madzharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kalinmadzharov@mail.bg

Yana Dimitrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, yanadimitr@yahoo.com

№ 20. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В БАЛЧИК, КВ. ХОРИЗОНТ

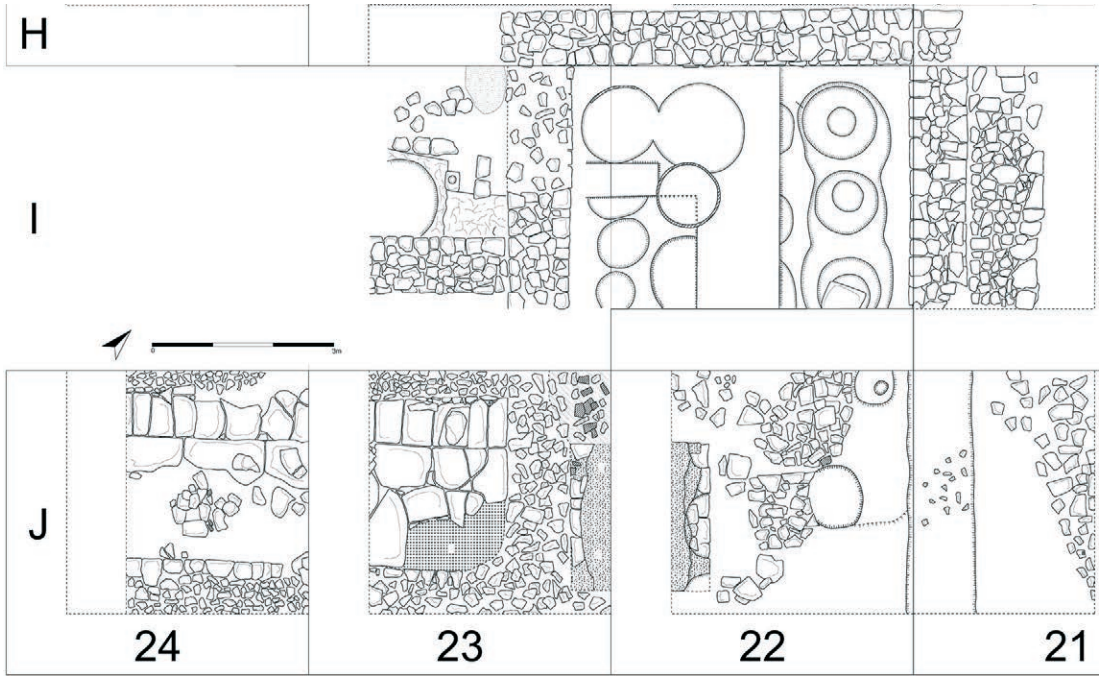
Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева

Разкопките през тази година продължиха от 15 юли до 9 август. Основната задача бе да се проучи най-вече пространството източно от досегашния изкоп (проучван през 2016 – 2018 г.) с цел разкриване на източната част на „сградата с питосите“ (сграда I22/I23).

За целта бяха заложени пет нови квадрата в източна и южна посока, а именно I24, J21, J22, J23 и J24. Работата бе съсредоточена основно в редица квадрати „J“. В първия квадрат бяха отнети само около три механични пласта (до около 50 см под заварения терен), като на този етап не бяха установени ясни структури.

В квадрат J21 очаквахме да открием продължение в източна посока на северния зид на горепоменатата сграда, което трябваше да се разполага под южната му пътека. Така и стана, макар и не точно по очаквания начин. След слизане в дълбочина на около 60 см под нивото на заварения терен в квадрати J21 и J22 се достигна ниво, което бе дори малко по-ниско от нивото на запазените камъни от зида в рамките на квадрат I21, поради което пътеката бе демонтирана с цел разчистване на зида. Въпреки очакванията, обаче, трасето на последния бе сигурно установено едва по-късно, на много по-голяма дълбочина и то под формата на запълнена с рохка кафява пръст и дребни ломени камъни траншея. Оказа се, че тук зидът е демонтиран в не особено далечното минало дори до по-ниски нива, отколкото това е станало в кв. I21. Северно от него се установи наличието на масивни деструкции от камъни, които в най-долните си нива са примесени с глинеста пръст и строителна керамика (най-вече тухли), сред които се откриваше късноантична, но без изключение и средновековна керамика, при това в значителни количества.

Продължението на южния зид на сграда I22/I23 в източна посока се откри (отново под формата на траншея, запълнена с ломени камъни от конструкцията на демонтирания в голяма степен зид) очаквано в северната половина на кв. J23.

Обр. 1. План на проучените през 2017 – 2019 г. квадрати с разкритата сграда I22/I23, както и с проучения участък през изминалия археологически сезон

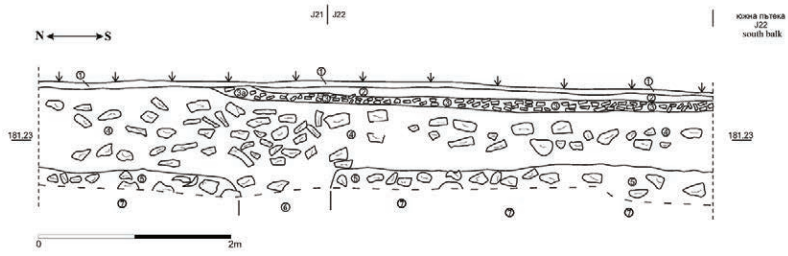
Fig. 1. The grid squares revealed in 2017–2019 with the building in I22/I23 to the west and the grid squares excavated in season 2019

Не успяхме да установим наличието на източен зид на сградата в рамките на проучваната площ. Причините за това биха могли да бъдат две:

а) източният ѝ зид е под все още недемонтираната източна пътека на кв. I22. В такъв случай ширината на сградата в източна посока би била 5 м.

б) източният ѝ зид е под източната пътека на кв. J22 (или дори още по на изток). При това положение ширината би била поне 10 м.

Така или иначе останките от двата зида оформят помещение, в рамките на което бе достигната значителна дълбочина чрез отнемане на пласт след пласт мощни каменни деструкции до достигане на ниво в кв. J22, на което се установи наличието на разположени на приблизително едно и също ниво камъни, които евентуално биха могли да бъдат частично съхранена подова (?) настилка, нарушена от по-късни вкопавания в източната и в централната (яма?) част на квадрата. До достигане на нивото на настилката и при разчистване на самата нея се установи наличието на значително количество ранносредновековна битова керамика (гърнета, но и много фрагменти от средновековни амфори), примесена с късноантична такава.

Обр. 2. Източен профил в квадрати J22J23: 1. черна пръст/хумус; 2. светлосива сбита пръст със ситни камъчета; 3. сива рохка пръст със ситно натрошени керемиди; 4. черно-сива пръст със средно големи и дребни ломени камъни; 5. сивочерна мека пепелива пръст с ломени камъни; 6. траншея от зид; 7. Неразкрит терен

Fig. 2. Eastern cross-section in grid squares J22J23: 1. black soil / humus; 2. light gray compact soil with small pebbles; 3. gray loose soil with small pieces of broken tiles; 4. black-gray soil with medium- and small-size broken stones; 4. gray-black soft ashy soil with broken stones; 6. wall trench; 7. Unexplored

Обр. 3. Квадрат J23 – поглед от югоизточния ъгъл

Fig. 3. Grid square J23 – a look from the south-east corner

В южната част на помещението, в югоизточния край на кв. J22 (вкл. под южната му пътека) и в североизточния на кв. J23, се установи наличието на структура с неясна на този етап функция, долепена до южната му стена. Става дума за внушителен паралелепипед с почти квадратна основа (230 × 240 см) и височина 60 см, иззидан от камъни и тухли, споени с обилно количество хоросан. Страниците му са обрушени още в древността, горната му повърхност е равна. Размерите му се установяват най-вече при основите, където с малко изключения (в югоизточния и в североизточния му ъгъл) конструкцията е запазена на практика непокътната, както и благодарение на видимото в профилите на пътеката.

Западно от структурата, в северозападния ъгъл на кв. J23 се установи малко пространство, наситено с пепел, въглени и строителна керамика, което несъмнено продължава на север под южната пътека на кв. J22. Не е невъзможно да става дума за отоплително съоръжение; това предстои да се разбере при демонтажа на южната пътека на квадрата.

В кв. J23 и J24, южно от южния зид на източната част на сграда I22/I23, се откриха структури, принадлежащи на един и същ контекст – изглежда помещение (или пространство?), развиващо се на юг от източната част на сградата. От изток то е оградено от зид от ломени камъни без хоросанова спойка, идентичен по своите характеристики на останалите зидове в проучения през 2016 – 2019 г. участък. Той е ориентиран север – юг и се разполага в източната периферия и на двата квадрата.

Западно от него, и в двата квадрата, се установи наличието на настилка от масивни каменни плочи с различна и неправилна форма и дебелина до 10 см, която е по-добре запазена в кв. J23, където

е демонтирана, както изглежда, само една плоча и доста по-зле в кв. J24, където съхранените плочи са по-малко от унищожените. Съдбата на последните евентуално трябва да се обвърже с наличието на яма в централната част на квадрата, в горната част на която има нагъсто разположени вкл. едри камъни, част от които са със следи от качествена обработка.

Западно от настилката (и плътно, успоредно на нея) и в двата квадрата се установи редица от по-малки каменни плочи, започваща от южния зид на източното продължение на сграда I22/I23 и продължаваща в южна посока до южния профил на кв. J24, без да е разкрита на цялата си дължина. От западната си страна тя е съпътствана от малки, вертикално поставени, ограждащи я камъни, а на запад от тях и в двата квадрата (покрай западните им профили) има тясна ивица, в която се откриват множество безредни ломени камъни.

Първоначалната и твърде предпазлива интерпретация на тази редица от по-малки плочи е (покривна конструкция на) „канал", макар да не е много ясно защо, ако е такъв, опира плътно до зид от сграда и завършва (започва?) там.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN BALCHIK, "HORIZONT" CITY QUARTER

Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva

Summary

Since the 2016 season, the excavation of the area under study has progressed eastwards, mainly in grid squares J21, J22, J23, and J24. The line of the northern wall of building I22/I23 (1/I22), which was demolished in modern times, was revealed beneath the southern balk of grid square J21, as a trench filled with soil and stones. To the north of it, a thick destruction level comprises medieval ceramics – pieces of pottery and amphorae. The line of the southern wall of building I22/I23 was revealed as expected in the northern part of grid square J23, also as a trench filled with soil and stones. The line of the eastern wall of the building was not established during the season. It may either be beneath the preserved east balk of grid square I22 or beneath the balk of grid square J22, even further eastwards. The registered remains of the two walls form a room within which a partially preserved pavement (floor) was reached in J22, disturbed by later dugouts in the east and central parts of the square. Up to the floor's level, and in the course of its unearthing, a significant amount of medieval ceramics (pottery and amphorae) was gathered along with some late antique fragments.

To the south of the southern wall of building I22/I23, or its eastern part, an area or room was revealed in grid squares J23 and J24. It extends to the south of the building and is closed to the east by a dry stone (no mortar) wall in the same manner of construction as the others on the site. West of it a pavement of stone slabs was revealed. At its west end, a line of rectangular stone slabs lies some 5 cm lower, resembling the cover of a sewer. Its function is a question for future study.

Rumyana Koleva, Sofia University „St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, rukoleva@gmail.com
Chavdar Kirilov, Sofia University „St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, ckirilov@uni-sofia.bg
Radostina Encheva, Museum of History – Balchik, 2 Dimitar Jelev Str., Balchik 9600, museum_balchik@abv.bg

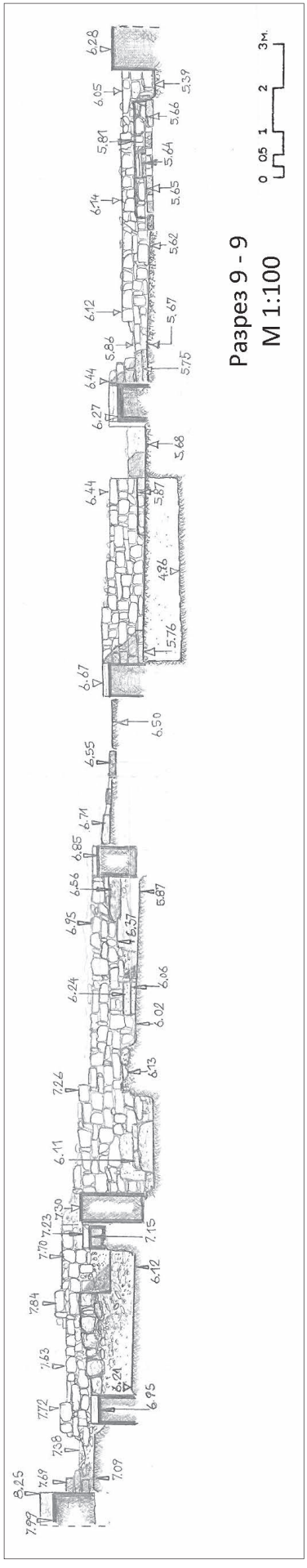

№ 21. КРЕПОСТ КАСТРИЦИ В РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД, ВАРНА

Игор Лазаренко, Мария Манолова-Войкова

Зоната на разкопките през 2019 г. обхваща шест постройки от жилищния квартал около църква № 2 в централната част на крепостта. Проучването на две от тях (№ 3, 4) е започнато през 2018 г. Останалите четири (№ 5, 6, 7, 8) са разкрити за първи път. Заедно с това, е възобновена прекратената след 2014 г. работа по некропола на църква № 2 (обр 1, 2).

През 2018 г. в жилище № 3 са проследени три подови нива. Предварителните данни за хронологията на обитаването на помещението насочват към периода от началото на XIV в. до първите десетилетия на XV в. (Лазаренко, Манолова-Войкова 2019, 503). При продължилата през 2019 г. работа в жилище № 3 са проследени някои стратиграфски съотношения, които дават възможност да се изя-

Обр. 1. План на зоната на разкопки през 2019 г. с работна номерация на постройките (Ив. Саров)

Fig. 1. Plan of the excavation area in 2019 with building's numbering (Iv. Sarov)

Обр. 2. Разрез 9 през жилища 2, 1, 3, 5 (Ив. Саров)

Fig. 2. Cross-section No. 9 through houses Nos. 2, 1, 3, 5 (Iv. Sarov)

снят етапите на обитаването му и тяхната датировка. Така например, след демонтирането на пещ, отнасяща се към най-късното, първо подово ниво в северозападния ъгъл на помещението е установено, че тя е изградена върху по-ранна сметна яма. Ямата е запълнена с разнородни отпадъци, а най-късните сигурно датирани находки тук, предоставящи *terminus post quem* за изграждането на пещта и свързаното с нея първо подово ниво, са монета на цар Иван Александър (1331 – 1371) и монетовидна пластинка от края на XIV – началото на XV в. Останки от още една, силно обезличена пещ, стратиграфски свързана с най-ранното, трето подово ниво е открита до южната стена на жилището (обр. 3). Проучването в дълбочина в източната част на постройката показа специфики в градежа на стените, индикатор за тяхното изграждане през различни периоди. Северната и западната стена са фундирани плитко, като началото на градежа им съвпада с най-ранното, трето подово ниво. Основите на южната и източната стени са по-дълбоки. Градежът им, включващ добре обработени камъни и квадри насочва към по-ранна датировка, която към момента остава неясна. Данни за обитаване на същото пространство през късноримския и ранновизантийския периоди предоставя насипът под третото подово ниво, съдържащ оскъдно количество керамика и няколко монети от 40-те години на IV и от края на IV – началото на V в.

През 2019 г. продължи проучването на късноантична сграда, разположена под разкритото през предходния сезон средновековно жилище № 4 (обр. 4). След демонтира-

Обр. 3. Жилище 3

Fig. 3. House No. 3

Обр. 4. Югоизточна част на сграда от VI в. под средновековно жилище № 4

Fig. 4. Southeastern part of a 6th c. building under the mediaeval house No. 4

нето на рухналия покрив, останал в нейната източна част, в насипа над подовото ниво са открити керамични находки и монети, доказващи, че сградата е напусната след 70-те години на VI в.

Жилище № 5 е разположено между жилища № 3 и № 4. Вътрешните му размери са дължина 5,5 м и ширина 4,80 м. Входът се е намирал в близост до югоизточния ъгъл на сградата. Подовото ниво представлява грубо подравнен твърд пласт от жълто-кафява пръст. В североизточния му ъгъл частично е разкрита печка, оформена от светла глинеста пръст и малки ломени камъни. Пластът непосредствено над пода съдържа битови предмети, керамика и монети от XIV в. Направената проверка на културните напластявания под подовото ниво в югозападната част на постройката показва наличие на по-ранен градеж – североизточен ъгъл на сграда, която според градежа си и откритите находки би могла да се отнесе към V – VI в.

Жилище № 6 се намира западно от църква № 2. Вътрешните му размери са 4,75 м (в посока И – З) и 4,20 м (в посока С – Ю). Входът е бил разположен в близост до североизточния ъгъл. Насипът в северната и централната част на жилището е компрометиран от изкопи за засаждане на паркови дървета. Съхранено подово ниво е разкрито в южната част на жилището, на кота 5,75 м. В югозападния му ъгъл е разкрита полукръгла пещ с диаметър 0,88 м. Дъното на пещта е застлано с късноантични тегули, а кожухът е направен от дребни ломени камъни и глина. В пласта непосредствено над подовото ниво са открити материали, включително и монети, които дават основание то да се датира в края на XIV в. На 0,25 м под първото подово ниво е регистриран още един под с останки от овална пещ (диаметър 0,78 м) в югоизточния ъгъл. Сред находките между двете жилищни нива са две монети на цар Иван Александър (1331 – 1371).

Постройка № 7 граничи на изток с църква № 2, а на запад с жилище № 4. Проучването през 2019 г. обхвана само южната, свободна от паркови дървета част на помещението. Установените вътрешни размери са дължина 7,65 м и ширина 3,7 м. Подовото ниво представлява подравнен пласт от твърда трамбована пръст, а находките от пласта непосредствено над него доказват обитаване през последните десетилетия на XIV в. Средновековното помещение е било изградено върху по-ранна, късноантична стена с посока изток – запад. В проучения късноантичен пласт са открити керамика и монети, концентрирани предимно в периода от последните десетилетия на V до третата четвърт на VI в.

Постройка № 8 попада в границите на некропола към църква № 2. Обезличена е от вкопаването на 13 гробни ями. Във височина е запазена само северната стена, западната част от която е разрушена от два гроба. Източната стена е пресечена от още три гробни ями. Специфичното заобляне от външната страна на запазения североизточен ъгъл показва, че първоначално постройката е била

съобразена с улично трасе, впоследствие унищожено от некропола. Помещението е идентифицирано по твърд подравнен пласт от трамбована пръст със следи от опалване. Липсват категорични данни за датировката му. Въпреки това, неговата стратиграфска позиция, както и керамиката от насипа непосредствено над пода подсказват обитаване през първата половина на XIV в.

Проучването на некропола към църква № 2 започва през 2014 г., когато са разкрити 20 гроба (Плетньов и др. 2015, 680 – 681). Към тях през 2019 г. се добавят още 21, някои от които са разположени под документираните през 2014 г. гробове. Всички погребения са извършени според християнския обичай: мъртвите са положени на гръб с изпънати долни крайници, ръцете са поставени върху гърдите или коремната област. Съобразно възрастта си погребаните се разпределят в следните групи: 14 бебета и деца; един индивид в млада възраст; шест в израснала и зряла възраст. Данни за използване на ковчези има при два гроба. Останалите имат частично или цялостно ограждане с камъни. Особености в ритуала се отбелязват при два гроба. Дете погребано в гроб № 2 е било посипано с кремъчни отцепи и черни камъчета. Възрастната жена в гроб № 20 е била покрита с въглени, а пръстите на лявата ѝ ръка послесмъртно са били преместени в горната част на гръдния кош. Инвентар имат шест гроба (копчета, мънисто, обеци, пръстен).

Най-горните нива на гробни ями се намират на кота 6,95 м, а най-долните на 5,87 – 5,88 м. От кота 6,95 м до кота 6,23 м са погребани само бебета и деца, като те се съсредоточават в северната част на проучения терен. Некрополът е имал поне три етапа на използване, което се удостоверява от застъпването на три гроба (№ 9, 14, 15). Съществена информация за строежа на църквата предоставя разположението на два гроба (№ 1, 4) под настилката на наоса. Наличието на монета на цар Иван Александър (1331 – 1371) в единия от тях (гроб № 1) предполага строежа на църквата да е станал след този период. Данните за хронологията на некропола се допълват от стратиграфските позиции на още три гроба. Гробове № 19 и № 20 се вкопават в подовото ниво на постройка № 8 от първата половина на XIV в. Близко разположеният до тях гроб № 18 разрушава едновременно северната стена на постройка № 8 и източната стена на жилище № 6, обитавано до края на XIV в. Посочените стратиграфски съотношения показват, че некрополът е възникнал в самия край на XIV в. или първите десетилетия на XV в.

От откритите находки по време на проучванията на крепостта в полевата инвентарна книга са отразени 71 предмета, измежду които са железни оръдия на труда, върхове на стрели, медни и стъклени накити, костени украси и керамични съдове. Откритите монети са 90. Най-ранната от тях е елинистическа монета на Одесос от III в. пр. Хр., а най-късните емисии са мангъри на Емир Сюлейман от първото десетилетие на XV в. Основната част от нумизматичния материал се съсредоточава в два добре обособени периода – VI в. и XIV в.

Литература

Лазаренко, Манолова-Войкова 2019: И. Лазаренко, М. Манолова-Войкова. Крепост Кастрици в резиденция Евксиноград, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 502 – 504.

Плетньов и др. 2015: В. Плетньов, М. Манолова-Войкова, И. Лазаренко. Археологическо проучване на крепостта Кастрици, Евксиноград. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 678 – 681.

KASTRITSI FORTRESS, EUXINOGRAD RESIDENCE, VARNA

Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova

Summary

The 2019 excavation area covered six buildings in the residential area around church No. 2 in the central part of the fortress. The survey of two of them (Nos 3, 4) started in 2018. The other four (Nos 5, 6, 7, 8) were newly discovered. The work on the necropolis of church No. 2 was resumed (figs 1, 2).

The survey in house No. 3 gave an opportunity to clarify the chronology of the three stages of its habitation in the period from the first half of the 14th c. until the first decade of the 15th c. (fig. 3).

The investigation of the late antique building under the medieval house no. 4 continued. After removing the collapsed roof in its eastern part, in the layer above the floor were discovered pottery sherds and coins, proving that the building had been abandoned after the AD 570's (fig. 4).

The newly discovered 14th c. buildings (Nos 5–8) had shallow foundations of small limestones and upper construction of medium-sized, roughly processed stones bound with mud. The presence of many nails and staples over the floors and the absence of any roof tiles, gave reason to assume that the buildings had had wooden storeys and roofs covered with wood, straw or other non-durable material. Indications for earlier, late antique construction beneath were recorded in houses Nos 5 and 7.

During the excavation of the necropolis of church No. 2, 21 new Christian graves were located and investigated. The necropolis had at least three stages as hinted by three overlapping graves. The stratigraphic position of five graves – two of them located under the church's pave; other two dug into the floor of a building from the beginning of the 14th c., and one destroying a wall of a house inhabited until the end of the 14th c. – gave reason to assume that the construction of church No. 2 had been implemented in the end of the 14th or the beginning of the 15th c.

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, lazarenko@mail.bg
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 22. КРЕПОСТ „ПЕТРИЧ КАЛЕ“, ОБЩ. АВРЕН, ОБЛ. ВАРНА

Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко

Разкопките през 2019 г. обхващат две зони: южната кула на вътрешната крепостна стена и сектор до външното лице на крепостната стена (обр. 1).

В хода на работата са установени стратиграфски пластове и архитектурни паметници от два периода: XIII – първата половина на XV в. и III – V в.

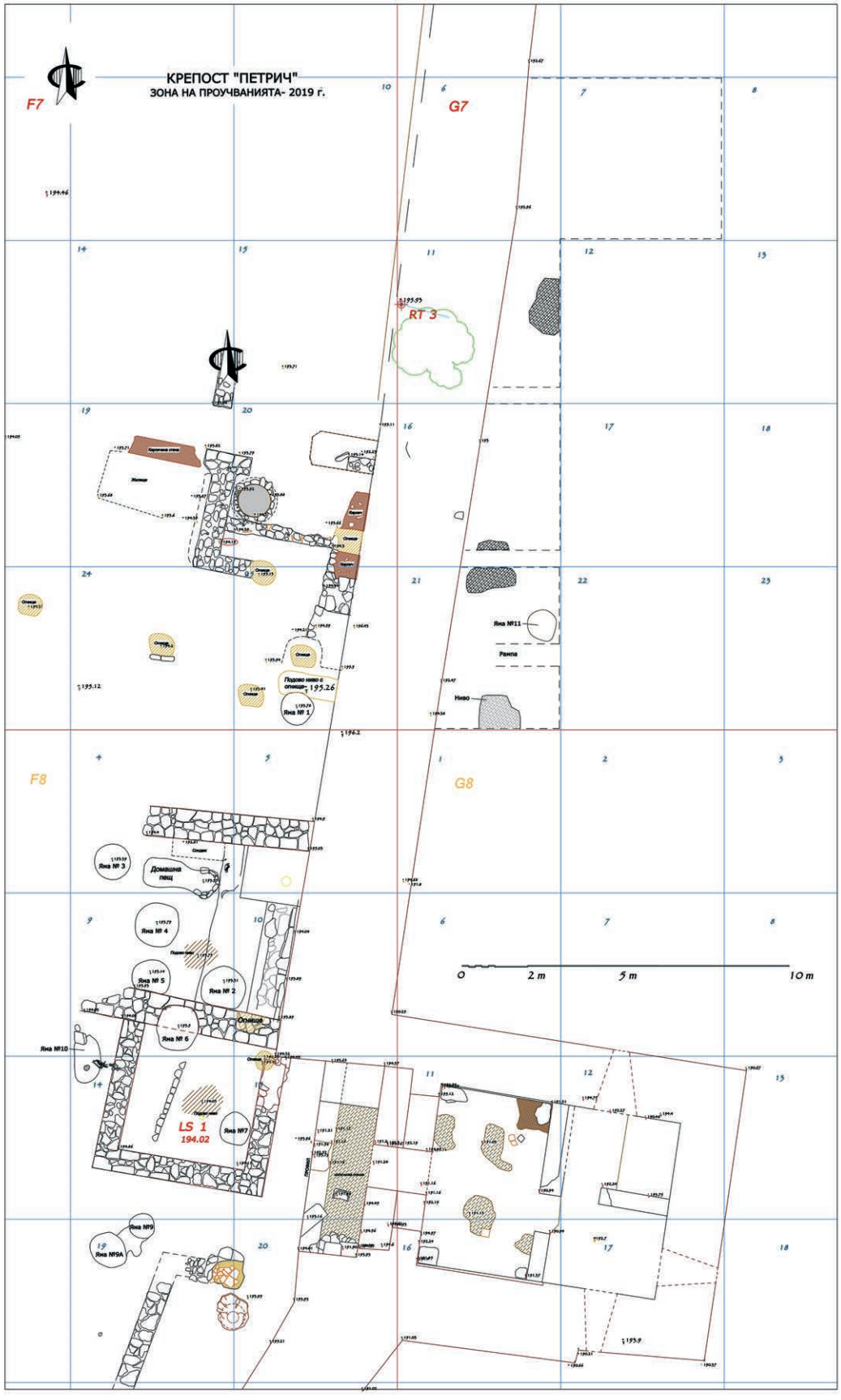
В сектора до външното лице на крепостната стена е проучен насип с височина 0,4 – 0,5 м от сиво-пепелява, разпрашена пръст и ломени камъни, в който на места са проследени силно обезличени останки от леки наземни постройки. От тях са съхранени огнища, части от подови нива от трамбована, опалена глинеста пръст, една сметна яма и струпвания на разложен кирпич. Насипът съдържа изобилно количество дребни находки и керамика от XIII до началото на XIV в. Монети присъстват само в повърхностните два механични пласта (до 0,25 м от повърхността) и се свеждат до медни мангъри на султан Баязид I (1389 – 1402) и сребърни акчета на султаните Мурад I (1362 – 1389) и Мурад II (от периода 1421 – 1444). Проучването в дълбочина показва, че под сиво-пепелявия насип следва хомогенен пласт от чиста жълто-кафява пръст с оскъдно количество керамични фрагменти XI – XIII в., без отчетливи следи от трайно обитаване.

Вторият сектор обхваща южната кула на вътрешната крепостна стена (обр. 1). Напълно са проучени нейното западно помещение и входът на западната стена. За да се разкрие фасадата на входа, пред него е направен сондаж с дължина 5,7 м по цялото протежение на западната стена на кулата и ширина 1,8 м. Сондажът достига дълбочина 2,80 м, където се намира хоросанова подложка за настилка пред входа на кулата.

Отличените в сондажа стратиграфски нива допълват наличната до този момент информация за периодите на обитаване и настъпилите разрушения в късноримската архитектура. Първият пласт с дебелина 0,5 – 0,6 м е съставен от сиво-кафява, рохкава пръст с въглени и пепел, фрагменти от тегули и късноантична керамика. Той достига до частично запазено в южната част на сондажа подово ниво от трамбована жълта глинеста пръст, покрито с дебел слой пепел и въглени (кота 193,65 м). В пепелта са открити луковична фибула, бронзова украса, лампа, амфора и керамични фрагменти от втората половина на IV – началото на V в. Възможност за уточняване на хронологията на жилищните останки в първото десетилетие на V в. дават четири монети от същия контекст, най-късните от които са на император Хонорий от периода 395 – 401 г. и на Теодосиевата династия от самото начало на V в.

В дълбочина следва тънък до 10 см слой от тъмна пръст смесена с висока концентрация на въглени, хоросан и дребни ломени камъни, в който присъстват фрагменти от късноримски лакови съдове и пет монети от последните години на IV и първото десетилетие на V в. – емисии на императорите Аркадий, Хонорий и на Теодосиевата династия.

Находките от тънкия тъмен пласт предоставят сигурен *terminus ante quem* за настъпилото срутване на западната стена на кулата, отразено в масивен насип от хоросанов трошляк, квадри и ломени

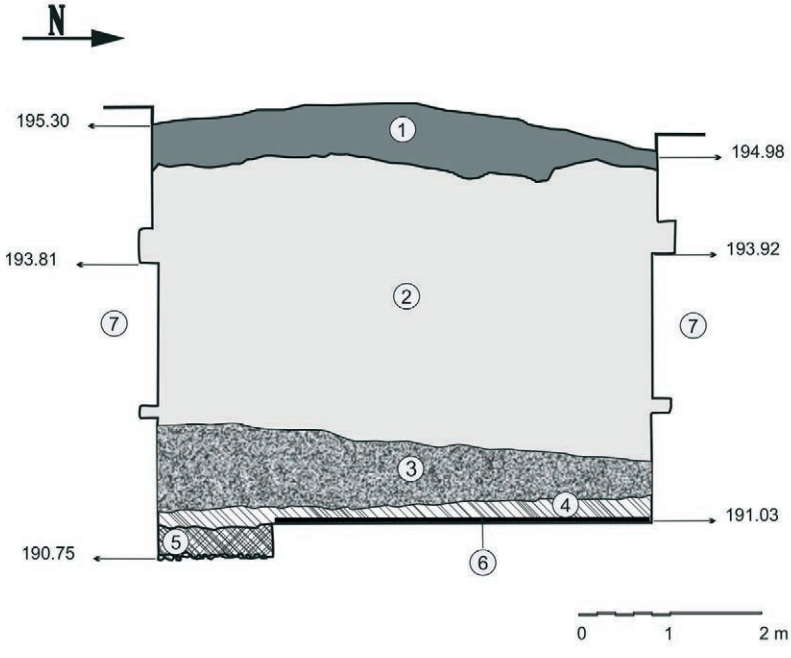
Обр. 1. Зона на разкопките през 2019 г.: южна кула и сектор до външното лице на основната крепостна стена (М. Вълчев)

Fig. 1. Excavation area in 2019: southern tower and a sector next to the outer face of the main wall (M. Valchev)

Обр. 2. Оброчна плочка на Тракийския конник

Fig. 2. "Thracian horseman" votive plate

Обр. 3. Стратиграфски разрез на пластовете в западното помещение на кулата (проучвания 2018-2019 г.): 1. пласт от XIII – нач. XV в.; 2. масив от хоросан, квадри, ломени камъни, образуван при рухването на кулата след 70-те години на III в.; 3. насип от тъмна пръст с хоросан, тегули и имбрекси; 4. тъмна пръст с находки от III в.; 5. подложка за подово ниво; 6. подово ниво; 7. южна и северна стени на кулата

Fig. 3. Cross-section of the stratigraphic layers in the western room of the tower (excavations 2018–2019): 1. mediaeval layer 13th – early 15th c.; 2. mortar, stone blocks, and segments of masonry, formed at the collapse of the walls after the 370's; 3. bulk of soil, mortar, tegulae and imbrices; 4. dark soil with finds from the 3rd c.; 5. padding of the floor level; 6. floor level; 7. southern and northern walls of the tower

камъни. Пластът достига дебелина до 0,9 м, а единствените находки от него са отделни фрагменти от тегули и части от стенни мазилки в помпеянско червено. В най-долното ниво този насип е установено струпване на разнородни отпадъци: животински кости, фрагменти от керамични и стъклени съдове. Сред находките от депозита е фрагментирана правоъгълна плоча използвана за прозорец с размери 0,43/0,75 м. Изработена е от фино полиран, прозиращ на светлина бял мрамор с оранжеви и сиви нишки, чиято дебелина в средата не превишава 0,7 см.

Последният стратиграфски пласт в сондажа предоставя сигурни доказателства за времето, след което е станало срутването на стените на кулата. Съставен е от тъмнокафява, глинеста пръст, достигаща нивото на подложката за настилка пред входа на кулата. Материалите от него са малобройни и най-общо се отнасят към края на II – III в.: отделни фрагменти от червенолакова трапезна керамика и от изработени на ръка груби съдове, част от оброчна плочка с отлично съхранено изображение на тракийския конник (обр. 2). Коректив за хронологията на пласта са двете открити тук монети от края на 30-те и началото на 40-те години на III в., емисии на император Гордиан III (238 – 244) и на цезар Филип II (244 – 247).

Разкопките във вътрешността на кулата продължават работата от предходния сезон, когато се изясни нейният архитектурен план. Тя е правоъгълна, с вътрешни размери 7,5 × 5,7 м. Чрез напречна стена с посока С – Ю пространството е разделено на две помещения – западно и източно. От своя страна източното е разделено на още две еднакви помещения (Манолова-Войкова, Лазаренко 2019, 506 – 507). Проучванията от 2018 г. доказват, че източната ѝ част е използвана до средата на XV в. Под средновековния пласт е достигнат плътен насип от хоросан и строителни материали, образуван от деструкциите на стените. Същият

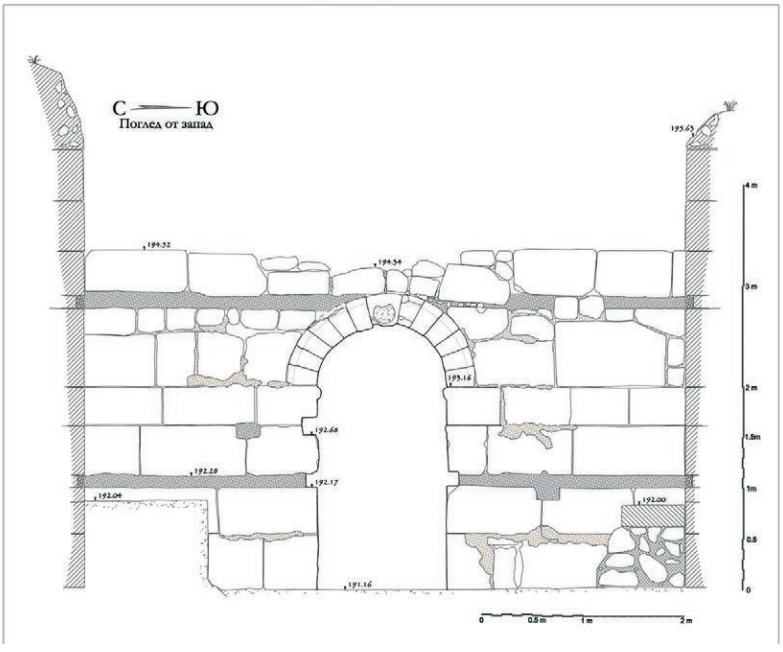
пласт в западното помещение е регистриран още под повърхностния слой с материали от XIV и първата половина на XV в. (обр. 3, пласт 1).

През 2019 г. работата се съсредоточи в западното помещение на кулата, където продължи вдигането на насипа от хоросан, смесен с квадри, ломени камъни от емплектона на стените и цели рухнали сегменти от зидарията. Пластът е напълно хомогенен и има характеристики на еднороден масив с височина до 2,3 м. Така общата височина на насипа проучен през 2018 и 2019 г. достига от 2,7 м при южната стена на кулата до 3,1 м при северната (обр. 3, пласт 2). Находките от този иначе огромен масив са малко: фрагменти от стенни мазилки оцветени в помпеанско червено, хоросанови замазки с отпечатъци от камъш от рухналите тавани, силно корозирали големи гвоздеи и скоби и няколко фрагментирани керамични съда. Проучването на хоросановия насип предостави изключителния шанс да се уточни периодът, в който са се срутили стените. Това стана възможно благодарение на колективна находка от 34 монети, открити в средната част на насипа, в близост до една голяма отломка от зидарията. Монетите – емисии на централното монетосечене и на провинциалните монетарници на Марцианопол, Анхиало, Месамбрия и Томи, покриват хронологически диапазон от ок. 60 години. Най-късните от тях – антониани на император Клавдий II Готски (268 – 270), дава сигурен *terminus post quem* за настъпилите разрушения.

Обр. 4. Западна стена на кулата

Fig. 4. Western wall of the tower

Обр. 5. Фасада на входа (М. Вълчев)

Fig. 5. Façade of the entrance (M. Valchev)

След демонтирането на блокажа е достигнато до тъмнокафяв пласт с височина от 0,3 м в северната част на помещението до 0,73 м в южната (обр. 3, пласт 3). Съставен е от тъмна рохкава пръст с хоросан, въглени, много фрагменти от тегули и имбрекси от съборилия се преди стените покрив. Под него, непосредствено над подовото ниво, е отложен слой с дебелина 0,25 – 0,30 м (обр. 3, пласт 4), с висока концентрация на въглени, пепел, животински кости, фрагменти от червенолакови и формувани на ръка съдове.

Подовото ниво е загладено с глинеста сбита пръст, на места покрита с въглени и пепел (обр. 3, пласт 6). Както показва малък сондаж в североизточния ъгъл на помещението, то е нивелирано върху подложка от дребни ломени камъни и тъмна пръст (обр. 3, пласт 5).

Най-интересни резултати предоставя проучването във входа на кулата (обр. 4). Той се намира в центъра на западната стена. Оформен е като проход през цялата дебелина на зидарията с дължина 1,5 м и ширина 1,3 м. Подът е застлан с плочи, поставени напряко на ходовата линия. От външната страна,

пред входа се намира подложка за настилка, излята от чист белезникав хоросан с ширина 1,24 м (И – З) и дебелина 7 – 8 см.

В зидарията на южната стена на прохода, на височина 1,13 м над ходовото ниво, е оформено измазано с хоросан легло за масивна талпа с четириъгълно напречно сечение (0,32/0,48 м). То се вклинява на 2,35 м във вътрешността на стената подобно на надлъжен сантрач. На срещуположната северна страна на прохода се установява отстъп на лицевата зидария с около 0,20 м, което дава основание да се предположи, че тук се е намирал заключващ механизъм, залостващ вратата на кулата от вътрешната страна.

Проходът завършва на запад с арка, изградена от 13 блока с трапецовидни лица (обр. 5). От външната страна блоковете са профилирани и образуват общ полуцилиндричен фриз. Лицевата повърхност на ключовия камък е декорирана с кръгъл вдлъбнат медальон, вероятно предназначен за инкрустация. Арката стъпва върху два масивни блока от зидарията, върху горния им фриз са нанесени хоризонтални жлебове. Върхът на арката отстои на 2,7 м над настилката.

След разчистването на западното помещение на кулата се установи, че градежът е в отлично състояние, със запазени лицеви замазки и съхранени сантрачни пояси. Височината на южната стена достига до 4,2 м, а тази на северната стена – 4,8 м. Първият етаж е имал височина 2,9 м.

В по-лошо състояние е само тънката напречна стена между западното помещение и източните помещения на кулата. За да се предотврати срутване през зимния сезон, след приключване на разкопките тя е укрепена съгласно предписанията на архитект.

От откритите находки по време на проучванията на крепостта в полевата инвентарна книга са отразени 108 предмета, измежду които са средновековни и късноримски железни оръдия на труда, върхове на стрели, медни и стъклени накити, трапезни съдове, амфори, и архитектурни детайли. Откритите монети са 82. Основната част от нумизматичния материал се съсредоточава в два добре обособени периода – III в. и края на XIV – първата половина на XV в. Открит е един оловен печат на служебно лице – моливдовул на Писота Вардарий от средата на X в.

Литература

Манолова-Войкова, Лазаренко 2019: М. Манолова-Войкова, И. Лазаренко. Крепост „Петрич кале“, Община Аврен, Област Варна. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 504 – 507.

PETRICH KALE FORTRESS, AVREN MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT

Mariya Manolova-Voykova, Igor Lazarenko

Summary

The survey was conducted in two sectors: next to the outer face of the main fortress wall and at the S tower of the same wall (fig. 1). Within the first plot, badly preserved remains of 14th–early 15th c. dwellings were explored. The traces of habitation during the 11th–13th c. were very poor.

The excavation of the S tower allowed revealing completely its W room and the entrance to the tower. Inside the W area we explored stratigraphic layers, reflecting its occupation and the period of its destruction (fig. 3). The most significant of them was the layer of the destruction of the 3.1 m high wall (fig. 3, layer 2). Within the mortar, stone blocks and collapsed segments of masonry, a hoard of coins was discovered, indisputably providing evidence about the date of the collapse – shortly after the 370's. The next layer (fig. 3, layer 3) was a bulk of soil, mortar, *tegulae* and *imbrices* from the roof of the tower. It reached the strata (fig. 3, layer 4) reflecting the occupation of the W room in the 3rd c. AD. The floor below it was made of leveled loam soil (fig. 3, layer 6). A small trench in its SE corner proved that the floor was made over a padding of dark soil and small stones (fig. 3, layer 5).

The exploration of the entrance of the tower has to be noted (fig. 4). Situated in the center of the W room, this passage, 1.5 m long and 1.3 m wide, pierced the entire thickness of the wall. The floor was covered with slabs. The passage reached the door on the W façade, covered by an arch made of 13 thoroughly processed blocks (fig. 5). The surface of the keystone was additionally decorated with a round medallion. The top of the arch is 2.7 m above the floor.

At the end of the excavations was revealed the preserved height of the W room of the tower: its S wall was 4.2 m and the N one – 4.8 m high. The masonry was in excellent condition, with no signs of significant damage. The first floor was 2.9 m high.

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de
Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУСОКАСТРО, СЕКТОР „ЦИТАДЕЛА“

Милен Николов

Археологическото проучване се осъществи в периода 19.06 – 27.09.2019 г., с финансиране от община Камено и МК на Република България.

През сезона се работи в различни пунктове (обр. 1) и са добити следните резултати:

1. Сграда със зидани каменни стълбове („Сградата с пилоните“). През сезона са проучени два сондажа в нея. Първият от тях е с номерация № 2 и е разположен в пространството между южния и средния пилон на сградата. Този сондаж беше започнат, но недовършен през 2018 г. Бяха проучени пластовете от ниво 102,50 – нивото на хоросановия под на сградата с пилоните, до ниво 100,46 – 100,50 м, където достигнахме материковата скала (обр. 2). При ниво 102,05 – 102 м открихме огнище, изградено върху западния край на северната стена на водохранилището от първата половина на XIII в., проучена отчасти от нас през 2018 г. Самата стена е изградена от ломени камъни на калова спойка, с надлъжни сантрачи. Към края на XIII в. горното ѝ ниво е демонтирано и именно тогава съвсем за кратко е функционирало самото огнище. В дълбочина, на ниво 101,80 м се откри ниво от пръст с животински кости, без камъни, което тълкуваме като етап от запълването на пространството с обратен насип. Под него, на ниво 101,59 м се откри основата на вътрешното лице на западната крепостна стена. Тя стъпва върху пласт с неравномерна дебелина, от черна пръст с много хоросан и керамика. Под този пласт, до ниво 100,88 м има обратен насип от пръст с кафяв цвят, не много керамика и животински кости, но с доста дребни и на места – средни камъни. На ниво 100,88 м открихме подиум с дебелина между 0,15 и 0,25 м, който е направен от трамбована кафява пръст, камъни и минимално количество керамика. Този подиум запечатва ранновизантийската крепостна стена при ниво 100,46 – 100,50 м. Ранновизантийската стена е напълно демонтирана, като от нея има предимно хоросанов отпечатък. При демонтажа е взет и хоросанът от тази стена. Откриха се и три камъка от зид, който челно се е долепял до вътрешното лице на стената, перпендикулярно на нея. Върху подиума е изградена малка кръгла пещ, с дължина 0,38 м и ширина 0,3 м.

Северната стена на първата средновековна щерна е изградена в траншея, която пробива насипа, затрупал пещта. Пълнежът в траншеята е абсолютно същият като цвят, структура и компоненти, върху който стъпва вътрешното лице на основата на западната крепостна стена. Основата на тази северна стена на водохранилището възсяда перпендикулярно върху основата на ранновизантийската стена; челото ѝ обаче, което е долепено до вътрешното лице на западната крепостна стена, е по-ниско от нейната основа с около 1 м (обр. 3).

При северния профил на сондажа добихме също важни резултати. На ниво 100,90 м открихме периферия от друга пещ – пещ № 1. Тя е изградена почти синхронно с пещ № 2. Източно от нея се разкри и тънък пласт от VI – VII в., който е оцелял след пробивите, направени на това място при строежа на средновековната крепост.

Изцяло проучихме вътрешното лице на източната стена на сградата с пилоните. Потвърдихме наблюдението за нейните два етапа от строителство. През първия етап тя е от ломени камъни на калова спойка, като на места има и хоросан. На ниво 102,60 м тази стена е нивелирана и ползвана за банкет, върху който е изградена във височина новата стена – от ломени камъни с много хоросан и напречни сантрачи. В стената от първия ѝ период констатирахме ремонт, извършен от камъни и тухли, отново на калова спойка. Стената от този първи етап е с измазани фуги, вероятно вторично, не при градежа ѝ.

Потвърди се наблюдението за междинен етап между първото и второто средновековно строителство. Тогава е изграден пилон – с лица от ломен камък на калова спойка, който също е нивелиран до ниво 102,50 м при втория етап на средновековното строителство. Пилонът е долепен до вътрешното лице на източната стена на сградата. Подобен пилон открихме и през 2018 г., долепен до южното лице на сградата отвътре.

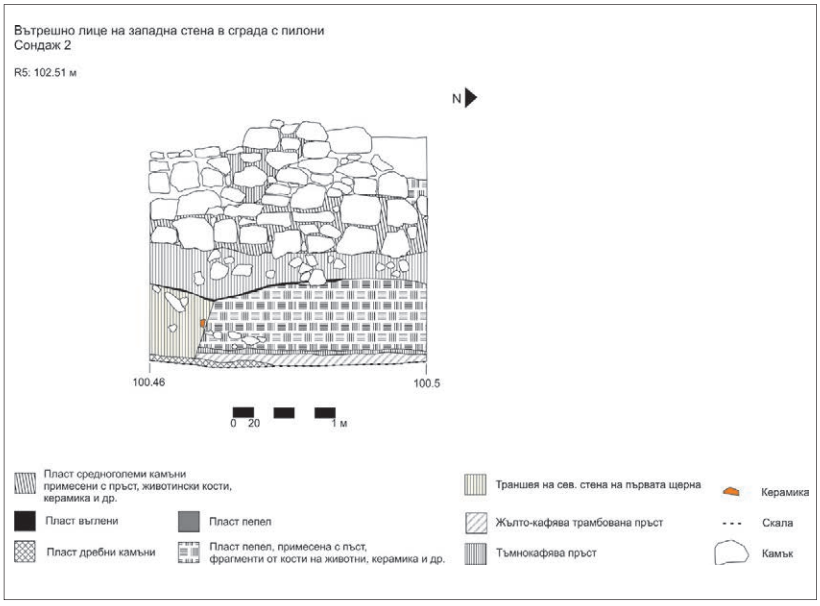
Добитите резултати ни позволяват да направим следната реконструкция. Първо, през първата половина на VI в. е изградена ранновизантийската крепостна стена. По-късно до вътрешното ѝ лице е долепен зид. Впоследствие, през първата половина на XIII в. ранновизантийската стена е напълно

Обр. 1. План на цитаделата на крепостта Русокастро след сезон 2019 г.

Fig. 1. Plan of the citadel of the fortress of Rusokastro after the 2019 campaign

демонтирана, като при това, както посочихме, е взет и хоросанът от градежа. Изграден е подиум, както и пещи № 1 и 2. По-късно тези пещи са затрупани от обратен насип от кафява пръст, камъни, животински кости, керамика. Върху този пласт, към основата на вътрешното лице на крепостната стена, е натрупан тънък, до 0,3 м пласт от черна пръст, в която има хоросан и керамични фрагменти. След изграждането на основата на крепостната стена върху този пласт обратният насип е пробит от траншея, в която е изградена северната стена на първата средновековна щерна. Това строителство датираме през първата половина – средата на XIII в. През втората половина на века горното ниво на този северен зид е демонтирано и върху него е изградено огнище. Най-накрая, в самия край на XIII в. това ниво при 102,05 м е затрупано отново до ниво 102,50 м, изградени са зиданите каменни стълбове и е измазан хоросановият под от втория етап на строителство на сградата.

Обр. 2. Западен профил на сондаж № 2

Fig. 2. Western cross-section of Trench No. 2

Обр. 3. Позиция на северната стена на щерната спрямо основата на западната стена на цитаделата

Fig. 3. Relation of the northern wall of the cistern to the foundation of the western wall of the citadel

Проучен беше и сондаж № 3. Той се локализира в СИ ъгъл на сградата с пилоните. Тук открихме дъно и малки фрагменти от стените на от зидано корито от VI – VII в. Покрай него е прокопана траншеята за източната стена на сградата с пилоните. То е било покрито с навес с керемиден покрив. Дъното на коритото е от ломени камъни, положени върху материковата скала. И тук има останки от ранновизантийски културен пласт.

2. Владетелска кула/донжон (обр. 4). Кулата се локализира при най-високата част на скалния хълм, при геодезичната точка, която попада приблизително в средата ѝ. По план е шестоъгълна, издължена по линията изток – запад. Стените са с неравномерна дължина; общата им дължина е 42 м. Ширината на стените е от 1,83 до 1,93 м. Дължината на кулата е 15,50 м, ширината – 13 м. От градежа са оцелели във височина до 0,8 – 1 м участъци при вътрешните лица на стените. Външните лица, с много редки изключения, са разбити, а камъните взети за по-съвременни градежи. Причина за това е, че лицата на стените са изградени от издялани квадри от андезитен туф. В дълги участъци кулата се долавя само по хоросановите отпечатъци, в които добре личат леглата за квадрите. Емплектонът на стените е от камъни, залети на пояси от хоросан. Има скрити надлъжни и напречни сантрачи. Констатирахме, че тук е влизано неедно-кратно в по-ново време за вземане на камъни. На няколко места покрай стените открихме депонирани и приготвени за транспортиране квадри.

Обр. 4. Аерофотоснимка на цитаделата с владетелската кула/донжон

Fig. 4. Aerial photo of the citadel with the ruler's tower/donjon

Обр. 5. Вътрешно лице на източната стена на цитаделата и вътрешната кула

Fig. 5. Inner face of the eastern wall of the citadel and the inner tower

Освен вадене на камък, тук са работели и иманяри. Металните находки, освен кованите пирони, бяха извънредна рядкост. В насипа от деструкции пред ЮИ стена на кулата открихме три венециански сребърни гроша, най-късният от който е от 20-те г. на XIV в.

След почистване на насипите в кулата открихме тънък културен пласт. Иманярските набези са достигнали до скала в поне 1/3 от кулата. От малкото запазени на място насипи установихме, че кулата е унищожена от пожар към края на XIV в. В останките от пожара – въглени, пепел, кирпич, опалена пръст, открихме пет цели и девет частично готови изделия от рог, както и 16 парчета от рог с никаква или начална фаза на обработка. Те говорят в полза на това, че в горните етажи на кулата е имало работилница за предмети от рог. Това са игли, свирка, дръжки, пластини, малки халки.

Подът на кулата не е равен. На места е ползвана материковата скала, която тук е под наклон на запад. Именно в западната половина има насипана пръст, върху която на места е измазан хоросанов под. За съжаление и той не е оцелял напълно след иманярските пробиви.

Под пода се разкри много тънък пласт, в който се намериха няколко фрагмента керамика от XIII в. По-надолу има пласт от черна пръст, и по-точно, в дъната на скалните процепи. В тази пръст се откриха няколко фрагмента тракийска керамика от втората фаза на ранножелязната епоха.

При основата на ЮЗ стена на кулата установихме, че към нейния ЮИ край има фрагмент от основата, който е с различен градеж – от дребни ломени камъни с много хоросан. Той се различава от основата на другите стени – там първият ред е от квадри или от плочести камъни. Хоросанът при този градеж също е различен. Това ни дава основание да твърдим, че преди изграждането на кулата като такава тук е съществувала друга постройка, чиято функция е невъзможно да установим от малкото данни, с които разполагаме.

Кулата е недопроучена. На този етап поставяме нейното строителство в края на XIII в.

3. Източна крепостна стена. През сезон 2019 г. окончателно установихме трасето на източната крепостна стена на цитаделата. Ширината ѝ е 2,9 м. Потвърдихме резултатите от 2018 г., че тя стъпва върху материковата скала, изградена е от ломени камъни с малко като количество хоросанова спойка и емплектон от камъни и пръст. Точно срещу западния ъгъл на кулата-донжон открихме вътрешна кула с дължина 5 м и ширина 1,9 м (обр. 5). Емплектонът на тази кула е също от камъни и пръст.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS OF RUSSOKASTRO, THE CITADEL AREA

Milen Nikolov

Summary

In 2019 we explored the following sections (fig. 1):

1. Building with stone pillars. The early Byzantine fortress wall that was completely dismantled in the first half of the 13th c. was discovered in the W side of trench No. 2 (fig. 2). A low podium of stones and rammed earth and two ovens were built on top of its remains. The ovens were buried under a layer of black earth mixed with mortar. On top of this layer was built the inner side of the W wall of the citadel. It was covered by an embankment in which were laid the foundations of the N wall of the first medieval cistern. Towards the end of the 13th c. the wall of the cistern was dismantled and was covered with earth and stones (fig. 3). Then, the mortar floor of the building with the pillars was set.

In trench No. 3 which is located in the NE corner of the building with the pillars, above the rock, we discovered the masonry of a demolished trough dated to the 6th – 7th c. AD. It was sheltered under a shed covered with tiles. There were some remains of the early Byzantine layer.

2. Ruler's tower/donjon (fig. 4). The excavations were not completed here. The tower is located at the highest part of the rock hill. It has a hexagonal layout, with an E–W axis. It was built of large stone blocks, now almost completely missing since they were used as a construction material in modern times. The tower was abandoned after it was set on fire in the end of the 14th c. Among the remains from the fire we discovered whole pieces (a whistle, rings, handles, lamellae), raw material, and semi-finished artefacts of horn. At this stage, we date the building of the tower towards the end of the 13th c. There is evidence that in the first half of the 13th c. an earlier building existed at this site.

3. East fortress wall (fig. 5). Its layout was finally documented. It is built of local split stones with a small amount of mortar and was set on the bedrock.

Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, m_kotlenski@abv.bg

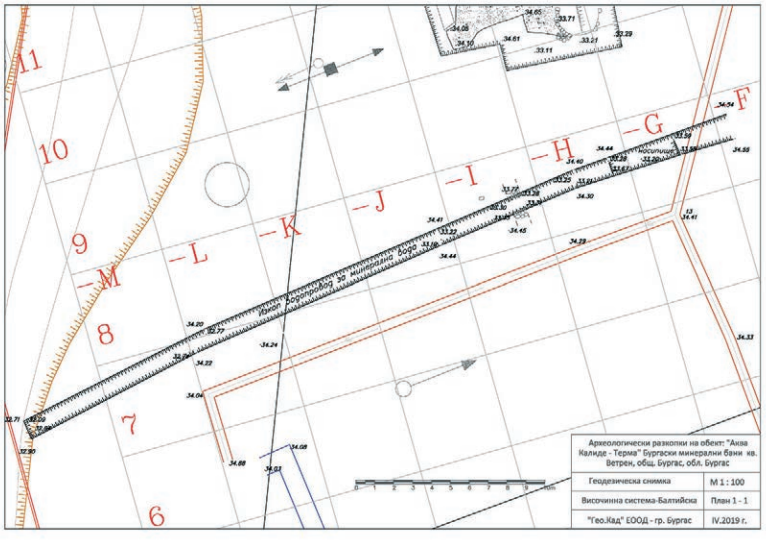
№ 24. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗКОП ЗА ВОДОПРОВОД В ТЕРИТОРИЯТА НА КРЕПОСТТА АКВЕ КАЛИДЕ

Милен Николов

Спасителното археологическо проучване се извърши в периода 22.04 – 25.04.2019 г.

Обектът се локализира в западната част на крепостта. По същество това е изкоп с дължина 40 м и ширина 0,8 м, с максимална дълбочина 1,15 м, в който се поставят тръби за водопровод за минерална вода. Установи се силно нарушаване на пластовете от полагане на тръби и ел. система в ново време. На места до 1,15 м дълбочина, което е дъното на изкопа, се откриваха съвременни материали – тел, пластмасови опаковки, капачки от бутилки и т.н. Разчистени бяха следните структури (обр. 1):

1. В източната част на изкопа – голямо каменно струпване с

Обр. 1. План на изкопа за водопровод

Fig. 1. Plan of the excavations for the water supply

Обр. 2. Горно ниво на зид от Османския период

Fig. 2. Upper level of a wall from the Ottoman period

дължина 3 м и височина 0,8 м. При прерязването му се установи, че това е една купчина камъни, която лежи върху пласт пръст, в който се открива малко количество късноантична и средновековна керамика, и основно фрагменти от керамични съдове от XIX – XX в.

2. На 10 м западно се разкри стена на хоросан с дебелина 0,7 м, изградена от ломени камъни. Това е вероятно стена от Османския период, според откритата покрай нея керамика, и поточно от XVIII – XIX в. (обр. 2).

Други структури при разкопките не бяха открити. В профилите се констатираха много съвременни вкопавания със съвременни материали. Освен малкото количества керамика са добити и следните предмети: ловджийски бренекета от съвремието, малки късчета олово, съвременни метални предмети като тел, консервни кутии, тенекиени капачки, станиоли с различен произход и други такива подобни.

Пластовете с археологически материали и други структури от средните векове и по-ранни очевидно се намират на много по-голяма дълбочина, поне в тази зона.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A TRENCH FOR A WATER-CONDUIT IN THE TERRITORY OF *AQUAE CALIDAE* FORTRESS

Milen Nikolov

Summary

The trench is located in the western part of *Aquae Calidae* fortress. It is 40 m long, 0.8 m wide, and 1.1–1.3 m deep. A mortar wall, north–south oriented is discovered. On the basis of the excavated materials it should be dated to the 18th–19th c. There are no other archaeological structures. There are a few late antique and medieval pottery sherds and more sherds from the Ottoman period and the 20th c.

Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, m_kotlenski@abv.bg

№ 25. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ТАШ БАИР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. НОВГРАД, ОБЩ. ЦЕНОВО, ОБЛ. РУСЕ

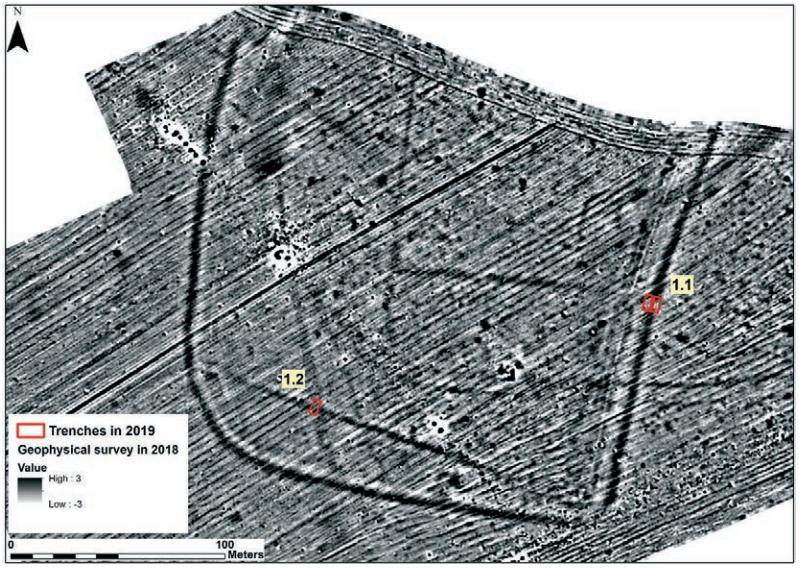
Людмил Вагалински, Свен Конрад, Райко Краус, Люба Трайкова, Надежда Кечева

Теренните археологически проучвания се извършват по договор за научно сътрудничество между НАИМ – БАН и Университета в Тюбинген „Еберхард Карл“, финансирани изцяло от немска страна. В рамките на две теренни кампании (март – април и август – септември 2019 г.) в м. Таш баир, западно от с. Новград, се извършиха недеструктивни[1] и интердисциплинарни проучвания и археологически разкопки, проведени в периода 25.08 – 28.09.2019 г.

[1] Виж публикацията за недеструктивните проучвания в м. Таш баир в настоящия том.

Консултация за средновековната керамика: гл. ас. д-р Галина Грозданова и гл. ас. д-р Андрей Аладжов – НАИМ, гл. ас. д-р Румяна Колева – СУ „Св. Климент Охридски“.

През пролетта на 2018 г. при теренно археологическо проучване беше документирано квадратно землено укрепление, с размери около 200 на 200 м, оградено с ров и вал, видим над съвременния терен, разположено в границите на обект 1 (Вагалински и др. 2019, 84). Укреплението е било регистрирано за пръв път при теренни проучвания през 1999 г. (Вагалински и др. 2001, 77). Запазените очертания на укреплението в землището на с. Новград обхващат площ около 40 дка.

Обр. 1. Обект № 1, резултати от геофизичните проучвания през 2018 г. (Eastern Atlas GmbH & Co. KG) и местоположение на сондажите през 2019 г. (автор на картата Н. Кечева)

Fig. 1. Site No. 1, geophysical survey results in 2018 (Eastern Atlas GmbH & Co. KG) and location of the trenches in 2019 (map author N. Kecheva)

На обект 1 бяха заложени два сондажа (обр. 1):

Сондаж 1.1 беше ситуиран върху източния ров на земленото укрепление. Сондажът е разделен на източна и западна част от ребро с ширина 0,9 м. Мястото е съобразено с резултатите от геофизичното проучване и маркира перпендикулярното пресичане с друг ров с направление И – З, както и прекъсване на геофизичната аномалия, с предположение, че този източен ров вероятно е бил проходим на това място.

Археологическото проучване потвърди това предположение. Проходът се очерта в двете части на сондажа.

Източният ров на земленото укрепление, в проучената площ на сондаж 1.1, е с почти равно дъно. Дълбочината му е била над 2 м – от съвременната повърхност при северния профил тя е 3,70 м. Максималната запазена ширина в горната част е около 5 м, а най-тясната част при дъното е около 1,7 м. Напречното сечение на рова е с неправилна трапецовидна форма – източната/външна стена на рова е по-полегата и в долната си част е оформена стъпаловидно, докато западната/вътрешна стена е с по-голям наклон (обр. 2). Фрагментите керамика от дъното на източния ров на земленото укрепление показват, че той е ранносредновековен, от периода на Първата българска държава – VIII – IX в. В пълнежа на рова бяха открити и две различни като тип железни стрели.

Сондаж 1.2 също беше съобразен с резултатите от геофизичното проучване и ситуиран върху пресечната точка на две линейни, вкопани аномалии. Те се намират вътре в очертанията на земленото укрепление. По-силно изявената аномалия на геофизичното заснемане има направление И – З и е почти успоредна на южната страна на укреплението. На дълбочина около 1 м от съвременната повърхност в план се очертаха границите на ров с направление И – З. На този ров първоначално беше направен надлъжен, а впоследствие и напречен разрез до пълното му проучване в рамките на сондажа и достигане на стерил.

Дъното на рова с направление И – З е почти равно. Дълбочината му е била поне 2,5 м – от съвременната повърхност тя е около 3,50 м. Напречното му сечение е трапецовидно с леко отворени нагоре стени. Максималната запазена широчина в горната част е около 2,5 м, а най-тясната част при дъното е между 1,5 – 1,6 м (обр. 3).

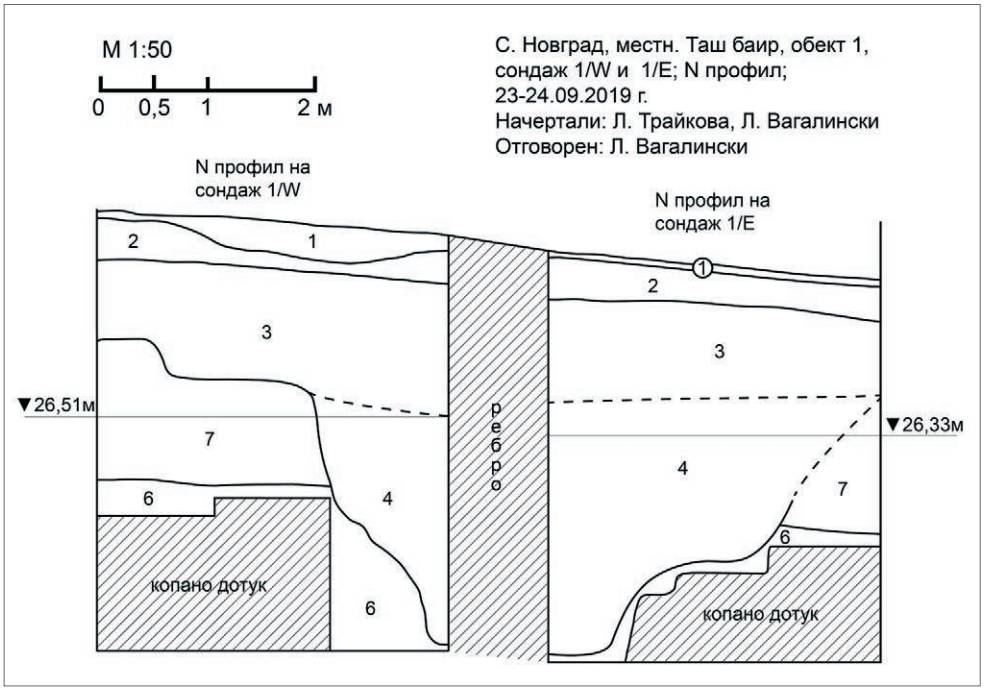
Проучването на този ров и откритите керамични фрагменти от неговото дъно показаха, че той също е ранносредновековен от периода на Първата българска държава – VIII – IX в.

Ранносредновековните ровове в двата сондажа пресичат почти перпендикулярно по-ранни ровове. По-ранните ровове и в двата сондажа са по-плитко вкопани, а тяхната хронология предстои да бъде прецизирана.

Според терминологията, определена от Р. Рашев, земленитe укрепления се делят на валове и лагери. Проученото землено укрепление отговаря на определението за лагер – съоръжение с геометрич-

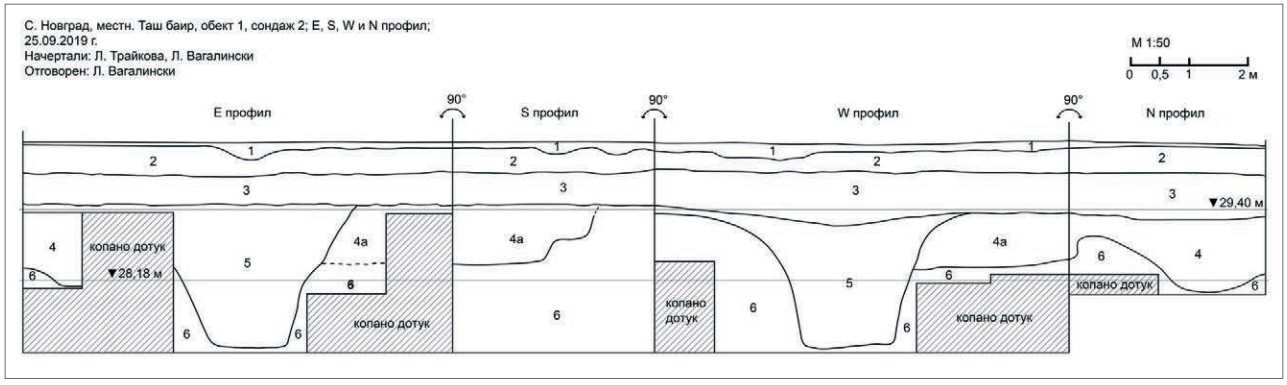
на форма, най-често правоъгълна, очертана от насип/вал и ров, може да има и берма. Площта варира от един до няколко хиляди декара. Понякога от вътрешната страна се проследява втори ров, който не е с отбранително предназначение. Той е образуван от загребването на земна маса с цел постигане на по-голяма височина на вала, тъй като при средновековните землени укрепления водеща роля има валът (Рашев 1982, 17).

Р. Рашев разграничава три основни етапа в периодизацията за изграждането на земленитe укрепления: Първият етап започва с пребиваването на Аспаруховите българи в Северна Добруджа и Южна Бесарабия през 60-те и 70-те години на VII в. Изграждат се пограничните валове, които имат не толкова защитни функции; Вторият етап започва с утвърждаването на българската държава в Мизия през 681 г. и завършва в началото на IX в.; Третият етап е свързан с разширяването на България и преместването на южната граница с договора от 815 г. Изоставянето на земленитe укрепителни съоръжения е отнесено

Обр. 2. Сондаж 1.1, северен профил: 1 – Рохка, хумусизирана пръст, сиво-кафяв пласт – орница. Съдържа битова керамика. Тук личат ями от изкоренени овошки; 2 – Светлокафяв льос, много плътен пласт, преотложен поради ерозия; съдържа: дребни фрагменти бит. керамика, отделни въгленчета, дребни бучки отухлена глина, отделни дребни камъчета; 3 – Тъмносив хумусизиран пласт, но не колкото пласт 1. Съдържа: малки фрагменти битова керамика, отделни малки камъни, нарядко и пръснати малки парченца отухлена глина; има множество дупки от животни; 4 – Пълнеж на ранносредновековния ров, кафяво-черен плътен пласт. Съдържа: фрагменти битова керамика, неголеми до малки ломени камъни, отделни животински кости, отделни буци льос, пръснати въглени, отделни малки бучки отухлена глина, отделни животински дупки. Материалът е концентриран в долната част на рова, близо до дъното, фрагментите керамика и камъните са по-едри в сравнение с тези от горните пластове. В северния профил на сондаж 1/ 3 има ивици от нападали буци льос обрушени от източната стена на ранносредновековния ров; 6 – Стерилен жълто-кафяв льос; 7 – Пълнеж на предходен ров с направление И – З, срязан от ранносредновековния ров. Съдържа: ивици пепел, фрагменти късноенеолитна битова керамика, буци жълто-кафяв льос нападали от стените на рова, отделни малки ломени камъни, една кремъчна пластина

Fig. 2. Trench No. 1.1, northern cross-section: 1 – loose and full of humus soil, grayish-brown layer – plow zone. It contains pottery fragments. Pits of unrooted trees from an orchard are visible; 2 – Light brown loess, very dense layer, formed by erosion; it contains: small pottery fragments, single charcoals, small pieces of burned clay, single small stones; 3 – Dark gray full of humus layer, but not as much as layer No. 1. It contains: small pottery fragments, single small stones, small and scattered pieces of burned clay, lots of animal holes; 4 – Fill of the Early Medieval ditch, brownish-black dense layer; it contains: pottery fragments, medium- to small-size stones, single animal bones, single lumps of loess, scattered charcoals, single small pieces of burned clay, single animal holes. The artefacts cluster in the lower part of the ditch, close to the bottom, pottery fragments and stones are larger than the ones in the upper layers. In the northern section of trench No. 1.1/W there are strips of fallen loess lumps from the eastern side of the Early Medieval ditch; 6 – Sterile yellowish-brown loess; 7 – Fill of earlier ditch with direction E–W, cut by the Early Medieval ditch. It contains: ash strips, Late Neolithic pottery fragments, yellowish-brown loess lumps fallen from the ditch sides, single small stones, one flint

Обр. 3. Сондаж 1.2, профили: 1 – Рохка, хумусизирана пръст, сиво-кафяв пласт – орница. Съдържа битова керамика. Личат ями от изкоренени овошки; 2 – Светлокафяв льос, много плътен пласт, преотложен поради ерозия. Съдържа: дребни фрагменти битова керамика, отделни въгленчета, дребни бучки отухлена глина, отделни дребни камъчета; 3 – Тъмносив хумусизиран пласт, но не колкото пласт 1. Съдържа: малки фрагменти битова керамика, отделни малки камъни, нарядко и пръснати малки парченца отухлена глина. Има множество дупки от животни; 4 – Ров, който предхожда ранносредновековния ров и е прерязан от него, светлокафяв плътен пласт. Съдържа: късноенолитна керамика, животински кости, пръснати въглени, отделни буци жълто-кафяв льос от стените на рова, отделни малки бучки отухлена глина. Отделни животински дупки; 4а – Пласт/ пълнеж на по-ранния ров, светлокафяв пласт. Съдържа: късноенолитна керамика, буци льос паднали от стените на рова, нарядко и пръснати въглени, бучки отухлена глина. Вероятно пласт 4 и пласт 4а са част от един и същ двоен ров; 5 – Ранносредновековен ров, сиво-кафяв плътен пълнеж. Съдържа: битова керамика, животински кости, отделни въглени, отделни буци жълто-кафяв льос, паднали от неговите стени; 6 – Стерилен жълто-кафяв льос

Fig. 3. Trench No. 1.2, cross-sections: 1 – loose and full of humus soil, grayish-brown layer – plow zone. It contains pottery fragments. Pits of unrooted trees from an orchard are visible; 2 – Light brown loess, very dense layer, formed by erosion; it contains: small pottery fragments, single charcoals, small pieces of burned clay, single small stones; 3 – Dark gray full of humus layer, but not as much as layer No 1. It contains: small pottery fragments, single small stones, small and scattered pieces of burned clay, lots of animal holes; 4 – Ditch that is earlier than the Early Medieval ditch, and it is cut by the second one, light brown dense layer; it contains: Late Neolithic pottery fragments, animal bones, scattered charcoals, single lumps of yellowish-brown loess from ditch sides, single small lumps burned clay, single animal holes; 4a – Layer/fill of the earlier ditch, light brown layer; it contains: Late Neolithic pottery fragments, lumps of loess fallen from ditch sides, scattered charcoals, lumps of burned clay. Probably layer 4 and layer 4a are part of one and the same double ditch; 5 – Early Medieval ditch, grayish-brown dense filling; it contains: pottery fragments, animal bones, single charcoals, single lumps of yellowish-brown loess fallen from its sides; 6 – Sterile yellowish-brown loess

в края на IX – началото на X в. (Рашев 1982, 121 – 125). В по-ново изследване горната граница за изграждането на този тип укрепления е изтеглена до средата на IX в. (Рашев 2008, 140 – 142).

Според откритите керамични фрагменти от дъната на двата ранносредновековни рова и периодизацията за изграждане и използване на землени укрепления те би трябвало да се отнесат към периода VIII – IX в. Тези ровове са синхронни, но не са част от едно съоръжение. Ровът в сондаж 1.2 не е част от големия защитен ров на земленото укрепление, а е разположен вътре в него, почти успоредно на южната му страна. Запазената му горна му част е два пъти по-тясна от тази на рова в сондаж 1.1 при приблизително еднаква дълбочина. Южната страна на укреплението е най-ниско разположената и може да се предположи, че за да не бъде уязвима, валът там е трябвало да бъде по-висок. Възможното обяснение за наличието на втори по-тесен ров вътре в укреплението е нуждата от допълнителна земна маса за увеличаване височината на южния вал.

Литература

Вагалински и др. 2001: Л. Вагалински, Д. Станчев, Г. Бюлов, С. Конрад. Българско-немски теренни проучвания в Ятрус – Кривина през 1999 г. – Археологически открития и разкопки през 1999 – 2000 г. София, 2001, 76 – 79.

Вагалински и др. 2019: Л. Вагалински, Р. Краус, С. Конрад, Л. Трайкова, Н. Кечева. Теренни археологически проучвания в м. Таш баир, землище на с. Новград, община Ценово, област Русе. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 83 – 85.

Рашев 1982: Р. Рашев. Старобългарски укрепления по Долния Дунав (VII – XI в.). Варна, 1982.

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII – IX век. София, 2008.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN TASH BAIR LOCALITY IN THE TERRITORY OF NOVGRAD VILLAGE, TSENOVO MUNICIPALITY, RUSE DISTRICT

Lyudmil Vagalinski, Sven Conrad, Raiko Krauss, Lyuba Traykova, Nadezhda Kecheva

Summary

An earthwork fort with ditches is partially excavated. It is part of site No. 1 in Tash bair locality in the territory of Novgrad village. The earthwork fort has an area of around 4 ha. Two trenches are excavated according to the geophysical survey results in 2018. Trench No. 1.1 is located over the eastern ditch of the earthwork fort. Trench No. 1.2 is located over ditches inside the fort, one of which is parallel to the southern one (fig. 1).

Pottery fragments are found in the fill of the ditches. The ones found at the bottom of both of the ditches date back to the early medieval period (8th–9th c.) which means that the earthwork fort and the ditches could be dated to the same period. Both of the ditches have irregular, trapezoidal, transverse section with almost flat bottoms. The eastern ditch is twice wider than the southern one on the same elevation (figs 2, 3). The archaeological excavations reveal that the eastern ditch was passable in the middle. It is possible that the ditch inside the earthwork fort was not used for defense. It could be used for soil used for the southern rampart height. The southern part of the earthwork fort is situated on the lowest part of the area. That is why the assumption that the rampart had to be higher on that side seems logical.

The early medieval ditches in the trenches cut earlier ditches. The earlier ditches are dug in more shallowly. Their chronology is going to be established in the future.

Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lvagalin@techno-link.com

Sven Conrad, Institute of Prehistory, Early History and Medieval Archaeology, University of Tübingen, Burgsteige 11, D-72070 Tübingen, Germany, sven.conrad@uni-tuebingen.de

Raiko Krauss, Institute of Prehistory, Early History and Medieval Archaeology, University of Tübingen, Burgsteige 11, D-72070 Tübingen, Germany, raiko.krauss@uni-tuebingen.de

Luba Traykova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ltraikova@mail.bg

Nadezhda Kecheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, n.kecheva@gmail.bg

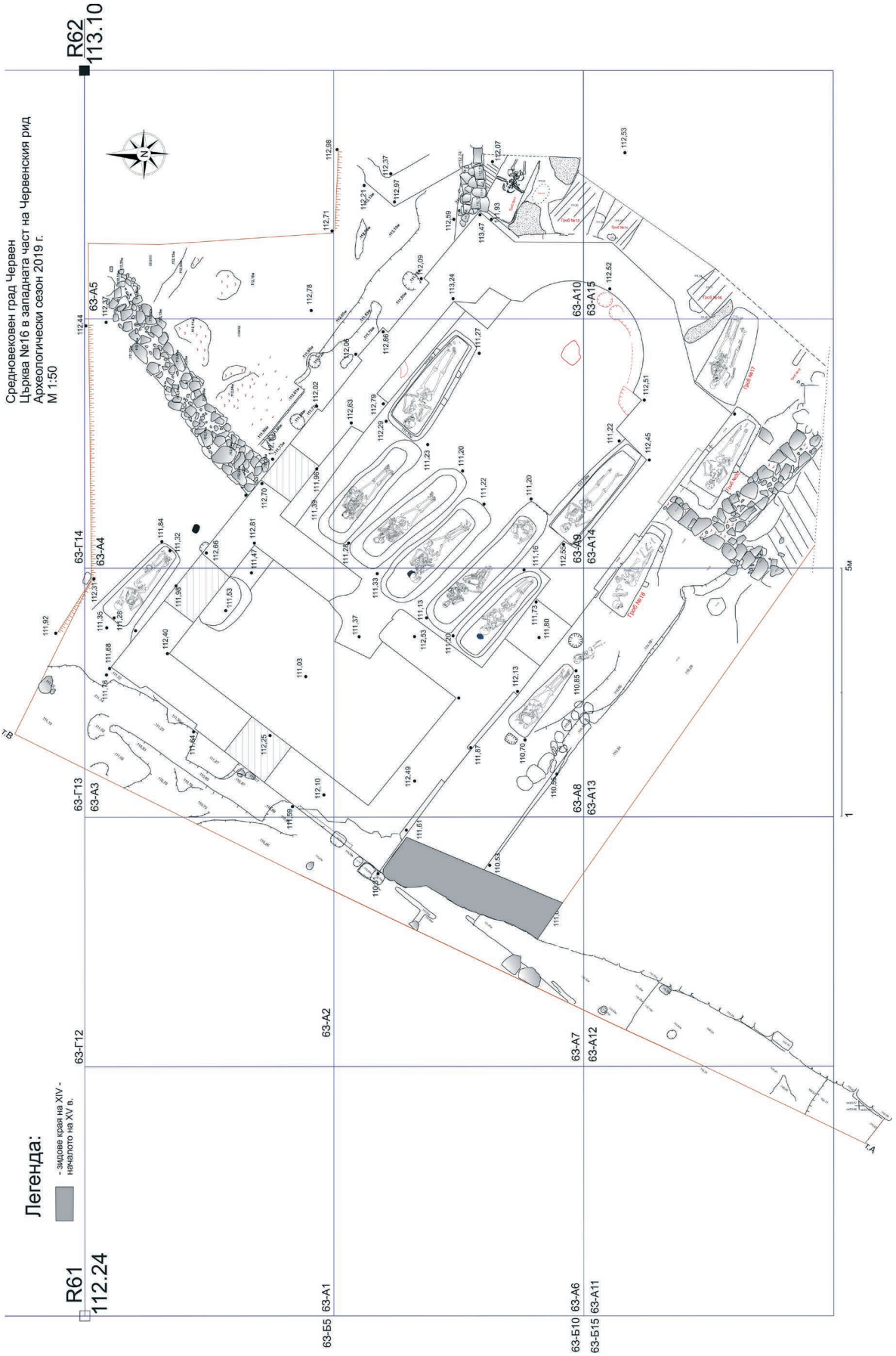

№ 26. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. ЦЪРКВА № 16 В ЗАПАДНИЯ ХЪЛМ НА ЧЕРВЕНСКИЯ РИД

Светлана Великова, Велина Жекунова

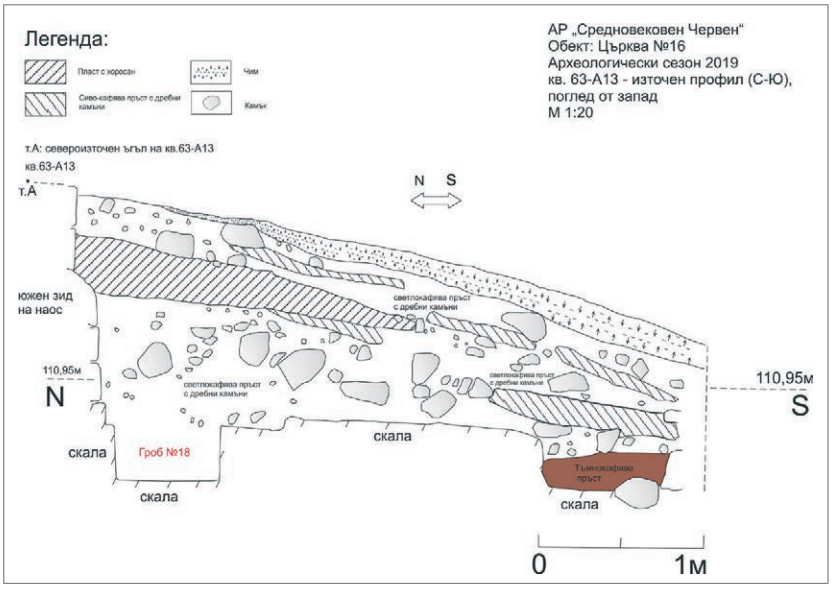
През 2019 г. за трети пореден сезон се продължава проучването на Църква № 16, с финансиране от Министерството на културата. Разкопките се проведоха през периода 08.07 – 02.08.2019 г. под ръководството на Светлана Великова (уредник в отдел „Археология“ към РИМ – Русе), зам.-ръководител Велина Жекунова, и доц. д-р Деян Рабовянов (НАИМ – БАН) – научен консултант. В проучването взеха участие археолози-специалисти, студенти и доброволци: д-р Вербин Върбанов (РИМ – Русе), Методи Димитров, Иван Иванов (ИМ – Клисура), Искрен Великов (РИМ – Русе), Христо Христов (РИМ – Русе), Петър Дигранов (РИМ – Русе), Евгени Георгиев (РИМ – Русе), Момчил Черганski (РИМ – Русе). Анализът на човешкия костен материал е извършен от д-р Надежда Атанасова (ИЕМПАМ – БАН), а животинските кости са обработени от доц. д-р Дияна Владова (ТРУ).

Новооткритата църква е разположена на западния хълм на Червенския рид. Целите на проучването включват извършване на археологически разкопки към прилежащата територия на храма, за да се установи нейният характер и налични структури, включително и допроучване на гробните камери във и около църквата. Изследвани са участъци в притворното и наосното пространство на църковната сграда, както и околната територия на храма в северна, източна, южна и западна посоки (обр. 1). Проучената площ е 80 кв. м.

Обр. 1. Общ план на проучванията през 2019 г.

Fig. 1. General plan of the excavations in 2019

Обр. 2. Профил южно от църква № 16

Fig. 2. Cross-section to the south of Church No. 16

Обр. 3. Гроб № 9

Fig. 3. Grave No. 9

От изминалите два сезона е установено наличието на храм в проучвания участък. Надлъжната ос на църквата е с отклонение около 40° към юг от посоката изток – запад. Църковните структури се намират под дебел 1,5 – 2 м пласт от строителни рушевини. Височината на стените достига до 1,6 м, а дебелината им е 0,8 – 0,9 м. Те са градени от каменни квадри с жълтобял хоросан, без сантрачна система. Намерените в насипа многобройни тухлени фрагменти свидетелстват за наличието във височина на тухлени пояси. Разкрити са архитектурни елементи, както и покривни керемиди. По повърхността на лицевите квадри на западната и южна фасади, както и по подовото ниво на църквата в наосното и олтарното пространство се установява силен пожар, засегнал църковната сграда. Цялостното разкопаване на храма позволи да се установят неговите точни размери. Западната фасада е с дължина 7 м, южната стена е с дължина 11,7 м, северната стена е с дължина 11,7 м, а общата дължина на храма по оста изток – запад е 13 м. Фасадите на църквата са разчленени с псевдоконструктивни декоративни ниши, широки 1,3 м и дълбоки 0,1 м, а пиластрите между тях са с ширина 0,8 м.

Върху разкрития градеж отвътре са съхранени останки от стенописна декорация – фрагменти (с неправилна форма), площта на които възлиза на около 12 кв. м. Съхранените стенописни фрагменти представляват мазилков грунд и живописен слой. През 2018 г. се извърши демонтиране на декорацията от специалисти, като предстои нейната консервация и експониране в музейна среда.

През последния археологически сезон се проучи площ, която обхваща вътрешността на църковната сграда, както и участъци от нейната външна страна:

От външната страна на храма са разкрити седем гробни камери, напълно проучени са: гробове № 12, 13, 17, 18, 19, 20. Те също са изсечени в скалната повърхност, или лежат върху нея. Шест са разположени около апсидата на храма (гробове № 11, 12, 14, 15, 16, 17), а останалите две са в непосредствена близост до южната стена на църквата (гробове № 18 и № 20) (обр. 2). Останалите четири гроба засега са проучени частично и ще бъдат допроучени в следващия археологически сезон – гробове № 11, 14, 15, 16. В началното ниво от проучването на някои от гробните камери, както и в пространствата между тях, са разкрити единадесет скелета на бебета и деца. Между новооткритите гробни камери (№ 18 и 20) на южната стена на църквата се проследява трасето на Т-образен зид на кална спойка, запазен на един ред. Дължината му в посока север – юг е разкрита 3 м, а дължината му в посока из-

ток – запад е 3,20 м. Ширината му варира между 0,40 – 0,60 м. Проучен е частично и продължава в югоизточна посока, успоредно на южната стена на гробна камера № 20.

В наоса са регистрирани седем гробни камери. Пет от тях са цялостно проучени през миналия археологически сезон. Те заемат входната и централна част на основното храмово помещение, подредени са в линия, която запълва изцяло надлъжно подовото пространство. През 2019 г. се проучиха и останалите две гробни камери в наоса, които са разположени в близост до олтарното пространство, като го фланкират от северна и южна страна – гробове № 9 и № 10. Притежават характеристиките на останалите разкрити гробове тук, с изключение на това, че гробната камера на гроб № 9 е значително по-плитко изсечена в скалата (обр. 3). В техния насип, над скелетите на основното погребение, имаше голямо количество фрагментирани човешки кости, подсказващи, че са използвани многократно. В камерата на гроб № 9, в близост до черепа е открит златен пръстен.

В южната част на притвора е проучен участък с хоросанов запълнител, целта на който е била изравняването на подовото ниво в тази зона на входното пространство. В горната си част е съставен от сбито хоросаново ниво с дебелина 2 – 6 см. Под него следва пласт рохка песъчлива пръст и хоросан и дребни камъни. Открити са няколко фрагменти от тухли, малко количество керамични фрагменти, малко количество кости, включително човешки, безформени железни късове. Хоросановият пласт запълва скално изсичане, на дъното на което са оформени две кръгли дупки, вероятно за подпорни колове от строително скеле.

Проучен е участък южно от църква № 16 с ширина 3 м. Разкрита е изцяло южната стена на храма. В южна посока се очертава спадане на скалното ниво, където е регистрирано трасето на зид от ломени камъни с кална спойка. Проследено е продължението му в южна посока на дължина 6 м. Характерът на градежа, това че е долепен до южната стена на църквата, с изместена спрямо нея ос, определят по-късното му изграждане спрямо църковната сграда. В основата му се забелязва пласт от горяло ниво, както и разбъркани човешки кости (гроб № 13), вероятно засегнати при градежа. В проучвана траншея западно от този зид е намерена колективна монетна находка, която също е силно горяла.

Западната стена на църква № 16 също е цялостно разкрита и от външната си страна през настоящия сезон. Проученият пред нея участък също потвърждава спадане на терена в западна посока. Пластът е насипен, с откроряващо се хоросаново ниво с дебелина до 0,10 м. Неравностите са заравнявани чрез насипването на малки по размери камъни. Не се забелязва допълнително изсичане на терена. От западната страна на храмовата постройка липсват гробни камери.

Проучен е участък пред северното лице на църквата. През миналите сезони в тази зона се разкри трасето на по-късен зид, който продължава в североизточна посока. Неговото разкриване е достигнало до дължина 5,80 м, а неговата ширина е 0,80 м. Разширена е проучваната площ източно от него, като се достига до скално ниво, върху което е регистрирано хоросаново обмазване. Разкрита е напълно декоративната ниша в тази част на стената. Пред северното лице на църквата отново се забелязва понижение на терена, в което се очертават дупки от колови конструкции.

В резултат на разкопките от 2019 г. са придобити 471 находки. От тях 366 бр. са монети, от които 194 бр. са колективна монетна находка (по предварително наблюдение), разкрита пред зида, долепен от юг до църква № 16. Намерени са предмети с разнообразен характер – накити и елементи от костюма (златен пръстен, обеци с позлата, сребърни и бронзови копчета, токи), инструменти, закопчалка за книга, апликации, фрагменти от инструменти. Битовата керамика се отнася към периода на Второто българско царство (XII – XIV в.) и ранния Османски период (XV – XVI в). Църква № 16 се датира в първите десетилетия на XIV в., а през ранноосманския период мястото се използва вероятно за жилищни и стопански функции.

MEDIEVAL TOWN OF CHERVEN. CHURCH NO. 16 ON THE WESTERN HILL OF THE CHERVEN RIDGE

Svetlana Velikova, Velina Zhekunova

Summary

In 2019, the excavations of church No. 16 were resumed and aimed to investigate the closest area to the temple. Another aim was to fully examine the burial chambers inside and outside the church (fig. 1). The studied area is 80 m^2.

During the previous season, an area of the church interior was studied, as well as sections around it. Eight burial chambers were unearthed outside the temple – six of them behind the apse, and two immediately next to the south

wall. During the initial stage of exploration of some of the burial chambers, as well as in the space between them, eleven skeletons of babies and infants were revealed.

In 2019, the remaining two burial chambers within the nave were studied, located close to the altar space – graves Nos 9 and 10. They feature characteristics similar to the ones of the other graves revealed there, except for the burial chamber of grave No. 9 (fig. 3) that is significantly shallower. A golden ring was discovered in proximity to the skull inside the same grave.

In the south section of the narthex a section of a plaster filler was excavated, used to level the floor within this entrance space.

A 3 m wide section was excavated to the south of church No. 16. The southern wall of the temple was entirely unearthed (fig. 2). In south direction there was a lowering of the rock level where traces of a connecting wall were registered, with a burnt layer underneath it. Within a trench to the west of this wall a coin hoard was discovered that also suffered from fire.

As result of the excavations in 2019 471 small finds were discovered – 366 coins, of which 194 are part of a hoard. Different items were discovered – adornment and elements of the costume, tools, a book hasp. The pottery dates to the period of the Second Bulgarian Kingdom (12th –14th c.) and the early Ottoman period (15th –16th c.).

Svetlana Velikova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Al. Battenberg Sq., 7000 Ruse, svetlanavelikova@abv.bg
Velina Zhekunova, velinazhekunova@gmail.com

№ 27. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕТО“ В СВИЩОВ

Николай Овчаров, Марин Маринов, Полина Пиперкова

В централната част на гр. Свищов, на върха на хълма Чуката, който се извисява над градското пристанище, са разположени останките на средновековната крепост „Калето“. Това е една от най-добре осветените от изворите твърдини по българските земи. За първи път тя се споменава от пътешественика Петер Шпарнау през 1385 г. Свищов е важен и богат град, който пази брода на р. Дунав и т. нар. „Свищовски път“, водещ към Влахия. Крепостните стени обграждат града чак до Дунав, а на върха се извисява мощният замък.

Особено важно е вече цитираното сведение на османския хронист Мехмед Нешри, описващ завоеванието на България през 1393 – 1395 г. След превземането на столицата Търновград нашествениците се насочват към Дунав и превземат редица крепости. Комендантът на Свищов е един от малкото военачалници, които отказват да се предадат и заявява, че ще брани вярата на своя цар Иван Шишман. Българският гарнизон в замъка се сражава до последно и се предава чак когато свършват припасите.

Обр. 1. Средновековна крепост „Калето“. Поглед от СЗ

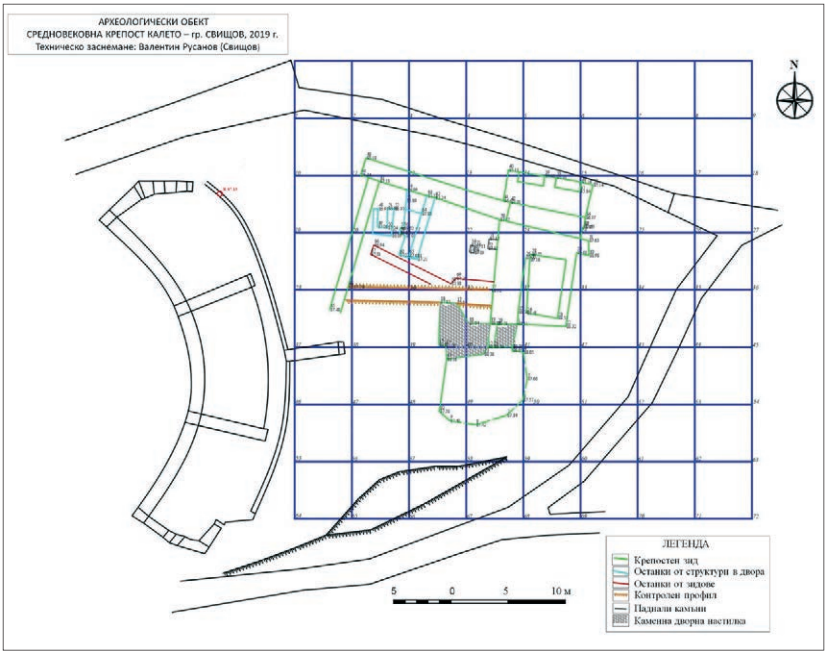
Fig. 1. Medieval fortress "Kaleto". View from the NW

През XV – XVII в. Свищов играе важна роля в кървавите битки между мюсюлмани и християни. Особено интересен е епизодът от зимата на 1461/1462 г., когато прочутият велик воевода на Влахия Влад Цепеш или Дракула обсажда и превзема крепостта. В писмото си до унгарския крал от 11 февруари 1462 г. той с гордост му съобщава, че при превземането са избити 410 турци.

Свищовската крепост има много описания. Особено подробно е това на Евлия Челеби от 1651 г. Той твърди, че вътрешната крепост на Свищов била с близък до четириъгълник план със седем кули с топове с достатъчно боеприпаси, а вътре имало къща за началника, казарма и джамия. Три много точни миниатюри, пазени днес във Виена, показват, че през XIX в. крепостта е била запазена почти напълно.

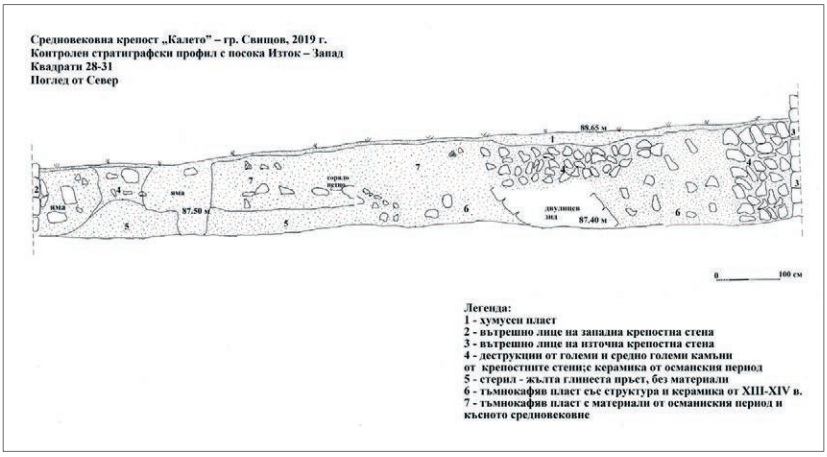
Останките на хълма „Калето“ са обект на сондажни проучвания от В. Вълов, проведени през 1961 г. Тогава са разкрити полуразрушените стени на крепостта и нейните щерна и калдъръмена настилка, които проучвателят отнася съответно към XIII – XIV в. и средата на XVI в. (Вълов 1962, 15).

По инициатива на и с финансиране от община Свищов, екип с ръководител доц. д.и.н. Николай Овчаров (НАИМ – БАН) извърши редовно археологическо проучване на крепостта през 20.05 – 13.06.2019 г. Консултант за монетите е проф. д-р Константин Дочев. Актуализиран е РК 10002596 на обекта в АИС АКБ. Положена е план-квадратна мрежа по посоките на света (обр. 1). Заложен е контролен стратиграфски профил (И – З), перпендикулярен на вътрешната ос на крепостта (обр. 2, 3). Изкопните дейности се извършиха с 18 работника, чрез отнемане на механични пластове от 0,15 – 0,20 м.

Обр. 2. Техническо заснемане

Fig. 2. Geodesic plan of the site

Обр. 3. Контролен профил. Кв. 28-31

Fig. 3. Cross-section, sq. 28-31

В квадрати 20, 21 и 22 се проучи (от кота 88,32 м до кота 86,97 м) неравният терен между вътрешните лица на северната, западната и източната крепостни стени. В СЗ и в СИ ъгъл на това пространство се разчистиха съвременни вкопавания в терена, запълнени с отпадъци, растителност и нападали камъни от стените. В кв. 20 се разкриха останките на два успоредни зида от споени с кал камъни (кота 87,06 м). Зидовете имат запазена дължина (С – Ю) от 0,95 м и 1 м, и отстоят на около 0,70 м един от друг (И – З). В квадрати 21 и в 30 са разчистени останките на открит през 1961 г. зид (кота 87,80 м), изграден на фуга с вътрешното лице на северната крепостна стена. Той е със запазени дължина (С – Ю) над 5 м и ширина 0,85 м. Граден е от ломени камъни, със спойка от пръст и пълнеж от малки и средно големи необработени камъни. До западното му лице се разкри участък от каменна настилка (кота 86,89 м), с неправилна четириъгълна форма, със запазени дължина 1,80 м и ширина 1,40 м. В южната страна на участъка е разчистен каменен канал (И – З) с ширина 0,10 м (С – Ю). В отнетите пластове се съдържаха нехарактерни фрагменти от строителна керамика и – в относително голямо количество, от глинени съдове от Късното средновековие и от Османския период. В квадрати 20 и 21 (кота 87,50 м) се откриха две монети: латински имитации, тип А (1225 – 1242 г.).

В квадрати 28, 29, 30 и 31 се проучи (от кота 88,76 м до кота 86,97 м) неравният терен между вътрешните лица на западната и източната крепостни стени. В южните части на квадрати 29, 30 и 31 се разчистиха струпвания (от кота 88,79 м до кота 87,79 м) от различни по големина и форма, грубо обработени и необработени камъни. Сред тях, в повърхностния пласт на струпванията (кота 88,70 м), се откриха нехарактерни фрагменти строителна керамика, единични фрагменти от глинени съдове от Османския период и Средновековието, животински кости, парчета бетон и варовиков архитектурен детайл. При отнемане на струпванията в дълбочина беше открит фрагмент от тухла с частично запазен печат „…ЯОƆ…“. Находката е сходна с тухли с печати на I Италийски и V Македонски легиони, открити в Нове и в Сучидава, и определяни като къснoримски (Иванов 1999, 127 – 133, табл. 17).

След премахването на струпванията, в ЮЗ край на квадрат 29 бяха намерени две гюлета за топове на ранните средновековни артилерийски оръдия с диаметър 5,4 см; до зида (С – Ю), изграден на фуга със северната крепостна стена, се откри друго гюле с диаметър 14,5 см (кота 87,79 м). В квадрати 29 и 30 се откриха останки (кота 87,50 м) на двулицев зид (СЗ – ЮИ) от споени с бял хоросан обработени камъни и с пълнеж от дребни камъни. Запазената му дължина е 4 м, а дебелината 0,80 м. При разчистването на северното му лице се откри участък (0,60 × 0,40 м) с концентрация на фрагменти от битова и луксозна средновековна и късносредновековна керамика (кота 87,40 м). В квадрат 31, пред западното лице на източната крепостна стена, се разчисти участък от тъмнокафява пръст, съдържащ камъни и останки от строителна керамика, човешки и животински кости (кота 86,97 м).

Сред намерените при проучването 36 монети са тези, открити в квадрати 29 и 30. В квадрат 29: две константинополски латински имитации, серия D-W, тип T (1215 – 1230 г.), и малък модул, тип A, (1230 – 1235 г.); монета на Константин Асен (1257 – 1277 г.), тип I, вар. A(б), срязана ок. 1370 – 1380 г.; сребърно паре, Османска империя, (1730 – 1757 г.) (кота 87,79 м); сребърен кройцер, Австрия, от началото на XVIII в.; (кота 87,50 м); сребърно турско акче от края на XVI в. (кота 87,34 м); две срязани турски монети (1370 – 1380 г.), българска имитация, тип C (1208 – 1220 г.) монета на Солунското деспотство (1230 – 1244 г.) (кота 87,13 м). В квадрат 30: трахея на Андроник II с Михаил IX Палеолог (1294 – 1320 г.), Константинопол; имитация от края на XIV в. (1380 – 1390 г.) (кота 87,40 м); две латински имитации, малък модул, тип A, Константинопол (1230 – 1235 и 1225 – 1242 г.) трахея на Иван Шишман, провинциално издание (кота 87,34 м).

В квадрат 39 се разкри участък с размери 3,80 м (С – Ю) × 2,30 м (И – З) от каменна настилка западно пред портата на източната крепостна стена. В квадрат 40 беше разчистена изцяло каменната настилка между стените на портата. Премахна се желязното покритие на щерната и от нея беше изхвърлено впечатляващо количество съвременни битови отпадъци. Разчистено беше пространството пред източното лице на източната крепостна стена и портата.

Литература

Вълов 1962: В. Вълов. Разкопки на Калето в гр. Свищов. – Археология, 1962, 4, 7 – 15.

Иванов 1999: Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. София, 1999.

MEDIEVAL FORTRESS “KALETO” IN SVISHTOV

Nikolay Ovcharov, Marin Marinov, Polina Piperkova

Summary

The remains of “Kaleto” fortress are located in the central part of the town of Svishtov. They were partially excavated in 1961. The excavations were resumed in 2019 and were commissioned by the municipality of Svishtov. The excavations focused on the inner space of the fortress, between the northern, the western and the eastern fortress walls. The explored layers contained coins, pottery sherds, cannonballs, and other artefacts, dated to the Late Middle Ages and/or the Ottoman period. The cistern of the fortress was fully explored.

Nikolay Ovcharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aia_ira@abv.bg
Marin Marinov, Museum of History – Svishtov, 6 Klokotnitza Str., 5250 Svishtov, novae@abv.bg
Polina Piperkova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, polinka_1989@abv.bg

№ 28. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

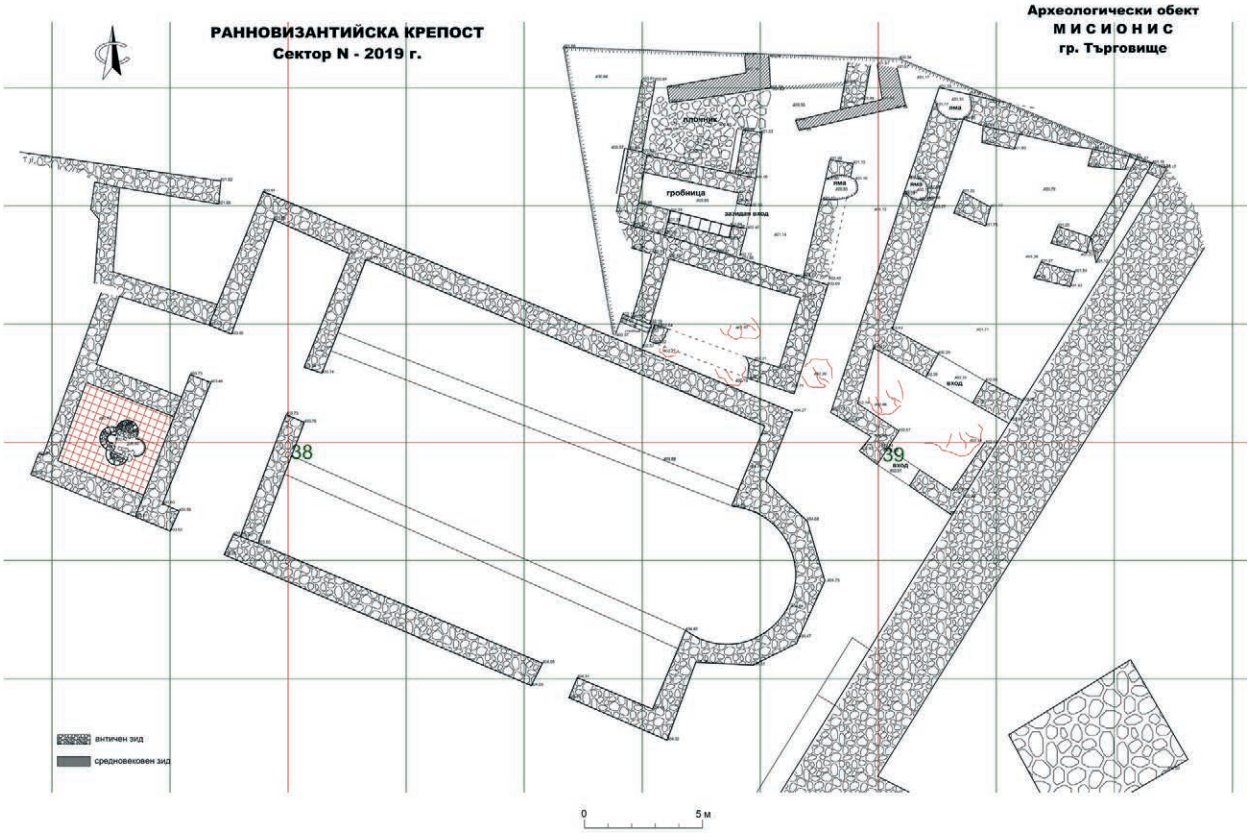
Ангел Конаклиев, Николай Овчаров, Стефан Иванов

Археологическите проучвания на обект „Ранновизантийска и средновековна крепост-град Мисионис“ край Търговище се проведоха във вътрешността на ранновизантийската крепост северно от Базилика № 2, както и по вътрешното лице на крепостната стена. Общата проучена площ е около 600 кв. м, като достигнатата на места дълбочина е до 3,20 м. В процеса на археологическите проучвания в ранновизантийската крепост през 2019 г., бяха установени плановете на три сгради от античния период, както и части от средновековни градежи (обр. 1).

Сградите са разположени терасовидно, изцяло съобразявайки се с даденостите на терена. Всички те са строени от местен ломен камък, като за спойка е използвана глина. Изключение прави част от сграда северно от Базилика № 2, при който за спойка и обмазване е използван бял хоросан без примеси от тухла, както и варовик от подножието на крепостта. Основите са полагани върху оголената и грубо подравнена скала, след което пространството между отделните скални издатини е запълвано и трамбовано с пръст, донесена от долината. Запазените зидове са широки от 0,40 до 0,90 м, а във височина от 0,30 до 1,90 м. Вътрешното лице на крепостната стена е запазено на височина до 3,90 м. Сградите от античния период са застроени синхронно с ранновизантийската крепост или малко след нейното издигане (обр. 2).

Вероятно в края на VI началото на VII век крепостта е превзета и частично опожарена, като следи от пожара личат върху скалите.

В един по-късен период от началото на XIII век в Мисионис по-ранните сгради се подравняват, а някои се преизползват. За разлика от ранновизантийските зидове, тези от Средновековието

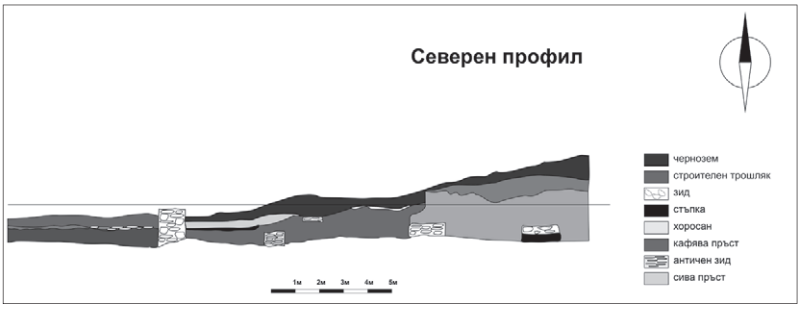
Обр. 1. Общ изглед на обекта

Fig. 1. General view of the site

Обр. 2. Разрези на обекта

Fig. 2. Vertical cross-sections of the site

Обр. 3. Северен профил

Fig. 3. North cross-section

са по-небрежно изградени. Това са предимно преградни зидове в ранните постройки или долепени до тях по-грубо изградени нови. Материалът за изграждането е същият – местен ломен камък и спойка от глина. Качеството на камъка като оформяне е на по-ниско ниво в сравнение на ранновизантийският градеж (обр. 3).

От откритите движими находки преобладава керамиката – силно фрагментирана, основно от периода XIII – XIV век, като някои и от фрагментите са с цветна глазура. Открити бяха също така и отделни фрагменти от старобългарска (IX – X в.) и ранновизантийска (V – VI в.) керамика.

През археологически сезон 2019 г. на обект Мисионис картината на монетната циркулация показва сходство с други крепости от Североизточна България. Открити бяха отделни монети от периода на римското владичество – на императорите Септимий Север, Каракала, Теодосий I и Аркадий, вероятно привнесени от поречието на река Врана с пръстта запълнител. Византийските монети са предимно дребни номинали от императорите Юстин I, Юстиниан I и Юстин II. Монетите от XIII – XIV в. са основно български и латински имитации, както и такива на българските царе Иван Александър, Иван Шишман и Иван Срацимир.

Открити бяха и отделни находки от предмети на бита и снаряжение на конник – шпори и части от юзди, както различни типове стрели. Работата по обекта предстои да бъде продължена в северна посока до достигане северната част на крепостната стена, както и проучване на частично откритите през 2019 година архитектурни структури.

EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS *MISSIONIS* NEAR TARGOVISHTE

Angel Konakliev, Nikolay Ovcharov, Stefan Ivanov

Summary

In 2019, during the archaeological excavations of the early Byzantine fortress, the foundations of three buildings from antiquity were found, as well as some medieval structures (fig. 1).

The buildings were situated on different terraces. Their foundations were laid upon the roughly levelled bedrock whose uneven surface was filled in with rammed earth brought from the valley. The preserved masonry is 0.4–0.9 m wide and 0.3 to 1.9 m high. The inner face of the fortress wall is preserved up to a height of 3.9 m. The buildings from antiquity were dated about the same time or a little later than the early Byzantine fortress (fig. 2).

Towards the end of the 6th c. or the beginning of the 7th c. AD, the fortress appears to have been partially set on fire, as suggested by traces of fire visible on the rocks.

Later, towards the end of the 13th c., the earlier buildings in *Missionis* were levelled down and some

were reused and perhaps repurposed. In contrast to the early Byzantine masonry, the medieval constructions are more roughly put together. These are mainly partition walls within the early Byzantine buildings or new, roughly-set new buildings, leaning on to the old ones (fig. 3).

The pottery is the most abundant among the materials found – it is mainly from the 13th–14th c., some of it glazed. Ancient Bulgarian (10th–11th c.) and early Byzantine (5th–6th c.) pottery is also present.

The coins found on the site during the 2019 campaign are similar to those found in other fortresses in NE Bulgaria. The Roman coins were minted under the emperors Septimius Severus, Caracalla, Theodosius I, and Arcadius. The Byzantine coins belong predominantly to Justin I, Justinian I, and Justin II. The coins of the Bulgarian tsars belong to Ivan Alexander and Ivan Shishman.

Tools, weaponry, and everyday life objects (spurs, parts of bridles, different types of arrowheads) were also discovered.

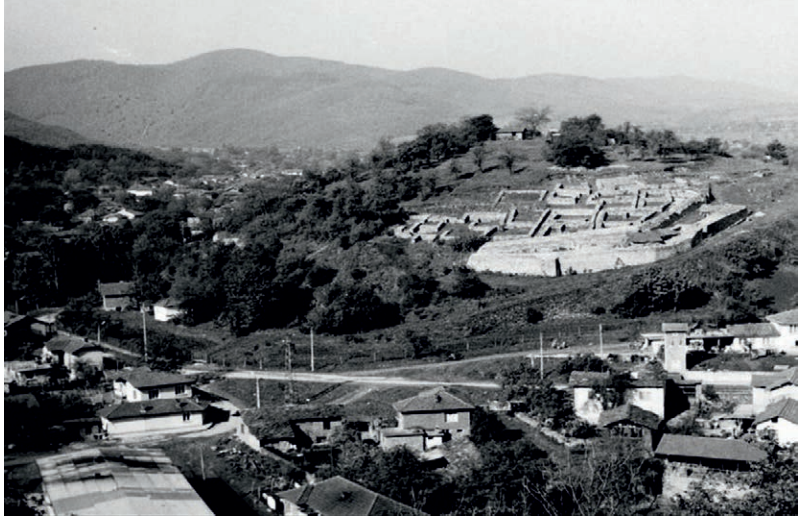
Angel Konakliev, angel.konakliev@gmail.com
Nikolay Ovcharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aia_ira@abv.bg
Stefan Ivanov, Regional Museum of History – Targovishte, 2 Mitropolit Andrey Blvd., 7700 Targovishte, stefan.p.ivanov75@gmail.com

№ 29. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. КАЛЕТО ПРИ С. ДЕБНЕВО, ОБЩ. ТРОЯН, ОБЛ. ЛОВЕЧ

Стилиян Иванов, Деян Драгоев

От 01.09. до 21.09.2019 г., беше проведено редовно археологическо проучване на обект „Късноантична и средновековна крепост в м. Калето при с. Дебнево, общ. Троян, обл. Ловеч“. Разкопките бяха осъществени по договор за финансиране между НАИМ – БАН и Министерство на културата.

Обектът се локализира в границите на съвременното село, на 0,3 км източно от центъра, върху куполообразно възвишение на левия бряг на р. Видима, с максимална надморска височина 353,94 м и 18 дка укрепена площ. Крепостта на хълма в м. Калето е била обект на редовни археологически проучвания в продължение на 12 – 14 последователни кампании с различно времетраене от 1974 до 1987 г. Към момента, на площ от няколко декара са разкрити голям брой архитектурни структури (крепостни стени, жилищни и стопански сгради, производствени съоръжения), които са запазени до днес чрез съвременните методи на реставрацията и консервацията (обр. 1). Разкритите и консервирани до момента структури в м. Калето се отнасят към периода на Късната античност и Второто българско царство (края на XII – края на XIV в.). Укрепителната система се състои от две паралелно-концентрични крепостни стени, снабдени с правоъгълни

Обр. 1. Изглед към крепостта при с. Дебнево в края на 80-те години на XX в. (архив Музей на занаятите – Троян)

Fig. 1. Picture of the fortress at Debnevo taken in the late 1980s' (from the archive of the Museum of National Crafts – Troyan)

кули, две порти за коли и една за пешеходци. При североизточната част на укрепената площ са разчистени основите на 17 отделни жилищни, стопански/занаятчийски сгради, както и такива свързани с пребиваващия гарнизон. Освен посочените структури, при северозападната част на хълма е проучен частично християнски некропол, от който са разкрити 142 гроба. Наред с тези, отнесени към времето на царете Иван Александър (1331 – 1371) и Иван Шишман (1371 – 1395), са открити и християнски гробове от периода на османското владичество (XVI – XVII в.) (Захариев, Цачева 1976, 87; Захариев 1978, 37 – 47; Захариев, Цачева 1979, 177 – 179; Захариев 1985, 260 – 261; Цачева 1988, 172 – 173; Цачева 1992, 34 – 45).

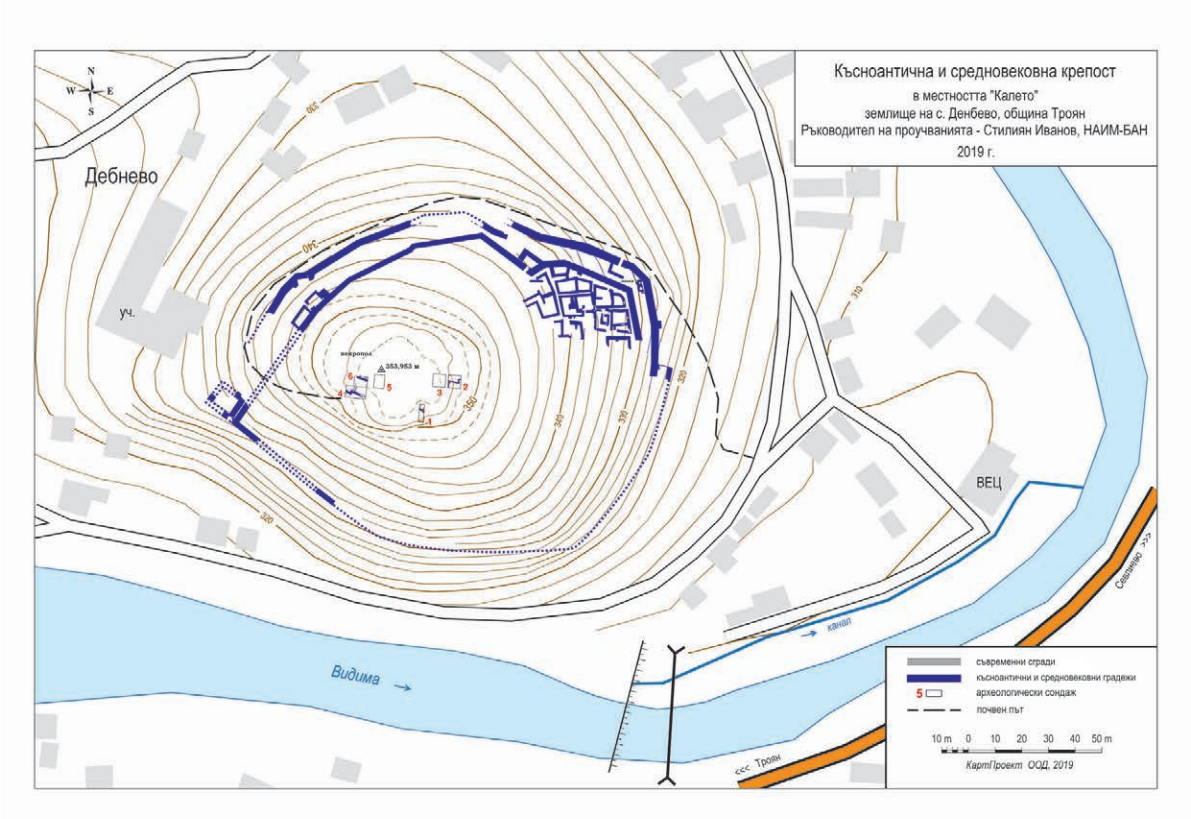

Обр. 2. Състояние на обекта след проучванията през 2019 г. (поглед от североизток)

Fig. 2. The site, after the excavations in 2019 (view from the northeast)

Целите на проучването през 2019 г. бяха прецизиране на хронологията на обитаване, актуализация на изработеното през 80-те години на XX в. геодезично заснемане и възстановяване на достъпа до обекта.

Първоначално бе разчистен пътят до най-високата точка на хълма. С помощта на земекопна техника беше предприето демонтиране на основите на старата барака за инструменти и изчистване от растителност и коренища на предвидения за изследване терен, явяващ се непроучен към момента (обр. 2). Впоследствие бяха заложени шест сондажа с различни размери и обща площ 140 кв. м (обр. 3). Западно от триангулачната точка, при два от

Обр. 3. Геодезичен план на обекта

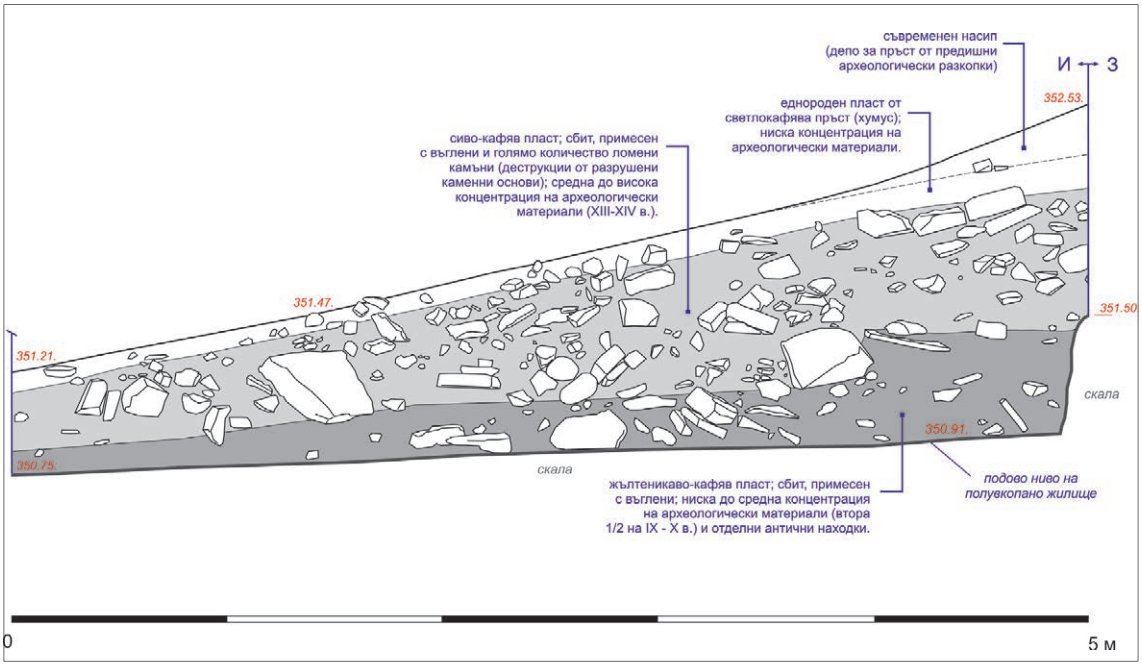
Fig. 3. Geodesic plan of the site

сондажите (№ 4, 6) екипът се натъкна на масивни основи на сграда/и с ориентация И – З с леко отклонение в южна посока (обр. 4). Градежът е от едри ломени камъни (някои надхвърлят дължина 1,20 м и височина 0,50 м), споени с кал. Дебелината на стените варира от 0,70 до 0,80 м. В източна посока се откриваха дребни и по-едри късове бял хоросан. На място бяха разкрити големи каменни плочи, които маркират ходовото ниво, а в източната част е използвана директно подравнената материкова скала. Стената с чупка от юг е запазена единствено в субструкция, а източната ѝ част е унищожена при прокарване на път по време на старите проучвания през 70-те години на миналия век. Към момента е трудно да се определи категорично предназначението на сградата. Според разкритата ситуация може да се изкаже единствено предположение, че това са основите на постройка от времето на Второто българско царство, чието доразкриване ще продължи през настоящата година.

Непосредствено пред външното лице на южната стена бяха разчистени останките на три средновековни гроба (№ 143 – 145) с ориентация И – З. Всички погребани са с глава на запад. От антропологичния анализ става ясно, че са положени един мъжки и два женски индивида. Намерените около тях железни гвоздеи свидетелстват за употребата на дървени ковчези. Северно от гроб № 144 дори се забелязваха следи от изтляла дървесина. При два от тях (№ 143 и 144) се откри и гробен инвентар – метално копче със сферична форма и тока за колан. Интерес предизвиква разположението на гроб № 145, попадащ под южната стена на постройката, т.е. може да се предположи, че части от некропола предхождат изграждането ѝ.

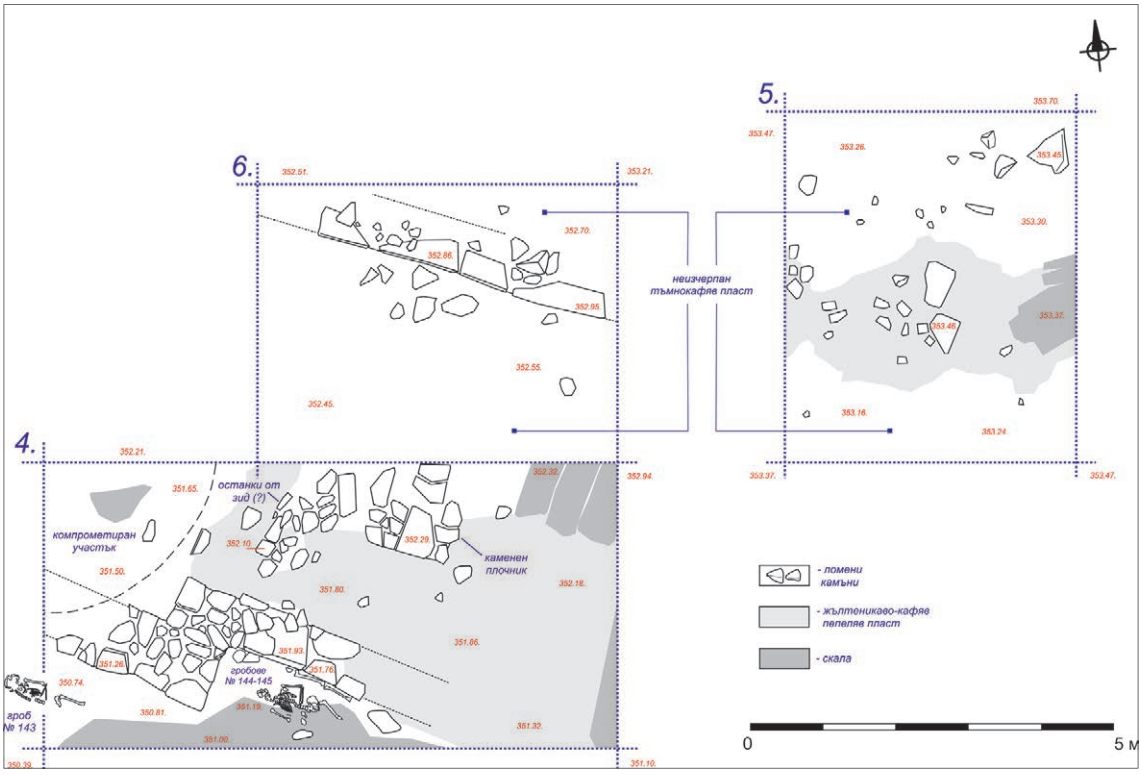
В източната половина на проучвания участък също бяха разкрити части от няколко средновековни структури. При сондаж № 1 е запазен фрагмент от еднолицев зид на полувкопано в материковата скала жилище с приблизителна ориентация изток – запад. В него, от юг е изградена ниша, която оформя огнище, а отухленият под свидетелства за продължително опалване. В сондаж № 2, под деструкции от силно разрушена сграда/и от периода XIII – XIV в. регистрирахме част от останките на по-ранно полувкопано жилище със запазено отоплително съоръжение. Последното е разположено в северозападния ъгъл и е оформено от вертикално побити каменни плочи (вътрешни размери: 0,50 × 0,40 м). За подово ниво в жилището е използвана допълнително нивелираната скална повърхност (обр. 5). От пласта над нея произхождат малко на брой керамични фрагменти от гърнета, работени на ръчно грънчарско колело, част от вносен белоглинен съд със светлозелена глазура и един бронзов кръст с разпятие, който се датира в X в.

Сред материалите от периода на Второто българско царство се отличава голямо количество фрагментирана битова керамика, части от стъклени гривни, прешлени за вретено, железни гвоздеи, железни ножчета. Художествената керамика е представена едва от няколко дребни парчета. Най-представителната находка от това време е един сребърен грош с образите на Иван Александър и

Обр. 4. Разкрити средновековни структури в сондажи 4 – 6

Fig. 4. Medieval structures explored in trenches Nos. 4 to 6

Обр. 5. Стратиграфски профил в сондаж 2 (поглед от север)

Fig. 5. Stratigraphic cross-section in trench No. 2 (view from the north)

Михаил Асен. За облика на сградите във височина свидетелстват множеството различни по размер късове отухлена обмазка на колово-плетна конструкция.

Структури от най-ранните периоди на обитаване не бяха регистрирани, макар че движимите културни ценности от това време съвсем не са малко. Находките от късножелязната и късноантичната епоха се откриваха направо върху стерилния пласт, на местата със запазен по-ранен пласт, незасегнат от по-късните средновековни вкопавания. Така в сондаж № 2, наред с керамиката изработена на ръка, се откри и голямо количество фрагменти от т. нар. „монохромни“ съдове. За прецизиране на датировката в IV в. пр. Хр. спомогна характерният отпечатък на палмета върху питос, както и една бронзова трипера стрела.

Освен керамика от Късната античност се намериха и няколко монети, датиращи от втората половина на III до VI в. От този период са и устие от вносна понтийска червенолакова паница, част от керамична лампа с поставка, бронзова фибула и един меден равнораменен кръст с разширяващи се краища, закрепен от двете страни за верижка.

Осъществените проучвания доказаха, че късноантичната и средновековна крепост при с. Дебнево е многопластов обект с висок научен потенциал. Кратките срокове не позволиха изчерпването на културния пласт във всички заложени сондажи. При три от тях (№ 3, 5 и 6), работата ще продължи и през следващия археологически сезон.

Литература

Захариев 1978: Ив. Захариев. Средновековен некропол на местността „Калето“ при с. Дебнево, Ловешки окръг. – Археология, 1978, 1, 37 – 47.

Захариев 1985: Ив. Захариев. Разкопки на средновековно укрепено селище в м. „Калето“ при с. Дебнево, Ловешки окръг. – Археологически открития и разкопки през 1984 г. Сливен, 1985, 260 – 261.

Захариев, Цачева 1976: Ив. Захариев, М. Цачева. Средновековно градище и некропол в м. „Калето“ при с. Дебнево, Ловешки окръг. – XXI Национална археологическа конференция 4 – 7 юни 1976 г. гр. Смолян. Смолян, 1976, 87.

Захариев, Цачева 1979: Ив. Захариев, М. Цачева. Разкопки на средновековно укрепено селище и не-

кропол в м. „Калето“ при с. Дебнево, Ловешки окръг. – Археологически открития и разкопки през 1978 г. София, 1979, 177 – 179.

Цачева 1988: М. Цачева. Разкопки на средновековното укрепено селище в м. „Калето“ при с. Дебнево, Ловешка област. – Археологически открития и разкопки през 1987 г. Благоевград, 1988, 172 – 173.

Цачева 1992: М. Цачева. Археологически разкопки и проучвания в м. „Калето“ при с. Дебнево, община Троян. – В: Културно-историческото наследство на Троянския край, 5, 1992, 34 – 45.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT KALETO LOCALITY NEAR DEBNEVO VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY, LOVETCH DISTRICT

Stiliyan Ivanov, Deyan Dragoev

Summary

The fortress (1.8 ha fortified area) is located within the limits of Debnevo village (0,3 km to the east of its center), on a dome-like hill on the left bank of the river Vidima. The site was excavated during twelve to fourteen archaeological campaigns (from 1974 to 1987), each one with different duration. At the present moment, many preserved architectural structures (fortress walls, houses and farm buildings, workshops) are still visible (figs 1–3) over an area of a few hundred square meters.

On the top of the hill, two (or more) seriously damaged remains of buildings (14th c.) were found, three graves (Nos 143–145) from a Christian cemetery located in the west part of the site, and an early medieval semi-dugout building (fig. 5). Although there were quite a few artefacts, structures from antiquity were not registered. Along with the handbuilt pottery a large number of sherds from the so-called monochrome vessels were found, together with a bronze arrow and a fragment of a stamped *pithos*, which date back to the 4th c. BC. Apart from the late antique pottery, a few coins from the second half of the 3rd–6th c. AD were found.

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stilsa@abv.bg
Deyan Dragoev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Al. Battenberg Sq., 7000 Ruse, dragoev78@yahoo.com

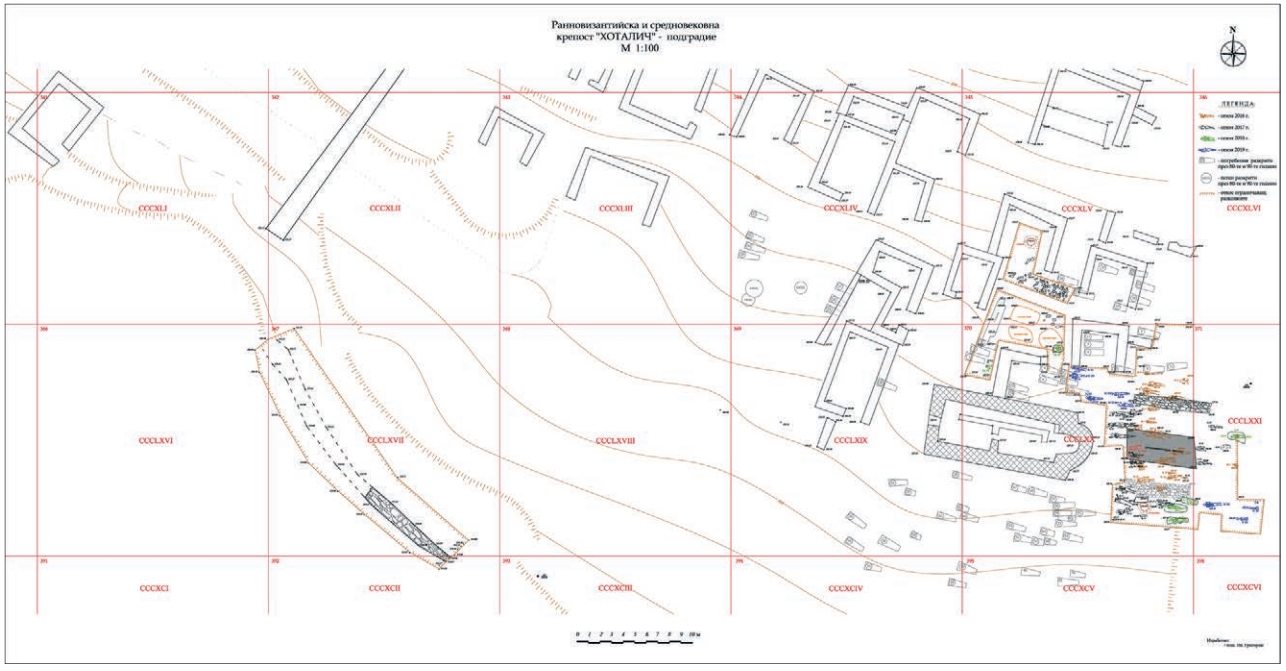

№ 30. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Разкопките на ранновизантийската и средновековна крепост Хоталич се проведоха в рамките на два месеца. Средствата бяха осигурени от МК и Община Севлиево. Проучванията се осъществиха с група работници от 6 – 8 човека и студенти от Великобритания. Програмата беше структурирана в две посоки. Първата от тях е да се изчерпи напълно културният пласт в северната част на некропола и да се установят границите му в източна посока. Втората е да се проведат проучвания в източната част подградието, с цел уточняване на ареала, в които се разполага селището.

При проведените разкопки в некропола около църква № 3 бяха локализирани и проучени осем нови гроба (обр. 1). Пет от тях се намират в близост до североизточния ъгъл на храма. Тук още през 90-те години на XX в. са намирани гробове, без обаче теренът да бъде проучен докрай. Целта през настоящия сезон беше да изчерпим напълно културния пласт на терена на некропола от северната страна на църквата. По този начин се опитваме да потвърдим или отхвърлим предположението си от предходни години за гъстотата на погребване, наличието на зони, редове и парцели, т.е. за установяването на някакъв тип планировка на некропола. Пълното проучване на площта на некропола дава добри резултати и относно стратиграфията на тази част от обекта.

Обр. 1. Новооткритият ограден зид и некропола на църква 2

Fig. 1. The newly-discovered enclosure and the necropolis of Church No. 2

Обр. 2. Накитите от гроб 51

Fig. 2. The jewelry from Grave No. 51

Обр. 3. Черепът от гроб 49

Fig. 3. The skull from Grave No. 49

Местоположението на пет от новооткритите гробове (№ 49 – 53) отново очерта празен участък в иначе доста гъстото и ритмично погребване в тази част на некропола, която е в близост до църквата (обр. 1). По отношение на погребалния ритуал откритите през тази година гробове не се отличават от тези от предходните сезони. Отново бяха установени дървени ковчези, със сглобки и ограждане на гробните ями с камъни.

С богат погребален инвентар се отличава гроб № 51 (обр. 2). В него е положена жена на възраст 25 – 26 години, с височина 155 см. На лявата ръка се разкри една бронзова усукана гривна, а на дясната – още две бронзови гривни, от които едната е усукана. Интерес представлява другата гривна, която е от тип, който досега е непознат за Хотали. Тя е лентовидна, със зигзагообразна украса в най-широката си част, след това силно се стеснява и отново се разширява в изящно оформен и украсен орнамент. Под

черепа на погребаната и около него бяха открити 3500 дребни мъниста, оцветени в синьо, зелено и черно. Успяхме да направим някои наблюдения относно този накит. Нанизите започват високо по врата, почти под брадичката. Черните мъниста се спускат по ниско върху гърдите. Под черепа бяха открити и две сребърни обици, оформени като халки, едната от които с позлата. В горната част на скелета, в областта на гърдите се намери малко сферично копче.

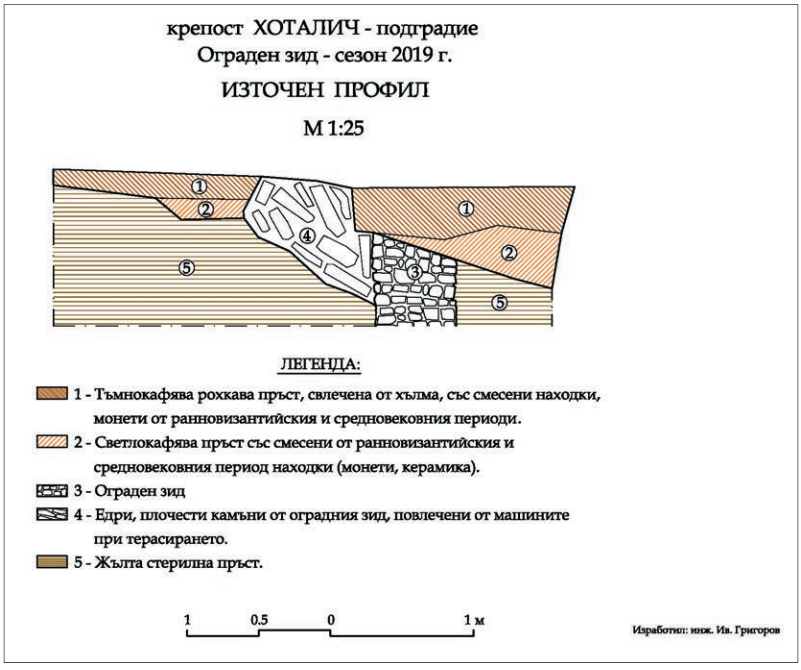
Извършихме проучвания и в най-източната част на некропола (обр. 1), за да установим неговия край. Тук бяха открити три гроба (№ 54 – 56), което недвусмислено показва, че некрополът продължава в източна посока.

Антропологичният анализ на всички скелети е направен от д-р Емили Огден от Университета в Ливърпул. Особен интерес предизвикват костните останки от гроб № 49, при който на гръдните (от 6 до 12) и всички лумбални прешлени се откриват „възли на Шморл“. Предполага се, че тази патология е причинена от инфекция, неоплазия или травма и може да бъде безсимптомна или симптоматична. В по-зряла възраст вероятно би причинила болки в гърба на индивида. На костните останки от гроб № 49 е регистрирано и рядко генетично заболяване: устойчив метопичен шев (обр. 3). Тази черта е известна още като метопизъм и е заболяване, което е причинено от различни наследствени фактори.

Обр. 4. Част от южния ограден зид

Fig. 4. Part of the southern enclosure

Обр. 5. Стратиграфски профил на източната част на оградния зид

Fig. 5. Stratigraphic cross-section of the eastern part of the enclosure

Интересни резултати са регистрирани и при антропологическия анализ на костните останки от гроб № 52. Констатирана е забележителна разлика в размера на дясната и лявата ключица и на дясната и лявата раменна кост в полза на лявата страна. Това най-вероятно е в следствие на недобре зараснали детски фрактури или би могло да се свърже професионални изменения.

Досега от гробовете на проучвания некропол, който се датира от средата и втората половина на XIII в., са придобити значителен брой находки с висока експозиционна стойност. Накити и материали от некропола за трета поредна година участват в националната изложба „Българска археология“. Освен интересна информация за костюма и модата през Средновековието, некрополът предоставя и нови данни за погребалния обряд и християнските практики през XIII в.

Нашата втора цел в проучванията през сезона е установяването на периметъра, който обхваща селището в южна посока. Проследен е зид с дължина 35 м, който е продължение на оградните зидове от юг на подградието (обр. 4). За съжаление, в този участък зидът е много обезличен, тъй като при терасирането на хълма, преди разкопките, е отнето голямо количество от културния пласт. Независимо от състоянието

си зидът е локализиран, но липсва керамика и друг подемен археологически материал, които да улеснят неговата датировка. Установи се, че той е граден с калова спойка. Има дебелина от 0,50 – 0,60 м и лежи върху стерилна жълта, глинеста почва. Потвърдено е предположението, че южният ограден зид преминава от край до край, по цялата дължина на подградието. В проучвания участък липсват следи от обитаване през ранновизантийския период, характерни за другите места в подградието. Културният пласт е тънък от 0,10 – 0,60 м, находките са смесени, като най-голяма е тяхната концентрация в най-горния пласт. Това се дължи на обстоятелството, че това е пръст, която се е свличала по склона. В стратиграфско отношение се маркират два пласта, но те се различават само по състава и цвета на почвата, а материалите са еднотипни. Тънкият и беден на находки културен пласт, с който се характеризира този участък, както и липсата на ранновизантийски пласт, наложи преосмисляне на бъдещите ни планове. За да бъдат успешни бъдещите опити за локализация на ранновизантийското селище и свързаните с него археологически структури разкопките трябва да се провеждат нагоре по склона, в близост до цитаделата.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS OF HOTALICH NEAR SEVLIEVO

Nadezhda Boteva

Summary

The excavation campaign had two main tasks: to explore the necropolis around church No. 3 and to specify the boundaries of the settlement.

During the investigations in the necropolis around church No. 3, 8 new graves were uncovered and explored (fig. 1).

The location of five of them, Nos 49–53, outlined an empty area in the otherwise rather closely-spaced burial ground that is close to the church (fig. 1). This evidence reaffirmed our assumption that the necropolis was divided in plots, probably family ones.

Grave No. 51 (fig. 2) stands out with its luxurious grave goods.

Three graves Nos 54–56 were unearthed in the easternmost part of the site, indicating unequivocally that the necropolis continues eastwards.

The necropolis is dated to the middle and the second half of the 13th c.

The anthropological analysis of all skeletons was performed by Dr. Emily Ogden, Liverpool John Moores University, England. Of particular interest are the remains in grave No. 49, since an uncommon genetic variation (an open metopic suture) was documented (fig. 3).

The second task of the excavation campaign was to establish the settlement boundaries to the south. A 35 m long wall was traced, an extension of the enclosure of the suburbs from the south (fig. 4). The excavated area lacks traces of habitation during the early Byzantine period, characteristic for other places in the suburbs. The cultural layer is thin, only 0.10–0.60 m thick. From stratigraphic point of view (fig. 5) two layers can be distinguished. They differ only by the composition and the color of the soil, while the materials found in them are identical.

Nadezhda Boteva, Museum of History – Sevlievo, 10 Gen. Skobelev Str., 5400 Sevlievo, nadejda_boteva@abv.bg

№ 31. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“ ПРИ С. ВОДЕН, ОБЩ. БОЛЯРОВО

Стефан Бакърджиев, Явор Русев

Археологическите проучвания на средновековната крепост „Малкото кале“ в землището на с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол се проведоха в периода 11.07 – 17.07.2019 г. под ръководството на д-р Стефан Бакърджиев и Явор Русев от РИМ – Ямбол, с помощта на шестима студенти от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) в гр. София. Съобразно работната

програма разкопките се проведоха в два участъка. Първият – в рамките на вътрешния двор на крепостта, където в южната част на квадрат D3 от план-квадратната мрежа на обекта бе премахната част от рампата, по която до 2018 г. се изхвърляше изкопаната при проучванията пръст. Вторият участък, на който се работи, при открития през предходната година северен вход на крепостта, където се цели завършване на проучванията.

Оставената през годините рампа, попадаща в кв. D3, е с ширина между 1,50 – 2 м и дължина 3 м. Височината на натрупване на рампата спрямо ходовото ниво в двора е 0,80 – 0,85 м в източната част, а в западната достига до 1,50 м. Самият квадрат D3 попада в централната част на двора. Напластяванията в проучения участък не се различават от проучванията в другите квадрати в рамките на дворното пространство. Най-отгоре има пласт от светлокафява пръст, примесена с хоросан и отделни дребни и средни ломени камъни с дебелина от 0,45 м в западната част и до 0,24 м в източната част. След него следва дебел пласт с дебелина между 0,55 и 0,80 м от рушевини – хоросан, наситен с голямо количество дребни и средни ломени камъни и фрагменти от тухли. Пластът рушевини е особено плътен в западната половина, където рампата преминава над долепените до западната крепостна стена помещения. На кота 338,10 – 338,15 м пластът запечатва ходово ниво, маркирано от замазка с розов хоросан. На нива 338,30 – 338,35 м в профила се проследява тънък горял пласт с дебелина 5 – 8 см. При проучването не бяха разкрити археологически структури.

На нивото на пожара и около него в рамките на проучването бяха открити две стрели с пирамидални върхове, които намират паралели сред находки от XI – XII век. Под нивото на пожара се попадна и на значително количество разнообразна фрагментирана глазирана и кухненска керамика, характерна за XII век. Част от откритите фрагменти позволиха да се реставрира 1/2 от чиния, изработена в сграфито техника, спадаща към т. нар. тип „Българско сграфито“.

През настоящия археологически сезон завърши и проучването на северния вход на крепостта (кв. E1 и E2). Извършените до момента проучвания и местоположението дават основание да се предполага, че този вход е разположен в средата на северната крепостна стена. Входът е с ширина 1,52 м от юг и 1,58 м от север, неговата дълбочина е 2,20 м и е равна на дебелината на крепостната стена. Страниците на входа са запазени в суперструкция до 6 – 7 реда камъни, т.е. във височина до 1,10 – 1,21 м. Проученият вход е планиран и изграден синхронно със северната крепостна стена, въпреки това е с леко отклонение от 3° на запад. В един по-късен етап от южната вътрешна страна на входа е оформено преддверие с ширина 2 – 2,1 м и дълбочина от 1,55 м, като от изток е изграден зид с дебелина от 1 м, а от запад са сградите, долепени до вътрешното лице на северната крепостна стена. Дебелината на страничните зидове на това южно преддверие подсказва, че то вероятно е било покрито. С изграждането на южното преддверие дълбочината на входа става 3,75 м. Подовото ниво на южното преддверие е от тънка замазка със светлорозов хоросан на нива от 338,08 – 338,10 м, с наклон на север и с ок. 0,08 – 0,10 м над прага на входа, който е на ниво 338,00 м. При проучванията в рамките на входното пространство бе регистриран и трети етап, който е свързан с оформянето на канал за атмосферни води. Каналът е изграден от средни по големина ломени камъни, споени с кал. Самият канал е разположен в средата на входното пространство и има правоъгълно сечение с ширина 0,33 – 0,38 м и дълбочина 0,40 – 0,45 м. Той е покрит с големи, също ломени плочести камъни, като по този начин праговото ниво на входа е повдигнато от 338,50 до 338,61 м. За да се използва входът пред северния праг, като стъпало е поставен голям, обработен с форма на паралелепипед камък с размери 0,90 × 0,72 × 0,45 м. При проучването на южното преддверие частично бе демонтирано хоросановото подово ниво, като в него и неговата подложка от хоросан, дребни камъни и фрагменти строителна керамика (тухли) се откриха бронзова монета на Алексий I Комнин (1092 – 1118) и оловен византийски печат от края на XI – началото на XII век. Тези находки дават основание да считаме, че южното преддверие на входа, както и долепените да северната стена помещения могат да се датират не по-рано от последните две десетилетия на XI век.

Литература

Бакърджиев 2013: Ст. Бакърджиев. Археологически проучвания на средновековна крепост „Малкото кале“, с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол през 2012 г. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 457 – 459.

Бакърджиев 2018: Ст. Бакърджиев. Археологически проучвания на средновековна крепост „Малкото кале“, с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол през 2018 г. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 524 – 526.

Борисов 1989: Б. Борисов. Средновековно селище и некропол (XI – XII в.) – Tokai University Press. Japan, 1989.

Мартинова, Камишева 2016: В. Мартинова, М. Камишева. Глазирана керамика от XII в. от УПИ XI – 540, кв. 43, ул. „Д. Наумов“ № 100 в Стара Загора. – В: Studia in honorem professoris Borisi Borisov. Велико Търново, 2016, 571 – 582.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS "MALKOTO KALE" AT VODEN VILLAGE, BOLYAROVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev

Summary

The excavations of the medieval fortress "Malkoto Kale" were held in July 2019. The two main tasks were – to remove the ramp in the inner courtyard of the fortress; to finish exploring the N entrance of the fortress that was discovered last year.

No archaeological finds were documented during the study of the ramp. At the level of the fire, registered in the previous year, two pyramidal arrowheads were found. Below the fire level, a considerable amount of sherds of glazed and kitchen ware, characteristic for the 12th c., was collected.

During the present archaeological campaign the exploration of the N entrance of the fortress was completed. On the basis of the results from the last surveys and the location of the entrance, it can be assumed that the entrance is placed in the middle of the N wall. The entrance is 1.52 m wide from the S and 1.58 m wide from the N. It is 2.20 m long and its length corresponds to the thickness of the fortress wall. Its planning and construction were implemented simultaneously with the construction of the N fortress wall. At a later stage, a porch was formed to the S inner side of the entrance. A 1 m thick wall is built to the E, and to the W there are buildings attached to the inner side of the N wall. The thickness of the sidewalls of this southern porch suggests that it may have been roofed. During the exploration of the entrance area, a third building stage was also registered. It is related to the construction of a drain. During the excavations of the S porch, a bronze coin of emperor Alexios I Komnenos (1092–1118) and a lead Byzantine seal from the end of 11th–early 12th c. were found. These finds suggest that the southern porch of the entrance and the buildings attached to the N wall cannot be dated earlier than the last two decades of the 11th c.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@abv.bg
Yavor Rusev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, museum@mail.bg

---

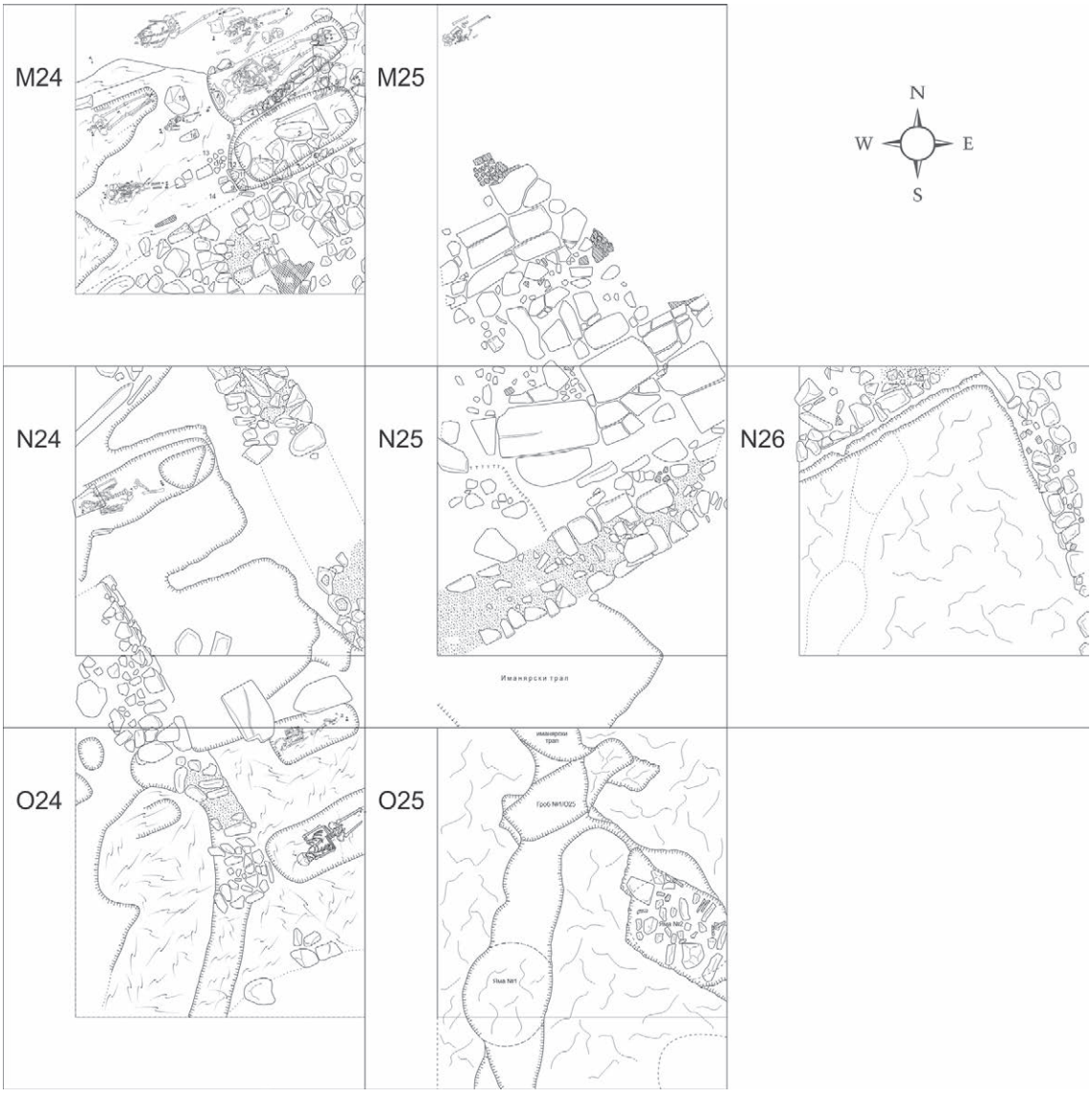
№ 32. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ГРАДИЩЕТО“ КРАЙ С. МЕЛНИЦА

Анна Агре, Чавдар Кирилов

Проучванията през 2019 г. се проведоха в периода 10 октомври – 9 ноември. Те обхванаха малка площ южно и югоизточно от разкритата през 2018 г. църква на най-високото място в крепостта, в рамките на квадрати N26 и O25, съгласно общата план-квадратна мрежа на обекта (обр. 1). Разкритите структури са представени от един гроб, две ями и постройка, разположена непосредствено до южния зид на църквата, част от който бе разкрит в северозападната част на квадрат N26.

Гробът е с неустановима стратиграфска позиция, тъй като е нарушен от иманярски изкоп, който е вероятната причина за липсата на част от костите на долните крайници. Не се установи наличие на съпътстващ гробен инвентар; малка халка от медна сплав от лявата страна на черепа вероятно следва да се интерпретира като обица. Северно от скелета на погребания се откриха струпани на едно място човешки кости – останки от препогребан индивид от по-ранен гроб на същото място. Ориентацията на гроба е идентична на по-голямата част от останалите гробове в некропола, открити през 2018 г. (глава на югозапад) и съвпада с ориентацията на църковната постройка, около която се развива некрополът.

Вкопаната в материковата скала яма № 1/кв. O25 има каменна запечатка, която ясно я отделя от пластовете над нея. Горната част на запълнителя ѝ се състои от твърда отухлена пръст, а долната – отново от твърда, но кафява пръст. В ямата се откриха немалко фрагменти от керемиди, многобройни фрагменти от битова керамика, както и такива от фини стъклени съдчета. Сред битовата керамика прави впечатление наличието на фрагменти от съдове със сграфито-украса (основно с пояси с вълнист орнамент), както и фрагменти от двустранно глазирани белоглинени съдове – със зелена глазура, със снежнобяла глазура и с тюркоазена глазура. Фрагментите от стъклени съдчета са от лампи, като са представени две основни групи – лампи със ствол, предназначени за полилей (поликанделон) и лампи с конкавно дъно и миниатюрни дръжки, предназначени за самостоятелно окачване. Тясно свързана с тях е една находка от миналата година, открита на около три метра западно от ямата – тройна верижка, която тогава предпазливо бе интерпретирана като окачване за кадилница, но изглежда служи за окачване на лампа или дори полилей. В ямата се откриха многобройни фрагменти от стенописи, огромната част от които принадлежат на мазилковия стенописен слой, а само един – най-големият от всички – бе със запазен колорит. Съгласно заключението на реставратора д-р Димчо Радев е приложена техника „фреско“, а съхраненото е фон от вероятно горна лява част на сцената. Всички находки в ямата биха могли безпроблемно да принадлежат на интериора на църковна постройка, така че не е невероятно в нея да са били закопани части от разрушената в даден момент по-ранна църква. Част от откритите фрагменти (както керамични, така и стъклени) имат механична връзка с фрагменти, открити под подовото

Обр. 1. Общ план на проучените през 2018 – 2019 г. структури

Fig. 1. General plan of the structures excavated in 2018–2019

Обр. 2. Сграфито-паница върху пода на сграда в кв. N26

Fig. 2. Sgraffito plate found on the floor of the building in grid square N26

ниво на сградата в N26, така щото се установява ясна стратиграфска последователност между по-рано запълнената яма и издигнатата след това наблизо постройка. Сред средновековните материали под пода, задаващи *terminus post quem* за построяването на сградата, се откри и монета на Филип II (359 – 336 пр. Хр.).

Яма № 2 е на около два метра източно от яма № 1 и също като нея е вкопана в скалата. Обемът ѝ е внушителен (около 4 куб. м), а в пълнежа ѝ се откриха огромно количество ломени камъни (над 2 куб. м), фрагменти от керемиди и стени на долиуми (около 0,5 куб. м), както и отухлени късове глина, изглежда принадлежали на зид със землена спойка. Сред тях имаше немалък брой железни предмети, които са конструктивни елементи от градеж и/или интериор на сграда (скоби, резета, гвоздеи и др.). В придънната част на ямата се откри известно количество фрагментирана битова керамика, която иначе на практика липсва в по-горните ѝ нива, сред която няколко фрагмента от една и съща паница от т. нар. „семейство Зевксип“. Важното в случая е това, че един от тях има механична връзка с фрагмент, намерен в най-горните нива на запълнителя на вече споменатата сграда в кв. N26, което означава, че последната и ямата са засипани по едно и също време. Откритото в ямата (камъни, керемиди, отухлени фрагменти от спойка) в огромна степен съвпада с установеното за облика на самата сграда, така че не е невероятно след разрушаването на последната част от нея да е положен съзнателно в ямата и така тя да е била запълнена.

Въпросната постройка е разположена непосредствено до южната външна страна на южния църковен зид, изглежда без да опира в него. Тя е наземна, макар от север да има съвсем леко всичане в скалата с цел получаване на равно подово ниво на терен с лека денивелация. Това всичане преминава на около 20 см южно от южната фасада на църквата. От изток е съхранен зид от ломени камъни със землена спойка, която е отухлена досущ както вече споменатите фрагменти от яма № 2/кв. O25. На юг, където подът на практика съвпада с ходовото ниво на околния терен, останки от зид на този етап не са открити. Такива не са установени и от север. Западната периферия на постройката изглежда попада под все още непроучената западна пътека на квадрата. Подът е от трамбована глина, която е силно отухлена (макар и не до вкаменяване), което е поредната индикация, че краят на живота на сградата е свързан с пожар. Върху пода се откриха находки, които принадлежат на контекста на обитаването на постройката. Над тях има сравнително тънък пласт от сиво-кафява пръст и многобройни фрагменти от керемиди, в който се откриват силно обезличени и отчасти също горели фрагменти керамика. Изглежда това са рухнали (кирпичени?) стени и покрив, които са запечатали находките върху подовото ниво. Над сиво-кафявата пръст се разполага пласт от сиво-черна пръст, която маркира финалното засипване на сградата след преустановяване на живота ѝ. Той, на свой ред, е запечатан от хоросанов трошляк, примесен с камъни, амфорни фрагменти с полепнал по тях хоросан, U-образни железни скоби и множество дребни стенописни фрагменти – деструкции на „горната“ църква. Те маркират края на живота в този сектор от крепостта.

Сред находките, открити върху пода на постройката, особено внимание заслужават почти изцяло събрана сграфито-паница (обр. 2), липсващите фрагменти от която вероятно са във все още непроучената западна периферия на сградата, монета на император Мануил Комнин от неговото четвърто монетосечене, както и оловен печат, от едната страна на който има изображение на св. Георги, а от другата – петредов надпис, който гласи „Печат на Георги, син на великия доместик“ (обр. 3). Този комплекс от предмети задава като *terminus post quem* за унищожаване на сградата 70-те години на XII в., като то вероятно не е станало много по-късно от това. Имаме основания да смятаме, че притежателят

на печата, от който в литературата са известни още няколко идентични екземпляра, но без известно местонамиране и точна дата, е син на неизвестен велик доместик на Византия, заемал длъжността в периода 1150/51 – 1177 г., произхождащ от адрианополската фамилия Ватаци. Основанията за това ще бъдат представени в отделна публикация.

Обр. 3. Оловен печат върху пода на сграда в кв. N26

Fig. 3. Lead seal found on the floor of the building in grid square N26

Над вече запълнените ями и засипаната сграда се е отложил културен пласт с дебелина 0,20 – 0,30 м, в който има фрагментирана битова керамика, каквато не се открива в по-ранните комплекси в проучения сектор – най-вече със светлокафява монохромна глазура и с тъмнокафява глазура, рисувана с кръгове от жълта ангоба. Има и фрагменти от Fine Sgraffito Ware, както и от съдове, представители на „семейство Зевксип", различни от онези, намерени в запълнителя на яма № 2/O25 и в горните нива на насипа на сграда N26. Фрагменти от дръжки на съдове без глазура, снабдени с дълбоки насечки или направо перфорирани напречно от такива, също се откриват само в този най-късен контекст. Отново само в него, и то най-вече близо до зидовете на църквата, се откриват стени от амфори с полепнал по тях хоросан. *Terminus post quem* за отлагането на този пласт е монета на император Исак II Ангел, намерена в долните му нива, непосредствено върху материковата скала в североизточния ъгъл на кв. O25.

С оглед на всичко, установено през годината, може да се каже, че засипването на яма № 1/O25 е станало към средата на XII в. (ако приемем, че това е условна долна граница за разпространението на сграфито-керамиката в Тракия). Ако е вярно допускането, че в ямата са „погребани" части от ранната църква, средата на XII в. е *terminus ante quem* за нейното разрушаване. Не е ясно стратиграфското взаимоотношение между яма № 1 и яма № 2, но дори да са изкопани по едно и също време, ясно е, че втората продължава да е отворена и след засипването на първата. Тя функционира едновременно и с постройката в кв. N26, *terminus post quem* за издигането на която е тъкмо засипването на яма № 1. Сградата изглежда загива около 1180 г. Животът продължава, както личи по всичко, синхронно със съществуването на „горната църква" поне още няколко десетилетия (и) през първата половина на XIII в., а краят му настъпва преди средата на същото столетие. Засега няма данни, които да позволят тази дата да бъде изтеглена по-напред във времето. Това, разбира се, се отнася само до проучвания участък, и наблюденията тук не следва да се прехвърлят автоматично върху целия обект.

EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN AND BYZANTINE FORTRESS "GRADISHTETO" NEAR MELNITSA VILLAGE

Anna Agre, Chavdar Kirilov

Summary

A small area south of the church studied during the previous archaeological season was excavated in 2019. (fig. 1). In grid square O25, a grave and two pits were unearthed. Close to the southern wall of the church (in square N26), a ground-floor of a building was studied.

It became possible to establish a precise relative chronological sequence for the different structures. The earliest context is the fill of pit No. 1. It comprises fragments of vessels with sgraffito decoration, glazed whiteware painted with green, white or turquoise Islamic frit-ware, pieces of glass lamps from a polycandelon as well as parts of wall painting. It looks as if parts of the damaged nearby "early church" were buried in the pit. Parts of the same vessels and lamps were found below the earthen floor of the building south of the church.

Pit No. 2 was filled later than pit No. 1, and rejoining sherds from the same vessel, which belong to Zeuxippus IA Ware were found both in the pit and in the uppermost fill layer of the mentioned building. Both structures obviously ceased to exist at the same time. Various finds were discovered on the floor of the building, including a Manuel I Komnenos coin, minted after 1167, a sgraffito plate (fig. 2) and a precious lead seal of a certain "George, son of the Grand Domestic" (fig. 3). We have various reasons to believe that this person was the son of an otherwise unknown Grand Domestic who took the office for some time between 1150/51 and 1177 and who was a member of the well-known noble

Adrianople family, 'Vatatzes'. The building was destroyed probably around 1180 and filled shortly afterward (together with pit No. 2).

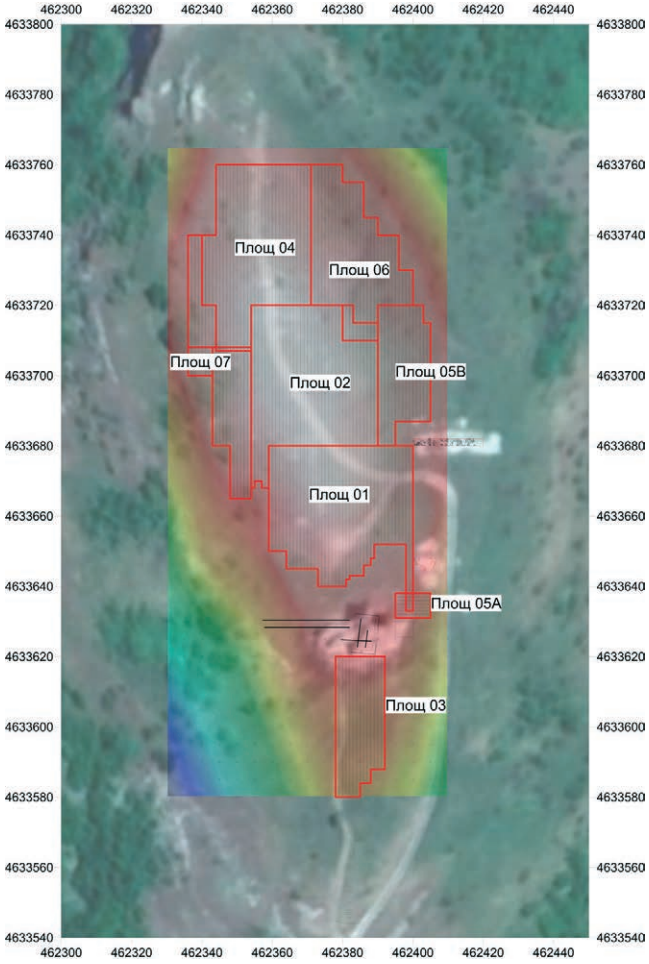
Life around the church continued for a few more decades, forming a cultural layer that contained pottery types that were missing in the earlier contexts – thin-walled vessels with light brown glaze and fine clay, numerous fragments with dark brown glaze and yellow slip-painted circles, probably Zeuxippus IB type, etc. It should be pointed that no piece of glazed pottery bears marks of a tripod stilt. The *terminus post quem* for the formation of this layer is indicated by a coin of Isaac II Angelos.

The "later church" was destroyed at the latest around 1250. Its destruction layers form the latest deposit in the excavated area. To date, there are no signs of occupation in this sector that could or should be dated after the middle of the 13th c.

Anna Agre, aniagre@abv.bg
Chavdar Kirilov, Sofia University „St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, ckirilov@uni-sofia.bg

№ 33. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БУКЕЛОН" ПРИ С. МАТОЧИНА, ОБЩ. СВИЛЕНГРАД

Кирил Велковски, Християн Цанков, Мариела Инкова, Панайот Антонов

Обр. 1. Проучвателна мрежа и участъци на терена

Fig. 1. Surveying network and areas of the site

Обектът е разположен върху платовидно възвишение със стръмни склонове – последно разклонение на югоизточната част на Сакар планина, в непосредствена близост до долината на р. Тунджа. Сравнително равната част от платото е с размери 150 × 50 м. В подножието на южния склон, на около 50 м южно от кулата, върху скалния масив има разпилени фрагменти от тухли с полепнал от едната страна бял хоросан с бучици от тухли. От северната страна, почти през средата и по надлъжната ос преминава старият път, който в отделни участъци е върху скален терен. Върху скалния масив се забелязват следи от коловози и дупки, изсечени в една линия. В най-северната точка теренът завършва с издадени над пропастта скали, наречени, според местната информация, „лобната скала". При предварителния оглед на терена по въздушни снимки, заснети с планер и при теренното обхождане бе установено, че от запад склоновете са по-стръмни и скалисти, докато от изток културният пласт е по-дебел. Днес, с изключение на един участък, не се забелязват останки от крепостни стени във височина (Инкова 2018, 503 – 506). Резултатите от извършените през 30-те години на миналия век теренни обхождания на Иван Велков сочат поне две крепостни стени, днес – напълно заличени. Външната – разположена непосредствено пред самия хълм и вътрешна – на 50 метра от нея (Велков 1933, 185 – 186).

Целта на проучването е локализиране на външни и вътрешни стени на късноантичната

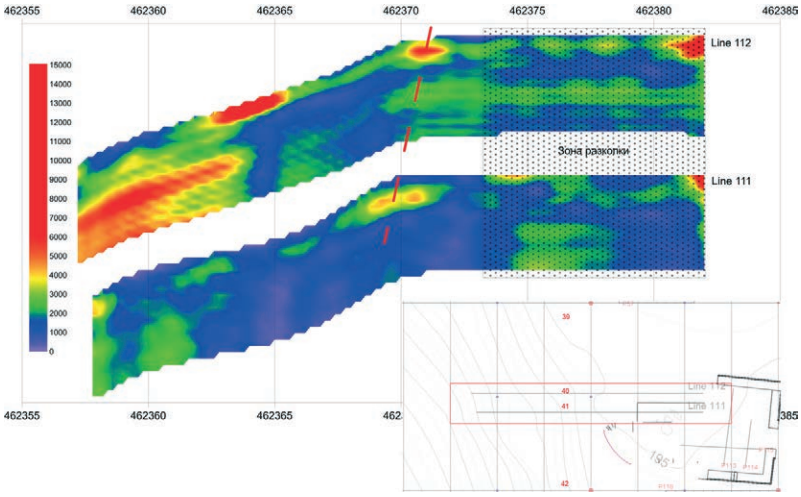
и средновековна крепост, както и други елементи от архитектурния план. Избран е георадарен метод на проучване в профили с отстояние 1 м по между им.

Проучванията са съсредоточени в седем участъка (обр. 1) с обща площ 6749 кв. м. Допълнително са прокарани пет индивидуални профила сред разкритите останки от крепостта в края на югозападната част възвишението.

Полевите работи са проведени в два етапа през месец февруари и месец май 2019 г., от екип в състав инж. геофизик Кирил Велковски и инж. геофизик Спас Николов. Проектът е под ръководството на гл. ас. д-р Мариела Инкова (НИМ) и зам.-ръководител Панайот Антонов (НИМ).

Получените резултати са обработен в пълен обем до ниво георадарни филтрирани и нефилтрирани профили, 3D обемни данни, 3D профилни данни модели, 2D хоризонтални разрези.

От получените резултати е видно, че методът се отличава с относителна слаба проницаемост по вертикала в грунда, до около 2,5 – 3 м. Площното разчитане на получените данни е силно затруднено, поради вероятното наличие на силни деструкции на структурите в разреза и трудно се проследява линейна корелация на аномалните зони в георадарното поле.

Обр. 2. Разкрити аномални зони в индивидуални профили 111 и 112

Fig. 2. Anomalous zones found in individual profiles 111 и 112

Обр. 3. Потвърдена стена в направен на същото място по-късно археологически сондаж (сн. М. Инкова)

Fig. 3. Wall, confirmed by a later archaeological trench set in the same place (Photo: M. Inkova)

Централната зона на площ 02 е заета от коренна скала с частично разпространение в площи 01 и 04, като на множество места на терен има видни проявления.

В периферията на проучената площ има образувани „джобове“ с относително добре издържан слой грунд, в който се засичат множество петна с локални аномалии, вероятно причинени от структурни деструкции.

На относително малко места се наблюдават издържани структурно подредени аномалии, които с висока степен на вероятност може да се приемат за проследяващи запазени структури. Основно такива се наблюдават на дълбочина под 1,5 метра.

Във всички проучени участъци са отделени перспективни аномални зони за бъдещо проучване със сондажи. В свободните профили са отделени аномални зони, които в по-късен етап на годината са проверени с археологически сондажи и са потвърдени като структури (обр. 2 – 3).

Литература

Велков 1933: Ив. Велков. Стари селища и градища южно от Сакаръ-планина. Материали за археологическа карта на България. – Годишник на народния музей, (1926-1931). София, 1933, 169 – 187.

Инкова 2018: М. Инкова, П. Антонов. Спасителни проучвания на късноантична и средновековна крепост „Букелон“ при с. Маточина, Свиленградско. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018 г. 503 – 506.

GEOPHYSICAL SURVEY OF THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS *BOUKELON* AT MATOCHINA VILLAGE, SVILENGRAD MUNICIPALITY

Kiril Velkovski, Christian Tsankov, Mariela Inkova, Panayot Antonov

Summary

The main purpose of the survey was to locate the outer and inner walls of the late antique and medieval fortress of *BOUKELON*, as well as other elements of the architectural layout. The fortification is situated on a plateau height – a branch of the southeastern slopes of Sakar Mountain. Today it falls 500 meters off the present village of Matochina. A georadar method was selected for surveying profiles with a distance of 1 m between them.

The georadar surveys were concentrated in seven sections (fig. 1), with a total area of 6749 m^2. In addition, five individual profiles were opened among the discovered remains of the fortress at the end of the southwestern part of the height. The central zone of area 02 was occupied by the bedrock with partial distribution in areas 1 and 4, with prominent manifestations in many places on the ground.

In the periphery of the surveyed area there were "pockets" with a relatively well-preserved primer layer, in which many spots of local anomalies, possibly caused by structural destruction, were detected.

Structurally ordered anomalies were observed in relatively few places, which with a high degree of probability could be considered as tracking preserved structures. Basically, these were observed at a depth of less than 1.5 meters.

Prospective anomalous areas for future trial trenches were identified in all sites researched. Anomalous areas were separated in the free profiles, where at a later stage of the year they were checked with archaeological trenches and confirmed as structures (figs 2, 3).

Kiril Velkovski, kvelkovsky@gmail.com
Christian Tsankov, Christian Tsankov, University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1 Prof. Boyan Kamenov Str., 1700 Sofia, ch.tzankov@gmail.com
Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Panayot Antonov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, panayotva@abv.bg

№ 34. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БУКЕЛОН" ПРИ С. МАТОЧИНА, СВИЛЕНГРАДСКО

Мариела Инкова, Панайот Антонов, Георги Сенгалевич, Ирена Русева

Основните цели на проучванията през 2019 г. бяха: 1. Да изчерпим културния пласт в двете контролни траншеи, заложени по трасето на източната крепостна стенна, за да се установи стратиграфията и хронологията на укреплението. 2. Да проучим основите на крепостната стена и установим нейното съотношение спрямо средновековната кула. 3. Да проверим дали от запад кулата застъпва крепостната стена и съответно да установим нейното трасе.

Контролна траншея 1. Проучването започна с вдигане на срутени от градежа на представителната сграда нападали керемиди, на дълб. 1,90 м от съвременния терен, и изчерпването на насипа под тях. До 2,40 м той е трамбован, с въгленчета, фрагментирана керамика от X в., животински кости, сред които бе открит оловен амулет от X в. (?), фрагмент от ореховидно мънисто от медна сплав от IX – X в., желязна гайка и неопределяема монета от V в. Оказва се, че е насип на средновековно жилище от X в., чието подово ниво маркира хоризонтално поставена, на дълб. 2,45 м, тухла, оградена от други – на ребро, и редица от дялани и ломени камъни, също поставени на едно ниво. В СИ ъгъл, до зид в *opus mixtum* бе проучена яма 12, чийто насип съдържа късноантична и средновековна керамика, фрагмент от мраморна плоча. В СЗ ъгъл бе проучено огнище с размери 0,83 × 0,90 м, с под, вкопан под ходовото ниво на жилището, а северната му част остава в профила на траншеята. Дъното е върху черно-пепелява пръст с въглени, над която има фрагменти от дебелостенни съдове, вероятно за акумулиране на топлина. Над тях, в отухления насип се откриха фрагменти от средновековна керамика с врязана украса и набождане с колелце от X в. В горната част на насипа

на огнището бяха разчистени девет ломени, средни по големина камъни – вероятно срутени от бордюра на огнището (?).

След изчерпване на насипа на средновековното жилище се достигна до подовото ниво на представителната сграда, градена в *opus mixtum*, с вход на изток. То е маркирано ясно от плътна хоросанова замазка на дълб. 2,85 – 2,90 м, над която, ако съдим по открития в яма 12 фрагмент (обр. 1), може би е имало мраморна настилка (?). Малкото открита фрагментирана керамика над хоросановото ниво попада в широките граници от II до IV в. На запад хоросановата подложка не е запазена и се попадна на изравнителен, нивелиращ нивото над скалния масив, жълто-кафяв насип с много животински кости и фрагментирана римска трапезна керамика от II – III в.

От зида в *opus mixtum* е проучена дължина 1,34 м, дебел е 0,80 м, граден с розов хоросан. От цокъла, широк 1 м, са разчистени два реда каменни блокове, фугите са запълнени с дребни камъни. *In situ* е запазен е праговият блок с Г-образен профил и кръгло гнездо за оста за вратата. По протежението на входа, пред него има втори, поставен върху ходовото ниво пред сградата, на дълб. 2,85 – 2,90 м от съвременния терен. Така достъпът в сградата е бил посредством стъпаловидна конструкция. Върху това ниво на сградата се разчистиха фрагменти от овъглена дървесина от дъб, бряст и бук, вероятно от врата или друга дървена конструкция, фрагмент от стена на питос, хоризонтално лежаща тухла, която не е изключено да е останка от тухлена настилка (?) пред входа и два каменни блока, които попадат в северния профил. В насипа над ходовото ниво бяха открити част от медицински инструмент (?), фрагментирана късноантична и късноримска (червенолакова и ангобирана) керамика. В участъка източно от сградата са проучени и три ями.

Обр. 1. Подово ниво и вход на представителна сграда, градена в opus mixtum

Fig. 1. Floor level and entrance to a representative building in opus mixtum

Обр. 2. Помещение, източно от крепостната стена

Fig. 2. A chamber to the east of the fortress wall

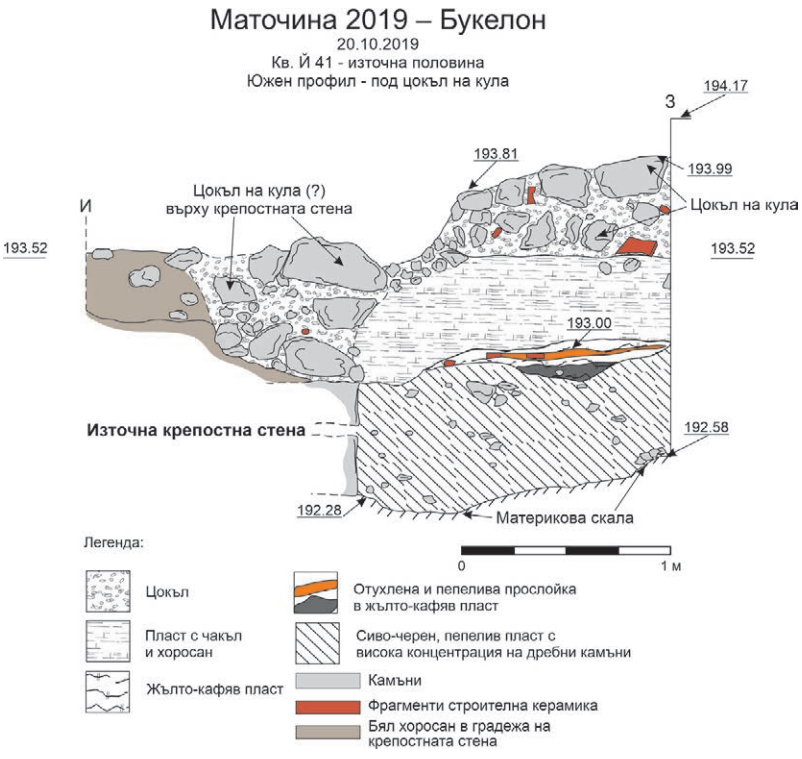

Обр. 3. Цокълът на кулата, фундиран частично върху късноантичната крепостна стена, частично върху плътен чакълест пласт

Fig. 3. Plinth of the tower, based partly on the late antique fortress wall and partly on a dense gravel layer

Контролна траншея 2. Изчерпан е насипът на траншеята пред вътрешното лице на крепостната стена, който има сиво-кафяв цвят на пръстта, дребни и средни по големина ломени камъни. Дъното е на дълб. 1,55 м и лежи върху жълто-кафяв насип. Предполагаме, че траншеята е свързана с разрушаването на стената с цел използване на строителен материал за градежа на къщите в с. Маточина.

През 2018 г. бе достигнато подовото ниво на помещението западно от крепостната стена, с устроено огнище от радиално поставени едри ломени камъни. След неговото демонтиране се достигна до второ, по-ранно съоръжение (огнище) от шест, също радиално разположени камъни, вкопани в подовото ниво на помещението. Размери 1,50 × 1,60 м. Над тях са разчистени – стена от питос, хромел и глинена тежест за стан. Насипът на огнището на това ниво е от въглени и отухлена пръст с фрагменти от късноримски (червеноангобирана амфора, гърнета със заоблени дъна) и късноантични съдове (сиво-черно гърне). Предполагаме, че съоръжението е функционирало дълго време и е преустройвано поне два пъти. Не изключваме използването му за производствени цели. При престъргване на подовото ниво на помещението, на дълб. 1,50 м се наблюдава концентрация на римска керамика от II – IV в.

Обр. 4. Южен профил И – З под цокъла на кулата

Fig. 4. Southern E-W cross-section below the tower plinth

Обр. 5. Западно от кулата – останки от късноантичен зид, граден от каменни блокове на бял хоросан

Fig. 5. Remains of a late antique wall of white mortar-bound stone blocks to the west of the tower

Проучи се западната част на траншеята, като са демонтирани разрушенията от късноантичния период и е оставен контролен профил С – Ю. При изчерпването в дълбочина на насипа западно от реброто се откриха разновременни находки – ремъчен накрайник за чанта (?) от VI в., монета на Мануил I Комнин (1143 – 1180), фрагменти от късноантична и късноримска керамика. На дълб. 2,55 – 2,60 м е разчистен западният зид на помещението, граден на глинена спойка (обр. 2). Успоредно на него и на разстояние 0,60 м от него е разкрит втори зид, който остава в западния профил. На дълб. 2,90 м насипът е тъмно кафяв с въгленчета, желязна шлака и керамика от III – IV в. Между зидовете е открита монета на император Каракала (198 – 217) и римска керамика от периода II – IV в.

Според стратиграфията от контролния профил, над подовото ниво е трамбованият насип от помещението, следва сиво-кафяв насип, наситен въглени, който е над разрушенията на сградата.

Кв. К41. Изчерпан е насипът пред външното лице на крепостната стена. До дълб. 1,50 м преобладават деструкции с фрагментирана керамика от втората половина на XII – XIII в. (фрагменти със златиста ангоба, сграфито „Зевксип“, палеологова монохромна, фрагменти със следи от триноги от първата четвърт на XIII в.), две латински константинополски имитации тип А (малък модул) от първата половина на XIII в. На тази дълбочина е разчистено ниво с частично запазена хоросанова кора, съответстващо на границата между суб- и суперструкция на зид на фуга спрямо външното лице на крепостната стена, който остава в южния профил. Следва пласт със сиво-кафяв цвят на пръстта с идентичен керамичен материал, анонимна монета клас К (1085 – 1092), латинска константинополска имитация тип А (малък модул), половинка от реликварен кръст с изображение на св. Богородица Оранта, и тесла-амулет от късния неолит. На дълб. 1,80 м се разчисти ниво със следи от овъглена дървесина, вероятно от някаква конструкция, заедно с железни гвоздеи. Насипът под това ниво е идентичен – фрагменти от съдове от същия период (сграфито „Зевксип“ и негови деривати с рисуван с бяла ангоба спираловиден орнамент, ранни образци с фино врязан орнамент, фрагменти от тавички и делви), незначително количество късноантична керамика, пентанумия от VI в. и монета на Мануил I Комнин (1143 – 1180). Крепостната стена е фундирана на дълб. 2,30 м върху скалния терен, с подложка от бял хоросан (обр. 3). Градена е от каменни блокове с максимална дължина 1,70 м, като фугите не са обмазани. В северния профил бе разчистен още един зид на фуга към външното лице на крепостната стена. Градежът е от каменни блокове и фундиран върху скала. Над скалния масив е регистрирано петно от разлят хоросан и две дупки, вероятно за скеле. Откритите керамични фрагменти са от сграфито с грубо врязана украса, българско сграфито, „Зевксип“, със златиста ангоба, с излъскано покритие и рисувана с червена ангоба украса, и късноантични съдове.

Кв. К41 и Й41. На дълб. 0,15 м от съвременния терен, след изчерпване на сиво-кафяв пласт с керамични фрагменти от XIII в. и Късната античност, се достигна до цокъла на средновековната кула. От дълб. 0,40 до 1 м е изчерпан чакълест пласт, върху който стъпва цокълът на кулата (обр. 4). Керамиката от този пласт е римска от II – IV в. и елинистическа от IV – III в. пр. Хр. Насипът от чакъл лежи върху сиво-кафяв насип с идентичен керамичен материал. Непосредствено над скалния терен, на дълб. 1,70 м се откриха фрагменти от ранножелязната епоха с щампована и релефна украса. Крепостната стена е фундирана върху скала, на дълб. 1,70 м, пред чието вътрешно лице е оформено „легло“, запълнено с трамбована пръст. Самото лице е градено от по-дребни каменни блокове, чиито фуги са измазани с бял хоросан.

Оказва се, че кулата е фундирана отчасти върху крепостната стена, отчасти върху пласт от чакъл.

Кв. Д41 е разположен западно от кулата, до туристическите стъпала, върху денивелиран терен. На дълб. от 0,40 – 1 м е разчистено вътрешното лице на зид, граден от каменни блокове на бял хоросан (обр. 5). Западно от него са разчистени бучки хоросан, които следва да са от неговия емплектон. Поради разрушенията, вероятно, на по-голяма дълбочина би трябвало да се достигне до външното му лице. На този етап предполагаме, че разкритият зид е част от западната крепостна стена на укреплението. В най-горния светлокафяв пласт бяха открити единични фрагменти сграфито керамика от семейството на „Зевксип“, а до 1 м – фрагменти от късноантични и римски съдове и груба керамика на ръка от ранножелязната епоха. Източно от зида, на дълб. 0,20 – 0,60 м, се разчистиха останките от каменна сграда, сред които – фрагментирана керамика от римския период и Късната античност, част от хромел и голяма желязна пластина.

При обхождане на западния склон, северно от кулата бяха открити нумизматични и сфрагистични артефакти, сред които най-ранната монета е на император Елагабал и Юлия Меза (218 – 222), а най-късната – на султан Баязид I (1389 – 1402), както и моливдовул на Василиос Куртикиос, частно лице, с изображение на Св. Богородица Оранта и надпис: „Богородице помагай [на] Василий Куртикиос“, от края на XI в[1].

[1] Нумизматичните и сфрагистични артефакти са идентифицирани от доц. В. Пенчев, комуто благодарим.

THE LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS OF *BOUKELON* AT THE MATOCHINA VILLAGE, SVILENGRAD REGION

Mariela Inkova, Panayot Antonov, Georgi Sengalevich, Irena Ruseva

Summary

In 2019, we aimed to complete the excavations of test trenches Nos 1, 2, in grid square 41, and to check whether to the W the tower lays over the late antique fortress wall.

In the W part of test trench No. 1, it was found that the floor level of the building, built in *opus mixtum*, with an entrance to the E, was on a mortar base. Roman pottery of the 2nd–3rd /4th c. AD prevailed in the accumulated soil above it. A yellow-brown layer with pottery from the 2nd–3rd c. strewn over it in order to level the rocky terrain was revealed below the mortar base. A L-shaped block was used for a threshold at the entrance. The walkway area on the outside was at a depth of 2.90 m. Thus, the access to the building was via steps. Judging by the burnt oak, beech and elm wood mixed with iron nails found on the walkway area, there was probably a wooden structure – stairs, shed, door. To the W of the entrance the embankment of a medieval dwelling was explored, which dated, judging by the pottery found there, from the 9th–10th c., also part of a hearth and a pit containing late antique and medieval ceramics from the same period.

A part of a late antique room to the E of the fortress wall was uncovered in test trench No. 2. A hearth was cleared that had been reconstructed at least twice (?). The W side of the room was also exposed. The layer above the floor contained Roman pottery from the 2nd – 3rd c. AD.

In sq. 41, E of the tower, the embankment from the outer wall of the fortress wall, containing medieval pottery and coins from the second half of the 12th–13th c., was excavated. Three walkway areas were established. The plinth of the tower was partly based on the late antique fortress wall, and partly on a dense gravel layer.

To the W of the tower was an inside wall of stone blocks bound with white mortar.

Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Panayot Antonov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, panayotva@abv.bg
Georgi Sengalevich, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, g.sengalevich@mail.bg
Irena Ruseva, Museum of History – Svilengrad, 150 Bulgaria Blvd., 6500 Svilengrad, ruseva.1993@abv.bg

---

№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН

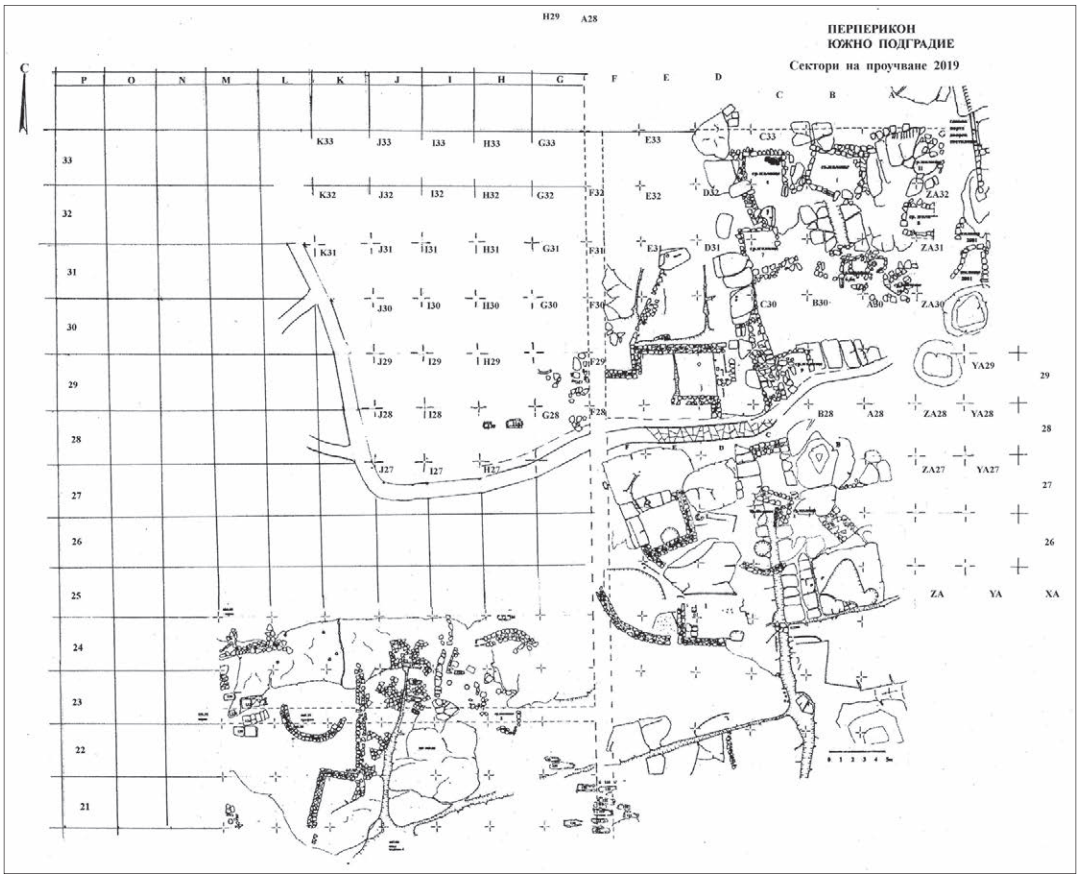
Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова

Теренното археологическо проучване на обект „Античен и средновековен скален град Перперикон“ се извърши под ръководството на доц. д.и.н. Николай Овчаров (НАИМ – БАН) в периода 24.06 – 06.09.2019 г., със средства от републиканския бюджет – целева субсидия за община Кърджали.

Археологическото проучване през 2019 г., за трета поредна година, бе проведено в южното подградие на Перперикон. Проучванията се съсредоточиха в разкрития през 2018 г. средновековен квартал с цел изучаване на по-ранните периоди от IV – VI и IX – X в. в тази част от обекта и продължаване на проучването на некропола около църква № 4.

На база на заложената план-квадратна мрежа изследвахме 57 квадрата с размери 5 × 5 м с обща площ от 1425 кв. м. Продължен бе заложеният контролен стратиграфски профил с посока изток – запад, чието продължение е в северна посока (обр. 1).

Проучванията в пространството на средновековния квартал (квадрати ZA, A, B, C, D, E, F – 29-33) имаха за цел да се проследят евентуални по-ранни структури от IV – VI и IX – X в., за което дава предпоставки разположението на квартала – западно от външното лице на западната крепостна стена на Двореца-светилище. След демонтирането на сградите и проучването на пласт с вариращa дебелина от 0,40 м до 0,70 м, със следи от процес на горене и строителни деструкции, се достигна антропогенно обработвана материкова скала, без структури, но с единични материали от периода на Късната

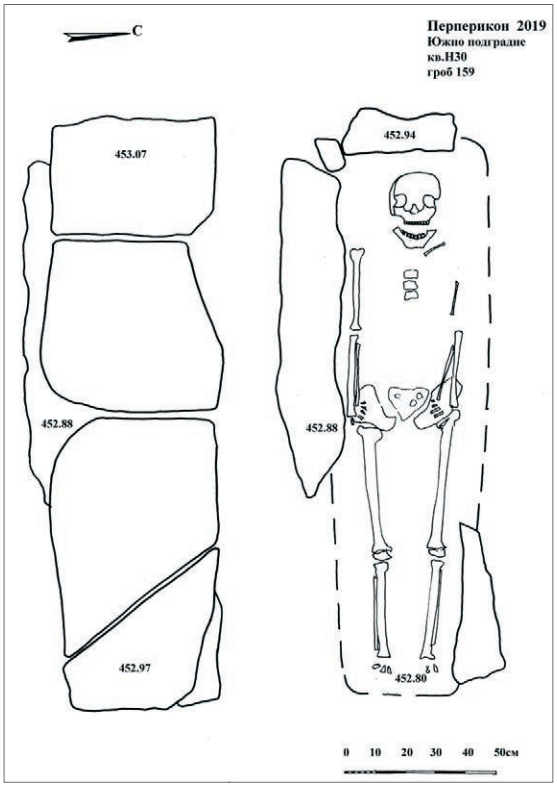
Обр. 1. Общ план на секторите на проучване

Fig. 1. Plan of the excavations

античност. В централната част на проучвания участък се разкри и оформен в материковата скала канал/канали, по всяка вероятност свързан с отводняване. В източна посока бе разчистено и проучено изграждането на външното лице на западната крепостна стена на Двореца-светилище, което е положено на места върху предварително обработена материкова скала или върху трамбована пръст. В участъка бе проучена и източната част на регистрирано през 2018 г. средновековно жилище (№ 8) с размери 2 × 2,20 м.

Източно и западно от контролния стратиграфски профил се регистрираха поне четири фрагмента от средновековни жилища. Те са изградени върху пръст и от едно-лицево обработени камъни, а за спойка е използвана кал. Според стратиграфските наблюдения и намерените материали жилищата принадлежат към най-късния период на обитаване на това място – XIII – XIV в.

Същевременно продължи и проучването на некропола около църква № 4. В рамките на квадрати G-K 29-32 се проучиха 58 гроба, като общият брой на гробовете до този момент е 193. За разлика от проучените през 2018 г. гробове, в тази част на некропола човешките кости са запазени. Погребаните индивиди са положени в гробни ями, ориентирани по оста изток – запад. Наблюдава се разнообразие в гробните съоръжения: ями; ями, оградени с камъни; ями, оградени и покрити

Обр. 2. Гроб № 159 (отворен/затворен)

Fig. 2. Grave No. 159

Обр. 3. Аерофотоснимка на проучванията

Fig. 3. Aerial photo ot the excavations

с камъни или плочести такива (обр. 2, 3). В два от проучените случаи се регистрираха гробни съоръжения, чиито ями са покрити и/или оградени с керемиди. Проучени бяха и гробни съоръжения, в които са погребани два индивида. Единични са случаите с наличие на гробен инвентар – стъклени гривни, бронзови копчета и бронзова обеца. Не се регистрира ситуация с гробен дар. Според наблюденията по време на проучването, некрополът около църква № 4 се развива в северозападна посока. Стратиграфските данни и разнообразието в гробните съоръжения сочат интензивно използване на некропола в периода на Късното средновековие и раннохристиянската епоха. Всички проучени ситуации са графично и фото документирани.

По време на проучването бяха открити фрагменти от глинени съдове, бронзови и железни предмети от Късната античност и Средновековието. Те са вписани в полевата инвентарна книга, която съдържа 250 инвентарни номера.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE ANTIQUE AND MEDIEVAL ROCK CITY PERPERIKON

Nikolay Ovcharov, Daniela Kodjamanova, Polina Piperkova

Summary

The archaeological survey in 2019, for the third consecutive year, was conducted in the southern suburb of Perperikon. The work focused on the medieval quarter and aimed to explore the 4th–6th c. and the 9th–10th c. layers in this area, and to continue uncovering the necropolis around church No. 4.

No archaeological structures preceeding the medieval quarter were found. Only a channel, possibly for drainage, was documented. Fifty-eight medieval and some early Christian graves were registered in the necropolis. The burials were laid in burial pits, oriented along the E–W axis, surrounded or not by stones and covered or not with stones and tiles (figs 2, 3). The general chronology is based on the stratigraphic data as well as on the ceramics, coins, and other materials found during the excavations.

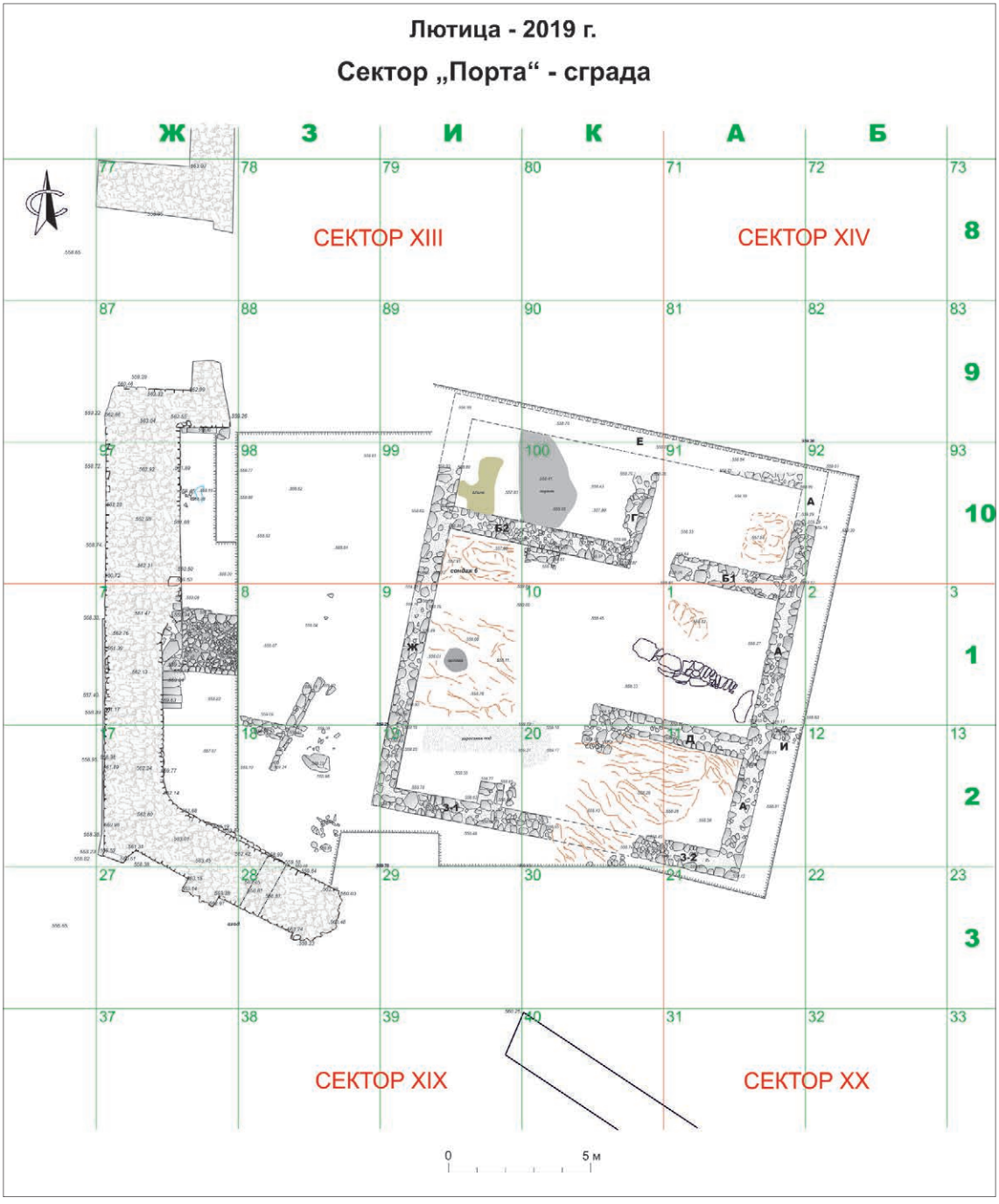
Nikolay Ovcharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aia_ira@abv.bg
Daniela Kodjamanova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, daniani5@abv.bg
Polina Piperkova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, polinka_1989@abv.bg

---

№ 36. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЛЮТИЦА

Бони Петрунова, Филип Петрунов, Виолина Кирякова

Лютица е средновековен град-крепост в Източните Родопи, чиито крепостни стени са запазени на места до 13 м височина. През 2019 година археологическото проучване се проведе в рамките на един месец, от екип с научни ръководители доц. д-р Бони Петрунова (НИМ), Филип Петрунов (НАИМ – БАН), и зам. ръководител Виолина Кирякова (НИМ).

Обр. 1. План на проучванията

Fig. 1. Plan of the excavated area

Продължи проучването на пространството до и източно от вътрешното лице на западната крепостна стена (Сектор 19 – кв. Ж10 и Сектор 13 – кв. Ж1 и Ж2).

Като резултат са установени следните факти:

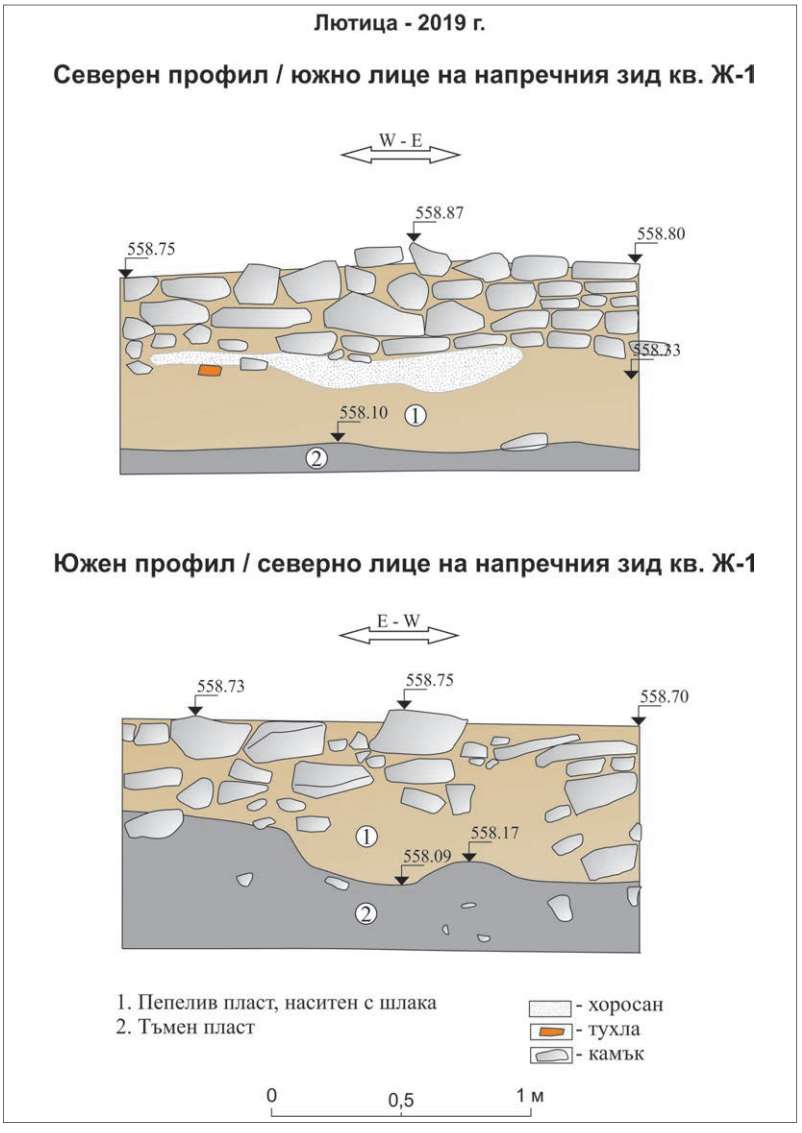
- Покрай вътрешното лице на западната крепостна стена през XIII и XIV в. е имало разположени помещения, за чието функционално предназначение може само да се предполага. Обичайно, в близост до крепостната стена се откриват части от нападателно и отбранително средновековно въоръжение, капаци от стомни, монети и нещо, което е до известна степен изненадващо – голямо количество прешлени за вретено изработени от различен материал (глина, камък, кост);

- В средата на XIII в., на кота 558,87 м е прилепена площадка, изградена от необработени каменни плочи върху хоросанова подложка. От това съоръжение са разчистени 4 кв. м. В източния профил на проучваните квадрати личи, че хоросановият пласт продължава на юг и изток;

Обр. 2. Аерофото

Fig. 2. Aerial photo

Обр. 3. Стратиграфски профили

Fig. 3. Stratigraphic cross-sections

- Стълбата, която е осигурявала достъп от вътрешната страна до бойната пътека на западната крепостна стена, е с установени пет стъпала. Тя е синхронна на изграждането на стената, много стабилно изградена от правоъгълни каменни плочи споени с бял хоросан, примесен с едро счукана тухла.

През 2019 година бяха подновени проучванията и в друг сектор от крепостта, където през 2006 г. беше открит комплект от мерителни бронзови панички (теглилки), а през 2011 г. – златен пръстен (Петрунова 2013, 89 – 97). Този участък, обозначен през 2006 г. като „Сондаж 1“, попада в Сектор XX, а през настоящия сезон от него се проучваха квадрати Г1, Г2, Д1, и Д2. Там бяха проследени две стени, които образуват ъгъл, ориентиран на северозапад. Установи се, че и двете стени са нарушени при по-късни вкопавания на това място, като от североизточната стена са разчистени 2,5 м, а от северозападната – 1 м.

Южно от стените е регистрирано огнище, което е разчистено, заснето и описано. То се свързва с откритите през 2011 г. керамични съдове, от които шест бяха възстановени[1]. Те са с фина изработка, характерна за луксозната керамика от XII – XIII в. Някои са покрити със златиста ангоба. Откриването им *in situ* и състоянието на фрагментите показват, че сградата, в която са се намирали, е била внезапно унищожена.

Югозападно от огнището в кв. Д2 беше регистрирано каменно струпване – рушевини от сграда, по-късна от описаната по-горе. До и под тях беше регистриран плочник. Той е на кота 559,78 м.

В процеса на проучването през 2019 г. са събрани и обработени голямо количество фрагменти от средновековна, антична и тракийска керамика, над 1000 бр. животински кости, черупки от миди и стриди.

Инвентирани са 202 предмета от олово, бронз, сребро и желязо от XII – XIV век. Между тях има монети, върхове за стрели, копчета,

[1] Реставрацията е извършена от Георги Илиев, РИМ – Ямбол.

игли, земеделски сечива, прешлени за вретено и други.

Намерените монети, общо 82 екземпляра, отново показват дълъг период, през който хълмът е бил обитаван. Този сезон са открити повече ранни бронзови монети от началото на III в. пр. Хр. – 5 бр., както и от периода II – I пр. Хр. – 3 бр. Това потвърди предишните предположения, че преди издигането на крепостта тук е съществувало тракийско селище. Бронзовите монети на Маронея стават много популярни сред тракийското население в Източните Родопи, най-вече от типа „кон в галоп надясно", „грозд" или „лоза с гроздове" в рамка. Това са нискостойностни парични знаци, сечени в големи количества в Маронея, които излизат извън градското обращение на метрополията и съседните ѝ градове и придобиват популярност сред тракийското население. Този процес продължил и по време на римската окупация в периода II – I в. пр. Хр., с издаването на сребърни тетрадрахми, с тегло от 17 гр. и драхми с тегло от 4 гр., както и бронзови монети в два номинала от типа „бюст на Дионис/прав Дионис, държащ грозд и лозови пръчици".

Обр. 4. Стъпала към бойната пътека на западната крепостна стена

Fig. 4. The stairs to the battle path of the western fortress wall

Както и предишните сезони, така и през 2019 г. се откриват отделни екземпляри римски и ранновизантийски монети, като вероятно те се привнасят от близката околност.

Отново са намерени византийски анонимни фолиси от края на XI в., като през 2016 г. бе открит и печат на протоспатарий от същото време. Това може да се тълкува като знак за повишеното внимание на ромейската власт към стратегическото местоположение на Лютица и нейното издигане в по-висок административен и военен ранг, наред с обявяването ѝ за епископия през IX век.

Преобладаващото количество монети е отново от периода 1205 – 1265/70 г., от цар Калоян до цар Константин Асен, когато районът е включен в пределите на българската държава.

В края на XIII век районът около крепостта Лютица и самата тя са трайно присъединени към Византия, като е намален интензитетът на селищния живот, но градът запазва своя административен статут. Това показват малкото византийски монети на Палеолозите, с датировка до ок. 1304 – 1305 г.; франкските торнезета (до ок. 1300 – 1305 г.), както и прекрасният печат на василиса Ирина от предния сезон. Със сигурност може да се каже, че животът в Лютица замира, както и в съседните тракийски градове, след опустошението на каталанските наемници в периода 1306 – 1307 г. и тяхното постепенно изтегляне по Беломорския бряг към Солун. Засега няма по-късни монети от 1350 г., от което може да се предположи, че след тази дата крепостта и селището вероятно са изоставени напълно.

Литература

Петрунов 2016: Ф. Петрунов. Нови данни за некропола в цитаделата на средновековната крепост Лютица. – Език и публичност, 2016, 101 – 110.

Петрунов 2018: Ф. Петрунов. Нови данни за монетната циркулация от епохата на Второто българско царство в средновековния град Лютица. – Нумизматика сфрагистика и епиграфика, XIV, 2018, 175 – 180.

Петрунов, Пеевски 2015: Ф. Петрунов, Р. Пеевски. Каталог „Калоянов кръг средновековни находки от Лютица". София, 2015.

Петрунова 2007: Б. Петрунова. Археологически проучвания на крепостта Лютица до с. Рогозово, община Ивайловград. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 556 – 558.

Петрунова 2008: Б. Петрунова. За един кръст от крепостта Лютица до Ивайловград. – Християнската култура в средновековна България. Велико Търново, 2008, 401 – 406.

Петрунова 2013: Б. Петрунова. Златен пръстен от крепостта Лютица. – В: Приноси към българската археология, VII, 2013, 89 – 97.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL TOWN OF LYUTITSA

Boni Petrunova, Filip Petrunov, Violina Kiryakova

Summary

Lyutitsa is a medieval fortress town in the Eastern Rhodope Mountains, with partially preserved curtain walls up to 13 m in height. The 2019 archaeological campaign was conducted by Assoc. Prof. Dr. Boni Petrunova and Filip Petrunov as Excavation Directors, and Violina Kiryakova as a Deputy Director. During the campaign the exploration of the space next to the inner side of the west fortress wall and the area east from this wall continued.

The results are as follows:

- There were premises around the inner part of the western fortress wall used during the 13th and the 14th c. Unfortunately, their function can be only assumed. Commonly, near the fortress wall were found pieces of medieval weapons, lids from pitchers, and coins. Surprisingly, a large amount of spindle whorls made of various materials (clay, stone and bone) has been discovered.

- In the middle of the 13th c., at an elevation of 558.87 m, a platform, build by rough stone slabs on a mortar base was attached to the fortress wall. In the eastern cross-section of the excavated grid-squares (total area of 4 m^2) is visible that the mortar layer continues to the south and to the east.

- The stairway that provided access from the interior to the battle path of the western fortress wall has five steps. It was built in the same time as the wall. Its solid construction consists of rectangular stone slabs bound with white mortar mixed with large pices of crushed bricks.

During the 2019 campaign, 202 artefacts made of lead, bronze, silver, and iron from the 12th–14th c. were documented. The finds are coins, arrowheads, buttons, needles, agricultural tools, spindle whorls, etc. In addition, the total amount of 82 coins is once again evidencing the prolonged habitation of the hill.

Boni Petrunova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, boni_boon@abv.bg
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg
Violina Kiryakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, v.kirqkova@abv.bg

---

№ 37. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД

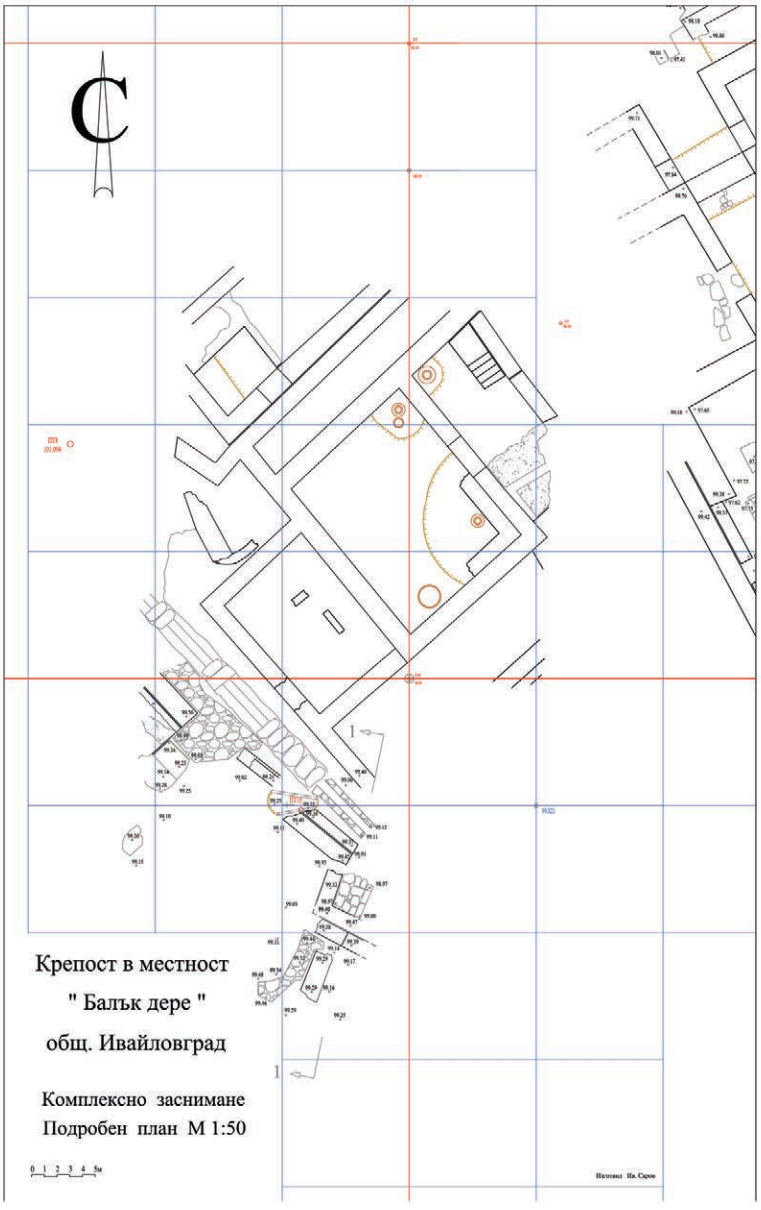
Ивайло Кънев, Християн Узунов

Редовните археологически разкопки се проведоха през м. юли с времетраене от 22 календарни дни от 17.07 до 07.08.2019 г. Проучванията през настоящия сезон се съсредоточиха южно от Сграда № 2 в посока южна крепостна стена (обр. 1). Основната цел бе да се разкрият археологическите структури южно от откритата през 2011 г. улица. Първоначално работата започна в четири квадрата на Сектор „Б“ с работни № 82, 83, 92, 93, съгласно поставената първоначално план-квадратна мрежа. На база досега извършените разкопки в съседните квадрати се очакваше дълбочина на културния пласт от 0,80 м от съвременното ниво на терена. Но проучванията в кв. № 82 и № 92 достигнаха до дълбочина 1,40 м без да се достигне до изчерпване на културния пласт; така се промениха първоначалните ни намерения (обр. 2). Работата се концентрира в цялостното проучване на квадрати № 82 и № 92 и, при възможност, в проследяване трасето на улицата в посока квадрат № 83.

Подобно на всички досега проучени квадрати и тук, на дълбочина 0,20 – 0,60 м от съвременното ниво на терена насипът се характеризира с наличието на плътно сбити едри и средно големи ломени камъни. На тази дълбочина находките са предимно от фрагменти на битова керамика, железни клинове; от монетите преобладават латински константинополски имитации от първата четвърт на XIII в. След надлежното геодезично и фотодокументиране се отстраниха каменните струпвания в квадрати № 82 и № 92. Проучването на последвалите дълбочини показа една по-различна ситуация. В квадрат № 92 пръстта в насипа вече е пепелява, силно горяла и отново с плътни каменни струпва-

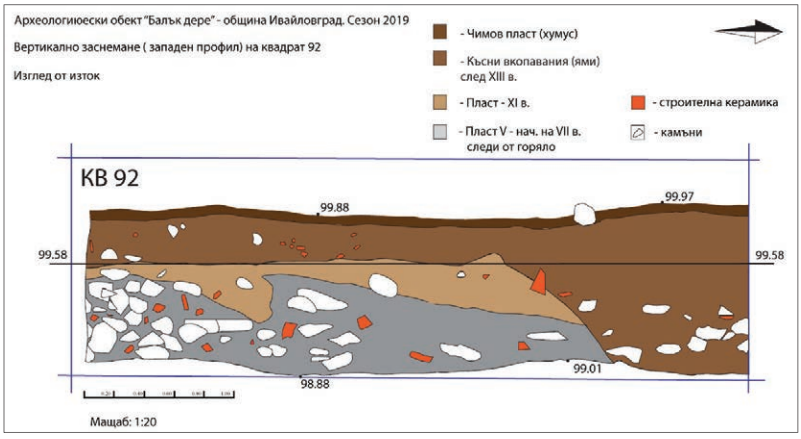
ния, особено в южната част на квадрата. В този насип сред камъните се откри фрагмент от мраморна колона с текст на гръцки език, който в превод гласи „На добър час. На господаря А...“. Явно става въпрос за посветителен надпис на божество, чието име започва с буквата „А“. В този регион са били популярни Аполон и Асклепий. Откриването на надписа отговаря на въпросите, свързани с най-ранния период от съществуването на крепостта, а именно се доказа, че до IV в. на този връх е имало антично светилище, откъдето произхождат откритите до този момент антични монети, мраморни колони, мраморни бази и отделни архитектурни декоративни елементи. Явно откритото струпване в квадрат № 92 е част от откритото през 2011 г. в съседния квадрат жилище, без да се маркират по-ясни граници.

След отстраняването на каменните струпвания в кв. № 82 се очерта трасето на улицата в югоизточна посока и зид на хоросан, широк 0,6 м, който маркира южната ѝ страница. Проучването на квадрата в северната му половина на дълбочина 0,6 м от съвременното ниво на терена доведе до откриването на друг зид, широк 0,8 м, построен на кал и долепен плътно до зида на хоросан. В западната част на квадрата, върху двата зида, се откри гроб № 38, който е част от регистрирания вече некропол от края на X – началото на XI в. Гробът принадлежи на женски индивид на възраст около 17 години, откриха се и накити: стъклени и бронзови гривни, наниз от стъклени мъниста. Проучването на квадрата в южна посока очерта наличието на нов зид на кал, ориентиран север – юг, който се явява перпендикулярен на описания вече зид на кал и с който формират обща архитектурна структура, най-вероятно помещение. На дълбочина 0,8 м се очерта вход от изток, а непосредствено пред входа от изток се откри плочник (обр. 3). На този етап от археологическото проучване не може да се установи дали пло-

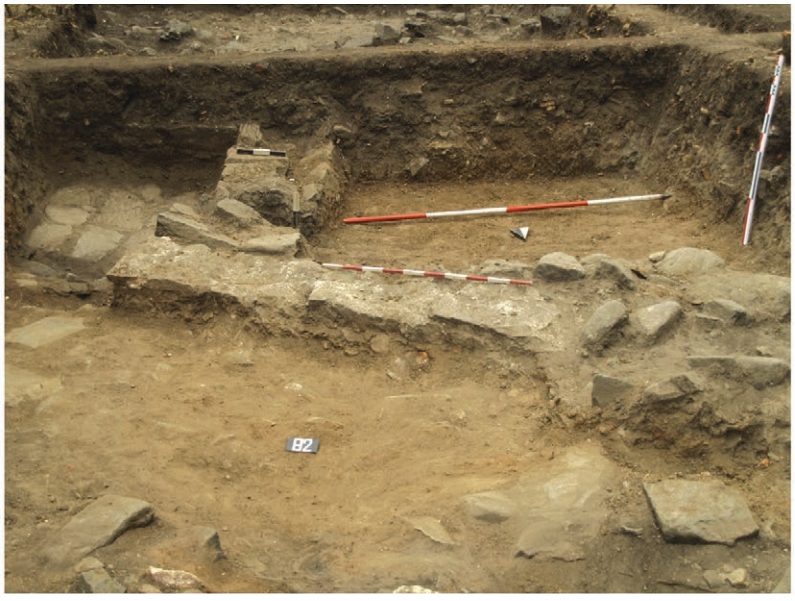
Обр. 1. Общ план – археологически сезон 2019

Fig. 1. General plan – the 2019 campaign

Обр. 2. Западен профил – Квадрат 92

Fig. 2. Grid-square No. 92 – western cross-sectio

Обр. 3. Улица с вход към помещение

Fig. 3. Street with an entrance to a room

чникът е част от маркираната вече улица или е част от нова неизвестна досега археологическа структура. При така създалата се ситуация се взе решение да започнем работа и в квадрат № 83, но само до дълбочина 0,4 м, с цел откриване продължението в южна посока на зида на кал. Проучването показа, че на тази дълбочина не се откриват следи от зида на кал.

В квадрат № 93 на практика не се работи поради липса на финансов и времеви ресурс, но въпреки това се направи сондаж в източната част на квадрата, който потвърди аналогичното развитие на културните пластове в контекста на общата стратиграфия на крепостта.

Преди приключването на сезона бяха направени контролни сондажи в квадрати № 82 и № 92, като изкопите, с широчина 0,5 м, се разположиха в посока изток – запад, по цялото протежение на квадрата. Целта бе да се провери общата дълбочина на културните пластове. На 0,6 м от достигнатото дъно на квадратите не се достигна до материкова земя. Така на практика през настоящия сезон не бяха проучени в цялост заложените предварително квадрати и тяхното доизчерпване е изключително важно в контекста на откритите доказателства за наличието на културен пласт от II – III в. След приключването на разкопките, съгласно предписание на реставратор, се извърши сезонна консервация на новооткритите археологически структури.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "BALAK DERE", IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY

Ivaylo Kanev, Hristiyan Uzunov

Summary

The regular archaeological surveys of the late antique and medieval fortress called Balak Dere were conducted in July 2019. The main task was to explore the area south of the street discovered in 2011. Grid-squares Nos 82, 83, 92, 93 were excavated (fig. 1). The unexpected thickness of the cultural layers caused the excavations to be focused only in grid-squares No. 82 and No. 92 (fig. 2). On top of a wall in grid-square No. 82, a grave (No. 38) was discovered. It dated back to the 11th c. It was established that the street with a sidewalk is likely to continue to the east with premises to the west (fig. 3). In grid-square No. 92, at a depth of 0.80 m, a piece of a marble column was found, dated to the 2nd–3rd c. AD. A partly preserved inscription in Greek represented a dedication to a god, whose name started with the letter "A….". After the work was completed, trial trenches were set in grid-squares No. 82 and No. 92. They demonstrated that the cultural layers have not been completely excavated and the digs should continue.

Ivaylo Kanev, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, tapanar@abv.bg
Hristiyan Uzunov, Museum of History – Isperih, 6 Tsar Osvoboditel Str., 7400 Isperih, archeologo@abv.bg

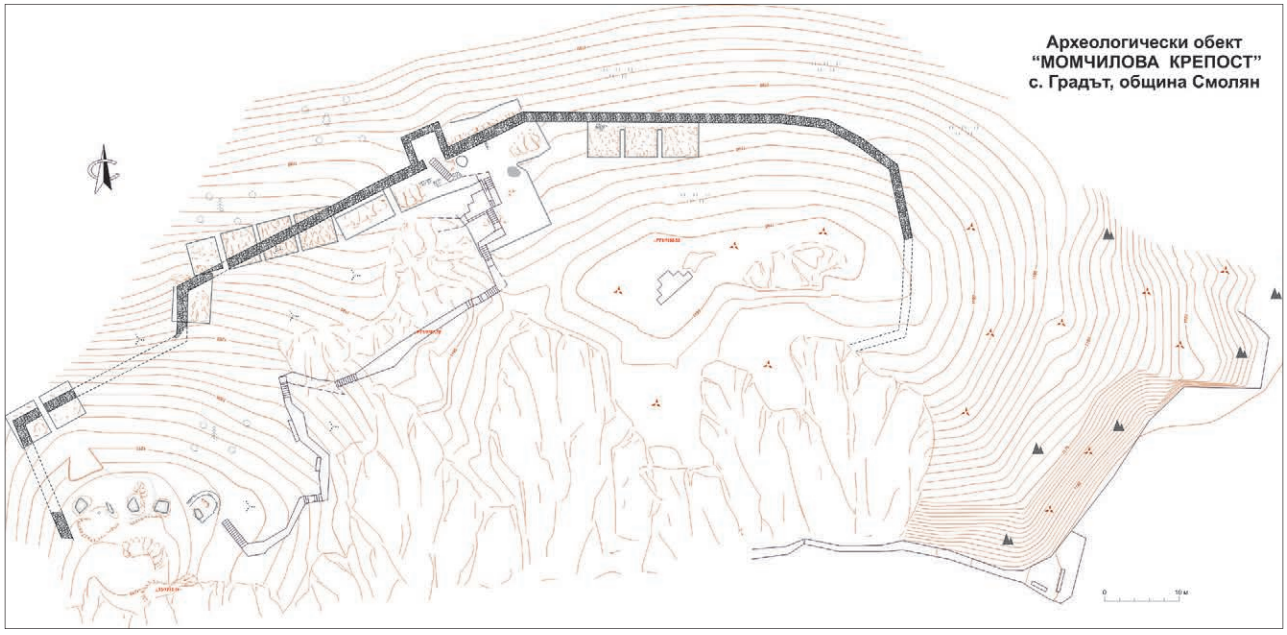
№ 38. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МОМЧИЛОВА КРЕПОСТ“ В М. ГРАДИЩЕ, С. ГРАДЪТ, ОБЩ. СМОЛЯН

Николай Бояджиев, Дамян Дамянов

Момчилова крепост е разположена на скалист връх с надморска височина 1215 м, доминиращ над околния терен и намиращ се на 1,5 км югозападно от с. Градът и на 1,5 км северно от с. Подвис, общ. Смолян. Местоположението на крепостта ѝ осигурява отлична видимост във всички посоки и визуален контрол над долината на р. Черна. Археологическото проучване на обекта започва през 1986 г. под ръководството на доц. д-р Маргарита Ваклинова и Никола Дамянов, когато е проучено входното пространство на обекта. Разкопките са подновени през 2007 г. от екип с научни ръководители доц. д-р Маргарита Ваклинова и Николай Бояджиев и продължават с прекъсвания до 2018 г. Проучени са 500 кв. м край двете лица на северната крепостна стена, както и 95 м от трасето на куртината (Бояджиев 2019, обр. 1). Установени са два периода на функциониране на крепостта – ранновизантийски (края на V – VI в.) и средновековен (XII – XIV в.).

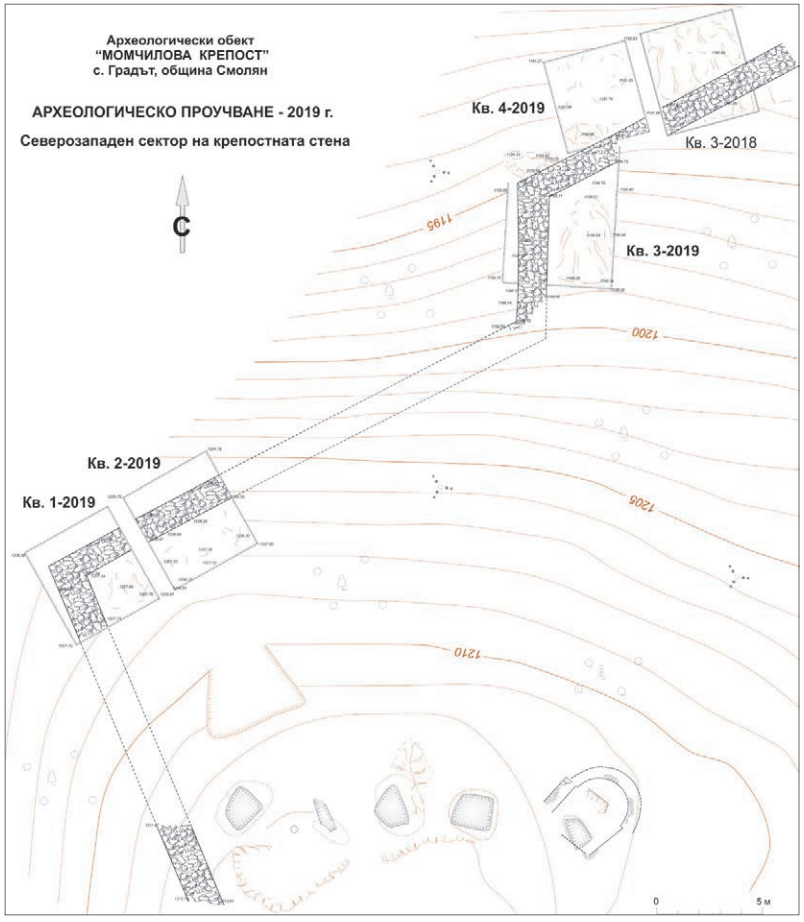
Целите на редовното теренно археологическо проучване през 2019 г. бяха разкриване на северозападния ъгъл на крепостта, както и пространството вътрешно и външно край него. Археологическият екип се надяваше да се натъкне на останки от кула в северозападния ъгъл на обекта, доминиращ над околния терен и осигуряващ отлична видимост на север и запад, както и контрол над достъпа до крепостта от северозапад. Друга основна цел бе да се извършат детайлни стратиграфски наблюдения на терена в подножието на западния, по-висок връх, влизащ в защитеното пространство на крепостта. Неговото проучване дава възможност за по-прецизна датировка на културните напластявания, особено през Средновековието и тракийския период. Трета цел бе да се довърши проучването на трасето на северната крепостна стена западно от проучените през 2007 и 2018 г. сектори и да се установи мястото, където тя прави чупка на юг и тръгва да катери склона на върха. По този начин цялото ѝ протежение в северния, най-равен и достъпен участък на крепостта, е вече разкрито (обр. 1).

Археологическото проучване бе извършено в периода 12 – 30.09.2019 г. от екип в състав: д-р Н. Бояджиев (РИМ „Ст. Шишков“ – Смолян) – научен ръководител; Д. Дамянов (РИМ „Ст. Шишков“ – Смолян) – зам.-научен ръководител и доц. д-р М. Ваклинова – научен консултант. Финансирането на

Обр. 1. Момчилова крепост – общ план

Fig. 1. Momchil`s Fortress – general plan

Обр. 2. Момчилова крепост – план на археологическото проучване през 2019 г.

Fig. 2. Momchil`s Fortress - plan of the archaeological excavations in 2019

дейностите в размер на 14 000 лв. бе осигурено от Министерство на културата в рамките на целевите средства, отпускани за теренни археологически проучвания. Съгласно посочените по-горе цели, разкопките се проведоха на площ от 100 кв. м, разделена на четири квадрата с размери 5 × 5 м в два сектора. Първият бе позициониран в северозападния ъгъл на крепостта, а вторият – западно от проучената през 2018 г. част от северната крепостна стена.

Квадрати 1/2019 и 2/2019 са разположени в северозападния ъгъл на крепостта (обр. 2). Културните напластявания там достигат до 1,40 м при вътрешното лице на северната стена. В хода на проучването в квадратите се очертаха три стратиграфски пласта (обр. 3). Първият е от втората половина на XIII – XIV в. Прави впечатление малкото количество керамични фрагменти в сравнение със секторите долу, в ниската част на крепостта. Животински кости въобще липсват. Освен керамичните фрагменти се открива орязана сребърна венецианска монета от края на XIV в.

Най-интензивно крепостта е обитавана в периода XII – средата на XIII в., видно от солидните напластявания с дебелина на места до 0,80 м. Пръстта в северозападната част на кв. 1/2019, вътрешно на ъгъла на крепостта, е смесена с много средно големи и дребни камъни с хоросан по тях – деструкции от зидовете. Намериха се също така доста на брой средно големи и по-големи тикли (каменни плочи). Най-вероятно те са от рухнал покрив. В пепелта под тях се откри добре запазена монета от първата половина на XIII в. В горната част на пласта в кв. 2/2019 пръстта е черна, със следи от пожар, с много едри и средно големи камъни, както и хоросан. Явно някъде около средата на XIII в. крепостта е преживяла опожаряване и частично или цялостно разрушаване на куртината.

В северозападния ъгъл на Момчилова крепост липсва пласт от ранновизантийската епоха (края на V – VI в.). Пласт от жълто-кафява, по-сбита пръст, без камъни, се проследява върху материковата скала. Керамичните фрагменти в него са от къснобронзовата и ранножелязната епоха. Прави впечатление фактът, че фрагменти тракийска керамика на ръка се срещат във всички пластове, преотложени при ерозионни процеси от скалното светилище на върха.

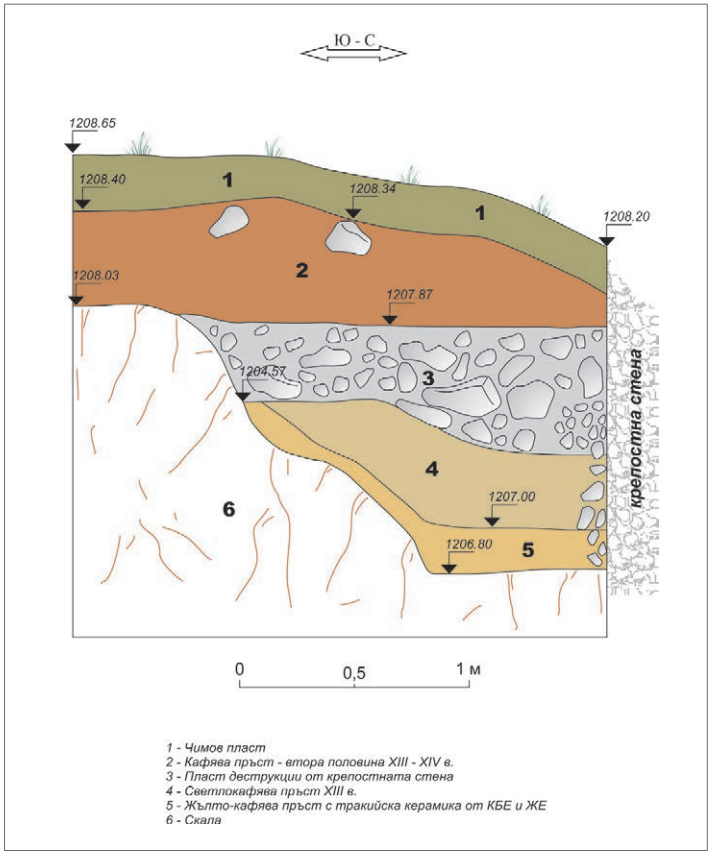
Крепостната стена в северозападния ъгъл на обекта е в лошо състояние (обр. 4). Външното лице на западната куртина е запазена в един ред камъни върху скалната основа. Северната стена е по-добре съхранена – до 2 м височина. Дебелината ѝ е 1,30 – 1,35 м. Градежът е двулицев, като за лицата са подбирани по-едри ломени камъни, споени с бял хоросан, а вътрешността е от безразборно нахвърляни дребни камъни, обилно залети със същия разтвор. Южната част на западния зид в кв. 1/2019 липсва, унищожен е до основи, само при вътрешното лице има един ред камъни. Хоросанова подложка личи върху материковата скала. Унищожената част от стената е с дължина 1,10 м.

Кв. 3/2019 е разположен на мястото, където северната крепостна стена прави чупка на юг и катери склона право нагоре към върха. Денивелацията в квадрата е много голяма. Тук стратиграфските наблюдения очертават два културни пласта – средновековен – XII – XIV в., и тракийски (КБЕ и РЖЕ). В южния профил се вижда тънък отухлен пласт, свидетелстващ за наличието на огнище, което вероятно от север, по стръмния склон, е било подзидано с цел укрепване, нивелация и удобство. За продължител-

ното му функциониране свидетелства и голямото количество пепел, изсипана на север по склона, вероятно след почистването на огнището.

Основата на северната крепостна стена достига и ляга върху изявена над терена скала. Върху нея тя завива под тъп ъгъл на юг – нагоре по скалистия склон, след което отново под тъп ъгъл завива на запад и достига до северозападния си ъгъл. Ширината на основата ѝ е 1,30 – 1,35 м. Дължината на западната стена е 7 м. Техниката на градеж е същата – двулицева зидария от ломени камъни с бял хоросан и пълнеж от необработени камъни, споени с бял хоросан. Лицата на стената са без стъпало при субструкцията. Зидарията е запазена до 3 – 4 реда камъни.

Кв. 4/2019 е разположен непосредствено западно до кв. 3/2018 и северно от кв. 3/2019. Целта на залагането му е довършване на проучването на трасето на северната крепостна стена в ниската част (входната) на обекта, започнало още през 2007 година. Външното лице на северната крепостна стена е запазено в 1 – 2 реда зидария, видимо подхлъзнала се навън (надолу) по стръмната материкова скала, което някога е предизвикало почти цялостното срутване на куртината. Подхлъзването се дължи на основаването на градежа върху стерилната пръст по скалата, липсата на всечено в скалата легло за основата и липсата на варова подложка.

Обр. 3. Западен профил в кв. 2/2019

Fig. 3. Western cross-section in sq. 2/2019

Обр. 4. Северозападният ъгъл на Момчилова крепост в кв. 1/2019

Fig. 4. The northwest corner of Momchil`s Fortress in sq. 1/2019

В резултат на археологическото проучване през 2019 г. могат да се направят следните изводи: в северозападния сектор на крепостта се установяват два основни културни пласта – средновековен (XII – XIV в.) и тракийски (основно къснобронзова и ранножелязна епоха). Навсякъде в проучените участъци липсва пласт от ранновизантийската епоха (края на V – VI в.). Явно при възстановяване на крепостта през Средновековието той е бил изчистен по склона надолу, доколкото такъв е имало въобще. Следи от кула в северозападния ъгъл на укреплението до този момент не са открити, въпреки изключително удобното му местоположение за наблюдение, отбрана и контрол върху достъпа до входното пространство. Най-интензивно обитаване установяваме през XII – първата половина на XIII в., видно от солидния културен пласт от този период, многобройните керамични фрагменти и животински кости. Следи от помещения, градени от камък, не са установени. Явно те са били издигани от дърво, видно и от запазени овъглени останки от греди върху подово ниво в кв. 2/2019.

Налице е частично опожаряване на крепостта около средата на XIII в., видно от проучването през 2019 г. – наличие на пласт с въглени в кв. 2/2019 и пласт с деструкции от крепостната стена (ясно видими в профила между кв. 1 и 2/2019). Животът не е прекъснал изцяло и укреплението продължава да функционира и през втората половина на XIII и XIV в., видно от находките от периода – керамични фрагменти и орязана монета от XIV в. Точна горна граница на обитаване на крепостта не може да се определи, но със сигурност тя може да се постави в втората половина на XIV в.

Литература

Бояджиев 2019: Н. Бояджиев. Археологическо проучване на обект ранновизантийска и средновековна крепост „Момчилова крепост“ в м. Градище, с. Градът, общ. Смолян. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 535 – 538.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS – MOMCHIL`S FORTRESS IN GRADISHTE LOCALITY, NEAR GRADAT VILLAGE, SMOLYAN MUNICIPALITY

Nikolay Boyadzhiev, Damyan Damyanov

Summary

In 2019, the excavations were carried out in two sectors (fig. 1). The first sector was located in the northwest corner of the fortress (fig. 2). The second sector was located west of the section of the northern fortress wall explored in 2018.

In the northwestern sector of the fortress, two main cultural layers were documented – medieval (12th–14th c.) and Thracian (mainly Late Bronze and Early Iron Age) (fig. 3). Remains of the tower in the northwest corner of the fortification have not been found yet, despite its convenient location for observation, defence and access control of the entrance area. The most intense habitation was during the 12th c. – first half of the 13th c., according to the thick cultural layer of this period. Traces of stone-built premises have not been established.

The outer face of the western wall in the northwest corner of the site is preserved in a row of stones on the rock foundation (fig. 4). The north wall is preserved up to 2 m height. It is 1.30–1.35 m thick, has two faces and the space between them is filled with small stones covered with white mortar. The southern part of the west wall in grid-square 1/2019 is missing.

Around the middle of the 13th c. the fortress was partially set on fire as indicated by the layer of charcoal in grid-square 2/2019 and the layer of destructions from the fortress wall. Life did not cease completely and the fortification continues to function during the second half of the 13th c. and the 14th c., as can be seen from the finds from the period – pottery sherds and a clipped coin from the 14th c. It is difficult to establish the exact upper limit for the habitation of the fortress, but it can be certainly set in the 14th c.

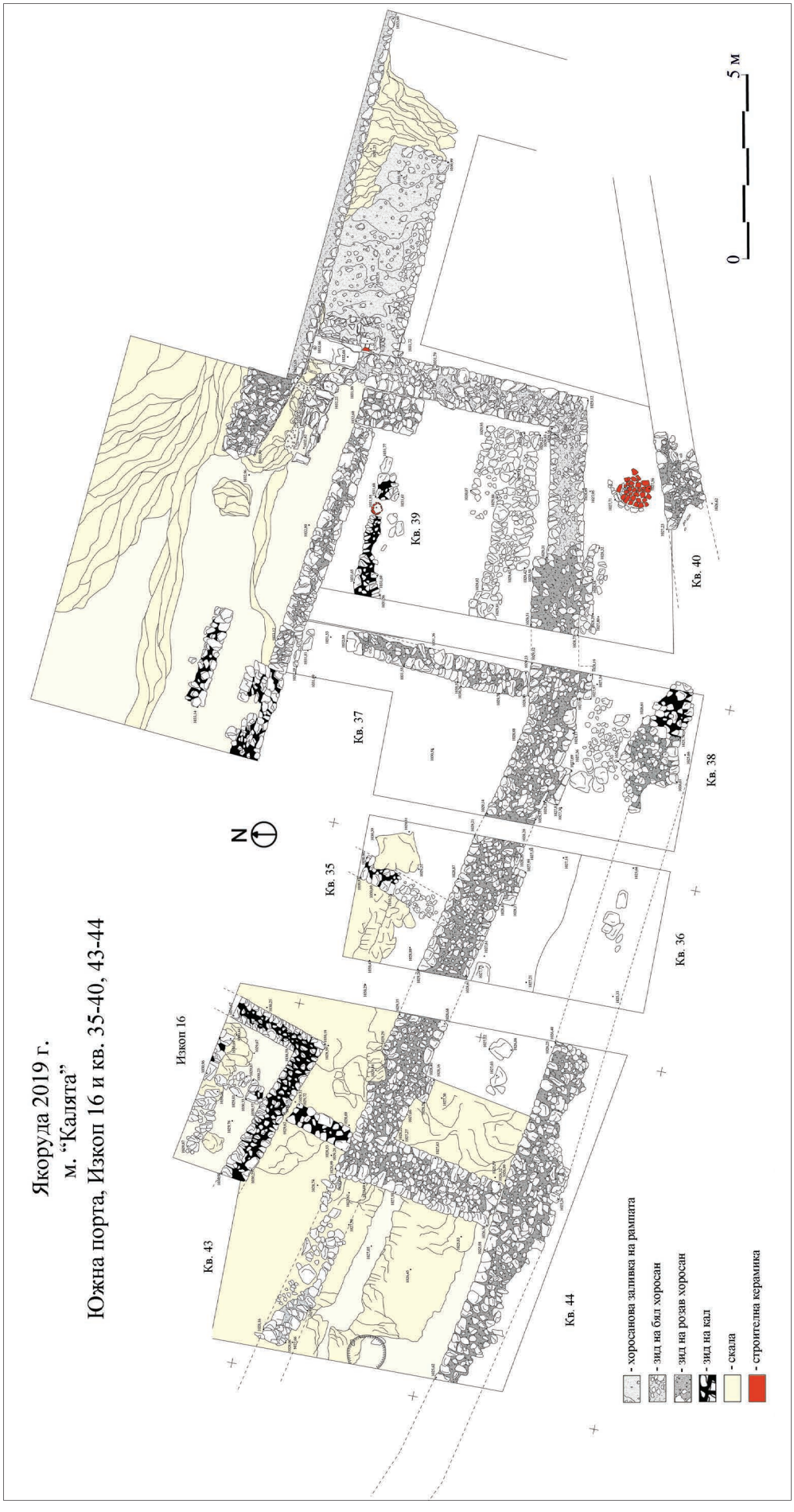
Nikolay Boyadzhiev, Regional Museum of History – Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, arheologa@mail.bg
Damyan Damyanov, Regional Museum of History – Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, ddam_sm@abv.bg

---

№ 39. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ ПРИ ЯКОРУДА

Мариела Инкова, Цветана Комитова, Пламен Дойчев, Пламен Иванов

Основната цел през този археологически сезон е да изясним плана на крепостта от юг. В посока на изток са заложени кв. 39-40 и уширение на кв. 37 в посока на север, за да се проследи трасето на външната крепостта стена, участъкът на срутването на вътрешната крепостна стена, както и да се проучи и изясни функцията на зида на розов хоросан, ориентиран С – Ю, разкрит частично през 2018 г. в кв. 37-38. Западно от траншея 16 са заложени още пет квадрата 41-42, 43-44 и 45, за да се про-

Обр. 1. Ситуация на проучванията през 2019 г.

Fig. 1. The 2019 archaeological excavations

Обр. 2. Кула, южно от портата на крепостта

Fig. 2. Tower to the south of the fortress gate

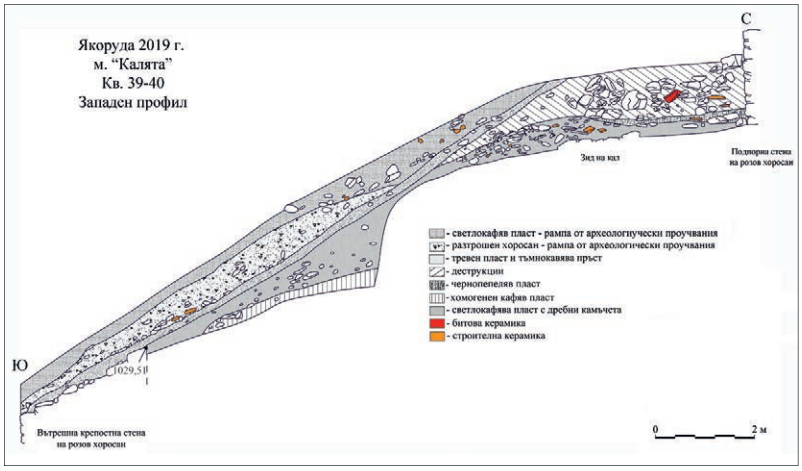
следи както трасето на външната крепостна стена, така и да се провери дали и в посока на запад скалният терен е оформен стъпаловидно (обр. 1).

Северно уширение на кв. 37, кв. 39-40. В северната част, където теренът е нивелиран (обр. 2), е изчерпан пласт с деструкции и на кота 1033,60 – 1033,50 м е достигнато старото ходово ниво. Разчистена е южната страница на зида, ориентиран С – Ю и е разкрит вход с ширина 0,87 м. Така, южно от портата на крепостта се оформя ново помещение с вход от запад и вътрешна площ 34,5 кв. м. Предварителните данни сочат, че зидът е на фуга към ремонтираната „вътрешна“ крепостна стена, градена на розов хоросан. Хоризонталната стратиграфия и техниката на градеж, на този етап на проучванията, подсказват следната относителна хронология: изграждане на коментирания зид след ремонта на срутената вътрешна крепостна стена. Така, южно от портата се оформя помещение с вътрешна площ 34,5 кв. м (обр. 3). Ако се съди по разположението му – непосредствено южно от входа, и като се отчете, че външната стена в този участък вече е била срутена, твърде вероятно е, то да е изпълнявало функцията на кула (?), бидейки част от фортификацията от последния етап, преди опожаряването на крепостта през 70-те години на VI в. Ходовото ниво пред помещението, кота 1033,60 – 1033,50 м, е върху скалния масив, на нивото на цокъла (?) на подпорната стена, маркирано с пепел и въглени. От вътрешната страна подовото ниво е под опожарен пласт с дебелина до 0,25 м, където бе открита апликация от VI в. и разкрит *in situ* наполовина запазен питос, устроен в зид на суха зидария. Ориентиран е И – З и лежи в жълто-кафяв пласт, частично фундиран върху скалния терен, частично върху жълто-кафяв трамбован пласт, насипан за нивелиране на пода в помещението (обр. 4). В него бяха открити монета на Александър III Велики (336 – 323 г. пр. Хр.), късноримски монети от кр. на IV – V в., късноантична керамика и керамика от късножелязната епоха, от III – I в. пр. Хр. Под този насип, непосредствено пред вътрешната крепостна стена, се достигна до рохкав светлокафяв насип, в който са разчистени още два застъпващи се зида в суха зидария – като „крепида“, опасваща хълма (?). Обща им ширина е 1,85 м. На запад те са разрушени, вероятно при изграждането на зида на розов хоросан, ориентиран С – Ю, а на изток трасето им е срязано от зид на крепостната стена, ориентиран С – Ю (обр. 5).

Вътрешната крепостна стена, градена на бял хоросан, тук е уширена на фуга с още 0,40 м, като новият градеж е на спойка с розов хоросан. Пред външното лице на стената и на фуга към нея е изграден контрафорс на розов хоросан и размери 1,05 × 0,40 м. По протежението му в източна посока е разкрит градеж на кал, чиито камъни са опалени, а в насипа – буци отухлена пръст с пепел, вероят-

но от някакво съоръжение – пещ за хляб, чийто под бе разкрит при предишни проучвания в този участък. Външната крепостна стена в този участък е дебела от 0,92 до 1,17 м и е на разстояние 2,30 м от вътрешната. Поради изчерпването на средствата насипът между двете крепостни стени остава неразкопан.

Кв. 43-44. Теренът е силно денивелиран и има следната стратиграфия: Непосредствено под тревния пласт насипът е с кафяв цвят на пръстта. В него бяха открити две монети на император Аркадий (383 – 408), една на император Хонорий (393 – 423). Под този пласт, до дълбочина 0,95 м, е изчерпан сиво-кафяв пласт с деструкции, късноантична битова и амбалажна керамика, изработена на ръка и на колело, железни ножове, тежест за вертикален стан, резе и др. В северната част на дълбочина 0,95 – 1,10 м е изчерпан опожареният черно-пепеляв пласт, който е непосредствено върху скалния масив – старото ходово ниво. Разчистени са срутени керемиди, под тях – железни гвоздеи, вероятно от изгоряла дървена конструкция, железни инструменти, обков към ведро и хлопатар. На това ниво бе разкрит участък от срутената вътрешна крепостна стена, запазена до височина 0,30 м. Насипът пред външното ѝ лице съдържаше разтрошен бял хоросан. В посока на юг, между външната и вътрешната крепостна стена, на дълбочина 0,50 – 0,70 м е изчерпан трамбован жълто-кафяв пласт, който лежи непосредствено върху скалния терен. От него произхождат керамични фрагменти от Средновековието, Късната античност, от III – I пр. Хр., глинена макара за хоризонтален тъкачен стан и механизъм от ключалка. В този пласт се очерта яма с неправилна форма, запълнена с черно-пепелява пръст, стена от питос и късноантична керамика.

Обр. 3. Западен профил С – Ю в кулата, южно от портата

Fig. 3. Western cross-section N – S in the tower to the south of the gate

Обр. 4. Срутената вътрешна и външна крепостни стени със стъпаловидно оформения скален терен между тях

Fig. 4. The ruined inner and outer fortress walls and the stepped rocky terrain between them

Разкритият участък от външната крепостна стена е с обрушено външно лице, запазена ширина 1,17 м и граден на розов хоросан. Разстоянието между двете крепостни стени в този участък е 3,95 – 4 м.

След изчерпване на всички насипи и тук се оказа, че скалният терен предварително е оформен на стъпаловидни тераси (обр. 6). Върху две от тях са фундирани крепостните стени, а едно от стъпалата пред вътрешната стена, с ширина 0,58 – 0,62 м, е срязано отвесно и хоризонтално нивелирано с висок бордюр по периферията. На този етап на проучванията предположението ни е, че тази практика е свързана със строителството и последвалата поддръжка на крепостната стена (?).

В посока на запад трасето на външната крепостна стена е проучено в кв. 41-42, разположени също върху денивелиран терен. Стратиграфията в кв. 41 е следната: под тревния пласт, до дълбочина 0,80 м, насипът е черно-пепеляв с деструкции от дялани, ломени камъни, строителна керамика, монета на Константин I или някой от синовете му (330 – 335), желязна кука, колонна апликация от VI в., втулка за инструмент, фрагменти от питос, от изработени на ръка късноантични съдове и от

Обр. 5. In situ запазена „крепида“/?/ от зидове на суха зидария, под подовото ниво на кулата

Fig. 5. The crepis /?/ of dry masonry wall preserved in situ beneath the floor level of the tower

средновековна делва. До дълбочина 1,10 м е изчерпан пласт с жълто-кафяв цвят. На дълбочина 1,10 – 1,20 м е достигнато до ниво с нападали от покрива керемиди, запечатващи черно-пепеляв насип, който лежи на старото ходово ниво върху скалния терен.

Разкрити са следните структури: трасе на външната крепостна стена, градена в емплектон на спойка от хоросан с едри парченца счукана тухла. Дебелината ѝ в този участък е 1,30 м. Пред вътрешното ѝ лице се забелязва стъпаловидно оформление на терена за леглото на стената, запълнено с жълто-кафява пръст. Перпендикулярно към нея е разположен зид на калова спойка, ориентиран ЮЗ – СИ с дебелина 0,65 – 0,72 м. Фундиран е частично върху скала, частично върху чиста пръст. Запазен е максимално до височина 1,10 м. Най-вероятно е стена на помещение, долепено до крепостната стена, чиято друга страница е разкрита в кв. 45 и контролна траншея 10. От двете му страни са проучени по една яма, запълнена с черно-пепелява пръст, вероятно от демонтиран питос. На ходовото ниво са открити фрагменти от късноантични съдове, железен хлопатар, халка и елипсовиден обков.

Кв. 45 бе заложен с цел да се засече трасето на вътрешната крепостна стена в югозападната част на хълма. Диагонално на квадрата, на дълбочина 0,10 – 0,20 м, измерено от съвременния терен, е разкрит зид на кал, вероятно от същото помещение. Североизточно от него, в кафяво-черния насип, който обикновено съдържа артефакти от XII – XIII в., са открити железни върхове на стрели, част от огрибка, накрайник от обтегач за хоризонтален тъкачен стан, меден пръстен, част от хромел и фолис на Юстиниан I (527 – 565).

Изводи: 1. През сезон 2019 г. в кв. 39-41 за първи път бяха разкрити структури от предкрепостния, елинистически период, датирани в широките граници на III – I в. пр. Хр. Към тях отнасяме трите зида, които са под подовото ниво на помещението, южно от входа. Във всички останали участъци, проучени до този момент, строителният материал от тях е бил използван за изграждане фортификацията на крепостта. Отчитайки откритите досега в късноантичните и средновековни насипи артефакти от III – I в. пр. Хр., в това число фрагментирана керамика тип „Цепина“, преносими култови огнища, тетраоболи на Истиея (III – I в. пр. Хр.), би могло да се предположи, че зидовете са ограждали теменоса на хълма, разделяйки по този начин профанното от сакралното пространство на едно евентуално светилище (?).

2. Южно от портата е разкрито ново помещение. Ако се съди по местоположението и хоризонталната стратиграфия, не е изключено то да е изпълнявало функцията на кула от последния етап от изграждането на късноантичната фортификация. За съжаление, поради голямата денивелация неговото подово ниво е запазено само в най-високия участък, под подпорния зид на портата.

3. От юг, в участъка между вътрешната и външна крепостна стена скалният терен е оформен стъпаловидно, което може да е свързано със строителството и поддръжката на крепостната стена.

4. Установено е, че трасето на външната крепостна стена продължава без прекъсване в посока на запад. Огледът на терена и ситуацията в контролна траншея 1, където външната крепостна стена не е засечена, позволяват да предположим, че най-вероятно тя се „изкачва“ по хълма, допирайки на фуга към вътрешната. Възможно е в този участък да има втора порта или потерна, осигуряващи излаза и комуникацията на обитателите на крепостта в посока на запад към долината на р. Места.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "KALYATA" NEAR YAKORUDA

Mariela Inkova, Tsvetana Komitova, Plamen Doychev, Plamen Ivanov

Summary

The main goal of the archaeological excavations was to clarify the plan of the fortress in its southern part. Six grid-squares, located along the southern slope of the hill were investigated (fig. 1).

To the S of the supporting side of the gate, a new room was revealed, with an entrance from the west. Due to the strong displacement, its floor level was preserved only in the highest part of the terrain – partly on a rock, partly on a yellow-brown layer with traces of ash and charcoal. It might have served as a tower in the last stage of the reinforcement of the fortification (figs 1, 2). After the levelled layer of rammed gravel was excavated (fig. 3), two walls of dry masonry – each 1.80 m wide – were uncovered in front of the inner face of the inner fortress wall. We presume that they surrounded the hill, possibly marking the boundary between the profane and the sacred spaces of a Hellenistic sanctuary (fig. 4). The inner fortress wall in this section was widened by 0.40 m of masonry with pink mortar. On the outside, the wall was fortified with a buttress, measuring 1.05 × 0.40 m. To the E, a construction of mud-bound worked stones was revealed. In the mound in front of them, clumps of burned clay and ash were discovered. Most likely, the construction was part of some facility.

The distance between the outer and inner fortress walls there was 2.30 m, the outer one being 0.98–1.17 m thick.

In grid-sqares 42-43, the course of the outer and the collapsed inner fortress walls, preserved to a height of 0.30 m, was tracked. Here it is a stepped terrain, with the step in front of the inner fortress wall horizontal and 0.58–0.62 m wide. This practice was most likely related to the construction of the fortification and its maintenance (fig. 5). The outer fortress wall continues uninterrupted and is revealed in the westernmost grid-square 41.

Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg
Plamen Doychev, plamen_doichev@abv.bg
Plamen Ivanov, Republic of Bulgaria, Ministry of Culture, 17 A. Stamboliiski Blvd., 1040 Sofia, plamen_arh@abv.bg

---

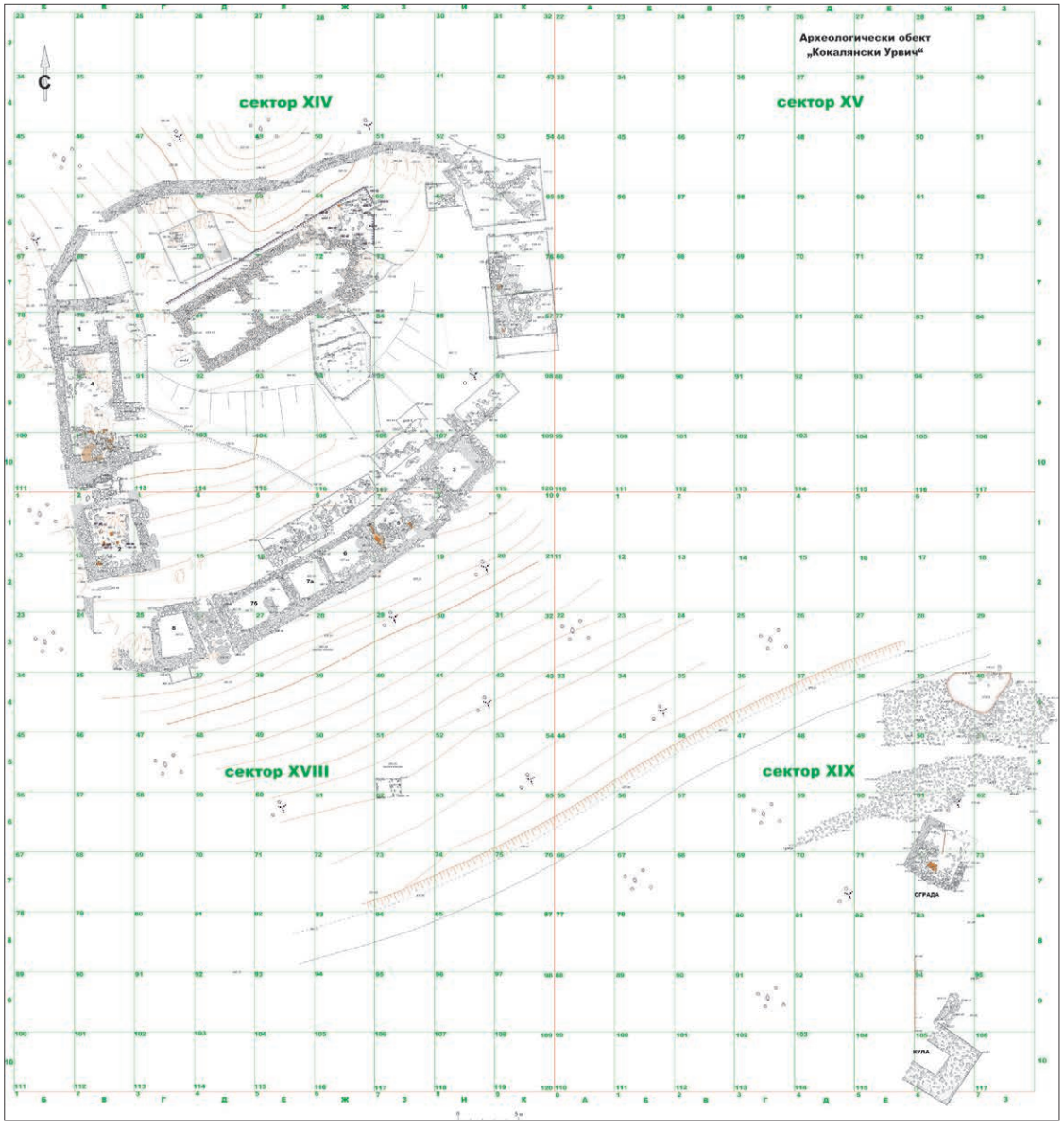
№ 40. КРЕПОСТТА КОКАЛЯНСКИ УРВИЧ

Виолина Кирякова, Филип Петрунов

През месец октомври 2019 г. бяха извършени редовни археологически проучвания в крепостта Урвич, до с. Кокаляне. Те включваха проучване на късносредновековния манастир около храм „Св. Илия" и изследване на кула с външни сантрачи, отново в южна посока от него (Овчаров 1981а). Почистена е площ около 2000 кв. м.

Дейностите се съсредоточиха основно северно от кулата, където са разчистени каменни струпвания в две основни линии, успоредни на пътя. Проучваните квадрати попадат в сектор XIX от планквадратната мрежа на обекта. В кв. 34 и И4 е разчистен изкоп и каменно струпване с преотложени материали от Късната античност (IV – VI в.) и XIII – XIV в. Теренът попада в непосредствена близост до съвременния път и материалите не са в стратиграфски порядък. Открити са: сребърна монета на цар Иван Александър с Михаил Асен (1331 – 1371), от второ сребърно монетосечене след 1367 г. и сребърен дукат от 1242 г. на Лоренцо Тиеполо (1268 – 1275) (Венециански документи 2001, 38 – 39).

В проучваната площ е проследено каменно струпване до предполагаемата линия на крепостната стена от изток. Рязката линия и наклон вероятно са оформени с машина през последните 50 години и южно от пътя крепостната стена не личи. Каменното струпване е наситено с железни предмети от бита и керамика с датировка XIV – XVII век. Откриват се и железни пирони, волски подкови и животински кости. Струпването се проследява и в западна посока, поне още 20 м, и застъпва останките на сграда с плочник и огнище, документирана частично през 2018 г. (Кирякова, Петрунов 2019). През 2019 година сградата е разчистена, като е уточнено, че има правоъгълна форма и дължина на стените: 6,15 м С – Ю и 4,75 м И – З. Стените са с дебелина 0,60 м и са запазени в един ред над плочника (кота

Обр. 1. План на проучванията

Fig. 1. Plan of the excavated area

672,97 м), който се проследява в цялата вътрешност на сградата, но е силно деформиран от натиск на земекопна техника. Откриват се шивашки игли, шлаки, животински кости и фрагментирана керамика с датировка XV – XVII век. Обемът на сградата е машинно подравнен през последните десетилетия, но въпреки това е документирана почти пълната ѝ квадратура.

Северно от кулата е заложен сондаж в квадрат Ж9 с цел да се провери наличието на крепостна стена и връзката ѝ с кулата. Пространството също е засегнато от работа със земекопна техника, като от стената е разкрит слабо запазен фрагмент с дължина 3,30 м и ширина 1,20 м, на височина до кота 670,88 м. Кулата е долепена до крепостната стена и я използва за стъпка. Градежът и обработката на камъка се отличават при двете структури. В допълнение, насипът пред кулата дава два ясни хоризонта на отлагания. До кота 670,60 м пластът е с по-тъмен цвят и съдържа материали от XIV – XVII в. Личат и деструкции от кулата. Там бе открит и три-сегментен хромел, вероятно подсказващ за функциите на кулата през този период. Под това ниво се откриват незасегнати пластове с покривни деструкции от IV – VI в. и глинен пласт, запечатал долепените до стената късноантични структури. Откриват се животински кости, керамика и монети от края на IV в. и от втората половина на VI в. Вътрешността на кулата е издълбана машинно, с наклон от източната стена, стръмно на запад. Липсва по-голямата част от южната, както и цялата западна стени. От север и частично от изток, над съвременния терен, кулата е с височина 6,60 м. В някои от отворите по фасадата гредите са запазени почти изцяло.

Обобщено, могат да се направят следните констатации:

1. Сградата, според видимите останки от крепостен зид и руини, се намира в пространство, образувано от съединяването на два крепостни зида. Това е и най-високата теренна кота спрямо тази при съседната крепостна кула (разлика около +2 м спрямо пода на сградата).

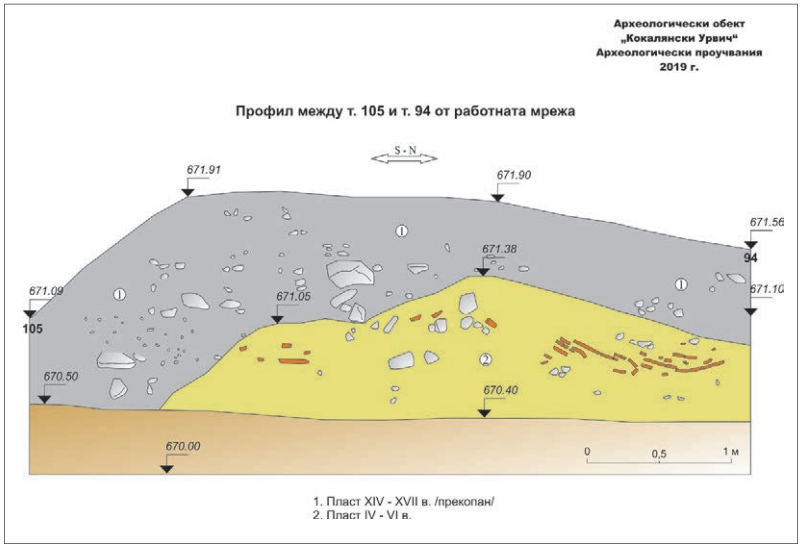
2. Налице е кулообразна постройка, вероятно издигаща се до нивото на сградата проучена в квадрати Ж6 и Ж7.

3. Тази постройка е изградена с видими сантрачи, което архитектурно я датира към XIV в, по-вероятно към втората му половина.

4. Височината на руината, както и откритите материали през последните две години и през 2008 г., говори, че сградата най-вероятно е имала по-продължителен живот от този на крепостта.

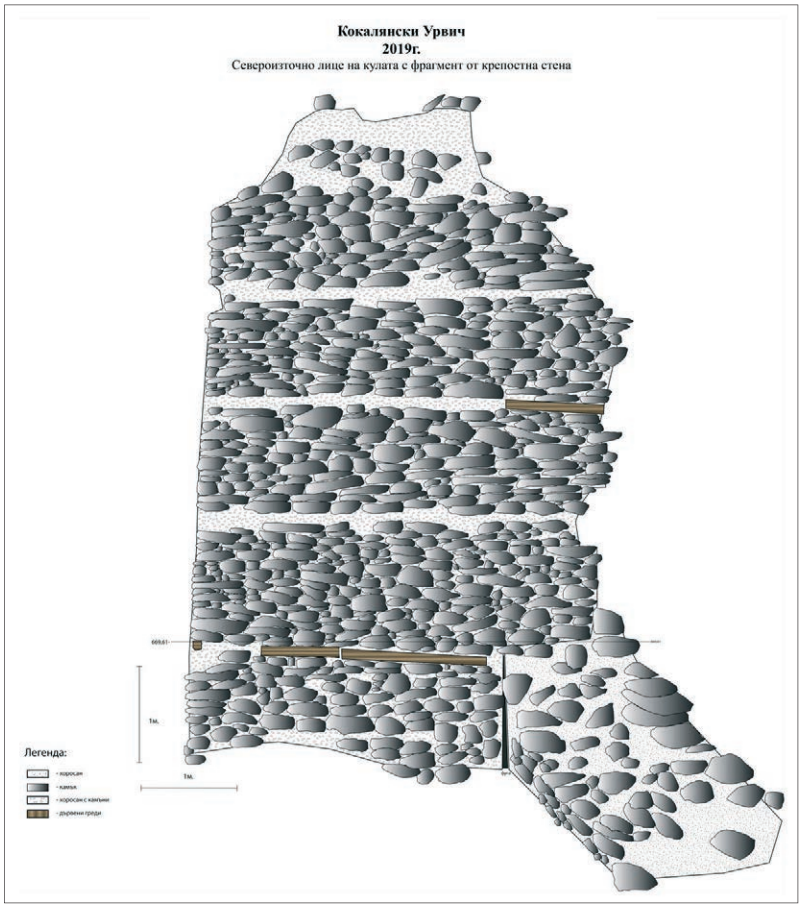
5. Липсата на прозорци във височина, както и вътрешна квадратура от под 5 кв. м говори, че това не е жилищна постройка, а наличието на отвори за гредоред по височината на кулата насочва към идеята за работни пътеки около стените.

6. Горните характеристики, както и намереният във вътрешността на постройката мелничарски камък, водят към хипотезата, че сградата е използвана като мелница. Очевидно тя няма как да е задвижвана чрез водна струя, което предполага, че става въпрос за вятърна мелница.

Обр. 2. Западен профил в кв. Ж9

Fig. 2. The west cross-section of sq. Ж9

Обр. 3. Силует от север на външното лице на кулата с фрагмента от зида

Fig. 3. North silhouette of the outer façade of the tower with the wall fragment

През археологически сезон 2019 на Кокалянски Урвич са инвентирани 72 предмета от желязо, бронз, сребро и бигор, датиращи от Късната античност до Късното средновековие. Монетите, макар и малко, се групират в четири хоризонта, съобразно разкритата стратиграфия от тази и от предните години: късноримският период (368 – 498 г.) е представен с „инфлационни" римски фолиси на Аркадий, Теодосий II и, вероятно, на Марциан (450 – 457), Лъв I (457 – 474) и Анастасий I (491 – 518). От ранновизантийския период (498 – 582) са фолисите на Юстин I, Юстиниан I и Юстин II. Особено важна и датираща е монета с номинал от 16 нумии на Юстин II и София. Средновековието (от средата на XIII до края на XIV в.) се регистрира по орязаните латински имитации,

Обр. 4. Аерофото, поглед от изток

Fig. 4. Aerial photo, view from the east

сребърния дукат на Венеция, медно торнезе и сребърното монетосечене на цар Иван Александър с Михаил Асен. Както и в предните години, през 2019 г. се откриха находки и от XV – XVII в., като меден мангър на Сюлейман II (1687 – 1691).

Литература

Венециански документи 2001: Венециански документи за историята на България и българите от XII – XV в. София, 2001.

Кирякова, Петрунов 2019: В. Кирякова, Ф. Петрунов., Кокалянски Урвич. –Археологически открития и разкопки през 2018. София, 2019, 541 – 544.

Овчаров 1981а: Д. Овчаров. Крепостта Урвич край с. Кокаляне. – Музеи и паметници на културата, 1981, 1, 5 – 11.

Овчаров 1981б: Д. Овчаров. Църквата в крепостта Урвич при с. Кокаляне, Софийски окръг. – Археология, 4, 1981, 50 – 60.

THE KOKALYANSKI URVICH FORTRESS

Violina Kiryakova, Filip Petrunov

Summary

In October 2019, were carried out the archaeological excavations at Urvich fortress, near Kokalyane village. The work south of the late medieval monastery around the "St. Iliya" church and the outer tower with exposed wooden beams was resumed.

The excavated building is located in an area where two fortress walls were connected. This is a tower-shaped structure, rising above the fortress walls that surround it from three sides. It was built with wooden beams, visible on the outer surface of the walls and is dated in the second half of the 14th c. It is very likely that the building was used after the conquest of the fortress.

The lack of windows indicates that this was not a residential building. On the other hand, the presence of openings for joists along the height of the tower allowed assuming that there were work paths around the walls. Most likely, the building was a windmill.

Windmills were used since antiquity. They appeared in Europe and in the Balkans in the 11th c. and by the 14th c. were already widespread. Additionally, a number of documents refer to the wheat trade between Bulgaria and Venice. Moreover, travelogues from the Ottoman period mention windmills, as well.

During this campaign, 72 iron, bronze and silver items were registered at the Kokalyanski Urvich. The discovered coins belong to the late Roman and early Byzantine periods. Special attention deserves a coin of Emperor Justinian II with nominal value of 16 *noumia*. The medieval coins (from the mid-13th to the end of 14th c.) are represented by the Latin imitative coins, the Venetian silver ducat, copper tornese and the silver coinage of Tsar Ivan Alexander with Michael Assen. In 2019, 17th c. artefacts were found as well, such as the copper coin of Suleyman II (1687–1691) discovered near the remains of the investigated sidewalk building in sq. Ж6 and Ж7.

Violina Kiryakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, v.kiryakova@abv.bg
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg

СЕЛИЩА

№ 41. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА ПЕТРОВА НИВА, АР „СБОРЯНОВО“

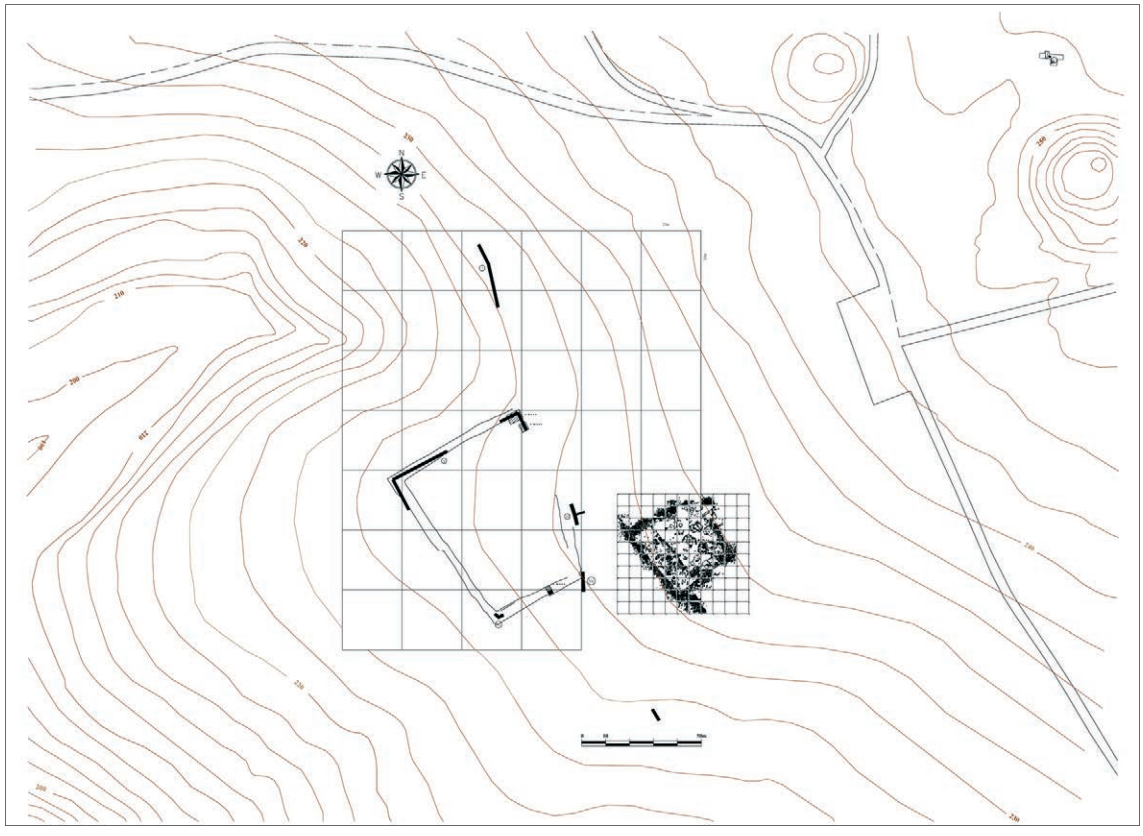
Елена Пенчева, Мария Николаева

Археологическите проучвания се проведоха през месец юли 2019 г. Работата беше съсредоточена във вътрешността на очертаните в предишни сезони оградни стени (обр. 1). Наблюденията ни показаха плътно застрояване в ограденото пространство с наземни и вкопани структури.

Този сезон бе напълно завършено проучването на жилища № 4 и 4а (обр. 2 и 3), 5 и 5а, както и № 9. При всички тях бе напълно изчерпан запълнителят на жилищната яма и разкрити структурите на подовото ниво. Събрани са проби за палеоботаника и е изследван остеологичният материал от запълнителите.

В очертанията на жилище № 8 беше демонтирано реброто между кв. 34/19 и 34/20 и доразкрити структурите на подовото ниво в южната част на жилището. Ямата на жилище № 8 прерязва със северния си ъгъл предпещната площадка на керамичната пещ в кв. 34/15, непосредствено до отвора на пещта.

Керамичната пещ в кв. 34/15 е с камера с близка до окръжност форма, с вътрешен диаметър 1,30 м. Пещта е еднокамерна, без обособена горивна камера. Мазилките, видими на нивото между

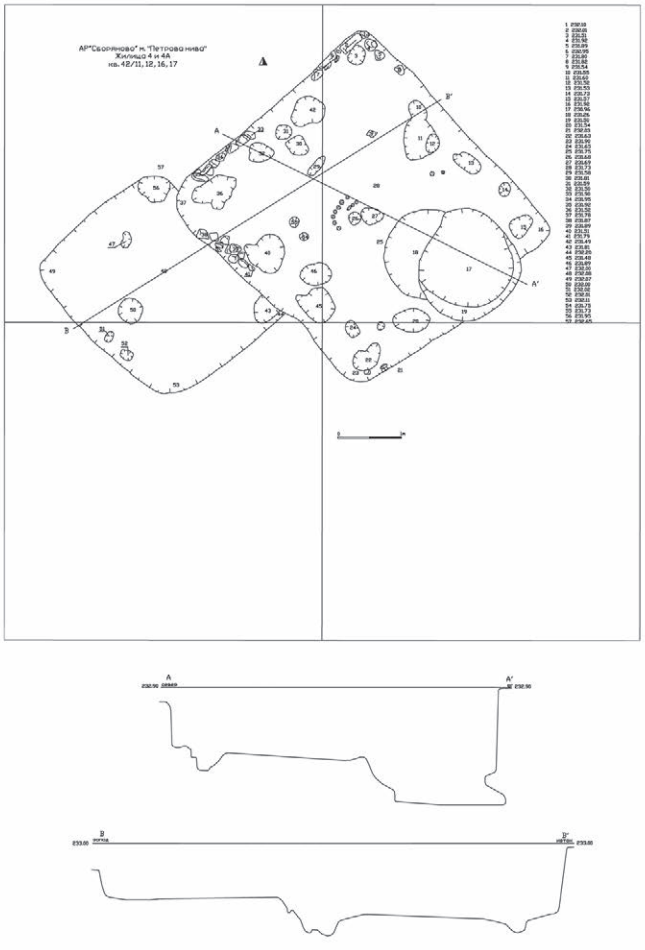
Обр. 1. Общ пран на проучваните структури в м. Петрова нива, АР „Сборяново“

Fig. 1. General plan of the excavated features in Petrova Niva locality, Sboryanovo Archaeological Reserve

Обр. 2. Жилища № 4 и 4а. Структури на подово ниво. Поглед от изток

Fig. 2. Dwellings Nos. 4 and 4a. Features on the floor. View from the east

Обр. 3. План и разрези на жилища № 4 и 4а

Fig. 3. Plan and sections of dwellings Nos. 4 and 4a

свода и пода на пещта, са нападали части от свода. Те са със сходна дебелина, оцветяване и рехава структура, както запазените части от свода. По тях няма отвори. Запазени са във вътрешността на пещта, непосредствено под запазените части от свода. Липсват в централната част на пещта, където са открити камъни, и от където вероятно е била отворена още в Средновековието, за да бъде извадена готовата продукция.

Каналът на пещта е отворен на ЮЗ, оформен от няколко средно големи камъка. Той е прерязан от СИ линия на вкопаване на жилище № 8, но останките от предпещната площадка се документират западно от северния ъгъл на жилищната яма.

Предпещната яма е с овална форма. Пръстта от запълнителя е наситена с останки от овъглена дървесина и фрагментирана керамика. Предстои реставрационно-консервационна работа по керамиката, открита тук.

Този сезон бе завършено и проучването на късноантично жилище № 1 и ямите по южната му периферия. Освен малките ямки, засвидетелствани в централната част и по североизточната периферия на жилището, за които може да се предположи, че са свързани с дървената конструкция на сградата, в южната половина на кв. 34/23 са проучени общо осем ями. Най-ранната от тях (яма № 4) се отнася към неолита. Яма № 3 може да се свърже с функционирането на жилището. Основната част от ямите в квадрата, с № 1, 2, 6, 7 и 8, нарушават запълнителя на жилището и предхождат изграждането на средновековната стопанска сграда. Сложната стратиграфия в тази част на обекта показва много динамична история на мястото, свързана с изграждането на различни съоръжения и множество преустройства, по-голямата част от които можем сумарно да поставим границите на IX – X в.

Тази година имахме възмож-

ност да продължим проучването в дълбочина при някои от квадратите в западната част на дворното пространство, където до момента, освен структури, свързани с последната фаза на обитаване на мястото, други не бяха известни. Регистрирани са по-ранни негативни структури в кв. 41/8 41/14 и 41/15.

Продължи работата в заложения през 2016 г. сондаж № 1 (обр. 1). Усилията ни бяха насочени към изчерпването на запълнителя от южната половина на яма № 1, в южното уширение на сондажа. При разреза на ямата се очертаха две вторични вкопавания, нарушили запълнителя на проучваната яма № 1. Източното от тях бе означено като яма № 2, а западното – като яма № 3.

Изчерпан е запълнителят на яма № 1. Достигнатото на кота 241,95 м дъно на ямата е специално подравнено и опалено. Тези наблюдения предполагат определянето на ямата като зърнохранилище. Яма № 2 е плитко вкопаване, нарушило запълнителя на яма № 1, запълнено с пръст с концентрация на разпрашени мазилки.

Яма № 3 нарушава запълнителите и на двете гореописани ями. Началото на вкопаването ѝ се документира непосредствено под орницата – на кота 243,85 м. Дъното е достигнато на кота 240,83 м. В запълнителя ѝ се открояват последователни напластявания. Дъното е опалвано. Ямата се развива в източна посока, извън границите на направеното уширение на сондажа. Допроучването предстои.

Документираните средновековни структури се отнасят към IX – X в. Сигурно засвидетелстваното на обекта обитаване в Късната античност е в границите на IV – V в.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT IN PETROVA NIVA LOCALITY, SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Elena Pencheva, Maria Nikolaeva

Summary

The attention was focused on the area inside the enclosure walls of the excavated household (fig. 1).

Dwellings Nos 4, 4a (figs 2, 3), 5, 5a and 9 were completely excavated.

The baulk between sq. 34/19 and 34/20 within dwelling No. 8 was excavated and the features on the floor in the southern half of the dwelling were unearthed. The northern part of the pit of dwelling No. 8 cut the area of the kiln's stoke-pit in sq. 34/15, next to the entrance.

It is a single-chamber kiln and has no special combustion chamber. The pieces of plaster documented in the deposit accumulated between the dome and the kiln floor were remains of the clay kiln dome. The stoking chamber faces the southwest.

The excavation of the late antique dwelling No. 1 was also completed in 2020 as well as the research of the pits at its southern periphery. The complex sequence at this part of the site shows numerous reconstructions and most of them can be dated back between the 9th and the 10th c.

Negative structures unknown until present were documented in sq. 41/8, 41/14 and 41/15 in the western half of the site.

The excavations in trench No. 1 opened in 2016 were resumed (fig. 1). The deposits in pits Nos 1, 2 and 3 within the southern extension of the trench were completely documented.

The excavated medieval features are dated back to the 9th and the 10th c. The documented occupation of the site in Late Antiquity is dated back in the 4th and the 5th c.

Elena Pencheva, Sofia University „St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, e_pencheva@mail.bg
Maria Nikolaeva, Museum of History – Isperih, 6 Tsar Osvoboditel Str., 7400 Isperih, miyabg@yahoo.com

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

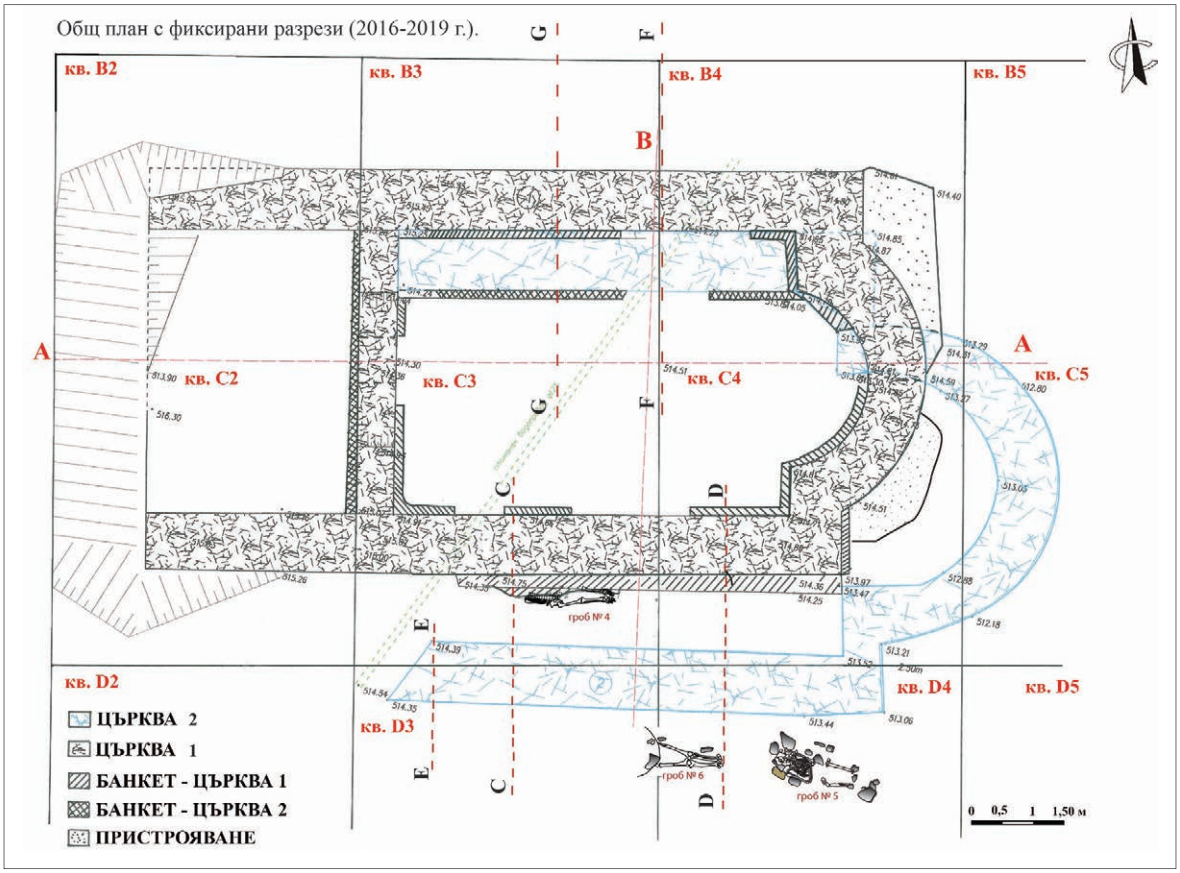
№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА“ И КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА МАНАСТИРСКИ ДОЛ“ КРАЙ ВРАЦА

Александра Петрова, Нарцис Торбов

Археологическият обект се намира извън регулацията на град Враца, на около 3 км югоизточно от града, в местността Манастирски дол, в защитена горска територия. Манастирът е отдалечен с около 930 м южно от шосето Враца – Мездра и торовия завод „Химко“; разположен е на тераса над левия бряг на река Манастирски дол. Средната надморска височина на запазените археологически структури е 515 м.

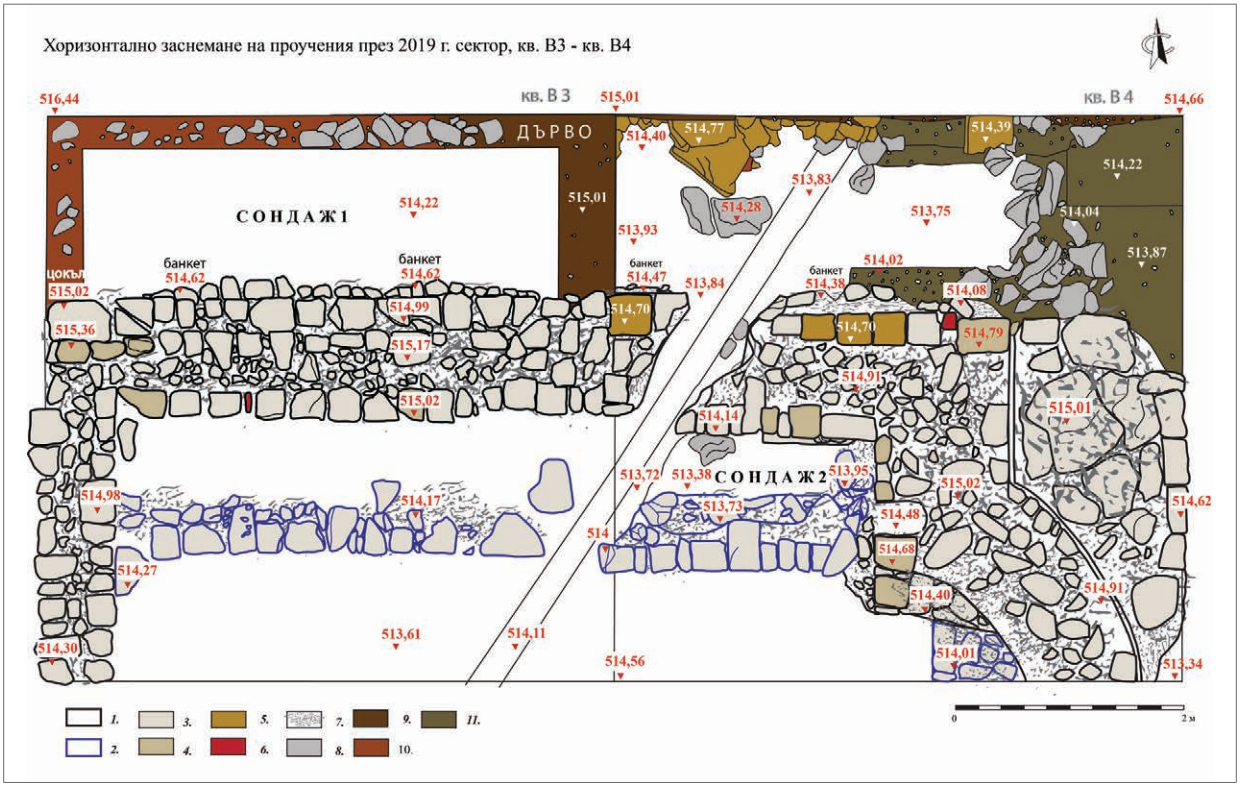
През есента на 2019 г., в рамките на 16 работни дни е реализиран четвъртият археологически сезон с финансиране осигурено по целевата програма за финансиране на теренни археологически проучвания и консервация на Министерство на културата, по договор с РИМ – Враца. Проучвателският екип включва още доц. д-р В. Григоров, НАИМ – БАН – научен консултант, гл. ас. д-р М. Христова и К. Василев от ИЕМПАМ – БАН – анализ на човешкия костен материал.

На този етап от изследването са установени два периода в общата хронология на обекта (обр. 1). През първия период (V – VI в.) в местността на равна тераса е изграден и функционирал раннохрис-

Обр. 1. Общ план на проучените структури (2016 – 2019)

Fig. 1. General plan of the excavated structures (2016–2019)

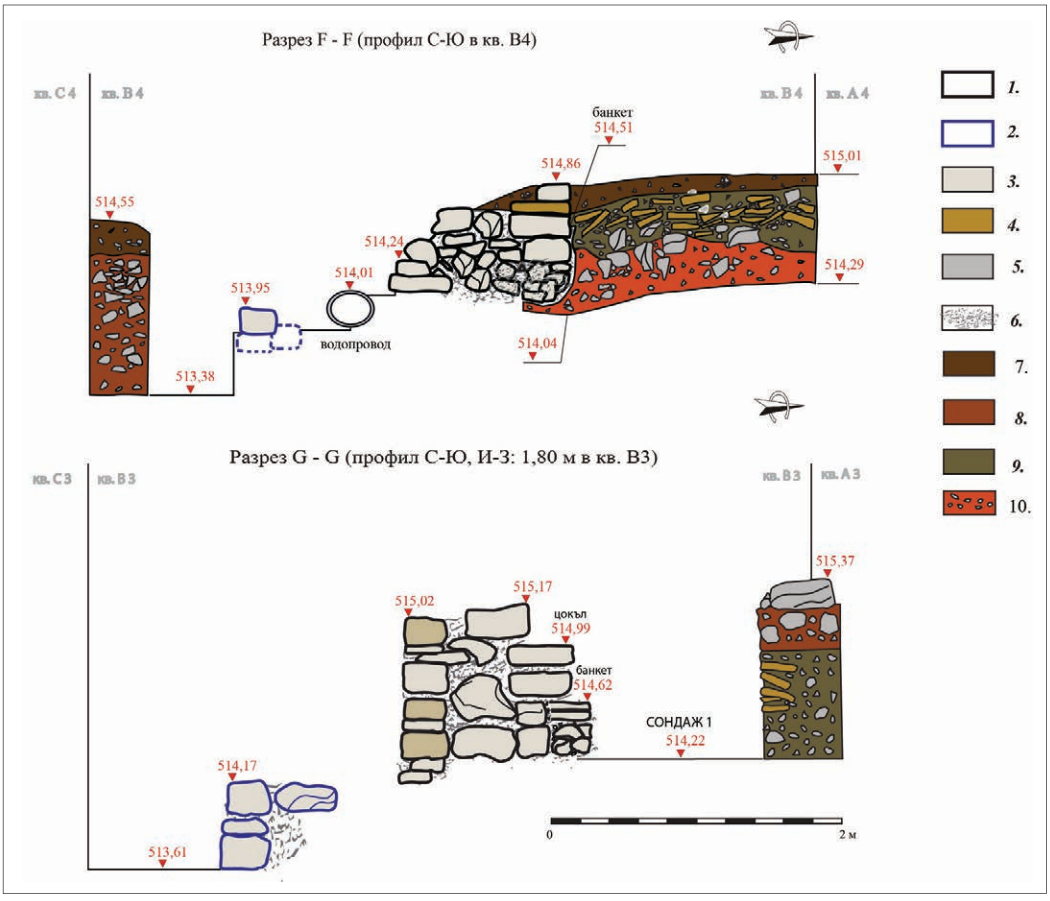
Обр. 2. Проучен през 2019 г. сектор – кв. В3 и кв. В4.
1. Църква 1; 2. Северна стена на Църква 2; 3. Ломен варовик; 4. Блокове бигор; 5. Плочи жълт пясъчник в градежа на Църква 1 и такива паднали от покривното покритие; 6. Тухла;7. Хоросан; 8. Плаващи камъни от деструкциите на сградите, дребни камъни и чакъл; 9. Съвременен терен - кафява пръст, коренища и дребни камъни; 10. Червено-кафява пръст с дребни камъни - обратен насип, натрупан върху северната стена на Църква 1 при проучване на притвора през 2017 г.; 11. Кафява пръст с разпрашен хоросан, дребни камъни и рушевини

Fig. 2. Area explored in 2019, sq. B3 and sq. B4.
1. Church No. 1; 2. North wall of Church No. 2; 3. Broken limestone; 4. Limestone blocks; 5. Plates from the construction of Church No. 1 and from the roof; 6. Brick; 7. Mortar; 8. Stones; 9. Contemporary level; 10. Red-brown earth with small stones – an embankment accumulated on the north wall of Church No.1 during the exploration of the narthex in 2017; 11. Brown soil with mortar, small stones and ruins

тиянски храм (Църква 2). През втория период в рушевините на Църква 2 се формира малък християнски некропол. На скелетните останки от гробове № 4 – 6 са направени радиовъглеродни изследвания, които датират погребенията в интервала от 1514 до 1600 г. По същото време или малко по-късно е изграден манастирският комплекс „Света Троица“. Той е споменат в два писмени документа от началото на XVII в. – богослужебен миней от 1609 г. на дякона Драгул от с. Камено поле и приписка върху страниците на Евангелие, съхраняващо се в РИМ – Враца. Фактът, че гроб от локализирания некропол се намира в суперпозиция с една от стените на манастирския храм (Църква 1), дава *terminus post quem* на изграждането на последния времето от първата четвърт на XVI век насетне. В притвора на Църква 1 през 2017 г. са проучени три гробни съоръжения (гробове № 1 – 3), вкопани в хоросановата подложка на пода. Те носят характеристиките на християнския погребален обред и са свързани с времето на функциониране на манастирския храм.

Късносредновековната Църква 1 е изградена върху основите и със строителния материал от по-ранната Църква 2. Около 60-те години на XX век двете сгради са пресечени от водопровод, чието трасе преминава през техните дълги стени.

При проучването през 2016 – 2018 г. е изследван вътрешният обем на Църква 1 – разчистени са апсидата, централното помещение и притворът. През 2018 г. са проучени южното лице на Църква 1 и южната ѝ стена, и апсидата на Църква 2 (обр. 1). Работата през 2019 г. е съсредоточена в непроучените северни части на кв. В4 и кв. В3, в рамките на които е изследвана северната стена на манастирската Църква 1 (обр. 2). Това беше отчасти затруднено от попадащите в очертанията на кв. В3 силно разкло-

Обр. 3. Стратиграфски профили: Разрез F-F и Разрез G-G.
1. Северна стена на манастирската Църква 1; 2. Северна стена на Църква 2; 3. Ломен варовик; 4. Плочи жълт пясъчник в градежа на Църква 1 и такива паднали от покривното покритие, засечени в контролния профил от н. в. 514,81 м до 514,55 м; 5. Плаващи камъни от деструкциите на сградите, дребни камъни и чакъл; 6. Розов хоросан (вар, примесена с розов речен пясък); 7. Съвременен терен - кафява пръст, кореница и дребни камъни; 8. Наносен пласт от червено-кафява глинеста пръст и голямо количество камъни във вътрешния обем на Църква 1; 9. Кафява пръст с разпрашен хоросан, дребни камъни и рушевини (плочи от покривното покритие, бучки хоросан); 10. Нивелиращ пласт от червена глинеста пръст с голяма плътност и дребен чакъл

Fig. 3. Stratigraphic cross-sections F-F and G-G.
1. The north wall of the monastic Church No. 1; 2. North wall of Church No. 2; 3. Limestone; 4. Slabs from the construction of Church No.1 and from its roof detected in the cross-section at an elevation of 514,81 m to 514,55 m; 5. Stones from the ruins of the buildings, small stones; 6. Pink mortar; 7. Contemporary level; 8. A layer of red-brown clay soil and a large amount of stones in the inner space of Church No. 1; 9. Brown earth with powdered mortar, small stones; 10. Layer of very compacted red clay soil and fine gravel

нено дърво и големи скални късове, свлечени по склона от запад. Поради тази причина до външното лице на зида в квадрата е оформен Сондаж 1 с размери С – Ю: 1,20 м и И – З: 4,25 м. По западната линия на кв. В4 е оставен контролен профил с широчина 0,50 м (обр. 3).

Зидът е изграден от ломен варовик, блокове бигор, плочи жълт пясъчник и единични фрагменти от тухли (сполии от по-ранната Църква 2) и е запазен във височина до 0,53 м в кв. В4 и до 0,74 м в кв. В3 (обр. 2-3). За спойка е използван розов хоросан, чийто цвят се дължи на речния пясък в състава му. Суперструкцията е дебела 0,80 м. По цялата проучена дължина на стената в двата квадрата е разчистен конструктивно свързан с нея цокъл от плочести камъни с широчина до 0,36 м и височина от 0,23 до 0,40 м над нивото на банкета на зида. В рамките на кв. В4, при достигната максимална дълбочина от н. в. 513,75 м, а в Сондаж 1 в кв. В3 при н. в. 514,22 м е достигнато до ниво под субструкцията на външното лице на северната стена на Църква 1 (обр. 3). Изкопът за субструкцията на зида е с фуниевидна форма. Състои се от по-дребни късове ломен варовик и голямо

количество хоросан, в чийто състав, наред с речния пясък, има и черупки на дребни охлювчета. Стената е фундирана в хомогенен пласт глинеста червеникава на цвят почва с примес от дребен чакъл – нивелиращ пласт над античното ниво. Аналогична е структурата на южната стена на Църква 1, чиято суперструкция е по-лошо запазена, а цокълът на места обезличен, тъй като е била открита и изложена значително по-дълго време на неблагоприятните атмосферни условия и на човешката дейност.

Външният североизточен ъгъл на стената в кв. В4 е оформен с големи блокове варовик и бигор. На фуга, от изток на северната стена и на апсидата на Църква 1, е направено пристрояване от ломен варовик и бигор, залети с обилно количество хоросан с бял цвят (обр. 2). Сега частично обрушено, пристрояването е имало за цел да укрепи сградата, предвид естествената денивелация на терена от запад на изток. Аналогично укрепващо пристрояване е извършено и от юг на апсидата (обр. 1).

При отнемането на механични пластове в кв. В4 са намерени силно фрагментирани и преотложени кости, единични от тях човешки. Тъй като не се разчистиха човешки костни останки в анатомичен порядък отхвърляме вероятността в проучвания през настоящата година сектор от обекта да има гробове от локализирания през 2018 г. средновековен некропол.

По цялото протежение на външното лице на С стена на Църква 1, в кв. В3 и кв. В4, над средновековното ходово ниво и нивото на банкета на зида се разчисти струпване с дебелина 0,30 – 0,46 м на голямо количество цели и фрагментирани плочи жълт пясъчник (обр. 2-3). Плочите са нападали при рухването на покривната конструкция на сградата. Пластът рухнали плочи се проследява във всички контролни профили: в северния профил на кв. В4; в контролния профил С – Ю по западната линия на кв. В4; в северния, източния и западния профил на Сондаж 1, кв. В3. В северния профил на кв. В4 се забелязват и големи камъни от каменния кожух, натрупан върху водопровода с цел предпазване от механични повреди и резки температурни промени.

Извършено е графично документиране на вътрешното лице на северната стена на Църква 1 в кв. В3 (суперструкция), проучено през 2017 г. Документирано е продължението на същата стена в кв. В4, на И от прекъсването ѝ от водопровода до СИ вътрешен ъгъл на Църква 1, където зидът е в суперпозиция със северната стена на по-ранната Църква 2. За да се разкрие субструкцията на южното лице на северната стена на Църква 1 и да се установи цялата запазена широчина на северната стена на Църква 2, се оформи Сондаж 2 в кв. В4, във вътрешния СИ ъгъл на Църква 1 (обр. 2). Сондажът има дължина от север 1,65 м, дължина от юг 1,90 м, широчина 0,64 м. Изчерпан е до н. в. 513,38 м. Установено е, че при изграждането на вътрешното лице на С стена на Църква 1 са демонтирани лицевите камъни и част от емплектона на С стена на Църква 2. В източната част на сондажа е запазена малка неразградена част от външното лице на С стена на Църква 2, на височина от четири камъка и в цялата ѝ широчина от 1,03 м. Тя е изградена на фуга до голям материков камък, който впоследствие е послужил за субструкция на С стена на по-късната Църква 1. По лицето на материка личи полепналият хоросан от изграждането на северната стена на Църква 2 на фуга южно от него.

В Сондаж 2 бе установено също така, че трасето на тръбата нарушава северните стени на двата разновременни християнски храма.

Находките от сезон 2019 г. са вписани под три полеви инвентарни номера. По-характерните от тях датират от Късното средновековие и Ранното Възраждане, а именно сребърна османска монета – акче и фрагмент от керамична лула за чибук, представяща тип широко разпространен и характерен за края на XVIII – началото на XIX век според паралели от Коринт (Тодоров 2010, 816).

Подемният материал е представен от метални скрепителни елементи – железни клинове и гвоздеи с овални глави и четириъгълно сечение, намерени след вдигането на нападалите плочи от покривното покритие. Керамичният материал е представен от ограничено количество фрагменти, покрити със зелена глеч, характерни за времето на Късното средновековие.

Литература

Тодоров 2010: В. Тодоров. Характеристика на колекцията керамични лули от Силистра. – В: Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Supplementum V. Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Stephcae Angelova. София, 2010, 813 – 826.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE "HOLY TRINITY" MEDIEVAL MONASTERY AND A LATE ANTIQUE CHURCH IN MANASTIRSKY DOL LOCALITY, NEAR VRATSA

Aleksandra Petrova, Narcis Torbov

Summary

At this stage of the exploration, two periods in the general chronology of the site were identified (fig. 1). During the first period (5th–6th c.), an Early Christian temple was built on a flat terrace (Church No. 2). During the second period, a small Christian necropolis existed on top of the ruins of Church No. 2. Radiocarbon analyses of the skeletal remains of graves Nos 4–6 allowed dating the burials between 1514 and 1600. At the same time or a little bit later, the "Holy Trinity" monastery was built. *Terminus post quem* for the construction of the monastic church (Church No. 1) in the first quarter of the 16th c. is a grave from the necropolis that sits on top of its walls.

The work in 2019 was focused in the sector north of the Church No. 1 in sq. B3 and sq. B4 (fig. 1-2). The main task was to explore the north wall of Church No. 1. All along the outer face of the north wall of Church No. 1 a layer of crumbling slabs from the roof of the building was documented (fig. 3). The small finds and the ceramic material date back to the late medieval period and the early National Revival period.

Aleksandra Petrova, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, aleksandrapp@abv.bg
Narcis Torbov, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, natorbov@mail.bg

№ 43. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В КРЕМИКОВСКИЯ МАНАСТИР

Владислав Тодоров, Яна Георгакиева

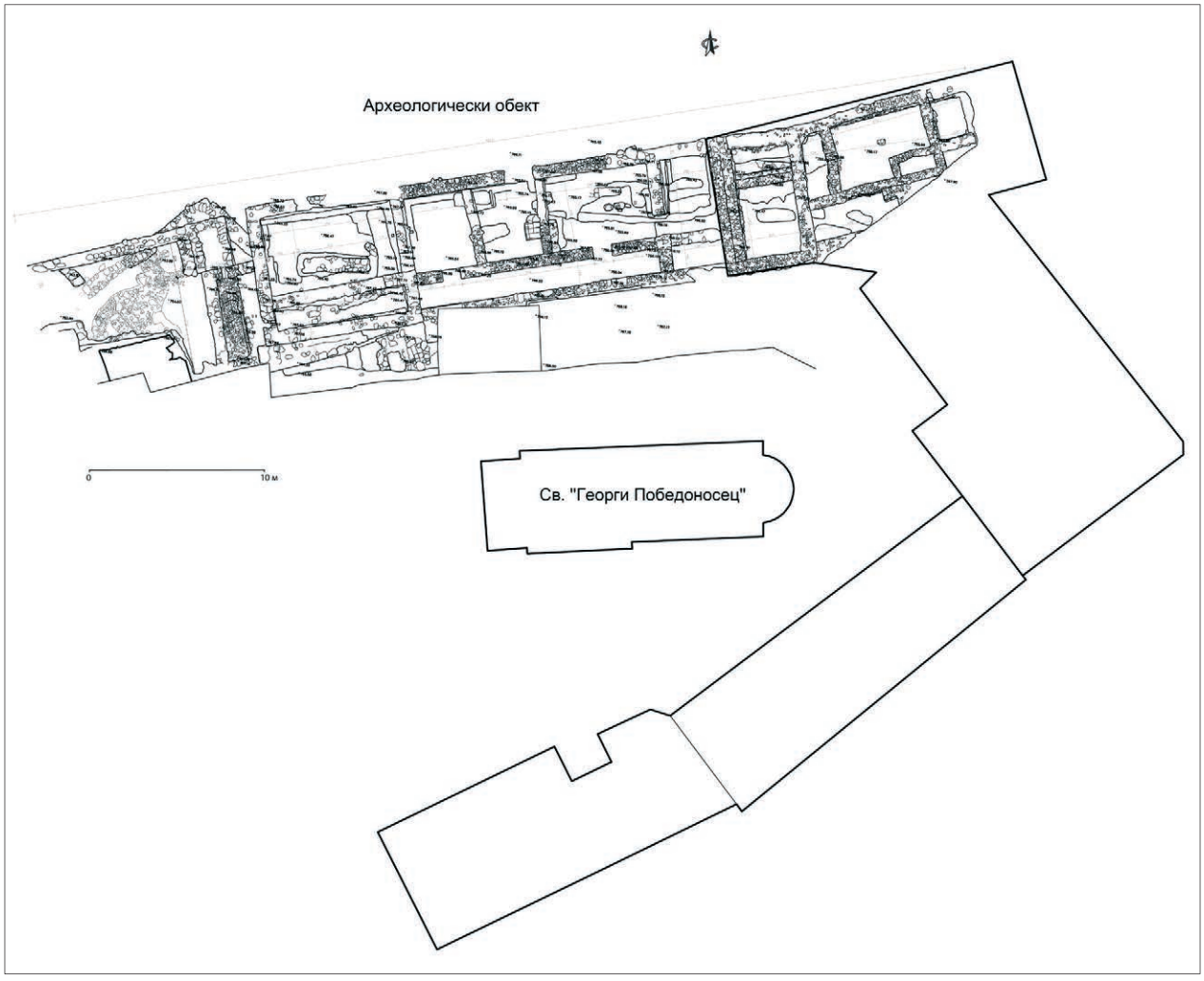
Археологическите проучвания през 2019 г. отново са част от проект „Кремиковският манастир „Св. Вмчк Георги Победоносец" – известен, но и непознат", финансиран от Програма „Култура" на Столична община.

Разкопките са концентрирани в пространството северно и северозападно от старата църква „Св. Георги" (обр. 1), като целта е пълното археологическо проучване в споменатата площ. Продължи разкриването на християнския некропол. Регистрирани са 11 нови гробни ями с 12 индивида. Осем от тях са напълно запазени, а четири частично разрушени от изграждането на сграда № 2.

Необичайният погребален обред, при който са поставяни конструкции от тухли върху главите или гърдите на починалите (Поборникова 1994, 122; Тодоров, Атанасова 2019, 554) се регистрира и през 2019 г., но с известна вариация. При някои от най-отдалечените от църквата гробове тухлите са заменени от керемиди (гробове № 17 и № 24), ломени камъни и една керемида (гроб № 19) (обр. 2) или от стреховидно разположени каменни плочи, върху които е поставена една тухла (гроб № 28).

До дясната хълбочна кост на погребания в гроб № 24 са намерени пет. испански сребърни колониални монети от втората половина на XVI и началото на XVII в. (обр. 3), както и фуре – имитация на талер, на Козимо II Медичи (1609 – 1621), велик херцог на Тоскана. Колективната монетна находка от гроб № 24, както и датираният чрез радиовъглероден метод гроб № 1 (Тодоров и др. 2018, 560) дават известни основания да се допусне функциониране на некропола от края на XV до първата четвърт на XVII в.

През 2019 г. продължи проучването на сграда № 3 (обр. 4) – единствената засега, построена от ломени камъни, споени с бял хоросан (Тодоров, Атанасова 2018, 555). Регистрирани са две помещения от нея. Източното (№ 2) е пресечено от три керамични водопровода и един каменен канал, изградени вероятно в самото начало на XX в. Западното (№ 1) има дължина 4,60 м (в посока И – З). По всяка вероятност сградата е съществувала в края на XIX в. Не е изключено споменатото в първото описание на Кремиковския манастир от 1898 г. (Шандаров 1898, 304) „ново двуетажно каменно здание" да се отнася за нея. Най-вероятно сграда № 3 престава да функционира в първото десетилетие на XX в.

Обр. 1. Общ план на археологическия обект

Fig. 1. General plan of the archaeological site

Тогава Кремиковският манастир преживява разцвет, в резултат на което започва да кипи усилена строителна дейност. На мястото на старите източни и северни жилищни крила са изградени нови, в стил „сецесион". Построена е църквата „Покров Богородичен". При тези преустройства е съборено второто преддверие на стария храм „Св. Георги". Безвъзвратно са загубени изключително ценни надписи и стенописи. Със строителните отломки от преддверието е запълнено западното помещение на разрушената, вероятно малко преди това, сграда № 3.

Литература

Поборникова 1994: Р. Поборникова. Нови археологически изследвания на три средновековни църкви от Софийско. – В: Сердика – Средец – София. София, 1994, 2, 117 – 142.

Тодоров и др. 2018: В. Тодоров, Н. Атанасова, Ц. Йотов. Археологически проучвания в Кремиковски манастир „Св. Георги Победоносец", Столична община, район „Кремиковци". – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 559 – 561.

Тодоров, Атанасова 2019: В. Тодоров, Н. Атанасова. Кремиковски манастир „Св. Георги Победоносец". – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 554 – 556.

Шандаров 1898: И. Шандаров. Няколко бележки за Кремиковския манастир при София. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, XV, 1898, 304 – 309.

Обр. 2. Гроб № 19

Fig. 2. Grave No. 19

Обр. 3. Испански колониални монети, намерени до дясната хълбочна кост на индивида от гроб № 24

Fig. 3. Spanish colonial coins found near the right hip bone of the individual in grave No. 24

Обр. 4. Северният зид на сграда № 3

Fig. 4. The northern wall of building No. 3

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE KREMIKOVTSI MONASTERY

Vladislav Todorov, Yana Georgakieva

Summary

The 2019 archaeological excavations are part of "The Kremikovtsi Monastery of Saint George – famous but unknown" project funded by the Sofia Municipality.

The excavations focused on the N and NW sections of the old church "St. George" (fig. 1). The exploration of the Christian necropolis was resumed. Eleven new burial pits with twelve individuals in them were documented. Eight of them were completely preserved but four were partially destroyed by the construction of Building No. 2. The placement of bricks on top of the heads and the chest of the deceased, an unusual funeral rite, was recorded in 2019 as well, but with some variation. In one of the graves (No. 24) the bricks were replaced by tiles and in another (No. 19) (fig. 2) the cover was made of broken stones and a tile. The two graves were located away from the old church and were probably posterior to the graves explored by 2018. Bone samples were sent for radiocarbon dating. In one of the graves (No. 28) the upper part of the skeleton was covered by stone slabs, placed like a roof with a brick on top of them.

The excavations of Building No. 3, currently the only one built of split stones with white mortar, were resumed (fig. 4). Two premises were documented. The E one (No. 2) was crossed by three ceramic water pipelines and a stonebuilt channel, probably constructed in the early 20th c. The W one (No. 1) was 4.60 m long (oriented E–W). Building No. 3 existed until the end of the 19th c. when it was mentioned in the first description of the Kremikovtsi Monastery. It probably ceased to function at the very beginning of the 20th c. when its underground parts were filled with construction debris of the demolished antechamber of the old church in the first decade of the 20th c.

Vladislav Todorov, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 73 Tzarigradsko shose, 1113 Sofia, vladislavtodorov@abv.bg
Yana Georgakieva, ygeorgakieva@gmail.com

НЕКРОПОЛИ

№ 44. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН ДВУОБРЕДЕН НЕКРОПОЛ В М. КОВАНЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТОПОЛА, КАВАРНЕНСКА ОБЩИНА

Методи Даскалов, Никола Тонков

Некрополът край с. Топола, Каварненско е проучван в периода 1984 – 1994, 2010, 2013 – 2014 г. В резултат на дългогодишните разкопки са разкрити и документирани 625 гробни комплекса. Погребването на индивидите е по двата обреда, познати от синхронни некрополи на Долен Дунав: чрез полагане на тялото и чрез депониране в яма на останките от изгарянето на трупа (с или без урна). Количествено те са почти по равно представени (с много малък превес на трупополагането). Инвентарът е значителна колекция от разнообразни керамични съдове (около 450), метални накити и принадлежности към облеклото, предмети, свързани с ежедневния бит, цели и части от жертвени животни и др. Паметникът е най-големият сред аналогичните и синхронните в района на Долния Дунав.

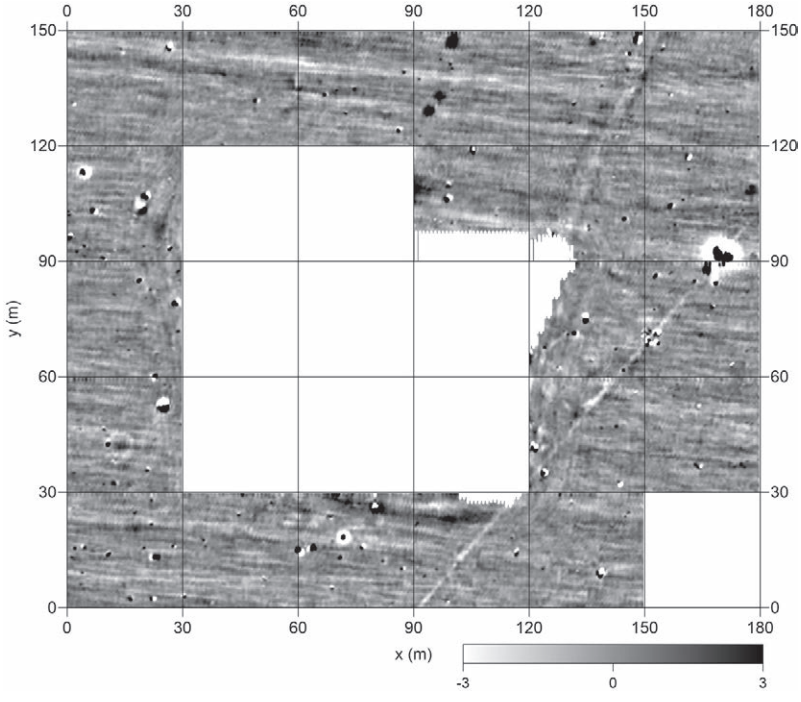
Некрополът принадлежи на селище, частично проучено през 70 – 80-те години на миналия век. Немаловажен е и фактът, че обитателите му са се занимавали с грънчарство (разкрити са няколко пещи за изпичане на съдове).

Селището и некрополът са обявени за „Археологически паметник на културата (или НКЦ) с национално значение" с писмо № 3702/26.05.1992 г. на Директора на НИПК. В АИС АКБ е регистриран през 1993 г. с Регистрационна карта № 3600119.

Обр. 1. Схема на точките от геодезичната мрежа на проучената площ

Fig. 1. Sketch of the surveying grid points

Обр. 2. Резултати от магнитната градиометрия

Fig. 2. Results of the magnetic gradiometry

Теренът е равнинен, разположен на сравнително високото Добруджанско плато с надморска височина 160 – 180 м. Почвата е характерен добруджански чернозем. Използван е за земеделски цели – винаги е бил интензивно обработван с тежка техника (особено от 50-те години насам).

Проучената площ чрез разкопки през годините е около 4500 кв. м. Изкопът е с форма на почти правилен правоъгълник (16 × 11 квадрата × 25 кв. м). Гробовете се разполагат неравномерно в него. Констатирани са няколко „гнезда“ с много голяма концентрация (с преобладаване на гробове по единия или другия обряд), между тях има площи с по-ниска концентрация, очертават се зони с отделни гробове. Тази планиграфска особеност не изключва напълно възможността за разполагане на нови групи гробове извън проучената площ.

Гробовете се разкриват на различна дълбочина: най-плитките – трудно уловими, съдържащи останки от кремация (с или без урна), на дълбочина до ок. 0,40 – 0,45 м от съвременната повърхност (непосредствено под орницата); други – ями със скелети и депонирани останки от клада на дълбочина до 0,70 – 0,80 м; трети – гробове с трупополагане, вкопани в стерилен терен на дълбочина 0,90 – 1,10 м.

По периферията на проучената площ има зони без гробни съоръжения, но има и такива с понижена концентрация от гробове. Тази особеност, както и споменатото по-горе „концентриране“ на гробове бе и една от целите на планираното и проведено геофизично изследване: да се провери възможно присъствие на други „гнезда“ (концентрации) от гробове. Друга важна цел бе проверка на съответния метод за регистриране и предварително теренно проучване на типологично близки и с подобни характеристики обекти.

Проучването се проведе в периода 24 октомври – 1 ноември 2019 г. Теренните дадености (депа от изхвърлена пръст и силно обрастване на ръбовете на стария изкоп) не позволиха обследване на непосредствената периферия на проучваната през годините площ.

Преди началото на проучванията на обекта беше положена план-квадратна мрежа, състояща се от общо 21 квадрата (30 × 30 м), съобразена с конфигурацията на терена и затова ориентирана с отклонение от около 25° от севера, с цел да се покрие максимално свободна площ.

Ефективността на геомагнитния метод е най-висока при регистриране на обекти, разположени в рамките на първия метър под повърхността. Предпочитан е за проучване на археологически обек-

ти в световен мащаб. Той успешно посреща нуждите от покриване на големи площи за минимално време, като при това може да регистрира голямо разнообразие от археологически структури – такива притежаващи индуктивна намагнитеност (ровове, култови и боклучни ями, вкопани жилища, каменни стени или основи на стени и т. н.) и такива притежаващи термоостатъчна намагнитеност (огнища, пещи за битова и строителна керамика, кирпичени сгради, изпечени мазилки, керамични струпвания и т. н.). Въпреки че промените в земното магнитно поле свързани с археологически структури обикновено са незначителни, съвременните магнитометри са достатъчно чувствителни, за да могат успешно да ги регистрират. В това отношение регистрирането на гробове е една от най-сложните задачи, най-вече поради малките им размери. Това се отнася не само за магнитното проучване, но и за всички останали геофизични методи прилагани в археологията. Публикациите на тази тема в световните научни издания са малобройни и като цяло магнитният метод е един от основно прилаганите.

Полевите измервания на обекта при Топола бяха извършени с двойна конфигурация на флуксгейт градиометър GRAD 601 на фирмата Bartington, Англия. Беше заложена апаратурна точност на уреда от 0,1 nT. Гъстотата на измерване беше 8 точки на кв. м (профили през 0,5 м, измервателни точки през 0,25 м). Средноквадратичната грешка от измерванията е 0,25 nT. Резултатите от полевите измервания са обработени с програмата ArcheoSurveyor на DW Consulting, Нидерландия. Обща проучена площ е малко над 18 900 кв. м.

Магнитното поле в проучената площ е много слабо смутено (стойности на измерения магнитен градиент в рамките на ±1-2 nT), което говори, най-вече, за една сравнително хомогенна среда и липсата на плитко разположени геоложки „смутители", които биха препятствали успешното регистриране на евентуално съществуващите археологически структури. На този фон се отделят само няколко аномалии с нисък интензитет (±2-3 до ±6-7 nT). Най-вероятно те са предизвикани от някакви негативни археологически структури (например ями). Всъщност всички регистрирани аномалии с такъв интензитет в рамките на проучената площ могат да бъдат асоциирани с някакви останки от човешка дейност в древността.

В проучената площ се регистрират и множество аномалии, характеризиращи се с редуването на високи или много високи положителни и отрицателни стойности на измерения магнитен градиент – от няколко десетки до няколко стотици nT (най-интензивните са маркирани с пунктиран овал и цифра). Всички те са предизвикани от плитко разположени по-малки или по-големи, най-вероятно съвременни, железни предмети.

Основни изводи от извършеното проучване:

1. Регистрирани са отделни аномалии, които вероятно са вкопавания, резултат на човешка дейност. Възможно е това да са отделни гробни съоръжения.

2. Не се регистрират концентрации от аномалии, които могат да бъдат отъждествени с неизвестни „гнезда" от гробове.

3. Може да се предположи, че некрополът е проучен сравнително пълно и почти в неговите оригинални граници.

4. При възможност е желателно да се проверят аномалиите, за да се потвърди или отхвърли приложимостта на метода за локализиране и предварително проучване на типологично близки обекти.

GEOMAGNETIC SURVEY OF AN EARLY MEDIEVAL BIRITUAL NECROPOLIS IN KOVANLAKA LOCALITY NEAR TOPOLA VILLAGE, KAVARNA MUNICIPALITY

Metodi Daskalov, Nikola Tonkov

Summary

The biritual necropolis near Topola village was excavated between 1984–1994, 2010, 2013–2014. In total 625 graves were discovered. The geomagnetic survey aimed to detect graves in the surrounding area and to assess the potential of the method for detecting graves.

Magnetic gradiometry was used as a surveying method. Although the changes of the Earth's magnetic field caused by the archaeological structures are usually infinitesimal, current magnetometers are enough sensitive to register them successfully. Detection of simple grave pits is one of the most complicated tasks, mostly due to their small dimensions.

The field measurements at the site at Topola were performed by a double configuration of the fluxgate gradiometer GRAD 601. The sample density was 8 points per m^2. The total covered area was around 1.9 ha (21 squares 30 by 30 m).

The magnetic field in the surveyed area is very slightly disturbed (values of the measured magnetic gradient within the frames of ±1–2 nT). This hints to a rather homogeneous medium and the lack of shallow geological structures which could interfere the successful detection of the possibly existing archaeological features. Only few anomalies of low magnitude (from ±2–3 to ±6–7 nT) are registered on this background. Most likely, these are caused by certain negative structures (e.g. pits). In fact, all registered anomalies of similar magnitude and small dimensions within the boundaries of the surveyed area may be associated to remains of human activity in the past.

As a result of the geomagnetic survey, many digged in the ground structures were registered. They could be single graves. It can be supposed that the necropolis was fully excavated in the previous years. If possible, anomalies should be checked to confirm or reject the applicability of the method for localization and preliminary study of typologically similar sites.

Metodi Daskalov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, m.m.daskalov@abv.bg
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ

ПРОЕКТ С БУЛГАРТРАНСГАЗ ЕАД: „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА БУЛГАРТРАНСГАЗ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА, ЕТАП ЛИНЕЙНА ЧАСТ – ПОДЕТАП А“

№ 45. ОБЕКТ № 057/5021 КМ 235+960 – 236+495 ПО ТРАСЕТО НА СЕВЕРНИЯ МАГИСТРАЛЕН ГАЗОПРОВОД ПРИ С. ИВАНЧА, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ

Деян Рабовянов, Стилиян Иванов, Стоян Михайлов, Жулиета Гюлева

Археологическото проучване предвиждаше чрез спасителни разкопки да се изясни ситуацията на обекта – селище от Античността и Средновековието в м. Селище, на 1,6 км и 125° от центъра на с. Иванча (обр. 1). Селището е разположено върху висока тераса между две дълбоко врязани в материка поточета с постоянно течаща вода. Теренът представлява обработваема нива. Общата дължина на проучваната площ бе 570 м.

В съответствие с предписанията на Комисията на МК бе осъществено пълно проучване по оста на сервитута с ширина 5 м, а при разкриване на структури бе осъществено тяхното пълно проучване (обр. 4). В източния край на обекта се осъществи цялостно проучване в рамките на сервитута от 35 м (обр. 2). Изкопна работа е извършена на площ 6670 кв. м при средна достигната дълбочина от 0,60 до 1,70 м.

Стратиграфската ситуация в обобщен вид е следната (обр. 5). Най-отгоре е пластът на орницата до дълбочина 0,30 м. Вторият пласт на дълбочина 0,30 – 0,60 м е наситен със същите археологически материали както горния и в него се регистрират и всички археологически структури. Този пласт се явява и запазеното ниво на стария терен. В повечето случаи структури от различни периоди са регистрирани на едно и също ниво. Т.е. с малки изключения в ниската източна част на обекта, в която очевидно е имало смъкване на наноси от дъждовете, нивото на терена е било близко до сегашното

и няма натрупване на дебел културен пласт. Под 0,60 м дълбочина се навлиза в стерилния льос. В него се откриват вкопани археологически структури. Тази стратиграфия се отнася за почти всички проучени части, като с качването по склона на запад пластът под орницата намалява по дебелина. Изключения се регистрират в Източния сектор, където вторият пласт достига до дълбочина 1,20 м. Общата представа за обекта е за обширно селище с площ над 200 дка, в който се наблюдава хоризонтална стратиграфия. Общо по време на археологическите проучвания частично или напълно се проучиха 75 ями, 121 структури и 14 гроба (обр. 4).

На обект № 5021 бяха открити материали от РБЕ, КБЕ и РЖЕ. Те са съсредоточени почти изцяло в източния сектор на обекта. Той обхваща ниската и близка до потока тераса, която е най-защитена от ветровете от околните хълмове (обр. 1, 2). Керамичните фрагменти от РБЕ са сравнително малко и са силно измити. Материалите от КБЕ или началото на РЖЕ се откриха в количество, което е в пъти по-голямо в сравнение с материалите от РБЕ. Бяха регистрирани и две структури в най-източната част на обекта. В пълнежа на яма № 45 се откриха голямо количество отухлени стенни мазилки, както и голямо количество фрагменти от керамични съдове. Вероятно към същия период се отнася и яма № 1. В структура № 38, принадлежаща на същия период, бяха открити основно късове отухлена мазилка, керамични фрагменти и част от хромелен камък. Трудно може да се определи характерът на тази структура, тъй като под вдигнатите мазилки не се откри изразено подово ниво или отухляване, а по-твърд пласт, но в него бяха разкрити няколко дупки от дървени стълбове.

В най-западната част на обекта се откри единичен гроб-хокер (№ 7) от КБЕ. Скелетът е с глава на изток и обърнат надясно. Направеното радиовъглеродно датиране по-

Обр. 1. Аерофотография на обекта след приключване на разкопките. Сн. Г. Христов

Fig. 1. Aerial photo of the site after the excavations. Photo G. Hristov

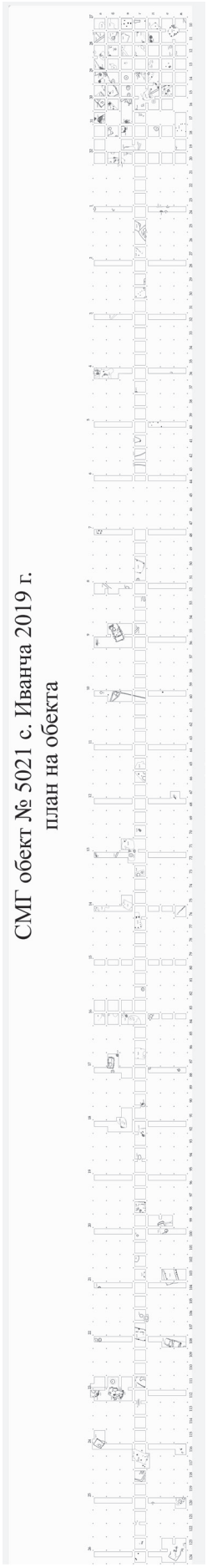
Обр. 2. Аерофотография на проучваните квадрати в източната част на обекта. Сн. Г. Христов

Fig. 2. Aerial photo of the excavated area in the eastern part of site. Photo G. Hristov

Обр. 3. Аерофотография на проучените кв. 111-112А-Г в западната част на обекта с жилище, стопански помещения, ями и гроб от Османския период. Сн. Г. Христов

Fig. 3. Aerial photo of sq. 111-112A-G I in the western part of the site with a dwelling, service buildings, pits and a grave from the Ottoman period. Photo G. Hristov

СМГ обект № 5021 с. Иванча 2019 г.
план на обекта

Обр. 4. Общ план на проучените археологически структури на обект 5021 при с. Иванча
Fig. 4. General plan of the excavated archaeological structures of site 5021 near Ivancha village

каза дата ок. 1490 г. пр. Хр. В гроба беше открита и керамична кана. Този гроб стои изолирано спрямо останалите материали от обекта, а на терена преди проучването липсваше изявен могилен насип.

Материалите от края на РЖЕ или прехода с КЖЕ са представени единствено в структура № 55 – вкопаване, частично нарушено от структури от Османския период.

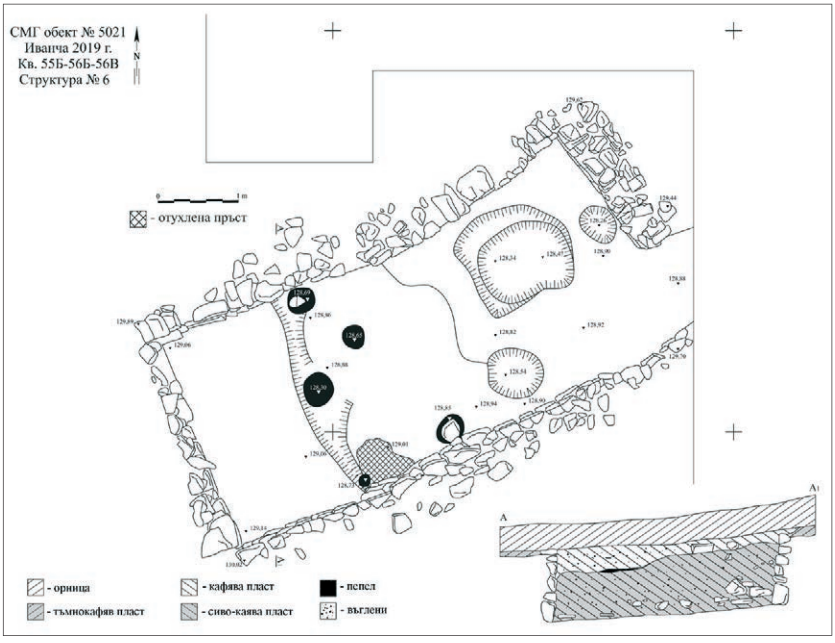
Материалите и структурите, които могат да се свържат с периода на ПБЦ, бяха проследени само в най-източната част на обекта – квадрати 10-20А-Ж (обр. 2, 4). Анализът на керамиката предлага датировка на селището от ПБЦ в рамките на края на VIII – началото на X в. На това не противоречат и малкото метални находки, свързани със структура № 104 – Г-образен зид, вероятно част от наземна постройка, унищожена от оранта. Към периода на ПБЦ се отнасят девет вкопани жилища – землянки. Те са разположени недалече една от друга, като отоплително съоръжение за тях се явява печка-каменка и само в един случай – огнище. При две се забелязва възсядане на по-ранно от по-късно жилище. Между и често в близост до землянките се проучиха седем пещи и едно дълго огнище. Наред с тях се проучиха и пет ями. Липсват следи от опожарявания. Всички жилища са напуснати и с изключение на едно фрагментирано гърне до печката на структура № 59 не се откриха материали, които да се определят като техен инвентар.

В кв. 14-15Д се проучи и гроб № 14. Той е езически, с ориентация И – З с глава на изток и скелет, покрит с плочести камъни. Гробът носи белезите на погребенията на късните номади – вероятно печенезите, и е вкопан в запълнената яма на землянка от ПБЦ.

Основните останки в селището датират от Османския период, като обитаването според откритите монети може да се датира в рамките между началото на XVI и средата на XVII в. Този хронологически диапазон съвпада с данните от османските данъчни регистри за с. Йован – старото име на с. Иванча. На Османския период принадлежат 22 вкопани жилища и три наземни или леко вкопани жилища (обр. 2, 3, 4, 5). Другите 31 вкопани структури с големи размери са стопански помещения с различен характер, от които две са изкопи за добив на глина. Седем структури представляват следи от наземни постройки с големи размери. Те са вероятно със стопански характер – обори и др., и бяха запазени във вид на траншеи от основите и дупки от дървени стълбове. Между изброените по-горе структури бяха проучени и 33 пещи. От тях само № 57 е била ковашко огнище, а № 92 е разрушена основа на пещ за керамика. Всички останали са домакински. Занаятчийското производство – най-вече керамично, и обработката на желязо са засвидетелствани и по други начини на обекта. Наред с пещите бяха проучени и пет огнища, от които № 81, 110 и 112 са с форма на издължен, отухлен, плитък канал и очевидно са били ползвани за специализирани готварски цели. На различни места по обекта бяха проучени и участъци от осем траншеи – канали. Между описаните структури и като част от вътрешното устройство на някои от тях бяха проучени и 64 ями. От тях 18 са част от други структури или не може със сигурност да се определи функцията им. Хранилища са 26, като от тях поне 12 са преизползвани след изоставянето им като ями за смет, включително и за отпадъци от занаятчийско производство – основно керамично. Други 18 са ямите, които могат да се определят само като боклучни. Четири ями пък се отличават със специфична форма и функции. Това са яма № 5, останала от вкопаването на дървено буре и след това превърната в боклучна, яма

№ 34, която е предпещна, яма № 18, която вероятно е кладенец и яма № 59 – плитка и с две дупки от дървени стълбове отстрани, вероятно тоалетна.

Интерес представляват и 12-те гроба, отнасящи се към Османския период. Те са разпръснати на шест места по цялото протежение на проучваната площ. Трудно е да се определи дали отразяват гнездово разполагане на свързаните със селището некрополи по семеен или друг принцип, или причина за тези концентрации са хронологически разлики в застрояването. Сред тези гробове изпъкват няколко. Гроб № 1 е в твърде голяма яма, но с дървен ковчег, а под скръстените върху гръдната кост кости на ръцете се намери акче – Харонов обол. Гроб № 6 е с дълбока яма, запечатана на около 20 см под отвора с плътно подредени каменни плочи, а черепът на погребания е завъртян на 180° спрямо нормалната позиция. При гроб № 10 погребаният е носел ботуши с железни налчета, а следи от тъкан върху лицевите кости говорят, че е носел шапка с кант. Ако повечето гробове отразяват стандартните християнски практики, то гробове № 11 и 13 се явяват особен случай. Те са на дете и жена, захвърлени по очи в полузапълнената яма на голямо стопанско помещение и впоследствие затрупани с компактен насип. При таза на жената се намериха останки от кожена кесийка, носена на верижка и пристягана с костена халка, в която са носени сгъваемо ножче и сребърен троен грош на полския крал Сигизмунд III от 1600 г. Този, вероятно криминален случай се е осъществил скоро след самото начало на XVII в.

Обр. 5. План и стратиграфски профил на структура 6 – жилище от Османския период в кв. 55-56Б-В

Fig. 5. Plan and stratigraphic cross-section of structure No. 6 – dwelling from the Ottoman period in sq. 55-56B-V

Сред наблюденията, засягащи селището от Османския период, трябва да се посочи наличието на фрагменти от строителна керамика – покривни керемиди тип имбрици, само в западната половина на Западния сектор. Това, съчетано с други данни, насочва към съществуването в даден период на сгради с керемидени покриви именно в западния край на селището. В рамките на обекта се проследиха 28 ситуации на застъпвания на структури, включително и от различните периоди на обитаване. Наличието им не променя представата за хоризонтална стратиграфия, а по-скоро свидетелства за гъстота на обитаването и използването на някои зони. Това се отнася особено за Османския период, когато на едни и същи места се осъществяват неколкократни строежи или преобразувания на постройки. Очевидно има стремеж някои жилищни и стопански сгради да бъдат в определена обособена територия, като причина за това може да е и бързата амортизация на вкопаните постройки. С изключение на единични материали основно от орния пласт няма данни за по-късно обитаване на селището от средата на XVII в.

SITE NO. 057/5021 KM 235+960 – 236+495, ON THE ROUTE OF THE NORTH (MAIN) GAS PIPELINE NEAR IVANCHA VILLAGE, POLSKI TRAMBESH MUNICIPALITY

Deyan Rabovyanov, Stilian Ivanov, Stoyan Mikhailov, Julieta Gyuleva

Summary

The archaeological site near Ivancha village was registered during a field survey along the planned route of the "Nabucco" gas pipeline. During the excavations it became clear that the boundaries of the site should be extended east and north to the banks of the nearby stream (fig. 1). During the rescue archaeological excavations 6670 m^2 were ex-

plored. 14 graves, 75 pits and 121 structures – partly dug in ground dwellings and service buildings, furnaces, trenches, traces of land structures and more (figs 2, 3, 4) were documented. On the entire area of the site traces of a settlement from the Ottoman period (16th – first half of the 17th c.) were registered (figs 2–5). Clusters of buildings are clearly visible on its area. Here were registered six sectors of a Christian necropolis. In the eastern part of the site materials and single structures from the Early Bronze Age, the Late Bronze Age and the Early Iron Age were discovered. In the western part a grave from the Late Bronze Age was documented. In the eastern periphery of the site, close to the stream terrace, dug in dwellings, furnaces and pits from the period of the First Bulgarian Kingdom (end of the 8th–beginning of the 10th c.) were excavated.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com
Stilian Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg Stoyan Mikhailov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stoyan_mihaylov@abv.bg
Julieta Gyuleva, Regional Museum of History - Veliko Tarnovo 6, Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, juji_g@yahoo.com

№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ (IX – СРЕДАТА НА X В.) В М. ПЪРТЕНСКИ ГЕРАН, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДОЛНИ ЛУКОВИТ, ОБЩ. ИСКЪР, ОБЛ. ПЛЕВЕН (ОБЕКТ № 29/3003, КМ 379+571 – КМ 379+874)

Янко Димитров, Христо Кузов

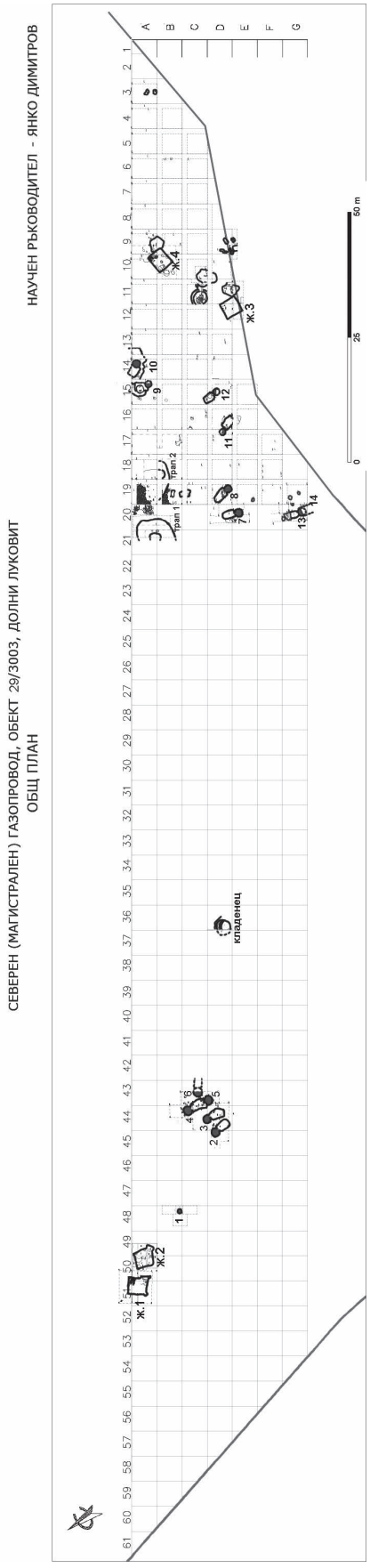
Селището е регистрирано в АИС АКБ под № 10001589, на площ от над 60 дка, на 9,45 км, 326° от центъра на с. Долни Луковит. Сервитутната зона на газопровода засегна югоизточната периферна част от обекта, с площ 8500 кв. м.

В резултат на спасителното археологическо проучване, в границите на сервитутната зона на газопровода бяха разкрити и проучени (повечето цялостно, а някои отчасти) следните археологически структури (обр. 1):

1. Жилища-полуземлянки. Проучени бяха четири структури от този тип (обр. 1 – ж. 1 – ж. 4), всички ориентирани със страните си точно по световните посоки. Само две от полуземлянките са снабдени с отоплителни съоръжения, които представляват П-образни печки, градени от ломени и грубо обработени камъни (обр. 2). Другите две полуземлянки, които са без отоплителни съоръжения, може да са служели за летни жилища или за стопански помещения. Върху пода и в долната част на насипа, запълващ жилищата, бяха открити фрагменти от две гърнета, които впоследствие бяха възстановени. Гърнето от жилище № 1 е без дръжки и с врязана линейна украса. Гърнето от жилище № 3 е с две дръжки и е от категорията на т. нар. сиво-лъскава керамика (обр. 3.1). По технологични и морфологични белези и двата съда могат да се датират в периода втора половина на IX – началото на X в. В горната част на насипа, запълващ ямата на жилище № 1, бе открита монета – фолис на император Лъв VI (896 – 912) (обр. 3.2).

2. Вкопани помещения със стопанско или домакинско предназначение. За разлика от вкопаните жилища, тези помещения имат неправилна овална форма и по-малки размери. Проучени бяха шест структури от този тип, всички разположени в Сектор „Изток". Три от помещенията (обр. 1 – участъкът на квадрати 10-11/C-D) са разположени анфиладно и изглежда, че са били свързани помежду си. Две от помещенията са разположени в непосредствена близост (от изток) на жилища № 3 и № 4, но имат различна от тяхната ориентация, което прави връзката им с тях несигурна. В участъка на кв. 13-15/А бе констатирано, че две от вкопаните помещения се застъпват, а по-късно върху тях са били изградени две от големите битови пещи с предпещни ями, едната от които е прорязана от голяма стопанска/боклучна яма (обр. 1.9, 10, я. 1).

Във вътрешността и покрай стените на вкопаните жилищни и стопански помещения бяха разчистени няколко десетки дупки от дървени подпори на покривната им конструкция.

Обр. 1. Общ план на обекта с номерация на структурите (изчертал Мартин Вълчев)

Fig. 1. General plan of the site with the numbering of the structures (drawn by Martin Valchev)

Обр. 2. Жилище № 4, снимка от северозапад

Fig. 2. Dwelling No. 4, photo from the Northwest

3. Големи битови пещи с предпещни ями (фурни за хляб?). Проучени бяха общо 13 от тези най-характерни за обекта структури (обр. 1: 12 – 14). По устройство пещите са от един и същ тип, въпреки че има известни различия в параметрите им. Имат кръгла форма (диаметър до 1,70 м). Изградени са на нивото на стария терен от глина и са свързани с правоъгълни или елипсовидни предпещни ями. Всички са извън жилищата и са били покрити с навеси, дупки от носещите греди на които бяха открити около пещите и техните предпещни ями (обр. 4). Вътре в пещ № 9 бяха открити фрагменти от гърне, което е подобно на гърнето открито в жилище № 1 и също се датира във втората половина на IX – началото на X в.

4. Производствена пещ. В кв. 47/B-C (обр. 1.1) бе регистрирано ниво с останки от основата и стените на овална глинобитна пещ, която, според откритите в нея и наоколо материали, определяме като железарска[1].

5. „Конструктивни/фундаментни“ ями от дървени сгради. На четири места в Сектор „Изток“ (в участъците на квадрати 3/A; 9/D-E; 9-10/A-B; 19/B-C) бяха проучени общо 17 ями от вертикално побити дървени стълбове с голям (до 0,30 м) диаметър. В участъка на кв. 9/D-E разположението на тези ями позволява да се установи отчасти планът на широка около 4 м дървена сграда, ориентирана в една и съща посока със споменатите по-горе вкопани помещения със стопанско или домакинско предназначение. Най-характерните находки от запълнителя на ямите от дървени стълбове са няколко отломъка от хромелни камъни и фрагмент от железен обков на дървено ведро.

[1] Вътре и около пещта бяха открити материали, които бяха подложени на специализирано изследване от доц. д-р Георги Авдеев (Институт по физикохимия – БАН). Основният извод от това изследване е следният: „Въпреки че няма намерени късове сурово желязо (крица), обобщените резултати недвусмислено доказват наличие на стопанска дейност за добив на желязо. В материала, намерен в пещта, добре се отличават множество образци от междинните стадии на получаване на сурово“.

Обр. 3. Находки от жилищата: 1. Гърне от жилище № 3 – сиво-лъскава керамика (втора половина на IX – нач. на X в.); 2. Монета – фолис на император Лъв VI (896 – 912 г.), открита в горната част на насипа запълващ ямата на жилище № 1

Fig. 3. Finds from the dwellings: 1. A pot from dwelling No. 3 – gray-polished pottery (second half of the 9th c. – early 10th c.); 2. A coin – a folis of Emperor Leo VI (896–912), found at the top of the fill of a pit in dwelling No. 1

Обр. 4. Пещи/фурни за хляб (?) в кв. 43 – 45/C – D, снимка от северозапад

Fig. 4. A group of five furnace/bread ovens (?) in sq. 43–45/C–D, photo from the Northwest

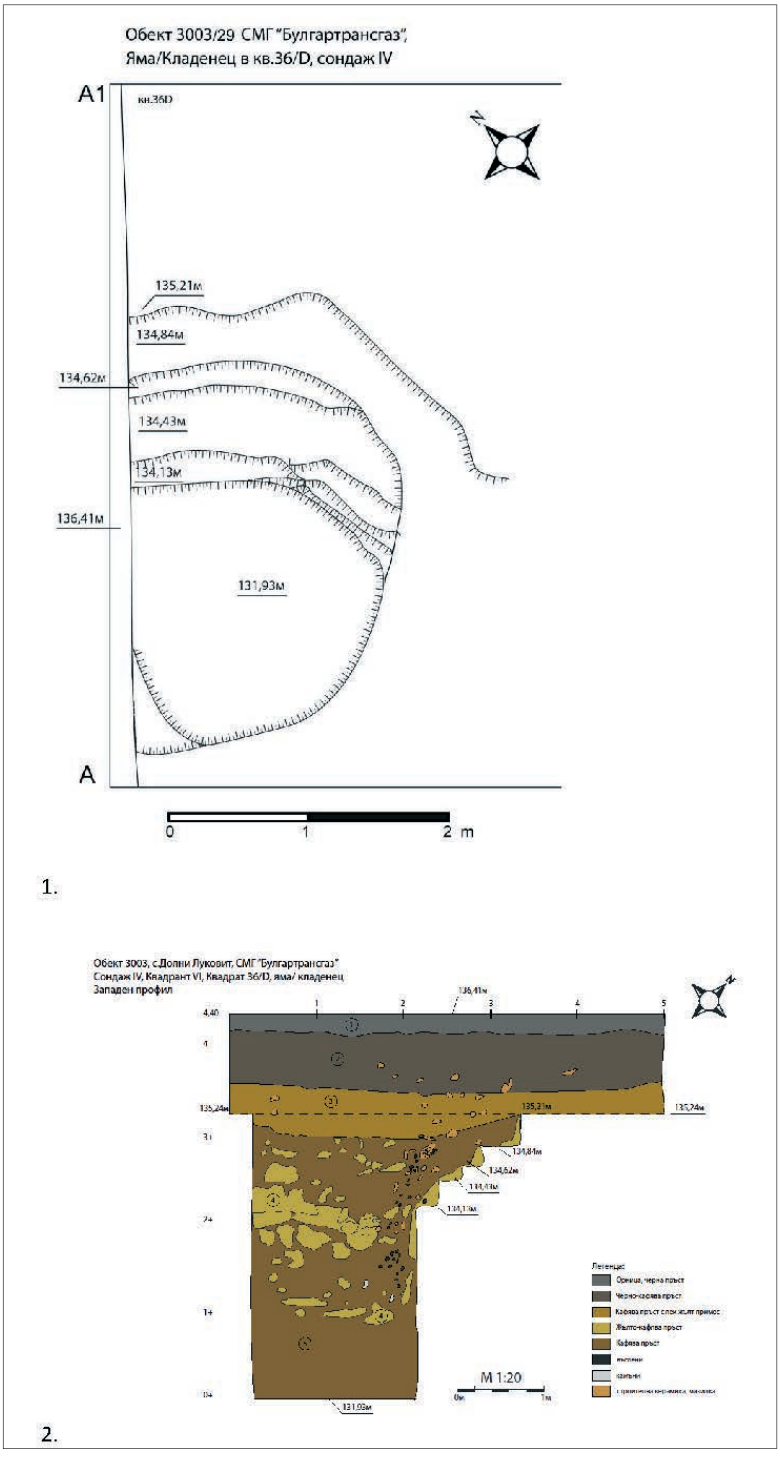
6. Кладенец. В кв. 36/D бе проучено вкопаване с отвесни стени и приблизително кръгла форма, с диаметър в дълбоката част 2 – 2,10 м, което интерпретираме като кладенец (обр. 5). Запълващият го насип бе изчерпан до дълбочина 4,40 м от нивото на съвременния терен и 3,20 м от нивото на очертаване на границите му, без да се достига до дъно. В него бяха открити много парчета от горели обмазки, с отпечатъци от плет и дървени греди, въглени, няколко железни предмета, в т. ч. и два върха от стрели. Откриха се и няколко по-големи фрагменти от характерната за столичния период на Плиска светлоглинена („жълта“) керамика на бързо колело, датировката на която е в периода края на VIII – първата половина на IX в.

7. Трапове. Тези съоръжения представляват широки до 5 м отвесни вкопавания с общо взето овална форма. Две такива структури бяха проучени частично в хоризонтален план и в дълбочина (обр. 1 – трапове 1 и 2). Изкопани са в най-ниската част на терена и в горната си част бяха запълнени с наносен хумус, поради което първоначално допуснахме, че са имали предназначение да събират дъждовна вода. Резултатите от изчерпването до дъно на участък от т. нар. Голям трап (обр. 1 – трап 1) не потвърдиха това предположение. Върху дъното на трапа, което е на дълбочина 1,40 м от нивото на стария терен, се откри дебел около 0,20 м слой от жълта глина, над който лежи почти толкова дебела прослойка, съставена от буци отухлена глина, късове от обмазки на глинобитни пещи и на горял обмазан с глина плет. Непосредствено над това ниво се откриха каменно корито с вдълбан по едната стена знак и отломък от хромел. Тези данни насочват към търсене на други възможности за интерпретация на двете необичайни съоръжения.

Характеристиката на разкритите структури, тяхното разположение, откритите в запълващия ги

насип и в културния пласт материали (83 с ПИН и 55 записани в ССМ, между които особено показателни са многото отломъци от хромелни камъни, късове от желязо и металургичен шлак), навеждат на извода, че проучената периферна зона от селището в м. Пъртенски геран е била обособена като място за производствени и домакински дейности. Засега хипотезата, която предлагаме за предназначението на най-характерните за зоната съоръжения (кръглите пещи с предпещни ями) е, че те са били изграждани и ползвани сезонно, най-вероятно през лятото, за изпичане на хляб в големи количества.

Откритата в значително количество фрагментирана битова керамика, но най-вече трите цялостно възстановени съда, произлизащи от вкопаните жилища и един от пещите-фурни, както и споменатата погоре монета, ни дават основание да отнесем обитаването на зоната в периода от средата на IX в. до към средата на X в. От друга страна, обаче, намерените в запълването на кладенеца фрагменти от „плисковски“ тип „жълти“ стомни, са индикатор за появата на селището още през първата половина на IX в.

Обр. 5. Кладенец в кв. 36 D: 1. План; 2. Разрез по линията А-А1

Fig. 5. A well in sq. 36 D: 1. Plan; 2. Cross-section along the line A–A1

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT (9TH – 10TH C.) IN PURTENSKI GERAN LOCALITY, LAND OF DOLNI LUKOVIT VILLAGE, MUNICIPALITY OF ISKAR, PLEVEN DISTRICT

Yanko Dimitrov, Hristo Kuzov

Summary

The following archaeological structures were were completely or partially explored (fig. 1):
- Dwellings – semi-dugouts (fig. 1:g. 1 – g. 4; fig. 2; fig. 3);
- Commercial or domestic premises (fig. 1. sq. 10–11/C–D; 11/D–E; 9/D–E; 13–15/A);

- Large furnaces with pits in front of them (bread ovens?) (fig. 1: 12–14; fig. 4);
- A production furnace in sq. 47/B–C (fig. 1:1), probably for ironworking;
- Foundation pits of wooden buildings. A total of 17 pits (postholes) from wooden pillars with a large (up to 0.30 m) diameter were documented (fig. 1: sections of sq. 3/A; 9/ E; 9–10/A–B; 19/B–C);
- A well (fig. 1: Sq. 36/D; fig. 5). In the fill of the well several large fragments from light-clay (yellow) pottery were discovered; it is thrown on a kick-wheel characteristic for the metropolitan period of Pliska.
- Large holes. These unusual facilities are up to 5 m wide. Two of these structures were partially investigated (fig. 1: holes Nos 1 and 2). At the bottom of hole No. 1, at a depth of 1.40 m from the level of the old terrain, a stone trough with an incised sign on one of the sides and a piece of a quern were found.

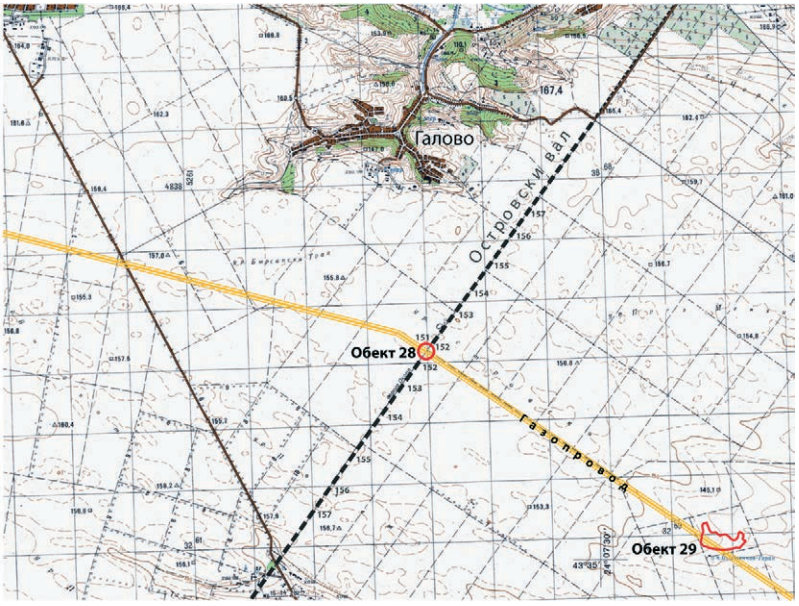
The characteristics of the discovered structures, their location, and the materials found suggest that this was a production and domestic area. We assume that the circular ovens and the holes in front of them were used seasonally, most probably in the summer, for baking bread in large quantities. The large number of fragmented pottery, but mostly the three completely restored vessels from the excavated dwellings and ovens, allowed dating the site from the mid-9th c. to the mid-10th c. Still, the yellow-clay sherds of the Pliska type are evidence that the settlement appeared as early as the first half of the 9th c.

Yanko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, yanko_aim@mail.bg
Hristo Kuzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, h.kuzov@abv.bg

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОСТРОВСКИЯ ВАЛ, ЮЖНО ОТ С. ГАЛОВО (ОБЕКТ 28)

Валери Григоров, Светлана Венелинова

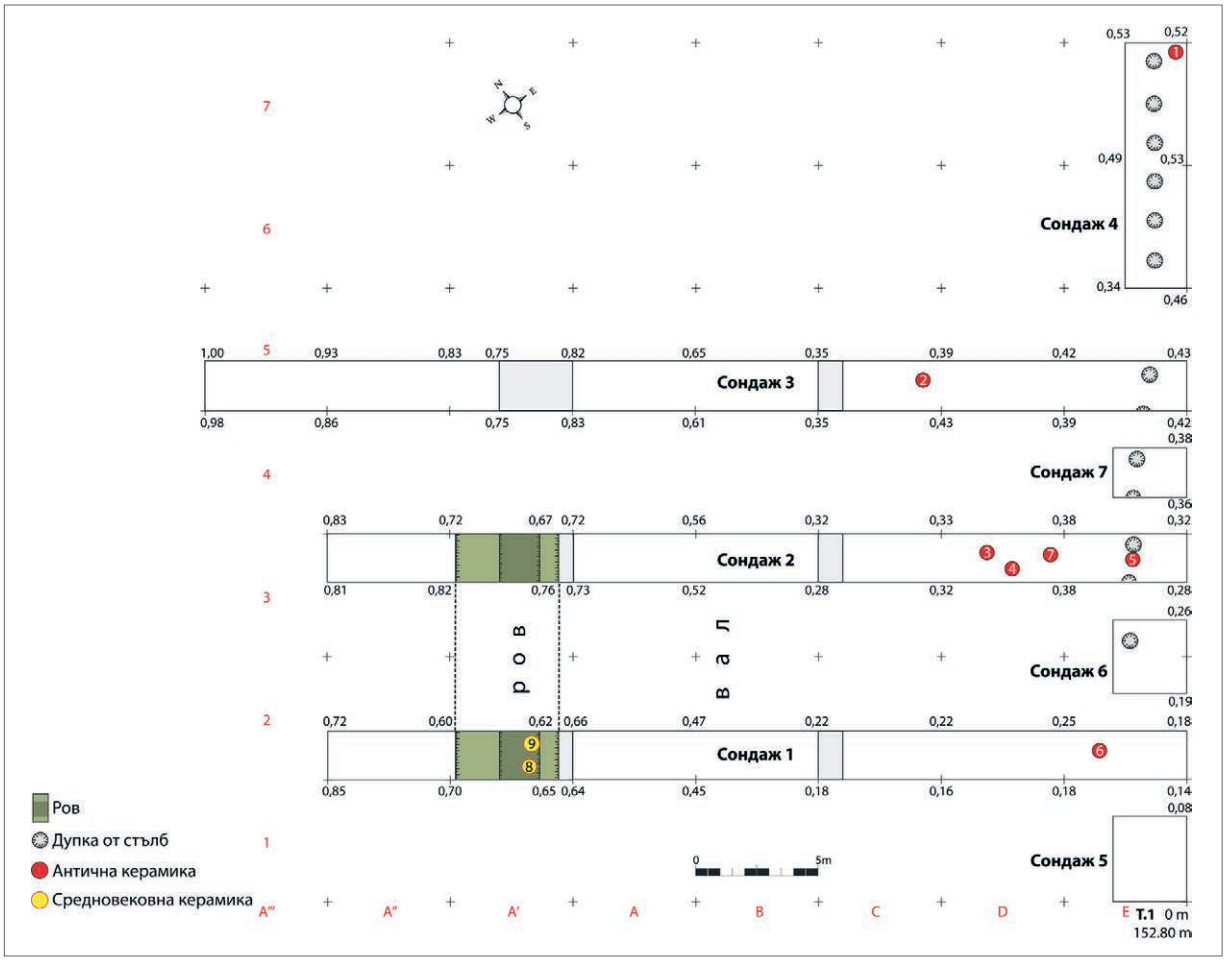
Островският вал е най-голямото землено съоръжение в днешна Северозападна България, с линейна дължина около 58 км. Той е известен на историческата наука от края на XIX в. Най-ранни сведения за него дават В. Добруски (Добруски 1890, 14, 36, 38), К. Иречек (Иречек 1974, 335) и К. Шкорпил (Шкорпил 1905, 528 – 530), като Шкорпил провежда и първите теренни обходи и описва трасето му. В началото на 60-те години на XX в. Б. Николов и С. Машов организират теренни издирвания в околността (Николов 1962, 33 – 37) и правят разрез на вала (Николов 2014, 291). Редовни археологически разкопки на земленото съоръжение са проведени през 2011 г. северно от гр. Кнежа, когато са получени най-пълни данни за размерите му (Григоров 2011, 128 – 136).

Обр. 1. Местоположение на обект 28

Fig. 1. Location of site No. 28

През 2019 г. се осъществиха спасителни археологически разкопки на Островския вал (обект 28). Те бяха наложени от инвестиционно намерение за строителство на газопреносна инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД. Проучването се извърши на 3,7 км южно от с. Галово (обр. 1), на площ от 260 кв. м. В рамките на сервитута земленото

Обр. 2. План на сондажите. Графично документиране на структурите. Планиграфия на керамичните находки

Fig. 2. Plan of the trenches. Graphic documentation of the structures. Locations of the ceramics finds

съоръжение е силно обезличено, насипът на вала е разнесен и заравнен, а ровът е изцяло запълнен и върху него преминава черен път.

Проучването на обекта стартира с геофизично изследване, извършено от д-р Атанас Кисьов, Минно-геоложки университет. Напречно на земленото съоръжение са прокарани два томографски профила с дължина 47 м. И на двата профила съоръжението се идентифицира с по-високите стойности на електропроводимост спрямо околния терен.

Археологическото проучване се извърши чрез два сондажа, с размери 35 × 2 м. Те са ориентирани по оста югоизток – северозапад и пресичат напречно цялата ширина на земленото съоръжение и излизат навън от двата му края (обр. 2). В процеса на разкопките беше отворен и трети сондаж, с размери 40 × 2 м, разположен успоредно на първите два, както и няколко по-малки сондажи, разположени в източния край на сервитута.

Методиката на разкопките беше съобразена с характеристиките на обекта, като изкопните дейности се извършиха на ръка, без да се използва земекопна техника. Последователно са сваляни механични пластове с дебелина около 0,10 – 0,15 м, като след всеки пласт нивото се престъргва и документира.

Най-късните структури са установени в източния край на сервитута, където бяха разкрити 13 дупки от масивна стълбова конструкция, разположени в линия, с ориентация СИ – ЮЗ (обр. 1). Дупките се засичат под чимовия пласт, имат диаметър около 0,60 – 0,65 м и са вкопани на дълбочина до 1,40 м. В една от дупките беше открито парче найлон, а в друга – парче от ламарина, свидетелстващи за съвременния произход на съоръжението.

В следващото стратиграфско ниво бяха документирани хиляди малки дупки, с диаметър 5 – 8 см. Те са регистрирани на ниво 0,50 – 0,70 м от съвременната повърхност и достигат в дълбочина до

Обр. 3. Регистриране очертанията на рова в сондаж 1А'

Fig. 3. The outlines of the ditch documented in trench No. 1A'

Обр. 4. Южен профил на рова в сондаж 2А'. Местоположение на животинските кости в рова

Fig. 4. Southern cross-section of the ditch in trench No. 2A'. Location an the animal bones in the ditch

льоса (около 2 м). В някои от дупките бяха открити кости на гризачи. След консултация със специалисти биолози[1] се уточни, че вероятно става въпрос за биоторбация от лалугери.

Основната археологическа структура е земленото съоръжение. За съжаление, валът е напълно обезличен, което не ни позволи да изясним неговите характеристики и размери. В профилите на направените разрези се установи, че насипът е разнесен и заравнен и оформя еднороден сбит хумусен пласт, дебел около 0,40 – 0,50 м.

Ровът беше регистриран в западния край на сервитута, в сондажи 1 и 2 (обр. 2). В горните пластове очертанията на рова не се отделят ясно, те са документирани сигурно едва на дълбочина 1,10 м от съвременната повърхност, където ширината му е над 4 м (обр. 3a). На границата с льоса ширината на рова намалява до 2,20 м (обр. 3b), а при дъното ширината е 1,70 – 1,73 м. Измерен от нивото на терена, ровът е дълбок 3 м.

В профилите на рова са документирани няколко пласта на запълване (обр. 4). Дъното е покрито със слой кафяво-черна, наносна пръст, над него следва сиво-кафяв пласт. Горната част на рова е запълнена с кафява, смесена пръст и тъмнокафява сбита. В запълнителя на рова, в сондаж 2А', на дълбочина 2,74 м/R, се откри част от скелет на теле (обр. 4). Проба от костите е изследвана с радиовъглеродно датиране в Шотландския университет по околна среда в Глазгоу. Калибрираните данни определят период на датиране между 767 и 900 г.

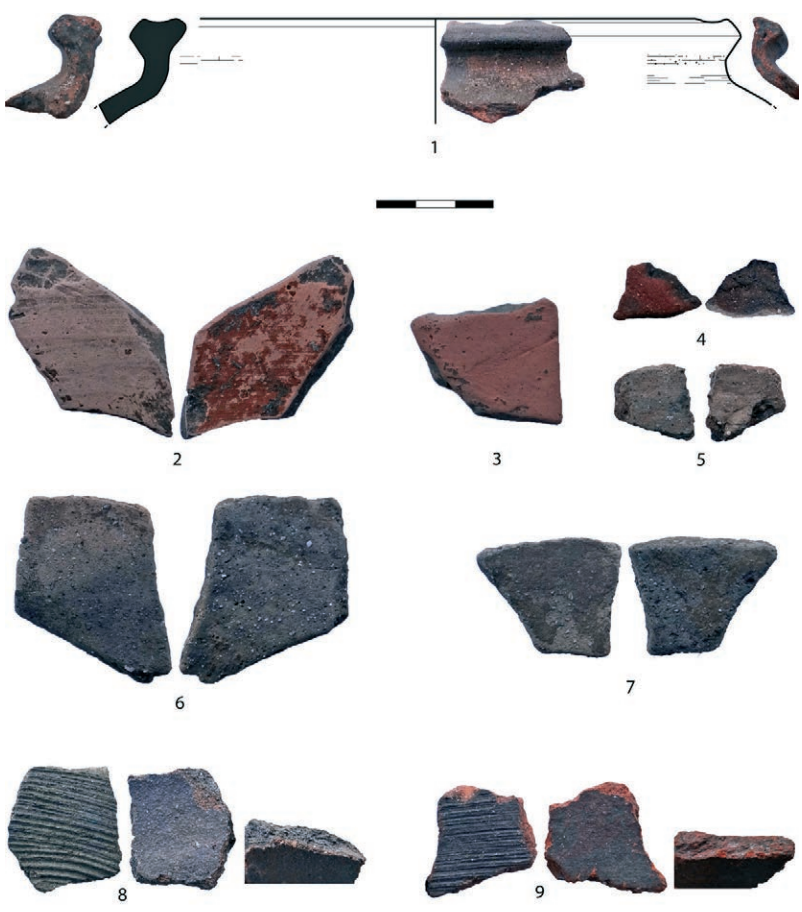
В пространството непосредствено до вала, от източната му страна, бяха открити няколко фрагмента керамика, които могат да се отнесат към късноримската епоха (края на III – началото на V в.)[2].

[1] Благодаря на проф. Златозар Боев и на доц. Йордан Кошев.

[2] Благодаря на Гергана Кабакчиева и на Стилян Иванов за консултацията и датирането на керамиката.

Фрагментите (обр. 5. 1 – 7) са намерени на нивото на стария терен, под вторично разнесения и заравнен насип на вала. Други два фрагмента средновековна керамика (обр. 5. 8-9) бяха намерени в сондаж 1А, на 0,20 – 0,30 м над дъното му. Фрагментите принадлежат на гърнета, изработени от песъчлива глина, с врязана украса. Технологичните и декоративни характеристики на керамиката позволяват двата фрагмента да се датират в IX в.

Откритите находки на обект 28 са първите сигурни данни, които имат пряка стратиграфска връзка със земленото съоръжение, и ни дават възможност да анализираме и коментираме хронологията на Островския вал. Археологическите данни, с които разполагаме, обаче не са достатъчни, за да бъдем категорични при датирането на съоръжението. На този етап можем да предложим две хронологически интерпретации.

Обр. 5. Керамика. 1 – 7. Късноримска керамика; 8 – 9. Ранносредновековна керамика

Fig. 5. Pottery. 1–7 Late Roman pottery; 8–9. Early medieval pottery

Първата акцентира върху присъствието непосредствено до вала на късноримска керамика. Тя може да се свърже преди всичко с информацията, дадена от К. Шкорпил, за съществуването на римски път, който е преминавал паралелно на „Окопа“ (Шкорпил 1905, 530 – 531), без да изключваме възможността керамиката да има отношение и към времето на изграждане и функциониране на земленото съоръжение.

Втората възможност се позовава на намерените в рова средновековни материали. Те свидетелстват, че съоръжението е използвано в ранния период на българската държава, вероятно в първата половина на IX в., а към средата на IX в. дъното на рова (при обект 28) вече е било затлачено с еднометров наносен пласт. В направения теренен оглед, в периметъра около земленото съоръжение, не бяха установи антични и средновековни обекти. Най-близкият средновековен селищен обект се намира на около 6 км източно от вала, обозначен като обект 29 (обр. 1).

Литература

Григоров 2011: В. Григоров. Археологическо проучване на Островския вал до Кнежа. – Археология, 2, 2011, 128 – 136.

Добруски 1890: В. Добруски. Археологически издирвания в Западна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 2, 1890, 1 – 45.

Иречек 1974: К. Иречек. Пътувания по България. София, 1974.

Николов 1962: Б. Николов. Раннобългарски находки край Островския окоп. – Археология, 2, 1962, 33 – 37.

Николов 2014: Б. Николов. От Искър до Огоста. История на 151 села и градове от бившия Врачански окръг. „Мост Медия“, Козлодуй, 2014.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Окопы и земляния укрепления Болгарий. – Известия Русского археологического института в Константинополе, 10, Константинопол, 1905, 503 – 543.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE OSTROVO RAMPART, SOUTH OF GALOVO VILLAGE (SITE NO. 28)

Valeri Grigorov, Svetlana Venelinova

Summary

In 2019, the rescue archaeological excavations of the Ostrovo rampart were held south of the village of Galovo (fig. 1). In sector under exploration, the rampart is destroyed and leveled. Several ancient ceramic fragments (fig. 5.1-7) were found on the ancient ground level, buried under the leveled embankment of the rampart. They date back to the end of the 3rd–early 5th c.

The ditch is 4 m wide, but its outlines are not clearly distinguishable in its upper part (fig. 3a). It gradually narrows and the bottom part is only 1.70/1.73 m wide. Two pottery sherds (fig. 5.8–9) were found on the bottom of the ditch. They date back to the 9th c. The actual depth of the ditch is about 3 m from the contemporary ground level.

A part of a calf skeleton was found at 1 m above the bottom of the ditch (fig. 4). A bone sample was subjected to radiocarbon dating. The calibrated data define a chronology between AD 767–900.

The available archaeological data at this stage are insufficient to define when the rampart was built. There are two probable timespans. The presence of late Roman pottery near the rampart leads to the hypothesis that it is built at that time. The second possibility implies that the Ostrovo rampart was used in the early period of the Bulgarian state in the first half of 9th c.

Valeri Grigorov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, valerig@abv.bg
Svetlana Venelinova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, lihnida.sv@abv.bg

---

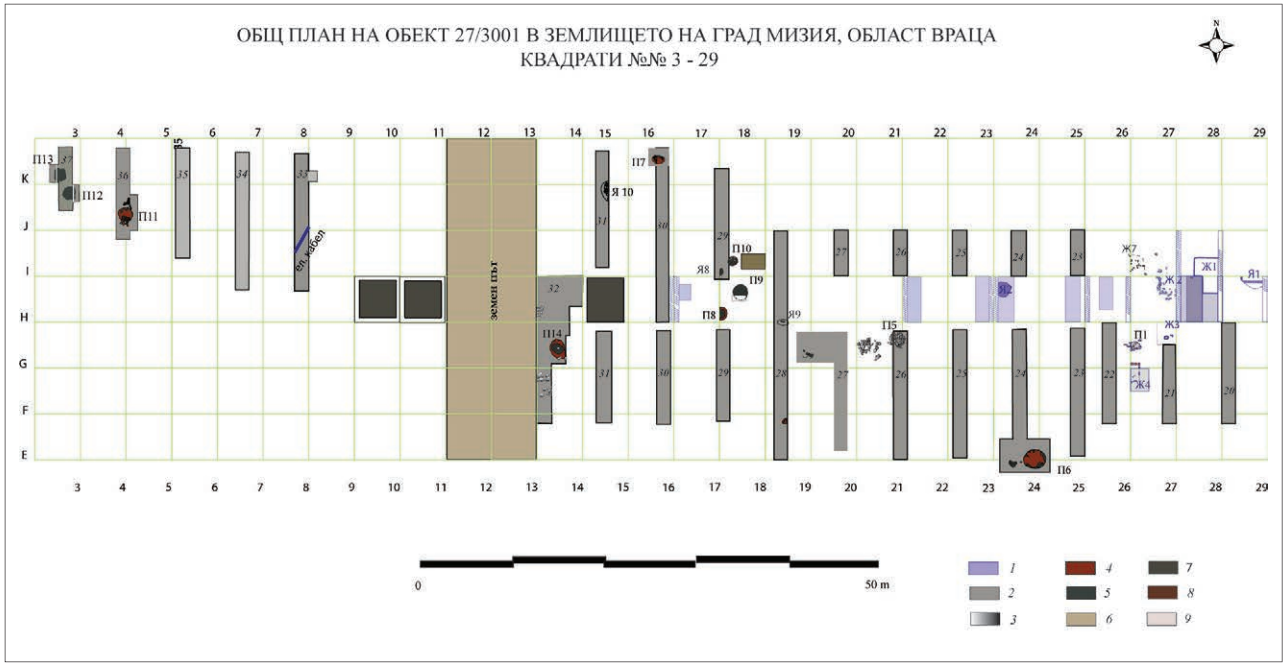
№ 48. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 27/3001 В ЗЕМЛИЩЕТО НА МИЗИЯ, ОБЩ. МИЗИЯ, ОБЛ. ВРАЦА

Александра Петрова, Мария Христова-Пенкова

Обектът е разположен на нисък полегат склон, източно от р. Скът, на 3,9 км, 169° от центъра на град Мизия, с денивелация от изток на запад от около 1,40 м. Има следните GPS координати: N 43°39'27.583" E 23°51'59.258". Приблизителната площ на обекта, според дисперсията на керамичния материал, е над 60 дка. Теренът има много добра видимост и представлява обработваема земеделска земя, която към началото на спасителното проучване е засята с пшеница. Трасето на бъдещия газопровод преминава през центъра на обекта. Обект 27/3001 е регистриран в АИС АКБ под № 10001599 на 09.04.2013 г.

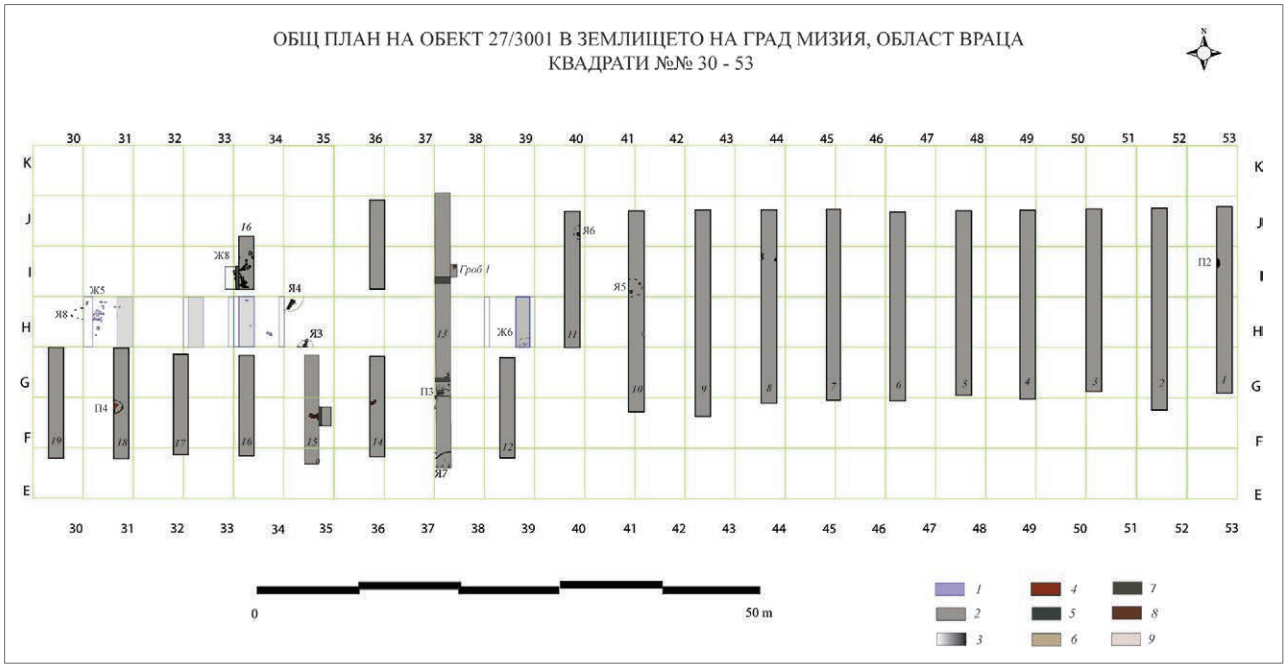
Преди стартирането на спасителното проучване, на 26.03.2019 г., в рамките на сервитута на обекта е осъществено геофизично проучване от Християн Цанков, като площта е разделена на четири полигона, всеки с дължина от по 50 м. То показа висока концентрация на археологически структури в западната 1/3 на предвидената за проучване площ.

Спасителното проучване е осъществено на два етапа – предварително проучване в рамките на 21 работни дни – от 4 април до 4 май 2019 г., и пълно проучване в рамките на 33 работни дни – от 13 юни до 23 юли 2019 г. Заложена е план-квадратна мрежа от квадрати със страна 5 м, които се именуват с латински букви от Ю на С и с арабски цифри от З на И. Оста на газопровода попада по линията на квадрати „Н" от така заложената план-квадратна мрежа и работата по време на предварителното проучване е съсредоточена основно в тях – от кв. Н9 на изток. Във втория етап на разкопките, по цялата дължина на сервитута, от север и от юг на квадратите по линията Н до северната и южната граница на сервитута през 5 м са заложени сондажи. Те са номерирани с арабски цифри от 1 до 37. Широчината им е 1,50 м, а дължината им варира от 7 до 17 м в западния участък, където сервитутът се стеснява. В секторите, където са локализирани структури, сондажите са разширявани за тяхното пълно проучване.

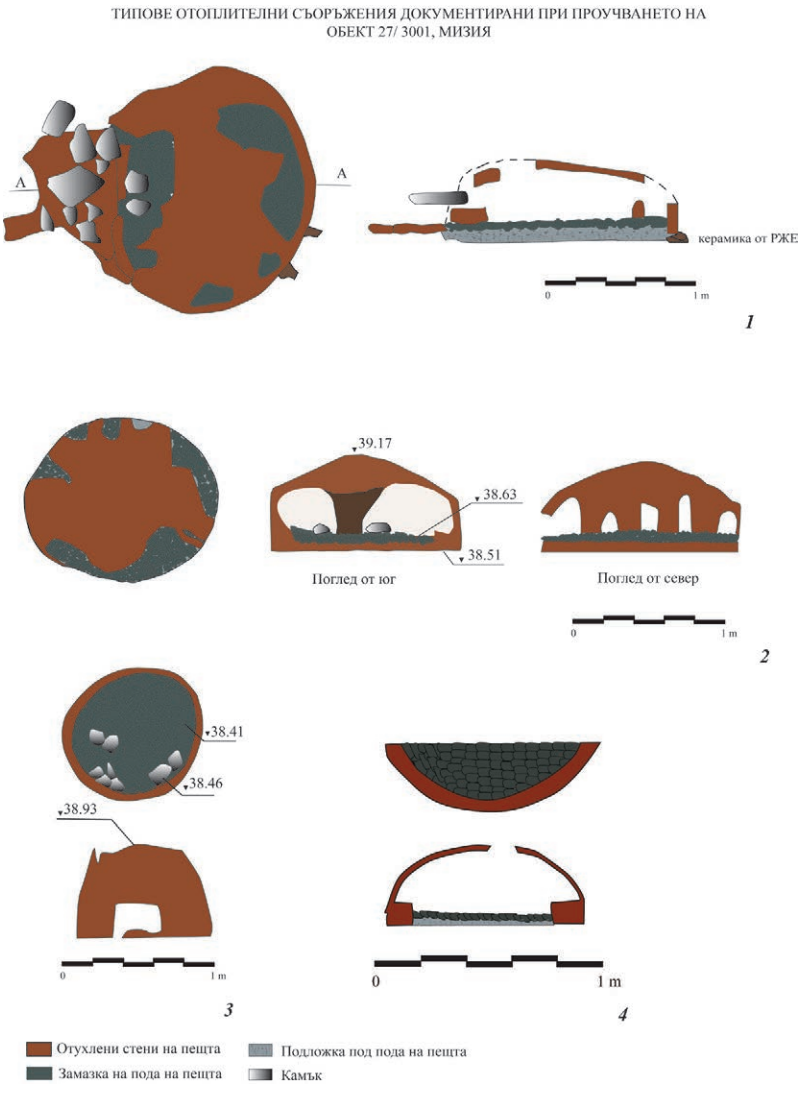
Обр. 1. Общ план (кв. 3 – 29)
1. първи етап; 2. сондажи; 3. камък; 4. отухляване; 5. подова замазка; 6. земен път; 7. профил; 8. керамика; 9. кости; Ж – жилище; П – пещ; Я – яма

Fig. 1. General plan (Sq. 3–29)
1st stage; 2. trenches; 3. stone; 4. Burnt floor; 5. floor plaster; 6. road; 7. cross-section; 8. pottery; 9. bones; Ж – dwelling; П – oven; Я - pit

Обр. 2. Общ план (кв. 30 – 53)
1. първи етап; 2. сондажи; 3. камък; 4. отухляване; 5. подова замазка; 6. земен път; 7. профил; 8. керамика; 9. кости; Ж – жилище; П – пещ; Я – яма

Fig. 2. General plan (Sq. 30–53)
1st stage; 2. trenches; 3. stone; 4. Burnt floor; 5. floor plaster; 6. road; 7. cross-section; 8. pottery; 9. bones; Ж – dwelling; П – oven; Я – pit

Обр. 3. Типове пещи:
1. Пещ 11/сондаж 36; 2. Пещ 6/сондаж 24; 3. Пещ 10/ кв. I18;
4. Пещ 2/сондаж 1

Fig. 3. Types of ovens:
1. Oven No. 11/trench No. 36; 2. Oven No. 6/trench No. 24;
3. Oven No.10/sq. I18; 4. Oven No. 2/Trench No. 1

Проучването установи голямата дебелина на черноземния пласт, дължаща се и на наносите от разливите на течащата в близост р. Скът. В заложените контролни сондажи в кв. H16, кв. H17 и кв. H30 той достига дебелина съответно от 2,50 м, 2,20 м и 2,68 м. В кв. H17 е намерена медна обеца със свободна профилирана висулка (тип III.2 по Григоров 2007, 22 – 24, обр. 9). Тя може да бъде приета за хронологичен репер за периода IX – първа половина на X в.

Проучването разкри селищния характер на обекта, чието интензивно обитаване според находките, подемния материал и радиовъглеродното датиране е през IX – X в. (обр. 1 и обр. 2). Проучени са осем жилища, силно разрушени от земеделската дейност. Те са наземни, полувкопани на дълбочина до 0,30 м от нивото на тогавашния терен. Имат правоъгълен план. Запазените им видими размери достигат до 3,50 × 2,80 м. (жилище 1). Локализират се в дебелия пласт черозем по отухлените подови нива с дебелина 3,5 – 4 см, покрити с пласт от въглени на места. Някои жилища имат каменна облицовка на вкопаната част и се засичат при разчистването ѝ под формата на каменно струпване (жилище 2; жилище 7, кв. I27). Конструкцията на жилищата във височина е паянтова – в запълнителя им се намират фрагменти от отухлени до червено замазки с примеси от органика и отпечатъци от тънки пръчки и колове. Гнездата от носещата колова конструкция се забелязват в контролните профили под формата на прекъсвания на равни интервали в отухления под (жилище 5; жилище 6). Самата подова замазка в някои случаи също е полагана върху мрежа от хоризонтално поставени колове с кръгла форма, фиксирани по запазените им легла под отухленото ниво (жилище 1). Пластът във вътрешността и около жилищата изобилства с фрагменти средновековна керамика – предимно гърнета с врязана украса, формувани на бавно грънчарско колело, като между тях се открива и трапезна керамика (дъна и стени) с маслинозелена глазура, характерна за края на X – началото на XI в. (жилище 5). При проучването на жилище 5 върху горелия глинобитен под са разчистени *in situ* горели керамични фрагменти от средновековни гърнета с врязани пояси от прави и вълнообразни линии (характерни за X – XI в.), фрагментирани животински кости, горели и отухлени замазки, овъглени дъски и овъглено зърно, което е събрано за палеоботанично изследване.

Забелязва се групиране на жилищните структури в гнезда, около една обща голяма глинобитна пещ. Това разкрива ситуацията в кв. I26, I27, H27, H28, G27, F27, където са проучени пет жилища и силно разрушено отоплително съоръжение – пещ 1. От нея са запазени входът и малка част от стените южно от него.

Проучени са 14 отоплителни съоръжения, разположени по целия терен. Всички те имат сходно устройство (обр. 3). Върху подложка от дребни, обли речни камъчета е положена глинена замазка с дебелина около 2 см, почерняла от многократното опалване. Стените са от изпечена до червено отухлена пръст, над които е оформено куполообразно покритие. По някои допълнителни белези се обособяват три типа:

1. Масивни пещи с неправилна елипсовидна форма и голям диаметър; с по-дебели стени с множество отвори (въздуховоди); със сводесто покритие (пещ 6 в сондаж 24, пещ 7 в сондаж 30, пещ 11 в сондаж 36 и пещ 14 в сондаж 32). Към тях можем да отнесем и разрушената пещ 1 в кв. G27, от която е запазен само входът, изграден от камъни. Входовете при повечето пещи са оформени от юг. За някои от съоръженията (пещ 7) има данни за разпределяне на вътрешното пространство в няколко горивни камери чрез напречни бордюри от отухлена пръст. Запазената вътрешна височина варира от 0,15 до 0,30 м, а външният диаметър от 1,20 до 1,40 м. При изчерпването на насипа в тях са намерени малко количество въглени, фрагментирани животински кости и фрагменти от средновековна керамика (гърнета) с характерните пояси от врязани прави и вълнообразни линии. Документирано е *in situ* гърне в пещ 14, както и фрагмент от друго гърне в стената на съоръжението. Радиовъглеродният анализ на остеологичен материал от пещ 11 в сондаж 36 и пещ 14 в сондаж 32 дава калибрирани дати от втората четвърт на IX до началото на X век. Самата пещ 11 в сондаж 36 е вкопана в културен пласт, наситен с фрагментирана керамика от РЖЕ.

2. Пещ с кръгла основа и форма на пресечен конус (пещ 10/кв. I18). Стените са от изпечена до червено глина, с дебелина 2 – 3 см, като изтъняват във височина и се стесняват. Няма данни за покритието. Оформен е правоъгълен отвор от юг. Във вътрешността, на различна дълбочина се откриват паднали камъни. При изчерпването на запълнителя са намерени отделни фрагменти от средновековни керамични съдове и животински кости. Не се намират въглени и пепел.

3. Кръгли пещи с малък диаметър и куполовидно покритие, в което е оформен отвор за дима (пещ 2 в сондаж 1, пещ 3 в сондаж 13, пещ 8 в сондаж, пещи 12 и 13 в сондаж 37). При разчистването на пещ 3, в нейния запълнител бяха намерени късове отухлена глина, свързани с рухналия свод. В запълнителя на съоръженията, както и в пласта около тях се открива средновековна керамика.

По време на проучването са локализирани и документирани 10 ями, от които девет боклучни и една септична (обр. 1 и обр. 2). В някои от ямите се откриват материали, характерни за Средновековието, като фрагментирана керамика (яма 2/кв. H24; яма 7 в сондаж 13; яма 1/кв. H29), костени шила, цели и фрагментирани ножчета от желязо, намерени със средновековна керамика (яма 1/кв. H29). При други вкопани съоръжения запълнителят се състои от голямо количество фрагментирана керамика от Късната античност и римската епоха (яма 4/кв. H35 и яма 6/сондаж 11). Последните свидетелстват за обитаване на терена и през тези периоди. Структури от този период, обаче, не са установени. Най-близкото антично селище остава извън предвидената за проучване площ – на около 500 м източно от нея, на склон с южно изложение.

Проучването прецизира вътрешната хронология на обект 27/3001. Регистрирани са археологически материали и културен пласт от следните исторически периоди:

1. РЖЕ: *terminus post quem* се съобразява с проучения гроб № 1, датиран в РЖЕ. Той се очерта в източния профил на сондаж 13 като голям съд. След разчистването му се установи, че представлява гроб с кремация. От същата епоха в сондажи 23 и 36 (под пещ 11) са разчистени керамични струпвания на характерната керамика с шнуровиден орнамент и къси коси насечки.

2. Римска епоха: намерен е нумизматичен материал от римската епоха, датиращ от II – III в.; римска фибула с форма на двурога котва, от втората половина на II до началото на III в. (Генчева 2004, 35, Табло VII, 11 – 12); фибула, бронз, с врязана украса по лъка, представляваща Тип 15б – местни фибули, произхождащи от тип Aucissa, II в. (Генчева 2004, 43 – 46); фрагментирана керамика с червенолаково покритие.

3. Късна античност (IV – VI в.): съобразно намерените монети на императорите от Константиновата династия; меден фолис на стойност 40 нумии, отсечен в Кизик през 557 г. при управлението на император Юстиниан I; фрагментиран керамичен материал.

3. Ранно средновековие (IX – X в.): проучени са осем жилищни структури и 14 отоплителни съоръжения, боклучни ями, находки и голямо количество подемен материал.

4. Късно средновековие: намерените медни монети – скифати с орязани ядра (една от тях вторично пробита), маркират период на обитаване на терена след XIII в.

5. Османски период: най-късните материали – монети, се откриват в повърхностния пласт и са датирани във втората половина на XV и началото на XIX в.

Литература

Григоров 2007: В. Григоров. Метални накити от Средновековна България. София, 2007.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. Велико Търново, 2004.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 27/3001 IN THE LAND OF MIZIA, MIZIA MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT

Alexandra Petrova, Maria Hristova-Penkova

Summary

The site is located on a low slope, E from the Skut River. The geophysical survey registered a high density of archaeological structures in the W third of the site.

Eight dwellings, destroyed by agricultural activity, were explored (figs 1, 2.). These are rectangular in plan on-ground constructions, dug in to a depth of 0.30 m from the ancient ground level. They were marked by the 3.5–4 cm thick burnt floor levels that were covered with a layer of charcoal. The dug-in part of some dwellings (Nos 2 and 7) was faced with stones. Many medieval pottery sherds were spotted inside and around these dwellings – mostly pots with incised decoration, thrown on a slow potter's wheel, but also tableware covered with olive-green glaze, characteristic for the end of the 10th–early 11th c.

Dwellings tend to form clusters around a single common large clay oven as suggested by the situation in sq. I26, I27, H27, H28, G27, F27.

Fourteen heating facilities located all over the site were explored. All of them have a similar structure (fig. 3). Three types were distinguished on the basis of some additional features:

1. Solid ovens with irregular ovoid shape, with multiple openings, and covered with a vault (ovens Nos 6, 7, 11, and 14). Oven No. 11 was set in a layer containing pottery from the Early Iron Age.

2. Ovens with circular base and truncated cone shape (oven No. 10). The clay of the walls turned to red color after firing. The walls are 2–3 cm thick, but get thinner and narrow down towards the top. No vaulting is detected. There is a rectangular opening to the south.

3. Circular ovens with small diameter covered by a dome. The dome is pierced by an opening allowing the smoke to escape (ovens Nos 2, 3, 12, and 13).

During the excavations 10 pits were identified and documented – nine garbage pits and one septic pit (figs 1, 2).

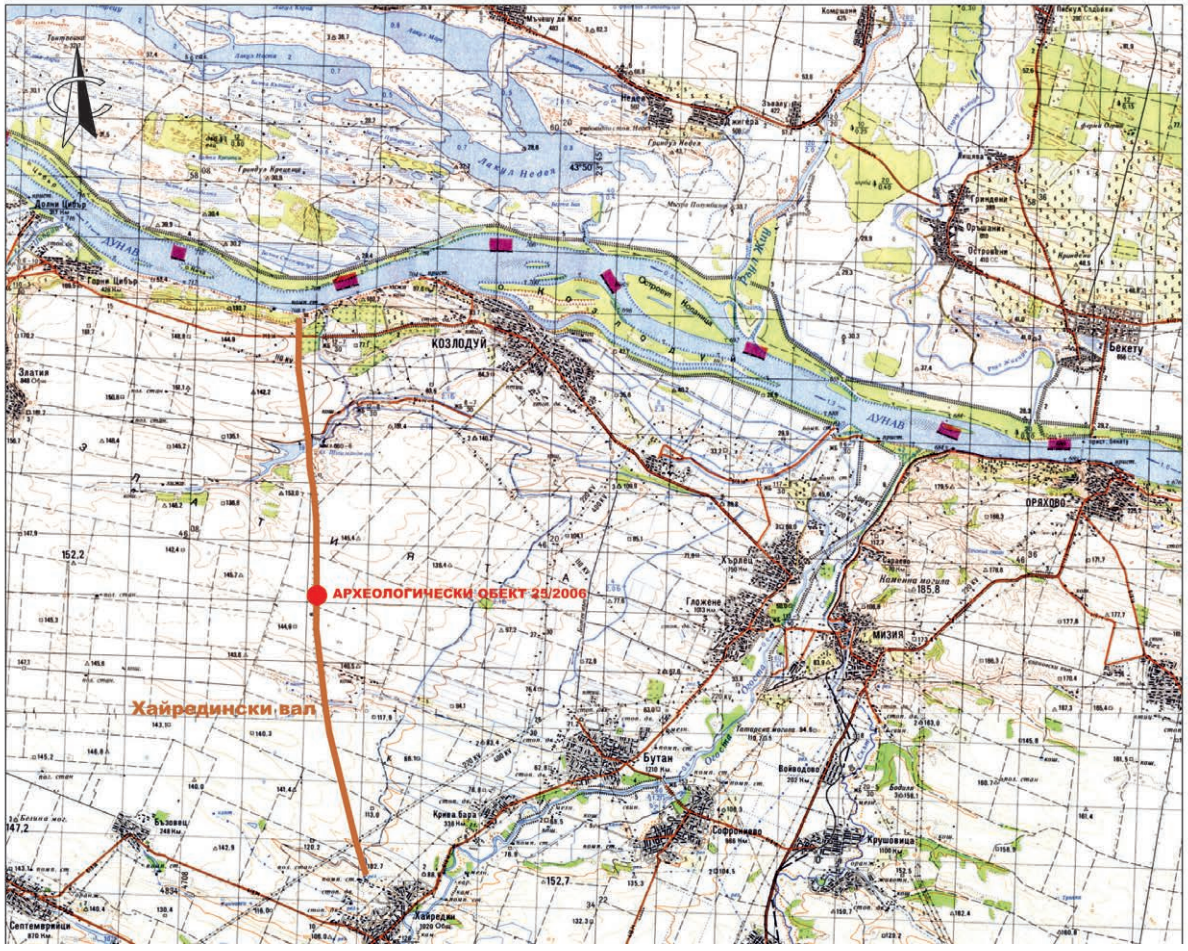
Alexandra Petrova, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, aleksandrapp@abv.bg
Maria Hristova-Penkova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 73 Tzarigradsko shose, 1113 Sofia, mariachristova@abv.bg

---

№ 49. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 25/2006 (ХАЙРЕДИНСКИ ВАЛ) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БУТАН, ОБЩ. КОЗЛОДУЙ

Евгения Коматарова-Балинова

Хайрединският вал е дълъг 24 км. Той започва от север, от високия 25 м бряг на р. Дунав, на 6 км западно от гр. Козлодуй, в м. Килер баир (Рашев, Иванов 1986). На юг, почти по права линия трасето му се насочва към с. Бутан, където при единадесетия му километър започнаха археологическите разкопки (обр. 1). В археологическото проучване, както и при фото и графичното документиране взеха участие: Камен Клисуранов – зам.-ръководител (СУ „Св. Климент Охридски"), Владислав Тодоров (ИЕМПАМ – БАН), Румен Първанов (РИМ – Монтана), Станимир Стойчев (РИМ – Шумен) и инж.

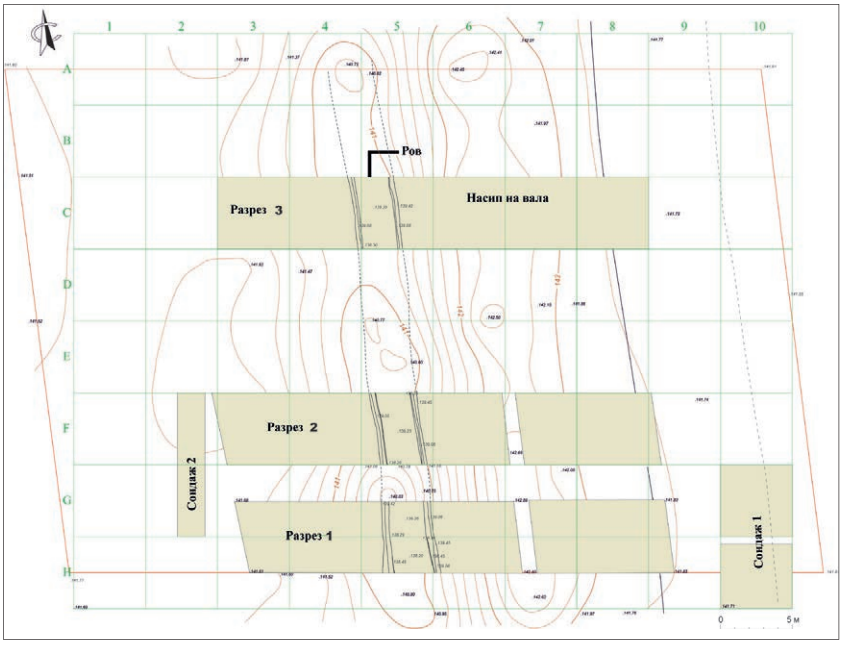

Обр. 1. Трасето на Хайрединския вал

Fig. 1. The layout of the Hayredin rampart

Атанас Каменаров. Границите на сервитута на обект 25/2006 очертават площ от 1800 кв. м, която при съвременното си състояние представлява обработваема земеделска земя и ниска акациева горичка, засадена през 30-те – 60-те год. на XX в. върху билото на вала (обр. 2).

Земленото съоръжение е с отворен фронт на запад и е съставено от два пространствено свързани елемента – вал и ров (обр. 3). Височината от дъното на рова до билото на вала достига 4,42 м. Конструктивните особености на съоръжението са резултат както от геоложки, така и от антропогенни процеси. По време на разкопките не са регистрирани нито берма, свързваща вала с рова, нито палисада по билото на вала.

Обр. 2. Общ план на обект 25/2006

Fig. 2. General plan of site No. 25/2006

Обр. 3. Разрез 1, Северен профил

Fig. 3. Trench No. 1, Northern cross-section

Насипът на вала в трите напречни разреза показва сходни характеристики. Той е с асиметрична форма, със значителна денивелация на западното му лице, което е свързано с рова. Насипът е съставен от основата към билото от четири пласта: 1 – най-долу е коренната льосова скала, изградена от фин, дребен, среден и едър груб пясък; 2 – във височина следва преходен слой, представляващ смес от дребен и едър алеврит с хумусни джобове; 3 – преотложен льос и 4 – издържан почвен слой с високо съдържание на глина или органично вещество. В хоризонтален план границите на тези пластове са едва забележими с изключение на льосовия пласт, насипан непосредствено върху стария хумус.

Дъното на рова е хоризонтално нивелирано. Очертанията му се фиксират от прослойки тъмна пръст, свлякла се обратно от билото на вала. Ширината на рова при дъното е до 2 м и в запълнителя му има три пласта. Първият (най-долният) е образуван в резултат на обрушването на билото на вала. Порьозният льос, заедно със стария хумус са изразени като тънки редуващи се прослойки с обща дебелина до 0,50 м. Над тях е свлеклият се преходен пласт от светлокафяв алеврит, а над него и с най-голяма дебелина е наносният пласт, съставен от хумус и силно примесен с органика.

При проведените разкопки находки са регистрирани единствено в разрез 1 – счупена волска подкова, нехарктерен фрагмент от съд, източен на бързо колело, и един съвсем дребен и обезличен фрагмент при дъното на рова. Нито един от тези материали не може да се свърже с увереност с периода на Средновековието, но не може и с категоричност да отхвърли това, че съоръжението не е изградено в този период.

Литература

Рашев, Иванов 1986: Р. Рашев, П. Иванов. Хайрединският вал. – Известия на музеите в Северозападна България, 1986, 11, 11 – 25.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 25/2006 (HAIREDIN RAMPART) IN THE LAND OF BUTAN VILLAGE, KOZLODUI MUNICIPALITY

Evgeniya Komatarova-Balinova

Summary

The Hayredin rampart is 24 km long. Its northern end is located 6 km west of Kozlodui, in a locality known as Kiler bair, on the 25 m high Danube river bank. To the south, almost in straight line, the rampart heads towards Butan village. The archaeological excavations began on the 11th kilometer of the layout of the rampart.

The earthen structure is composed of two elements – a rampart and a ditch. The rampart's height is formed as a result of geomorphological processes and anthropogenic activities. During the excavations neither berm, nor palisade were registered. The stratigraphic sequence of the layers shows that the rampart is formed of sandy loess, a grey intermediate layer in which an infiltration of black-colored soil is observed, and topsoil. The ridge was formed by loess and topsoil. Judging by the stratigraphic sequence, it could be said that only the cumulated loess on the heighest point of the ridge resulted from anthropogenic activity.

The ditch is a natural form of the landscape which was additionally excavated, judging by the vertical walls of the structure – that conclusion is confirmed by the data from all the cross-sections that were made. The outlines of the ditch – the horizontal bottom and, in some places, the vertical walls, are marked by the intercalation of the black-colored soil that slipped from the surface of the rampart.

Archaeological materials are documented only in cross-section No.1 – a broken ox horseshoe, an uncharacteristic pottery sherd made on potter's wheel, and another, very small and indistinctive sherd, from the bottom of the ditch. None of the materials could be certainly dated in the medieval period.

Evgeniya Komatarova-Balinova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, e_komatarova@abv.bg

№ 50. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 24/2005, ЗЕМЛИЩЕ НА ВЪЛЧЕДРЪМ, ОБЛ. МОНТАНА

Методи Даскалов, Калина Петкова, Катя Трендафилова, Руслан Стойчев

Подлежащият на проучване терен е върху двата бряга на р. Цибрица (общо ок. 25 дка) и работно е разделен на два сектора – Западен и Източен. Предварителното геомагнитно проучване[1] показа сравнително разпръснати по терена аномалии с различен характер: вкопавания, струпвания от камъни и др. материали, съоръжения от опалена глина.

Разкопките се проведоха от 17.04 до 27.07.2019 г. В Западния сектор бяха регистрирани и проучени структури от къснобронзовата, ранножелязната епохи и Средновековието, а в Източния – от късноелинистическата и Средновековието.

Средновековие. В Източния сектор са проучени две структури (ВС 13 и ВС 14): правоъгълни вкопавания с пещи откъм С. Те са полусферични, изработени са изцяло от глина, с равен под. Пещта във ВС 13 е със следи от ремонт. Обслужвани са от плитки ями откъм Ю. Керамиката е сравнително малко: фрагменти от гърнета с врязана украса, изработени на бавно колело. Радиовъглеродните проби дават възможна дата в рамките на едно столетие: последните две десетилетия на VIII и IX в. (преди края му).

В Западния сектор от Ранното средновековие са проучени над 10 вкопани съоръжения: жилищни и със стопанско-домакински характер. Не е регистриран културен пласт, няма данни за стратиграфски суперпозиции. Материалите са във вкопаванията и на известно разстояние – явно са били разпръснати около тях на нивото на тогавашния терен.

[1] Извършено е от гл. ас. д-р инж. Никола Тонков. Залагането на изкопите за проучване на структури показа около 95 % потвърждение. Благодарим на колегата за помощта.

Обр. 1. Средновековно жилище в Сондаж 12

Fig. 1. Medieval dwelling in Trench No. 12

Обр. 2. Средновековно жилище в Тр. 14

Fig. 2. Medieval dwelling in Trench No. 14

Структура № 1 в Сондаж 7 е жилище, в северната част има пещ. Керамиката е сравнително много, над дъното на места има тънък пласт от въглени и пепел. В запълването се откриха обработени кости от овца (коза): шила и заготовки за тях, както и късове от т. нар. „блатна руда“ и шлаки[1], свидетелство за добив на метал. Датира се в последна четвърт на VII – VIII в. (без да достига края му).

В Сондаж 11 са проучени четири съоръжения: 11/1, 11/2, 11/3 и 11/4.

Структура № 11/1 заляга върху структура от КБЕ. Представлява вкопаване (вероятно жилище), насипът съдържа късове от горели глинени мазилки и фрагменти от дебелостенна керамика на ръка. В СИ ъгъл в здрав терен е вкопана домакинска пещ с частично нарушен купол. Керамиката е сравнително голямо количество: основно гърнета, изработени на бавно колело с различни комбинации от врязана украса. Някои от дъната имат релефни знаци – кръгове с вписан кръст. Откриха се костени шила и заготовки за тях и две железни ножчета. Радиовъглеродното датиране е в рамките на последната трета на VIII – IX в.

Структура № 11/2 се разполага северно от № 11/1. Има неправилни правоъгълни очертания, ъглите са ориентирани по световните посоки. Дъното се регистрира (дълб. до 0,45 м) по струпване от фрагменти от съд. Керамиката е сравнително малко. Вероятно е със стопанско предназначение. Радиовъглеродната проба е аналогична на тази от №11/1, т.е. има основания да се предположи синхронното им използване.

Структура № 11/3 е разкрита на ЮИ от 11/1, без да я засяга. Очертава се по по-тъмната и рохка пръст с въглени и керамични фрагменти. В СИ ъгъл има останки от огнище: тънка глинена замазка, с ниски, издигащи се над дъното краища и струпване от въглени и пепел. В Ю край е разкрита плитка яма. Запълването е по-тъмно (с повече въглени) и фрагменти от средновековна керамика, сред които и две дъна от гърнета с релефни знаци.

В план структура № 11/4 е почти правилен квадрат. Приблизително в централната част на запълването има струпване от животински кости, керамични фрагменти, парчета от тухли и камъчета. Има данни за вертикални колове. В ЮЗ ъгъл е разчистена домакинска куполна пещ от глина, частично нарушена от изток и север. Нивото на пода ѝ е с около 0,25 – 0,28 м по-високо от това на ре-

[1] Анализ на доц. д-р Георги Авдеев (Институт по физикохимия – БАН).

гистриране на жилището, в запълването има камъни, които нямат отношение към конструкцията ѝ. Това и аналогиите с други подобни съоръжения на обекта е основание да се предположи, че е относително по-ранна. Вероятно е „свободно стояща“ домакинска пещ на нивото на средновековния терен и е засегната при вкопаването на жилището.

Жилището в Сондаж 12 е вкопаване с неправилни правоъгълни очертания, изтеглено по оста С – Ю. Пещта е на северната къса страна, сравнително добре запазена, полусферична, с равен гладко измазан под. Вкопана е в здравия терен. При разреза ѝ (З – И) е установено, че има три последователни замазки на пода. От юг, пред отвора ѝ има овална яма, запълнена с пепел, въглени, късове от замазки и отделни керамични фрагменти. В СЗ и СИ ъгли на жилището се разкриха дупки от вертикални колове, свързани конструкцията. Керамиката е на бавно колело, с врязана украса, със следи от опушване и обгаряне отвън. Някои от дъната са с релефни знаци: вписан в окръжност кръст. Датира се в последните десетилетия на VIII – IX в. (без да достига края му).

В план жилището в Траншея 14 е почти правилен квадрат. В ъглите и приблизително по средата на стените (както и в средата) са разкрити добре очертаващи се дупки от колове. В СИ ъгъл има останки от леко вкопана отоплителна пещ. Разкрита е по подложка от камъни и части от глинена замазка, много въглени и пепел. Вероятно след амортизирането ѝ вкопаването е частично запълнено с деструкциите от нея и на нивото на пода е направено огнище, около което е разпръснато сравнително голямо количество пепел. В запълването: средновековна керамика на бавно колело с врязана украса, животински кости. Датира се (според ^{14}C проба) в последна трета на VII – първа/втора трета на VIII в.

Обр. 3. Грънчарски пещи в сондаж 30

Fig. 3. Pottery kilns in Trench No. 30

Обр. 4. Източният сектор с разкритите структури

Fig. 4. Excavated features in the eastern sector

Две „свободно стоящи“ домакински пещи са проучени в Траншеи 8 и 13. Като конструкция, размери и изграждане са идентични с тези от жилищата, но не могат да се свържат с по-големи структури. Керамиката около тях е ранносредновековна, изработена на бавно колело от песъчлива глина.

В Сондаж 30 е разкрито съоръжение с три грънчарски пещи. В план е правоъгълно, издължено по оста З – И, леко вкопано, с не особено ясни очертания, подът му се улавя по затъпканото ниво. Пещ 1 е към изток, пещи 2 и 3 към запад. Вкопани са в здрав стерилен терен. Подходът в съоръжението е от С – СИ. В запълнителя се откриха фрагменти от две гърнета без следи от опушване по външната повърхност и аналогични като състав на глината и украса фрагменти, дъна с релефни знаци. И трите пещи са двукамерни: с долна горивна и горна (с диам. 1,10/1,12 – 1,26 м), глинени скари с отвори (с дебелина 0,10 – 0,12 до 0,15 – 0,16 м), без подпори. Част от куполите на Пещи 1 и 2 са повредени при

дълбока оран. Пещ 2 има следи от ремонт: върху пропукана и частично пропаднала скара е изградена втора, която от Ю и С ляга върху частично запазената първоначална. Пещ 1 и 2 са обслужвани от плитки ями с неправилни очертания, запълнени с въглени, пепел и късчета от замазки. Стените и подът на долната камера са в стерилен силно обгорен (до кафяво-черно) грунт. Пещ 3 не е довършена – няма долна камера. Разполага се непосредствено от Ю на Пещ 2. Скарата ѝ е малко по-високо от тази на Пещ 2. Радиовъглеродните проби предлагат дата за Пещ 1 и съоръжението за обслужване – в рамките на последната трета на VIII – IX в.; за Пещ 2 – последната трета на IX и X в. или възможното общо функциониране е в средата/ втората половина на IX в.

Късноелинистическа епоха. В Източния сектор са проучени общо 14 вкопани структури и едно препогребване в урна (гроб № 1) от този период. Урната лежи на нивото на терена, без следи от вкопаване. В съда са положени част от костите (от горните и долните крайници) на млада жена (между 25 и 35 години).[1] Радиовъглеродната проба от костите дава дата в края на III – II в. пр. Хр.

Вкопаните структури се регистрират под хумусния пласт, в стерилната почва. Очертават се като петна, най-често с кръгла или овална форма с диаметър от 1,30 до 1,80 м. Дълбочината е от 0,50 до 1,20 м. Имат цилиндрична или крушовидна форма. Пълнежът им в повечето случаи е хомогенен – от сиво-кафява, рохка пръст, примесена с единични нехарактерни керамични фрагменти, изработени на ръка, горели мазилки и въглени, с най-голяма концентрация над дъното. Животинските кости в ямите не са много.

В яма № 7 се проучи ниво от фрагментирани глинени съдове (хранилище и купа с високо столче, работени на ръка) и мазилки. Керамичният материал намира много близки паралели с този от комплекси, датирани в края на III – II в. пр. Хр. (Върбанов 2013, 192 – 232).

В източната периферия на яма № 5, малко под нивото на регистриране, е проучен скелет на доносено новородено дете. На същото ниво в западната половина на ямата се разчисти счупена купа с високо столче, чийто останали фрагменти са на различни нива в запълването. На дъното се разкри скелет на куче[2] в анатомичен порядък, с глава на изток, желязна брадва и фрагмент от кана. Данните на радиовъглеродното датиране отнасят структурата към трета четвърт на III – началото на II в. пр. Хр.

Ранножелязна и къснобронзова епохи. В Западния сектор на обекта се проучиха ями от ранножелязната и две жилища от къснобронзовата епохи[3].

Структурите от РЖЕ са плитки ями с овален отвор и цилиндрична форма. Пълнежът им е от тъмна рохка пръст, наситена с въгленчета, някои са с късове от мазилки. Керамиката е типична за култура Басараби (IX – VIII в. пр. Хр.).

Структура № 1 от КБЕ е под нивото на средновековно жилище 11/1. Това е вкопаване с неправилна правоъгълна форма и размери 4,20 м (С – Ю) и 5,60 м (И – З). По периферията и средната част има струпвания от горели мазилки. Пълнежът е от по-тъмна пръст, наситена с въгленчета, дребни животински кости и фрагменти от съдове, работени на ръка. В източната му част се откри на място кана, която лежи на подовото ниво и отнася структурата към края на XV – началото на XIV в. пр. Хр.

Друго жилище от КБЕ е на около 20 м западно. И то е вкопаване с неправилна четириъгълна форма и размери 3,57 м (И – З) и 4 м (С – Ю). Нивото на вкопаване е добре маркирано от разпръснати късове горяла глина, фрагменти от съдове, работени на ръка и дребни въгленчета. Дъното на структурата е неравно. Запълването е от сива рохка пръст, примесена с късчета мазилки и отделни животински кости. Сред керамичния материал преобладават фрагменти от амфори и хранилища. ^{14}C анализът на кости датира в края на XV – началото на XIV в. пр. Хр.

Литература

Върбанов 2013: В. Върбанов. Sexaginta Prista. Тракийски ямен комплекс, 1, Русе, 2013.

[1] Човешките останки от обекта са анализирани от д-р Виктория Русева от ИЕМПАМ – БАН.
[2] Археозоологическият анализ е извършен от Теодор Тодоров и д-р Лазар Нинов, НАИМ – БАН.
[3] Материалите от тях са консултирани с доц. д-р Стефан Александров, НАИМ – БАН.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 24/2005, LAND OF VALCHEDRAM, MONTANA DISTRICT

Metodi Daskalov, Kalina Petkova, Katya Trendafilova, Ruslan Stoychev

Summary

The site was situated on the E and W riverside on Tzibritza River and was more than 1 km wide. The trenches were set according to the results of the geomagnetic survey.

The discovered structures belong to the Early Medieval period (8th – 9th c.), the Late Hellenistic period (3rd c. BC–1st c. AD), the Early Iron Age (9th–8th c. BC), the Late Bronze Age (15th–early 14th c. BC).

Eight dug into the ground structures with clay ovens, two furnaces, two clay ovens, and structures with three pottery kilns were dated in the Early Medieval period. All finds, pottery sherds, bone items, spindle whorls, knives, etc. were found within the structures. The three two-chambered pottery kilns with no support for the grid were set in one pit. One of them was left unfinished. The pottery sherds with indented decoration found in the structures were thrown on a hand propelled potter's wheel. Eleven samples from bones were taken for ^{14}C analysis.

Nine structures dug into the ground were excavated. They were dated to the Late Hellenistic period (3rd c. BC–1st c. AD). They were located on the East riverside. Nos 5 and 7 are more significant. Human and animal remains were found in structure No. 5, at the top and at the bottoms of it respectively. It is interesting to note the re-burial of the human skeleton (female, 25–30 years old) in the clay urn. Two radiocarbon samples determine the date of the structures.

Pits, dated in the 9th–8th c. BC. (Basarabi culture), were excavated.

Two dwellings, dated in the Late Bronze Age (15th–early 14th c. BC) were discovered. They had irregular form and walls built of clay. The pottery finds are typical for the Late Bronze Age.

Metodi Daskalov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, m.m.daskalov@abv.bg
Kalina Petkova, National Gallery, 19th February Str., 1000 Sofia, kalina.petkova@gmail.com
Katya Trendafilova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, trendafilova@naim.bg
Ruslan Stoychev, Institute of Art Studies – Bulgarian Academy of Sciences, 21 Krakra Str., 1504 Sofia, ruslan.stoychev@gmail.com

---

№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЛОМСКИ ВАЛ“, КМ 454+500 И 455+000 ПО „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП „ЛИНЕЙНА ЧАСТ“ – ПОДЕТАП А

Станислав Иванов, Румен Първанов

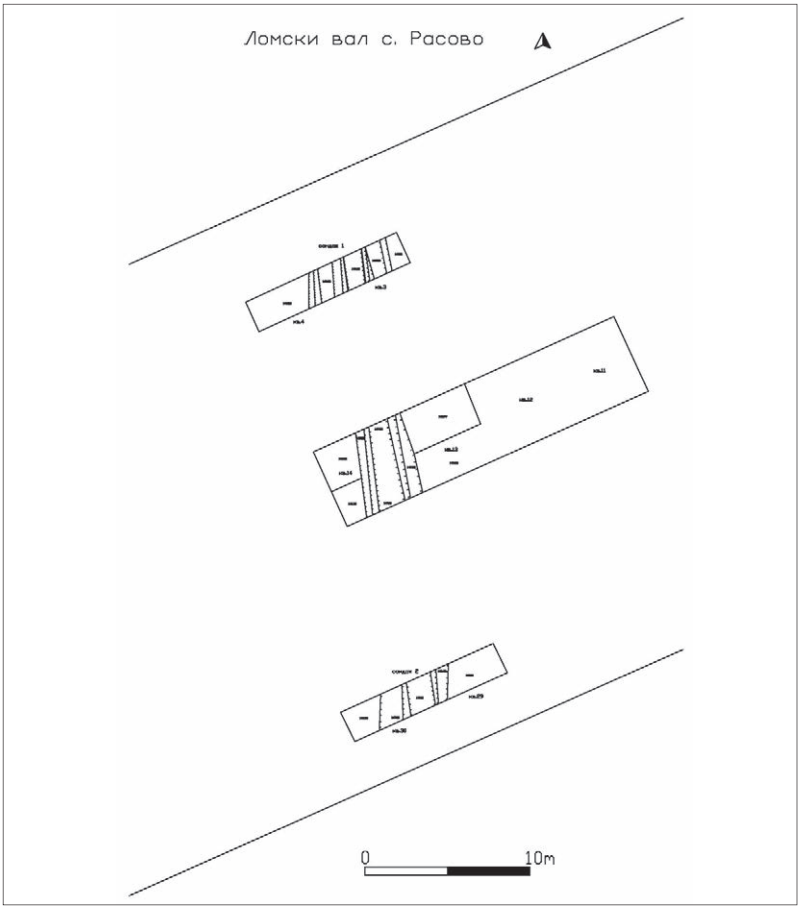
Спасителното археологическо проучване се проведе в периода 11.07. – 29.07.2019 г. Обект „Ломски вал“ се намира в землището на с. Расово, общ. Медковец, обл. Монтана и попада между км 454+500 и 455+000 по трасето за разширение на газопреносната мрежа. При теренните издирвания той не е забелязан поради пълното разрушаване на вала и е локализиран впоследствие по литература и сателитни снимки.

Съпоставяйки различните данни, беше взето решение да се съсредоточим в западната част на обекта, където попадаше пресечната точка на оста на тръбата с оста на рова от аерофото изображението. Предвид несигурните данни и липсата на податки от повърхността на терена, възможността да има отклонение беше много голяма. Върху тази площ, след почистване на растителността, бе разгъната първоначална мрежа от 30 археологически квадрата (обр. 1).

Пресечната точка на оста на газовата тръба с вала и рова попада в кв. 11 – 15. Тук бе разположен

и основният ни изкоп. Поради характера на съоръжението се прецени основното проучване да се съсредоточи по линията на оста на тръбата, а встрани се заложиха изкопи за установяването и проучването на рова и вала.

В основния изкоп ровът бе засечен в кв. 13 и 14, като на дълбочина 0,70 – 0,90 м (кота 149,22 м) е широк около 4,5 м. При изчерпването на насипа му се установи, че стените постепенно се стесняват към дъното и там ширината е около 1,40 м в северната част и 1,70 м в южната. Дъното е сравнително равно, с лека денивелация от север към юг, и се достига на дълбочина 2,90 м (кота 147,20 м) в северната част и 2,95 м (кота 147,16 м) в южната. Конфигурацията на стените не е еднаква. При северния профил ровът е с трапецовидна форма, докато в южния е с малко по-полегати стени в горните три четвърти (обр. 2).

Обр. 1. Ситуация на изкопите

Fig. 1. Location of the trenches

Обр. 2. Профили на рова в сондаж № 1

Fig. 2. Cross-sections of the ditch in trench No. 1

Очакванията в кв. 11 и 12 да проличат останки от вал не се оправдаха. И в двата профила (северен и южен) такива не бяха регистрирани. Теренът в сегашния момент е почти напълно равен. Липсата на вал може де се обясни с дългогодишното машинно обработване на земята, но не може да се изключи възможността неговият насип умишлено да е вкаран в отчасти запълнения ров, което най-вероятно е сторено при машинното обработване на земята през XX в.

Засечената линия на рова в кв. 13 и 14 позволи да трасираме неговото продължение в северна и южна посоки, където заложихме два сондажа с цел проверка на неговата конфигурация. Сондаж № 1 е в северната част на кв. 3 и 4, а сондаж № 2 – в северната част на кв. 29 и 30. И двата сондажа са с размери 10 × 2 м.

В кв. 3 и 4, сондаж № 1, границите на рова се очертават ясно на дълбочина 1 м (кота 149,19 м), като тук е с ширина 4,60 м. Стените постепенно се стесняват към дъното, като там той е оформен като канавка и е с ширина около 1,50 – 1,60 м. Дъното е равно и се достига на дълбочина 2,95 м (кота 147,23 м) (обр. 3). При самото дъно от двете страни се разкриха „стъпала“ от здрав льос, които са с различна ширина и се намират с по около 0,05 м над него. Не е ясно дали умишлено са оформени така. Възможно е при изкопаването на рова той да не е бил идеално оформен или те да са се получили вследствие на продъл-

жителното въздействие на ерозионни процеси. Прави впечатление неедnаквата конфигурация на стените. И в двата профила източната страница е по-стръмна, докато западната по-полегата. Това особено добре личи в долните им части, докато по-нагоре не е толкова ясно изразено и дори се наблюдават стъпаловидни отстъпи (обр. 4). Това може да се дължи на естественото обрушване на стените.

В кв. 29 и 30, сондаж № 2, страниците на рова се очертаха ясно на дълбочина 1 м (кота 149,21 м), като ширината му е около 3,80 м. Отначало стените му постепенно се стесняват към дъното, а в дълбочина и двете стават по-стръмни. Това особено добре личи в долните им части, докато по-нагоре не е толкова ясно изразено. В най-долната си част ровът е с ширина около 1,70 м. Дъното е равно и се достига на дълбочина 2,95 м (кота 147,11 м) (обр. 5).

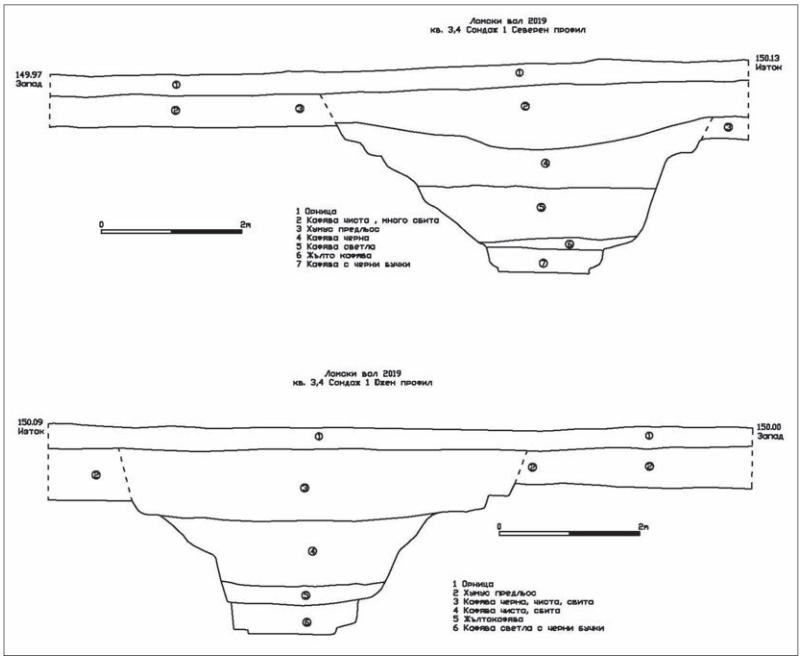
Изхождайки от конфигурацията на стените, може да се предположи, че в горната си част ровът е бил с ширина между 6 и 7 м.

В запълването на рова се наблюдават три основни наслоявания. В най-долната част насипът е от кафява светла пръст, примесена с дребни бучки черна пръст, като в някои сектори над нея се наблюдава прослойка от жълто-кафява пръст. Следващият пласт е от кафява, силно сбита пръст, с отделни бучки жълта пръст. Над него следва силно трамбована, кафяво-черна, чиста пръст. Насипите в запълването на рова са постъпили по естествен път при самозасипването с изкопаната и натрупаната като вал пръст и пръст, постъпила от околния терен вследствие на ерозионни процеси.

Обр. 3. Ровът в кв. 13/14

Fig. 3. The ditch in square No. 13/14

Обр. 4. Ровът в сондаж № 1

Fig. 4. The ditch in trench No. 1

При изчерпване запълването на рова се откриха отделни керамични фрагменти и животински кости. Керамиката произлиза основно от две места – кв. 13/14 и сондаж № 2. В нея са представени два типа трапезни съдове. Единият е дребен фрагмент от гърне от песъклива глина и врязана украса с плитки хоризонтални линии. То произхожда от кв. 13/14. Останалите керамични фрагменти – устие, дръжка, стени и дъно, принадлежат на кани или стомни, произлизащи от кв. 13/14 и сондаж № 2. Те са от песъклива глина и недобре изпечени. По-различно е устието, което е източено на бързо колело и е сравнително по-добре изпечено и украсено с хоризонтални жлебове, започващи още от ръба на устието. Стените и дъното са изработени на ръчно колело, но не са добре изпечени. Няма следи от украса, а дъното е с подсипка от пясък. Керамичният комплекс може се датира най-общо в IX – X в.

Само от насипа в рова, в кв. 13/14, произлизат няколко открити кости от кон, крава, овца и женска дива свиня.

Обр. 5. Ровът в сондаж № 2

Fig. 5. The the ditch in trench No. 2

Известният в литературата „Ломски вал“ се явява третата, най-западна отбранителна линия на Първата българска държава. Той започва от р. Дунав, на около 3 км източно от гр. Лом и продължава в южна посока, като завършва на около 800 м югоизточно от с. Дългоделци на брега на р. Цибрица. Дължината му е около 28 км. Пръв го описва В. Добруски (Добруски 1890, 14), който го е видял източно от с. Дългоделци в края на XIX в. На това място ровът е бил 3 м дълбок, а валът от изток, висок до 1 – 2 м, е минавал между селата Комощица и Расово и се губел в лозята на гр. Лом. По-подробно описание на рова и вала дава К. Шкорпил, който посочва, че е най-запазен в местата, където земята не се обработва (Шкорпил 1905, 532). На няколко места ровът е бил запазен с ширина между 7,5 и 11 м и дълбочина 1,5 – 1,7 м. Валът е личал на височина до 2 м. Цялата ширина на рова и вала е достигала 20 крачки (Шкорпил 1905, 532 – 533). През 70-те години на XX в. Г. Александров прави три разреза на рова и вала – два при с. Дългоделци и един при с. Расово. Тези проучвания са публикувани непълно, само с кратко описание и снимка от сондажа при с. Расово. При това проучване е установено, че ровът е с форма на обърнат трапец, широк в горната си част 10 м, а в долната 2 м. Дълбочината му 3 – 3,50 м (Александров 1980, 205).

При всички наблюдения досега е отбелязано, че валът е от изток, а ровът от запад. Липсата на ясни останки от вала при нашите проучвания показва, че за места на разрезите при предишните проучвания в землището на с. Расово са избрани сектори, в които е бил запазен валът и това е позволило да се установи и неговата конструкция. Той е бил с ширина 10 – 15 м и запазен на височина до 0,50 – 0,60 м. Изцяло е направен с изкопаната от рова пръст, без да има следи от допълнителни укрепвания (Александров 1980, 205). Разликата между установените ширини и дълбочини на рова при предишните проучвания и сега може да бъде обяснена с нееднаквата му направа по цялото трасе.

Последните проучвания на Ломския вал при с. Расово само допълват известното до този момент и потвърждават направените изводи, като същевременно ги допълват с придобития датиращ керамичен материал и най-вече с графичното документиране на рова, поради липсата на публикувани такива при предишните разкопки.

Литература

Александров 1980: Г. Александров. Приноси към средновековното минало на Северозападна България. – В: Българско средновековие. Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. Иван Дуйчев. София, 1980, 201 – 208.

Добруски 1890: В. Добруски. Археологически издирвания в Западна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 2, 1890, 1 – 46.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Окопы и земляныя укрѣпленыія Болгаріи. – Извѣстія Рускаго археологическаго института въ Константинополѣ, X. София, 1905, 503 – 543.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LOM RAMPART, KM 454+500 AND 455+000 ALONG THE ROUTE OF THE EXTENSION OF THE BULGARTRANSGAZ GAS TRANSMISSION INFRASTRUCTURE PARALLEL TO THE NORTHERN (MAIN) GAS PIPELINE TO THE BULGARIAN-SERBIAN BORDER, STAGE LINEAR PART – SUB-STAGE A

Stanislav Ivanov, Rumen Parvanov

Summary

The site is located near the village of Rasovo, Medkovets municipality, Montana district, between km 454+700 and 454+800 on the route of the gas transmission extension (fig. 1).

The ditch was 6 m to 7 m wide and 2.90–2.95 m deep. It narrowed towards the bottom (1.40 and 1.70 m) as its sides became steeper. No shaft remains were registered (fig. 2, 3, 5).

There are three main layers in the ditch fill. A light brown soil mixed with small lumps of black soil was documented at the bottom of the ditch. It was topped by a brown, heavily compacted soil with single lumps of yellow soil. The uppermost layer consisted of a heavily rammed brown-black, clean soil (fig. 4).

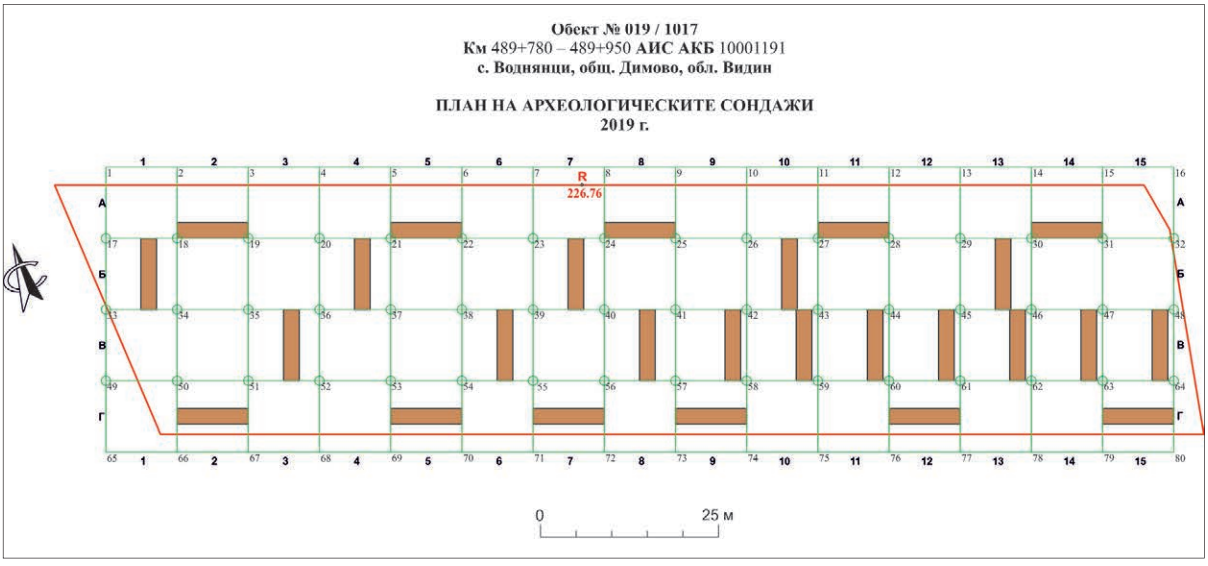
The individual ceramic fragments found were dated to the 9th–10th c. The animal bones were identified as belonging to horse, cow, sheep, and female wild boar individuals.

Stanislav Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, stanislavivanov@gmail.com
Rumen Parvanov, Regional Museum of History – Montana, 3 Graf Ignatiev Str., 3400 Montana, rumen_rd@abv.bg

№ 52. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 019/1017, С. ВОДНЯНЦИ, ОБЩ. ДИМОВО, ОБЛ. ВИДИН

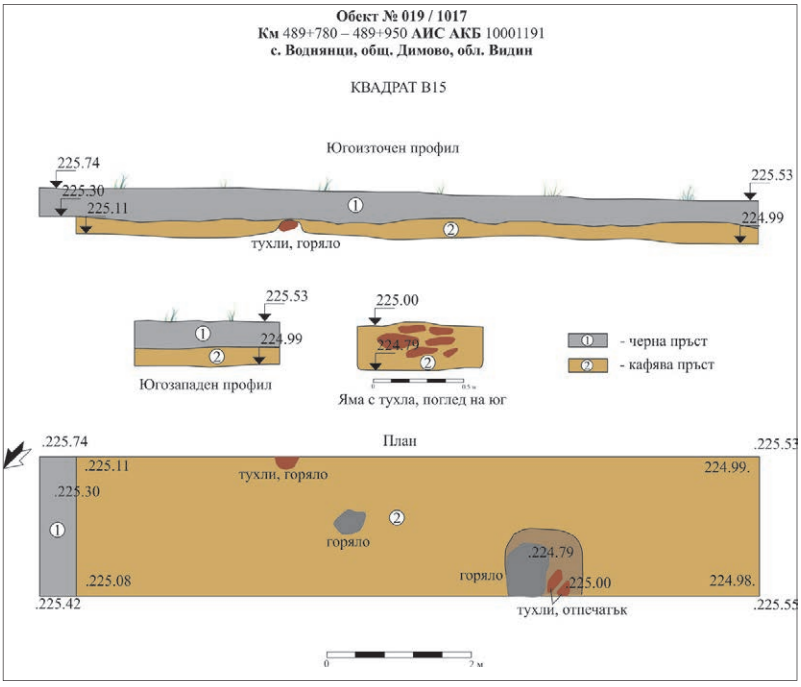
Филип Петрунов, Виолина Кирякова

Във връзка с изпълнение на проект: „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД, паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап А, през месец април 2019 г. са реализирани спасителни сондажни проучвания на Обект 019/1017, попадащ в имот 31,5, засят със земеделска продукция (пше-

Обр. 1. План на проучванията

Fig. 1. Plan of the researched area

Обр. 2. Профил в сондаж B15 и ситуационно заснемане

Fig. 2. Trench No. B15 – plan and cross-section

Обр. 3. Аерофото на обекта

Fig. 3. Aerial photo of the site

ница). Обектът обхваща площ от 520 кв. м и участък от трасето: км 489+780 – 489+950, или нови километри 489+569 – 489+720 (489+650).

Първоначалните данни за наличие на сгради от Възраждането не се потвърдиха. От регистрираните предварително две петна с висока концентрация на останки и материали бяха събрани пренебрежимо малко количество битова и строителна керамика. Открити са общо три камъка от съществувалите постройки, които са преотложени при почистване на терена. Активната селскостопанска дейност е унищожила в пълна степен регистрираните при обхода съоръжения, като на места под орницата са запазени единични петна от глинени обмазки и изгнила дървесина (деструкции) от съществувалите на това място постройки. Проучването е реализирано чрез сондажи, общо 26 на брой, с размери 2 × 10 м, разпределени равномерно по цялата площ на обекта и спрямо заложената работна план-квадратна мрежа.

Данните на местното население, че пространството допреди три години е било силно обрасло с нискостеблена растителност, се потвърдиха от свежата коренова система, разкрита в част от сондажите на дълбочина 0,60 – 0,80 м и от видимите на места вдълбавания от машина през орницата в кафеникавия пласт. Съобразно предварителните данни и минималните количества открит подемен материал, обектът би следвало да се отнесе към епохата на Османската империя (Плетньов 2000). Навярно временните постройки още тогава са престанали да функционират след опожаряване, след което, през XX и XXI в. останките им са изцяло унищожени вследствие на селскостопанската дейност. С оглед на гореизложеното, е предложено участъкът да се освободи за изпълнение на инвестиционното намерение.

Запазените следи от човешко присъствие на това място са подробно документирани, а проби от дървения материал са предадени за анализ. Единичните железни предмети са предадени за обработка в лабораторията на НАИМ, за съжаление те са без експозиционна стойност.

Литература

Плетньов 2000: В. Плетньов. Керамиката във Варна (XIV – края на XVIII в.). София, 2000.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 019/1017, VODNYANTSI VILLAGE, DIMOVO MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT

Filip Petrunov, Violina Kiryakova

Summary

In relation to Sub-stage A of the expansion of the Gas Transmission Infrastructure of Bulgartransgaz parallel to the North (main) gas pipeline to the Bulgarian-Serbian border, rescue excavations were carried out in April 2019 on Site No. 019/1017. The two spots where traces of remains and materials were previously registered were not identified at the beginning of the exploration. As a result a negligible amount of household and construction ceramics was collected from the whole area. In total, three stones from the existing structures that were re-deposited were discovered during the archaeological excavations. Based on the small quantity of the discovered material and the preliminary data, the site could be dated to the Ottoman period. Probably the temporary buildings were burned down during this period and the remains were additionally destroyed by agricultural activities in the 20th and the 21st c.

The results of the excavations allow for the construction works on the site to be resumed.

Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg
Violina Kiryakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, v.kirqkova@abv.bg

№ 53. ПРЕДВАРИТЕЛНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 5/1004 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОСТА ПЕРЧЕВО, ОБЩ. КУЛА, ОБЛ. ВИДИН

Галина Грозданова, Румяна Колева

Предварителните спасителни археологически разкопки на обект 5/1004 по трасето на Северен магистрален газопровод в землището на с. Коста Перчево, община Кула, се осъществиха в рамките на 26 календарни дни, в периода 1 – 26.04.2019 г. В проучванията участваха: гл. ас. д-р Галина Грозданова (НАИМ – БАН) – ръководител, гл. ас. д-р Румяна Колева (СУ „Св. Климент Охридски“) – зам.-ръководител; Диана Стоянчова, Чавдар Лалов, Цветина Петкова, Оленка Миланова (РИМ – Видин), Крум Гугов, Андон Желев, Славчо Герчев.

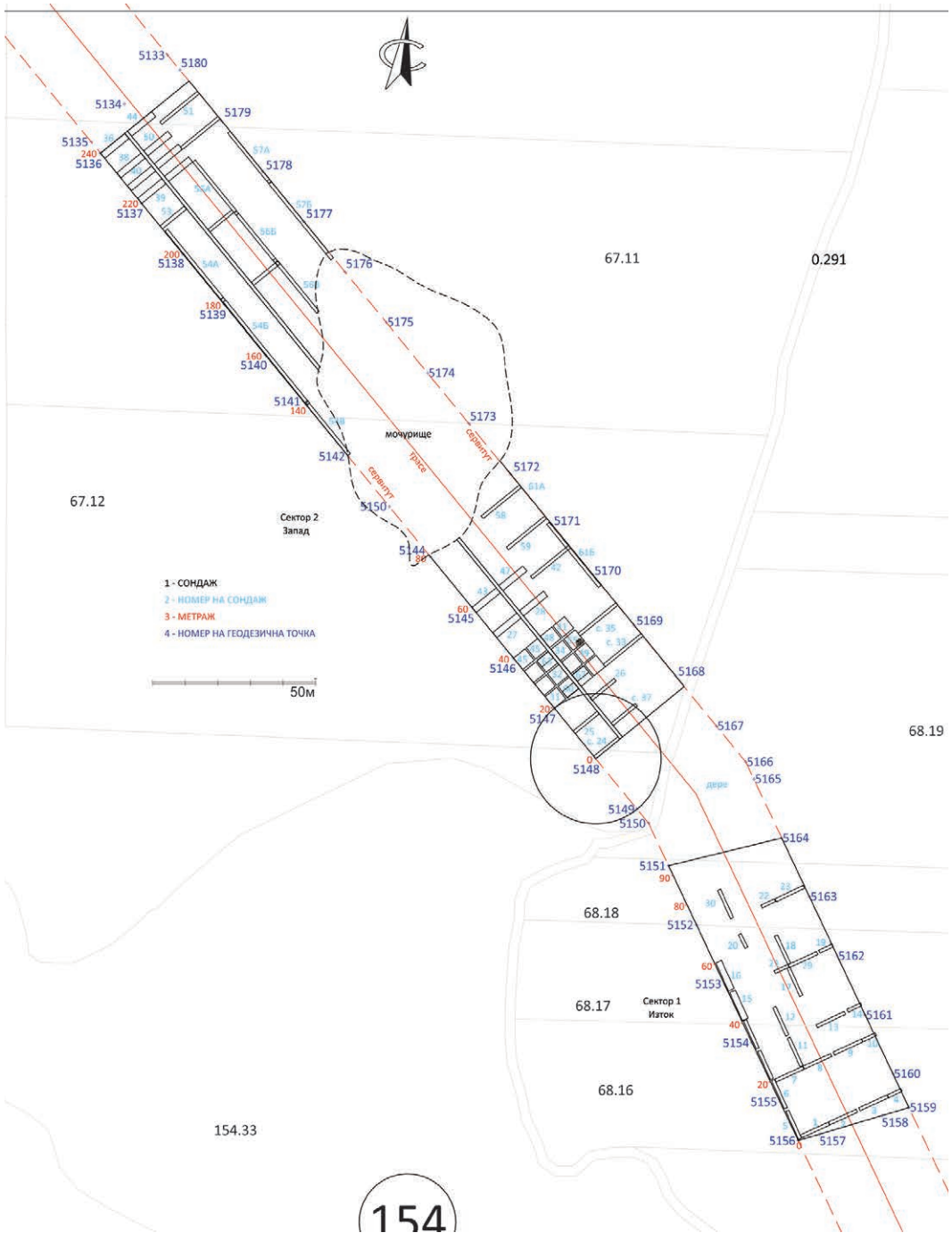
Обектът се намира на 2 км югозападно по права линия от село Коста Перчево, община Кула. Разположен е на около 600 м от полегатия ляв бряг на р. Калчовец. Релефът е хълмист, с ясно изразен наклон от СЗ на ЮИ, към реката. Общата площ за проучване е 11 500 дка. В близост има извор за сладка вода, от който води началото си едно дере, разделящо обекта на западна (сектор 2) и източна (сектор 1) части. Това дере се влива в р. Калчовец. Около 2,5 дка в централната част на западния сектор 2 са заети от тресавище и не подлежат на археологическо проучване.

Теренът представлява обработваема нива, засята с пшеница. По повърхността се откриваха единични фрагменти ранносредновековна керамика, без концентрация.

Проучванията започнаха след отлагане на сервитута и развиване на план-квадратна мрежа в границите му, с размери 20 × 20 м. Извършената от гл. ас. Чавдар Кирилов, СУ „Климент Охридски“ геофизика очерта зона с концентрация на аномалии в сектор 2 – Запад, между 20 – 40 л. м в тази част на обекта, и друга зона в западната периферия, при 240-ия л. м.

Заложени бяха 63 сондажа, с обща площ на проучване над 1100 кв. м. Залагането на сондажите целеше да покрие възможно най-плътно и равномерно обекта. Работата бе съобразена с данните от геофизиката. С цел да се оптимизират сроковете на проучването, зоната с аномалиите бе разделена на квадрати със страни 4,50 м и пътеки между тях.

Дълбочината, достигната в сондажите, е различна, с оглед спецификите на терена: между 0,50 см и 1 м. Навсякъде в сондажите горните 0,40 м са заети от орница, под която следва жъл-

Обр. 1. План на обекта със заложените сондажи

Fig. 1. A plan of the site with the trenches

та стерилна пръст. Теренът е богат на подпочвени води, които излизат на различна дълбочина – между 0,15 м от нивото на съвременния терен в сектор 2, до 0,80 м дълбочина в западната и централната част на обекта. Никъде в сондажите не бе установено наличие на културен пласт. Археологическите материали са оскъдни. Единични фрагменти ранносредновековна керамика, очевидно разнесени при обработката на земята, се откриват в орницата. В зоната на аномалиите, също в орницата, се откриват и значителен брой, макар и не много големи, фрагменти желязна шлака и др. неорганични материали. В някои сондажи, например сондаж 43, стерилната пръст има по-различен характер, с едри, бели включения и късове, съдържащи желязна руда (?). От отделни сондажи бяха взети проби, изследвани детайлно от доц. Г. Авдеев (Институт по физикохимия „Акад. Р. Каишев“ – БАН). Установено беше наличие на шлаки, но също и крици, както и руда – хематит, магнетит и др.

Останки от археологическа структура бяха засечени само в един сондаж – 55 изток, където бе разчистена глинобитна пещ. Пещта е с кръгла форма, с външен диаметър 0,58 м, вътрешен – 0,44 м. Без отвор. Дъното ѝ се достигна на 0,20 м от оформянето на стените ѝ. Пещта е вкопана в стената на лека, четвъртита в план, структура. Тази вкопана структура – предпещна площадка, е ориентирана З – И, с приблизителни размери около 2,20 × 1,80 м. Границите ѝ от изток не можаха да бъдат сигурно установени. Подът ѝ е неравен и слиза в дълбочина, образувайки яма. Дъното на пещта бе силно отухлено, вследствие на високата температура. В нея, както и в околопещното пространство, се откриха много късове желязна шлака, глинено сопло и ранносредновековна битова керамика, с предварителна датировка VII – IX в., и едра животинска кост. Керамиката принадлежи на четири съда, формата на които се възстановява частично.

Сондажните проучвания показаха много оскъдно количество археологически структури в границите на сервитута. Наличието на битова керамика, както и проучената от нас пещ е указание, че такива, макар и леки, и паянтови, са съществували, но са унищожени в значителна степен при обработката на земята. Шансът да се открият нови при евентуално пълно проучване в тази част на обекта е минимален. Сервитутът на газопровода минава в периферията на ранносредновековен обект, който се развива в северна посока. В проучваната от нас територия се откриват отпадъчен материал, суровина и съоръжения за обработка на желязо.

След проведените предварителни проучвания теренът беше освободен за строителство.

Обр. 2. Общ изглед към обекта, сектор 1, от И

Fig. 2. An overall view to the site from the east, sector No. 1

Обр. 3. Пещ за топене на желязо

Fig. 3. An iron-melting furnace

Обр. 4. Глинена тръбичка (сопло) за регулиране на кислорода

Fig. 4. A clay tuyere for oxygen blowing

PRELIMINARY RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS NEAR KOSTA PERCHEVO VILLAGE, KULA MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT

Galina Grozdanova, Rumyana Koleva

Summary

The preliminary rescue archaeological excavations of site No. 5/1004 were located within the layout of the Northern main gas pipeline near the village of Kosta Perchevo, Vidin district.

The site is located 2 km SW from the modern village of Kosta Perchevo, Kula municipality, approximately 600 m from the left bank of Kalchovetz River.

The geophysical survey performed by Dr. Chavdar Kirilov (Sofia University) outlined two zones of anomalies that had to be checked more precisely.

Sixty-three trenches were laid within the route of the pipeline that covered an area of 1100 m^2. In the trenches no cultural layer was detected. Only a single archaeological feature was explored in trench No. 55–east – a clay furnace. It was circular in plan, with an outer/inner diameter of 0.58–0.44 m and no opening. The furnace was dug into the wall of a rectangular, wattle and daub construction. Many pieces of slag, a clay tuyere, early medieval pottery tentatively dated between the 7th and the 9th c., and an animal bone were found around the furnace and the connected dug-in feature.

The archaeological remains from trench No. 55 together with the samples taken from other trenches, such as slag, fired clay, and ore pieces are evidence for a small scale iron smelting production located in the periphery of a nearby settlement, that remained outside (north of) the layout of the pipeline.

Galina Grozdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, galina_grozdanova@mail.bg
Rumyana Koleva, Sofia University „St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, rukoleva@gmail.com

№ 54. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛО ОТ XI – XIII В. – С. БРАНКОВЦИ, ОБЩ. ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН

Емилия Евтимова, Катя Меламед

Обект е регистриран под № 8/1007 по Северен магистрален газопровод до българо-сръбската граница – проект на Булгаргаз (км 520+180 – 521+430), с АКБ № 10001178.

Теренът за проучване се намира на десния бряг на река Смръдла – според топографска карта, и Бранковска река – според местните жители, която протича от запад на изток и се влива в река Дунав. Размерите му са 247 м по дългата ос север – юг и 35 м изток – запад. Терасите продължават на изток, а от юг и запад се издига висок хълм. Денивелацията е значителна – 8,80 – 9 м от юг на север (обр. 1). Площта е необработваема, използвана за пасища.

Поне от началото на XX в. в ниската северна част до реката е била устроена тухларна работилница, черпила глина от проучвания терен и оставила дебел килим от тухлени отпадъци. Възможно е производството на тухли да е започнало много по-рано, като имаме предвид деветте османски монети от XV – XVI в. (две сребърни и пет бронзови), както и фрагменти керамика, които могат да се датират от XVI в. насетне.

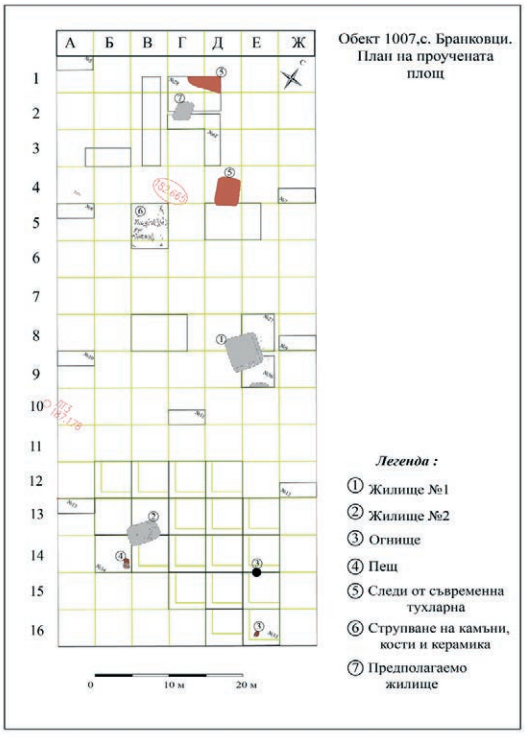
Задачата на първия етап беше проучване чрез сондажи на 10 % от терена. Следвайки релефа, който е съставен от висока южна тераса, сравнително стръмен склон, обрасъл с гъста растителност от дървета и храсти, и ниската надзаливна тераса, обектът бе условно разделен на три сектора със следните наименования и размери: Северен сектор с дължина 80 м; Централен сектор – 80 м; Южен сектор – 85 м. Първоначално бяха заложени 24 сондажи с размери 2 × 5 м, които впоследствие се разшириха, а се добавиха и нови. Така броят на сондажите достигна 37 (обр. 1 а).

Проучванията в секторите Юг и южната част на Централен се оказаха безрезултатни. Внимателните обходи, липсата на находки (ако изключим един прешлен за вретено и фрагмент от съвременна керемида), както и профилите на сондажите доведоха до заключението, че теренът не е бил обитаван. Данните от геофизиката също потвърждават този извод.

Обр. 1. Общ изглед на обект 1007, с. Бранковци, Видинско: a. Първи етап от проучването на обекта; b. Етап 2 на археологическото проучване

Fig. 1. General view of Site No. 1007 – Brankovtsi village, Vidin district: a. Initial phase of the excavations; b. Second phase of the archaeological research

Обр. 2. План на проучената площ на обект 1007. Етап 2

Fig. 2. Plan of the investigated area of Site No. 1007. Second phase

Сектор Север обхваща надзаливната речна тераса и част от хълма. В близост до реката се откриват масивни петна от разложени тухли, вероятно бракувана продукция на тухларната. Тук ситуирахме 13 сондажа, но резултатите от проучването им наложиха допълнителното им разширяване, както и залагането на нови. На дълбочина от 0,50 м от съвременната повърхност започна разкриването на три жилища. Насипите съдържат керамични фрагменти (средна до висока концентрация), животински кости, метални предмети, свързани с бита и монети. В жилище № 1 се намери тетартерон от XII в., няколко железни ножчета, декоративни пирони, връх на триръба стрела, бронзова гривна, метална пластина и фрагменти сграфито керамика.

Според предписанието на Приемателната комисия от Министерство на културата се премина към пълно проучване на Южния и Централния сектори, а Северният сектор беше освободен за строителните намерения на инвеститора. Така последва вторият етап на работа (обр. 1 b, обр. 2).

В южната част на проучвания терен се разкриха няколко огнища и една пещ, изградена от камък, с дълъг живот, ако съдим по пласта, горял пред отвора ѝ (обр. 3 a, b). Поради характера на пръстта, както и поради дейността на тухларната, очертанията на жилищата, към които принадлежат тези огнища, се долавят трудно. Ако съдим по откритите мазилки, те са били изградени с колова конструкция, обмазана плътно с глина. Част от мазилките са заравнени от едната страна и понякога са покрити с бяла боя, което предполага, че стените на къщите са били боядисани. Петната на жилищата са маркирани с концентрация на керамични фрагменти от еднотипни съдове, животински кости, както и железни декоративни гвоздеи и други обезформени корозирали предмети (обр. 4). Много от керамичните фрагменти носят следи от силен пожар. Това обстоятелство се проследява добре в западния

Обр. 3. Жилище 2:
a. Общ изглед на жилище 2; b. Пещ; c. План на жилището; d Керамика от кв. Б 13/14; e Керамика от кв. Б 13, В 13

Fig. 3. Dwelling 2; a). General view of the dwelling; b). The oven; c). Plan of the dwelling; d). Pottery from sq. Б 13/14; e). Pottery from sq. Б13/В13

сектор на обекта, където се разчисти едно жилище на около 0,80 м под каменната пещ. Строителството се е случило в кратък период от време, тъй като не се наблюдава голямо различие в керамичния материал.

По-осезателни следи от жилища са проучени и в северния сектор на терена – силно разрушени каменни цокли, с колова конструкция във височина.

Така в по-добро състояние се разчистиха две жилища от общо пет, установени с бледи следи на терена. Внимателното проучване установи, че и двете имат по два строителни периода, вероятно скоро един след друг според малкото разстояние между тях (обр. 3). Независимо че керамичните фрагменти са твърде разбъркани поради покъсната намеса за добив на пръст за тухларната, можем да различим две големи групи керамика, съответстващи на строителните хоризонти – от X – началото на XI в. и от късния XI – XIII в.

Особено богато на керамични фрагменти се оказа Жилище 1. Независимо от двата строителни хоризонта, количеството фрагменти е толкова голямо, че ни накара да помислим за склад на съдове, предназначени за пазара. Голяма част от тях са трапезни – сграфито съдове в различни форми. Наред с тях присъства и един особен, малко познат вид с рисувана украса с бяла боя върху фон от червена ангоба, положена върху излъскани ивици, (обр. 5), засега известен само от колекциите на Видинския музей. Фрагментите от тази група принадлежат на различни форми, предимно кани. Характеристиките на сграфито керамиката също носят черти, които ги различават от вносните византийски съдове, познати от други райони на страната – най-вероятно са производство на керамични ателиета в или около големия средновековен град в Северозападна България – Бдин. За съжаление разкопките там са малко на брой и още по-малко публикувани, което ни лишава от база за сравнения. Изводите си дължим предимно на видяното в експозицията на музея във Видин и консултации с колегите там. Една дребна особеност също ни насочва към извода за продукция на местни ателиета, работили както сграфито керамика, така и съдове без украса. Върху три фрагмента, единият сграфито, са прилепени по едно малко топче глина, което няма видима функция, нито показва грешка, а изглежда марка на производителя. В развалините на Жилище 1 се откри и бронзова монета – латинска константинополска имитация тип А (1204 – 1261).

В края на XIII в. селото е загинало в пожар. В развалините се откриха две влашки монети на Радул I (1377 – 1383), без да можем да ги свържем със структури или със съответна керамика. Отново без

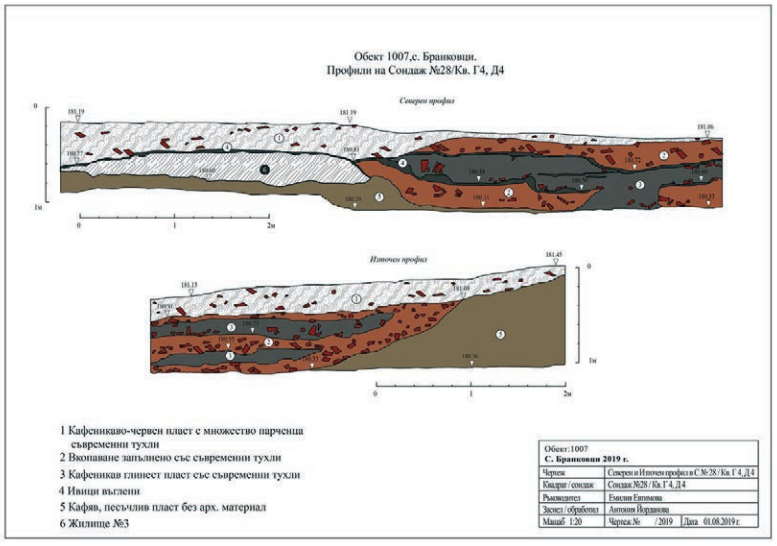
връзка със структури ще отбележим и една бронзова монета на крал Владислав III Ягело (1440 – 1444).

В заключение приемаме, че това е периферията на село, което се развива предимно в източна посока по терасата. Анализът на животинските кости показва както домашни животни – късорого говедо, свиня, коза и овца, така и дивеч – елени и сърни, дива свиня. Липсват домашни птици, макар една група кости да остават неопределени поради лошото си състояние. Селото е съществувало дълго време. Поради ограничения терен за изследване и пораженията, нанесени от добива на пръст за тухларната, допускаме две версии за функциите му – редовно село или спирка по търговски път, обслужвал и търговия с луксозна керамика. Всъщност едното не противоречи на другото.

Керамичната колекция се състои от няколко групи, които вкупом могат да се датират в края на X – началото на XI в. (сравнително малко на брой) и от късния XI – XIII в.

1. Съдове, разнообразни по форма, работени на бързо колело от сравнително добре пречистена глина, тънкостенни, добре изпечени, производство на голямо ателие за пазара.

2. Същите форми, работени на бавно колело от глина с много примеси от пясък и слюда, работа на местно ателие.

Обр. 4. Северен и източен профил на жилище 3

Fig. 4. Northern and Eastern elevations of dwelling No. 3

Обр. 5. Жилище 1. Фрагменти с излъскани ивици, червена ангоба и рисунка с бяла боя. XII в.

Fig. 5. Dwelling No. 1. Pottery fragments with burnished lines, red slip and drawings with white paint. 12th c.

И двете групи имат еднаква украса, врязана с гребен и с единично острие, основно хоризонтални линии, които покриват значителна част от съда. Често над тях, малко под шийката, е врязана вълнообразна линия, пояс от малки коси насечки или релефна лента, прищипана с инструмент. Украсата с релефна лента също е особеност на местен почерк, не твърде популярен в останалата част от страната през същия период. Върху някои от дъната има релефен знак, обичайно кръг с вписан в него кръст.

3. Вносни съдове с излъскани ивици, както и такива, покрити с червена ангоба. Те са производство на различно ателие, ако съдим по състава на глиненото тесто и по плътния сив цвят на вътрешната повърхност и на лома.

4. Значителен брой фрагменти от глазирана и сграфито керамика. Един фрагмент сграфито е допълнително обработен до малък кръг с пробити две дупки в него – пъстро копче.

5. В групите керамика, които маркират жилищата, се откриват и фрагменти от подници, работени на ръка, често силно обгорели.

В южния сектор на терена се откриват и фрагменти от желязната епоха. Те са много обмити, най-често силно начупени, повърхностният им слой липсва и носят следи от силно обгаряне. Принадлежат на съдове, работени на ръка от силно песъчлива глина, дебелостенни. Заедно с тях, но в значително по-малък брой, се откриват и фрагменти от сива монохромна керамика. Състоянието им предполага, че са транспортирани от селище, разположено далеч на изток по терасата или на юг, по билото на хълма. От същия период се откри и една бронзова монета – драхма на Дирахион, сечена през 229 – 230 г. пр. Хр.

MEDIEVAL VILLAGE FROM THE 11TH – 13TH C. – BRANKOVTSI VILLAGE, GRAMADA MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT

Emilia Evtimova, Katya Melamed

Summary

The site is located over the first flooded and the second overflow terraces along Brankovska River. The terraces continue to the E, and a high hill is rising from the S and W.

At least since the early 20th c., a brick workshop was set up in the low N part. Possibly the production of bricks started much earlier, as indicated by nine Ottoman coins from the 15th–16th c. and pottery sherds.

Due to the nature of the soil and the activity of the brick workshop, it is difficult to detect the outlines of the dwellings. They were marked by a concentration of pottery sherds, animal bones, iron nails and other objects. The remains of five dwellings were revealed. The village collapsed in fire.

The pottery is dated to the late 10th–13th c.:

1. Pottery thrown on a fast potter's wheel of relatively well-purified clay, thin-walled, well-fired, production of a large workshop and intended for the market.

2. The same shapes, thrown on a slow potter's wheel of clay with many impurities of sand and mica, a work of a local workshop.

Both groups bear the same decoration, incised with a comb or single blade, mainly horizontal lines. Often above them, a wavy line or a row of oblique notches are incised just below the neck or a relief coil of clay is attached. Some of the bottoms display an embossed sign, usually a circle with a cross inside.

1. Vessels with burnished lines or coated with red slip. They come from still another workshop judging by the clay composition and the solid gray colour on the inner surface and the fabric.

2. A great amount of glazed and sgraffito pottery sherds, and a special group of mainly pitcher sherds, covered with red slip and paintings in white over it. This kind of decoration is probably a local production of the main medieval town – Bdin.

3. Sherds of handbuilt bread baking pans, often badly fired, are also found.

Emilia Evtimova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ema_ev@abv.bg
Katya Melamed, katjamelamed@yahoo.com

№ 55. ПРЕДВАРИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА (IX – VIII В. ПР. ХР.), РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ (VII – VIII В.) И НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БРАНКОВЦИ, ОБЩ. ГРАМАДА, ОБЛ. ВИДИН

Георги Иванов, Николай Казашки, Никола Тонков

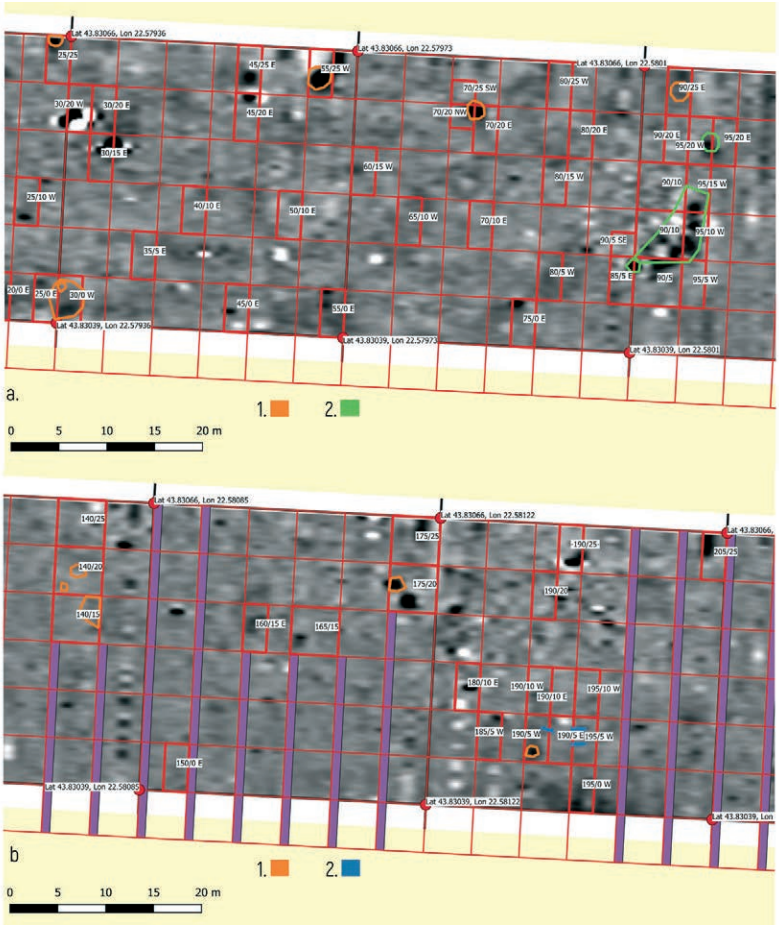
Обект № 9 (1008) бе проучен по проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – Подетап А. Разположен е на висока надзаливна тераса на десния бряг на р. Смръдла. В северното подножие на обекта има извор, каптиран в чешма. Трасето на газопровода преминава през централната част на обекта.

В работа на терен участваха Мария Атанасова, Александра Станева, Веселка Цветкова, Ивайло Петров, Петър Камарашки, Борислав Диков. Геодезия бе извършена от фирма Картпроект ЕООД. Геомагнетиката е дело на Никола Тонков (НАИМ – БАН). В лабораторните анализи участваха Надежда Атанасова (ИЕМПАМ – БАН) – анализ човешки костни останки, Надежда Карастоянова (НПМ – БАН) – анализ животински кости, Десислава Камберова (РИМ – Кюстендил) – реставрация керамика, Мария Тасева (НАИМ – БАН) – реставрация метал, Вероника Генчева (НАИМ – БАН) – диги-

тализация.

Преди започване на същинската изкопна работа положихме план-квадратна мрежа с размери 30 × 30 м, подходящи за измерванията с геомагнитометър. Геомагнитната картина ни показа няколко аномалии с висок интензитет, съсредоточени в централната и западната част на обекта (обр. 1). От 270-тия метър в посока изток аномалии не бяха регистрирани.

В продължение на 30 работни дни заложихме 91 сондажа, в които бе работено само на ръка, с обща разкрита площ от 1204 кв. м. В шест сондажа регистрирахме дълбоки ями върху местата на геомагнитните аномалии с висок интензитет. В някои от сондажите, които заложихме върху аномалиите с по-нисък интензитет, регистрирахме геологически напластявания или археологически структури с малка наситеност, които е трудно да се разграничат от повърхностния пласт. В няколко сондажа не успяхме да разкрием структури, въпреки регистрираните от геомагнитометъра аномалии с нисък интензитет. С останалите сондажи покрихме равномерно планираната за проучване площ.

Обр. 1. Резултати от геомагнитните измервания на Никола Тонков и проучените участъци. а. Западен сектор. 1. Жилище и 4 ями от ранното средновековие. 2. Каменно струпване и две ями от ранната желязна епоха. b. Централен сектор. 1. Жилище и няколко струпвания на камъни и керамика от ранното средновековие. 2. Некрополът

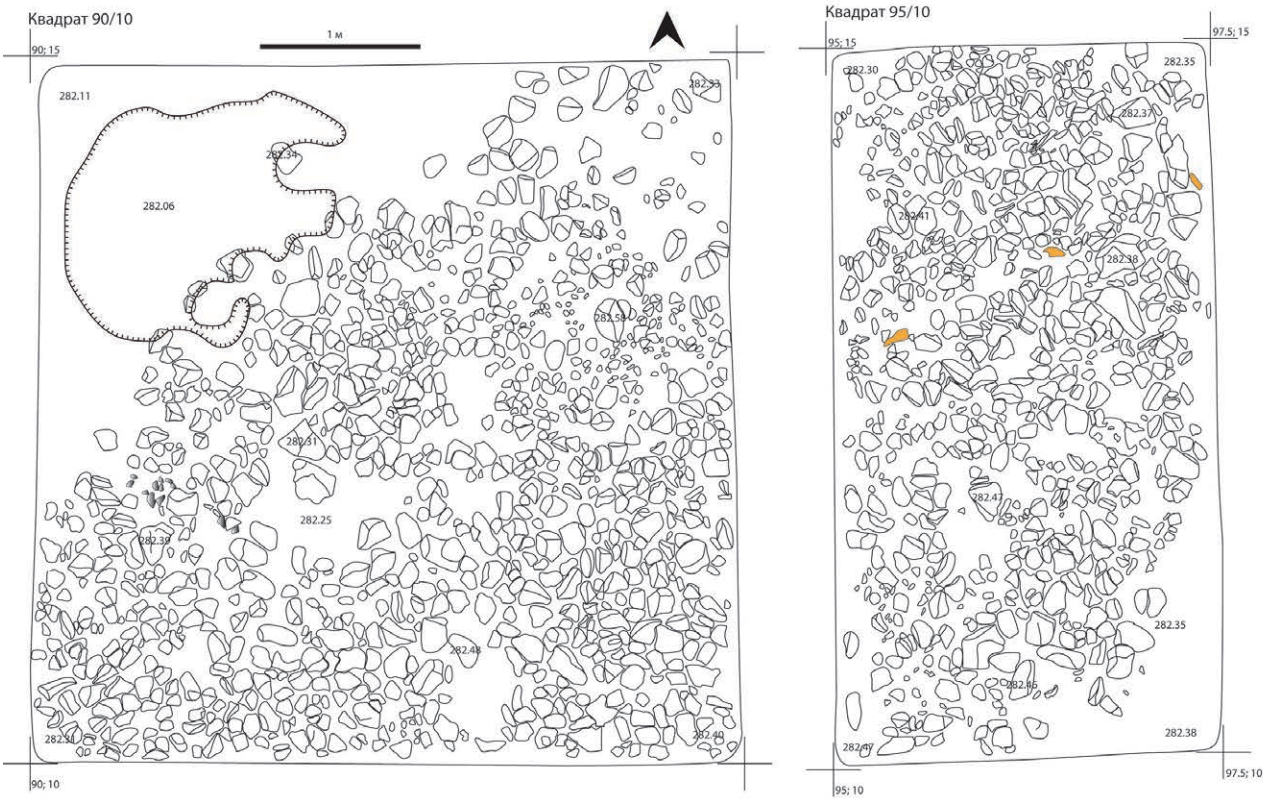
Fig. 1. The results of Nikola Tonkov's geomagnetic investigations and the excavated areas. a. Western part. 1. Dwellings and 4 pits from the Early medieval period. 2. Stone pile and two pits from the Early Iron Age. b. Central part. 1. Dwellings and several clusters of stones and ceramics from the Early medieval period. 2. The cemetery

В централната част на обекта заложихме напряко на сервитута 13 сондажа, изкопани с мултифункционален багер с ширина на кофата 0,9 м, които разкриха още 316 кв. м. На няколко места разкрихме струпвания на камъни и мазилки. Разкритият културен пласт бе с дълбочина до 0,50 – 0,80 м. Този участък предложихме за допълнително проучване.

На обекта беше регистриран компактен археологически пласт само в централната част, където непосредствено под повърхностния пласт (орница) се разкриваше тъмна пръст, в която бяха регистрирани останки предимно от Ранното средновековие. В западната част на обекта беше регистриран археологически пласт, свързан с жилище.

В най-западните сондажи разкрихме полувкопано жилище с частично отухлени стени и овъглен под. Геомагнетиката беше очертала именно тях като аномалия с нисък интензитет. Около жилището не успяхме да разкрием други археологически структури, въпреки заложените сондажи.

В най-северните сондажи разкрихме четири дълбоки ями от Ранното средновековие, разположени приблизително в една линия, на разстояние между 16,5 и 28 м. Три проучихме изцяло и една частично, защото попада извън сервитута. Ямите са дълбоки и сравнително широки. Запълнителят им е от няколко пласта. Две от ямите имат издължена форма и заоблено дъно, а другите две са по-широки и имат плоско дъно. Горните им части обикновено са по-тесни, вероятно срутени в процеса на естествено запълване на кухината. Керамичните фрагменти, открити в тях, са малко. В една яма открихме поставени до стените два масивни железни предмета. В друга яма имаше голямо количество метална шлака и следи от отухлена пръст, както и част от скелет на кон.

Обр. 2. Част от каменното струпване. Чертеж Вероника Генчева

Fig. 2. Part of the stone pile. Drawing: Veronika Gencheva

Обр. 3. Разкриване на яма с положена на дъното ѝ керамика. Ранна желязна епоха

Fig. 3. Excavations of the pit with fragments of pottery at the bottom. Early Iron Age

В центъра на участъка разкрихме каменно струпване с овално-дъговидна форма, добре очертано от геомагнетиката (обр. 2). В югозападния му край разкрихме дълбоко вкопаване, запълнено с камъни. Не успяхме да разберем неговата функция. Керамиката около него и между камъните беше от ранната желязна епоха, но в повърхностния пласт се откриваха и по-късни фрагменти, както и няколко метални находки. На североизток от него разкрихме яма с керамика от ранната желязна епоха (обр. 3).

В този участък регистрирахме множество струпвания от камъни, мазилки, шлака и керамика от периода на Ранното средновековие. Някои от каменните струпвания интерпретираме като отоплителни съоръжения, които са единствените съхранени детайли от интериора на ранносредновековните жилища. В този участък разкрихме едно полувкопано жилище. В него имаше добре изградено огнище и няколко камъка, които са били част от носещата му конструкция. Върху пода на жилището разкрихме скелет на куче. Предполагаме, че селището, с което се свързват тези останки, се е развивало около извора, на 80 м на север по склона.

При проучването на аномалия, при която разкрихме струпване на камъни и керамика, попаднахме на некропол от три гроба, с ориентация запад – изток. Първият скелет беше в неестествено силно свито положение. Вторият и третият скелет са били положени в нормално положение по гръб.

На едно място регистрирахме струпване на керамика и въглени, част от структура с неясна функция, единствената от Късното средновековие.

Всички участъци, освободени за строителство, след края на проучването бяха рекултивирани.

Археологическите материали от Ранното средновековие категорично преобладават. Следва, като наситеност с материали, периодът на ранната желязна епоха, а най-малко са материалите от Късното средновековие. От ранносредновековните структури с жилищен характер преобладават фрагменти на колело и ръка, с украса от врязани вълнообразни или успоредни линии. От Късното средновековие имаме тънкостенна керамика и керамика със сграфито украса, както и един фрагментиран дебелостенен съд – подница. Керамиката от ранната желязна епоха е съсредоточена около каменното струпване в западната част на обекта, както и в една яма. От тази яма ще могат да се реставрират една дълбока купа, един хранилищен съд, една подница. Освен тях частично ще се реставрират още няколко съда. Повечето са с излъскана повърхност и с характерната за периода украса от канелюри.

От една ранносредновековна яма разкрихме два масивни железни предмета – брадва с дупка и заостряния за захващане на дръжка, и предмет със заострена горна част и усукана долна, използван за накрайник на оръжие или сечиво. В структурите или с металдетектор от повърхността открихме четири железни върха на стрели, различни типове. От гробовете като инвентар имаме бронзови корубести монети и апликации, сребърни гривна с релефна украса, пръстен, обица, с датировка XI – XII в.

PRELIMINARY INVESTIGATIONS OF AN EARLY IRON AGE (9TH – 8TH C. BC), AN EARLY MEDIEVAL (7TH – 8TH C.) SITE, AND A LATE MEDIEVAL NECROPOLIS ON THE TERRITORY OF BRANKOVTSI VILLAGE, GRAMADA MUNICIPALITY, VIDIN DISTRICT

Georgi Ivanov, Nikolay Kazashki, Nikola Tonkov

Summary

Rescue excavations of the site were conducted within the framework of the "Expansion of Bulgartransgaz Transmission Infrastructure" project. Geomagnetic survey identified several high intensity anomalies, clustered in the site's Central and Western sectors. In six test trenches were registered deep pits coinciding with the high intensity geomagnetic anomalies. Several low intensity anomalies coincided with geological accumulations or with archaeological structures of low saturation. In the test trenches on the west edge of the site were excavated the remains of a dugout dwelling with partially hard-fired earthen walls and charred floor. In the western sector of the site were unearthed four deep pits from the Early Medieval period. At the centre of this sector was excavated a kidney-shaped cluster of stones and a pit containing Early Iron Age pottery.

In the central sector were registered clusters of stones, plaster, slag and pottery dated to the Early Medieval period. In this sector was excavated a semi-dugout dwelling. On the floor of the dwelling was found a dog skeleton.

Three graves oriented East–West were discovered during the exploration of a stone cluster. One of the skeletons was set in an unnaturally tightly contracted position. A silver ring, an earring, a bracelet, and an 11th–12th c. concave bronze coins formed the grave inventory.

Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, giv@mail.bg
Nikolay Kazashki, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, nsnsnsn@abv.bg
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.bg

№ 56. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 1008 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БРАНКОВЦИ, ОБЩИНА ГРАМАДА, ОБЛАСТ ВИДИН, ПО ПРОЕКТ: „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова

Обектът бе предложен за пълно проучване въз основа на научен доклад за проведено предварително проучване, като селище от Ранното средновековие. Разположен е на висока надзаливна тераса на десния бряг на р. Смръдла. В северното подножие на обекта има извор, каптиран в чешма. Територията му попада в обработваеми площи, някои изорани, други неорани. Бяха проучени 3756 кв. м. Трасето на газопровода преминава през южната периферия на обекта.

Обр. 1. Гроб 4

Fig. 1. Grave No. 4

Обр. 2. Гроб 5

Fig. 2. Grave No. 5

Разкопките се проведоха под ръководството на Андрей Аладжов и Евгения Коматарова-Балинова (НАИМ – БАН). От 04.09 до 24.10.2019 г., в продължение на 42 работни дни проучихме 107 линейни метра в сервитута на предвидените изкопни дейности.

На обекта беше регистриран компактен археологически стратиграфски пласт само в западната част, където непосредствено под повърхностния пласт (орница) се разкриваше тъмна пръст, в която бяха регистрирани останки предимно от Средновековието и Възраждането.

В западната част на обекта разкрихме една варница и каменно струпване от периода XVII – XVIII в., както и три ями от Късното средновековие.

В процеса на работа, в централната част на обекта регистрирахме множество струпвания от камъни, мазилки, шлака и керамика от периода на Ранното средновековие и от XII – XIII в. Някои от каменните струпвания интерпретираме като отоплителни съоръжения, част от интериора на средновековните жилища. Подемният материал – предимно битова керамика, ни позволи да датираме жилищата в периода XII – XIII в.

При проучването на този сектор разкрихме скелет, с ориентация

запад – изток (обр. 1). До него, в същата редица в посока юг, разкрихме още един (обр. 2). И двата индивида са погребани по християнски обичай – положени по гръб със скръстени в коремната област ръце, ориентирани по оста изток – запад с глава на запад. Единият гроб е без инвентар, а другият – с три бронзови обици, открити в областта на главата.

В източния участък отново регистрирахме рушевини от жилища във вид на обособени по цвят и структура петна, примесени с голямо количество горели камъни от деструкциите на каменните отоплителни съоръжения (обр. 3). Събраната керамика от тези съоръжения е от Средновековието – XII – XIII в. Вероятно тук е била източната периферия на селището.

Археологическите материали са предимно от Ранното средновековие. Следва като наситеност с материали периодът на „зрялото" средновековие и най-малко са материалите от Късното средновековие. От ранносредновековните структури преобладават фрагменти на бавно колело и ръка, с украса от врязани вълнообразни или успоредни линии. От „зрялото" средновековие керамиката е на бързо колело, тънкостенна, понякога със сложно профилирани устия. От XIII в. открихме няколко фрагмента сграфито керамика. От Късното средновековие и Възраждането имаме тънкостенна керамика и керамика със жълта, зелена и кафява глазура и с бяла подглазурна ангоба, както и няколко фрагмента от подници.

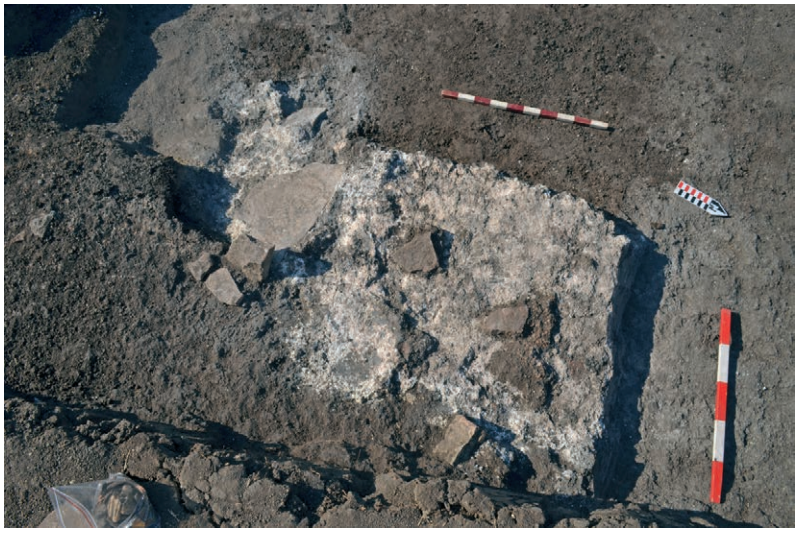
Най-многобройни са находките от пласта, който се датира в периода XVII – XVIII в. – множество оръдия на труда, ножчета, стрели, габъри. От средновековния период, освен инструменти, пирони и цинтове, открихме и няколко катарами и езичета за катарами.

Сред нумизматичния материал преобладават монетите от османски емисии. Тези от Възраждането са пробити.

Обр. 3. Деструкции от средновековно жилище

Fig. 3. Ruins of a medieval dwelling

Обр. 4. Късносредновековна варница

Fig. 4. A Late medieval lime kiln

В източната част на обекта проучихме две разрушени от селскостопанските машини жилища – част от селище. Вероятно останалите жилища от това селище не се засягат от газопровода.

В централната част на обекта регистрирахме множество струпвания на камъни, мазилки и желязна шлака. Керамиката, разкрита в този участък, може да се датира в периода VIII – XIII в. Селището, съществувало на това място, се е развивало около извора, който се намира на 80 м на север по склона.

В този участък разкрихме и два гроба – част от некропол, от който са разкрити общо пет гроба – три при предварителните проучвания и два при пълните. Според направения радиовъглероден анализ скелетите могат да се датират в последната четвърт на XIII в. Точната дата, според лабораторните изследвания, е 1284 г.

В западната периферия проучихме варница (обр. 4) и каменно струпване, наситено с керамични фрагменти от XVII – XVIII в., вероятно свързано с варницата, както и три ями от същия период.

RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 1008 ON THE ROUTE OF THE BULGARTRANSGAZ GAS PIPELINE PARALLEL WITH THE NORTHERN PIPELINE TO THE BULGARIAN-SERBIAN BORDER, LAND OF BRANKOVCI VILLAGE, VIDIN DISTRICT

Andrey Aladzhov, Evgenya Komatarova-Balinova

Summary

The archaeological materials discovered during the excavations are mainly from the Early Middle Ages, followed by materials from the medieval and late medieval periods.

In the eastern part of the site we explored a part of a settlement formed by two dwellings (fig. 3) demolished by modern agricultural activities. Probably other dwellings belonging to this settlement could be discovered 80 m north of the pipeline layout.

In the central part of the site we registered numerous clusters of stones, pottery, and plaster. The pottery discovered in this section can be dated back to the 8th–13th c. The settlement developed around the spring, which is located 80 m north on the slope.

We also discovered two graves (figs 1, 2) – a part of a necropolis of which three more graves were documented during the preliminary survey. According to the radiocarbon analysis, the skeletons can be dated to the last quarter of the 13th c. According to laboratory tests, the exact year is 1284.

In the western periphery we explored a lime kiln (fig. 4) and a stone pile filled with ceramic fragments from the 17th–18th c., as well as three pits from the same period.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com

Evgenya Komatarova-Balinova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, e_komatarova@abv.bg

---

№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА И КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ В ПОДНОЖИЕТО НА ВРЪШКА ЧУКА. ОБЕКТ 1/1000

Елена Василева, Жени Василева

Обект 1/1000 в м. Баба Велика е разположен в землището на с. Извор махала, общ. Кула, обл. Видин. Проведени са предварителни сондажни проучвания (01.04. до 14.05.2019) и цялостни проучвания (20.06. до 18.08.2019) във връзка с „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“. Археологически материали от СБЕ, РЖЕ, римска епоха и Късно средновековие

се откриват на площ от 12 552 кв. м. Положена е план-квадратна мрежа, ориентирана по трасето на газопровода. Всички археологически структури са проучени чрез залагане на контролни профили и чрез детайлно графично и фотодокументиране.

Материали от средната бронзова епоха са регистрирани единствено в централната част на обекта. Проучен е хомогенен пласт с археологически материали, характерни за този период. Те са представени от керамични фрагменти, изработени на ръка. В по-голямата си част, керамичните фрагменти са със силно измита повърхност. Преобладават фрагменти от дебелостенни съдове. Сред тях се наблюдават устия, дръжки и стени с релефни ленти. Към този период принадлежи структура № 8. В кв. C41-C42 и D41-D42 са регистрирани две успоредни ивици от естествената материкова скала с дължина 2,30 м и ширина около 2,20 м. Между тях е регистрирано компактно струпване от археологически материали – керамични фрагменти, работени на ръка, дребни въглени и животински кости. Не са регистрирани следи от деструкции или следи от термично съоръжение. Структурата може да се определи като временна, със сезонен характер, като вероятно е използвано пространството между двете естествени ивици от материковата скала. Характерните керамични образци имат хронологически и стилови белези на СБЕ – паници, гърневидни съдове. Взети са две проби (животински кости) за радиовъглеродно датиране; получените резултати отговарят на датировката на керамичния материал от струпването – СБЕ – 1913 cal. BC (95,4 %).

Обр. 1. Аерофото на обект 1/1000 в подножието на Връшка чука

Fig. 1. Aeriel photo of site No. 1/1000 at the foot of Vrushka Chuka

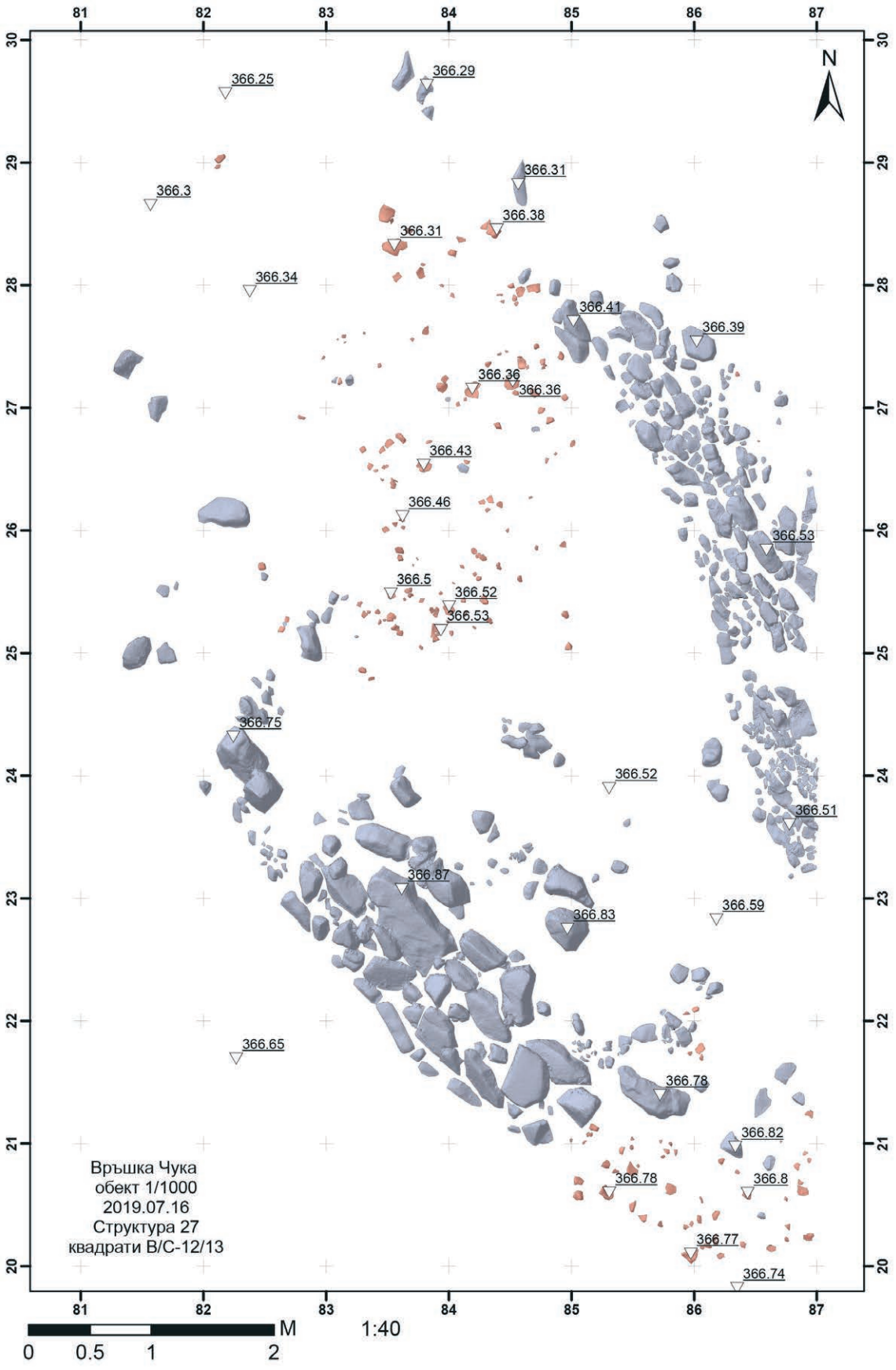

Обр. 2. Структура № 18 – огнище с керамично гърне in situ, XV в.

Fig. 2. Structure No. 18 – a hearth and a ceramic vessel in situ, 15th c.

Пласт и структури от ранната желязна епоха са регистрирани в западен сектор. Структурите представляват компактни струпвания от керамични фрагменти (структура № 26, № 33 и № 39) и съоръжения с временен, сезонен характер (структура № 27), лежащи в кафяв нехомогенен пласт, непосредствено над материковата скала.

Интерес представлява структура № 37 – яма, вкопана в естествената скала. Ямата има кръгла форма с размери С – Ю 1,90 м и И – З 1,80 м. Заложен е контролен профил С – Ю, като едновременно са проучени двете половини. Ямата е запълнена с кафяв, нехомогенен запълнител с висока концентрация на археологически материали, по-голямата част съсредоточени в северната половина. Регистрирани са безформени късове деструкции, въгленчета, керамични фрагменти от разнообразни съдове, едно костено и едно каменно мънисто, както и долна човешка челюст, фрагмент от череп и лъчева кост. Взета е една проба (човешка мандибула) за радиовъглеродно датиране, като резултатът съответства на датировката на керамичния материал от струпването – РЖЕ (късна Калакача/ранна Бесараби) – 1005 cal. BC (86,1 %).

Обр. 3. Структура № 27 – ранножелязна епоха

Fig. 3. Structure No. 27 – Early Iron Age

Ранножелезният керамичен комплекс е запазен във фрагментирано състояние. Повърхността на керамиката е в различни нюанси на кафяв, червен и черен цвят, като по-голямата част са със силно измита повърхност. Представени са следните форми: гърнета, купи и паници; украса от релефни ленти, канелюри, врязани висящи триъгълници, щамповани „S“ и др. Особено интересни са паници с извит навътре ръб на устието, украсен с коси канелюри, висящи триъгълници и щамповани „S“. По отношение на технологични, формални и декоративни техники керамичният материал може да бъде определен като характерен за късна Калакача – ранна Бесараби.

По време на проучването в източния сектор са регистрирани редица естествени струпвания от камъни (варовик или пясъчник) с бегли следи от вероятно временни обитавания и ниска концентрация на археологически материали – керамични фрагменти, въглени и безформени късове мазилки. Установи се, че структури № 10 и 11, засечени по време на сондажните проучвания (№ 25) и определени като „калдъръм“ и стена, представляват плътно каменно струпване от бели варовици, ограничено от вертикални камъни, поместени в редуващи се линии с естествено скално образуване – зелен пясъчник. Керамичният материал е представен предимно от съдове, изработени от сравнително пречистена глина, с характерната за периода врязана украса и керамика от типа сграфито, характерна за XV – XVII в.

В същия сектор са регистрирани и проучени две металургични пещи (структури № 6 и 7). Представляват големи, кръгли петна от отухлена пръст. Запазени са само в негатив, което бе ясно видимо при направените разрези на съоръженията. И при двете бяха открити късове желязна шлака, а керамичният материал ги отнася към епохата на Късното средновековие.

Структура № 13 също се датира в късносредновековния период на базата на няколко нехарактерни фрагмента керамика. Представлява яма с кръгла форма, вкопана в естествената скала. Запълнителят е от пръст, примесена с дребни въглени и керамични фрагменти. Структурата не кореспондира с други от същия период.

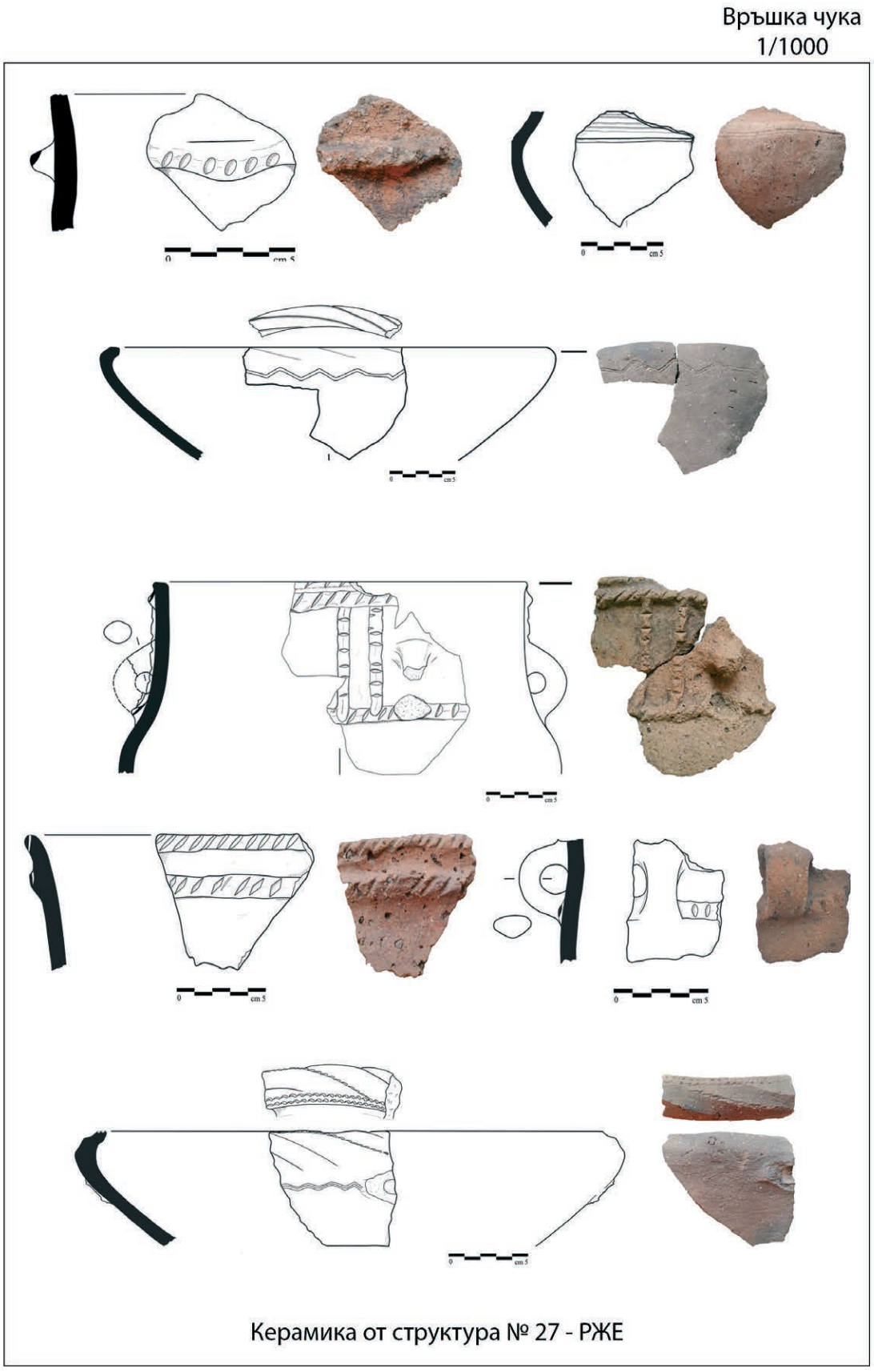
Археологически материали и структури, датирани въз основа на керамичния материал в епохата на Късното средновековие и Османския период (XV – XVII в.), са застъпени основно в западната част на обекта и също са с характер на временни обиталища. Структура № 17/жилище № 2: регистрирани са едри варовикови камъни със средни размери 0,25 – 0,30 м, очертаващи пространство с правоъгълна форма, като югоизточно опират в естествено каменно струпване. Приблизителните размери на жилището са 7,30 × 3,80 м, ориентирано север – юг. Във вътрешността на жилището се наблюдава нехомогенен пласт с висока концентрация на керамичен материал от XV – XVII в., въглени, животински кости, както и отделни предмети от бита: железни ножове, остриета, рамо от везна, подкова и други метални предмети с неопределено предназначение, костена дръжка с врязана украса, тока, копчета. От структура № 30/жилище № 1 са запазени само две от стените, изградени от различни по размер варовикови камъни. Жилището е изградено върху материковата скала. И то, както и жилище № 1, вероятно е с временен характер.

Структура № 18 е огнище. На терен е регистрирано петно от дребни камъни, въглени и гърне с една дръжка. Съдът е изработен от глина с примеси от ситен и едър пясък. Цветът е кафяв с опушване до сиво-черно. Върху дъното личат следите от срязване с нишка. Украсата е от единични прави, врязани линии върху шийката, пояс от прави врязани линии върху плещите и рисунка с бяла ангоба върху шийката, плещите и дръжката. Датира се в началото на XV в.

Структура № 30 също е жилище от Късното средновековие. Вътрешността му е от запълнител с дребни варовици, фрагменти късносредновековна керамика, включително дъна и стени *in situ*, животински кости и късове мазилка. В СЗ ъгъл очертанията опират в скалата (зелен пясъчник). Вероятно при градежа са използвани естествените образувания – пясъчник и хоризонтални каменни линии, които минават през терена с посока ЮЗ – СЗ. В ЮЗ му ъгъл се разкриха облицовани гнезда с приблизително овална форма (диам. 0, 10 – 0,15 м, дълб. 0,10 м) и обмазка около тях. Вероятно те са елемент от дървена конструкция/навес, врязана в скалата, за по-добра устойчивост и облицована със средни по големина варовикови камъни.

Структура № 34 има овална, неправилна форма, издължена по оста С – Ю. Открива се керамика на колело, фрагменти от отухлявания, както и фрагмент от меден съд. На второто ниво се откриват дъна от късносредновековни гърнета, дръжки, фрагменти с релефна украса, кости от прасе, въглени, шлаки, стопилки, два железни клина.

Структура № 29 е регистрирана в най-западната част на обекта. Представлява голямо вкопаване в естествената скала със запълнител от компактна пръст, дребни въглени, керамични съдове, метални и костени находки. Сред тях интерес представляват сребърният денар на император Луций

Обр. 4. Керамичен материал от структура № 27

Fig. 4. Pottery from structure No. 27

Цеионий Комод Вер Арменски, познат като Луций Вер, съимператор на Марк Аврелий. Другата находка е костена игла. Любопитното при нея е изображението – графит с ранносредновековна иконография.

Останалите структури от късния период са с характер на леки вкопавания, чиито функции не са изяснени. Запълнителите им се състоят от въглени, кости, керамични фрагменти, желязна шлака, метални предмети, сечива и др.

По време на проучването са открити над 260 находки, сред тях голямо количество монети, накити, апликации, инструменти, керамични съдове и др. Хронологичният преглед показва най-общо, че трасето на газопровода преминава през периферия на селище от II – III и IV – V в., както и на такова от XIV в., за което подсказват двете латински имитации от XIII в., много добре запазената монета на Андроник II Палеолог и откритите фрагменти от сребърни наушници. Селището от края на XV в. е било интензивно обитавано през целия XVI в. и е обезлюдено към края на XVII в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SETTLEMENT FROM THE EARLY IRON AGE AND LATE MEDIEVAL PERIOD AT THE FOOT OF VRASHKA CHUKA. SITE NO. 1/1000

Elena Vasileva, Zheni Vasileva

Summary

Site No. 1/1000 is located near the village of Izvor mahala, Vidin district. Numerous archaeological features dated to the Middle Bronze Age, Early Iron Age, the Roman, and the Late Medieval periods covered an area of 12 552 m^2.

Materials from the MBA were identified only in the central part – a homogenous layer containing some pottery sherds. The only structure dated to the MBA is a temporary shelter (No. 8).

EIA layer and structures are registered in the western sector. The structures are compact clusters of ceramic sherds (Nos 26, 33, 39) and temporary shelters (No. 27). Of a particular interest is structure No. 37, a pit dug into the natural rock filled with EIA pottery sherds, typical for the Kalacacha culture.

Archaeological materials and structures dated to the Late Medieval and the Ottoman periods are mainly found in the western part. They were probably used as temporary dwellings. Large limestone stones outlining a rectangular space were registered in structure No. 17/dwelling No. 2. Inside are found 15th–17th c. pottery sherds, charcoals, animal bones, iron knives, blades, a beam from a balance, horseshoes, etc. Structure No. 30 is another late medieval seasonal dwelling. It is filled with small limestone and plaster pieces, Late medieval pottery, animal bones, metal finds, etc.

Structure No. 29 is registered in the westernmost part of the site. It is a large pit dug in the natural rock with compact soil filler, small charcoals, ceramic vessels, metal and bone finds. Among them is a silver denarius of Emperor Lucius Verus and an early medieval bone pin.

During the excavations, more than 260 small finds were discovered (large number of coins, jewelry, appliqués, tools, pottery, etc). The settlement existed from the end of the 15th c., but its peak was in the 16th c. It was abandoned towards the late 18th c.

Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com

Zheni Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassileva.jeni@gmail.com

МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА ГЪРЦИЯ – БЪЛГАРИЯ

ИНТЕРКОНЕКТОР НА ICGB (КОМОТИНИ – СТАРА ЗАГОРА)

№ 58. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЛОВО, ОБЩ. ХАСКОВО. ОБЕКТ 42

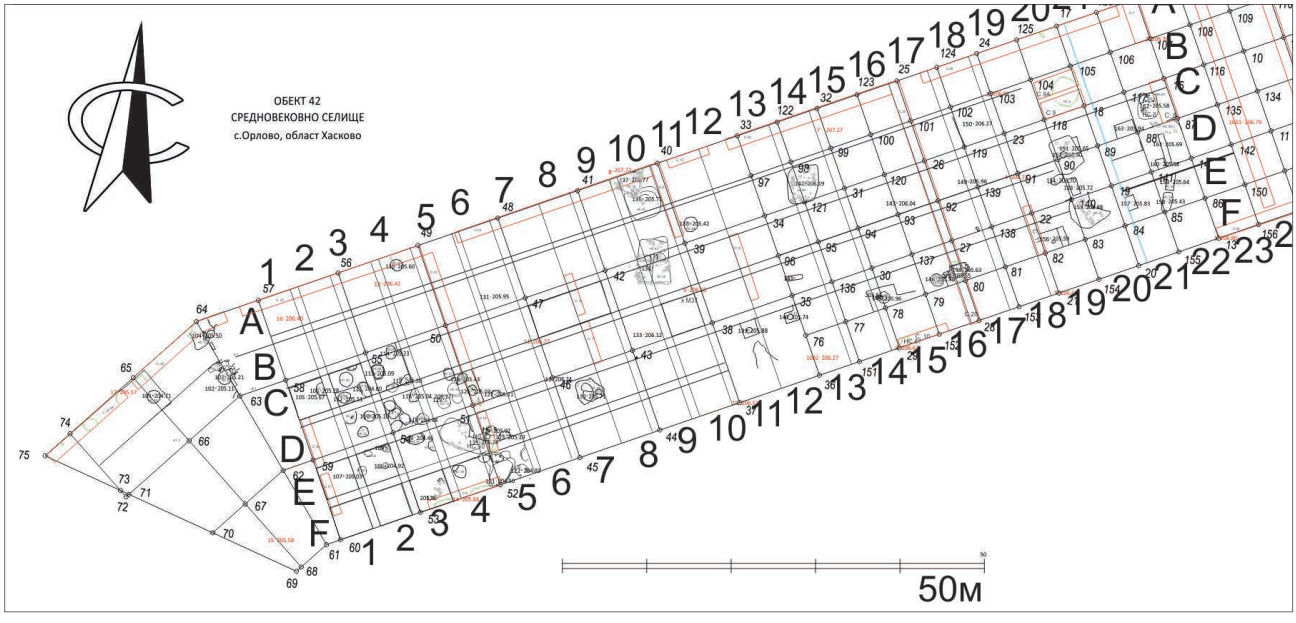
Галина Грозданова, Дойчин Грозданов

Пълните спасителни археологически разкопки на обект 42 в землището на с. Орлово, по трасето на междусистемна газова връзка ICGB, се осъществиха в рамките на 54 календарни дни, от 10.05 – 02.07.2019 г. В проучванията участваха още Диана Стоянчова (докторант); Росита Стоянова (РИМ – Кюстендил), Недялка Петева (ИМ – Димитровград), Димитър Янков.

Обектът се намира на пътя между с. Мандра и с. Орлово, южно от него, на левия бряг на река Козлецка. По времето на проучванията обектът представляваше обработваема земеделска земя – нива, засята с пшеница. Наблюдава се лека, но ясно изразена денивелация от изток на запад/югозапад към реката и от север на юг.

Целта беше пълно проучване на ограничената след сондажните разкопки през 2018 г. площ и прецизиране на характера, границите и хронологията на обекта и археологическите структури в рамките на сервитута (Грозданова, Златков, 2019, 584 – 586).

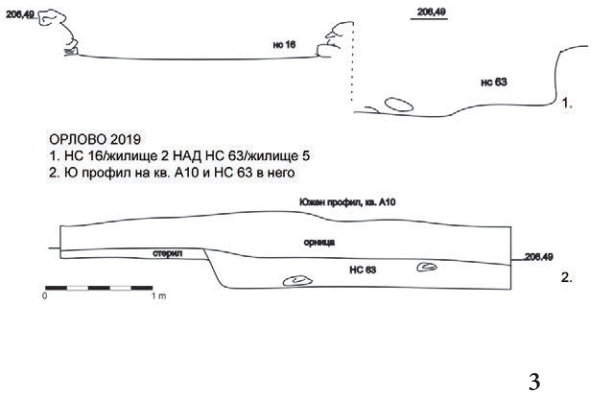
Заложена беше план-квадратна мрежа с квадрати 5 × 5 м, които следват трасето на газопровода. Общата площ на обекта възлиза на 3500 кв. м. Предвид резултатите от сондажните проучвания, беше използвана механизирана техника за премахване на горния пласт – орница, на дълбочина 0,20 – 0,30 м от нивото на съвременния терен. Премахването на орницата се извърши под археологическо наблюдение. Археологически структури се разкриват на 0,10 м до 0,30 м от нивото на почистения с машини терен. Преобладаващата част от тях са вкопани в стерилния пласт на различна дълбочина.

Обр. 1. Общ план на обекта с разкритите през 2018 – 2019 г. структури

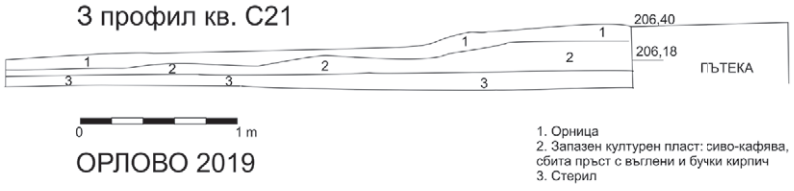
Fig. 1. A plan of the excavated features in 2018–2019

Обр. 2, 3. Ситуация: НС 16/жилище 2 над НС 63/жилище 5

Fig. 2, 3. The case of NS 16/dwelling No. 2 overlaying NS 63/dwelling 5

Обр. 4. Кв. С 21 – западен профил

Fig. 4. Grid square C21 – western cross-section

Общият брой на разкритите археологически структури е 69. Представляват: ями – стопански и/или боклучни; жилищни и стопански постройки, един гроб. Всички разкрити структури принадлежат към средновековната епоха.

В западната и централната част на обекта, в близост до реката, културен пласт не бе установен. Най-вероятно, предвид даденостите на релефа, той е бил унищожен от заливанията на реката и/или при земеделската обработка. Наличие на културен пласт, с дълбочина около 0,10 м се наблюдава в източна посока, след 18-и номер квадрати (90-ия л. м от „чупката" на трасето на газопровода), където теренът е задигнат и се е образувал по-дебел хумусен пласт, който е запазил културния.

Ямите най-често са с неправилна кръгла или овална форма. Диаметрите им са между 1,50 – 2 м, вкопани до около 1 м от нивото на засичане. Стените им се скосяват леко към дъното. Обикновено нивото на засичане, стените и дъното на вкопаните съоръжения са маркирани с камъни. Много вероятно е те да са конструктивен, укрепващ елемент. Запълнителят е тъмнокафява, глинеста пръст, с въглени. В тях се открива керамика и животински кости. В един случай в ямата са изхвърлени останки от глинобитно съоръжение – подница и бракувана керамика. Предвид ограниченото по правило количество керамика и въобще археологически материали в тях, изглежда, че ямите са били използвани за съхранение. При палеоботаническия анализ, извършен от Иванка Христова, Umeå University, Швеция са установени останки от голозърнеста пшеница, ръж, грах и др. В няколко случая наблюденията ни показват, че над ямите е имало леки, дървени или плетени конструкции, които са били наземни, или поне не дълбоко вкопани.

Другата част от структурите са четириъгълни в план, понякога с неправилна многоъгълна форма. Площта им възлиза на около 9 – 12 кв. м. Те са два типа: глинобитни, вкопани в стерила (НС1, 4, 5, 13, 43, 44, 57, 63) или облицовани с еднолицев каменен градеж, също леко вкопани (НС 16, 55). Проблемно се оказва откриването на отоплителни съоръжения. Данни за печка или пещ в структурите липсват. С останки от разрушено глинобитно съоръжение (пещ?) свързваме единствено НС 18. В няколко случая, като например НС 5, НС 13 и НС 63, са открити останки от огнища в средата, в други случаи (НС 16, 55, 43) допускаме, че са използвани подвижни огнища. При НС 44, и НС 57 обясняваме липсата на отоплително съоръжение със стопанската им функция.

Примерите на суперпозиции са редки: НС 60, която нарушава НС 44, 45 и 33. От своя страна С стена на НС 44 (мазе?) е нарушена от НС 45 (яма). При ямите НС 9 нарушава НС 8, а НС 20 нарушава НС 21. Жилище 4/НС 43 е частично застъпено от жилище 3/НС 55. По аналогичен начин жилище 2/НС 16 се намира над НС 63.

Гробът – НС 67/гроб № 1 е средновековен. Погребалният обряд е инхумация, ориентацията му е З – И. Инвентар липсва. Погребаният е мъж, на около 20 – 25 години, според антропологичните изследвания, извършени от доц. д-р Виктория Русева, ИЕМПАМ – БАН.

Проучванията показват, че гъстотата на археологическите структури не е голяма. Наблюдават се обширни пространства в централната част на обекта, където няма структури. Забелязва се райониране: ямите и стопанските постройки се разполагат в близост до реката, в западната част на обекта, а жилищните постройки – по на изток, на по-високите, незаливни от реката места.

Керамиката е основно изработена на крачно колело, без покритие, представена от гърнета и по-рядко трапезна керамика: кани, стомни, купи, паници и капаци. При луксозната керамика преобладава керамиката със златиста ангоба, а глазираната и сграфитото са в значително по-малко количество. Датира се най-общо в XI – XII в. Среща се обаче и керамика, изработена на ръчно колело, с релефни знаци и врязана украса, които са индикатор за наличие на малко по-ранна фаза, в границите на X – началото на XI в. Тези две фази, предложени от нас още при предварителното проучване, се потвърждават и въз основа на нумизматичния материал. В един случай са открити останки от разрушена структура, с дебелостенна, груба керамика с врязана украса, която би могла да се датира, по аналогии, в границите на VII – VIII в. Инвентирани са 100 находки, сред които монети, оловен печат (нумизматичният материал бе определен от доц. д-р Дочка Аладжова, НАИМ – БАН; печатът беше разчетен от д-р Пантелис Харалампакис), ножчета, върхове на стрели, глинени прешлени и др. Тази година също бяха открити единични находки: две монети (IV в.) и част от фибула (с подвито краче) от късноантичната епоха, но данни за структури от този период не бяха установени, при все че предполагаме наличие в близост.

Литература

Грозданова, Златков 2019: Г. Грозданова, М. Златков. Средновековно селище в землището на с. Орлово, община Хасково. – Археологически открития и разкопки през 2018. София, 2019, 584 – 586.

MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LAND OF ORLOVO VILLAGE, HASKOVO MINICIPALITY. SITE NO. 42

Galina Grozdanova, Doychin Grozdanov

Summary

The rescue excavations of site No. 42 were conducted in advance of the ICGB pipeline construction. The site was located between the modern villages of Orlovo and Mandra, south of the road that connects them, on the left bank of Kozletzka River. During the excavation campaign the site was used for the cultivation of wheat.

The excavations aimed to complete the trench archaeological research that started in 2018 (Грозданова, Златков, 2019), to explore all archaeological features within the site, and to define the function, the limits and the chronology of the site.

Under the archaeological supervision machines were used to remove the upper 0.20–0.30 m of the plough layer. The archaeological features were revealed 0.10–0.30 m from that surface, most of which were dug-into the sterile ground. The number of the documented archaeological features is 69: pits, used for storage and/or rubbish, dwellings and storehouses, as well as one grave. All of them belong to the Middle Ages. The stratigraphy of the site, the pottery and the numismatic evidences support the already suggested two main chronological phases in the 2nd half of the 10th–11th c. and the 12th c. In a single case a deposit with coarse pottery dated in the 7th–8th c. was explored.

Among the finds are coins, a lead seal, knives, clay whorls, arrowheads, glass bracelets, etc. Single finds like the 4th c. coins and a fragment of a bent stem fibula were documented but for the moment they cannot be connected with a certain feature.

Galina Grozdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, galina_grozdanova@mail.bg
Doychin Grozdanov, National Institute of Immovable Cultural Heritage, 7 Lachezar Stanchev Str., 1756 Sofia, doichin_eg@abv.bg

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 27, КМ 65+700 – 66+000, (ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТРЕМЦИ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ), ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОВ КОНЕКТОР КОМОТИНИ – СТАРА ЗАГОРА

Методи Даскалов, Катя Трендафилова

Спасителните археологически разкопки се проведоха през август – септември 2019 г. с цел проучване на регистрирани археологически структури в рамките на трасето. При предварителното проучване през 2018 г. трасето бе условно разделено на Северен и Южен Сектор (според съответната позиция спрямо съвременния напоителен канал), като по този начин те са отразени и в документацията.

В резултат на разкопките бяха доразкрити и напълно проучени: пет полувкопани в терена (коренна материкова скала) съоръжения, които могат да бъдат определени като жилищни (според наличието на отоплително съоръжение), останки от две наземни структури със стопански или домакински характер, осем ями за стопански нужди (съхранение).

При част от съоръженията с жилищен и домакинско-стопански характер има данни за наземната конструкция: вертикално забити подпорни колове, носещи покривна конструкция, както и стрехи извън размерите на помещенията. Във всичките споменати структури се намериха археологически материали: фрагменти от съдове за бита и за съхранение; предмети, свързани с ежедневието в дома – прешлени за вретено, ножчета, части от хромели, точила, огрибка, режещи и прободни инструменти; ловни стрели; накити – части от стъклени гривни, дребни метални накити и закопчалки; свързани със селско стопанство – косер, вер. и част от сърп, подкови за волове и др. Според резултатите става дума за малка селищна структура в долината (на склон над незаливната тераса) на дн. Перперешка река. Обектът е единствената „селищна" структура в района, без данни за крепостно строителство и да е част от религиозен (култов) център и пр.

Обр. 1. Археологически структури в сондаж № 30 (поглед от ЮИ)

Fig. 1. Archaeological features in trench No. 30 (view from the SE)

Бяха придобити и данни за преработка на желязо: стопилки, шлаки, отпадни продукти (глини и камъни), нагрявани при много ви-

Обр. 2. Западен профил на Сондаж № 30

Fig. 2. Western cross-section of trench No. 30

Обр. 3. Жилище в сондаж № 32 (поглед от И)

Fig. 3. Dwelling in trench No. 32 (view from the E)

сока температура (до „остъкляване“).

Всички жилищни и др. съоръжения се разполагат с гръб (подълбоко вкопана част) към северозапад, откъдето са подзидани (укрепени със суха каменна зидария, т.е. те са защитени от северозападни ветрове) и са с подход (вход) откъм югоизток – най-благоприятното разположение в долината на реката.

Сектор „Север“. Сондажите с работни № 6, 21 и 22, в които през 2018 г. имаше данни за съоръжения, бяха разширени. Следите от обитаване са в негативни структури – запълването е от сива пръст, с въглени и керамични фрагменти. Такова оцветяване има от 0,40 – 0,50 до 0,80 м околовръст. Няма регистриран културен пласт, което показва сравнително кратковременно обитаване. Съоръженията са вкопани в склона, като задната (откъм СЗ) страна е удълбочена до 0,40 – 0,50 м в нивото под хумуса: т.е. те са „отворени“ към ЮИ, откъдето е и подходът към тях. При всички се установиха следи от колове, които са част от стени и носят покривната конструкция. Те вероятно са едноскатни, с наклон за назад (към СЗ), отводняването е чрез плитки издължени вкопавания (улеи-канавки, извън установените очертания) към ЮИ. Регистрираните в Сондажи 6 и 21 части от вкопани жилища (със следи от опалвания и плитки ями в подовото ниво, запълнени с останки от човешка дейност) не са проучени изцяло, защото излизат към И извън границите на сервитута на газопровода, съответно – зоната за археологическо проучване. Затова не могат да се посочат и конкретни параметри. Установено е, че те са с „дължина“ по посока ЮИ – СЗ около 2,90 – 3,10 м.

Движимите археологически материали са преди всичко фрагменти от съдове от песъчлива глина, при част от стените има врязана украса. При фрагментите от дъна има околовръстен ръб, което е резултат от изработване на колело с не особено високи обороти. При някои от дъната има и релефни знаци – изразена в различна степен окръжност. Сред материалите се откроява група фрагменти от амфори. Първичните наблюдения са потвърдени и от консултацията с тесни специалисти. Датировката им е несъмнена – имат белези на амфорната тара от X в. Това напълно се потвърждава и от нумизматичните данни – седем фолиса, отсечени при императори от X в. и анонимни фолиси (клас А2), чието датиране не надхвърля първата една трета на XI в.[1]

Датировката е в рамките на Средновековието (X – XI в.). Намерени са и находки, свидетелстващи за живот на мястото или в близост през Късната античност (по-малко от 5 %), както и отделни керамични фрагменти от предримската епоха.

Сектор „Юг“. Този участък е по-равнинен. Констатиран е по-дебел хумусен пласт и вероятно това е причината за повече следи от култивацията в дълбочина до 0,40 м и намирането на повече съвременни метални предмети (болтове, гайки и др., както и монети с арабски надписи от началото на XIX в.).

Структурите в Сондажи № 7 и 32 вероятно са полувкопани жилища. Вкопаването е от З и СЗ в материковата скала. Сравнително ясно се очертават и дупки от колове – по един в ъглите и между тях. От С и И в запълването има струпвания от камъни, което е основание да се предположи, че вкопаната част и частично във височина стените са изградени от ломени камъни (възможно е, споени с глина). Това не изключва вертикални дървени подпори за покривната конструкция. Вероятните размери са ок. 3,40 × 3,30 – 3,50 м. На места са установени опалвания по пръстта (дъното), разпилени въглени, пръстта е слабо размесена с пепел. Западно от жилищата, в материковата скала са оформени цилиндрични или конични ями, вероятно хранилища. В близост до второто (от И) са регистрирани две ями със запълване от по-тъмна пръст и отделни фрагменти от средновековни гърнета.

[1] Нумизматичните материали и от двете кампании са обработени и определени от доц. д-р Дочка Аладжова, за което ѝ благодарим.

Сондаж № 30 е по западната граница на сервитута, аналогично на горните. Непосредствено под хумусния пласт се достига до материкова скала. В нея много добре се очертаха различни съоръжения. От тях пет са кръгли в план ями с различен диаметър и дълбочина (Стр. 30/3, 6, 7, 8). Сравнително старателното им оформяне и равното дъно предполагат интерпретацията им като хранилища. Южно от ямите са регистрирани и частично разкрити вкопавания с по-големи размери (Стр. 30/1 и 2). Частичното им проучване не позволява сигурно интерпретиране. Особеното при Стр. 30/1 е ограждане от С с вертикално поставени плочести камъни и оформянето на своеобразна „настилка“ от хоризонтални плочи. Под тях се разкри запълване от тъмна пръст. Частичното им проучване не позволява изводи. Не е ясна и възможна връзка със Стр. 30/2 (разположена южно). В южната част на изкопа, непосредствено от С на Сондаж 12 (от 2018 г.) е регистрирано и проучено вкопано съоръжение (Стр. 30/3) с аналогични размери на тези в Сондажи № 7 и 32. Вероятно е жилище с подобна конструкция: частично вкопано в терена, с основи (стени) от ломени камъни, регистрирани са и дупки от колове по западната и северната периферия. В централната му част бяха разчистени хоризонтални плочести камъни (ходово ниво). Непосредствено от С е регистрирана Стр. 30/4: леко вкопано съоръжение с данни за вертикални колове, укрепени с камъни. Възможно да е свързано със Стр. 30/3: домакинско (стопанско) съоръжение.

Обр. 4. Сребърна обеца от Стр. 2/30

Fig. 4. Silver earring from feature 2/30

Останки от подобно наземно съоръжение има в Сондажи № 19 и 31 (при съединяването им под прав ъгъл). Останките са разпилени ломени камъни (с посока С – Ю) и няколко хоризонтално лежащи плочести. Непосредствено от З (на ок. 2,40 м) е регистрирана и проучена цилиндрична яма, аналогична на тези от другите изкопи.

Керамичният материал има разлики с находките от Сектор „Север“. Съдейки по дъната, съдовете са изработени на бързо колело от добре пречистена глина. Стените са сравнително тънки, отделни са с ангобно покритие (със сребрист оттенък). Луксозната керамика е слабо представена: по-характерни са фрагменти с кафяв и зелен рисунък, дъно със столче с тъмнозелена глазура, дребни фрагменти със светла ангоба и безцветна глазура. Интересна група са сравнително многобройните фрагменти от съдове за съхранение с равни дъна (делви): те са със значителен обем, плоски дъна, високи шийки и значителен диаметър на устието – над 30 см. Глината е много добре пречистена, изпичането – пълно. Изтеглянето на формата във височина е равномерно. При някои по външната повърхност (върху шията и раменете) има врязана украса – единични и снопчета от врязани вълнисти и прави линии. Като цяло керамиката е по-висококачествена от тази в северния сектор. По тази характеристика може да се допусне, че хронологически е по-късна. Тази констатация се подкрепя и от монета от жилището в Сондаж № 7: половин тетартерон на Йоан II Комнин (1118 – 1143, отсечен в Тесалоника).

Намерени са над 50 характерни находки (освен монетите): фрагменти от стъклени гривни, метални накити (обеци), железни предмети и дребни инструменти, прешлени за вретено, части от подкови. Явно поминъкът на обитателите и свързан със селско стопанство.

В резултат на двете кампании за спасително проучване е проучена част от селищна структура, разположена на път, следващ коритото на р. Перперешка. За нейното съществуване се предполагат два периода: X – първа половина на XI в. и XI – XII в. В проучения участък те са ясно разграничими териториално и според характеристиките на придобитите материали. Всеки един от тези периоди на обитаване вероятно не е особено продължителен, но явно те са свързани с благоприятното разположение на местността (в близост до реката и пътя, достъп до площи с наносна плодородна почва, изложение на терена – основно към ЮИ – Ю). В резултат на археологическите разкопки бяха придобити данни за поминъка на населението през Средновековието: на първо място това е земеделие (чиято продукция вероятно е насочена към нуждите на Перперикон), животновъдство и традиционните домашни занаяти. Важни са данните за добив и преработка на желязо, евентуално – обработка на цветни метали.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 27, KM 65+700 – 66+000, (IN THE LAND OF STREMTSI VILLAGE, KARDZHALI MINICIPALITY), ALONG THE GAS INTERCONNECTOR KOMOTINI – STARA ZAGORA

Metodi Daskalov, Katya Trendafilova

Summary

The rescue archaeological excavations were carried out as a continuation of the 2018 survey along the pipeline. Five structures, semi-dug into the bedrock that could be identified as dwellings (due to the presence of heating facilities), the remains of two ground structures with farming or household function, and eight storage pits were further explored during the excavations. The site was located on a slope facing S – SE, overlooking the valley of Perpereshka River.

According to the ceramic material and the coins found, two periods of habitation during the Middle Ages could be clearly identified. Dug-in dwellings with hearths and pits, located to the northern part of the site, were dated to the first period (10th–early 11th c.).

Three dwellings, two farming facilities, and five storage pits located to the south (towards the river bed) were dated in the second period (11th–12th c.).

The ceramic materials from both locations represent their own specific features. The household pottery from the first period had a sandy fabric and was probably manufactured on a hand propelled potter's wheel. There were some characteristic amphora sherds among the imported pottery. The fabric of the household pottery from the second period was well-purified and it was manufactured on a kick-wheel. There were no characteristic amphora sherds, although sherds from glazed imported wares were present. A group of large jars for storing food (flat bottoms, rim diam. ca. 30 cm) stood out.

As indicated by the finds, the inhabitants of the settlement were involved in husbandry activities and metal working. The settlement could be connected to the nearby site of Perperikon.

Metodi Daskalov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, m.m.daskalov@abv.bg
Katya Trendafilova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, trendafilova@naim.bg

---

№ 60. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 22 ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – ГЪРЦИЯ“ ПРИ С. ЗВЕЗДЕН, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ

Венцислав Динчев

Обектът се намира върху ниско възвишение (с н. в. на челото от 370,7 м), на около 1 км на З – ЮЗ от с. Звезден. Трасето на газопровода тук е с приблизителна ориентация С – Ю и минава по полегатите склонове (източен и южен) на възвишението. Частта от обекта в сервитутните граници е с площ от около 6 дка.

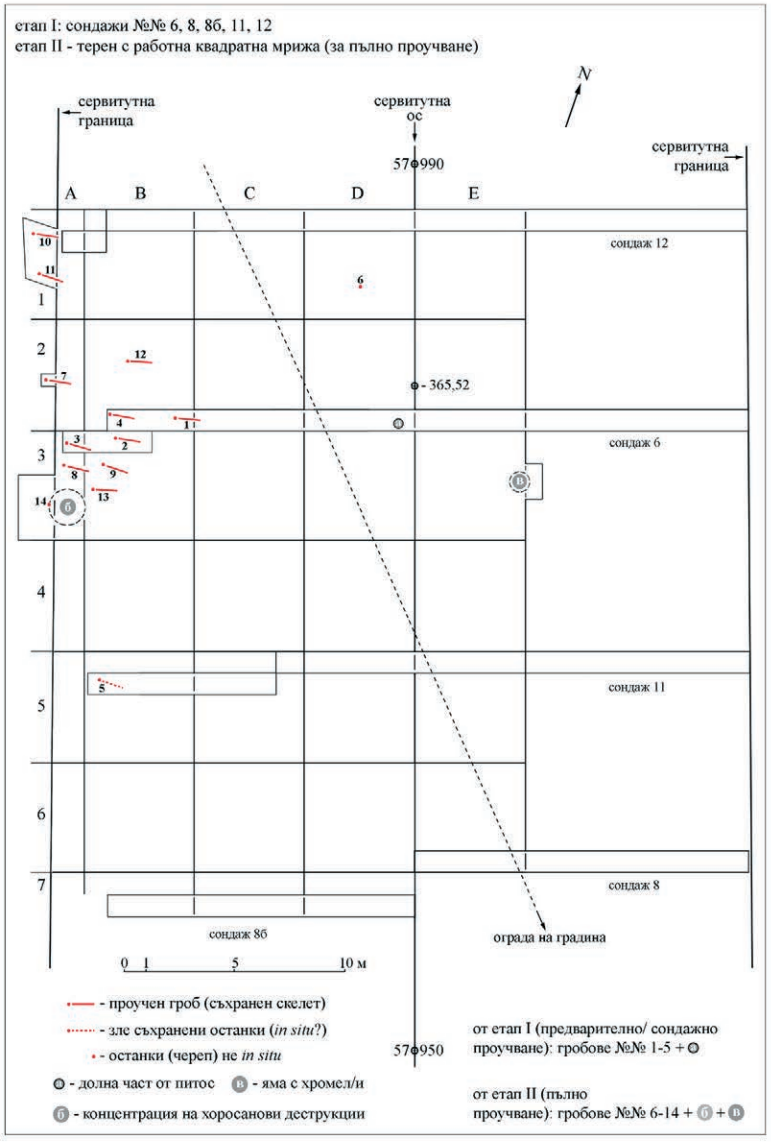
В предварителното сондажно проучване през април и май 2019 г. участваха д-р А. Харизанов (зам.-ръководител), К. Косева и А. Манев. Впоследствие, през август 2019 г. се пристъпи към пълно проучване на терен с площ от 600 кв. м между км 57+950 и км 57+990 от трасето на газопровода (обр. 1). То се реализира с участието на д-р А. Харизанов, К. Косева и К. Клисуранов.

При проучванията са открити единични фрагменти битова керамика с възможно определяне към КБЕ/РЖЕ и няколко от КЖЕ. Има и отделни фрагменти строителна и битова керамика с възможна принадлежност към римската/късноантичната епоха. Внимание заслужава откритата бронзова екзагия за една номизма с вероятна датировка в VI – началото на VII в. (обр. 3а). В сравнение с известни подобни екзагии (Герасимов 1973, 56 – 57, № 9; Юрукова 1981, 231 – 232, табл. VII, 129), тази прави впечатление с обърнатото си означение – „И“ вместо „N“, и с олекотеното си тегло – 4,2 гр. вместо

теоритичните 4,55 гр.[1] Структури и културни пластове от изредените епохи не са регистрирани.

Повечето подемен материал (предимно фрагментирана керамика), открит в изкопите или по повърхността на терена в и извън сервитута на газопровода, е от Средновековието (край на XI/начало на XII – начало на XIII в.). Той също не е многоброен и не произхожда от запазен културен пласт. Изследваните негробни структури се свеждат до едно открито огнище в южния край на обекта и две плитки ями в централния му сектор, едната от които с фрагменти от хромел и каменен капак за питос (обр. 1). Те не са достатъчно доказателство за селищен характер на обекта.

Извън сигурен контекст е една колективна находка на медни монети от последната четвърт на XII – началото на XIII в., разпиляна на площ от около 500 кв. м в югоизточния край на обекта и в съседство с него. От нея открихме 52 монети: 5 бр. на Мануил I Комнин, сечени в периода 1175 – 1180; 14 бр. на Исак II Ангел (1185 – 1195); 26 бр. на Алексий III Ангел (1195 – 1203); 7 бр. от т. нар. български имитации, типове A, B и C (1204/1206 – 1210/1215)[2].

Обр. 1. Общ план на откритите гробове и други структури в терена за пълно проучване на обект № 22 по трасето на „Междусистемна газова връзка България – Гърция" при с. Звезден, общ. Кърджали

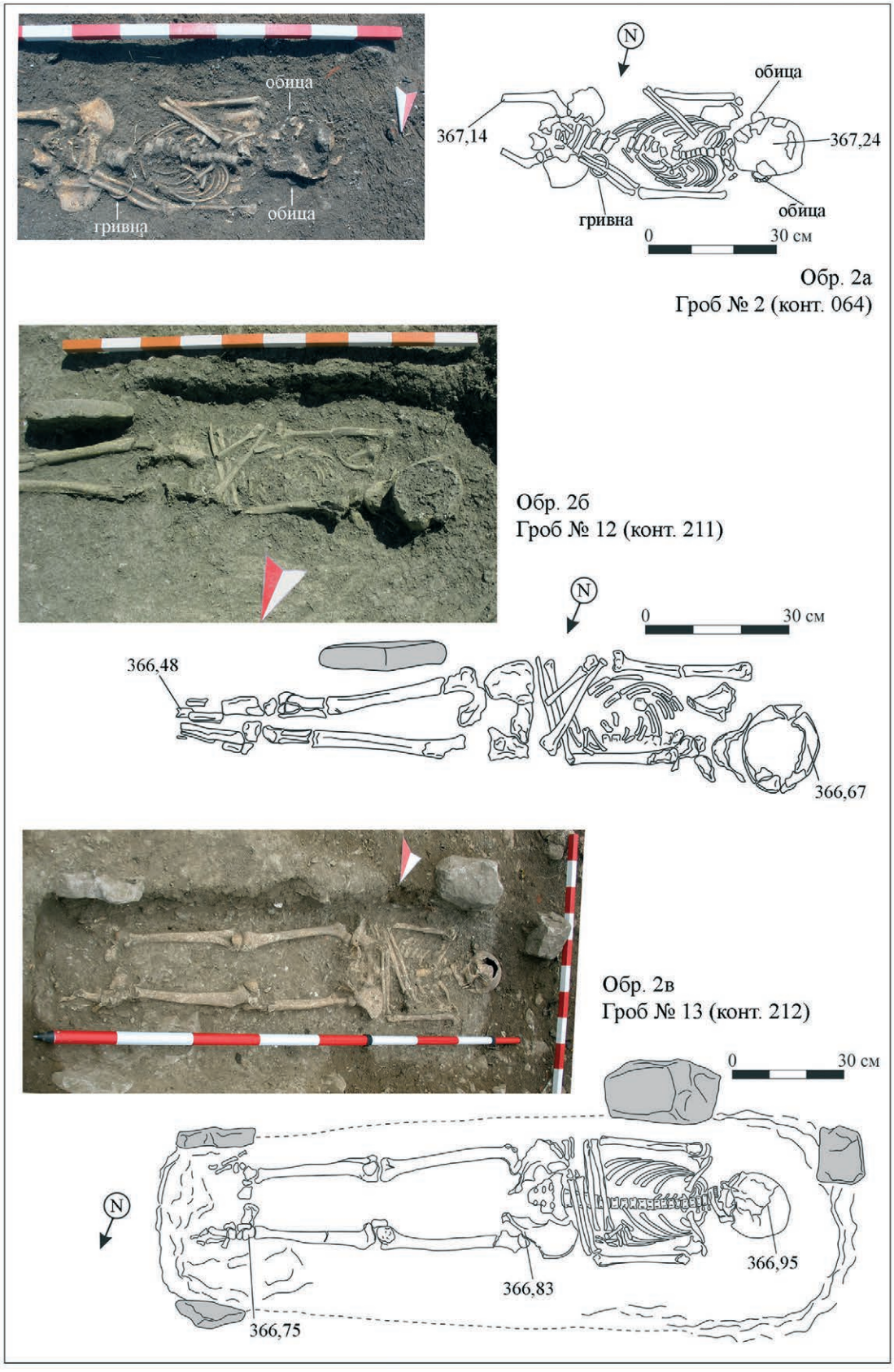
Fig. 1. General plan of the investigated graves and other structures in the are for a complete survey of Site No. 22 along the "ICGB" gas pipeline near Zvezden, Kardzhali municipality

В сондажите при предварителното проучване попаднахме и на гробни останки. Те бяха повод за втория етап от проучването – в посочения по-горе терен в централния сектор на обекта (обр. 1). В резултат, установихме неизвестен досега средновековен некропол. Изследвана е неговата югоизточна част или периферия, т.е. некрополът се е простирал и на запад от сервитута на газопровода, върху билото на възвишението.

Гробовете се откриват на дълбочина от 0,30 до 0,60 м под повърхността. Повечето са зле съхранени поради ползването до неотдавна на терена тук за селскостопански цели. Регистрирахме общо останки от 14 погребани индивида от различен пол и на различна възраст (обр. 1)[3]. В три случая са запазени само краниални кости, които изглежда не са и in situ, и индикират унищожени гробове. Останалите частично или изцяло запазени гробове не се застъпват или припокриват.

Гробните ями са вкопани до материковата скала, почти без изсичане и нивелиране на последната. На места дъната им са ограждани с необработени камъни (обр. 2). Погребенията са извършвани по християнски обред. Покойниците са полагани по гръб, с глави на запад. Ориентацията им варира от почти

[1] Благодаря на проф. К. Дочев и на гл. ас. Ст. Михайлов (НАИМ – БАН) за консултациите относно екзагията.
[2] Монетите определи проф. К. Дочев, за което поредно му благодаря.
[3] Антропологично изследване на костните останки от изследваните гробове извърши гл. ас. Надежда Атанасова (ИЕМПАМ – БАН), за което ѝ благодаря.

Обр. 2. Проучени гробове от средновековния некропол

Fig. 2. Documented graves from the medieval necropolis

точен З до отклонение от около 15° към ЮЗ. Черепите са в различни позиции – на тил, обърнати наляво или надясно. Ръцете са свити в лактите и поставени върху стомаха и/или върху таза. Отчитат се две позиции – скръстени или една под друга, без да се пресичат. Краката са изпънати и успоредни (обр. 2). В гроб на индивид от женски пол са констатирани твърде тясна гробна яма и свит в областта на гръдния кош скелет (обр. 2б). Това предполага връзване на тялото при погребването му.

Инвентар е открит само в един детски гроб – две медни обици вляво и вдясно от главата и желязна гривничка на лявата ръка (обр. 2а). Обиците са с отворени кръжила. Долните им половини са обвити във филигран. Нямат висулки (обр. 3в). Точни паралели на тези обици не са ми известни, но видът им насочва към датировка до края на XII – началото на XIII в. Гривната е силно корозирала.

Интересна случайна находка е една плоска висулка, лята от нискокачествено сребро, от типа на т. нар. луници. Върху лицевата ѝ повърхност има стилизирана украса в плитък релеф (обр. 3б). Известните у нас подобни висулки са предимно с датировка в или преди XI в. (Григоров 2007, 85 – 87, 249 – 250, обр. 130, 131)[1]. Нашият образец е открит до един от изследваните гробове, в пласт, прерязан от последния.

Обр. 3. Находки от проучването на обекта

Fig. 3. Finds from the exploration of the site

При западната сервитутна граница разчистихме концентрация на строителни деструкции, предимно късове хоросан – спойващ и от външни обмазки (обр. 1). Били са депонирани тук неотдавна, вероятно във връзка с подготовката на терена за днешното му ползване. Хоросанът е бял, с примеси, вкл. отделни по-едри фрагменти строителна керамика и дребни късчета от счукана такава. Тези деструкции индикират наличие на солидна постройка (църква?) в близост – на З или СЗ от изследвания терен. Някои от гробовете прерязват пласт с по-ограничено количество подобни деструкции, което предполага въпросната постройка да е издигната преди тяхното вкопаване.

Може да се обобщи, че некрополът е функционирал основно през XII в., като началната му дата е може би в XI в., а крайната – в началото на XIII в. Може да се допусне, че изследваните гробове в югоизточния му сектор са сред по-късните гробове.

Литература

Герасимов 1973: Т. Герасимов. Ранновизантийски екзагии от България. – Археология, XIV, 2, 1973, 54 – 58.

[1] Според гл. ас. Г. Грозданова (НАИМ – БАН) и Д. Грозданов (НИНКН), най-вероятната датировка на откритата от нас висулка е в XI в. Благодаря им за консултацията.

Григоров 2003: В. Григоров. Метални накити от Средновековна България (VII – XI в.) (Дисертации, 1). София, 2007.

Юрукова 1981: Й. Юрукова. Антични и ранновизантийски монети. – В: Т. Иванов (ред.). Перник, I. София, 1981, 218 – 261.

EXCAVATIONS AT SITE NO. 22 ALONG THE "ICGB" GAS PIPELINE NEAR ZVEZDEN VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY

Ventzislav Dintchev

Summary

The site is situated on a low elevation, about 1 km to the W–NW from Zveden. Excavations were carried out in two stages in 2019 (fig. 1).

In uncertain contexts, a limited number of materials from different periods were found. Among the earlier there is an early Byzantine bronze *exagium* (fig. 3a) A collective find of 52 copper coins from the last quarter of the 12th–beginning of the 13th c. was scattered on an area of about 500 m^2.

A previously unknown Christian necropolis was identified. Fourteen graves of individuals of different sex and age were examined (figs 1, 2). Grave goods were found only in a child's grave (figs 2a, 3в). It seems that the investigated sector of the necropolis was mainly used in the 12th c. There are data for earlier graves, as well as for a massive building (church?) in the unexplored sectors of the necropolis. An interesting silver pendant (fig. 3б) probably comes from a destroyed earlier grave (from the 11th c.?).

Ventzislav Dintchev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ventzislavdintchev@gmail.com

№ 61. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ А8 ПО ТРАСЕТО НА ICGB, КРАЙ С. СЕДЛОВИНА, КЪРДЖАЛИЙСКО

Здравко Димитров, Благовест Молев

Обектът край село Седловина е разположен само на 5 км източно от гр. Кърджали, върху тераса, която се залива от високите води на язовир Студен кладенец.

Предварителните теренни данни определят хронология в Късната античност и Средновековието.

Обр. 1. Общ план на обект А 8 (ICGB) и разположение на сондажите по трасето към яз. Студен кладенец

Fig. 1. General plan of site No. A 8 (ICGB) and the location of the trenches towards the Studen Kladenets dam near Kurdzhali

Площта на археологическия обект е около 40 дка. Години наред тези земи са били обработваема земеделска площ, на която са били отглеждани тютюн и люцерна. При обхода е открита битова керамика, работена на колело, във висока концентрация, равномерно разпръсната и видима единствено по брега на язовира и свободните от растителност площи.

Археологическите разкопки бяха проведени от 13.05.2019 до 07.06.2019 г. с участието на археологическия екип и 22 работници от селата на Кърджалийска община.

Първоначално бяха извършени геофизични проучвания на целия

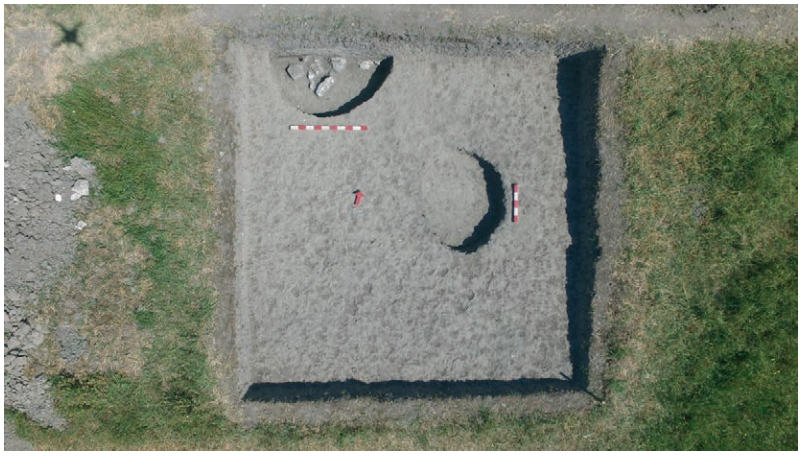
терен на обекта. След това преминахме към сондажни разкопки, равномерно разпределени по целия терен и в зоните на концентрация на каменни структури (аномалиите, според геофизиката на обекта) (обр. 1).

За един месец предварително проучване бяха заложени и проучени напълно 16 сондажа с размери 5 × 5 метра и три траншеи с размери 30 × 2 метра (обр. 1). Така общата проучена площ е 580 кв. м. Поради факта, че голяма част от южния край на обекта е залята от яз. Студен кладенец сондажите са концентрирани в централния и северния сектор и тук съставиха около 30 % от общата площ на обекта в сервитута на газопровода.

При това сондажно изследване на терена бяха открити пет ями и останки от зидове на жилища от средновековната епоха (едва няколко каменни блока) и масов керамичен материал от Късната античност (IV – VI в.) и Средновековието (XII – XIII в.). Тези структури са в кв. B 2, кв. E 18, както и в траншея № 3 (обр. 2-4).

Хронологията на комплексите е от Късната античност (IV – VI в.) и Средновековието (XII – XIII в.). Няма данни за по-ранни археологически структури и материали.

Археологическите контексти – ями и части от зид на жилище, са напълно проучени и документирани. Очевидно трасето на газопровода преминава в самата периферия на селище от средновековната епоха, а под водите на язовира най-вероятно има и селище от Късната античност.

Обр. 2. Аерофотоснимка на кв. B 2 – ями № 1 и 2 от северния край на обекта

Fig. 2. Aerial photo of sq. B2 – pits Nos. 1 and 2 from the northern edge of the site

Обр. 3. Изглед на проучения терен в кв. E 18 – структури от жилища, разрушени при орането на терена

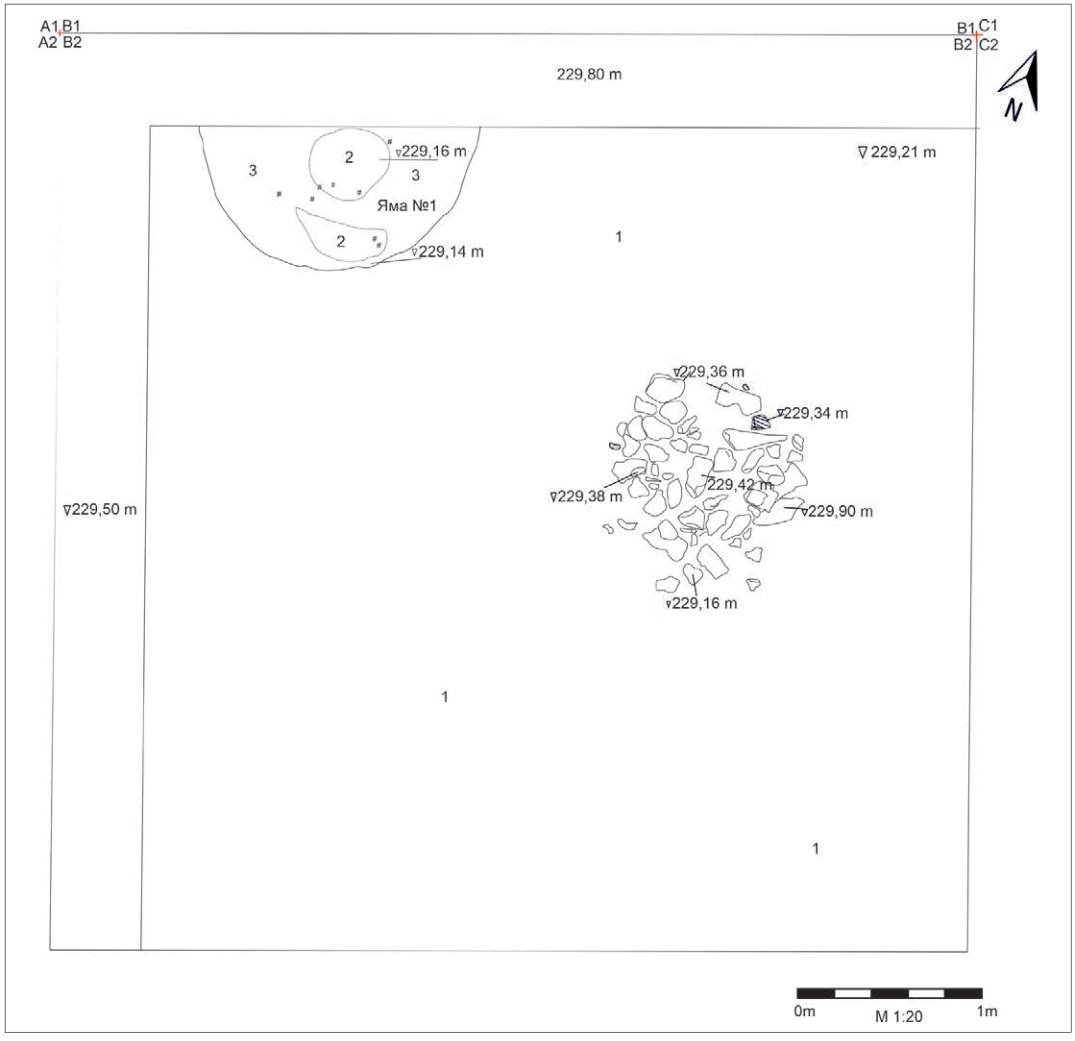
Fig. 3. View of the excavated area in sq. E18 – remains from dwellings destroyed by agricultural activities

Бяха открити 20 броя находки – четири монети, фрагменти от стъклени гривни и мъниста, стрели, две кремъчни пластини и няколко метални предмета.

Сред най-интересните материали е керамичният комплекс. Открита бе керамика от периода на Късната античност (IV – VI в.) и от Средновековието (XII – XIII в.). Цели съдове не бяха регистрирани, но за сметка на това масовият керамичен материал е характерен. Той определено носи чертите на комплекс от жилищни структури – фрагменти от амфори, кухненски гърнета (с характерните релефни ленти), трапезна керамика (купи, паници и чаши) и няколко малки парчета от керамика със сграфито украса (жълта глазура).

През 70-те години на XX в. в тази зона, разположена на по-малко от 2 км от голямата средновековна крепост Моняк, са провеждани археологически разкопки (по данни на колегите от РИМ – Кърджали и литература). Това са били проучвания на Директора на РИМ – Кърджали Иван Балкански (Балкански 1978). Той работи в голямо селище от средновековната епоха, датиращо в същия период както и крепостта – XII – XIII в.

Най-вероятно нашият екип работи на обект А8, в периферията именно на това средновековно селище, което е било регистрирано в подножието на Моняк, средновековният център, изиграл сериозна роля по времето на Третия и Четвъртия кръстоносен поход (края на XII – началото на XIII

Обр. 4. Общ план на най-добре запазените структури от обекта – ями № 1 и 2, графичен изглед 1. кафява, рохка с керамика от средновековната епоха; 2. сива, глинеста, запълнител на ямата; 3. кафява, глинеста, запълнител на ямата – материали: стр. керамика, кости, въглени, каменни отломки)

Fig. 4. General plan of the best preserved structures at site No. A 8 – pits Nos. 1 and 2, graphic documentation 1. Brown soil with pottery shards from the medieval period; 2. gray, clay soil, fill of the pit; 3. brown, clay soil, fill of the pit – materials: roof tiles ceramics, bones, charcoals, stone debris)

в.) и описан от Жофроа дьо Вилардуен. За съжаление координати на обекта и документация от тези предходни проучвания не са запазени.

Литература

Балкански 1978: Ив. Балкански. Кърджали – археологически паметници. Кърджали, 1978.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. A8 ALONG THE ICGB PIPELINE, NEAR SEDLOVINA VILLAGE, KURDZHALI DISTRICT

Zdravko Dimitrov, Blagovest Molev

Summary

Site No. A8 near the village of Sedlovina is located only 5 km east of the town of Kurdzhali, on a terrace which is flooded by the high waters of the Studen Kladenets dam. The chronology of the site (Late Antiquity and the Middle Ages) was determined on the basis of the preliminary rescue excavations.

During the preliminary survey 16 trenches (5 × 5 m) and 3 trenches (30 × 2 m) were explored (fig. 1).

Five pits from the medieval period (13th–14th c.), the remains of stone walls from dwellings from the medieval period, and ceramic shreds from Late Antiquity (4th–6th c.) and the Middle Ages (13th–14th c.) were discovered. These structures are located in grid squares B 2, E 18, as well as in trench No. 3 (figs 2–4).

Most probably, site No. A8 is located in the outskirts of the medieval settlement documented at the foot of the Monyak castle (Balkanski 1978). This medieval fortress was the most important center in the *Arpessos* river valley during the Third and the fourth Crusades (late 13th–early 14th c.) and was described by Geoffroy de Villehardouin.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov@abv.bg
Blagovest Molev, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, bmolev@abv.bg

АМ ХЕМУС

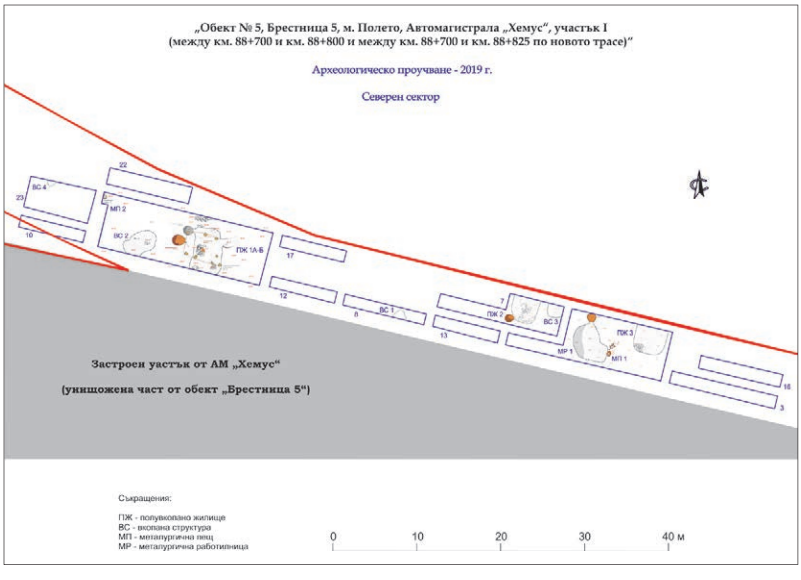
№ 62. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ С ДАННИ ЗА МЕТАЛУРГИЧНА ДЕЙНОСТ В М. ПОЛЕТО КРАЙ С. БРЕСТНИЦА, ОБЩ. ЯБЛАНИЦА, ОБЛ. ЛОВЕЧ

Стилиян Иванов

В периода от 13.10. до 15.12.2019 г. бяха проведени първоначално предварително, а в последствие и пълно спасително археологическо проучване на „Обект № 5, Брестница 5, м. Полето, Автомагистрала „Хемус“, участък I (между км 88+700 и км 88+800 и между км 88+700 и км 88+825 по новото трасе)“. Разкопките бяха осъществени съгласно договор за съвместна дейност между НАИМ – БАН и Агенция „Пътна инфраструктура“.

Обектът е локализиран при теренни издирвания в м. Полето, източно от с. Брестница, общ. Ябланица, обл. Ловеч (Чукалев и др. 2016, 820 – 824). Разположен е на първата надзаливна тераса на левия бряг на р. Вит. Теренът е покрит от обработваеми и изорани площи. Общата площ, предвидена за проучване и попадаща в рамките на сервитута е 6,1 дка.

При оглед на обекта непосредствено преди стартиране на разкопките беше установено, че голяма част от терена (80 – 85 %) е предварително изкопана на дълбочина 0,60 – 0,70 м и впоследствие засипана и трамбована с пласт от варовикови скали, с дебелина около 2 – 3 м. Поради невъзможност да се работи в гореописания участък,

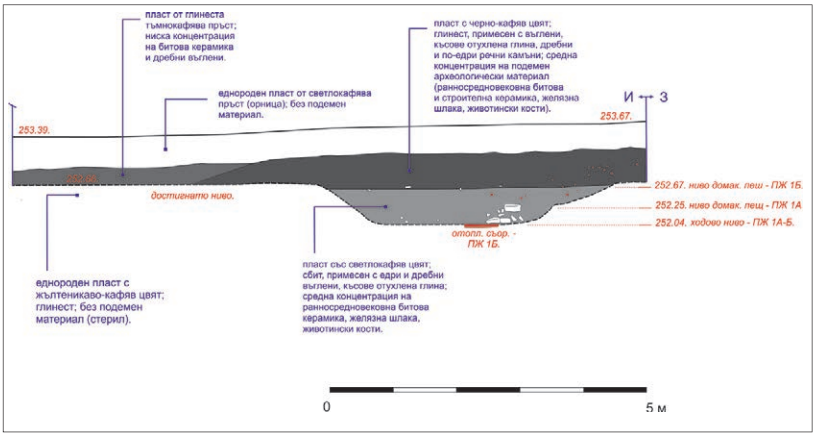
Обр. 1. Общ план на северния сектор с разположение на регистрираните структури

Fig. 1. General plan of the northern section with the location of the documented structures

Обр. 2. Полувкопано жилище № 1А–Б (поглед от север)

Fig. 2. Semi-dugout dwelling No. 1А–Б (view from the north)

Обр. 3. Стратиграфски профил в рамките на полувкопано жилище № 1А-Б (поглед от север)

Fig. 3. Stratigraphic cross-section in the limits of the semi-dugout dwelling No. 1А–Б (view from the north)

проучвателските действия бяха насочени към пространството от двете страни на насипа, в посока север и юг, където все още се намираха незасегнати от строителството места.

Първоначално беше осъществено геофизично проучване (геомагнетика). Впоследствие бяха заложени няколко редици от общо 23 правоъгълни сондажа с различни размери, заемащи приблизително площ от 0,7 дка. В тях бяха открити три полувкопани жилища, една металургична работилница, две пещи за преработка на желязна руда, една пещ за дървени въглища и четири плитки вкопавания с неизяснен характер (обр. 1). Според намерените материали всички регистрирани структури се отнасят към периода на Ранното средновековие.

Полувкопано жилище № 1 се намира в североизточната част на обекта (обр. 2, 3). През периода на съществуването си то търпи едно съществено преустройство, променило първоначалния облик на постройката. Съгласно хронологическата последователност, двата строителни етапа са означени съответно с букви А и Б. Въпреки че очертанията на жилищата от двата периода се припокриват, добре запазените археологически структури дадоха възможност за тяхното прецизно разграничаване.

Полувкопано жилище № 1А има правоъгълна форма, ориентация С – Ю и подова площ 8 кв. м. Вкопано е до дълбочина 0,60 – 0,70 м и е снабдено с една отоплителна и една домакинска пещ. От първото съоръжение, разположено върху пода в югоизточния ъгъл на помещението, е запазено единствено силно отухлено ниво с правоъгълна форма и размери 0,60 × 0,40 м (кота 252,02 м). Регистрираният пласт от пепел и въглени свидетелства, че входът му се е намирал от запад. Липсата на градеж във височина може да се обясни с преизползване на камъните за направа на по-късното отоплително съоръжение (етап Б). Домакинската пещ е вкопана отстрани, в срещуположния северозападен ъгъл на жилището. Тя е с почти кръгла форма, запазена височина до 0,25 м и максимален диаметър 1,10 м. От изток, пред нейния вход към вътрешността на помещението бяха открити разпилени пепел и въглени, следствие на състояла се експлоатация. Равното дъно на пещта (кота 252,22 м) се намира на около 0,20 м над подовото ниво на жилището. Целостта на съоръжението е нарушена от яма за поставяне на дървен стълб, част от дейностите свързани с по-късното преустройство.

Полувкопано жилище № 1Б е с правоъгълна форма и за разлика от предходното е с ориентация И – З (леко отклонение СЗ – ЮИ) и подова площ приблизително 7 кв. м. За разграничаване на неговото разположение и квадратура спомогна разкриването на двете редици от по три-четири ями, предназначени за поставяне на дървени стълбове. Каменната печка към втория етап се намира върху

пода в югозападната част на помещението. Тя е с П-образна форма, запазена височина до 0,30 м и размери 1 м (И – З) × 1,36 м (С – Ю). Изградена е основно от речни камъни. Вътрешността ѝ е отухлена от продължително опалване (кота 252,03 м), а пред входа от изток се наблюдава силна концентрация на въглени и пепел. Домакинската пещ, също както при по-ранната, е вкопана от западната страна на помещението. Тя е с елипсовидна форма, запазена височина до 0,23 м и размери 1,50 м (И – З) × 1,20 м (С – Ю). Намира се на 1,10 м северозападно от синхронната ѝ каменна пещ и стои на 0,67 м по-високо (кота 252,67 м) от нея.

Обр. 4. Металургична работилница № 1 (поглед от юг)

Fig. 4. Metallurgical workshop No. 1 (view from the south)

Входът към полувкопано жилище № 1А-Б е останал непроменен след второто преустройство. От него, вследствие на пожар са запазени отухлени отпечатъци от дървен плет, маркиращ южната страница на проход широк 0,80 м, който посредством рампа извежда в източна посока. Следи от силен огън бяха открити и непосредствено до отухлената северна стена на жилището от първия етап на обитаване (А).

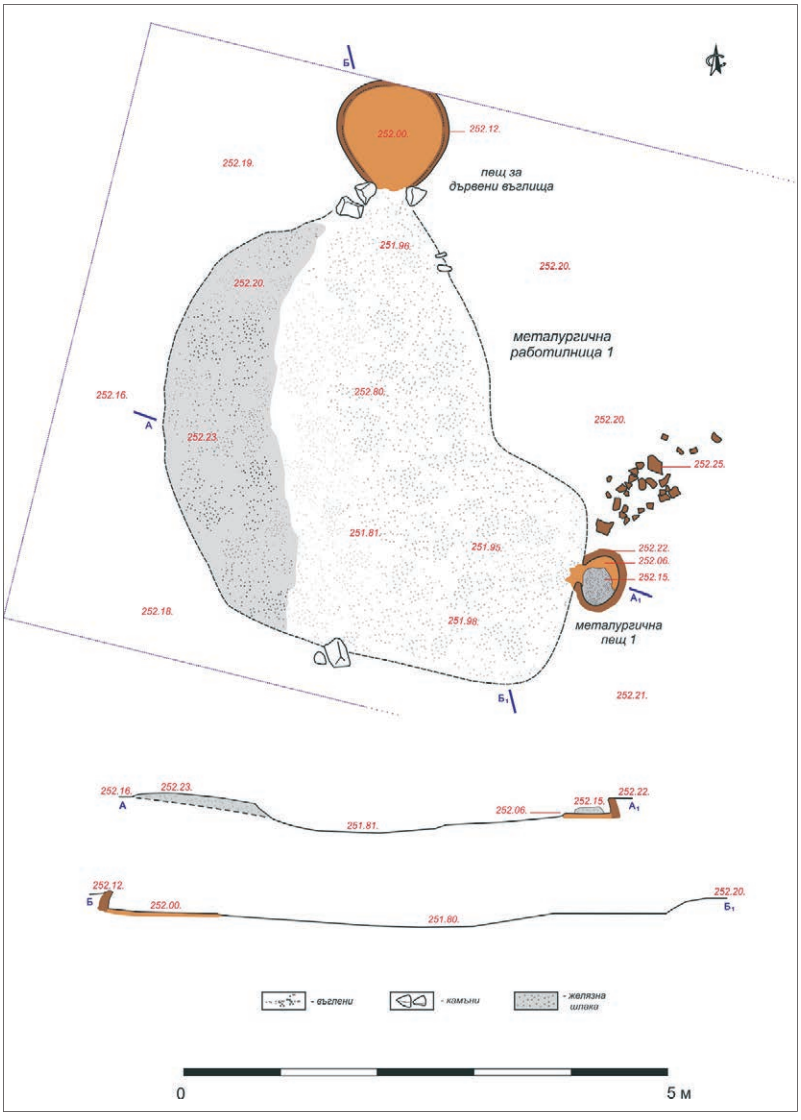
Останките на полувкопано жилище № 2 се намират в централната част на северния сектор. То е с правоъгълен план и максимално разкрита подова площ 9 кв. м, като северната му част попада извън зоната на магистралния сервитут. Вкопано е на дълбочина 0,60 – 0,65 м от околния терен (до кота 251,50 м). В югозападния ъгъл, отстрани в здравия терен е разположена пещ с елипсовидна форма, височина 0,40 м и размери на пода 1,05 м (СИ – ЮЗ) × 0,80 м (СЗ – ЮИ). Върху ходовото ниво на жилището бяха открити множество разхвърляни камъни – вероятно част от разрушено отоплително съоръжение (?).

Полувкопано жилище № 3 е разположено на приблизително 15 м западно от предходното. То е с правоъгълен план и максимално разкрита подова площ 10 кв. м. И тук северната част на структурата попада извън зоната на сервитута. Вкопано е на дълбочина 0,50 – 0,65 м (до кота 251,42 м). В югозападния ъгъл беше разкрита каменна печка със запазена височина 0,30 м и размери 1,20 м (И – З) × 1,05 м (С – Ю).

От изброените структури произхожда голямо количество ранносредновековна битова керамика, изработена на ръка, ръчно или крачно грънчарско колело (над 800 фрагмента). Най-често откриваните фрагменти са от гърнета. Единични са частите от купи. В полувкопано жилище 1А-Б бяха намерени и отделни парчета от вносна константинополска белоглинена кана, покрита със зеленикава глазура.

Подробни данни за практикуването на занаяти в селището бяха събрани при проучването на металургична работилница № 1 (обр. 4-5) и пещите за топене на желязна руда. Работилницата представлява плитко вкопана структура (до 0,20 м) с приблизително Г-образен план. Тя е снабдена с металургична пещ, затворено огнище за производство на дървени въглища и място за изхвърляне на отпадъчната желязна шлака. Размерите на цялата структура са съответно 5 м (И – З) и 5,50 м (С – Ю).

Пещта за топене на желязна руда е с елипсовидна форма, с вътрешни размери на горивната камера 0,48 м (С – Ю) × 0,34 м (И – З). Отворът се намира на западната стена и е широк 0,18 м. Стените са запазени на височина 0,20 м (кота на засичане – 252,37 м; дъно на пещ – 252,14 м). В нея беше открито значително количество желязна шлака, от която голяма част залепена за пода. Стените на пещта са рухнали в северна посока. По време на работния процес отпадъкът от дейността по извличане на метала от рудата е бил изхвърлян в западна посока, съдейки по разчистеното депо за желязна шлака. Пещта за производство на дървени въглища е разположена в северната част на работното пространство. Тя е с елипсовидна форма и размери: 0,90 м (С – Ю) × 1,20 м (И – З). Подът е равен (кота 252,02 м), а стените са запазени до височина от 0,20 м. Входът е широк 0,33 м и се намира от юг в посока към металургична пещ № 1. Във вътрешността и пред входа се наблюдаваше силна концентрация на едри и дребни

Обр. 5. Хоризонтален план на металургична работилница № 1

Fig. 5. Horizontal plan of metallurgical workshop No. 1

въглени.

Около пространството с металургичните пещи се откриваха голямо количество желязна руда, шлака, крици и множество фрагменти от ранносредновековни съдове. От там произлизат запазени части от пещните стени, някои с отвори за вдухване на въздух, както и няколко керамични сопла. Резултатите от проведените впоследствие лабораторни анализи на проби от вътрешността на структурата показаха, че са налице всички етапи от производствения процес по извличане на метала от суровината.

При всички сондажи, в останалата част от терена, където не бяха разкрити археологически структури пластът е с тъмен кафяв цвят, с дебелина 0,20 – 0,30 м, примесен с малко до средно количество фрагментирана ранносредновековна керамика и желязна шлака. Пластът се намира между светлокафява пръст (орница), с дебелина до 0,50 – 0,60 м и стерил със жълтеникаво-кафяв цвят, който се достига на не по-голяма дълбочина от 0,80 – 0,90 м. Единственият метален предмет, отнасящ се към Ранното средновековие, е една медна пинсета от полувкопана структура № 1. Останалите находки са един римски сребърен денар, пръстен и бронзов печат на търговец от Османския период, напомнящи за по-ранното и по-късното присъствие в района.

Според резултатите от извършеното спасително археологическо проучване обектът следва да бъде определен като ранносредновековно селище с данни за специализирана металургична дейност, съществувало през периода на Първото българско царство. Съдейки по това, че културният пласт се проследява в рамките на цялата проучвана площ, обектът видимо се развива на значително по-голямо пространство върху първата незаливна тераса на р. Вит в северна и западна посока. Предвид високата научна стойност на описаната недвижима културна ценност и предстоящото изграждане на пътен възел „Боаза“, през 2020 г. се предвижда пълно археологическо проучване по трасето на „Пътна връзка 3 (Варна – Път I-4)“, свързващо Автомагистрала „Хемус“, участък I (между км 88+500 и км 88+700) и Първокласен път I-4.

Литература

Чукалев и др. 2016: К. Чукалев, Н. Кечева, М. Валентинова, П. Георгиев, В. Генчева, А. Григоров. Издирване на археологически обекти по трасето за доизграждане на Автомагистрала „Хемус“, етап 1, участък 1 от Ябланица до Път III – 307. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 820 – 824.

ARCHAEOLOGICAL RESCUE EXCAVATIONS OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT WITH EVIDENCE OF METALLURGICAL ACTIVITY AT THE POLETO LOCALITY NEAR BRESTNITSA VILLAGE, YABLANITSA MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT

Stiliyan Ivanov

Summary

The archaeological site at Poleto locality, east of the village of Brestnitsa, Lovech district was identified as a result of field surveys (Чукалев и др. 2016, 820–824). It is located on the left bank of the river Vit.

During the archaeological excavations three semi-dugout dwellings were excavated, each one was equipped with a heating facility (an oven and/or a hearth). At the east and west parts of the site a metallurgical workshop was found, together with two metallurgical furnaces for smelting iron, a furnace for the production of charcoal, and four shallow pits with unidentified function (figs 1–5). On the basis of the archaeological finds, one can define the site as an early medieval settlement – there is evidence of specialized metallurgical activity – that existed during the time of the First Bulgarian state. The cultural layer covers almost the whole area of the site. This indicates that the settlement stretched in a larger (than the excavated) area in a northerly and in a westerly direction. Due to the high scientific value of the archaeological site, as well as the forthcoming construction of the road junction 'Boaza', a full archaeological survey is being planned for 2020.

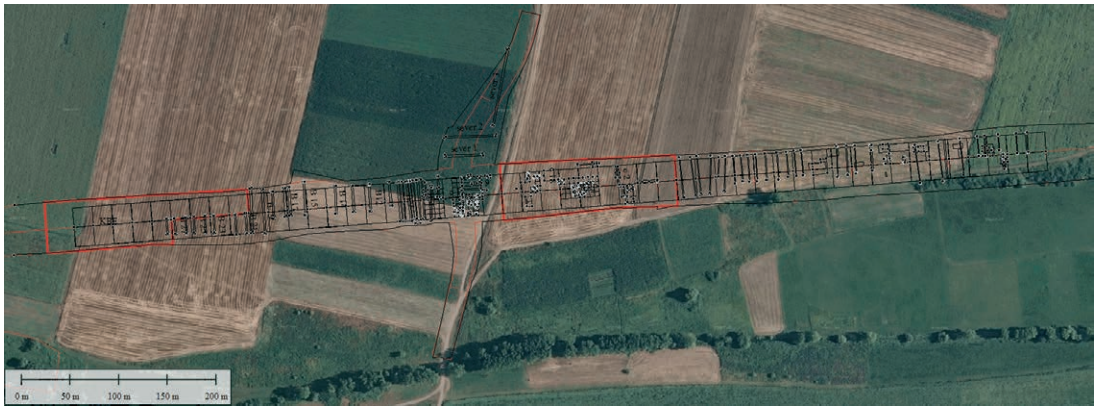
Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg

№ 63. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 88 – ГРАДИЩЕ 4, М. ПУНАРДЖИК (КМ 324+100 – 325+100 ПО ЕТАП 3, УЧАСТЪК 8) ПО ПРОЕКТНОТО ТРАСЕ НА АМ „ХЕМУС", В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАДИЩЕ, ОБЩ. ШУМЕН

Андрей Аладжов, Станимир Стойчев

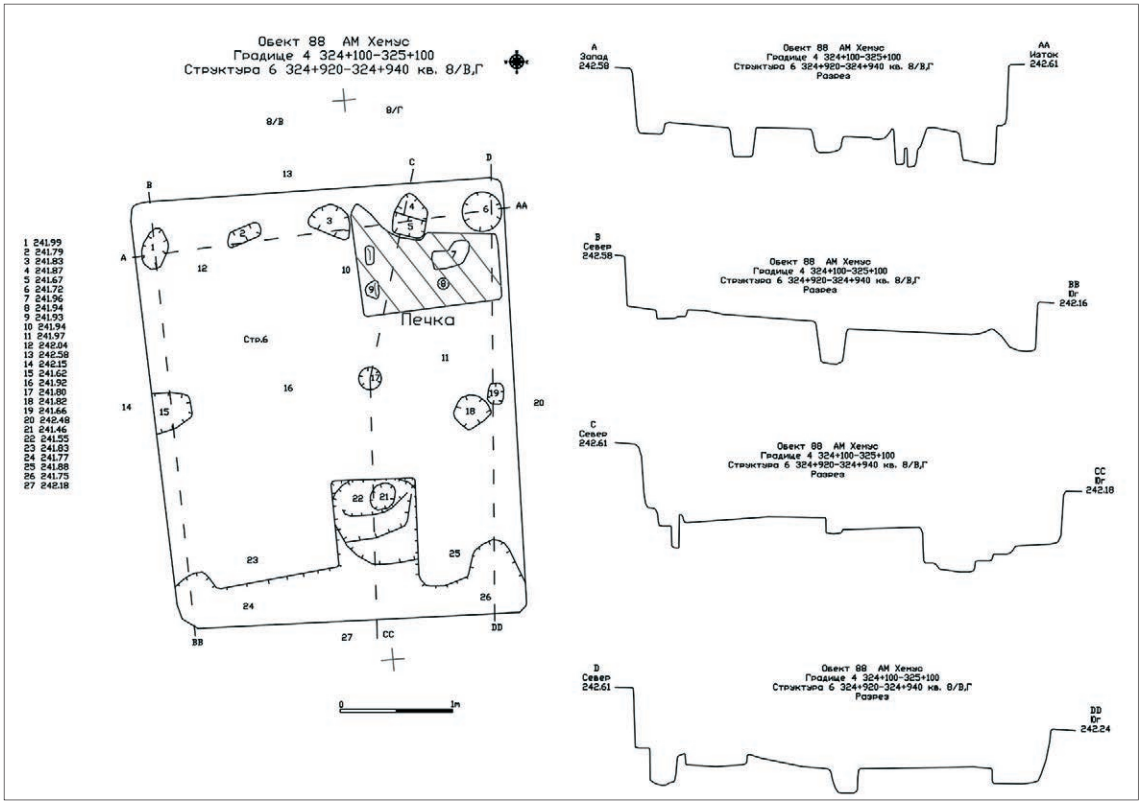
Спасителните археологически проучвания бяха проведени в периода 19 юни – 19 август 2019 г. под ръководството на гл. ас. д-р Андрей Аладжов (НАИМ – БАН) и Станимир Стойчев (РИМ – Шумен), екип от 10 археолози и специалисти и 85 работника.

Обект 88 е разположен в землището на с. Градище, общ. Шумен. Заема площ от 60 дка в сервитута на проектното трасе. При спасителните археологически разкопки са проучени 10 % от площта – общо 6000 кв. м (обр. 1).

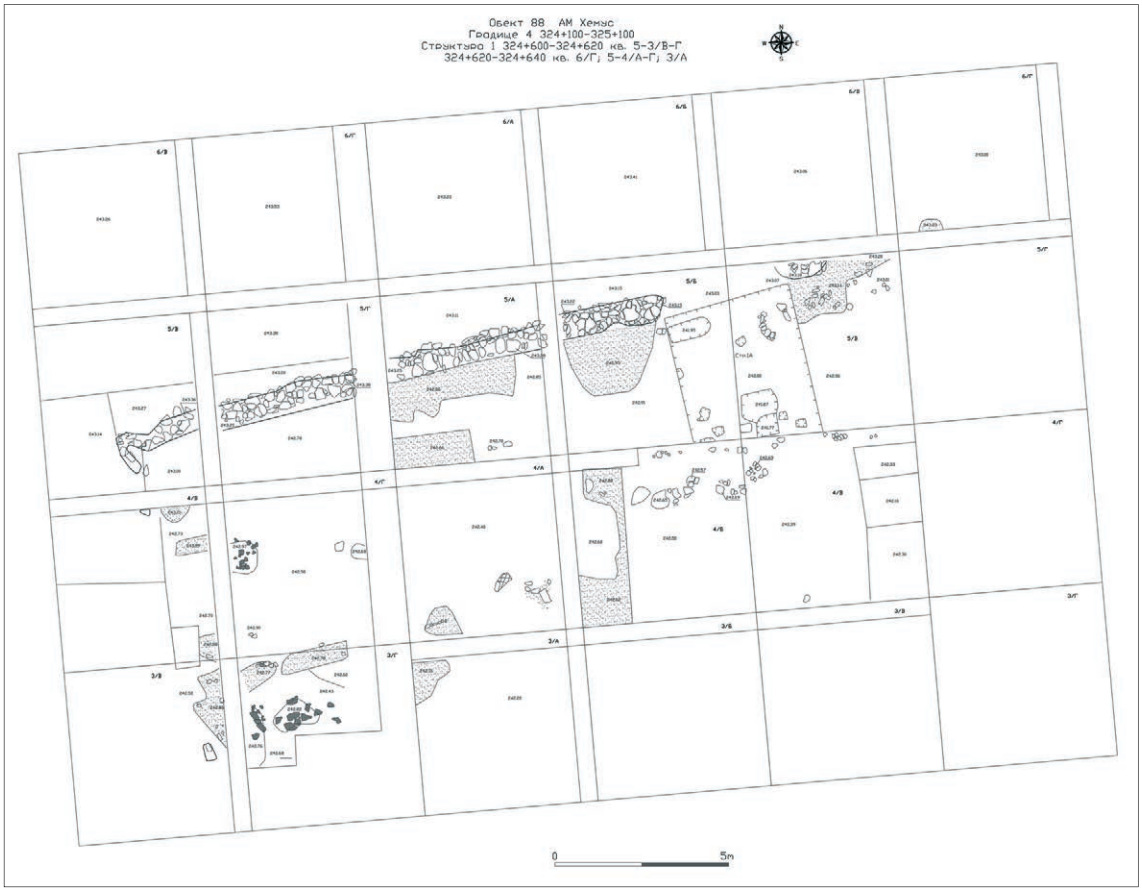
Обр. 1. Обект 88

Fig. 1. Site No. 88

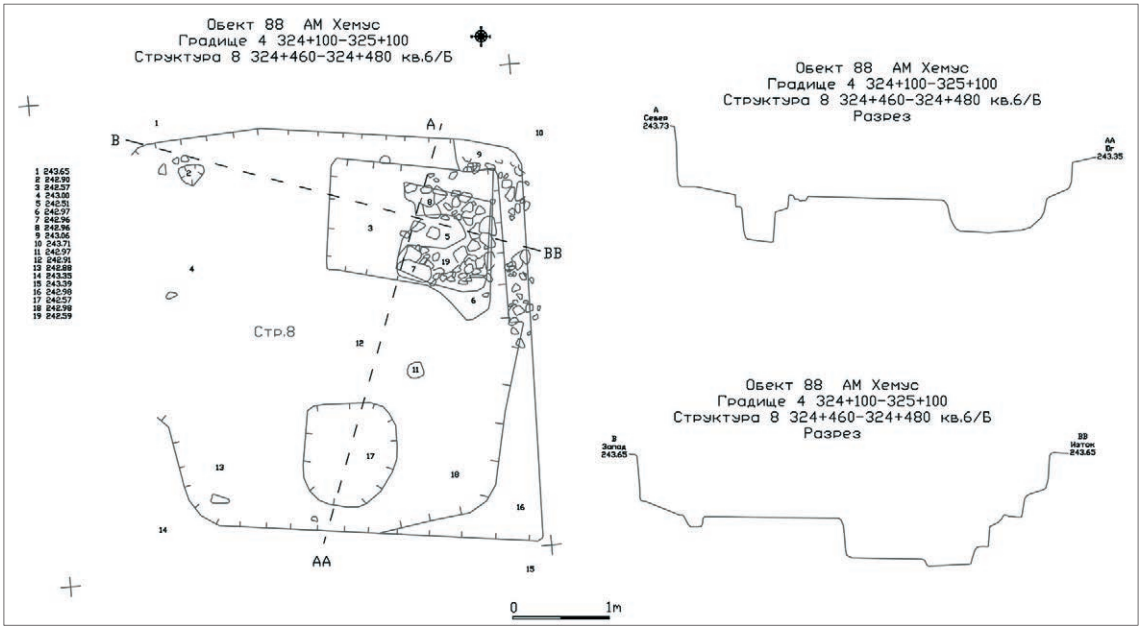
Обр. 2. Ранносредновековна землянка в сектор Запад

Fig. 2. Early medieval dwelling – section West

Обр. 3. Късноримска сграда

Fig. 3. Late Roman building

Обр. 4. Ранносредновековна землянка върху късноримската сграда

Fig. 4. Early medieval dwelling above the Late Roman building

Обектът представлява многослойно селище от бронзовата, римската и средновековната епохи. Намира се в м. Пунарджик, на 1,9 км и 34° от центъра на с. Градище (GPS координати N 43.34123 E 26.85149). Селището е разположено в землището на с. Градище, върху склон със слаб наклон с южно изложение, на левия бряг на р. Пакоша. Попада в земеделски площи с различни култури и различна степен на обработка. По време на издирванията са установени петна от глинобитни постройки, наситени със строителни рушевини, ломени камъни, късове мазилка. Откриват се и петна с концентрация на средни и едри дялани камъни, дребни горели камъни, кремъци – отломъци и обработени, горели бучки пръст, животински и човешки кости, строителна керамика, мазилки, фрагменти битова керамика, тухли и керемиди.

По време на предварителните проучвания се установи, че най-интензивно мястото е обитавано през късноримската и ранносредновековната епохи. Най-многобройни и най-запазени са археологическите материали от втората половина на IV – началото на V в. и от IX – X в.

Документирани са следните структури, ситуирани според геомагнитните аномалии в основните сектори, разкопани при предварителното проучване:

Сектор Запад (324+480-520). В сектора е проучена една антична сграда с каменен цокъл от ломени камъни със спойка от кал, вероятно на места и глина, и суперструкция от плет обмазан с глина. В границите на сградата са разкрити основа на огнище, яма за съхранение, както и съоръжение от неизпечена глина, с вероятна правоъгълна форма и с неизяснена функция, тъй като в по-голямата си част заляга под профила на един от квадратите, където е разкрита структурата.

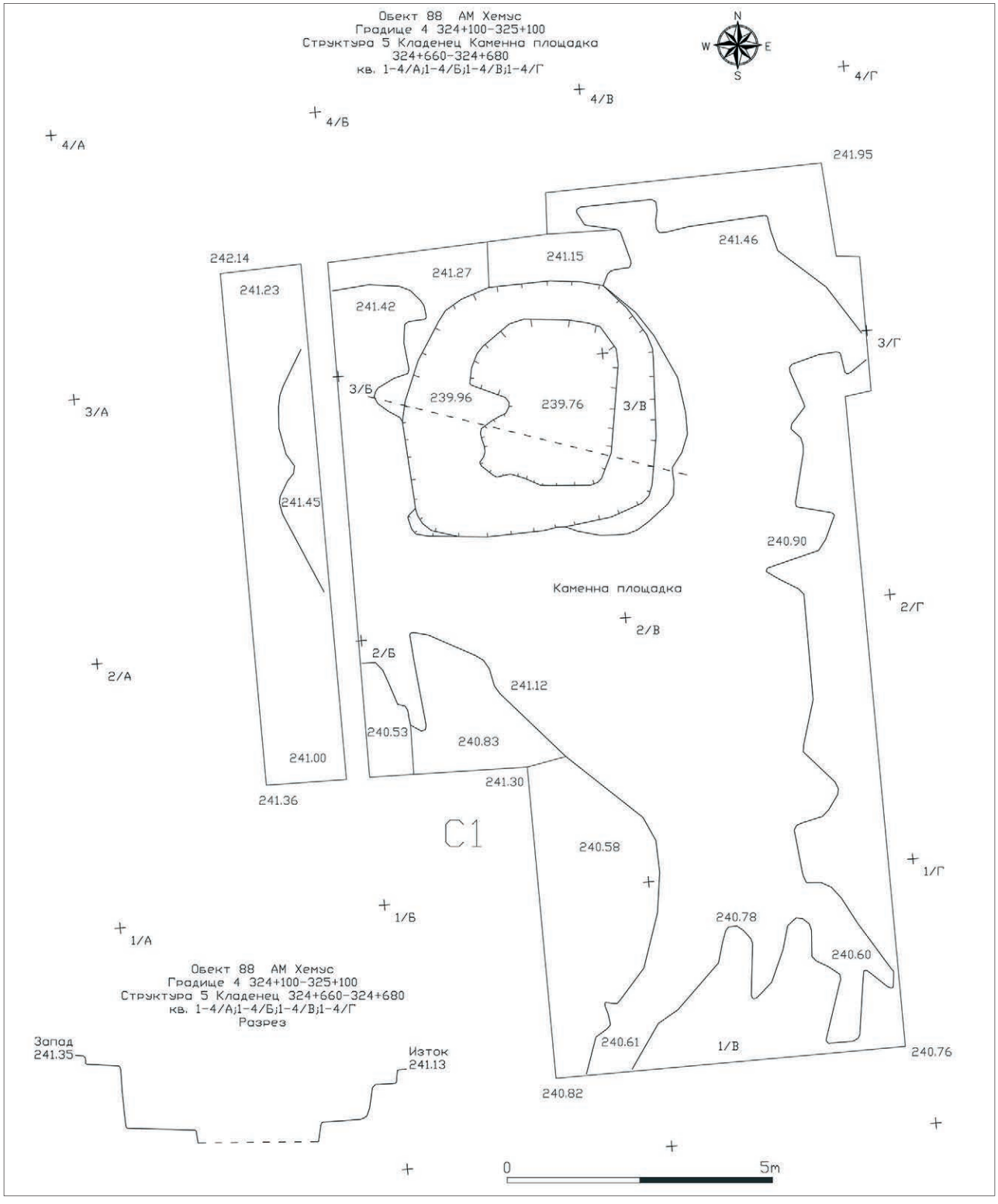
Непосредствено на изток от сградата (до СИ ѝ ъгъл) е разкрита пещ за керамика (с куполно покритие, централен стълб, тип 2), в която са намерени повече от шест купи и една кана (IV – втора половина на V в.). Разкрит е и тунелът към долната камера на пещта, както и предпещната яма.

В секторът са проучени още две пещи – едната с много малки размери (0,50 м диаметър на камерата) и с неизяснена датировка, както и една домакинска средновековна пещ.

Останалите проучени съоръжения са ями с различна функционална характеристика, общо двадесет и пет на брой. Шест от тях се датират в късноримския период, четиринадесет се отнасят към къснобронзовата епоха или ранножелязната епоха, а пет са с неизяснена датировка, поради липса на археологически материали.

Сектор Изток (324+760 – 325+100). В източната част на Обект 88 са засечени три основни структури, по които се работи. От изток на запад те са:

- Структура от обмазки. Регистрирана е на дълбочина 0,80 и достига до 0,90 м от нивото на терена. Ориентирана е в посока изток – запад. Сред буците от обмазки бяха регистрирани множество фрагменти битова керамика, които през целия период на проучване в сектора бяха запазени на място. Южна граница на структурата не беше регистрирана. През цялото време се снемаше тъмнокафява до черна наносна пръст;

Обр. 5. Късноримски кладенец, преизползван през Средновековието

Fig. 5. Late Roman well reused in the Middle Ages

- Структура № 6 – землянка (обр. 2). Засечена е на 0,50 м дълбочина от нивото на терена. Ориентирана е по посоките на света и е с размери 3,20 × 3,20 м. Подът е на дълбочина 1,10 м, измазан с глина. Регистрирани са ями за дървени стълбове по северната и южната граница на землянката, както и една централна линия, носеща билото на покрива. В централната южна част е засечена и изчерпана хранилищна яма. От тук произхождат пет костени шила, пет костени ашика, прешлен за вретено, фрагменти битова керамика (средновековна);

- Структура № 7. Структурата е засечена на 0,80 м дълбочина. Представлява две ивици от горели обмазки. И двете са ориентирани изток – запад. В централната част на северната линия от обмазки, на дълбочина 0,90 м, е разкрита пещ с отухлен под. Тя се свързва с огнище в централната част на Стр. 7. Сваляше се тъмнокафява глинеста пръст, която в южната част на изкопа премина в черна наносна.

В останалата част от площта между км 324+760 – 780 и 325+100 бяха направени сондажи с багер, ориентирани север – юг. Изчерпваше се тъмнокафява глинеста, хомогенна пръст. В сондажите бяха регистрирани единични фрагменти керамика и едри животински кости, като цяло с много ниска концентрация. Не бяха регистрирани археологически структури.

Сектор Централен (324+540-740). В този сектор бяха проучени следните структури:

- Късноримска сграда с каменни основи и глинобитни стени, вероятно със стопански характер, тъй като във вътрешността ѝ бяха открити няколко хромела и множество земеделски инструменти (обр. 3);

- Ранносредновековна землянка, която се врязва в римската сграда. За направата на печката са използвани камъни от основите на по-ранната сграда (обр. 4). Сред рушевините на печката се откри част от сребърно огледало с украса от ластари;

- Късноримски кладенец, преизползван и през Средновековието (обр. 5). Отворът на кладенеца е ограден с широка ивица от дребни ломени камъни, сред които се откриха множество интересни находки (дръжки от ведра, куки за кофи, части от стомни) и от двете епохи;

- Множество ями за съхранение на жито с фрагментирани питоси в тях. В една от ямите бяха открити пет човешки черепа. Ямата се датира с монети на император Констанций II и по-късните императори от втората половина на IV в.

В най-западната част на обекта, при снемането на хумуса, се очертаха много ясно петната на няколко къснобронзови жилища, разкопаването на които, беше осъществено при пълното проучване на обекта.

Обитаването на мястото се обяснява преди всичко с неговите природо-географски дадености – селището е ситуирано на брега на пълноводна река, на склон с южно изложение, сред плодородни почви, в близост до Шуменското плато.

При разкопките са открити многобройни археологически материали – керамика, монети, накити, инструменти, прешлени за вретено, тежести за стан и хромели.

Документирани са множество структури (полувкопани сгради, глинобитни стени от праисторически и римски жилища, ями с цели съдове от римския период и гробове), които свидетелстват за интензивното обитаване на района.

PRELIMINARY ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 88 – GRADISHTE 4, ON THE HIGHWAY HEMUS PROJECT ROUTE

Andrey Aladzhov, Stanimir Stoychev

Summary

The settlement is located in the land of Gradishte village, on a slope with south exposure on the left bank of the Pakosha River. Preliminary studies revealed that the site was most intensively inhabited during the late Roman period and the Early Middle Ages. The most numerous and the best preserved are the archaeological materials from the second half of the 4th–the beginning of the 5th c. and from the 9th to the 10th c. In the western section, a late antique building made of stones with a mud bonding was explored. Within the boundaries of the building a base of a hearth and a storage pit were unearthed. Close to the building a pottery kiln was reveald in which more than six cups and one jug (4th – second half of the 5th c.) were found.

In the eastern section a dugout was discovered. It is detected at a depth of 0.50 m from the ground level. It measures 3.20 × 3.20 m. The floor is at a depth of 1.10 m, plastered with clay. Postholes of wooden pillars along the north and south boundaries of the dugout were registered, as well as a central line carrying the roof ridge.

In the central section a late Roman stone building was explored. An early medieval dwelling dugs into the Roman building. Stones from the foundations of the earlier building were used to make the stone heater. In that section a late Roman well, also used in the Middle Ages, has been discovered.

The habitation of the place can be explained mostly by its natural and geographical features – the settlement is situated on the bank of a deep river, on a slope facing south, among fertile soils, near the Shumen Plateau.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com
Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd., 9700 Shumen, s_stoichev@abv.bg

ДРУГИ СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ

№ 64. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 12 В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“ (ПЪРВИ ЕТАП)

Мария Манолова-Войкова, Васил Тенекеджиев

Първият етап от спасителното археологическо проучване в границите на УПИ XII-10, ул. „Цар Иван Шишман“ № 12 във Варна се проведе през март 2019 г. с финансиране, осигурено от фирмата-инвеститор на строежа.

В рамките на два дни са направени три сондажа, разположени в различни части от парцела (с площ 223 кв. м), които имат за цел да проверят евентуалното наличие на съхранен културен пласт или архитектурни останки върху терена, предназначен за застрояване.

Всички сондажи са с размери 2 × 3 м. Първите два са с дълбочина 2,2 м, която съответства на планираната дълбочина на строителния изкоп до кота 11,00 м. Третият сондаж, разположен в западната част на парцела, достига дълбочина 2,7 м. При всички сондажи е установено, че в границите на парцела има наслоен масивен обратен насип с дебелина до 2 м, съдържащ съвременни строителни отпадъци, пластове разложен кирпич, въглени и пепел. В същия насип са регистрирани останки от тръби от канализационната и водоснабдителната мрежи на квартала, използвани до средата на миналия век. Археологически находки – керамика от Османския период и Средновековието са установени на дълбочина близо до крайната кота на планирания строителен изкоп (от кота 11,20 до кота 10,50 м). Сред тях са глазирани паници от XVI – XVII в., фрагменти от трапезни и кухненски съдове от XIII – XIV в., части от амфори от XI – XIII в. Особено висока е концентрацията на средновековната керамика в най-западния сондаж № 3, където бе достигната и най-голяма дълбочина (кота 10,50 м).

Резултатите от сондажите дадоха основание за съставяне на комисия по чл. 158а, ал. 6 от ЗКН, съгласно решенията на която вторият етап от проучването ще обхване предназначената за застрояване площ от 148 кв. м след укрепване на изкопа.

RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE AT 12 TSAR IVAN SHISHMAN STR., ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE “ODESSOS – VARNA” (FIRST STAGE)

Mariya Manolova-Voykova, Vassil Tenekedjiev

Summary

Three trenches, 3 × 2 m, were set in different parts of the plot. They showed identical results – a massive bulk layer up to 2 m thick containing construction waste from modern times and the Ottoman period, and debris from the sewer and water supply system, under which remained the late medieval layer.

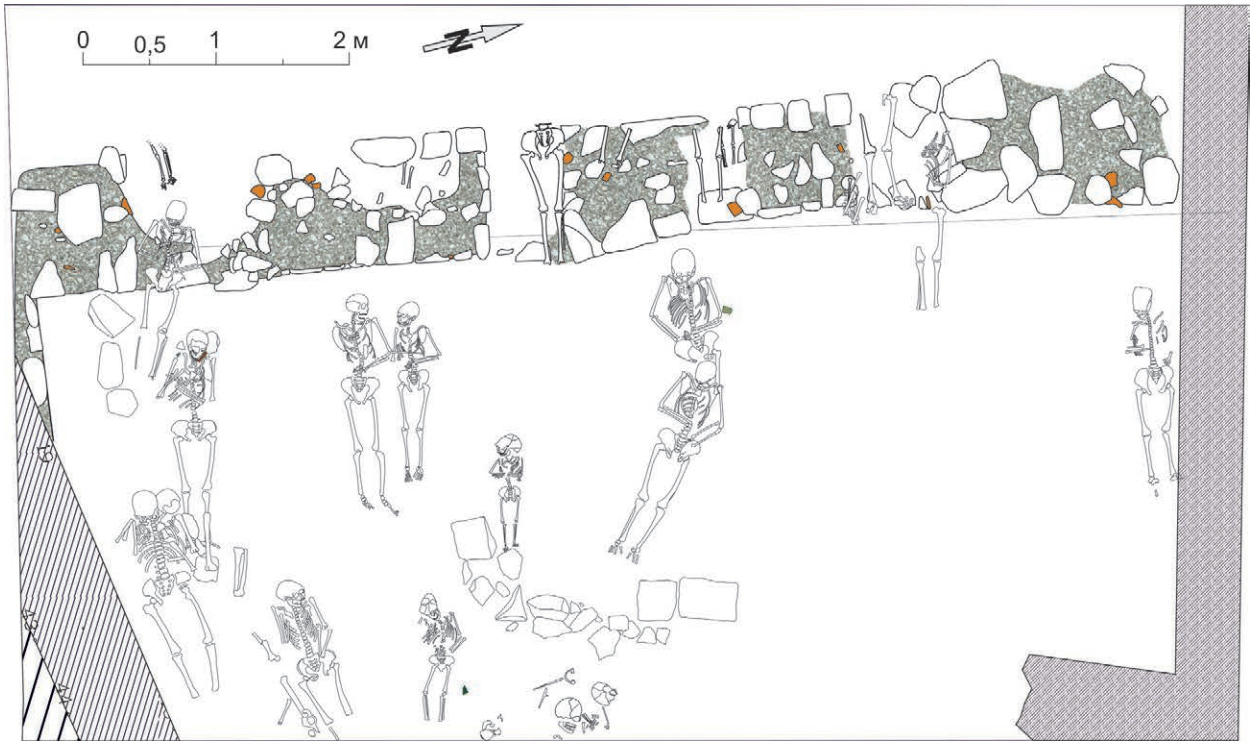
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de
Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd., 9000 Varna, vaten21@gmail.com

№ 65. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ XVIII – XIX В. И СРЕДНОВЕКОВНИ СТРУКТУРИ НА УЛ. „ЧАЙКА“ № 3, СОЗОПОЛ

Александър Манев, Димитър Недев

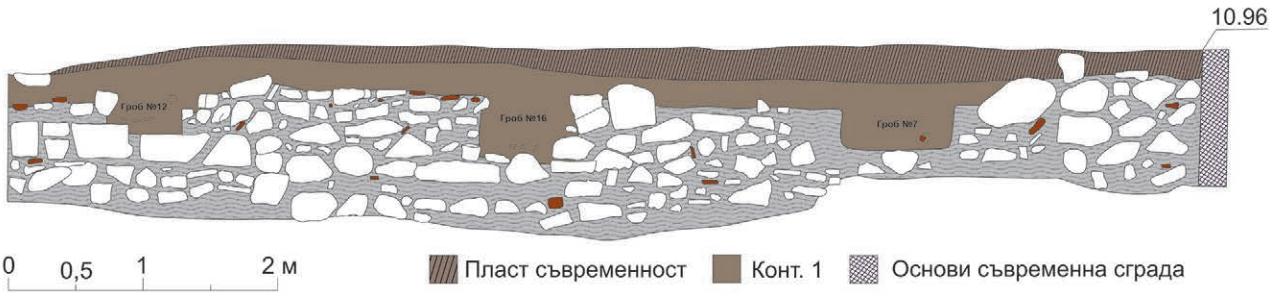
Спасителното археологическо проучване бе проведено във връзка с инвестиционно намерение за строеж на жилищна сграда. Обектът се намира на ул. „Чайка“ № 3, УПИ XXIX – 415, кв. 36 с идентификатор 67800.501.377 по плана на гр. Созопол и попада в територията на Архитектурен и археологически резерват „Старинен Созопол“.

Археологическото проучване беше извършено в периода 14.03 – 31.03.2019 г. от екип в състав Александър Манев – ръководител и Димитър Недев – зам.-ръководител. Площта на имота се равнява на 51 кв. м. Археологическите пластове са нарушени изцяло по западната и северната, и частично по източната граница на имота от вкопаването на основите на вече срутена съвременна сграда, с ширина 0,50 – 0,80 м. На останалата част от обекта беше достигнато нивото на естествената скала. В имота беше проучена част от некропол, използван през възрожденския период (XVIII – XIX в.). Бяха регистрирани цялостни или частично запазени останки от общо 29 индивида в 19 гробни съоръжения (обр. 1). Погребалният ритуал във всички гробове е християнски, с глава на запад. При повечето гробове се наблюдава отклонение между 10° и 30° в северозападна посока. Бяха регистрирани и няколко препогребвания, в които костите не са в анатомичен порядък. Един от гробовете е проучен непълно, тъй като попада само частично в границите на имота и частично под повърхността на съседната от изток римня. Седем от гробовете не са запазени в цялост, тъй като попадат в западното трасе на вече споменатите основи на съвременната сграда. Гробният инвентар е оскъден и се състои от дребни сребърни монети или елементи на костюма, в един случай – пръстен. Откритата пара на султан Селим III (1789 – 1807), използвана ритуално като Харонов обол в гроб № 2, датира недвусмислено най-късния етап от използване на некропола. Гробните съоръжения са ями, чиито очертания не личат в еднородната пръст. Погребенията са извършвани в ковчези, за което свидетелстват множество железни гвоз-

Обр. 1. Късносредновековен некропол с 19 гроба и средновековен зид под тях

Fig. 1. Late medieval necropolis with medieval wall underneath the graves

Обр. 2. Няколко гроба нарушават руините на среновековния зид

Fig. 2. Several graves disturbing the remains of the medieval wall

деи, открити около човешките останки. Некрополът е вкопан в дебел, еднороден пласт със синхронни материали. Това е и основният пласт на обекта, акумулиран върху материковата скала. Освен големи количества глазирана керамика от Османския период, в пръстта между гробовете вторично е попаднало и голямо количество трапезна средновековна керамика, вкл. съдове със сграфито и рисувана украса (обр. 2). За смесения характер на пласта говорят и случайни находки като анонимен фолис от XI в. и корубеста монета, латинска имитация от XIII в.

Материали от по-ранен период бяха открити в рамките на плитко (0,50 м) вкопаване в скалата, с размери 2,30 × 2,50 м. То може да се отнесе към Средновековието (XII – XIV в.) на база откритите керамични находки. Те включват характерна кухненска и амбалажна керамика.

В западната част на имота, през цялата му дължина, беше регистриран зид (№ 3), изграден от разномащабни ломени камъни, със спойка от жълто-бял хоросан. Фундиран е директно върху скалата. Той е с обща запазена дължина от 8,80 м. Максималната му запазена височина е 1 м, като 0,60 м от нея е субструкция без равно лице. Ширината му не може да бъде определена, тъй като западното му лице е нарушено от съвременните строителни дейности (вкопаните основи), но надвишава 0,70 м. Той следва да се отнесе към средновековния период, тъй като стратиграфски предхожда некропола: седем от гробните съоръжения нарушават целостта му (обр. 2). В най-южния си край той образува прав ъгъл и продължава в източна посока, като връзката тук е конструктивна. На 0,80 м по продължението на зид № 3 в източна посока той е прекъснат от друг градеж (зид № 1), който се слива с него чрез хоросанова връзка. Структурата на двата зида е много сходна, но ориентацията им не съвпада, което се наблюдава ясно на терен. Самият зид № 1 беше регистриран само в югоизточния ъгъл на имота, като се развива на изток и запад, извън обекта.

Успоредно със зида, ориентиран изток – запад, долепен до него, беше частично регистриран и друг зид на бял хоросан (зид № 2). В проучвания имот попада съвсем малък дял от него, граден от камъни и фрагменти строителна керамика. Двата успоредни зида представляват част от градежа (вероятно се датира към средновековната епоха) на архитектурен комплекс, който се развива на юг и изток от проучвания имот.

Най-ранният регистриран градеж в рамките на имота представлява долният ред камъни на калова спойка от субструкцията на две успоредни стени с ширина 0,80 м (зидове № 4 и № 5). От изток те опират в материковата скала, която се издига в тази посока, а на запад са прекъснати от средновековния зид № 3. Запазената им дължина се равнява на 1 м.

В пластовете на обекта бяха открити единични фрагменти антична и късноантична керамика, които не индикират наличието на структури от тези периоди в площта на имота.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A 18TH–19TH C. NECROPOLIS AND MEDIEVAL STRUCTURES AT 3 CHAIKA STR., SOZOPOL

Alexander Manev, Dimitar Nedev

Summary

In March 2019, a plot for a new residential building had to be excavated before beginning of the construction works in the Ancient Sozopol Archaeological Reserve. The area covers 51 m^2. The upper layer had already been disturbed by previous building activities. Close to the surface a necropolis of 19 graves was excavated (fig. 1). Altogether 29

burials were implemented in the Christian ritual. The necropolis can be dated to the end of the 18th–beginning of the 19th c. based on several silver coins from this period, found around various parts of the deceased. The most important one was minted in the time of Sultan Selim III (1789 – 1807) and was found in an infant's mouth, used as a Charon's obol. This can be considered a chronological clue for the dating of the necropolis.

Underneath the graves a long medieval wall was found, built of stones and white mortar. Seven of the graves have disturbed the upper surface of the wall (fig. 2). Next to it a dug-in structure (2.50 × 2.30 m) was registered. It is 0.50 m deep and was filled with a layer that can be dated to the medieval period (12th–14th c.), as indicated by the abundant pottery fragments of fine and coarse ware. A conclusion can be made that the wall and the dug-in structure are synchronous and did not go beyond the end of the 14th c.

Despite the location in the center of the ancient Greek colony, no materials from antiquity or Late Antiquity were encountered during the excavations.

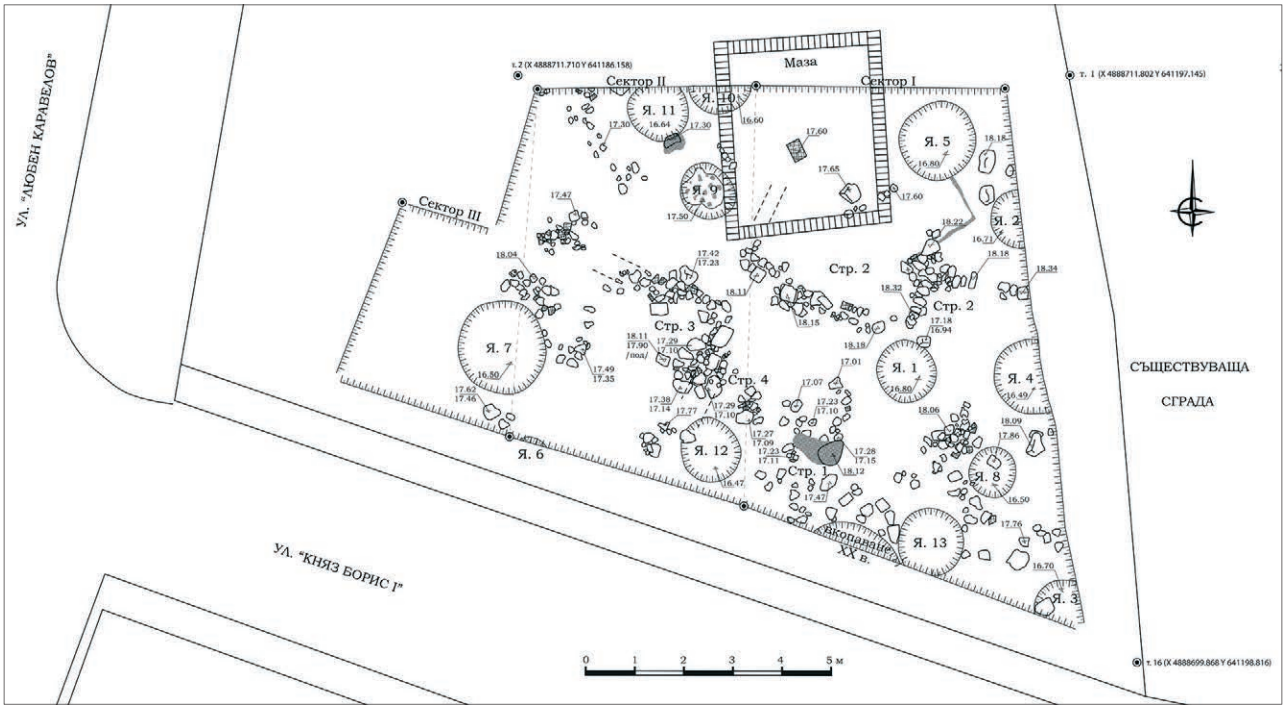
Alexander Manev, aleman@abv.bg
Dimitar Nedev, Museum of Archaeology – Sozopol, 12 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

---

№ 66. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СИЛИСТРА, УЛ. „КНЯЗ БОРИС I“ № 1–3

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов

Обектът е разположен на 100 м източно от ранновизантийската и средновековна крепост на брега на р. Дунав, в територията на АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище“. На това място е имало две полумасивни кирпичени къщи на калкан от края на XIX – началото на XX в., които са съборени преди две години. Поради планираното строителство на триетажна къща със сутерен бяха извършени спасителни разкопки от екип от РИМ – Силистра в състав: проф. д.и.н. Г. Атанасов, К. Михайлов, С. Ганчева и К. Димов.

Обр. 1. План на обекта

Fig. 1. Plan of the excavated area

Изкопът за новата къща има неправилна трапецовидна форма с площ около 120 кв. м и дълбочина 2,2 – 2,7 м. Дъното му е на кота 17,00 м, която е максималната проектна дълбочина на основите на бъдещата постройка.

При разкопките бяха открити четири добре изявени археологически структури и 13 ями от хронологическия диапазон XIII – XIX в. (обр. 1).

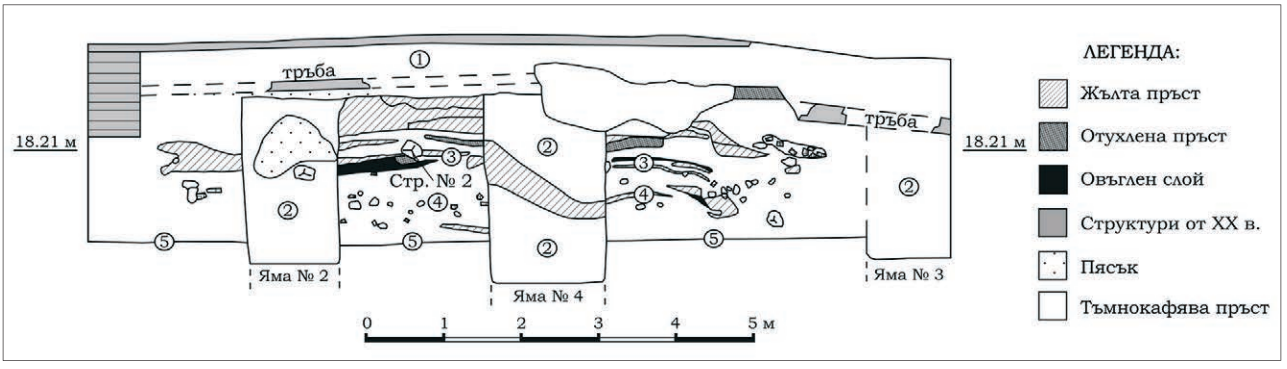
Седем от ямите (№ 1 – 6, 8) съдържат материали от XIX – началото на XX в. Яма № 7 съдържа керамика от XVI – XVII в. По-добре датирана с монети от XVII в. е яма № 13. В пластовете, свързани с тези сметни ями, не са открити градежи от камък.

Теренът е обитаван през XV в., съдейки по материалите от яма № 11, в която е открита колективна находка от 34 монети на Сигизмунд I Люксембургски (1387 – 1437) и Владислав Варненчик (1434 – 1444). Към приблизително същото време се отнасят три структури, върху нива 17,90 – 18,10 м. Това са две постройки, от които са запазени частично каменни цокли и едно огнище или дъно на пещ (Структура № 1), разположено в южната част на Сектор I (обр. 2). Първата постройка (Структура № 2) е в централната част на същия сектор. От нея са разкрити изцяло южният зид (дължина 3,5 м), частично западният и източният, които оформят правоъгълно помещение с ориентация ЮИ – СЗ. От север структурата е унищожена от тухлената маза на една от старите къщи. Към източния зид под прав ъгъл е долепена още една стена, което показва, че постройката е имала по-усложнен план. От градежа на тези цокли са запазени по един ред предимно дребни и средно големи камъни, подредени върху тогавашната повърхност, на места под видим наклон. На същото ниво в южната част на Сектор I има следи от още един разнесен зид. Втората постройка (Структура № 3) попада в южната половина на Сектор II. От нея са запазени частично северният и източният зид. Имала е дължина над 4,5 м. Градежът ѝ е сходен на първата постройка, с разликата, че тук са употребени и няколко грубо обработени камъка. Структурата вероятно е опожарена. Върху и покрай зидовете ѝ е натрупана жълта пръст от глинените стени над цоклите. Между двете самостоятелни постройки има проход с ширина 0,70 м. До цокъла на Структура № 2 е намерена монета на Иван Шишман, отсечена в 1371 – 1395 г., която посочва *terminus post*

Обр. 2. Престъргване на ниво 17,80 м. Строителен хоризонт от XV в.

Fig. 2. Building level from the 15th c.

Обр. 3. Източен стратиграфски профил на изкопа. 1. Насип над водопровод от XX в.; 2. Насип в ями от XIX – началото на XX в.; 3. Строително ниво от XV в.; 4. Пласт от втората половина на XIV в.; 5. Ниво от XI в.

Fig. 3. Eastern stratigraphic cross-section of the site. 1. Layer from the 20th c.; 2. Waste pits from the 19th c. and the beginning of the 20th c.; 3. Building level from the 15th c.; 4. Layer from the second half of the 14th c.; 5. level from the 11th c.

quem за издигането на постройката. Около структурите и във вътрешността им се откри висока концентрация на фрагментирана керамика от XIV – XV в.

Под този хоризонт, приблизително между нива 17,75 – 17,40 м, беше отнет културен пласт с голям брой монети от втората половина на XIV в., сред които преобладават тези на дръстърския независим владетел господин Тертер (1375 – 1385 (?) (обр. 3). Към този пласт се отнася яма № 12 (с монети на Тертер) и вероятно ями № 9 и № 10. Наред с богат керамичен материал, в яма № 9 открихме голямо количество безформени изрезки от бронзова ламарина и остъклена шлака, които свидетелстват за занаятчийска дейност. На обекта липсват монети от първата половина на XIV в. На ниво ок. 17,70 м предимно в границите на Сектор II се откри опожарен пласт.

На ниво 17,20 м, под източния зид на Структура № 3 е разкрит фрагмент от друг зид (Структура № 4) с дебелина 1 м, запазена дължина 1,5 м и ориентация С – Ю. Градежът е надземен, запазен в един ред от едри и средно големи необработени камъни и фрагменти от строителна керамика. Върху камъните се е отложил отухлен пласт и жълта глина. На същото ниво, източно и западно от зида има безформени каменни струпвания. Около структурата се откри сграфито керамика от XIII в. Монетите от XIII в. на обекта са само три, единствено от първата му половина. Не са открити монети от XII в.

При финалното престъргване, на ниво 17,00 м се установи, че сме достигнали ниво с дребни фрагменти керамика от X – XI в., но не са разпознати синхронни структури. Тук и на по-високи нива са намерени общо 10 анонимни византийски фолиса от XI в.

При проучването не са достигнати пластовете от времето на римския Дуросторум и ранновизантийския Доростол, но тяхното вероятно съществуване на по-голяма дълбочина е засвидетелствано от откритите сравнително малко монети и фрагментирана керамика.

RESCUE EXCAVATIONS IN SILISTRA, 1-3 KNYAZ BORIS I STR.

Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

Summary

The site is located 100 m east of the early Byzantine and medieval fortress on the banks of the Danube River.

An area of about 120 m^2 was investigated to a depth of 2.2–2.7 m but the layers of the Roman and early Byzantine periods remain unexplored.

The excavations revealed 13 waste pits and four well-defined structures (fig. 1). Pits Nos 1–6 and No. 8 are dated to the 19th–beginning of the 20th c. Pits No. 7 and No. 13 are dated to the 17th c. Thirty-four coins from the 15th c. were found in Pit No. 11. Three of the structures belong to a building level discovered at an elevation of approx. 17.90–18.10 m and were also dated in the 15th c. These are two rectangular buildings, of which stone plinths and a hearth or furnace are partly preserved (fig. 2). Below this level a layer from the second half of the 14th c. was registered (fig. 3). At an elevation of 17.20 m, in a layer dated to the 13th c., a section of a wall was discovered. At the bottom of the excavated plot we reached a level with small pottery sherds from the 10th–11th c.

It can be concluded that in the Middle Ages the plot was situated in the suburb of Drastar, which surrounded the core of the medieval town – the fortress on the Danube bank.

Relatively few coins and pieces of pottery dating to the times of Roman *Durostorum* and early Byzantine *Dorostol* were found on the site.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg

№ 67. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И ЯМИ ОТ КЖЕ – СЕКТОР ЮГ“ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩ. РАДНЕВО, КОМПЛЕКС „МАРИЦА – ИЗТОК“

Румен Спасов, Величка Мартинова, Борис Борисов

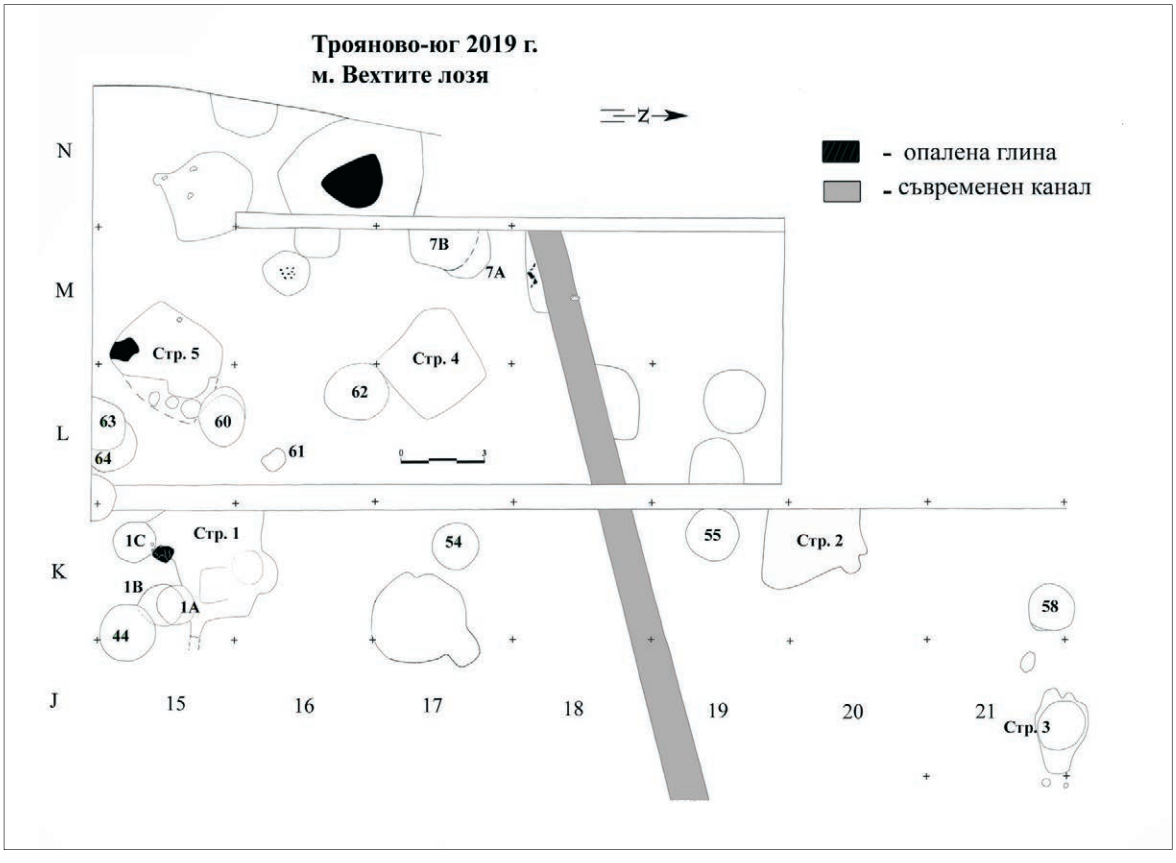
Изследван е терен с площ 1 025 кв. м. Същият включва участък от 750 кв. м, проучван през 2018 г. и нов участък от 375 кв. м. Регистрирани са 28 нови структури, от които цялостно проучени са 16 (обр. 1).

Културният пласт има максимална дебелина 0,86 м. Съдържа слоеве от средновековната (XI – XII в.), ранновизантийската (IV – началото на V в.) и късножелязната (IV в. пр. Хр.) епохи (обр. 2).

При изследването на пласта от средновековната епоха са регистрирани 19 вкопани структури, като 14 от тях представляват сметни ями. Останалите пет имат по-големи параметри.

Всички ями се ситуират западно от единственото засега жилище от средновековната епоха, проучено през 2015 г. (Борисов и др. 2016, 763). Диаметърът на отвора на тези съоръжения варира от 0,85 до 2 м, а дълбочината на вкопаване – от 0,48 до 1,37 м. Съдържанието на запълнителя им е еднотипно – сиво-черна пръст, примесена с пепел и въгленчета, фрагменти от глинени съдове и животински кости (обр. 3). Стратиграфската позиция на две от ямите индикира две ходови нива на терена през епохата – респективно два строителни хоризонта. Останалите структури от това време имат размери от 2,75 × 1,20 м до 5,25 × 3,50 м. Всички се ситуират в новоразкопания участък. Не са изследвани поради краткия срок предвиден за проучване.

Сред намерените материали преобладава битовата керамика, но числото на намерените фраг-

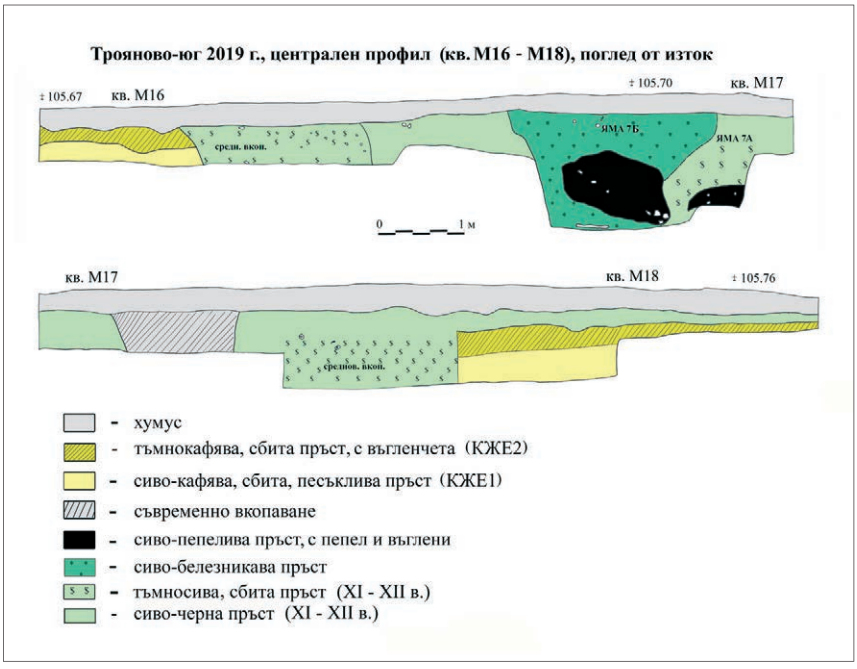
Обр. 1. Общ план на обекта. Автор В. Мартинова

Fig. 1. Plan of the sector (V. Martinova)

менти от съдове не е голямо. Между по-интересните находки намират място сграфито паница, фрагменти от стъклени гривни, железни ножчета и др.

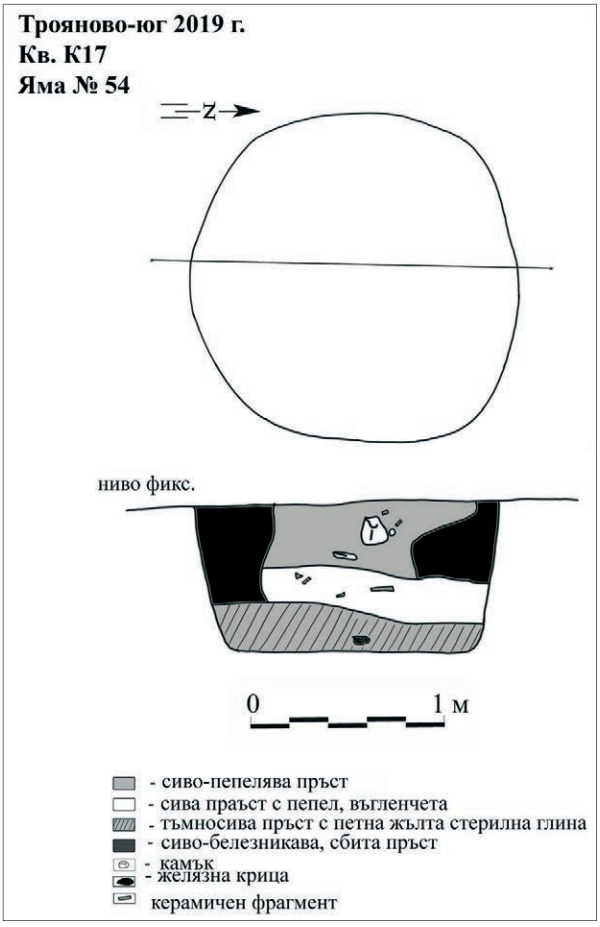
От ранновизантийската епоха датира вкопана постройка с четириъгълен план (обр. 4). Проучената част от структурата има размери 3,10 м (С – Ю) × 2 м. Запълнителят съдържа голямо количество фрагментирана битова керамика, бронзови монети, сечени при управлението на имп. Диоклециан (284 – 305), Констанций II (337 – 361) и Юлиан Апостат (360 – 363), глинен прешлен за вретено, фрагменти от битова керамика и др.

Структурите от късножелязната епоха включват шест сметни ями с големи размери

Обр. 2. Централен профил на обекта. Автор В. Мартинова

Fig. 2. The site's central cross-section (V. Martinova)

Обр. 3. Яма № 54 (XI – XII в.). Автор В. Мартинова

Fig. 3. Garbage pit No. 54 (11th–12th c.) (V. Martinova)

Обр. 4. Вкопана структура от IV – нач. на V в. Поглед от югоизток Сн. Р. Спасов

Fig. 4. A 4th – early 5th c. dug into structure, South-east view (R. Spassov)

Обр. 5. Глинена чашка формувана на ръка (IV в. пр. Хр.). Сн. В. Мартинова.

Fig. 5. Clay cup, made by hand, 4th c. BC (V. Martinova)

(диам. на отвора от 1,40 до 1,90 м) и две вкопани постройки (Структура № 4 – 3,20 × 3,20 м и Структура № 5 – 3,60 × 3,10 м), чиито функции на настоящия етап от проучванията не могат да бъдат уточнени. Необходимо е тяхното пълно разкопаване, което в рамките на настоящата археологическа кампания не беше възможно.

Паметниците от тази епоха се ситуират в южната част на сектора. Теренните данни дават основания да се говори за два етапа на вкопаване през епохата, направени при две различни ходови нива на терена. Подобна суперпозиция е разчетена в югоизточния ъгъл на новоразкопания участък, в непосредствена близост до централния профил на обекта.

Сред по-интересните находки от късножелязната епоха присъстват глинена чаша (обр. 5), зооморфна фигурка, каменна топка и др.

Доизследването на регистрираните структури от трите епохи предполага продължаване на археологическото проучване на обекта.

Литература

Борисов и др. 2016: Б. Борисов, Ж. Гюлева, Пл. Дойчев. Спасителни разкопки на ранновизантийско и средновековно селище и ями от късножелязната епоха край с. Трояново, в комплекса „Марица-Изток“. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 763 – 766.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE “EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL SETTLEMENT AND LATE IRON AGE PITS – SOUTH SECTOR” SITE IN VEHTITE LOZYA LOCALITY, NEAR TROYANOVO VILLAGE, “MARITSA-IZTOK” COMPLEX

Rumen Spassov, Velichka Martinova, Boris Borisov

Summary

An area of 1025 m^2 was studied during last year’s excavations. Twenty-eight new structures were registered, 16 of which entirely explored (fig. 1).

The cultural layer is 0.86 m thick. It contains medieval (11th–12th c.), early Byzantine (4th–early 5th c.) and Late Iron Age (4th c. BC) layers (fig. 2).

The registered medieval dugout structures are 19. Fourteen of them are waste pits (fig. 3). The remaining five are bigger but they were not studied in 2019.

Only a single early Byzantine dugout dwelling with rectangular plan was explored (fig. 4). The excavated half part of it is 3.10 m wide and 2.0 m long. Three bronze coins were found in its filling – one of Emperor Diocletian (284–305), Constantine II (337–361) and Julian the Apostate (360–363), a clay spindle whorl, pottery fragments, etc.

The Late Iron Age structures consist of six waste pits, 1.40–1.90 m in diameter, and two dugout dwellings, which functions remain uncertain. The stratigraphic data give us reason to differentiate two stages of construction activities during the Late Iron Age, and respectively, two different walking levels from that period.

Rumen Spassov, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Velichka Martinova, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd., 6000 Stara Zagora, vily_martinova@abv.bg
Boris Borisov, bdborisov@abv.bg

№ 68. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРОЯНОВО В КОМПЛЕКСА „МАРИЦА – ИЗТОК“

Борис Борисов, Жулиета Гюлева, Генчо Димитров

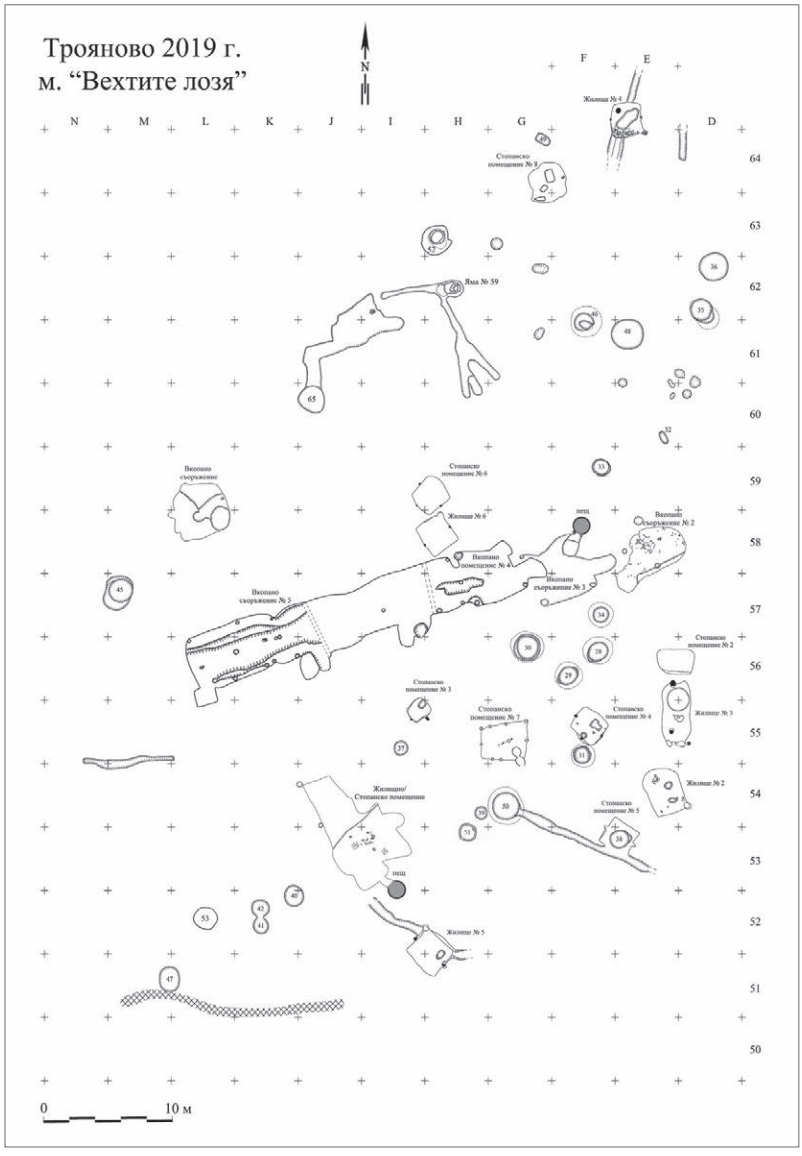
Целта на археологическите проучвания през 2019 г. бе разкопаваната площ да се разшири в западна и северна посока и да се изследват откритите съоръжения. Бе установено, че в северния сектор липсват типичните за най-южната част на обекта късноримски и ранновизантийски ями и производствени съоръжения (пещ за изпичане на керамика) и ями от късножелязната епоха (обр. 1).

Бяха открити и проучени цялостно нови пет сметни ями (обр. 2), две нови стопански помещения и осем вкопани съоръжения, пет от които са разположени в редица върху сивата ивица, регистрирана още през предходния археологически сезон.

Стопанските помещения не се различават съществено от проучените през предходната година. Формата им е близка до трапец (№ 7) или квадрат (№ 8). Стените им са били изградени от забити в земята дървени колове и плет, измазан с глина от двете страни, за което свидетелстват откритите в основата им дупки. Подовете им са от сивобелезникава трамбована глина. В тях липсват отоплителни съоръжения (обр. 3).

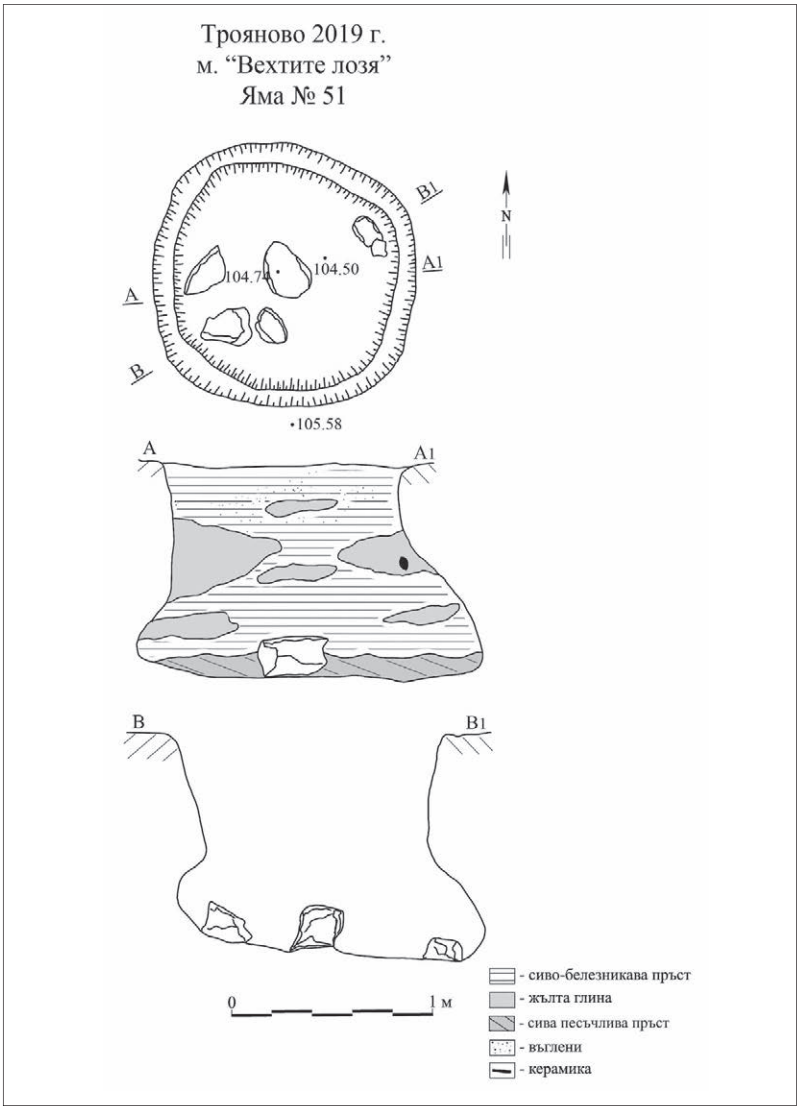
По-голям интерес представляват подредените едно до друго пет вкопани съоръжения (помещения). При проучването им бе установено, че във вертикален разрез те имат ровообразен профил. Помещенията са подредени едно до друго от изток на запад и имат четириъгълна или правоъгълна форма. Имат по една голяма дупка от дървен кол по ъглите. При повечето от подредените едно до друго „помещения“ липсват дупки от колове по стените. Единствено изключение от правилото се наблюдава при № 5, при което по южната и северната стени са открити такива. Във вкопаните съоръжения липсват отоплителни съоръжения, което изключва жилищния им характер. Анализът на археологическата ситуация дават основание да се допусне, че в случая се касае за покрити навеси, без плътни стени, които са свързани с производствено предназначение. Основание за това предположение дава и откритата в североизточната четвърт на помещение № 3 пещ.

Тя е с кръгла форма и диаметър 1,50 м. Подът и стените ѝ са много добре измазани с дебел слой

Обр. 1. План на северния сектор

Fig. 1. Plan of the northern sector

Обр. 2. Яма № 51 – план, разрез и профил

Fig. 2. Pit No. 51 – plan, cross-section, elevation

Обр. 3. Стопанско помещение № 7

Fig. 3. Farm premise No 7

глина и са силно отухлени. Стените ѝ са запазени на височина 0,50 м. Отгоре пещта е била покрита с купол. Отворът ѝ е от югозапад и е фланкиран с два огромни ломени камъка. На югозапад пред тях е оформена предпещна площадка с дължина 1,90 м. Тя е запълнена с голямо количество пепел, въглени и късчета горяла глина. Липсата на каквито и да е материали, свързани с конкретно производство, дават основание да се допусне, че тя, като останалите, е била предназначена за изпичане на хляб.

Напълно подобна пещ с огромни размери е открита и в друго помещение, което е съвсем леко вкопано в стерилния терен. Помещението е с широчина 3 м и дължина 5,10 м. По източната и северните му стени липсват следи от дървени колове. Подът на описваното помещение е от сивобелезникава трамбована пръст. На югоизток от него се намира помещение, в което е разположено предпещното пространство на пещта.

Пещта е с кръгла форма и диаметър при основата 1,35 м. Във височина стените ѝ се наддават навътре и са оформяли купол. В сегашния ѝ вид стените са запазени на височина 0,40 м. Отворът на пещта е на северозапад, където е оформена предпещната площадка. Същата се издава в посочената посока на 0,50 м и е измазана по същия начин.

Почти на повърхността на вкопаното съоръжение са струпани кости на едро животно на разстояние 3,40 м северно от предпещната площадка.

Анализът на археологическите ситуации и намерените материали с големи части от едри животни, както и липсата на каквито и да е било находки и материали, свързани с конкретно производство, ни дава основание да допуснем, че пещите и помещенията в които са разположени, са били предназначени за изпичане на хляб в големи количества или на цели животни.

На обекта са открити още две подобни пещи с огромни размери,

които най-вероятно са имали същото предназначение. Това мнение се подкрепя и от факта, че около пещите не са открити никакви следи от конкретна производствена дейност.

В заключение трябва да се отбележи, че проучванията в северния сектор на обекта не са приключили и ще продължат и през следващия сезон.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT IN VEHTITE LOZYA LOCALITY NEAR TROYANOVO VILLAGE, "MARITSA-IZTOK" COMPLEX

Boris Borisov, Julieta Gyuleva, Gencho Dimitrov

Summary

In 2019, two new farm premises, eight dug into the ground structures, five of which set in a row on the grey strip, registered during the previous archaeological season (fig. 1), and five waste pits were studied in the northern sector of the site (fig. 2).

The farm premises do not differ from those excavated in 2018. Their layout is trapezoidal (No. 7) (fig. 3), or square (No. 8). Their walls were built of wooden posts, wattle and daub. Evidence of this are the postholes found at the ground of the structures. The floors were made of grey-whitish rammed earth. There are no fireplaces in the farm premises.

The five dug into the sterile ground and arranged in a row structures are of a greater interest. They look like a dike. The premises have rectangular layout, with a wooden post in each corner. There were no posts along the walls. The only exception is building No. 5. There also are no fireplaces, which means the premises were not residential. Probably they functioned as sheds, did not have thick walls and were used for some production purposes. Evidence for such a conclusion are the clay kilns with a diameter of 1.50 m found in some of the structures.

The analysis of the archaeological situations and the discovered materials, including large domestic animal bones, as well as the absence of finds and materials related to specific production, give us ground to suggest that the premises had functioned as a compound with ovens for baking bread and for roasting large animals.

In conclusion, we should point out that the archaeological excavations in the north sector are not completed, and they will resume in 2020.

Boris Borisov, bdborisov@abv.bg
Julieta Gyuleva, Julieta Gyuleva, Regional Museum of History - Veliko Tarnovo 6, Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, juji_g@yahoo.com
Gencho Dimitrov, Museum of History – Nova Zagora, 3 Svoboda Sq., 8900 Nova Zagora, mediator.dimitrov@abv.bg

---

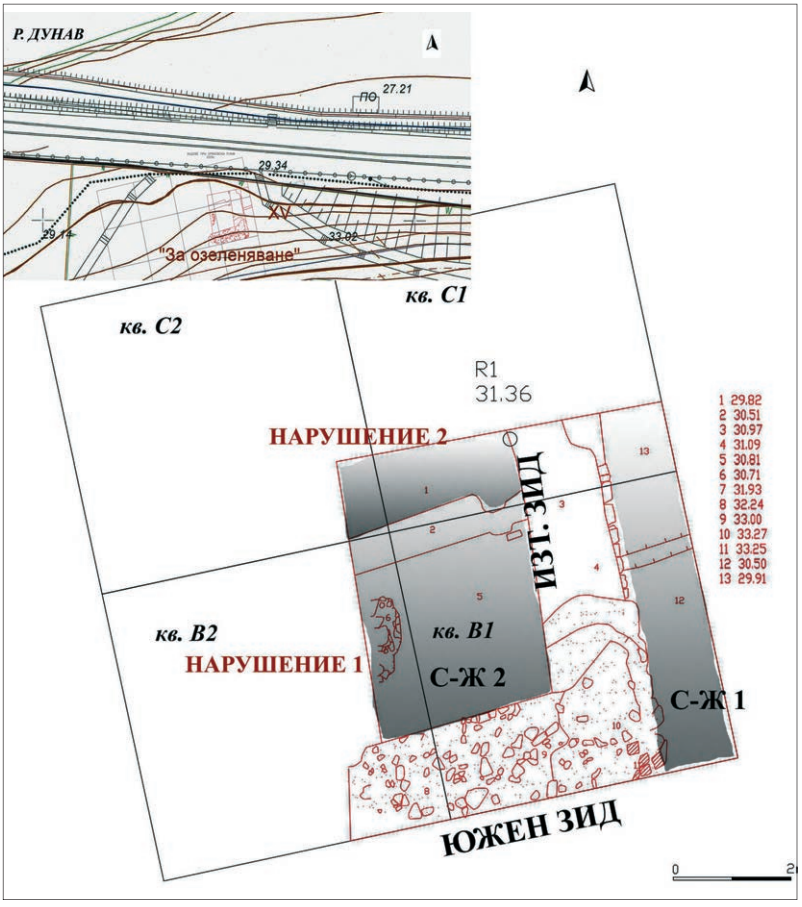
№ 69. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТУРСКА БАНЯ В ОРЯХОВО

Евгения Найденова

През 2018 г. при теренните издирвания в района на гр. Оряхово, в земен насип до плажно кафене, се регистрират зидове от югоизточен ъгъл на сграда. Обектът отстои на 55 м от брега на р. Дунав. От 6.09. до 27.09.2019 г. се провежда спасително проучване с цел прецизиране на датировката и функционалното предназначение на сградата. Научен консултант е доц. д-р Валери Григоров (НАИМ – БАН). В екипа участва Драган Илиев (археолог от гр. Оряхово).

Реализирани са два сондажа с площ от 23,42 кв. м, които попадат в кв. B1, B2, C1 и C2 от заложената план квадратна мрежа. Първият от тях, с размери 6,20 × 1,30 м, е разположен на изток от източния зид и следва неговата ориентация. Вторият сондаж, с размери 4,80 м север – юг × 3,20 м изток – запад, обхваща вътрешното пространство между зидовете (обр. 1).

Чрез сондаж 1 е разкрито външното лице на източния зид при височина 2,76 м. Суперструкцията и субструкцията на градежа се разграничават от банкет, установен на дълбочина 2,20 м от

Обр. 1. Общ план и местоположение на обекта

Fig. 1. General plan and location of the site

повърхността. Суперструкцията е запазена на разстояние 3 м от южния профил. До северния профил на сондажа продължава субструкцията, следваща наклона на терена (обр. 2). В горната част на външното лице на източния зид се проследяват два пояса от грубо обработени камъни, разделени с един ред плоски камъни. Спойката е хоросан с камъчета. Фугите са изпълнени с дребни камъни и парчета тухли. Първият пояс е със запазена височина 0,75 м. Изграден е от едри камъни с размери 0,30 – 0,40 × 0,20 м. За втория пояс, с височина 1,20 м, са използвани по-малки камъни, чиято дължина е до 0,20 м. Мазилка от жълтеникава глина покрива долната му половина. В основата на този пояс е положен подравняващ хоросанов пласт, наситен с чакъл, чиято дебелина нараства от юг на север от 0,20 м до 0,40 м. Той постепенно прави отстъп с 0,10 м навън заедно със средни по големина камъни. Под него проучената субструкция е с дебелина 0,60 м. Тя се състои от пласт жълтеникава глина, на места с камъни; пояс камъни и пласт сива глина с въглени и следи от огън (обр. 3.1). И тук дебелината на пластовете се увеличава в посока от юг на север, в зависимост от денивелацията на терена. При северната част на източния зид, където е достигната по-голяма дълбочина, под реда камъни от банкета (с размери 0,30 × 0,10 м) и описаните слоеве жълта и сива глина, следва глинеста жълто-оранжева основа. В нея е регистриран нов пояс от камъни, който започва на 4 м разстояние от южния профил и се развива на север (обр. 3.1). Установява се стъпаловидно подравняване на тогавашния терен от строителите на сградата.

На 0,15 м под нивото на отстъпа и на разстояние 1,90 м от южния край на зида е разкрит отвор за тръба с диаметър 0,10 м. От него перпендикулярно надолу продължава канал с диаметър 0,12 м, направен директно в глинестия пласт под зида (обр. 3.1). В близост е открит фрагмент от керамична тръба. Изглежда отворът и тръбата са свързани с водоснабдяването на сградата.

Насипът от сондажа, до 2,50 м дълбочина, показва нарушения и съдържа съвременни материали. Археологическият материал е представен от керамични фрагменти, характерни за периода на Възраждането (обр. 5.4-6). Регистрират се две масивни струпвания от паднали деструкции – камъни, хоросанова спойка, парчета от тухли и мазилки. Първото от тях се намира до южния профил на дълбочина 0,80 м. Второто струпване заема цялата проучвана площ на дълбочина 2,40 м (спрямо южния профил), като в северната половина на сондажа, североизточно от зида, съдържа предимно камъни, хоросан и чакъл, сред които има животински кости и корозирали метални пластини.

Южният и източният профил на сондаж 1 представят редуващи се от горе надолу пластове от сива пръст с въглени и жълта глинеста пръст с натрошени строителни материали. В южния профил е разчистен паднал фрагмент тухла (0,30 × 0,20 м), сходна с тухлите от османските куполи. Профилът завършва със светложълт сбит пласт, смесен със сива и оранжева глина. Жълто-оранжевият глинест пласт, който се появява в северната част на сондажа, най-вероятно представлява стерилната основа на терена. До края на проучването не се достига до изцяло стерилен пласт.

На дълбочина 2,60 – 2,70 м спрямо южния профил, в центъра на сондаж 1, в пласт жълтеникава глина се очертават големи петна от горяла пръст. В него са открити керамични фрагменти от съдове,

изработени на колело и споменатият фрагмент от керамична тръба с диаметър на тялото 0,10 м и диаметър на стеснената част 7 см.

Чрез сондаж 2 се разкриват вътрешните лица на зидовете и под на помещение между тях. Вътрешното лице на източния зид има запазена височина 1,80 м и дължина 1,20 м (6,20 м е общата дължина с разрушената северна част). При южния зид височината е 1,50 м, а дължината 2,70 м. Изградени са основно от едри грубо обработени камъни. Само в градежа на долната им част, до 0,50 м от основата им, са използвани средни и малки по размер камъни. Спойката е хоросан с камъчета. Фугите са запълнени с дребни камъни и тухли. Тук тухлите са фрагментирани и са поставяни между камъните без определен ред. До височина 0,30 м от основата, а в ъгъла и до 0,50 м, е запазена водоустойчива хоросанова замазка със стрити тухли и сиво-розов цвят (обр. 3.2). Със същата замазка е покрит и подът на помещението.

Проучената част на южния зид завършва с тухлена арка, чиито останки достигат 0,60 м височина. Тухлите имат дължина 0,24 м и дебелина 3 см. Върху вътрешното лице се забелязва плитка ниша с неправилна овална форма и максимални размери 0,52 × 0,23 м (обр. 3.2).

Обр. 2. Изглед от североизток

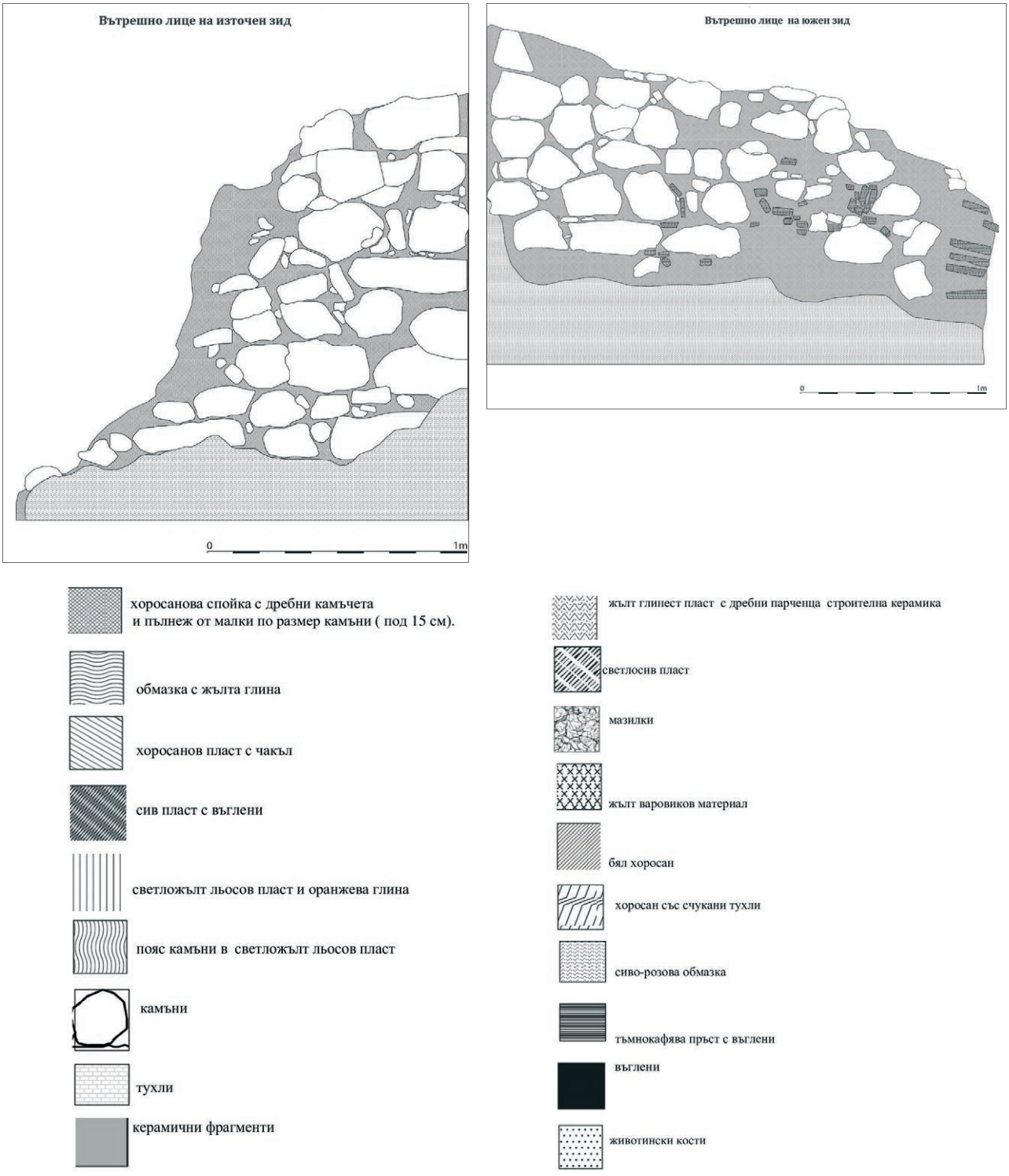
Fig. 2. Northeast view

Дебелината на зидовете е 1,40 м. Пространството между двете им лица е запълнено с дребни и средни по големина необработени камъни и хоросан.

Разкритият под на помещението между зидовете се намира на същото ниво, на което е направен и отворът за тръба в основата на източния зид. Подът е прекъснат в северната част на сондажа. Има запазени размери 2,80 м север – юг × 2,90 м изток – запад. Дебелината на сиво-розовата замазка, с която е покрит, достига около 2 см дебелина. Повърхността на пода е нарушена и напукана. На места се виждат тухли с размери 0,25 × 0,12 × 0,03 м. На този етап на проучването се допуска наличие на два пласта обмазвания. В северозападния ъгъл на запазения под се очертава легло, вероятно от каменна плоча с размери 0,46 × 0,40 м, която сега липсва.

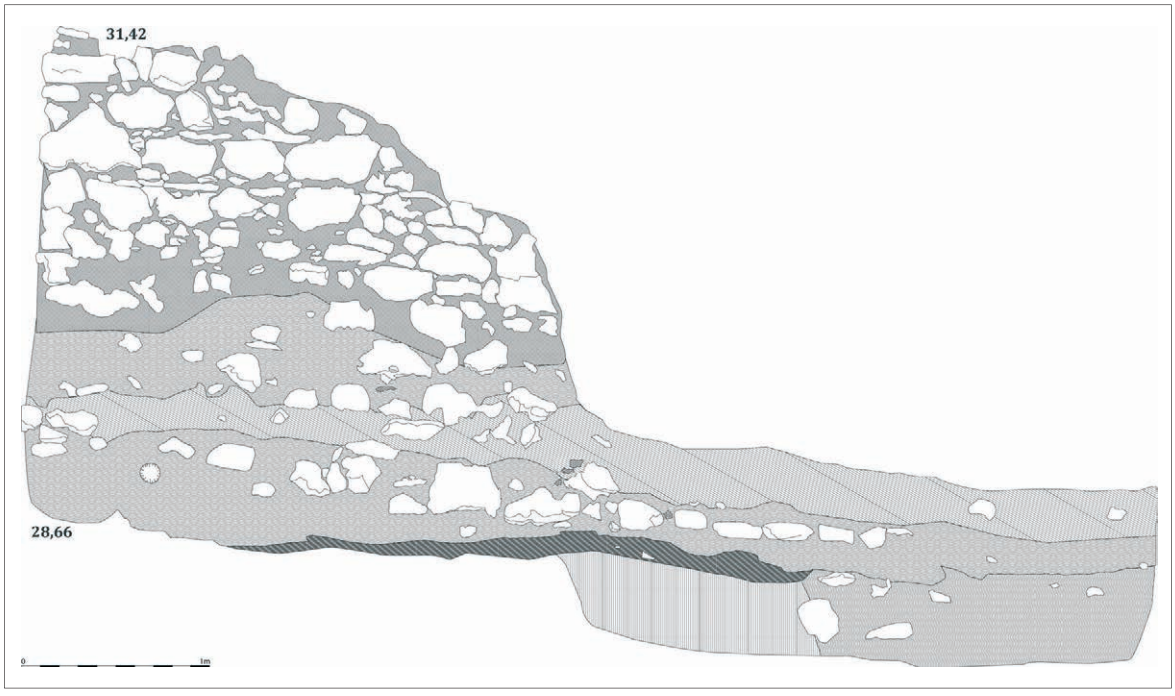
До западната граница на сондаж 2 и на 0,50 м северно от южния зид, в пода на помещението, се установява нарушение с неправилно овална форма (обр. 4), изпълнено от различни по големина камъни. Проучено е до дълбочина 0,25 м и при размери 1,70 м (север – юг) × 0,48 м (изток – запад). Започва с дребни камъни и пласт хоросан и чакъл (0,10 м). В централната част един голям камък лежи върху турска керемида. В западния профил на нарушението от градежа на пода се регистрират пет реда тухли на розова замазка. В нарушението са открити три фрагментирани керамични лули от втората половина на XVIII – началото на XIX в.[1] (обр. 5. 1 – 3).

[1] Благодаря на Владислав Тодоров за консултацията.

Обр. 3. Вътрешни лица: 1. на източен зид; 2. на южен зид
1. Хоросанова спойка с дребни камъчета; 2. Обмазка с жълта глина; 3. Хоросанов пласт с чакъл; 4. Сив пласт с въглени; 5. Светложълт льосов пласт и оранжева глина; 6. Пояс камъни в светложълт льосов пласт; 7. Камъни; 8. Тухли; 9. Керамични фрагменти; 10. Въглени; 11. Животински кости; 12. Жълт глинест пласт с парченца строителна керамика; 13. Светлосив пласт; 14. Мазилки; 15. Жълт варовиков материал; 16. Бял хоросан; 17. Хоросан със счукани тухли; 18. Сиво-розова обмазка; 19. тъмнокафява пръст с въглени

Fig. 3. Inner faces: 1. Eastern wall; 2. Southern wall
1. Mortar solder with small pebbles; 2. Mortar with yellow clay; 3. Mortar layer with gravel; 4. Gray layer with charcoal; 5. Light yellow loess layer and orange clay; 6. Belt stones in light yellow loess layer; 7. Stones; 8. Bricks; 9. Ceramic fragments; 10. Charcoal; 11. Animal bones; 12. Yellow clay layer with building ceramic pieces; 13. Light gray layer; 14. Plaster; 15. Yellow limestone; 16. White mortar; 17. Mortar with crushed bricks; 18. Gray-pink plaster; 19. Dark brown finger with coals

Обр. 4. Западен профил на сондаж 2

Fig. 4. Western cross-section of trench No 2

На разстояние 0,80 м от запазения под, в северна посока и по цялата дължина на сондаж 2, продължава под наклон сбит и здраво споен хоросаново-чакълест пласт. До него започва второ нарушение, заемащо цялата северна част на сондажа. Проучено е до дълбочина 0,75 м и при размери 2,90 × 1,20 м. Запълнено е с камъни, парчета тухли, пясък и пръст с въглени, между които и съвременни материали. В северния профил на нарушението се очертава лицето на хоросаново-чакълестия пласт, проследен пред пода. Редица от големи камъни стъпват върху редове от тухли в смесен градеж с камъни. В направения разрез в югоизточния ъгъл на нарушението е открит канал, изграден от тухли с правоъгълна форма, свидетелстващ за наличие на подподова отоплителна система в сградата (обр. 4).

Резултатите показват, че зидовете са част от турска баня, чиято предварителна датировка е във втората половина на XVIII и първата половина на XIX в. Вероятно проученото вътрешно пространство представлява халвет към горещото помещение – съджаклък[1], но следи от пейки и курни липсват. Според традицията, във височина халветите завършват купол или свод (Гюлева 2019). Архивни снимки на руините на банята представят сграда с два купола и с резервоар за вода и пещ, покрит с полуцилиндричен свод. Общото разкриване и консервиране на останките от местния хамам ще даде нови данни за този вид обществени постройки, допринасяйки за опазването на историческото наследство на Оряхово.

Литература

Гюлева 2019: Ж. Гюлева. Специфика и устройство на османските хамами. – Известия на Регионален исторически музей Велико Търново, XXXIV, 2019, 201 – 224.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A TURKISH BATH IN ORYAHOVO

Evgenya Naydenova

Summary

The rescue archaeological excavations of the walls (1.40 m thick) forming the southeast corner of the building took place in September 2019 (fig. 1). They are located near the beach in the town of Oryahovo. Two trenches were set. The first trench revealed the outer face of the eastern wall with a maximum height of 2.76 m (fig. 2, 3.1). The super-

[1] Благодаря на Жулиета Гюлева за консултацията.

structure and the substructure of the wall were separated by a margin of 0.10 m. Two rows of large and medium-sized rough stones bound with mortar were preserved from the superstructure. Below them was a mortar-gravel layer and a substructure of clay layers and rows of stones. At the base of the wall there was a hole for a pipe with a diameter of 0.10 m (fig. 3.1). The second trench revealed the inner sides of the east and south walls and a floor between them (fig. 3.2, 4). The inner sides were made of large rough stones with mortar bonding. The joints were filled with small stones and pieces of bricks. The lower inner part of the walls was covered with pink mortar putty. The same putty also covers the floor of the room. The structures were disturbed at two places by later activities. The first disturbed area contained three fragmented tobacco pipes (fig. 5). The second was a brick duct belonging to an underfloor heating system. According to the results, these were the walls of a Turkish bath – hammam, probably part of *halveth*, dating from the second half of the 18th and the first half of the 19th c.

Evgenya Naydenova, Museum of History – Oryahovo, 13 Vasil Levski Str., 3300 Oryahovo, evgenia_ar@abv.bg

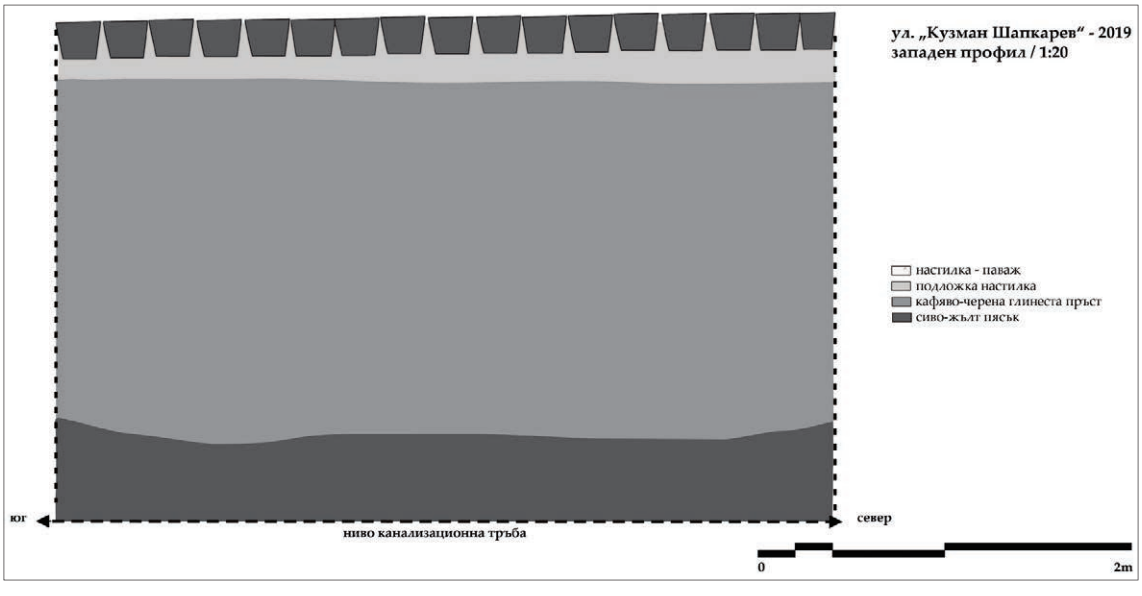

№ 70. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ПОДМЯНА НА УЛИЧНА КАНАЛИЗАЦИЯ И УЛИЧЕН ВОДОПРОВОД ПО УЛ. „КУЗМАН ШАПКАРЕВ“, СОФИЯ

Александър Станев, Елена Николова

Археологическото проучване е проведено във връзка с авариен ремонт на канализацията на ул. „Кузман Шапкарев“, в участъка от ул. „Ген. Гурко“ до ул. “Иван Вазов“, кв. Център, СО – район „Средец“. Обектът попада в рамките на втора защитена зона на ИАР „Антична Сердика и средновековен Средец“. Археологическото проучване протече между 13.05 – 10.06.2019 г. (общо 20 работни дни).

Съществуващата канализационна тръба се разполага под западния профил на изкопа, на 2,50 м дълбочина. Целият западен профил и голяма част от линията на изкопа са компрометирани от съвременно строителство. Некомпрометиран е единствено източният профил. При наблюдението се направиха следните стратиграфски наблюдения: настилка с прилежащата ѝ подложка от 0,00 м до 0,40 – 0,50 м; тъмна сиво-черна пръст до нивото на инвестиционното намерение (съществуващата канализация).

Обр. 1. Ул. „Кузман Шапкарев“, линия на изкопа, западен профил (графично заснемане)

Fig. 1. Kuzman Shapkarev Str., Western cross-section (graphic documentation)

През цялото време на изкопната дейност не се регистрираха фрагменти от битова и строителна керамика, археологически ситуации или културни напластявания. Обектът е издаден с комисия, формирана съгласно чл. 158а, ал. 1 от Закона за културното наследство.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY FOR THE "RENOVATION OF THE SEWERAGE AND THE WATER-CONDUIT AT KUZMAN SHAPKAREV STR.", SOFIA

Alexander Stanev, Elena Nikolova

Summary

The archaeological survey was necessitated by construction works along Kuzman Shapkarev Str., in the section between the crossroad with General Gurko Str. and the crossroad with Ivan Vazov Str. The area is situated in the Second Protected Zone of the "Ancient *Serdica* and medieval Sredets" Reserve.

No archaeological remiains were recorded within the surveyed space.

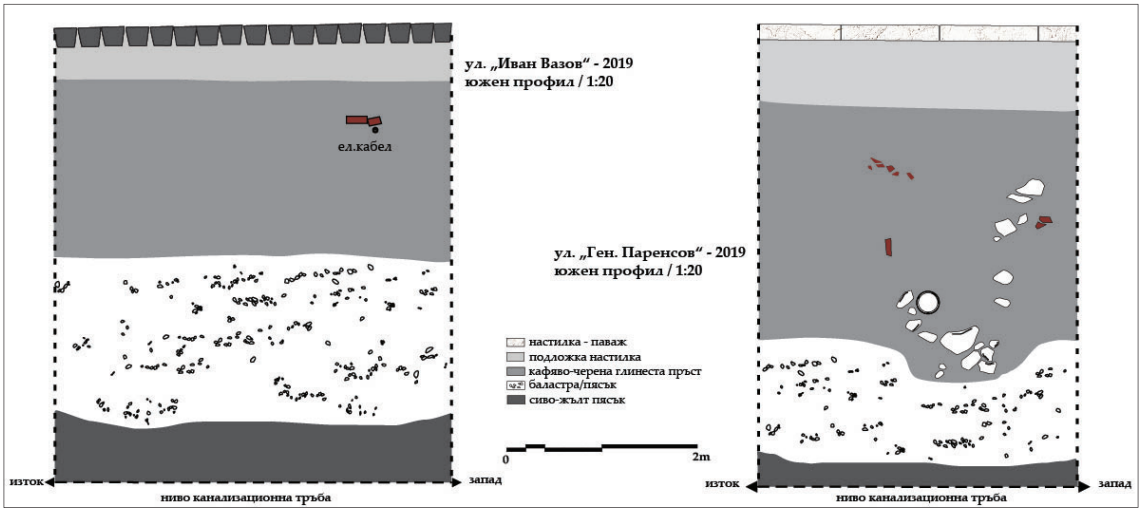
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, elli.nikolova@gmail.com

№ 71. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ, ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И ОБНОВЯВАНЕ НА ПУБЛИЧНИ ПРОСТРАНСТВА В ЦЕНТРАЛНА ГРАДСКА ЧАСТ НА ГР. СОФИЯ – ЗОНА 2, ПОДЗЕМНА ИНФРАСТРУКТУРА"

Александър Станев, Елена Николова

Реконструкцията на уличната канализация е част от инвестиционен проект „Изграждане, възстановяване и обновяване на публични пространства в Централна градска част на гр. София – зона 2, подземна инфраструктура", част „Канализация", с възложител Столична община. Обектът се намира на територията на ИАР „Антична Сердика и средновековен Средец", втора защитена зона.

В рамките на месеците февруари – април 2019 г. са изпълнени следните етапи от проекта:

Обр. 1. Ул. „Иван Вазов" и ул. Ген. Паренсов", линия на изкопа, южни профили (графични заснемания)

Fig. 1. Ivan Vazov Str. and General Parensov Str., Southern cross-sections (graphic documentation)

Етап 1 (22.02 – 15.04.2019 г.) – реконструкция на уличен канал и водопровод по ул. „Иван Вазов“, от ул. „Цар Иван Шишман“ до ул. „Г. С. Раковски“.

Етап 4 (28.02 – 25.03.2019 г.) – реконструкция на уличен канал и водопровод по ул. „Ген. Паренсов“, от ул. „6-ти септември“ до ул. „Цар Иван Шишман“.

Етап 1 – работи се по линията на действащата канализация. Обратният насип заема целия южен профил и половината от ширината на изкопа. Акцентът на проучването е насочен към северния профил с прилежаща ивица от около 1,50 м ширина. В участъка са локализирани две отделни петна (в пласт от тъмната глинеста пръст) с фрагменти възрожденска битова и строителна керамика. Престъргването не установи наличието на стратиграфски напластявания (петната са без ясно очертани граници и преливат в общия пласт).

Етап 4 – работи се по линията на действащата канализация. Обратният насип заема по-голямата част от ширината на изкопа. Акцентът на проучването е насочен към западния профил с прилежаща ивица от около 0,50 м ширина. През цялото време на наблюдението на изкопната дейност не се регистрираха археологически ситуации или културни напластявания.

По време на спасителното археологическо проучване не са регистрирани недвижими културни ценности, както и движими културни ценности от времето преди XIX в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A SITE “BUILDING, RECONSTRUCTION AND RENOVATION OF PUBLIC AREAS IN THE CENTRAL PART OF SOFIA CITY – SECOND ZONE, PART SEWERAGE SYSTEM”

Alexander Stanev, Elena Nikolova

Summary

The two stages of the project for renovation of the sewerage system in Sofia – along a section of Ivan Vazov Str., and a section of General Parensov Str. – took place from 25 February to 25 May 2019. The area is situated in the Second Protected Zone of the “Ancient *Serdica* and medieval Sredets” Reserve.

No archaeological remains were recorded within the surveyed space.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, elli.nikolova@gmail.com

---

№ 72. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ИВАН ВАЗОВ“ № 28 – 30, СОФИЯ

Александър Станев, Елена Николова

Проучваният терен се разполага в УПИ XI-15,16, кв. 458, м. Център по плана на гр. София, район Средец, с административен адрес ул. „Иван Вазов“ № 28 – 30. Същият попада в границите на втора защитена зона на ИАР „Антична Сердика и средновековен Средец“. Археологическото проучване (етап 1 – предварителни сондажни проучвания) протече между 08 – 15.05.2019 г. (общо пет работни дни).

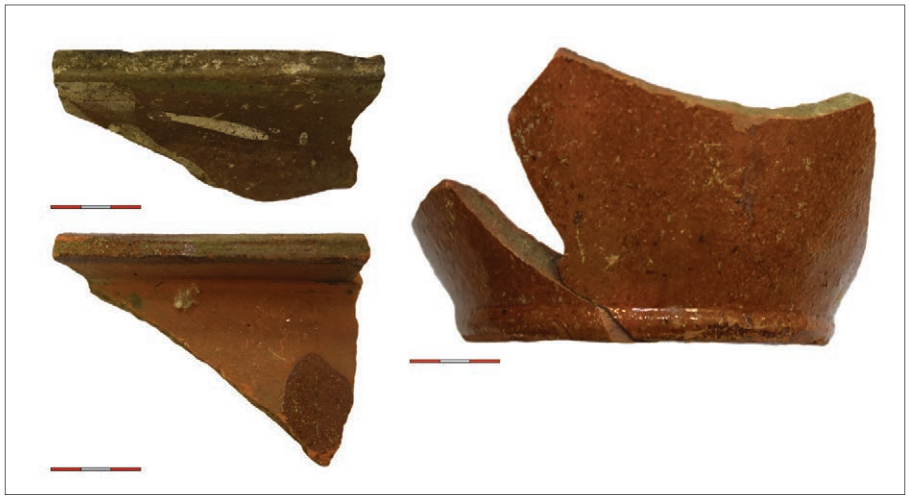
Работата стартира с извършването на контролни сондажа, заложени в югоизточната (сондаж № 1) и югозападната (сондаж № 2) част на парцела. При изкопната дейност се направиха следните стратиграфски наблюдения: асфалтова настилка с прилежащата ѝ подложка от 0,00 м до 0,30 м; тъмна сиво-черна, глинеста пръст от 0,30 м до 1,60/1,70 м с разнесени строителни отпадъци (тухли, вар) и отделни фрагменти от съвременна битова керамика, вероятно от разрушени и заравнени постройки, предхождащи паркинга; след 1,70 – 2,30 м започва ниво от хомогенна сива глина, която изсветлява в дълбочина и преминава в чисти геоложки пластове.

Експертната комисия, свикана съгласно чл. 158а, ал. 1 от Закона за културното наследство, прие етапа на спасителното археологическо проучване и предписа всички дейности по укрепването на терена и на масовия изкоп с механизация да се извършват под наблюдението на археолог.

Обр. 1. Сондаж №2, южен профил (графично заснемане и фотография)

Fig. 1. Trench No. 2, Southern cross-section (graphic and photo documentation)

Обр. 2. Съвременна керамика

Fig. 2. Modern pottery

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 28-30 IVAN VAZOV STR., SOFIA

Alexander Stanev, Elena Nikolova

Summary

The site is located at 28 – 30 Ivan Vazov Str., within Second Protected Zone of the "Ancient *Serdica* and medieval Sredets" Reserve.

The archaeological survey took place from 15 May to 25 May 2019 (in total five working days). Two trenches were set in order to verify the presence of preserved cultural layers in depth. Within the surveyed area no cultural layers were recorded.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, elli.nikolova@gmail.com

№ 73. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „МАЛКО ТЪРНОВО“, СОФИЯ

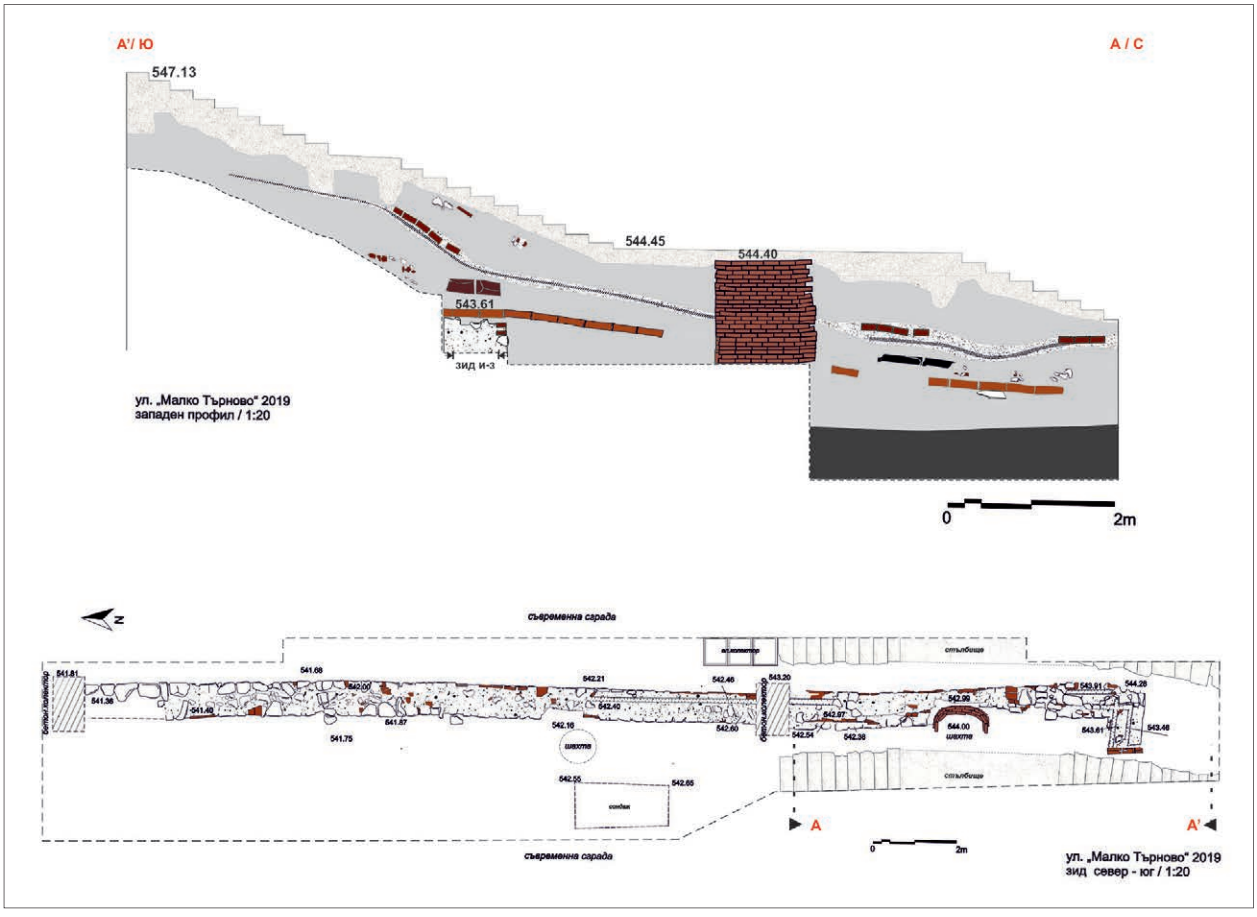
Александър Станев, Илиана Борисова-Кацарова

Ремонтът на ул. „Малко Търново“, район Оборище – СО, гр. София, е планирана строителна дейност с възложител Столична община с цел реновиране на уличната настилка и стълбище, оформяне на нова визия на фасадите на сградите и подмяна на действащите подземни комуникации.

Обектът се намира на територията на ИАР „Антична Сердика и средновековен Средец“ и първа защитена зона на резервата. Археологическото проучване се осъществи в периода 25.07 – 15.08.2019 г.

При премахването на действащата улична настилка е разкрита следната стратиграфска ситуация: паваж; паважна подложка от чист пясък; бетонно легло; тъмна на цвят пръст със съвременни материали. В дълбочина е установено наличието на многобройни интервенции, свързани със съвременна строителна дейност – в рамките на проучваната площ са регистрирани действащ колектор с високо напрежение, шахта и трасе на действащата канализационна тръба, вкопана на 2,50 м дълбочина, обратен изкоп от строежа на сградата на бул. „Княз Александър Дондуков“ № 4-6, запълнен с бетонни разливи.

Въпреки сложната ситуация, в границите на инвестиционното намерение е регистриран ъгъл от сграда, оформен от два зида (№ 1 и 2), ориентирани по посоките на света, които са в конструктивна връзка помежду си (обр. 1). Градежът е изпълнен от едри и средни по размер ломени и речни камъни, тухли с два формата (0,26 × 0,26 × 0,04 м и 0,27 × 0,27 × 0,05 м) и бял на цвят хоросан без примеси. Зидовете са със ширина 0,85 м и дължина съответно № 1 – 1,40 м (структурата продължава в западна посока) и № 2 – 25 м (структурата продължава в северна посока). Във вътрешността на зидовете се разполагат

Обр. 1. Западен профил и общ план (графично заснемане)

Fig. 1. Western cross-section and general plan (graphic documentation)

по два правоъгълни канала за поставяне на дървени греди (сантрачи) с размери съответно: ширина 0,10/0,13 м и височина 0,13/0,15 м (в рамките на разкритата част от структурата бяха установени две нива на сантрачите) (обр. 2). В площта на обекта не са регистрирани преградни зидове, входове или чупки, които да предоставят повече информация за планировката на сградата.

Зидовете до голяма степен са унищожени от съвременна строителна дейност. Ъгълът на сградата попада под площадката на стълбището на улицата и е съобразен с нивото на последната. Зид № 1 е терасовидно понижаван в северна посока, следвайки денивелацията на стълбите и паважната настилка, като голяма част от трасето му се разкрива на ниво субструкция. Отделно същият е допълнително засегнат при строежа на трасето на високоволтовия колектор, а на няколко места западното му лице е разрушено при прокопаването на шахтата и трасето за канализационната тръба.

В участъка между северния край на стълбището, действащата канализационна тръба, изкопа за сградно отклонение от север, който се свързва със северната шахта и обратния изкоп на сградата на бул. „Княз Александър Дондуков“ № 4-6 е разкрит фрагмент от паднал зид, който има характеристики, сходни с градежа на проучваната сграда. На същото място беше заложен сондаж с приблизителни размери 1 × 1,20 м и горна кота 542,25 м. Потвърди се идентичната строителна техника, което предполага, че въпросните деструкции са част от проучваната сграда. Бяха разкрити ветрилоподобно разположени тухли (размери 0,26 × 0,26 × 0,04 м и 0,27 × 0,27 × 0,05 м), вероятно част от сляпа арка (обр. 3). В дълбочина пластът е примесен с фрагменти от „турски“ керемиди, единични дребни камъни, разложени парчета едри въглени и стопилки от олово (не е регистриран нито един фрагмент битова керамика). При достигане на кота 541,20 м работата в сондажа беше прекратена.

Обр. 2. Конструктивен ъгъл на сградата (фотография)

Fig. 2. Corner of the building (photo)

Обр. 3. Деструкции с арка (графично заснемане)

Fig. 3. Ruins from an arch (graphic documentation)

Обр. 4. Съвременна керамика

Fig. 4. Modern pottery

В рамките на археологическия обект са регистрирани фрагменти от съвременна битова керамика (включително една цяла чашка), куршум от пушка „Мосин-Наган“, железни ковани пирони, висока концентрация фрагменти от т. нар. „турски“ керемиди, както и няколко животински кости (обр. 4).

Извършеното спасително археологическо проучване установи пълна липса на движими културни ценности от времето преди XIX в. Поради компрометирането на терена датирането на разкритата структура е условно и вероятно може да се отнесе към пред- или следосвобожденския период на София – XIX – началото на XX в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT MALKO TARNOVO STR., SOFIA

Alexander Stanev, Iliana Borisova-Katzarova

Summary

The renovation of Malko Turnovo Str., Oborishte district, Sofia is a planned construction activity commissioned by Sofia Municipality. The site is located within the First Protected Zone of the "Ancient *Serdica* and medieval Sredets" Reserve. The archaeological survey was carried out between 27 July and 15 August 2019. Within the area under development two walls were documented, oriented N–S and S–E, respectively, that joint together, forming the corner of a building. The construction was made of split stones and river stones, bricks and white, refined mortar. The walls featured with two rectangular grooves where wooden beams have been built in. No partition walls, entrances or bends of the walls that could provide more information about the layout of the building were registered. To the west of the existing sewer pipe, a section of a fallen wall was revealed, whose characteristics were similar to the construction of the uncovered building. The archaeological rescue survey revealed a complete lack of artefacts dated prior to the 19th c. Since the area and the layers were disturbed by modern construction activities, the chronology of the discovered structure is only tentaitve and can probably be related to the pre- or post-liberation period of Sofia – 19th–beginning of the 20th c.

Alexander Stanev, Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Iliana Borisova-Katzarova, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, ilianabo@yahoo.com

---

№ 74. КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНИ СТРУКТУРИ НА УЛ. „СЛАВЯНСКА“ № 14, СОФИЯ

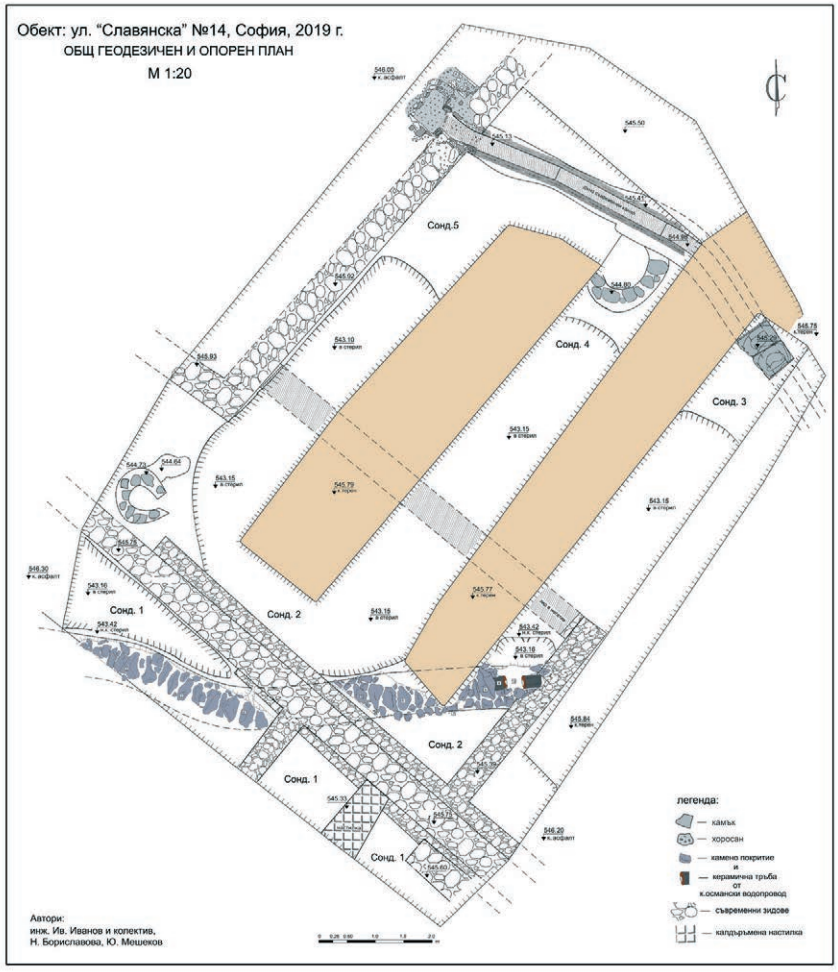
Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова

Проучваният терен попада в границите на втора защитена зона на археологическия резерват „Антична Сердика и средновековен Средец“, с площ 490 кв. м, с административен адрес „ул. „Славянска“, № 14, УПИ II-6, кв. 457, по плана на гр. София, м. Центъра, р-н Средец, СО. Спасителното археологическо проучване е предприето във връзка с инвестиционно намерение за строеж на жилищна сграда с офиси.

На мястото до 1995 г. са съществували сгради, построени в края на XIX в. и началото на XX в. Впоследствие теренът е използван като паркинг за автомобили.

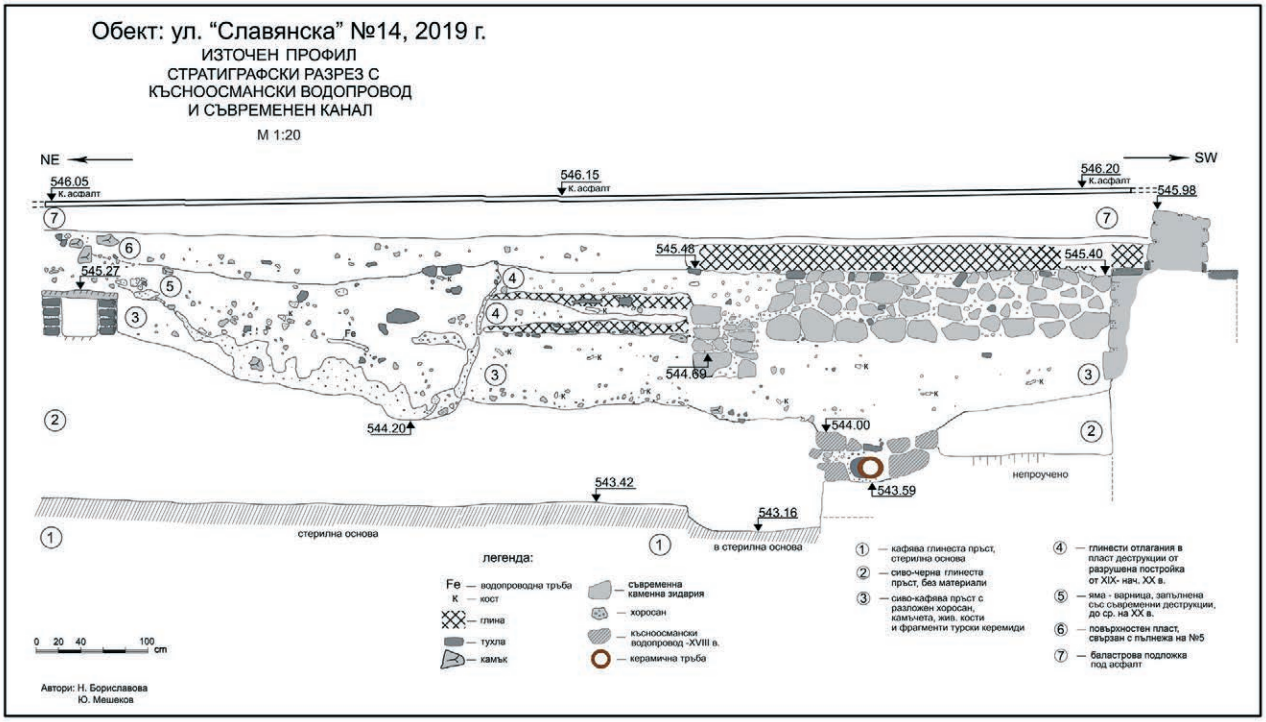
В южната част на терена са заложени пет сондажа, два с ориентация запад – изток (СЗ – ЮИ) (сондажи 1 и 2) и три с ориентация север – юг (СИ – ЮЗ) (сондажи 3, 4 и 5), (обр. 1).

В южната част на терена е разкрит зид с посока И – З, принадлежащ на съществувалата на мястото съвременна сграда. Установено е, че той стъпва върху зид от по-ранна сграда, но също от модерно време. В напластяванията до дълбочина 1 м от повърхността се откриват строителни и битови отпа-

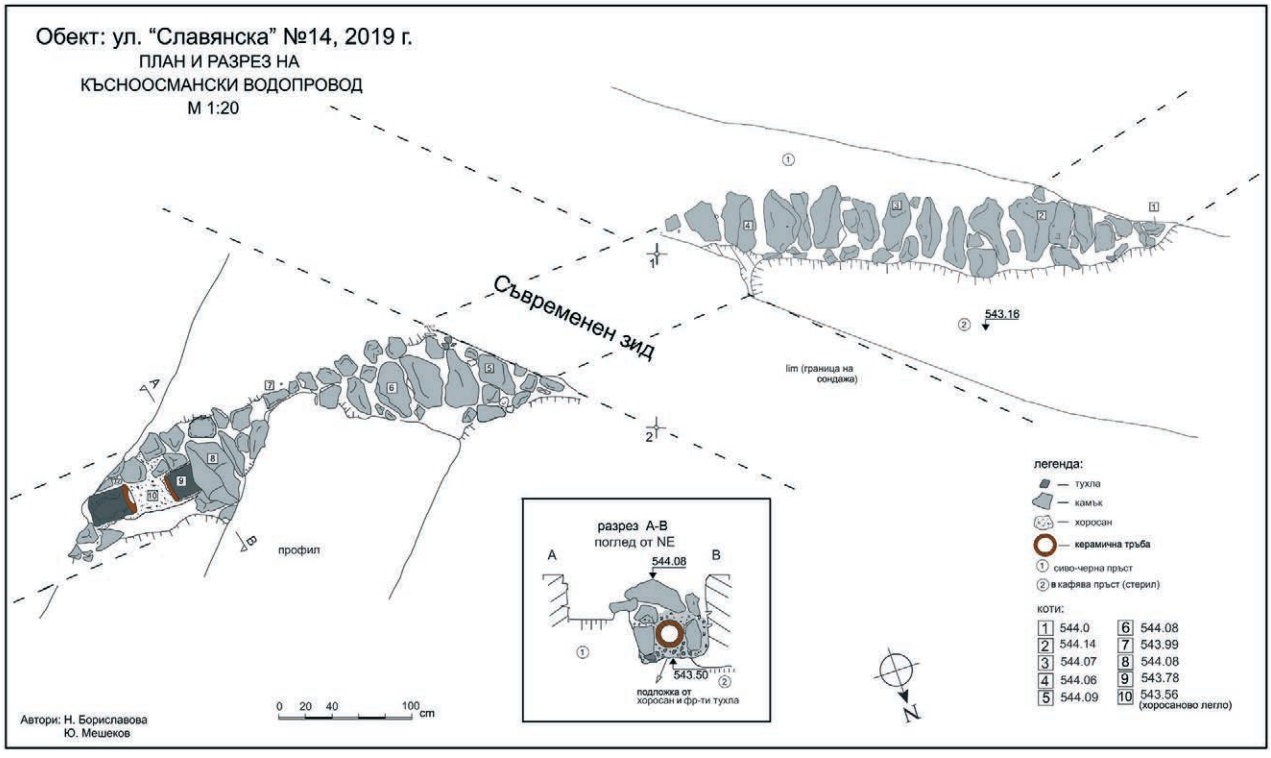
Обр. 1. Общ план на обекта. Изготвил Изготвил: Н. Бориславова, Ю. Мешеков

Fig. 1. General layout of the site. Author: N. Borislavova, Y. Meshekov

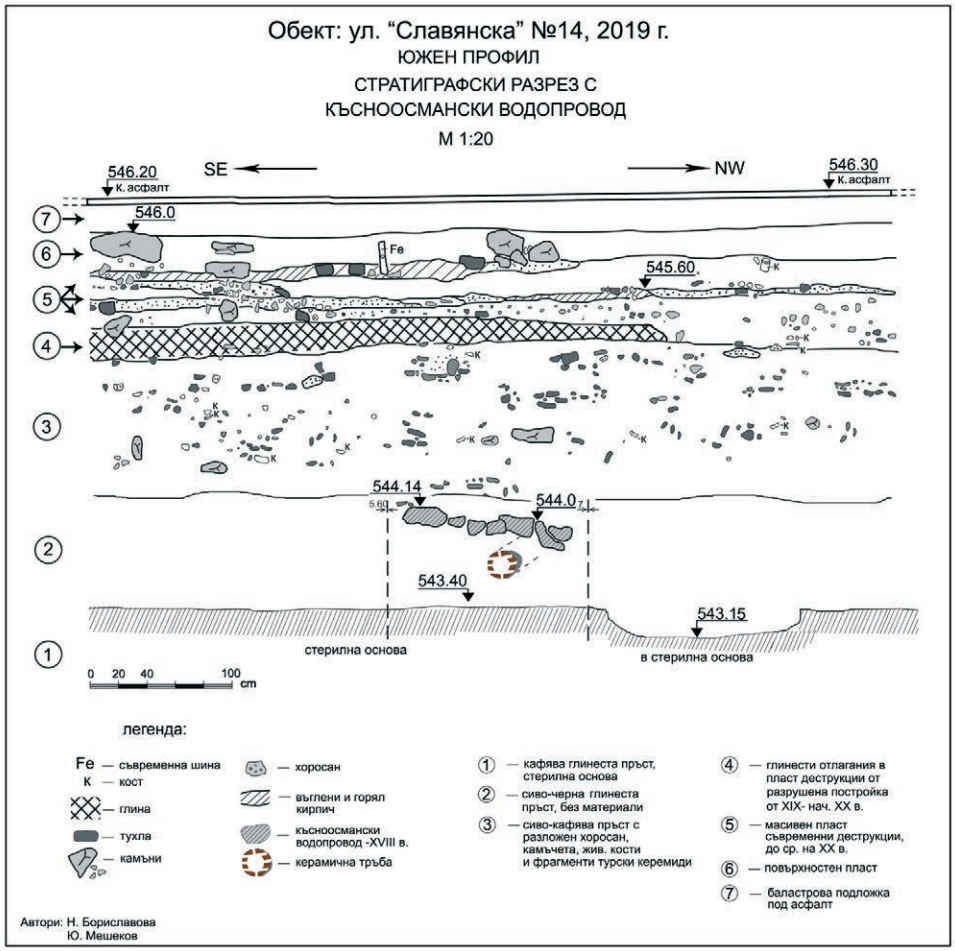
Обр. 2. Източен профил на обекта. Стратиграфски разрез с късноосмански водопровод и съвременен канал. Изготвил: Н. Бориславова, Ю. Мешеков

Fig. 2. Eastern cross-section of the site. Stratigraphic section with a late Ottoman water supply and a modern channel. Stratigraphic cross-section of the site. Author: N. Borislavova, Y. Meshekov

Обр. 3. План и разрез на късноосмански водопровод. Изготвил: Н. Бориславова, Ю. Мешеков

Fig. 3. Layout and section of a late Ottoman water supply. Author: N. Borislavova, Y. Meshekov

Обр. 4. Южен профил на обекта. Стратиграфски разрез с късноосмански водопровод. Изготвил: Н. Бориславова, Ю. Мешеков

Fig. 4. Southern cross-section of the site. Stratigraphic section with late Ottoman water supply. Author: N. Borislavova, Y. Meshekov

дъци от XX в. – съвременни тухли единичен формат, битова керамика със зелена и жълта глазура, порцелан от първата половина на XX в., фрагменти от стъклени съдове и прозоречно стъкло.

В северната част на проучваното пространство, в сондажи 3, 4 и 5, е проследен отходен канал – колектор, зидан с тухли, свързан с модерната сграда. В сондаж 3 са запазени каменните плочи, с които е бил покрит (кота 545,27 м). Светлите му размери са 0,30 × 0,30 м (обр. 2).

В дълбочина следва пласт с материали, не по-ранни от края на XIX в., в който се открива ниво с паднали „турски керемиди". Под тях, в западния край на сондаж 1 се разкриват останките от структура, изградена от един ред камъни (кота 544,96 м), вероятно част от яма-хранилище. В северния край на сондаж 4 е открита част от кладенец, изграден от камъни (ок. 544,90 м). Камъните са уплътнени с жълтеникава глина и пясък. В западната част на сондаж 2, на малко по-ниска кота (544,68 м), е разкрита каменна структура с овална форма, с вътрешен диаметър ок. 0,50 м, отворена от изток. Керамичните фрагменти, които произхождат от нея, не могат да бъдат датирани по-рано от XIX в. Функцията ѝ не е изяснена.

В сондажи 1, 2 и 3 е разкрито продължението на водопровод от късноосманския период, регистриран през 2015 г. в съседен от юг парцел, на ул. „Ив. Вазов" № 7 (Мешеков, Стоянова 2016, 802 – 803, обр. 2). Той се проследява в посока запад – изток, на дълбочина кота 544,15 м в сондаж 1 и до кота 544,07 м в сондаж 3 (обр. 3). Водопроводът е изграден от глинени тръби с дължина 0,30 м, с втулка от едната страна и вътрешен диаметър – 0,10 м. Връзката между тръбите е стабилизирана с варов разтвор. Леглото им е оформено с камъни, под тях е положен подравняващ пласт от фрагментирани тухли. Около тръбите – в пространството между тях и камъните, е насипан жълтеникав пясък. Водопроводът е покрит с продълговати камъни.

Сондажите с посока север – юг са продължени в южната половина на обекта с помощта на земекопна техника, при което са регистрирани единствено мазета на сградата, съборена в края на XX в., като е установено, че основите им са фундирани в материковата стерилна основа.

Никъде в сондажите не се откриват материали с по-ранна дата, с изключение на късноосманския водопровод, датиран в XVIII в.

Стерилен пласт, без следи от антропогенна дейност, е достигнат на кота 543,42 м, като във всички сондажи е достигнато ниво с кота 543,10/15 м в стерилната основа (обр. 4).

Литература

Мешеков, Стоянова 2016: Ю. Мешеков, П. Стоянова. Късносредновековни структури на ул. Иван Вазов" № 7, гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 801 – 804.

LATE MEDIEVAL STRUCTURES AT 14 SLAVYANSKA STR., SOFIA

Yunian Meshekov, Iliana Borissova-Katsarova

Summary

The site is situated within the Second Protected Zone of the "Ancient *Serdica* and medieval Sredets" Reserve. Eight trenches were excavated that showed the presence of two chronological levels – foundation of a building from the 20th c. and immediately below them – earlier structures from the Ottoman period (figs 1–4). A water conduit from the late Ottoman period, registered for the first time in 2015 in another site at 7 Ivan Vazov Str., was unearthed. The water pipeline is constructed of clay tubes, 0,30 m long, with a sleeve on one side, and inner diameter of 0.10 m. The tubes were bound together with lime solution. Beneath them there is a leveling layer of fragmented bricks. Yellowish sand is strewn around the pipes in the space between them and the stones. The plumbing is covered with oblong stones.

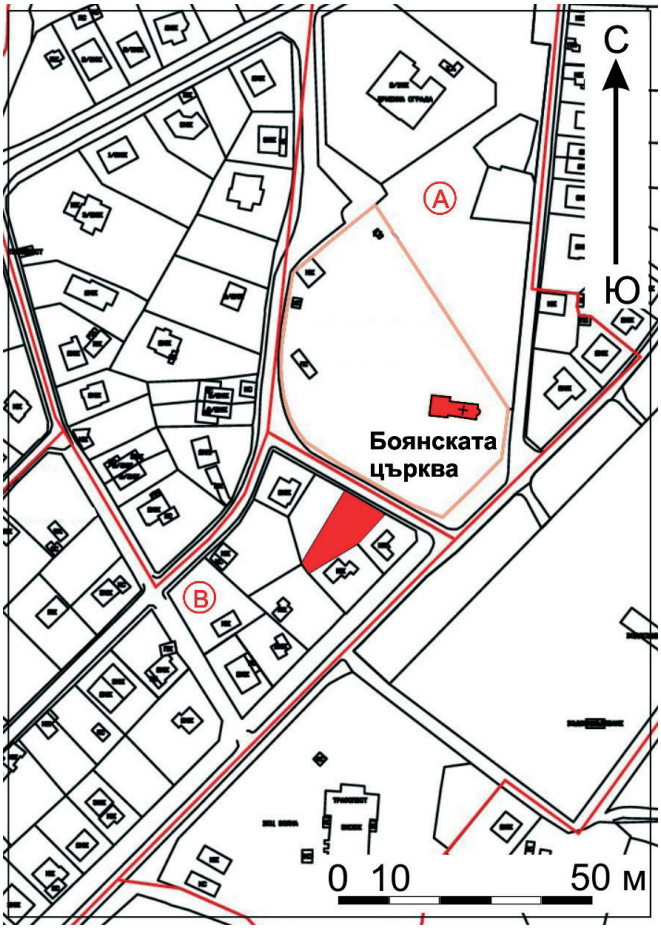
The findings date back to the 18th c. Traces of other structures are found in a layer of materials not earlier than the 19th c.

Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, meshekov@abv.bg
Iliana Borissova-Katsarova, Sofia University „St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, ilianabo@yahoo.com

№ 75. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „МЛАДОСТ“ № 2 В КВ. БОЯНА, СОФИЯ

Методи Златков, Александър Станев

Обектът се намира в гр. София, кв. Бояна, ул. „Младост“ № 2, и попада в охранителната зона „В“ на Боянската църква, от която отстои на 40 – 43 м (обр. 1). Археологическото проучване се проведе във връзка със строежа на нова къща (с площ от 145 кв. м) на мястото на стара (с площ от 115 кв. м), под ръководството на М. Златков (НАИМ – БАН) и д-р А. Станев (РИМ – София).

Обр. 1. Местоположението на обекта спрямо Боянската църква

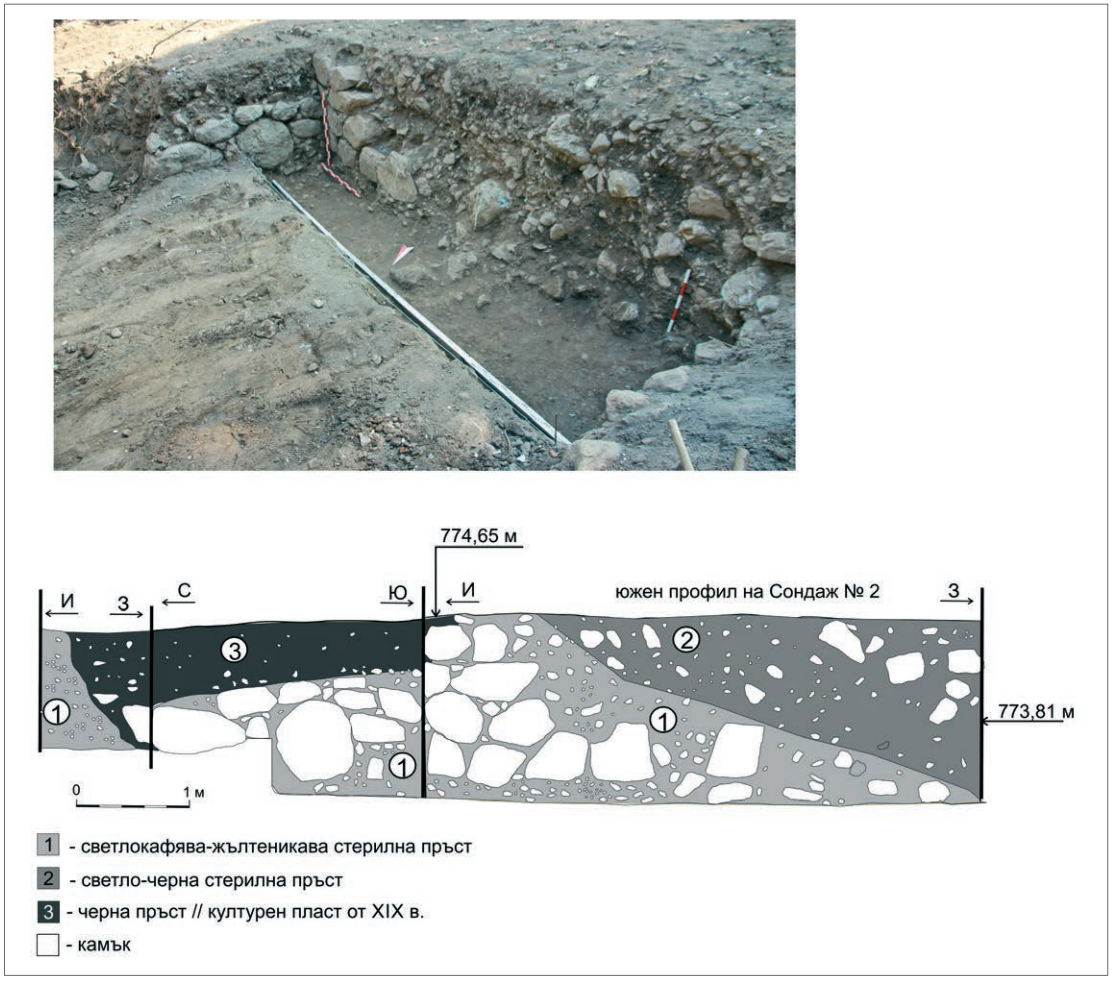
Fig. 1. Location of the site in relation to the "Boyana" church

Под археологическо наблюдение бе съборена стара къща, строена в края на XIX – началото на XX в. и след това преправяна няколко пъти. В рамките на три дни се проведоха сондажни проучвания на ръка. Бяха заложени пет сондажа с обща площ от 32,9 кв. м, в които се стигна до здрав стерилен терен. Подът на старата къща бе глинобитен, поради което и в неговите граници заложихме два сондажа (№ 2 и 5). Там не бяха открити следи от човешка дейност. В сондажи № 1 и 3 открихме керамичен материал от XIX – първата половина на XX в. и материали от последните сто години. Този материал се открива в първите 0,30 – 0,40 м от повърхността.

По-различна е ситуацията единствено в сондаж № 4, където се проучи хомогенен пласт от черна пръст (обр. 2), примесена с кости, битова керамика и различни материали – керамична лула, вилица, монета и др. Натрупването на този пласт трябва да бъдат отнесено към XIX в. Местоположението му около зидовете на старата къща, както и отсъствието на такъв пласт в другите два сондажа, свидетелства, че този пласт не е натрупан на място, а вероятно е докаран от съседен терен за насипване около основите на старата къща.

Археологическото проучване се довърши с механизирана техника, при което не бяха регистрирани никакви недвижими или движими археологически останки.

Може да заключим, въпреки малката незасегната от строежи площ (около 60 кв. м), която проучихме, че на този терен не е имало обитаване до началото на XX в.

Обр. 2. Снимка и графично заснемане на южен профил на сондаж № 2, западен профил на сондаж № 4 (= източен профил на сондаж № 2) и северен профил на сондаж № 4

Fig. 2. Photo and graphic representation of the southern cross-section of Trench No. 2, the western cross-section of Trench No.4 (= eastern cross-section of Trench No.2), and northern cross-section of Trench No.4

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 2 MLADOST STR., BOYANA DISTRICT, SOFIA

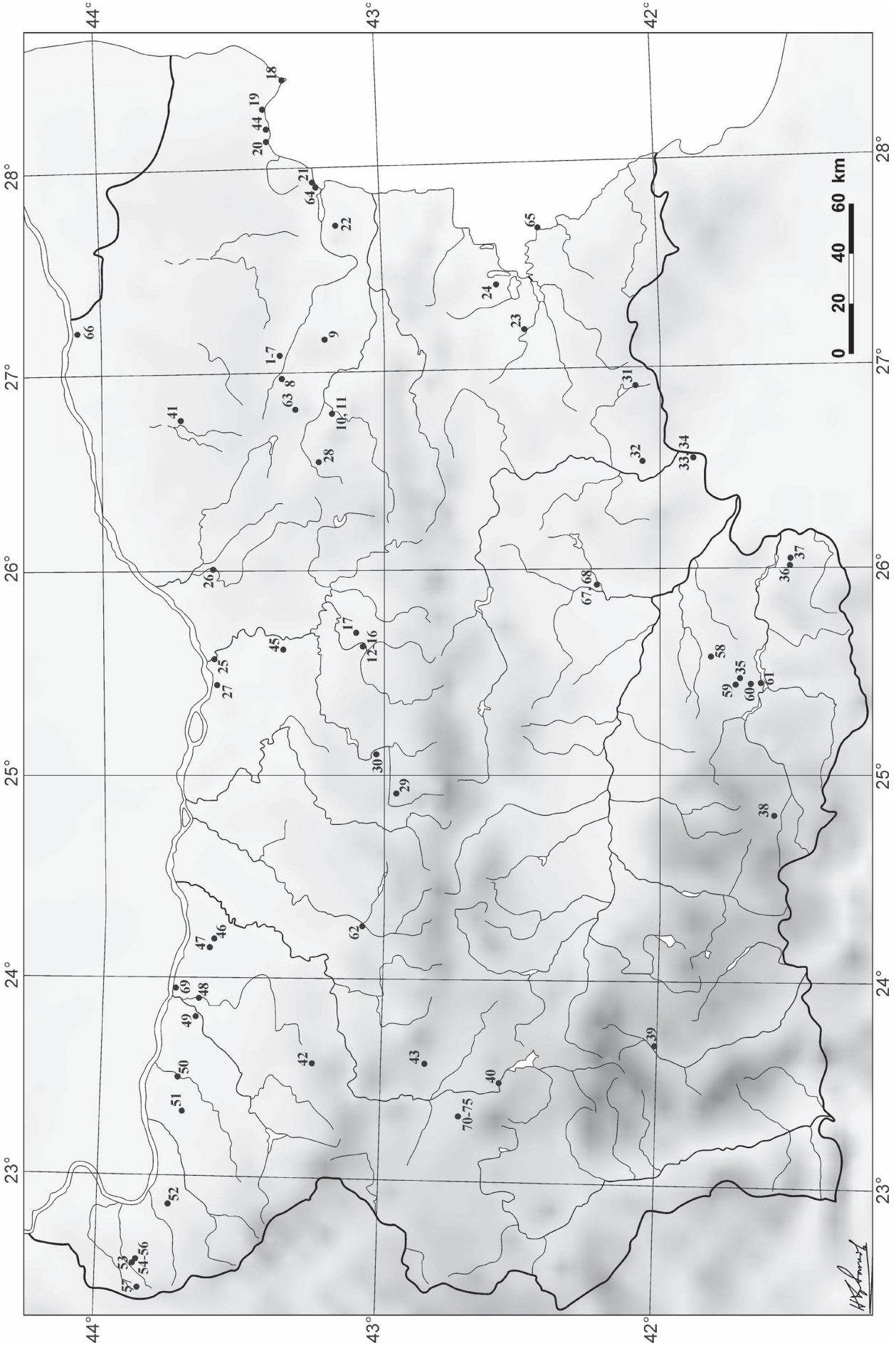
Metodi Zlatkov, Alexander Stanev

Summary

The site is located at 2 Mladost Str., Boyana District, Sofia approximately 40–43 m southeast from "Boyana" church (fig. 1). The future construction of a modern building necessitated the archaeological survey.

Despite the small area (up to 60 m^2) that was explored, it could be concluded that no traces of habitation could be dated before the beginning of 20th c.

Metodi Zlatkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, metodi_man@abv.bg
Alexander Stanev, Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Sq., 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1-7
8
9
10, 11
12-16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54-56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67, 68
69
70-75

VI. ADDENDA

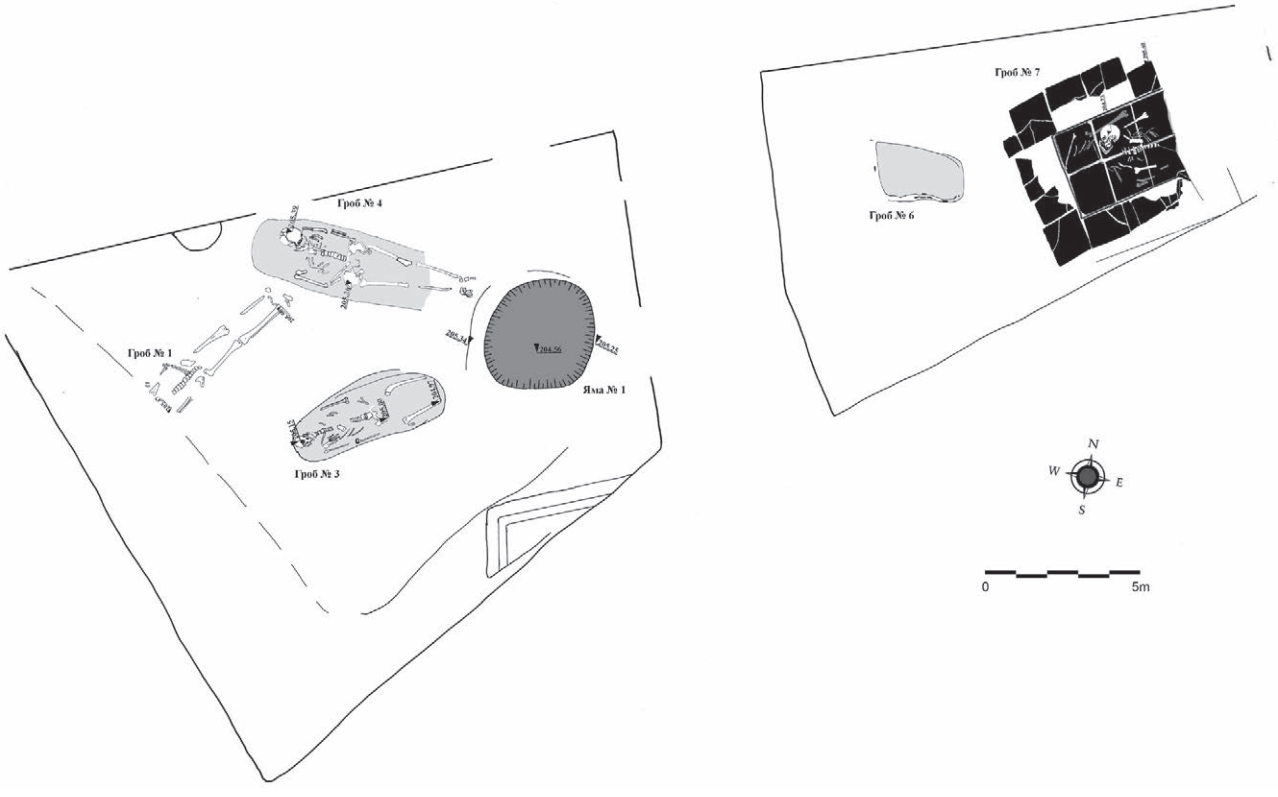
НОВООТКРИТИ ГРОБНИ СЪОРЪЖЕНИЯ ОТ II – IV В. В ЮГОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА

Атанас Атанасов

На 01.10.2019 г. започна спасителното археологическото проучване във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на автомобилна рампа в УПИ I-69, кв. 20 по плана на гр. Стара Загора. Още в самото начало, при разрушаването на подпорната стена на паркинга от югозапад, се разкри мраморна сполия (фрагмент от ара), която е използвана при строежа на зида. В дълбочина проучването се извърши на механични пластове от около 0,15 – 0,25 м. През цялото време се работи в обратен насип, състоящ се от ломени камъни, фрагментирана строителна керамика от османския период и отделни фрагменти битова керамика. По време на археологическите разкопки в средата на проучваното пространство се разкри съвременен колектор, в който са разположени стоманени тръби. На цялата площ има седем гробни съоръжения и една септична яма (обр. 1). Септичната яма е от османския период – не съдържа почти никакви материали, откриха се само няколко фрагмента строителна керамика.

Проучваната площ е условно разделена на два изкопа, като в единия изкоп има пет гробни съоръжения, а във втория – два.

Първият гроб е без покритие, скелетът е в изпънато положение с глава на запад, в гробна яма, неразличима от околния терен. Горната част на скелета е разрушена. Съоръжението се отнася към Тип II (погребения с трупозаравяне в неоформени гробове) по Л. Гетов (Гетов 1970, 2). Второто гробно

Обр. 1. Общ план на проучвания обект (рис. М. Гинзарова)

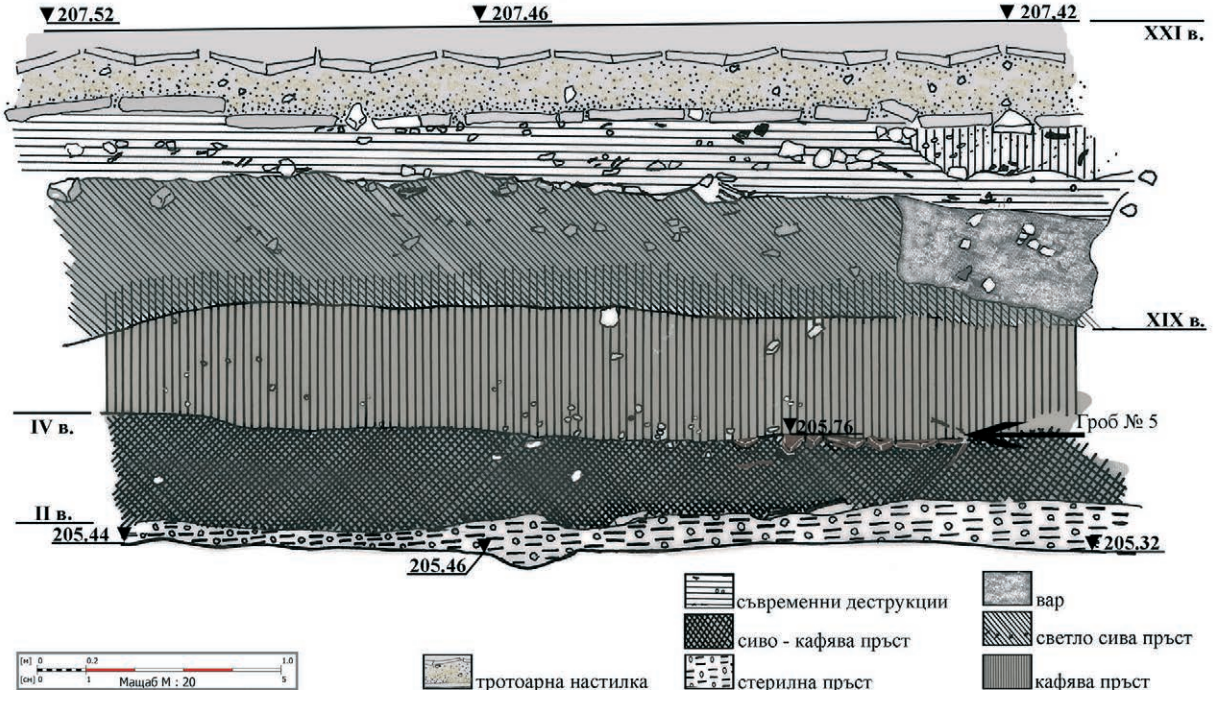
Fig. 1. General plan the excavated site (by M. Ginzarova)

съоръжение е разположено върху покритието на третия гроб. И тук скелетът е в изпънато положение с глава на запад, каквото е разположението на скелетите и в останалите пет гроба. За покритие на третия гроб са използвани тухли, а скелетът е открит в плитка гробна яма. При четвъртия, петия и шестия гроб за покритие са използвани тегули, подредени стреховидно. Тези съоръжения се отнасят към Тип VI (гробове от стреховидно поставени тегули) по Л. Гетов (Гетов 1970, 5 – 6). Най-представително е седмото гробно съоръжение, което представлява зидан с тухли гроб. От вътрешната си страна е измазан с варова мазилка, без стенописване. Подът на гроба е изграден от два реда поставени едни до други тухли. За покритие са използвани две големи каменни плочи. За съжаление половината гробно съоръжение попада под източния профил на изкопа, но въпреки това, то бе проучено изцяло и в него се откриха два скелета (обр. 2). Зиданият гроб може да се отнесе към Тип IX (зидани гробове), вариант А по Л Гетов (Гетов 1970, 7). През 2014 г. в западната част на Стара Загора е открит зидан гроб, покрит с каменни плочи (Атанасов 2015, 543; Атанасов 2016, 281 – 287). Още едно гробно съоръжение е проучено през 2016 г., част е от югозападния некропол на Августа Траяна (Атанасов 2017, 359 – 360). През 2018 г. М. Камишева проучва отново в югозападния некро-

Обр. 2. Гроб № 7

Fig 2. Grave No. 7

Обр. 3. Северен стратиграфски профил (рис. М. Гинзарова)

Fig. 3. Northern stratigraphic cross-section (by M. Ginzarova)

пол на Августа Траяна зидан гроб със стенописване (Камишева, Бакалова 2019, 432 – 435). На базата на малобройните предмети, открити в гробните съоръжения, гроб № 5 се датира II – III в., а останалите – в III – IV в. Навсякъде по цялата площ на обекта е достигнат стерилният терен, който представлява жълта здрава пръст (обр. 3).

Литература

Атанасов 2015: Ат. Атанасов. Археологическо наблюдение и разкопки в археологически резерват „Августа Траяна-Верея-Стара Загора“ – обект „Главен колектор II, главен колектор I и отливен канал на дъждопреливник I-2 по трасето на ул. „Св. Княз Борис“. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 541 – 543.

Атанасов 2016: Ат. Атанасов. Зидан римски гроб западно от бул. „Отец Паисий“ в Стара Загора. – В: Великотърновският университет „Св. Св. Кирил и Методий и българската археология. Проф. д-р Борис Борисов. Ученици и приятели. Велико Търново, 2016, 281 – 287.

Атанасов 2017: Ат. Атанасов. Обект: УПИ IX-3190 от кв. 67, ул. „Сава Силов“ № 98 по плана на гр. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 359 – 360.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – I V в.). – Археология, 1970, 1, 1 – 11.

Камишева, Бакалова 2019: М. Камишева, Пл. Бакалова. Югозападен некропол на Августа Траяна – площад пред община Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 432 – 435.

NEWLY FOUND GRAVES FROM THE 2ND – 4TH C. IN THE SOUTH-WESTERN NECROPOLIS OF *AUGUSTA TRAIANA*

Atanas Atanasov

Seven graves and a sewage pit are excavated in 2019 (fig. 1). The sewage pit is dated to the Ottoman period. The first grave is without a covering, the skeleton is in straight position, with the head to the west, in a plain pit which layout is undistinguishable from the surrounding terrain. The second grave is on the top of the third grave, where the skeleton is in straight position with the head to the west; the same is the position of the skeletons in the rest of the graves. The covering of the third grave is made of bricks, the skeleton is found in a shallow pit. The coverings the fourth, fifth and the sixth grave are formed of paired *tegulae*, inclined over the pit. The seventh grave is the most representative one, constructed of bricks, with plastered inner side of the walls but without murals. The grave is covered with stone slabs. Two skeletons are found in it (fig. 2). A few objects are found in the graves, dating one of the graves to the 2nd–3th c. AD and the rest to the 3th–4th c. AD. Within the whole site the sterile layer is reached, consisting of yellow soil (fig. 3).

Atanas Atanasov, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, nasko56320@abv.bg

---

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ИВАН АСЕН” № 5, ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Теренът за проучване е извън крепостните стени на Филипопол, на територията на южния некропол. Спасителното археологическо проучване се извърши във връзка с изграждане на присъединителен топлопровод по ул. „Г. М. Димитров” за топлоснабдяване на жилищна сграда на ул. „Иван Асен“ № 5. Инвеститор е ЕВН България Топлофикация ЕАД. След проведено археологическо наблюдение се премина в режим на спасителни разкопки. Проучването имаше сондажен

Обр. 1. Гроб с покритие от стреховидно поставени tegulae

Fig. 1. Grave with a cover of flat tiles (tegulae), laid in a laid in a gable-roof like manner

характер и бе осъществено на площ от 5 кв. м, изцяло в трасето на южния тротоар на съвременната улица.

В процеса на проучването е открит сектор от зид на антична сграда, чиято фасада на север е била грижливо измазана с мазилка в бяло и украсена с две успоредни червени линии. Градежът е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Водопровод, изграден от глинени тръби, положени върху пръстта е преминавал от помещението, през зида в южна посока. Открити са четири тръби от водопровода *in situ*. Сградата принадлежи на южните квартали на Филипопол преди изграждането на крепостната стена при император Марк Аврелий в 172 г., които, след като остават *extra muros*, постепенно се превръщат в некропол.

В южния шкарп на терена е разкрит гроб с покритие от стреховидно поставени тегули (обр. 1). Скелетните останки принадлежат на жена с приблизителна възраст около 30 години. Костите са открити в анатомичен порядък, с ориентация североизток – югозапад, глава на югозапад. Ръцете са поставени изпънати до тялото. Костите от коленете до стъпалата са разрушени при прокарване на канализационна тръба през XX в. В гроба е открита монета на Юлиан II (360 – 363), поставената като Харонов обол.

Литература

Мартинова-Кютова 2013: М. Мартинова-Кютова. Спасително археологическо проучване на обект „ЕВН – разпределителен тръбопровод“, ул. „Г. М. Димитров“, ул. „Крали Марко“, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 320 – 321.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 5 IVAN ASEN STR., PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

The surveyed area is situated outside the fortress walls of *Philippopolis*, in the territory of the southern necropolis. The rescue archaeological survey was necessitated by the construction of a heating conduit for supply of a residential building at 5 Ivan Asen Str.

The investor of the project is EVN Bulgaria Toplofikatsia AD. An area of 5 m², entirely within the south sidewalk of the modern street, was surveyed.

A section of a wall of an ancient building, along with a ceramic pipe water conduit was found *in situ*. The construction of the wall was of quarry stones, bonded with white mortar. A fragment of a wall plastering in white with red line decorations was found.

At the southern edge of the trench, a late antique grave was unearthed, with a cover of flat tiles (*tegulae*), laid in a gable-roof like manner (fig. 1). The skeletal remains belong to a woman aged approximately 30 years. The bones were found in anatomical order, oriented northeast–southwest, head to southwest. The arms were laid straight along the body. The bones from the knees to the feet were destroyed during the installation of a sewer in the 20th c. A coin of Julian II (360–363), placed as *Charon's obol*, was found in the grave.

Maya Martinova-Kyutova, Ancient Plovdiv Municipal Institute, 59 Konstantin Stoilov Str., 4000 Plovdiv, maya_martinova@abv.bg
Bilyana Grueva-Zdravcheva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, biliana.gryeva@abv.bg

СПИСЪК

НА ПРОВЕДЕНИ ТЕРЕННИ НАБЛЮДЕНИЯ И ПРОУЧВАНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ОТ БТКП ДО ОБЕКТ „ВИЛНА СГРАДА“ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.8.987, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ОТ БТКП ДО ОБЕКТ „ВИЛНА СГРАДА“ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.6.582, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ОТ БТКП ДО ОБЕКТ „ВИЛНА СГРАДА“ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.6.583, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ОТ БТКП ДО ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.8.1061, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ОТ БТКП ДО ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.8.53, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ОТ БТКП ДО ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.5.828, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ОТ БТКП ДО ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.8.1025, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Антон Карабашев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 57491.508.140, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЩ. ПОМОРИЕ, ОБЛ. БУРГАС.

Антон Карабашев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 57491.16.640 И ПИ 57491.16.642, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЩ. ПОМОРИЕ, ОБЛ. БУРГАС, В ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АНХИАЛО.

Атанас Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ II 1621, КВ. 42А/ ПИ 68850.514.418, УЛ. „Д. НАУМОВ“ № 75, ГР. СТАРА ЗАГОРА, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА.

Борислава Гълъбова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ III-4, КВ.24, ЗОНА В 17, УЛ. „СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ“ № 70, РАЙОН „СЕРДИКА“, ГР. СОФИЯ, ОБЛ. СОФИЯ.

Боян Тотев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ОС БЕГЛЕЖ – КВ КАЛУГЕРОВО“, ОБЩ. ПЛЕВЕН, ОБЛ. ПЛЕВЕН.

Венко Иванов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ПРОЕКТ „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО – СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП „ЛИНЕЙНА ЧАСТ“, ПОДЕТАП А, УЧАСТЪК А7.

Веселина Вандова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШНО ЕЛЕКТРОЗАХРАНВАНЕ ДО ЦЕНТЪР ЗА ДОЛЕКУВАНЕ, ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ЛЕЧЕНИЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ“ В ГР. КЮСТЕНДИЛ, ОБЩ. КЮСТЕНДИЛ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ I-23, КВ. 179А, УЛ. „МАКГАХАН“ № 2, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ I-10, КВ. 180А, УЛ. „ИЛЬО ВОЙВОДА“ № 5, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 10135.1506.180, УЛ. „ПРАГА“ № 10, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ II-3, КВ. 164, УЛ. „ХАН ТЕРВЕЛ“ № 12, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ XIII-4, КВ. 169А, УЛ. „ФЬОДОР УСПЕНСКИ“ № 22, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ XVII-2, УЛ. „КОНСТАНТИН ДОГАНОВ“ № 55, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗОНАТА НА СТЪПКИТЕ НА СТЪЛБОВЕТЕ ОТ № 12/30 ДО 50/68 ПО ТРАСЕТО НА ВЛ 110 KV „АЗОТ – ДРАКОН“ (ПОДСТАНЦИИ АГРОПОЛИХИМ – ДОБРУДЖА), ОБЛ. ВАРНА.

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ВЪЗДУШНА ЕЛЕКТРОПРЕНОСНА ЛИНИЯ 400 KV ОТ ПОДСТАНЦИЯ ВАРНА ДО ПОДСТАНЦИЯ БУРГАС.

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ГАЗОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА СИЛИСТРА“, ПОДОБЕКТ „ГАЗОРАЗПРЕДЕЛИТЕЛНА МРЕЖА НА ГР. СИЛИСТРА – ЕТАП 2019“, В ЗОНАТА ЗА НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ КЪМ АР И ЗОНА ТЕРИТОРИЯ НА АГНКЦ „ЛЕГИОНЕН ЛАГЕР И ЦИВИЛНО СЕЛИЩЕ“ КЪМ АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР“, ГР. СИЛИСТРА, ОБЩ. СИЛИСТРА, ОБЛ. СИЛИСТРА.

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ, ПОПАДАЩ В ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ, АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР“, ПИ № 66425.500.3582, УЛ. „ХАДЖИ ДИМИТЪР“ № 3, ГР. СИЛИСТРА, ОБЩ. СИЛИСТРА, ОБЛ. СИЛИСТРА.

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ, ПОПАДАЩ В ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ, АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР“, ПИ № 66425.500.3089, УЛ. „АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ“ № 16, ГР. СИЛИСТРА, ОБЩ. СИЛИСТРА, ОБЛ. СИЛИСТРА.

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ДОСТЪПНА ГРАДСКА СРЕДА, ЧРЕЗ РЕКОНСТРУКЦИЯ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ НА УЛ. „СИМЕОН ВЕЛИКИ“ И УЛ. „ДОБРУДЖА“, ЗОНА НА ИНТЕРВЕНЦИЯ 1, ГР. СИЛИСТРА, ОБЩ. СИЛИСТРА, ОБЛ. СИЛИСТРА.

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ПРИСТРОЙКА КЪМ БОЛНИЧНА СГРАДА С ПИ 66425.501.42 ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА СТРУКТУРА ПО КАРДИОЛОГИЯ“, ГР. СИЛИСТРА, ОБЩ. СИЛИСТРА, ОБЛ. СИЛИСТРА.

Георги Нехризов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖП УЧАСТЪК „СОФИЯ – ЕЛИН ПЕЛИН“ ОТ ЖП ЛИНИЯТА „СОФИЯ – ПЛОВДИВ“.

Даниел Пантов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ XII-7043; 7044, ПИ 67800.7.610, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЩ. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Деян Дичев

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4 – ГОРСКА ПОЛЯНА 2, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОРСКА ПОЛЯНА, ОБЩ. БОЛЯРОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ

Евгени Дерменджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ „ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА УЛ. „КЛ. ОХРИДСКИ“ (ПЪТ III-514) ПРИ МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС ВЕЛИКАТА ЛАВРА ДО ЦЪРКВА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ОБЩ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.

Евгени Дерменджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С ИНВЕСТИЦИОННИ ПРОЕКТИ „ГРАДСКА СРЕДА В СТАРА ГРАДСКА ЧАСТ – ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО“ И „ОСНОВЕН РЕМОНТ НА СЪЩЕСТВУВАЩА ВОДОПРОВОДНА МРЕЖА“, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ОБЩ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА СГРАДА НА УЛ. „ИВАН ВАЗОВ“ № 42, ПИ 56784.522.661.2, ГР. ПЛОВДИВ, ОБЩ. ПЛОВДИВ, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В УПИ I-522.697 ОТ КВ. 62 НОВ (306 СТАР), УЛ. „Г. М. ДИМИТРОВ“ № 27, ГР. ПЛОВДИВ, ОБЩ. ПЛОВДИВ, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ УЛ. „СРЕДНА ГОРА“ № 68, УПИ XXII-22 , КВ. 183, РАЙОН „ВЪЗРАЖДАНЕ“, ГР. СОФИЯ, ОБЛ. СОФИЯ. РАЗРЕШЕНИЕ № 2/24.01.2019 Г.

Жарин Величков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ СТРОИТЕЛСТВО В ДВОРА НА „КОКА – КОЛА, ХБК – БЪЛГАРИЯ“ В ПИ 38978.654.202, ГР. КОСТИНБРОД, ОБЩ. КОСТИНБРОД, СОФИЙСКА ОБЛАСТ.

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В ПИ 56784.523.534, УЛ. „ПЕТЪР ПАРЧЕВИЧ“ № 15, ГР. ПЛОВДИВ, ОБЩ. ПЛОВДИВ, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В ПИ 56784.521.447, УПИ VI-468, КВ. 51 – НОВ, 3 – СТАР, УЛ. „АНГЕЛ БУКУРЕЩЛИЕВ“ № 13, ГР. ПЛОВДИВ, ОБЩ. ПЛОВДИВ, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В ДВОРА НА МЕДИЦИНСКИ

УНИВЕРСИТЕТ, БАЗА I, БУЛ. „ВАСИЛ АПРИЛОВ“ № 15, ГР. ПЛОВДИВ, ОБЩ. ПЛОВДИВ, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Илиана Борисова-Кацарова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ V-5, КВ. 150, ЗОНА Б-2, УЛ. „БРАТЯ МИЛАДИНОВИ“ № 46, РАЙОН „ВЪЗРАЖДАНЕ“, ГР. СОФИЯ, ОБЛ. СОФИЯ.

Илиана Борисова-Кацарова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ VI-8, КВ. 291, УЛ. „ПОЗИТАНО“ № 17, РАЙОН „ВЪЗРАЖДАНЕ“, ГР. СОФИЯ, ОБЛ. СОФИЯ.

Илия Кулов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА РЕКОНСТРУКЦИЯ, РЕХАБИЛИТАЦИЯ И ИЗГРАЖДАНЕ НА НОВОПРОЕКТИРАНА ЧАСТ ОТ ОБЩИНСКИ ПЪТ BLG-1181, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУПИТЕ, ОБЩ. ПЕТРИЧ, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД.

Йото Йотов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ВЪЗДУШНА ЕЛЕКТРОПРЕНОСНА ЛИНИЯ 400 KV ОТ ПОДСТАНЦИЯ ВАРНА ДО ПОДСТАНЦИЯ БУРГАС.

Калин Димитров

ПОДВОДНИ ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С ПРОЕКТ „ЛОТ – 1 ГР. ЦАРЕВО – УКРЕПВАНЕ СВЛАЧИЩЕ СЕВЕРЕН БРЯГ“, ГР. ЦАРЕВО, ОБЩ. ЦАРЕВО, ОБЛ. БУРГАС.

Калин Чакъров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „РИМСКО СЕЛИЩЕ“, УЛ. „АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ“ ОТ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ ДО КРЪСТОВИЩЕТО С ТРЕТОКЛАСЕН ПЪТ III-303, ГР. ПАВЛИКЕНИ, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.

Красимира Костова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ VIII-7051, ПИ 67800.7.582, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЩ. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Кръстю Чукалев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПОДМЯНА НА СТЪЛБОВЕ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕМОНТ НА СЪЩЕСТВУВАЩАТА ВЪЗДУШНА ЕЛЕКТРОПРОВОДНА ЛИНИЯ (ВЛ) 110 KV ГЪЛЪБЕЦ, ЗЕМЛИЩА НА С. ЧЕЛОПЕЧ, ОБЩ. ЧЕЛОПЕЧ И ЧАВДАР, ОБЩ. ЧАВДАР, СОФИЙСКА ОБЛАСТ.

Лидия Стайкова-Александрова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА „БЛАГОУСТРОЯВАНЕ НА ПРОСТРАНСТВОТО ОКОЛО ЦЕНТЪР ЗА ДОЛЕКУВАНЕ, ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ЛЕЧЕНИЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ“ В УПИ-1, КВ. 291, ГР. КЮСТЕНДИЛ, ОБЩ. КЮСТЕНДИЛ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ.

Лидия Стайкова-Александрова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „БАСЕЙН АЛАЙ БАНЯ“ В ПИ 5957, КВ. 293-А, УЛ. „ХАН КРУМ“ № 22, ГР. КЮСТЕНДИЛ, ОБЩ. КЮСТЕНДИЛ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ

Марио Иванов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ IX-6, КВ. 155, ЗОНА Б-3, УЛ. „ОТЕЦ ПАИСИЙ“ № 52, РАЙОН „ВЪЗРАЖДАНЕ“, ГР. СОФИЯ, ОБЛ. СОФИЯ.

Мария Камишева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „БИЗНЕС СГРАДА“ В УПИ V-3291, КВ. 68, УЛ. „САВА СИЛОВ“ № 73, ГР. СТАРА ЗАГОРА, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА.

Мария Манолова-Войкова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 10135.1507.325, УЛ. „МАРКО БАЛАБАНОВ“ № 5, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Мартин Гюзелев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ЕНЕРГИЙНО ЕФЕКТИВНА РЕКОНСТРУКЦИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ НА СИСТЕМИ ЗА УЛИЧНО ОСВЕТЛЕНИЕ НА УЛ. „ХАН КРУМ“, ГР. НЕСЕБЪР, ОБЩ. НЕСЕБЪР, ОБЛ. БУРГАС.

Мартин Христов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ КОНСЕРВАЦИОННО – РЕСТАВРАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ НА КЪЩАТА НА ПОЛК. ВЛ. СЕРАФИМОВ, С. СВЕЖЕН, ОБЩ. БРЕЗОВО, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Мая Мартинова-Кютова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ЖИЛИЩНА СГРАДА“, УЛ. „ИВАН АСЕН“ № 5, ГР. ПЛОВДИВ, ОБЩ. ПЛОВДИВ, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Мирослав Марков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО – СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП ЛИНЕЙНА ЧАСТ – ПОДЕТАП А, УЧАСТЪК А-8, В ОБЩИНИ ОРЯХОВО, МИЗИЯ И КОЗЛОДУЙ, ОБЛ. ВРАЦА И ВЪЛЧЕДРЪМ, ОБЛ. МОНТАНА.

Митко Маджаров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ПОДМЯНА НА ДАЛЕКОПРОВОД В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ЖИТНИЦА, ОБЩ. КАЛОЯНОВО И С. НОВО ЖЕЛЕЗАРЕ, ОБЩ. ХИСАРЯ, ОБЛ. ПЛОВДИВ.

Олег Александров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ НА АПАРТАМЕНТЕН ХОТЕЛ И ДВЕ ВИЛНИ СГРАДИ“ В ПИ 57491.16.385, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЩ. ПОМОРИЕ, ОБЛ. БУРГАС.

Петър Балабанов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ВЪНШНА ВОДОПРОВОДНА ВРЪЗКА НА ВИЛНА СГРАДА В УПИ III 7119, КВ. 29, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЩ. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Петър Калчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ВЪНШНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ В ПИ 04738.82.21, С. БОГОМИЛОВО, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА.

Петър Калчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „КАБЕЛ НН ОТ ТП „ЦЪРКВАТА“ ДО ЕТ ЗА „ЖИЛИЩНА СГРАДА С ГАРАЖИ“ В УПИ XI 1643 КВ. 26, ПИ 68850.514.446, УЛ. „ПЕНЧО МИНЕВ“ № 9, ГР. СТАРА ЗАГОРА, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА.

Петър Лещаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА УЧАСТЪК НА ЖП УЧАСТЪК „СКУТАРЕ – ОРИЗОВО“, В ЗЕМЛИЩАТА НА ОБЩИНИ МАРИЦА И РАКОВСКИ, ОБЛ. ПЛОВДИВ И ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА.

Пламен Георгиев, Руслан Стойчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ И ИЗКОПНО – НАСИПНИ ДЕЙНОСТИ В РАЙОНА НА НАХОДИЩЕ „ХАН КРУМ“, УЧАСТЪК „АДА ТЕПЕ“, ГР. КРУМОВГРАД, ОБЩ. КРУМОВГРАД, ОБЛ. КЪРДЖАЛИ.

Пламен Славов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „КЪЩА ЗА ГОСТИ СЪС ЗАВЕДЕНИЕ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ХРАНЕНЕ – РЕСТОРАНТ, БАСЕЙН, СЪБЛЕКАЛНИ И ПАРКИНГ“, ПИ-58222.21.2, М. БРЕСТАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ, ОБЩ. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ, ОБЛ. ШУМЕН.

Росица Христова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ XXVIII-6.554, ПИ 67800.6.554, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЩ. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Румен Спасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА НАПОИТЕЛЕН ВОДОПРОВОД, РЕМОНТ НА РЕЗЕРВОАР И ПОМПЕНО ПОМЕЩЕНИЕ“ В ПИ 41112.503.785, ГР. КЮСТЕНДИЛ, ОБЩ. КЮСТЕНДИЛ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ.

Светла Петрова-Динева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „КУРОРТНА СГРАДА“, ПИ 67800.6.13, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЩ. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Станислав Иванов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕТО НА ОТВОДНИТЕЛНА СИСТЕМА НА ОБЕКТ „КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА АРЕНА“ В НИАР ПЛИСКА, ГР. ПЛИСКА, ОБЩ. КАСПИЧАН, ОБЛ. ШУМЕН.

Стефан Бакърджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 67800.5.299, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЩ. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Стефан Бакърджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕ НА НОВО ТРАСЕ НА ГАЗОПРОВОД ОТ БЪЛГАРО – ТУРСКАТА ГРАНИЦА ДО ГИС СТРАНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ.

Стефан Бакърджиев

ПОЗИТИВНА СТРУКТУРА („НАДГРОБНА МОГИЛА № 2“) В М. ЧАРДАКБАЙЪР, С. СТРАНДЖА, ОБЩ. БОЛЯРОВО

Стефан Бакърджиев

СПАСИТЕЛНОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 2 В М. ЧАРДАКБАЙЪР ТЕПЕ, С. СТРАНДЖА, ОБЩ. БОЛЯРОВО

Стефан Бакърджиев

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОПЛАСТОВ ОБЕКТ №1 ПРИ КС “ЛОЗЕНЕЦ“, С. ЛОЗЕНЕЦ, ОБЩ. СТРАЛДЖА

Теодора Богданова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ПИ 67800.6.150, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЩ. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС.

Филип Михайлов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ В ГРАНИЦИТЕ НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „БРЕЗНИК“, НАХОДИЩЕ „МИЛИН КАМЪК“, ГР. БРЕЗНИК, ОБЩ. БРЕЗНИК, ОБЛ. ПЕРНИК.

Хитко Вачев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНО – МОНТАЖНИ РАБОТИ В ПИ 10447.511.519, УЛ. „МИХАИЛ КЕФАЛОВ“ № 13, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ОБЩ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.

Христина Стоянова, Станислав Иванов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ПРИ ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ПОДМЯНА НА ВОДОПРОВОД В ЮИ ЧАСТ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НИАР ПЛИСКА – ВЪНШЕН ГРАД, УЛ. „СИМЕОН II“ И УЛ. „ГЕО МИЛЕВ“, ГР. ПЛИСКА, ОБЩ. КАСПИЧАН, ОБЛ. ШУМЕН.

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ № 8, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ФРЕДЕРИК ШОПЕН“ № 4, ГР. ВАРНА, ОБЩ. ВАРНА, ОБЛ. ВАРНА.

Христо Христов

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА № 1, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТРАНДЖА, ОБЩ. БОЛЯРОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ

Христо Христов

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 3, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОРСКА ПОЛЯНА, ОБЩ. БОЛЯРОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ

Юниан Мешеков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ НА РЕМОНТНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРОТОАРНА НАСТИЛКА НА УЛ. „ИВАЙЛО“, РАЙОН „КРАСНО СЕЛО“, ГР. СОФИЯ, ОБЛ. СОФИЯ